

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Wydział Nauk Historycznych

Maciej Stawiski

**Klasztor Bernardynów toruńskich w XVIII wieku. Dzieje, ludzie i specyfika
jednego z czołowych konwentów Prowincji Wielkopolskiej**

Rozprawa doktorska napisana
pod kierunkiem dr. hab. Adama Kucharskiego, prof. UMK

Toruń 2024

Wykaz skrótów.....	9
Wstęp.....	10
Rozdział I. Historia Zakonu Braci Mniejszych oraz nurtu obserwanckiego w zakonie. Obserwanci w Polsce, czyli bernardyni.....	26
1.1. Zakon Braci Mniejszych.....	26
1.2. Nurt obserwancki w zakonie.....	41
1.3. Dzieje obserwantów po 1517 roku.....	48
1.4. Obserwanci w Polsce, czyli bernardyni.....	57
Rozdział II. Historia Prowincji Wielkopolskiej Matki Boskiej Anielskiej Ojców Bernardynów i jej stan posiadania na szczytowym etapie rozwoju w XVIII wieku.....	71
2.1. Historia Prowincji Wielkopolskiej Matki Boskiej Anielskiej.....	72
2.2. Stan posiadania Prowincji Wielkopolskiej w okresie istnienia klasztoru toruńskiego.....	79
2.3. Organizacja nowicjatów i studiów zakonnych.....	109
2.4. Struktura społeczności klasztornej.....	118
2.5. Organizacja władz prowincji.....	121
Rozdział III. Dzieje klasztoru bernardyńskiego w Toruniu w XVIII wieku. Kontekst prowincji i miasta Torunia.....	129
3.1. Prawa do kościoła i klasztoru.....	129
3.2. Dzieje stosunków wyznaniowych w Toruniu w epoce wczesnonowożytnej do 1724 roku.....	136
3.3. Tumult toruński 1724 roku.....	145
3.4. Objęcie klasztoru toruńskiego.....	151
3.5. Niespokojne współistnienie. Okres gwardianatu Bonawentury Kopaczewskiego 1725-1728.....	160
3.6. Wyposażanie kościoła. Okres gwardianatów Franciszka Weina oraz Jana Sense 1728-1732.....	168

3.7. Rozwój działalności klasztoru. Kolejni gwardianie z lat 1732-1736.....	173
3.8. Okres stabilizacji klasztoru. Gwardianie z lat 1736-1747.....	184
3.9. Czas wielkich prac budowlanych. Gwardianie z lat 1747-1753.....	191
3.10. Biała plama w historii klasztoru. Gwardianie z lat 1753-1767.....	199
3.11. Działalność bernardynów toruńskich niespokojnych czasach konfederacji barskiej i I rozbioru Rzeczypospolitej. Gwardianie z lat 1767-1776.....	204
3.12. Klasztor w schyłkowych latach Rzeczypospolitej i w pierwszych latach rządów pruskich. Szczyt rozwoju klasztoru i załóżki kryzysu. Gwardianie z lat 1776-1798.....	215
3.13. Podsumowanie.....	223

Rozdział IV. Społeczność klasztoru bernardyńskiego w Toruniu.

Studium karier zakonnych.....224

4.1. Struktura społeczności klasztornej w spisach zakonników.....	224
4.2. Zmiany społeczności klasztoru bernardynów w Toruniu w latach 1724-1821.....	231
4.3. Pochodzenie społeczne bernardynów toruńskich.....	233
4.4. Pochodzenie geograficzne bernardynów toruńskich.....	237
4.5. Pochodzenie etniczne bernardynów toruńskich i języki.....	243
4.6. Przedklasztorne wykształcenie bernardynów toruńskich.....	247
4.7. Pochodzenie bernardynów toruńskich według nowicjatów.....	247
4.8. Tytuły zakonne bernardynów toruńskich.....	249
4.9. Modele kariery bernardynów toruńskich.....	253
4.10. Zakonne imiona u toruńskich bernardynów.....	258
4.11. Aktywność intelektualna bernardynów toruńskich.....	261
4.12. Bracia-laicy w klasztorze bernardynów toruńskich.....	263
4.13. Klasztor bernardynów w Toruniu jako jeden z czołowych klasztorów prowincji.....	264
4.14. Bernardyni i dominikanie toruńscy. Porównanie.....	266

Rozdział V. Działalność duszpasterska bernardynów toruńskich..... 267

5.1. Duszpasterstwo jako kluczowy aspekt działalności bernardynów.....	267
5.2. Kaznodziejstwo bernardyńskie.....	268

5.3. Bernardyni i pieśni religijne.....	270
5.4. Bractwa religijne.....	273
5.4.1. Bractwo św. Anny 1726-1821.....	276
5.4.1.1. Bractwo św. Anny w Polsce.....	277
5.4.1.2. Założenie Bractwa św. Anny w Toruniu. Obowiązki i przywileje promotora brackiego i konfratrów.....	279
5.4.1.3. Popularność toruńskiego Bractwa św. Anny. Przyjmowanie nowych członków na przestrzeni lat.....	280
5.4.1.4. Opieka nad bractwem ze strony toruńskich bernardynów.....	283
5.4.1.5. Struktura wewnętrzna bractwa.....	289
5.4.1.6. Gospodarka finansowa toruńskiego Bractwa św. Anny.....	321
5.4.1.7. Członkowie toruńskiego Bractwa św. Anny spośród osób konsekrowanych.....	323
5.4.2. Bractwo Serca Jezusowego i Dobrej Śmierci 1732-1777.....	325
5.4.3. Bractwo św. Jana Nepomucena 1736-1777.....	329
5.4.4. Podsumowanie bractw.....	332
5.5. Tercjarstwo bernardyńskie w Toruniu.....	332
5.6. Działalność prozelicka bernardynów toruńskich.....	334
5.7. Syndycy klasztoru bernardynów w Toruniu.....	337
5.8. Zasięg społecznego oddziaływania w mieście i wśród szlachty na przykładzie bractwa św. Anny.....	340
5.9. Pochówki w kościele zakonnym bernardynów toruńskich.....	344
5.10. Słuchanie spowiedzi przez bernardynów toruńskich.....	349
5.11. Pomoc duszpasterska na parafiach.....	349
5.11.1. Pomoc duszpasterska w kościele śś. Janów w Toruniu.....	349
5.11.2. Pomoc duszpasterska w Grzywnie.....	351
5.11.3. Pomoc duszpasterska w Grzybnie.....	352
5.11.4. Pomoc duszpasterska w Papowie Toruńskim.....	352
5.11.5. Pomoc duszpasterska w Orzechowie.....	352
5.11.6. Pomoc duszpasterska w Gronowie.....	353
5.11.7. Pomoc duszpasterska w Dźwierznie.....	353
5.12. Opieka duszpasterska nad benedyktyнками toruńskimi.....	354
5.13. Kapelania dworska w Ruskach na Kujawach.....	355
5.14. Inne formy duszpasterskie.....	357
5.14.1. Nabożeństwo Drogi Krzyżowej.....	357

5.14.2. Uroczyste procesje ulicami miasta.....	359
5.14.3. Kult świętych, tajemnic wiary i relikwii.....	360
5.14.4. Jasełka bożonarodzeniowe.....	361
5.14.5. Misje ludowe.....	361
5.14.6. Nabożeństwo czterdziestogodzinne.....	363
5.15. Podsumowanie.....	364

Rozdział VI. Inspiracje artystyczne i kulturowe

w kręgu toruńskich bernardynów. Wyposażenie

kościół i biblioteka klasztorna..... 365

6.1. Wyposażenie wnętrza kościoła NMP w Toruniu ufundowane w kręgu bernardynów.....	365
6.1.1. Ołtarz główny Zwiastowania NMP.....	365
6.1.2. Ołtarz boczne.....	371
6.1.2.1. Ołtarz św. Antoniego z Padwy.....	372
6.1.2.2. Ołtarz św. Franciszka z Asyżu.....	375
6.1.2.3. Ołtarz św. Barbary.....	376
6.1.2.4. Ołtarz św. Józefa.....	377
6.1.2.5. Ołtarz św. Jana Chrzciciela.....	378
6.1.2.6. Ołtarz Niepokalanego Poczęcia NMP.....	379
6.1.2.7. Ołtarz św. Judy Tadeusza.....	380
6.1.2.8. Ołtarz św. Bernardyna ze Sieny.....	381
6.1.2.9. Ołtarz św. Bonawentury.....	381
6.1.2.10. Ołtarz św. Jana Nepomucena.....	382
6.1.2.11. Ołtarz Męki Pańskiej.....	384
6.1.2.12. Ołtarz św. Anny.....	385
6.1.2.13. Ołtarz Opatrzności Bożej.....	386
6.1.2.14. Ołtarz Jezusa Miłosiernego.....	387
6.1.2.15. Ołtarz bł. Władysława z Gielniowa.....	388
6.1.2.16. Podsumowanie.....	388
6.1.3. Inne elementy wyposażenia wnętrza.....	389
6.1.3.1. Galeria portretów świętych franciszkańskich.....	390
6.1.3.2. Ławki i stalle zakonne.....	390
6.1.3.3. Konfesjonały.....	391
6.1.3.4. Łuk tęczy i baldachim nad ołtarzem głównym.....	392

6.1.3.5. Grób Boży.....	393
6.1.3.6. Inne zmiany w przestrzeni liturgicznej.....	394
6.1.3.7. Naczynia i szaty liturgiczne.....	395
6.1.4. Podsumowanie wyposażenia.....	399
6.1.5. Treści ideowe obecne w wyposażeniu wnętrza.....	399
6.1.5.1. Promowanie świętych franciszkańskich.....	400
7.1.5.2. Pobożność pasyjna.....	402
7.1.5.3. Pobożność maryjna.....	403
7.1.5.4. Inne motywy.....	403
6.1.5. Wprowadzone do kościoła relikwie.....	404
6.2. Biblioteka klasztorna bernardynów toruńskich.....	412
6.2.1. Biblioteki bernardyńskie.....	412
6.2.2. Dzieje biblioteki toruńskiej.....	414
6.2.3. Księgozbiór bernardynów toruńskich.....	418
6.2.3.1. Teologia spekulatywna.....	419
6.2.3.2. Teologia moralna.....	421
6.2.3.3. Teologia mistyczna.....	422
6.2.3.4. Filozofia.....	423
6.2.3.5. Retoryka.....	425
6.2.3.6. Historia i literatura starożytna.....	426
6.2.3.7. Historia Kościoła.....	428
6.2.3.8. Historia nowożytna.....	428
6.2.3.9. Prawo kanoniczne.....	429
6.2.3.10. Prawo cywilne.....	430
6.2.3.11. Kaznodziejstwo.....	430
6.2.3.12. Polonica.....	432
6.2.3.13. Prusy Królewskie i Toruń.....	438
6.2.3.14. Francisciana.....	439
6.2.3.15. Bernardiniana.....	443
6.2.3.16. Pisma protestanckie.....	445
6.2.3.17. Pisma polemiczne.....	445
6.2.3.18. Matematyka i przyrodznawstwo.....	447
6.2.3.19. Medycyna i farmacja.....	447
6.2.3.20. Słowniki.....	448
6.2.3.21. Podręczniki do nauki języków obcych.....	450

6.2.4. Podsumowanie.....	450
Rozdział VII. Gospodarka i życie codzienne klasztoru.....	452
7.1. Gospodarka finansowa klasztoru.....	452
7.1.1. Źródła dochodów.....	453
7.1.1.1. Dochód niepieniężny, czyli jałmużna w naturze.....	453
7.1.1.2. Dochód pieniężny.....	457
7.1.1.2.1. Jałmużna pieniężna.....	460
7.1.1.2.2. Sprawowanie pogrzebów.....	461
7.1.1.2.3. Zapisy i darowizny.....	462
7.1.1.2.4. Sprawowanie Mszy Świętych.....	464
7.1.1.2.5. Kapelanie dworskie i parafialne.....	466
7.1.1.2.6. Wynajem pomieszczeń.....	467
7.1.1.2.7. Inne źródła dochodów.....	468
7.1.2. Rodzaje wydatków klasztoru.....	468
7.2. Klasztor jako organizm ekonomiczny.....	472
7.2.1. Własna działalność gospodarcza.....	472
7.2.1.1. Ogród na Mokrem.....	472
7.2.1.2. Browar klasztorny.....	475
7.2.1.3. Warsztaty braci-laików.....	478
7.2.2. Jurydyka bernardynów toruńskich.....	480
7.2.3. Przywileje klasztoru toruńskiego.....	485
7.3. Życie codzienne bernardynów toruńskich.....	485
7.3.1. Pokarmy i napoje bernardynów.....	486
7.3.2. Przedmioty użytku codziennego.....	488
7.3.3. Warunki życia w klasztorze.....	490
7.3.4. Zdrowie i higiena.....	491
7.4. Podsumowanie.....	493
Zakończenie.....	494
Bibliografia.....	498
Spis tabel i wykresów.....	539

Aneksy.....	542
Spis bernardynów toruńskich.....	542
Gwardianie i przełożeni toruńscy.....	567
Wikariusze toruńscy.....	606
Kaznodzieje zwyczajni w Toruniu.....	635
Kaznodzieje niemieccy w Toruniu.....	696
Kaznodzieje święteczni, parafialni i monialni w Toruniu.....	729
Lektorzy filozofii, teologii spekulatywnej i teologii moralnej w Toruniu.....	761
Spowiednicy, profesorowie szkoły, członkowie definitorium prowincji i pozostali ojcowie w Toruniu.....	846
Bracia-laicy w Toruniu.....	861

Wykaz skrótów

APBK	Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie
AADDT	Archiwum Akt Dawnych Diecezji Toruńskiej
AAW	Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie
AAP	Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu
AAG	Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie
ADP	Archiwum Diecezjalne w Płocku
ADPepl	Archiwum Diecezjalne w Pelplinie
AGAD	Archiwum Główne Akt Dawnych
APT	Archiwum Państwowe w Toruniu
AMT	Akta Miasta Torunia
APŁ	Archiwum Państwowe w Łodzi
APG	Archiwum Państwowe w Gdańsku
APB	Archiwum Państwowe w Bydgoszczy
WBP-KK	Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu
RTN	Rękopisy Towarzystwa Naukowego
RKK	Rękopisy Książnicy Kopernikańskiej

Wstęp

Bernardyni to zakon bardzo silnie obecny w polskiej tożsamości i kulturze. Bernardyńscy kwestarze zbierający jałmużnę na utrzymanie zakonników byli stałym elementem staropolskiego krajobrazu. Pojawiają się oni w poezji Wacława Potockiego¹, w opisach Jędrzeja Kitowicza², a nawet jeden z głównych bohaterów słynnego polskiego narodowego poematu „Pan Tadeusz” autorstwa naszego wieszczki Adama Mickiewicza – Jacek Soplica – został przedstawiony w bernardyńskim habicie.

Ci arcypolscy zakonnicy w latach 1724-1821 rezydowali także w Toruniu – mieście w znacznym stopniu niemieckim i luterańskim, otwartym szeroko na zachodnioeuropejskie prądy. Fascynującym jest poznanie, jak bernardyni odnajdywali się w tym tak zupełnie różnym od polskiej prowincji środowisku.

Moje zainteresowanie bernardynami narodziło się z wizyty w toruńskim Kościele NMP i zwrócenia uwagi na tamtejsze piękne, wyłoczone, barokowe ołtarze. Literatura na ich temat skierowała mnie do zachowanych w Archiwum Państwowym w Toruniu źródeł pobernardyńskich. Niezwykłym doświadczeniem było znalezienie pośród dominujących w zasobie Archiwum niemieckojęzycznych źródeł zapisanych neografią gotycką XVIII-wiecznych dokumentów zapisanych piękną staropolszczyzną, odsłaniających odłamki klasztornej mikrokosmosu. Jak się okazało, stan badań na temat bernardynów toruńskich był jednak bardzo ubogi, co stało się motywem do wyboru właśnie tego tematu jako propozycji dla mojej dysertacji doktorskiej.

Stan badań

Stan badań na temat bernardynów toruńskich przedstawia się ogólnie bardzo ubogo, za wyjątkiem badań z zakresu historii sztuki, które zostały przeprowadzone na zadowalającym poziomie.

Niemieccy historycy toruńscy nie interesowali się bernardynami. Pojawiali się oni prawie wyłącznie w kontekście tumultu toruńskiego i późniejszych kilku sporów z miastem. Pozostawiali bernardyni w tej literaturze zupełnie bezimienni, a sam klasztor znajdował się zupełnie poza zakresem zainteresowania autorów, liczył się tylko jego wpływ na sytuację polityczną w mieście.

---

¹ W. Potocki, *Na mnicha importuna*, [w:] *Dzieła*, t. 2, wyd. L. Kukulski, Warszawa 1987, s. 648-649.

² J. Kitowicz, *Opis obyczajów i zwyczajów za panowania Augusta III*, [w:] *Obraz Polaków i Polski w XVIII wieku, czyli zbiór pamiętników, dyaryuszów, korespondencji publicznych i listów prywatnych, podróży i opisów zdarzeń szczegółowych, służących do wyjaśnienia stanu polski w wieku wspomnianym*, t. 7, wyd. E. Raczyński, Poznań 1840, s. 127-128.

Bernardyni pojawiają się na kartach drugiego tomu *Geschichte Thorns aus Urkunden, Dokumentaten und Handschriften* autorstwa Julius Emila Wernickiego z 1842 roku. Autor wspominał tam jednak jedynie, że w 7 grudnia 1724 roku po wykonaniu egzekucji przejęli kościół NMP i gimnazjum, z którego wyniesiono wcześniej wszystkie zakupione przez protestantów książki, sprzęty i obrazy³. Dalej odnotował, że w 1725 roku wystąpili oni do miasta o przekazanie kamienicy konwenckiej „Pod Złotym Jeleniem”, na co miasto przystało pod naciskiem Lubomirskiego i że równocześnie za zniszczone średniowieczne sprzęty dostali też odszkodowanie w wysokości 700 florenów⁴. Wreszcie bez podania daty odnotował też, że z powodu konfliktu o wwóz piwa bernardyni oczernili miasto wobec kanclerza, dążąc do wzbudzenia wobec niego nienawiści i wrogości i że byli spośród zakonów najbardziej uciążliwi⁵.

Nieco więcej uwagi poświęcił Julius Emil Wernicke w swojej nigdy niewydanej rękopiśmiennej pracy *Die Kirchen der Stadt Thorn und ihres Gebiets Eine historische Darstellung des Ursprungs, Fortgangs und Schicksale dieser Kirchen bis zur Gegenwart* z 1836 roku przechowywanej w Archiwum Państwowym w Toruniu⁶. Autor zebrał tam nawet niepełny wykaz gwardianów z ostatniej ćwierci XVIII wieku⁷, a także krótko opisał historię budynku kościelnego, z remontem dachów w 1798 roku, zajęciem kościoła na magazyn przez Francuzów w 1806 roku i kasatą w 1821 roku⁸.

Pojawiają się też bernardyni u Ernsta Kestnera w jego pracy *Beiträge zur Geschichte der Stadt Thorn. Nach archivalischen Quellen mitgeteilt* wydanej w 1882 roku w Toruniu. Odnotował on, że 7 grudnia 1724 roku pośród rzędu żołnierzy w uroczystej procesji objęli kościół NMP, a także gimnazjum przeznaczone teraz na klasztor. Opisał także krótko poświęcenie kościoła w dniu następnym, spisanie inwentarzy kościoła i klasztoru, a także podarowanie bernardynom przez komisarzy 1200 tymfów jałmużny⁹. Bernardyni mieli też według niego zakłócić w dniu 7 stycznia 1725 roku nabożeństwo żałobne Rösnera głośnym biciem w dzwony¹⁰, co notabene raczej nie jest prawdą w świetle źródeł. Wystąpili też przeciwko miastu z żądaniem zwrotu kamienicy

---

³J. E. Wernicke, *Geschichte Thorns aus Urkunden, Dokumentaten und Handschriften*, t. 2: "Die Jahre 1531-1840 umfassend", Toruń 1842, s. 359-360.

⁴Ibidem, s. 363-364.

⁵Ibidem, s. 477.

⁶APT, AMT, kat. II, dz. XII, sygn. 25.

⁷Ibidem, s. 314.

⁸Ibidem, s. 330-331.

⁹E. Kestner, *Beiträge zur Geschichte der Stadt Thorn. Nach archivalischen Quellen mitgeteilt*, Toruń 1882, s. 257.

¹⁰Ibidem, s. 258.

konwenckiej oraz przyznania jałmużny z chleba, mąki i drewna, a także odszkodowania w wysokości 720 florenów za zniszczone sprzęty kościelne¹¹.

Jak zatem zauważamy, niemieccy autorzy powtarzali nieustannie kilka wątków, kiedy bernardyni byli bardziej istotni dla stosunków w mieście, ale poza rękopiśmienną pracą Wernickego nie zainteresowali się nigdy bardziej systematycznie dziejami klasztoru. Bernardyni galicyjscy także nie interesowali się bardziej klasztorem toruńskich. U Norberta Golichowskiego znajdziemy dlatego jedynie kilka podstawowych informacji¹².

Rewolucję w naszej wiedzy o toruńskich bernardynach przyniósł Kamil Kantak jeszcze w okresie zaborów. Opublikował on bowiem w 1908 roku krótki artykuł w „Zapiskach Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, gdzie zamieścił streszczenie jednego z prowincjalnych egzemplarzy kroniki bernardynów toruńskich wraz z inwentarzami z przejęcia kościoła i klasztoru w pełnym brzmieniu¹³. 1925 rok jest ważną cezurą w badaniach nad bernardynami. W tym bowiem Kamil Kantak wydał z kolei w „Zapiskach Historycznych” oraz jako osobną książkę przetłumaczone fragmenty dwóch wariantów kroniki klasztoru bernardynów w Toruniu¹⁴. Edycja była poprzedzona ważnym metodologicznie wstępem, a zwieńczona wykazem gwardianów klasztoru.

Od tego momentu autorzy szeroko wprowadzali wiedzę zaczerpniętą od Kantaka do swoich prac. Byli to między innymi Stanisław Wałęga¹⁵ i Tadeusz Glemma¹⁶, a w czasach współczesnych także Kazimierz Maliszewski¹⁷ czy Jerzy Dygdała¹⁸. W latach 80. XX wieku powstało jedyne

---

¹¹Ibidem, s. 259.

¹²N. Golichowski, *Przed nową epoką. Materiały do historii OO. Bernardynów w Polsce*, Kraków 1899, s. 127-128.

¹³K. Kantak, *Z kroniki Bernardynów toruńskich*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, t. 1: 1910, nr 9, s. 212-217.

¹⁴K. Kantak, *Kronika Bernardynów Toruńskich*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, t. 32: 1925, s. 103-134; K. Kantak, *Kronika Bernardynów toruńskich*, Toruń 1925.

¹⁵S. Wałęga, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, t. 1, Toruń 1933, s. 6, 22-26, 30-34, 50-51, 54, 167-168.

¹⁶T. Glemma, *Dzieje stosunków kościelnych w Toruniu*, [w:] *Dzieje Torunia. Praca zbiorowa z okazji 700-lecia miasta*, red. K. Tymieniecki, Toruń 1933 s. 290-291. Liczba błędów faktograficznych popełnionych przez księdza Tadeusza Glemmę w tym krótkim fragmencie jest szokująca: błędnie podana data powstania studium filozoficznego na rok 1729, podczas gdy zaczęło ono funkcjonować w Toruniu jeszcze w 1724 roku, błędnie podana data powstania studium teologii moralnej na rok 1742, podczas gdy w rzeczywistości przybyło ono do Torunia w 1743 roku, podanie podniesienia toruńskiego studium teologii w 1750 roku na studium II klasy bez poinformowania, że chodziło o studium teologii spekulatywnej powstałe w Toruniu w 1737 roku czy określenie jako zasłużonego toruńskiego gwardiana z lat 1747-1749 eksprowincjała Romana Wróblewskiego, podczas gdy prowincjałem został on dopiero po gwardianacie w Toruniu w 1749 roku.

¹⁷K. Maliszewski, *Zakony katolickie w Toruniu w okresie potrydenckim*, „Studia Pelplińskie”, t. 18: 1987, s. 33-57.

kompleksowe opracowanie różnych wątków związanych z klasztorem toruńskim pióra Hieronima Eugeniusza Wyczawskiego zamieszczone na słowniku klasztorów bernardyńskich w Polsce¹⁹.

Ostatnie lata przyniosły znaczne zwiększenie naszej wiedzy o działalności duszpasterskiej bernardynów toruńskich. Karolina Olszewska w niepublikowanej pracy licencjackiej pt. *Księga Bractwa Świętej Anny w Toruniu z lat 1726-1821* złożonej i obronionej w 2012 roku przedstawiła album Bractwa św. Anny prowadzonego przez toruńskich bernardynów w latach 1726-1821, a w 2013 roku opublikowała w „Roczniku Toruńskim” artykuł poświęcony bractwu, z załączonym doń wykazami seniorów, wiceseniorów, skarbników i wiceskarbników bractwa, ukazując w ten sposób wstępny zasięg duszpasterskiego oddziaływania bernardynów toruńskich²⁰. Wątek ten rozwinął następnie piszący te słowa w oparciu o źródła miejskie i cechowe, czego owocem była znaczna część niepublikowanej pracy magisterskiej pt. *Fundatorska i duszpasterska działalność bernardynów toruńskich w latach 1724-1772* złożonej i obronionej w 2018 roku na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika, a także artykuł naukowy opublikowany w Białymstoku w 2019 roku²¹.

W zakresie jednak dziejów klasztoru czy jego obsady personalnej nasza wiedza od czasów publikacji źródłowej Kantaka nie zwiększyła, umieszczono ją po prostu w różnych ważnych kontekstach.

Inaczej miała się jednak sprawa z historią sztuki. Sztuka bowiem fundowana w kręgu klasztoru bernardynów toruńskich doczekała się ogromnego zainteresowania ze strony badaczy. Bogna Jakubowska odnalazła w toruńskim archiwum źródła pobernardyńskie zawierające kontrakty z rzemieślnikami na wykonanie wyposażenia kościoła NMP w Toruniu i na ich podstawie dokonała wstępnych identyfikacji niektórych obiektów²². Temat kontynuowała następnie Jolanta Goławska, dokonując rozszerzenia propozycji Jakubowskiej o kolejne obiekty²³. Ich ustalenia przejęła większość literatury przedmiotu związanej z ośrodkiem toruńskim²⁴.

---

¹⁸J. Dygdała, *W cieniu głębokich konfliktów wyznaniowych*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem a oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 196-197, 200-201.

¹⁹H. E. Wyczawski, *Toruń*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 381-386.

²⁰K. Olszewska, *Księga Bractwa Świętej Anny przy kościele Mariackim w Toruniu z lat 1726-1821*, „Rocznik Toruński”, t. 40: 2013, s. 185-201.

²¹M. Stawiski, *Środowisko skupione wokół bernardynów w Toruniu w latach 1724-1821. Wybrane zagadnienia*, [w:] *Studia nad społeczeństwem nowożytnej Europy*, t. III, red. Ł. Baranowski, E. Dzieszuta, Białystok 2019, s. 106-119

²²B. Jakubowska, *Snycerka toruńska w XVIII w.*, „Teka Komisji Historii Sztuki”, t. 3: 1965, s. 155-220.

²³J. Goławska, *Snycerka toruńska w okresie baroku*, „Teka Komisji Historii Sztuki”, t. 4: 1968, s. 157-224.

²⁴M.in. J. Domasłowski, J. Jarzewicz, *Kościół Najświętszej Marii Panny w Toruniu (Zabytki Polski Północnej, nr 10)*, Toruń 1998.

Powstało równocześnie bardzo szczegółowe studium na temat motywów wykorzystanych w bernardyńskim ołtarzu głównym. Co warto podkreślić, artykuł ten wykorzystał oryginał jednej kroniki z zasobu Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie. Monograficznego artykułu doczekał się też jeden z ołtarzy bocznych²⁵. Na temat innego z ołtarzy powstała także praca licencjacka.

Jacek Gajewski i Jakub Sito udowodnili jednak, że 2 dokonane przez Gołowską atrybucje były błędne i ołtarze zidentyfikowane przez nią jako dzieła warsztatu Jerzego Guhra w rzeczywistości były wykonane przez warsztat Bartłomieja Michała Bernatowicza²⁶. Ten nowy kontekst został uwzględniony także w rozprawie Bartłomieja Łyczaka poświęconej toruńskiej snycerze w XVII-XVIII wieku²⁷. Łyczaka warto pochwalić za uwzględnienie z kolei oryginału kroniki bernardyńskiej z Archiwum Diecezjalnego w Pelplinie.

Historycy sztuki zidentyfikowali także wstępnie historię Grobu Bożego w krużganku²⁸, a także ostatnio dzięki badaniom dendrochronologicznym przypisali bernardynom przebicie klatki schodowej łączącej przyziemie kościoła z emporą²⁹. Również dzieje złotnictwa fundowanego w kręgu toruńskich bernardynów można uznać za w znacznym stopniu opracowane³⁰.

Interesowała badaczy także biblioteka toruńskich bernardynów. Pewne podwaliny w tym zakresie położył Zygmunt Mocarski, odnajdując w Książnicy Miejskiej zachowane książki

---

²⁵ S. Majoch, *Kilka uwag na temat ołtarza z obrazem „Chrystusa Bolesnego” z kościoła Mariackiego w Toruniu*, [w:] *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpr. Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (Toruń 14-16 kwietnia 2005)*, red. K. Kluczajd, Toruń 2005, s. 357-372

²⁶ J. Gajewski, *Bay, Steinmetz- und Architekten Familie*, [w:] *Allgemeine Künstlerlexikon*, t. 7, München-Leipzig 1994, s. 657-658; J. Sito, *Bernatowicz, Bartłomiej Michał*, [w:] *Allgemeines Künstlerlexikon*, t. 9, München-Leipzig 1994, s. 561-562; J. Sito, *Wielkie warsztaty rzeźbiarskie Warszawy doby saskiej. Modele kariery – formacje artystyczne – organizacja produkcji*, Warszawa 2013

²⁷ B. Łyczak, *Toruński cech rzeźbiarski i snycerka na obszarze jego oddziaływania w latach 1695-1793*, Warszawa 2018.

²⁸ B. Rouba, J. Korcz, L. Tymińska, A. Wiktoruk, *Kaplica Grobu Pańskiego w toruńskim kościele Mariackim – wyniki badań konserwatorskich*, [w:] *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, 14-16 kwietnia 2005 roku*, red. K. Kluczajd, Toruń 2005, s. 503-526

²⁹ M. Jakubek-Raczkowska, J. Raczkowski, *Nowe ustalenia w zakresie funkcje i wystroju empory kościoła pofranciszkańskiego w Toruniu*, "Zapiski Historyczne", t. 85: 2020, z. 1, s. 163-185.

³⁰ A. Frąckowska, *Historia naczyń liturgicznych z kościoła Mariackiego w Toruniu*, [w:] *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, 14-16 kwietnia 2005 roku*, red. K. Kluczajd, Toruń 2005, s. 373-383

o proveniencji bernardyńskiej, a także przedstawiając biogram ojca Rafała Morowicza i zachowane w toruńskiej Książnicy Miejskiej rękopisy jego autorstwa³¹.

Edytorzy z kolei bardzo przyczynili się do upowszechnienia wiedzy o kasacie klasztoru, która stanowi też niezwykle wgląd w życie codzienne bernardynów, ich ekonomiczne utrzymanie oraz przedmioty, którymi się otaczali. Publikacje źródłowe Karoli Ciesielskiej z 1982 roku³² oraz Rafała Kubickiego z 2017 roku³³ – mimo że w znacznej mierze się pokrywają – mają wielką wartość naukową.

Na końcu warto wspomnieć o ogromnym chaosie i bałaganie związanym z nawet podstawową faktografią klasztoru toruńskiego. Posłużmy się przykładem. Otóż Kamil Kantak opublikował w swojej edycji informację, że w 1725 roku w Toruniu umieszczono studium filozofii, a klasztor przypisano do kustodii warszawskiej, natomiast w 1742 roku umieszczono w nim studium teologii moralnej, a w 1750 roku toruńskie studium teologiczne podniesiono do poziomu II klasy³⁴. Tadeusz Glemma przekazał te informacje poprawnie dalej, przez pomyłkę przesuwając jedynie datę powstania studium filozoficznego na rok 1729³⁵. Zbigniew Nawrocki dokonał już większych zmian, sugerując przypisanie Torunia do kustodii wrocławskiej w 1734 roku, powstanie studium teologii moralnej w 1729 roku oraz podniesienie do rangi studium generalnego w 1750 roku³⁶. Te zniekształcone informacje niestety rozeszły się w świat³⁷. Nie zdziwi zapewne Szanownych Czytelników, jeśli przekażę teraz, że Kamil Kantak jedną informację przekazał nieściśle, drugą poprawnie, trzecią błędnie, a czwartą z pominięciem niezbędnego kontekstu.

W skali ogólnopolskiej literatura na temat bernardynów jest niezwykle bogata, a w nadmiarze opracowań często zawierających nieróżniące się znacznie od siebie analizy kluczowych zjawisk trudno często odnaleźć prace szczególnie wartościowe.

---

³¹Z. Mocarski, *Książka w Toruniu do roku 1793. Zarys dziejów*, [w:] *Dzieje Torunia. Praca zbiorowa z okazji 700-lecia miasta*, red. K. Tymieniecki, Toruń 1933, s. 351-352, 435-436, 448-449, 463, 466; Z. Mocarski, *Exlibris łowicki OO. Bernardynów. Jego właściciel*, wyd. po śmierci autora S. Lisowski, Toruń 1947.

³²K. Ciesielska, *Inwentarze kościoła Najświętszej Marii Panny i klasztoru bernardynów w Toruniu z lat 1678-1821*, „Zapiski Historyczne”, t. 47: 1982, z. 4, s. 202-226.

³³R. Kubicki, *Inwentarz klasztoru i kościoła bernardynów w Toruniu z 1817 r.*, „Hereditas Monasteriorum”, t. 6: 2015, s. 427-448.

³⁴*Kronika Bernardynów toruńskich*, wyd. K. Kantak, Toruń 1925, s. 15, 25, 27.

³⁵T. Glemma, *Dzieje stosunków kościelnych w Toruniu*, [w:] *Dzieje Torunia. Praca zbiorowa z okazji 700-lecia miasta*, red. K. Tymieniecki, Toruń 1933 s. 290-291.

³⁶Z. Nawrocki, *Pofranciszkański kościół p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Toruniu*, Toruń 2006, s. 53

³⁷M. Gomuła-Śniegulska, *Zespół dawnych szat liturgicznych z kościoła Mariackiego w Toruniu*, [w:] *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, 14-16 kwietnia 2005 roku*, red. K. Kluczajd, Toruń 2005, s. 429.

Na uwagę z pewnością zasługuje dwutomowe opracowanie księdza Kamila Kantaka z 1933 roku³⁸. Jest to dzieło dzisiaj już trochę przestarzałe, chociaż nadal jest najlepszym syntetycznym ujęciem dziejów bernardynów oraz węzłowych zagadnień z tym związanych. Bez wątpienia największe podwaliny dla współczesnych badań nad bernardynami położył ojciec Hieronim Eugeniusz Wyczawski – w jego dorobku poczesne miejsce zajmuje katalog archiwaliów z Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie³⁹ oraz archiwaliów bernardyńskich w zbiorach obcych⁴⁰, redakcja słownika klasztorów bernardyńskich⁴¹ oraz redakcja słownika pisarzy franciszkańskich⁴².

Wielu badaczy interesowało się też bernardyńskimi księgozbiórami, wśród nich warto wyróżnić Wojciecha Zawadzkiego⁴³ czy Tomasza Stolarczyka⁴⁴. W ostatnim czasie zainteresowanie wśród badaczy wzbudziła także kwestia życia codziennego zakonników – piszący te słowa opublikował artykuł⁴⁵ oraz monografię w tym zakresie⁴⁶.

Poniżej oczekiwać wypada kwestia badań nad personaliami bernardyńskimi. W Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie w formie rękopiśmiennej przechowywane są wypisy ojca

---

³⁸K. Katak, *Bernardyni polscy*, t. 1-2, Lwów 1933.

³⁹H. E. Wyczawski, *Katalog Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie. Część 1. Dokumenty*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 3: 1961, s. 25-102; H.E. Wyczawski, *Katalog Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie. Część 2. Rękopisy*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 4: 1962, s. 23-225; H. E. Wyczawski, *Katalog Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie. Część 2. Rękopisy (dokończenie)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 5: 1962, s. 13-210; H. E. Wyczawski, *Katalog Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie. Indeks*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 6: 1963, s. 17-65.

⁴⁰H. E. Wyczawski, *Katalog archiwaliów bernardyńskich w zbiorach obcych*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 42: 1981, s. 247-292.

⁴¹*Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985.

⁴²*Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, red. H. E. Wyczawski, Warszawa 1981.

⁴³W. Zawadzki, *Księgozbiór klasztoru bernardyńskiego w Kadynach w zasobach Biblioteki Elbląskiej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 102: 2014, s. 341-389; W. Zawadzki, *Księgozbiory klasztorów franciszkańskich w Prusach Zachodnich w okresie ich kasaty*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 112: 2019, s. 465-479.

⁴⁴T. Stolarczyk, *Biblioteki konwentualne dominikanów, karmelitów, reformatów i bernardynów na terenie obecnej Polski Środkowej od średniowiecza do XVIII wieku – źródła do ich dziejów, zachowane księgozbiory, profile treściowe. Komunikat*, [w:] *Bibliotekarz – biblioteka – historia. Materiały pokonferencyjne z okazji Setnej Rocznicy Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich*, red. A. Walkowski, Łódź 2018, s. 73-87.

⁴⁵M. Stawiski, *Życie codzienne bernardynów w XVIII i na początku XIX wieku. Wybrane zagadnienia*, [w:] *Obyczaje i życie codzienne na przestrzeni dziejów. Studia przypadków*, red. P. Czarnecka, W. Milej, A. Niedzielska, Warszawa 2021, s. 93-103.

⁴⁶M. Stawiski, *Świat rzeczy, pokarmów i napojów bernardyńskich w XVIII i na początku XIX wieku*, Pelplin 2022.

Czesława Bogdalskiego w formie alfabetycznego słownika wszystkich bernardynów polskich⁴⁷. Materiał ten nie jest jednak kompletny. Na zadanie wydania w formie publikacji biogramów bernardynów odważył się przed 20 laty ojciec Józef Kachel⁴⁸, jednak ujęcie w jednej publikacji czterech prowincji na przestrzeni 550 lat okazało się zdaniem niewykonalnym dla jednego człowieka i praca wypadła ostatecznie słabiej niż rękopiśmienne teki Czesława Bogdalskiego. Krytyczną recenzję publikacji Kachela przedstawili Roland Prejs oraz Krzysztof Prokop⁴⁹. W ostatnich latach trzy publikacje na temat zakonników bernardyńskich z wybranych klasztorów prowincji wielkopolskiej w XVIII wieku opublikował też piszący te słowa⁵⁰. Inaczej przedstawia się sprawa z życiorysami wybitnych zakonników. Modelowe biogramy opracował na przykład ksiądz Kamil Kantak i opublikował je na kartach „Kroniki Miasta Poznania”⁵¹, w ostatnim czasie także ojciec Salezy Bogumił Tomczak⁵².

Na wielką uwagę zasługują badania Filipa Wolańskiego, który wykorzystując teorię komunikacji, wskazał na znaczenie kaznodziejstwa bernardyńskiego w staropolskim systemie komunikacji społecznej⁵³.

Powstała ogromna ilość monografii klasztornych, dawniej pisanych jako prace indywidualne⁵⁴, dzisiaj jednak coraz częściej w postaci prac zbiorowych⁵⁵. Niniejsza rozprawa doktorska jest kolejną pracą z tego cyklu.

---

⁴⁷APBK, sygnatury od RGP-k-18 do RGP-k-78.

⁴⁸J. Kachel, *Bernardyni 1453-2003. Ojcowie i bracia zakonni prowincji polskich oraz Kustodii św. Michała na Ukrainie*. Wydanie jubileuszowe, cz. 1-6, Warta 2004.

⁴⁹R. Prejs, *Z najnowszych badań monasteriologicznych. Na marginesie pracy o. Józefa Kachela „Bernardyni polscy 1453-2003. Ojcowie i bracia zakonni prowincji polskich oraz Kustodii św. Michała na Ukrainie. Wydanie jubileuszowe”*, cz. 1-6, Warta 2004, „Studia Franciszkańskie”, t. 18: 2008, s. 582-599; J. Kachel, *Bernardyni polscy 1453-2003. Ojcowie i bracia zakonni prowincji polskich oraz Kustodii św. Michała na Ukrainie. Wydanie jubileuszowe*, cz. 1-6, Warta 2004, rec. K. Prokop, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 91: 2009, s. 375-382.

⁵⁰M. Stawiski, *Bernardyni bydgoscy w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2019; M. Stawiski, *Bernardyni w Świeciu w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2020; M. Stawiski, *Bernardyni przasnyscy w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2021.

⁵¹K. Kantak, *Sylwetki bernardynów poznańskich. Jan Kapistran Szysiecki*, „Kronika Miasta Poznania”, t. 8: 1930, nr 1, s. 68-87; K. Kantak, *Sylwetki bernardynów poznańskich. Julian Fujarski, ostatni gwardian poznański*, „Kronika Miasta Poznania”, t. 12: 1934, nr 2, s. 224-243.

⁵²S. B. Tomczak, *Jan Kapistran Szysiecki, zasłużony bernardyn poznański z przełomu XVII i XVIII stulecia*, „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski”, t. 9: 2014, s. 127-152.

⁵³F. Wolański, *Kaznodziejstwo bernardyńskie w staropolskim systemie komunikacji społecznej schyłku epoki saskiej. Studium kształtowania wyobrażeń i postaw*, Toruń 2012.

⁵⁴K. Kantak, *Geschichte des Bernardiner-Klosters zu Bromberg*, Poznań 1910; W. F. Murawiec, *Bernardyni warszawscy 1454-1864*, Kraków 1973; H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska. *Historia klasztoru Bernardynów i kalwaryjskich drózek*, Kalwaria Zebrzydowska 1987; B. Kalinowska, *Bernardyni w Ostrołęce 1664-1864* Ostrołęka 2011; D. Knapik,

Podstawa źródłowa

Podstawa źródłowa niniejszej pracy jest bardzo bogata. Bez wątpienia kluczową jej część stanowią archiwalia bernardyńskie z Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie. Jednym z podstawowych źródeł jest kronika klasztoru toruńskiego o sygnaturze W-65 określana jako tekst A. Przez Kamila Kantaka uznana została za kronikę prowincjalną⁵⁶, jednak przez Zygmunta Mocarskiego słusznie zidentyfikowana została jako egzemplarz miejscowy⁵⁷. Na uwagę zasługuje także jednostka S-to-1 – są to szczątki dokumentacji z klasztoru toruńskiego, a także sztucznie odłączone od jednostki W-65 zawarte dawniej na jej końcu różne spisy z klasztoru toruńskiego⁵⁸.

Z Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie wielkie znaczenie miały także akta prowincji o sygnaturach W-5, W-6, W-7 i W-8, akta nowicjatu poznańskiego o sygnaturze S-po-1, a także drukowane nekrologi prowincji z rękopiśmienną kontynuacją o sygnaturach XXVI-1 i BKOL-2. Materiały te posłużyły do przygotowania biogramów toruńskich bernardynów.

Kwerenda została też przeprowadzana w Archiwum Archidiecezjalnym w Warszawie. Kluczową tam jednostką była ta sygnaturze 688 zawierająca akta nowicjatu warszawskiego służąca przygotowaniu biogramów, a poza tym wykorzystano także jednostki o sygnaturach 57 (dochody i wydatki klasztoru czerniakowskiego), a także jednostki o sygnaturach 460, 461 i 758 będące zbiorami dokumentów przygotowanymi przez ojca Rafała Morowicza.

Niezwykle istotna była kwerenda w Archiwum Diecezjalnym w Pelplinie, gdzie w zespole Bernardyni w Toruniu przechowywany jest egzemplarz prowincjalny kroniki bernardynów toruńskich określany jako tekst B⁵⁹. Szczególnie wartościowe są aneksy do niniejszego tekstu kroniki, dużo obszerniejsze niż w wypadku tekstu A, ze szczególnym uwzględnieniem fundowania najstarszego wyposażenie kościelnego.

Bernardyni alwernijscy. Dzieje klasztoru oo. Bernardynów w Alwerni 1616-2010, Kraków 2014.

⁵⁵550 lat obecności oo. Bernardynów w Przeworsku (1465-2015), red. M. Gęśła, A. K. Sitnik, Kalwaria Zebrzydowska 2015; *Sanktuarium Matki Bożej Rzeszowskiej 1513-2013*, red. A. K. Sitnik, W. Tokarski, Kalwaria Zebrzydowska 2016; *Bernardyni bydgoscy 1480-1829*, red. A. K. Sitnik, Kalwaria Zebrzydowska 2018;

⁵⁶K. Katak, *Wstęp*, [w:] *Kronika Bernardynów toruńskich*, wyd. K. Katak, Toruń 1925, s. 6-7.

⁵⁷Z. Mocarski, *Exlibris łowicki OO. Bernardynów. Jego właściciel*, wyd. po śmierci autora S. Lisowski, Toruń 1947, s. 16-17.

⁵⁸W rękopiśmiennej kopii z 1910 roku przechowywanej w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu w Rękopisach Towarzystwa Naukowego o sygnaturze 72 spisy te są dołączone do kroniki. Zresztą w taki sposób wygląda typowe egzemplarz miejscowy każdej kroniki.

⁵⁹K. Katak, *Wstęp*, [w:] *Kronika Bernardynów toruńskich*, wyd. K. Katak, Toruń 1925, s. 6-7; Z. Mocarski, *Exlibris łowicki OO. Bernardynów. Jego właściciel*, wyd. po śmierci autora S. Lisowski, Toruń 1947, s. 16-17.

Wielkie znaczenia miała wreszcie kwerenda w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu. Zachował się tam w Rękopisach Towarzystwa Naukowego pod sygnaturą 74 tekst miejscowy kroniki bernardynów toruńskich określany jako tekst C, którego istnienie podejrzewał Kamil Kantak⁶⁰, a który został poprawnie zidentyfikowany przez Zygmunta Mocarskiego⁶¹. Poza tym w zachował się tam także zbiór pieśni kościelnych zebrany przez Rafała Morowicza⁶², a także sylwa z tekstem o historii herezji oraz rozmaitymi mowami i toastami⁶³.

Ogromne znaczenie miały wreszcie badania w Archiwum Państwowym w Toruniu. W zespole Klasztor franciszkanów-bernardynów w jednostce o sygnaturze 6 przechowywane są zsyte w tom dokumenty poklasztorne przejęte przy okazji jego kasaty. Obficie wykorzystano także źródła miejskie – akta przyjęć do prawa miejskiego, korespondencję, recesy rady miejskiej, a także rękopiśmienne kroniki i prace naukowe oraz dokumenty władz zaborczych z okresu przedkasacyjnego. Poza aktami klasztorными i miejskimi szeroko także wykorzystano dokumenty zachowane po toruńskich cechach.

Kluczowe źródła dla poznania historii klasztoru zamyka przechowywany w Archiwum Akt Dawnych Diecezji Toruńskiej album Bractwa św. Anny z lat 1726-1821. W Archiwum tym wykorzystano także akta metrykalne celem poznania środowiska społecznego oddziaływania toruńskich bernardynów.

Kwerendy w pozostałych archiwach i bibliotekach miały charakter uzupełniający, a odbyły się one m.in. w Bibliotece Narodowej, Bibliotece Jagiellońskiej, Archiwum Państwowym w Gdańsku, Archiwum Państwowym w Bydgoszczy, Archiwum Diecezjalnym w Płocku, Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu, Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie, Archiwum Państwowym w Łodzi, a z placówek zagranicznych w Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz w Berlinie, Vilniaus Universiteto Biblioteka w Wilnie i Archivio Generale Ordo Fratrum Minorum w Rzymie.

Cele pracy

Celem głównym pracy jest ukazanie, jak toruńscy bernardyni realizowali swoje zakonne powołanie, działając w klasztorze przy Kościele NMP w Toruniu. Opowieść jest tu skoncentrowana na samych bernardynach, którzy do tej pory byli raczej przedstawiani jako rozsądnik spokoju

---

⁶⁰K. Kantak, *Wstęp*, [w:] *Kronika Bernardynów toruńskich*, wyd. K. Kantak, Toruń 1925, s. 6-7,

⁶¹Z. Mocarski, *Exlibris łowicki OO. Bernardynów. Jego właściciel*, wyd. po śmierci autora S. Lisowski, Toruń 1947, s. 16-17.

⁶²WBP-KK, RKK, rkps 442.

⁶³WBP-KK, RTN, rkps 182.

w mieście i wrogowie toruńskich luteranów. Zobaczymy, że ten charakterystyczny rys toruńskiego klasztoru – nie był jedynym aspektem działalności bernardynów, a równocześnie ich głowę zaprzętało dekorowanie kościoła, walka o codzienny byt, nauka i aktywna działalność duszpasterska.

Jednym z kluczowych celów pracy jest też przedstawienie bernardynów jako konkretnych ludzi – w niemieckiej historiografii bernardyni toruńscy najczęściej byli anonimowi. Chociaż Kamil Kantak wprowadził do obiegu wiele nazwisk, to nadal był to tylko mały wycinek rzeczywistości, którą dało się opisać w oparciu o dostępne źródła. W niniejszej pracy i aneksach do niej przedstawione zostaną setki zakonników, jacy przeszli przez klasztor toruński. Pochodzili oni rodzin mieszczańskich, szlacheckich i chłopskich, wywodzili się zarówno z Warmii, Wielkopolski, Mazowsza, ale też czasami z Frankonii, Śląska czy Czech. Jedni umierali młodo, inni byli długowieczni. Niektórzy nie wsławili się niczym szczególnym, inni z kolei mogą być to dziś dumą Zakonu Braci Mniejszych.

Ważnym celem pracy jest też systematyczny opis dziejów klasztoru toruńskiego. Innym kluczowym celem rozprawy jest też ukazanie specyfiki klasztoru toruńskiego – jednej z czołowych placówek w prowincji wielkopolskiej. Jako jeden z najliczniejszych klasztorów, ze studiami zakonnymi, z jedną z najlepiej wyposażonych bibliotek, będący miejscem zamieszkania wielu najznamienitszych ojców prowincji, a w końcu XVIII wieku nawet siedzibą prowincjała bez wątpienia klasztor toruński zasłużył sobie na to miano.

Poza celami naukowymi stawiam tej pracy też funkcję popularyzacji wiedzy o toruńskich bernardynach, do tej pory tak słabo znanych w kręgu naszego miasta. Liczę na wykorzystanie poczynionych obserwacji i uzyskanych wyników przez przewodników turystycznych i popularyzatorów historii. Chciałbym, aby toruńscy bernardyni – których wielu nadal spoczywa w podziemiach kościoła NMP w Toruniu – doczekali się właściwego miejsca w pamięci mieszkańców Torunia. Ludzie Ci zasługują na naszą pamięć.

Za kasztelanem sierpeckim Bogdanem Mostowskim chciałbym także „pokazać dla zakonu tego serca mego benevolentiam”⁶⁴. Moi przodkowie w linii męskiej zamieszkiwali m.in. zaścianek szlachecki Stawiszyn-Zwalewo oraz miasteczko Radzanów znajdująca się w bezpośrednim zasięgu oddziaływania klasztoru bernardyńskiego w Ratowie na Mazowszu. Kazania bernardyńskie czy widok klasztornego kwestarza zbierającego jałmużnę były dla nich z pewnością codziennością. Chciałbym wyrazić poprzez niniejszą pracę mój wielki sentyment do tego arcypolskiego zakonu.

Ważnym aspektem jest zakres chronologiczny niniejszej pracy. Co do zasady praca skupia się na okresie staropolskim, a kronika zakonna oraz większość akt prowincji obejmują jedynie

---

⁶⁴APBK, sygn. W-65, s. 264-265.

XVIII wiek, stąd tytułowe ograniczenie się do XVIII wieku. W przypadku jednak gdy nasza wiedza o jakimś procesie lub zjawisku wkraczała w XIX wiek, nie ucinalem sztucznie toku narracji, lecz prezentowałem zjawisko do samego końca. XIX wiek był dla toruńskich bernardynów okresem zamierania. W zasadzie jedynie szkoła założona przez toruńskich bernardynów dla osób świeckich przynależą wyłącznie do tego stulecia. Inna kwestia to ważne dokumenty z okresu kasaty, które pozwalają zerknąć wstecz na wyposażenie bernardyńskiego kościoła, przedmioty użytku codziennego lub księgozbioru bibliotecznego. Źródła te – chociaż sporządzone w XIX wieku – służą rekonstrukcji ważnych tendencji z XVIII stulecia i jako takie oczywiście zostały na bardzo szeroka skalę uwzględnione w niniejszej pracy.

Struktura pracy

Celem realizacji postawionych celów, zaproponowałem strukturę złożoną z 8 rozdziałów. Rozdział I przedstawia historię Zakonu Braci Mniejszych. Bernardyni toruńscy jako duchowi synowie świętego Franciszka zobowiązani byli do przestrzegania jego Reguły, a wszelkie instytucje zakonne tworzące ramy ich codziennego funkcjonowania były wspólne dla całego Zakonu Braci Mniejszych. Bez tego kontekstu wiele instytucji – jak na przykład klasztornego syndyka apostolskiego – zawisłoby w próżni.

Rozdział II ukazuje skróconą historię Prowincji Wielkopolskiej Matki Boskiej Anielskiej. Zakonnicy nie byli przywiązani do poszczególnych klasztorów, ale do prowincji. Nieustannie przemieszczali się pomiędzy konwentami i rezydencjami prowincji. Toruń był dla nich tylko jednym z przystanków ich zakonnej drogi. Prowincja funkcjonowała jako jeden organizm – jedna klasztory mieściły nowicjaty, inne studia zakonne, a jeszcze inne domy rekolekcji. Toruń był częścią tego systemu Aby pokazać też znaczenie klasztoru toruńskiego i jego czołową pozycję, konieczne jest ukazanie innych klasztorów prowincji. Dzięki temu będziemy rozumieli, jak wielkie znaczenie w skali prowincji miało na przykład umieszczenie w klasztorze w 1737 roku studium teologii spekulatywnej.

Rozdział III ma na celu pokazanie w układzie chronologicznym etapów w dziejach klasztoru i jego miejsca w rozgrywających się wokół ważnych wydarzeń. To właśnie w tym rozdziale najlepiej widać też trudne nieraz stosunki klasztoru z protestanckim miastem, ale również wieloaspektowość instytucji klasztoru bernardyńskiego.

Rozdział IV ujmuje w sposób statystyczny toruńskich bernardynów z wykorzystaniem licznych tabel. Chciałem tu pokazać bernardynów jako część społeczeństwa staropolskiego – wywodzili się oni z określonych środowisk, mieli swoje rodzinne miejscowości, przedklasztorne wykształcenie. Ich imiona często były wybierane według imion świętych, których wspomnienie

przypadało około dnia wstąpienia do zakonu, ze szczególnym uwzględnieniem świętych franciszkańskich. Niewielu z nich wydawało drukiem swoje teksty, daleko im było pod względem intelektualnego poziomu do jezuitów.

Rozdział V opowiada o działalności duszpasterskiej toruńskich bernardynów. To było bowiem już od XIII wieku główne zadanie Zakonu Braci Mniejszych. Nie byli oni mnichami, którzy w osamotnieniu i ubóstwie dążyć mieli do doskonałości, a swoimi modlitwami wypraszać łaski dla świata. Jako mendykanci mieli być stale blisko ludzi, zwłaszcza słabych i wykluczonych i prowadzić wobec nich duszpasterstwo. Realizowali oni swoje duszpasterskie obowiązki poprzez kazania, spowiedź czy bractwa religijne. W rozdziale tym przedstawiam też zakres ich duszpasterskiego oddziaływania. Szczególnie rozbudowane są fragmenty poświęcone Bractwu św. Anny (1726-1821). Prowadzone przez toruńskich bernardynów Bractwo jest najlepiej udokumentowanym aspektem ich duszpasterskiej aktywności i w związku z tym można było je potraktować bardzo szeroko.

Rozdział VI powraca do bernardynów jako ludzi. Tym razem próbujemy poznać ich idee, inspiracje i kulturowe horyzonty na podstawie materialnych przedmiotów z nimi związanych – dzieł sztuki oraz książek w bibliotece. Zachowany materiał źródłowy pozwala na wyciągnięcie wielu wniosków w tym zakresie.

Rozdział VII wreszcie obejmuje kwestie bardzo przyziemne i materialne. Bernardyni pomimo deklarowanego ubóstwa musieli troszczyć się o swoje bieżące utrzymanie. W rozdziale tym zobaczymy, na ile bernardyni przestrzegali ubóstwa i zobaczymy ich codzienne życie przez pryzmat kultury staropolskiej.

Nieodłącznym elementem pracy są obszerne aneksy biograficzne dotyczące toruńskich bernardynów. Były one podstawą do napisania rozdziału IV. Ukazują one perspektywę biegu życia toruńskich bernardynów, przez których nie należy patrzeć wyłącznie przez pryzmat ich obecności w Toruniu. Urodzeni jako synowie mieszczańskich, chłopskich lub szlacheckich rodziców, uczący się w kolegia jezuitów, następnie wstępujący do zakonu, kilka lat studiujący filozofię i teologię, realizowali następnie w zakonie karierę kaznodziejską, spowiedniczo-organizatorską lub naukową, przechodząc pomiędzy różnymi klasztorami. Pobyt w Toruniu dla większości z nich był tylko krótkim epizodem w życiu.

Metodologia

Cel szczegółowego opisanie mikrokosmosu klasztoru toruńskiego mieści się w zakresie nurtu mikrohistorii. Za prekursora mikrohistorii uważany jest francuski historyk Jules Michelet⁶⁵, a wśród kultowych pozycji z tego nurtu znajdują się praca włoskiego historyka Carla Ginzburga pt. *Ser i robaki. Wizja świata pewnego młynarza z XVI w.*⁶⁶ oraz praca francuskiego historyka Emmanuela Le Roy Ladurie pt. *Montaillou – wioska heretyków 1294-1324*⁶⁷. Jerzy Topolski zdefiniował mikrohistorię jako opowieść o dziejach bliskich człowiekowi i jego zachowaniom, ukazującego go w codziennym działaniu, a przy tym zacierającą granice pomiędzy małymi lokalnymi sprawami a wydarzeniami ważnymi⁶⁸.

Szczególne możliwości poznawcze mikrohistorii pochodzą z „z mikroskopowego oglądu, z pomniejszenia skali obserwacji”⁶⁹. W ujęciu mikrohistorycznym możliwe jest przyjrzenie się warunkom działania i podejmowania decyzji przez poszczególnych ludzi znanych z imienia i nazwiska⁷⁰. Mikrohistoria pozwala spojrzeć nie tylko na drobiazgi, ale również przyjrzenie się drobiazgowo istotnym zjawiskom i procesom⁷¹.

W książce z 1975 roku pt. *Montaillou – wioska heretyków 1294-1324* Emmanuel Le Roy Ladurie skupił się na jednej małej francuskiej wsi, którą dokładnie znamy dzięki dokumentom inkwizycyjnym próbującym wyplenić z niej kataryzm⁷². Takie ujęcie stoi w ogromnym kontraście do popularnych ówczesnie ujęć całościowych – jak chociażby rozprawy Fernanda Braudela pt. *La Méditerranée et le Monde Méditerranéen a l'époque de Philippe II* z 1949 roku, w której charakteryzował on całą cywilizację śródziemnomorską⁷³. Tymczasem Le Roy Ladurie

---

⁶⁵J. Michelet, *La Sorcière*, Paryż 1862.

⁶⁶C. Ginzburg, *The Cheese and the Worms: The Cosmos of a Sixteenth Century Miller*, Baltimore 1980; tłumaczenie na język polski C. Ginzburg, *Ser i robaki. Wizja świata pewnego młynarza z XVI w.*, tłum. R. Kłós, posłowiem opatrzył L. Szczucki, Warszawa 1989.

⁶⁷E. Le Roy Ladurie, *Montaillou, village occitan*, Paryż 1975; tłumaczenie na język polski: E. Le Roy Ladurie. *Montaillou. Wioska heretyków 1294-1324*, tłum. E. D. Żółkiewska, Warszawa 1988.

⁶⁸J. Topolski, *Wprowadzenie do historii*, Poznań 2001, s. 135.

⁶⁹H. Medick, *Mikrohistoria*, [w:] *Historia społeczna, historia codzienności, mikrohistoria*, red. W. Schulze, tłum. A. Kopacki, Warszawa 1996, s. 67.

⁷⁰A. Stępnik, *Główne kierunki w historiografii regionalnej i lokalnej*, [w:] *Kronikarz a historyk. Atuty i słabości regionalnej historiografii*, red. J. Spyra, Cieszyn 2007, s. 50-51.

⁷¹H. Medick, *Mikrohistoria*, [w:] *Historia społeczna, historia codzienności, mikrohistoria*, red. W. Schulze, tłum. A. Kopacki, Warszawa 1996, s. 59.

⁷²E. Le Roy Ladurie. *Montaillou. Wioska heretyków 1294-1324*, tłum. E. D. Żółkiewska, Warszawa 1988, s. 13-14.

⁷³F. Braudel, *La Méditerranée et le Monde Méditerranéen a l'époque de Philippe II*, t. 1-2, Paryż 1949.

przedstawiał motywy, które skłoniły do przyjęcia herezji prostych ludzi z Montailou – jak chociażby autorytet starszych⁷⁴.

Szczególne wartości prac takich jak *Ser i robaki. Wizja świata pewnego młynarza z XVI w. czy Montailou – wioska heretyków 1294-1324* polega na oddaniu głosu grupom społecznym, o których bardzo niewiele wiemy i którym rzadko oddajemy głos⁷⁵. Tak poniekąd jest też z toruńskimi bernardynami. Chociaż w czasie ich obecności na tym świecie ich donośne kazania poruszały serca elit i tłumów, a prowadzone akcje polityczne miały możliwość kształtowania stosunków panujących w Toruniu, tak nasza obecna wiedza o bernardynach toruńskich jest w większości zapośredniczona od toruńskich luteranów, którzy nawet nie trudzili się, żeby zapisać imion i nazwisk zakonników, o których pisali⁷⁶.

Mikrohistoria pozwala też zauważyć, że ludzie różnili się też bardzo od siebie, a wydarzenia nie zawsze przebiegały w stereotypowy sposób⁷⁷. Nie powinno się też postrzegać toruńskich bernardynów przez pryzmat konfliktów z protestanckim miastem, bo chociaż w pierwszych latach ich obecności wątek ten faktycznie u nich samych także wychodził na pierwszy plan, o tyle potem stał się w zasadzie niezauważalny.

Na podstawie setek pojedynczych ludzkich losów można następnie dokonać charakterystyki zbiorowości. Charakteryzowanie pewnych społeczności w taki sposób jest domeną metody prozopograficznej. Jej stosowanie w badaniach nad klasztorami jest od dawna postulowane. Praca ta realizuje dezyderat badawczy sformułowany w 1976 roku przez Hieronima Eugeniusza Wyczawskiego⁷⁸. Postawił on wówczas za cel poznanie "szarej społeczności" złożonej ze zwykłych zakonników, którzy decydowali o ogólnym poziomie życia zakonnego⁷⁹. Celem realizacji tego postulatu proponował on stworzenie pełnej listy zakonników obecnych w ciągu wieków w danym klasztorze, a następnie zebranie wszystkich informacji na temat każdego z nich, także tych

---

⁷⁴E. Le Roy Ladurie. *Montailou. Wioska heretyków 1294-1324*, tłum. E. D. Żółkiewska, Warszawa 1988, s. 294-295.

⁷⁵P. Guzowski, *Mikrohistorie chłopów polskich XV i XVI wieku*, [w:] *Kultura – Instytucje – Gospodarka w XVI-XVIII wieku* (Nad społeczeństwem staropolskim), red. K. Łopatecki, W. Walczak, Białystok 2007, s. 297-298.

⁷⁶Dawid Brauer konsekwentnie na kartach swojej rękopiśmiennej kroniki posługiwał się określeniem *Herr Guardian*, nie dodając ani imienia, ani nazwiska (APT, AMT, kat. II, dz. XII, sygn. 54-54b). Ktoś mógłby nie zorientować się, że na przestrzeni lat tych gwardianów przez klasztor toruński przewinęło się bardzo wielu – różniących się charakterami, pochodzeniem społecznym i sposobem działania.

⁷⁷P. Guzowski, *Mikrohistorie chłopów polskich XV i XVI wieku*, [w:] *Kultura – Instytucje – Gospodarka w XVI-XVIII wieku* (Nad społeczeństwem staropolskim), red. K. Łopatecki, W. Walczak, Białystok 2007, s. 402-403.

⁷⁸H. Wyczawski, *W sprawie metody w badaniach monasteriologicznych*, "Studia Theologica Varsaviensia", t. 14: 1976, nr. 2, s. 257-268.

⁷⁹Ibidem, s. 258.

związanych z pobytami w innych placówkach zakonu, aby móc wyrobić sobie o nich pewne zdanie⁸⁰.

Podobny dezyderat badawczy sformułowała w 1990 roku dla zakonów żeńskich także Małgorzata Borkowska, postulując zbieranie informacji o siostrach zakonnych w taki sposób, aby nie tylko przygotować, ale też móc ukazać historię klasztorów czy zgromadzeń przez pryzmat pierwiastka ludzkiego⁸¹.

Józef Szymański określił prozopografię jako metodę dążącą do „identyfikacji człowieka w masie społeczeństwa, śledzenia jego związków rodzinnych, rodowych, towarzyskich, społecznych i politycznych, zawsze w aspekcie kariery, prowadzącej do posiadania i wykonywania władzy w tymże społeczeństwie”⁸². Celem tej metody nie jest badanie indywidualnych przypadków, ale w oparciu o ich większą liczbę definiowanie wspólnych prawideł postępowania⁸³.

Metoda ta była w ostatnich latach z powodzeniem stosowana przez badaczy historii Kościoła. Przedstawiam poniżej ich sposób rozumienia metody prozopograficznej. Jan Szczepaniak do celów prozopografii zaliczył natomiast „opisanie wspólnych cech badanej grupy, wyróżnienie występujących w jej ramach podgrup, określenie w miarę możliwości powiązań pomiędzy jej członkami oraz ustalenie modeli kariery”⁸⁴. Stanisław Jujeczka krótko określił zaś prozopografię jako biografię zbiorową, posługującą się obszernymi aneksami i lakonicznym komentarzem⁸⁵.

Rozprawa niniejsza jako przedstawiająca dzieje instytucji klasztoru mieści się też oczywiście w klasycznym nurcie badań historii Kościoła, będąc monografią klasztoru bernardynów w Toruniu (1724-1821). Powstały już na przestrzeni lat liczne monografie klasztorów bernardyńskich, np. klasztoru w Ostrołęce⁸⁶ czy Lwowie⁸⁷. Monografie klasztorne już od wielu lat mają charakter wielowątkowy, opisując systematycznie fundację klasztoru, jego obsadę personalną, duszpasterstwo czy materialny podstawy utrzymania. Praca pod tym względem jest zupełnie nietypowa. Nietypowym jest jedynie szersze niż zazwyczaj potraktowanie personaliów zakonnych.

---

⁸⁰Ibidem, s. 259.

⁸¹M. Borkowska, *Prozopografia polskich zakonów żeńskich*, „Nasza Przeszłość”, t. 73: 1990, s. 316-317.

⁸²J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2001, s. 89.

⁸³Ibidem.

⁸⁴J. Szczepaniak, *Duchowieństwo diecezji krakowskiej w XVIII wieku. Studium prozopograficzne*, Kraków 2011, s. 12.

⁸⁵S. Jujeczka, *Duchowni średniowiecznej Legnicy. Studium prozopograficzne nad klerem diecezjalnym*, Legnica 2006, s. 21.

⁸⁶B. Kalinowska, *Bernardyni w Ostrołęce 1664-1864*, Ostrołęka 2011.

⁸⁷A. K. Sitnik, *Bernardyni lwowscy. Historia klasztoru i kościoła pod wezwaniem świętych Bernardyna ze Sieny i Andrzeja Apostoła we Lwowie (1460-1785)*, Kalwaria Zebrzydowska 2006.

Rozdział I

Historia Zakonu Braci Mniejszych oraz nurtu obserwanckiego w zakonie.

Obserwanci w Polsce, czyli bernardyni

W przypadku zakonów mniszych bardzo często pojedyncze klasztory były całkowicie samodzielnymi bytami, nieznacznie tylko związanymi z pobliskimi klasztorami tego samego zgromadzenia. Nawet kształcenie zakonników w zakonach mniejszych aż do przełomu XVII i XVIII wieku było organizowane przez każdą placówkę samodzielnie

⁸⁸. Zupełnie inaczej rzecz się miała z większością innych zakonów doby wczesnonowożytnej, dla których główną jednostką organizacyjną była prowincja. To na jej poziomie stanowiono przepisy, a zakonnicy na szeroką skalę byli przemieszczani pomiędzy różnymi placówkami zakonnymi w jej obrębie. Dlatego próba ujęcia klasztoru toruńskiego bez kontekstu prowincji, do której należał, byłaby bardzo zubożona i nie uwzględniałaby kluczowego czynnika, który determinował jego funkcjonowanie. Prowincja z kolei funkcjonowała w ramach ram organizacyjnych, które określały reguła i konstytucje zakonu. W niniejszym rozdziale przedstawiony zostanie cały kontekst zakonny i prowincjonalny pozwalający osadzić klasztor toruński we właściwej przestrzeni. Nie sposób będzie zrozumieć sensu istnienia różnych instytucji, struktur i terminów bez ukazania ich wielowiekowej genezy.

1.1. Zakon Braci Mniejszych

Prowincja Wielkopolska Matki Boskiej Anielskiej ojców bernardynów była częścią Zakonu Braci Mniejszych założonego przez św. Franciszka z Asyżu. Sam zakon w ciągu wieków swojego istnienia dzielił się na różne gałęzie posługujące się też różnymi nazwami. Przedstawienie w skrócie wielowiekowej skomplikowanej historii Zakonu Braci Mniejszych jest niezbędne do wskazania miejsca i roli bernardynów, a także genezy wielu instytucji i form, które były częścią codziennego funkcjonowania zakonników w interesującym nas okresie.

Zakon Braci Mniejszych zwany popularnie franciszkanami został założony przez św. Franciszka z Asyżu (1181/1182-1226)⁸⁹. W świecie nazywał się on Jan Bernardone, a jego ojciec Piotr Bernardone był bogatym kupcem handlującym tkaninami w Asyżu, który z pośrednictwa w handlu drogimi tkaninami pomiędzy Wschodem a Francją czerpał ogromne

---

⁸⁸J. Flaga, *Formacja i kształcenie duchowieństwa zakonnego w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 1998, s. 42-45.

⁸⁹H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 581.

zyski⁹⁰. Są 3 hipotezy wyjaśniające późniejszą zmianę jego imienia na Franciszek – imię to mógł nadać mu później ojciec, który był akurat we Francji w trakcie jego narodzin, zmiana imienia mogła być wyrazem wdzięczności wobec matki będącej rzekomo Francuzką lub też mogło się narodzić jako przydomek związany z jego upodobaniem języka francuskiego⁹¹. Roland Prejs opowiada się za bardziej przyziemną hipotezą pierwszą⁹², sam zaś Le Goff za trzecią, zwracając uwagę na to, że za wyborem nowego, oryginalnego imienia musiała stać głęboko symbolika⁹³.

Nie wiemy zupełnie nic o dzieciństwie i edukacji św. Franciszka. Łacinę znał, jednak słabo. Posiadał znajomość języka francuskiego, ale była to znajomość praktyczna – związana z interesami i rozrywką⁹⁴. Franciszek pomimo mieszczańskiego pochodzenia marzył początkowo o karierze rycerskiej. Swoją hojnością starał się naśladować styl życia szlachty, fascynował się też poezją rycerską oraz rzemiosłem wojennym⁹⁵. W ramach realizacji militarnej pasji brał udział w powstaniu mieszkańców Asyżu przeciwko władzy księcia Konrada z Urslingen w 1198 roku oraz w wojnie prowadzonej przez rodzinne miasto z Perugią w 1202 roku. W czasie tego drugiego konfliktu dostał się on nawet do niewoli, w której spędził prawie rok⁹⁶.

Wydarzenia te wstrząsnęły dogłębnie świętym Franciszkiem. Widział jak ginęli jego przyjaciele, jak wszyscy mordowali się wzajemnie, a potem jeszcze przez rok przebywał zamknięty w uciążliwych warunkach. Po powrocie do domu w 1203 roku aż do wiosny 1205 roku był zupełnie załamany, dezorientowany i niepewny, przechadzał się bez celu po domu, nie potrafił już cieszyć się pięknem natury, miał koszmary i retrospekcje dotyczące wojny⁹⁷. Następnie rozpoczął się w nim okres przemiany duchowej. Ważnymi wydarzeniami w jego życiu było spotkanie z trędowatym, a następnie wizja Chrystusa nakazującego mu odbudować zrujnowane kościoły w okolicach Asyżu. W związku z wizją około 1206 roku Franciszek rozpoczął życie wędrownego eremity i przystąpił do odbudowy okolicznych kościołów za ojcowskie pieniądze. Popadł przez to w konflikt z ojcem, który zakończył się zrzeczeniem się przez Franciszka praw do ojcowskiego majątku i rozpoczęciem samodzielnego życia. W dniu 24 lutego 1208 roku Franciszek z kolei bardzo osobiście odebrał zasłyszane w kościele czytanie o rozesłaniu Apostołów, postanawiając oddać się od tego czasu wędrownemu, ubogiemu życiu poświęconemu głoszeniu Ewangelii oraz wzywaniu ludzi do pokuty.

---

⁹⁰R. Prejs, *Za Franciszkiem. Dzieje pierwszeństwo Zakonu Franciszkańskiego 1209-1517*, Kraków 2011, s. 119.

⁹¹J. Le Goff, *Święty Franciszek z Asyżu*, tłum. J. Guze, Warszawa 2001, s. 41.

⁹²R. Prejs, *Za Franciszkiem. Dzieje pierwszeństwo Zakonu Franciszkańskiego 1209-1517*, Kraków 2011, s. 121.

⁹³J. Le Goff, *Święty Franciszek z Asyżu*, tłum. J. Guze, Warszawa 2001, s. 41.

⁹⁴R. Manselli, *Święty Franciszek z Asyżu. Editio maior*, tłum. M. Bilińska, A. Paleta, Kraków 2013, s. 108.

⁹⁵J. Le Goff, *Święty Franciszek z Asyżu*, tłum. J. Guze, Warszawa 2001, s. 41.

⁹⁶R. Prejs, *Za Franciszkiem. Dzieje pierwszeństwo Zakonu Franciszkańskiego 1209-1517*, Kraków 2011, s. 121-122.

⁹⁷A. Thompson, *Franciszek z Asyżu. Nowa biografia*, tłum. E. Kopocz, Kraków 2013, s. 20-21.

Franciszek nie miał ambicji zakładania własnego zakonu. Jednak już na przełomie 1208 i 1209 roku zgromadziła się wokół niego samoistnie grupa uczniów wywodzących się z Asyżu i okolic zainspirowanych jego przemianą. Byli to Bernard z Quintavalle, Piotr Cattanio, Idzi z Asyżu, ksiądz Sylwester, włościanin Idzi, Morico, Sabatino i Jan de Capella⁹⁸.

W wielu miejscach towarzysze świętego Franciszka byli przyjmowani bardzo nieufnie, niekiedy traktowano ich jako szaleńców. Coraz większą ostrożność wobec św. Franciszka zaczął przejawiać też Wit – biskup Asyżu. W tej sytuacji święty Franciszek postanowił się postarać o aprobatę papieską dla swojej drogi⁹⁹. Roland Prejs podkreślił z kolei, że grupa skupiono według św. Franciszka potrzebowała ram organizacyjno-prawnych dla swojego funkcjonowania i to dlatego pierwsi bracia udali się do papieża¹⁰⁰. Wydaje się, że obie interpretacje wydarzeń wzajemnie się uzupełniają – to niepowodzenia i wątpliwości wymusiły na świętym Franciszku znalezienie dla siebie jakichś ram organizacyjnych. Papież Innocenty III w 1209 roku zatwierdził regułę świętego Franciszka. Na jego ostrożność wskazuje jednak zatwierdzenie jej wyłącznie w formie ustnej, zawarty nakaz posłuszeństwa dla braci wobec Franciszka i dla Franciszka wobec papieża oraz zezwolenie braciom jedynie na głoszenie kazań, bez sprawowania sakramentów¹⁰¹. Moment ten można uznać za formalny początek funkcjonowania Zakonu Braci Mniejszych. W formie pisemnej zakon został zaś ostatecznie zatwierdzony dopiero 14 lat później w 1223 roku przez papieża Honoriusza III bullą *Solet annuere Sede Apostolica piis votis*¹⁰².

Zatwierdzona bullą reguła w krótki sposób ustalała najważniejsze aspekty związane z funkcjonowaniem młodego zakonu¹⁰³. Reguła została opracowana w oparciu o projekt przygotowany przez świętego Franciszka, tekst został jednak z pewnością skorygowany przez inną osobę o bogatym zasobie słownictwa i prawdopodobnie wykształceniu prawniczym¹⁰⁴. Jest znacznie krótszy niż tekst reguły niezatwierdzonej z 1221 roku – ma on tylko 12 rozdziałów w stosunku do 23 planowanych w 1221 roku¹⁰⁵. Co znamienne, reguła zaczynała się od przysięgi posłuszeństwa i uszanowania papieżowi i jego następcom złożonej przez Franciszka. W regule ponadto zawarto upomnienie, aby bracia nie gardzili osobami noszącymi drogie szaty czy

---

⁹⁸R. Prejs, *Za Franciszkiem. Dzieje pierwszeństwo Zakonu Franciszkańskiego 1209-1517*, Kraków 2011, s. 122-125.

⁹⁹J. Le Goff, *Święty Franciszek z Asyżu*, tłum. J. Guze, Warszawa 2001, s. 50-51.

¹⁰⁰R. Prejs, *Za Franciszkiem. Dzieje pierwszeństwo Zakonu Franciszkańskiego 1209-1517*, Kraków 2011, s. 126-127.

¹⁰¹J. Le Goff, *Święty Franciszek z Asyżu*, tłum. J. Guze, Warszawa 2001, s. 54.

¹⁰²H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 581.

¹⁰³*Reguła Zatwierdzona*, [w:] *Źródła Franciszkańskie*, red. R. Prejs, Z. Kijas, Kraków 2005, s. 125-136.

¹⁰⁴L. Hardick, *Część pierwsza. Zarys historyczny i przestrzeganie Reguły w pierwszych latach*, [w:] *Franciszkańska Reguła życia*, tłum. K. Ponurek, Niepokalanów 1988, s. 32-34.

¹⁰⁵J. Moorman, *A History of the Franciscan Order*, Oxford 1998, s. 57-58.

spożywającymi wyszukane potrawy oraz aby nie wszczynali kłótni¹⁰⁶. Wszystko to pokazuje w mojej ocenie, jak bardzo obawiano się niepokojów społecznych wywołanych przez próby zbyt radykalnego wymuszania życia na wzór Chrystusa i Apostołów. Upomnienia te nie miały jednak mocy prawnie wiążącej, inaczej niż bezpośrednie nakazy lub zakazy ustanowione w Regule¹⁰⁷.

Reguła przewidywała uprawnienia do przyjmowania nowych osób do zakonu jedynie dla ministrów prowincjalnych. Nowo przyjęty zgodnie z regułą powinien był otrzymać pierwszy habit i rozpocząć okres jednego roku próby, po którym składał wieczystą przysięgę życia zakonnego bez możliwości opuszczenia zakonu. Księża w zakonie mieli odprawiać brewiarz, bracia bez święceń mieli o godzinach kanonicznych odprawiać określoną liczbę *Ojcie Nasz*. Zakonnicy zobowiązani byli do postu od Wszystkich Świętych do Bożego Narodzenia oraz od Środy Popielcowej do Wielkanocy. Kaznodzieje winni byli mieć upoważnienie od ministra generalnego i nie mogli głosić kazań w diecezjach biskupów, którzy tego sobie nie życzyli. Bracia mogli udawać się na misje, ale jedynie za pozwoleniem swojego ministra prowincjalnego¹⁰⁸. Widzimy zatem, że zadbano w Regule o nadrzędną rolę biskupów względem zakonu. Daje się tu zauważyć charakterystyczny dla Franciszka wcześniej już wzmiankowany szacunek wobec hierarchii kościelnej¹⁰⁹.

Reguła nie jest zbyt precyzyjna, jeśli chodzi o organizację zakonu. Z kontekstu wynika, że przewidywała istnienie prowincji z ministrami prowincjalnymi na czele. Zakon jako całość miał być zaś kierowany przez ministra generalnego, a w wypadku jego śmierci ministrowie prowincjalni i kustosze w Zielone Świątki mieli wybrać dla niego następcę. Minister generalny winien też był zwoływać kapitułę generalną co trzy lata (mogło to być też rzadziej lub częściej) we wskazanym miejscu. Na kapitule tej ministrowie prowincjalni i kustosze mieli możliwość odwołania niespełniającego ich oczekiwań ministra generalnego. Nie jest jasne, w jaki sposób mieli być wybierani ministrowie prowincjalni. Jest jedynie informacja, że mieli oni możliwość po kapitule generalnej zwołać swoich braci z prowincji na kapitule lokalnej¹¹⁰. Reguła kodyfikowała stan faktyczny – prowincje bowiem – 6 włoskich, 2 francuskie, 1 niemiecka, 1 hiszpańska i 1 bliskowschodnia ze swoimi przełożonymi funkcjonowały już od 1217 roku, reguła wprowadziła jedynie tytuł prowincjała¹¹¹.

---

¹⁰⁶Reguła Zatwierdzona..., s. 128-130.

¹⁰⁷L. Hardick, *Część pierwsza. Zarys historyczny i przestrzeganie Reguły w pierwszych latach*, [w:] *Franciszkańska Reguła życia*, tłum. K. Ponurek, Niepokalanów 1988, s. 34-35.

¹⁰⁸Reguła Zatwierdzona..., s. 128-136.

¹⁰⁹J. Le Goff, *Święty Franciszek z Asyżu*, tłum. J. Guze, Warszawa 2001, s. 50-51.

¹¹⁰Reguła Zatwierdzona..., s. 133.

¹¹¹J. Moorman, *A History of the Franciscan Order*, Oxford 1998, s. 62.

Zakon był także zobowiązany, aby prosić papieża o delegowanie jednego z kardynałów do protekcji nad zakonem¹¹². Instytucja kardynała-protektora była nowością, jeśli chodzi o ostateczną regułę, nie było jej w żadnym z wcześniejszych tekstów, ale tak naprawdę tylko nadawała ramy prawne dla już funkcjonującej współpracy¹¹³.

Reguła poruszała także wiele zagadnień związanych z praktykowaniem ubóstwa. Przewidywała ona nakaz powstrzymywania się od jazdy konnej. Bracia nie mieli prawa przyjmować pieniędzy ani przedmiotów o wartości pieniężnej. Mogli podejmować się pracy najemnej, ale za wynagrodzenie mogli otrzymywać jedynie rzeczy niezbędne do codziennego życia. Reguła zakazywała nabywania czegokolwiek na własność, nakazując utrzymywanie się z jałmużny. Nakazywała także opiekę nad chorymi współbraćmi¹¹⁴. Zwraca uwagę wielki radykalizm w utrzymującym się zakazie przyjmowania pieniędzy. Warto podkreślić, że Reguła dopuszczała możliwość pracy zakonników zgodnie z pierwotnym zamysłem świętego Franciszka, jednak poświęcono temu zagadnieniu niewiele miejsca w związku z postępującą koncentracją na pracy duszpasterskiej¹¹⁵. Jak zauważymy, charyzmat opieki nad chorymi braćmi pozostanie obecny w zakonie w kolejnych stuleciach.

W regule poruszone zostały też kwestie utrzymania moralności wśród braci. W przypadku popełnienia grzechu ciężkiego przez któregoś z braci nałożenie pokuty było zastrzeżone dla ministrów prowincjalnych. W przypadku ministrów bez święceń korzystać mieli oni z pośrednictwa zakonnego kapłana. Bracia byli zobowiązani do posłuszeństwa przełożonym za wyjątkiem tylko nakazów sprzeciwiających się sumieniu lub regule. Bracia mieli ponadto zakaz utrzymywania podejrzanych kontaktów z kobietami, wchodzenia do klasztorów żeńskich za wyjątkiem braci upoważnionych przez Stolicę Apostolską oraz pełnienia funkcji rodziców chrzestnych¹¹⁶.

Warto zauważyć bardzo ogólny i nieprecyzyjny charakter Reguły. Nie był to z pewnością efekt zaniedbania czy pośpiechu, ale raczej nieodłączny element franciszkańskiej duchowości. Jak napisał Raoul Manselli, święty Franciszek z Asyżu był nieufny wobec prawa, „postrzegał je jako coś martwego, pozbawionego porywu oraz religijnej i duchowej spontaniczności”. Widział on bowiem, jak wiele zakonów odchodziło od swoich ideałów i chciał, aby jego uczniowie uniknęli

---

¹¹²Reguła Zatwierdzona..., s. 136.

¹¹³L. Hardick, *Część pierwsza. Zarys historyczny i przestrzeganie Reguły w pierwszych latach*, [w:] *Franciszkańska Reguła życia*, tłum. K. Ponurek, Niepokalanów 1988, s. 34-35.

¹¹⁴Reguła Zatwierdzona..., s. 130-132.

¹¹⁵L. Hardick, *Część pierwsza. Zarys historyczny i przestrzeganie Reguły w pierwszych latach*, [w:] *Franciszkańska Reguła życia*, tłum. K. Ponurek, Niepokalanów 1988, s. 51-53.

¹¹⁶Reguła Zatwierdzona..., s. 132-135.

tego losu. W tym celu pozostawił na przykład święty Franciszek swój testament, aby dać osobiste świadectwo życia¹¹⁷.

Zakon franciszkański zapoczątkowywał razem z innymi rodzącymi się wtedy zgromadzeniami nowy typ zakonów zwanych mendykanckimi, czyli żebrzącymi¹¹⁸. Ten typu zakonów zrodził się w XIII wieku i miał korzenie w ruchach promujących ubóstwo, które rozwinęły się w średniowieczu i z których niektóre – jak na przykład katarzy – stały się grupami heretyckimi¹¹⁹. Zresztą ze względu na herezje waldensów i albigensów również grupa skupiona wokół św. Franciszka zaczęła budzić podejrzania kleru i być może to był powód, dla którego w 1209 roku postarał się o ustną aprobatę od papieża¹²⁰.

Clifford Lawrence słusznie zwrócił uwagę, że ideał dobrowolnego ubóstwa nie przemawiał do osób urodzonych w biedzie, ale do zamożnych. Franciszek i jego uczniowie rekrutowali się głównie spośród bogatych mieszkańców Asyżu. Również później zakon najobfitsze powołania znajdował w gronie arystokracji i patrycjatu miejskiego. Kolejną grupą zainteresowaną ideałami Franciszka byli mistrzowie uniwersyteccy oraz studenci¹²¹. Przy takiej strukturze powołań szybko sukces zakonu był w zasadzie nieunikniony i tak się wkrótce stało.

Zakon osiągnął bardzo szybko wielki sukces powołaniowy, pod koniec lat. 20. XIII wieku licząc ok. 5 tysięcy zakonników. Z jednej strony był to efekt specyfiki czasów, w których przyszło mu się narodzić, z nasilonymi dążeniami do odnowy życia religijnego, a z drugiej strony skutek całkowicie nowej formy życia zakonnego i pociągającego przykładu życia założyciela i pierwszych jego uczniów¹²².

André Vauchez uznał, że XIII wiek pogłębił nurt ewangelizmu w monastycyzmie europejskim narodzony już na przełomie XI i XII wieku. Właśnie z nurtu ewangelizmu wywodziły się różne ruchy heretyckie kwestionujące ówczesny Kościół. Dla Kościoła niezwykle cenne, aby wypracować formułę, która połączyłaby radykalizm ewangeliczny z posłuszeństwem wobec Kościoła. Ewangelia stanowiła bowiem podstawę dla funkcjonowania Kościoła i lepsza realizacja jej wzorów przez wspólnoty niekatolickie była dla Kościoła pod względem ideowym śmiertelnym zagrożeniem. Nowe zakony żebrzące franciszkanów i dominikanów idealnie realizował postulat

---

¹¹⁷R. Manselli, *Św. Franciszek i jego towarzysze*, tłum. K. Kubis, Kraków 2009, s. 284-285.

¹¹⁸H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 581.

¹¹⁹G. Schwaiger, M. Heim, *Zakony i klasztory. Historia monastycyzmu chrześcijańskiego*, tłum. K. Śmigielka, A. Peszke, Poznań 2007, s. 56.

¹²⁰M. Banaszak, *Historia Kościoła Katolickiego*, t. 2, Warszawa 1989, s. 184.

¹²¹C. H. Lawrence, *Monastycyzm średniowieczny. Formy życia religijnego w Europie Zachodniej wieków średnich*, tłum. R. Rutkowski, Warszawa 2022, s. 260.

¹²²H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 582.

połączenia radykalizmu ewangelicznego z posłuszeństwem wobec papieża i hierarchii¹²³. Jerzy Dowiat stwierdził nawet, że pierwotnym celem zakładanym przez papieżstwo dla zakonu franciszkańskiego było „przeciwdziałanie herezji i buntowi społecznemu najuboższych warstw ludności”, a dopiero na drugim miejscu głoszenie kazań¹²⁴. Zrozumiałym jest w tym momencie, dlaczego w regule taki nacisk położono na posłuszeństwo papieżom czy wyrozumiałość dla żyjących dostatnio, czyli społecznych elit. Istniała bowiem realna obawa, że nowy ruch może łatwo odpaść od wiary katolickiej i zamiast przyczynić się do uspokojenia nastrojów, może je zaostrzyć.

Sam święty Franciszek w 1224 roku otrzymał stygmaty, zmarł zaś w 1226 roku. Przed śmiercią spisał testament, w którym zalecił współbraciom surowe ubóstwo i posłuszeństwo wobec papieża. Już w dwa lata po swojej śmierci 1228 roku został kanonizowany¹²⁵. Jego heroiczną cnotę połączoną z posłuszeństwem wobec papieża sprawiły, że jego postać nie mogła budzić kontrowersji.

Drogę świętego Franciszka Vauchez uznał za niesamowite połączenie sprzecznych ze sobą pozornie elementów – współczucia dla cierpiącego Chrystusa i uznania wszechmocy Boga, radykalizmu ewangelicznego i posłuszeństwa Kościołowi. Jednocześnie dzięki jego pozytywnemu stosunkowi do człowieka i świata daleki był od popadnięcia w katarską pogardę dla świata materialnego¹²⁶. Podobną opinię wyraził także Jerzy Kłoczowski – jego zdaniem święty „zharmonizował [...] w sposób genialny i swoisty bardzo głębokie i sprzeczne aspiracje ludzi w jedną całość”, zwracając uwagę, że franciszkanizm był idealnym połączeniem pomiędzy chrześcijaństwem elit i mas¹²⁷.

Z drugiej strony – pomimo niewątpliwej wyjątkowości św. Franciszka i jego drogi – Jacques Le Goff zauważa, że „większość prądów wywodzących się od świętego Franciszka ma źródła wcześniejsze”. Z drugiej strony autor ten podkreśla, że chociaż święty Franciszek nie był twórcą prezentowanej przez siebie i swój zakon wrażliwości, to jednak dzięki swojemu wpłynął znacząco na jej rozwój i umocnienie¹²⁸.

Marian Banaszak zwrócił słusznie też uwagę, że dzięki swojemu centralizmowi Zakon Braci Mniejszych służył utrzymywaniu międzynarodowych kontaktów. Służył on papieżom w załatwianiu spraw ogólnokościelnych. Wyszli z niego licznie biskupi, kardynałowie, a nawet papieże.

---

¹²³A. Vauchez, *Duchowość średniowiecza*, tłum. H. Zaremska, Gdańsk 2004, s. 109-110.

¹²⁴J. Dowiat, *Historia Kościoła Katolickiego w Polsce (do połowy XV wieku)*, Warszawa 1968, s. 125.

¹²⁵M. Banaszak, *Historia Kościoła Katolickiego*, t. 2, Warszawa 1989, s. 185.

¹²⁶A. Vauchez, *Duchowość średniowiecza...*, s. 110-111.

¹²⁷J. Kłoczowski, *Chrześcijaństwo i historia. Wokół nurtów reformy chrześcijańskiej VIII-XX w.*, Kraków 1990, s. 106-107.

¹²⁸J. Le Goff, *Święty Franciszek z Asyżu*, tłum. J. Guze, Warszawa 2001, s. 81-82.

Prowadzili franciszkanie liczne misje poza Europą, a także zajęli się intensywnie duszpasterstwem miejskim¹²⁹. To dzięki franciszkanom przez 100 lat utrzymywało się chrześcijaństwo w Chinach posiadające nawet swoją częściowo rodzimą hierarchię¹³⁰. Bolesław Kumor określił franciszkanów mianem „największego zakonu misyjnego średniowiecza”¹³¹.

Warto zwrócić uwagę, że Zakon Braci Mniejszych składał się początkowo w dużym stopniu z zakonników bez święceń, czyli braci. W początkowym okresie istnienia zakonu to bracia odgrywali dominującą rolę i było to zgodne z zamysłem samego świętego Franciszka. Taka forma działalności naruszała jednak kapłański monopol na życie duchowe i duszpasterstwo, a sami kapłani obecni w szeregach franciszkanów – zwani ojcami – sami nieraz uważali licznych braci za zupełnie bezużytecznych w realizacji ważnych zadań duszpasterskich. Momentem przełomu był rok 1239 – wówczas to na kapitule generalnej pod naciskiem zakonnych kapłanów papież odwołał z urzędu generała brata Eliasza. Od tego momentu władza w zakonie została przejęta przez kapłanów, a bracia zostali pozbawieni możliwości zajmowania urzędów¹³². Warto nadmienić, że decyzje te okazały się być trwałe i kształtowały zakonną codzienność w kolejnych stuleciach. Temat nie powracał już w przyszłości.

Zupełnie inaczej rzecz miała się w tematyce ubóstwa. Przepisy *Reguły* były – jak wspomniano już wyżej – bardzo ogólne i szybko pojawiła się potrzeba ich doprecyzowania w zakresie rozmaitych aspektów administracyjno-organizacyjnych. Jednocześnie ze względów praktycznych pojawiła się tendencja do łagodzenia surowych przepisów dotyczących ubóstwa. Już za rządów kolejnego po zmarłym założyciela generała zakonu Jana Parensa (1227-1232) otrzymał Zakon Braci Mniejszych w 1230 roku bullę *Quo elongati* papieża Grzegorza IX regulującą rozmaite kwestie związane z ubóstwem. Stosując rozmaite rozwiązania formalne, bulla *de facto* sprowadziła założenia dotyczące ubóstwa do martwej litery. Poszczególni zakonnicy i sam zakon nie mogli nic posiadać na własność, ale mogli korzystać na potrzeby swojej działalności z rzeczy posiadanych przez innych. Nie mogli sami przyjmować żadnych pieniędzy, ale ich świeccy opiekunowie jak najbardziej mogli i byli zobowiązani do ich rozdysponowania zgodnie z wolą zakonników¹³³. To właśnie wtedy została sformułowana zasada *usus pauper* – ubożego używania. Franciszkanie

---

¹²⁹M. Banaszak, *Historia Kościoła Katolickiego*, t. 2, Warszawa 1989, s. 188.

¹³⁰D. Knowles, D. Obolenski, *Historia Kościoła*, t. 2, tłum. R. Turzyński, Warszawa 1988, s. 263.

¹³¹B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. 3: "Złoty okres średniowiecza chrześcijańskiego", Lublin 2001, s. 219.

¹³²C. H. Lawrence, *Monastycyzm średniowieczny. Formy życia religijnego e Europie Zachodniej wieków średnich*, tłum. R. Rutkowski, Warszawa 2022, s. 263.

¹³³H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 582.

mogli zgodnie z nią korzystać z rozmaitych rzeczy, ale tylko takich, które są rzeczywiście konieczne do życia i pracy¹³⁴.

Wtedy to właśnie narodziły się pierwotne podziały w Zakonie Braci Mniejszych na zwolenników nowych rozwiązań (*observantia mitigata*), przeciwników łagodzenia założeń św. Franciszka opierających się za literalnym przestrzeganiem jego Reguły i Testamentu (*observantia extrema*), a także zwolenników dalszej liberalizacji (*observantia laxata*)¹³⁵.

Przedstawiciele nurtu *observantia mitigata* uważali że bracia muszą się przygotowywać do pracy kaznodziejskiej poprzez studia. Stali na stanowisku, że bracia powinni utrzymywać się z pracy lub kwesty, ale tylko w naturze. Dopuszczali posiadanie budynków na studia zakonne lub infirmerie. Uważali życie pustelnicze za formę życia zakonnego dla osób szczególnie powołanych, dla innych miało ono jedynie służyć duchowej odnowie. Uważali oni, że wątpliwości dotyczące Reguły winien rozstrzygać papież. Do nurtu tego należał m.in. generał zakonu Jan Parenti czy św. Antoni Padewski. Zwolennicy nurtu *observantia extrema* rekrutowali się prawdopodobnie spośród pierwszego pokolenia uczniów świętego Franciszka. Byli oni przeciwnikami posługiwania się pieniędzmi, nauki i studiów oraz nawet pracy kaznodziejskiej. Opowiadali się za życiem wędrownym lub pustelniczymi i ewentualnie głoszeniem prostych kazań pokutnych. Nurt *observantia laxata* dążył do przekształcenia franciszkanów w zakon oddany studiom i pracy kaznodziejskiej. Dla realizacji tych celów wspólnota powinna posługiwać się pieniędzmi, posiadać księgi oraz murowane klasztory z kościołami. Opowiadali się oni za opracowaniem innych norm niż Reguła, które byłyby bardziej elastyczne w dziedzinie ubóstwa. Przedstawicielem tego nurtu był wikariusz generalny Eliasz Buonbarrone¹³⁶.

W 1245 roku papież Innocenty IV wydał interpretację do reguły *Ordinem vestrum*, na mocy której przejął na własność wszystkie majątki używane przez zakonników, dając im je w użytkowanie, a bezpośredni zarząd nad nimi sprawować mieli świeccy będący reprezentantami Stolicy Apostolskiej, którzy od 1283 roku byli nazywani syndykami apostolskimi. W 1250 roku decyzją papieża Aleksandra IV rzymska bazylika Aracoeli została przekazana franciszkanom i stała się jedną z najpopularniejszych siedzib dla generałów zakonu¹³⁷, pełniąc tę funkcję aż do lat 80. XIX wieku¹³⁸. Alternatywną siedzibą generała franciszkanów bywał Madryt¹³⁹.

---

¹³⁴R. Prejs, *Za Franciszkiem...*, s. 145.

¹³⁵H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 583.

¹³⁶R. Prejs, *Za Franciszkiem...*, s. 143-144.

¹³⁷H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 583.

¹³⁸H. E. Wyczawski, *Katalog Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie. Cz. I. Dokumenty*, "Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", t. 3: 1961, nr 1/2, s. 33.

¹³⁹Idem, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 583.

Bardzo ważnym etapem w dziejach zakonu były rządy generalskie św. Bonawentury z Bagnoregio z lat 1257-1274. Był on zwolennikiem umiarkowanej obserwancji (*observantia mitigata*). Pozyskał dla Zakonu Braci Mniejszych prawo do pozyskiwania legatów, czyli zapisów finansowych. Dbał on o wysoki poziom życia zakonnego. W chwili jego śmierci w 1274 roku zakon liczył mógł ok. 30 tysięcy zakonników¹⁴⁰.

Klasztory franciszkańskie objęły wszystkie kraje Europy katolickiej. Franciszkanie działali jednak chętnie także w krajach prawosławnych, muzułmańskich i religii pierwotnych, podejmując intensywne działania misyjne. Byli bardzo cenieni przez papieży, którzy powoływali spośród nich licznych biskupów i kardynałów. Także kilku papieży wywodziło się z zakonu franciszkanów¹⁴¹. Niezwykle ważna była rola franciszkanów jako pośredników w kontaktach pomiędzy papieżem a patriarchą Konstantynopola. Mieli oni swój udział w doprowadzeniu do unii w Lyonie w 1284 roku¹⁴².

Franciszkanie odegrali ogromną rolę w rozwoju katolickiej liturgii. To w kręgu zakonu franciszkańskiego zostały wprowadzone święto Niepokalanego Poczęcia NMP, święto Narodzenia NMP, święto Zaślubienia NMP czy święto św. Joachima i św. Anny. Również proveniencji franciszkańskiej są teksty takie jak "Dies irae", "Stabat Mater", druga część Pozdrowienia Anielskiego czy zwyczaj dzwonienia na Anioł Pański. Franciszkanie wprowadzili również uproszczony brewiarz, który z czasem przyjął się w całym Kościele¹⁴³. Ich rola w rozwoju pobożności późnego średniowiecza jest trudna do przecenienia. To właśnie oni rozbudzali u świeckich pobożność i religijną gorliwość i wprowadzali rozmaite praktyki religijne do mieszczkańskich domów¹⁴⁴.

Franciszkanie na trwałe zapisali się również do historii teologii. Franciszkańska teologia korzystała z myśli św. Augustyna z Hippony. Roland Prejs widział w osobie św. Antoniego z Padwy – byłego kanonika regularnego wychowanego na dorobku św. Augustyna – osobę, która zadecydowała o takim kierunku rozwoju franciszkańskiej teologii¹⁴⁵. Dwoma głównymi ośrodkami franciszkańskiej myśli filozoficzno-teologicznej stały się Paryż oraz Oksford. W Paryżu skupiano się na teologii opartej na św. Augustynie, a w Oksfordzie na filozofii, a nawet matematyce i naukach empirycznych, z bezpośrednim odwoływaniem się do Artystotelesa¹⁴⁶. Głównymi

---

¹⁴⁰H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 584.

¹⁴¹Ibidem, s. 584-585.

¹⁴²J. Moorman, *A History of the Franciscan Order*, Oxford 1998, s. 298-299.

¹⁴³H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 585.

¹⁴⁴D. Knowles, D. Obolenski, *Historia Kościoła*, t. 2, tłum. R. Turzyński, Warszawa 1988, s. 263.

¹⁴⁵R. Prejs, *Za Franciszkiem. Dzieje pierwszeństwo Zakonu Franciszkańskiego 1209-1517*, Kraków 2011, s. 192.

¹⁴⁶Ibidem, s. 193..

postaciami teologicznej szkoły franciszkańskiej byli profesorowie Sorbony św. Bonawentura (*doctor seraphicus*) i Aleksander z Hales (*doctor irrefragabilis*) oraz profesor Sorbony i Oksfordu Jan Duns Szkot (*doctor subtilis*)¹⁴⁷.

Odgrywali także franciszkanie ważną rolę w rozwoju homiletyki. Franciszkanie bardzo chętnie korzystali z exemplów w swoich kazaniach. Exemplum było to opowiadanie o charakterze dydaktycznym, wplecione w tok wykładu, pozwalające wyjaśnić słuchaczom równie ważne treści moralne¹⁴⁸. Głównym źródłem exemplów była dla nich naturalnie Biblia, ale też książki i własne doświadczenie. Św. Antoni z Padwy ostrzegał jednak swoich współbraci, by nie korzystali z exemplów z bajek, a św. Bonawentura zwracał uwagę, by źródło exemplów było zawsze pobożne i moralne¹⁴⁹.

Już w XIII wieku uformowały się wreszcie szczegółowo ramy organizacyjne życia zakonnego, tak ogólnie tylko zarysowane w regule. Rozwinęły się władze centralne zakonu. Najwyższą władzą w zakonie była złożona z prowincjałów i kustoszów kapituła generalna wybierająca nie tylko generała, ale także 8 definitorów. Odbywała się co 3 lata, zazwyczaj w Święto Zesłania Ducha Świętego. Za życia św. Franciszka zbierała się w Asyżu, później odbywała się w różnych miejscach z odpowiednio dużymi do pomieszczenia kapitułarzy klasztorami¹⁵⁰.

Uformowała się także praktyka życia prowincjalnego. Najważniejsza w prowincji była kapituła prowincjalna odbywająca się około wspomnienia św. Michała Archanioła (29 września), która wybierała kandydata na prowincjała do zatwierdzenia na kapitule generalnej oraz od lat 70. XIII wieku także 3-5 definitorów.

Po śmierci generała św. Bonawentury wzmożyły się spory z nurtem surowym w obrębie zakonu (*observantia extrema*), których nazywano wówczas spirytualnymi. Działali oni przede wszystkim na terenie Toskanii, Marchii oraz Prowansji. Wielu spośród nich wykazywało postawy fanatyczne, część popadła także w herezje, m.in. uznając potępione przez kościół poglądy Joachima de Fiore¹⁵¹. Zdaniem Vauchez spirytualni uczynili z ubóstwa najwyższą wartość, stało się ono fundamentem antyhierarchicznej eklezjologii¹⁵². Tym samym można stwierdzić, że pomimo świadectwa św. Franciszka zesłi ostatecznie na pozycje zajmowane wcześniej przez ruchy przełomu XII i XIII wieku takie jak katarzy i waldensi.

---

¹⁴⁷H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 585.

¹⁴⁸A. Szulc, *Homo religiosus późnego średniowiecza. Bernardyński model religijności masowej*, Poznań 2007, s. 100.

¹⁴⁹J. Moorman, *A History of the Franciscan Order*, Oxford 1998, s. 276-277.

¹⁵⁰R. Prejs, *Za Franciszkiem...*, s. 183-184.

¹⁵¹H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 585-586.

¹⁵²A. Vauchez, *Duchowość średniowiecza*, tłum. H. Zaremska, Gdańsk 2004, s. 115.

Celem obrony umiarkowanej obserwacji przed tym ruchem w 1279 roku generał zakonu Bonagracjusz Tielci uzyskał od papieża Mikołaja III deklarację "Exiit qui seminat", w której zostały systematycznie omówione wszystkie kontrowersyjne kwestie dotyczące interpretacji Reguły. Spirytualni nie zaakceptowali tego dokumentu¹⁵³.

Dokument został przygotowany jako owoc narad papieża z komisją złożoną z kardynałów wywodzących się z zakonu franciszkańskiego oraz teologów franciszkańskich i zredagowany przez pracującego w Kurii Rzymskiej prawnika Benedykta Caetaniego, późniejszego papieża Bonifacego VIII. Dokument ten potwierdził sformułowaną już w 1230 roku zasadę *usus pauper*. Franciszkanie dalej mogli używać koniecznych rzeczy, które nie przechodziły jednak na ich własność. Z używania tego wyłączony miały być jednak wszelki zbytek służące jedynie wygodzie bądź przyjemności. Franciszkanie mogli używać pieniędzy jedynie w wyjątkowych okolicznościach. Jako właściciela majątku używanego przez zakon wskazano ponownie Stolicę Apostolską¹⁵⁴. Jednocześnie z kontekstu wynika, że dokument odrzucił też popularną wówczas nową zasadę pod nazwą *usus pauper arctus*¹⁵⁵. Zasada *usus pauper arctus* – ubogie używanie obostrzone – została sformułowana przez Piotra Oliviego, który uznawał, że franciszkanie mogą korzystać tylko z tych rzeczy, bez których groziłaby im śmierć¹⁵⁶.

Koniec XIII wieku był to czas wielkich sukcesów spirytualnych. Wybrany w 1289 roku nowy generał Rajmund Gaufridi rozpoczął swoje rządy od promocji wspomnianego wyżej lidera spirytualnych Piotra Oliviego poprzez wysłanie go do Montpellier, a następnie na kapitule prowincjalnej w Marchii doprowadził do uwolnienia zakonników uwięzionych za zbyt surowy stosunek do reguły¹⁵⁷. W końcu XIII wieku spirytualni z Marchii uzyskali prawo odejścia z zakonu i przestrzegania pierwotnej Reguły w eremitoriach¹⁵⁸. Odbył się to w 1294 roku na mocy decyzji papieża Celestyna V, który ze względu na surowość życia zakonnego spirytualistów był ich sympatykiem. Nadał im prawo nazywania się Ubogimi Eremitami św. Franciszka. Zakonnicy ci byli też popularnie nazywani jako *fraticelli* i *celestyni*¹⁵⁹. Ich samodzielność organizacyjna trwała jednak bardzo krótko, zaledwie do końca pontyfikatu Celestyna V. Z okresu tego nie dysponujemy

---

¹⁵³H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 586.

¹⁵⁴*Ibidem*, s. 235-237.

¹⁵⁵R. Prejs, *Za Franciszkiem...*, s. 236.

¹⁵⁶*Ibidem*, s. 232.

¹⁵⁷J. Moorman, *A History of the Franciscan Order*, Oxford 1998, s. 193.

¹⁵⁸H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 586.

¹⁵⁹R. Prejs, *Za Franciszkiem...*, s. 243. Warto zwrócić uwagę, że Roland Prejs podkreślił, że określenie *celestyni* było niepoprawne. Takiego zastrzeżenia nie uczynił jednak Hieronim Wyczawski: zob. H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 586.

ani żadnymi śladami werbalnych ataków franciszkanów na eremitów ani odwrotnie. Wydaje się, że obie strony były zadowolone z tego obrotu sprawy i podziału zakonu¹⁶⁰.

Nowy papież Bonifacy VIII bullą *Olim Coelestinus* z 1295 roku cofnął samodzielność organizacyjną eremitów. Doprowadził on też do odwołania sprzyjającego spirytuałom generała zakonu Rajmunda Godefroya¹⁶¹. W odpowiedzi spirytuałowie zaczęli otwarcie atakować byłych papieży za ich łagodzące Regułę interpretacje, a w pewnym momencie zakwestionowali nawet wybór na Stolicę Piotrową Bonifacego VIII. Z kolei spirytualni z Prowansji wywoływali niepokój, broniąc apokaliptycznych pism Piotra Oliviego inspirowanych nauką Joachima de Fiore¹⁶².

W celu rozwiązania konfliktu papież Klemens V w 1312 roku dekretem *Fidei catholicae fundamenta* potępił poglądy Piotra Oliviego, a dekretem *Exivi de paradiso* utrzymał w mocy dotychczasowe interpretacje, podkreślając jednakże obowiązywanie pod karą grzechu jedynie przepisów oryginalnej reguły, których wyliczył 25, dodając do tego 12 zachęt, 6 zakazów, 6 wolności i 12 warunków przyjmowania nowicjuszy¹⁶³. Dokument ten przede wszystkim potwierdził zasadę *usus pauper*, a odrzucił ponownie zasadę *usus pauper arctus*. Zakon i bracia mieli zgodnie z tym prawo do używania jedynie rzeczy niezbędnych, ale formalnymi ich właścicielami miał być nadal ofiarodawca lub Stolica Apostolska¹⁶⁴.

Roland Prejs zwrócił uwagę na kazuistyczny charakter papieskiej interpretacji, będący bardzo dalekim od ideałów św. Franciszka. W praktyce jednak taki sposób interpretowania reguły przetrwał aż do Soboru Watykańskiego II¹⁶⁵.

Spirytualni nie podporządkowali się tym przepisom bulli. Grupa toskańska zajęła siłą część klasztorów, względnie zbiegała na Sycylię, a także wybrała własnego generała, za co zostali ekskomunikowani¹⁶⁶. Roland Prejs użył tu bardziej dosadnych określeń – wystąpienie spirytuałów nazwał on buntem, przechodzącym niekiedy w rewolucję¹⁶⁷. Grupie prowansalskiej uznawany przez Rzym generał wyznaczył z kolei oddzielne klasztory¹⁶⁸.

---

¹⁶⁰R. Prejs, *Za Franciszkiem...*, s. 244.

¹⁶¹Ibidem, s. 244-245.

¹⁶²H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 586.

¹⁶³R. Prejs, *Za Franciszkiem. Dzieje pierwszeństwo Zakonu Franciszkańskiego 1209-1517*, Kraków 2011, s. 251. U Wyczawskiego mowa jest zapewne omyłkowo o jedynie 12 zasadach obowiązujących pod rygorem grzechu – H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 587.

¹⁶⁴R. Prejs, *Za Franciszkiem...*, s. 251.

¹⁶⁵Ibidem, s. 254.

¹⁶⁶H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 587-588.

¹⁶⁷R. Prejs, *Za Franciszkiem...*, s. 255.

¹⁶⁸H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 587-588.

Nowy papież Jan XXII przystąpił do surowej rozprawy ze spirytuałami w latach 1317-1318. Uwięził liderów spirytualnych z Prowansji, wymuszając na większości z nich posłuszeństwo, a 4 najbardziej opornych oddając na śmierć na stosie w Marsylii w 1318 roku¹⁶⁹. Następnie została rozbita grupa sycylijska. Część ze spirytualnych kontynuowała swoją działalność do XV wieku, ale ruch nie odzyskał już nigdy dawnego znaczenia¹⁷⁰. Upadek spirytuałów Roland Prejs uznał za korzystne wydarzenie w historii zakonu, jako że ów heretycki ruch przynieść miał Zakonowi Braci Mniejszych wiele szkód¹⁷¹.

W 1322 roku papież Jan XXII bullą *Ad Conditorem* zrównał ubóstwo Zakonu Braci Mniejszych z innymi mendykanckimi, pozwalając im przyjmować majątki i nimi zarządzać¹⁷². Papież w dokumencie tym dokonał wielkiej rewolucji. Zniósł zasadę *usus pauper*, zastępując ją zasadą *usus moderatus* lub *usus accomodatus* – od tej pory dozwolone były korzystanie z majątku nie tylko w wymiarze tego, co niezbędne, ale także w wymiarze tego co pożyteczne, a nawet wygodne! Zrzekł się też praw własności do klasztorów oraz zlikwidował instytucję syndyków apostolskich¹⁷³. Stwierdził on w tym dokumencie, że każde używanie (*usus*) zawiera w sobie jakąś formę posiadania (*dominum*), a przecież absurdem byłoby uznanie Stolicy Apostolskiej każdego kawałka sera zjadanego przez braci¹⁷⁴. W 1323 roku w dodatku papież potępił bullą *Cum inter nonnullos* jako heretyckie popularne wśród franciszkanów zdanie, że Chrystus i apostołowie nie mieli osobistego ani wspólnego majątku. Były to bardzo bolesne ciosy dla franciszkanów, którzy uważali się za naśladowców Chrystusa, którzy niczego nie posiadają¹⁷⁵.

Warto zwrócić uwagę, że jeszcze w 1322 roku generał zakonu Michał Cassena stwierdził, że „zdrową, katolicką i prawowitą nauką jest, że Chrystus i Apostołowie niczego nie posiadali na własność”¹⁷⁶. Widzimy dzięki temu tym bardziej wyraźnie, że tymi rewolucyjnymi aktami całe stuletnie doświadczenie życia zakonnego i wykładni reguły zakonnej zostało odrzucone. Nawet historyk z kręgu zakonu franciszkańskiego Roland Prejs nazwał to papieskie wystąpienie mało roztropnym i nadto arbitralnym¹⁷⁷. Decyzje papieskie Prejs tłumaczył uprzedzeniem do ruchu na rzecz radykalnego ubóstwa w związku z heretycką działalnością spirytuałów¹⁷⁸.

---

¹⁶⁹M. Banaszak, *Historia Kościoła Katolickiego*, t. 2, Warszawa 1989, s. 234.

¹⁷⁰H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 588.

¹⁷¹R. Prejs, *Za Franciszkiem...*, s. 257.

¹⁷²H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 588.

¹⁷³R. Prejs, *Za Franciszkiem...*, s. 260.

¹⁷⁴J. Moorman, *A History of the Franciscan Order*, Oxford 1998, s. 317.

¹⁷⁵*Ibidem*, s. 317.

¹⁷⁶M. Banaszak, *Historia Kościoła Katolickiego*, t. 2, Warszawa 1989, s. 235.

¹⁷⁷R. Prejs, *Za Franciszkiem...*, s. 260.

¹⁷⁸*Ibidem*, s. 264.

Wielu ówczesnych franciszkanów nie podporządkowało się tym decyzjom papieskim, a swojego protektora znaleźli w cesarzu Ludwiku Bawarskim skłóconym z papieżem. W 1328 roku Jan XXII wezwał do siebie generała zakonu Michała Fuschiego, który wprost powiedział, że nie zgadza się z ostatnimi dekretami papieskimi, za co został aresztowany. Papież polecił kapitule generalnej wybrać nowego generała, ale ta utrzymała na stanowisku Michała Fuschiego. Ostatecznie Fuschi został wydalony z zakonu przez nowego generała wybranego pod kierunkiem papieskim, a wielu franciszkanów zostało ekskomunikowanych¹⁷⁹. Słynny franciszkański uczyony William Ockham należał do grona tych, którzy nie pogodzili się ze stanowiskiem papieskim. Jego pamflety przeciwko papieżowi bardzo nadszarpaneły autorytet Jana XXII¹⁸⁰.

Inni zakonnicy z kolei bardzo dobrze odnaleźli się w tej nowej sytuacji. W zakonie franciszkańskim w tym czasie bardzo rozwinął się bowiem nurt zwany konwentualnym. Był on skupiony głównie wokół zakonników zamieszkałych w klasztorach położonych obok kościołów i sprawujących duszpasterstwo, a jego zwolennicy opowiadali się dopuszczeniem posiadania przez konwenty wspólnej własności oraz stałych dochodów, w tym majątków ziemskich¹⁸¹. Ruch konwentualny miał wsparcie papieża Jana XXII, który popierał przyjmowanie przez franciszkanów majątków i zastępowanie świeckich syndyków zakonnymi prokuratorami¹⁸².

Ruch konwentualny łatwo przyjął się zwłaszcza w prowincjach północnych, np. czesko-polskiej. Prejs tłumaczył to odmiennym klimatem, dietą białkowo-tłuszczową i większymi odległościami między miejscowościami. Nie przyjął się jednak na Śląsku ani Pomorzu¹⁸³. Wydaje się, że wpływ na to mogła mieć też zamożność danego obszaru. Dużo trudniej było utrzymać wspólnotę klasztorną z samej jałmużny w żywności w okolicach ubogich, z mniejszą ludnością. W krajach Północy ponadto w porze jesienno-zimowej nie było łatwo dostępnej żywności, a dodatkowo trzeba było zapewnić zakonnikom dla przeżycia opał. W takich warunkach utrzymanie zakonników mogło być istotnym obciążeniem dla miejscowej ludności. Dużo praktyczniejszym było samodzielne utrzymywanie się przez zakonników z majątku darowanego przez bogatego darczyńcę.

Na rozwój konwentualizmu wpłynął też interdykt nałożony przez papieża na kraje uznające zwierzchność Ludwika Bawarskiego, który spowodował exodus zakonników z krajów objętych interdyktem. Chaos sprzyjał rozluźnieniu obyczajów. Podobnie pragnienie szybkiego uzupełnienia strat po epidemii dżumy z połowy XIV wieku i przyjmowanie kandydatów bez selekcji sprzyjało

---

¹⁷⁹H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 588-589.

¹⁸⁰D. Knowles, D. Obolenski, *Historia Kościoła*, t. 2, tłum. R. Turzyński, Warszawa 1988, s. 271.

¹⁸¹H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 589-590.

¹⁸²Ibidem, s. 590.

¹⁸³R. Prejs, *Za Franciszkiem...*, s. 264.

rozluźnieniu. Taki sam efekt miała też schizma zachodnia, w związku z którą generałowie zakonu związani z papieżem oraz antypapieżem starali się utrzymać przy sobie jak najliczniejszych zwolenników, dlatego byli bardziej wyrozumiali wobec różnych nadużyć¹⁸⁴.

W 1336 roku papież Benedykt XII nadał zakonowi w ramach bulli *Redemptor noster* nowe konstytucje, upodabniając go do zakonów mniejszych, a kompletnie pomijając w nich tak istotne dla ducha zakonu elementy jak ubóstwo, zakaz przyjmowania pieniędzy, głoszenie kazań i duszpasterstwo ubogich¹⁸⁵. Z wielkim trudem na kapitule generalnej w Cahors w 1337 roku franciszkanie dokonali implementacji papieskiego dokumentu do wypracowanych przez siebie zakonnych konstytucji¹⁸⁶.

W 1354 roku kapituła generalna zakonu poparła przestrzeganie dokumentów papieskich. Pozwoliła jednak ona równocześnie pod pewnymi warunkami na przyjmowanie depozytów pieniężnych i zarządzanie majątkami przez zakonnych prokuratorów¹⁸⁷. Na kapitule tej przyjęto uporządkowane statuty dla zakonu, podzielone na 12 rozdziałów, które dzieliły się na łącznie 312 sekcji. Statuty sugerowały braciom stabilne życie, z przypisaniem do konkretnego klasztoru¹⁸⁸. Bolesław Kumor ocenił XIV-wieczne spory o zakres ubóstwa i różnicy między używaniem i posiadaniem za element upadku życia zakonnego¹⁸⁹. Chociaż faktycznie spory te osłabiały z pewnością zakon, to warto zwrócić uwagę, że przytoczony bieg wydarzeń wyraźnie wskazuje na dużą rolę nieprzemyślanej polityki papieżstwa w zaognianiu sporów i pogrążaniu zakonu w kryzysie.

1.2. Nurt obserwancki w zakonie

W tych trudnych okolicznościach narodził się nurt regularnej obserwacji, którego zwolennicy byli przeciwni posiadaniu przez klasztory majątków oraz stałych dochodów¹⁹⁰. Uznali oni bullę papieża Jana XXII za pewnego rodzaju dyspensę lub przywilej, z którego nie mają jednak obowiązku korzystać¹⁹¹. W ten sposób pozostali wierni i posłuszni papieżowi, ale jednocześnie dążyli do surowego życia zakonnego w duchu reguły.

---

¹⁸⁴H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 590-593.

¹⁸⁵J. Moorman, *A History of the Franciscan Order*, Oxford 1998, s. 326; H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 591.

¹⁸⁶J. Moorman, *A History of the Franciscan Order*, Oxford 1998, s. 327.

¹⁸⁷H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 591.

¹⁸⁸J. Moorman, *A History of the Franciscan Order*, Oxford 1998, s. 329.

¹⁸⁹B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. 4: "Jesień Kościelnego Średniowiecza", Lublin 2001, s. 89-90.

¹⁹⁰H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 590-591, 593.

¹⁹¹R. Prejs, *Za Franciszkiem...*, s. 261.

Program obserwantów obejmował następujące elementy: zwiększenie nacisku na ubóstwo, powrót do zasady *usus pauper* i wykładni reguły z bulli papieskich *Exiit qui seminat* i *Exivi de paradiso*, rezygnacja z korzystania z przywilejów nadanych przez Jana XXII, zajęcie się pracą duszpasterską, zwłaszcza wędrownym kaznodziejstwem i podejmowanie działań reformatorskich za wiedzą i zgodą władz zakonu¹⁹².

Program ten szybko zdobył sobie dużą popularność. W różnych prowincjach zaczęły powstawać klasztory reformowane, o ściślejszym przestrzeganiu Reguły. Ruch zaczął rozwijać się niezależnie we Włoszech, Hiszpanii, Portugalii i we Francji od połowy XIV wieku¹⁹³. Początkowo ruch nie miał celów separatystycznych, a dążył do reformy zakonu. Część obserwantów gromadziła się w klasztorach rekolekcyjnych, gdzie nie korzystano z łagodzących Regułą konstytucji papieskich, a część z nich zakładała osobne eremitoria¹⁹⁴. Warto podkreślić, że udanie się do eremu nie było w ich przekonaniu ucieczką od złego i zepsutego świata, ale spotkaniem z Bogiem, dzięki któremu możliwa była potem bardziej gorliwa aktywność duszpasterska¹⁹⁵.

Ruch początkowo był prowadzony głównie przez braci laików. Pierwsze obserwanckie eremitoria we Włoszech zakładali Jan z Valle oraz Gentilis ze Spoleto¹⁹⁶. O ile grupa Jana z Valle miała jeszcze charakter odosobniony, o tyle Gentilis stworzył w 1350 roku załazek nowej struktury składający się z 4 klasztorów modlitwy i skupienia, w których dosłownie przestrzegano zapisów Reguły. Gentilis dla swojej struktury uzyskał pozwolenie przełożonych oraz bullę papieską aprobującą ich styl życia. Mieli oni nawet prawo do przyjmowania własnych nowicjuszy oraz używania nieco innych habitów. Struktura została jednak zlikwidowana w 1355 roku¹⁹⁷.

Początek zorganizowanej trwałej struktury obserwanckiej we Włoszech wiązać należy z postacią Pawła Vagnozzi da Trinci, który po 1363 roku także zaczął zakładać eremitoria, mając ich pod swoją opieką w 1373 roku już 10, a także przejął rezydencję w San Damiano koło Asyżu. W 1380 roku generał zakonu mianował go zwierzchnikiem nad 12 konwentami obserwanckimi, pozwolił mu przyjmować nowicjuszy i wysyłać braci po klasztorach Włoch, Chorwacji i Bośni celem reformy tamtejszych klasztorów. Jego następca Jan de Stroncone miał już pod swoją kuratelą aż 34 klasztory z ponad 200 braćmi i otrzymał od generała prawo odprawiania własnych kapituł. Obserwancja włoska rozkwitła w XV wieku po dołączeniu do niej kapłanów takich jak św.

---

¹⁹²Ibidem, s. 284-285.

¹⁹³H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 590-591, 593.

¹⁹⁴Ibidem, s. 593-594.

¹⁹⁵R. Prejs, *Za Franciszkiem...*, s. 286.

¹⁹⁶H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 594.

¹⁹⁷R. Prejs, *Za Franciszkiem...*, s. 288-289.

Bernardyn ze Sieny, św. Jan Kapistran, św. Jakub z Marchii czy Albert z Sarteano¹⁹⁸. Jako że włoscy obserwanci chodzili boso i jedynie w okolicach skalistych zakładali drewniane chodaki (zoccolo), zaczęli być we Włoszech nazywani zoccolanti¹⁹⁹.

We Francji początek ruchu obserwanckiego datuje się na rok 1388, kiedy trzech braci zwróciło się z wnioskiem do generała o pozwolenie na zamieszkanie w pustelni, z przestrzeganiem Reguły bez łagodzących interpretacji. Generał wyraził zgodę i przydzielił im klasztor w Mirabeau. Już około 1400 roku obserwanci francuscy zyskali prawo do wybierania własnych wikariuszy prowincjalnych, a więc tworzenia własnej niezależnej od prowincjałów organizacji terytorialnej. Około 1415 roku grupa liczyła już 11 klasztorów²⁰⁰. W 1415 roku obserwanci francuscy wybrali własnego wikariusza generalnego z władzą równą generalskiej, którego władza z czasem została poszerzona na Hiszpanię, Portugalię oraz Europę Północną, tworząc w obrębie zakonu Familię Ultramontańską²⁰¹. Obserwanci byli swoją drogą zdecydowanie faworyzowani przez ówczesne elity kościelne. Sobór w Konstancji w 1415 roku pozwalał na spokojne wstępowanie franciszkanów do obserwancji, ale odejście z obserwancji wymagało już zgody wikariusza generalnego²⁰².

Początki organizacji obserwanckiej w Rzeszy Niemieckiej datuje się na rok 1418, gdy gwardianem w mieście Gouda został Christian Rollins, który chociaż dalej pozostawał podległy prowincjałowi konwentualnemu, to jednak uzyskał dla swojego klasztoru prawo życia według zwyczajów obserwanckich. Kolejnymi klasztorami obserwanckimi były Heildelberg, Ruffach, Pforzheim, Tybinga i Brandenburg. Z kolei na Węgrzech pierwszym klasztorem obserwanckim był od 1425 roku klasztor w Nagy-Kanizca²⁰³.

W każdej prowincji w Hiszpanii i Portugalii istniał w owym czasie klasztor rekolekcyjny, w którym zakonnik mógł spędzić kilka miesięcy lub lat, aby rozwinąć swoje życie duchowe. Pod koniec XIV wieku zaczęto zakładać z kolei liczne pustelnie służące pogłębionemu życiu zakonnemu. Początkowo pustelnie wchodziły w skład prowincji zakonnych. Dopiero w 1424 roku z 4 głównych pustelni prowincji aragońskiej utworzono odrębną kustodię, co zatwierdził papież Marcin V. W 1425 roku kustodia przeszła pod jurysdykcję wikariusza generalnego z Francji. Dla

---

¹⁹⁸H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 594.

¹⁹⁹R. Prejs, *Za Franciszkiem...*, s. 290.

²⁰⁰Ibidem, s. 296-297.

²⁰¹H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 595. R. Prejs, *Za Franciszkiem. Dzieje pierwszeństwo Zakonu Franciszkańskiego 1209-1517*, Kraków 2011, s. 297. Początkowo obserwanci hiszpańscy chcieli stworzyć niezależną strukturę, ale wobec oporu władz generalnych w Rzymie niechętnych podziałowi zakonu zdecydowali się dołączyć do grupy francuskiej, wobec czego nie było już oporów – R. Prejs, *Za Franciszkiem. Dzieje pierwszeństwo Zakonu Franciszkańskiego 1209-1517*, Kraków 2011, s. 299.

²⁰²R. Prejs, *Za Franciszkiem...*, s. 299.

²⁰³J. Moorman, *A History of the Franciscan Order*, Oxford 1998, s. 443-444.

Kastylii z kolei w 1423 roku papież powołał własnego wikariusza generalnego dla obserwantów, ale w 1425 roku poddał ich razem z Aragonią zwierzchności wikariusza francuskiego. Z kolei eremy koło Segowii, Burgos i Valladolid dopiero w 1454 roku uzyskały własną kustodię, a w 1471 roku zostały podporządkowane wikariuszowi ultramontańskiemu²⁰⁴. Głównymi organizatorami obserwantów na terenie Półwyspu Iberyjskiego na przełomie XIV i XV wieku był m.in. Piotr z Villacreces, a najwybitniejszymi ich przedstawicielami św. Dydak i i św. Piotr Regalado²⁰⁵.

Włoscy obserwanci reprezentowani między innymi przez Bernardyna ze Sieny i Jana Kapistrana początkowo nie dążyli do wyodrębnienia, a do reformy całego zakonu jako jedności i rezygnacji z przywilejów w sprawie ubóstwa. Na kapitule generalnej w Asyżu w 1430 roku staraniem Jana Kapistrana przyjęte zostały konstytucje spełniające postulaty obserwantów zatwierdzone przez papieża. Wkrótce po kapitule generał zakonu wyprosił jednak u papieża edykt pozwalający konwentualnym na zachowanie dotychczasowe modelu życia. Wobec tego trwały rozłam w zakonie na dwa nurty stał się nieunikniony²⁰⁶. W 1430 roku generał zakonu powołał Jana Kapistrana na swojego komisarza i wizytatora dla klasztorów obserwanckich. W 1437 roku natomiast powołał wreszcie Jana Kapistrana na wikariusza wszystkich klasztorów obserwanckich we Włoszech²⁰⁷. Jurysdykcja wikariuszy włoskich objęła także Austrię, Węgry, Polskę i Bałkany, tworząc Familię Cismontańską²⁰⁸. Wielki rozkwit ruchu obserwanckiego na peryferyjnych terenach Niemiec, Niderlandów, Polski, Węgier i Bośni rozpoczął się od lat 30. XV wieku w związku z działalnością wędrownych kaznodziejów włoskiego i francuskiego pochodzenia²⁰⁹.

Początkowo wśród części obserwantów żywe bardzo były tradycje pustelnicze i z nieufnością podchodzili oni do zorganizowanej edukacji odbywającej się w konwentach umieszczonych w dużych ośrodkach. Z czasem jednak napływ do ruchu doświadczonych, wykształconych zakonników jak Bernardyn ze Sieny, Jan Kapistran, Albert z Sarteano czy Jakub z Marchii doprowadził do reorientacji od ok. 1415 ruchu w kierunku duszpasterstwa w dużych ośrodkach miejskich, na potrzeby którego ważna była dobra znajomość teologii moralnej. To właśnie Bernardyn ze Sieny założył w 1437/1438 roku w Monteripido pierwsze studium teologii moralnej na potrzeby spowiadania i działalności misyjnej²¹⁰.

---

²⁰⁴R. Prejs, *Za Franciszkiem...*, s. 303-304.

²⁰⁵H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 594.

²⁰⁶*Ibidem*, s. 595.

²⁰⁷J. Moorman, *A History of the Franciscan Order*, Oxford 1998, s. 450.

²⁰⁸H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 595.

²⁰⁹B. Roest, *A History of Franciscan Education (c. 1210-1517)*, Leiden-Boston-Köln 2000, s. 154.

²¹⁰*Ibidem*, s. 155-161.

Gałąż konwentualna zakonu w drugiej i trzeciej dekadzie XV wieku rozpoczęła zwalczanie obserwantów, w tym z wykorzystaniem cenzur kościelnych, ale wobec poparcia papieża i soboru dla nowego ruchu było to nieskuteczne²¹¹.

Obserwanci preferowali kazania wędrowne lub odbywane gościnnie w obcych kościołach, zamiast we własnych kościołach zakonnych. Ważnym polem ich działalności było też spowiadanie. Ich priorytetem duszpasterskim była uboga ludność – mieszkańcy przedmieść miejskich oraz mieszkańcy wsi zmierzający do miast w celach handlowych lub sądowych²¹².

Pierwotnie obserwanci nie mieli ambicji tworzenia własnego zakonu, ale dążyli odnowienia zakonu według swoich założeń. Zresztą ruch obserwancki narodził się za wiedzą i aprobatą generałów, którzy wiedzieli w nim narzędzie do odrodzenia życia religijnego. Z drugiej strony warto pamiętać, że bardziej liberalni zakonnicy nie prowadzili wygodniejszego życia w oparciu o samowolę, ale za wyrażonym w bullach upoważnieniem papieskim²¹³. Należy stwierdzić jednak, że od momentu wyodrębnienia się dwóch rodzin z własnymi wikariuszami generalnymi mamy *de facto* do czynienia z dwoma oddzielnymi zakonami franciszkańskimi prowadzącymi zupełnie różne sposoby życia i posiadającymi oddzielne klasztory, władze lokalne i centralne. Jedynie *de iure* do 1517 roku był to nadal jeden wspólny Zakon Braci Mniejszych. W 1493 roku obserwanci liczyli około 22 400 zakonników zebranych w około 1200 klasztorach, a więc liczebnie dorównywali jeszcze na początku XV wieku dominującemu konwentualnemu²¹⁴.

Obie rodziny obserwanckie odbywały własne kapituły generalne, z rzadka tylko wysyłając przedstawicieli na kapituły zwoływane przez generała zakonu. Obserwantów wspierał m.in. papież Eugeniusz IV, który oddał im całą Kustodię Ziemi Świętej, klasztor w Alwernii oraz rzymski klasztor Aracoeli będący dotychczas siedzibą generała. W 1446 roku papież ten bullą *Ut sancta Ordinis Minorum religio* pozostawił dla generała i prowincjałów pierwszeństwo jedynie honorowe, przyznając obserwantom pełną samodzielność²¹⁵. Kolejny krok do podziału zakonu został wówczas dokonany.

W 1456 roku papież Kalikst III próbował jeszcze bullą *Concordiae* dokonać zjednoczenia obu nurtów. Nie była to zresztą inicjatywa bez poparcia w terenie, bowiem w tym czasie część włoskich obserwantów zjednoczyła się z konwentualnymi pod przywództwem Roberta z Lecce Caracciolo. Planowano poddać obserwantów władzy generała, a wikariuszy wybieranych wspólnie przez wszystkich braci ograniczyć do roli strażników obserwacji. Reforma nie zdobyła jednak

---

²¹¹H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 595.

²¹²R. Prejs, *Za Franciszkiem...*, s. 293.

²¹³Ibidem, s. 306.

²¹⁴H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 595.

²¹⁵Ibidem, s. 596; R. Prejs, *Za Franciszkiem...*, s. 307-308.

szerszego poparcia²¹⁶. Ustalone zasady złamał zresztą szybko sam papież, udzielając różnych dyspens dla zakonników, a następnie konwentualni, nie dopuszczając na kapitule generalnej w 1457 roku obserwantów do udziału w wyborze generała²¹⁷. A już w 1458 roku papież Pius II bullą *Pro nostra ad S. Franciscum devotione* wycofał postanowienia poprzednika i przywrócił stan wcześniejszy²¹⁸. Nikła szansa na uratowanie jedności zakonu pozostała niewykorzystana. Dodatkowo, w 1464 roku ten sam papież bullą *Circa regularis observantiae* oficjalnie stwierdził, że obserwanci mają być posłuszni jedynie swoim wikariuszom, a nie prowincjałom. W ten rozpad franciszkanów na dwa odrębne zakony znacznie się przybliżył²¹⁹.

Obserwanci w wielu miejscach cieszyli się lepszą opinią niż konwentualni. W wielu miejscach magistraty odbierały klasztory konwentualnym i w ich miejsce zapraszali obserwantów. W 1464 roku w Rzeszy kardynał legat Mikołaj z Kuzy nakazał wszystkim klasztorom przyjąć obserwancję, podobnie w Hiszpanii kardynał Franciszek de Cisneros²²⁰. Bez wątplenia obserwanci byli na najlepszej drodze, aby stać się dominującym nurtem w Zakonie św. Franciszka.

Odgrywali oni ważną rolę w obronie ortodoksji. Powstanie kościołów bernardyńskich we Wrocławiu, Jaworze oraz Kamieńcu było bezpośrednią reakcją na husytyzm i zagrożenie tureckie²²¹. W programie wystroju świątyń we Wrocławiu i Kamieńcu wyraźnie jest zaakcentowany wątek działalności misyjnej i obrony Kościoła przed niewiernymi²²².

Ostatnią ćwierć XV wieku w dziejach zakonu franciszkańskiego zdominowały dwie postaci – urzędujący w latach 1471-1484 papież Pius IV (przed wyborem na Stolicę Piotrową znany jako franciszkanin Franciszek della Rovere) oraz generał zakonu w latach 1475-1499 Franciszek Samson – które nie odegrały ostatecznie większej roli w historii zakonu. Papież Pius IV był początkowo zwolennikiem obserwancji i podawał ich w swoim zbiorze przepisów dla franciszkanów znanym jako *Statuta Sixtina* jako wzór życia zakonnego. Pod wpływem opozycji zrezygnował jednak ze swojej pierwotnie zakładanej polityki, a jego trzy wydane bulle zatwierdzały rozmaite ustępstwa istotne dla konwentualnych. Franciszek Samson z kolei jako generał surowo zwalczał nadużycia, ale też nie dokonał żadnego organizacyjnego przełomu²²³.

---

²¹⁶R. Prejs, *Za Franciszkiem...*, s. 309.

²¹⁷J. Moorman, *A History of the Franciscan Order*, Oxford 1998, s. 486.

²¹⁸H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 596.

²¹⁹J. Moorman, *A History of the Franciscan Order*, Oxford 1998, s. 486.

²²⁰H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 596-597.

²²¹J. Kostowski, *Świątynie klasztorne bernardyńców jako wyraz idei Kościoła Walczącego i Triumfującego. Ich architektura i wyposażenie*, [w:] *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, red. H. Manikowska, H. Zaremska, Warszawa 2002, s. 81.

²²²*Ibidem*, s. 98.

²²³J. Moorman, *A History of the Franciscan Order*, Oxford 1998, s. 487-488.

Generał z ramienia konwentualnych Giles Delfini w latach 1500-1506 próbował jeszcze zaprowadzić obserwancję wśród podległych mu franciszkanów konwentualnych, ale wobec niechęci obserwantów włoskich do zjednoczenia zabiegi te nie przyniosły skutku²²⁴. Nie zdobył on szerszego poparcia w zakonie dla swojego programu. Obserwanci uważali, że generał chce im ograniczyć niezależność, a z kolei konwentualni uważali, że jest zbyt uległy wobec obserwantów²²⁵. Jednocześnie jego działania wyciągnęły na światło dzienne ogromne różnice pomiędzy obserwantami a konwentualnymi, ale także pomiędzy bliższą konwentualnym Familiją Ultramontańską a niechętną jakiegokolwiek współpracy z konwentualnymi Familiją Cismontańską²²⁶.

Na prośbę cesarza oraz królów Francji, Hiszpanii, Anglii, Danii, Szwecji, Norwegii i Polski proszących o wydzielenie obserwantów w osobny zakon papież Leon X zwołał w 1517 roku specjalną komisję złożoną z przedstawicieli obserwantów, konwentualnych oraz niezrzeszonych z nimi innych luźnych grup obserwanckich²²⁷.

W rezultacie prac komisji w 1517 roku papież Leon X bullą *Ite et vos in vineam meam* uznał obserwantów za główną gałąź Zakonu Braci Mniejszych, a nowemu generałowi wybranemu spośród obserwantów Krzysztofowi Numai oddał pieczęć zakonu oraz tytuł generała całego zakonu. Wikarie obserwanckie stały się odtąd prowincjami, a wikariusza prowincjalni stali się prowincjałami. Niezrzeszone ruchy obserwanckie zostały poddane władzy obserwantów. Zachowane zostały Familie Cismontańska i Ultramontańska, spośród których naprzemiennie miał być wybierany generał. Familia bez generała otrzymywała z kolei komisarza generalnego o uprawnieniach zbliżonych do generalskich. Franciszkanie konwentualni natomiast stali się odrębnym, drugorzędnym Zakonem Braci Mniejszych Konwentualnych, na których czele stał magister generalny, który musiał uzyskać potwierdzenie od generała Zakonu Braci Mniejszych, wskazując na ich drugorzędną rolę²²⁸. Z kolei na mocy wydanej niedługo później bulli *Omnipotens Deus* franciszkanie konwentualni zostali przekształceni w oddzielny zakon z własnym generałem i prowincjami. Oba zakony nie mogły ingerować w swoje wewnętrzne sprawy, a konwentualni musieli we wszystkich oficjalnych uroczystościach ustępować w precedencji obserwantom²²⁹.

Według ustaleń Henryka Gapskiego w okresie od połowy XVII do 2. połowy XVIII wieku proporcje pomiędzy obserwantami różnych nurtów, kapucynami i konwentualnymi układały się

---

²²⁴H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 597.

²²⁵J. Moorman, *A History of the Franciscan Order*, Oxford 1998, s. 569-570.

²²⁶R. Prejs, *Za Franciszkiem...*, s. 311.

²²⁷H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 597.

²²⁸*Ibidem*, s. 598.

²²⁹J. Moorman, *A History of the Franciscan Order*, Oxford 1998, s. 584.

następująco: 60%, 25% i 15%²³⁰. Szybko rozwijający się obserwanci dowiedli, że uznanie ich za główną gałąź zakonu było słuszną decyzją.

1.3. Dzieje obserwantów po 1517 roku

Bulla nie zlikwidowała podziałów w obrębie samego Zakonu Braci Mniejszych, czyli wśród obserwantów. Mniejsze ugrupowania obserwanckie takie jak klareni i amadeici funkcjonowały aż do roku 1563²³¹. Powstali z kolei w 1496 roku dyskalceaci rozrosli się w silny nurt. W 1578 roku jedna z dyskalceackich prowincji uzyskała od papieża Grzegorza XIII prawo do życia według własnych reguł, a kontrola generała nad nią miała być jedynie formalna. Za nią poszły wkrótce kolejne prowincje. W 1621 roku dyskalceaci otrzymali nawet własnego wikariusza generalnego, własne definitorium oraz kapitułę generalną, jednak w 1624 roku reformy te dostały cofnięte, co zapobiegło wyodrębnieniu się dyskalceatów w oddzielny zakon²³².

Po 1517 roku powstały także nowe ruchy skupione podobnie jak w poprzednich wiekach wokół domów rekolekcyjnych²³³. Już generał w latach 1518-1520 ojciec Franciszek Licheto pozwolił na zakładanie takich domów w prowincji rzymskiej, neapolitańskiej i Marchii Ankońskiej. Już w 1532 roku papież Klemens VII pismem *In suprema* z domów skupienia w prowincji rzymskiej utworzył oddzielną kustodię niezależną od prowincjała i generała. Był to wzór funkcjonowania dla innych włoskich domów skupienia²³⁴. Powstali w ten sposób we Włoszech reformaci szybko rozprzestrzenili się następnie na Bawarię, Austrię i Polskę²³⁵. Reformaci otrzymali nawet w 1621 roku odrębnego wikariusza generalnego, definitorium generalne i kapitułę generalną, podobnie jak w przypadku dyskalceatów uprawnienia te odebrano im w 1624 roku²³⁶. W 1639 roku wszystkie reformackie kustodie podniesiono do rangi prowincji, co umożliwiło im

---

²³⁰H. Gapski, *Bracia Bernardyni w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Przestrzeń zakonna i miejsce w społeczeństwie*, [w:] *Pięćset pięćdziesiąt lat obecności oo. Bernardynów w Polsce*, red. W. Murawiec, D. Muskus, Kalwaria Zebrzydowska 2006, s. 57.

²³¹H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 598-599.

²³²H. Holzapfel, *History of the Franciscan Order*, tłum. A. Tibesar i G. Brinkmann, wstęp N. Muscat, Monachium 2010, s. 223, 226-228.

²³³H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 598-599.

²³⁴B. Pandźić, *Zakony św. Franciszka w Europie w XVI-XVIII wieku*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 1, red. H., C. S. Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. J. Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 49.

²³⁵H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 598-599.

²³⁶H. Holzapfel, *History of the Franciscan Order*, tłum. A. Tibesar i G. Brinkmann, wstęp N. Muscat, Monachium 2010, s. 236.

szybki rozwój, także na ziemiach polskich²³⁷. We Francji powstał natomiast rekolekci. Pierwszy dom rekolekcyjny we Francji powstał w 1570 roku, a już w 1612 roku z francuskich domów rekolekcyjnych uformowano dwie odrębne prowincje. W 1637 roku na krótko otrzymali nawet rekolekci własnego wikariusza generalnego²³⁸. Mimo odrębności obie gałęzie pozostały jednak w strukturach Zakonu Braci Mniejszych²³⁹.

Inaczej wyglądała sytuacja z ruchem reformistycznym o charakterze eremickim zapoczątkowanym przez Mateusza de Bassis, który już w 1528 roku uzyskał egzempcję spod władzy generała Zakonu Braci Mniejszych, zostało chwilowo poddany jurysdykcji Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych, a w 1619 roku został zorganizowany w odrębny Zakon Braci Mniejszych Kapucynów²⁴⁰. Zakon ten przeżył wielki rozkwit – od 6 tysięcy zakonników w 1587 roku rozrósł się do liczebności 35 tysięcy zakonników w połowie XVIII wieku²⁴¹.

Jak zatem widzimy, rozwiązanie wielowiekowego konfliktu pomiędzy konwentualnymi a obserwantami poprzez formalny podział zakonu nie przyniosło wcale spokoju i jedności. Stale powtarzał się schemat, że bardziej gorliwi współbracia coraz trudniej odnajdywali się w społeczności bardziej wyrozumiałych zakonników i dążyli do utworzenia własnej struktury. Z drugiej strony wskazuje to na żywotność charyzmatu św. Franciszka, skoro przez stulecia wykazywano tak wielkie zaangażowanie, aby przestrzegać ducha jego reguły. Zróżnicowana struktura wewnętrzna zakonu utrudniała sprawne administrowanie nim. Ugrupowania reformistyczne z czasem rozrosły się do blisko połowy składu liczbowego zakonu.

W 1768 roku reformaci, rekolekci i dyskalcenci posiadali 1720 klasztorów i 37 tysięcy zakonników, a obserwanci 2330 klasztorów i 39 900 zakonników. Był to wówczas najliczniejszy ze wszystkich zakonów²⁴². Jak zatem widzimy, do XVIII wieku nowe ugrupowania w Zakonie Braci Mniejszych prawie dorównywały tradycyjnym obserwantom pod względem liczebności. Niemal powtórzył się scenariusz sprzed wieków, gdy obserwanci wyprzedzili konwentualnych jako główna siła Zakonu Braci Mniejszych.

---

²³⁷S. Żydek, *Reformaci w Polsce (XVII-XVIII w.) – administracja, życie klasztorne, duszpasterstwo*, "Perspectiva. Legnickie studia teologiczno-historyczne", t. 17: 2018, nr 1, s. 205-219.

²³⁸H. Holzäpfel, *History of the Franciscan Order*, tłum. A. Tibesar i G. Brinkmann, wstęp N. Muscat, Monachium 2010, s. 238-239.

²³⁹H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 599.

²⁴⁰Brakuje ujęć monograficznych poświęconych kapucynom jako całości, są jednak opracowania poświęcone poszczególnym prowincjom i klasztorom, zob. np. A. P. Dydyca, *Dzieje braci mniejszych kapucynów na Litwie 1756-1993*, Rzym 1994.

²⁴¹J. Kłoczowski, *Zakony męskie w Polsce w XVI-XVIII wieku*, [w:] *Kościół w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. II, Kraków 1970, s. 540.

²⁴²H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 598-599.

Generała w Zakonie Braci Mniejszych wybierano na 6-letnią kadencję na kapitule generalnej. Jeśli kapituła generalna nie mogła się zebrać, wyboru generała dokonywał papież²⁴³. Pierwotnie mieli się oni rekrutować zamiennie spośród jednej z dwóch rodzin. Generał wybrany z Rodziny Cismontańskiej rezydował w Rzymie, a z Rodziny Ultramontańskiej w Madrycie. Dodatkowo do 1768 roku było łącznie 4 generałów wybranych spośród reformatów oraz 1 spośród dyskalceatów, czyli spoza pierwotnie przewidzianych rodzin²⁴⁴. Jego radę tworzyło najpierw 12 definytorów generalnych – po 6 z każdej rodziny – którzy reprezentowali wszystkie większe nacje. Od 1670 roku definytorów generalnych było aż 20 po 10 na rodzinę. 8 reprezentowało gałęzie reformowane, a 12 obserwantów. W przypadku śmierci generała przed końcem kadencji definytorzy generalni wybierali wikariusza generalnego, który sprawował władzę do następnej kapituły generalnej²⁴⁵. Definytorem generalnym z nacji słowiańskiej był na przykład bernardyn wielkopolski związany najbardziej z klasztorem w Poznaniu ojciec Jan Kapistran Szysiecki²⁴⁶.

Kapituły generalne odbywały się co 6 lat i złożone były z prowincjałów. Rodziny miały prawo zwoływać pomiędzy nimi kongregacje albo kapituły pośrednie, praktyka ta funkcjonowała do lat 70. XVII wieku. Na czele prowincji stał z kolei prowincjał mający do pomocy kustosza i 4 definytorów, których wybierały odbywające się co 3 lata kapituły prowincjalne złożone z gwardianów stojących na czele klasztorów²⁴⁷. Jeśli prowincjał zmarł w trakcie kadencji, w jego miejsce definytorzy wybierali wikariusza prowincji²⁴⁸.

Podstawę prawną funkcjonowania zakonu nadal stanowiła reguła, uzupełniona o deklaracje papieskie z 1279 oraz 1312 roku. Dodatkowo obie rodziny miały swoje szczegółowe konstytucje. O ile Rodzina Ultramontańska korzystała przez wieki z tych samych konstytucji barcelońskich, o tyle żadne z konstytucji dla Rodziny Cismontańskiej nie spotkały się z akceptacją ze strony wszystkich prowincji rodzin. Konstytucje dla Rodziny były ułożone na kapitule w Salamance w 1553 roku, w Valladolid w 1593 roku, na kongregacji w Rzymie w 1642 roku, na kapitule w Toledo w 1645 roku, przez generała zakonu Michała a Sambuca w 1663 roku, na kapitule

---

²⁴³H. Holzapfel, *History of the Franciscan Order*, tłum. A. Tibesar i G. Brinkmann, wstęp N. Muscat, Monachium 2010, s. 295.

²⁴⁴H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 600.

²⁴⁵H. Holzapfel, *History of the Franciscan Order*, tłum. A. Tibesar i G. Brinkmann, wstęp N. Muscat, Monachium 2010, s. 298-299.

²⁴⁶H. E. Wyczawski, *Szysiecki (Lubawczyk) Jan Kapistran (ok. 1680–1753)*, [w:] *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, red. H. E. Wyczawski, Warszawa 1981 s. 485-486.

²⁴⁷H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 600.

²⁴⁸H. Holzapfel, *History of the Franciscan Order*, tłum. A. Tibesar i G. Brinkmann, wstęp N. Muscat, Monachium 2010, s. 311.

w Toledo w 1670 roku, na kapitule w Toledo w 1682 roku, na kapitule w Rzymie w 1700 roku oraz na kapitule w Walencji w 1768 roku²⁴⁹.

Pod względem karnym kluczowym dokumentem dla obserwantów była *Practica criminalis* przyjęta w Rzymie w 1639 roku. Był to swoisty kodeks karny dla obserwantów. Audytorowie wymierzający kary dla zakonników musieli opierać się na tym dokumencie. Wykaz potencjalnych kar obejmował post o chlebie i wodzie, noszenie kaptura probacyjnego, siedzenie na ziemi podczas posiłków, utratę praw, zamknięcie w więzieniu czy trzymanie kawałka drewna w ustach²⁵⁰.

Zakon Braci Mniejszych zgodnie z poleceniem św. Franciszka zawsze prosił papieży o wyznaczenie kardynała protektora dla zakonu. Rola ta była czysto honorowa i ograniczała się przede wszystkim do prowadzenia obrad kapituły generalnej, chociaż niektórzy spośród kardynałów protektorów starali się wywierać wpływ na funkcjonowanie zakonu²⁵¹.

Już przed 1316 roku w Zakonie Braci Mniejszych uformował się dwustopniowy system nauczania składający się z studiów partykularnych funkcjonujących w poszczególnych prowincjach prowadzących nauczanie z zakresu gramatyki, sztuk wyzwolonych, filozofii czy teologii oraz studiów generalnych prowadzących zaawansowane nauczanie w zakresie teologii, które często były związane z uniwersytetami jak Paryż, Oksford, Cambridge²⁵². Na kapitule w 1523 roku ustalono, aby doktoraty można było otrzymywać tylko na studiach generalnych. W Familii Ultramontańskiej studia pozostały przez wieki związane z uniwersytetami, a kształcili się na nich kandydaci na lektorów studiów prowincjalnych. Studia prowincjalne przeznaczone były dla zwykłych zakonników. W Familii Cismontańskiej z kolei doszło do szybkiego rozpowszechnienia się studiów generalnych podzielonych w 1645 roku na I i II klasę aż do tego stopnia, że w każdej prowincji istniały studia generalne obu klas. Od 1633 roku kandydaci na lektorów byli powoływani w formie konkursów. Po 10 latach wykładania teologii lektor otrzymywał jubilatę. W 1679 roku papież Innocenty X nadał lektor jubilatom prawa doktorów teologii²⁵³. Przywileje związane z tytułem lektora jubilata oraz nadzieja objęcia wyższych urzędów zakonnych zachęcały zakonników do

---

²⁴⁹H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 601. Hieronim Wyczawski pomylił datę kapituły w Valladolid, umieszczając przy niej rok 1599. Korekta w oparciu o: K. Katak, *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów 1933, s. 181; *Statuta constitutiones et decreta generalia Familiae Cismontanae Ord. S. Franc. de Observantia ex decreto Gen. Cap. Vallisoletani An. D. 1593 celebrati restituta*, Piacenza 1596.

²⁵⁰K. Katak, *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów 1933, s. 182.

²⁵¹H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 601.

²⁵²B. Roest, *A History of Franciscan Education (c. 1210-1517)*, Leiden-Boston-Köln 2000, s. 10-11.

²⁵³H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 601.

wyboru naukowej ścieżki kariery, nawet jeśli nie mieli do tego żadnych kwalifikacji, co w ostatecznym rozrachunku prowadziło do spadku poziomu intelektualnego zakonu²⁵⁴.

Franciszkanie oddzieli w swoich studiach teologię dogmatyczną od moralnej. Teologię dogmatyczną podzielili z kolei na teologię spekulatywną i pozytywną. Powstawały też u franciszkanów oddzielne studia biblijne z nauką języka hebrajskiego i greckiego, studia prawa kanonicznego i studia teologii ascetycznej. Naukę teologii poprzedzały wykłady z filozofii. Nie było u franciszkanów określonego sposobu wykładania teologii. Korzystano najchętniej ze wzoru św. Bonawentury lub Jana Dunsza Szkota, ale wykładano często też teologię według św. Tomasza z Akwinu. Niektóre kapituły z XVII wieku próbowały uczynić Jana Dunsza Szkota głównym teologiem²⁵⁵.

Początek okresu wczesnonowożytnego wiązał się dla obserwantów z koniecznością stanięcia wobec poważnego kryzysu. U progu bowiem XVI wieku życie zakonne ponosiło spore wizerunkowe straty w związku z powtarzającymi się okresami upadku i odbudowy dyscypliny. Zakony miały problem z przestrzeganiem ubóstwa czy praktykowaniem życia wspólnego, a zakonnicy zaczęli żyć jak świeccy księża, z elementami mentalności drobnomieszczańskiej²⁵⁶. Jak zauważył jednak Holzapfel, problem ten w mniejszym stopniu dotyczył obserwantów²⁵⁷. Było to źródłem antyzakonnego fermentu, który przybrał na sile w ramach reformacji. Marcin Luter początkowo nie planował zwalniania zakonników ze złożonych przez nich ślubów. Pod wpływem jednak odejść z klasztoru w Wittenberdzie zdecydował się napisać traktat „O ślubach zakonnych”, w którym stwierdzał, że jako że w Piśmie Świętym nie ma mowy o ślubach posłuszeństwa, ubóstwa i czystości, to nie ma obowiązku ich przestrzegania. Traktat ten spowodował falę odejść z zakonów. Sam Luter skonstatował, że lepiej będzie, jeśli ludzie ci będą grzeszyć jako świeccy niż habiciele²⁵⁸. Niektórzy bardziej porywczy zwolennicy Lutera przystąpili do niszczenia klasztorów. Sam Luter opowiadał się przeciw gwałtownym rozruchom, ale w ramach organizowanego przez siebie kościoła zdecydował się na zniesienie stanu zakonnego²⁵⁹.

---

²⁵⁴H. Holzapfel, *History of the Franciscan Order*, tłum. A. Tibesar i G. Brinkmann, wstęp N. Muscat, Monachium 2010, s. 383.

²⁵⁵H. E. Wyczański, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 601.

²⁵⁶H. Tüchle, *Kryzys w przededniu reformacji*, [w:] *Historia Kościoła*, t. 3, red. H. Tüchle, C. Bouman, tłum. J. Piesiewicz, Warszawa 1986, s. 27-28.

²⁵⁷H. Holzapfel, *History of the Franciscan Order*, tłum. A. Tibesar i G. Brinkmann, wstęp N. Muscat, Monachium 2010, s. 317-318.

²⁵⁸B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. 5: "Czasy nowożytne. Rozłam w chrześcijaństwie zachodnim", Lublin 2002, s. 32-33.

²⁵⁹H. Tüchle, *Reformacja jako osobiste dzieło Lutera i jako los Europy*, [w:] *Historia Kościoła*, t. 3, red. H. Tüchle, C. Bouman, tłum. J. Piesiewicz, Warszawa 1986, s. 51.

W rezultacie tych i późniejszych zajęć obserwanci ponieśli wielkie straty na obszarze północnych Niemiec, Niderlandów, Skandynawii czy Wysp Brytyjskich, a niektórzy spośród zakonników ponieśli śmierć męczeńską²⁶⁰. Holzapfel z dumą podkreślił, że liczba apostatów w zakonie była minimalna – zidentyfikowano ich jedynie 20, podczas gdy liczba braci, którzy ponieśli męczeńską śmierć wyniosła aż 500²⁶¹.

W odpowiedzi na kryzys reformacyjny katolickiej reformy zakonu podjęli się generałowie Lunello (1535-1541) i Calvi (1541-1547)²⁶². Kryzys nie dotknął jednak całego obszaru działania zakonu, a zakon mógł skutecznie dalej prowadzić aktywną działalność duszpasterską, misyjną czy naukową. Zakon wciąż rozwijał się także ilościowo. O ile w 1517 roku istniało ok. 1500 klasztorów, to już ok. 1585 roku było to 2113 klasztorów, ok. 1685 roku 3477 klasztorów, a ok. 1762 roku 4030 klasztorów²⁶³. Jak zatem można zauważyć, reformacja w ogólnym rozrachunku nie zatrzymała rozwoju Zakonu Braci Mniejszych. Cieszył się wielką przychylnością władców Francji i Hiszpanii, którzy uważali, że przyczynia się on do utrzymywania spokoju społecznego. Do III Zakonu wstępowali liczni władcy i literaci²⁶⁴.

Franciszkanie odegrali ogromną rolę misyjną na wszystkich kontynentach. Roztoczyli opiekę nad nawróconą ludnością indiańską i stali protesty na dwór hiszpański przeciwko okrucieństwu kolonizatorów²⁶⁵. Zakładali też kolegia misyjne, w których szkolili się intensywnie z zakresu teologii moralnej, kazusów sumienia i języków obcych²⁶⁶. Rola franciszkanów w działalności misyjnej była ogromna. To właśnie franciszkanie zaczęli prowadzić już w 1580 roku słynne redukcje w Paragwaju – prowadzone przez zakonników wioski misyjne, w których Indianie byli bezpieczni od przemocy hiszpańskich osadników²⁶⁷. Dla porównania jezuici zaczęli prowadzić

---

²⁶⁰H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 605-606.

²⁶¹H. Holzapfel, *History of the Franciscan Order*, tłum. A. Tibesar i G. Brinkmann, wstęp N. Muscat, Monachium 2010, s. 318-319.

²⁶²B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. 5: "Czasy nowożytny. Rozłam w chrześcijaństwie zachodnim", Lublin 2002, s. 169.

²⁶³H. Gapski, *Zakony franciszkańskie w Polsce nowożytnej. Krótki rys porównawczy*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 1, red. H. Gapski, C. S. Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. J. Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 23.

²⁶⁴B. Pandźić, *Zakony św. Franciszka w Europie w XVI-XVIII wieku*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 1, red. H., C. S. Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. J. Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 54.

²⁶⁵H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 603-604.

²⁶⁶J. T. Harrison, *Franciscan Missionary Theory and Practice in Eighteenth-Century New Spain: The Propaganda Fide Friars in the Texas Missions, 1690-1821*, Doctoral Dissertation, Catholic University of America, Washington 2012, s. 248.

²⁶⁷T. Szyszka, *Ewangelizacyjny projekt franciszkańskich redukcji w Paragwaju*, "Nurt SVD", t. 52: 2018, nr 1 s. 270-271.

swoje paragwajskie redukcje dopiero w 1610 roku²⁶⁸. W hiszpańskiej Ameryce Północnej również franciszkanie razem z jezuitami i dominikanami należeli do najważniejszych zakonów prowadzących działalność misyjną – ich główne pole działania były to wschodnie posiadłości hiszpańskie – Floryda, Teksas czy Nowy Meksyk²⁶⁹. Po kasacji jezuitów w 1773 roku objęli opiekę nad ich misjami²⁷⁰. Polscy bernardyni nie brali udziału w zamorskich misjach. Nie ma ich było ich pośród polskich misjonarzy na Dalekim Wschodzie, wśród których znalazło się jednak 2 należących z nimi wspólnie do Zakonu Braci Mniejszych polskich reformatów Placyd Albrecht oraz Romuald Kocielski²⁷¹. Zakon nie brał też udziału w odbywających się pod protektoratem Rzeczypospolitej misjach w Persji, w których uczestniczyli jezuita, dominikanie, kapucyni, augustianie i karmelici bosci²⁷².

Ważną instytucją dla ówczesnych Franciszkanów była Kustodia Ziemi Świętej. Franciszkanie działali na obszarze Ziemi Świętej już od 1217 roku, gdzie zostali wysłani przez św. Franciszka podczas kapituły generalnej w 1217 roku. Sam święty Franciszek w latach 1219-1220 udał się z krzyżowcami do Egiptu, gdzie udało mu się spotkać nawet z sułtanem Al-Malek al-Kamilem²⁷³. Formalnie Kustodia została powołana do istnienia bullą papieża Klemensa VI „Gratias animus” z 1342 roku. Na podstawie tej bulli franciszkanie mogli delegować braci z całego zakonu do pełnienia służby w Ziemi Świętej. Na czele kustodii stał gwardian klasztoru jerozolimskiego. W 1434 roku kustodia została odebrana konwentualnym i przeszła w ręce obserwanckiej rodziny zakonu. Ważnym jej wzmocnieniem było wejście w posiadanie klasztoru w Nazarecie w 1620 roku. Franciszkanie obecni byli we wszystkich ważniejszych miejscach związanych z historią Starego i Nowego Testamentu, a dzieje katolickich sanktuariów z Ziemi Świętej z tego okresu nieodłącznie związane są z dziejami franciszkanów w Ziemi Świętej²⁷⁴.

Jednym z głównych aspektów działalności franciszkanów było kaznodziejstwo w kościołach własnego zakonu oraz obcych. Kapituła w Salamance określiła, że kaznodziejów powinna powoływać kapituła, a nie sam prowincjał. Pełnili franciszkanie często posługę kaznodziejów

---

²⁶⁸Ibidem, s. 265.

²⁶⁹Henry W. Kelly, *Franciscan Missions of New Mexico 1740–1760*, "New Mexico Historical Review", t. 15: 1940, nr 4, s. 348-349.

²⁷⁰H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 603-604.

²⁷¹D. H. Nguyen, *Polscy misjonarze na Dalekim Wschodzie w XVII-XVIII wieku*, Warszawa 2006, s. 107-111.

²⁷²S. Załęski, *Missye w Persyi w XVII i XVIII wieku pod protektoratem Polski*, Kraków 1882, s. 101-104.

²⁷³A. Żynel, *Franciszek z Asyżu. I. Życie i działalność*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, red. L. Bieńkowski et al., t. 5, Lublin 1989, kol. 426-427.

²⁷⁴N. S. Klimas, *Kustodia Ziemi Świętej. 800 lat historii*, Kraków 2023, s. 23-25.

w kościołach katedralnych oraz w Stolicy Apostolskiej. Do słynnych franciszkańskich kaznodziejów należeli Tomasz a Cora, Filip Diaz, Jan de la Haye czy Fryderyk Bosquier²⁷⁵.

Byli obserwanci także wielkimi admiratorami nauki historycznej. Pierwszą historię całego zakonu opracował w XVI wieku Marek z Lizbony pod nazwą *Chronica Fratrum Minorum*. Najbardziej jednak do rozwoju historiografii zakonu przyczynił się działający w Rzymie zakonnik irlandzkiego pochodzenia Łukasz Wadding, który w 6 tomach cyklu *Annales Ordinis Minorum* opracował dzieje zakonu po 1540 roku. Kolejne 17 tomów zostało opracowanych przez jego kontynuatorów²⁷⁶.

XVIII wiek przyniósł pogłębiający się kryzys poziomu życia zakonnego. Ważnym ich źródłem było wtrącanie się władców w sprawy zakonne. Najbrutalniejszy atak dotknął Towarzystwa Jezusowego. Na skutek działalności władców jezuita w 1759 roku zostali wypędzeni z Portugalii, w 1762 roku z Francji, a w 1767 roku z Hiszpanii. Efektem dalszych nacisków europejskich władców była kasata zakonu w 1773 roku²⁷⁷. Już w 1688 roku król francuski Ludwik XIV kazał francuskim obserwantom wybrać na generała kogoś z Francji, a kiedy się to nie udało, wyłączył ich spod władzy generałów. Była to część rywalizacji francusko-hiszpańskiej. Od lat bowiem pod naciskiem władców Hiszpanii na generała byli wybierani bądź Hiszpanie w kadencji przypadającej Familii Ultramontańskiej, bądź Włosi podlegli panowaniu hiszpańskiemu w kadencji przypadającej Familii Cismontańskiej²⁷⁸.

Jednocześnie z konfliktami politycznymi upadały zakonne obyczaje. Nowo wybrany w 1700 roku generał Luis Torres w swoim inauguracyjnym liście piętnował liczne nadużycia. Sposób życia braci w Rzymie i Madrycie był skandaliczny dla miejscowej ludności. Zakon mierzył się także z plagą porzucania życia zakonnego, czyli zakonnej apostazji. Generał Luis Torres zmarł w 1701 roku. Ze względu na wojny w Europie oraz związane z nimi częściowo konflikty pomiędzy zakonnymi nacjami aż do 1723 roku nie odbyła się żadna kapituła generalna, a zakon był rządzony przez wikariusz generalnych²⁷⁹.

Dużo większe straty niż podczas reformacji zakon poniósł na przełomie XVIII i XIX wieku. Doprowadził on do dezorganizacji tradycyjnych struktur zakonu. Po kapitule generalnej w Walencji

---

²⁷⁵H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 605.

²⁷⁶Ibidem, s. 607.

²⁷⁷B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. 6: "Czasy nowożytne. Kościół w czasach absolutyzmu i oświecenia", Lublin 2003, s. 90-91.

²⁷⁸B. Pandźić, *Zakony św. Franciszka w Europie w XVI-XVIII wieku*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 1, red. H., C. S. Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. J. Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 56.

²⁷⁹H. Holzäpfel, *History of the Franciscan Order*, tłum. A. Tibesar i G. Brinkmann, wstęp N. Muscat, Monachium 2010, s. 242-243.

z 1768 roku kolejna kapituła generalna miała miejsce dopiero w 1830 roku w Alcali. Działająca we Francji od 1766 roku Commission de Régulieres doprowadziła do zmniejszenia o połowę liczebności zakonu²⁸⁰. Jak zauważył Holzapfer, komisja doprowadziła do zniesienia większej liczby klasztorów, niż Luter, Kalwin i Henryk VIII razem wzięci²⁸¹. Podobnie władcy interweniowali w wewnętrzne sprawy zakonu także w Bawarii, Toskanii, Sycylii, Austrii czy Portugalii, co uniemożliwiało życie według zakonnych konstytucji²⁸².

W 1790 roku w ramach rewolucji we Francji zakon podobnie jak wszystkie inne zgromadzenia został zlikwidowany. Reaktywacja obserwantów we Francji nastąpiła dopiero w 1849 roku. W arcybiskupstwach Moguncji i Wormacji, a także w monarchii Habsburgów i Królestwie Obojga Sycylii zakon poddano miejscowej jurysdykcji, zrywając jego podległość wobec władz centralnych. W Hiszpanii natomiast pod naciskiem króla hiszpańskiego dla miejscowych prowincji papież Pius VII bullą *Inter graviores* powołał zaś oddzielnego generała. Prowincje hiszpańskie upadły w znacznym stopniu w wyniku krwawej wojny domowej z 1835 roku. Kasaty klasztoru nastąpiły też w krajach opanowanych przez rewolucyjną Francję za czasów Napoleona, w królestwie pruskim, cesarstwie rosyjskim oraz w zjednoczonych Włoszech²⁸³. W 1838 roku zaniechany został podział na rodzinę cismontańską i ultramontańską²⁸⁴.

Zniszczeniu uległo także w dużym stopniu zakonne dziedzictwo. Kuria rodziny cismontańskiej w Rzymie w klasztorze Aracoeli uległa zniszczeniu pod koniec XVIII wieku w toku wojen napoleońskich. 11 lutego 1798 roku wojska francuskie zajęły klasztor Aracoeli, a 14 lipca 1798 roku konwent został zniesiony razem z innymi klasztorami. Został potem wydany na zniszczenie przez lud rzymski. Kiedy w 1799 roku franciszkanie wrócili do klasztoru, zastali tam tylko mury. Kuria ultramontańska w Madrycie wraz z archiwum tej rodziny uległa z kolei zagładzie w 1820 roku w czasie wystąpień rewolucyjnych w Hiszpanii²⁸⁵.

---

²⁸⁰H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 607.

²⁸¹H. Holzapfel, *History of the Franciscan Order*, tłum. A. Tibesar i G. Brinkmann, wstęp N. Muscat, Monachium 2010, s. 249.

²⁸²B. Pandźić, *Zakony św. Franciszka w Europie w XVI-XVIII wieku*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 1, red. H., C. S. Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. J. Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 56-57

²⁸³H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 607-608.

²⁸⁴H. E. Wyczawski, *Katalog Archiwum Prowincji...*, s. 33.

²⁸⁵P. G. Muñoz, *Archivio Storico dei Francescani O.F.M.*, s. 3, abstrakt wystąpienia wygłoszonego podczas konferencji pod nazwą "Memoria Fidei. Archivi ecclesiastici e Nuova Evangelizzazione" odbytej w dniach 23-25 października 2013 roku w Rzymie, <http://www.memoriafidei.va/content/dam/memoriafidei/documenti/12%20Gil%20-%20Comunicazione.pdf>, dostęp 20 sierpnia 2023 roku.

Pomimo tak wielkiego kryzysu w końcu XVIII wieku, początek XIX wieku przyniósł stopniowe odrodzenie życia zakonnego. W 1814 roku przywrócono do istnienia jezuitów, których żyło jeszcze ok. 800. Zakon ten przeżył gwałtowne odrodzenie – już w 1820 roku liczył ok. 2 tysięcy zakonników. Podobny rozkwit przeżywało zgromadzenie redemptorystów²⁸⁶. Obserwanci nie zdołali jednak już powrócić do dawnej przedrewolucyjnej potęgi. W rezultacie zawieruchy dziejowej zakon liczący w 1768 roku aż 76 900 członków w 1889 roku liczył już ich tylko 14 440²⁸⁷. Dopiero pod koniec XIX wieku nastąpiła odbudowa zakonu, połączonego w jednolitą strukturę w 1897 roku. Decyzją papieża Leona XIII zniesione zostały wówczas nazwy obserwantów, reformatów, rekolektów i dyskalceatów, a także wszelkie partykularne ustawy i przywileje. Cały zakon otrzymał jedną nazwę zgodną z zamierzeniami św. Franciszka z Asyżu bez żadnych dodatków: Zakon Braci Mniejszych²⁸⁸.

1.4. Obserwanci w Polsce, czyli bernardyni

Franciszkanie do Polski przybyli już w XIII wieku. W 1236 roku powstał klasztor we Wrocławiu, w 1237 roku klasztor w Krakowie²⁸⁹, a w 1239 roku klasztor w Toruniu²⁹⁰. Zakładali oni swoje klasztory głównie w miastach, a ich fundatorami byli najczęściej mieszczanie oraz duchowni. Wśród czynników sprzyjających rozwojowi Zakonu Braci Mniejszych w Polsce Innocenty Rusecki wymienia między innymi powiązania z rodem Piastów i dworami książęcymi, fascynację wielu kobiet ideałami zakonu czy życzliwą postawę biskupów i podległego im duchowieństwa²⁹¹. W XIV wieku klasztory polskie przyjęły nurt konwentualny i nie wykazywały tendencji obserwanckich. Dopiero w połowie XV wieku z zewnątrz do Polski dotarł prąd obserwancki.

Przed przybyciem do Polski zagościł on na pobliskim i związanym kulturowo z Polską Śląsku. Już prawdopodobnie w 1436 roku klasztor w Koźlu przyjął obserwancję, natomiast do 1453

---

²⁸⁶G. de Bertier de Sauvigny, *Kościół w okresie restauracji (1800-1848)*, [w:] *Historia Kościoła*, t. 4, red. L. Rogier, G. de Bertier de Sauvigny, J. Hajjar, tłum. T. Szafrński Warszawa 1987, s. 285-286.

²⁸⁷H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 608-610.

²⁸⁸N. Golichowski, *Przed nową epoką. Materyały do historii OO. Bernardynów w Polsce*, Kraków 1899, s. 400.

²⁸⁹H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 608. H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 619.

²⁹⁰J. Domaśłowski, J. Jarzewicz, *Kościół Najświętszej Marii Panny w Toruniu (Zabytki Polski Północnej, nr 10)*, Toruń 1998, s. 10.

²⁹¹I. M. Rusecki, *Z dziejów ojców bernardynów w Polsce 1453-2003*, „Łódzkie Studia Teologiczne”, t. 11-12: 2002-2003, s. 189-190.

roku aż 4 śląskie klasztory – w Koźlu, Bytomiu, Głubczycach i Głogówku przyjęły obserwancję²⁹². W 1453 roku do Wrocławia dotarł słynny obserwancki kaznodzieja Jan Kapistran, a jego pobyt w mieście bardzo poruszył całe miasto. Wieść o jego obecności na Śląsku szybko dotarła też do Krakowa, skąd kardynał Oleśnicki wysłał do niego trzecie już z kolei zaproszenie, by koniecznie odwiedził Kraków²⁹³. Jan Kapistran pozytywnie odpowiedział na zaproszenie, ale najpierw musiał zająć się różnymi sprawami w Rzeszy i Czechach, po czym powrócił do Wrocławia. Tam spotkał się z polskim poselstwem, które akurat we Wrocławiu ustalało kwestię małżeństwa Kazimierza Jagiellończyka z Elżbietą Rakuszanką. Po naleganiach poselstwa dał się przekonać Jan Kapistran, by wraz z nimi udać się do Krakowa²⁹⁴.

To właśnie ówczesne jego przybycie do Krakowa zapoczątkowało nurt obserwancki w Polsce²⁹⁵. Do Krakowa dotarł on 28 sierpnia 1453 roku, a witało go licznie zgromadzone duchowieństwo zakonne i diecezjalne, magistrat, król wraz z królową-matką Zofią Holszańską oraz krakowscy mieszczanie i mieszcanki²⁹⁶. Pozostał on w Krakowie na wiele miesięcy. Zamieszkał w kamienicy przy Rynku należącej do Jerzego Sworca, a Msze święte odprawiał aż do zimy na zewnątrz przy kościele św. Wojciecha, a w porze zimowej w Kościele Mariackim. Po Mszy wygłaszał natomiast dwugodzinne kazanie po łacinie, którego słuchały tłumy, według niektórych relacji liczące nawet 20-30 tysięcy osób²⁹⁷. Kazania były następnie tłumaczone przez jednego z księży na język polski. Ich tematyka była skupiona wokół kwestii pokuty i poprawy życia. Starał się on ukazać marność i przemijalność doczesności. Podczas kazań intensywnie gestykulował. Przemawiał tak żywo, że nawet słuchaczy nieznaną łaciny doprowadzał do łez i płaczu²⁹⁸.

Jego kazania cieszyły się wielką popularnością mieszkańców Krakowa – ludzie mieli stawać na dachach w tak wielkiej liczbie, że krokwie pod nimi pękały, na czas wygłaszania przezeń zamykano kramy, zatrzymywano pracę²⁹⁹. Dzięki ascetycznej postawie kaznodziei i porywającemu przepowiadaniu wielu spośród tych słuchaczy – w szczególności tych związanych z Akademią Krakowską – zdecydowało się wstąpić do zakonu. Na podarowanej przez kardynała Oleśnickiego działce na Stradomiu u stóp Wawelu powstał pierwszy klasztor obserwancki w Polsce pod

---

²⁹²G. Wąs, *Franciszkanie-obserwanci na Śląsku w średniowieczu. Zarys historii*, [w:] *Bernardyni na Śląsku w późnym średniowieczu*, red. J. Kostowski, Wrocław 2005, s. 31.

²⁹³Cz. Bogdalski, *Bernardyni w Polsce. Zarys dziejów na tle współczesnych wydarzeń*, t. 1, Kraków 1933, s. 38-39.

²⁹⁴*Ibidem*, s. 41-43.

²⁹⁵H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 619.

²⁹⁶I. M. Rusecki, *Z dziejów ojców bernardynów w Polsce...*, s. 191.

²⁹⁷*Ibidem* s. 191-192.

²⁹⁸K. Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 1, Lwów 1933, s. 5-6

²⁹⁹*Ibidem*, s. 6-7.

wezwaniem św. Bernardyna ze Sieny³⁰⁰. Powstanie klasztoru nastąpiło już po zaledwie 10 dniach od przybycia św. Jana Kapistrana do Krakowa³⁰¹, co pokazuje skalę ogromnego zainteresowania i entuzjazmu wywołanych przez niego. Jan Kapistran szybko stał się przedmiotem kultu na wzór świętych, mimo że jego formalna kanonizacja nastąpiła dopiero w 1690 roku. Jednak już w 1502 roku jego wizerunek znalazł się na ołtarzu we wrocławskim kościele obserwantów³⁰².

Franciszkanów obserwantów znamy w Polsce pod nazwą bernardynów. Jest to nazwa zwyczajowa. Poza granicami Rzeczypospolitej i najbliższym jej sąsiedztwem z określeniem tym się nie spotykamy, tam byli to po prostu franciszkanie. Henryk Ragan zwrócił uwagę, że franciszkanów obserwantów znanych w Polsce jako bernardyni określa się poza granicami Polski jako „Franziskaner”, a franciszkanów konwentualnych znanych w Polsce jako franciszkanie określa się mianem „Minoriten” lub „Conventuales”³⁰³. Polska nazwa narodziła się od nadania ulokowanemu w Krakowie pierwszemu polskiemu klasztorowi obserwanckiemu wezwania św. Bernardyna ze Sieny. Celem odróżnienia franciszkanów z nurtu obserwanckiego od obecnych już od dawna w Krakowie franciszkanów z nurtu konwentualnego tych pierwszy zaczęto popularnie zwać właśnie bernardynami, podczas gdy tych drugich zwano dalej franciszkanami³⁰⁴. Również kolejno lokowane klasztory obserwantów w Polsce w Warszawie, Poznaniu i Lwowie nosiły wezwanie św. Bernardyna ze Sieny, co miało udział w upowszechnieniu się nazwy bernardyni także poza Krakowem³⁰⁵. W połowie XVI wieku nazwy „franciszkanie” i „bernardyni” powszechnie już funkcjonowały w języku polskim. Polskie popularne nazewnictwo było bardzo odmienne od europejskiego, bo w innych krajów to wobec obserwantów była używana nazwa „franciszkanie”, a konwentualnych z kolei zwano „minorytami”³⁰⁶.

Hieronim Wyczawski podaje, że bernardyni do XIX wieku sami oficjalnie nazywali siebie *Ordo Fratrum Minorum de Observantia* albo *Ordo Fratrum Minorum Regularis Observantiae*³⁰⁷.

---

³⁰⁰H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 619.

³⁰¹I. M. Rusecki, *Z dziejów ojców bernardynów w Polsce 1453-2003...*, s. 192.

³⁰²J. Kostowski, *Capistranus triumphans. Z badań nad wczesną ikonografią świętych Bernardyna ze Sieny i Jana Kapistrana na północ od Alp*, "Biuletyn Historii Sztuki", t. 57: 1995, nr 1-2, s. 119.

³⁰³H. Ragan, *Nazwa oo. Bernardynów w Polsce*, [w:] *Księga. Pamiątkowa 50-lecia gimnazjum im. Jana Długosza we Lwowie*, red. W. Kucharski, Lwów 1928, s. 263.

³⁰⁴K. Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 1, Lwów 1933, s. 11.

³⁰⁵A. K. Sitnik, *Bernardyni lwowscy. Historia klasztoru i kościoła pod wezwaniem świętych Bernardyna ze Sieny i Andrzeja Apostoła we Lwowie (1460-1785)*, Kalwaria Zebrzydowska 2006, s. 40.

³⁰⁶H. Gapski, *Zakony franciszkańskie w Polsce nowożytnej. Krótki rys porównawczy*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 1, red. H. Gapski, C. S. Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. J. Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 15-16.

³⁰⁷H. E. Wyczawski, *Katalog Archiwum Prowincji...*, s. 34.

Przeprowadzona kwerenda źródłowa potwierdza używanie tego typu nazw. W materiale źródłowym pochodzącym z księgi święceń dla diecezji chełmińskiej bernardynów po łacinie określano np. jako *Ordo Fratrum Minorum Sancti Patri Francisci Regularis Observantiae* (czyli Zakon Braci Mniejszych Świętego Ojca Franciszka Regularnej Obserwacji)³⁰⁸, *Ordo Sancti Patri Francisci Bernardinorum* (Zakon Świętego Ojca Franciszka Bernardynów)³⁰⁹ lub *Ordo Minorum de Observantiae* (Zakon Mniejszych od Obserwacji)³¹⁰. Pierwsza część nazwy była formułowana bardzo różnie i mogła pomijać mniej lub więcej słów i być skracana w rozmaity sposób, co pozwala ostatecznie na bardzo wiele różnych wariantów zapisu nazwy zakonu. Warto zwrócić przy okazji uwagę, że w świetle badań Stanisława Olczaka na przełomie XVI i XVII wieku w poznańskich księgach święceń ani razu nie pojawiło się określenie bernardyni, co wskazuje na dużo silniejsze umocowanie tej nieoficjalnej nazwy zakonu³¹¹.

Reformatów z kolei określano np. jako *Ordo Fratrum Minorum Strictoris Observantiae* (czyli Zakon Braci Mniejszych Ściślejszej Obserwacji)³¹² lub *Ordo Sancti Patri Francisci Reformatorum* (czyli Zakon Świętego Ojca Franciszka Reformatów)³¹³, a franciszkanów konwentualnych określano np. jako *Ordo Sancti Patri Francisci Conventualium* (Zakon Świętego Ojca Franciszka Konwentualnych)³¹⁴. Pierwsza część nazwy mogła być zapisywana w różny sposób tak samo jak u bernardynów. Zdarzało się jednakże, że czasami wszystkie te zakony określano po prostu jako franciszkanów³¹⁵ lub mylono się w terminologii³¹⁶.

Po klasztorze krakowskim bardzo szybko założono kolejne. Początkowo klasztory polskie podlegały wikarii austriacko-czeskiej, jednak już w 1467 roku z polskich klasztorów powołano

---

³⁰⁸Zob. np. ADPelp, sygn. C54a, s. 99

³⁰⁹Ibidem, s. 105.

³¹⁰Ibidem, s. 115.

³¹¹S. Olczak, *Bernardyni i franciszkanie konwentualni w świetle ksiąg święceń diecezji poznańskiej z lat 1588-1619*, [w:] *Zakony franciszkańskie w Polsce*, t. 2, cz. 2 "Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku", Niepokalanów 2003, s. 93.

³¹²Zob. np. ADPelp, sygn. A16, s. 12.

³¹³Zob. np. ADPelp, sygn. C54a, s. 99-100.

³¹⁴Zob. np. ADPelp, sygn. C54a, s. 97.

³¹⁵Zob. np. ADPelp, sygn. C54a, s. 92, 100; ADPelp, sygn. A16, s. 25.

³¹⁶ADPelp, sygn. A16, s. 12 – w źródle tym będącym księgą święceń mowa jest o wyświęconych zakonnikach *Strictoris Observantiae* z Torunia oraz wyświęconych zakonnikach *Strictoris Observantiae* z Podgórze, mimo że w pierwszym wypadku mamy do czynienia z bernardynami, a w drugim z reformatami. Źródło to jednak niezależnie pod tą samą datą w dwóch innych przypadkach używa poprawnie łacińskich wersji popularnych polskich określeń *Bernardinorum* oraz *Reformatorum*.

osobną wikarię, która w 1517 roku wraz z formalnym podziałem zakonu została przemianowana na prowincję³¹⁷.

Klasztory bernardyńskie co do zasady były lokowane na przedmieściach miast i miasteczek. Wyjątkiem był klasztor św. Katarzyny w Górach Świętokrzyskich mający charakter eremicki³¹⁸. Lokacja klasztorów na przedmieściach (a nie w mieście) wynikało z jednej strony z potrzeby zachowania bliskości środowiska miejskiego, którego duszpasterstwem bernardyni zamierzali się zajmować, a z drugiej z chęci podkreślenia eremickich korzeni zakonu, jego ubóstwa i skromności, a także woli skorzystania z tańszej parceli przedmiejskiej³¹⁹.

Wikaria polska opierała swoje funkcjonowanie na konstytucjach martyniańskich z 1430 roku, uzupełnianych następnie na kapitułach prowincjalnych. W 1488 roku wprowadzono nowe statuty prowincji, które były kolejno modyfikowane przez kapituły. W wikarii od razu zorganizowano własne studia teologiczne, które mieściły się w Krakowie, Poznaniu, Lwowie i Wilnie. Wielu wykładawców wywodziło się ze środowiska Akademii Krakowskiej³²⁰.

Bernardyńska duchowość była na wskroś duchowością św. Franciszka, a więc istotne miejsce zajmował w niej kult Krzyża Pana Jezusa oraz Kult Matki Bożej. Szerzyli dlatego bernardyni wśród wiernych pobożność pasyjną i maryjną³²¹. Pierwszorzędne miejsce pośród form religijnego przekazu stosowanych przez polskich bernardynów zajmowały kazania. Forma to odpowiadała oczekiwaniom masowego odbiorcy i miała najszerszy zakres oddziaływania³²². Bernardyni realizowali swoje duszpasterstwo także poprzez trzeci zakon. Z gromadzących się wokół polskich bernardynów terejarek jeszcze w XV wieku uformowały się formalne konwenty bernardynek podległe zakonowi³²³. Ważną formą używaną przez bernardynów była też paraliturgiczna pieśń w języku polskim, śpiewana w trakcie nabożeństwa najczęściej przed i po

---

³¹⁷H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 619-620.

³¹⁸M. Maciszewska, *Klasztor bernardyński w pejzażu przedmieść późnośredniowiecznych miast i miasteczek Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego*, [w:] *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, red. H. Manikowska, H. Zaremska, Warszawa 2002, s. 129. Marian Kutzner uznał też za eremicki klasztor w Kazimierzu Biskupim, a za półeremicki klasztor w Skępem – M. Kutzner, *Architektura polskich późnogotyckich klasztorów franciszkanów obserwantów (zwanych bernardynami)*, [w:] *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej*, cz. 1, red. Jerzy Kłoczowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, t. 1, red. Jerzy Kłoczowski), Kraków 1983, s. 280.

³¹⁹M. Maciszewska, *Klasztor bernardyński w pejzażu przedmieść późnośredniowiecznych miast i miasteczek Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego*, [w:] *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, red. H. Manikowska, H. Zaremska, Warszawa 2002, s. 129-131.

³²⁰H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 620.

³²¹I. Rusecki, *Bernardyńska droga do świętości*, Kalwaria Zebrzydowska 2003, s. 82-83.

³²²A. Szulc, *Homo religiosus późnego średniowiecza. Bernardyński model religijności masowej*, Poznań 2007, s. 71.

³²³H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 620-621.

kazaniu, przystępna pod względem języka i stylu masowego odbiorcy. Dzięki rozwojowi polskich pieśni bernardyni odegrali ważną rolę w kształtowaniu się polskiej poezji jako takiej³²⁴. Wśród pieśni tych naturalnie były różne liryczne pieśni maryjne, z których niektóre zostały ułożone w konwencie lwowskim bernardynów³²⁵. Prowadzili też bernardyni misje dla ludności prawosławnej. Ich misję duszpasterską pośród prawosławnych ułatwiał głoszony przez nich pogląd, że chrzest prawosławnych jest ważny i nie należy go powtarzać. Znaczna część ówczesnego duchowieństwa z biskupem wileńskim na czele była jednak przeciwnego zdania. 3 bernardynów działających w tym okresie wyniesiono później na ołtarze: byli to św. Jan z Dukli działający we Lwowie, bł. Władysław z Gielniowa będący pierwszym polskim autorem pieśni Maryjnych i św. Szymon z Lipnicy pełniący funkcję spowiednika Kazimierza Jagiellończyka³²⁶. Kolejnym ważnym rysem duszpasterskiej aktywności bernardynów w Polsce było promowanie nabożeństw jasełkowych. Najstarsze pisane świadectwo na ich temat pochodzi z 1476 roku, kiedy to tłumy zgromadzone na bernardyńskich jasełkach we Lwowie stały się dla lwowskiego kleru podstawą do skargi na zakonników o ściąganie wiernych do świątyni poprzez „zabobonne praktyki”³²⁷.

Początek XVI wieku to czas, kiedy dawne zakony mnisze nie rozwijały już się, jednak zakony zebrzące doświadczały nadal wielkiego wzrostu. Na początku XVI wieku dominikanie w Polsce liczyli 1000 zakonników, a bernardyni 700 zakonników³²⁸. Równocześnie zakony te stanowiły wzór życia zakonnego w czasach przedreformacyjnego i reformacyjnego upadku obyczajów zakonnych. Instrukcja kapituły krakowskiej z 1551 roku zwracała uwagę, że w obu zgromadzeniach cały majątek jest wspólny, wykroczenia są surowo karane, a życie zakonne odbywa się zgodnie z regułą³²⁹.

Jak zwrócił uwagę Innocenty Rusecki, okres reformacji zahamował tymczasowo rozwój zakonu w Polsce³³⁰. Można się domyślać, że wobec wysokiego poziomu życia zakonnego musiało wynikać to przede wszystkim z przyczyny zewnętrznej, jaką był brak fundatorów. W okresie reformacji do 1580 roku nie otrzymywali już bernardyni nowych fundacji. Dodatkowo w latach

---

³²⁴A. Szulc, *Homo religiosus późnego średniowiecza. Bernardyński model religijności masowej*, Poznań 2007, s. 117.

³²⁵T. Trajdos, *Kult maryjny w kościołach mendykanckich średniowiecznego Lwowa*, [w:] *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, red. H. Manikowska, H. Zaremska, Warszawa 2002, s. 416-417.

³²⁶T. Silnicki, *Stan duchowny*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, t. 1, cz. 1, Poznań-Warszawa 1974, s. 382.

³²⁷A. Szulc, *Homo religiosus późnego średniowiecza. Bernardyński model religijności masowej*, Poznań 2007, s. 147-150.

³²⁸B. Kumor, *Zakony, ich stan, początek reformy i działalność*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, t. 1, cz. 2, Poznań-Warszawa 1974, s. 83.

³²⁹Ibidem, s. 85.

³³⁰I. M. Rusecki, *Z dziejów ojców bernardynów w Polsce...*, s. 194.

1530-1570 na skutek działań litewskich magnatów 4 klasztory litewskie tworzyły osobną prowincję litewską, potem z powrotem przyłączoną do prowincji polskiej³³¹. Były to klasztory w Wilnie, Kownie, Tykocinie i Połocku³³². Okres reformacji wiązał się z brakiem nowych fundacji, słabszym dopływem nowicjuszy. Jedynie 3 bernardynów odeszło jednak od katolicyzmu, zniszczony też został przez luteranów w 1558 roku klasztor we Wschowie, odnowiony dopiero w 1629 roku³³³. Zupełnie inaczej potoczyły się w okresie reformacji losy bliźniaczego zgromadzenia Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych, spośród których wielu opuszczało zakon i żeniło się. Wydał on także wielu propagatorów protestantyzmu³³⁴.

O ile jeszcze w 1523 roku zakon w Rzeczypospolitej liczył ok. 700 zakonników, to w 1598 roku pozostało ich zaledwie 400, a i tak była to liczba wyższa, niż w okresie najgłębszego kryzysu kadrowego w latach 1570-1580³³⁵. Równocześnie bernardyni i dominikanie wyszli z kryzysu reformacyjnego jako dwa najliczniejsze zgromadzenia – stanowili oni bowiem w okresie kontreformacyjnym aż 2/3 wszystkich zakonników w Rzeczypospolitej. Nieustalona pozostaje równocześnie ich rola w sporach wyznaniowych i zwycięstwie reformy katolickiej w końcu XVI i pierwszej połowie XVII wieku, a mogła być ona znaczna, porównywalna z zakonem jezuitów³³⁶.

W 1772 roku bernardyni stanowili aż 16% ogółu zakonników w Polsce. Byli oni też prawie dwukrotnie liczniejsi niż reformaci i konwentualni oraz ośmiokrotnie liczniejsi niż kapucyni. W porównaniu do Rzeczypospolitej w Europie i świecie proporcje w obrębie zakonów franciszkańskich układały się nieco inaczej. Główną różnicą była wielka popularność kapucynów, którzy byli w skali światowej liczniejsi niż reformaci i tylko nieco mniej liczni niż obserwanci. Jednocześnie w odniesieniu do wszystkich mendykantów franciszkanie w Polsce stanowili zaledwie 58% wszystkich członków zebranych, podczas gdy w skali świata było to 70%. Wynika to z większej niż na świecie popularności dominikanów w Rzeczypospolitej³³⁷. Wydaje się, że dwa kluczowe dla zwycięstwa reformy katolickiej w Rzeczypospolitej zakony – bernardyni i dominikanie – dzięki swojej roli w tym okresie uzyskały znacznie większe znaczenie

---

³³¹H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 619-621.

³³²Idem, *Katalog Archiwum Prowincji...*, s. 35.

³³³H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 622.

³³⁴B. Kumor, *Zakony...*, s. 85.

³³⁵S. Litak, *Od reformacji do oświecenia. Kościół katolicki w Polsce nowożytnej*, Lublin 1994, s. 86.

³³⁶Ibidem, s. 90-91.

³³⁷H. Gapski, *Zakony franciszkańskie w Polsce nowożytnej. Krótki rys porównawczy*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 1, red. H. Gapski, C. S. Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. J. Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 37.

w Rzeczypospolitej w porównaniu do innych krajów i stały się szczególnie charakterystyczne dla dziejów religijności w Polsce.

W związku ze zwycięstwem kontrreformacji za panowania Stefana Batorego i Zygmunta III Wazy rozpoczął się nowy okres świetności zakonu w Polsce³³⁸. Na początku XVII wieku rozpoczął się kolejny wzrost nowych fundacji, wśród nich powołano klasztor w Kalwarii Zebrzydowskiej³³⁹. Zwiększenie się liczby fundacji zbiegło się w czasie z rosnącą liczbą powołań. Liczba zakonników była tak wielka, że przestawali się oni mieścić w swoich klasztorach. Nawet wybranie się aż 600 zakonników na kapitułę w 1614 roku nie spowodowało opustoszenia klasztorów³⁴⁰. Henryk Gapski określił gwałtowny wzrost powołań na przełomie XVI i XVII wieku jako eksplozję. Ogółem zaś w ciągu XVII wieku wzrost liczby zakonników obserwanckich i konwentualnych w Rzeczypospolitej wyniósł aż 195%³⁴¹.

W latach 1600-1650 ufundowanych zostało w Rzeczypospolitej 70 nowych klasztorów bernardyńskich, z czego aż 22 ufundowali magnaci, 15 duchowni świeccy, 13 średnia szlachta, 10 bogata szlachta, a udział monarchów, mieszczan i duchowieństwa zakonnego był minimalny³⁴². Jest to znamienne, bo jak zobaczymy niżej, zakonnicy mieli przeważnie mieszczańskie pochodzenie, a mimo to rzadko kiedy klasztor powstawał z mieszczańskiej inicjatywy.

Wizytujący prowincję polską w 1628 roku reformat Antonio Strozzi dokonał podziału jednolitej do tej pory prowincji na 4 mniejsze jednostki: prowincję wielkopolską, małopolską, ruską i litewską. W 1630 roku na kapitule w Lublinie bernardyni dokonali jednak ponownej fuzji prowincji małopolskiej, ruskiej i litewskiej w jeden organizm, prowincja wielkopolska rozpoczęła natomiast iść własną drogą. Ostatecznie w 1637 roku ponownie wydzielona została prowincja ruska³⁴³. Przez blisko stulecie polscy bernardyni działali właśnie jako 3 prowincje.

Pierwotnie prowincje były wizytowane przez Włochów przysyłanych przez generała zakonu, ale po długim okresie oporu wobec tych decyzji generał zaczął powoływać na wizytatorów Polaków z innych prowincji³⁴⁴. W XVII i XVIII wieku wszystkie polskie prowincje zanotowały

---

³³⁸I. M. Rusecki, *Z dziejów ojców bernardynów w Polsce...*, s. 194.

³³⁹H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 623-624.

³⁴⁰D. Knapik, *Bernardyni alwernijscy. Dzieje klasztoru oo. Bernardynów w Alwerni 1616-2010*, Kraków 2014, s. 21.

³⁴¹H. Gapski, *Zakony franciszkańskie w Polsce nowożytnej. Krótki rys porównawczy*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 1, red. H. Gapski, C. S. Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. J. Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 37

³⁴²M. Sobieraj, *Fundatorzy klasztorów franciszkańskich w Rzeczypospolitej XVII-XVIII wieku*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 1, red. H. Gapski, C. S. Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. J. Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 143.

³⁴³H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 623-624.

³⁴⁴Ibidem, s. 623-624.

mnóstwo nowych fundacji. Prowincja ruska jednocześnie na skutek powstania Chmielnickiego i wojny z Rosją utraciła aż 9 klasztorów³⁴⁵. Przykładowo zniszczony został klasztor w Łubniach zajęty w dniu 9 czerwca 1648 roku przez kozaków – zamordowanych zostało wówczas 24 zakonników bernardyńskich, którzy zostali uznani za męczenników za wiarę i ojczyznę³⁴⁶.

Zakon zajmował w tym okresie drugie miejsce pośród zakonów w Rzeczypospolitej zaraz po jezuitach. Cieszyli się wielką popularnością wśród ludu i szlachty, bernardyńscy kwestarze i kapelani byli niezwykle cenieni. Pośród polskich bernardynów nie brakowało wtedy postaci wybitnych, jak na przykład pochodzący z Włoch ojciec Hannibal Rosselli wykładający w Krakowie. Brali także udział bernardyni w misji do Moskwy u progu XVII wieku³⁴⁷.

Na początku XVII wieku bernardynom w Polsce wyrosła jednak duża ideowa konkurencja w postaci reformatów. Część polskich bernardynów sympatyzująca z ruchem jak Jan Strzałkowski czy Gabriel Grodzicki pojechała w 1597 roku do Rzymu prosić o utworzenie w Polsce placówek reformackich. Dzięki oporowi bernardynów wspieranych przez biskupa krakowskiego Bernarda Maciejowskiego czy wojewodę krakowskiego Mikołaja Zebrzydowskiego początkowo starania te były nieskuteczne, a polscy reformaci swoją pierwszą placówkę musieli utworzyć w Gliwicach poza granicami Rzeczypospolitej. Jednak już w latach 20. XVII wieku dzięki m.in. protekcji króla Zygmunta III Wazy powstawać zaczęły pierwsze placówki reformackie – jako pierwsza w 1621 roku powstała placówka w Zakliczynie nad Dunajcem. Już w 1625 roku powstały dwie kustodie reformackie, które w 1639 roku zostały podniesione do rangi prowincji³⁴⁸.

O ile król Zygmunt III Waza był wielkim protektorem gałęzi reformackiej, to już jego syn Władysław IV wspierał bardziej bernardynów. Z jego to inicjatywy poselstwo Jerzego Ossolińskiego do Rzymu z 1633 roku zdobyło zgodę na połączenie w Rzeczypospolitej obu linii franciszkańskich w jedną strukturę. W 1639 roku jednak papież Urban VIII podniósł wszystkie kustodie reformackie do rangi prowincji, na skutek czego zawiązana pod wpływem Władysława IV unia wygasła, a oba zakony dalej rozwijały się samodzielnie³⁴⁹. Oczywiście sympatie wobec poszczególnych zakonów nie przekładały się automatycznie na wrogość wobec ich konkurentów. Także Zygmunt III Waza był wielkim dobrodziejem zakonu bernardynów, z jego to inicjatywy

---

³⁴⁵Ibidem, s. 624.

³⁴⁶H. E. Wyczawski, *Łubnie*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 210-211.

³⁴⁷M. Banaszak, T. Glemma, B. Kumor, *Przyjęcie reformy trydenckiej...*, s. 205-206.

³⁴⁸M. Banaszak, T. Glemma, B. Kumor, *Przyjęcie reformy trydenckiej w Kościele polskim*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, t. 1, cz. 2, Poznań-Warszawa 1974, s. 201.

³⁴⁹D. Kuźmina, *Wazowie a Kościół w Rzeczypospolitej*, Warszawa 2013, s. 263.

ufundowano na przykład klasztor bernardynów w Smoleńsku, potwierdził prawo bernardynów bydgoskich do darmowej soli czy zatwierdził nową fundację w Kalwarii Zebrzydowskiej³⁵⁰.

Kolejny wiek XVIII wiek był czasem pomyślnego rozwoju życia zakonnego w Polsce. Chociaż pod względem żywotności miały dominować zakony jezuitów, pijarów i misjonarzy, to liczebnie górowali nad nimi bernardyni. W 1700 roku prowincja małopolska liczyła 690 zakonników, prowincja wielkopolska 683 zakonników, a prowincja ruska 342 zakonników. Zdaniem Jana Koceniuka już same te liczby świadczą o wielkiej popularności tego zakonu³⁵¹.

W pierwszej połowie XVIII wieku miały jeszcze miejsce mniej liczne niż w poprzednim stuleciu nowe fundacje. 4 nowe klasztory ufundowała bogata szlachta, 4 średnia szlachta, 3 magnateria i 2 duchowieństwo zakonne. Przy liczbach z pierwszej połowy XVII wieku były to jednak skromne wyniki³⁵².

Najwięcej klasztorów bernardyni w szczytowym 1772 roku mieli na ziemiach polski Korony, bo aż 61. Dla porównania na obszarze Wielkiego Księstwa Litewskiego znajdowało się tylko 31 klasztorów, a na ziemiach ruskich Korony tylko 24 klasztory. Na etnicznie polskim stosunkowo niedużym obszarze Korony bernardyni posiadali zatem w Rzeczypospolitej ponad połowę swoich klasztorów. Jeszcze wyraźniejsze były te różnice u reformatów, którzy aż 74% swoich klasztorów mieli na ziemiach polskich Korony, a zaledwie jeden ich klasztor był na obszarze Wielkiego Księstwa Litewskiego³⁵³.

Bardzo liczni ówczasie bernardyni uzyskali wówczas swoją czwartą polską prowincję. W 1731 roku doszło do podziału prowincji polskiej na prowincję małopolską i litewską, wprowadzając ostatecznie podział ziem Rzeczypospolitej na 4 prowincje bernardyńskie. W połowie XVIII wieku zaprzestano nowych fundacji – ostatnią fundacją w prowincji wielkopolskiej było Zamarte w 1747 roku, w prowincji małopolskiej Krześlin w 1751 roku, w ruskiej Żytomierz w 1761 roku, a w litewskiej Wielona w 1772 roku³⁵⁴.

---

³⁵⁰Ibidem, s. 263-264.

³⁵¹J. Koceniuk, *Zakony*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, t. 1, cz. 2, Poznań-Warszawa 1974, s. 443.

³⁵²M. Sobieraj, *Fundatorzy klasztorów franciszkańskich w Rzeczypospolitej XVII-XVIII wieku*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 1, red. H. Gapski, C. S. Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. Jerzy Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 143.

³⁵³H. Gapski, *Zakony franciszkańskie w Polsce nowożytnej. Krótki rys porównawczy*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 1, red. H. Gapski, C. S. Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. J. Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 33.

³⁵⁴H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 624-625.

Pomimo osiągnięcia szczytu swojej potęgi widać było liczne zapowiedzi nadciągające kryzysu. Stanisław Litak wiek XVIII określił jako „schyłek świetności zakonów”³⁵⁵. Pomimo że wciąż powstawały nowe domy zwłaszcza na kresach wschodnich, a ok. 1772 roku zakony osiągnęły szczyt swojego rozwoju, to prądy oświeceniowe przyniosły wielką zmianę w ich postrzeganiu³⁵⁶. Zakonom – zwłaszcza zgromadzeniem kontemplacyjnym – zarzucano nieużyteczność, ciemnotę, fanatyzm religijny. Król Poniatowski był zdania, że niektóre zakony powinny zostać skasowane, a ich dobra przeznaczone na cele państwowe i społecznie użyteczne. Jednocześnie sejmy podniosły minimalny wiek wstępowania do zakonu, co jednak pozostało martwym prawem³⁵⁷.

Krytyka zakonów następowała równocześnie z upadkiem dawnej religijnej gorliwości wśród zakonników i szerzeniem się różnych nadużyć. Zdaniem Luisa Rogiera kryzys życia religijnego miał wewnętrzne przyczyny. Wraz z potępieniem kwietyzmu ludzie kościoła wystrzegali się wszelkiego mistycyzmu, a wraz z potępieniem jansenizmu także nadmiernego rygoryzmu. W ich miejsce wkradła się nijakość, bylejakość, która stała się punktem wyjścia do wiary deistycznej – bardzo tolerancyjnej i niedookreślonej³⁵⁸.

Bernardyni w XVII i XVIII wieku zaprzestali dawnej surowości w dekorowaniu swoich świątyń, które teraz mogły konkurować z najpiękniejszymi kościołami w kraju. Klasztory zaczęły się bogacić, a niektóre przejmowały nawet majątki ziemskie. W większości przypadków wykroczenia przeciwko ubóstwu były tolerowane, a na pewno nie były surowo zwalczane³⁵⁹. Spowodowało to zdaniem Innocentego Ruseckiego regres życia zakonnego³⁶⁰. Zdaniem Wyczawskiego udział w tym regresie miało poza ogólną poprawą warunków życia w kraju także obejmowanie przez bernardynów urzędów kapelanów wojskowych lub dworskich³⁶¹. Również Koceniuk wyraził opinię, że właśnie tego typu związki z magnaterią jak obecność na magnackich dworach stałych kapelanów i kaznodziejów bądź też po prostu przybywania w gościnę przełożonych lub zwykłych zakonników szkodziły obyczajom pośród bernardynów³⁶². Jednocześnie zdaniem Wyczawskiego na zakon źle wpływało, że na niskim poziomie stały studia

---

³⁵⁵S. Litak, *Od reformacji do oświecenia. Kościół katolicki w Polsce nowożytnej*, Lublin 1994, s. 183.

³⁵⁶Ibidem, s. 183-188.

³⁵⁷Ibidem, s. 188.

³⁵⁸R. Luis, *Wiek oświecenia i rewolucja (1715-1800)*, [w:] *Historia Kościoła*, t. 4, red. L. Rogier, G. de Bertier de Sauvigny, J. Hajjar, tłum. T. Szafrński, Warszawa 1987, s. 78.

³⁵⁹H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 624-625.

³⁶⁰I. M. Rusecki, *Z dziejów ojców bernardynów w Polsce...*, s. 200.

³⁶¹H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 625-626.

³⁶²J. Koceniuk, *Zakony...*, s. 443.

zakonne, które były raczej trampoliną do karier na szczeblu prowincji³⁶³. W innym miejscu ten sam autor szczegółowo wymienia przyczyny niskiego poziomu studiów takie jak stosowania anachronicznej metody scholastycznej, brak otwarcia na nowe prądy umysłowe, rozproszenie studiów po różnych klasztorach oraz właśnie system jubileacji otwierającej drogę do urzędów zakonnych³⁶⁴. Jak zobaczymy niżej, sama ramy formalne nauczania w bernardyńskich studiach nie sprzyjały wysokiemu poziomowi nauczania, skoro lektorzy w momencie uzyskania odpowiednika doktoratu przestawali nauczać i wchodzili z automatu w skład definitorium prowincji.

Jan Koceniuk zwrócił także uwagę, że bernardyni w przeciwieństwie do jezuitów nie dokonywali mocnej selekcji kandydatów do zakonu, przez co w ich szeregi wstępowały ludzie z podejrzaną przeszłością lub o gwałtownych temperamentach³⁶⁵. Podkreślił on także ich powszechną skłonność do obfitego jedła i napoju³⁶⁶. W świetle najnowszych badań Macieja Stawiskiego opinia ta wydaje się być jak najbardziej uzasadniona³⁶⁷.

Kamil Kantak także podał liczne przykłady pogorszenia się zakonnych obyczajów pośród polskich bernardynów tego czasu. Przykładowo na kwestę, którą powinien prowadzić wspólnie ojciec z bratem, czasami wysyłano także studentów czy nawet nowicjuszy. Zabraniała tej praktyki kapituła w Opatowie z 1659 roku³⁶⁸. W 1790 roku jeden z prowincjałów bernardyńskich ganił swoich zakonników, że na ich przenosiny z klasztoru do klasztoru ledwie wystarczają dwa wozy – tak wiele mieli przedmiotów służących ich osobistym potrzebom ci, którzy ślubowali ubóstwo³⁶⁹. Mimo że poszczególni zakonnicy mieli niczego nie posiadać na własność ani nie posługiwać się pieniędzmi, to w liście z dnia 5 marca 1794 roku nadanym z Toruniu ojciec Urban Wolff usprawiedliwia się ojcowi Rafałowi Morowiczowi niepowodzenia w zdobyciu dlań książek niemieckich tym, że kaznodzieje niemieccy nie chcieli odstąpić żadnej ze swoich osobistych książek bez zwrócenia im kosztów ich zakupu³⁷⁰. Bernardyni obejmowali też często kapelanie u szlachciców, co z związku ze spowodowaną tym nieobecnością w klasztorze sprzyjało rozstrojowi życia zakonnego³⁷¹.

---

³⁶³H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 626.

³⁶⁴Idem, *Franciszkanie. II. W Polsce. B. Po 1517 – I. Bracia Mniejsi – 1° Bernardyni*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. V, red. L. Bieńkowski et al., Lublin 1989, kol. 498.

³⁶⁵J. Koceniuk, *Zakony...*, s. 443.

³⁶⁶Ibidem.

³⁶⁷M. Stawiski, *Świat rzeczy, pokarmów i napojów bernardyńskich w XVIII i na początku XIX wieku*, Pelplin 2022.

³⁶⁸K. Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów 1933, s. 284-285.

³⁶⁹Ibidem, s. 445.

³⁷⁰AAW, sygn. 460, bez paginacji.

³⁷¹Ibidem, s. 450-451.

Z drugiej strony bernardyni byli nadal bardzo aktywni na polu działalności duszpasterskiej. Bernardyni prowadzili w XVIII wieku liczne misje ludowe. Wygłaszali i drukowali panegiryczne kazania z okazji ślubów czy pogrzebów magnatów i bogatej szlachty. Prowadzili liczne bractwa zakonne³⁷². Z badań Jerzego Flagi wynika, że najliczniejsze spośród bernardynów były Bractwa św. Anny, Bractwa Paska św. Franciszka, Bractwa Niepokalanego Poczęcia NMP oraz Bractwa św. Antoniego Padewskiego³⁷³. Od bernardyńskich dróg krzyżowych w Kalwarii Zebrzydowskiej, Górze Kalwarii czy Cytowianach rozwinęło się nabożeństwo drogi krzyżowej, dla którego w XVIII wieku zaczęli bernardyni zakładać stacje także w kościołach. W 6 bernardyńskich świątyniach w XVIII wieku koronowano słynące łaskami wizerunki maryjne. Na przełomie XVIII i XIX wieku zaczęli bernardyni prowadzić szkolnictwo³⁷⁴ oraz parafie³⁷⁵. Zresztą sam Jan Koceniuk również podkreślił, że opinie o małej gorliwości zakonu są pełne przesady i krzywdzące, a bernardyni pełnili bardzo ofiarną i owocną posługę duszpasterską³⁷⁶.

W momencie pierwszego rozbioru bernardyni byli jednym z najliczniejszych polskich zakonów. Najwięcej było jezuitów z liczbą 2341 członków, zdolali oni wyprzedzić dominujących dotąd bernardynów. Sami bernardyni nieznacznie im jednak tylko ustępowali, licząc 2329 członków. Z kolei zajmujący trzecią lokatę dominikanie mieli 1925 członków, czyli już znacznie mniej niż bernardyni³⁷⁷. Z oczywistych względów kasata jezuitów w 1773 roku w sposób naturalny wysunęła bernardynów w ostatnich latach Rzeczypospolitej na pierwsze miejsce spośród zakonów pod względem liczebności.

Zaborcy przyniosły upadek zakonu³⁷⁸. W zaborze austriackim nurt antyzakonny był integralną częścią tak zwanej polityki józefinizmu, która dążyła do pełnego podporządkowania austriackiego katolicyzmu państwu³⁷⁹. Wynikał on z przekonania, że gospodarka cierpi na akumulacji majątków przez klasztory, a społeczeństwo na wstępowaniu przez wartościowe jednostki do zakonów³⁸⁰. Jedynie zakony trudniące się działalnością charytatywną lub edukacyjną uznawane były za wartościowe³⁸¹. W Austrii obowiązywał m.in. zakaz fundowania nowych domów

---

³⁷²H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 627.

³⁷³J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 139-140.

³⁷⁴H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 627.

³⁷⁵Ibidem, s. 628.

³⁷⁶J. Koceniuk, *Zakony...*, s. 443.

³⁷⁷J. Wysocki, *Dzieje Kościoła w Rzeczypospolitej w okresie stanisławowskim*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, t. 2, cz. 1, Poznań-Warszawa 1979, s. 73-74.

³⁷⁸Ibidem, s. 628.

³⁷⁹P. P. Gach, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773-1914*, Lublin 1984, s. 22-23.

³⁸⁰Ibidem.

³⁸¹A. K. Sitnik, *Bernardyni lwowscy...*, s. 173.

oraz przyjmowania nowicjuszy przed ukończeniem przez nich wieku 24 lat³⁸². Bernardyni pod zaborem austriackim musieli się również zmierzyć z kasatami³⁸³. Niemniej pod koniec XVIII wieku nowy cesarz Franciszek II zaprzestał nowych represji wobec zakonów³⁸⁴, a ich sytuacja z czasem zaczęła się poprawiać³⁸⁵. Bernardyni przetrwali zatem pod zaborem austriackim i kontynuowali swoją misję.

W zaborze pruskim początkowo represje wobec zakonów były umiarkowane. Nakazano przysyłać władzom raporty ze stanem personalnym klasztorów, zabroniono kontaktów z klasztorami poza granicami kraju i nakazano wybór wikariuszy generalnych zastępujących prowincjałów przebywających poza granicami Prus³⁸⁶. Po III rozbiórce polityka antyzakonna zaczęła się zaostrzać – w 1796 roku zabroniono przyjmować nowicjuszy młodszych niż 24 lata, a w 1810 roku w ogóle zabroniono przyjmować nowych adeptów³⁸⁷. Oznaczało to skazanie zakonów na wymarcie. Do 1841 roku wszystkie klasztory bernardyńskie w Prusach przestały istnieć³⁸⁸.

W zaborze rosyjskim sytuacja zakonów początkowo była dobra, poddano je jedynie jurysdykcji biskupiej. Dopiero po III rozbiórce rozpoczęto zaostrzanie polityki – zabroniono kontaktów z zagranicznymi konwentami i rozpoczęto pierwsze kasaty związane z zapotrzebowaniem na budynki³⁸⁹. W znajdującym się z Rosją w unii personalnej Królestwie Kongresowym przeprowadzono jedynie jedną dużą kasatę w 1819 roku wynikającą z pobudek materialnych³⁹⁰. Bernardyni mogli więc trwać tutaj dalej podobnie jak pod zaborem austriackim. Dopiero w ramach represji za powstanie styczniowe klasztory bernardyńskie w zaborze rosyjskim zostały zlikwidowane³⁹¹.

---

³⁸²P. P. Gach, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773-1914*, Lublin 1984, s. 22-23.

³⁸³A. K. Sitnik, *Bernardyni lwowscy...*, s. 182.

³⁸⁴P. P. Gach, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej...*, s. 23-29.

³⁸⁵Ibidem, s. 120-125, 145-150.

³⁸⁶P. P. Gach, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej...*, s. 36-38.

³⁸⁷Ibidem, s. 38, 41-42.

³⁸⁸J. A. Mazurek, *Kasata zakonu bernardynów w zaborze pruskim*, „Studia z Historii Kościoła w Polsce”, t. 1: 1972, s. 435.

³⁸⁹P. P. Gach, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej...*, s. 43-56.

³⁹⁰Idem, *Mienie polskich zakonów i jego losy w XIX wieku*, Rzym 1979, s. 9.

³⁹¹Idem, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej...*, s. 43-56.

Rozdział II

Historia Prowincji Wielkopolskiej Matki Boskiej Anielskiej Ojców Bernardynów i jej stan posiadania na szczytowym etapie rozwoju w XVIII wieku

Jedną z prowincji bernardyńskich była wspomniana już wcześniej powstała w 1628 roku prowincja wielkopolska Matki Boskiej Anielskiej. To właśnie do tej prowincji został w 1724 roku przypisany nowo założony klasztor w Toruniu. O ile kontakty z innymi prowincjami bernardyńskimi w obrębie Rzeczypospolitej, a także pozostałymi zagranicznymi prowincjami obserwanckimi i centralnymi władzami Zakonu Braci Mniejszych na czele z rezydującym w Rzymie lub Madrycie generałem były sporadyczne, o tyle prowincja determinowała codzienność każdego klasztoru.

W tym miejscu wymagany jest krótki komentarz dotyczący patronki prowincji. Matka Boska Anielska – inaczej Porcjunkula – to nazwa dawnej małej kapliczki koło Asyżu, gdzie w 1208 roku święty Franciszek rozpoznał swoje powołanie i gdzie zmarł w 1226 roku. Jej tytuł mógł wiązać się z towarzyszeniem Maryi przez anioły podczas Wniebowstąpienia. W pobliżu kapliczki stanął klasztor franciszkański, a wokół nich rozwinęło się miasteczko pod tą samą nazwą. Od 1415 roku klasztor znalazł się w zarządzie obserwantów. W XVI wieku zabudowania w Porcjunkuli zostały zburzone na polecenie papieża, a w ich miejsce zbudowano nową, okazałą bazylikę. Z kościołem Porcjunkuli związany był odpust, który początkowo można było uzyskać, nawiedzając to miejsce pomiędzy zachodem 1 sierpnia a zachodem 2 sierpnia. Najstarsza wzmianka o odpuscie pochodzi z 1277 roku. Jednak już w 1622 roku odpust Porcjunkuli został rozszerzony na wszystkie obserwanckie świątynie – wystarczyło, że wierny wyspowiadał się, przyjął Komunię Świętą i stawił się w określonym przedziale czasowym w swojej miejscowej obserwanckiej świątyni³⁹². Z okazji odpustu Porcjunkuli w kościołach bernardyńskich w Rzeczypospolitej gromadziły się tłumy – tak było przykładowo w małopolskiej Alwerni³⁹³.

W niniejszym podrozdziale umówione zostaną w skrótowy sposób dzieje prowincji wielkopolskiej, ze szczególnym uwzględnieniem XVIII wieku. Jest to niezbędne dla przedstawienia kontekstu wydarzeń w skali prowincji, jakie miały wpływ na funkcjonowanie i otoczenie klasztoru toruńskiego.

---

³⁹²M. Bihl, *Portiuncula*, [w:] *The Catholic Encyclopedia*, red. Ch. Herbermann et al., t. 12, New York 1913, s. 286-287.

³⁹³D. Knapik, *Bernardyni alwernijscy. Dzieje klasztoru oo. Bernardynów w Alwerni 1616-2010*, Kraków 2014, s. 69.

2.1. Historia Prowincji Wielkopolskiej Matki Boskiej Anielskiej³⁹⁴

Jak już wspomniano wyżej, prowincja wielkopolska powstała w 1628 roku. Kiedy 2 lata później w 1630 roku pozostałe prowincje polskie połączono ponownie w jedną prowincję, prowincja wielkopolska pozostała oddzielnym organizmem. Dzieje prowincji wielkopolskiej od 1628 roku aż do roku 1772 roku to przede wszystkim dzieje stałego rozwoju i zwiększania się rozmiarów prowincji pod względem liczby klasztorów.

Tabela poniżej przedstawia historię fundacji w ramach prowincji wielkopolskiej w XVII i XVIII wieku. Klasztory prowincji zostaną bardziej szczegółowo przedstawione w kolejnym podrozdziale.

Tab. 1. Daty fundacji klasztorów bernardyńskich w obrębie prowincji wielkopolskiej

Data fundacji	Klasztor
1628	Koźmin
1629	Ostrzeszów
1632	Łęczyca
1638	Górka Klasztorna
1638	Widawa
1643	Stoczek Klasztorny
1662	Grodzisk Wielkopolski
1666	Ostrołęka
1680	Łobżenica
1683	Kadyny
1686	Ratowo
1693	Czerniaków
1693	Strzegocin
1701	Gołańcz

³⁹⁴Do tej pory nie powstało żadne monograficzne opracowanie dotyczące historii prowincji wielkopolskiej. Autor niniejszej rozprawy w toku swoich badań przygotował liczne wykazy związane z historią prowincji, które zostały zamieszczone w aneksie do niniejszej pracy. Dokumentacja centralnych władz prowincji wielkopolskiej była szerzej analizowana przez Kamila Kantaka w drugim tomie jego *Bernardyńów polskich*, ale jedynie celem w celu ukazania ogólnopolskich zjawisk czy wydarzeń o charakterze zgoła wyjątkowym. Z jednej strony może wydawać się, że zachowana podstawa źródłowa jest ogromna. Z drugiej strony w wielu wypadkach zachowany materiał powtarza się, pozostając od siebie w zależności, a zachowanych materiałów dotyczących codziennego funkcjonowania władz prowincji mamy w rzeczywistości bardzo niewiele. Trzeba pamiętać też, że historia prowincji obejmuje sama w sobie również historię wchodzących w jej skład klasztorów, z których wiele zostało już monograficznie opracowanych, z drugiej strony kroniki poszczególnych klasztorów zawierają często bardzo wiele wartościowych informacji na temat dziejów władz prowincji, które w innych źródłach się nie zachowały.

1724	Toruń
1747	Zamarte

Daty fundacji poszczególnych klasztorów od powstania prowincji wielkopolskiej. Oprac. Maciej Stawiski na podstawie: *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985

Jak zauważamy, szczególny rozwój prowincji miał miejsce w okresie od jej powstania do wybuchu wojen kozackich oraz ponownie w okresie od zakończeniu Potopu Szwedzkiego do Wielkiej Wojny Północnej. W XVIII wieku nowych fundacji było już niewiele. Po roku 1747 prowincja osiągnęła szczyt swojego rozwoju. Niespodziewanie już 50 lat później będzie ona już jednak o krok od zupełnego upadku.

Z podanych w tabeli danych wynika, że szybko rozwijająca się prowincja przeżyła dwa duże kryzysy związane z nagłym zatrzymaniem nowych fundacji. Pierwszy kryzys miał miejsce w okresie wojen w połowie XVII wieku. O ile wojny kozackie dotknęły przede wszystkim prowincję ruską, która straciła wiele klasztorów oraz zabitych męczeńską śmiercią 70 zakonników³⁹⁵, to interesująca nas tutaj prowincja wielkopolska najbardziej odczuła skutki potopu szwedzkiego. Kamil Kantak, cytując kronikę poznańską Jana Kamieńskiego, podaje, że kościół klasztorny w Poznaniu został podpalony przez Szwedów, którzy mieli następnie zamiar za namową protestanckich mieszczan zrzucić bernardynów z mostu na Warcie na pewną śmierć w wodnej toni. Ostatecznie po głosach wstawiających się za zakonnikami większość braci puszczono wolno, zabito jedynie krawca-laika Sylwerego, a kilku innych zakonników otrzymało plagi. Poznańscy bernardyni ukryli się w lesie³⁹⁶. Zupełnie zniszczone zostały podczas potopu klasztory bernardyńskie w Warszawie, Piotrkowie, Widawie i Świeciu. Klasztory w Kaliszu, Kazimierzu i Nowem zostały okradzione, a braci wygnano. W Łęczycy zginęło 2 zakonników, w Przasnyszu także 2, klasztor nowski i klasztor skępski straciły po 1 zakonniku³⁹⁷. O ile straty osobowe nie były szczególnie duże, o tyle zniszczenia materialne kompletnie sparaliżowały funkcjonowanie prowincji.

Prowincja poniosła ponownie ogromne straty na początku XVIII wieku w wyniku dwóch kolejnych katastrof dziejowych – wielkiej wojny północnej i mającej miejsce podczas niej epidemii dżumy. W czasie wielkiej wojny północnej wojska szwedzkie, rosyjskie i saskie oraz polskie siły partyzanckie bezlitośnie ściągają kontrybucje. W 1707 roku w ataku wojsk konfederackich zginął

³⁹⁵K. Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów 1933, s. 141.

³⁹⁶Ibidem, s. 146-147.

³⁹⁷Ibidem, s. 147.

gwardian łowicki Antoni z Babimostu. Klasztor kaliski Rosjanie zajęli na kwatery, klasztor skępski złupili³⁹⁸. Łatwo sobie zdać sprawę, jak bardzo wydarzenia te dezorganizowały życie prowincji.

Nieporównywalnie większe straty osobowe dla prowincji niż potop szwedzki i wielka wojna północna przyniosła jednak dżuma z lat 1707-1711. Prowincja wielkopolski Antoni Zelewski zmuszony był na pół roku wstrzymać wizytację klasztorów. Studia teologiczne z Warszawy i Poznania musiały zostać translokowane. Z niektórych klasztorów zakonnicy uciekli do lasów. W samym Poznaniu zmarło 20 zakonników³⁹⁹. Z moich badań wynika, że w klasztorze przasnyskim pomiędzy 22 lipca 1708 roku a 28 sierpnia 1708 roku zmarło aż 12 zakonników. Spośród osób funkcyjnych przeżył tylko jeden zakonnik⁴⁰⁰. Można też porównać zamieszczone w aktach prowincji katalogi zmarłych braci dla trzyleci 1704-1707 i 1707-1710. W latach 1704-1707 zmarło zaledwie 74 ojców i braci⁴⁰¹, a w latach 1707-1710 aż 176 ojców i braci⁴⁰²! Jest to przeszło dwukrotnie więcej. Aż 127 spośród 176 zakonników zmarło w latach 1707-1710 na dżumę⁴⁰³. Blisko zatem 3/4 zakonników zmarłych w tym czasie było ofiarami dżumy. Musiało to wywołać głęboki szok i zmiany w funkcjonowaniu społeczności klasztornej⁴⁰⁴.

W zakonie na przełomie lat 30. i 40. XVIII wieku zarysował się bardzo ostry konflikt klasowy pomiędzy zakonnikami szlacheckiego i nieszlacheckiego pochodzenia. W jego wyniku z zakonu odeszli liderzy stronnictwa szlacheckiego. Zarzewiem sporu był osobisty konflikt

---

³⁹⁸K. Katak, *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów 1933, s. 391-392.

³⁹⁹Ibidem, s. 393.

⁴⁰⁰M. Stawiski, *Bernardyni przasnyscy w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Peplin 2021, s. 41.

⁴⁰¹APBK, sygn. W-5, s. 1052-1054.

⁴⁰²Ibidem, s. 1179-1184.

⁴⁰³Ibidem. Rozpoznano na podstawie adnotacji *peste* przy zmarłym. Z punktu widzenia medycznego nie dysponujemy oczywiście szczegółowymi danymi, ale ówczesni potrafili z pewnością rozpoznawać dobrze typowe objawy dżumy, więc w większości fakt przypisania, że ktoś umarł na dżumę, uprawnia nas do uznania, że faktycznie to ona była przyczyną śmierci.

⁴⁰⁴Przykładowo autor niniejszej pracy w biografii bernardyna bydgoskiego Franciszka Płaczkowskiego stwierdził, że jego nagłe pojawienie się w aktach kapituł mimo długiego już stażu w zakonie wynika z osłabienia kadr zakonnych i konieczności sięgnięcia po niewykorzystywane rezerwy – zob. M. Stawiski, *Bernardyni bydgoscy w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, s. 103-105. W latach 1710-1720 zmieniła się też znacznie moda na sposób określenia zakonników w aktach prowincji – wcześniej określano ich imieniem i miejscowością pochodzenia, później imieniem i nazwiskiem. Spójrzmy na kilka przykładów. Maciej Stawiski zidentyfikował, że takie sytuacja zdarzyły się m.in. w przypadku Anioła Psarskiego, Jana Kapistrana Szysieckiego, Wiktoryna Kołockiego, Norberta Poleckiego Rafała Zgorzelskiego czy Serafina Gamalskiego – s. 49, 59, 67, 120, 268, 271. Nawet jeśli zauważone zjawisko miało nawet swoją przyczynę w jakimś procesie długiego trwania, to wydaje się oczywistym, że katastrofa epidemii dżumy ten proces przyspieszyła. Zjawisko to bowiem obserwujemy na większą skalę właśnie w pierwszej dekadzie po epidemii.

między ojcem Stefanem Kamińskim a ówczesnymi władzami prowincji. W 1739 roku Stefan Kamiński będący wówczas chronologiem prowincji i gwardianem wschowskim ze względu na skargi ze swojej macierzystej placówki został pozbawiony przez definitorium wszystkich urzędów i zesłany na internowanie do Ostrołki. Nie podporządkował się temu zarządzeniu i udał się do Warszawy do nuncjusza, który polecił sprawę rozpatrzyć na kapitule w 1741 roku. Komisarz kapituły z prowincji małopolskiej ojciec Augustyn Obrąpalski miał wedle relacji faworyzować Kamińskiego ze względu na wspólne szlacheckie pochodzenie. Ostatecznie Stefan Kamiński otrzymał nawet prokuraturę kanonizacji bł. Władysława z Gielniowa. Niedługo jednak przeszedł do małopolskiej prowincji bernardynów. Inni ojcowie zaś ze stronnictwa szlacheckiego tacy jak Roman Wróblewski, Józef Słucki, Józef Tłubicki i Benedykt Sokolnicki odeszli do reformatów. Spośród nich tylko ojciec Roman Wróblewski powrócił do macierzystej prowincji⁴⁰⁵. Dotychczasowe badania wskazują na przewagę w zakonie osób pochodzenia mieszczańskiego, udział szlachty też był jednak znaczny. Było to zresztą zjawisko długiego trwania. Z badań Stanisława Olczaka wynika, że 86,1% bernardynów wyświęconych przez biskupów poznańskich w latach 1588-1619 pochodziło z miast⁴⁰⁶. Jednocześnie badacz ten zasugerował na podstawie analizy nazwisk, że nawet 20% spośród bernardynów wyświęconych w tym okresie mogło pochodzić ze stanu szlacheckiego⁴⁰⁷. Wiesław Murawiec na podstawie wybranych roczników z nowicjatu warszawskiego z XVIII wieku zaobserwował wyraźną przewagę mieszczan w zakonie, z jedynie 25% udziałem szlachty⁴⁰⁸. Z kolei dla badanej grupy z klasztoru bydgoskiego w XVIII wieku przypisałem pochodzenie mieszczańskie 66 zakonnikom, a szlacheckie jedynie 12⁴⁰⁹. W tym wypadku odsetek szlachty wyszedł niższy niż u Murawca na poziomie ok. 13%.

Wielkie zmiany przyniosły rozbiory Polski. W wyniku I, II i III rozbioru cała prowincja wielkopolska znalazła się w graniach Królestwa Prus. Represje rozpoczynały się stopniowo. Dla klasztorów, które weszły pod panowanie pruskie w wyniku I rozbioru, pozornie niewiele się zmieniło. W 1772 roku wyszedł nakaz złożenia przysięgi wierności królowi pruskiemu oraz przekazania inwentarzy majątku. Od 1773 roku corocznie ponawiano także wnioski o aktualną obsadę personalną klasztoru. Jednak już w 1774 roku zabroniono kontaktów z klasztorami poza granicami Prus, a w 1777 roku nakazano zakonnikom z ponad 2 klasztorami w obrębie Prus wybór wikariusza zastępującego prowincjała⁴¹⁰. Ów zakaz kontaktów z klasztorami spoza granic Prus

---

⁴⁰⁵K. Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów 1933, s. 419-420.

⁴⁰⁶S. Olczak, op. cit., s. 104.

⁴⁰⁷Ibidem, s. 111-112.

⁴⁰⁸W. Murawiec, *Bernardyni warszawscy. Dzieje klasztoru św. Anny w Warszawie 1454-1864*, Kraków 1973, s. 99.

⁴⁰⁹M. Stawiski, *Bernardyni bydgoscy...*, s. 236.

⁴¹⁰P. P. Gach, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej...*, s. 36-38.

musiał pozostać jednak w pewnym stopniu martwym przepisem, bowiem praktyka dowodzi, że zakonnicy nadal stale byli przemieszczani w ramach struktury zakonnej, nieraz w poprzek granic państwowych⁴¹¹. Z drugiej zaobserwowana przez Macieja Stawiskiego tendencja dla 4. ćwierci XVIII wieku (a więc okresu zaboru pruskiego) dla bydgoskich gwardianów związana ze zmniejszoną mobilnością zakonników i ich długotrwałymi związkami z jednym klasztorem mogła być wynikiem pruskich ingerencji⁴¹².

Kolejne – tym razem bardziej dotkliwe restrykcje – nadeszły wraz z zagładą Rzeczypospolitej. W 1796 roku władze pruskie wprowadziły minimalny wiek dla nowicjuszy – 21 lat dla zakonów żeńskich i 24 lata dla zakonów męskich⁴¹³. Biorąc pod uwagę typowy wiek wstępowania do zakonu (zob. np. aneksy), było to znacznie ograniczenie w przyjmowaniu nowych zakonników. W 1800 roku na terenie Królestwa Prus z konwentów prowincji wielkopolskiej, a także kilku klasztorów prowincji małopolskiej, które w wyniku nowych granic zaborczych znalazły się na terenie państwa pruskiego, uformowano wspólną Prowincję Małej i Wielkiej Polski⁴¹⁴. W praktyce była to jednakże kontynuacja starej prowincji wielkopolskiej powiększonej jedynie o kilka nowych klasztorów z sąsiedniej prowincji. W 1806 roku doszło do pierwszej kasaty klasztoru bernardyński w Prusach – zlikwidowano wówczas klasztor łowicki⁴¹⁵. Była to smutna zapowiedź tego, co czeka w przyszłości prężną niegdyś prowincję wielkopolską. 1807 rok przyniósł wielkie zmiany granic. Większość klasztorów prowincji wielkopolskiej znalazła się wówczas w Księstwie Warszawskim, niektóre pozostały jednak w granicach Prus (Świecie nad Wisłą, Nowe nad Wisłą, Kadyny, Barczewo, Stoczek Klasztorny). Bernardyni nabrali wówczas trochę wiatru w żagle. W księgach nowicjatów powróciły nieliczne powołania zakonne⁴¹⁶. Jednocześnie Prusy zaostrzały reżim na kontrolowanych przez siebie terenach. W 1810 roku uznano klasztory za własność państwową i przeznaczono je do likwidacji, zakazując jakiegokolwiek przyjmowania nowych zakonników⁴¹⁷.

---

⁴¹¹Zob. np. życiorys ojca Edwarda Blöhsa w aneksie.

⁴¹²M. Stawiski, *Bernardyni bydgoscy...*, s. 247.

⁴¹³P. P. Gach, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej...*, s. 36-38.

⁴¹⁴H. E. Wyczawski, *Katalog Archiwum Prowincji...*, s. 38. Również odnaleziony w czasie rzymskiej kwerendy dokument z kurii generalnej zakonu potwierdza, że do zmian granic doszło w 1800: zgodnie z dokumentem do prowincji wielkopolskiej dołączono wówczas następujące klasztory z prowincji małopolskiej: Przyrów, Górę Kalwarię, Tykocin, Pragę, a także klasztor bernardynek w Pradze – zob. AGOFM-Storico, Fondo Missioni, sygn. M/98, s. 61.

⁴¹⁵T. Kozłowski, A. K. Sitnik, *Bernardyni łowiccy. Historia klasztoru i kościoła pw. św. Bartłomieja Apostoła w Łowiczu (1469-1806)*, Kalwaria Zebrzydowska 2015, s. 116.

⁴¹⁶Zob. APBK, sygn. S-po-1; AAW, sygn. 688.

⁴¹⁷J. A. Mazurek, *Kasata zakonu bernardynów w zaborze pruskim*, „Studia z Historii Kościoła w Polsce”, t. 1: 1972, s. 472-473.

W 1815 roku kolejna zmiana granic podzieliła prowincję wielkopolską na pół. Część klasztorów prowincji z obszaru Księstwa Warszawskiego wróciła pod panowanie pruskie (Toruń, Lubawa, Bydgoszcz, Poznań, Kościan, Koźmin, Sieraków, Grodzisk Wielkopolski, Gołańcz, Górką Klasztorna, Łobżenica). Na klasztory te w 1816 roku rozciągnięto przepisy z 1810 roku⁴¹⁸. Pozostałe klasztory z obszaru Księstwa Warszawskiego stały się częścią Królestwa Polskiego zależnego od Rosji. Lata 20. i 30. XIX wieku przyniosły kasatę większości klasztorów w obszarze pruskim, klasztory z Królestwa Polskiego skasowane zostały w ramach represji za powstanie styczniowe. Ostatecznie jedynie klasztor w Kole nad Wartą dotrwał do odzyskania przez Polskę niepodległości i w 1918 roku został objęty przez bernardynów z prowincji rusko-galicyskiej⁴¹⁹.

Kwerenda przeprowadzana w Archivio Generale Ordo Fratrum Minorum w Rzymie (AGOFM) wykazała, że w pierwszych latach rozbiorowych kontakt prowincji wielkopolskiej z centralnymi władzami zakonu w Rzymie był dalece ograniczony. Zachowały się pojedyncze dokumenty dotyczące prowincji wielkopolskiej zgromadzone w jednym poszycie wraz z aktami wszystkich pozostałych polskich prowincji bernardyńskich i reformackich⁴²⁰. Najstarszym dokumentem dotyczącym prowincji jest tam kopia listu nadanego przez generała do prowincji wielkopolskiej w dniu 27 kwietnia 1815 roku⁴²¹. Najstarszym dokumentem pochodzącym z prowincji świadczącym o docieraniu korespondencji z prowincji do Rzymu jest list nadany w dniu 3 maja 1820 roku podczas konwokacji w Warcie z podpisami prowincjała, kustosa, definitorów aktualnych i lektorów jubilatów. Zachowała się także odpowiedź generała na ten list nadana w dniu 26 października 1820 roku⁴²². Należy pamiętać, że konwokacja odbyła się w Królestwie Kongresowym, ale wiele klasztorów – w tym interesujący nas istniejący jeszcze wówczas klasztor toruński – znajdowało się wówczas w obszarze zaboru pruskiego i miało utrudnioną łączność z klasztorami po drugiej stronie granicy. Te 3 pisma są to jedyne dokumenty pochodzące z interesującego nas w tej pracy okresu istnienia klasztoru toruńskiego skasowanego w 1821 roku. Później dokumenty stają się częstsze, chociaż nie są regularne. Świadczą jednak o tym, że klasztory z obszaru Królestwa Polskiego utrzymywały łączność z Rzymem.

Prowincja wielkopolska miała pełny udział w specyfice bernardyńskiej działalności duszpasterskiej. W 1755 roku ukoronowano tu figurę Matki Bożej w Skępem – był to jeden

---

⁴¹⁸Ibidem., s. 472-473.

⁴¹⁹K. Grudziński, *Kolo*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 145.

⁴²⁰AGOFM, Fondo Segreteria Generale, sygn. SK 473.

⁴²¹Ibidem, k. 4r-5v.

⁴²²Ibidem, k. 11r-v.

z sześciu ukoronowanych bernardyńskich wizerunków w Polsce⁴²³. Należący do prowincji klasztor w Ratowie należał do jednego z sześciu bernardyńskich sanktuariów krzewiących kult św. Antoniego z Padwy⁴²⁴.

Prowadzili też bernardyni wielkopolscy od końca XVIII wieku szkoły elementarne w Skępem, Strzegocinie, Łowiczu, Kole⁴²⁵ oraz Przasnyszu⁴²⁶, a także szkoły średnie w Warcie oraz Skępem⁴²⁷. Powstanie szkół bernardyńskich wynikało z jednej strony z braków w ofercie szkolnej związanej z kasatą zakonu jezuitów, z potrzebą wykazania się wobec społeczeństwa i biskupów własną użytecznością w epoce wolnomyślicielstwa, gdy kwestionowano sens istnienia zakonów i uznawano je za obciążenie dla społeczeństwa⁴²⁸.

Organizowali również bernardyni misje ludowe. W aktach kapituł regularnie spotykamy się z informacjami o kaznodziejach misyjnych. Przykładowo na kapitule w 1779 roku powołano dwie grupy kaznodziejów misyjnych – jedną pod prefekturą Czesława Adamkiewicza, w skład w której wchodził Edward Dobrowolski, Anzelm Białecki i Roch Morawka, a także drugą pod prefekturą Wincentego Skaleckiego, w skład której wchodził Dominik Kleczka, Bonawentura Mieszczyński i Benedykt Helanczewski⁴²⁹. Działania tego typu podejmowano nieraz na wniosek hierarchów. Przykładowo w 1808 roku w Kazimierzu Biskupim na prośbę arcybiskupa gnieźnieńskiego powstał dom misji z prefektami misji apostolskich Bernardynem Rolińskim, Franciszkiem Pawłowskim, Romanem Domagalskim i Florencjuszem Kołaczkowskim⁴³⁰. Bernardyni nie byli jedynym zakonem prowadzącym zresztą tego typu działalność. Misje ludowe od końca XVI wieku prowadzili bowiem jezuita, a dopiero potem dołączyli do nich misjonarze, bernardyni, reformacie, kapucyni i dominikanie⁴³¹.

Ważnym aspektem działalności bernardynów prowincji wielkopolskiej było naturalnie kaznodziejstwo. W prowincji istniały różne grupy kaznodziejów: zwyczajni, święteczni, parafialni,

---

⁴²³I. M. Rusecki, *Z dziejów ojców bernardynów w Polsce...*, s. 202.

⁴²⁴Ibidem, s. 203.

⁴²⁵I. M. Rusecki, *Szkolnictwo elementarne bernardynów na przełomie XVIII–XIX wieku*, „Studia Franciszkańskie”, t. 11: 2001, s. 309-311.

⁴²⁶H. E. Wyczawski, *Przasnysz*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 277; M. Stawiski, *Bernardyni przasnyscy w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2021, s. 41. O szkole elementarnej w Przasnyszu Innocenty Rusecki nie wspomina.

⁴²⁷I. M. Rusecki, *Szkolnictwo bernardyńskie w Prowincji Wielkopolskiej...*, s. 349.

⁴²⁸Ibidem, s. 347-348.

⁴²⁹APBK, sygn. W-7, s. 1049.

⁴³⁰Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 71r.

⁴³¹J. Flaga, *Jezuickie misje ludowe w latach 1754-1770 w świetle liczb*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 29: 1981, z. 3, s. 173.

niemieccy, przedpołudniowi, popołudniowi, monialni, na żądanie⁴³². Ich kazania były szeroko dostępne dla staropolskiego społeczeństwa doby XVII i XVIII wieku. Według ustaleń Filipa Wolańskiego bernardyńskie przepowiadanie czasów saskich skupiało się na przekazywaniu treści z zakresu teologii moralnej. Poprzez zawarte w nim wątki eschatologiczne związane z miracularną wrażliwością ówczesnego społeczeństwa kazania bernardyńskie utwierdzały w odbiorcach spójną wizję świata, będącą gwarantem porządku społecznego⁴³³.

2.2. Stan posiadania Prowincji Wielkopolskiej w okresie istnienia klasztoru toruńskiego

Zakonnicy stale byli przemieszczani pomiędzy klasztorami. O ile przesunięcia zakonników pomiędzy prowincjami były czymś rzadkim, o tyle w zasadzie każdy bernaryn w ciągu swojej drogi zakonnej miał okazję należeć do kilku lub nawet kilkunastu różnych klasztorów w swojej prowincji. Każdy klasztor był też regularnie wizytowany przez prowincjała. Nie można prawidłowo zrozumieć kontekstu funkcjonowania toruńskich bernarynów bez przedstawienia całej ich macierzystej Prowincji Wielkopolskiej Matki Boskiej Anielskiej z uwzględnieniem wszystkich tworzących ją klasztorów. Dla wielu z nich pobyt w Toruniu był bowiem tylko epizodem ich życia zakonnego, a całe ich życie było poświęcone dla realizacji dzieł prowincji. W niniejszym podrozdziale przedstawione zostaną podstawowe dane dotyczące stanu prowincji wielkopolskiej w czasie istnienia klasztoru toruńskiego. Prowincja wielkopolska w okresie istnienia klasztoru toruńskiego osiągnęła już pełnię swojego rozwoju. Przyjrzyjmy się wszystkim tworzącym ją klasztorom oraz ich dziejom.

Klasztory prowincji wielkopolskiej dzieliły się na 2 kustodie – poznańską oraz warszawską. Ten podział utrzymał się przez cały okres istnienia klasztoru toruńskiego⁴³⁴. O ile jeszcze u progu XVII wieku kustodie miały duże znaczenia organizacyjne dla prowincji polskiej, o tyle po podziale prowincji na mniejsze prowincja instytucja straciła na znaczeniu. W interesującym nas okresie kustosz nie pełnił już żadnej funkcji dla zgrupowanej w swojej kustodii grupy klasztorów, był on po prostu odpowiednio gwardianem poznańskim lub warszawskim i jedynie cieszył się większym prestiżem jako zakonnik kierujący ważniejszym i liczniejszym klasztorom⁴³⁵.

Klasztory bernardyńskie dzieliły się na 2 rangi – klasztor liczący co najmniej 12 zakonników był konwentem, a na jego czele stał gwardian, natomiast mniejszy klasztor był

---

⁴³²Zob. np. APBK, sygn. W-7, s. 1143-1146.

⁴³³F. Wolański, *Kaznodziejstwo bernardyńskie w staropolskim systemie komunikacji społecznej schyłku epoki saskiej. Studium kształtowania wyobrażeń i postaw*, Toruń 2012, s. 356-359.

⁴³⁴Zob. np. APBK, sygn. W-7, s. 339-340; BJ, DZS, sygn. 4905, k. 76r, 79r.

⁴³⁵K. Kankak, *Bernardyńscy polscy*, t. 2, s. 192.

rezydencją, a na jego czele stał przełożony⁴³⁶. Konwenty w kustodiach były uszeregowane według rang honorowych, opartych w znacznej mierze na chronologii powstawania poszczególnych klasztorów⁴³⁷. Rezydencje były jednak zawsze wymieniane dopiero poniżej wszystkich konwentów, nawet jeśli były od nich starsze⁴³⁸. Liczyła się faktycznie data uzyskania rangi konwentu.

Poniżej zamieszczone zostanie krótkie przedstawienie wszystkich klasztorów prowincji wielkopolskiej. Przedstawienie tak dużej liczby placówek może być z jednej strony nużące, z drugiej jednak strony prowincja stanowiła jednolity organizm i nie sposób ukazać roli klasztoru toruńskiego bez uwzględnienia kontekstu wszystkich placówek prowincji. Podobnie stałe przenoszenie zakonników pomiędzy klasztorami prowincji powoduje, że należy spojrzeć na kontekst wszystkich klasztorów prowincji.

Poniżej zostaną przedstawione klasztory prowincji wielkopolskiej w podziale na 2 kustodie. Klasztory zostaną uszeregowane według honorowej precedencji związanej ze starszeństwem⁴³⁹.

Kustodia poznańska

Poznań 1455

Pierwszym najważniejszym klasztorem w kustodii poznańskiej był naturalnie konwent w Poznaniu⁴⁴⁰. Bernardyni już w 1455 roku zaakceptowali na kapitule w Ołomuńcu ofertę

---

⁴³⁶Idem, *Bernardyni polscy*, t. 2, s. 192-193. Kamil Kantak używa tu terminu prezydencja, ale w nowszej literaturze konsekwentnie używa się już terminu rezydencja, np. K. Grudziński, *Łobżenica*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce...*, s. 200-202; H. E. Wyczawski, *Wieluń*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce...*, s. 431-433.

⁴³⁷Zob. np. APBK, sygn. W-10, s. 361-413. Nowo powstały klasztor był umieszczany na końcu listy, np. w 1747 roku nowo powołany klasztor w Zamartem pojawił się na ostatnim miejscu pośród klasztorów w kustodii poznańskiej – APBK, sygn. W-7, s. 655.

⁴³⁸Rezydencja w Wieluniu była wymieniana poniżej młodszych od niej konwentów w Ratowie, Czerniakowie czy Strzegocinie – zob. APBK, sygn. W-7, s. 725.

⁴³⁹Precedencja jest wzięta wprost z tej używanej przy obsadzie urzędów dla klasztorów prezentowana w jednostce z APBK o sygnaturze W-7. Klasztory były tu uszeregowane dla każdej kustodii według starszeństwa: w pierwszej kolejności umieszczano konwenty, a na końcu rezydencje. Konwenty zawsze miały wyższe rangi niż rezydencje. Nowo powstały konwent wyprzedzał w precedencji nawet bardzo stare rezydencje. Jediną niezgodnością w spójnym systemie precedencji był konwent toruński w kustodii warszawskiej znajdujący się na drugim miejscu – jeśli liczyć jako datę jego powstania rok 1239, to powinien mieć pierwszą rangę, a jeśli liczyć jako datę jego powstania rok 1724, to powinien znajdować się na jednym z ostatnich miejsc. Dodatkowo włączone w 1800 roku konwenty z prowincji małopolskiej zostały umieszczone na końcu honorowej precedencji, niezależnie od wieku.

⁴⁴⁰Dobrym wprowadzeniem do dziejów klasztoru poznańskiego jest hasło: A. Chadam, *Poznań*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 266-

przekazania im w Poznaniu działki na klasztor złożoną im przez obywatela tego miasta Macieja Czarnego. Formalnej darowizny dokonał on w 1456 roku, a w 1457 roku fundacja klasztoru została zatwierdzona przez biskupa Andrzeja z Bnina⁴⁴¹. Uroczyste wprowadzenie bernardynów do Poznania miało miejsce w 1457 roku. Murowany kościół bernardyński w Poznaniu został wzniesiony w latach 1470-1473 i otrzymał wezwanie Krzyża Świętego, Wniebowzięcia NMP, św. Andrzeja, św. Franciszka i św. Bernardyna. Klasztor szybko zaczął być uważany za drugi najważniejszy klasztor w wikarii polskiej, a w 1487 roku stał się on siedzibą kustodii, w związku z czym gwardian poznański stał się też zwierzchnikiem dla okolicznych klasztorów. Klasztor był w tym okresie siedzibą nowicjatu i studium teologicznego, a liczba zakonników sięgała 100⁴⁴². Był ważnym ośrodkiem życia naukowego, z jego bogatej biblioteki i archiwum korzystał wybitny bernardyński leksykograf ojciec Bartłomiej z Bydgoszczy, który w jednej z ksiąg z klasztornej biblioteki zostawił nawet swoją notę proveniencyjną⁴⁴³. Bernardyni poznańscy byli bardzo aktywni na polu duszpasterskim. Działo tu dłuższy czas Bractwo św. Anny. W 1583 roku ponownie erygowano w Poznaniu to bractwo już w nowych okolicznościach prawnych. Przy klasztorze poznańskim działały także bractwa św. Franciszka, Trójcy Świętej, Domku Loretańskiego i św. Barbary⁴⁴⁴. W 1628 roku klasztor w Poznaniu stał się częścią nowej prowincji wielkopolskiej. Przyniosło to dalsze podniesienie się znaczenia klasztoru poznańskiego⁴⁴⁵. W czasie potopu szwedzkiego klasztor i kościół bernardynów zostały doszczętnie zniszczone. Odbudowę zaczęto dopiero w 1658 roku, a jej głównym kierownikiem był ojciec gwardian Krzysztof Poznańczyk. Najpierw odbudowano klasztor, a następnie kościół. Odbudowa kościoła zakończyła się jego

---

274. Bardziej szczegółowe studia z historii klasztoru bernardyńskiego w Poznaniu zostały opublikowane w "Studiach Franciszkańskich" – zob. J. A. Mazurek, *Bernardyni w Poznaniu 1455-1655*, "Studia Franciszkańskie", t. 4: 1991, s. 245-288; S. B. Tomczak, *Wybitni bernardyni żyjący w klasztorze poznańskim w latach 1455-1836*, "Studia Franciszkańskie", t. 18: 2008, s. 423-441; S. E. Urbaniak, *Bernardyni w Poznaniu 1655-1835*, "Studia Franciszkańskie", t. 27: 2017, s. 321-363. Szczególnie wartościowym źródłem związanym z funkcjonowaniem klasztoru poznańskiego jest księga nowicjatu poznańskiego z lat 1677-1813 przechowywana w Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie pod sygnaturą S-po-1, dzięki której możliwe jest ustalenie pochodzenia bardzo wielu spośród bernardyńskich zakonników.

⁴⁴¹S. B. Tomczak, *Wybitni bernardyni żyjący w klasztorze poznańskim w latach 1455-1836*, "Studia Franciszkańskie", t. 18: 2008, s. 424.

⁴⁴²A. Chadam, *Poznań*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 267-268.

⁴⁴³S. B. Tomczak, *Wybitni bernardyni żyjący w klasztorze poznańskim w latach 1455-1836*, "Studia Franciszkańskie", t. 18: 2008, s. 429.

⁴⁴⁴A. Chadam, *Poznań*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 269.

⁴⁴⁵Ibidem, s. 270.

oficjalną konsekracją świątyni w 1668 roku. W 1702 roku w czasie wielkiej wojny północnej klasztorowi groziło zburzenie przez Szwedów okupujących Poznań, ale szwedzki dowódca w ostatniej chwili zmienił zdanie, wedle kroniki zakonnej na skutek cudownego widzenia⁴⁴⁶. W 1793 roku Poznań znalazł się pod zaborem pruskim, a represje zaborcy przyczyniły się do rychłego upadku klasztoru. Ostatecznie został skasowany 21 października 1835 roku⁴⁴⁷. Aż do swojej śmierci w 1850 roku w skasowanym klasztorze zamieszkiwał jednak ostatni jego gwardian ojciec Julian Fujarski⁴⁴⁸.

Kościąn 1456

Kolejne miejsce po klasztorze w Poznaniu zajmował w kustodii poznańskiej klasztor w Kościąnie. Został on ufundowany przez miejscowych mieszczan, a darowizny działki na rzecz klasztoru dokonano w 1456 roku. Pierwszy kościół i klasztor były wykonane w technice drewniano-ceglanej. Budowa murowanych obiektów miała miejsce w latach 1605-1611. Od 1628 roku klasztor należał do prowincji wielkopolskiej. Klasztor kościański prowadził działalność prozelicką wobec miejscowych protestantów⁴⁴⁹. Podobnie jak klasztor poznański również klasztor bernardynów w Kościąnie upadł w wyniku pruskich restrykcji. W dniu 18 grudnia 1826 roku zmarł ostatni gwardian klasztoru ojciec Prosper Rutkiewicz. W klasztorze pozostał tylko schorowany ojciec Izidor Wojtkowski. W związku z tą sytuacją komisarz prowincjalny poinformował rejencję o niemożliwości dalszego obsadzenia klasztoru. W związku z tym reskryptem z dnia 8 stycznia 1827 roku rejencja uznała klasztor za skasowany⁴⁵⁰. W 1829 roku księgozbiór poklasztorny został na prośbę biskupa przekazany do seminarium duchownego w Poznaniu⁴⁵¹.

---

⁴⁴⁶S. E. Urbaniak, *Bernardyni w Poznaniu 1655-1835*, "Studia Franciszkańskie", t. 27: 2017, s. 323-342.

⁴⁴⁷J. K. Noryśkiewicz, *Sekularyzacja klasztoru OO. Bernardynów w Poznaniu*, "Kronika Miasta Poznania", t. 12: 1934, nr 2, s. 167.

⁴⁴⁸K. Katak, *Sylwetki bernardynów poznańskich. Julian Fujarski, ostatni gwardian poznański*, "Kronika Miasta Poznania", t. 12: 1934, nr 2, s. 241-242.

⁴⁴⁹K. Grudziński, *Kościąn*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 146-149.

⁴⁵⁰J. A. Mazurek, *Kasata zakonu bernardynów w zaborze pruskim*, "Studia z Historii Kościoła w Polsce", t. 1: 1972, s. 498.

⁴⁵¹K. Kłudkiewicz, *Spisy i katalogi wielkopolskich bibliotek klasztornych z klasztorów skasowanych w Wielkopolsce pod rządami Prus do połowy XIX w. – charakterystyka i znaczenie*, "Hereditas Monasteriorum", t. 6: 2015, s. 121-122.

Wschowa 1456

Na trzeciej pozycji w kustodii poznańskiej znajdował się klasztor we Wschowie⁴⁵². Oferta mieszczan i magistratu wschowskiego dotycząca założenia tu klasztoru została zaakceptowana przez bernardynów w 1456 roku⁴⁵³. Bernardyński kościół i klasztor we Wschowie zostały zniszczone w 1558 roku przez protestantów, rozdrażnionych przez ostre polemiczne kazania wschowskiego gwardiana Fabiana Orzeszkowskiego, który w ostrych słowach atakował luterańskiego predykanta Andrzeja Knoblocha, oskarżając go m.in. o sprzedaż Żydom konsekrowanej hostii⁴⁵⁴. W 1628 roku król Zygmunt III Waza polecił miastu oddać tereny należne bernardynom, w efekcie czego powrócili oni do Wschowy w 1629 roku już w ramach prowincji wielkopolskiej. Zbudowano wtedy murowany kościół i klasztor. Klasztor był m.in. siedzibą archiwum prowincji⁴⁵⁵. Podobnie jak wszystkie klasztory w zaborze pruskim skazany na wymarcie, klasztor wschowski upadł w podobnych okolicznościach jak klasztor kościański. W dniu 17 grudnia 1827 roku zmarł ostatni gwardian ojciec Cherubin Maciejowski, a w klasztorze pozostał tylko brat Maciej Cieszyński. Komisarz Fujarski próbował powołać na nowego gwardiana ojca Maurycego Mahra z Grodziska Wielkopolskiego, ale wobec jego odmowy zmuszony zamknąć klasztor i w dniu 6 stycznia 1828 roku zdać jego zabudowania⁴⁵⁶.

Kobylin 1456

Czwartą pozycję w kustodii poznańskiej zajmował z kolei klasztor w Kobylinie. Klasztor został ufundowany w 1456 roku przez Katarzynę, Wojciecha i Klimaka Kobylińskich będących

---

⁴⁵²S. B. Tomczak, *Wschowa*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 442-446. Warto zwrócić uwagę na niedawną publikację źródłową dotyczącą klasztoru wschowskiego: *Kronika wschowskich Bernardynów czyli Archiwum klasztoru wschowskiego Braci Mniejszych Obserwantów, w którym [opisane jest] wprowadzenie, fundacja, a następnie wygnanie przez dysydenckich mieszkańców – odstępców od prawdziwej wiary, ponowne wprowadzenie a następnie nowa fundacja przez życzliwych patronów, i protektorów, rozwój i sprawy godne zapamiętania. Z dokumentów i rękopisów opowiedziana Roku Pańskiego 1790*, tłum. P. Turbański, A. Pańczak, wyd. A. Pańczak, Wschowa 2019.

⁴⁵³S. B. Tomczak, *Wschowa*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 442.

⁴⁵⁴A. K. Sitnik, "Ten Knobloch, ten czosnek, czujemy go w nosie". *Bernardyni polscy a reformacja w XVI wieku*, "Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", t. 118: 2022, s. 362.

⁴⁵⁵S. B. Tomczak, *Wschowa*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 442-446.

⁴⁵⁶J. A. Mazurek, *Kasata zakonu bernardynów w zaborze pruskim*, "Studia z Historii Kościoła w Polsce", t. 1: 1972, s. 500.

wówczas właścicielami miasta. Pierwszy murowany kościółek wzniesli bernardyni w końcu XV wieku, później był rozbudowywany. Od 1628 roku klasztor należał do prowincji wielkopolskiej. Po zniszczeniach z początku XVIII wieku kompleks klasztorny został odbudowany do roku 1720 oraz zbarokizowany. W kościele zachowała się kolekcja 8 portretów prowincjałów wielkopolskich pochodząca z końca XVIII wieku⁴⁵⁷. Klasztor kobyliński od 1826 roku z braku kompetentnego zakonnego zarządcy był w zarządzie miejscowego proboszcza. Po tym, jak w dniu 2 sierpnia 1831 roku zmarł ostatni z ojców zamieszkałych w klasztorze i pozostał tu tylko brat Bonawentura Furmankiewicz, w dniu 12 sierpnia 1831 roku komisarz Fujarski został zmuszony do poinformowania rejencji o opuszczeniu klasztoru⁴⁵⁸. Księgozbiór z przebogatej biblioteki klasztornej liczącej około 2000 woluminów uległ rozproszeniu, najcenniejsze dzieła zostały przekazane do Biblioteki Królewskiej w Berlinie⁴⁵⁹.

Kalisz 1465

Na piątej pozycji w kustodii poznańskiej znajdował się klasztor w Kaliszu. Klasztor kaliski powstał w 1465 roku i został częścią wikarii polskiej. Początkowo kościół był drewniany. W 1591 roku rozpoczęto budowę murowanego kościoła, który został konsekrowany w 1607 roku. W latach 1617-1630 klasztor ten miał rangę kustodialnego i mieszkało w nim wówczas blisko 90 zakonników. Od 1628 roku należał do prowincji wielkopolskiej. W latach 60. XVIII wieku kościół został kompleksowo odrestaurowany za gwardianatu Bonawentury Strzeleckiego. Po 1815 roku klasztor należał do Królestwa Polskiego pozostającego w unii personalnej z Rosją. Kasata klasztoru nastąpiła dopiero w 1864 roku w ramach represji za powstanie styczniowe⁴⁶⁰. Zaangażowanie klasztoru w powstanie było znaczne – to tutaj powstańcy składali przysięgi, a jeden z bernardynów kaliskich ojciec Feliks Dąbrowski był kapelanem oddziału Mariana Langiewicza i nawet przez pewien czas naczelnikiem okręgu kaliskiego⁴⁶¹.

---

⁴⁵⁷S. B. Tomczak, *Kobylin*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 137-140.

⁴⁵⁸J. A. Mazurek, *Kasata zakonu bernardynów w zaborze pruskim*, "Studia z Historii Kościoła w Polsce", t. 1: 1972, s. 502-503.

⁴⁵⁹S. B. Tomczak, *Kobylin*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 138.

⁴⁶⁰W. Murawiec, *Kalisz*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 107-113.

⁴⁶¹A. K. Sitnik, *Udział bernardynów w powstaniu styczniowym i ich późniejsze losy*, "Roczniki Teologiczne", t. 68: 2021, nr 4, s. 38.

Koło nad Wartą 1466

Szóstą pozycję w kustodii zajmował klasztor w Kole nad Wartą. Bernardyni osiedlili się w Kole nad Wartą w 1466 roku z fundacji starosty kolskiego Jana Hińczy z Rogowa. W momencie obejmowania fundacji bernardyni otrzymali od fundatora wymurowany kościół i część klasztoru. Od 1628 roku klasztor należał do prowincji wielkopolskiej. W XVIII wieku klasztor i kościół zostały wybudowane na nowo. W latach 1754-1765 trwała budowa klasztoru. Kościół rozpoczęto budować w 1773 roku, a jego konsekracja nastąpiła w 1788 roku⁴⁶². Prawdopodobnie od końca XVIII wieku prowadzili kolscy bernardyni szkołę elementarną, która po likwidacji szkoły parafialnej w 1815 roku zapewniała możliwość edukacji przynajmniej dla dzieci z zamożniejszych rodzin⁴⁶³. W 1864 roku w ramach represji za powstanie styczniowe klasztor kolski wyznaczono jako klasztor etatowy, w którym wymrzeć mieli naturalnie zakonnicy zwiezieni z innych klasztorów. Zakonnicy nie mogli sprawować duszpasterstwa dla osób z zewnątrz, a na każdy wyjazd potrzebowali zgody. Do odzyskania przez Polskę niepodległości dożył tylko 1 kolski bernardyn będący ostatnim przedstawicielem prowincji wielkopolskiej⁴⁶⁴.

Warta 1467

Na siódmej pozycji w kustodii poznańskiej znajdował się klasztor w Warcie. Klasztor warecki został ufundowany w 1467 roku przez zamożnych mieszczan wareckich Świętosława i Annę Darmopychów. W 1468 roku wzniesiono drewniany kościół i klasztor, a po 1482 roku obie budowle wzniesiono w postaci murowanej. Od 1628 roku klasztor należał do prowincji wielkopolskiej. Pod koniec XVII wieku zawaliły się dach i sklepienia kościoła, co wymusiło przeprowadzenie licznych prac remontowych. W 1761 roku dobudowano drugą wieżę kościoła, a w latach 1756-1762 pokryto wnętrze polichromiami. Warta była miejscem kultu polskiego bernardyna Rafała z Proszowic zmarłego w 1534 roku. Po 1815 roku klasztor znalazł się w Królestwie Polskim⁴⁶⁵. Klasztor warecki jest słynny z prowadzonej przez niego działalności edukacyjnej. Ok. 1790 roku bernardyni rozpoczęli tu prowadzenie szkoły elementarnej, która

---

⁴⁶²K. Grudziński, *Koło*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 140-144.

⁴⁶³A. K. Sitnik, *Szkoły bernardyńskie na terenie Rzeczypospolitej Obojga Narodów w latach 1772-1864*, "Biuletyn Historii Wychowania", t. 41: 2019, s. 10.

⁴⁶⁴K. Grudziński, *Koło*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 144-146.

⁴⁶⁵Idem, *Warta*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 418-423.

w roku 1812 została podniesiona do rangi szkoły podwydziałowej. Następnie zdegradowana i ponownie podniesiona do rangi szkoły podwydziałowej, ostatecznie w 1832 roku po powstaniu listopadowym utraciła poziom szkoły podwydziałowej, a w 1836 roku została całkowicie zlikwidowana⁴⁶⁶. W 1864 roku w ramach represji za powstanie styczniowe w Warcie powstał klasztor etatowy, do którego zwożono na naturalne wymarcie zakonników z innych klasztorów. W 1898 roku wywieziono z Warty do Koła ostatnich bernardynów⁴⁶⁷.

Bydgoszcz 1480

Na ósmej pozycji w kustodii był klasztor w Bydgoszczy. Klasztor został ufundowany przez króla Kazimierza Jagiellończyka, a bernardynów do Bydgoszczy wprowadził w 1480 roku biskup kujawski Zbigniew z Oleśnicy. Początkowo korzystali bernardyni z drewnianego kościoła i klasztoru wzniesionych do 1485 roku. Murowany kościół i klasztor powstały w połowie XVI wieku. W 1628 roku klasztor wszedł w skład prowincji wielkopolskiej. W 1690 roku bernardyni otrzymali pod opiekę kościół św. Idziego w Bydgoszczy, gdzie odprawiane były nabożeństwa dla niemieckich katolików. Po bydgoskim klasztorze zachowała się w znacznym stopniu dawna biblioteka, która szczęśliwie nie uległa rozproszeniu. Pod zaborem pruskim w 1829 roku klasztor przestał istnieć⁴⁶⁸.

---

⁴⁶⁶A. K. Sitnik, *Szkoły bernardyńskie na terenie Rzeczypospolitej Obojga Narodów w latach 1772–1864*, "Biuletyn Historii Wychowania", t. 41: 2019, s. 12-13.

⁴⁶⁷K. Grudziński, *Warta*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 423-426.

⁴⁶⁸A. Pabin, *Bydgoszcz*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 35-40. Andrzej Pabin uważa za datę klasztoru rok 1826, ale nowsza literatura za datę skasowania klasztoru uznaje jednak już rok 1829 – zob. S. Patuszewski, *Porozbiorowe losy bernardynów bydgoskich i materialnych dzieł*, [w:] *Bernardyni bydgoscy 1480-1829*, Kalwaria Zebrzydowska 2018, s. 182. Klasztor ten cieszył się jak dotąd bardzo dużym zainteresowaniem badaczy. W 1907 roku wydana drukiem została miejscowa kronia klasztorna staraniem księdza Kamila Kantaka: *Kronika Bernardynów Bydgoskich*, wyd. K. Kantak, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego”, t. 33: 1907, s. 1-333, a w 1909 praca Kamila Kantaka: K. Kantak, *Geschichte des Bernardiner-Klosters zu Bromberg*, Poznań 1910. Na uwagę zasługują także publikacje z ostatnich kilku lat – w 2018 roku ukazała się praca zbiorowa dotycząca historii klasztoru bydgoskiego pod redakcją ojca Aleksandra Sitnika (*Bernardyni bydgoscy 1480-1829*, red. A. K. Sitnik, Kalwaria Zebrzydowska 2018), a w 2019 roku analiza społeczności klasztoru bydgoskiego w XVIII wieku autorstwa Macieja Stawiskiego z zastosowaniem metody prozopograficznej (M. Stawiski, *Bernardyni bydgoscy w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2019).

Kazimierz Biskupi 1514

Na dziewiątej pozycji w kustodii poznańskiej znajdował się klasztor w Kazimierzu Biskupim. Klasztor został ufundowany przez biskupa poznańskiego Jana Lubrańskiego oraz wojewodę poznańskiego Mikołaja Lubrańskiego, a bernardyni przybyli do niego w 1514 roku. Otrzymali tam bernardyni drewniany kościół i klasztor. Kazimierz Biskupi był ośrodkiem kultu Pięciu Braci Męczenników⁴⁶⁹. W latach 1518-1522 wznieśli bernardyni w Kazimierzu Biskupim murowany kościół. Od 1628 roku klasztor wchodził w skład prowincji wielkopolskiej⁴⁷⁰. Klasztor po powstaniu styczniowym został wybrany przez władze rosyjskie na klasztor etatowy przeznaczony jako miejsce dożywotniego przebywania dla zakonników z likwidowanej prowincji wielkopolskiej, został ostatecznie skasowany dopiero w 1898 roku⁴⁷¹.

Nowe nad Wisłą 1604

Dziesiątą pozycję w kustodii zajmował klasztor w Nowem nad Wisłą. Klasztor nowski miał genezę jeszcze XIII-wieczną. Z całą prowincją saską klasztor nowski przeszedł w XV wieku na obserwancję. Upadek prowincji saskiej w okresie reformacji doprowadził także do upadku klasztoru nowskiego w 1561 roku i przekazania jego mienia magistratowi nowskiemu i miejscowej parafii. W 1603 roku papież przeniósł podległość klasztoru nowskiego z dawnej prowincji saskiej na prowincję polską, a w 1604 roku bernardyni przybyli do Nowego nad Wisłą. Jednym z ważnych zadań bernardynów była odbudowa zaniedbanego kościoła i jego ponowne wyposażenie. Od 1628 roku klasztor należał do prowincji wielkopolskiej⁴⁷². Klasztor nowski wymarł w okresie zaboru pruskiego. W dniu 17 czerwca 1822 roku zmarł ostatni gwardian nowski ojciec Roman Wax. W 1823 roku zaś klasztor został uznany przez rejencję za zniesiony⁴⁷³. Krypta pod kościołem klasztornym była w XIX wieku znana z doskonale zachowanych ciał pochowanych tu osób –

---

⁴⁶⁹Zob. np. H. E. Wyczawski, *Klasztor bernardynów w Kazimierzu Biskupim 1514-1896*, [w:] *Dzieje kultu Pięciu Braci Męczenników w Polsce i Europie. Dzieje Kazimierza Biskupiego*, cz. 2, red. A. Szymkowski, Kazimierz Biskupi 2002, s. 113-119.

⁴⁷⁰H. E. Wyczawski, *Kazimierz Biskupi*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 126-133.

⁴⁷¹A. K. Sitnik, *Inwentarz bernardyńskiego klasztoru i kościoła w Kazimierzu Biskupim z 1819 roku*, "Polonia Maior Orientalis", t. 5: 2018, s. 163-164.

⁴⁷²H. E. Wyczawski, *Nowe*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 233-237.

⁴⁷³J. A. Mazurek, *Kasata zakonu bernardynów w zaborze pruskim*, "Studia z Historii Kościoła w Polsce", t. 1: 1972, s. 491-492.

zakonników i świeckich dobrodziejów. Niestety uległy one całkowitemu zniszczeniu w czasie pożaru kościoła w 1899 roku⁴⁷⁴. W 2020 roku opublikowane zostały biogramy części gwardianów klasztoru nowskiego z XVIII wieku⁴⁷⁵.

Sieraków 1619

Jedenaste miejsce w kustodii należało do klasztoru w Sierakowie⁴⁷⁶. Klasztor sierakowski został ufundowany w 1619 roku przez wojewodę poznańskiego i właściciela Sierakowa Piotra Opalińskiego jeszcze we wspólnej prowincji polskiej. W 1626 roku rozpoczęto budowę murowanego kościoła. Od 1628 roku klasztor należał do prowincji wielkopolskiej. Do 1639 roku klasztor i kościół zostały wzniesione⁴⁷⁷. Inaczej niż w przypadku większości pozostałych klasztorów z zaboru pruskiego, kasata klasztoru sierakowskiego nie wynikała z wymarcia zakonników. W 1817 roku spalił się bowiem w Sierakowie kościół parafialny i władze pruskie postanowiły przekazać parafii kościół i klasztor bernardynów. W 1818 roku zapadła decyzja o kasacie, a faktyczne opuszczenie klasztoru sierakowskiego przez bernardynów nastąpiło na początku 1819 roku⁴⁷⁸.

Świecie nad Wisłą 1625

Dwunastą lokatę w kustodii poznańskiej zajmował klasztor w Świeciu nad Wisłą. Bernardyni przybyli do Świecia w 1625 roku z inicjatywy magistratu, miejscowego proboszcza oraz sędziego ziemskiego z asesorami. Objęli oni w posiadanie kościół św. Michała, w którym czci

---

⁴⁷⁴K. Kościński, *Franciszkanie i bernardyni w Nowem nad Wisłą. Przyczyunki do historii południowego Pomorza*, Poznań 1906, s. 114-117.

⁴⁷⁵M. Stawiski, *Gwardianie klasztoru Bernardynów w Nowem w XVIII wieku. Cz. I*, "Rydwan. Roczniki Muzealne", t. 15: 2020, s. 80-94.

⁴⁷⁶Podstawowa literatura do historii konwentu to: H. E. Wyczawski, *Sieraków*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 318-322. Warto zwrócić także uwagę na publikację źródłową: *Kronika Konwentu Bernardynów Sierakowskich spisana w latach 1624-1819*, redakcja, wstęp i komentarz T. Andrzejewski, R. Jędrzejczak, A. Paczesny, tłum. z jęz. łac. M. Szymańska-Piętka, R. Piętka, M. Miazek-Męczyńska, J. Zaborowska-Musiał, Gorzów Wielkopolski 2015, a także jej krytyczną recenzję: *Kronika Konwentu Bernardynów Sierakowskich spisana w latach 1624-1819*, redakcja, wstęp i komentarz T. Andrzejewski, R. Jędrzejczak, A. Paczesny, tłum. z jęz. łac. M. Szymańska-Piętka, R. Piętka, M. Miazek-Męczyńska, J. Zaborowska-Musiał, Gorzów Wielkopolski 2015, rec. R. Prej, "Studia Franciszkańskie", t. 27: 2017, s. 494-495.

⁴⁷⁷H. E. Wyczawski, *Sieraków*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 318-322.

⁴⁷⁸J. A. Mazurek, *Kasata zakonu bernardynów w zaborze pruskim*, "Studia z Historii Kościoła w Polsce", t. 1: 1972, s. 482-484.

doznawał uznawany za cudowny wizerunek Matki Bożej. Od 1628 roku należał do prowincji wielkopolskiej. Budowa obecnego murowanego kościoła miała miejsce od końca XVII wieku, a jego konsekracja nastąpiła w 1721 roku⁴⁷⁹. Klasztor został skasowany przez Prusaków w 1821 roku. Przebywał w nim już wówczas jedynie ojciec gwardian Narcyz Brzeziński, a tymczasem władze pruskie prawdopodobnie pilnie potrzebowały wówczas w okolicy budynku dla szpitala psychiatrycznego⁴⁸⁰.

Koźmin 1628

Na trzynastej pozycji w kustodii znajdował się klasztor bernardyński w Koźminie. Klasztor został ufundowany w 1628 roku przez ks. Pawła Gajewskiego – proboszcza w Borzęcinach oraz altarzystę w Koźminie. Fundacja zbiegła się czasowo z podziałem prowincji polskiej, wszedł on w skład prowincji wielkopolskiej. W 1629 roku poświęcono kamień węgielny pod kościół i klasztor bernardyński w Koźminie. Początkowo korzystali bernardyni z drewnianego kościoła i klasztoru, budowa obiektów murowanych trwała w latach 1648-1670⁴⁸¹. Klasztor został skasowany przez władze pruskie w 1818 roku pomimo zamieszkiwania w nim przez aż 6 zakonników celem przeznaczenia go na więzienie, gdyż najbliższe więzienie w Pyzdrach w wyniku podziału granic z 1815 roku przypadła Królestwu Polskiemu⁴⁸².

Górka Klasztorna 1638

Czternaste miejsce w kustodii należało do klasztoru w Górcie Klasztornej. Bernardyni przybyli do Górki Klasztornej w 1638 roku do miejsca od wieków słynącego z cudu objawienia się tam Matki Bożej. Fundacja odbyła się z inicjatywy Zygmunta Raczyńskiego, dzierżawcy dóbr

---

⁴⁷⁹H. E. Wyczawski, *Świecie*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 362-365. Niedawno ukazało się kilka publikacji dotyczących klasztoru: biogramy gwardianów klasztoru w XVIII wieku – M. Stawiski, *Gwardianie klasztoru Bernardynów w Świeciu w XVIII wieku*, "Rydwan. Roczniki Muzealne", t. 14: 2019, s. 42-57; analiza społeczności klasztoru w Świeciu nad Wisłą w XVIII wieku – M. Stawiski, *Bernardyni w Świeciu w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2020; rocznicowy artykuł o historii klasztoru – M. Stawiski, J. Stelągowski, *Bernardyni ze Świecia nad Wisłą*, "Pielgrzym", t. 32: 2021, nr 18 (829), s. 8-9.

⁴⁸⁰J. A. Mazurek, *Kasata zakonu bernardynów w zaborze pruskim*, "Studia z Historii Kościoła w Polsce", t. 1: 1972, s. 488-490.

⁴⁸¹S. B. Tomczak, *Koźmin*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 152-154.

⁴⁸²J. A. Mazurek, *Kasata zakonu bernardynów w zaborze pruskim*, "Studia z Historii Kościoła w Polsce", t. 1: 1972, s. 480-482.

łobżenickich. Bernardyni początkowo korzystali z drewnianego klasztoru i kościoła. Konsekracja murowanego kościoła nastąpiła ostatecznie dopiero w 1728 roku. Oddziaływanie duszpasterskie klasztoru było ogromne, bowiem był on miejscem pielgrzymkowym, dokąd zdążali wierni m.in. na święto Zesłania Ducha Świętego, Nawiedzenia NMP (2 lipca) oraz Narodzenia NMP (8 września)⁴⁸³. Kasata klasztoru góreckiego nastąpiła w dniu 15 września 1841 roku decyzją władz pruskich, był to ostatni klasztor bernardyński w zaborze pruskim. Zgodnie ze wstępnym planem władz pruskich klasztor powinien być zostać zniesiony w 1836 roku, ale ze względu na prowadzenie przezeń domu księży emerytów jego istnienie zostało wydłużone⁴⁸⁴.

Ostrzeszów 1629

Piętnasta lokata w kustodii zajmowana była przez klasztor w Ostrzeszowie. Klasztor ten został ufundowany w 1629 roku z inicjatywy sejmiku Ziemi Wieluńskiej. Bernardyni osiedlili się przy istniejącym już drewnianym kościele św. Michała. Murowany kościół zaczęto budować dopiero w 1680 roku, a konsekrowano go w 1741 roku⁴⁸⁵. W 1833 roku Prusacy przystąpili do ostatecznej likwidacji klasztorów. Upadek klasztoru ostrzeszowskiego przyspieszyła śmierć ostatniego gwardiana ojca Bernarda Meisnera w dniu 17 kwietnia 1834 roku, po którego śmierci w klasztorze pozostało zaledwie dwóch braci laików. Kasata klasztoru pod zaborem pruskim nastąpiła w sierpniu 1834 roku⁴⁸⁶.

Grodzisk Wielkopolski 1662

Szesnasta pozycja w kustodii należała do klasztoru w Grodzisku Wielkopolskim. Klasztor ten został ufundowany w 1662 roku przez starostę nakielskiego Jana Leopolda Opalińskiego. Pierwsze budynki były drewniane. Murowany kościół został konsekrowany w 1739 roku. Pod koniec XVII wieku w klasztorze mieściło się archiwum prowincji przeniesione następnie do

---

⁴⁸³K. Grudziński, *Górka Klasztorna*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 74-79.

⁴⁸⁴J. A. Mazurek, *Kasata zakonu bernardynów w zaborze pruskim*, "Studia z Historii Kościoła w Polsce", t. 1: 1972, s. 511-512.

⁴⁸⁵S. B. Tomczak, *Ostrzeszów*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 249-251.

⁴⁸⁶J. A. Mazurek, *Kasata zakonu bernardynów w zaborze pruskim*, "Studia z Historii Kościoła w Polsce", t. 1: 1972, s. 506-507.

Wschowy⁴⁸⁷. Zgoda na kasatę klasztoru została wydana 28 lipca 1835 roku, a faktyczna kasata nastąpiła niedługo później⁴⁸⁸.

Gołańcz 1701

Siedemnaste miejsce w kustodii zajmował klasztor w Gołańczy. Bernardyni do Gołańczy przybyli w 1701 roku staraniem starosty nakielskiego i dziedzica miejscowych dóbr Marcina Smoguleckiego. W latach 30. XVIII wieku ukończono budowę kościoła i klasztoru⁴⁸⁹. W 1827 roku klasztor w Gołańczy został przez Prusaków skasowany w związku ze śmiercią w dniu 2 stycznia tego roku ostatniego gwardiana ojca Ewarysta Waińskiego, po którego zejściu w klasztorze pozostali tylko bracia-laicy⁴⁹⁰.

Zamarte 1747

Osiemnaste miejsce w kustodii objął założony w 1747 roku z fundacji Jana Michała Grabowskiego klasztor w Zamartem. W latach 1752-1759 wzniesiono budynek klasztorny, a w 1780 roku konsekrowano kościół zakonny⁴⁹¹. Klasztor przestał istnieć w 1826 roku na skutek polityki władz pruskich zabraniającej przyjmowania nowicjuszy. W tymże roku zmarł bowiem ostatni ojciec w klasztorze Kasjan Dzierżyński⁴⁹².

Rezydencja w Łobzenicy 1680

Na ostatniej pozycji w kustodii wymienić należy rezydencję w Łobzenicy. Została ona ufundowana w 1680 roku z inicjatywy wojewodziny poznańskiej Marianny Grudzińskiej.

---

⁴⁸⁷S. B. Tomczak, *Grodzisk Wielkopolski*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 83-85.

⁴⁸⁸J. A. Mazurek, *Kasata zakonu bernardynów w zaborze pruskim*, "Studia z Historii Kościoła w Polsce", t. 1: 1972, s. 509-510.

⁴⁸⁹W. Murawiec, *Gołańcz*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 66-70.

⁴⁹⁰J. A. Mazurek, *Kasata zakonu bernardynów w zaborze pruskim*, "Studia z Historii Kościoła w Polsce", t. 1: 1972, s. 499.

⁴⁹¹H. E. Wyczawski, *Zamarte*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 447-450.

⁴⁹²J. A. Mazurek, *Kasata zakonu bernardynów w zaborze pruskim*, "Studia z Historii Kościoła w Polsce", t. 1: 1972, s. 497-498.

Rezydencja liczyła jedynie kilku zakonników. W 1835 roku pod zaborem pruskim formalnie przestała ona istnieć⁴⁹³.

Kustodia warszawska

Teraz niezbędne będzie przedstawienie z kolei wszystkich konwentów należących kustodii warszawskiej, do której przynależał również klasztor toruński.

Warszawa 1454

Najważniejszym konwentem kustodii była naturalnie Warszawa⁴⁹⁴. Klasztor warszawski został ufundowany w 1454 roku przez księżną mazowiecką Annę, wdowę po księciu Bolesławie III, pod wezwaniem św. Anny i św. Bernardyna, był to drugi zaraz po Krakowie klasztor w Polsce⁴⁹⁵. Początkowo zbudowano mały kościół gotycki oraz klasztor z muru pruskiego. Kompleks był w XVI wieku niszczone przez pożary i potem odbudowany. Ogromne znaczenie dla roli duszpasterskiej klasztoru miało położenie przy ruchliwym trakcie oraz w bezpośrednim sąsiedztwie najpierw dworu książęcego, a potem królewskiego⁴⁹⁶. Klasztor warszawski był miejscem kultu błogosławionego Władysława z Gielniowa. Zakonnik ten znany z autorstwa licznych religijnych pieśni był gwardianem warszawskim w latach 1504-1505 i tutaj zmarł i został pochowany. Od razu po jego śmierci zaczął się w Warszawie szerzyć jego kult. W 1572 roku dokonano podniesienia jego relikwii, a w latach 1632-1637 przeprowadzono proces beatyfikacyjny, który jednak ze względu na zmianę w jego trakcie przepisów nie zakończył się uznaniem jego kultu. Ostatecznie dopiero w 1750 roku został on oficjalnie beatyfikowany⁴⁹⁷. W 1628 roku klasztor wszedł w skład prowincji wielkopolskiej. Klasztor bernardyński w Warszawie po 1815 roku należał do Królestwa Polskiego i został skasowany w 1864 roku w ramach represji za powstanie styczniowe⁴⁹⁸.

---

⁴⁹³K. Grudziński, *Lobżenica*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 200-202.

⁴⁹⁴Krótkie hasło na temat historii klasztoru warszawskiego: W. Murawiec, *Warszawa (św. Anna)*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 398-409. Klasztor warszawski posiada obszerną monografię pióra Wiesława Murawca: W. Murawiec, *Bernardyni warszawscy 1454-1864*, Kraków 1973.

⁴⁹⁵W. Murawiec, *Bernardyni warszawscy 1454-1864*, Kraków 1973, s. 11.

⁴⁹⁶Idem, *Warszawa (św. Anna)*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 398-409

⁴⁹⁷Idem, *Bernardyni warszawscy 1454-1864*, Kraków 1973, s. 111-130.

⁴⁹⁸Idem, *Warszawa (św. Anna)*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 398-409

Toruń 1724

Druga pozycja w kustodii przypadła w 1725 roku klasztorowi toruńskiemu⁴⁹⁹. Jako że cała niniejsza rozprawa poświęcona jest niniejszemu klasztorowi, krótka charakterystyka konwentu zostanie w tym miejscu pominięta.

Łowicz 1469

Trzecią rangę w kustodii miał klasztor w Łowiczu⁵⁰⁰. Klasztor został ufundowany w 1469 roku przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Jana Gruszczyńskiego. Pierwotnie zabudowania klasztorne i kościół były drewniane, dopiero w końcu XV wieku rozpoczęto wznoszenie obiektów murowanych. Od 1628 roku klasztor należał do prowincji wielkopolskiej. W 1760 roku z fundacji wojewodzica poznańskiego Wiktora Raczyńskiego zamieszkałego w klasztorze w Łowiczu rozpoczęto budowę nowego klasztoru, która została ostatecznie ukończona dopiero w 1781 roku. Duże znaczenie dla klasztoru miało rezydowanie w Łowiczu przez prymasów Polski. Biblioteka łowicka należała do znaczniejszych w prowincji⁵⁰¹. W 1804 roku klasztor łowicki odwiedził pruski wizytator szkolny, a wkrótce pojawiły się pogłoski o planowanej likwidacji klasztoru i przeznaczeniu jego zabudowań na pruskie gimnazjum. Mimo licznych protestów bernardynów ostatecznie zostali oni zmuszeni do opuszczenia klasztoru w dniu 30 marca 1806 roku⁵⁰². Był to pierwszy ze skasowanych w zaborze pruskim klasztorów z interesującej nas prowincji wielkopolskiej.

---

⁴⁹⁹Sumaryczny opis klasztoru toruńskiego: H.E. Wyczawski, *Toruń*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 381-386.

⁵⁰⁰A. Pabin, *Łowicz*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 202-208. Klasztorowi łowickiemu jest poświęcona krótka, zdecydowanie niepełna praca Tadeusza Kozłowskiego, uzupełniona i wydana przez Aleksandra Sitnika: T. Kozłowski, A. K. Sitnik, *Bernardyni łowiccy. Historia klasztoru i kościoła pw. św. Bartłomieja Apostoła w Łowiczu (1469-1806)*, Kalwaria Zebrzydowska 2015.

⁵⁰¹A. Pabin, *Łowicz*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 202-208.

⁵⁰²T. Kozłowski, A. K. Sitnik, *Bernardyni łowiccy. Historia klasztoru i kościoła pw. św. Bartłomieja Apostoła w Łowiczu (1469-1806)*, Kalwaria Zebrzydowska 2015, s. 113-116.

Skępe 1498

Na czwartej pozycji znajdował się klasztor w Skępem⁵⁰³. Został on ufundowany w 1498 roku przez dziekana gnieźnieńskiego Mikołaja Kościeleckiego. Fundacja była związana z prywatnym objawieniem na tym miejscu Matki Bożej w 1495 roku, co stało się punktem początkowym dla ruchu pielgrzymkowego do Skępego. Pierwsze mały murowany kościół i klasztor okazały się być zbyt małe dla obsługi tak licznych pielgrzymów, toteż w latach 1508-1510 zbudowano nowe, większe obiekty. W 1628 roku klasztor wszedł w skład prowincji wielkopolskiej⁵⁰⁴. Ważnym wydarzeniem w dziejach klasztoru było ukoronowanie w 1755 roku cudownej rzeźby Matki Bożej⁵⁰⁵. Klasztor skępski został skasowany w 1864 roku w ramach represji za powstanie styczniowe. W 1933 roku bernardyni rewindykowali klasztor skępski⁵⁰⁶.

Lubawa 1580

Piąte miejsce w kustodii posiadał klasztor w Lubawie. W 1502 roku jeszcze w ramach franciszkańskiej prowincji saskiej został ufundowany przez biskupa chełmińskiego Macieja Chrapickiego klasztor w Lubawie, który jednak w związku z reformacją przestał istnieć ostatecznie w 1564 roku. W 1580 roku opuszczony kompleks klasztorny biskup chełmiński Piotr Kostka przekazał polskiej prowincji bernardyńskiej. Bernardyni lubawscy otrzymywali corocznie z dóbr biskupich płody rolne. W latach 1603-1610 wzniesli nowy kościół zakonny. Od 1628 roku klasztor wchodził w skład prowincji wielkopolskiej. U progu XIX wieku klasztor lubawski podobnie jak

---

⁵⁰³Krótkie hasło poświęcone klasztorowi: W. Murawiec, *Skępe*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 322-334. Niedawno pojawiły się też prace poświęcone kultowi Maryi w Skępem: A. K. Sitnik, *Dzieje kultu Matki Bożej w sanktuarium oo. Bernardynów w Skępem w XV-XXI wieku*, [w:] *260. rocznica koronacji figury Matki Bożej Skępskiej – Pani Mazowska (1755-2015)*, red. A. K. Sitnik, Kalwaria Zebrzydowska 2016, s. 35-97; D. M. Godzik, *Skępska Maryja Brzemenna od wieków czule spoglądająca na nas. Ku czci Krolowej Ziemi Dobrzyńskiej, Mazowska i Kujaw*, Wetlina 2022, a także kaznodziejom bernardynów w Skępem w XVIII wieku: M. Stawiski, *Kaznodzieje klasztoru bernardynów w Skępem w Ziemi Dobrzyńskiej w świetle akt kapituł*, [w:] *Dziedzictwo I Rzeczypospolitej. Toruńskie Studia Polsko-Ukraińskie z zakresu historii i muzeologii*, red. A. Kucharski, N. Kravchenko, M. Stawiski, Toruń 2023, s. 25-42.

⁵⁰⁴W. Murawiec, *Skępe*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 322-334.

⁵⁰⁵A. K. Sitnik, *Dzieje kultu Matki Bożej w sanktuarium oo. Bernardynów w Skępem w XV-XXI wieku*, [w:] *260. rocznica koronacji figury Matki Bożej Skępskiej – Pani Mazowska (1755-2015)*, red. A. K. Sitnik, Kalwaria Zebrzydowska 2016, s. 62.

⁵⁰⁶W. Murawiec, *Skępe*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 322-334.

wszystkie pozostałe klasztory prowincji zaczął powoli wymierać na skutek pruskich restrykcji. Na dodatek w 1807 roku klasztor został ogołocony przez przechodzące tędy wojska francuskie⁵⁰⁷. W 1820 roku zapadła decyzja o kasacie klasztoru lubawskiego, mimo że przebywało tu nadal 5 zakonników. Kasata następowała prawdopodobnie z myślą przekazania zabudowań pobernardyńskich gminie protestanckiej. W reakcji na protesty sprawa została ponownie rozpatrzona, ale w 1821 roku król pruski potwierdził decyzję o kasacie. Kasata klasztoru w 1821 roku nie odbyła się pokojowo, co było sytuacją wyjątkowo. Katolicka ludność blokowała bowiem dostęp do klasztoru i dopiero wojsko musiało ją rozpędzić, aby pruska administracja mogła zająć kościół i klasztor⁵⁰⁸.

Przasnysz 1588

Szóstym pod względem rangi klasztorem kustodii warszawskiej był konwent w Przasnyszu. Został on ufundowany w 1588 roku przez dziedzica Rostkowa i chorążego ciechanowskiego Pawła Kostkę, starszego brata św. Stanisława Kostki. W 1628 roku klasztor wszedł w skład prowincji wielkopolskiej. Konsekracja nowo wybudowanego kościoła zakonnego nastąpiła w 1635 roku, a w 1637 roku ukończono budowę klasztoru. Przasnyscy bernardyni posiadali przynajmniej kilkunastomorgowy ogród i opiekowali się siostrami bernardynkami. Współpracowali bernardyni przasnyscy z miejscowymi parafiami. W 1790 roku zaczęli prowadzić szkołę dla świeckich chłopców. W 1864 roku klasztor bernardyński w Przasnyszu skasowano na polecenie władz carskich⁵⁰⁹.

Barczewo 1598

Na siódmej lokacie w prowincji był klasztor w Barczewie⁵¹⁰. Klasztor franciszkanów w Barczewie został ufundowany w 1326 roku z fundacji biskupa warmińskiego Eberharda. W XVI

---

⁵⁰⁷J. Krawiec, *Lubawa*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 184-188.

⁵⁰⁸J. A. Mazurek, *Kasata zakonu bernardynów w zaborze pruskim*, "Studia z Historii Kościoła w Polsce", t. 1: 1972, s. 485-487.

⁵⁰⁹H. E. Wyczawski, *Przasnysz*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 274-278. Zob. też najnowszą publikację dotyczącą obsady personalnej klasztoru w XVIII wieku: M. Stawiski, *Bernardyni przasnyscy w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2021.

⁵¹⁰Artykuł o historii klasztoru: H. E. Wyczawski, *Barczewo*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 19-21.

wieku z powodu reformacji klasztor opustoszał. W 1598 roku biskup warmiński Andrzej Batory sprowadził na miejsce bernardynów z prowincji polskiej. W 1628 roku klasztor wszedł w skład prowincji wielkopolskiej. Przy klasztorze działała zakonna pannificyna produkująca sukno na habity. Klasztor odgrywał drugorzędną rolę w prowincji⁵¹¹. Dzięki zaangażowaniu biskupa warmińskiego Józefa von Hohenzollerna kasata klasztoru w czasach rządów pruskich była odsuwana w czasie aż do śmierci gwardiana Tyburejusza Bojarzynowskiego w 1830. Wówczas to dopiero klasztor barczewski został skasowany⁵¹².

Złoczew 1608

Ósmym względem rangi klasztorem kustodii warszawskiej był klasztor w Złoczewie. Klasztor złoczewski został ufundowany w 1608 roku przez miecznika kaliskiego i właściciela dóbr złoczewskich Andrzeja Ruszkowskiego. Klasztor złoczewski wyposażony był w ogród i pół łana łąki. Zabudowania zostały ukończone jeszcze przed przybyciem bernardynów do Złoczewa, konsekracja kościoła miała miejsce w 1607 roku. Od 1628 roku klasztor należał do prowincji wielkopolskiej. W latach 1683-1693 wzniesiono nowy murowany, piętrowy klasztor. W 1719 roku pożar zniszczył dachy kościoła i klasztoru. W kościele czczono słynący łaskami wizerunek Matki Bożej. W 1808 roku ponownie miał miejsce pożar klasztoru. Zginął wówczas od ognia schorowany 90-letni ojciec Aaron Potulski. U progu XIX wieku mieścił się tu nowicjat zakonny. Klasztor złoczewski został skasowany w 1864 roku z polecenia władz carskich⁵¹³.

Piotrków Trybunalski 1625

Dziewiątą pozycję w kustodii dzierżył klasztor w Piotrkowie Trybunalskim⁵¹⁴. Bernardyni z pobliskiego klasztoru w Warcie początkowo gościli w Piotrkowie jako kwestarze i kaznodzieje,

---

⁵¹¹Ibidem, s. 19-21.

⁵¹²J. A. Mazurek, *Kasata zakonu bernardynów w zaborze pruskim*, "Studia z Historii Kościoła w Polsce", t. 1: 1972, s. 500-502.

⁵¹³H. E. Wyczawski, *Złoczew*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 460-464; W. Rozynekowski, *Złoczewskie klasztory*, [w:] *Monografia Złoczewa*, red. Z. Włodarczyk, Złoczew 2017, s. 543-560. Ojciec Aaron Potulski w czasie swojej zakonnej drogi przebywał także w Toruniu, jego biogram znajduje się w aneksie do niniejszej pracy.

⁵¹⁴Krótki artykuł o historii klasztoru: K. Grudziński, *Piotrków Trybunalski*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 258-264. Artykuł o kasacie i rewindykacji klasztoru: A. K. Sitnik, *Kasata klasztoru bernardynów w Piotrkowie Trybunalskim i jego rewindykacja*, "Łódzkie Studia Teologiczne", t. 3: 2016, s. 115-126.

czym zdobyli sobie popularność wśród miejscowej ludności. Klasztor bernardyński w Piotrkowie Trybunalskim został ufundowany w 1625 roku staraniem zamożnej rodziny szlacheckiej Starczewskich z województwa sieradzkiego. Był to ostatni klasztor w kustodii ufundowany w okresie wspólnej prowincji polskiej. Początkowo bernardyni korzystali z drewnianego kościoła i klasztoru. Drewniany kościół został konsekrowany już w 1626 roku. W 1632 roku rozpoczęto wznoszenie murowanej świątyni, jej konsekracja nastąpiła dopiero w 1642 roku. Po zniszczeniach potopu szwedzkiego kościół ponownie konsekrowano w 1696 roku. Wielką czcią cieszył się wizerunek Matki Boskiej Pocieszenia⁵¹⁵. W nocy z 27 na 28 listopada 1864 roku władze carskie wywiozły zakonników do etatowego klasztoru w Warcie, kasując równocześnie klasztor piotrkowski⁵¹⁶. W 1922 roku biskup kujawsko-kaliski zaoferował bernardynom rewindykację klasztoru, którą oni skwapliwie przyjęli. W dniu 29 lipca 1922 roku klasztor został ponownie objęty przez bernardynów⁵¹⁷.

Lęczycza 1632

Na dziesiątym miejscu w kustodii znajdował się klasztor w Lęczycy. Został on ufundowany w 1632 roku staraniem Doroty Piwowej, wdowy po cześniku plockim Krzysztofie Piwo. Od początku należał do prowincji wielkopolskiej. Początkowo korzystali bernardyni z kościoła drewnianego, w latach 1636-1643 wzniesli kościół murowany, który został poświęcony w 1652 roku. Po zniszczeniach okresu potopu szwedzkiego kościół został ponownie konsekrowany w 1686 roku. Wnętrze kościoła zostały w latach 1762-1763 ozdobione polichromiami autorstwa brata Walentego Żebrowskiego. Podstawę utrzymania bernardynów lęczyckich stanowił ogród oraz liczne legaty mszalne. Klasztor lęczyckich został skasowany przez władze carskie w 1864 roku⁵¹⁸.

---

⁵¹⁵K. Grudziński, *Piotrków Trybunalski*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 258-264.

⁵¹⁶A. K. Sitnik, *Kasata klasztoru bernardynów w Piotrkowie Trybunalskim i jego rewindykacja*, "Łódzkie Studia Teologiczne", t. 3: 2016, s. 116.

⁵¹⁷Ibidem, s. 120.

⁵¹⁸H. E. Wyczawski, *Lęczycza*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 197-200. A. K. Sitnik, T. Sitnik, *Bernardyni lęczyccy. Dzieje klasztoru i kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia NMP oo. Bernardynów w Lęczycy (1632-1864, od 1946)*, Kalwaria Zebrzydowska 2006.

Widawa 1638

Na jedenastej pozycji w kustodii wymieniany był klasztor w Widawie. Klasztor w Widawie został ufundowany w 1638 roku przez Wojciecha Wężyka – dziedzica Widawy, Chociwia i Kamyka. Otrzymali tu bernardyni od fundatora drewniany klasztor. W 1640 roku poświęcono zaś ich drewniany kościół. Kompleks bernardyński w Widawie został spalony w czasie potopu szwedzkiego. Został odbudowany tym razem w postaci murowanej. Konsekracja nowego kościoła miała miejsce w 1660 roku. W 1709 roku od uderzenia pioruna spalił się dach kościoła, ponowne poświęcenie miało miejsce w 1731 roku. W 1864 roku klasztor widawski został jednym z klasztorów etatowych, gdzie końca swoich dni mieli dożyć zakonnicy wywiezieni ze skasowanych klasztorów. Ostatecznie klasztor widawski zlikwidowano w 1893 roku⁵¹⁹.

Ostrołęka 1666

Kolejną dwunastą pozycję w kustodii warszawskiej zajmował klasztor w Ostrołęce. Klasztor bernardynów w Ostrołęce został ufundowany w 1666 roku przez sędziego Ziemi Nurskiej szlachcica Tomasza Gocłowskiego. Bernardyni początkowo wzniesli dla siebie drewniane zabudowania. W latach 70. XVII wieku ukończyli budowę surowego murowanego kościoła, jednak jego poświęcenie nastąpiło dopiero w 1711 roku. W latach 1712-1713 wzniesiono murowany klasztor. W latach 1731-1751 bernardyni ostrołęccy wzniesli przed swoim kościołem krużganek z 14 stacjami drogi krzyżowej, tzw. kalwarię. Pomimo peryferyjnego położenia w klasztorze w 1710 oraz 1764 roku odbyły się kapituły prowincjalne. Przy klasztorze w 1791 roku umieszczono także szkołę dla świeckich chłopców. Klasztor ostrołęcki został skasowany w 1864 roku przez władze carskie⁵²⁰.

Stoczek Klasztorny 1672

Na trzynastym miejscu w kustodii znajdował się klasztor w Stoczku Klasztornym. W Stoczku Klasztornym znajdowała się kaplica wraz z figurą Matki Bożej czczoną jako cudowna przez okoliczną ludność. W czasie reformacji figurę zniszczono, a kaplicę sprofanowano. U progu

---

⁵¹⁹H. E. Wyczawski, *Widawa*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 426-430.

⁵²⁰Monografia klasztoru: B. Kalinowska, *Bernardyni w Ostrołęce w latach 1664-1864*, Ostrołęka 2011. Krótki przegląd jego dziejów: H. E. Wyczawski, *Ostrołęka*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 246-249.

panowania Władysława IV Wazy ówczesny biskup warmiński Mikołaj Szyszkowski przyrzekł, że na miejscu po dawnej kaplicy wybuduje kościół, jeśli uda się tylko uniknąć wojny ze Szwecją. W związku z zawarciem w 1635 roku rozejmu w Sztumskiej Wsi przystąpiono z jego polecenia do budowy świątyni wraz z domem dla kapłana. W 1643 roku dokonano darowizny kompleksu na rzecz bernardynów barczewskich. Początkowo obiekt funkcjonował jako rezydencja, ale wobec wzniesienia ok. 1670 roku przez biskupa Jana Wydźgę murowanego klasztoru prowincja wielkopolska w 1672 roku podniosła Stoczek Klasztorny do rangi konwentu formalnego. W Stoczku Klasztornym powoływano na urzędy zakonników znających polski i niemiecki. Rekrutowali się oni spośród Warmiaków i etnicznych Niemców, którzy zawsze byli dostępni w prowincji. W 1826 roku po śmierci gwardiana Rocha Haushaltera klasztor bernardyński w Stoczku Klasztornym został skasowany przez władze pruskie⁵²¹.

Kadyny 1690

Czternastym klasztorem kustodii był klasztor w Kadynach. Klasztor w Kadynach ufundowany został przez wojewodę inflanckiego Jana Teodora Schliebena. Bernardyni objęli tutaj w 1683 roku drewnianą kaplicę i klasztor. W 1690 roku klasztor wzmiankowany już jako konwent⁵²². W latach 1684-1688 bernardyni w miejsce kaplicy pobudowali duży drewniany kościół, a w 1716 roku wmurowali kamień węgielny pod kościół murowany. Murowany kościół w Kadynach konsekrowano ostatecznie w 1743 roku. Jednocześnie w latach 1714-1728 wzniesiono murowany klasztor. W kościele bernardynów w Kadynach znajdował się słynący łaskami wizerunek św. Antoniego, do którego przybywały pielgrzymki nawet z Elbląga. Klasztor bernardyński w Kadynach został skasowany przez władze pruskie w 1826 roku, a opuszczone zabudowania kościoła i klasztoru częściowo zawaliły się⁵²³.

---

⁵²¹Monografia klasztoru: A. Boenigk, *Kloster Springborn des Ermlandes Friedenstempel*, "Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands", t. 20: 1919, nr 1-3, s. 228-335 Krótki przegląd jego dziejów: H. E. Wyczawski, *Stoczek*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 353-355.

⁵²²APBK, sygn. W-5, s. 394.

⁵²³K. Grudziński, *Kadyny*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 103-107; W. Zawadzki, *Dzieje klasztoru bernardyńskiego w Kadynach*, wyd. II, Elbląg 2015.

Ratowo 1692

Piętnaste miejsce w kustodii należało do klasztoru w Ratowie. Został on ufundowany w 1686 z inicjatywy chorążego chełmińskiego Tomasza Narzymskiego, właściciela dóbr ratowskich. W kaplicy dworskiej w Ratowie znajdował się słynący łaskami wizerunek św. Antoniego, do którego ściągali wierni. Aby objąć opiekę nad nimi, Narzymski postanowił zorganizować tu duszpasterstwo, a bernardyni jako współbracia św. Antoniego wydali mu się najodpowiedniejsi. W 1692 roku klasztor wzmiankowany już jako konwent⁵²⁴. Murowany kościół i klasztor bernardyni wzniesli w latach 1726-1752. Kościół bernardyński w Ratowie został konsekrowany w 1761 roku. Bernardyni ratowscy pomagali w duszpasterstwie w pobliskim Radzanowie. W ramach represji za powstanie styczniowe klasztor bernardyński w Ratowie został skasowany w 1868 roku⁵²⁵.

Czerniaków 1695

Szesnąstą lokatę w kustodii warszawskiej zajmował klasztor w Czerniakowie. Klasztor czerniakowski został ufundowany w 1693 roku z inicjatywy marszałka wielkiego koronnego Stanisława Herakliusza Lubomirskiego. Budowa przyszłego kościoła bernardyńskiego rozpoczęła się już w 1691 roku według projektu słynnego holenderskiego architekta Tylmana von Gameren. W 1695 roku klasztor wzmiankowany już jako konwent⁵²⁶. Kościół został konsekrowany w 1698 roku. Mimo że klasztor posiadał tylko ogród, to jednakże był dobrze uposażony dzięki m.in. hojnym legatom. Klasztor szerzył kult św. Bonifacego Męczennika, które relikwie sprowadzono doń z Rzymu. Odbywały się doń liczne pielgrzymki. Klasztor czerniakowski został skasowany w 1864 roku w ramach carskich represji za powstanie styczniowe⁵²⁷.

---

⁵²⁴APBK, sygn. W-5, s. 451.

⁵²⁵H. E. Wyczawski, *Ratowo*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 301-302; *Miejsce, które ratuje. Prostota franciszkańska i rokokowa ekspresja w założeniu pielgrzymkowym w Ratowie nad Wkrą*, red. M. Wardzyński, Warszawa 2021.

⁵²⁶APBK, sygn. W-5, s. 596.

⁵²⁷K. Grudziński, *Warszawa-Czerniaków*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 409-415; K. Grudziński, A. Sitnik, *Bernardyni czerniakowscy. Dzieje klasztoru i kościoła oo. Bernardynów w Czerniakowie pod Warszawą (1691-1950)*, „Studia Franciszkańskie”, t. 26: 2016, s. 163-236. Wiele ciekawych informacji o życiu codziennym klasztoru czerniakowskiego zawiera też praca: M. Stawiski, *Świat rzeczy, pokarmów i napojów bernardyńskich w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2022.

Strzegocin 1745

Siedemnaste miejsce w kustodii należało do klasztoru w Strzegocinie. Klasztor strzegociński został ufundowany przez wojewodę malborskiego Franciszka Bielińskiego posiadającego dobra w pobliżu Pułtusza, między innymi Strzegocin. W dobrach tych posiadał on uznawany za cudowny obraz Matki Bożej. Po nieudanych próbach osadzenia przy tutejszym kościele i domu mieszkalnym kolejno jezuitów i dominikanów zwrócił się do bernardynów, którzy przybyli tu w 1690 roku, a w 1693 roku utworzyli oficjalną rezydencję. Po Bielińskim właścicielami dóbr strzegocińskich zostali starosta ostrowski Jan Wessel oraz jego żona Brygida. Wesslowie przekazali bernardynom w zarząd szpital-przytułek utworzony w swoich dobrach oraz przyczynili się do ukończenia na przełomie 1740 i 1741 roku budowy murowanego klasztoru. Od 1745 roku rezydencję w Strzegocinie podniesiono do rangi konwentu. W 1741 roku rozpoczęto budowę murowanego kościoła w Strzegocinie. W 1792 roku konsekrowano murowany kościół. Klasztor strzegociński odgrywał w prowincji marginalną rolę. W 1868 roku w ramach represji za powstanie styczniowe władze carskie zlikwidowały klasztor w Strzegocinie⁵²⁸.

Tykocin 1800

Osiemnaste miejsce w kustodii zajmował klasztor w Tykocinie. Klasztor tykociński został ufundowany w 1479 roku przez wojewodę kijowskiego i trockiego Marcina Gasztołda i 2 kolejne jego żony kniaziówny Holszańskie. W latach 1481-1483 wzniesiono murowane prezbiterium i część klasztoru. Po śmierci fundatora i różnych perypetiach do kontynuacji prac budowlanych powrócono dopiero ok. 1615 roku. Klasztor posiadał ogród, łąki, a także zapisaną daninę w miodzie oraz zbożu. Klasztor był związany organizacyjnie z Małopolską oraz Litwą. Dopiero w 1800 roku na polecenie władz pruskich wszedł w skład prowincji wielkopolskiej. Klasztor w Tykocinie został ostatecznie skasowany w 1870 roku przez władze carskie⁵²⁹.

---

⁵²⁸H. E. Wyczawski, *Strzegocin*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 357-360.

⁵²⁹W. Murawiec, *Tykocin*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 392-396. Zgodnie z cytowanym artykułem do zamiany przynależności klasztoru miało dojść w 1810 roku, tymczasem klasztor już w 1803 roku jest wymieniony jako klasztor prowincji wielkopolskiej (BJ, DZS, sygn. 4905, k. 82r) i ewidentnie musiała się to stać wcześniej. Zgodnie z odnalezionym przeze mnie dokumentem z Archiwum Generalnego Zakonu Braci Mniejszych klasztor w Tykocinie został przyłączony do prowincji w 1800 roku – zob. AGOFM-Storico, sygn. M/98, s. 61. Taką datę zmian granic prowincji podaje zresztą także literatura przedmiotu dotycząca kasaty zakonu w zaborze pruskim – zob. J. A. Mazurek, *Kasata zakonu bernardynów w zaborze pruskim*, "Studia z Historii Kościoła w Polsce", t. 1: 1972, s. 442.

Przyrów 1800

Na dziewiętnastym miejscu w kustodii znajdował się klasztor w Przyrowie. Klasztor w Przyrowie powstał w 1609 roku z inicjatywy kasztelana sądeckiego Joachima Ocieskiego oraz kasztelana krakowskiego Janusza Ostrogskiego. Kościół zakonny został konsekrowany w 1617 roku. Założony jeszcze w prowincji polskiej, klasztor ten był związany z małopolską prowincją zakonną, dopiero w 1800 roku z nakazu władz pruskich stał się częścią interesującej nas prowincji wielkopolskiej. Po 1815 roku znajdował się na terenie Królestwa Polskiego. Klasztor przyrowski został skasowany podobnie jak większość klasztorów z obszaru Królestwa Polskiego w 1864 roku

Praga 1800

Dwudziestym względem rangi klasztorem kustodii był klasztor w Pradze. W 1598 roku właściciele części Pragi rodzina Warszyckich rozpoczęła wznoszenie murowanego kościoła i drewnianego domu dla bernardynów. Rozpoczęte zabudowania uległy jednak zniszczeniu. W 1610 roku z inicjatywy bogatego mieszczanina Krzysztofa Lupusa oraz wojewody poznańskiego Jana Ostroroga rozpoczęto wznoszenie nowego kompleksu. I ten jednak nie doczekał się ukończenia, bowiem w 1617 roku wzniesiono zupełnie nowy drewniany kościół z rezydencją z fundacji biskupa kamienieckiego Adama Nowodworskiego. Bernardyni objęli Pragę ostatecznie w 1617 roku. Około 1620 roku wzniesiono dla nich murowany kościół. Kompleks klasztorny został zniszczony w czasie potopu i odbudowany, konsekracja kościoła miała miejsce w 1738 roku. Klasztor nie był początkowo związany z prowincją wielkopolską, został do niej przyłączony dopiero w 1800 roku. Klasztor praski został skasowany przez władze carskie w 1864 roku⁵³⁰.

---

⁵³⁰W. Murawiec, *Warszawa-Praga*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 415-418. Artykuł podaje błędną chronologię zmian przynależności prowincjalnej klasztoru, według którego do 1806 roku należał do prowincji małopolskiej, w latach 1806-1810 do prowincji ruskiej, a od 1810 roku ponownie do prowincji małopolskiej. Tymczasem klasztor już w 1803 roku jest wymieniony jako klasztor prowincji wielkopolskiej (BJ, DZS, sygn. 4905, k. 82r). Zgodnie z odnalezionym przeze mnie dokumentem z Archiwum Generalnego Zakonu Braci Mniejszych klasztor w Pradze został przyłączony do prowincji w 1800 roku – zob. AGOFM-Storico, sygn. M/98, s. 61. Taką datę zmian granic prowincji podaje zresztą także literatura przedmiotu dotycząca kasaty zakonu w zaborze pruskim – zob. J. A. Mazurek, *Kasata zakonu bernardynów w zaborze pruskim*, "Studia z Historii Kościoła w Polsce", t. 1: 1972, s. 442.

Góra Kalwaria 1800

Dwudzieste pierwsze miejsce zajmował klasztor w Górze Kalwarii. Klasztor powstał w związku z utworzeniem w latach 1667-1669 przez biskupa poznańskiego Stefana Wierzbowskiego w nabytych przezeń w 1666 roku wsiach Góra i Wólka Górska kaplic i kościołów poświęconych Męce Pańskiej i Matce Bożej Bolesnej, czyli kalwarii utworzonej na wzór jerozolimskiej i zebrzydowskiej. W 1670 roku bernardyni prowincji małopolskiej otrzymali tutaj drewniany kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP wraz z ukończonym ostatecznie dopiero w 1679 roku klasztorem murowanym. W latach 1756-1760 z fundacji marszałka Franciszka Bielińskiego wzniesiono murowany kościół. Klasztor był bardzo dobrze uposażony. W 1800 roku trafił on do prowincji wielkopolskiej, a został skasowany w 1864 roku przez władze carskie⁵³¹.

Rezydencja w Wieluniu 1612

Dwudziesta druga lokata należała do rezydencji w Wieluniu. Rezydencja wieluńska była związana z tutejszym klasztorem sióstr bernardynek. W rezydencji zamieszkiwał spowiednik oraz kaznodzieja z zakonu bernardynów opiekujący się siostrami. Spowiednik był też przełożonym całej rezydencji. Poza opieką nad siostrami w ich klasztornym kościele bernardyni sprawowali normalne duszpasterstwo dla wiernych. Rezydencja wieluńska powstała w 1612 roku i działała do 1891 roku, kiedy ze względu na wymieranie bernardynów z powodu carskich represji nie miał już kto objąć opieki nad siostrami⁵³².

---

⁵³¹W. Murawiec, *Góra Kalwaria*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 70-74. Artykuł podaje błędną chronologię zmian przynależności prowincjalnej klasztoru, według której dopiero w 1810 roku trafił on do prowincji wielkopolskiej. Tymczasem klasztor już w 1803 roku jest wymieniony jako klasztor prowincji wielkopolskiej (BJ, DZS, sygn. 4905, k. 82r) i ewidentnie musiała się to wcześniej. Zgodnie z odnalezionym przeze mnie dokumentem z Archiwum Generalnego Zakonu Braci Mniejszych klasztor w Górze Kalwarii został przyłączony do prowincji w 1800 roku – zob. AGOFM-Storico, sygn. M/98, s. 61. Taką datę zmian granic prowincji podaje zresztą także literatura przedmiotu dotycząca kasaty zakonu w zaborze pruskim – zob. J. A. Mazurek, *Kasata zakonu bernardynów w zaborze pruskim*, "Studia z Historii Kościoła w Polsce", t. 1: 1972, s. 442.

⁵³²H. E. Wyczawski, *Wieluń*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 431-433.

Rezydencja w Grodzisku k. Radzymina 1602

Ostatnia wreszcie pozycja w kustodii warszawskiej należała do rezydencji w Grodzisku koło Radzymina. W 1602 roku bernardyni warszawscy otrzymali tu od króla Zygmunta III Wazy włókę ziemi oraz nieobsadzony dotąd kościół św. Michała. W zamian za darowizną zobowiązani byli odprawiać nabożeństwa dla okolicznej ludności. Chociaż rezydencja podlegała klasztorowi warszawskiemu, to jednak o obsadzie stanowiska przełożonego rezydencji decydowały kapituły. Wraz z kasatą klasztoru warszawskiego w 1864 roku przez władze carskie przestała też funkcjonować rezydencja grodziska⁵³³.

Jak wyraźnie widać z powyższej analizy, pod względem organizacyjnym prowincja wielkopolska była w momencie powstania klasztoru toruńskiego w 1724 roku u szczytu swojego rozwoju. W późniejszym czasie ufundowany został wówczas jedynie jeden nowy klasztor. W 1747 roku bernardyni weszli bowiem w posiadanie klasztoru w Zamartem ufundowanego przez kasztelana gdańskiego Jana Michała Grabowskiego⁵³⁴. Co prawda wiele kościołów dla ufundowanych w XVII wieku klasztorów nie było jeszcze ukończonych czy pięknie wyposażonych, niemniej w ogólnym rozrachunku prowincja stała u szczytu swojego rozwoju. Toruń dołączył zatem do już w pełni ukształtowanej i silnej struktury. Jednocześnie był klasztor toruński ofiarą działań zaborców, które doprowadziły pręży w XVIII wieku prowincję do upadku.

Dzieje większości klasztorów prowincji wielkopolskiej były podobne. Większość spośród nich została ufundowana w XV lub XVII wieku. Klasztory bernardyńskie wraz kościołami konwentualnymi były na początku najczęściej obiektami drewnianymi, względnie małymi murowanymi budynkami. Dopiero z czasem budowane były potężne, murowane gmachy. Nowo fundowane klasztory były umieszczane na końcu listy honorowej dla jednej z dwóch kustodii. Najważniejszymi klasztorami prowincji były najczęściej klasztory najstarsze. Jak zobaczymy w niniejszej rozprawie, dzieje klasztoru toruńskiego były znacznie inne niż losy typowego klasztoru prowincji.

Warto zwrócić też uwagę, że podobną historię jak klasztor toruński miały jeszcze 3 inne klasztory należące do prowincji. Także bowiem klasztory z Nowego nad Wisłą, Lubawy i Barczewa zostały pierwotnie ufundowane jako klasztory franciszkańskie w ramach prowincji saskiej,

---

⁵³³W. Murawiec, *Grodzisk*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 82-83.

⁵³⁴H. E. Wyczawski, *Zamarte*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 448.

wszystkie upadły w czasie reformacji, a potem zostały przejęte przez bernardynów w ramach działań kontrreformacyjnych.

Warto zwrócić w tym miejscu uwagę na liczebność poszczególnych klasztorów prowincji. Pozwoli to zobaczyć znaczenie poszczególnych klasztorów w prowincji. Naturalnie do najważniejszych należały klasztory najbardziej liczne, które miały dzięki temu większe możliwości prowadzenia działalności duszpasterskiej i wpływu na otoczenie.

Tab. 2. Liczebność klasztorów prowincji w 1762 roku

Warszawa	39
Toruń	35
Warta	34
Poznań	33
Kalisz	30
Kobylin	29
Łowicz	28
Bydgoszcz	28
Piotrków Trybunalski	28
Przasnysz	26
Świecie nad Wisłą	26
Górka Klasztorna	26
Skępe	24
Barczewo	20
Wschowa	19
Kazimierz Biskupi	19
Ostrołęka	19
Koźmin	19
Kościan	18
Koło	18
Widawa	18
Sieraków	18
Stoczek Klasztorny	18
Grodzisk Wielkopolski	18
Gołańcz	18
Zamarte	18
Nowe	17
Łęczycza	17
Ostrzeszów	17
Strzegocin	17
Lubawa	16
Złoczew	16

Czerniaków	16
Kadyny	15
Ratowo	15
Grodzisk k. Radzymina	4
Łobżenica	3
Wieluń	2

Opracowanie własne na podstawie: APBK, sygn. W-10, s. 361-413

Typowy klasztor liczył w 1762 roku 18 zakonników. Kilkuosobowe rezydencje należały do wyjątków w prowincji. Istniały także klasztory liczące kilkudziesięciu zakonników, a dwoma największymi klasztorami była Warszawa licząca 39 zakonników oraz Toruń liczący 35 zakonników. Ewidentnie interesujący nas klasztor toruński należał w 1762 roku do czołowych pod względem liczebności klasztorów prowincji.

Tab. 3. Liczebność klasztorów prowincji w 1773 roku

Poznań	47
Warszawa	43
Kalisz	39
Toruń	36
Koło	34
Skępe	33
Warta	31
Górka Klasztorna	29
Piotrków Trybunalski	26
Bydgoszcz	25
Łowicz	25
Ostrołęka	24
Kobylin	22
Kazimierz Biskupi	21
Świecie nad Wisłą	21
Przasnysz	21
Widawa	21
Grodzisk Wielkopolski	20
Wschowa	19
Koźmin	19
Barczewo	19
Ratowo	19
Strzegocin	19
Gołańcz	18
Zamarte	18

Kościan	18
Nowe nad Wisłą	18
Sieraków	18
Złoczew	18
Łęczyca	18
Ostrzeszów	17
Lubawa	16
Stoczek Klasztorny	16
Kadyny	16
Czerniaków	15
Łobżenica	5
Grodzisko k. Radzymina	3
Wieluń	2

Opracowanie własne na podstawie: ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów
Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych

W 1773 roku typowy klasztor bernardyński liczył podobnie jako w 1762 roku 18 zakonników. Większość klasztorów zwiększyła swoją liczebność w stosunku do roku 1762 roku, chociaż w niektórych zauważalny jest pewien spadek. Największymi klasztorami prowincji były Poznań liczący 47 zakonników, Warszawa licząca 43 zakonników oraz Kalisz liczący 39 zakonników. Klasztor toruński – mimo że jego liczebność wzrosła z 35 do 36 zakonników – został zdegradowany na czwarte miejsce. Nie daje się jednak zauważyć w tym okresie trendu spadkowego w powołaniach zakonnych.

Tab. 4. Liczebność klasztorów prowincji w 1803 roku

Warszawa	30
Kalisz	28
Toruń	26
Poznań	25
Skępe	21
Piotrków Trybunalski	19
Bydgoszcz	18
Wschowa	16
Warta	16
Złoczew	16
Praga	16
Lubawa	15
Przasnysz	15
Koło	15
Barczewo	15

Sieraków	15
Świecie nad Wisłą	15
Ostrołęka	15
Stoczek Klasztorny	15
Gołańcz	15
Czerniaków	15
Zamarte	15
Kobylin	14
Łowicz	14
Nowe nad Wisłą	14
Koźmin	14
Ostrzeszów	14
Grodzisk Wielkopolski	14
Widawa	14
Ratowo	14
Góra Kalwaria	14
Kościan	13
Kazimierz Biskupi	13
Łęczyca	13
Górka Klasztorna	13
Strzegocin	13
Przyrów	13
Kadyny	12
Tykocin	12
Grodzisk k. Radzymina	2
Wieluń	2

Opracowanie własne na podstawie: BJ, DZS, sygn. 4905, k. 76r-82r

W 1803 roku liczebność klasztorów bernardyńskich znacznie spadła względem 1773 roku. Typowy klasztor bernardyński liczył wówczas 15 zakonników. Nadal do rzadkości należały kilkusobowe rezydencje. Największymi klasztorami prowincji była licząca 30 zakonników Warszawa, liczący 28 zakonników Kalisz i liczący 26 zakonników Toruń. Mimo znacznego spadku swojej liczebności nadal należał klasztor toruński do czołowych konwentów pod względem liczności. Zauważamy drastyczny spadek liczebności prowincji. Z przedstawionej wyżej faktografii wynika, że był to przede wszystkim efekt polityki pruskiego zaborcy.

Warto porównać jeszcze prowincję wielkopolską z pozostałymi prowincjami bernardyńskimi w Rzeczypospolitej. W 1773 roku według powyższego spisu prowincja wielkopolska liczyła 38 klasztorów. Dla porównania w 1772 roku prowincja litewska liczyła

34 klasztory, prowincja ruska 30 klasztorów i prowincja małopolska 18 klasztorów⁵³⁵. Była zatem prowincja wielkopolska największą pod względem liczby posiadanych domów zakonnych prowincją.

2.3. Organizacja nowicjatów i studiów zakonnych

Nauczanie w zakonie bernardynów było rozproszone pomiędzy różne klasztory. Poszczególne instytucje były też często przenoszone pomiędzy klasztorami, a okresy wojen, zaraz i głodu jeszcze bardziej zwiększały częstotliwość przeprowadzek instytucji zakonnych. Szerokie badania na temat organizacji nowicjatów i studiów zakonnych w polskich prowincjach różnych zakonów przeprowadził Jerzy Flaga⁵³⁶.

Pierwotnie system nowicjatów był u polskich bernardynów rozproszony. Każdy klasztor samodzielnie przyjmował nowicjuszy według własnego uznania, a opiekował się nimi wikary, ucząc ich reguły, konstytucji, rubrycel, śpiewu czy wykładu Ewangelii i listów apostoelskich⁵³⁷. Z czasem nowicjaty uległy jednak centralizacji. Być może w 1578 roku wprowadzono przepisy pozwalające na przyjmowanie nowicjuszy wyłącznie w klasztorach kustodialnych, w których urządzono obszerne nowicjaty. Pod wpływem nacisków generała nowicjaty te bywały przenoszone na prowincje, ale ze względu na związany z tym spadek powołań powracały następnie do większych ośrodków⁵³⁸. Warto jednak zauważyć, że do początku interesującego nas okresu czasami przyjmowano jeszcze nowicjuszy w poszczególnych konwentach⁵³⁹.

Dla interesującej nas prowincji wielkopolskiej organizację nowicjatów oraz studiów zakonnych można poznać przede wszystkim na podstawie zachowanych akt kapituł prowincjalnych⁵⁴⁰. Źródło to bywa jednak czasami niestety zawodne. Nie obejmuje ono bowiem informacji o przenosinach nowicjatów i studiów mających miejsce poza kapitułami. Takie przenosiny wynikały najczęściej z różnych nadzwyczajnych okoliczności. Realna historia przenosin nowicjatów i studiów zakonnych była dużo bardziej skomplikowana niż to wynikająca z lektury samych tylko akt kapituł. Informacji o nadzwyczajnych przenosinach nowicjatów dostarczają nam akta samych nowicjatów, a informacji o przenosinach studiów zakonnych dostarczają nam często

---

⁵³⁵I. M. Rusecki, *Z dziejów ojców bernardynów w Polsce...*, s. 196.

⁵³⁶J. Flaga, *Formacja i kształcenie duchowieństwa zakonnego w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 1998.

⁵³⁷K. Kantak, *Życie wewnętrzne bernardynów w dobie przedreformacyjnej*, „Przegląd Teologiczny”, t.10: 1929, s. 268.

⁵³⁸Idem, *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów 1933, s. 202.

⁵³⁹Zob. np. APBK, sygn. W-5, s. 183.

⁵⁴⁰Dla interesującego nas okresu będą to sygnatury W-5, W-6, W-7 i W-8 z Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie.

kroniki zakonne. Przykładowo kronika klasztoru w Świeciu nad Wisłą odnotowała, że w 1709 roku z powodu dżumy studium filozofii mieszczące się w Kaliszu zostało ewakuowane do Kościana, a ponieważ to miejsce również nie okazało się być bezpiecznym, trafiło następnie w sierpniu 1709 roku do Świecia nad Wisłą⁵⁴¹. Całe to bogactwo informacji umknęłoby nam, gdyby oprzeć się wyłącznie na aktach kapituł.

Na samym początku warto przyjrzeć się organizacji nowicjatów w prowincji wielkopolskiej. W interesującym nas okresie nowicjaty bernardyńskie miały już charakter scentralizowany, co było zjawiskiem powszechnym w XVIII-wiecznej Rzeczypospolitej⁵⁴². U progu XVIII wieku funkcjonowało po jednym nowicjacie dla każdej kustodii – jeden w Poznaniu i jeden w Warszawie⁵⁴³. Zachowane akta z tego okresu dla nowicjatu działającego w kustodii poznańskiego potwierdzają obecność nowicjatu w tym okresie właśnie w Poznaniu. Nowicjusze byli najczęściej przyjmowani do tamtejszego nowicjatu właśnie przez kustoszy poznańskich⁵⁴⁴. Niezależnie od tego zdarzały się jednak sytuacje przyjmowania nowicjuszy w różnych klasztorach kustodii, jednak potem nowicjusze byli odsyłani do nowicjatu w Poznaniu⁵⁴⁵.

W 1715 roku doszło do translokacji nowicjatów. Nowicjat z Poznania przeniesiono do Kazimierza Biskupiego⁵⁴⁶, natomiast nowicjat z Warszawy przeniesiono do Skępego⁵⁴⁷. Były to peryferyjnie ulokowane małe ośrodki. Jak zwrócił uwagę Kamil Kantak, centralne władze zakonu krytycznie patrzyły na ulokowanie nowicjatów przy klasztorach kustodialnych znajdujących się w dużych ośrodkach. To właśnie pod ich naciskiem nowicjaty były translokowane do mniejszych ośrodków jak Kazimierz Biskupi czy Skępem, skąd jednak ze względu na mniejszą liczbę powołań były z powrotem przenoszone do klasztorów kustodialnych⁵⁴⁸.

---

⁵⁴¹APBK, sygn. W-64, s. 35.

⁵⁴²J. Flaga, *Formacja i kształcenie duchowieństwa zakonnego...*, s. 148.

⁵⁴³APBK, sygn. W-7, s. 19.

⁵⁴⁴Przykładowo w dniu 30 kwietnia 1703 roku nowicjusz Wojciech z Kalisza otrzymał habit zakonny z rąk ówczesnego kustosza poznańskiego ojca Jana z Bolesławia – APBK, sygn. S-po-1, s. 30.

⁵⁴⁵Przykładowo nowicjusz Bonawentura Kopaczewski przyjął habit zakonny w Grodzisku Wielkopolskim z rąk ojca prowincji Stanisława z Grodziska, skąd w dniu 25 sierpnia 1707 roku przybył do nowicjatu w Poznaniu – APBK, sygn. S-po-1, s. 32.

⁵⁴⁶APBK, sygn. S-po-1, s. 39.

⁵⁴⁷W. Murawiec, *Bernardyni warszawscy...*, s. 97-98.

⁵⁴⁸K. Kantak, *Bernardyni polscy...*, s. 202. Kamil Kantak dodaje w przypisie, że nowicjaty z Poznania i Warszawy przeniesiono do Kazimierza Biskupiego i Skępego z tych powodów w 1651 roku. Widzimy zatem, że wydarzenia z 1715 roku miały przebieg analogiczny jak w przeszłości. Sposób zredagowania akapitu przez Kantaka wskazuje, że miał on na myśli ogólne zjawisko, do którego zilustrowania posłużył mu ten szczegółowy przypadek. Dlatego uważam, że jak najbardziej można odnieść jego uwagi także do wydarzeń z 1715 roku.

W 1725 roku ponownie zreorganizowano nowicjaty w prowincji wielkopolskiej. Nowicjat z Kazimierza Biskupiego powrócił do Poznania⁵⁴⁹. Zdecydowano się zostawić dotychczasowy nowicjat w Skępem, ale dodatkowo utworzono trzeci nowicjat ulokowany w klasztorze kustodialnym w Warszawie⁵⁵⁰. Taki system funkcjonowania nowicjatów w prowincji utrzymał się z drobnymi tymczasowymi odchyleniami aż do 1772 roku.

W 1772 roku nowicjaty podzielono na nowicjaty I i II próby, czym znacznie skomplikowano cały system. Nie udało się ustalić szczegółowo, na czym polegał ten podział. Wydaje się jednak, że nowicjat I próby był odpowiednikiem dawniejszego rocznego nowicjatu rozpoczynającego się obłóczynami, a kończącego profesją⁵⁵¹. Spis zakonników prowincji z 1773 roku nie wymienia nowicjuszy I próby jako nienależących jeszcze do zakonu⁵⁵². Nowicjat II próby był z kolei zapewne w zasadzie pierwszym okresem studiów zakonnych, przy czym skupiano się na dalszym przekazywaniu profesom treści właściwych dla etapu nowicjatu, czyli ich zakonnej formacji. Spis z 1773 roku wymienia nowicjuszy II próby z Górki Klasztornej i Skępego, jako że byli już po profesji zakonnej⁵⁵³. Na fali tych zmian nowicjat z Poznania przeniesiono wówczas do mniejszego Kościana jako nowicjat I próby, a nowicjat warszawski przeniesiono do Przasnysza także jako nowicjat I próby. Dotychczasowy nowicjat w Skępem został skasowany. W jego miejsce powstał nowicjat II próby, kolejny nowicjat II próby utworzono też w Górcie Klasztornej⁵⁵⁴.

Jerzy Flaga wyraził zdziwienie dużą liczbą nowicjatów w bernardyńskiej prowincji wielkopolskiej w okresie I rozbioru (aż 4 nowicjaty), porównując ją z innymi prowincjami zakonnymi (w tym prowincjami położonymi na obszarze Wielkopolski), gdzie średnio prowincja miała 2, czasami 3 nowicjaty⁵⁵⁵. W rzeczywistości sytuacja w prowincji wielkopolskiej bernardynów była typowa, bo realnie przyjmowano nowicjuszy tylko w 2 miejscach (Kościan i Przasnysz), ale ze względu na utworzenie dodatkowych nowicjatów na II etap próby (Górka Klasztorna i Skępe) ostatecznie formalnie nowicjaty były aż 4.

W 1776 roku doszło jednak ponownie do znacznych zmian. Nowicjat I próby z Kościana powrócił do Poznania⁵⁵⁶, a nowicjat I próby z Przasnysza powrócił do Warszawy⁵⁵⁷. Po raz kolejny

---

⁵⁴⁹APBK, sygn. S-po-1, s. 52.

⁵⁵⁰K. Kantak, *Sylwetki bernardynów poznańskich. Jan Kapistran Szysiecki...*, s. 73-74.

⁵⁵¹W nowicjatach kościańskim i przasnyskim wszystko odbywało się według dawnego wzorca.

⁵⁵²ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 29r, 48v.

⁵⁵³ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 38v, 47r.

⁵⁵⁴WBP-KK, DZS, RTN, sygn. 74, k. 97v-98r.

⁵⁵⁵J. Flaga, *Formacja i kształcenie duchowieństwa zakonnego...*, s. 148.

⁵⁵⁶APBK, sygn. S-po-1, s. 128.

zapewne dało o sobie znać zjawisko, o którym wspominał Kamil Kantak, że lokalizacja nowicjatów w ośrodkach peryferyjnych była niepraktyczna. Pozostałe nowicjaty funkcjonowały w Skępem, Kościanie i Przasnyszu⁵⁵⁸. Biorąc pod uwagę analogie z roku 1779⁵⁵⁹, prawdopodobnie w 1776 roku przywrócono nowicjat I próby w Skępem, a w Kościanie i Przasnyszu umieszczono nowicjaty II próby.

Okres upadku Rzeczypospolitej okazał się być czasem stosunkowo częstych przenosin instytucji zakonnych, a więc także nowicjatów. W latach 1787-1790 nowicjat I próby z Poznania znalazł się tymczasowo po raz drugi w Kościanie⁵⁶⁰. Następnie w latach 1790-1802 funkcjonował on ponownie w Poznaniu⁵⁶¹, by potem w 1802 roku trafić do Złoczewa⁵⁶². Tworzono także w tym okresie nowe nowicjaty. W 1794 roku utworzono nowicjaty I próby w Bydgoszczy i Kadynach⁵⁶³. Stare nowicjaty w Warszawie i Skępem oraz nowo utworzone nowicjaty w Kadynach i Bydgoszczy prawdopodobnie przestały istnieć, spis zakonników prowincji z 1803 roku wymienia bowiem jedynie nowicjat w Złoczewie⁵⁶⁴. Wielkie zmiany przyniósł rok 1808. W 1808 roku dotychczasowy nowicjat ze Złoczewa trafił na krótko do Ostrzeszowa⁵⁶⁵. W 1808 roku utworzono nowicjaty I próby w Skępem, Górcie Klasztornej i Górcie Kalwarii⁵⁶⁶. Nowicjat w Ostrzeszowie przestał jeszcze w tym samym roku funkcjonować i przyłączono go do nowicjatu w Górcie Klasztornej⁵⁶⁷. W 1812 roku utworzono nowicjaty w Przyrowie, Tykocinie, Łęczycy i Kościanie⁵⁶⁸. Dotychczasowy nowicjat Góry Kalwarii zlikwidowano i przeniesiono do Łęczycy⁵⁶⁹. W 1815 roku nowicjat z Tykocina przeniesiono do Warszawy. Siatka nowicjatów w tym roku prezentowała się następująco. Funkcjonowały powstałe w 1808 roku nowicjaty w Skępem i Górcie Klasztornej oraz powstałe w 1812 roku nowicjaty w Przyrowie, Łęczycy i Kościanie oraz powstały w 1815 roku nowicjat w Warszawie⁵⁷⁰. Szybko jednak liczba nowicjatów uległa zmniejszeniu. W 1827 roku

---

⁵⁵⁷AAW, sygn. 688, s. 67.

⁵⁵⁸APBK, sygn. W-7, s. 1015.

⁵⁵⁹Ibidem, s. 1049.

⁵⁶⁰APBK, sygn. S-po-1, s. 146-148.

⁵⁶¹Ibidem, s. 148, 153.

⁵⁶²Ibidem, s. 153, 254.

⁵⁶³Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 73v.

⁵⁶⁴Biblioteka Jagiellońska, rkps 4905, k. 80v.

⁵⁶⁵Ibidem, s. 254, 155.

⁵⁶⁶Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 74r.

⁵⁶⁷APBK, sygn. S-po-1, s. 155.

⁵⁶⁸Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 81v.

⁵⁶⁹AAW, sygn. 688, s. 102.

⁵⁷⁰Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 85r.

funkcjonowały już jedynie nowicjaty w Skępem⁵⁷¹ oraz Przyrowie⁵⁷². O ile dzieje XVIII-wieczne nowicjatów prowincji były prezentowane w literaturze przedmiotu⁵⁷³, o tyle ich historia w okresie porozbiorowym do tej pory nie była przedmiotem zainteresowania badaczy.

Przebieg nowicjatu wyglądał w prowincji wielkopolskiej następująco. Młody człowiek przyjmował habit i rozpoczynał rok formacji. W tym czasie poddawany był trzem lub czterem wotacjom, podczas których oceniane było, czy nadaje się na zakonnika. W wypadku uzyskania negatywnej oceny był wydalany z nowicjatu. Niektórzy odchodzili też z nowicjatu z własnej inicjatywy. Ci, którzy dotrwali do końca, składali profesję zakonną⁵⁷⁴. Treści nauczone w nowicjatach prowincji wielkopolskiej znamy ze statutów prowincji – nowicjusze byli uczeni Statutów Zakonu, Reguły w interpretacji papieży Mikołaja III z 1279 roku i Klemensa V z 1312 roku oraz *Speculum* św. Bonawentury⁵⁷⁵.

Jak wspomniano już wyżej, nauczanie w obrębie zakonu składało się z trzech struktur – studiów generalnych związanych z uniwersytetami, samodzielnych studiów generalnych oraz studiów prowincjalnych. W Familii Cismontańskiej, do której należała nasza prowincja, doszło do upowszechniania się samodzielnych studiów generalnych dzielących się od 1645 roku na I i II klasę. W każdej prowincji znajdowały się studia obu klas. Były one generalne jedynie formalnie, w rzeczywistości były to już zwykłe studia prowincjalne powiązane jedynie ze specjalną tytułaturą⁵⁷⁶.

Spójrzmy na organizację studiów zakonnych w prowincji wielkopolskiej w 1767 roku. Składało się ono wówczas z 4 przedmiotów wykładanych w 14 studiach. W Poznaniu, Warszawie i Toruniu funkcjonowały studia teologii spekulatywnej. Filozofia była z kolei nauczana w studiach zakonnych w Kaliszu, Piotrkowie Trybunalskim i Bydgoszczy. Studia z zakresu teologii moralnej

---

⁵⁷¹APBK, sygn. W-10, s. 467.

⁵⁷²Ibidem, s. 480.

⁵⁷³Zob. M. Stawiski, *Bernardyni przasnyscy w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2021, s. 406.

⁵⁷⁴Typowy przebieg nowicjatu u XVIII-wiecznego bernardyna – zob. np. M. Stawiski, *Bernardyni przasnyscy...*, s. 142, gdzie opisane są wszystkie etapy nowicjatu Roberta Rychlewskiego. Jeśli chodzi o przykład nowicjuszy wydalonego z powodu przewagi głosów negatywnych nad pozytywnymi podczas wotacji, to dnia 29 kwietnia 1767 roku wydalono z nowicjatu warszawskiego brata Jana Nepomucena Szefera o profesji krawieckiej przeznaczonego na laika – zob. AAW, sygn. 688, s. 361. Jeśli chodzi zaś o przykład nowicjusza występującego z nowicjatu na własny wniosek, to z kolei 1 września 1770 roku z nowicjatu warszawskiego na swój wniosek odszedł brat Dominik Meniek – zob. AAW, sygn. 688, s. 361. Akta osób wydalonych dostarczają nieraz wielu cennych i ciekawych informacji na temat dyscypliny zakonnej oraz moralności dawnych wieków. Źródło to według mojej informacji nie było do tej pory badane pod takim kątem.

⁵⁷⁵APBK, sygn. W-29, s. 86.

⁵⁷⁶H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 601-602.

funkcjonowały w Toruniu, Warcie, Kościanie, Kobylinie i Świeciu nad Wisłą. Wreszcie w Górcie Klasztornej i Przasnyszu prowadzono studia z zakresu retoryki⁵⁷⁷. Mamy do czynienia tylko z jednym podwójnym studium – w Toruniu nauczano bowiem równocześnie teologii spekulatywnej i teologii moralnej. Co do zasady nie umieszczano jednak kilku studiów w jednym klasztorze. Zauważamy, że studia zakonne były rozmieszczone po różnych klasztorach prowincji. Aż w 13 klasztorach z łącznie istniejących w tym momencie 38 placówek znajdowały się studia zakonne. Była to zatem ponad 1/3 wszystkich klasztorów. Studia z zakresu teologii spekulatywnej umieszczone były w największych ośrodkach miejskich, również studia filozoficzne znajdowały się w prestiżowych ośrodkach (prymasowski Łowicz, trybunalski Piotrków, wojewódzki Kalisz). Z kolei studia z zakresu teologii moralnej oraz retoryki rozmieszczone były w mniejszych ośrodkach.

Z badań Jerzego Flagi wynika, że ów układ studiów zakonnych był typowy dla zakonu bernardynów, który preferował istnienie samodzielnych studiów teologicznych i samodzielnych studiów filozoficznych. Taka polityka zdaniem Flagi mogła wynikać ze specyfiki zgromadzeń. Jako że zgromadzenie bernardynów utrzymywało się prawie wyłącznie z jałmużny, wyżywienie zbyt dużej liczby osób w jednym klasztorze mogło być nieosiągalne, w związku z czym należało decentralizować studia zakonne po różnych małych ośrodkach. Warto też zwrócić uwagę, że w przypadku większych miast mieściły się w nich nieraz studia różnych zakonów, co skutkowało bardzo wysokim udziałem duchowieństwa w stosunku do ogółu mieszkańców i dużą rozpoznawalnością zakonnej młodzieży w miejskim krajobrazie⁵⁷⁸. W naszym przypadku będą to ośrodki warszawski i poznański. Sytuacja na mniejszą skalę wystąpiła jednak także w Toruniu, tu bowiem mieliśmy do czynienia ze studium bernardyńskim i studium dominikańskim, co było okazją do rozmaitych interakcji, o czym więcej w kolejnych rozdziałach.

Poniżej dokonana zostanie krótka charakterystyka wszystkich istniejących w zakonie studiów. Na samym początku warto zwrócić uwagę na studia teologii spekulatywnej. Studia teologii spekulatywnej u polskich bernardynów miały najczęściej rangę studiów generalnych. Jak zwrócił uwagę Jerzy Flaga, studia generalne były typem studiów postawionych najwyżej w hierarchii studiów zakonnych i formalnie były równe uniwersytetom⁵⁷⁹. Dzieliły się one na studia generalne I i II klasy. Jak podał Jerzy Flaga studia generalne I klasy funkcjonowały – jeśli chodzi o prowincję wielkopolską – w Warszawie i Poznaniu, a studium generalne II klasy działało w Toruniu⁵⁸⁰. Warto jednak zwrócić uwagę, że studium teologii spekulatywnej nie musiało z automatu mieć rangi

---

⁵⁷⁷ APBK, sygn. W-7, s. 891-892.

⁵⁷⁸ J. Flaga, *Formacja i kształcenie duchowieństwa zakonnego...*, s. 65-72..

⁵⁷⁹ Ibidem, s. 61.

⁵⁸⁰ Ibidem, s. 62.

studium generalnego. Studium teologii spekulatywnej w Toruniu powstało bowiem już w 1737 roku⁵⁸¹, a dopiero w 1750 roku otrzymało ono rangę studium generalnego II klasy⁵⁸². Studia teologii spekulatywnej w wielkopolskiej prowincji bernardynów co do zasady zatrudniały 3 lektorów⁵⁸³. Zdarzało się jednak czasami, że powoływano do nich jedynie 2 lektorów – na przykład tak było w latach 1731-1734⁵⁸⁴. Stanowiska lektorów teologii spekulatywnej miały swoją hierarchię – występowali odpowiednio pierwszy, drugi oraz trzeci lektor⁵⁸⁵.

Kolejny ważny rodzaj studium zakonnego u wielkopolskich bernardynów to studium filozofii. Liczyło ono co do zasady 2 lektorów⁵⁸⁶, bywały jednak okresy, kiedy liczyło ono 3 lektorów⁵⁸⁷, a w 1744 roku jednorazowo studium filozofii w Piotrkowie Trybunalskim zatrudniało nawet aż 4 lektorów⁵⁸⁸. Dla okresu z trzema lektorami z 1737 roku dysponujemy także podziałem lektorów w studiach według wykładanego przedmiotu. Były to metafizyka wykładana przez pierwszego lektora, fizyka wykładana przez drugiego lektora oraz logika wykładana przez trzeciego lektora⁵⁸⁹.

Studia teologii moralnej obejmowały za każdym razem po 1 lektorze. Ich liczba w prowincji wielkopolskiej była zmienna. W 1729 roku istniały tylko 2 studia teologii moralnej w Kobylinie i Warcie⁵⁹⁰. Ich liczba wkrótce jednak wzrosła. Już w 1734 roku istniały w prowincji 4 studia teologii moralnej w Kościanie, Kobylinie, Warcie i Przasnyszu⁵⁹¹. W 1764 roku liczba studiów teologii moralnej osiągnęła rekordową liczbę 5⁵⁹².

Studia retoryki istniały w jednym lub dwóch klasztorach. Po raz pierwszy w prowincji wielkopolskiej ze studium retoryki spotykamy się w 1725 roku w Bydgoszczy⁵⁹³. W 1743 roku w prowincji wielkopolskiej były już 2 studia retoryki⁵⁹⁴. Później znów w prowincji działało jednak tylko jedno studium retoryki z siedzibą w Kole nad Wartą⁵⁹⁵.

---

⁵⁸¹ APBK, sygn. W-7, s. 530.

⁵⁸² ADPelp, Bernardyni, Toruń, sygn.1, s. 107.

⁵⁸³ Zob. np. APBK, sygn. W-7, s. 594, 891.

⁵⁸⁴ APBK, sygn. W-7, s. 435, 451.

⁵⁸⁵ AAW, sygn. 688, s. 164.

⁵⁸⁶ Zob. np. APBK, sygn. W-7, s. 645, 914.

⁵⁸⁷ Zob. np. APBK, sygn. W-7, s. 595.

⁵⁸⁸ Ibidem, s. 629.

⁵⁸⁹ Ibidem, s. 530.

⁵⁹⁰ Ibidem, s. 403.

⁵⁹¹ Ibidem, s. 489.

⁵⁹² Ibidem, s. 831.

⁵⁹³ Ibidem, s. 341.

⁵⁹⁴ Ibidem, s. 610.

⁵⁹⁵ Ibidem, s. 1119.

Kolejny rodzaj studium w prowincji wielkopolskiej to studium teologii mistycznej. Pojawia się ono po raz pierwszy w 1774 roku. Studia teologii mistycznej znajdowały się tam, gdzie były siedziby nowicjatów I i II próby⁵⁹⁶. Z czasem jednak studia teologii mistycznej pozostały jedynie przy nowicjatach położonych w mniejszych miejscowościach⁵⁹⁷. Epizodyczny charakter miało za to studium świętych kanonów ulokowane w Świeciu nad Wisłą w 1756 roku⁵⁹⁸.

Warto zwrócić także uwagę na nauczane treści. W obrębie Zakonu Braci Mniejszych doszło bowiem do rozwoju specyficznej formacji umysłowej – reprezentowanej szczególnie przez Aleksandra z Hales, św. Bonawenturę, Jana Dunsza Szkota, Ryszarda z Merdia-villa czy Franciszka z Mayzronis – którą Henryk Błażkiewicz określił jako „szkołę franciszkańską”⁵⁹⁹.

Podstawowym przedmiotem była niewątpliwie teologia. U bernardynów wykłady z teologii według Jana Dunsza Szkota rozpoczęto w 1581 roku wraz z przybyciem do Krakowa z Włoch ojca Hannibala Rosseliego. Jego staraniem w 1585 roku cała polska prowincja przyjęła skotyzm jako oficjalną doktrynę w nauczaniu filozofii i teologii⁶⁰⁰. Bernardyni trzymali się tego wyboru, na co składały się trzy czynniki: brak innego syntetycznego autora w zakonie, dekret inkwizycji rzymskiej z 1620 roku ogłaszający ortodoksyjność dzieł Szkota oraz decyzja kapituły generalnej z 1633 roku z Toledo, aby korzystać z doktryny Doktora Subtelnego⁶⁰¹. W 2. połowie XVIII wieku w polskiej szkole franciszkańskiej nastąpiło przejście do eklektyzmu i bonawenturianizmu⁶⁰². W 1774 roku z nauczania według Dunsza Szkota zostały zmuszone klasztory w zaborze austriackim, a w 1790 roku dobrowolnie zrezygnowała z niego prowincja litewska⁶⁰³.

Reiffenstuhl był przykładem silnego skotyzmu – jego praca drukowana w 1730 roku *Theologia moralis brevi simulaque*⁶⁰⁴. Bernardynami zasłużonymi dla polskiej szkoły franciszkańskiej teologii moralnej byli Franciszek Przyłęcki z prowincji litewskiej –odwołujący się do Reiffenstuela, La Croix, Gobata, Augustyna, nikogo nie preferując, eklektyczny w swojej twórczości, nie rozwiązujący konkretnych moralnych kazusów, a dający raczej kapłanom

---

⁵⁹⁶Ibidem, s. 994.

⁵⁹⁷Ibidem, s. 1076.

⁵⁹⁸Ibidem, s. 741.

⁵⁹⁹H. Błażkiewicz, *Szkoła franciszkańska*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. Marian Rechowicz, t. 2, cz. 2, Lublin 1975, s. 289.

⁶⁰⁰Ibidem, s. 295.

⁶⁰¹Ibidem, s. 296-298.

⁶⁰²A. Derdziuk, *Szkoła franciszkańska w polskiej teologii moralnej w XVIII w.*, "Studia Franciszkańskie", t. 7: 1991, s. 255.

⁶⁰³Ibidem, s. 299-300.

⁶⁰⁴Ibidem, s. 255.

podstawową wiedzę o pojęciach i Gaudenty Pikulski z prowincji ruskiej – autor *Panis quotidianus* – podręcznik dla spowiedników z obfitym materiałem rubrycystycznym⁶⁰⁵.

Ważnym kierunkiem była także teologia moralna, której nauczanie – jak już wspomniano wcześniej – zapoczątkował w zakonie jeszcze w XV wieku święty Bernardyn ze Sieny. Teologia moralna zaczęła wyodrębniać się od XIII wieku z właściwej teologii w postaci rozmaitych sum kazuśowych, mających charakter prawno-kościelny i duszpasterski⁶⁰⁶. Z tego nurtu w końcu XVI wieku uformowała się odrębna dyscyplina, poświęcona praktycznemu rozwiązywaniu kazuśowych, o charakterze bardziej prawnym niż teologicznym⁶⁰⁷. W XVII wieku ważnymi jej przedstawicielami byli wielkopolscy bernardyni Marian z Kościana i Piotr z Poznania – ten pierwszy wykładał ją w duchu szkotystycznym, będąc jednym z prekursorów ujmowania jej odrębnie od teologii spekulatywnej⁶⁰⁸.

Pora zwrócić uwagę na teologię ascetyczno-mistyczną, która również była nauczana w wielkopolskiej prowincji bernardynów. Do połowy XVII wieku teologia ascetyczno-mistyczna była rozumiana jako przeżycia kontemplacyjne i poznania za jego pośrednictwem Boga. Dopiero polski autor reformata Chryzostom Dobrosielski doprowadził do ujęcia tego kierunku w formie teoretycznej w postaci teologii duchowej⁶⁰⁹. Literatura przedmiotu uważała, że w XVIII wieku teologia moralna zupełnie wyparła teologię ascetyczno-mistyczną, ale na przykładzie bernardynów wielkopolskich widzimy, że nie było to prawdą. Prawdopodobnie chodziło tu jednak o przekazywane w ramach teologii mistycznej treści, a nie o sam kierunek⁶¹⁰. Znany jest bowiem wydany w 1763 roku w Wilnie podręcznik bernardyna Franciszka Przyłęckiego pt. „Theologia duchowna i ascetyczna”, ale treści jej treści nie poruszają już kwestii życia wewnętrznego, dominuje w nich moralizm⁶¹¹. Ważnym dziełem szkoły bernardyńskiej z zakresu teologii ascetyczno-mistycznej była praca ojca Daniela Zielińskiego pt. *Manuale Seraphicum* wydana w Krakowie w 1661 roku, w której rozważa m.in., na czym polega doskonałość i co jest celem

---

⁶⁰⁵Ibidem, s. 258-261.

⁶⁰⁶J. Bajda, *Teologia moralna (kazuistyczna) w XVII-XVIII wieku*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, t. 2, cz. 1, Lublin 1975, s. 273.

⁶⁰⁷Ibidem, s. 273.

⁶⁰⁸A. Derdziuk, *Franciszkańska teologia moralna (zarys problematyki)*, "Roczniki Teologiczne", t. 50: 2003, nr 3, s. 75.

⁶⁰⁹K. Górski, *Teologia ascetyczno-mistyczna (wiek XVI-XVIII)*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, t. 2, cz. 1, Lublin 1975, s. 431.

⁶¹⁰K. Górski, *Teologia ascetyczno-mistyczna (wiek XVI-XVIII)*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, t. 2, cz. 1, Lublin 1975, s. 433.

⁶¹¹Ibidem, s. 443.

życia duchowego. Jego zdaniem doskonałość opiera się na zgodności woli własnej z wolą Bożą, na cierpliwym znoszeniu cierpień i upodobnieniu do Chrystusa⁶¹².

Franciszkański rok szkolny trwał 10 miesięcy, a wakacje odbywały się w lipcu i sierpniu. Lekcje zwyczajowo prowadzone były jedna rano, a druga po południu. Nauczanie odbywało się metodą wykładu – lektor wykladał Dunska Szkota, a potem go objaśniał. Ważnym elementem nauczania były też codzienne oraz cosobotnie powtórki oraz comiesięczne dysputy⁶¹³.

2.4. Struktura społeczności klasztornej

W obrębie prowincji wielkopolskiej występowały rozmaite funkcje, jakie pełnili zakonnicy. Niezbędne jest szczegółowe zapoznanie się ze wszystkimi z nich przed przystąpieniem do opisywania dziejów klasztoru toruńskiego.

Społeczność klasztorna dzieliła się na 3 główne kategorie. Składała się ona z ojców posiadających święcenia prezbiteratu, kleryków przygotowujących się do przyjęcia święceń oraz braci laików, którzy nie przyjmowali święceń i pełnili w zakonie funkcje inne niż duszpasterskie⁶¹⁴. Dochodzili do tego członkowie III zakonu, czyli tercjarze, którzy bywali stawiani na równi z braćmi laikami⁶¹⁵, a także nowicjusze, którzy nosili już habit, ale nie mieli jeszcze złożonych ślubów zakonnych⁶¹⁶.

Ostatnie moje publikacje dotyczące analizy biograficzno-prozopograficznej klasztorów w Bydgoszczy⁶¹⁷, Świeciu nad Wisłą⁶¹⁸ i Przasnyszu⁶¹⁹ uporządkowały znacząco naszą wiedzę na temat rozmaitych funkcji występujących w obrębie prowincji wielkopolskiej. Przedstawione zostaną one poniżej w formie tabelarycznej w oparciu o ustalenia najnowszej monografii dotyczącej Przasnysza. Ze znaczną częścią z tych funkcji spotykamy się w klasztorze toruńskim.

---

⁶¹²Ibidem, s. 442.

⁶¹³H. Błażkiewicz, *Szkola franciszkańska*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. Marian Rechowicz, t. 2, cz. 2, Lublin 1975, s. 310-312.

⁶¹⁴K. Katak, *Bernardyni polscy...*, s. 198.

⁶¹⁵APBK, sygn. W-10, s. 391 – spis zakonników w Toruniu wymienia brata tercjarza Karola Eberta jako kwestarza i zamieszcza go pośród braci laików obecnych w klasztorze.

⁶¹⁶M. Stawiski, *Bernardyni przasnyscy...*, s. 30.

⁶¹⁷Idem, *Bernardyni bydgoscy w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2019, s. 30-37.

⁶¹⁸Idem, *Bernardyni w Świeciu w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2020, s. 21-29.

⁶¹⁹Idem, *Bernardyni przasnyscy w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2021, s. 26-34.

Tab. 5. Funkcje w obrębie prowincji wielkopolskiej zakonu bernardynów

Funkcja	Opis funkcji
Gwardian	Gwardian musiał mieć wiek przynajmniej 30 lat oraz 10 lat stażu w zakonie. Do jego obowiązków poza kierowaniem klasztorem należało też prowadzenie kroniki klasztornej, opieka nad bractwami religijnymi czy zarządzanie pracami budowlanymi. Brał udział w kapitułach prowincjalnych.
Przełożony	Przełożony był tymczasowym zastępcą gwardiana ale też kierownikiem klasztoru mającego tylko rangę rezydencji.
Wikariusz	Musiał mieć tak samo jak gwardian wiek przynajmniej 30 lat oraz 10 lat stażu w zakonie. Pilnował porządku nabożeństw, czasami zastępował nieobecnego gwardiana, prowadził kalendarz świąt i nekrolog.
Kaznodzieja	Musiał mieć za sobą przynajmniej 2 lata studiów teologii oraz zdany egzamin i aprobatę od definitorium lub przynajmniej prowincjała i 2 definitorów. Opiekował się bractwami oraz biblioteką klasztorną. W prowincji wielkopolskiej powoływano kaznodziejów niedzielnych zwanych zwyczajnymi, kaznodziejów świątecznych, kaznodziejów parafialnych, kaznodziejów dla sióstr bernardynek, kaznodziejów popołudniowych, kaznodziejów na żądanie i kaznodziejów niemieckich.
Spowiednik	Odpowiadał za słuchanie spowiedzi. Musiał uzyskać pozwolenie od biskupa właściwego dla miejsca jego działalności. Spośród tej grupy rekrutowali się kapelani prowadzący duszpasterstwo poza klasztorem.
Spowiednik sióstr bernardynek	Musiał mieć wiek przynajmniej 40 lat i 20 lat stażu w zakonie. Odpowiadał za przewodnictwo duchowe dla sióstr bernardynek.
Lektor teologii moralnej	Prowadził wykłady z zakresu teologii moralnej, której głównym celem było przygotowanie do spowiadania poprzez rozwiązywanie kasusów sumienia.
Lektor retoryki	Prowadził wykłady z zakresu retoryki, na których klerycy uzupełniali swoje średnie wykształcenie, ucząc się łaciny oraz sztuki głoszenia kazań.
Lektor teologii mistycznej	Prowadził wykłady z zakresu teologii mistycznej, pozwalające rozwinąć wiedzę o życiu mistycznym głównie w oparciu o wzory wypracowane przez św. Bonawenturę.
Lektor filozofii	Prowadził wykłady z zakresu filozofii arystotelesowskiej w ramach trzyletniego kursu dla kleryków. Na pierwszym roku była to logika, na drugim fizyka i na trzecim metafizyka. Wykłady były przygotowaniem do przyszłej nauki teologii.
Lektor teologii spekulatywnej	Prowadził wykłady z zakresu teologii teoretycznej w oparciu o wykładnię Jana Dunsza Szkota w ramach czteroletniego kursu dla kleryków. Po 9 latach wykładania teologii uzyskiwana była jubilacja zapewniająca dożywotnie członkostwo w definitorium prowincji.
Lektor świętych kanonów	Prowadził wykłady z zakresu prawa kanonicznego, w prowincji wielkopolskiej funkcja ta istniała wyłącznie efemerycznie.
Profesor szkoły	Prowadził nauczanie dla świeckich chłopców
Mistrz nowicjuszy	Musiał mieć wiek przynajmniej 35 lat i 3 lata gwardianatu za sobą. Budował nowicjuszy własnym przykładem, uczył ich Reguły oraz brewiarza.
Organista i kantor	Odpowiadali oni odpowiednio za oprawę muzyczną i śpiew. Były to funkcje dodatkowe łączone z innymi funkcjami w klasztorze takimi jak funkcja wikariusza, kaznodziei czy spowiednika.
Studenci	Uczestniczyli w zakonnych lektoratach.
Bracia laicy	Pełnili różne posługi inne od duszpasterskich takie jak funkcja kwestarza, szafarza, organisty, zakrystiana, krawca, stolarza, furtiana lub introligatora.
Tercjarze	Pełnili podobne funkcje jak bracia laicy.
Kleryk wieczysty	Kleryk niedopuszczony do święceń ze względu na słabe postępy w nauce.

Gwardian <i>in casum</i>	Była to funkcja dodatkowa łączona z innymi. Gwardian <i>in casum</i> w razie potrzeby mógł zostać powołany na urząd gwardiana.
Spowiednik sióstr bernardynek <i>in casum</i>	Była to funkcja dodatkowa łączona z innymi. Spowiednik sióstr bernardynek <i>in casum</i> w razie potrzeby mógł zostać powołany na urząd spowiednika sióstr bernardynek.

Opracowano na podstawie: Maciej Stawiski, *Bernardyni przasnyscy w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2021, s. 26-34

Akta kapituł prowincji wielkopolskiej potwierdzają także stosowanie kar przewidzianych w dokumencie *Practica criminalis*, o którym była mowa wyżej. Przykładowo na konwokacji w 1756 roku gwardian skępski Felicjan Giżyński został ukarany przez audytorów utratą prawa do zajmowania urzędu gwardiana, odebraniem tytułu honorowego *Praedicator Generalis* i *Admodum Venerabilis Pater* oraz obowiązkiem odbycia specjalnych rekolekcji. Jednym z jego przewinień było nieroztropne dzielenie się zakonnymi sekretami z osobami postronnymi z pohańbieniem honoru prowincji⁶²⁰. Z kolei na kapitule w 1758 roku gwardian wschowski Szymon Pieczoński został skazany na dożywotnią utratę prawa wyborczego biernego i czynnego, odebrano mu tytuł honorowy *Praedicator Generalis* i *Admodum Venerabilis Pater* oraz odbycie 8-dniowych rekolekcji w Toruniu oraz cztery raz z miesięcznym odstępem 8-dniowych rekolekcji w Kadynach. Jego przewinieniem miały być bliżej nieokreślone przestępstwa niespotykanego w prowincji⁶²¹.

Kary te musiały jednak obowiązywać faktycznie stosunkowo krótko. Spis zakonników prowincji z 1762 roku wymienia bowiem Felicjana Giżyńskiego jako kaznodzieję zwyczajnego w Kaliszu posiadającego tytuły *Praedicator Generalis* i *Admodum Venerabilis Pater*⁶²². Ten sam spis wymienia zaś Szymona Pieczońskiego jako spowiednika w Kole także z tytułami *Praedicator Generalis* i *Admodum Venerabilis Pater*⁶²³. Jednak kary faktycznie wchodzić musiały w życie, przykładowo spis z 1762 roku wymienia w klasztorze w Ostrołęce ojca Remigiusza Roźnerskiego z samym tylko tytułem *Pater* i adnotacją, że jest zawieszony we wszystkich prawach⁶²⁴. Byli zatem prawdopodobnie bernardyni bardzo litościwi dla współbraci, którzy okazywali poprawę.

Wydaje się, że pod zaborem pruskim nadzór nad poziomem moralnym duchowieństwa zakonnego musiał przejść w ręce biskupów. W zespole dokumentów z klasztoru łowickiego zebranych przez ojca Rafała Morowicza spotykamy bowiem dekret konsystorski z 1802 roku wymierzający karę dla nieposłusznych i obarczonych pijaństwem braci Piotra Kalesińskiego i Wenantego Zalewskiego z klasztoru łowickiego. Kary przewidywały m.in. obowiązek odmawiania

⁶²⁰APBK, sygn. W-7, s. 744.

⁶²¹Ibidem, s. 758.

⁶²²APBK, sygn. W-10, s. 370.

⁶²³Ibidem, s. 372.

⁶²⁴Ibidem, s. 401.

przed posiłkiem na klęcząco na środku refektarza pięciu pacierzy, odmawianie po posiłku aktu skruchy, podawanie przy jedzeniu jedynie wody jako napoju i obowiązek przepisywania codziennie i potem odczytywania łącznie jednego arkusza medytacji⁶²⁵. Warto pochwalić, że bardzo słusznie przewidziano dla alkoholików zakaz spożywania alkoholu.

2.5. Organizacja władz prowincji

Dla pełnego zrozumienia sposobu funkcjonowania prowincji wielkopolskiej niezbędne jest opisanie również sposobu jej funkcjonowania pod kątem prawnym oraz organizacji władz prowincjalnych.

Po prowincji wielkopolskiej zachowały się konstytucje regulujące szczegółowo jej wewnętrzne funkcjonowanie. Pochodzą one z interesującego nas okresu. Poza jednymi rękopiśmiennymi konstytucjami nieznanymi z daty, przetrwały do naszych czasów także rękopiśmienne konstytucje z 1713 roku i z 1727 roku, konstytucje opracowane przez ojca Jana Kamińskiego wydane drukiem w 1732 i 1740 roku oraz opracowane przez ojca Baltazara Obermayra rękopiśmienne konstytucje z 1743 roku⁶²⁶. W niniejszej rozprawie zostały wykorzystane konstytucje z 1727 oraz 1743 roku.

Statuty prowincji regulowały bardzo wiele elementów dotyczących zakonnego życia. Regulowały przebieg zakonnych karier. Przykładowo określały, że kaznodzieja zakonny musi mieć za sobą przynajmniej 2 lata studiów teologii, a tytuł honorowy *Praedicator Generalis* może otrzymać dopiero po 9 latach przepowiadania⁶²⁷. Statuty określały też program nauczania, zobowiązując mistrzów nowicjuszy do nauczania pozostających pod jego opieką nowicjuszy Statutów Zakonu, Reguły Mikołaja III i Klemensa V oraz *Speculum* św. Bonawentury z Bagnoregio⁶²⁸. Regulowały też tak przyziemne kwestie jak kształt habitów, których kaptury miały być okrągłe, a nie spiczaste⁶²⁹.

Na podstawie określonych w statutach przepisów funkcjonowała prowincja oraz jej władze. Przejdźmy teraz do przedstawienia instytucji prowincji. Na czele prowincji stało definitorium. Definitorium było częściowo wybierane podczas odbywających się co 3 lata kapituł prowincjalnych. Na każdym z takich posiedzeń wybierano na 3-letnią prowincjała kierującego

---

⁶²⁵AAW, sygn. 461, k. 169r-169v.

⁶²⁶H. E. Wyczawski, *Statuty zakonu Bernardynów w Polsce 1453-1795*, „Prawo Kanoniczne. Kwartalnik prawnohistoryczny”, t. 25: 1982, z. 1-2, s. 184.

⁶²⁷APBK, sygn. W-29, s. 93-94.

⁶²⁸Ibidem, s. 86.

⁶²⁹APBK, sygn. W-9, s. 78.

pracami definitorium, kustosza prowincji będącego jego głównym doradcą oraz 4 definitorów aktualnych. Niezależnie od nich w skład definitorium wchodził dożywotnio byli prowincjałowie oraz zakonnicy obdarzeni tytułem *Pater Provinciae*. Obsługę obrad definitorium zapewniał powołany przez prowincjała sekretarz prowincji, który nie wchodził jednak w skład samego definitorium⁶³⁰.

Kluczową postacią definitorium oraz całej prowincji był prowincjał określany po łacinie jako *minister provincialis*⁶³¹. Jego głównym zadaniem było wizytowanie klasztorów, poza tym reprezentował także prowincję na kapitułach generalnych zakonu⁶³².

W przypadku śmierci prowincjała w trakcie kadencji na jego miejsce wybierany był na tzw. kongresie przez definitorium wikariusz prowincjalny, który sprawował swój urząd do najbliższej kapituły⁶³³. Przykładowo 12 grudnia 1762 roku na kongresie w Warcie w związku ze wcześniejszą śmiercią prowincjała Wawrzyńca Estki wybrano na wikariusza prowincjalnego Mikołaja Czarzastego⁶³⁴.

Tabela poniżej przedstawia wykaz prowincjałów oraz wikariuszy prowincjalnych sprawujących swój urząd w okresie istnienia klasztoru toruńskiego. Biorąc pod uwagę obowiązkowe wizytowanie klasztorów przez prowincjała, zakładać należy, że każda z wymienionych niżej postaci odwiedziła klasztor toruński.

Tab. 6. Prowincjałowie i wikariusze wielkopolscy w okresie istnienia klasztoru toruńskiego

Imię i nazwisko	Lata urzędowania	Funkcja
Serafin Gamalski	1722-1725	Prowincjał
Jan Kapistran Szysiecki	1725-1728	Prowincjał
Rafał Zgorzelski	1728-1731	Prowincjał
Mikołaj Barankiewicz	1731-1734	Prowincjał
Jan Kapistran Szysiecki	1737-1737	Prowincjał
Władysław Golbacki	1737-1741	Prowincjał
Mateusz Roźnerski	1741-1743	Prowincjał
Manswet Grabowski	1743-1746	Prowincjał
Mikołaj Czarzasty	1746-1749	Prowincjał
Roman Wróblewski	1749-1752	Prowincjał

⁶³⁰K. Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów 1933, s. 186-187; K. Kantak, *Wstęp*, [w:] *Kronika bernardynów toruńskich...*, s. 4.

⁶³¹Zob. np. APBK, sygn. W-7, s. 887 – wybory na prowincjała na kapitule w Kaliszu w 1767 roku, podczas których na prowincjała wielkopolskiego został wybrany ojciec Idzi Kłabczyński.

⁶³²K. Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów 1933, s. 186-187.

⁶³³Ibidem.

⁶³⁴APBK, sygn. W-7, s. 811-812.

Wawrzyniec Estka	1752-1755	Prowincjał
Mikołaj Czarzasty	1755-1758	Prowincjał
Józef Gurski	1758-1761	Prowincjał
Wawrzyniec Estka	1761-1762	Prowincjał
Mikołaj Czarzasty	1762-1764	Wikariusz prowincjalny
Józef Gurski	1764	Wikariusz prowincjalny
Bonawentura Strzelecki	1764-1766	Prowincjał
Idzi Kłabczyński	1767	Wikariusz prowincjalny
Idzi Kłabczyński	1767-1770	Prowincjał
Franciszek Chojnacki	1770-1773	Prowincjał
Florian Willant	1773-1775	Prowincjał
Archanioł Szteborski	1775-1776	Wikariusz prowincjalny
Archanioł Szteborski	1776-1779	Prowincjał
Andrzej Lankiewicz	1779-1782	Prowincjał
Władysław Rostki	1782-1785	Prowincjał
Idzi Smukalski	1785-1788	Prowincjał
Adrian Liszewski	1788-1791	Prowincjał
Jan Nepomucen Modlibowski	1791-1794	Prowincjał
Bonawentura Gołębowski	1794-1797	Prowincjał
Elekt Jabłoński	1797-1800	Prowincjał
Benedykt Łapiński	1800-1803	Prowincjał
Jan Nepomucen Modlibowski	1803-1806	Prowincjał
Franciszek Szumowski	1806-1809	Prowincjał
Daniel Mrozikiewicz	1809-1812	Prowincjał
Juwenalis Willant	1812-1815	Prowincjał
Rajmund Szwayczewski	1815-1818	Prowincjał
Jacek Kuźmicki	1818-1821	Prowincjał

Opracowanie własne na podstawie: APBK, sygn. W-7; WBP-KKT, DZS, RTN,
sygn. 74; Kronika Bernardynów Bydgoskich

Wszystkie zidentyfikowane przedwcześnie zgony prowincjałów miały miejsce w latach 60. i 70. XVIII wieku. Niektórzy prowincjałowie sprawowali swój urząd dwukrotnie: tak stało się w przypadku Jana Kapistrana Szysieckiego, Wawrzyńca Estki oraz Jana Nepomucena Modlibowskiego. Aż w 2 na 4 przypadki wikariusz prowincjalny został wybrany przez następną kapitułę na prowincjała.

Istniały pewne ograniczenie dotyczące wyboru na urząd prowincjała w prowincji wielkopolskiej. W przypadku wyboru prowincjała po raz kolejny na tę funkcję można było być powołanym dopiero po upływie 6 lat⁶³⁵. Ponadto na prowincjałów nie mogło być pod rząd

⁶³⁵APBK, sygn. W-29, s. 78.

powołanych dwóch zakonników niemieckiego pochodzenia ani dwóch zakonników spokrewnionych ze sobą do 4 stopnia pokrewieństwa⁶³⁶. Oba te zastrzeżenia odnosiły się do rzeczywistości prowincjalnej. Stosunkowo liczni byli bracia i ojcowie niemieckiego pochodzenia wywodzący się głównie z obszaru Warmii⁶³⁷. Ponadto w zakonie często spotykamy kilku zakonników noszących to samo nazwisko, którzy potencjalnie byli ze sobą spokrewnieni (np. Wenancjusz Sremowicz, Poncján Szremowicz i Piotr Szremowicz, Mateusz Sztemborski i Archanioł Sztemborski, Józef Nieswandt i Teodor Nieswandt)⁶³⁸.

Definitorium kierujące prowincją było wybierane na odbywającej się co 3 lata kapitule, w której brało udział do 100 zakonników. Był to najważniejszy organ prowincji. Według Kamila Kantaka w obradach kapituł uczestniczyli gwardianie, lektorzy oraz niektórzy szczególnie zasłużeni lub zaproszeni do udziału w niej ojcowie⁶³⁹. Maciej Stawiski zwrócił uwagę na ważny termin „ojcowie wokalsi”, który oznaczał zakonników uprawnionych do oddawania głosu na kapitule⁶⁴⁰. Statuty prowincji wielkopolskiej szczegółowo określały, kto w prowincji należał do grona ojców wokalsów – byli to prowincjał, kustosz, definitory aktualni, ojcowie prowincji, byli prowincjałowie, jubilaci, wszyscy gwardianie, lektorzy generalni i pierwsi lektorzy filozofii⁶⁴¹.

Za organizację kapituły odpowiadał komisarz zwany też wizytatorem. W XVI-XVII wieku byli to obcokrajowcy, najczęściej Włosi. Ostatni raz obcokrajowiec pełnił ten urząd w 1674 roku. Później wizytatorzy pochodzili już tylko wyłącznie z sąsiednich polskich prowincji bernardyńskich. Jego urząd trwał 3 miesiące, a w tym czasie jego zadaniem było odwiedzenie wszystkich klasztorów oraz przeprowadzenie kapituły. Miał on pełną władzę nad prowincją, co umożliwiała mu zwalczanie rozmaitych odstępstw⁶⁴².

Mamy zachowany dla prowincji wielkopolskiej protokół z takiej wizytacji odbytej w 1764 roku przez ojca Tomasza Glatza⁶⁴³. Był on lektorem generalnym teologii spekulatywnej z prowincji małopolskiej bernardynów⁶⁴⁴. Komisarz 6 sierpnia 1764 roku dotarł do klasztoru w Lubawie, gdzie przeprowadził wizytację. 8 sierpnia 1764 roku opuścił Lubawę, udając się przez Skarlin do

---

⁶³⁶Ibidem, s. 81.

⁶³⁷Przykładowo dla klasztoru w Bydgoszczy dla analizowanej przez mnie grupy zakonników obliczyłem, że blisko 1/3 z nich nosiła niemieckie nazwiska. Byli to w większości kaznodzieje niemieccy pochodzący głównie z obszaru Warmii (zob. M. Stawiski, *Bernardyni bydgoscy...*, s. 236).

⁶³⁸Zob. np. APBK, sygn. W-7.

⁶³⁹K. Katak, *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów 1933, s. 184-185, 440, 442.

⁶⁴⁰M. Stawiski, *Bernardyni bydgoscy...*, s. 29.

⁶⁴¹APBK, sygn. W-29, s. 67.

⁶⁴²M. Stawiski, *Bernardyni bydgoscy...*, s. 28.

⁶⁴³APBK, sygn. W-36.

⁶⁴⁴APBK, sygn. W-8, s. 894.

Osieczka, gdzie nocował. Następnego dnia 9 sierpnia 1764 roku dotarł do Kowalewa Pomorskiego, a stamtąd do klasztoru w Toruniu, w którym przebywał do 16 sierpnia 1764 roku. Następnie przez Steklin i Lipno udał się do klasztoru w Skępem, gdzie dotarł w nocy 16 sierpnia 1764 roku⁶⁴⁵. Także prowincja wielkopolska dostarczała wizytatorów dla innych prowincji. Przykładowo 4 listopada 1780 roku generał zakonu Paschalis a Varisio powołał na wizytatora prowincji litewskiej bernardynów ówczesnego kustosza prowincji wielkopolskiej Archanioła Sztemborskiego⁶⁴⁶.

Biorąc pod uwagę wielką liczebność prowincji, jaka wyłania się chociażby ze spisu zakonników z 1762 roku⁶⁴⁷ albo z 1773 roku⁶⁴⁸, należy zauważyć, że jedynie nieliczna warstwa zakonnej elity uczestniczyła w wyborze władz prowincji podczas kapituł. Większość zakonników pozbawiona była najprawdopodobniej jakiegokolwiek wpływu na zarządzanie prowincją. Nie mogąc uczestniczyć w kapitule, byli zdani jedynie na docenieni swojej aktywności przez kapitułarzy.

Poniżej zamieszczony został wykaz kapituł prowincjalnych z okresu funkcjonowania klasztoru toruńskiego z wyszczególnieniem roku oraz miejsce odbywania kapituły.

Tab. 7. Kapituły prowincjalne w okresie istnienia klasztoru toruńskiego

Rok kapituły	Miejsce kapituły
1725	Skępe
1728	Lubawa
1731	Grodzisk Wielkopolski
1734	Złoczew
1737	Poznań
1741	Skępe
1743	Łęczycza
1746	Piotrków Trybunalski
1749	Łowicz
1752	Koźmin
1755	Kościan
1758	Warta
1761	Kalisz
1764	Ostrołęka
1767	Kalisz
1770	Grodzisk Wielkopolski

⁶⁴⁵APBK, sygn. W-36, s. 30-37.

⁶⁴⁶APBK, sygn. W-11, s. 71.

⁶⁴⁷APBK, sygn. W-10, s. 361-413.

⁶⁴⁸ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 26r-59v.

1773	Poznań
1776	Skępe
1779	Grodzisk Wielkopolski
1782	Koło
1785	Łęczycza
1788	Piotrków Trybunalski
1791	Kazimierz Biskupi
1794	Skępe
1797	Kazimierz Biskupi
1800	Skępe
1803	Piotrków Trybunalski
1806	Warta
1809	Warta
1812	Przyrów
1815	Kazimierz Biskupi
1818	Przyrów
1821	Koło

Opracowanie własne na podstawie: APBK, sygn. W-7; APBK, sygn. VIII-23, Kronika Bernardynów Bydgoskich

Zauważamy, że co do zasady kapituły prowincjalne odbywały się w mniejszych ośrodkach w centralnej Polsce. 5 razy w analizowanym okresie kapituła prowincjalna odbyła się w Skępem, 3 razy w Grodzisku Wielkopolskim, 3 razy w Piotrkowie Trybunalskim, 3 razy w Kazimierzu Biskupim, 3 razy w Warcie, 2 razy w Przyrowie, 2 razy w Kole, 2 razy w Łęczycy, 2 razy w Kaliszu, 2 razy w Poznaniu, 1 raz w Ostrołęce, 1 raz w Złoczewie, 1 raz w Łowiczu, 1 raz w Kościanie, 1 raz w Koźminie i 1 raz w Lubawie. Najpopularniejszym miejsce odbywania kapituły było zatem wówczas Skępe na obszarze Ziemi Dobrzyńskiej.

Definitorium podczas kapituł obsadzało większość urzędów zakonnych (gwardianie, przełożeni, spowiednicy siostr, kaznodzieje, wikariusze, lektorzy)⁶⁴⁹. Odbywało się to w formie głosowania. Nie wiemy, jak głosowali poszczególni definitory. Znamy tylko ostateczny wynik. Co do zasady głosowania były jednomyślne i wszyscy definitory głosowali za. Zdarzały się jednak przypadki, że dany kandydat nie zdobył poparcia wszystkich definitorów. Na kapitule w Warcie w 1758 roku wszyscy gwardianie otrzymali komplet 7 głosów za, za wyjątkiem gwardiana strzegocińskiego Mikołaja Łaguny, który otrzymał 6 głosów za i 1 głos przeciw⁶⁵⁰. Poza tym na kapitułach wybierano rezydenta rzymskiego reprezentującego interesy prowincji w Rzymie. Wskazywanie kandydata na rezydenta rzymskiego było uprawnieniem prowincjała⁶⁵¹.

⁶⁴⁹Zob. np. APBK, sygn. W-7, s. 608-610 – obsada personalna ustanowiona przez kapitułę z 1743 roku.

⁶⁵⁰APBK, sygn. W-7, s. 754-755.

⁶⁵¹Zob. np. APBK, sygn. W-7, s. 716 – nowo wybrany prowincjał Wawrzyniec Estka zaproponował na rezydenta

Poza kapitułami prowincjalnymi odbywały się jeszcze w prowincji wielkopolskiej tzw. kapituły pośrednie zwane także konwokacjami. Odbywały się one pod przewodnictwem prowincjała i miały miejsce najczęściej jesienią roku następującego po kapitule prowincjalnej⁶⁵². Definitorium na konwokacjach zmieniał obsadę personalną klasztorów prowincji, dlatego podejmowane wtedy decyzje były nieraz prawie równie istotne co decyzje samych kapituł⁶⁵³.

Władze prowincji dbały bardzo o zachowanie historii zakonu dla kolejnych pokoleń. W obrębie urzędów prowincjalnych istniała funkcja chronologa prowincji, który zarządzał archiwum prowincjalnym i miał nadzór nad archiwami klasztorowymi⁶⁵⁴. Każdy klasztor od XVII wieku miał bowiem obowiązek prowadzić własną kronikę i wysyłać wyciągi z niej do archiwum prowincji. Wiele klasztorów nie wywiązywało się z tego obowiązku, na co w 1791 roku skarżył się ówczesny prowincjał wielkopolski Jan Nepomucen Modlibowski⁶⁵⁵. Co do zasady kronika klasztorowa powinna występować w dwóch egzemplarzach – jeden był redagowany na miejscu, a drugi z wyciągów w archiwum prowincjalnym. Dzięki nawet w wypadku zaginięcia jednego z egzemplarzy, jest szansa na wykorzystanie drugiego. Niestety stałą praktyką było zakładanie kronik od nowa, najczęściej ze streszczeniem starszych fragmentów, przez co pozbawieni zostaliśmy wielu ciekawych szczegółów⁶⁵⁶.

Archiwum prowincji wielkopolskiej początkowo mieściło się w Warszawie⁶⁵⁷, pod koniec XVII wieku w Grodzisku Wielkopolskim⁶⁵⁸, po czym na początku XVIII wieku umieszczone zostało we Wschowie. Kamilowi Kantakowi udało się zrekonstruować wykaz chronologów prowincji wielkopolskiej z okresu XVIII wieku. Byli to kolejno Norbert Żółwiński, Antoni Zelewski, Paulin Kleyna, Jan Kamieński, Stefan Kamiński, Manswet Grabowski, Baltazar Obermayer, Bonawentura Markowski, Marian Ossowski, Feliks Dobrowicz, Manswet Paprocki i Edward Dobrowolski⁶⁵⁹.

Z prowincją wielkopolską związane były też klasztory żeńskiego zakonu sióstr bernardynek. Początek bernardynek w Polsce miał miejsce równocześnie z powstaniem bernardynów w 1453 roku. Początkowo funkcjonowały one według III Reguły jako osoby świeckie, lecz z czasem siostry bernardynki coraz bardziej upodobniały swoje życie do życia zakonnego o charakterze

---

rzymskiego dotychczasowego lektora filozofii Mariana Pilowskiego.

⁶⁵²M. Stawiski, *Bernardyni bydgoscy...*, s. 29.

⁶⁵³Zob. np. APBK, sygn. W-7, s. 627-630 – obsada personalna ustanowiona przez konwokację z 1744 roku.

⁶⁵⁴K. Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów 1933, s. 496.

⁶⁵⁵M. Stawiski, *Bernardyni przasnyscy...*, s. 38-39.

⁶⁵⁶K. Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów 1933, s. 496-497.

⁶⁵⁷Ibidem, s. 497.

⁶⁵⁸S. B. Tomczak, *Grodzisk Wielkopolski...*, s. 84.

⁶⁵⁹K. Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów 1933, s. 497.

kontemplacyjnym. Przez pierwsze 100 lat istnienia nie przyjęły jeszcze jednak klauzury⁶⁶⁰. Prowincja wielkopolska miała pod swoją opieką w momencie I rozbioru Polski 7 klasztorów bernardynek: w Poznaniu, Wieluniu, Warcie, Kaliszu, Przasnyszu, Warszawie i Łowiczu⁶⁶¹. Według spisu zakonników prowincji z 1762 roku najliczniejsze były klasztory w Poznaniu i Wieluniu liczące po 26 sióstr, kolejny był klasztor w Kaliszu liczący 21 sióstr, następnie klasztory w Przasnyszu i Łowiczu liczące po 19 sióstr, klasztor w Warcie liczący 15 sióstr i na końcu klasztor w Warszawie liczący 14 sióstr⁶⁶². Na czele konwentu sióstr bernardynek stała matka i przełożona mająca do pomocy wikarię, wyższe rangą siostry należały do grona dyskretek, wszystkie pozostałe były profeskami⁶⁶³. Zgony sióstr były odnotowywane w aktach prowincji bernardynów⁶⁶⁴, podobnie jak ich profesje⁶⁶⁵ oraz elekcje matek-przełożonych⁶⁶⁶.

Klasztory utrzymywały liczne relacje z elitami lokalnymi i krajowymi, których przedstawiciele byli syndykami i dobrodziejami klasztorów. Kościół św. Anny w Warszawie został przykładowo w latach 1786-1788 przebudowany w stylu klasycystycznym z inicjatywy Stanisława Kostki Potockiego. Co prawda bernardyni sami rozpoczęli wcześniej prace budowlane, ale z braku funduszy nie mogli ich dokończyć. Potocki zaoferował się sfinansować prace, ale pod warunkiem ich realizacji według dostarczonego przezeń projektu, na co bernardyni przystali. Inwestycję wsparł m.in. król Stanisław August Poniatowski, który ofiarował 4 gipsowe figury ewangelistów do fasady kościoła. Brakującą nadal ok. 1/3 środków zapewnił z inicjatywy Potockiego bardzo bogaty mariensztacki mieszczanin Jerzy Kwieciński⁶⁶⁷.

---

⁶⁶⁰I. M. Rusecki, *Z dziejów ojców bernardynów w Polsce...*, s. 198.

⁶⁶¹H. E. Wyczawski, *Katalog Archiwum Prowincji...*, s. 37.

⁶⁶²APBK, sygn. W-10, s. 408-411.

⁶⁶³Ibidem.

⁶⁶⁴Zob. np. APBK, sygn. W-7, s. 1114.

⁶⁶⁵APBK, sygn. W-8, s. 522.

⁶⁶⁶Ibidem, s. 30.

⁶⁶⁷T. S. Jaroszewski, *Chrystian Piotr Aigner 1756-1841* (Studia i Materiały do Teorii i Historii Architektury i Urbanistyki, t. 5), Warszawa 1965, s. 54.

Rozdział III

Dzieje klasztoru bernardyńskiego w Toruniu w XVIII wieku

W niniejszym rozdziale poznamy chronologicznie zarys historii klasztoru toruńskiego na tle dziejów miasta Torunia w kontekście ukazanej z poprzednim rozdziale prowincji. Wiele zjawisk zachodziło równocześnie ze sobą, a przy takim układzie treści możliwe będzie uzmysłowienie sobie, jak wielkie wyzwanie stało przed toruńskimi gwardianami bernardynów, by jednocześnie koordynować duszpasterstwo, relacje z miastem, wyposażanie kościoła i bieżące utrzymanie klasztoru, zwłaszcza w okresach zawieruchy politycznej. Nasz stan wiedzy w zakresie dziejów klasztoru jest bardzo ubogi. Jedynym autorem, który szerzej korzystał z kroniki bernardynów toruńskich na tle historii miasta, był do tej pory Stanisław Wałęga⁶⁶⁸, jest to jednak już praca sprzed ponad 90 lat.

3.1. Prawa do kościoła i klasztoru

Według tradycji w 1239 roku krzyżacki rycerz Poppo von Osterna ufundował w Toruniu klasztor franciszkański⁶⁶⁹, jednak najprawdopodobniej faktycznym inicjatorem założenia klasztoru był jednak wielki mistrz Hermann von Salza, a grunty na klasztor przekazał Zakon Krzyżacki⁶⁷⁰. Pierwotnie toruński klasztor franciszkanów został zgodnie ze zwyczajem założony został na przedmieściach, dopiero później w latach 50. XIII wieku został wchłonięty w obręb miasta⁶⁷¹. Pierwsze zabudowania kościoła i klasztoru zaczęto wznosić zapewne jeszcze w 1239 roku, a już w 1243 roku musiały nadawać się do użytku, bowiem wówczas to właśnie w klasztorze franciszkanów odbył się synod dzielący Prusy na 4 diecezje⁶⁷². Budowa obecnie istniejącego murowanego kościoła została jednak według najnowszych ustaleń ukończona dopiero w połowie XIV wieku⁶⁷³. Klasztor od samego początku wyłączony był spod jurysdykcji miejskiej⁶⁷⁴. Klasztor

---

⁶⁶⁸S. Wałęga, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, t. 1, Toruń 1933.

⁶⁶⁹J. Domasłowski, J. Jarzewicz, *Kościół Najświętszej Marii Panny w Toruniu (Zabytki Polski Północnej, nr 10)*, Toruń 1998, s. 7.

⁶⁷⁰J. Tandecki, *Założenie i początki klasztoru franciszkanów toruńskich w XIII-XIV w.*, "Zapiski Historyczne", t: 54: 1989, z. 4, s. 11, 13.

⁶⁷¹K. Mikulski, *Przestrzeń i społeczeństwo Torunia od końca XIV do początku XVIII wieku*, Toruń 1998, s. 33-34.

⁶⁷²J. Tandecki, *Założenie i początki klasztoru franciszkanów toruńskich w XIII-XIV w.*, "Zapiski Historyczne", t: 54: 1989, z. 4, s. 14.

⁶⁷³Informacja została przedstawiona przez prof. Juliusza Raczkowskiego podczas jego otwartego wykładu w ramach "Wieczorów Toruńskich" w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu w dniu 19 kwietnia 2022 roku: <https://torun.pl/en/node/259575>, dostęp 11 maja 2024 roku.

początkowo należał do prowincji czesko-polskiej, ale prawdopodobnie pomiędzy 1263 a 1272 rokiem został przeniesiony do prowincji saskiej⁶⁷⁵. Uchodził za najznamienitszy klasztor w kustodii pruskiej tej prowincji, był siedzibą kustosa⁶⁷⁶. W 1451 roku według kroniki klasztornej prowincja saska przyjęła reformę Jana Kapistrana i stała się prowincją obserwancką⁶⁷⁷. Klasztor toruński zatem od tego momentu należał do tego samego nurtu co polscy bernardyni, których pierwszy klasztor powstanie 3 lata później.

W XVI w. klasztor obserwantów toruńskich upadł pod naporem reformacji. Uderzenie reformacji było szczególnie bolesne, bo nauka Marcina Lutra znalazła posłuch także wśród samych zakonników. Otóż już jesienią 1523 roku zbiegły z klasztoru gdańskiego brat Krzysztof Medigen rozpoczął swoją działalność wywrotową wśród toruńskich franciszkanów, zarzucając im faryzeizm, a ich regule pustkę. Przechwalał się też, że kustosz pruski jest już zwolennikiem Lutra. Jego działalność budziła wielkie obawy gwardiana Franciszka Wintera, który najwidoczniej nie potrafił sobie z nim poradzić. W 1525 roku doszło do zniszczenia konwentów w Gdańsku i Elblągu. Toruń uniknął rozruchów, jednak zakony zaatakował werbalnie luteranin Maciej Monsterberg, określając ich jako „zdrajców lub łobuzów” i grożąc im ogniem piekielnym. W latach 30. XVI wieku swoje luterzańskie kazania przy kościele NMP zaczął głosić Bartłomiej Jöricz⁶⁷⁸. Generalnie jednak reformacja do Torunia wchodziła opóźniona w stosunku do innych wielkich miast Prus Królewskich – o ile z pierwszym reformacyjnym kapłanem w Gdańsku mieliśmy do czynienia już w 1518 roku, o tyle w Toruniu dopiero w 1530 roku⁶⁷⁹.

Sama kronika zakonna podała inny przebieg wypadków, pomijając zupełnie kryzys w obrębie zakonu i stopniowe postępy reformacji. Toruński klasztor wymarł z powodu dżumy, a pozostał w nim jedynie do swojej śmierci w 1559 roku ojciec Bartłomiej z socjuszem, nękany przez toruńskich luteranów⁶⁸⁰. Dla opanowania Torunia przez reformację kluczowa okazała się postawa miejscowych elit – już w 1527 roku rajcy zatrudnili na sekretarza miejskiego zwolennika

---

⁶⁷⁴K. Mikulski, *Przestrzeń i społeczeństwo Torunia od końca XIV do początku XVIII wieku*, Toruń 1998, s. 128.

⁶⁷⁵J. Tandecki, *Założenie i początki klasztoru franciszkanów toruńskich w XIII-XIV w.*, "Zapiski Historyczne", t. 54: 1989, z. 4, s. 15.

⁶⁷⁶T. Glemma, *Dzieje stosunków kościelnych w Toruniu*, [w:] *Dzieje Torunia. Praca zbiorowa z okazji 700-lecia miasta*, red. K. Tymieniecki, Toruń 1933 s. 261.

⁶⁷⁷APBK, sygn. W-65, s. 121-122.

⁶⁷⁸M. Biskup, *Historia Torunia*, t. 2, cz. 1: "U schyłku średniowiecza i w początkach odrodzenia", red. M. Biskup, Toruń 1992, s. 215-219.

⁶⁷⁹P. Oliński, *Pierwsze ślady reformacji w Toruniu*, [w:] *Toruń miasto wielu wyznań*, red. J. Kłaczek, P. Oliński, W. Rozynkowski, Toruń 2017, s. 13.

⁶⁸⁰APBK, sygn. W-65, s. 121-122.

reformacji Jerzego Zimmermanna z Gdańsku, a testament rajcy Christiana Strobanda z 1531 roku zdradzał już przekonania luterzańskie⁶⁸¹.

W dniu 27 marca 1557 roku jeszcze przede oficjalnym przyznaniem miastu swobód wyznaniowych w kościele NMP odbyła się uroczyste przyjęcie Komunii Świętej pod dwiema postaciami, a wśród przyjmujących Komunię byli miejscy rajcy Jerzy Strauss i Jakub Wenda⁶⁸². Kronika toruńskich bernardynów podała tę informację za Hartknochem⁶⁸³. Już natomiast 31 października 1557 roku rada miejska mianowała proboszcza parafii mariackiej w osobie Albina Krügera⁶⁸⁴.

W dniu 28 grudnia 1558 roku król Zygmunt August nadał Toruniowi, Gdańskowi i Elblągowi przywilej pozwalający na głoszenie Ewangelii według wyznania augsburskiego oraz prawo do przyjmowania Komunii pod dwiema postaciami⁶⁸⁵. Był to wielki triumf reformacji w Toruniu, która od tego momentu zajęła dominujące miejsce w życiu miasta. Jak zaznaczył Kamil Kantak, klasztory franciszkańskie w Prusach Królewskich w XVI wieku upadły, a ich posiadłości zostały przejęte przez magistraty – w budynkach kościelnych znalazły się zbory, a w klasztorach szkoły. Winą za to obarczył niemieckich zakonników, którzy woleli w zamian za dożywotnie utrzymanie przekazać dzierżone przez siebie zabudowania miastom, niż poprosić o pomoc w ich obsadzeniu sąsiednią polską prowincję⁶⁸⁶. W ten sposób ostatni franciszkanie przekazali miastu kościół, a później klasztor⁶⁸⁷. Byli to Samuel Andrzej oraz Benedykt – kościół w ręce Rady Miasta oddali w 1557 roku, a opustoszały klasztor w 1559 roku⁶⁸⁸. Według kronik bernardyńskich ostatnim

---

⁶⁸¹P. Oliński, *Pierwsze ślady reformacji w Toruniu*, [w:] *Toruń miasto wielu wyznań*, red. J. Kłaczko, P. Oliński, W. Rozynkowski, Toruń 2017, s. 15-16.

⁶⁸²K. Maliszewski, *Stosunki religijne w Toruniu*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 2: "W czasach renesansu, reformacji i wczesnego baroku (1548-1660)", red. M. Biskup, Toruń 1998, s. 259.

⁶⁸³APBK, sygn. W-65, s. 122-123.

⁶⁸⁴P. Birecki, *Sztuka w służbie toruńskich ewangelików epoki nowożytnej*, [w:] *Toruń miasto wielu wyznań*, red. J. Kłaczko, P. Oliński, W. Rozynkowski, Toruń 2017, s. 45.

⁶⁸⁵K. Maliszewski, *Stosunki religijne w Toruniu*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 2: "W czasach renesansu, reformacji i wczesnego baroku (1548-1660)", red. M. Biskup, Toruń 1998, s. 260.

⁶⁸⁶K. Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów 1933, s. 2.

⁶⁸⁷J. Małek, *Kościół Mariacki w Toruniu w okresie protestanckim*, [w:] *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Toruń 14-16 kwietnia 2005* (Dzieje i Skarby Kościołów Toruńskich, t. 2), red. K. Kluczajd, Toruń 2005, s. 248-250.

⁶⁸⁸P. Birecki, *Wypożyczenie wnętrza kościoła Mariackiego w Toruniu w okresie reformacji*, [w:] *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, 14-16 kwietnia 2005 roku* (Dzieje i Skarby Kościołów Toruńskich, t. 2), red. K. Kluczajd, Toruń 2005, s. 276.

zakonnikiem w klasztorze toruńskim miał być jednak kaznodzieja Bartłomiej zmarły w 1559 roku. Po jego śmierci biskup chełmiński Jan Lubowidzki miał chcieć urządzić przy Kościele Panny Marii zwykłą katolicką parafię, ale nie dopuścili do tego toruńscy luteranie, za co obłożył on całe miasto ekskomuniką⁶⁸⁹.

Kościół NMP został w ten sposób przekształcony w miejską świątynię luterzańską, z kolei w dawnym klasztorze toruńskim znalazła się siedziba powstałego w 1568 roku gimnazjum. Celem szkoły było propagowanie wiary luterńskiej. Uczniowie mieli obowiązek uczestniczenia w nabożeństwach, streszczania kazań i udziału we wspólnych modlitwach, a wśród ważnych lektur znajdował się katechizm Marcina Lutra⁶⁹⁰. Przejęcie kościoła przez luteranów nie spowodowało wielkich strat w jego wyposażeniu – przyjaźnie nastawieni wobec sztuki luteranie zachowali nawet stary ołtarz główny, usuwając z niego jedynie relikwiarze i wizerunki świętych oraz konfiskując złotnictwo⁶⁹¹. Jednocześnie ufundowali jednak wiele nowego wyposażenia – wiele nowych ławek w środkowej części kościoła, ambonę z 1605 roku, wielkie organy z lat 1601-1609, małe organy z 1626 roku, a także ok. 160 płyt nagrobnych, ok. 25 epitafiów, 17 chorągwi nagrobnych oraz kilkanaście tablic herbowych i tabliczek inskrypcyjnych⁶⁹². Przearanżowali też znacząco prezbiterium – przed stallami ustawili ławy dla rektora, profesury i uczniów gimnazjum, a pośrodku chrzcielnicę i pulpit dla śpiewaków, były tam też nawet 2 konfesjonały⁶⁹³.

Tu jest miejsce na ważną uwagę. Zgodnie z tym, co przedstawiono w rozdziale I, władze miasta nie miały najmniejszych podstaw prawnych do przejścia zabudowań pofranciszkańskich. Kościół i klasztor były bowiem własnością Stolicy Apostolskiej, a za materialne aspekty funkcjonowania wspólnoty powinien w dodatku odpowiadać świecki syndyk. Działanie to było więc w sposób oczywisty bezprawne. Nie dziwi więc, że szybko podjęto działania mające na celu restytucję klasztoru i kościoła franciszkanów w Toruniu w ręce Kościoła Katolickiego.

Już bowiem 12 lipca 1603 roku papież Klemens VII wydał w Rzymie brewe przyznające dawne klasztory obserwanckie prowincji saskiej w Nowem nad Wisłą oraz Toruniu polskiej

---

⁶⁸⁹WBP-KK, rkps 74, k. 46v.

⁶⁹⁰K. Maliszewski, *Stosunki religijne w Toruniu*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 2: "W czasach renesansu, reformacji i wczesnego baroku (1548-1660)", red. M. Biskup, Toruń 1998, s. 260, 265-266, 284.

⁶⁹¹P. Birecki, *Sztuka w służbie toruńskich ewangelików epoki nowożytnej*, [w:] *Toruń miasto wielu wyznań*, red. J. Kłaczko, P. Oliński, W. Rozynkowski, Toruń 2017, s. 35.

⁶⁹²P. Birecki, *Wyposażenie wnętrza kościoła Mariackiego w Toruniu w okresie reformacji*, [w:] *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, 14-16 kwietnia 2005 roku* (Dzieje i Skarby Kościołów Toruńskich, t. 2), red. K. Kluczajd, Toruń 2005, s. 281-286.

⁶⁹³P. Birecki, *Protestancki okres kościoła NMP w Toruniu*, [w:] *Sztuka i dialog wyznań w XVI i XVII wieku. Materiały Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Wrocław, listopad 1999*, red. J. Harasimowicz, Warszawa 2000, s. 299.

provincji bernardynów⁶⁹⁴. Jest to pierwszy moment, od którego klasztor franciszkański w Toruniu znalazł się w orbicie wpływów polskich bernardynów. Wcześniej był już związany z nurtem obserwanckim, ale dopiero teraz został powiązany z prowincją polskich obserwantów zwanych bernardynami.

Decyzja papieska nie była martwą literą, bowiem już w 1606 roku do Toruniu przybył przedstawiciel polskiej prowincji bernardynów ojciec Bonawentura Krzeciak z Poznania, próbując objąć konwent. Zachował się jego list z dnia 17 stycznia 1606 roku adresowany do biskupa chełmińskiego, w którym tłumaczył niepowodzenie swojej misji oraz przekazanie dalsze kontynuowania działań biskupowi lubawskiemu⁶⁹⁵. Jego akcja zakończyła się niepowodzeniem w związku z napiętą sytuacją w mieście po tumulcie z 1606 roku⁶⁹⁶. Jak zauważył Kamil Kantak, o ile w małych ośrodkach jak Lubawa, Barczewo czy Nowe powiodła się rewindykacja klasztorów, o tyle w wielkich miastach Toruniu i Gdańsku nie udało się to, gdyż miasta te były potężne i nie można było ich przymusić do oddania klasztorów⁶⁹⁷.

Sprawa ucichła następnie na wiele lat. Bernardyni postarali się jednak wkrótce o następny papieski przywilej z powodu obaw o zakusy na Toruń z konwentualnych⁶⁹⁸. Konkurencja tym bardziej motywowała to ich do ożywionej walki⁶⁹⁹. W dniu 12 grudnia 1636 roku w Rzymie potwierdzono prawa bernardynów do klasztoru toruńskiego⁷⁰⁰. Od tego momentu bernardyni rozpoczynają agitację pośród szlachty polskiej i pruskiej za odzyskaniem kościoła NMP, a ta najczęściej decyduje się wesprzeć zakonników⁷⁰¹.

Sprawa klasztoru toruńskiego powróciła szczególnie mocno w 1641 roku, kiedy wielkie oburzenie bernardynów spowodowało przybycie reformatów do Toruniu. Ślali oni supliki w tej sprawie, powołując się na zakonne przepisy zabraniające lokowania w jednym miejscu więcej niż jednego klasztoru franciszkańskiego, argumentując, że Toruń prawnie należy się bernardynom⁷⁰². W tych okolicznościach papież Urban VIII potwierdził 22 listopada 1641 roku prawa bernardynów

---

⁶⁹⁴APBK, sygn. W-65, s. 54; ADPelp, Kronika bernardynów toruńskich, s. 20.

⁶⁹⁵ADPelp, Bernardyni w Toruniu, sygn. 1, s. 19.

⁶⁹⁶K. Maliszewski, *Stosunki religijne w Toruniu*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 2: "W czasach renesansu, reformacji i wczesnego baroku (1548-1660)", red. M. Biskup, Toruń 1998, s. 284.

⁶⁹⁷K. Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów 1933, s. 3-5.

⁶⁹⁸WBP-KK, rkps nr 74, k. 46v; APBK, sygn. W-65, s. 59; ADPelp, Kronika bernardynów toruńskich, s. 23.

⁶⁹⁹T. Glemma, *Dzieje stosunków kościelnych w Toruniu*, [w:] *Dzieje Torunia. Praca zbiorowa z okazji 700-lecia miasta*, red. K. Tymieniecki, Toruń 1933 s. 290-291.

⁷⁰⁰APBK, sygn. W-65, s. 59; ADPelp, Kronika bernardynów toruńskich, s. 23.

⁷⁰¹T. Glemma, *Stosunki kościelne w Toruniu w stuleciu XVI i XVII na tle dziejów kościelnych Prus Królewskich*, Toruń 1934, s. 191.

⁷⁰²APBK, sygn. W-65, s. 63-64, 72-74; ADPelp, Kronika bernardynów toruńskich, s. 27, 29, 33-34.

do klasztoru toruńskiego nadane im na mocy brewe papieskiego z 1603 roku⁷⁰³. Jedną ze starszych publikacji omyłkowo podała, że bernardyni przybyli do Torunia w 1641 roku i osiedli przy Kościele św. Krzyża⁷⁰⁴. W rzeczywistości chodziło tu oczywiście o reformatów, którzy w 1641 roku zostali osadzeni na krótko przy kościele św. Wawrzyńca⁷⁰⁵.

Temat klasztoru powrócił ponad dekadę później. W 1653 roku prowincja i definitorium prowincji wielkopolskiej zawnioskowali do biskupa chełmińskiego, że jeśli Toruń nie chce oddać kościoła i klasztoru, niech w ramach rekompensaty wybuduje bernardynom nowe obiekty⁷⁰⁶. W odpowiedzi na ten list biskup w liście nadanym z Lubawy w dniu 20 grudnia 1653 roku życzył bernardynom odzyskania swoich obiektów⁷⁰⁷, nie wskazuje jednak na podjęcie przez nich jakichś energiczniejszych działań w tym kierunku. Zdaniem Tadeusza Glemmy starania o klasztor toruński zintensyfikować się miały po 1653 roku⁷⁰⁸, jednak z zachowanych dokumentów wcale to nie wynika.

Kwestia klasztoru toruńskiego ucichła bowiem następnie na kilkadziesiąt lat, by powrócić z całą mocą w latach 80. XVII wieku. 12 maja 1685 roku papież Innocenty XI potwierdził brewe Klemensa VII z 1603 roku⁷⁰⁹, a ingrosacji i ekstradycji niniejszego aktu dokonał w 1686 roku biskup chełmiński⁷¹⁰. 23 lipca 1687 roku biskup chełmiński poinformował, że gwardian lubawski ojciec Florian z Krotoszyna złożył w sądzie biskupim dokumenty dotyczące wcielenia klasztoru toruńskiego do prowincji wielkopolskiej bernardynów⁷¹¹. Jest to bardzo ważna informacja, bowiem stara polska prowincja, której klasztor przyznano w 1603 roku, uległa już podziałowi na 3 mniejsze prowincje.

Atak na biskupa Opalińskiego w Toruniu w 1688 roku mógł być okazją, by wymusić na dumnym mieście zwrot Kościoła Panny Marii, jednak do tego ostatecznie nie doszło⁷¹². 8 stycznia

---

⁷⁰³ APBK, sygn. W-65, s. 75; ADPelp, Kronika bernardynów toruńskich, s. 35.

⁷⁰⁴ *Diecezja chełmińska. Zarys historyczno-statystyczny*, Pelplin 1928, s. 64, 678-679.

⁷⁰⁵ J. Domasłowski, *Kościół świętych Piotra i Pawła i klasztor franciszkanów (dawniej reformatów) na Podgórzu w Toruniu*, Toruń 2007, s. 22; T. Glemma, *Stosunki kościelne w Toruniu w stuleciu XVI i XVII na tle dziejów kościelnych Prus Królewskich*, Toruń 1934, s. 191.

⁷⁰⁶ APBK, sygn. W-65, s. 78; ADPelp, Kronika bernardynów toruńskich, s. 38.

⁷⁰⁷ APBK, sygn. W-65, s. 80; ADPelp, Kronika bernardynów toruńskich, s. 39.

⁷⁰⁸ T. Glemma, *Dzieje stosunków kościelnych w Toruniu*, [w:] *Dzieje Torunia. Praca zbiorowa z okazji 700-lecia miasta*, red. K. Tymieniecki, Toruń 1933 s. 290-291.

⁷⁰⁹ APBK, sygn. W-65, s. 82; ADPelp, Kronika bernardynów toruńskich, s. 40.

⁷¹⁰ APBK, sygn. W-65, s. 84; ADPelp, Kronika bernardynów toruńskich, s. 41.

⁷¹¹ APBK, sygn. W-65, s. 85; ADPelp, Kronika bernardynów toruńskich, s. 43.

⁷¹² T. Glemma, *Dzieje stosunków kościelnych w Toruniu*, [w:] *Dzieje Torunia. Praca zbiorowa z okazji 700-lecia miasta*, red. K. Tymieniecki, Toruń 1933 s. 290-291.

1689 roku kardynał Cybo z Rzymu w dwóch osobnych listach do nuncjusza apostolskiego w Rzeczypospolitej oraz biskupa chełmińskiego zażądał oddania klasztoru toruńskiego w ręce bernardynów w ramach ukarania miasta za atak na procesję Bożego Ciała⁷¹³. 16 marca 1691 roku w tej samej sprawie do biskupa chełmińskiego napisał z Rzymu kardynał Barberini⁷¹⁴. W tych okolicznościach zupełnie nie dziwi, że w końcu XVII wieku toruńscy protestanci obawiali się realnie utraty kościoła NMP⁷¹⁵.

Następnie sprawa odzyskania klasztoru toruńskiego ponownie ucichła na kilkadziesiąt lat, powróciła jednak z inicjatywy samych bernardynów. W dniu 16 września 1719 roku w nuncjaturze w Warszawie na polecenie prowincjała Jana Kamieńskiego bernardyni Mikołaj Barankiewicz i Szczepan Kamiński złożyli oświadczenia o prawach bernardynów do klasztoru toruńskiego⁷¹⁶. 12 lipca 1723 roku papież Innocenty XIII potwierdził na skutek starań prowincjała Serafina Gamalskiego oraz kustosza prowincji Mikołaja Barankiewicza prawa bernardynów do Torunia⁷¹⁷. Warto zwrócić uwagę, że dokument ten potwierdzał prawa wielkopolskich bernardynów nie tylko do Torunia, ale też Gdańska i Elbląga. Akt niniejszy został aktywowany w nuncjaturze staraniem ojca Barankiewicza w dniu 7 listopada 1723 roku⁷¹⁸. Podejmowane przez bernardynów działania nie pozostawały bez wątpienia obojętne dla stosunków wyznaniowych panujących w mieście, o czym będzie pokrótce mowa w kolejnym podrozdziale. Zwłaszcza świadomość ostatnich spośród wymienionych działań mogła mieć istotny wpływ na zaognienie stosunków międzywyznaniowych w przeddzień tumultu toruńskiego.

Warto dodać, że tak jak o Toruń walczyli też bernardyni o odzyskanie gdańskiego klasztoru św. Trójcy. Pierwsze starania o odzyskanie konwentu rozpoczęła już w 1561 roku umierająca prowincja saska – kustosz pruski Mathias Luthe chciał odzyskać majątek franciszkański w Gdańsku, rajcy gdańscy jednak odmówili mu ze względu na akt cesji i poczynione drogie remonty, ale w geście dobrej woli na statku wysłali do Nowego trochę ruchomości. Równocześnie do spadku po gdańskich franciszkanach przystąpili polscy bernardyni – w 1602 roku papież Klemens VIII przyznał im prawa do klasztoru gdańskiego, a w 1615 i 1623 akt fundacji potwierdził dla nich z kolei król Zygmunt III Waza. W 1651 roku Ludwik ze Zbąszynia⁷¹⁹ w imieniu

⁷¹³APBK, sygn. W-65, s. 90; ADPelp, Kronika bernardynów toruńskich, s. 47.

⁷¹⁴APBK, sygn. W-65, s. 91; ADPelp, Kronika bernardynów toruńskich, s. 48.

⁷¹⁵J. Serczyk, *Krzysztof Hartknoch (1644-1687), profesor Gimnazjum Akademickiego w Toruniu, historyk Pomorza i Prus*, [w:] *Wybitni ludzie dawnego Torunia*, red. M. Biskup, Warszawa 1982, s. 87.

⁷¹⁶APBK, sygn. W-65, s. 95; ADPelp, Kronika bernardynów toruńskich, s. 51.

⁷¹⁷APBK, sygn. W-65, s. 97; ADPelp, Kronika bernardynów toruńskich, s. 53; WBP-KK, rkps nr 74, k. 63r.

⁷¹⁸APBK, sygn. W-65, s. 100; ADPelp, Kronika bernardynów toruńskich, s. 53.

⁷¹⁹H. E. Wyczawski, *Ludwik ze Zbąszynia (zm. 1662), bernardyn*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 18, red. E. Rostworowski, Wrocław-Warszawa-Kraków 1973, s. 106. Wystąpiła zbieżność nazwisk z innym zakonikiem

prowincała Antoniego Grabowskiego przedstawił nawet radzie żądanie zwrotu kościoła i klasztoru, co zostało jednak odrzucone. W latach 1672-1673 odbyła się kolejna akcja bernardynów – zorganizowały ją razem prowincja saska i wielkopolska – do Gdańska przybył wówczas z prowincji saskiej ojciec Johann Schawenburg – zarazem lektor teologii w prowincji wielkopolskiej, a także dwóch wielkopolskich bernardynów Mikołaj Gieryk i Franciszek Dąbrowski, prowadzili oni działalność misyjną w mieście po polsku i niemiecku, a w 1674 roku zawnieśli o zwrot klasztoru. W 1678 roku Jan III Sobieski potwierdził bernardynom fundację klasztoru gdańskiego. W 1685 roku Innocenty XI nadał jednak klasztor prowincji saskiej, zmieniając decyzję swojego poprzednika Klemensa VIII. Mimo bernardyni nie zaprzestali starań o odzyskanie klasztoru – były one jeszcze prowadzone za Jana Kamińskiego 1716-1719 oraz po tumulcie toruńskim⁷²⁰.

3.2. Dzieje stosunków wyznaniowych w wielkich miastach Prus Królewskich do 1724 roku ze szczególnym uwzględnieniem Torunia

W niniejszym podrozdziale przyjrzymy się dziejom stosunków wyznaniowych w Toruniu, Gdańsku i Elblągu w okresie wczesnonowożytnym w kontekście Rzeczypospolitej oraz Prus Królewskich. Z obliczeń Bogumiła Szady wynika, że największy współczynnik frakcjonalizacji religijnej i wyznaniowej w Koronie Królestwa Polskiego występował na Podlasiu oraz w Prusach Królewskich, pozostając w kontraście do najbardziej jednorodnego Mazowsza. Autor wskazał Prusy Królewskie jako obszar pogranicza polsko-niemieckiego i katolicko-luterańskiego, z dużo gwałtowniejszymi zmianami współczynnika frakcjonalizacji niż wschodnie pogranicze polsko-ruskie. Duża frakcjonalizacja religijna w Prusach Królewskich widoczna była przede wszystkim w okolicach Gdańska, Elbląga, Malborka czy Człuchowa. W Ziemi Chełmińskiej miasta Toruń, Grudziądz i Brodnica występowały jako wyspy ludności protestanckiej wyposażonej we własne zbory na terenach z przewagą katolicyzmu, gdzie wiele miejscowości pomimo istnienia ludności protestanckiej pozostawało bez luterańskiej świątyni⁷²¹. Ta wyżej opisana specyfika Prus

---

określanym jako Ludwik ze Zbąszynia, który w 1693 roku został powołany na kapitule pośredniej w Grodzisku Wielkopolskim na gwardiana w Grodzisku (Biblioteka Kórnicka PAN, rkps, s. 225), a w latach 1695-1698 był kaznodzieją zwyczajnym w Bydgoszczy (ABKK, sygn. W-5, s.598, 646).

⁷²⁰S. Kościelak, *Katolicy w protestanckim Gdańsku od drugiej połowy XVI do końca XVIII wieku*, Gdańsk 2012, s. 150-151.

⁷²¹B. Szady, *Geografia struktur religijnych i wyznaniowych w Koronie w II połowie XVIII wieku*, Lublin 2010, s. 232, 234, 243-244.

Królewskich pozwala określić je jako obszar multikonfesyjny według typologii Heinza Schillinga⁷²².

Toruń należał do diecezji chełmińskiej. Diecezja ta miała średniowieczny rodowód. Od 1566 roku w związku z upadkiem metropolii ryskiej podlegała pod metropolię gnieźnieńską, a na początku XVII wieku wszedł w jej skład archidiakoniat malborski będący jedyną znajdującą się w Rzeczypospolitej częścią upadłej diecezji pomezkańskiej. Granice diecezji chełmińskiej i ziemi chełmińskiej prawie się pokrywały. Ok. 40% świątyń miało patronat królewskich, a ok. 34% duchowny. Kościoły zakonne znajdowały się tu niemal wyłącznie w dużych miastach – Toruniu, Grudziądzu, Chełmnie, Chełmży, Lubawie i Brodnicy. Województwo chełmińskie było – obok Warmii – najbardziej homogenicznym religijnie województwem Prus Królewskich, co wynikało ze znacznego udziału Polaków wśród miejscowej szlachty. Jedynymi 3 większymi ośrodkami protestantyzmu były Toruń, Grudziądz i Brodnica. Ludność ołęderska była rozproszona, jedyne jej większe skupisko było w Sosnowce między Chełmnem a Toruniem. Województwo słabo było też zasiedlone ludnością żydowską podobnie jak reszta Prus Królewskich⁷²³.

Sukces reformacji w Toruniu dokonał się dzięki dużemu udziałowi ludności niemieckiej oraz biernej postawie biskupów chełmińskich⁷²⁴. Gdańscy protestanci w połowie XVI wieku czuli się na tyle silni w swojej liczebności i dominacji instytucjonalnej, że dążyli do konfesjonalizacji miasta i całkowitego wyrugowania katolicyzmu. Dopiero klęska w wojnie z Batorym w 1577 roku zmusiła ich do zmiany polityki i rozpoczęcia okresu mniejszej lub większej tolerancji dla katolicyzmu⁷²⁵.

Wydaje się, że Śląsk będący obszarem pogranicza polsko-niemieckiego podobnie jak Prusy Królewskie może być wartościowym punktem odniesienia. Jeszcze w połowie XVIII wieku cały Górny Śląsk i niektóre fragmenty Dolnego Śląska były obszarami ze współudziałem języka polskiego⁷²⁶. Badania Gabrieli Wąs przeprowadzone dla Wrocławia dostarczają nam ciekawych analogii, które mogą być właściwe także dla Torunia. Otóż okazało się, że w XVI wieku miasto Wrocław podobnie jak inne miasta niemieckie uważało się za wspólnotę religijną i w związku z tym

---

⁷²²H. Schilling, *Konfessionelle und politische Identität in frühneuzeitlichen Europa*, [w:] *Nationale, ethnische Minderheiten und regionale Identitäten in Mittelalter und Neuzeit*, red. A. Czachorowski, Toruń, 1994, s. 108-109.

⁷²³B. Szady, *Geografia struktur religijnych i wyznaniowych w Koronie w II połowie XVIII wieku*, Lublin 2010, s. 159-162.

⁷²⁴T. Glemma, *Dzieje stosunków kościelnych w Toruniu*, [w:] *Dzieje Torunia*, red. K. Tymieniecki, Toruń 1933, s. 266-268.

⁷²⁵S. Kościelak, *Katolicy w Gdańsku...*, s. 387.

⁷²⁶J. Dębicki, *Nie będzie niemiecki Ślązak Polakowi bratem? Śląskie pogranicze z Polską w literaturze okresu fryderycjańskiego (do końca XVIII wieku)*, [w:] *Staropolski ogląd świata. Materiały z konferencji Wrocław 23-24 października 2004 r.*, red. B. Rok, F. Wolański, Wrocław 2004, s. 336-337.

jego władze czuły się uprawnione do ingerowania w życie religijne. O ile franciszkanie konwentualni podporządkowali się tym tendencjom, o tyle obserwanci w związku ze swoim uporem wobec podporządkowania się miastu zostali uznani za „zdrajców politycznych i duchowych”⁷²⁷, a sam klasztor został zniesiony w 1522 roku⁷²⁸.

Po sukcesach reformacji katolicy z Prus Królewskich rozpoczęli starania na rzecz odzyskania utraconych w połowie XVI wieku świątyń. Zajęty w 1564 roku klasztor dominikanów w Gdańsku udało się odzyskać biskupowi Stanisławowi Hozjuszowi już w 1567 roku. W przypadku wcześniej utraconych kościołów sytuacja nie była już jednak taka prosta. W ostatnich latach XVI wieku biskup kujawski Rozrażewski na Pomorzu oraz biskupi Kostka i Tylicki w ziemi chełmińskiej odzyskali większość kościołów w małych miastach. W Toruniu udało się odzyskać dla katolików także kościół św. Janów wraz z filialnym kościołem św. Wawrzyńca. Równocześnie znacznie zmieniło się podległe biskupom duchowieństwo – ich formacja w seminariach duchownych i działalność jezuitów sprawiły, że gorliwie walczyli oni z protestantyzmem i dążyli do odzyskiwania zajętych świątyń⁷²⁹. Kościół Katolicki wyciągnął wnioski z sukcesów i porażek reformacji – w swoim przekazie zamiast przemawiać do intelektu wiernych, zaczął odnosić się do ich emocji⁷³⁰.

Mimo tego inaczej niż w innych częściach Rzeczypospolitej zdobycze reformacji utrzymały się tu znacznie dłużej dzięki specyfice lokalnego rozwoju gospodarczego, stosunkom narodowościowym oraz innej proporcji między ekonomiczną i kulturową rolę mieszczaństwa i szlachty⁷³¹. Wierna katolicyzmowi polska szlachta z województwa chełmińskiego musiała pogodzić się ze współistnieniem z bojowym centrum luteranizmu, jakim był Toruń⁷³², a XVII wieku Prusy Królewskie nadal stanowiły ostoję protestantyzmu w Rzeczypospolitej⁷³³.

Na przełomie XVI i XVII wieku przez polskie i litewskie miasta przetoczyła się fala tumultów antyprotestanckich. W zdominowanych przez protestantyzm wielkich miastach Prus Królewskich prowadziło to do poczucia krzywdy i chęci odreagowania na miejscowych katolikach – takie były emocje tłumów, a rady miejskie Gdańska, Torunia i Elbląga pragmatycznie je wykorzystywały⁷³⁴.

---

⁷²⁷G. Wąs, *Klasztory franciszkańskie w miastach śląskich i górnołużyckich XIII-XVI wieku*, Wrocław 2000, s. 167-168.

⁷²⁸Ibidem, s. 141.

⁷²⁹A. Mączak, *Prusy w dobie rozkwitu gospodarczego i w okresie walk o zjednoczenie z Koroną*, [w:] *Historia Pomorza*, red. G. Labuda, t. 2, cz. 1, Poznań 1976, s. 423-425.

⁷³⁰M. Kosman, *Stosunki wyznaniowe*, [w:] *Historia Pomorza*, red. G. Labuda, t. 2, cz. 2, Poznań 1976, s. 242.

⁷³¹M. Kosman, *Stosunki wyznaniowe*, [w:] *Historia Pomorza*, red. G. Labuda, t. 2, cz. 2, Poznań 1976, s. 221.

⁷³²Ibidem, s. 247.

⁷³³Ibidem, s. 222-223.

⁷³⁴S. Kościelak, *Katolicy w Gdańsku...*, s. 388.

Toruń stał się w związku w XVII wieku „ośrodkiem bojowego protestantyzmu” – działali w nim wybitni przedstawiciele piśmiennictwa luterańskiego, których drukowane traktaty polemiczne atakowały katolickiej przeciwników tolerancji religijnej⁷³⁵. Warto przy okazji zwrócić uwagę, że idee tolerancji religijnej były głoszone przez wszystkie strony wyłącznie z wyrachowania politycznego – żadna z konfesji w przypadku zwycięstwa nie miała bowiem zamiaru zapewnić swobody kultu pozostałym⁷³⁶. I tak jak w skali Rzeczypospolitej to katolicy uciskali protestantów, tak w wielkich miastach Prus Królewskich protestanci uciskali katolików⁷³⁷. Stosowana przez toruńskie władze polityka dyskryminacji prawnej i faktycznej katolików nie miała żadnych podstaw prawnych⁷³⁸. Nie przyjmowano nawet do szpitali chorych i ubogich katolików⁷³⁹.

Protestanci bardzo pogardliwie wyrażali się o katolikach. W Gdańsku jezuitów nazywano *Jesuwider* (Przeciwnicy Jezusa), *jesuitische Sect* (jezuicka sekta) czy *schadliche Leute* (szkodliwi ludzie), a sakrament Eucharystii określano jako „papierek stosowany dla użytku niegodnych”, Mszę Świętą jako „historyczne przedstawienie”, papieża jako „tureckiego tyrana”, a zwykłe katolickie służące wyzywano od nierządnic i czarownic⁷⁴⁰.

Jednocześnie pomimo konfliktu obie strony nie zamykały się całkowicie na siebie, podejmując działania prozelickie. Na przykład szkolnictwo obu stron nie było zamknięte przed przedstawicielami innych wyznań – w gimnazjum toruńskim zdarzali się sporadycznie synowie szlacheccy, w gimnazjum elbląskim pojawiali się oni nieco częściej⁷⁴¹. Z drugiej strony działalność prozelicka mogła też budzić wielką agresję strony przeciwnej⁷⁴².

Zgoła wyjątkowym wydarzeniem było zorganizowane z inicjatywy królewskiej w 1645 roku w Toruniu *colloquium charitativum* będące rzeczową dyskusją pomiędzy teologami katolickimi, luterańskimi i kalwińskimi mające doprowadzić do zbliżenia między wyznaniem. Choć ostatecznie dysputa nie doprowadziła do przybliżenia stanowisk, to jednak na tle Europy było to wówczas wydarzenie wyjątkowe. W czasie potopu szwedzkiego luteranie z Prus Królewskich zachowali pełną lojalność wobec króla i Rzeczypospolitej⁷⁴³. Wielkie miasta Prus Królewskich

---

⁷³⁵M. Kosman, *Stosunki wyznaniowe*, [w:] *Historia Pomorza*, red. G. Labuda, t. 2, cz. 2, Poznań 1976, s. 225-226.

⁷³⁶Ibidem, s. 227.

⁷³⁷Ibidem, s. 266.

⁷³⁸S. Salmonowicz, *O problematyce politycznej i prawnej tzw. tumultu toruńskiego z 1724 roku*, "Czasopismo Prawno-Historyczne", t. 24: 1972, z. 3, s. 227.

⁷³⁹T. Glemma, *Stosunki kościelne w Toruniu w stuleciu XVI i XVII na tle dziejów kościelnych Prus Królewskich*, Toruń 1934, s. 191.

⁷⁴⁰S. Kościelak, *Katolicy w Gdańsku...*, s. 398-401.

⁷⁴¹M. Kosman, *Stosunki wyznaniowe*, [w:] *Historia Pomorza*, red. G. Labuda, t. 2, cz. 2, Poznań 1976, s. 267.

⁷⁴²S. Salmonowicz, *O tumultie toruńskim z roku 1724*, "Odrodzenie i Reformacja w Polsce", t. 28: 1983, s. 167.

⁷⁴³M. Kosman, *Stosunki wyznaniowe*, [w:] *Historia Pomorza*, red. G. Labuda, t. 2, cz. 2, Poznań 1976, s. 231-232, 236.

utrzymywały stałe kulturowe i kadrowe kontakty z ośrodkiem luteranizmu w Prusach Książęcych. Nadwyżkę luteranickich absolwentów uniwersytetu w Królewcu przejmował w charakterze nauczycieli i pastorów Gdańsk, Toruń i Elbląg⁷⁴⁴. Warto przy okazji pamiętać o specyfice toruńskiego luteranizmu, który przynajmniej w zakresie liturgii miał charakter synkretyczny pomiędzy tradycyjnym luteranizmem a katolicyzmem. Toruńscy pastory nosili podczas uroczystości ornaty i komże, stosowano spowiedź uszną w konfesjonałach, śpiewano łacińskie pieśni, a także czczono Maryję i Apostołów⁷⁴⁵.

Znamiennym zjawiskiem dla połowy XVII wieku jest równoczesny z upadkiem średniej szlachty kryzys patrycjatu miejskiego, który stracił swoją wiodącą rolę na rzecz elit intelektualnych i nowego kupiectwa. W Toruniu zjawisko to zaszło już w XVII wieku. Jednym oparciem dla patrycjatu było posiadanie własnych majątków ziemskich pod miastem. Kiedy jednak gdańscy patrycjusze w wyniku wielkiej wojny północnej i wojny o polską sukcesję utracili swoją majątki ziemskie, również oni upadli jak ich toruńscy odpowiednicy⁷⁴⁶. W Gdańsku patrycjat manipulował fanatycznym tłumem protestantów, wykorzystując go do swoich politycznych celów, pilnując jednak, aby bezkompromisowi kaznodzieje nie burzyli zanadto ładu wyznaniowego. Dlatego w 1673 roku rada usunęła kaznodzieję Idziego Straucha. Nawet jeśli zbrojne wystąpienia przeciwko zakonnikom w Gdańsku były inspirowane przez radę, to kierowała nimi w ten sposób, by nie ponieść za kary. Przykładowo za atak na klasztor karmelitów z 1678 roku zostały obwinione cechy. Katolicy nie stanowili zwartego monolitu. Znamiennym zjawiskiem były konflikty pomiędzy klerem diecezjalnym a zakonnym. Kiedy jezuita przestali być potrzebni, zaczęto myśleć o ich pozbyciu się. Skwapliwie wykorzystywali świadomość tej sytuacji gdańscy protestanci w walce z jezuitami ze Starych Szkotów⁷⁴⁷. Z kolei jezuita dla utrzymania swojego monopolu na edukację zablokowali powstanie kolegium pijarów w Lubawie⁷⁴⁸.

Wielkie miasta Prus Królewskich – w tym Toruń – zaczęły być w tym okresie rządzone przez grupę tzw. uczonych (gelehrten, litterati) – byli to najczęściej absolwenci studiów prawniczych, którzy całe swoje życie wiązali z miejską administracją. Awans tej grupy odbywał się

---

⁷⁴⁴J. Małek, *Dwie części Prus – nowsze spojrzenie*, [w:] *Prusy Książęce i Prusy Królewskie w XVI-XVIII wieku*, red. J. Wijaczka, Kielce 1997, s. 13.

⁷⁴⁵P. Birecki, *Protestancki okres kościoła NMP w Toruniu*, [w:] *Sztuka i dialog wyznań w XVI i XVII wieku. Materiały Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki*, Wrocław, listopad 1999, red. J. Harasimowicz, Warszawa 2000, s. 302.

⁷⁴⁶K. Mikulski, *Szlachta i patrycjat w Prusach Królewskich w XV-XVIII wieku – próba określenia wzajemnych relacji* [w:] *Prusy Książęce i Prusy Królewskie w XVI-XVIII wieku*, red. J. Wijaczka, Kielce 1997, s. 106-109.

⁷⁴⁷M. Kosman, *Stosunki wyznaniowe*, [w:] *Historia Pomorza*, red. G. Labuda, t. 2, cz. 2, Poznań 1976, s. 267-268.

⁷⁴⁸K. Maliszewski, *Zakony katolickie w Toruniu w okresie potrydenckim jako ośrodki religijności i kultury*, "Studia Pelplińskie", t. 18: 1987, s. 36.

kosztem kupiectwa, a jego główne natężenie można była obserwować w latach 1681-1720. Uczeń utrzymali swoją dominującą pozycję później przez cały XVIII wiek⁷⁴⁹.

Katolicy byli w Toruniu ludnością dyskryminowaną. Mieli bardzo małe szanse na uzyskanie obywatelstwa miejskiego. W XVII wieku przyjmowano ich w ograniczonej liczbie do cechów krawców, garncarzy, kołodziejów i szewców. Zastrzeżony był dla nich również cech szmuklerski. Utrzymali się także katolicy w bractwa sterników i mierników zbożowych. Generalny jednak udział katolików w prawie miejskim był marginalny – w latach 1627-1650 stanowili 2,9% przyjętych do prawa miejskiego, w latach 1651-1680 zaledwie 2,1% przyjętych, a w latach 1681-1710 wreszcie aż 5%⁷⁵⁰.

W Toruniu przełomu XVII i XVIII wieku prym w duszpasterstwie wiodły zakony. Nieprzerwanie od średniowiecza działali w Toruniu dominikanie. Ich relacje z miastem na tle jezuitów czy benedyktynek układały się stosunkowo dobrze, bo brak było poważniejszych zarzewi konfliktu. Niemniej do sporów też często dochodziło, a klasztor momentami mógł czuć się zagrożony⁷⁵¹. Ważną instytucją wpływającą na stosunki religijne w Toruniu było kolegium jezuitów, które w latach 1691-1702 otrzymało nową siedzibę. Szkoła ta w latach 20. XVIII wieku uzyskała rangę kolegium pełnego, a ok. 1730 roku liczba uczniów przekraczała 600, z których wielu korzystała z akademika – tzw. konwiktu – prowadzonego przez jezuitów⁷⁵². Mury kolegium jezuitów zostały ozdobione w 1701 roku emblematycznymi malowidłami o wyraźnej wymowie antyprotestanckiej⁷⁵³. Staraniem jezuitów w niektórych latach dochodziło do nawet kilkudziesięciu konwersji na katolicyzm – jednak dotyczyło to głównie osób uboższych⁷⁵⁴. Działały wreszcie w Toruniu benedyktyнки, które od 1667 roku rezydowały przy kościele św. Jakuba. Korzystając

---

⁷⁴⁹J. Dygdała, *Elity polityczne wielkich miast Prus Królewskich w dobie Oświecenia (1733-1772)*, [w:] *Elity mieszczańskie i szlacheckie Prus Królewskich i Kujaw w XIV-XVIII wieku. Zbiór studiów*, red. J. Staszewski, Toruń 1995, s. 122-123.

⁷⁵⁰K. Mikulski, *Obcy w oblężonej twierdzy protestantyzmu. Portret zbiorowy katolików toruńskich w 2. połowie XVII i w XVIII wieku*, [w:] *Rzeczpospolita wielu wyznań. Materiały z międzynarodowej konferencji, Kraków, 18-20 listopada 2002*, red. A. Kaźmierczyk, A. K. Link-Leonczewski, M. Markiewicz, K. Matwijowski, Kraków 2004, s. 295-296.

⁷⁵¹Ł. Myszka, *Dominikanie w Toruniu w XVI-XIX wieku. Katolicki zakon w protestanckim mieście*, Kraków 2015, s. 425-426.

⁷⁵²K. Maliszewski, *Zakony katolickie w Toruniu w okresie potrydenckim jako ośrodki religijności i kultury*, "Studia Pelplińskie", t. 18: 1987, s. 35.

⁷⁵³M. Górka, *Emblematyczna dekoracja fasad kolegium jezuitów w Toruniu (1701). Antyprotestancki program według "Imago primi saeculi Societatis Iesu" (1640)*, "Zapiski Historyczne", t. 74: 2009, nr 1, s. 7-47.

⁷⁵⁴K. Maliszewski, *Działalność jezuitów w protestanckim Toruniu*, [w:] *Jezuici w Toruniu 1596-1996. Materiały z konferencji zorganizowanej w Toruniu 17-23 listopada 1996 r. z okazji jubileusza 400-lecia przybycia jezuitów do Torunia*, red. K. Maliszewski, W. Rozyńkowski, Toruń 1996, s. 50.

z pomocy jezuitów, objęły one duszpasterską opieką głównie ubogą katolicką ludność z przedmieść⁷⁵⁵.

Dla porównania w Gdańsku były w tym okresie 4 ośrodki katolicyzmu – jezuita przy Kaplicy Królewskiej, karmelici przy kościele Eliasza i Elizeusza, brygidki przy kościele św. Brygidy i dominikanie przy kościele św. Mikołaja⁷⁵⁶. Podobnie więc jak w Toruniu w obrębie miasta całe duszpasterstwo katolickie zostało przekazane w ręce zakonów.

Toruńskie elity były nieprzychylnie nastawione do zakonów. Generalnie nurt ekumeniczny w chrześcijaństwie w XVI-XVII wieku był słaby i nie zachęcał do szukania kompromisów. Jezuitów traktowała toruńska Rada jako poważnego przeciwnika ideowego. W przypadku dominikanów kwestie religijne schodziły jednak na dalszy plan – w tym wypadku spór koncentrował się wokół kwestii ekonomicznych, m.in. pozacechowych rzemieślników zamieszkałych przy klasztorze⁷⁵⁷.

Znamiennym zjawiskiem dla wielkich miast Prus Królewskich był tumult antykatolicki. Sławomir Kościelak wyróżnił 3 poziomy tumultu: pierwszy do sformułowanie groźby jego wybuchu i przy użyciu tego argumentu powstrzymanie działań kontreformacyjnych, drugi to zdławiony tumult i trzeci to zrealizowany tumult, który przyniósł zniszczenia materialny i annych/zabitych ludzi. W Toruniu tumulty były najczęstsze i najgwałtowniejsze, Gdańsk plasował się pośrodku, a Elbląg ze słabą społecznością katolicką doświadczał najwyżej tumultu na poziomie pierwszym lub ewentualnie drugim⁷⁵⁸.

Napięcia w Toruniu narastały stopniowo, zresztą podobnie jak w innych miastach Prus Królewskich. Zarówno w Toruniu, jak i Gdańsku przełom XVII i XVIII wieku obfitował w napięcia między katolicyzm a reformacją⁷⁵⁹. Wynikały z jednej strony ze starań rewindykacyjnych katolików i wchodzeniem przez nich w przestrzeń publiczną, a z drugiej z silnego oporu wobec tych działań

---

⁷⁵⁵Idem, *Zakony katolickie w Toruniu w okresie potrydenckim jako ośrodki religijności i kultury*, "Studia Pelplińskie", t. 18: 1987, s. 39-40.

⁷⁵⁶S. Kościelak, *Katolicka społeczność Gdańska w świetle ksiąg metrykalnych z drugiej połowy XVIII wieku. Nowe spojrzenie na przemiany demograficzne w wielowyznaniowym, protestanckim ośrodku*, "Przeszłość demograficzna Polski", t. 40: 2018, s. 88.

⁷⁵⁷A. Kucharski, *Trudna koegzystencja konfesyjna – Toruń miastem pokoju religijnego w epoce wczesnonowożytnej. Fakty i opinie (XVI-XVIII w.)*, [w:] *Toruń miastem pokoju. II pokój toruński*, red. P. Oliński, W. Rozynkowski, Toruń 2016, s. 150-152.

⁷⁵⁸S. Kościelak, *Katolicy w Gdańsku...*, s. 388.

⁷⁵⁹Idem, *Konflikty wyznaniowe w Gdańsku w XVI–XVIII w. Konfrontacja – koegzystencja – tolerancja (kompromis) w epoce nowożytnej*, [w:] *Gdańsk w okresie nowożytnym Kultura, religia, polityka, społeczeństwo i stosunki międzynarodowe*, red. W. Długokęcki, J. Sarnowsky, Gdańsk 2021, s. 165-166.

ze strony protestantów⁷⁶⁰. W 1678 roku w Gdańsku doszło do poważnego tumultu antykatolickiego – wracająca do miasta procesja karmelitów została zaatakowana przez tłum protestantów, który następnie zdemolował i rozkradł kościół wraz z klasztorem. Tumult był efektem plotki, jakoby w uczestnicy profesji porwali lub zabili 3 luterzańskich uczniów cechowych⁷⁶¹. W 1688 roku w Toruniu z kolei rozeszła się plotka o zamiarze odebrania kościoła NMP, co poskutkowało atakiem na biskupa Opalińskiego w trakcie procesji Bożego Ciała⁷⁶². W 1698 roku natomiast w Gdańsku miał miejsce niedoszły tumult przy Kaplicy Królewskiej, gdzie jezuita wbrew z ustaleniom z miastem dzięki królewskiemu przywilejowi rozpoczęli głoszenie kazań. Zaplanowane było właśnie czwarte kazanie z kolei. Wśród protestantów rozniosła się plotka, że do miasta zmierza 300 uzbrojonych uczniów kolegium w Starych Szkotach, a na probostwie przy kaplicy mieszka już 10 jezuitów. Wokół kaplicy zgromadził się tłum, a władze miejskie zamknęły bramy, aby zablokować katolicką odsiecz. Gdańskie elity zapobiegły jednak tumultowi, jednocześnie jednak zaplanowane kazanie nie doszło do skutku⁷⁶³. Daje się tu zauważyć pewne wspólne elementy – publiczne sprawowanie kultu przez katolików i plotka rozchodząca się szybko wśród biedniejszych protestantów – tyle wystarczyło do tumultu. Nie inaczej było w 1724 roku, ale do tego wrócimy za moment.

Rosnąca pozycja biskupów chełmińskich w konfrontacji z silną pozycją toruńskich protestanckich rajców miejskich uczyniła Toruń miastem konfliktu wyznaniowego, którego kulminacją był tumult toruński z 1724 roku⁷⁶⁴. W Toruniu ze względu na otoczenie szlacheckie stosunki były bardziej napięte niż w otoczonej przez swoje dobra Gdańsku, który czuł się znacznie pewniej⁷⁶⁵. Najmniejsze zaś napięcia występowały w Elblągu, który zupełnie nie czuł się zagrożony, tamtejszy bowiem katolicyzm był bardzo słaby⁷⁶⁶.

Luterzańskie elity Torunia prowadziły tak zaciekłą politykę antykatolicką, że nawet oficjalne pismo króla Augusta II z 1721 roku wspominało o ich „wrodzonej nienawiści” do katolików⁷⁶⁷. Jednocześnie na wzrost napięć wyznaniowych wpłynęły znacznie zmiany demograficzne z początków XVIII wieku – ofiarą wojny północnej i dżumy była głównie miejscowa uboższa ludność katolicka, a na jej miejsce władze Torunia zaczęły intensywnie sprowadzać niemieckich

⁷⁶⁰M. Kosman, *Stosunki wyznaniowe*, [w:] *Historia Pomorza*, red. G. Labuda, t. 2, cz. 2, Poznań 1976, s. 231-232.

⁷⁶¹K. Kościelak, *Katolicy w Gdańsku...*, s. 389-392.

⁷⁶²M. Kosman, *Stosunki wyznaniowe*, [w:] *Historia Pomorza*, red. G. Labuda, t. 2, cz. 2, Poznań 1976, s. 231-232.

⁷⁶³S. Kościelak, *Jezuici w Gdańsku od drugiej połowy XVI do końca XVIII wieku*, Gdańsk 2003, s. 305-307.

⁷⁶⁴B. Szady, *Geografia struktur religijnych i wyznaniowych w Koronie w II połowie XVIII wieku*, Lublin 2010, s. 161.

⁷⁶⁵M. Kosman, *Stosunki wyznaniowe*, [w:] *Historia Pomorza*, red. G. Labuda, t. 2, cz. 2, Poznań 1976, s. 236.

⁷⁶⁶S. Kościelak, *Katolicy w Gdańsku...*, s. 388.

⁷⁶⁷T. Glemma, *Stosunki kościelne w Toruniu w stuleciu XVI i XVII na tle dziejów kościelnych Prus Królewskich*, Toruń 1934, s. 191.

osadników nie znających zupełnie miejscowej specyfiki. Stosunki zaogniła też odwaga władz toruńskich w egzekwowaniu toruńskiego prawa – w 1721 roku na rynku toruńskim ścięto 4 szlachciców. Stałym punktem zapalnym były też zakony, zwłaszcza benedyktynki, których konflikty z miastem dotyczyły głównie spraw gospodarczych – osadzenia na ich dobrach partaczy, warzenia piwa, wwożenia różnych produktów⁷⁶⁸.

Bezpośrednio przed tumultem napięcie religijne w Rzeczypospolitej i samym Toruniu tylko narastało. W 1719 roku Toruniem wstrząsnęła afera wokół profesora Jana Arndta, którego jezuita przez nieporozumienia oskarżyli o obrażanie papieża⁷⁶⁹. Napięcie spowodowało zdaniem Rubinkowskiego rozpowszechnianie przez jezuitów dziełka, które dowodziło, że pastory nie są prawdziwymi kapłanami, a sakramenty przez nich udzielane są nieważne, a także starania jezuitów o nawracanie dzieci toruńskich mieszczan⁷⁷⁰.

Na marginesie warto dodać, że chociaż Toruń był miejscem najgwałtowniejszych starć, to jednak nawet w dobie tumultu 1724 roku nie był on jedynym punktem zapalnym na mapie Prus Królewskich. 10 listopada 1725 roku biskup chełmiński Feliks Kretkowski napisał bowiem list do Jana Szembeka w sprawie swojego konfliktu z protestantami brodnickimi, którzy wysłali wcześniej na niego skargę⁷⁷¹. W Gdańsku natomiast po tumulcie toruńskim w 1724 i 1725 roku dochodziło do licznych ataków na duchownych – w szczególności jezuitów, bonifratrów i karmelitów, w których młodzież ochoczo rzucała śnieżkami⁷⁷².

Na kontekst narodowy konfliktów wyznaniowych zwrócono uwagę szerzej dopiero w połowie XX wieku. W epoce przedrozbiorowej ze względu na inną świadomość narodową nie był on istotny. Osiedla od dawna ludność pochodzenia niemieckiego i protestanckiego stanowiła lojalną wobec Rzeczypospolitej grupę, o znacznym nieraz stopniu polonizacji, a w kręgu polskości znajdować się mogło ok. 95% katolików i ok. 10-15% protestantów w mieście. Pokazuje to jednak także, że większość protestantów toruńskich faktycznie nie było związanych z polskością, a wyznaniowe stereotypy były w większości prawdziwe. Z drugiej strony Marceli Kosman zwrócił uwagę na zahamowany przez rozbiory proces polonizacji ewangelicyzmu w Prusach Królewskich. Faktycznie jednak w dużej mierze ludność polska i niemiecka pozostawały po dwóch przeciwnych stronach barykady w ramach konfliktu religijnego⁷⁷³.

---

⁷⁶⁸S. Salmonowicz, *O tumulcie toruńskim z roku 1724*, "Odrodzenie i Reformacja w Polsce", t. 28: 1983, s. 167-170.

⁷⁶⁹Idem, *W staropolskim Toruniu (XVI-XVIII w.). Studia i szkice*, Toruń 2005, s. 82-83.

⁷⁷⁰S. Salmonowicz, *O tumulcie toruńskim z roku 1724*, "Odrodzenie i Reformacja w Polsce", t. 28: 1983, s. 167.

⁷⁷¹Biblioteka Czartoryskich, rkps 479, s. 485-486.

⁷⁷²S. Kościelak, *Katolicy w Gdańsku...*, s. 395.

⁷⁷³M. Kosman, *Stosunki wyznaniowe*, [w:] *Historia Pomorza*, red. G. Labuda, t. 2, cz. 2, Poznań 1976, s. 266-270.

Ludność poszczególnych wyznań nie była równomiernie rozmieszczona w obrębie miasta. Poza przedmieściami katolicy w Toruniu zamieszkiwali ulicę Rabiańską, przy której domy mieli liczni krawcy i szmuklerze⁷⁷⁴. Dla porównania w Gdańsku w XVIII wieku największe skupisko było na Starym Mieście, ale wielu katolików zamieszkiwało też Dolne Miasto, Stare Przedmieście, a w formie rozproszonej także Główne Miasto⁷⁷⁵. To też mogło wpływać na silniejsze podziały pomiędzy przedstawicielami różnych wyznań.

3.3. Tumult toruński 1724 roku

Wiemy już, że bernardyni posiadali wszelkie niezbędne zezwolenia od władz kościelnych i królów, aby objąć w posiadanie kościół NMP w Toruniu. Jedyne, czego im brakowało, to odpowiednia okazja do realizacji swoich roszczeń. Protestancka rada miasta sama z siebie nigdy nie zaakceptowałaby bowiem bernardyńskich roszczeń. Taka okazja trafiła się w 1724 roku w wyniku wydarzeń tumultu toruńskiego. Jak wiemy, napięcie wyznaniowe w mieście sięgało wówczas zenitu i wystarczyła dosłownie iskra, aby cały gniew i nienawiść znalazły swoje ujście.

Przebieg i okoliczności tumultu toruńskiego są bardzo dobrze znane w wyniku wieloletnich badań autorów polskich i niemieckich. Pomimo bardzo licznych źródeł opisujących tumult toruński prawidłowe opracowanie tematu nie było proste ze względu na tendencyjność źródeł wspierających odpowiednio stronę katolicką lub protestancką.

Pomijając liczne tendencyjne druki ulotne⁷⁷⁶, pierwszym ważnym opracowaniem zawierającym informacje na temat tumultu toruńskiego była wydana w Berlinie w 1725 roku praca Daniela Ernesta Jabłońskiego pt. *Das betrübt Thorn oder die Geschichte so sich zu Thorn von dem 11. Julii 1724 bis auf gegenwärtige Zeit zugetragen*, szczególnie cenna ze względu na różne dokumenty zamieszczone w aneksie⁷⁷⁷.

---

⁷⁷⁴K. Mikulski, *Pułapka niemożności. Społeczeństwo nowożytnego miasta wobec procesów modernizacyjnych (na przykładzie Torunia w XVII i XVIII wieku)*, Toruń 2004, s. 114.

⁷⁷⁵S. Kościelak, *Rejestr katolików gdańskich pierwszej połowy XVII wieku. Problemprzydatności i wiarygodności ksiąg metrykalnych w badaniach nad stosunkami międzywyznaniowymi w dużym protestanckim ośrodku*, "Textus et Studia", t. 4: 2015, s. 32.

⁷⁷⁶Ważnym autorem był np. Kazimierz Wieruszewski, który wydał drukiem swoje kazanie: K. Wieruszowski, *Azylum koronne honoru i obrony, naprzód przez walecznego y pobożnego Machabeusza Hierozolimski, potym przez [...] J.K.M. Augusta Wtorego kommissiä, torunski kościół, sub titulo Annuntiatae Virginis Deiparae, z rąk cudzych odebrany, a przy pierwszym in festo Immaculatae Conceptionis kazaniu przez X. Kazimierza Wieruszowskiego, Soc. Jesu mianym ad Solennissimam Catholicae Religionis Romanae Possessionem otworzony w roku restitutae Salutis Orthodoxae 1724, 8 Decembr.*, bez miejsca i roku wydania.

⁷⁷⁷Daniel Ernest Jabłoński, *Das betrübt Thorn oder die Geschichte so sich zu Thorn von dem 11. Julii 1724 bis auf*

Szersze, systematyczne badania na temat tumultu toruńskiego zostały podjęte dopiero przez stronę polską w 2. połowie XIX wieku. W 1863 roku Kazimierz Jarochowski napisał o tumulcie toruńskim w tomie II swojej wielotematycznej pracy pt. *Opowiadania i studia historyczne*, gdzie jeden rozdział poświęcił właśnie tumultowi⁷⁷⁸. W 1871 roku Kazimierz Jarochowski wydał jeszcze artykuł poświęcony surowemu wyrokowi za tumult toruński w ramach „Roczników Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego”, dopełniając swoje wcześniejsze rozważania⁷⁷⁹. W 1884 roku o tumulcie toruńskim napisał z kolei Romuald Frydrychowicz⁷⁸⁰, a w latach 1894-1895 także Stanisław Kujot⁷⁸¹. W odpowiedzi na liczne polskie publikacje niemiecka, protestancka strona odpowiedziała w 1896 roku w osobie Franza Jacobiego⁷⁸². W 1918 roku ważny kontekst do tumultu toruńskiego dodano poprzez publikację dyskusji toruńskich jezuitów na jej temat⁷⁸³.

Temat pozostał żywy także w XX wieku. W okresie przedwojennym swoją dysertację doktorską na ten temat przygotował luterański ksiądz Woldemar Gastpary. Ponieważ wszystkie egzemplarze maszynopisu zaginęły w czasie zawieruchy wojennej, autor po wojnie przygotował kolejną wersję, tym razem szczęśliwie w 1969 roku wydaną drukiem⁷⁸⁴. Gastpary stanął w obronie władz Toruniu. Dopuszczając hipotezę o złej woli prezydenta Johanna Gottfrieda Rösnera, sugerował także, że ten mógł działać nie dość energicznie bądź mieć nieścisłe informacje na temat wypadków przed kolegium⁷⁸⁵.

Równocześnie z Gastparym swoje badania nad tumultem toruńskim rozwinął wydaje się najbardziej zasłużony na tym polu badacz Stanisław Salmonowicz. Jego główne opracowania poświęcone temu zagadnieniu to artykuł z 1972 roku poświęcony problematyce polityczno-prawnej tumultu⁷⁸⁶ oraz artykuł z 1983 roku rozprawiający ogólnie o tumulcie toruńskim i polemizujący

---

gegenwärtige Zeit zugetragen, Berlin 1725.

⁷⁷⁸K. Jarochowski, *Sprawa toruńska z r. 1724*, [w:] tenże, *Opowiadania i studia historyczne*, t. 2, Poznań 1863, s. 137-194.

⁷⁷⁹K. Jarochowski, *Epilog sprawy toruńskiej*, "Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego": t. 6, 1871, s. 53-82.

⁷⁸⁰R. Frydrychowicz, *Die Vorgänge in Thorn im Jahre 1724*, [w:] "Zeitschrift des Westpreussischen Gescichtsvereines", t. 11: 1884, s. 73-98.

⁷⁸¹S. Kujot, *Sprawa toruńska z r. 1724*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego”, t. 20, 1894, s. 1-152; t. 21, 1895, s. 175-334.

⁷⁸²F. Jacobi, *Das Thorner Blutgericht 1724*, Halle 1896.

⁷⁸³E. Waschinski, *Die Acta consultationum der Thorner Jesuiten und der Prozess von 1724 in neuer Beleuchtung*, „Mitt. d. Westpreussische Gesichts-Vereins“, t. 17: 1918, s. 17-26.

⁷⁸⁴W. Gastpary, *Sprawa toruńska w roku 1724*, Warszawa 1969, s. 10.

⁷⁸⁵Ibidem, s. 41.

⁷⁸⁶S. Salmonowicz, *O problematyce politycznej i prawnej tzw. tumultu toruńskiego z 1724 roku*, "Czasopismo Prawno-Historyczne", t. 24: 1972, z. 3, s. 223-237.

z tezami Gastparego⁷⁸⁷. Cenne wzmianki o przebiegu tumultu toruńskiego zawarte zostały w relacji z podróży czeladnika ze śląskiej Ścinawy Samuela Klennera⁷⁸⁸, którą dla badań nad tumultem wykorzystał właśnie Salmonowicz, wydając w 1983 roku artykuł, w którym zwrócił on uwagę, że Klenner nie uległ wpływom popularnych relacji z przebiegu tumultu i pomimo swojej sympatii dla strony luterńskiej nie zataił pewnych niewygodnych dla niej faktów⁷⁸⁹. Należały do nich przede wszystkim podburzenie luterńskiego mieszczaństwa przez prezydenta Johanna Gottfrieda Rösnera do samodzielnego odbicia przetrzymywanego w niewoli u jezuitów luterńskiego ucznia, zamknięcie bram miejskich oraz powołanie pod broń mieszczaństwa celem zapobieżenia katolickiej odsieczy z przedmieść oraz przybycie prezydenta na miejsce zdarzenia dopiero po zakończeniu tumultu⁷⁹⁰.

W kontekście wyników jego badań został przedstawiony przebieg wydarzeń tumultu toruńskiego w syntetycznym ujęciu w ramach *Historii Torunia*. Niewielki incydent z 16 lipca 1724 roku na skutek zapalczywości uczniów jezuickiego kolegium, którzy dla uwolnienia aresztowanego w dniu poprzednim kolegi wzięli do kolegium jezuitów na zakładnika przypadkowego protestanckiego chłopca, doprowadził w dniu 17 lipca do poruszenia całego miasta. Przedstawiciele protestantów otoczyli jezuicką szkołę, żądając uwolnienia zakładnika. Prezydent Johann Gottfried Rösner polecił pilnie zamknąć bramy miejskie, aby katolicy z przedmieść nie mogli ruszyć jezuitom na ratunek. Powołał co prawda straż miejską i mieszczan pod broń, ale były to działania pozorowane, gdyż zależało mu na tym, aby jezuita zostali upokorzeni rękoma plebsu. Jednocześnie jego rywale we władzach miejskich mogli mieć nadzieję, że takie zagranie z jego strony skompromituje go w oczach dworu, więc nie sprzeciwili się jego działaniom. W pewnym momencie tumult udało się zażegnać, ale nagle wśród rozchodzących się uczestników, rozeszła się plotka, że w kolegium jest jeszcze jeden zakładnik, po czym tłum wyłamał bramę i zdewastował szkołę. Dopiero w tym momencie zainterweniowało niezależne od władz miejskich wojsko państwowe i przywróciło porządek⁷⁹¹. W kontekście tych informacji вина władz miejskich – w szczególności prezydenta – wydaje się bezsprzeczna. Faktycznie byli oni winni poważnego, świadomego zaniechania obowiązków.

---

⁷⁸⁷Idem, *O tumulcie toruńskim z roku 1724*, "Odrodzenie i Reformacja w Polsce", t. 28: 1983, s. 161-184.

⁷⁸⁸S. Klenner, *Der Reisende Gerbergesseler*, Liegnitz 1751.

⁷⁸⁹S. Salmonowicz, *Podróże czeladnika ze Ścinawy i jego pobyt w Toruniu w 1724 roku (Przyczynek do dziejów Tumultu Toruńskiego 1724 r.)*, "Zapiski Historyczne", t. 48: 1983, z. 3, s. 180.

⁷⁹⁰Ibidem, s. 180-182.

⁷⁹¹J. Dygdała, *W cieniu głębokich konfliktów wyznaniowych*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem i oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996 s. 186-191.

Johann Gottfried Rösner zlekceważył przyjacielskie rady miejskiego poczmistrza Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego, aby samemu surowo ukarać winnych i tym samym zdjąć odium z miasta. Zdaniem prezydenta jednak w 1688 roku tumult był poważniejszy, a i tak magistrat wykupił się od kłopotów pieniędzmi, więc teraz tym bardziej nie zamierzał przelewać krwi uczestników zajść⁷⁹². Tymczasem już 18 lipca kolegium jezuitów odwiedził wezwany przez nich woźny sądowy, który w towarzystwie kilku szlachciców odbył wizję lokalną, a protokół z niej już 19 lipca został wciągnięty do akt sądu grodzkiego w Kowalewie Pomorskim⁷⁹³.

Jednocześnie wieść o wydarzeniach toruńskich zaczęła rozchodzić się szybko po Rzeczypospolitej. Wygląda na to, że była to okazja, o jakiej polscy dygnitarze od dawna marzyli. Prymas Teodor Potocki w liście z dnia 28 lipca 1724 roku do Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego wyrażał z jednej strony wyrażał ubolewanie z powodu tumultu, a z drugiej strony radość wobec spodziewanej kary. Jednocześnie polscy dygnitarze pozostawali bardzo uprzedzeni do Torunia. W liście z tego samego dnia wojewoda chełmiński Jakub Zygmunt Rybiński donosił Rubinkowskiemu, że król chciał zaproponować w komisji toruńskiej Jana Jerzego Przebendowskiego, ale pod naciskiem posłów musiał z tego zrezygnować, ci bowiem oskarżali Przebendowskiego, że „sam dissydentem śmierdzi”⁷⁹⁴.

29 lipca skierowany został przeciwko miastu pozew przed sąd asesorski, a 11 sierpnia odbyło się pierwsze jego posiedzenie, na którym powołana została komisja do przesłuchania świadków i ustalenia faktycznego przebiegu wydarzeń⁷⁹⁵. Licząca 20 osób komisja z biskupem Krzysztofem Szembekiem na czele rozpoczęła prace 16 września, a zakończyła je 13 października. Tymczasem równocześnie obradujący w Warszawie sejm podjął decyzję o rozszerzeniu składu sądu asesorskiego o przedstawicieli posłów i senatorów⁷⁹⁶.

W trakcie procesu sądowego jezuita przedstawili oskarżenia i wnioski wykraczające poza sam tumult toruński, domagając się m.in. przekazania bernardynom kościoła NMP w Toruniu. Dążyli ewidentnie do wykorzystania okazji, jaką stwarzał tumult toruński, do całkowitej zmiany stosunków politycznych panujących w mieście. Rozprawa rozpoczęta 26 października została na wniosek Torunia na krótko przerwana, aby do Warszawy zdążyły dotrzeć instrukcje z Torunia. Po

---

⁷⁹²S. Salmonowicz, *O tumultie toruńskim z roku 1724*, "Odrodzenie i Reformacja w Polsce", t. 28: 1983, s. 173.

⁷⁹³W. Gaspary, *Sprawa toruńska w roku 1724*, Warszawa 1969, s. 44-45.

⁷⁹⁴Biblioteka Narodowa, rkps 6674 III, k. 229r.

⁷⁹⁵Ibidem, s. 49, 51-53.

⁷⁹⁶J. Dygdała, *W cieniu głębokich konfliktów wyznaniowych*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem a oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996 s. 191-192.

jej wznowieniu w dniu 30 października 1724 roku do grona oskarżycieli obok jezuitów dołączyli także bernardyni, benedyktynki oraz toruński cech kuźnierzy⁷⁹⁷.

16 listopada 1724 roku sąd asesorski wydał wyrok. Skazywał on na śmierć prezydenta Rösnera i wiceprezydenta Jacoba Heinricha Zerneckego, a także 12 uczestników zajść. Kilkadziesiąt osób zostało skazanych na kary więzienia. Miasto było zobowiązane zapłacić jezuitom odszkodowanie oraz wystawić ekspiacyjną kolumną ku czci NMP. Z miasta zostali wypędzeni także pastory Geret i Oloff uznani za winnych napięć wyznaniowych. Gimnazjum Akademickie miało opuścić mury miejskie, aby nie dochodziło już do animozji między uczniami obu szkół. Drukarnia miejska została też poddana cenzurze biskupów chełmińskich. Wyrok nakazywał też, aby miasto wprowadziło parytet wyznaniowy, gwarantujący 50% miejsc we władzach katolikom, a także przekazało bernardynom należny im kościół NMP⁷⁹⁸.

Marceli Kosman uznał, że głównym motorem surowego wyroku i jego egzekucji był król August II Mocny, który w ten sposób chciał podważyć ład wewnętrzny Rzeczypospolitej. W jego ocenie duchowieństwo polskie nie było zainteresowane złą sławą, mając doświadczenie w walce z religijnym przeciwnikiem bardziej skutecznymi metodami⁷⁹⁹. Prymas Teodor Potocki miał się z kolei kierować wolą zmiany ustroju wielkich miast pruskich tak, aby skończyło się prześladowanie katolików⁸⁰⁰.

Dla wyroku wielką była też jednak rola kanclerza Jana Szembeka. Proszony o złagodzenie stanowiska przez delegatów Torunia odpowiedział retorycznym pytaniem, jak zachowaliby się protestanci, gdyby katolicy zburzyli im kościół w Królewcu⁸⁰¹, a jednocześnie za najważniejszy punkt wyroku uznawał zwrot kościoła NMP, bo taka okazja może się nie trafić przez najbliższe 100 lat⁸⁰². Nie zwrócono do tej pory uwagi, że mógł być on żywo zainteresowany odzyskaniem dla bernardynów kościoła NMP w Toruniu, gdyż pełnił funkcję syndyka wielkopolskiej prowincji bernardynów i jako taki musiał pozostawać z bernardynami w bliskich kontaktach. 25 czerwca 1725 roku na kapitule w Skępem⁸⁰³ – podczas której między innymi regulowano kwestię pozycji Torunia w klasztornej precedencji – nowo wybrane władze prowincji z Janem

---

⁷⁹⁷S. Salmonowicz, *O tumultach toruńskim z roku 1724*, "Odrodzenie i Reformacja w Polsce", t. 28: 1983, s. 177.

⁷⁹⁸J. Dygdała, *W cieniu głębokich konfliktów wyznaniowych*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem i oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996 s. 193-194.

⁷⁹⁹M. Kosman, *Stosunki wyznaniowe*, [w:] *Historia Pomorza*, red. G. Labuda, t. 2, cz. 2, Poznań 1976, s. 248.

⁸⁰⁰W. Gaspary, *Sprawa toruńska w roku 1724*, Warszawa 1969, s. 103.

⁸⁰¹Ibidem, s. 86.

⁸⁰²Ibidem, s. 103.

⁸⁰³Był to jeden z kluczowych klasztorów prowincji. Poświęcona jest mu m.in. album: A. K. Sitnik, *Skępe, miejsce, które Bóg wybrał, a Maryja obrała dla siebie. 520. rocznica przywiezienia cudownej figury Matki Bożej Brzemiennej, Królowej Mazowsza i Kujaw, Pani Skępskiej z Poznania do Skępego 1496-2016*, Skępe 2016.

Kapistranem Szysieckim na czele nadały do Szembeka dziękczynny list. Chociaż nie pojawiło się tam żadne bezpośrednie odniesienie do sprawy toruńskiej, to jednak zdanie, że nie zawiedli się na swoim opiekunie syndykalnym, odnosić się musi ewidentnie do sprawy odzyskania klasztoru toruńskiego⁸⁰⁴.

Nuncjusz apostolski w Rzeczypospolitej Vincenzo Santini dążył do złagodzenia wyroku, aby nie skazywać na śmierć prezydenta i wiceprezydenta. W kręgach dworskich ustalił, że realizację tego punktu wyroku będzie można zatrzymać, jeśli jezuici nie złożą przysięgi. Ci jednak ku zaskoczeniu wszystkich przysięgę złożyli, więc 7 grudnia zrealizowano wyroki śmierci wobec wszystkich, za wyjątkiem wiceprezydenta Zerneckego, za którym wstawiło się bardzo wiele osób⁸⁰⁵. Śmierć poniósł wówczas prezydent Rösner pomimo usilnych starań Rubinkowskiego, aby uratować mu życie, za które to starania spotkała go nawet reprimenda od wojewody Rybińskiego⁸⁰⁶. Życie uratował za to Dawid Heyder, który przeszedł na katolicyzm w trakcie procesu⁸⁰⁷. Jakub Zygmunt Rybiński w liście nadanym do króla 7 grudnia 1724 roku pisał, że za Zerneckem wstawili się liczni protestanci i katolicy mieszkańcy Torunia, a także duchowni i zakonnicy, a nawet dygnitarze województw kujawskiego i chełmińskiego. W związku z tym wstrzymał egzekucję i poprosił o uwzględnienie prawa łaski i dalsze dyspozycje⁸⁰⁸. 9 grudnia 1724 roku list o podobnej treści wysłał do króla podkomorzy warszawski Franciszek Łoski, dodając, że pośród osób proszących o łaskę dla Zerneckego są też jezuici⁸⁰⁹. Ostatecznie Zerneckie został przez króla ułaskawiony⁸¹⁰. Tego samego dnia co realizacja wyroków śmierci odbyło się też przejęcie kościoła NMP⁸¹¹.

Wykonanie wyroków śmierci na toruńskich protestantów spowodowało wielkie wrzenie w całej protestanckiej Europie i rozpowszechnienie się mitów o „toruńskiej krwawej łaźni” i „krawawym sądzie”. Było ono jednak świadomie stymulowane przez władze państwowe, które chciały mieć argument do swobodnego zawierania sojuszy, celem ochrony interesów protestantów

---

⁸⁰⁴Biblioteka Czartoryskich, rkps 479, s. 75-79.

⁸⁰⁵W. Gaspary, *Sprawa toruńska w roku 1724*, Warszawa 1969, s. 103-112.

⁸⁰⁶S. Salmonowicz, *W staropolskim Toruniu (XVI-XVIII w.). Studia i szkice*, Toruń 2005, s. 94.

⁸⁰⁷W. Gaspary, *Sprawa toruńska w roku 1724*, Warszawa 1969, s. 109; W 1738 roku został on nawet katolickim rajcą toruńskim – J. Dygdała, *Urzędnicy miejscy Torunia. Spisy. Część III: 1651-1793, Toruń 2002*, s. 78-79.

⁸⁰⁸J. H. Zernecke, *Thornische Chronica, in welcher die Geschichte dieser Stadt von MCCXXI. bis MDCCXXVI. aus bewehrten Scribenten und glaubwürdigen Documentis zusammen getragen worden*, Berlin 1727, s. 454-455.

⁸⁰⁹Ibidem, s. 459-460.

⁸¹⁰W. Gaspary, *Sprawa toruńska w roku 1724*, Warszawa 1969, s. 132.

⁸¹¹J. H. Zernecke, *Thornische Chronica, in welcher die Geschichte dieser Stadt von MCCXXI. bis MDCCXXVI. aus bewehrten Scribenten und glaubwürdigen Documentis zusammen getragen worden*, Berlin 1727, s. 452.

w innych krajach⁸¹². Jednym z ośrodków odpowiedzialnych za upowszechnianie się mitu był kręgi berlińskie skupiono wokół specjalizującego się w sprawach polskich pastora Daniela Ernesta Jabłońskiego⁸¹³. W późniejszych czasach na upowszechnianie się mitu w powszechnej kulturze wpłynęła znacząco także niemiecka literatura⁸¹⁴. Pamięć tumultu toruńskiego zachowała się długo również w Polsce, o czym świadczy śpiewana w XIX wieku w okolicach Kielc i Krakowa pieśń⁸¹⁵. Do dzisiaj zresztą sposób pisania o tumulcie toruńskim jest bardzo uzależniony od osobistych sympatii, które zdradza przykładowo wybór bliskoznacznych terminów – czy Stanisław Lisiecki „podszedł” czy „przyskoczył” do uczniów jezuickich⁸¹⁶.

3.4. Objęcie klasztoru toruńskiego

W budynkach klasztoru bernardyńskiego jeszcze do 4 grudnia odbywały się normalnie lekcje gimnazjum akademickiego. 6 grudnia gimnazjum zostało ostatecznie zamknięte w tej lokalizacji⁸¹⁷. W czwartek 7 grudnia 1724 roku w południe rozpoczęła się historia klasztoru bernardynów w Toruniu. Tego to dnia zebrało się według relacji kroniki klasztornej w Toruniu około 60 zakonników bernardyńskich z sąsiednich konwentów z prowincjałem na czele⁸¹⁸. Lakoniczna informacja kroniki wymaga w tym miejscu znaczącego rozszerzenia.

Znajdujące się najbliżej Torunia bernardyńskie konwenty w tym czasie ulokowane były na Kujawach w Bydgoszczy, na Kociewiu w Świeciu nad Wisłą oraz Nowem nad Wisłą, na Ziemi Lubawskiej w Lubawie, na Ziemi Dobrzyńskiej w Skępem oraz w Wielkopolsce w Kole nad Wartą i w Kazimierzu Biskupim⁸¹⁹. Można przypuszczać, że to głównie z tych konwentów pochodzili zakonnicy przybyli wówczas do Torunia.

---

⁸¹²M. Swobodziński, *Narodziny mitu "toruńskiej krwawej łaźni" i "krwawego sądu"*, "Rocznik Toruński", t. 38: 2011, s. 213.

⁸¹³S. Salmonowicz, *W staropolskim Toruniu (XVI-XVIII w.). Studia i szkice*, Toruń 2005, s. 96.

⁸¹⁴Ibidem, s. 101.

⁸¹⁵Ł. Kożuchowski, *Pamięć o tumulcie toruńskim (1724) w polskiej dziewiętnastowiecznej pieśni ludowej*, "Zapiski Historyczne", t. 85: 2020, z. 2, s. 134.

⁸¹⁶K. Obremski, *Punkt zapalny tumultu toruńskiego 1724 r. i monologowy dialog historyków: Woldemar Gastpary – Stanisław Salmonowicz*, "Zagadnienia Rodzajów Literackich", t. 60: 2017, z. 4, s. 147-158.

⁸¹⁷J. E. Wernicke, *Geschichte Thorns aus Urkunden, Dokumentaten und Handschriften*, t. 2: "Die Jahre 1531-1840 umfassend", Toruń 1842, s. 359.

⁸¹⁸APBK, sygn. W-65, s. 167.

⁸¹⁹Zob. spis konwentów Prowincji Wielkopolskiej Matki Boskiej Anielskiej z 1723 roku: APBK, sygn. W-7, s. 317-318.

Ówczesnym prowincjałem przejmującym klasztor toruński był nie kto inny jak słynny Serafin Gamalski⁸²⁰ (ok. 1675-1733) – człowiek wybitny i wyróżniający się swoją umysłowością na tle ludzi epoki saskiej. Urodzony w Lubawie położonej w Prusach Królewskich, do zakonu wstąpił pomiędzy 1695 a 1698 rokiem⁸²¹. W świetle ostatnich publikacji prozopograficznych dotyczących zakonników bernardyńskich rodzinną pruską Lubawą Gamalskiego była ważną kuźnią powołań zakonnych⁸²², a poza wspomnianym tu Serafinem Gamalskim wywodził się z niej także jeden z najwybitniejszych ojców prowincji w XVIII – Jan Kapistran Szysiecki⁸²³. W 1702 roku został Gamalski wysłany do Rzymu jako rezydent prowincji oraz w celu odbycia dodatkowych studiów zakonnych⁸²⁴. Bardzo niewielu spośród polskich bernardynów miało okazję przebywać w Rzymie, co wskazuje na ogromny potencjał intelektualny Gamalskiego oraz zaufanie, jakim obdarzyły go władze prowincji. Następnie realizował naukową ścieżkę kariery, pełniąc kolejno funkcje lektora filozofii i lektora teologii spekulatywnej aż do uzyskania jubilatki (będącej odpowiednikiem doktoratu), co zapewniło mu dożywotnie członkostwo w definitorium prowincji. W latach 1722-1725 pełnił funkcję prowincjała. Zmarł 21 kwietnia 1733 roku w Skępem⁸²⁵. Poczesne miejsce w polskiej historii zapewniło mu wydane pośmiertnie w Poznaniu w 1742 roku dzieło polemiczno-prawne pt. *Przestrogi duchowne sędziom, inwestygatorom i instygatorom czarownic*, w którym potępił liczne nadużycia związane z procesami o czary⁸²⁶.

⁸²⁰Na temat Gamalskiego powstała szeroka literatura: B. Baranowski, *Postępowy pisarz z czasów saskich – Serafin Gamalski*, „Prace Polonistyczne”, t. 8: 1950, s. 65-78; E. Sokołowski, *Gamalski Serafin (zm. 1733), bernardyn*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 7, red. K. Lepszy, Kraków 1958, s. 260-261; W. Murawiec, *Gamalski Serafin (ok. 1675–1733)*, [w:] *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, red. Hieronim Wyczawski, Warszawa 1981, s. 138; M. Pilaszek, *Procesy o czary w Polsce w wiekach XV-XVIII*, Kraków 2012, s. 164-166; J. Wijaczka, *Kościół wobec czarów w Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku (na tle europejskim)*, Warszawa 2016, s. 192-198; M. Stawiski, *Bernardyni w Świeciu w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2020, s. 271.

⁸²¹M. Stawiski, *Bernardyni w Świeciu w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2020, s. 271.

⁸²²Spośród bernardynów świeckich aż 8 zidentyfikowano jako pochodzących z Lubawy (M. Stawiski, *Bernardyni w Świeciu...*, s. 300), spośród bernardynów przasnyskich 6 (M. Stawiski, *Bernardyni przasnyscy...*, s. 411). Lubawa w wypadku tych klasztorów zajmowała pierwsze miejsce wśród miast Prus Królewskich, jeśli chodzi o pochodzenie obecnych w nich zakonników.

⁸²³K. Kantak, *Sylwetki bernardynów poznańskich. Jan Kapistran Szysiecki*, „Kronika Miasta Poznania”, t. 8: 1930, nr 1, s. 68-87; H. Wyczawski, *Szysiecki (Lubawczyk) Jan Kapistran (ok. 1680-1753)*, [w:] *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, red. Hieronim Wyczawski, Warszawa 1981, s. 485-486; S. Tomczak, *Jan Kapistran Szysiecki, zasłużony bernardyn poznański z przełomu XVII i XVIII stulecia*, „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski”, t. 9: 2014, s. 127-152; M. Stawiski, *Bernardyni w Świeciu...*, s. 60-63.

⁸²⁴W. Murawiec, *Gamalski Serafin (ok. 1675–1733)*, [w:] *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, red. Hieronim Wyczawski, Warszawa 1981, s. 138.

⁸²⁵M. Stawiski, *Bernardyni w Świeciu...*, s. 271-273.

⁸²⁶B. Baranowski, *Postępowy pisarz z czasów saskich – Serafin Gamalski*, „Prace Polonistyczne”, t. 8, 1950, s. 65-78.

Bernardyni w Toruniu zebrali się w południu przy ratuszu⁸²⁷. Można przypuszczać, że byli oni tam wcześniej świadkami egzekucji skazanych w procesie o tumult toruński. O ile bowiem prezydent Johann Gottfried Rösner został stracony tego dnia w ciemnościach nocy o 5 rano w towarzystwie jedynie wojska i wybranych duchownych na dziedzińcu ratusza⁸²⁸, o tyle egzekucja pozostałych skazanych odbyła się o 8 rano na specjalnym podwyższeniu wybudowanym dnia poprzedniego po zachodniej stronie rynku⁸²⁹.

Stamtąd pomiędzy paradnie uzbrojonymi żołnierzami ustawionymi w dwa szeregi udali się prosto do kościoła NMP w towarzystwie licznych osób świeckich (w tym licznie zgromadzonej szlachty), a także toruńskich dominikanów i jezuitów oraz podgórskich reformatów. Towarzyszyć temu miały radosne okrzyki katolickiej ludności⁸³⁰.

Na środku kościoła deputaci przekazali oficjalnie prowincjałowi Serafinowi Gamalskiemu klucze do kompleksu obejmującego kościół oraz pełniący do tej pory funkcję gimnazjum akademickiego klasztor wraz z oficynami oraz dziedzińcem⁸³¹. Deputatami tymi byli wojewoda chełmiński Jakub Zygmunt Rybiński, kasztelan gnieźnieński Adam Poniński, kasztelan brzesko-kujawski Andrzej Dąbski, kasztelan czerski Kazimierz Rudziński i kasztelan chełmiński Piotr Czapski, podkomorzy łęczycki Felicjan Grabski, podkomorzy kijowski Antoni Trypolski, podkomorzy warszawski Franciszek Alojzy Łoski i podkomorzy sochaczewski Adam Wilkowski, starosta ciechanowski Józef Nakwaski, burgrabia melzacki Jan Władysław Wyrozembski, chorąży Paweł Kazimierz Jaroszewski, chorąży warszawski Konstantyn Franciszek Mokronowski, stolnik poznański Franciszek Poniński, podczaszy sieradzki Józef Wysocki, podczaszy brzesko-kujawski Ludwik Borucki, podstoli buski Kazimierz Polanowski, wicewojewoda chełmiński Jan Piwnicki oraz stolnikowie ciechanowski Franciszek Łopacki⁸³². Uroczystości przejście kompleksu dopełniło odśpiewanie przez przybyłych w dziękczynieniu pieśni religijnych *Te Deum* oraz *Salve Regina*⁸³³.

Literatura przedmiotu traktowała zawsze objęcie klasztoru w sposób bardziej skrótowy. Jerzy Dygdała napisał tylko, że 7 grudnia 1724 r. komisja przekazała kościół NMP bernardynom,

---

⁸²⁷APBK, sygn. W-65, s. 167.

⁸²⁸W. Gaspary, *Sprawa toruńska w roku 1724*, Warszawa 1969, s. 108.

⁸²⁹Ibidem, s. 108-109.

⁸³⁰APBK, sygn. W-65, s. 167; KK – WBP, RTN, rkps 74, k. 70v. Warto nadmienić, że nie było to pierwsze przejście protestanckiego kościoła w Toruniu zrealizowane w zbronej obstawie. Podobnie bowiem wyglądało przejście w 1667 roku kościoła św. Jakuba dla benedyktynek: T. Glemma, *Dzieje stosunków kościelnych w Toruniu*, [w:] *Dzieje Torunia. Praca zbiorowa z okazji 700-lecia miasta*, red. K. Tymieniecki, Toruń 1933 s. 294.

⁸³¹APBK, sygn. W-65, s. 167; KK – WBP, RTN, rkps 74, k. 70v.

⁸³²KK – WBP, RTN, rkps 74, k. 71r-v. Źródło dodaje, że wyżej wspomniani deputaci zostali powołani przez króla Augusta II Mocnego w Warszawie w dniu 30 października 1724 roku.

⁸³³APBK, sygn. W-65, s. 167; KK – WBP, RTN, rkps 74, k. 70v.

a już 8 grudnia świątynię poświęcił biskup chełmiński Seweryn Szczuka, a bernardyni odprawili pierwszą Mszę⁸³⁴. Z kolei Woldemar Gastpary odnotował, że w obecności licznego wojska, które zajęło miejsce naprzeciwko kościoła oraz komisarzy bernardyni 7 grudnia 1724 roku przejęli kościół, a 8 grudnia w święto maryjne odbyło się w nim pierwsze nabożeństwo: poświęcenie kościoła przez biskupa chełmińskiego Seweryna Szczukę, podczas którego kazanie wygłosił jezuita Kazimierz Wieruszewski dziękujący komisarzom – w szczególności Lubomirskiemu – za żarliwość w trosce o katolicyzm w Toruniu⁸³⁵.

Maciej Sobieraj uznał powstanie klasztoru bernardynów w Toruniu w 1724 roku za inicjatywę zakonników⁸³⁶. Faktycznie to prowincja polska, a następnie wielkopolska przez lata starały się o prawa do klasztoru toruńskiego. I chociaż decyzja o jego przyznaniu bernardynom odbyła się na mocy wyroku sądu asesorskiego, to trudno sąd uznać za fundatora klasztoru. Uznać należy zatem za Maciejem Sobierajem, że powtórna fundacja bernardynów toruńskich na odzyskanych wyrokiem sądowym gruntach była fundacją z inicjatywy zakonu.

Z dniem objęcia klasztoru na stanowisko tymczasowego przełożonego toruńskiego konwentu został powołany ojciec Cherubin Watson⁸³⁷. Wstąpił on do zakonu w 1680 roku⁸³⁸, w momencie obejmowania gwardianatu w Torunia musiał więc już być zakonikiem starszym, mającym zapewne około 65 lat. Początkowo w swojej karierze powoływany na stanowiska naukowe lektora filozofii⁸³⁹ i lektora teologii spekulatywnej⁸⁴⁰. Następnie był regularnie

---

⁸³⁴J. Dygdała, *W cieniu głębokich konfliktów wyznaniowych*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem a oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 196-197.

⁸³⁵W. Gastpary, *Sprawa toruńska w roku 1724*, Warszawa 1769, s. 110.

⁸³⁶M. Sobieraj, *Fundatorzy klasztorów franciszkańskich w Rzeczypospolitej XVII-XVIII wieku*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 1, red. H. Gapski, C. S. Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. Jerzy Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 194.

⁸³⁷APBK, sygn. S-to-1, 115; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 347. Szczegółowy biogram w aneksie do niniejszej pracy. Nazwisko może wskazywać na brytyjskie pochodzenie jego rodziny. Na obszarze Prus Królewskich od XIV wieku osiedlali się licznie Szkoci – od nich wzięła się nazwa podgdańskich Starych Szkotów, w dominikańskich kościele św. Mikołaja znajdował się nawet Ołtarz Szkocki. Byli to wówczas katolicy. Reformacja przyniosła duże zmiany, większość brytyjskich przybyszów w Gdańsku byli to protestanci, znajdowali się jednak wśród nich także pojedynczy katolicy. (S. Kościelak, *Brytyjskie grupy wyznaniowe w Gdańsku w XVII–XVIII (XIX) wieku*, "Studia Elbląskie", t. 21: 2020, s. 29-31). Znalazł jednak Sławomir Kościelak wśród gdańskich jezuitów jednego zakonika urodzonego w Prusach Królewskich w szkockiej rodzinie – Krzysztofa Bosuela (S. Kościelak, *Skład osobowy Kolegium Gdańskiego OO. Jezuitów w Gdańsku (XVI–XVIII w.)*, Gdańsk 2005, s. 24). Wskazuje za to wszystko zatem, że brytyjskiego pochodzenie Watsona wykluczyć nie można.

⁸³⁸APBK, sygn. S-po-1, s. 4.

⁸³⁹APBK, sygn. W-5, s. 362, 452.

⁸⁴⁰Ibidem, s. 646.

powoływany na gwardiana, z czego najdłużej zarządzał konwentem w Stoczku Klasztornym na Warmii⁸⁴¹. Był to klasztor o obsadzie zdecydowanie niemieckiej, którego grupą docelową była również ludność głównie niemieckojęzyczna⁸⁴². Ponadto klasztor ten funkcjonował na Warmii, która miała charakter twierdzy katolicyzmu oblężonej zewsząd przez luteranów. Był zatem Cherubin Watson jak najbardziej przygotowany do kontaktu z niemieckojęzycznym środowiskiem Torunia, a także do funkcjonowania w stanie permanentnego zagrożenia luteranckiego. Zaskakuje, że władze prowincji nie skorzystały z opcji powołania do Torunia na gwardiana któregoś z mianowanych w 1723 roku gwardianów *in casum*⁸⁴³, którzy byli specjalnie przeznaczeni do takich sytuacji jak pilna potrzeba obsady urzędu gwardiańskiego. Co więcej, Cherubin Watson z nieokreślonych powodów do objęcia urzędu przełożonego w Torunia musiał uzyskać dyspensę z Rzymu⁸⁴⁴, co wskazuje na to, że jego powołanie do Torunia było celowe i bardzo przemyślane. Warto zwrócić uwagę, że w latach 1722-1725 był on także definitorem aktualnym prowincji⁸⁴⁵, co oznacza, że łączył zarządzanie klasztorami toruńskimi z zasiadaniem w zarządzie prowincji.

Piątek 8 grudnia 1724 roku był kolejnym ważnym dniem związanym z objęciem kościoła i klasztoru. Tego dnia biskup sufragan chełmiński Seweryn Szczuka (ok. 1650-1727)⁸⁴⁶ dokonał oficjalnego aktu rekoncylacji kościoła i cmentarzu według rytu rzymskiego⁸⁴⁷. Od tego momentu świątynia mogła służyć już do odprawiania katolickiej Mszy Świętej, a na cmentarzu mogły się odbywać katolickie pogrzeby. Jako że była to uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, rozpoczęli od razu bernardyni sprawowanie związanych z tym nabożeństw. W dzień uroczystości oraz przez całą oktawę odbywały się solenne Msze Święte, kazania, procesje, wystawienia Najświętszego Sakramentu oraz zwykłe nabożeństwa. W głoszeniu kazań i słuchaniu spowiedzi bernardynom pomagali jezuita oraz liczni prałaci przybyli z różnych miejsc dla wznowienia czci NMP w tym miejscu zabranych przez protestantów⁸⁴⁸.

---

⁸⁴¹APBK, sygn. W-7, s. 33, 104, 117, 153, 170, 254.

⁸⁴²M. Stawiski, *Klasztory bernardyńskie w Prusach Królewskich w XVIII wieku. Świat pogranicza polsko-niemieckiego i katolicko-luteranckiego*, [w:] *Na pograniczach. Instytucje i ludzie pogranicza*, red. R. Lipelt, Sanok 2020, s. 16.

⁸⁴³APBK, sygn. W-7, s. 318.

⁸⁴⁴APBK, sygn. S-to-1, 115; ADPełp, Bernardyni, sygn. 1, s. 347.

⁸⁴⁵APBK, sygn. W-7, s. 282.

⁸⁴⁶Urodzony ok. 1650 roku, w 1705 roku przyjął sakrę tytularnego biskupa joppejskiego w Radzynie na Podlasiu. W latach 1705-1727 pełnił funkcję biskupa sufragana chełmińskiego, zmarł w 1727 roku – B. Dygdała, *Szczuka Seweryn herbu Grabie (ok. 1650-1727), biskup sufragan chełmiński*, [w:] PSB, t. 47, Warszawa-Kraków 2010-2011, s. 468.

⁸⁴⁷APBK, sygn. W-65, s. 168; KK – WBP, RTN, rkps 74, k. 70v.

⁸⁴⁸APBK, sygn. W-65, s. 168; KK – WBP, RTN, rkps 74, k. 70v-71r.

Jednym z jezuitów, który wygłosił wówczas w dniu 8 grudnia kazanie, był znany nam z wydarzeń tumultu toruńskiego ojciec Kazimierz Wieruszewski. Kazanie to zostało wydane drukiem⁸⁴⁹. Zachowało się do naszych czasów także jego tłumaczenie na język niemiecki⁸⁵⁰. Mottem kazania były fragmenty z czwartego rozdziału I Księgi Machabejskiej – wersety 36, 48 i 57. W tłumaczeniu według Biblii Tysiąclecia fragment ten brzmi następująco: "Juda i jego bracia powiedzieli: <<Oto wrogowie nasi są starci. Chodźmy, aby świątynię oczyścić i na nowo poświęcić>>"⁸⁵¹. Kawałek dalej porównał Wieruszewski luterzańskie wyznanie do Szatana, a odzyskanie Kościoła NMP do zdeptania głowy węża, dzięki czemu podupadnie cały protestantyzm w Prusach: „Pierwsze jest w Polsce Toruńskie miasto, które Luter błędem ozionął y piekłem, otóż dziś immaculatis honoris festum! Gdy na tę herezyi głowę Matka Boga nastąpiła, ipsa coneret caput tuum, y w drugich a spoionych w Prusach członkach iad zwątleje”. Niezwykle mocno musiały owe fragment wybrzmieć wtedy w upokorzonym luterzańskim Toruniu, bezpośrednio po rekuncji świątyni. W kazaniu swoim zaapelował jednocześnie Wieruszewski do Królewskiego Majestatu o darowanie życia wiceprezydentowi Zerneckemu.

W sobotę 8 grudnia po południu głos po Wieruszewskim zabrał w kościele Panny Marii kolejny jezuita ojciec Maciej Przanowski, który swoje kazanie dedykował kasztelanowi chełmińskiemu Piotrowi Czapskiemu. Kazanie to podobnie jak kazanie Wieruszewskiego wydano niebawem drukiem⁸⁵².

Uroczystości odbywały się w ramach oktawy aż do piątku 15 grudnia. Kronika klasztorna dodaje, że odbywające się wówczas nabożeństwa miały w cudowny sposób pobudzać wiernych do

---

⁸⁴⁹K. Wieruszewski, *Azylum Koronne Honoru I Obrony Naprzod Przez walecznego, y pobożnego Machabeusza Hierozolimski: potym przez Jasnie Oswieconą J.K.M. Augusta Wtorego Kommissią, Torunski Kościół, Sub titulo Annuntiatæ Virginis Deiparæ. Z rąk cudzych odebrany a Przy pierwszym in Festo Immaculatæ Conceptionis Kazaniu*, Lipsk 1724.

⁸⁵⁰Daniel Ernest Jabłoński, *Das betribte Thorn oder die Geschichte so sich zu Thorn von dem 11. Julii 1724 bis auf gegenwärtige Zeit zugetragen*, Berlin 1725, Aneks, s. 33-46; Samuel Klenner, *Der Reisende Gerbergesseler*, Liegnitz 1751, s. 257-287.

⁸⁵¹I Mch 4, 36, tłumaczenie wg Biblii Tysiąclecia.

⁸⁵²M. Przanowski, *Dekret Boski W Assesorskich Sądach J. K. M.Ci Augusta II. Ogłoszony. To iest Sprawa Boska WRestytucyi Kosciola Toruńskiego Matki Bozey. Sub titulo Annuntiationis Przez Jasnie Oswieconą Kommissyą J.K. M.Ci zá Exces 17. Julii. A. D. 1724 od Dysydentow Toruńskich popelniony imże Odebranego. A Przewielebnym OO. Bernardynom Wielko-Polskiey Prowincyi tamquam ultimis hujus Ecclcsiae ante occupationem per acatholicos, Possessoribus Oddanego Na Kazaniu po obiednim w dzień Niepokalanego Poczęcia Nayświętszey Panny w tymże Kościele 8. Decemb. A. D. 1724. Pokazana Przy Prześwietnego Leliwy Splendorách in lucem publicam* Wydana. Jasnie Wielmoznemu Jego Mosci Panu. P. Piotrowi Czapskiemu, Kasztelanowi Chełmińskiemu, Knyszyńskiemu, Gronitzkiemu, Radzyńskiemu, Sobowidzkemu, &c. Staroscie, Panu y Osobliwszemu Dobrodzieiowi Konsekrowana, Kalisz 1725.

gorliwości i radości duchowej, podczas gdy protestanci zgrzytali zębami z wściekłości i zazdrości⁸⁵³. W piątek 15 grudnia 1724 roku na zamknięcie oktawy swoje kazanie wygłosił pijar o. Anzelm od św. Franciszka, dedykując je Jerzemu Dominikowi Lubomirskiego określone jako fundator klasztoru toruńskich bernardynów⁸⁵⁴.

Równolegle trwały ważne prace związane z przejmowaniem klasztornego majątku. Sporządzono wówczas inwentarze wyposażenia kościoła⁸⁵⁵. W sobotę 9 grudnia 1724 roku rozpoczęły się ważne wydarzenia związane z przejmowaniem księgozbioru⁸⁵⁶. Tego dnia wybrani deputaci – kasztelan brzesko-kujawski Andrzej Dąbski, podkomorzy warszawski Franciszek Łoski, starosta ciechanowski Józef Nakwaski, chorąży warszawski Konstantyn Franciszek Mokronowski i stolnik poznański Franciszek Poniński⁸⁵⁷ – odblokowali bibliotekę klasztorną, z której kaznodzieje luterkańscy wynieśli według własnego uznania jeszcze przed egzekucją wyroku księgi, pozostawiając jedynie te starsze – czyli pochodzące jeszcze z dawnej biblioteki franciszkańskiej⁸⁵⁸. Z badań Juliusa Emila Wernickego wynika, że faktycznie gimnazjum zabrało z biblioteki wszystkie książki, obrazy i sprzęty, które zostały zakupione od powstania instytucji na jej potrzeby⁸⁵⁹. W rzeczywistości jednak podział ten nie był zrobiony zbyt dokładnie i tak w 1821 roku bernardyni toruńscy posiadali dwa rękopisy, które przekazała dopiero rodzina Strobandów w końcu XVI wieku do biblioteki gimnazjum akademickiego⁸⁶⁰. Z przejęcia biblioteki został też spisany szczegółowy protokół zawierający jednakże jedynie wypisanie formatów i liczby książek, bez jakichkolwiek informacji o autorach czy tytułach⁸⁶¹. Inwentarz został ukończony i podpisany we wtorek 12 grudnia 1724 roku przez Dąbskiego, Łoskiego i Mokronowskiego⁸⁶².

---

⁸⁵³APBK, sygn. W-65, s. 168; KK – WBP, RTN, rkps 74, k. 70v-71r.

⁸⁵⁴Biblioteka Narodowa, rkps 6674 III, k. 144r-153v.

⁸⁵⁵Zostały one opublikowane w: *Miscellanea źródłowe do historii kultury i sztuki Torunia*, wyd. B. Dybaś, M. Farbiszewski, (Źródła i materiały do dziejów sztuki polskiej, red. M. Arsyński, t. 27), Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989.

⁸⁵⁶KK – WBP, RTN, rkps 74, k. 71r, 73r. Na karcie 71r mowa jest o drugim dniu (*feria tertia* – po łacinie dosłownie "trzeciego dnia", ale w języku łacińskim pierwszy dzień nazajutrz po jakimś wydarzeniu był już określany jako *feria secunda* – czyli dosłownie "drugiego dnia") po przejęciu kościoła, a na karcie 73r mowa jest o sobocie po Święcie Niepokalanego Poczęcia NMP. Obie te formy wskazują na ten sam dzień.

⁸⁵⁷Ibidem, k. 73r.

⁸⁵⁸Ibidem, k. 71r.

⁸⁵⁹J. E. Wernicke, *Geschichte Thorns aus Urkunden, Dokumentaten und Handschriften*, t. 2: "Die Jahre 1531-1840 umfassend", Toruń 1842, s. 360.

⁸⁶⁰Z. Mocarski, *Książka w Toruniu do roku 1793. Zarys dziejów*, [w:] *Dzieje Torunia. Praca zbiorowa z okazji 700-lecia miasta*, red. K. Tymieniecki, Toruń 1933, s. 351-352.

⁸⁶¹Ibidem, k. 73r-75v.

⁸⁶²Ibidem, k. 75rv.

Na prośbę prowincjała Serafina Gamalskiego pierwszym syndykiem apostolskim klasztoru toruńskiego został Jakub Zygmunt Rybiński. Jego staraniem miasto Toruń wypłaciło bernardynom w ramach polubownego porozumienia tytułem zniszczonego sprzętu kościelnego odszkodowanie wysokości 1200 tynfów. Bernardyni oddali ponadto magistratowi kratę żelazną i chrzcielnicę, aby pozyskać pokój i dobrą wolę⁸⁶³. Należy wyrazić przypuszczenie, że były to sprzęty ufundowane przez luteranów i z tego powodu. Więcej informacji na temat syndyka Jakuba Zygmunta Rybińskiego podam w rozdziale V.

Ponadto umieszczono w klasztorze studium filozofii przeniesione tutaj z Bydgoszczy wraz z lektorami Michałem Preyssem i Michałem Funckiem oraz z całą grupą kształcących się tam wówczas 7 studentów⁸⁶⁴. Stać się to musiało jeszcze przed 30 grudnia 1724 roku⁸⁶⁵.

Już po przybyciu do Torunia studium filozoficznego wedle relacji kroniki niektórzy mieszkańcy miasta Torunia – niejaki pan Meysner wraz z 3 innymi osobami – z inspiracji magistratu próbowali zawłaszczyć dla siebie kamienicę stojącą na gruntach kościelnych obok cmentarza przy rogu ulicy, w odpowiedzi na co Jerzy Lubomirski wystosował w dniu 30 grudnia 1724 roku list protestacyjny do magistratu⁸⁶⁶. Pod dniem 9 stycznia 1725 roku odnotował z kolei ławnik Dawid Brauer⁸⁶⁷, że bernardyni bez powodu wystąpili przeciwko miastu, żądając oddania należących kiedyś do klasztoru gruntów, a także przekazywania klasztorowi jałmużny z chleba, mąki i drzewa⁸⁶⁸. Pod hasłem tych dawnych gruntów musiało chodzić właśnie o wspomnianą kamienicę konwencką. Kamienica ta pełniła wówczas funkcję domu pastorów, pod naciskiem Lubomirskiego rada miasta zwróciła tę kamienicę bernardynom⁸⁶⁹, pod dwoma wszakże warunkami: po pierwsze

---

⁸⁶³APBK, sygn. W-65, s. 177; KK – WBP, RTN, rkps 74, k.75v.

⁸⁶⁴Kronika Bernardynów Bydgoskich..., s. 183.

⁸⁶⁵KK – WBP, RTN, rkps 74, k. 79r-v. Wydarzenie jest zamieszczone w kronice przed wystosowaniem do magistratu toruńskiego pisma przez Jerzego Lubomirskiego w dniu 30 grudnia 1724 roku. Tadeusz Glemma podał omyłkowo, jakoby studium filozofii do Torunia trafiło dopiero w 1729 roku: T. Glemma, *Dzieje stosunków kościelnych w Toruniu*, [w:] *Dzieje Torunia. Praca zbiorowa z okazji 700-lecia miasta*, red. K. Tymieniecki, Toruń 1933 s. 290-291.

⁸⁶⁶KK – WBP, RTN, rkps 74, k. 79r-v.

⁸⁶⁷Dawid Brauer w swojej trzymowej kronice zapisał wydarzenia w Toruniu z lat 1713-1750. Nie odegrał on znaczniejszej roli w dziejach miasta, był bowiem jedynie ławnikiem staromiejskim w latach 1736-1750, a ponadto protoscholarchą nadzorującym gimnazjum akademickie: P. Oliński, *Warunki pogodowe w Toruniu i okolicach w I połowie XVIII wieku w świetle źródeł narracyjnych*, "Rocznik Toruński", t. 29: 2002, s. 50-51.

⁸⁶⁸APT, AMT, kat. II, dz. XIII, sygn. 54, s. 226-227; E. Kestner, *Beiträge zur Geschichte der Stadt Thorn. Nach archivalischen Quellen mitgeteilt*, Toruń 1882, s. 259; S. Wałęga, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, Toruń 1933, s. 6.

⁸⁶⁹S. Wałęga, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, Toruń 1933, s. 6.

zamurowania okien od strony ulicy i po drugie nieumieszczania tam browaru, które to warunki nie zostały jednak zrealizowane przez bernardynów⁸⁷⁰.

Bernardyni oraz jezuici mieli według Kestnera zakłócić w dniu 7 stycznia 1725 roku jego nabożeństwo żałobne głośnym biciem w dzwony⁸⁷¹. Stoi to w jawnej sprzeczności z informacją Brauera, jakoby bernardyni po raz pierwszy zabili w dzwony 2 marca 1726 roku⁸⁷² i jest to najprawdopodobniej jedynie plotka. Dnia 27 stycznia 1725 roku listem z Rzymu nadanym z klasztoru Ara Coeli generał zakonu Wawrzyniec od św. Wawrzyńca złożył prowincji gratulacje z okazji odzyskania klasztoru toruńskiego, polecając jednocześnie wysłać do klasztoru jak najlepszych zakonników, w szczególności tych uczonych⁸⁷³. W lutym 1725 roku bernardyni stwierdzili też, że klasztorowi należy się od miasta odszkodowanie w wysokości 720 florenów za niezwrócenie wszystkich aparatów kościelnych, co zostało zapisane w aktach w Kowalewie Pomorskim⁸⁷⁴. W maju 1725 roku celem wsparcia konwentu Jerzy Lubomirski przysłał do Torunia statek załadowany żywnością⁸⁷⁵.

Zimą na przełomie 1724 i 1725 roku Toruń krótko po tumulcie odwiedził Tomasz Stanisław Wolski. Jego relacja nie wnosi nam nic odnośnie do faktografii, ale jest cennym przyczynkiem do poznania, jak tumult toruński odbierała szlachecka opinia publiczna. Opis wydarzeń jest mocno podkoloryzowany – Wolski wspomniał o zniszczeniu w trakcie procesji eucharystycznej na rynku pozłacanego wizerunku Niepokalanego Poczęcia NMP ukradzionego przez protestantów prosto z ołtarza, co nie miało miejsca, a zajęcie miasta przez wojsko pilnujące egzekucji wyroku przedstawił wręcz niczym szturm. Równoległe jego zdaniem wielkie zgromadzenie katolików w odzyskanym kościele NMP miało doprowadzić część luteranów do nawrócenia⁸⁷⁶, podczas gdy

---

⁸⁷⁰J. E. Wernicke, *Geschichte Thornes aus Urkunden, Dokumentaten und Handschriften*, t. 2: "Die Jahre 1531-1840 umfassend", Toruń 1842, s. 363.

⁸⁷¹E. Kestner, *Beiträge zur Geschichte der Stadt Thorn. Nach archivalischen Quellen mitgeteilt*, Toruń 1882, s. 258.

⁸⁷²APT, AMT, kat. II, dz. XIII, sygn. 54, s. 266.

⁸⁷³APBK, sygn. W-65, s. 224; ADPepl, Bernardyni, sygn. 1, s. 73; KK – WBP, RTN, rkps 74, k. 83v-84v.

⁸⁷⁴APT, AMT, kat. II, dz. XIII, sygn. 54, s. 232. Brauer podał w swojej wyżej cytowanej kronice kwotę 720 florenów, podobnie w swojej XIX-wiecznej publikacji Ernst Kestner: E. Kestner, *Beiträge zur Geschichte der Stadt Thorn. Nach archivalischen Quellen mitgeteilt*, Toruń 1882, s. 259. U Juliusa Emila Wernickego jednak w jego XIX-wiecznej historii Torunia podana została zapewne omyłkowo kwota 700 florenów: J. E. Wernicke, *Geschichte Thornes aus Urkunden, Dokumentaten und Handschriften*, t. 2: "Die Jahre 1531-1840 umfassend", Toruń 1842, s. 363.

⁸⁷⁵APBK, sygn. W-65, s. 228.

⁸⁷⁶T. S. Wolski, *Sławna pielgrzymka do Jerozolimy ciągnąca się przez trzy znakomitsze części świata*, wstęp i opracowanie M. Chachaj i B. Rok, tłum K. Gara, Kraków 2021, s. 21-22, 281.

sami nawet toruńscy bernardyni jak najbardziej zainteresowani propagandą sukcesu wspomnieli jedynie, że luteranie zgrzytali zębami z zazdrości i wściekłości⁸⁷⁷.

Cherubin Watson został określony przez Rubinkowskiego jako świątobliwy „staruszek”. Jego wielka skromność miała budzić uznanie i szacunek u toruńskich protestantów do tego stopnia, że nawet bywali na jego kazaniach i harmonijnie z nim współpracowali⁸⁷⁸. Osobowość Cherubina Watosna mogła mieć bardzo pozytywny wpływ na osadzenie się bernardynów w przestrzeni miasta Torunia. Z drugiej strony warto zauważyć, że twardo walczył o interesy klasztoru, starając się uzyskać od miasta wszystkie należące się klasztorowi przywileje.

3.5. Niespokojne współlistnienie. Okres gwardianatu Bonawentury Kopaczewskiego 1725-1728

Pierwsze lata po wyroku były dla Torunia szokiem. Nigdy wcześniej bowiem centralne władze Rzeczypospolitej w tak ostry i skuteczny sposób nie przeprowadziły w Toruniu interwencji. Od tej pory toruńskie elity starały się zdać postanowienia sądu asesorskiego na martwą literę. Szczególne obawy budziło wprowadzenie do władz miejskich katolików, dzięki czemu dwór mógł zyskać. wgląd w toruńską politykę i ograniczył samorządność miasta⁸⁷⁹. Szok sprawił, że zmieniło się też zupełnie życie religijne w mieście. Spory w obrębie luteranizmu – tak gwałtowne przed 1724 rokiem – zniknęły, a stosunki w jego obrębie uległy stabilizacji⁸⁸⁰.

Kapituła prowincjalna rozpoczynająca się 23 czerwca 1725 roku w Skępem przyniosła pełne uregulowanie statusu konwentu toruńskiego. Klasztor został przypisany do kustodii warszawskiej⁸⁸¹. Został on zgodnie z rozkazem generała zaliczony przez definitorium prowincji do najważniejszych klasztorów prowincji, w kustodii warszawskiej otrzymał drugie miejsce zaraz po klasztorze kustodialnym warszawskim. Potwierdzono także obecność w klasztorze studium filozofii⁸⁸². Po okresie przejściowym rozpoczął klasztor swoją pełną aktywność⁸⁸³.

---

⁸⁷⁷ APBK, sygn. W-65, s. 168; KK – WBP, RTN, rkps 74, k. 70v-71r.

⁸⁷⁸ Biblioteka Czartoryskich, rkps 484, s. 953.

⁸⁷⁹ J. Dygdała, *W cieniu głębokich konfliktów wyznaniowych*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem a oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 198.

⁸⁸⁰ S. Salmonowicz, *Ewangelicy toruńscy w XVIII w. (1697-1793)*, [w:] *Ewangelicy w Toruniu (XVI-XX w.)*, red. J. Kłaczko, Toruń 2011 s. 103.

⁸⁸¹ Zupełnym nieporozumieniem jest twierdzenie Zbigniewa Nawrockiego, że klasztor został w 1734 roku zaliczony do kustodii wrocławskiej (sic!) - Z. Nawrocki, *Pofranciszkański kościół p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Toruniu*, Toruń 2006, s. 53.

⁸⁸² APBK, sygn. W-65, s. 228. Akta prowincji potwierdzają informacje z kroniki – klasztor toruński został faktycznie zaliczony do kustodii warszawskiej i otrzymał drugie miejsce po klasztorze kustodialnym (zob. APBK, sygn. W-7, s. 339), rzeczywiście również powołano w Toruniu studium filozofii z lektorami Hipolitem Rosławskim i Teodorem

Na pierwszego gwardiana toruńskiego został wówczas powołany Bonawentura Kopaczewski⁸⁸⁴. Sprawował on swój urząd w Toruniu w latach 1725-1728⁸⁸⁵. Był to w przeciwieństwie do Cherubina Watsona zakonnik jeszcze stosunkowo młody, mógł mieć wówczas zaledwie 37-38 lat⁸⁸⁶. Był też obyty w świecie – wcześniej bowiem sprawował funkcję komisarza Ziemi Świętej, kierując międzynarodową strukturą franciszkanów na terenie Palestyny⁸⁸⁷. Jednocześnie zdaniem Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego był to człowiek wyniosły – „wysokiego animuszu” – nieodpowiedniego dla członka ubogiego Zakonu Braci Mniejszych⁸⁸⁸. Dawid Brauer opisał go z kolei jako osobę złośliwą i przekorną⁸⁸⁹.

Gwardian Bonawentura Kopaczewski podjął intensywne starania na rzecz rozwoju bernardyńskiego duszpasterstwa w Toruniu – zachowany album bracki określa właśnie jako introduktora bractwa⁸⁹⁰. Pod dniem 5 czerwca 1726 roku otrzymał z Arcybractwa św. Anny w Warszawie dokument afiliacyjny dla przyszłego Bractwa św. Anny w Toruniu⁸⁹¹. Został on także pierwszym promotorem bractwa⁸⁹². W dniu 26 lipca 1726 roku w samo wspomnienie św. Anny w kościele NMP w Toruniu odbyła się pierwsza kanoniczna elekcja władz brackich⁸⁹³. Uroczystości z tego dnia zostały nawet wspomnianego przez protestanckiego kronikarza Dawida Brauera⁸⁹⁴. Szczegóły dotyczące Bractwa św. Anny zostaną przedstawione w rozdziale V.

Nizwantem (zob. APBK, sygn. W-7, s. 340).

⁸⁸³Jeden z artykułów podaje tutaj zupełnie niepoprawne dane. Magdalena Gomyła-Śniegulska stwierdziła bowiem, że klasztor toruński został przyjęty w 1734 roku do kustodii wrocławskiej – M. Gomuła-Śniegulska, *Zespół dawnych szat liturgicznych z kościoła Mariackiego w Toruniu*, [w:] *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Toruń 14-16 kwietnia 2005* (Dzieje i Skarby Kościołów Toruńskich, t. 2), red. K. Kluczajd, Toruń 2005s, 429.

⁸⁸⁴APBK, sygn. W-7, s. 339; APBK, sygn. S-to-1, s. 115; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 347.

⁸⁸⁵APBK, sygn. W-7, s. 339, 357; APBK, sygn. S-to-1, s. 115; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 347.

⁸⁸⁶APBK, sygn. S-po-1, s. 32.

⁸⁸⁷APBK, sygn. S-to-1, s. 115; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 347.

⁸⁸⁸Biblioteka Czartoryskich, rkps 484, s. 954.

⁸⁸⁹APT, AMT, kat. II, dz. XIII, sygn. 54, s. 325.

⁸⁹⁰AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 3r.

⁸⁹¹Ibidem, k. 2rv; K. Olszewska, *Bractwo św. Anny...*, s. 189-190. Autorka błędnie przypisała do dokumentu datę majową, podczas gdy w rzeczywistości mamy tu datę czerwcową.

⁸⁹²AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 3r.

⁸⁹³Ibidem, k. 4rv.

⁸⁹⁴APT, AMT, kat. II, dz. XIII, sygn. 54, s. 288.

Rozpoczęli także bernardyni swoje kaznodziejstwo w mieście. W 1725 roku powołano kaznodzieję zwyczajnego Cherubina Rutkowskiego oraz niemieckiego Dominika Wessla⁸⁹⁵. Tematykę kazań bernardyńskich możemy poznać na podstawie tych, które wydano drukiem – poświęcone one były m.in. one tematyce maryjnej, kultowi świętych (np. Antoniego Padewskiego, Stanisława Kostki) czy kultowi relikwii, często drukowano też kazania pogrzebowe⁸⁹⁶. Z pewnością dużą rolę przykładali bernardyni do ukazywania w swoich kazaniach roli ubóstwa zgodnie z duchem swojego zakonu⁸⁹⁷.

Za gwardianatu Kopaczewskiego doszło także zabezpieczenia ważnych interesów ekonomicznych klasztoru. W tym samym bowiem roku 1726 wielki opiekun klasztoru podkomorzy królewski Jerzy Lubomirski na sejmie w Grodnie przedstawił konstytucję pn. "Utwierdzenie Ojców Bernardynów Toruńskich przy kościele ich i klasztorze", w ramach której zagwarantowano trwanie klasztoru, zobowiązano miasto do przeniesienia własności gruntów na rzecz klasztoru zapewniających mu utrzymanie, a także zwolnienie klasztoru ze wszystkich miejskich akcyz, impozycji i podatków⁸⁹⁸. Pod dniem 9 listopada 1726 roku o wydarzeniu tym napisał też w swojej kronice toruński protestant Dawid Brauer⁸⁹⁹.

W czasie jego gwardianatu rozpoczęto także wyposażanie kościoła. 2 marca 1726 roku po raz pierwszy zagrały dzwony⁹⁰⁰. W 1726 roku wpłynęła darowizna 1000 zł od księdza Franciszka Barnickiego na nowy ołtarz główny, darowizna 400 zł od księcia Jerzego Lubomirskiego na ołtarz św. Antoniego oraz darowizna 240 zł od nieznanego dobrodzieja na ołtarz św. Józefa⁹⁰¹.

Kolejny rok 1727 roku przyniósł wydanie zebranych środków. Zamówiono wówczas za 2000 zł ołtarz św. Franciszka – jak się zdaje ze środków zebranych od różnych dobrodziejów. Za 2000 zł zamówiono ołtarz św. Antoniego, za który ma zapłacić wdowa po Jerzym Lubomirskim wielmożna Magdalena z Tarłów Lubomirska. Wreszcie za 1000 zł z fundacji państwa Borowskich zamówiono ołtarz św. Anny na potrzeby właśnie wprowadzonego Bractwa św. Anny. Za zgodą

---

⁸⁹⁵APBK, sygn. W-7, s. 342.

⁸⁹⁶F. Wolański, *Kaznodziejstwo bernardyńskie w staropolskim systemie komunikacji społecznej schyłku epoki saskiej. Studium kształtowania wyobrażeń i postaw*, Toruń 2012, s. 43-53.

⁸⁹⁷F. Wolański, *The Symbolic Role of Poverty in the Franciscan Preaching of the Saxon Era*, "Roczniki Humanistyczne", t. 66: 2019, s. 43-56.

⁸⁹⁸APBK, sygn. W-65, s. 246; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 76-77.

⁸⁹⁹APT, AMT, kat. II, dz. XIII, sygn. 54, s. 298-299.

⁹⁰⁰APT, AMT, kat. II, dz. XIII, sygn. 54, s. 266. Dzwony pełniły bardzo ważne funkcje w dawnych społeczeństwach: sakralną, dekoracyjno-moralizatorską i organizującą życie społeczności: W. Rozynkowski, *Dzwony średniowiecznego Torunia*, [w:] *Tajemnice starych dzwonów Torunia i Chełmna w 500. rocznicę ulania wielkiego Tuba Dei spisane*, red. T. Jaworski, M. Nasieniewski, K. Przegiętk, Toruń 2001, s. 37-47.

⁹⁰¹ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 343.

dobrodziejów zdecydowania się przeznaczyć darowiznę przeznaczoną na ołtarz św. Józefa na wykonanie obrazów do ołtarzy św. Franciszka, św. Antoniego i św. Anny⁹⁰². Wykonawcą ołtarzy św. Franciszka i św. Antoniego był Bartłomiej Bernatowicz⁹⁰³. W dniu 26 czerwca 1728 roku krótko po ukończeniu gwardianatu przez Kopaczewskiego ołtarz św. Antoniego był już ukończony⁹⁰⁴.

Rok 1727 przyniósł poważniejsze zatargi z miastem Toruniem. Dawid Brauer zanotował, że w 1727 roku doszło do tymczasowego zatrzymania celem nałożenie akcyzy, z której bernardyni byli zwolnieni, 3 wozów z piwem warzonym z Zamku Dybowskim. Przekazał je bernardynom arendarz Niewieściński. Mimo że miasto szybko naprawiło swój błąd i chciało bernardynom zwrócić niesłusznie zatrzymane piwo, to gwardian Kopaczewski złośliwie nie chciał go przyjąć. Incydent stał się przyczyną skarg gwardiana skierowanych do syndyka klasztoru Lubomirskiego na miasto i na prezydenta Jakuba Meissnera w szczególności⁹⁰⁵.

Bonawentura Kopaczewski postanowił wykorzystać tę sytuację wpłynięcie na stosunki wyznaniowe w mieście Toruniu i sytuację polityczną miasta w Rzeczypospolitej. Rzekomo bowiem wkrótce po śmierci Jerzego Lubomirskiego, która miała miejsce 27 sierpnia 1727 roku, toruńscy bernardyni ucierpieć mieli od mieszczan toruńskich wiele cierpień i krzywd⁹⁰⁶. W bliżej nieokreślonym dniu osobiście na konferencji w Warszawie gwardian Kopaczewski przekazał w formie ustnej lub pisemnej suplikę do senatorów Rzeczypospolitej z zarzutami wobec magistratu⁹⁰⁷, że ten nie wypłaca należnych klasztorowi według Kroniki Ziemi Pruskiej 500 grzywien nie wypełnia przywileju Zygmunta Starego, nie oddaje browaru, utrudnia przywożenie kwesty – między innymi zablokował wwiezienie 6 beczek piwa, nie pozwala rzemieślnikom na pracę w klasztorze, że mieszczanie przez 3 kolejne dni wieczorami w godzinach od 8 do 10 niszczyli okna i dach klasztoru oraz że władze miejskie naruszają azyl kościelny, dokonując aresztowań także na terenie kościoła⁹⁰⁸. Wspomniane 3 kolejne dni były to 2, 3 i 4 września 1727 roku⁹⁰⁹.

W odpowiedzi na tę skargę wzburzeni senatorowie podjęli interwencję. Oddzielnymi listami z dnia 14 października 1727 roku nadanymi w Warszawie prymas Polski ksiądz biskup Teodor Potocki oraz kanclerz koronny Jan Szembek zażądali od miasta wyjaśnień⁹¹⁰.

---

⁹⁰²Ibidem, s. 345.

⁹⁰³Szczegóły w rozdziale VI.

⁹⁰⁴APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 61.

⁹⁰⁵APT, AMT, kat. II, dz. XIII, sygn. 54, s. 325.

⁹⁰⁶ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 87.

⁹⁰⁷Biblioteka Czartoryskich, rkps 484, s. 943.

⁹⁰⁸APBK, sygn. W-65, s. 247-248.

⁹⁰⁹Biblioteka Czartoryskich, rkps 484, s. 959, 964.

⁹¹⁰Ibidem, s. 248-249.

W reakcji na to na polecenie władz miejskich sekretarz miasta Paweł Dusterwald w towarzystwie szlachciców Jana Wybczyńskiego i Aleksandra Smoleńskiego w dniu 29 października 1727 roku przesłuchał gwardiana Bonawenturę Kopaczewskiego. Zachował się protokół z tego przesłuchania, z którego wynika, że Kopaczewski nie był zbyt rzetelny w swoich oskarżeniach⁹¹¹. Mniej więcej wtedy wieść o oskarżeniach wobec miasta zaczęła rozchodzić się po Toruniu. Dawid Brauer zanotował informację o skardze bernardynów pod datą 31 października 1727 roku. Zanotował on, że bernardyni oskarżyli fałszywie toruńskich luteran o świętowanie śmierci Lubomirskiego oraz tumult pod klasztorem bernardyńskim⁹¹². W dniu 3 listopada 1727 roku przez prawnika Chistiana Martinusa przesłuchani zostali na polecenie władz miejskich okoliczni mieszkańcy – zarówno protestanci, jak i katolicy – którzy zaprzeczyli jakoby w dniach 2, 3 i 4 września doszło w godzinach wieczornych do jakichkolwiek tumultów pod klasztorem. Wśród zeznających protestantów był później realizujący na zamówienie bernardynów 3 ołtarze do zakonnego kościoła snycerz Jerzy Guhr⁹¹³.

9 listopada 1727 roku w obronie miasta stanęli też katolicy rajcy Tomasz Skomorowski⁹¹⁴ oraz Jakub Kazimierz Rubinkowski⁹¹⁵. Ten pierwszy będący równocześnie burgrabią w swoim liście wyraził zdziwienie, że gwardian Kopaczewski postanowił zawracać głowę kanclerzowi niesprawdzonymi pomówieniami. Potwierdził, że doszło do incydentu z zatrzymaniem piwa sprowadzonego przez bernardynów w ramach kwesty. Jednocześnie zaprzeczył, aby doszło do jakiegokolwiek tumultu pod kościołem. Jedynym incydentem było wybicie w dniu 17 kwietnia 1727 roku przez dwóch luterskich chłopców w wieku 9 i 12 lat okna w kościele, za co ci zostali ukarani przez burgrabiego karę odpowiednio 20 i 30 plag, a ich opiekunowie zostali zmuszeni do naprawy zniszczeń⁹¹⁶. Podkreślił też, że ojciec wikariusz⁹¹⁷, który przekazał z własnej inicjatywy

---

⁹¹¹ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 82-84.

⁹¹²APT, AMT, kat. II, dz. XIII, sygn. 54, s. 339-340.

⁹¹³Biblioteka Czartoryskich, rkps 484, s. 957-969.

⁹¹⁴Do tej pory nie powstał żaden biogram tego bardzo ważnego przedstawiciela środowiska katolickiego w Toruniu. Wiadomo o nim tylko, że przed objęciem funkcji rajcy był regentem w kancelarii biskupstwa chełmińskiego (J. Dygdała, *W cieniu głębokich konfliktów wyznaniowych*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem i oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996 s. 197).

⁹¹⁵Na temat Rubinkowskiego ukazała się bogata literatura: K. Maliszewski, *Jakub Kazimierz Rubinkowski. Szlachcic, mieszczanin toruński, erudyta barokowy*, Warszawa-Poznań 1982; K. Obremski, *Panegiryczna sztuka postaciowania: August II Mocny (J. K. Rubinkowski, Promienie cnót królewskich...)*, Toruń 2003; A. Kucharski, K. Maliszewski, *Rubinkowski Jakub Kazimierz (1668-1749), pisarz-panegirysta, poczmistrz król., rajca i burgrabia tor.*, "Toruński Słownik Biograficzny", t. 5, red. K. Mikulski, Toruń 2007, s. 186-192; K. Obremski, *Jakub Kazimierz Rubinkowski. Dziejopisarz i człowiek saskiego półwiecza*, Warszawa 2008; *Listy Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego do Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej*, wyd. A. Kucharski, K. Maliszewski, Toruń 2017.

⁹¹⁶Jerzy Dygdała podaje, jakoby do incydentu doszło w czerwcu 1727 roku, miało zostać wybitych kilka szyb, a za

skargę burgrabiemu, został za to wydalony z konwentu przez Kopaczewskiego. Gdyby miało dojść do jakiegokolwiek tumultu, to całe miasto powinno o im wiedzieć, a do jego uszu nic takiego nie dotarło. Podobnie zaprzeczyli doniesieniom o tumulcie zamieszkujący okolicę klasztoru mieszczanie, w tym liczni katolicy⁹¹⁸.

W nadanym tego samego dnia liście Jakub Kazimierz Rubinkowski określił zarzuty Kopaczewskiego jako „kalumnie”, podkreślając, że on oraz burgrabia Skomorowski czuwają, aby nie było w Toruniu przeciwko katolikom tumultu ani w ogóle jakiegokolwiek przemocy. Wyraził opinię, że torunianie hojnie obdarowywali klasztor jałmużną i powtórzył po Skomorowskim, że jedynym incydentem był ten ze wspomnianymi dwoma chłopcami rzucającym kamyki. Na koniec zarzucił jeszcze Kopaczewskiego „animusz” niewłaściwy dla skromnego Zakonu Braci Mniejszych, stwierdzając, że jego winy klasztor zepsuł sobie dobre relacje z miastem⁹¹⁹.

Pod dniem 12 listopada 1727 roku magistrat toruński oblatował w aktach miasta Kowalewa Pomorskiego 2 protestacje przeciwko skardze bernardynów⁹²⁰. W imieniu miasta obie protestacje złożył sekretarz miejski Jakub Balla reprezentujący burmistrzów, rajców, ławników, trzeci ordynek i całą wspólnotę miejską⁹²¹.

13 listopada 1727 roku w aktach miasta Kowalewa Pomorskiego złożona została jeszcze trzecia protestacja⁹²². Protestację tę złożyli szlachcie Jan Wybczyński i Aleksander Smoleński, którzy razem z sekretarzem miejskim Paweł Dusterwaldem uczestniczyli w przesłuchaniach gwardiana Bonawentury Kopaczewskiego na okoliczność krzywd doznanych przez bernardynów. Listem z dnia 3 grudnia 1727 roku, magistrat, chcąc zapewne ograniczyć wpływy Bonawentury

---

potencjalnych sprawców uznaje uczniów gimnazjum akademickiego: J. Dygdała, *W cieniu głębokich konfliktów wyznaniowych*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem a oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 200-201. Data czerwcową nie jest ani zgodna z datą faktycznego wybicia okna, ani z datą domniemanego tumultu z oskarżeń Kopaczewskiego, który miał się odbyć w dniach 2, 3 i 4 września.

⁹¹⁷Nie można go niestety zidentyfikować, gdyż zarówno w oryginalnych aktach prowincji (APBK, sygn. W-6), jak i ich kopariuszu (APBK, sygn. W-7) nie wpisano wikariuszy powołanych na kapitule pośredniej w 1726 roku.

⁹¹⁸Biblioteka Czartoryskich, rkps 484, s. 943-945.

⁹¹⁹Biblioteka Czartoryskich, rkps 484, s. 951-954.

⁹²⁰ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 77-81. Źródło wspomina tu o "feria quarta in crastinum Festum S. Martini Ponticis", co należy w tym wypadku przetłumaczyć jako środa nazajutrz po Wspomnieniu św. Marcina Biskupa. Była to zatem środa 12 listopada.

⁹²¹ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 77-78.

⁹²²ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 81-84. Źródło wspomina tu o "feria quinta post Festum S. Martini Ponticis", co można by przetłumaczyć albo jako czwarty dzień przypadający po Wspomnieniu św. Marcina Biskupa (co oznaczałoby sobotę 15 listopada), albo jako czwartek po Wspomnieniu św. Marcina Biskupa (co oznaczałoby czwartek czwartek 13 listopada). Biorąc pod uwagę analogię do sposobu odczytu daty dwóch wcześniejszych protestacji, zakładam, że trzecia została złożona w czwartek 13 listopada.

Kopaczewskiego, wysłał do prowincjała bernardyńskiego skargę na działania tego ojca⁹²³. Wyżej wymienione wydarzenia zostały też skrótowo opisane przez Dawida Brauera pod datą 31 października⁹²⁴.

W kronice toruńskich bernardynów odnotowano z żalem, że pisma senatorów nie wywarły niestety żadnego wpływu, a władze miejskie w swym wielkim uporze i z wewnętrznej nienawiści złożyli przeciwko konwentowi i gwardianowi protestacje, które bracia postanowili znieść z cierpliwością⁹²⁵. Jest to o tyle zaskakujące, że jeszcze krótko wcześniej gwardian wcale nie wykazywał na tyle pokojowej postawy. Widać tu zdecydowanie, że argumenty Kopaczewskiego były wyolbrzymione, a wobec klęski politycznej jego akcji zdecydował się z niej zupełnie wycofać.

Wydaje się, że listy toruńskich rajców i skarga do prowincjała odniosły jakiś skutek. Ówczesnym prowincjałem był ojciec Jan Kapistran Szysiecki, mieszczanin rodem z Lubawy podobnie jak Gamalski, sprawujący swój urząd w latach 1725-1728, wybrany na wspomnianej kapitule skępskiej z 1725 roku⁹²⁶. Nie tolerował on nierzetelności i daleki był wobec szlacheckiego warcholstwa. Negatywnie oceniał Stefana Kamińskiego – „niespokojną głową”, który miał stale różne zatargi z poddanymi, był bardzo ambitny i dążył za wszelką cenę do władzy⁹²⁷. Wydaje się, że raczej nie patrzył korzystnie na szkodzące wizerunkowi zakonu ekscesy Kopaczewskiego.

Stanisław Wałęga podkreślił jednak, że bernardyni nadal starali się jątrzyć opinię szlachecką przeciwko Toruniowi, występując na sejmikach, co powodowało reakcję ze strony protestanckiej⁹²⁸. Jerzy Dygdała określił stosunki bernardynów z miastem po wspomnianym sporze jako napięte⁹²⁹. Niemiecka historiografia potraktowała ten incydent mocno skrótowo – Wernicke wspomniał jedynie, że z powodu konfliktu o wóz piwa bernardyni oczernili miasto wobec kanclerza, dążąc do wzbudzenia wobec niego nienawiści i wrogości i że byli spośród zakonów najbardziej

---

⁹²³ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 84.

⁹²⁴APT, AMT, kat. II, dz. XIII, sygn. 54, s. 339-340.

⁹²⁵APBK, sygn. W-65, s. 249.

⁹²⁶K. Kankak, *Sylwetki bernardynów poznańskich. Jan Kapistran Szysiecki*, „Kronika Miasta Poznania”, t. 8: 1930, nr 1, s. 68-87; H. Wyczawski, *Szysiecki (Lubawczyk) Jan Kapistran (ok. 1680-1753)*, [w:] *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, red. Hieronim Wyczawski, Warszawa 1981, s. 485-486; S. Tomczak, *Jan Kapistran Szysiecki, zasłużony bernardyn poznański z przełomu XVII i XVIII stulecia*, „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski”, t. 9: 2014, s. 127-152; M. Stawiski, *Bernardni w Świeciu...*, s. 60-63.

⁹²⁷K. Kankak, *Sylwetki bernardynów poznańskich. Jan Kapistran Szysiecki*, „Kronika Miasta Poznania”, t. 8: 1930, nr 1, s. 83-85.

⁹²⁸S. Wałęga, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, Torun 1933, s. 31.

⁹²⁹J. Dygdała, *W cieniu głębokich konfliktów wyznaniowych*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem a oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 200-201.

uciążliwi⁹³⁰. Cały konflikt nie zaszkodził jednak w żadnym stopniu jego zakonnej karierze. Został bowiem po ukończeniu gwardianatu w Toruniu powołany na sekretarza prowincji na lata 1728-1731⁹³¹, a następnie wybrany na definitora aktualnego prowincji na lata 1731-1734⁹³².

Wydarzenia te są najczęściej odnotowywane przez literaturę przedmiotu i kształtują obraz stosunków bernardynów z miastem⁹³³. Trzeba jednak pamiętać, że tylko jeden rok z urzędowania jednego z wielu toruńskich gwardianów.

Pod dniem 16 listopada 1727 roku Dawid Brauer zanotował procesję z okazji wspomnienie bł. Stanisława Kostki, która przeszła od jezuickiego kościoła śś. Janów do bernardyńskiego kościoła NMP. W procesji tej niesiony był obraz św. Ignacego i św. Stanisława, a uczestniczyli w niej też wszyscy bernardyni⁹³⁴. Ostatnim ważnym wydarzeniem jego gwardianatu była uroczysta procesja Bożego Ciała w dniu 27 maja 1728 roku poprowadzona w Toruniu przez biskupa chełmińskiego Feliksa Kretkowskiego od kościoła parafialnego śś. Janów do bernardyńskiego kościoła NMP⁹³⁵. W dniu 7 czerwca 1728 roku z fundacji Franciszka Barnickiego zamówiono jeszcze u snycerza Karola Eglauera i stolarza Andrzeja Wrońskiego ołtarz św. Barbary i ołtarz św. Józefa, czego świadkami byli toruńscy bernardyni Franciszek Human i Teodor Niswandt⁹³⁶. Sam Bonawentura Kopaczewski mógł już wtedy przebywać w Lubawie w związku z rozpoczynającą się tam w dniu 12 czerwca 1728 roku kapitułą prowincjalną⁹³⁷, na której pełnił ważną funkcję spowiednika ojców i braci⁹³⁸. Na tym zakończył się okres działalności tego niezwykle ważnego dla późniejszych dziejów klasztoru bernardyńskiego w Toruniu gwardiana.

Podsumowując, Bonawentura Kopaczewski okazał się być z jednej strony człowiekiem ogromnej energii, którą odegrał ogromną rolę w rozwoju oferty duszpasterskiej bernardynów toruńskiej oraz wyposażenia kościoła klasztornego. Z drugiej strony, okazał się też człowiekiem wyniosłym, konfliktowym, bezwzględny wobec podwładnych i fałszywym, który był gotów

---

⁹³⁰J. E. Wernicke, *Geschichte Thorns aus Urkunden, Dokumentaten und Handschriften*, t. 2: "Die Jahre 1531-1840 umfassend", Toruń 1842, s. 477.

⁹³¹APBK, sygn. W-7, s. 383.

⁹³²Ibidem, s. 432-433.

⁹³³J. Dygdała, *W cieniu głębokich konfliktów wyznaniowych*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem a oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 200-201; K. Maliszewski, *Zakony katolickie w Toruniu w okresie potrydenckim jako ośrodki religijności i kultury*, "Studia Pelplińskie", t. 18: 1987, s. 37-38; S. Wałęga, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, Toruń 1933, s. 30-31.

⁹³⁴APT, AMT, kat. II, dz. XIII, sygn. 54, s. 341-343.

⁹³⁵APBK, sygn. W-65, s. 249.

⁹³⁶APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 57-59.

⁹³⁷APBK, sygn. W-7, s. 381.

⁹³⁸APBK, sygn. W-6, s. 827.

zmyślonymi oskarżeniami zaszkodzić pomyślności miasta. Kazimierz Maliszewski określił jego politykę jako „nieprzemysłaną”, „niezbyt inteligentną”, a przez to „mało nieskuteczną”⁹³⁹.

3.6. Wyposażanie kościoła. Okres gwardianatów Franciszka Weina oraz Jana Sense 1728-1732

W okresie tym władze Torunia usiłowały uczynić martwym prawem przepisy o parytecie katolików we władzach miejskich. W 1728 roku nie przeprowadzono kiery i poproszono dwór, aby zezwolił na wybór w 1729 roku ludzi z kręgu protestantów ze względu na brak kompetentnych katolików. Ze względu na brak pozytywnej odpowiedzi rada zdecydowała się nie przeprowadzić kiery w 1729 roku. Spowodowało to jednak wyczerpanie się cierpliwości katolików – miasto zostało pozwane przed asesorię, gdzie przyjęto dekret, że miasto ma niezwłocznie przeprowadzić kierę i powinno jak najszybciej wystawić maryjną kolumnę ekspiacyjną, o której była mowa w wyroku z 1724 roku. Miasto ustąpiło i w 1730 roku wybrano prawie samych katolików z wyjątkiem Trzeciego Ordynku, a 6 października 1730 roku wystawiła obiecaną kolumnę, która została poświęcona 18 października 1730 roku. W 1732 roku udało się jednak wreszcie torunianom dopiąć swego dzięki m.in. współpracy z katolickim rajcą Kazimierzem Leonem Schwerdtmannem. Ich delegacja do Warszawy pozwoliła uzyskać zielone światło, aby do rady wprowadzać także protestantów. Kiera z 1732 roku wprowadziła do rady zarówno protestantów, jak i katolików. Nie spowodowało to protestów. Kazimierz Leon Schwerdtmann w ramach wdzięczności otrzymał urząd burmistrza⁹⁴⁰. W mojej ocenie był to bardzo znamienity moment – od tej chwili czas największego napięcia i pierwszego szoku po tumulcie toruńskim już minął. Rozpoczął się okres wzajemnej tolerancji pomiędzy wyznaniem.

W latach tych toruńscy bernardyni wyposażali natomiast swój kościół zakonny, kładli podwaliny pod ekonomiczne funkcjonowanie klasztoru oraz rozwijali działalność duszpasterską. Miał miejsce jedynie jeden poważniejszy incydent o charakterze wyznaniowym. Po głębokim konflikcie z czasów Bonawentury Kopaczewskiego doszło do pewnej stabilizacji.

Na kapitule w 1728 roku w Lubawie na gwardiana toruńskiego został powołany Franciszek Wein, w źródłach zwany najczęściej Franciszkiem z Bisztynka, który sprawował swój urząd w latach 1728-1729⁹⁴¹. Był to już wówczas starszy zakonnik. Pomiędzy 1695 a 1698 rokiem złożył

---

⁹³⁹K. Maliszewski, *Zakony katolickie w Toruniu w okresie potrydenckim jako ośrodki religijności i kultury*, "Studia Pelplińskie", t. 18: 1987, s. 38.

⁹⁴⁰J. Dygdała, *W cieniu głębokich konfliktów wyznaniowych*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem a oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 201-205.

⁹⁴¹APBK, sygn. W-7, s. 384; APBK, sygn. S-to-1, s. 115; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 347. Zob. identyfikację przedstawioną w pełnym biogramie postaci w aneksie.

profesję zakonną⁹⁴². Jako Warmiak z pochodzenia był on świetnie przygotowany do sprawowania urzędu w dwujęzycznym Toruniu. Przed przybyciem do Torunia był on między innymi gwardianem w Grodzisku Wielkopolskim⁹⁴³, w Kazimierzu Biskupim⁹⁴⁴, w Ostrzeszowie⁹⁴⁵ oraz w Kobylinie⁹⁴⁶.

Jego urzędowanie to przede wszystkim czas kontynuowania prac związanych z wyposażeniem świątyni. W okresie sprawowania przezeń urzędu trwała realizacja ołtarzy św. Barbary oraz św. Józefa⁹⁴⁷. 15 września 1728 roku podpisali toruńscy bernardyni kontrakt z Jerzym Guhrem na wykonanie ołtarza Matki Bożej Częstochowskiej⁹⁴⁸, a 8 listopada 1728 roku gwardian lubawski Józef Leszczyński przebywający wówczas w Toruniu podpisał w obecności wikariusza lubawskiego Franciszka Zelęckiego podpisał kontrakt ze snycerzem Karolem Eglauerem oraz stolarzem Andrzejem Wrońskim na wykonanie ołtarza Męki Pańskiej⁹⁴⁹.

Ciągle klasztor toruński cieszył się też wielkim wsparciem biskupów chełmińskich. Za jego gwardianatu 16 czerwca 1729 roku w Boże Ciało klasztor odwiedzili biskup chełmiński Feliks Kretkowski oraz jego koadiutor Tomasz Franciszek Czapski. Głównym celebransem był Kretkowski, ale ze względu na swój podeszły wiek polecił dokończyć prowadzenie procesji wychodzącej z kościoła bernardyńskiego swojemu koadiutorowi, samemu pozostając w konwencie⁹⁵⁰. W 1730 roku natomiast biskup Feliks Kretkowski udzielił w Toruniu święceń bernardynom i dominikanom, przed poświęceniem ekspiacyjnej Kolumny NMP wystawionej przez protestantów w pobliżu Kościoła NMP⁹⁵¹.

W czerwcu 1729 roku doszło też do kolejnego napięcia międzywyznaniowego w Toruniu. Do skarby w kościele bernardyńskim na "mąkę duchowną" za dusze zmarłych⁹⁵² wrzucona została bowiem okaleczona drewniana figurka zakonnika – ucięto jej głowę wraz z kapturem, nogi wraz z trzewiczkami oraz ręce obdarto z kory niczym ze skóry, ponadto figurka była wbita na pał. Bernardyni wystąpili do magistratu z żądaniem ukarania winnego. Tę karę miała jednak ominąć, bo chociaż bernardyni podejrzewali konkretną osobę spośród protestanckich duchownych, to

---

⁹⁴²APBK, sygn. W-5, s. 686.

⁹⁴³APBK, sygn. W-7, s. 138, 152.

⁹⁴⁴Ibidem, s. 220.

⁹⁴⁵Ibidem, s. 284, 317.

⁹⁴⁶Ibidem, s. 356.

⁹⁴⁷APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 58-59.

⁹⁴⁸Ibidem, s. 97-98. Identyfikacja ołtarza w rozdziale VI.

⁹⁴⁹APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 53-56.

⁹⁵⁰APBK, sygn. W-65, s. 249.

⁹⁵¹S. Wałęga, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, Toruń 1933, s. 54.

⁹⁵²Prawdopodobnie w związku z zakazem zbierania pieniędzy bernardyni ustawili w swoim kościele skarby na mąkę. Więcej na ten temat w rozdziale VIII.

magistrat jej nie ukarał, zanosząc za to do ksiąg grodzkich kowalewskich protestację o swojej niewinności⁹⁵³. Osobą tą miał być słynny pastor Andrzej Geret, który właśnie powrócił z wygnania i starał się podnieść na duchu załamaną po krwawym sądzie toruńskim z 1724 roku gminę ewangelicką⁹⁵⁴.

Incydent ten został zanotowany również pod lipcem 1729 roku w kronice Dawida Brauera⁹⁵⁵. Pod dniem 19 sierpnia 1729 roku zanotował z kolei Brauer, że bernardyni nie byli w stanie udowodnić swoich fałszywych oskarżeń, w związku z czym miasto złożyło w swojej obronie protestację w Kowalewie Pomorskim. Równocześnie sekretarz Klossman został wysłany w tej sprawie na Sejm do Grodna⁹⁵⁶.

Jego gwardianat zamknęła kapituła pośrednia w 1729 roku w Grodzisku Wielkopolskim, na której postanowiono nie robić nic dalej ze sprawą figurki, uznając samo podniesienie jej za wystarczające dla potomności⁹⁵⁷. Wydaje się, że Wein nie spełnił oczekiwanych w nim przez definitarów nadziei, na co wskazuje nieprzedłużenie mu urzędu przez kapitułę pośrednią.

Następcą Franciszka Weina na stanowisku gwardiana został Jan Sense, który – począwszy od kapituły pośredniej w Grodzisku Wielkopolskim rozpoczętej w dniu 10 września 1729 roku – sprawował swój urząd w latach 1729-1732⁹⁵⁸. Był to zakonnik młodszy od Weina, który profesję zakonną złożył pomiędzy 1707 a 1710 rokiem⁹⁵⁹. Sprawował funkcje lektora filozofii i teologii spekulatywnej⁹⁶⁰. W latach 1725-1728 był z kolei definitorem aktualnym prowincji, należąc wówczas do grona najważniejszych ojców prowincji⁹⁶¹. Po zakończeniu gwardianatu był w Toruniu był tu jeszcze przez jakiś czas prefektem fabryki koordynującym prace remontowe i wyposażanie wnętrza⁹⁶². Po odejściu z Torunia był prefektem fabryki i gwardianem w Kadynach⁹⁶³ oraz gwardianem w Ratowie⁹⁶⁴, co zbiegło się z prowadzonymi w tamtejszym klasztorze pracami

---

⁹⁵³APBK, sygn. W-65, s. 249; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 87.

⁹⁵⁴S. Wałęga, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, Toruń 1933, s. 31-32.

⁹⁵⁵APT, AMT, kat. II, dz. XIII, sygn. 54, s. 386.

⁹⁵⁶APT, AMT, kat. II, dz. XIII, sygn. 54, s. 386.

⁹⁵⁷APBK, sygn. W-65, s. 249; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 87.

⁹⁵⁸APBK, sygn. W-7, s. 402, 434; APBK, sygn. S-to-1, s. 115.

⁹⁵⁹APBK, sygn. W-5, s. 1185.

⁹⁶⁰APBK, sygn. W-7, s. 208, 222, 239, 255, 285, 319, 340, 358, 385.

⁹⁶¹Ibidem, s. 336-337.

⁹⁶²APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 79.

⁹⁶³Ibidem, s. 486.

⁹⁶⁴Ibidem, s. 504.

budowlanymi⁹⁶⁵. Musiał więc uchodzić za człowieka bardzo przedsiębiorczego, mającego kompetencje do realizacji prac budowlanych i wyposażeniowych.

Jego urzędowanie to przede wszystkim kontynuacja prac nad wyposażeniem kościoła. Ufundował on cykl obrazów świętych franciszkańskich zawieszony na chórze zachowany do naszych czasów⁹⁶⁶. Kapituła prowincjalna z 1731 roku w Grodzisku Wielkopolskim przedłużyła jego urzędowanie, aby mógł zrealizować pełne trzylecie⁹⁶⁷ podobnie jak Bonawentura Kopaczewski. W 1730 roku za jego gwardianatu toruńskie zakony bernardynów i jezuitów spróbowały wrócić do sprawy z Geretem. Z ich inicjatywy sejmik generalny w Grudziądzu w instrukcji dla posłów na sejm grodzieński w 1730 roku nakazywał poruszyć tę sprawę. W związku jednak z zerwaniem Sejmu starania te nie doszły do skutku⁹⁶⁸.

Za jego gwardianatu podpisano liczne kontrakty na wyposażenie wnętrza toruńskiego kościoła bernardyńskiego, co jest szczegółowo omawiane w rozdziale VI. Jednocześnie odbywały się prace budowlano-remontowe, których skali i zakresu nie oddaje na pewno we właściwym stopniu toruńska kronika. Warto zwrócić uwagę, że w drugiej połowie lat 30. zbudowano np. klatkę schodową łączącą empore z przyziemiem kościoła – jej dębowe stopnice zostały wykonane z drzew świętych w 1736 roku⁹⁶⁹. Nie wiedzielibyśmy o tym z kroniki, dopiero badania nam drewnianymi stopnicami ujawniły nam tę informację.

Za jego gwardianatu wciąż stałymi gośćmi toruńskich bernardynów byli biskupi chełmińscy. W dniu 7 grudnia 1731 roku w wigilię Uroczystości Niepokalanego Poczęcia NMP biskup sufragan chełmiński Maciej Sołtyk konsekrował nowo postawiony ołtarz główny, umieszczając w nim relikwie śś. męczenników Seweryna i Placyda⁹⁷⁰. Kult relikwii był ważną chrześcijańską praktyką o korzeniach w starożytności – już pierwsi chrześcijanie wierzyli, że przedmioty używane przez Jezusa lub apostołów mogą mieć cudowną moc⁹⁷¹. Samą uroczystość natomiast uświetniły kazania księdza Stokowskiego archidiakona pomezkańskiego oraz księdza Mateusza Dziemyńskiego

---

⁹⁶⁵K. Guttmejer, *Ratowo. Zespół bernardyński – architektura i funkcja*, [w:] *Miejsce, które ratuje. Prostota franciszkańska i rokokowa ekspresja w założeniu pielgrzymkowym w Ratowie nad Wkrą*, red. M. Wardzyński, Warszawa 2020, s. 59.

⁹⁶⁶ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 347.

⁹⁶⁷APBK, sygn. W-7, s. 434; APBK, sygn. S-to-1, s. 115.

⁹⁶⁸S. Wałęga, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, Toruń 1933, s. 33.

⁹⁶⁹M. Jakubek-Raczkowska, J. Raczkowski, *Nowe ustalenia w zakresie funkcje i wystroju empery kościoła pofranciszkańskiego w Toruniu*, "Zapiski Historyczne", t. 85: 2020, z. 1, s. 171-172.

⁹⁷⁰APBK, sygn. W-65, s. 253.

⁹⁷¹M. Budziarek, *Kult relikwii w starożytnym chrześcijaństwie*, "Ruch biblijny i liturgiczny", t. 32: 1979, nr 5, s. 276-278.

dziekana toruńskiego i sekretarza kapituły chełmińskiej⁹⁷². W poniedziałek 19 maja 1732 roku w pierwszy dzień krzyżowy oraz w Boże Ciało w czwartek 12 czerwca 1732 roku do kościoła bernardyńskiego przybyła procesja pod przewodnictwem biskupa chełmińskiego Tomasza Franciszka Czapskiego. Wspomniany biskup celebrował w toruńskim kościele bernardynów także wspomnienie św. Antoniego Padewskiego w piątek 13 czerwca 1732 roku⁹⁷³. Odprawienie przez biskupa Czapskiego procesji Bożego Ciała w dniu 11 czerwca 1732 roku wspominał też Dawid Brauer⁹⁷⁴.

Nie zaniedbywał on obowiązków duszpasterskich. Pilnował rozwoju wprowadzonego przez Bonawenturę Kopaczewskiego Bractwa św. Anny. W dniach 26 lipca 1730 roku⁹⁷⁵ oraz 26 lipca 1731 roku⁹⁷⁶ przewodniczył kanonicznym elekcjom władz toruńskiego Bractwa św. Anny. Za jego gwardianatu w oktawę Bożego Ciała już po II niesporach uroczystości wprowadzono też do świątyni bernardyńskiej w Toruniu nowe bractwo religijne – Bractwo Serca Jezusowego i Dobrej Śmierci. Celem objaśnienia obowiązków brackich student filozofii w klasztorze toruńskim ojciec Józef Słucki przygotował książeczkę bracką. W piątek 20 czerwca 1732 roku w samą uroczystość Serca Jezusowego dokonał jej uroczystego poświęcenia w kościele toruńskich swojej matce Annie z Dąbskich Słuckiej. Z kolei w dzień następujący po uroczystości w sobotę 21 czerwca 1732 roku rozpoczęło się nabożeństwo czterdziestogodzinne⁹⁷⁷, które trwało zapewne do poniedziałku 24 czerwca⁹⁷⁸.

Równocześnie pozostawał aktywny w kontaktach z miastem. W 1732 roku w recesach rady miejskiej często są wspomniane jego suppliki, w których walczył m.in. o należne bernardynom od miasta jałmużny⁹⁷⁹

Był on kontynuatorem dzieła Bonawentury Kopaczewskiego, prowadząc intensywne działania na polu przyszłości ekonomicznej klasztoru oraz w zakresie jego wyposażenie i prowadzonej działalności duszpasterskiej. Razem z Kopaczewskim dali oni podwaliny pod późniejsze dekady działalności bernardynów w Toruniu.

---

⁹⁷²APBK, sygn. W-65, s. 253. Mateusz Dziemiński był sekretarzem kapituły chełmińskiej w latach 1723-1738, pochodził z Chełmży, gdzie jego rodzony brat Stanisław Dziemiński był rajcą miejskim: A. Mańkowski, *Prałaci i kanonicy katedralni chełmińscy. Od założenia kapituły do naszych czasów*, Toruń 1928, s. 36.

⁹⁷³APBK, sygn. W-65, s. 253.

⁹⁷⁴APT, AMT, kat. II, dz. XIII, sygn. 54, s. 404.

⁹⁷⁵AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 5r.

⁹⁷⁶Ibidem, k. 6r.

⁹⁷⁷APBK, sygn. W-65, s. 253; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 92.

⁹⁷⁸Biblioteka Czartoryskich, sygn. I 25041, bez paginacji.

⁹⁷⁹APT, AMT, kat. II, dz. II, sygn. 34, k. 128v-129; k. 132r-133r, k. 133r-133v, k. 136r-136v.

3.7. Rozwój działalności klasztoru. Kolejni gwardianie z lat 1732-1736

Ustabilizowanie się stosunków wyznaniowych w Toruniu nie przyniosło niestety miastu wymarzonego pokoju. Podwójna elekcja z 1733 roku, podczas której wybrani zostali na króla jednocześnie Stanisław Leszczyński i August III Sas, stała się zarzewiem wojny, która przeszła do historii pod nazwą wojny o polską sukcesję. W Prusach Królewskich dominowali zwolennicy Leszczyńskiego, którzy 21 listopada zawiązali konfederację grudziądzką. Konfederaci zmusili Toruń do współpracy, jednak już 12 stycznia 1734 roku musieli opuścić miasto, do którego 17 stycznia 1734 roku weszli Rosjanie wspierający Augusta III Sasa. Pół roku później skapitulował Gdańsk, a ostatni zwolennicy Leszczyńskiego zostali pokonani. W tym samym roku do Torunia z Gdańska przywieziono jako więźniów kluczowych zwolenników Leszczyńskiego – prymasa Teodora Potockiego więzionego tu do 1735 roku i posła francuskiego Antoniego Feliksa de Monti więzionego tu aż do 1736 roku⁹⁸⁰.

W roku 1732 powołany został na gwardiana w Toruniu ojciec Wawrzyniec z Poznania⁹⁸¹. Ze względu na chorobę oraz zaawansowany wiek zrezygnował on jednak z urzędu po 2 tygodniach, udając się do samotni w klasztorze w Górcie Klasztornej⁹⁸². Wydaje się, że jego rezygnacja nastąpiła podczas wizytacji prowincjała⁹⁸³, którym był wówczas ojciec Mikołaj Barankiewicz⁹⁸⁴.

Był to już faktycznie starszy zakonnik, gdyż urodził się zapewne w 1672 lub 1673 roku⁹⁸⁵. Jednak nic nie wskazuje, aby nie był wówczas w stanie kierować klasztorami toruńskimi, skoro w latach 1734-1737 był jeszcze definitorem aktualnym prowincji⁹⁸⁶, a w latach 1737-1741 gwardianem w Górcie Klasztornej⁹⁸⁷.

Być może to trudne stosunki wyznaniowe w Toruniu, klimat wielkiego miasta lub konflikt o ogród na Mokrem⁹⁸⁸ były prawdziwymi powodami, dla których nie czuł się na siłach do sprawowania urzędu.

---

⁹⁸⁰J. Dygdała, *Miasto w dobie Augusta III (1733-1763)*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem a oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 206-217.

⁹⁸¹APBK, sygn. W-7, 450; APBK, sygn. S-to-1, s. 115.

⁹⁸²APBK, sygn. S-to-1, s. 115.

⁹⁸³ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 347.

⁹⁸⁴APBK, sygn. W-7, s. 431.

⁹⁸⁵Obliczono na podstawie: APBK, sygn. XXVI-1, s. 271.

⁹⁸⁶APBK, sygn. W-7, s. 483-484.

⁹⁸⁷Ibidem, s. 528, 545.

⁹⁸⁸4 września 1732 roku Krystyna Konstancja Krippelin dokonała intromisji ogrodu bernardynów na Mokrem, ogłaszając się jego prawną właścicielką – APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 75-77. Więcej w rozdziale VII.

Jego następcą na urzędzie został Teodor Nieswandt, który sprawował swój urząd w latach 1732-1734⁹⁸⁹. Został on powołany na gwardiana toruńskiego w ramach wizytacji prowincjała Mikołaja Barankiewicza⁹⁹⁰. Był to zakonnik związany już wcześniej z Toruniem. W latach 1725-1728 był on bowiem lektorem filozofii w Toruniu⁹⁹¹. W latach 1728-1732 był z kolei gwardianem w Widawie⁹⁹², był więc sprawdzonym kierownikiem klasztoru. Otrzymał dyspensę z Kongregacji ds. Zakonników na sprawowanie urzędu gwardiana przez 6 lat pod rząd, gdyż zgodnie z przepisami mogły to być maksymalnie 3 lata⁹⁹³.

Podjął on ważne działania w zakresie przyszłości ekonomicznej klasztoru. Za jego gwardianatu udało się uratować własność bernardynów nad ogrodem w Mokrem. 2 stycznia 1733 roku wniosek syndyka w sprawie ogrodu był rozpatrywany przez radę miejską⁹⁹⁴, a 3 stycznia 1733 roku syndyk klasztoru Antoni Zakrzewski złożył manifest przeciwko intromisji ogrodu przez Krystynę Konstancję Krippelin⁹⁹⁵. Poza tym klasztor otrzymał w dniu 5 lipca 1733 roku od kasztelana sierpeckiego Bogdana Mostowskiego na lata 1733-1736 prawo do korzystania na swoje potrzeby z cegielni i pieców wapiennych w Ostromecku, co zostało wpisane do akt sądowych w Chełmnie pod dniem 8 października 1733 roku już za rządów kolejnego gwardiana⁹⁹⁶. Już pod dniem 30 lipca 1733 roku w imieniu klasztoru podpisał on kontrakt ze strycharzem Maciej Sidwickim na produkcję w Ostromecku cegieł, dachówek oraz wapna⁹⁹⁷. Obecność w klasztorze prefekta fabryki, zapis cegielni i kontrakt ze strycharzem wskazuje wyraźnie, że przeprowadzane musiał być wówczas liczne prace remontowe, o których kronika klasztorna jednak milczy. Z pewnością zbudowana w drugiej połowie lat 30. klatka schodowa łącząca empore z przyziemiem kościoła wchodziła w skład tych prac – jej dębowe stopnice zostały wykonane z drzew ściętych w 1736 roku⁹⁹⁸.

---

⁹⁸⁹APBK, sygn. S-to-1, s. 115; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 347.

⁹⁹⁰ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 347; APBK, sygn. W-7, s. 431.

⁹⁹¹APBK, sygn. W-7, s. 340, 359.

⁹⁹²Ibidem, s. 384, 402, 434, 450.

⁹⁹³ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 347

⁹⁹⁴APT, AMT, kat. II, dz. II, sygn. 35, k. 2r.

⁹⁹⁵Ibidem. Kopia dokumentu intromisji zachowała się w poklasztorным archiwum i znajduje się obecnie w Archiwum Państwowym w Toruniu w zespole dotyczącym klasztoru – APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 75-77.

⁹⁹⁶APBK, sygn. W-65, s. 254-256.

⁹⁹⁷APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 117.

⁹⁹⁸M. Jakubek-Raczkowska, J. Raczkowski, *Nowe ustalenia w zakresie funkcje i wystroju empyry kościoła pofranciszkańskiego w Toruniu*, "Zapiski Historyczne", t. 85: 2020, z. 1, s. 171-172.

Jednocześnie za jego gwardianatu w 1733 roku szlachta dobrzyńska na sejmiku relacyjnym w Lipnie przyjęła uchwałę, aby sejm wysłał do Torunia komisję inkwizycyjną, która rozstrzygnęłaby konflikty między miastem a szykanowanymi przez nie klasztorami dominikanów, bernardynów i benedyktynek⁹⁹⁹.

Kontynuował też działalność duszpasterską poprzedników. W dniu 26 lipca 1733 roku przewodniczył zebraniu wyborczemu Bractwa św. Anny¹⁰⁰⁰. Podobnie kontynuowane było wyposażanie wnętrza kościoła. Z jałmużny zebranej od dobrodziejów przez ojca prowincji Jana Sensego ze wsparciem w wysokości 400 zł z jałmużny konwenckiej zebranej przez gwardiana Nieswandta ufundowane zostały w 1733 roku nowe ławki¹⁰⁰¹. Kontrakt na ich wykonanie został podpisany z Johannem Peterem Holmanem w dniu 19 stycznia 1733 roku, a sygnowali go ze strony konwentu właśnie gwardian Nieswandt oraz prefekt fabryki Sense¹⁰⁰², a data ostatnich rozliczeń pod kontraktem to 5 września 1733 roku¹⁰⁰³. Podobnie z jałmużny zebranej od dobrodziejów przez ojca prowincji Jana Sensego ze wsparciem gwardiana zapisów dewocyjnych z lat poprzednich na rzecz konwentu w wysokości 250 zł został postawiony ołtarz św. Bernardyna¹⁰⁰⁴. Kontrakt na wykonanie tego akurat ołtarza nie zachował się¹⁰⁰⁵, natomiast jest bardzo prawdopodobne, że wykorzystano na jego potrzeby część figur z ufundowanego wcześniej ołtarza św. Bonawentury i św. Bernardyna, który stał się odtąd już tylko ołtarzem św. Bonawentury¹⁰⁰⁶.

W związku z rozpoczętą w 1733 roku wojną o polską sukcesję z interwencją wojsk rosyjskich i zbieraniem się na terenie Prus Królewskich stronników Stanisława Leszczyńskiego nastąpiły w mieście braki żywności, co spowodowało tymczasowe przeniesienie studium filozofii z polecenia prowincjała Mikołaja Barankiewicza z powrotem do Bydgoszczy¹⁰⁰⁷. Warto zwrócić uwagę, że bernardyni toruńscy uznawali raczej początkowo za prawowitego monarchę Stanisława Leszczyńskiego, którego określili jako Najjaśniejszego Stanisława I Leszczyńskiego i podali informację o jego wyborze w ramach wolnej elekcji na króla. W odniesieniu do Augusta III wspomnieli o tym, że część szlachty w Pradze po drugiej stronie Wisły wybrała na króla elektora

---

⁹⁹⁹S. Wałęga, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, Torun 1933, s. 72.

¹⁰⁰⁰AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 7r.

¹⁰⁰¹APBK, sygn. W-65, s. 254.

¹⁰⁰²APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 79.

¹⁰⁰³Ibidem.

¹⁰⁰⁴APBK, sygn. W-65, s. 254.

¹⁰⁰⁵Jest jedynie zachowany wspomniany wyżej kontrakt z 1730 roku na wykonanie ołtarza św. Bonawentury i św. Bernardyna (APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 63-64).

¹⁰⁰⁶Szczegóły w rozdziale VI.

¹⁰⁰⁷APBK, sygn. W-65, s. 254.

saskiego Fryderyka Augusta III, dla obrony którego interweniowały wojska moskiewskie¹⁰⁰⁸. Bernardyni pozostali konsekwentni w swoich wyborach i w marcu 1734 roku zignorowali zorganizowane w Toruniu pod naciskiem Rosjan uroczystości dziękczynne z okazji wyboru Augusta III na króla Rzeczypospolitej¹⁰⁰⁹.

Pod koniec 1733 roku za jego gwardianatu miało miejsce zdarzenie przedstawione jako cudowne. Zachorował wówczas pierworodny syn syndyka apostolskiego konwentu kupca Grzegorza Zacharyaszewicza imieniem Kazimierz. Dziecko było już konające i rodzice szykowali się już na jego pogrzeb. Wówczas krewny matki protestant niejako Szwarz poradził im jeszcze, aby spróbowali jeszcze wezwać Bożej pomocy za pośrednictwem konwentu bernardynów. Gdy toruńscy bernardyni odśpiewali uroczyste responsorium do św. Antoniego, miane już za zmarłe dziecko zaczęło płakać. W podziękę rodzice ufundowali srebrne do wotum do ołtarza św. Antoniego¹⁰¹⁰.

Podobnie w 1733 roku tercjarzami franciszkańskimi zostali szlachcic z województwa chełmińskiego Maciej Ciborski oraz jego żona Barbara z Jackowskich Ciborska – wielcy dobrodzieje konwentu¹⁰¹¹.

28 maja 1734 roku do Torunia wraz z wojskami rosyjskimi przybył biskup poznański Stanisław Hozjusz, znieawidzony przez stronników Leszczyńskiego jako sprawca wojny domowej, bowiem to on promulgował elekcję Augusta III na króla. W Toruniu chciał on zamieszkać w klasztorze bernardyńskim, jednak patriotycznie nastawieni bernardyni kategorycznie mu tego odmówili, zwracając uwagę, że jest on obłożony anatemą przez papieża¹⁰¹².

Kolejnym gwardianem był Józef Nieswandt, który sprawował swój urząd w latach 1734-1735¹⁰¹³. Był to zakonnik związany wcześniej głównie z konwentem skępskim na Ziemi Dobrzyńskiej, gdzie był w latach 1725-1728 gwardianem¹⁰¹⁴, a w latach 1728-1734 mistrzem nowicjuszy¹⁰¹⁵. Wraz z początkiem jego urzędowania kapituła złoczewska zdecydowała się przenieść z powrotem do Torunia studium filozofii¹⁰¹⁶.

Doszło wtedy do kapitulacji Gdańska i upadku Stanisława Leszczyńskiego. Toruńscy katolicy wierni Leszczyńskiemu musieli szybko zmienić swoje przekonania. Katolicy kupcy

---

¹⁰⁰⁸Ibidem.

¹⁰⁰⁹S. Wałęga, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, Torun 1933, s. 120-121.

¹⁰¹⁰APBK, sygn. W-65, s. 254; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 93.

¹⁰¹¹APBK, sygn. W-65, s. 254.

¹⁰¹²S. Wałęga, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, Torun 1933, s. 129-130.

¹⁰¹³APBK, sygn. S-to-1, s. 115; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 347.

¹⁰¹⁴APBK, sygn. W-7, s. 340, 357.

¹⁰¹⁵Ibidem, s. 388, 405, 439, 455.

¹⁰¹⁶APBK, sygn. W-65, s. 257.

toruńscy szybko zmienili stój polski na niemiecki. Luteranie toruńscy liczyli, że zwycięstwo Rosji zapewni też lepsze potraktowanie dysydentów¹⁰¹⁷. Do Torunia wkroczyły też ponownie wojska moskiewskie, wioząc stronników Stanisława Leszczyńskiego – prymasa Teodora Potockiego, marszałka sejmu elekcyjnego Franciszka Radzewskiego¹⁰¹⁸ oraz posła francuskiego Antoniego Feliksa de Montiego, co stało się dokładnie w dniu 15 września 1734 roku¹⁰¹⁹. Pobyt w Toruniu prymasa Teodora Potockiego wiązał się z wieloma uroczystościami. Między innymi został on pozdrowiony przez cały kler toruński w kościele śś. Janów, po czym spotkał się także z magistratem. W czasie swojego pobytu odwiedzał często kościół bernardyński, a na rzecz konwentu przekazał też sporą jałmużnę¹⁰²⁰.

Wedle relacji kroniki zakonnej magistrat miał wówczas podjąć rozmowy z dowódcą rosyjskim, obiecując mu 50 tysięcy złotych węgierskich w zamian za przekazanie kościoła. Dowódca jednak wymówił się tym, że nie ma na to rozkazu od cesarzowej¹⁰²¹. Dowódcą tym był generał Lascy – Irlandczyk i katolik z pochodzenia. Nie mógł on sobie żadną miarą pozwolić na taki krok, gdyż zraziłby on niezmiernie katolicką szlachtę wobec Augusta III¹⁰²². Nie wiadomo, na ile relacja o próbie odzyskania kościoła NMP odpowiada rzeczywistości, a na ile była jedynie odnotowaną przez bernardynów plotką krążącą w środowisku katolickim Torunia. Kronika odnotowuje, że dowódca ten odwiedził później Toruń, a wówczas nawiedzał kościół bernardyński, słuchał często Mszy i wdał się w rozmowę z ówczesnym przełożonym, pytając czy to kościół dawniej posiadany przez protestantów. Otrzymał potwierdzenie, stwierdził, że kościół jednak zdecydowanie został zbudowany dla katolików i zadeklarował swoją protekcję dla konwentu¹⁰²³.

W dniu 2 czerwca 1735 roku z Torunia do Warszawy został wywieziony przez wojska moskiewskie prymas Teodor Potocki, na jego pożegnanie biły dzwony katolickich kościołów w mieście¹⁰²⁴.

---

¹⁰¹⁷S. Wałęga, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, Torun 1933, s. 142-143.

¹⁰¹⁸APBK, sygn. W-65, s. 256-257; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 94.

¹⁰¹⁹J. Dygdała, *Miasto w dobie Augusta III (1733-1763)*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem a oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 213.

¹⁰²⁰APBK, sygn. W-65, s. 258.

¹⁰²¹APBK, sygn. W-65, s. 256-257; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 94.

¹⁰²²S. Wałęga, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, Torun 1933, s. 150-151.

¹⁰²³APBK, sygn. W-65, s. 256-257; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 94.

¹⁰²⁴APBK, sygn. W-65, s. 258; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 99; J. Dygdała, *Miasto w dobie Augusta III (1733-1763)*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem a oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 213. Kroniki podają, że stało się to przed uroczystością Trójcy Świętej przypadającą na 5 czerwca, dokładna data dzienna zaczerpnięta z cytowanego rozdziału autorstwa Jerzego Dygdały.

W Boże Ciało dnia 9 czerwca 1735 roku odbyła się w Toruniu uroczysta procesja współcelebrowana przez kanonika chełmińskiego i kolegiaty warszawskiej Alojzego Humańskiego i innych kanoników przybyłych z prymasem Potockim¹⁰²⁵.

Okres gwardianatu Józefa Nieswandta w przeciwieństwie do poprzedników nie zapisał się żadnymi ważnymi działaniami. Chociaż wiatr historii sprawił, że w Toruniu wiele się działo, to toruńscy bernardyni byli jedynie uczestnikami, a nie kreatorami wydarzeń.

Następcą Józefa Nieswandta na stanowisko gwardiana toruńskiego został Florian Niczkowski powołany przez kapitułę pośrednią w Koźminie w lipcu 1735 roku, który przybył do konwenru w dniu 1 sierpnia 1735 roku. Jego gwardianat w Toruniu zakończył się przedwcześnie po 14 miesiącach z powodu ciągłej choroby spowodowanej niesprzyjającym powietrzem podczas wizytacji prowincjała Jana Kapistrana Szysieckiego w dniu 13 października 1736 roku, kiedy to został delegowany na gwardiana w Kazimierzu Biskupim¹⁰²⁶.

Był to jeszcze stosunkowo młody zakonnik, który w dniu 6 maja 1721 roku złożył w Skępem profesję zakonną¹⁰²⁷. Znał on już dobrze klasztor toruński, był bowiem w latach 1728-1731 kaznodzieją zwyczajnym w Toruniu¹⁰²⁸ za czasów gwardianów Franciszka Weina i Jana Sensego.

Jego urzędowanie było pełne różnych istotnych wydarzeń. Niewykluczone, że mogło mieć to wszystko wpływ na stan jego zdrowia. Na samym początku jego rządów doszło do niewielkiego ekscesu na tle religijnym. W dniu 22 sierpnia 1735 roku ktoś rzucił kamieniem w okna kościoła, o mało nie raniąc celebrującego Mszę za zmarłych przy ołtarzu Męki Pańskiej nad kryptą ojców i braci pierwszego lektora filozofii ojca Mikołaja Bartoszewicza¹⁰²⁹. Gwardian Niczkowski udał się wówczas na skargę do prezydenta miasta, którym był wówczas katolik Kazimierz Leon Schwerdtmann¹⁰³⁰. Polecił on poszukiwać sprawcy, ale nie doszło to do skutku. Zdaniem kronikarza sprawcami zajścia mieli być chłopcy z Gimnazjum Akademickiego¹⁰³¹.

---

¹⁰²⁵ APBK, sygn. W-65, s. 258.

¹⁰²⁶ APBK, sygn. W-65, s. 116; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 347.

¹⁰²⁷ APBK, sygn. W-6, s. 569.

¹⁰²⁸ APBK, sygn. W-7, s. 386, 404.

¹⁰²⁹ APBK, sygn. W-65, s. 258; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 99. Ustalenie imienia i nazwiska uszkodzonego zakonnika na podstawie: APBK, sygn. W-7, s. 508.

¹⁰³⁰ Kazimierz Leon Schwerdtmann żył w latach 1693-1760. W 1724 roku wszedł w skład toruńskiej rady miejskiej, a w 1732 roku został burmistrzem. Urzędy sprawował dożywotnio: J. Dygdała, *Schwerdtmann Kazimierz Leon (Schwertman, Szwertman) (1693-1760), burmistrz tor.*, [w:] *Toruński Słownik Biograficzny*, red. K. Mikulski, Toruń 2000, s. 211; J. Dygdała, *Schwerdtmann (Schwertmann, Szwertman) Kazimierz Leon (1693-1760), burmistrz Torunia*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 36, red. H. Markiewicz et. al., Warszawa-Kraków 1995-1996, s. 73. Stanisław Wałęga zwrócił uwagę, że nawiązał bliską współpracę z toruńskimi ewangelikami, stając się ich wiernym i oddanym przyjacielem, a podczas swojego urzędowania "wykazał wiele taktu, umiaru i bezstronności oraz wielki zmysł

W dniu 19 września 1735 roku w klasztorze był obecny wojewoda chełmiński Jan Ansgary Czapski, który przyjechał do Torunia jako legat królewski, aby odebrać od miasta przysięgę wierności dla króla Augusta III. Zwiedził kościół, wysłuchał Mszy Świętej, po czym został oficjalnie przywitany przez jednego z ojców łańciskim przemówieniem i poproszony o opiekę nad konwentem. Oczywiście zapewnił o swojej protekcji dla klasztoru¹⁰³². Bernardynom toruńskim zależało, aby zdobyć przychyłność nowego władcy po tym, jak otwarcie stali po stronie Leszczyńskiego¹⁰³³.

Wkrótce miało też mieć miejsce zdarzenie nadprzyrodzone. W dniu 8 października 1735 roku ów lektor Mikołaj Bartoszewicz w trakcie odprawiania Mszy o Najświętszej Maryi Pannie Niepokalanie Poczętej przy ołtarzu Matki Bożej Częstochowskiej w trakcie oprowadzania prefacji zobaczył ducha diakona i usłyszeć jego głos. Początkowo sparaliżowany lękiem, wezwał wsparcia Matki Bożej i kontynuował Mszę¹⁰³⁴.

Za jego gwardianatu dokończano prace związane z wyposażeniem kościoła. We wrześniu 1735 roku biskup sufragan chełmiński Maciej Sołtyk poświęcił nowy wielki dzwon do wieży kościelnej imionami Józefa i Judy Tadeusza¹⁰³⁵, a w uroczystości uczestniczył także podkomorzy

---

dyplomatyczny, przyczyniając się w dużej mierze do złagodzenia konfliktów pomiędzy katolikami a luteranami" – S. Wałęga, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, t. 1, Toruń 1933, s. 5.

¹⁰³¹ APBK, sygn. W-65, s. 258; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 99.

¹⁰³² APBK, sygn. W-65, s. 259. Dokładna data, imiona wojewody i jego funkcja za: J. Dygdała, *Miasto w dobie Augusta III (1733-1763)*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem a oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 215.

¹⁰³³ S. Wałęga, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, Toruń 1933, s. 160.

¹⁰³⁴ APBK, sygn. W-65, s. 258.

¹⁰³⁵ Dzwon najprawdopodobniej nie zachował się. W kościele Panny Marii u schyłku Rzeczypospolitej poza tym dzwonem znajdował się jeszcze jeden dzwon wielki oraz dzwon mały z 1789 roku – WBP-KK, RTN, rkps nr 74, k. 117r. Na początku XX wieku zawieszonych było tu 5 dzwonów, ale aż 4 pochodziły ze zburzonych kościołów św. Jerzego i św. Wawrzyńca – W. Rozynkowski, *Dzwony średniowiecznego Torunia*, [w:] *Tajemnice starych dzwonów Torunia i Chełmna w 500. rocznicę ułania wielkiego Tuba Dei spisane*, red. T. Jaworski, M. Nasieniewski, K. Przegiętka, Toruń 2001, s. 24-25, 30-31. Nad dachem prezbiterium zachował się gotycki dzwon św. Wawrzyńca z 1386 roku przeniesiony z kościoła o tej samej nazwie, obok niego zawieszony był jeszcze jeden dzwon tej samej proveniencji, który niestety pękł po II wojnie światowej. Poza tym w środkowej sygnaturce zawieszono zostały 2 dzwony gotyckie z kościoła św. Jerzego, a w północnej sygnaturce jeszcze jeden nieduży dzwon. Pośród toruńskich dzwonów barokowych nie wymienia się żadnego dzwonu z Kościoła Panny Marii: T. Jaworski, M. Nasieniewski, K. Przegiętka, *Dzwony średniowiecznego Torunia*, [w:] *Dzwony Starego i Nowego Miasta Torunia – stan obecny*, red. T. Jaworski, M. Nasieniewski, K. Przegiętka, Toruń 2001, s. 184-185, 193-194. Zresztą dzwon ten wspomniany został jako "wielki", musiał więc być przeznaczony do środkowej sygnaturki, gdzie zawieszono dzwony z kościoła św. Jerzego. Imiona pozostają w zadziwiającej zgodności z wezwaniami dwóch fundowanych wówczas ołtarzy bocznych – ołtarza św. Józefa zamówionego w 1728 roku (APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 57-59) oraz

poznański Franciszek Radzewski oraz podstolina płocka Zielińska przybyła do Torunia z chorym mężem. Przed zawieszeniem dzwon był umieszczony na niskiej wysokości, także każdy mógł go dotknąć. Do ufundowania dzwonu 5 dukatów dołożył poseł francuski Antoni Feliks de Monti, który udostępnił również swoje konie do jego przewiezienia z ludwisarni¹⁰³⁶. Trwały też wówczas naprawy okien w chórze. Wówczas to jeden z luterańskich szklarzy spadł z rusztowania, co miało wywołać wśród ludu plotkę, że został celowo zrzucony przez bernardynów. Ci jednak fakt przeżycia przezeń upadku bez poważniejszych obrażeń uznali za znak Boży, że nawet luteranie mogą się cieszyć Bożą opieką, gdy pracują na rzecz Kościoła Katolickiego¹⁰³⁷. W październiku 1735 roku oczyszczono wnętrze kościoła z kurzu, a także usunięto dawny chór naprzeciwko ołtarza głównego z ławkami na 4 stopniach zbudowany na sposób luterański¹⁰³⁸. Z kolei Jakub Kazimierz Rubinkowski ufundował 2 epitafia – jedno poświęcone królowi Augustowi II umieszczone przy ołtarzu św. Antoniego¹⁰³⁹, a drugie poświęcone Janowi III Sobieskiemu umieszczone przy ołtarzu św. Franciszka¹⁰⁴⁰.

Kontynuował on też działalność duszpasterską klasztoru. Kaznodzieja bernardyński Atanazy Grabowski opatrzył sakramentami umierającego Józefa Szpilowskiego – stolnika rzeczyckiego oraz sekretarza prymasa Potockiego przebywającego w rosyjskiej niewoli. Zmarł on 7 września 1735 roku w obecności Grabowskiego, zażyczył sobie być pochowanym w toruńskim kościele bernardynów. Wieczorem 11 września 1735 roku uroczyste wprowadzono ciało do kościoła – podczas procesji przed trumną szli bernardyni i dominikanie ze świecami, a obok trumny jezuiti z gromnicami, Franciszek Radzewski, rodzina zmarłego i różni szlachcice. W uroczystościach brały też udział całe władze miejskie oraz ludność miasta, w tym protestanci, którzy byli pod wrażeniem przepychu, z jakim został udekorowany kościół. Miał on im przypominać raj. Sam pogrzeb odbył się nazajutrz w poniedziałek 12 września 1735 roku¹⁰⁴¹.

Podjęli się bernardyni także nauki wiary u pewnego chłopca, który zjawił się w klasztorze w lutym 1736 roku, twierdząc, że jest Żydem i prosi o naukę wiary i chrzest. Z pozwolenia gwardiana Niczkowskiego wykładu wiary podjął się jeden z lektorów – musiał to być Mikołaj

---

ołtarza Judy Tadeusza zamówionego w 1731 roku (APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 65-66).

¹⁰³⁶APBK, sygn. W-65, s. 258; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 99.

¹⁰³⁷Ibidem, s. 259.

¹⁰³⁸Ibidem, s. 268.

¹⁰³⁹Ibidem, s. 260-262.

¹⁰⁴⁰Ibidem, s. 264-265. Był Rubinkowski fundatorem także wielu innych epitafiów w Toruniu – Z. Kruszelnicki, *Historyzm w sztuce Torunia XVIII w.*, "Teki Komisji Historii Sztuki", t. 5: 1972, s. 51-79; Z. Kruszelnicki, *Mecenat artystyczny Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego w Toruniu*, "Biuletyn Historii Sztuki", t. 35: 1973, nr 1, s. 99-103; K. Maliszewski, *Jakub Kazimierz Rubinkowski. Szlachcic, mieszczanin, erudyta barokowy*, Warszawa 1982, s. 91-95.

¹⁰⁴¹Ibidem, s. 259; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 99.

Bartoszewicz, Jan Kapistran Wasielewski lub Baltazar Obermayr¹⁰⁴². Lektor ten próbował zachęcić do objęcia funkcji ojca chrzestnego trzymanego w niewoli w Toruniu posła francuskiego Antoniego Feliksa de Montiego, ale ten odmówił, z pogardą wyrażając się o żydowskim chłopcu. W związku z tym lektor poprosił o funkcję rodziców chrzestnych podkomorzego Franciszka Radzewskiego wraz z żoną, którzy chętnie się zgodzili, a na miejsce i termin chrztu został zaproponowany kościół św. Janów i uroczystość św. Józefa w dniu 19 marca 1736 roku¹⁰⁴³. Następnego dnia wyszło jednak na jaw jego oszustwo – ktoś rzekł do niego, że przecież widział go w Warszawie już ochrzczonego i w służbie u żołnierzy, po czym chłopak po obiedzie uciekł z miasta. Kolejnego dnia 28 lutego 1736 roku z Włocławka przyszedł z kolei list z zapytaniem o chłopca w czerwonym stroju, który udał się do Torunia, chociaż otrzymał akurat sporo pieniędzy na różne sprawunki i miał być właśnie ochrzczonego przez kanoników¹⁰⁴⁴.

Bernardyni również odpowiadali za kapelanię posła francuskiego Antoniego Feliksa de Montiego, dla którego odprawiał Msze w izbie jego kamienicy jeden z wcześniej już wymienionych lektorów. Rosjanie wpuszczali do niego tylko bernardynów. Nie pozwalano nic do niego mówić, chyba że w obecności żołnierzy, a ponadto Rosjanie kontrolowali, czy w korporale nie jest wynoszony żaden list¹⁰⁴⁵. W dniu 4 marca 1736 roku we wspomnienie św. Kazimierza przyjął on habit tercjarski z rąk ojca gwardiana Floriana Niczkowskiego występującego w imieniu prowincjała Jana Kapistrana Szysieckiego. Przy okazji przekazał 30 dukatów jałmużny, co zawiodło nieco nadzieje gwardiana. Następnego dnia 5 marca 1736 roku po odwiedzeniu wszystkich toruńskich kościołów z polecenia króla francuskiego opuścił Toruń. W dniu 10 kwietnia 1736 roku opuścił też Toruń podkomorzy Franciszek Radzewski z żoną, udając się przed oblicze króla do Warszawy. Wraz z tym zakończyła się obecność w Toruniu wojsk moskiewskich, a wkrótce później także saskich¹⁰⁴⁶. Toruńscy bernardyni w swojej kronice odnotowali, że Sasi na Podgórzu próbowali skonfiskować wóz prowadzony przez ciężarną żonę podgórskiego rajcy, a wobec jej oporu została kopnięta przez żołnierza, z powodu czego poroniła¹⁰⁴⁷. Wpisywało się to bardzo w powszechny w społecznej świadomości wizerunek „swawolnego żołnierza”. W ówczesnej kulturze bicie kobiet ciężarnych przez żołnierzy za

---

¹⁰⁴²APBK, sygn. W-65, s. 268. Postaci lektorów na podstawie: APBK, sygn. W-7, s. 508.

¹⁰⁴³APBK, sygn. W-65, s. 268.

¹⁰⁴⁴Ibidem, s. 268-269.

¹⁰⁴⁵Ibidem, s. 266.

¹⁰⁴⁶Ibidem, s. 266-267. Podana przez kronikę data wyjazdu posła francuskiego jest zgodna z informacjami zawartymi w rozdziale Jerzego Dygdały dotyczącym historii Torunia w tym okresie: J. Dygdała, *Miasto w dobie Augusta III (1733-1763)*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem a oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 213.

¹⁰⁴⁷APBK, sygn. W-65, s. 267.

szczególony przykład zwyrodnienia¹⁰⁴⁸, stąd zapewne adnotacja o wydarzeniu znalazła się w kronice.

W dniu 20 marca 1736 roku w obecności wikariusza klasztoru Antoniego z Głogowa zmarł ksiądz Mateusz Donadzki – prepozyt kościoła św. Wawrzyńca na przedmieściach Torunia, prebendarz kościoła św. Janów i notariusz apostolski. Podarował on wiele ksiąg do klasztornej biblioteki¹⁰⁴⁹. Jedną z jego książek ofiarowanych bernardynom odnalazł w zbiorach Książnicy Kopernikańskiej Zygmunt Mocarski, były to *Miscellanea selecta* autorstwa Samuela Twardowskiego wydane w 1681 roku w Kaliszu¹⁰⁵⁰.

W dniu 22 maja 1736 roku wdowa Katarzyna Szałyńska otrzymała habit tercjarski od Floriana Niczkowskiego¹⁰⁵¹. Podarowała ona biały ornat ze stułą z literami KS – jej inicjałami – oraz manipularz. W dniu 26 lipca 1736 roku Florian Niczkowski przewodniczył także spotkaniu wyborczemu Bractwa św. Anny¹⁰⁵².

13 czerwca 1736 roku we wspomnienie św. Antoniego Padewskiego u bernardynów był biskup sufragan chełmiński Maciej Sołtyk. Odprawił on uroczystą procesję taką jak w Boże Ciało, a kazanie wygłosił spowiednik sióstr ksiądz Michał Hankiewicz. Następnie biskup był na obiedzie w refektarzu, po czym udzielał ludziom obu płci sakramentu bierzmowania. W nieszpory kazanie wygłosił inny ze spowiedników sióstr, a biskup w międzyczasie ukończył udzielanie sakramentu bierzmowania¹⁰⁵³.

Wprowadził wreszcie Florian Niczkowski do kościoła bernardyńskiego w Toruniu trzecie bractwo religijne. W dniu 3 października 1736 roku uroczyste wprowadzono do kościoła bernardyńskiego Bractwo św. Jana Nepomucena¹⁰⁵⁴. Uroczyste wprowadzenie bractwa wymagało

---

¹⁰⁴⁸J. Srogosz, *Staropolskie postrzeganie klęsk elementarnych*, [w:] *Staropolski ogląd świata. Materiały z konferencji Wrocław 23-24 października 2004 r.*, red. B. Rok, F. Wolański, Wrocław 2004, s. 155.

¹⁰⁴⁹APBK, sygn. W-65, s. 268.

¹⁰⁵⁰Z. Mocarski, *Książka w Toruniu do roku 1793. Zarys dziejów*, [w:] *Dzieje Torunia. Praca zbiorowa z okazji 700-lecia miasta*, red. K. Tymieniecki, Toruń 1933, s. 435-436.

¹⁰⁵¹APBK, sygn. W-65, s. 268.

¹⁰⁵²AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 8r.

¹⁰⁵³APBK, sygn. W-65, s. 268.

¹⁰⁵⁴Wybór św. Jana Nepomucena na patrona bractwa nie wydaje się zaskakujący. 4 lata wcześniej jego pierwsze w Polsce bractwo powstała przy kościele bernardynów w Warszawie – zob. K. Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów 1933, s. 477; W. Murawiec, *Bernardyni warszawscy 1454-1864*, Kraków 1973, s. 150; D. Kaczmarczyk, *Kościół św. Anny*, Warszawa 1984, s. 150. Poza tym warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden kontekst – św. Jan Nepomucen był czczony jako męczennik wiary w sakrament pokuty i pojednania, który był podważany przez protestantów. Kazania głoszone na jego temat miały zawsze wymowę antyprotestancką – J. Hochleitner, *"Ecclesia triumphans". Zarys nowożytnego kultu świętych na pograniczach warmińsko- i chełmińsko-pomezkańskich (na przykładzie kultu św. Jana Nepomucena)*, "Studia Elbląskie", t. 4: 2002, s. 147. Tym bardziej nie zaskakuje wybór tego świętego na patrona

wcześniejszego uzyskania od władz miejskich pozwolenia na nadzwyczajną procesję. Początkowo ją uzyskał, ale w przeddzień procesji zgodę wycofano. W odpowiedzi na to gwardian Niczkowski wykazał się wielką odwagą i przebojowością i stwierdził, że słowo raz dane nie może być cofnięte i zdecydował się przeprowadzić procesję. Z porady biskupa sufragana Macieja Sołtyka procesja rozpoczynała się przy kościele śś. Janów. Niestety z powodu deszczu istniała obawa, że procesja się nie odbędzie, jednak około godziny 15 przestało padać. Zebrali się wtedy przy kościele śś. Janów bernardyni, dominikanie, niezliczeni księża diecezjalni oraz świeccy, a pierwszy spośród jezuitów wygłosił laudację na cześć św. Jana Nepomucena. Potem przy oklaskach i dźwięku dzwonów procesja ruszyła do kościoła bernardyńskiego. Niesiono wizerunki świętego przez 2 księży świeckich w ornatach i 2 bernardynów w dalmatykach, przy śpiewie hymnu *Laudate Dominum de Coelis*¹⁰⁵⁵ prowadzonym przez szkołę ojców jezuitów. Wszystkie osoby życia konsekrowanego i księżą szli ze świecami. A ledwie procesja się zakończyła, lunął wielki deszcz. Podczas niesporów z kolei jeden z dominikanów wygłosił laudację. Nazajutrz w uroczystość św. Franciszka kontynuowano obchody¹⁰⁵⁶. Zachowała się też do dzisiaj książeczka bracka¹⁰⁵⁷. W protokołach z obrad rady miejskiej procesja sprawa procesji pojawiła się w dzień jej przebiegu w dniu 3 października 1736 roku¹⁰⁵⁸.

Florian Niczkowski to czwarty ważny gwardian w dziejach klasztoru toruńskiego po Bonawenturze Kopaczewskim, Janie Sense oraz Teodorze Nieswandcie, który pozostawił po sobie bogate dziedzictwo. Wraz z końcem jego urzędowania można uznać, że początkowy okres w dziejach klasztoru dobiegł końca, a bernardyni w Toruniu zabezpieczyli swój byt materialny, w większości wyposażyli swoją świątynię i ukształtowali swoje duszpasterstwo.

---

kolejnego bernardyńskiego bractwa w Toruniu.

¹⁰⁵⁵Jest to pochodzący z IV wieku p.n.e. Psalm 148, który został określony jako *Te Deum* Starego Testamentu. Zob. A. Klawek, *Te Deum Starego Przymierza (Psalm 148: Laudate Dominum de caelis)*, Ruch Biblijny i Liturgiczny, t. 17: 1964, nr 1, s. 3–4.

¹⁰⁵⁶APBK, sygn. W-65, s. 269; S. Wałęga, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, Torun 1933, s. 167-168. Stanisław Wałęga zasugerował tu, że problemy z dojściem do porozumienia w 1748 roku za gwardiana Romana Wróblewskiego co do wspólnego przebudowania muru granicznego między konwentem a mieszczańskimi kamienicami miały być rezultatem tego sporu, co wydaje mi się zupełnie nieprawdopodobne, zważywszy na upływ 12 lat i kilukrotną całkowitą wymianę obsady klasztoru w tym czasie.

¹⁰⁵⁷Biblioteka Czartoryskich, sygn. I 25039, s. 65.

¹⁰⁵⁸APT, AMT, kat. II, dz. II, sygn. 37, s. 133.

3.8. Okres stabilizacji klasztoru. Gwardianie z lat 1736-1747

Lata 1736-1747 upłynęły w Toruniu stosunkowo spokojnie. Miasto starało się rozwijać handel i rzemiosło, korzystając z dłuższego okresu spokoju. Źródłem niepokojów była sprawa szlachcica Łukasza Konopki, który na mocy bezprawnego wyroku trybunału koronnego zajął w 1742 roku miejską wieś Rychnowo, ale został w niej pobity przez oddział straży miejskiej. W 1743 roku torunianie rozpoczęli zaś budowę ewangelickiego zboru, która pod naciskiem musiała jednak zostać na dłużej wstrzymana¹⁰⁵⁹.

Sławomir Kościelak odnośnie do Gdańska, że po 1735 roku w mieście osłabionym ekonomicznie po wojnie o polską sukcesję ustały w znacznym stopniu spory religijne – miasto żyło innymi problemami, a pomiędzy głównymi wyznaniem zawarto wyznaniowy kompromis, przejawiający się rezygnacją z religijnej konfrontacji oraz ekonomiczną i kulturalną współpracą głównych denominacji¹⁰⁶⁰. Z pewnością dla Torunia jeszcze kolejne 20 lat nie będzie aktualne, o czym przekonamy się, zapoznając się z historią toruńskiego klasztoru bernardynów, w szczególności religijnej prowokacji Rubinkowskiego.

Przejdźmy teraz do klasztoru toruńskich bernardynów. Następnym gwardianem klasztoru toruńskiego był Wawrzyniec Rochell sprawujący swój urząd w latach 1736-1737. Został on powołany na gwardiana toruńskiego w dniu 17 października 1736 roku w trakcie wizytacji klasztoru kazimierskiego przez prowincjała Jana Kapistrana Szysieckiego. Sprawował on wówczas urząd gwardiana kazimierskiego i zastąpił chorego Niczkowskiego, przybywając do Torunia w dniu 21 października 1736 roku¹⁰⁶¹.

Wcześniej był między innymi gwardianem we Wschowie¹⁰⁶² oraz gwardianem w Kazimierzu Biskupim¹⁰⁶³. Jego nazwisko może świadczyć o pochodzeniu z rodziny niemieckiej. Wydaje się, że miał więc jak najlepsze przygotowanie do objęcia placówki w Toruniu.

Kontynuował zwykłą pracę duszpasterską. Uroczyscie świętowano Wniebowzięcie NMP w 1736 roku. Wieczorem 7 grudnia 1736 roku pierwsze nieszpory odprawił ówczesny komendariusz parafii św. Janów. Rano 8 grudnia 1736 roku Mszę Świętą odprawił jeden ze

¹⁰⁵⁹J. Dygdała, *Miasto w dobie Augusta III (1733-1763)*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem a oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 217, 227, 230-231.

¹⁰⁶⁰S. Kościelak, *Konflikty wyznaniowe w Gdańsku w XVI-XVIII w. Konfrontacja – koegzystencja – tolerancja (kompromis) w epoce nowożytnej*, [w:] *Gdańsk w okresie nowożytnym Kultura, religia, polityka, społeczeństwo i stosunki międzynarodowe*, red. W. Długokęcki, J. Sarnowsky, Gdańsk 2021, s. 148-149, 158.

¹⁰⁶¹APBK, sygn. S-to1, s. 116. Mniej szczegółowa kronika toruńska B nie wymienia go na liście gwardianów – zobacz: ADPełp, Bernardyni, sygn. 1, s. 347-349.

¹⁰⁶²APBK, sygn. W-7, s. 339, 356, 434.

¹⁰⁶³Ibidem, s. 401, 486, 503.

świeckich księży opiekujących się toruńskimi benedyktyнками. Sumę w południa odprawił spowiednik sióstr benedyktynek, a kazanie wygłosił wówczas komendariusz parafii św. Janów. Wreszcie Mszę poobiednią odprawił komendariusz kościoła św. Janów oraz pozostały kaznodzieja dla benedyktynek. W oktawę zaś ranną Mszę odprawiał komendariusz kościoła św. Wawrzyńca ksiądz Krakowski, a Mszę popołudniową spowiednik sióstr benedyktynek Michał Hankiewicz¹⁰⁶⁴. W dniu 26 lipca 1737 roku przewodniczył zebraniu wyborczemu Bractwa św. Anny¹⁰⁶⁵.

Za jego gwardiantu nie odnotowano żadnych istotnych wydarzeń w klasztorze. Miało jedynie miejsce ekstremalne zjawisko pogodowe w postaci silnego wiatru w nocy z 21 stycznia na 22 stycznia 1737 roku – w klasztorze wybitych zostało 20 okien, zerwane zostały dachówki. W mieście Torunia wiatr zniszczył kramy na Rynku Staromiejskim. Poza tym wiatr miał zniszczyć lasy, we wsiach zburzyć siedziby ludzkie i obalić stodoły, zabijając konie i woły, a w Łowiczu nawet zwalić kamienne wieże¹⁰⁶⁶.

Kronika bernardyńska z okresu jego gwardianatu wskazuje też na lokalne poglądy polityczne toruńskich bernardynów. Przed wiosennym rozdaniem urzędów w magistracie Torunia przyszło z konsystorza chełmińskiego odczytane w kościele parafialnym pismo zakazujące udziału katolików w kazaniu luterzańskim i nakazujące wszystkim – zarówno katolikom, jak i luteranom – udanie się do kościoła parafialnego na wotywę o Duchu Świętym, jak to jest praktykowane w Grudziądzu, gdzie luteranie udają się na katolickie nabożeństwo. Poleceniu temu miał się sprzeciwić rajca Kazimierz Leon Schwerdtmann, który sam nie pojawił się na wotywie i odwiódł od tego innych, w tym np. Adama Łapczyńskiego, oskarżając od tę inicjatywę Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego¹⁰⁶⁷.

Kronika odnotowała, że Kazimierz Leon Schwerdtmann jest podejrzany co do wiary katolickiej, że jada mięso w post u luteranów i oni u niego i tak naprawdę jest udawanym katolikiem, a za sprzyjanie luteranom został nagrodzony urzędem prezydenta¹⁰⁶⁸. Rochell jako

---

¹⁰⁶⁴ APBK, sygn. W-65, s. 269.

¹⁰⁶⁵ AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 8v.

¹⁰⁶⁶ APBK, sygn. W-65, s. 270; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 101-102.

¹⁰⁶⁷ APBK, sygn. W-65, s. 270-271; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 102.

¹⁰⁶⁸ Ibidem. Schwerdtmann od końca lat 30. XVIII wieku przewodził grupie katolickich mieszczan skłonnych do kompromisu i współdziałania z protestancką większością (J. Dygdała, *Schwerdtmann Kazimierz Leon (Schwertman, Szwertman) (1693-1760), burmistrz tor.*, [w:] *Toruński Słownik Biograficzny*, red. K. Mikulski, Toruń 2000, s. 211). Czy postawa Schwerdtmanna była efektem rozpowszechniających się wówczas w wielkich miastach pruskich tendencji oświeceniowych, o których pisał Sławomir Kościelak w kontekście Gdańska dla okresu po ok. 1735 roku, czy może wynikała z cech charakteru lub osobistych interesów, nie sposób w tym momencie rozstrzygnąć (S. Kościelak, *Konflikty wyznaniowe w Gdańsku w XVI–XVIII w. Konfrontacja – koegzystencja – tolerancja (kompromis) w epoce nowożytnej*, [w:] *Gdańsk w okresie nowożytnym Kultura, religia, polityka, społeczeństwo i stosunki międzynarodowe*, red.

gwardian konwentu był więc z pewnością bardzo nieufny wobec ugodowego Schwerdtmanna i sympatyzował z radykalnym Rubinkowskim. Jak zauważył Wałęga, wybór Schwerdtmanna na prezydenta w tym roku był zabiegiem propagandowym toruńskich luteran, mającym pokazać, że miasto przestrzega dekretu. Sfrustrowani takim obrotem sprawy jezuici zanieśli protestację do Kowalewa, ale w ostatecznym rozrachunku nie udało im się wpłynąć na opinię szlachecką¹⁰⁶⁹.

Następcą Rochella na urzędzie był Wenancjusz Kołakowski sprawujący swój urząd w latach 1737-1738 wybrany na gwardiana na kapitule w 1737 roku w Poznaniu, który urzędowanie w Toruniu rozpoczął w dniu 17 sierpnia 1737 roku¹⁰⁷⁰. Wcześniej dwukrotny gwardian w Gołańczy¹⁰⁷¹, a w latach 1734-1737 definitorem aktualny prowincji¹⁰⁷².

Kronika toruńska nic nie przekazała nam na temat okresu jego gwardianatu. Więcej dowiadujemy się z innych źródeł. Wraz z początkiem jego urzędowania 1737 roku decyzją kapituły studium filozofii po 13 latach opuściło Toruń¹⁰⁷³. Równocześnie w Toruniu utworzono trzecie prowincjalne studium teologii spekulatywnej z lektorami Feliksem Muszyńskim i Marianem Krzemkowskim¹⁰⁷⁴. Była to klasztoru wielka nobilitacja i uczynienie z niego ośrodka równego prawie kustodialnym klasztorom w Poznaniu i Warszawie.

Kolejnym gwardianem został Wawrzyniec Estka, który sprawował swój urząd w latach 1738-1741. Powołany na konwokacji w 1738 roku w Przasnyszu, sprawował swój urząd przez pełne 3 lata¹⁰⁷⁵. Należał on do grona najważniejszych zakonników prowincji w połowie XVIII wieku. Wcześniej w latach 1734-1737 pełnił funkcję gwardiana bydgoskiego¹⁰⁷⁶. Po

---

W. Długokęcki, J. Sarnowsky, Gdańsk 2021, s. 158-159). Oskarżenia Schwerdtmanna zainspirowane oskarżeniem skierowanym wobec niego przez Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego do sądu biskupiego w Chełmży – J. Dygdała, *Schwerdtmann (Schwertmann, Schwertman) Kazimierz Leon (1693-1760), burmistrz Torunia*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 36, red. H. Markiewicz et. al., Warszawa-Kraków 1995-1996, s. 73. Być może już w 1723 roku doszło do ukształtowania się wrogich relacji pomiędzy Rubinkowskim a Schwerdtmannem – wówczas to Rubinkowski poniżył Schwerdtmanna w oczach magnatki Elżbiety Sieniawskiej, zrzucając na niego winę za oclenie jej towarów (*Listy Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego do Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej*, wyd. A. Kucharski, K. Maliszewski, Toruń 2017, s. 216-217).

¹⁰⁶⁹S. Wałęga, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, Toruń 1933, s. 168-170.

¹⁰⁷⁰APBK, sygn. S-to-1, s. 116; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 349.

¹⁰⁷¹APBK, sygn. W-7, s. 284, 317, 356, 384.

¹⁰⁷²Ibidem, s. 484.

¹⁰⁷³Kronika Bernardynów Bydgoskich..., s. 206; APBK, sygn. W-7, s. 530.

¹⁰⁷⁴APBK, sygn. W-7, s. 530.

¹⁰⁷⁵APBK, sygn. S-to-1, s. 116; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 349; APBK, sygn. W-7, s. 546, 578.

¹⁰⁷⁶APBK, sygn. W-7, s. 486, 503.

wyjeździe z Torunia między innymi definitorem aktualny prowincji¹⁰⁷⁷, kustosz prowincji¹⁰⁷⁸ i prowincjał¹⁰⁷⁹.

Bardzo niewiele wiemy o okresie jego urzędowania. 26 lipca 1741 roku przewodniczył zebraniu wyborczemu toruńskiego Bractwa św. Anny¹⁰⁸⁰. Za jego gwardianatu również w 1740 roku ufundowany i poświęcony został ze środków Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego ołtarz Serca Jezusowego¹⁰⁸¹. W 1740 roku katolicy toruńscy – przede wszystkim przeor jezuitów Andrzej Murczyński – zaalarmowali opinię publiczną Rzeczypospolitej o przygotowaniach do budowy w Toruniu nowego zboru. Rezultatem tego był list prymasa Szembeka do prezydenta Schwerdtmanna, w którym ten ostrzegał go przed konsekwencjami takiego kroku. Jednocześnie Szembek napisał do króla, aby pod żadnym pozorem nie wyrażał zgody na budowę zboru¹⁰⁸².

Po Estce przez 13 tygodni, czyli około 3 miesiące, w 1741 roku klasztor był kierowany przez tymczasowego przełożonego Piotra Rowedera¹⁰⁸³. Był to zakonnik w średnim wieku, który kształcił się przed wstąpieniem do zakonu w kolegium jezuickim w Braniewie¹⁰⁸⁴. Jego nazwisko wskazuje na niemieckie pochodzenia. Przed przybyciem do Torunia był między innymi gwardianem w Nowem nad Wisłą¹⁰⁸⁵, a bezpośrednio przed objęciem urzędu wikariuszem w Toruniu¹⁰⁸⁶. Podczas jego krótkotrwałego kierownictwa z hojności jego i dobrodziejów zakupione zostało dzieło Tomasza z Akwinu pt. *Cathena Aurea*, resztę środków przeznaczał na działalność charytatywną¹⁰⁸⁷.

Kolejnym gwardianem był Paweł Babecki urzędujący w latach 1741-1747. Sprawowanie urzędu przez 6 lat pod rząd wymagało uzyskania dyspensy z Rzymu¹⁰⁸⁸. Przed wstąpieniem do zakonu był on księdzem diecezjalnym, prepozytem w Niewiercinie¹⁰⁸⁹. Na krótko przed objęciem gwardianatu został on w 1741 roku kaznodzieją zwyczajnym w Toruniu¹⁰⁹⁰.

---

¹⁰⁷⁷Ibidem, s. 642.

¹⁰⁷⁸Ibidem, s. 671.

¹⁰⁷⁹Ibidem, s. 709.

¹⁰⁸⁰AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 9v.

¹⁰⁸¹ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 345. Identyfikacja ołtarza w rozdziale VI.

¹⁰⁸²S. Wałęga, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, Toruń 1933, s. 214-216.

¹⁰⁸³APBK, sygn. S-to-1, s. 116.

¹⁰⁸⁴*Die Schüler des Braunsberger Gymnasiums von 1694 bis 1776 nach dem Album Scholasticum Brunsbergense*, wyd. Georg Lühr (Monumenta Historiae Warmienses, Bd. 12), Braniewo 1934, s. 48.

¹⁰⁸⁵APBK, sygn. W-7, s. 450, 486.

¹⁰⁸⁶Ibidem, s. 571.

¹⁰⁸⁷APBK, sygn. S-to-1, s. 116.

¹⁰⁸⁸APBK, sygn. S-to-1, s. 116; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 349; APBK, sygn. W-7, s. 593, 609, 628, 644.

¹⁰⁸⁹APBK, sygn. S-po-1, s. 67.

¹⁰⁹⁰AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 9v.

Kontynuował on między innymi prace remontowe rozpoczęte w latach 30. XVIII wieku. To między innymi intensywne remonty kościoła i klasztoru oraz prace nad naprawą dachów były powodem przedłużenia jego gwardianatu. Ponadto zaopatrzył kościół i zakrystię w nowe naczynia liturgiczne, przygotował nowe księgi chóralne oraz wykonał drogę krzyżową¹⁰⁹¹. W 1745 roku jego osobistym staraniem pozłożona została sukienka Pana Jezusa na ołtarzu Matki Bożej Częstochowskiej¹⁰⁹², a w 1746 rok naprawił stare rury z jałmużny 1000 zł po panu Gordonie z Kozielca, wykonując je z płyt ołowianych¹⁰⁹³.

Za jego gwardianatu wzrosło jeszcze znaczenie instytucjonalne klasztoru toruńskiego w prowincji. Na kapitule w 1743 roku w Łęczycy kapitularze zdecydowali o przeniesieniu studium teologii moralnej z Przasnysza do Torunia¹⁰⁹⁴. W Toruniu powstało więc drugie studium zakonne obok istniejącego już od 6 lat studium teologii spekulatywnej, czyniąc z niego jeden z najważniejszych w prowincji ośrodków kształcenia nowych zakonników¹⁰⁹⁵.

Rozwinął znacząco duszpasterstwo w klasztorze. W dniu 2 lutego 1745 roku w Święto Matki Bożej Gromnicznej habit trzeciego zakonu przyjęły kolejne ważne postaci: Dominik Aleksander Zernicki i jego żona Rozalia z Zagórskich Zernicka, jej siostra Marianna Zagórska oraz Elżbieta Milewska¹⁰⁹⁶. W 1745 roku w Wielki Piątek Kościół Panny Marii w jego zarządzie odwiedziła procesja kapników¹⁰⁹⁷. Byli to biczownicy odwiedzający w piątki Groby Boże i poprzez cierpienie fizyczne upamiętniający ofiarę Chrystusa¹⁰⁹⁸. W 1746 roku Babecki wprowadził

---

¹⁰⁹¹ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 349.

¹⁰⁹²Ibidem, s. 345.

¹⁰⁹³Ibidem; APBK, sygn. W-7, s. 276.

¹⁰⁹⁴ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 105; APBK, sygn. W-7, s. 610. Kamil Kantak w swojej edycji źródłowej popełnił błąd i zasugerował, że do przenosin studium teologii moralnej do Torunia doszło w 1742 roku, zabrakło u niego rozdzielenia wydarzeń z 1742 i 1743 roku (*Kronika Bernardynów toruńskich...*, s. 25). Za nim błędną datę podaje niestety cała literatura przedmiotu, zob. na przykład: T. Glemma, *Dzieje stosunków kościelnych w Toruniu*, [w:] *Dzieje Torunia. Praca zbiorowa z okazji 700-lecia miasta*, red. K. Tymieniecki, Toruń 1933 s. 290-291.

¹⁰⁹⁵Zbigniew Nawrocki stwierdził, jakoby studium teologii moralnej powstało w 1729 roku – Z. Nawrocki, *Pofranciszkański kościół p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Toruniu*, Toruń 2006, s. 53. Informacja ta prawdopodobnie to efekt pomieszania i tak już błędnych informacji podanych wcześniej przez Tadeusza Glemmę, który napisał, że w 1729 roku w Toruniu powstało studium filozofii, a w 1742 roku studium teologii moralnej – T. Glemma, *Dzieje stosunków kościelnych w Toruniu*, [w:] *Dzieje Torunia. Praca zbiorowa z okazji 700-lecia miasta*, red. K. Tymieniecki, Toruń 1933 s. 290-291. Obie te daty są zresztą błędne – pierwsza to owoc pomyłki samego Glemmy, a druga jest powtórzona za Kamilen Kantakiem (*Kronika Bernardynów toruńskich...*, s. 25), o czym wyżej.

¹⁰⁹⁶APBK, sygn. W-65, s. 274-275.

¹⁰⁹⁷APT, kat. II, dz. XII, sygn. 54b, s. 54

¹⁰⁹⁸B. Rouba, J. Korcz, L., A. Wiktoruk, *Kaplica Grobu Pańskiego w toruńskim kościele Mariackim – wyniki badań konserwatorskich*, *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji przygotowanej przez*

uroczystą procesją z kościoła śś. Janów nabożeństwo Drogi Krzyżowej¹⁰⁹⁹. W dniu 28 czerwca 1747 roku wprowadził uroczystą procesją z kościoła śś. Janów do kościoła bernardyńskiego relikwie franciszkanów bł. Pacyfika z Cerano i św. Piotra Regalata, promując kult nowo beatyfikowanych i nowo kanonizowanych duchowych synów świętego Franciszka. Na wprowadzenie relikwii musiał uzyskać zgodę władz miasta, które jednak nie zdołały ustosunkować się do sprawy, ponieważ głosy podzieliły się po równo. Idąc śladem Niczkowskiego, uznał odważnie, że może przeprowadzić procesję¹¹⁰⁰. W recesach rady miejskiej ślad po tej sprawie zachował się w protokole z sesji w dniu 26 czerwca 1747 roku. Prezydent zreferował radzie, że gwardian zwrócił się z prośbą o procesyjne wprowadzenie relikwii Pacyfika i Piotra z kościoła śś. Janów do kościoła Mariackiego w dniu 28 czerwca. Faktycznie radzie nie udało się osiągnąć w tej sprawie konsensusu, co miał zaraportować gwardianowi sekretarz miasta¹¹⁰¹. Dowodzi to nam, że kronika bernardynów toruńskich uczciwie relacjonowała fakty. Brak życzliwej postawy ze strony miasta był w mojej ocenie zapewne spowodowany umieszczonym rok wcześniej w kościele bernardynów obrazem, o którym mowa niżej. Z drugiej strony Babecki też postawił miasto w niezręcznej sytuacji, ogłaszając planowaną procesję na ostatnią chwilę.

Biorąc przykład z bardziej konfliktowego gwardiana Bonawentury Kopaczewskiego zgodził się umieścić w ołtarzu św. Antoniego obraz cudu z osłem przyklękającym przez konsekrowaną Hostią. Pomysłodawcą obrazu był Jakub Kazimierz Rubinkowski. Naokoło umieszczone były wizerunki toruńskich luteranów. Podpis pod obrazem głosi, że nawet osioł jest mądrzejszy od torunian. W 1746 roku władze Torunia podjęły interwencję przeciwko obrazowi, na skutek której ówczesny nuncjusz apostolski polecił obraz zdjąć. Paweł Babecki odpowiedział, że sam obrazu nie zdejmie, a jeśli ktoś jest uprawniony, to niech sam tego dokona. Nikt ostatecznie obrazu nie zdjął¹¹⁰². Inicjatywę tę historyk toruńskiej reformacji Piotr Birecki ocenił jako świadomą prowokację¹¹⁰³.

Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Toruń 14-16 kwietnia 2005 (Dzieje i Skarby Kościołów Toruńskich, t. 2), red. K. Kluczwajd, Toruń 2005 s. 519.

¹⁰⁹⁹Ibidem, s. 276.

¹¹⁰⁰Ibidem. Data z dokumentów miejskich, kronika nie zawiera daty dziennej.

¹¹⁰¹APT, AMT, kat. II, dz. II, sygn. 47, s. 44. Brak w tej sprawie dokumentów w załącznikach do protokółów, gdzie często zamieszczane były supliki, których głosowania dotyczyły. Jak widać, bernardyni zazwyczaj załatwiali sprawy z miastem w formie ustnej.

¹¹⁰²Ibidem, s. 275.

¹¹⁰³P. Birecki, *Architektura i sztuka luterska w Toruniu w okresie nowożytnym*, [w:] *Ewangelicy w Toruniu (XVI-XX w.)*, red. J. Kłaczko, Toruń 2011, s. 196.

Miały też za jego rządów miejsce nieszczęśliwe wydarzenia. W dniu 20 lipca 1743 roku ówczesny lektor teologii spekulatywnej w Toruniu ojciec Roman Wróblewski w okolicznościach konfliktu stanowego w zakonie wokół postaci Stefana Kamińskiego jako jeden z przedstawicieli szlachty pod pretekstem bardziej surowego życia za pozwoleniem Świętej Penitencjarii przeszedł do reformatów na Podgórzu. Wkrótce jednak zdecydował się wrócić do swojej macierzystej prowincji¹¹⁰⁴. W styczniu 1745 roku widziana była natomiast kometa¹¹⁰⁵.

Za jego gwardianatu w 1743 roku rozpoczęli toruńscy luteranie szykowaną już wcześniej budowę zboru. Prymas Szembek wystosował jeden gniewny list do Schwetdtmanna, a drugi do Rubinkowskiego. W liście do Rubinkowskiego wyraził też swoje pretensje do jezuitów toruńskich, że nie działają w tej sprawie dość energicznie, a także do katolickich rajców żyjących w psychozie strachu z powodu religijnego wzmożenia u toruńskich protestantów¹¹⁰⁶. Nic nam nie wiadomo, aby toruńscy bernardyni uczestniczyli jakkolwiek w tej sprawie, co nie dziwi, skoro nawet jezuita nie działali w jej zakresie jakoś szczególnie aktywnie. Zresztą latem 1743 roku król wydał reskrypt nakazujący wstrzymanie prac, który nie satysfakcjonował żadnej ze stron – luteranie byli sfrustrowani koniecznością wstrzymania prac, a katolicy brakiem definitywnego zakazu budowy¹¹⁰⁷. W 1745 roku natomiast w związku z kolejnym już zlekceważeniem przez radę miejską przepisów o parytecie katolików, liderzy katolików toruńskich Franciszek Ignacy Czarnecki i Teodor Jakub Ries wystąpili ze skargą do miasto do prymasa Szembeka. Prymas zaczął działać energicznie w kierunku przestrzegania postanowień wyroku, w tym wydalenia poza miasto gimnazjum akademickiego i szkoły nowomiejskiej. Torunianie zareagowali na to płaczącym listem na dwór królewski¹¹⁰⁸.

Bez wątpienia nie poradził sobie jednak dobrze z kwestiami ekonomicznej przyszłości klasztoru. W momencie przybycia do Torunia kolejny gwardian Roman Wróblewski zastał kasę klasztorną pustą, a ojców i braci z dnia na dzień starających się u dobrodziejów o żywność lub żywionych przez syndyka Grzegorza Zacharyaszewicza¹¹⁰⁹.

Po kilku gwardianach, o których działalności niewiele wiemy, pojawia się wreszcie postać, która kontynuowała dzieło naprawy kościoła i klasztoru rozpoczęte przez Jana Sensego. Bez wątpienia Paweł Babecki zajmuje poczesne miejsce w historii klasztoru toruńskiego bernardynów.

---

¹¹⁰⁴ APBK, sygn. W-65, s. 274; K. Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 2, s. 420.

¹¹⁰⁵ APBK, sygn. W-65, s. 275.

¹¹⁰⁶ S. Wałęga, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, Torun 1933, s. 234-235.

¹¹⁰⁷ *Ibidem*, s. 253-255.

¹¹⁰⁸ S. Wałęga, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, Torun 1933, s. 264-266.

¹¹⁰⁹ APBK, sygn. W-65, s. 275.

3.9. Czas wielkich prac budowlanych. Gwardianie z lat 1747-1753

Okres ten pokrywa się ze staraniami Torunia o budowę zboru w miejsce straconego Kościoła NMP. W 1750 roku ustnie dwór zasugerował przedstawicielowi możliwość rozpoczęcia prac bez formalnego zezwolenia, jednak szybko wycofał się z tej obietnicy. Dopiero pod koniec 1752 roku ponownie zasugerowano Toruniowi możliwość rozpoczęcia prac, a nawet wysłano formalne pismo, niewspominające jednak nic o funkcji religijnej obiektu¹¹¹⁰. Długie starania Torunia o pozyskanie pozwolenia na budowę bardzo ograniczonego w swojej formie obiektu pokazują siłę nietolerancyjnych tendencji w ówczesnej Rzeczypospolitej¹¹¹¹.

Następcą Babeckiego na urzędzie gwardiana toruńskiego został Roman Wróblewski (1706-1769), który po raz pierwszy sprawował swój urząd w latach 1747-1749¹¹¹². Urodził się on w 1706 roku, pochodził z rodziny szlacheckiej¹¹¹³. Zaczynał jako lektor filozofii¹¹¹⁴, a potem był lektorem teologii spekulatywnej¹¹¹⁵. Po gwardianacie w Toruniu w latach 1749-1752 był prowincjałem¹¹¹⁶. Był jeszcze potem dwukrotnie gwardianem toruńskim, a całe życie pozostał bardzo związany z klasztorem¹¹¹⁷ i tutaj zmarł¹¹¹⁸.

Początek jego urzędowania wiązał się z szokiem trudną sytuacją materialną klasztoru. Okazało się, że kasa klasztorna była pusta, a ojcowie i bracia z dnia na dzień musieli prosić dobrodziejów o żywność bądź korzystali z utrzymania syndyka Grzegorza Zacharyaszewicza. Z tego powodu gwardian Wróblewski rozważał rezygnację z urzędu, jednak zdecydował się ostatecznie zaufać Bożemu miłosierdziu¹¹¹⁹.

Ton całemu jego gwardiantowi nadały prace budowlane związane z remontem klasztoru. Okazało się bowiem wkrótce, że wszystkie prowadzone dotychczas prace remontowe przy klasztorze bernardyńskim w Toruniu były dalece niewystarczające. Dzień po objęciu urzędu przez Wróblewskiego przybyło do niego dwóch mieszczan, informując go, że mury budynków

---

¹¹¹⁰J. Dygdała, *Miasto w dobie Augusta III (1733-1763)*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem a oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 231-232.

¹¹¹¹S. Salmonowicz, *Ewangelicy toruńscy w XVIII w. (1697-1793)*, [w:] *Ewangelicy w Toruniu (XVI-XX w.)*, red. J. Kłaczko, Toruń 2011 s. 103.

¹¹¹²APBK, sygn. S-to-1, s. 116; APBK, sygn. W-7, s. 655.

¹¹¹³APBK, sygn. S-to-1, s. 11.

¹¹¹⁴APBK, sygn. W-7, s. 436, 452, 489, 507.

¹¹¹⁵Ibidem, s. 530, 546, 580, 595, 645.

¹¹¹⁶Ibidem, s. 671.

¹¹¹⁷Patrz niżej.

¹¹¹⁸APBK, sygn. BKOl-2, s. 741.

¹¹¹⁹APBK, sygn. W-65, s. 277.

konwenckich niebawem runą i grożą zawaleniem także dla sąsiednich budowli. Wróblewski w związku z tym polecił pilnie rozebrać owe budynki¹¹²⁰.

Rozpoczął w związku z tym Wróblewski pilne gromadzenie środków finansowych. W owym 1747 roku otrzymał 6000 zł od proboszcza z Płonkowa księdza Michała Tausza, 54 złote monety węgierskie od regensa inowrocławskiego Tomasza Wróblewskiego, 1000 złotych od Adama Kossowskiego i 1000 złotych od syndyka klasztoru Kazimierza Piwnieckiego¹¹²¹.

Właśnie za owe 1000 złotych od Kazimierza Piwnieckiego w 1748 roku rozpoczęto prace budowlane nad budynkami klasztornymi. Rozebrane zupełnie uszkodzone mury, które zostały już częściowo zburzone w zeszłym roku, oraz ustępy. Wykopano z ustępów doły pełne kału, wyjęto z nich 8 lub 9 kości. Ukazał się wtedy stary mur wspólny dla klasztoru i sąsiedniej kamienicy już zupełnie zmurszały, przeżarty kałem, pochylony. Nie mógł on żadną miarą być oparciem dla nowych zabudowań¹¹²².

Gwardian Wróblewski wraz z syndykiem Piwnickim udali się wówczas do władz miejskich, aby ustalić zasady współpracy z właścicielami sąsiednich kamienic, którzy powinni w połowie pokryć koszty prac nad przebudową owego muru. Magistrat odesłał jednak sprawę do sądu kwartalnego, a ten z powrotem do magistratu. Powołano też komisję z udziałem urzędników i mistrzów cechowych do zbadania miejsca. Trwało to wszystko ponad miesiąc, a przyczyną tego były opory komendariusza parafii św. Janów Macieja Frywalskiego, który był właścicielem przyległej kamienicy. Tracąc cierpliwość, Wróblewski postanowił samemu wybudować nowy mur klasztoru, przy którym znalazły się 2 stajnie i ustęp, kosztem własnej działki obok starego zmurszałego muru¹¹²³. Informacje te zaprzeczają zdecydowanie sugestiom Nawrockiego, że bernardyni zostawili zabudowania klasztorne w stanie zostawionym przez gimnazjum¹¹²⁴.

---

¹¹²⁰Ibidem.

¹¹²¹Ibidem, s. 277-278. Kazimierz Piwnicki był znanym pruskim posłem na sejmy, a także miecznikiem inflanckim i sędzią ziemskim chełmińskim. W manifestacie z 21 sierpnia 1724 roku oskarżał władze Torunia o doprowadzenie do zerwania sejmiku chełmińskiego. W 1733 roku na sejmiku generalnym Prus sprzeciwiał się zwiększaniu uprawnień protestantów i prawosławnych. Poparcie Augusta III Sasa w czasie wojny o polską sukcesję znacznie zwiększyło jego wpływy – w 1736 roku został podwojewodzim chełmińskim, a w 1738 roku sędzią ziemskim chełmińskim – J. Dygdała, *Piwnicki Kazimierz h. Lubicz (zm. 1749), poseł na sejmy, miecznik inflancki, sędzia ziemski chełmiński*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 26, red. E. Rostworowski et al., Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1981, s. 603-604. W przytoczonym biogramie nie odniesiono się do źródeł bernardyńskich – a był on syndykiem klasztoru w Toruniu i został pochowany w kościele klasztornym toruńskich bernardynów (więcej w rozdziale V).

¹¹²²APBK, sygn. W-65, s. 278.

¹¹²³Ibidem, s. 279.

¹¹²⁴Z. Nawrocki, *Pofranciszkański kościół p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Toruniu*, Toruń 2006, s. 58.

W 1748 roku udało się pozyskać kolejne wsparcie – kapituła chełmińska podarowała klasztorowi 100 zł. Owe 1000 zł przeznaczone na przeprowadzenie prac pozostały ostatecznie nienaruszone, a jeszcze oszczędności wzrosły¹¹²⁵.

W 1749 roku wiosną rozpoczęto budowę nowych pomieszczeń konwenckich. Zbudowano od fundamentów mały korytarz wiodący do ustępów ze sklepioną salą i pomieszczeniem dla służby na dole oraz 5 celami dla zakonników u góry. Na koniec urzędowania Wróblewskiego pozostało 1552 zł 16 gr środków na kontynuowania prac budowlanych¹¹²⁶. Ponadto Roman Wróblewski zakupił nowe naczynia miedziane do browaru klasztorowego¹¹²⁷.

Doszło też do ekonomicznego sporu z miastem, który w podobnej formie miał już miejsce wcześniej za gwardianatu ojca Bonawentury Kopaczewskiego. Urzędnicy miejscy zatrzymali na 3 godziny na moście 3 wozy klasztorne wysłane na drugą strony Wisły po siano, żądając opłacenia mostowego od koni. Wówczas udał się Wróblewski do prezydenta miasta Borkowskiego, prosząc o puszczenie wozów bez mostowego, gdyż klasztor zawsze był z tej opłaty zwolniony. Na polecenie prezydenta wozy zostały puszczone¹¹²⁸.

Z pewnością z powodu braków finansowych w dniu 3 lipca 1749 roku razem z syndykiem klasztoru Grzegorzem Zacharyaszewiczem podpisał kontrakt na wynajem izby w kamienicy konwenckiej naprzeciwko biblioteki na parterze z szewcem Mateuszem Zawadzkiem. Kontrakt ten był następnie przedłużany do 1751 roku¹¹²⁹.

Kontynuował on też zwykłą pracę duszpasterską. W dniach 26 lipca 1748 roku¹¹³⁰ oraz 22 lipca 1749 roku¹¹³¹ był obecny podczas kanonicznej elekcji władz toruńskiego Bractwa św. Anny. W 1748 roku za jego gwardianatu klasztor musiał też odwiedzić biskup chełmiński Wojciech Leski¹¹³², który odwiedził wszystkie toruńskie klasztory, miejsce budowy zboru,

---

¹¹²⁵Ibidem.

¹¹²⁶Ibidem, s. 279-280.

¹¹²⁷Ibidem, s. 279.

¹¹²⁸Ibidem.

¹¹²⁹APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 99.

¹¹³⁰AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 12v.

¹¹³¹Ibidem, k. 13r.

¹¹³²Wojciech Leski urodził się w 1702 roku, swoją ścieżkę duchowną zaczynał jako cysters, w 1747 roku został biskupem chełmińskim, zapisał się w pamięci zwłaszcza poprzez swoją bezkompromisową politykę względem planów budowy w Toruniu nowego zboru ewangelickiego, zmarł w 1758 roku – B. Dygdała, J. Dygdała, *Z działalności kościelnej i politycznej biskupa chełmińskiego Wojciecha Stanisława Leskiego (1702-1758)*, [w:] *Ad fontes. Studia ofiarowane Księdzu Profesorowi Alojzemu Szorcowi w siedemdziesięciolecie urodzin*, red. Z. Jaroszewicz-Pieresławcew, I. Makarczyk, Olsztyn 2006, s. 82-99.

a następnie odprawił 13 czerwca procesję Bożego Ciała, która zgromadziła mnóstwo szlachty. Obyło się na szczęście bez ekscesów¹¹³³.

Gwardianat Romana Wróblewskiego zasłynął przede wszystkim wzmocnionymi pracami budowlanymi, które kontynuowali następnie kolejni gwardianie w następnych latach. Po okresie lat 30. był to kolejny najbardziej wzmocniony okres prowadzenia robót budowlanych w dziejach klasztoru toruńskiego.

Po Wróblewskim gwardianem był Michał Fung sprawujący swój urząd w latach 1749-1750¹¹³⁴. Zaczynał on swoją zakonną karierę jako lektor filozofii¹¹³⁵. Potrafił też grać na organach i uczył tej umiejętności innych¹¹³⁶. Pełnił też funkcję gwardiana w Łowiczu¹¹³⁷, Grodzisku Wielkopolskim¹¹³⁸, Kościanie¹¹³⁹ i Ratowie¹¹⁴⁰. Jako osoba o z pewnością niemieckim pochodzeniu mógł dobrze odnajdywać się w realiach Torunia.

Gwardian Fung zamontował w 1750 roku wówczas 2 obręcze wokół kościoła, aby zapobiec jego pochyleniu się, ale poza tym nie prowadził prac budowlanych. Zbierał natomiast surowce niezbędne do ich realizacji. W 1750 roku zebrał 3 tysiące cegieł oraz 258 beczek wapna, a finansów na prowadzenie prac budowlanych zostało 2921 zł 7 gr¹¹⁴¹.

W tym samym roku do Michała Funga przybył posłaniec od nieznanego dobrodzieja z darowizną 300 złotych monet węgierskich. Do darowizny była doręczona karteczka z informacją, że we śnie dobrodziejowi temu ukazała się Matka Boża, wypominając mu, że pamięta o innych miejscach jej kultury, a kościele toruńskim, który właśnie zaczął się walić, nie pamięta¹¹⁴².

W reakcji na to Michał Fung, który już zabezpieczył przecież kościół przed pochyleniem się, wysłał szybko zakonników, aby zweryfikowali stan świątyni, wśród nich tercjarza Franciszka Cittena¹¹⁴³. Sam zapewne z powodu podagry miał problem z osobistym udaniem się na miejsce¹¹⁴⁴. Zakonnicy stwierdzili, że środkowy fronton zamykający dach pękł w pół wraz z dwoma bocznymi

---

¹¹³³S. Wałęga, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, Torun 1933, s. 270.

¹¹³⁴APBK, sygn. S-to-1, s. 117; APBK, sygn. W-7, s. 673; APBK, sygn. W-65, s. 280.

¹¹³⁵APBK, sygn. W-7, s. 286, 319, 341.

¹¹³⁶Ibidem, s. 389.

¹¹³⁷Ibidem, s. 434.

¹¹³⁸Ibidem, s. 450.

¹¹³⁹APBK, sygn. W-6, s. 1017.

¹¹⁴⁰APBK, sygn. W-7, s. 528, 546, 579.

¹¹⁴¹APBK, sygn. W-65, s. 280.

¹¹⁴²Ibidem, s. 280; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 106.

¹¹⁴³Ibidem.

¹¹⁴⁴Patrz niżej.

frontonami i puściły wszystkie ligatury wiążące go z dachem, na skutek czego nachylił się ku ulicy. Potwierdziło się zatem to, co dobrodziej usłyszał we śnie¹¹⁴⁵.

Przybyły z kapituły generalnej w Rzymie ojciec Roman Wróblewski wszedł na dach kościoła, aby naocznie przekonać się, co się dzieje i zobaczył ruinę grożącą kościołowi. Szybko zamówił żelazne obręcze do ściągnięcia frontonu, gdyż te 2 klamry wykonane na zamówienie Funga były niewystarczające¹¹⁴⁶. Wydany przez klasztor rewers potwierdzający otrzymanie jałmużny od nieznanego dobrodzieja ten nadał na ręce prowincjała Romana Wróblewskiego, z krótką odrębną adnotacją. Z charakteru pisma bernardyni stwierdzili, że musi to być Wiktor Raczyński¹¹⁴⁷. Kontynuował też zwykłą pracę duszpasterską – w dniu 27 lipca 1750 roku przewodniczył spotkaniu wyborczemu Bractwa św. Anny¹¹⁴⁸.

Z powodu choroby podagry nie chciał kontynuować swojego urzędowania w Toruniu¹¹⁴⁹. Być może w grę wchodziły tu też czynniki osobiste, bowiem bezpośrednio z Torunia wydelegowany został jako teolog na dwór biskupa warmińskiego Adama Stanisława Grabowskiego¹¹⁵⁰ z równoczesnym funkcją gwardiana dla konwentu w Kadynach¹¹⁵¹. Wydaje się bowiem dziwne, aby podagra miała być przeszkodą dla kierowania klasztorem toruńskim, a nie było problem w kierowaniu klasztorem w Kadynach.

Okres jego gwardianatu był okresem przejściowym pomiędzy bardzo owocnymi pod kątem prac budowlanych gwardianatami poprzednika Romana Wróblewskiego oraz następcy Ludwika Sąpławskiego.

W jego miejsce nowym gwardianem został na kapitule pośredniej w Kobylinie w 1750 roku ojciec Ludwik Sąpławski, który sprawował swój urząd w latach 1750-1753¹¹⁵². Przed objęciem urzędu w Toruniu był także gwardianem i kustoszem warszawskim¹¹⁵³. Później w latach 1758-1761 był z kolei kustoszem prowincji¹¹⁵⁴.

Wraz z początkiem jego urzędowania decyzją definitorium generalnego odczytaną na kapitule i zaaprobowaną przez definitorium prowincji toruńskie studium teologii spekulatywnej

---

¹¹⁴⁵ APBK, sygn. W-65, s. 280-281.

¹¹⁴⁶ Ibidem, 281.

¹¹⁴⁷ Ibidem.

¹¹⁴⁸ AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 13r.

¹¹⁴⁹ APBK, sygn. W-65, s. 281.

¹¹⁵⁰ APBK, sygn. S-to-1, s. 117. Istnieje biografia biskupa: J. Dygdała, *Adam Stanisław Grabowski (1698-1766). Biskup, polityk, mecenas*, Olsztyn 1994.

¹¹⁵¹ APBK, sygn. W-65, s. 281; APBK, sygn. W-7, s. 689.

¹¹⁵² APBK, sygn. S-to-1, s. 117; APBK, sygn. W-65, s. 281; APBK, sygn. W-7, s. 689, 710.

¹¹⁵³ APBK, sygn. W-7, s. 644, 655.

¹¹⁵⁴ Ibidem, s. 753.

istniejące od 1737 roku zostały podniesione do studium generalnego II klasy z przywilejem 3 lektorów¹¹⁵⁵. Pod względem znaczenia w prowincji klasztor osiągnął szczyt swojego rozwoju.

Głównym elementem jego urzędowania była kontynuacja rozpoczętych przez Wróblewskiego prac budowlanych. Zaraz na jego początku zabezpieczył kościół kolejnymi dwoma żelaznymi klamrami, a także zgromadził na poczet przyszłych prac drewno dębowe i sosnowe oraz 2000 cegieł¹¹⁵⁶. Prace budowlane miały się rozpocząć od przebudowy wielkiego korytarza klasztornego prowadzącego od kościoła do ulicy¹¹⁵⁷. Projekt prac przygotował słynny toruński architekt włoskiego pochodzenia Giovanni Battista Cocci¹¹⁵⁸.

18 listopada 1750 roku syndyk apostolski Grzegorz Zacharyaszewicz podpisał niemieckojęzyczny kontrakt z murarzem miejskim Johannem Friedrichem Szterlingiem na prace murarskie¹¹⁵⁹. Tego samego dnia Sępłowski z syndykiem apostolskim Grzegorzem Zacharyaszewiczem podpisał kontrakt z toruńskim cieślą Johannem Danielem Mejerem na wykonanie rynien, a także dachu nad wielkim korytarzem oraz przyległym celami i środkowym gankiem¹¹⁶⁰.

Wiosną 1751 roku rozebrano wielki korytarz aż do fundamentów i rozpoczęto jego budowę na nowo, w niektórych miejscach trzeba było zbudować także nieistniejące pierwotnie fundamenty. W pracach uczestniczyli zarówno zakonnicy, jak i świeccy rzemieślnicy na kontraktach¹¹⁶¹. Zgodnie z kontraktem z Johannem Danielem Mejerem dach miał być gotowy do 25 lipca 1751 roku¹¹⁶², ale jak podaje kronika, z powodu jego pijaństwa dachu nie udało się zrealizować w terminie¹¹⁶³. Z drugiej strony wyraźnie widać, że prace nad dachem były jednak stopniowo realizowane, o czym świadczą rozciągnięte aż do października 1751 roku rozliczenia z cieślą¹¹⁶⁴.

Równocześnie z pracami nad klasztorem walczył dalej z ryzykiem zawalenia się kościoła. W środku więźby dachowej umieścił drewniane klamry łączące 2 przeciwstawne szczyty korpusu nawowego, z przydatkiem w potrzebnych miejscach elementów żelaznych¹¹⁶⁵. Zbierając dalsze

---

¹¹⁵⁵ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 107.

¹¹⁵⁶APBK, sygn. W-65, s. 281.

¹¹⁵⁷APBK, sygn. W-65, s. 282; APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 101.

¹¹⁵⁸Kontrakt z cieślą Johannem Danielem Mejerem wskazuje, że prace mają być wykonywane według projektu wykonanego właśnie przez Cocciego: APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 161.

¹¹⁵⁹APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 145.

¹¹⁶⁰Ibidem, s. 101.

¹¹⁶¹APBK, sygn. W-65, s. 282.

¹¹⁶²APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 101.

¹¹⁶³APBK, sygn. W-65, s. 282.

¹¹⁶⁴APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 102.

¹¹⁶⁵APT, sygn. W-65, s. 282.

materiały, w dniu 23 sierpnia 1751 roku podpisany został ręką syndyka Grzegorza Zacharyaszewicza kontrakt na wypalenie 2 pieców wapna z mieszczaninem wąbrzeskim Stefanem Depkowicem¹¹⁶⁶.

Po poprzednich pozostało Sąplawskiemu 2921 zł 7 gr funduszy. Sąplawski dał się poznać jako zakonnik świetnie nawiązujący kontakty z otoczeniem zewnętrznym i pozyskał mnóstwo nowych środków od różnych darczyńców na cele prac budowlanych: kanonik i dziekan chełmiński Augustyn Kiliński podarował 1214 zł, z sumy zapisanej przez proboszcza w Płonkowie księdza Michała Tausza zostało wypłaconych z kamlarii toruńskiej 300 zł, klasztor w Stoczku Klasztornym w zamian za odprawienie 200 Mszy przekazał 120 zł, kapituła chełmińska dała 60 zł, wojewodzie poznański Wiktor Raczyński podarował aż 2402 zł, Paweł Cisowski dał 100 zł, tercjarz toruński Karol Elert dał 575 zł 6 gr, asesor chełmiński Franciszek Ciborski przekazał 100 zł, prowincjał Roman Wróblewski dał sumę 200 zł, starosta ciechanowski Antoni Nieborski przekazał 1000 zł, a z kwesty w Toruniu zebrano 124 zł 4 gr. Łącznie w roku 1751 gwardian Sąplawski pozyskał aż 6205 zł 10 gr¹¹⁶⁷.

W roku 1752 na wiosnę kontynuowana prace nad wnętrzem wielkiego korytarza, a także naprawiono częściowo dach nad korpusem nawowym. Pozyskano także kolejne środki: 300 zł zostało wypłaconych z kamlarii Torunia z sumy zapisanej przez proboszcza płonkowskiego Michała Tausza, a 1254 zł zostały przekazane przez prowincjała Romana Wróblewskiego¹¹⁶⁸. Zimą tego roku tercjarz franciszkański Franciszek Citten pozyskał też od zarządcy dóbr biskupich w Kaszczorku prawo do zbierania kamieni, co z wielkim wysiłkiem było czynione przez zakonników i świeckich¹¹⁶⁹. W dniu 23 stycznia 1752 roku syndyk klasztoru Grzegorz Zacharyaszewicz podpisał kontrakt z traczami Andrzejem Szachowicem i Johannem Peterem na rżnięcie drewna dębowego¹¹⁷⁰.

Rok 1753 dał kolejny asumpt, by zakłócić pokojowe w poprzednich latach stosunki polsko-luterańskie. Miasto Toruń, uzyskawszy pozwolenie na budowę zboru ewangelickiego, zleciło rolnikom z miejskich wsi zbieranie kamieni na potrzeby tej budowy. Bernardynom toruńskim doniesiono, że zaczęli oni wykorzystywać też kamienie zebrane dla konwentu w Kaszczorku. Z powodu nieobecności Sąplawskiego decyzję o inspekcji podjął prefekt fabryki, czyli zapewne wówczas Roman Wróblewski. Z jego polecenia udali się na miejsce brat Gabriel Czapiewski oraz tercjarz Franciszek Citten, którzy zobaczyli, że rzeczywiście mieszkańcy ze wsi Górsk z sołtysem

---

¹¹⁶⁶APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 119, 160.

¹¹⁶⁷Ibidem, s. 282-283.

¹¹⁶⁸Ibidem, s. 283.

¹¹⁶⁹Ibidem.

¹¹⁷⁰Ibidem s. 125.

na czele łądowali na sanie kamienie bernardynów. Wówczas wraz z zarządcą gruntów panem Ciecierskim i jego karczmarzem bernardyni podjęli interwencję. Chłopi jednak zaatakowali przybyłych, poważnie raniąc karczmarza, a bernardynów wyzywając i przeganiając. Sprawa trafiła przed władze miejskie, a pośredniczył w niej syndyk klasztoru kasztelaniec gdański Józef Czapski. O ile Ciecierski i jego karczmarz otrzymali odszkodowania za zajście, o tyle bernardyni nic nie otrzymali, mimo że pozyskali wiedzę o jakimś porozumieniu pomiędzy swoim syndykiem a rajcą Franciszkiem Czarneckim¹¹⁷¹. Zaogniło to stosunki pomiędzy miastem a klasztorem, a bernardyni wraz z jezuitami stali się najżarzarszymi przeciwnikami budowy nowego zboru¹¹⁷².

W 1753 roku zbudowano także budynek zwany ost przy ścianie klasztoru na małym obszarze za kuchnią przeznaczony dla przygotowania siodu, czyli prażenia jęczmienia¹¹⁷³. W dniu 15 stycznia 1753 roku syndyk klasztoru Grzegorz Zacharyaszewicz podpisał kontrakt z traczami Andrzejem Szachowiczem i Johannem Peterem na rżnięcie drewna na bale i deski¹¹⁷⁴. W dniu 25 maja 1753 roku w imieniu klasztoru syndyk Grzegorz Zacharyaszewicz podpisał kontrakt ze zdunem z Solca Kujawskiego panem Wawrzyńcem Soleckim na wystawienie w klasztorze 3 pieców do końca lipca¹¹⁷⁵.

Pomiędzy kapitułą w 1752 roku a kapitułą w 1753 roku pozyskał też Sąmpeławski następujące darowizny na dalsze prace budowlane: od Małgorzaty Kitnowskiej 100 zł, od podkomorzego królewskiego Steffensa 40 zł, od prowincjała Romana Wróblewskiego 1035 zł 14 gr oraz z kamlarii Torunia z sumy zapisanej przez proboszcza płonkowskiego Michała Tausza 300 zł. Łącznie pozyskano więc 1475 zł 14 gr¹¹⁷⁶. Dla wzmocnienia finansów klasztoru w dniu 13 kwietnia 1752 roku wraz z syndykiem Grzegorzem Zacharyaszewiczem podpisał z krawcem Wojciechem Pawińskim kontrakt na wynajem dolnego mieszkania w kamienicy klasztornej przy cmentarzu za 50 zł rocznie¹¹⁷⁷. Kontynuował także zwykłą pracę duszpasterską. Jako gwardian toruński przewodniczył kanonicznym elekcjom władz Bractwa św. Anny w dniu 26 lipca 1751 roku¹¹⁷⁸ i 20 lipca 1752 roku¹¹⁷⁹.

Dał się także poznać, jako zakonnik zwracający istotną uwagę na zdrowie podległej mu wspólnoty klasztornej. W dniu 26 czerwca 1751 roku wraz z syndykiem apostolskim klasztoru

---

¹¹⁷¹APBK, sygn. W-65, s. 284-285.

¹¹⁷²S. Wałęga, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, Torun 1933, s. 281.

¹¹⁷³Ibidem, s. 285.

¹¹⁷⁴APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 163.

¹¹⁷⁵APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 129.

¹¹⁷⁶Ibidem.

¹¹⁷⁷APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 121.

¹¹⁷⁸AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 13v.

¹¹⁷⁹Ibidem.

Grzegorzem Zacharyaszewiczem podpisał kontrakt z chirurgiem toruńskim Filipem Hartmanem na leczenie toruńskich bernardynów¹¹⁸⁰.

Za jego gwardianatu prymas Adam Komorowski w liście do rady miejskiej z 1752 roku zarzucił jej starania do odebrania bernardynom kościoła NMP, przeciwko czemu rada żywo zaprotestowała, dowodząc, że zależy jej tylko na miejscu dla kultu luterańskiego i nie zamiaru tego robić ze szkodą dla katolików. 10 marca 1753 roku w Radziejowie oraz 16 marca 1753 roku w Bydgoszczy zebrana licznie szlachta kujawska złożyła manifestacje przeciwko budowie klasztoru. Akcja zakonów – w szczególności jezuitów – była dla Torunia wielką przeszkodą w budowie zboru. Miasto czuło się wręcz bezbronne wobec ich potęgi. Rezydent saski Leubnitz radził nawet torunianom, żeby przez represje na jezuitach w sąsiednich państwach wymusili na nich wstrzymanie akcji antytoruńskiej. 29 marca 1753 roku prymas Komorowski nadał do Torunia pismo, w którym nakazywał natychmiastowe wstrzymanie pracy, wzywał toruńskie władze przed swój sąd prymasowski, a robotnikom którzy będą ważyli się dalej pracować przy budowie zboru nadał ekskomuniki. 28 kwietnia 1753 roku król wydał reskrypt ponownie wstrzymujący prace. Wezwani na dwór w Dreźnie toruńscy delegaci otrzymali sugestię, że przekazanie jednego ze starych kościołów katolikom lub też danie kamienicy jezuitom mogłoby pomóc. Ale próba przekupienia jezuitów kamienicą Saura nie dała efektu ze względu na nieprzejednane stanowiska Krzysztofa Łabędzkiego¹¹⁸¹. Czy Ludwik Sępłowski odegrał jakąś rolę w tych wydarzeniach nie wiemy, ale najprawdopodobniej nie.

Był bez wątpienia Ludwik Sępłowski gwardianem niezwykle aktywnym i skutecznym. Z pewnością można go umieścić pomiędzy takimi znamienitymi postaciami jak Kopaczewski, Sense, Nieswandt, Niczkowski, Babecki i Wróblewski. Prowadzone przezeń prace budowlane zapewniły znacznie lepsze możliwości działania dla zakonników bernardyńskich w Toruniu w 2. połowie XVIII wieku.

3.10. Biała plama w historii klasztoru. Gwardianie z lat 1753-1767

W okresie tym najgłośniejszym wydarzeniem była finalna budowa zboru protestanckiego w Toruniu. Co prawda w 1753 roku król wycofał pozwolenie wydane rok wcześniej, ale 13 grudnia 1754 roku ostatecznie zezwolił na budowę oratorium. Obiekt – formalnie niebędący kościołem – został ukończony w 1756 roku. 18 lipca 1756 roku odbyło się jego oficjalne poświęcenie¹¹⁸². Poza

---

¹¹⁸⁰APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 161.

¹¹⁸¹S. Wałęga, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, Torun 1933, s. 276-336.

¹¹⁸²J. Dygdała, *Miasto w dobie Augusta III (1733-1763)*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem a oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 232-235.

jednak konfliktem o kamienie w 1753 roku, nie daje się zauważyć większego zaangażowania bernardynów w tę kwestię, chociaż literatura wskazuje, że wpływali na szlachtę na sejmikach. W latach 1756-1763 na życie Torunia rzutowała z kolei wojna siedmioletnia. Wojnę rozpoczęła inwazja Prus na Saksonię. Po stronie Saksonii stała Rosja, która w znacznej mierze pokonała Prusy. Jednakże śmierć nastawionej antyprusko carycy Elżbiety w 1762 roku sprawiła, że wojna zakończyła się niespodziewanie bez większych strat dla Prus, co zostało określone jako „cud domu brandenburskiego”. W ramach wojny z przyczyn logistycznych w latach 1758-1762 Toruń był zajęty przez siły rosyjskie, a w 1763 roku maszerowały przezeń wojska pruskie¹¹⁸³. W 1763 roku zmarł także król August III Sas, w 1764 roku na tron wstąpił Stanisław August Poniatowski.

Z okresu tego mamy bardzo niewiele informacji. Prawdopodobna przyczyna tego stanu rzeczy leży w tym, że toruńskim bernardynom zagubił się miejscowy egzemplarz kroniki, w którym prowadzili oni zapiski na temat historii klasztoru¹¹⁸⁴. Ostatnie notatki w nim pochodzą z 1753 roku¹¹⁸⁵. W związku z tym jedyne zachowane informacje z tego czasu pochodzą z bardziej lakonicznej kroniki prowadzonej w archiwum prowincji, do której trafiały tylko najistotniejsze informacje. Dopiero w 1767 roku pod naciskiem prowincjała toruńscy bernardyni rozpoczęli ponownie prowadzenie swojej kroniki¹¹⁸⁶.

Przyjrzyjmy się, jak w tym okresie funkcjonował toruński klasztor bernardynów. W latach 1753-1756 po raz drugi sprawował gwardianat w Toruniu ojciec Roman Wróblewski¹¹⁸⁷. Na początku jego gwardianatu dokończone zostały wszystkie brakujące budynki, rozpoczęte też zbieranie materiałów na dalszą fabrykę¹¹⁸⁸.

Kolejne prace dotyczyły przebudowy krużganku prowadzącego do refektarza oraz krużganku nad refektarzem wraz z 14 celami oraz samego refektarza. W dniu 5 sierpnia 1754 roku podpisał wraz z syndykiem Grzegorzem Zacharyaszewiczem kontrakt z architektem i murarzem

---

¹¹⁸³J. Dygdała, *Miasto w dobie Augusta III (1733-1763)*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem a oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 235-246.

¹¹⁸⁴Z. Mocarski, *Exlibris łowicki OO. Bernardynów. Jego właściciel*, wyd. po śmierci autora S. Lisowski, Toruń 1947, s. 36-37. Ów zaginiony egzemplarz miejscowy kroniki to tekst A przechowywany w Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie.

¹¹⁸⁵APBK, sygn. W-65, s. 284-285.

¹¹⁸⁶Z. Mocarski, *Exlibris łowicki OO. Bernardynów. Jego właściciel*, wyd. po śmierci autora S. Lisowski, Toruń 1947, s. 36-37. Egzemplarz z archiwum prowincji określany jako tekst B trafił do Archiwum Diecezjalnego w Pelplinie, z kolei nowo założony w 1767 roku egzemplarz miejscowy znany jako tekst C przechowywany jest w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu.

¹¹⁸⁷APBK, sygn. W-65, s. 285; APBK, sygn. W-7, s. 725; APBK, sygn. W-8, s. 553.

¹¹⁸⁸APBK, sygn. W-65, s. 285.

Samuelem Fischerem na przeprowadzenie wyżej wymienionych prac¹¹⁸⁹. Podobnie w dniu 5 sierpnia 1754 roku podpisali oni kontrakt z cieślą Michałem Blangiem na wykonanie więźby dachowej nad krużgankiem¹¹⁹⁰. Niezachowanie się liczniejszych zapisów kronikarskich z tego okresu nie pozwala ustalić podjętych działań, ale można przypuszczać, że były one równie owocne jak lata 1747-1749.

Dbając o finanse klasztoru, w dniu 20 lipca 1755 roku wynajął wraz z syndykiem Grzegorzem Zacharyaszewiczem i przedstawicielami społeczności zakonnej za 121 zł przeznaczone na remont konwentu mieszkanie w dolnej izbie kamienicy konwenckiej zwolnione przez Pawińskiego pannie Mariannie Cieszyńskiej, pani Annie Domżańskiej i babci Ewie¹¹⁹¹. Kontynuował on też zwykłą pracę duszpasterską – w dniach 26 lipca 1754 roku¹¹⁹² oraz 26 lipca 1756 roku¹¹⁹³ przewodniczył kanonicznej elekcji władz toruńskiego Bractwa św. Anny. Na początku 1755 roku w Toruniu rozszła się plotka, że luteranie otruli rajcę katolickiego Teodora Jakuba Riesa, obdukcje lekarskie jednak tego nie potwierdziły¹¹⁹⁴.

W latach 1756-1758 gwardianem w Toruniu był Leon Ślęciochowicz¹¹⁹⁵. Gwardianat w Toruniu najwyższym pełnionym przezeń urzędem. Poza tym był głównie kaznodzieją m.in. w Grodzisku Wielkopolskim¹¹⁹⁶, w Kobylinie¹¹⁹⁷ czy w Koźminie¹¹⁹⁸. Nie mamy żadnych informacji o wydarzeniach z czasów jego urzędowania, ponadto, że w dniach 26 lipca 1757 roku¹¹⁹⁹ oraz 26 lipca 1758 roku¹²⁰⁰ prezydował kanonicznej elekcji władz toruńskiego Bractwa św. Anny.

W latach 1758-1761 na stanowisku gwardiana toruńskiego pozostawał ojciec Piotr Wejermiller¹²⁰¹. Zakonnik ten w dniu 26 października 1742 roku złożył profesję zakonną w nowicjacie bernardyńskim w Skępem¹²⁰². Przed objęciem urzędu w Toruniu był m.in. wikariuszem we Wschowie¹²⁰³, wikariuszem w Toruniu¹²⁰⁴, gwardianem w Nowem nad Wisłą¹²⁰⁵

---

¹¹⁸⁹APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 133.

¹¹⁹⁰Ibidem, s. 131.

¹¹⁹¹APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 135.

¹¹⁹²AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 14r.

¹¹⁹³Ibidem, k. 14v.

¹¹⁹⁴S. Wałęga, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, Torun 1933, s. 349-351.

¹¹⁹⁵APBK, sygn. W-7, s. 739.

¹¹⁹⁶APBK, sygn. W-7, s. 715.

¹¹⁹⁷Ibidem, s. 727.

¹¹⁹⁸APBK, sygn. W-8, s. 557.

¹¹⁹⁹AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 15r.

¹²⁰⁰Ibidem

¹²⁰¹APBK, sygn. W-7, s. 754, 768.

¹²⁰²APBK, sygn. W-8, s. 34.

¹²⁰³APBK, sygn. W-7, s. 695.

oraz wikariuszem w Zamartem¹²⁰⁶, a więc w klasztorach z dużym udziałem zakonników niemieckiego pochodzenia i prowadzących duszpasterstwo wobec ludności niemieckojęzycznej. Był on jeszcze później gwardianem toruńskim w latach 1764-1767 oraz 1768-1774¹²⁰⁷, co czyni z niego najdłużej urzędującego gwardiana w ciągu całego XVIII wieku.

Niewiele wiemy o jego pierwszym gwardianacie w Toruniu. Jako gwardian przewodniczył kanonicznym elekcjom władz Bractwa św. Anny w 1759 (zapewne tradycyjnie 26 lipca)¹²⁰⁸ i w 1760 roku (zapewne tradycyjnie 26 lipca)¹²⁰⁹. W dniu 19 maja 1761 roku pod koniec swojego urzędowania za jego zgodą w klasztorze rozpoczęła prace polsko-rosyjska komisja do spraw odszkodowań związanych z przemarszami rosyjskich wojsk, z którą torunianie wiązali wielkie nadzieje, ale która ostatecznie umieściła kwestię odszkodowań dla Torunia dopiero na 138. miejscu¹²¹⁰.

W latach 1761-1762 po raz trzeci na gwardiana klasztoru bernardyńskiego w Toruniu powołany został opisany już wyżej ojciec Roman Wróblewski¹²¹¹. Nie wiemy nic o tym okresie jego urzędowania.

W latach 1762-1764 gwardianem w Toruniu był Stefan Gaszyński¹²¹². W ciągu swojej kariery był m.in. długoletnim lektorem teologii moralnej w Kościanie¹²¹³. Przed przybyciem do Torunia kierował klasztorami w Warcie¹²¹⁴ i Kaliszu¹²¹⁵.

Z okresu początku jego gwardianatu z końca 1762 roku dysponujemy pełnym spisem zakonników przebywających w klasztorze toruńskim¹²¹⁶. Za jego gwardianatu wkrótce doszło do

---

¹²⁰⁴Ibidem, s. 713.

¹²⁰⁵APBK, sygn. W-7, s. 724; APBK, sygn. W-8, s. 553. Pod rokiem 1753 także błędna informacja, jakoby miał zostać równocześnie wikariuszem toruńskim (APBK, sygn. W-7, s. 730), a powoływanie na urzędy w dwóch różnych miejscach nie było praktykowane. Na podstawie składu kapituły z 1755 roku w Kościanie wiemy, że prawdziwa musiała być informacja dotycząca gwardianatu w Nowem – patrz niżej.

¹²⁰⁶APBK, sygn. W-7, s. 743.

¹²⁰⁷Patrz niżej.

¹²⁰⁸AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 15v. Zobacz liczne elekcje poprzednie (np. elekcja z 1758 roku – AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 15r) i wybrane następujące (np. elekcja z 1769 roku – AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 17v).

¹²⁰⁹Ibidem.

¹²¹⁰J. Dygdała, *Miasto w dobie Augusta III (1733-1763)*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem a oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 242-243.

¹²¹¹APBK, sygn. W-7, s. 790.

¹²¹²APBK, sygn. W-7, s. 805; APBK, sygn. W-10, s. 391.

¹²¹³APBK, sygn. W-7, s. 595, 610, 646, 660.

¹²¹⁴Ibidem, s. 673.

¹²¹⁵Ibidem, s. 688, 710, 724.

niebezpiecznego ekscesu związanego z zakończoną właśnie wojną siedmioletnią. Pod koniec lutego 1763 roku do Torunia pomimo protestów władz miejskich wkroczył jeden z oddziałów wojsk pruskich, żądając kwater i wyżywienia¹²¹⁷. Wtedy też niektórzy z żołnierzy wojsk pruskich napadli na kościół i klasztor bernardynów, atakując kijami i szablami zakonników. Jeden z żołnierzy nawet zaatakował mieczem ojca Dominika Hoffmana, uderzając go w głowę przez kaptur. Głowa i kaptur pozostać jednak miały nienaruszone, a sam miecz miał pęknąć ku zdumieniu katolików i samego agresora. Kronika dodaje, że żołnierz ten następnego dnia w związku z różnymi przewinieniami, w tym najściem kościoła bernardynów i przekleństwami miotanymi na Matkę Bożą i świętych został został uwięziony i ukarany przez swoje dowództwo śmiercią¹²¹⁸.

Jest spory problem z interpretacją tego fragmentu, bo zgoła nieprawdopodobnym jest, aby miecz pękł od uderzenia w czaszkę, nie robiąc uderzonemu żadnej krzywdy. Czy opis ten bernardyni wymyślili? Ale przecież dajemy wiarę opisom dat remontów, wizyt biskupów czy zmian w obsadzie klasztoru, dlaczego więc mielibyśmy nie wierzyć w tę informację?

Warto tu zwrócić uwagę na mirakularność. Cechą religijności mirakularnej, że „cuda, pomimo że paradoksalnie niecodzienne, mają swoje miejsce w rzeczywistości” i że „nie są traktowane jako naruszenie praw przyrody”¹²¹⁹. W tym wypadku warto mieć na uwadze, że fragment ten pochodzi z kroniki prowincjalnej. Został zredagowany w archiwum prowincji w oparciu o przesłane z klasztoru notatki. Może materiały zostały przesłane z opóźnieniem i wydarzenie opowiadane z perspektywy kilku lat nabrały cudownego charakteru? A może autor notatki lub prowincjalny kronikarz trochę podkolorował przebieg wypadków? Ze względu na brak zapisków w kronice miejscowej z tego okresu pozostajemy skazani na domysły. Co do zasady jednak w bernardyńskich źródłach nie spotkałem się z hojnym szafowaniem cudami, a większość z nich daje się racjonalnie wyjaśnić.

Zapewne kontynuowana za jego rządów jakieś prace remontowe, bowiem dnia 3 sierpnia 1763 roku podpisany został kontrakt z traczem Melchiorem Witkowskim na produkcję tarcic, pod którym podpisał się syndyk klasztoru Grzegorz Zacharyaszewicz oraz prefekt fabryki Roman

---

¹²¹⁶APBK, sygn. W-10, s. 391.

¹²¹⁷J. Dygdała, *Miasto w dobie Augusta III (1733-1763)*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem a oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 244.

¹²¹⁸ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 108. Kronika datuje to wydarzenie na rok 1762, ale z wymienionego wcześniej kontekstu historycznego wynika, że stało się to jednak dopiero na początku 1763 roku.

¹²¹⁹M. Krzywosz, *Cuda w Polsce Ludowej. Studium przypadku prywatnego objawienia maryjnego w Zabłudowie*, Białystok 2016, s. 43.

Wróblewski¹²²⁰. Kontynuował też zwyczajną pracę duszpasterską – jako gwardian przewodniczył kanonicznej elekcji władz Bractwa św. Anny w 1763 roku (zapewne tradycyjnie 26 lipca)¹²²¹

W latach 1764-1767 po raz drugi gwardianem toruńskim był Piotr Wejermiller¹²²². Podobnie jak o pierwszym okresie gwardianatu, nie wiemy prawie nic o jego drugim okresie rządów. Jako gwardian toruński przewodniczył kanonicznym elekcjom władz Bractwa św. Anny w 1765 roku (zapewne tradycyjnie 26 lipca)¹²²³, 1766 roku (zapewne tradycyjnie 26 lipca)¹²²⁴ i 1767 roku (zapewne tradycyjnie 26 lipca)¹²²⁵.

Nasza niewielka wiedza o historii klasztoru pod kierownictwem tych gwardianów wynika z braku zachowanych zapisek kronikarskich. W żaden sposób nie należy przypuszczać w związku z lakonicznością powyższego opisu, aby okres ten był uboższy w wydarzenia czy inwestycje niż okres poprzedzający lub następujący później.

3.11. Działalność bernardynów toruńskich niespokojnych czasach konfederacji barskiej i I rozbioru Rzeczypospolitej. Gwardianie z lat 1767-1776

Na początku tego okresu sprawy Torunia i klasztoru bernardynów trafiły w samo serce politycznych sporów rozdzierających Rzeczpospolitą. W roku 1767 zawiązały się konfederacje słucka i toruńska związane z Moskwą popierające prawa dysydentów. Toruńska konfederacja w obronie dysydentów zawiązała się 20 marca 1767 roku, a 13 kwietnia zdecydowało się przystąpić do niej także miasto Toruń¹²²⁶. Na odbywającym się w Warszawie sejmie zwanym sejmem repninowskim od nazwiska rosyjskiego ambasadora Nikołaja Repnina nadającego ton jego pracom¹²²⁷ został zaakceptowany traktat dysydencki. Chociaż nie udało się wpisać do dokumentu zwrotu kościoła NMP i oficjalnego cofnięcia wyroku z 1724 roku¹²²⁸, to przywrócono formalną

---

¹²²⁰APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 137.

¹²²¹AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 16r.

¹²²²APBK, sygn. W-7, s. 829, 851.

¹²²³AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 16v. Przypuszczenie odnośnie do daty dziennej – zob. przypis dotyczący elekcji z 1759 roku.

¹²²⁴Ibidem.

¹²²⁵AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 17r. Przypuszczenie odnośnie do daty dziennej – zob. przypis dotyczący elekcji z 1759 roku.

¹²²⁶J. Dygdała, *Toruń w okresie reform Rzeczypospolitej i zagrożenia (1764-1793)*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem a oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 256.

¹²²⁷K. Stasiewicz, *Obywatelskie dylematy uśmiechniętego biskupa Ignacego Krasickiego*, "Komunikaty Warmińsko-Mazurskie", t. 299: 2018, nr 1, s. 131.

¹²²⁸J. Dygdała, *Toruń w okresie reform Rzeczypospolitej i zagrożenia (1764-1793)*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3:

władzę protestantów w mieście, kasując niektóre postanowienia wyroku z 1724 roku, a przy okazji potwierdzono legalność budowy nowego zboru¹²²⁹.

Kronika toruńskich bernardynów dodaje ciekawe szczegóły i perspektywę toruńskich bernardynów na te wydarzenia. Posłowie reprezentujący różnowierców powiedzieli też wówczas, że w Toruniu w klasztorze bernardynów są obrazy obrażające dysydentów. Wówczas to syndyk prowincji i biskup poznański Andrzej Młodziejewski kazał prowincjałowi Idzemu Kłabczyńskiemu obrazy zdjąć i odesłać do urzędu miasta Torunia. Ale ojciec Roman Wróblewski w nocy zdjął te obrazy ze ściany i schował w celi. Pierwszy obraz przedstawiał historię z ukazaniem się po pierwszym zignorowaniu dzwonu na Anioł Pański przez luteran obejmujących ten kościół postaci zakonnika z krzyżem i biczem niemieckim. Drugi obraz przedstawiał cud z osłem św. Antoniego i nieklęczących luteranów. Luteranie byli niezadowoleni, że obrazy te nie trafiły do urzędu miasta¹²³⁰. Warto przypomnieć, że drugi z tych obrazów był już przedmiotem kontrowersji w 1746 roku¹²³¹. Bernardyni toruńscy odnotowali też w swojej kronice próby odzyskania kościoła NMP w Toruniu przez władze Torunia za pośrednictwem posła rosyjskiego Nikołaja Repnina. Z ulgą jednak skwitowali, że postanowione zostało, że kościół będzie już na zawsze w rękach bernardynów, ale za pieniądze na jego naprawy w czasie sprawowania nad nim rządów torunianie mogą oczekiwać rekompensaty¹²³².

29 lutego 1768 roku szlachta w Rzeczypospolitej zawiązała konfederację barską. Budziła ona poważne obawy toruńskich ewangelików obawiających się wojny domowej przeciwko dysydentom, rodziła za to wielkie nadzieje wśród toruńskiej ludności katolickiej otwarcie opowiadającej się za konfederacją. Od zimy 1769 roku miasto było blokowane przez konfederatów, dopiero w marcu przebiła się do niego rosyjska odsiecz. 13 lipca doszło do wypadku wojsk toruńskich, ochotników i Rosjan na barszczan rezydujących w Zamku Bierzgłowskim – bitwa zakończyła się klęską konfederatów. W 1769 roku konfederacja w regionie upadła. Jednocześnie pruska interwencja w Gdańsku w 1770 roku uświadomiła torunianom, że Prusy są poważniejszym zagrożeniem dla samodzielności miasta niż słaba Rzeczypospolita¹²³³. Sama konfederacja barska

---

"Między barokiem a oświeceniem (1660-1793), red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 250-258.

¹²²⁹ S. Salmonowicz, *Ewangelicy toruńscy w XVIII w. (1697-1793)*, [w:] *Ewangelicy w Toruniu (XVI-XX w.)*, red. J. Kłaczko, Toruń 2011 s. 104.

¹²³⁰ *Ibidem*, k. 92v-93r.

¹²³¹ Zobacz wyżej.

¹²³² *Ibidem*, k. 93r.

¹²³³ J. Dygdała, *Toruń w okresie reform Rzeczypospolitej i zagrożenia (1764-1793)*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3:

"Między barokiem a oświeceniem (1660-1793), red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 261-265.

też również niepokoiła torunian, którzy zauważali, że prowincja pruska przyjmuje polskie obyczaje i może to skutkować ograniczeniem roli miast¹²³⁴.

5 sierpnia 1772 roku doszło do I rozbioru Rzeczypospolitej. Zabór pruski nie objął Torunia, ale odciął miasto od jego dóbr ziemskich, a także rzeki Wisły. Toruń co prawda pozostawał właścicielem tych dóbr, ale były one po drugiej stronie granicy i pruska polityka gospodarcza skutecznie utrudniała jakiegokolwiek kontakty gospodarcze. Jesienią 1772 roku skorygowano granicę, przywracając Toruniowi dostęp do Wisły i część patrymonium, a w 1776 roku nawet Łysomice i Lulkowo. Miasto jednak odcięte od swojego zaplecza, z ograniczonymi przez Prusaków drogami do Rzeczypospolitej zaczęło szybko podupadać¹²³⁵.

U progu tego niespokojnego wyżej przedstawionego okresu w latach 1767-1768 gwardianem toruńskim był ojciec Telesfor Kałczyński¹²³⁶. Pochodził on z Lubawy z zamożnego mieszczaństwa, a do zakonu wstąpił w 1746 roku¹²³⁷. Zaczynał jako lektor filozofii w Bydgoszczy¹²³⁸ oraz w Piotrkowie Trybunalskim¹²³⁹. Słaby wynik w konkursie na lektora teologii spekulatywnej spowodował jednak przerwanie jego kariery naukowej¹²⁴⁰. W latach 1761-1764 był kaznodzieją zwyczajnym w Toruniu¹²⁴¹. Przed przybyciem do Torunia w latach 1765-1767 był gwardianem w Przasnyszu¹²⁴². Po swoim urzędowaniu w Toruniu także gwardian i kustosz poznański¹²⁴³ oraz sekretarz prowincji¹²⁴⁴.

Za jego gwardianatu w czasie wizytacji prowincjał Idzi Kłabczyński zgłosił zastrzeżenia dotyczące dotychczasowego funkcjonowania Bractwa św. Anny. Jako że było postanowione przez kapitułę w Ostrołęce z 1764 roku, aby nie zbierać kwesty pieniężnej w czasie kazania, w czasie wizytacji prowincjał zabronił tego bractwu. Bractwo wyjaśniło, że nie ma żadnej fundacji ani

---

¹²³⁴J. Dygdała, *Polityka Torunia wobec władz Rzeczypospolitej w latach 1764-1772*, Poznań 1977, s. 151.

¹²³⁵J. Dygdała, *Toruń w okresie reform Rzeczypospolitej i zagrożenia (1764-1793)*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem a oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 270-279.

¹²³⁶APBK, sygn. W-7, s. 890; WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 92r.

¹²³⁷AAW, sygn. 688, s. 23.

¹²³⁸APBK, sygn. W-8, s. 558; APBK, sygn. W-7, s. 741, 755.

¹²³⁹APBK, sygn. W-7, s. 769.

¹²⁴⁰Ibidem, s. 782.

¹²⁴¹Ibidem, s. 793, 809.

¹²⁴²APBK, sygn. W-7, s. 859. Objęcie przezeń w 1765 roku roku urzędu gwardiana przasnyskiego potwierdza również kronika przasnyska (APBK, sygn. RGP-k-108, s. 121).

¹²⁴³APBK, sygn. W-7, s. 941, 957.

¹²⁴⁴Ibidem, s. 973.

innego sposobu na zebranie środków na świece i inne potrzeby rzeczy do liturgii. Prowincjał wysłuchawszy tego, pozwolił im na kwestowanie pieniędzy¹²⁴⁵.

Staraniem gwardiana Kałczyńskiego w 1768 roku naprawiona została studnia na środku konwentu, do browaru zakupiony został nowy gar i 2 wazy drewniane do słoju, do kuchni natomiast waza miedziana, do refektarza 12 cynowych kubków i mapy, do zakrystii 4 alby z koronkami, złotem, srebrem, do kościoła płótno do stopni przed wielkim ołtarzem, polecił naprawić polecił zniszczone księgi w chórze i refektarzu¹²⁴⁶.

Równolegle za jego gwardianatu w tym samym 1768 roku swoją działalność kontynuował ojciec Roman Wróblewski. Ojciec ów po ukończeniu napraw cel i większych organów przystąpił do naprawy chóru za ołtarzem większym, gdzie zostały umieszczone nowe stalle z eleganckimi obrazami. Na środku konwentu jego staraniem umieszczone zostały zaś herby dobrodziejów klasztoru i kościoła wraz z nazwiskami¹²⁴⁷.

W tym roku odbyła się aukcja książek po zmarłym predykancie Gerecie, na której było 8 tysięcy książek. Bernardyni odnaleźli tam prace wielu cenionych przez siebie dawnych autorów. Wiele z nich jest kupionych do biblioteki konwentualnej przez lektorów teologii spekulatywnej Władysława Kaczyńskiego i Rafała Morowicza¹²⁴⁸.

W tym roku w lipcu pod koniec urzędowania Kałczyńskiego dziewczyna imieniem Marianna licząca około 20 przyszła do ojca Władysława Kaczyńskiego – lektora teologii spekulatywnej, oświadczając, że chce zostać katoliczką. Uwierzył jej i wkrótce uczył ją na cmentarzu, co jest konieczne dla wiary katolickiej i zapewnił biednemu człowiekowi strawę i ubranie. Kasztelan inowrocławski Skarbek i jego żona zgodzili się być rodzicami chrzestnymi. W Święto Porcjunkuli prepozyt parafii św. Wawrzyńca Krygier ochrzcił ją w naszym kościele, a lektor z hojności gości dał nowo ochrzczonej jałmużnę pieniężną i zapewnił jej mieszkanie w rezydencji kasztelana. Ale krótko potem odeszła do Gdańska, wzgardziwszy wiarą katolicką i dobrodziejami, a po wydaniu pieniędzy przyszła do ojców Dominikanów, że chce uczyć się wiary katolickiej. Zaczęła być uczona, zapewniono jej wikt i opierunek. Ale przybył człowiek, który był na jej chrzcie w Toruniu i poinformował o fałszerstwie. Dominikanie postanowili ją ukarać i zażądali od władz, aby została wypędzona z miasta¹²⁴⁹. Historia ta jest na tyle analogiczna wobec

---

¹²⁴⁵WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 92v.

¹²⁴⁶Ibidem.

¹²⁴⁷Ibidem, k. 93v.

¹²⁴⁸Ibidem.

¹²⁴⁹Ibidem, k. 93v-94r.

podobnej historii podanej w roku 1736¹²⁵⁰, że albo wskazuje to na dość powszechne występowania zjawiska oszustwa na chrzest, albo jest ona anegdotą będącą wyrazem antysemityzmu.

Za gwardiana Kałczyńskiego widzimy kontynuację działań związanych z naprawianiem i uzupełnianiem wyposażenia klasztoru. Równocześnie widzimy, że toruńscy bernardyni – choć nieposłuszni tak jak wcześniej – byli jednak bardziej ugodowo nastawieni. O ile bowiem w 1746 roku Babecki obraz z cudem św. Antoniego Padewskiego zdjąć nie pozwolił, sprzeciwiając się woli nuncjusza, o tyle teraz obraz ten wraz z obrazem o podobnym wydźwięku zostały przez toruńskich bernardynów zdjęte pod osłoną nocy, choć nie zostały zgodnie z poleceniem wydane luteranom.

Następcą gwardiana Kałczyńskiego został ojciec Piotr Wejermiller (wcześniej dwukrotny gwardian toruński), który sprawował swój urząd w latach 1768-1774, a więc przez 2 trzylecia¹²⁵¹. Tym razem dysponujemy już znacznie szerszą wiedzą na temat tego, co działo się za jego gwardianatu.

Przed wszystkim należy podkreślić, sprawowanie przezeń funkcji gwardiana nieprzerwanie przez 6 lat wymagało otrzymania przezeń dyspensy¹²⁵², co wskazuje na to, że definitorium prowincji bardzo musiało zależeć na tym, aby pozostał on dalej na stanowisku.

Za jego gwardianatu w 1769 roku swoje ostatnie prace budowlane przeprowadził ojciec Roman Wróblewski. Zebrał środki na fabrykę konwentu – naprawę biblioteki, której stare mury zmierzające już ku ruinie polecił zburzyć i wymurować na nowo, wymienił nad nią dach, na nowo wznosił szafki, ławki, okna. Zamówił też kraty żelazne dla ochrony wnętrza i ozdobił jej wnętrze¹²⁵³. W dniu 29 grudnia 1769 roku ojciec Roman Wróblewski w klasztorze toruńskim¹²⁵⁴, kończąc tym samym pewną epoką obecności w klasztorze ojca wyręczającego gwardiana na polu zbierania funduszy i przeprowadzania prac remontowych.

Rok 1769 przyniósł bernardynom wiele ważnych wydarzeń związanych z konfederacją barską. Rosjanie zwalniali z niewoli przetrzymywanych w niewoli w Toruniu konfederatów pod warunkiem, że ci wcześniej udali się do kościoła bernardynów i na kolanach przed ołtarzem obiecali, że nie wrócą do konfederacji¹²⁵⁵.

W dniu 19 lipca 1769 roku w ramach konfederacji barskiej przyszyły do dóbr miejskich Torunia wojska marszałka dobrzyńskiego konfederacji Władysława Mazowieckiego oraz marszałka

---

¹²⁵⁰ APBK, sygn. W-65, s. 268-269.

¹²⁵¹ APBK, sygn. W-7, s. 912, 941, 957, 974; WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 96rv, 99r.

¹²⁵² ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 347, 349.

¹²⁵³ WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 94v.

¹²⁵⁴ Ibidem, k. 95r.

¹²⁵⁵ Ibidem, k. 94v.

gostyńskiego Mikurskiego i wysłały do magistratu pismo z żądaniem kontrybucji w wysokości 6 tysięcy złotych monet. Magistrat odpisał, że nie jest winien żadnej kontrybucji, bo jako wolne miasto królewskie jest zwolniony ze wszelkich kontrybucji wojskowych¹²⁵⁶.

Sekretarz miasta napisał do superiorów wszystkich konwentów, aby poszli do panów konfederatów, aby wyszły wojska z dóbr miasta, bo czynią tym krzywdę dla rolników. Bernardyni toruńscy pod kierownictwem Piotra Wejermillera wykazali solidarność z miastem i wysłali ze swojego grona lektora Rafał Morowicz i wikariusza Jakub Dost, którzy dotarli do panów i przekazali stanowisko miasta, około niesporów wrócili zaś do klasztoru¹²⁵⁷. Warto zwrócić uwagę jak różna jest to postawa od przykładowo działań gwardiana Bonawentury Kopaczewskiego, który 42 lata wcześniej w 1727 roku w fałszywy sposób oskarżał władze miejskie wobec najwyższych dostojników Rzeczypospolitej.

Wiara bernardynów w dobre intencje władz miejskich została wkrótce złamana, podobnie jak ich dobra reputacja wśród szlachty polskiej. W mieście bowiem zebrano ochotników, straż miejską i wojsko rosyjskie. Wyruszyli oni na miejscowość Zamek Bierzgłowski i w środku nocy napadli na konfederatów, zabijając 11 żołnierzy, innych raniąc strzałami, a innych zmuszając do ucieczki. Powrócili po tym do miasta¹²⁵⁸. Bitwa ta rozegrała się w dniu 13 lipca 1769 roku, a decydująca dla jej powodzenia szarża została przeprowadzona przez wojsko rosyjskie¹²⁵⁹.

Kronikarz bernardyński ze zgorzknieniem skomentował, że także to jest niegodziwość protestantów, którzy najpierw uniżali się w pismach, prosili o interwencję katolików, a potem zastawili na konfederatów śmiertelną zasadzkę. Kronikarz dodaje, że konfederaci skarżyli się na naszych ojców toruńskich, podkreślając, że było to niesłusznie, bo ojcowie toruńscy nie wiedzieli o planach władz miejskich¹²⁶⁰.

Analiza literatury wskazuje, że informacja o roli toruńskich zakonów w negocjacjach z konfederatami stacjonującymi w Zamku Bierzgłowskim nie była do tej pory znana. Nie wspomina o tym ani Władysław Konopczyński¹²⁶¹, ani Jerzy Dygdała¹²⁶².

---

¹²⁵⁶Ibidem, k. 94v.

¹²⁵⁷Ibidem, k. 95r.

¹²⁵⁸Ibidem, k. 95r.

¹²⁵⁹J. Dygdała, *Toruń w okresie reform Rzeczypospolitej i zagrożenia (1764-1793)*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem a oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 263.

¹²⁶⁰WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 95r.

¹²⁶¹W. Konopczyński, *Konfederacja barska. Przebieg, tajemnice cele i jawne skutki*, t. 2, Warszawa 1991, s. 340

¹²⁶²J. Dygdała, *Prusy Królewskie a konfederacja barska w Wielkopolsce 1768–1770*, *Zapiski Historyczne*, t. 38: 1973, z. 2, s. 109-120; J. Dygdała, *Polityka Torunia wobec władz Rzeczypospolitej w latach 1764-1772*, Poznań 1977, s. 147-149; J. Dygdała, *Prusy Królewskie w dobie konfederacji barskiej 1768– 1772*, *Zapiski Historyczne*, t. 50: 1985, z. 1, s. 17-38; J. Dygdała, *Toruń w okresie reform Rzeczypospolitej i zagrożenia (1764-1793)*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz.

We wrześniu 1769 roku po Uroczystości Narodzenie NMP (8 września) pojawiła się na 2 tygodnie na niebie kometa z warkoczem, która była widoczna na Pomorzu, Prusach i Gdańsku. Toruńscy protestanci mieli nie potraktować jej jako złego omenu. Bernardyński kronikarz z perspektywy czasu dodał, że kiedy nastąpił zabór pruski omen ten okazał się być złowieszczym¹²⁶³.

W tych niespokojnych czasach rozwijała się też integracja toruńskich środowisk zakonnych poprzez odbywanie wspólnych dysput. Źródła bernardyńskie wspominają wówczas po raz pierwszy o takiej dyspucie z udziałem toruńskich bernardynów. Otóż w maju 1770 roku w kościele bernardynów toruńskich odbyła się dysputa pomiędzy bernardyńskim lektorem Władysławem Kaczyńskim a jezuitami. Konkluzje z niej wraz z obrazami zostały dane w prezencie Chryzostomowi Browińskiemu – asesorowi sądu ziemskiego chełmińskiego, dobrodziejowi konwentu. Byli na tej dyspucie licznie dystyngowani goście jak generał wojsk moskiewskich Czartoryski, liczni pułkownicy, oficjaliści, także liczni dobrodzieje wraz z rajcami miejskimi¹²⁶⁴.

Gwardian Piotr Wejermiller w 1771 roku kontynuował prace wcześniej prowadzone przez Wróblewskiego. Naprawił on browar wraz celami wewnątrz niego i ponad nim i ze wszystkimi przyrządami potrzebnymi do przyrządzania siodu. Obok browaru postawił oborę dla bydła. W wielu celach zakonników umieścił nowe okna, pobielenia i obrazki. Do zakrystii dla ozdoby kościoła 2 sprowadził pacyfikały srebrne, częściowo pozłacane, w którym w jednym była umieszczona relikwia bł. Piotra z Alkantary, w drugiej relikwia św. Cyriaka męczennika¹²⁶⁵.

W 1771 roku po raz kolejny przyszło się toruńskim bernardynom zetknąć z konfederatami barskimi. Rosjanie sprowadzili do Torunia 300 konfederackich jeńców, których wtrącili do piwnic, gdzie w sierpniu wielu spośród nich w złych warunkach higienicznych zmarło. W związku z tym przenieśli oni ich do szkoły jezuickiej, do dominikanów oraz do forasterium bernardynów. Spowodowało to jednak rozprzestrzenienie się zarazy na całe miasto, a wiele spośród toruńskich bernardynów ciężko chorowało¹²⁶⁶.

W dniu 2 października 1771 roku odbyć się miała w Toruniu za mecenatem Jana Chryzostoma Browińskiego – asesora sądu ziemskiego chełmińskiego – kapituła pośrednia. Wszystko zostało przygotowane dla wygody ojców i braci, a na ścianie umieszczone tablicę

3: "Między barokiem a oświeceniem (1660-1793), red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 263.

¹²⁶³Ibidem.

¹²⁶⁴Ibidem, k. 95v.

¹²⁶⁵Ibidem, k. 96v.

¹²⁶⁶Ibidem, k. 96v-97r.

przybyłych. Rosjanie z sobie znanych racji nie wpuścili jednak kapitularzy do Torunia, więc ci na polecenie prowincjała Franciszka Choynackiego udali się do Bydgoszczy¹²⁶⁷.

W tym też 1771 roku rozpoczęli toruńscy bernardyni wieloletnią współpracę z parafią w Dźwierznie na Ziemi Chełmińskiej, gdzie w latach 1771-1787 funkcję pomocy duszpasterskiej sprawował ojciec Szmaragd Gralewski¹²⁶⁸.

W listopadzie 1771 roku toruńscy bernardyni zgodnie z poleceniem biskupa chełmińskiego odprawili modlitwy dziękczynne za ocalenie króla Stanisława Augusta Poniatowskiego z rąk konfederatów barskich¹²⁶⁹.

W 1772 roku doszło do I rozbioru Polski, w wyniku którego znaczna część Prus Królewskich znalazła się pod panowaniem pruskim¹²⁷⁰. W tym samym roku z polecenia prymasa Andrzeja Młodziejewskiego klasztor warszawski musieli opuścić tamtejsi lektorzy teologii spekulatywnej Archanioł Sztemborski, Andrzej Lankiewicz i Marian Theen, którzy udali się do Torunia. Ze względu na złe powietrze nie pozostali jednak długo w tym klasztorze¹²⁷¹.

W dniu 22 grudnia 1772 roku miał miejsce w klasztorze bardzo uroczysty pogrzeb Jana Chryzostoma Browińskiego. Wśród dekoracji były eleganckie obrazy, piękne inskrypcje, wspaniałe piramidy oświetlone przez światło najpiękniejsze, przybyli na ten pogrzeb wszyscy mieszkańcy. Kazanie pogrzebowe miał wydalony z Warszawy ojciec Archanioł Sztemborski – lektor teologii spekulatywnej. Ciało zmarłego zostało złożone do krypty przed ołtarzem bł. Władysława z Gielniowa¹²⁷².

W 1773 roku podczas obrad sejmu rozbiorowego zwołanego na 19 kwietnia w kościele bernardynów odprawiane były modlitwy: przy ołtarzu NMP „Sub tuum Praesidium”, przy ołtarzu św. Franciszka „Salve Sancte Patre”, przy ołtarzu św. Antoniego „Si quaris miracula”¹²⁷³.

W maju 1773 roku bernardyni toruńscy padli ofiarą zuchwałej kradzieży. Jednego dnia w czasie śniadania, gdy zakonnicy byli w refektarzu, a kościelny w kuchni, z ołtarza bł. Władysław z Gielniowa ktoś ukradł srebrną dyscyplinę, kalepodia i inne wota, zaś z ołtarza Antoniego srebrne inkrustacje. Poszedł on z tym do Żydów, myśląc, że pozostanie bezkarny. Żydzi jednak wpięrow postanowili pokazać bernardynom przeniesione im srebra, którzy rozpoznali w nich ukradzione

---

¹²⁶⁷Ibidem, k. 97r.

¹²⁶⁸APBK, sygn. W-7, s. 959, 980, 999, 1017, 1029, 1050, 1078, 1102, 1121, 1145, 1167. Przy ostatnich dwóch elekcjach jest wymieniony po prostu jako kaznodzieja parafialny, ale miejsce jego śmierci wskazuje, że kontynuował posługę w parafii w Dźwierznie.

¹²⁶⁹WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 97r.

¹²⁷⁰Ibidem, k. 97v.

¹²⁷¹Ibidem.

¹²⁷²Ibidem, k. 98r.

¹²⁷³Ibidem, k. 98v.

właśnie wota. Złodziej zaś trafił przed sąd miejski. Nie został wtrącony do więzienia, ale musiał naprawić szkody, został też ukarany plagami i wygnany¹²⁷⁴. Mamy tu wyjątkowy przypadek ukazania Żydów wbrew dominującej narracji w sposób pozytywny, co dowodzi też intelektualnej uczciwości kronikarza bernardyńskiego, który opisywał zgodnie z faktycznym ich przebiegiem.

Tego roku stanął przed lektorami teologii spekulatywnej Marianem Theenem i lektorem teologii moralnej Janem Kapistranem Elertem Żyd z Wielkopolski, rzekomo wyrugowany z handlu przez swoich, średniego wzrostu, mający około 30 lat, deklarujący, że chce zostać katolikiem po Wielkanocy. Uwierzyli mu toruńscy bernardyni i zaczęli go uczyć. A że chciał gwardian Wejermiller sprawdzić stałość jego postanowienia, odczekano kwartał. Potem w dniu 1 września gwardian spytał pana Trzcńskiego – marszałka pana Dąbskiego wojewody kujawskiego, czy chciałby zostać ojcem chrzestnym, na co ten wyraził zgodę. Na chrzcie Żyd ten przyjął imię Ludwik po swoim patronie, otrzymał nowy strój i obiecał wykonywać otrzymane prace. Odszedł on wraz z Trzcńskim do Warszawy, gdzie ujawniła się fikcja jego konwersji, bo roku poprzedniego ochrzczony już został w Warszawie. Uciekł od Trzcńskiego, a Trzcński powiedział bernardynom, co się stało. Kronikarz dodaje, że informacja ta została zanotowana, aby przestrzec przed ufaniem włóczęgom¹²⁷⁵.

W nocy z 7 na 8 lutego 1774 roku wielki wiatr zniszczył wiele okien w kościele bernardyńskim szczególnie koło organów, także murowane kolumny między oknami zostały zniszczone. I aby osłabione kolumny z oknami w wypadku kolejnej burzy nie zawaliły się, gwardian Piotr Wejermiller zlecił umocnienie ich przez żelazne klamry, które zrobił brat Piotr Mączka – kowal¹²⁷⁶.

Po skasowaniu jezuitów ich wykładowcy dla młodszych klas znaleźli zatrudnienie jako nauczyciele w szkole prowadzonej przez Komisję Edukacji Narodowej, nie było jednak etatów dla lektorów filozofii i teologii. Aby znaleźć dla nich jakieś zajęcie na zaproszenie dominikanów w oktawę św. Tomasza w kościele dominikańskim i na zaproszenie bernardynów przed niedzielą Męki Pańskiej w kościele bernardyńskim wzięli udział w debacie o Traktacie o Bogu. Bernardynów w debacie reprezentowali lektor teologii spekulatywnej Rafał Morowicz i student Władysław Walknowski¹²⁷⁷.

Wkrótce miał miejsce kolejny uroczysty pogrzeb o podobnej randzie jak pogrzeb Browińskiego. W dniu 25 marca 1774 roku zmarł Szymon Marszon – syndyk apostolski toruńskich bernardynów i podgórskich reformatów. W dniu 29 marca została wygłoszona na Podgórzu

---

¹²⁷⁴Ibidem.

¹²⁷⁵Ibidem, k. 99v-100r.

¹²⁷⁶Ibidem, k. 100r.

¹²⁷⁷Ibidem, k. 101r.

ekshortacja przez profesora teologii reformatej, po czym ciało zmarłego zostało przeniesione do kościoła bernardynów, gdzie w obecność magistratu i niezliczonej rzeszy ludzi kazanie wygłosił Marian Jerowski – kaznodzieja zwyczajny, a następnie odprawiana została wspólna solemna Msza Święta. Podziękowanie w imieniu rodziny wygłosił Wawrzyniec Mejer – syn zmarłego. Pośród licznych świateł umieszczone zostały na uroczystość pogrzebową następujące ozdoby: ponad trumną anioł wysoko trzymał tablicę z genealogią i dewizami, kotwica z umieszczonym poniżej mottem: "ta kotwica jest bezpieczna", syrena z umieszczonym poniżej mottem: "lepiej iść pod wiatr", pod aniołem postać geniusza symbolizującego zmarłego oświetlona lampami w kształcie serca z inskrypcją "zamieniłeś radość naszą w żałobny lament" (lamentacje Jeremiasza 5,15). W ołtarzu głównym umieszczona zaś następujący obraz: syrena daje klejnot św. Franciszkowi znajdującemu się pośród chmur, a ten daje jej znak opatrności Bożej¹²⁷⁸.

Jako gwardian toruński Piotr Wejermiller w ramach zwykłej pracy duszpasterskiej przewodniczył kanonicznym elekcjom władz Bractwa św. Anny w dniach 26 lipca 1769 roku¹²⁷⁹ i 26 lipca 1773 roku¹²⁸⁰.

Okres 6-letniego gwardianatu Piotra Wejermillera był to czas niezwykle burzliwy. Działania zbrojne związane z konfederacją barską, I rozbiór Polski czy kasata jezuitów miały istotny wpływ na otoczenie, w jakim przyszło funkcjonować toruńskim bernardynom. Piotr Wejermiller wydawał się odpowiednim gwardianem na te trudne czasy. Solidarnie współpracował z władzami miejskimi, życzliwie nastawiony do konfederacji, nie okazywał jednak jakiegokolwiek wrogości wobec Rosjan i ich zwolenników, goszcząc ich na dyspucie w swoim kościele. Mimo tak trudnych i niespokojnych czasów kontynuowana także prace remontowe i wyposażanie klasztoru i kościoła. Łatwo sobie wyobrazić, że w tak trudnym momencie dziejowym gwardian bez dyplomatycznych talentów Wejermillera mógł doprowadzić klasztor do upadku.

W 1772 roku w Toruniu znajdowały się 4 klasztory ze 117 zakonnikami, a w Gdańsku 7 ze 154 zakonnikami. Były zatem klasztory w tym okresie wyraźną siłą w dwóch z trzech głównych miast Prus Królewskich¹²⁸¹.

W latach 1774-1776 gwardianem w Toruniu był ojciec Cyriak Kelch¹²⁸². Pochodził z warmińskiego Braniewa, a do zakonu wstąpił w 1748 roku¹²⁸³. Na początku był lektorem

---

¹²⁷⁸Ibidem, k. 101r-v.

¹²⁷⁹AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 17v.

¹²⁸⁰Ibidem, k. 19v.

¹²⁸¹M. Kosman, *Stosunki wyznaniowe*, [w:] *Historia Pomorza*, red. G. Labuda, t. 2, cz. 2, Poznań 1976, s. 238.

¹²⁸²APBK, sygn. W-7, s. 993; WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 102r.

¹²⁸³APBK, sygn. S-po-1, s. 86.

filozofii¹²⁸⁴, a potem lektorem teologii spekulatywnej, między innymi w Toruniu w latach 1761-1768¹²⁸⁵. Uzyskał jubilatę, która zapewniła mu dożywotnie zasiadanie we władzach prowincji. W latach 1770-1773 był kustoszem prowincji¹²⁸⁶.

W dniach grudniowych 1774 roku ojciec gwardian Kelch mający wielkie nabożeństwo do Matki Bożej Niepokalanie Poczętej w czasie oktawy dla rozwoju jej kultu w tym sprowadził wiele osób na nabożeństwa i miał kazanie w pierwsze nieszpory i potem rano i wieczorami dalej w ciągu oktawy. Te formy pobożności nie zostały potem przerwane, lecz zostały polecone ojcom kaznodziejom i promotorom do realizacji w przyszłych latach¹²⁸⁷.

W dniu 21 marca 1775 roku świętowali toruńscy bernardyni powołania na Tron Piotrowy Piusa VI¹²⁸⁸. W tym też roku miał miejsce tragiczny wypadek, kiedy to jeden ze studentów teologii ze studium toruńskiego podpisał cyrograf, ukradł konsekrowane hostie i bluźnił przeciwko Bogu¹²⁸⁹, co zdaniem Kamila Kantaka było zdecydowanie efektem choroby psychicznej¹²⁹⁰. Pod koniec 1775 roku wszyscy zakonnicy zachorowali z kolei na gripę, na którą nie było skutecznego lekarstwa¹²⁹¹. Jednocześnie rok ten został odnotowany w kronice jako czas skrajnych zjawisk pogodowych – od listopada poprzedniego rok aż do maja było mroźno, a szczególnie w dniach 23, 24 i 25 stycznia 1775 roku, gdy szyby pękały w oknach. Latem było natomiast straszliwie gorąco tak, że pola wysychały, a ludzie z ledwością pracowali. W lipcu i sierpniu dodatkowo przeszły potężne burze, podczas których grad niszczył zbiory i zabijał zwierzęta polne, a wichry wyrwał drzewa i obalał budynki¹²⁹².

Ważnym wydarzeniem jego gwardianatu było wydające się naturalnym następstwem integracji środowiska zakonnego w ramach wspólnych dysput zawiązanie w 1776 roku za zgodą wikariusza prowincji Archanioła Szteborskiego filadelfii z toruńskimi dominikanami. Ze strony dominikanów w porozumieniu wzięli udział przeor Wawrzyniec Maławski, I lektor teologii, Eudoksjusz Felxior, II lektor teologii Dyzma Apczyński oraz lektor filozofii i kaznodzieja zwyczajny Anioł Kruzowski, a ze strony bernardynów gwardian Cyriak Kelch, lektor jubilat i prefekt studium Rafał Morowicz, II lektor teologii Manswet Paprocki oraz III lektor teologii Jan Nepomucen Modlibowski. Celem filadelfii miało być właściwe świętowanie wspomnienia Doktora

---

¹²⁸⁴ APBK, sygn. W-8, s. 558; APBK, sygn. W-7, s. 741, 755.

¹²⁸⁵ Ibidem, s. 791, 807, 831, 852, 891.

¹²⁸⁶ Ibidem, s. 938.

¹²⁸⁷ WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 102v.

¹²⁸⁸ Ibidem.

¹²⁸⁹ Ibidem, k. 103r.

¹²⁹⁰ K. Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów 1933, s. 453.

¹²⁹¹ WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 103v.

¹²⁹² WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 103r-103v.

Anielskiego św. Tomasza z Akwinu. Corocznie na zaproszenie dominikanów 7 marca we wspomnienie św. Tomasza z Akwinu jeden z teologów bernardyńskich rano będzie miał kazanie panegiryczne, a jeden ze studentów teologii będzie miał wieczorem kazanie większe. I tak za pierwszym razem w 1776 roku Rafał Morowicz wygłosił kazanie rano, a student Hieronim Magwitz wieczorem. Kazania studentów miały być wpisywane w księgę Morowicza i przechowywane w celi I lektora¹²⁹³. O owej współpracy bernardyńsko-dominikańskiej nie wspominał nic Łukasz Myszka¹²⁹⁴.

Gwardianat Cyriaka Kelcha przypadł na spokojniejszy okres w dziejach. Doszło przede wszystkim do dalszego rozwoju działalności duszpasterskiej oraz do dalszej integracji środowiska toruńskich zakonów, które wobec upadku jezuitów zapewne czuły potrzebę wzajemnego się wspierania.

3.12. Klasztor w schyłkowych latach Rzeczypospolitej i w pierwszych latach rządów pruskich. Szczyt rozwoju klasztoru i załóżki kryzysu. Gwardianie z lat 1776-1798

Po 1776 roku coraz bardziej podupadający finansowo Toruń pogrążał się w wewnętrznych konfliktach dotyczących tego, na czym szukać oszczędności. Ława i Trzeci Ordynek miały coraz więcej zastrzeżeń wobec polityki Rady. Jednocześnie ciągle bezskutecznie starano się o dalsze korekty granic, a z małą skutecznością o korzystniejszą politykę handlową. W 1791 roku uchwalono prawo o miastach wpływające istotnie na ustrój Torunia. Kolejne wprowadzane przepisy okazywały się niekorzystne dla miasta. Tymczasem w 1792 roku zawiązała się konfederacja targowicka, do której prorosyjski Toruń oczywiście przystąpił. Torunianie nie spodziewali się, że niebawem wszystkie ich obawy i problemy okażą się niebyłe¹²⁹⁵.

Do Torunia bowiem 23 stycznia 1793 roku wkroczyły wojska pruskie, realizując postanowienia podpisanego dzień wcześniej przez Rosję i Prusy traktatu rozbiorowego. Do początku kwietnia władze Torunia próbowały jeszcze interweniować w Warszawie, celem wyjaśnienia swojej sytuacji. W dniu 7 kwietnia roku władze pruskie odczytały wobec dotychczasowych władz Torunia patent królewski z 4 kwietnia 1793 informujący o włączeniu do Prus i powołaniu nowej administracji¹²⁹⁶.

---

¹²⁹³WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 103v-104r.

¹²⁹⁴Ł. Myszka, *Dominikanie w Toruniu w XVI-XIX wieku. Katolicki zakon w protestanckim mieście*, Kraków 2015.

¹²⁹⁵J. Dygdała, *Toruń w okresie reform Rzeczypospolitej i zagrożenia (1764-1793)*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem a oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 279-297.

¹²⁹⁶K. Mikulski, *Początki zaboru pruskiego (1793-1806)*, [w:] *Historia Torunia*, red. M. Biskup, t. 3, cz. 1: "W czasach zaboru pruskiego (1793-1920)", Toruń 2003, s. 9-10.

Nadejście nowej władzy spowodowało wielkie zmiany w obrębie miasta. Dawny budynek Kolegium Jezuitów pełniący potem funkcję szkoły KEN został przekształcony na pruskie koszary. Pruskie wojsko zajęło też dla siebie 28 budynków urzędowych oraz 283 prywatne domy. Do Torunia nastąpił też masowy napływ pruskich urzędników. Jednocześnie władze pruskie wykazywały wrogą i podejrzliwą postawę wobec ludności polskiej oraz zakonów¹²⁹⁷.

Tym samym klasztor toruński dołączył do klasztorów, które już w 1772 roku znalazły się pod pruskimi rządami. W ich przypadku restrykcje nie wydawały się zbyt radykalne. W 1772 roku władze pruskie nakazały klasztorom przekazanie informacji o ich stanie posiadania oraz złożenie przysięgi na wierność królowi. Począwszy od 1773 roku, corocznie ponawiane były też prośby o nadsyłanie informacji o obsadzie personalnej placówek. Zakazano też kontaktów z klasztorami poza granicami Prus, a zakonem z co najmniej 2 klasztorami polecono wybrać wikariusza¹²⁹⁸. Bardziej niepokojące mogło się wydawać przejęcie klasztorów na własność państwa, jednak początkowo nie miało to żadnych poważniejszych konsekwencji. Po 1793 roku postanowienie to rozciągnięto też na klasztory kolejnego zaboru¹²⁹⁹. Wydawać się mogło, że bernardynów pod zaborem pruskim wcale nie czeka ponura przyszłość. Dopiero zagłada Rzeczypospolitej przyniosła jednak odsłonięcie się prawdziwych motywów pruskich. Już w 1796 roku ustalono minimalny wiek wstępowania do zakonu żeńskiego na 21 lat, a do męskiego na 24 lata. Rozpoczęły się także kasaty. W 1796 roku skasowano pierwszy klasztor – dominikanów w Łęczycy¹³⁰⁰.

Przyjrzyjmy się teraz dziejom klasztoru bernardynów toruńskich w tym trudnym okresie. W latach 1776-1777 gwardianem toruńskim był Franciszek Blockhagen¹³⁰¹. Pochodził on z Reszla na Warmii, do zakonu wstąpił w 1750 roku¹³⁰². Przed przybyciem do Torunia między innymi gwardian w Zamartem¹³⁰³ oraz gwardian w Kaliszu¹³⁰⁴.

Nie wiemy wiele na ten wydarzeń z okresu jego bardzo krótkiego gwardianatu, bo ponownie urywa się narracja kroniki. Wraz z początkiem jego urzędowania w Toruniu zostało skasowane studium teologii spekulatywnej i studium teologii moralnej, a w ich miejsce umieszczone zostało

---

¹²⁹⁷J. Wojtowicz, *Toruń w okresie pruskich rządów (1793-1806)*, [w:] *Toruń i Pomorze pod władzą pruską. Materiały z konferencji w dniach 10-11 grudnia 1993 r. w Toruniu*, red. Sz. Wierchosławki, Toruń 1995, s. 24-27.

¹²⁹⁸P. P. Gach, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773-1914*, Lublin 1984, s. 36-38.

¹²⁹⁹J. A. Mazurek, *Kasata zakonu bernardynów w zaborze pruskim*, „*Studia z Historii Kościoła w Polsce*”, t. 1: 1972, s. 470-471.

¹³⁰⁰P. P. Gach, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773-1914*, Lublin 1984, s. 36-38, 41-42.

¹³⁰¹APBK, sygn. W-7, s. 1014.

¹³⁰²AAW, sygn. 688, s. 26.

¹³⁰³APBK, sygn. W-7, s. 789, 801.

¹³⁰⁴Ibidem, s. 912, 941, 957, 974.

studium filozofii¹³⁰⁵. Była to niewątpliwie degradacja dla klasztoru toruńskiego, chociaż kronika wyraźnie podkreśliła, że był to stan tymczasowy¹³⁰⁶. Pod koniec jego urzędowania w 1777 roku doszło do połączenia toruńskich Bractw św. Anny, Serca Jezusowego oraz św. Jana Nepomucena w jedno wspólne bractwo¹³⁰⁷.

Za gwardianatu Blockhagena dostrzegamy pierwsze symptomy zbliżającego się kryzysu klasztoru toruńskiego, z pewnością związane między innymi ze znalezieniem się klasztoru na samej granicy polsko-pruskiej.

Po krótkim urzędowaniu Blockhagena na stanowisko gwardiana toruńskiego wrócił ojciec Cyriak Kelch, który sprawował je w latach 1777-1780¹³⁰⁸. O tym okresie sprawowania urzędu przez Kelcha nie mamy niestety prawie żadnych informacji. W 1777 roku toruńscy bernardyni objęli opieką duszpasterską toruńskie Siostry Benedyktynki – w latach 1777-1779 kaznodzieją dla toruńskich benedyktynek był Franciszek Krępiewski¹³⁰⁹, a w latach 1779-1782 Jan Kanty Krzemkowski¹³¹⁰. Objęcie duszpasterstwa nad benedyktynkami wynikało zapewne z kasaty zakonu jezuitów¹³¹¹ – wcześniej bowiem to Towarzystwo Jezusowe organizowało benedyktyнком rekolekcje, głosiła dla nich kazania czy udzielało im spowiedzi¹³¹². A zatem przypadła bernardynom zaszczytna rola zastąpienia jezuitów. W 1779 roku toruńskie studium filozofii zostało zniesione, a w jego miejsce powróciły mające już kilkadziesiąt lat tradycji studium teologii spekulatywnej oraz studium teologii moralnej¹³¹³. Pod koniec jego urzędowania w dniu 16 czerwca 1780 roku klasztor odwiedził sekretarz miejski Wachsclager wraz z przedstawicielami cechu szewców, usiłując wymusić usunięcie z klasztoru partaczy szewskich. Rozmowa odbyła się z wikariuszem, nie był gwardiana¹³¹⁴, który prawdopodobnie udał się na kapitułę.

W latach 1780-1782 gwardianem toruńskim był Eryk Depiński¹³¹⁵. W ciągu swojej kariery pełnił on przede wszystkim funkcje wikariusza, między innymi w Górcie Klasztornej w latach

---

¹³⁰⁵WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 104r.

¹³⁰⁶WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 104r; APBK, sygn. W-7, s. 1015.

¹³⁰⁷AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 20v.

¹³⁰⁸APBK, sygn. W-7, s. 1025, 1047.

¹³⁰⁹Ibidem, s. 1029.

¹³¹⁰Ibidem, s. 1050, 1078.

¹³¹¹O kasacie toruński jezuitów: K. Puchowski, *Jezuickie kolegia szlacheckie Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Studium z dziejów edukacji elit*, Gdańsk 2007, s. 487-488.

¹³¹²K. Maliszewski, *Zakony katolickie w Toruniu w okresie potrydenckim jako ośrodki religijności i kultury*, "Studia Pelplińskie", t. 18: 1987, s. 39.

¹³¹³APBK, sygn. W-7, s. 1048-1049.

¹³¹⁴APT, AMT, kat. II, dz. I, 3454, s. 161.

¹³¹⁵APBK, sygn. W-7, s. 1074.

1776-1780¹³¹⁶. W przeciwieństwie do swoich poprzedników Wejermillera, Kelcha czy Blockhagena przebieg jego kariery zakonnej był wyjątkowo skromny. Nie wiemy nic na temat jego urzędowania ponadto, że w dniu 26 lipca 1781 roku przewodniczył kanonicznej elekcji władz toruńskiego Bractwa św. Anny¹³¹⁷. Za jego gwardianatu także odbyła się w dniu 13 września 1780 roku kolejna wizyta sekretarza Wachschlagera wraz z przedstawicielami cechu szewskiego w sprawie partacz, rozmawiał on z nimi osobiście. Gwardian bronił brawa do posiadania rzemieślników na własne potrzeby¹³¹⁸. Późniejsze spisy obecnych w klasztorze bernardynów toruńskich szewskich partaczy, np. z 1789 roku, wskazują, że sekretarz miejski i mistrzowie cechowi nic nie wskórali¹³¹⁹.

W latach 1782-1783 gwardianem w Toruniu był Jan Kanty Krzemkowski¹³²⁰. W ciągu swojej kariery pełnił on przede wszystkim funkcje kaznodziei zwyczajnego, m.in. w Ratowie w latach 1767-1770¹³²¹. Przed objęciem gwardianatu w Toruniu w latach 1779-1782 był w Toruniu kaznodzieją dla sióstr benedyktynek¹³²². Nie wiadomo nic na temat wydarzeń z bardzo krótkiego okresu sprawowania przezeń urzędu gwardiana w Toruniu.

W latach 1783-1786 gwardianem w Toruniu był z kolei ojciec Jakub Dost¹³²³. Zakonnik ten przez całe życie blisko był związany z klasztorem toruńskim. Tu studiował w trakcie przyjmowania święceń kapłańskich w Chełmży¹³²⁴. W 1762 roku został spowiednikiem i kwestarzem w Toruniu¹³²⁵. W latach 1767-1770¹³²⁶, 1771-1774¹³²⁷ oraz 1780-1783¹³²⁸ był wikariuszem w Toruniu. Doświadczenie w sprawowaniu funkcji gwardiana miał okazję zdobyć w latach 1774-1780 w Górcie Klasztornej¹³²⁹.

Nie wiemy prawie nic na temat okresu sprawowania przezeń urzędu gwardiana. W dniach 1 sierpnia 1784 roku¹³³⁰ oraz 31 lipca 1785 roku¹³³¹ prezydował kanonicznej elekcji dla władz

---

¹³¹⁶APBK, sygn. W-7, s. 1015, 1030, 1052.

¹³¹⁷AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 21v.

¹³¹⁸APT, AMT, kat. II, dz. I, 3454, s. 197.

¹³¹⁹APT, AMT, kat. II, dz. I, 3456, s. 77.

¹³²⁰APBK, sygn. W-7, s. 1098.

¹³²¹Ibidem, s. 896, 917.

¹³²²Ibidem, s. 1050, 1078.

¹³²³APBK, sygn. W-7, s. 1116, 1141.

¹³²⁴ADPelp, sygn. C 54a, s. 46-47.

¹³²⁵APBK, sygn. W-10, s. 391.

¹³²⁶APBK, sygn. W-7, s. 893, 915.

¹³²⁷Ibidem, s. 959, 976.

¹³²⁸Ibidem, s. 1079, 1103.

¹³²⁹Ibidem, s. 993, 1013, 1025, 1047.

¹³³⁰AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 22v.

¹³³¹Ibidem, k. 23r.

połączonych toruńskich Bractw Serca Jezusowego, św. Anny i św. Jana Nepomucena. Nie dokończył pełnego urzędowania w Toruniu, w styczniu 1786 roku musiał zostać zastąpiony przez Wiktoryna Glinkę¹³³².

W latach 1786-1789 gwardianem w Toruniu był ojciec Wiktoryn Glinka, który sprawował swój urząd od połowy stycznia 1786 roku do połowy stycznia 1789 roku¹³³³. Przed urzędowaniem w Toruniu był wikariuszem w Czerniakowie¹³³⁴ oraz w Ratowie¹³³⁵. Po opuszczeniu Torunia między innymi był wieloletnim gwardianem w Przasnyszu¹³³⁶.

Za jego gwardianatu 28 września 1786 roku w rejencji w Kwidzynie nieznanymi z imienia pan Zboiński zapisał toruńskim bernardynom kwotę 1000 zł zabezpieczoną na dobrach w Turznie. Celem odbioru tej kwoty klasztor mianował swoim pełnomocnikiem ojca lektora Mariana Koniczewskiego¹³³⁷.

Z okresu jego urzędowania znany przede wszystkim fakt prowadzenia do kościoła bernardyńskiego w Toruniu relikwii bł. Mikołaja Faktora oraz bł. Tomasza z Cori w roku 1787. W dniu 7 września 1787 roku w Papowie Toruńskim sędzia generalny diecezji chełmińskiej Jan Ginter w liście do gwardiana Glinki poinformował go o ogłoszeniu beatyfikacji w Rzeczypospolitej przez nunjusza w dniu 15 marca tego roku oraz polecił, aby wprowadzić relikwie w 16. niedzielę po Wielkanocy i obchodzić wspomnienie Mikołaja Faktora w 16. niedzielę po Wielkanocy, a Tomasza z Cori w 18. niedzielę po Wielkanocy¹³³⁸. Wprowadzenie relikwii musiało zatem dokonać się w niedzielę 22 lipca 1787 roku, a jak dodaje kronika odbyło się ono z kościoła śś. Janów pod przewodnictwem kustosa chełmżyńskiego Jakuba Wolskiego¹³³⁹. Zachował się nawet szczegółowy opis procesji wprowadzającej relikwie, o czym więcej w rozdziale VI¹³⁴⁰. Mikołaj Faktor i Tomasz z Cori byli to wczesnonowożytni franciszkanie beatyfikowani w 1786 roku¹³⁴¹.

---

¹³³²Wiktoryn Glinka w połowie stycznia 1789 roku miał trzylecie swojego gwardianatu, co oznacza, że urząd musiał objąć w połowie stycznia 1786 roku – zob. APBK, sygn. W-7, s. 1163; WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 117r.

¹³³³APBK, sygn. W-7, s. 1163; WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 117r.

¹³³⁴APBK, sygn. W-7, s. 1079, 1104.

¹³³⁵Ibidem, s. 1123.

¹³³⁶APBK, sygn. RGP-k-108, s. 135-138, 140, 143; Archiwum Diecezjalne w Płocku, Bernardyni, sygn. 11, bez paginacji. W księdze rachunkowej jego następcą na stanowisku gwardiana pojawia się dopiero w roku 1797 – zob. Archiwum Diecezjalne w Płocku, Bernardyni, sygn. 11, bez paginacji.

¹³³⁷APT, AMT, kat. II, dz. I, sygn. 3489, s. 639.

¹³³⁸WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 112r.

¹³³⁹ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 112.

¹³⁴⁰WBP-KK, DZS, rkps 74, k. 113r.

¹³⁴¹T. Słotwiński, M. Damian, *Święci franciszkańscy na każdy dzień*, Wrocław 2003, s. 28-29, 562-563.

Dbał zatem Wiktoryn Glinka o krzewienie kultu świętych związanych z jego zakonem, a równocześnie pozostawał na bieżąco z najnowszymi trendami w Kościele Powszechnym.

Poza tym nie znamy już niestety żadnych istotnych wydarzeń z okresu jego gwardianatu w Toruniu. Warto docenić jednak kontynuację dzieła rozpoczętego przez Pawła Babeckiego w 1747 roku i wprowadzenie kolejnych relikwii błogosławionych związanych z zakonem franciszkańskim.

W latach 1789-1794 gwardianem w Toruniu był ojciec Bonawentura Gołęmbowski. Urząd objął w połowie stycznia 1789 roku, zastępując Wiktoryna Glinkę¹³⁴². Pochodził on z rodziny szlacheckiej, do zakonu wstąpił w 1760 roku¹³⁴³. Przybywając do Torunia, był już zatem w średnim wieku. Zaczynał jako kaznodzieja w Piotrkowie Trybunalskim¹³⁴⁴. Przed gwardianatem w Toruniu był gwardianem we Wschowie¹³⁴⁵ i w Warcie¹³⁴⁶. Równocześnie z gwardianatem w Toruniu pełnił w latach 1791-1794 urząd definitora aktualnego¹³⁴⁷. W latach 1794-1797 zaraz po gwardianacie w Toruniu został powołany na prowincjała prowincji wielkopolskiej¹³⁴⁸. Należał zatem Gołęmbowski do najważniejszych zakonników prowincji.

Kontynuowano też przyjmowanie tercjarzy. W dniu 24 lutego 1789 za pozwoleniem prowincjała Adriana Liszewskiego habit trzeciego zakonu przyjął Michał Cieszyński, przyjmując zakonne imię Maciej, z rąk ojca Franciszka Wierzińskiego – definitora aktualnego¹³⁴⁹. W dniu 3 sierpnia 1789 roku zaś za pozwoleniem prowincjała Adriana Liszewskiego habit trzeciego zakonu przyjął Jan Grychowski, przyjmując zakonne imię Dominik, z rąk Franciszka Wierzińskiego – definitora aktualnego¹³⁵⁰. W dniu 28 października 1791 z pozwolenia prowincjała Jana Nepomucena Modlibowskiego w Toruniu odbyła się profesja zakonna Hieronima Fuga – studenta teologii spekulatywnej – na ręce ojca Romana Waxa¹³⁵¹. Była to rzecz zgoła wyjątkowa, bo najczęściej profesje odbywały się w nowicjatach.

Jego staraniem musiano ufundować także nowy dzwon, bowiem w dniu 12 sierpnia 1789 Iwo Onufry Rogowski sufragan chełmiński przy okazji kanonicznej wizytacji sióstr benedyktynek odwiedził klasztor bernardynów na zaproszenie Bonawentury Gołęmbowskiego oraz poświęcił

---

¹³⁴²WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 117r-118r.

¹³⁴³APBK, sygn. S-po-1, s. 102.

¹³⁴⁴APBK, sygn. W-7, s. 895, 917, 945.

¹³⁴⁵Ibidem, s. 1025, 1047, 1073, 1094, 1116.

¹³⁴⁶Ibidem, s. 1141.

¹³⁴⁷Kronika Bernardynów Bydgoskich..., s. 301.

¹³⁴⁸Ibidem, s. 303.

¹³⁴⁹WBP-KK, RTN, rkps nr 74, k. 116v.

¹³⁵⁰Ibidem, k. 117r.

¹³⁵¹Ibidem, k. 117v.

dzwon mały imieniem Józefa i Antoniego Cudotwórcy, który został umieszczony w wieży kościoła pomiędzy 2 większymi dzwonami¹³⁵².

W 1792 roku za gwardianatu Gołębowskiego jego staraniem przeprowadzono wiele prac remontowych i zakupów – wstawiono nowe okna do kościoła, do zakrystii zakupiono mapy, humerały, alby, ornaty, dalmatyki – pozłoczone, posrebrzone, zaś do refektarza cynowe porcje, do kuchni wazę miedzianą, a na przyszłe prace budowlane zgromadzono wapnia za 1000 florenów¹³⁵³.

Za jego rządów zimą 1793 roku wojska pruskie zajęły Toruń oraz znaczną część ziem polskich. W dniu 7 maja 1793 roku nowi poddani w zaborze pruskim złożyli homagium władcy pruskiemu – odbyło się to częściowo w Poznaniu, a częściowo w Gdańsku – w homagium gdańskim brał udział przedstawiciel klasztoru toruńskiego lektor jubilat Andrzej Breun. Z tej okazji została złożona też suplika o zwolnienie z akcyz¹³⁵⁴.

Sprawujący swój urząd w niespokojnych czasach przełomu lat 80. i 90. XVIII wieku gwardian Gołębowski różnorodnością swoich aktywności przypomina gwardianów z lat 30. XVIII wieku. Dbał on o wyposażenie kościoła, przygotowywał się do prowadzenia prac budowlanych, rozwijał duszpasterstwo. Będąc jedną z najważniejszych osobistości prowincji w swoim czasie wskazywał na znaczenie i prestiż konwentu toruńskiego jako czołowego klasztoru prowincji.

W latach 1794-1798 gwardianem w Toruniu był ojciec Kwiryniusz Will¹³⁵⁵. Pochodził on z Frankonii, był zatem rodowitym Niemcem z Rzeszy Niemieckiej¹³⁵⁶. Przez znaczną część swojego życia związany z Toruniem, pełniąc tu przed objęciem gwardianatu funkcję kaznodziei parafialnego

---

¹³⁵²Ibidem, k. 117r. Dzwon najprawdopodobniej nie zachował się podobnie jak wspomniany wcześniej wielki dzwony z 1735 roku. Kiedy zawieszono w Kościele Panny Marii drugi wspomniany tu dzwon wielki, nie wiadomo, być może do niego odnosi się informacja z 1726 roku. Na początku XX wieku w Kościele Panny Marii zawieszonych było 5 dzwonów, ale aż 4 pochodziły ze zburzonych kościołów św. Jerzego i św. Wawrzyńca – W. Rozyńkowski, *Dzwony średniowiecznego Torunia*, [w:] *Tajemnice starych dzwonów Torunia i Chełmna w 500. rocznicę ulania wielkiego Tuba Dei spisane*, red. T. Jaworski, M. Nasieniewski, K. Przegiętka, Toruń 2001, s. 24-25, 30-31. Pośród toruńskich dzwonów barokowych nie wymienia się zresztą żadnego dzwonu z Kościoła Panny Marii: T. Jaworski, M. Nasieniewski, K. Przegiętka, *Dzwony średniowiecznego Torunia*, [w:] *Dzwony Starego i Nowego Miasta Torunia – stan obecny*, red. T. Jaworski, M. Nasieniewski, K. Przegiętka, Toruń 2001, s. 184-185, 193-194. Prawdopodobnie wszystkie 3 dzwony przepadły w okresie wojen napoleońskich lub kasaty klasztoru. Patroni dzwonu wybrani zostali z grona popularnych już u toruńskich bernardynów świętych – w 1727 roku zamówili ołtarz św. Antoniego (ADPelp, Bernardyni w Toruniu, sygn. 1, s. 343), a w 1728 roku ołtarz św. Józefa (APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 57-59).

¹³⁵³Ibidem, k. 117v.

¹³⁵⁴Ibidem, k. 118r.

¹³⁵⁵WBP-KK, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, rkps 74, k. 118v, 119r, 120r.

¹³⁵⁶APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 56.

niemieckiego w Toruniu¹³⁵⁷ oraz lektora teologii moralnej w Toruniu¹³⁵⁸. Z okresu jego gwardianatu z 1794 roku¹³⁵⁹ oraz 1797 roku¹³⁶⁰ dysponujemy spisami zakonników. Wskazują one, że klasztor toruński w połowie lat 90. XVIII wieku był nadal w pełni obsadzony podobnie jak na początku swoich dziejów.

Z powodu słabych z powodu wielkiej suszy żniw i klęski wojennej panował w 1795 roku wielki głód. Jednak dzięki niezwyklej przedsiębiorczości gwardiana Kwiryniusza Willa konwent żył wedle kroniki w dostatku i bezpieczeństwie¹³⁶¹. W tym samym roku 1795 powstało długie i szerokie na około pół metra zapadlisko przy ołtarzu św. Antoniego¹³⁶². W 1796 roku pękła żelazna klamra wspierająca kryptę, została wyjęta, naprawiono spękania i dodano nowe żelazne kliny do krypty¹³⁶³.

Współpracował Kwiryniusz Will z byłym gwardianem Bonawenturą Gołęmbowskim podobnie jako gwardianie lat 50. i 60. z Romanem Wróblewskim. Staraniem samego prowincjała Bonawentury Gołęmbowskiego zebrano podówczas ogromne sumy jałmużny od dobrodziejów, dzięki umiejętności i przedsiębiorczości gwardiana Willa z kolei z różnych lasów sprowadzono drewno na dach, który jest w ruinie z zamiarem przebudowy 3-częściowego dachu na dach 1 - częściowy. Zebrano też wtedy 300 beczek wapnia wartych 1500 florenów¹³⁶⁴.

Jako że naczynia cynowe z kuchni i refektarza częściowo były już zniszczone, a częściowo przepadły, za 100 florenów pruskich kupiona została cyna i przyrządzono z niej 40 talerzy, 40 scypków, 40 porcji, 15 półmisek i 1 dużą wagę¹³⁶⁵. Prawdopodobnie bernardyni skorzystali z usług miejscowych toruńskich konwisarzy, których wyroby stały na wysokim poziomie¹³⁶⁶.

Za jego gwardianatu w 1796 roku negatywnie została rozpatrzona suplika złożona jeszcze za Gołęmbowskiego. Bernardyni otrzymali co prawda w rejencji kwidzyńskiej prawo darmowego przejazdu przez mosty, przeciwko czemu zarządcy mostów protestowali, podobnie otrzymali zwolnienie z akcyzy do 6 beczek wina na kościół, ale odmówiono im pełnego zwolnienia z akcyzy. Klasztor został jedynie uwolniony z obowiązku zapłacenia zaległej akcyzy za lata 1793-1796, ale

---

¹³⁵⁷ APBK, sygn. W-7, s. 1145; WBP-KK, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, rkps 74, k. 117v.

¹³⁵⁸ APBK, sygn. W-7, s. 1164; WBP-KK, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, rkps 74, k. 118r.

¹³⁵⁹ APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 39.

¹³⁶⁰ Ibidem, s. 56-59.

¹³⁶¹ WBP-KK, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, rkps 74, k. 119r.

¹³⁶² Ibidem.

¹³⁶³ Ibidem, k. 119v.

¹³⁶⁴ Ibidem, k. 119r.

¹³⁶⁵ Ibidem.

¹³⁶⁶ M. Kurkowski, *Toruńskie wyroby konwisarskie od XVI do XIX wieku ze znakami miasta, mistrza i jakości cyny*, Toruń 2018, s. 21.

w przyszłości od 1 września będzie musiał płacić 2 imperiały za ojca i 1 imperiał za laika oraz 1,5 imperiała za sługę¹³⁶⁷.

Rozwinął Kwiryniusz Will klasztorny ogród na Mokrem. W 1796 roku ogrodzie zasadzono w ogrodzie chmiel, którego obfitość zebrano w tym roku¹³⁶⁸. W 1797 roku zaś w ogrodzie na Mokrem zasadzonych zostało 50 najlepszych drzew owocowych¹³⁶⁹. Zadał także Will o wyposażenie zakrystii i browaru. W 1797 roku staraniem gwardiana do zakrystii trafiły 3 alby, 3 cenny ornaty i 3 komże, 1 ornat pierwszej klasy i liczne niższej klasy, a do browaru sprowadzono nową kadź do zalewania słodu¹³⁷⁰.

Wreszcie za jego gwardianatu przystąpiono do prac, na które tak długi czas klasztor się przygotowywał. W 1797 roku podpisano kontrakt na 4400 imperiałów z toruńskimi cieślami Karo i Bohlman na przebudowę potrójnego dachu na pojedynczy, który został wpisany do ksiąg miejskich¹³⁷¹.

Znamienne, że pierwszy gwardian sprawujący swój urząd w czasie rządów pruskich był z pochodzenia rodowitym Niemcem. Niewykluczone, że stał świadomy wybór mający na celu powołanie na urząd człowieka, który będzie miał największą łatwość w kontaktach z nową władzą. Podejmowane przezeń działania były wszechstronne, warto wymienić zwłaszcza wymianę dachów, czym dokończono dzieło Wróblewskiego i Sąpławskiego związane z naprawą kościoła toruńskiego.

3.13. Podsumowanie

Klasztor bernardyński w Toruniu w 1798 roku był u szczytu swojej potęgi, ale zewsząd widać już było oznaki nadciągającego kryzysu. Późniejsze jego dzieje trudno jest jednak rekonstruować ze względu na niekompletność źródeł. Nie znamy nawet nazwisk wszystkich gwardianów. Jak wspomniano wyżej, w 1796 roku władze pruskie wprowadziły minimalny wiek dla nowicjuszy – 24 lata¹³⁷². Takie przesunięcie dolnej granicy wieku oznaczało gwałtowny spadek powołań. Zakon zaczął wymierać. Niezachowanie się źródeł narracyjnych sprawia, że późniejsze losy klasztoru bernardyńskiego możemy śledzić jedynie w oparciu o rozproszone źródła, których największa obfitość pojawi się tuż przed kasatą.

---

¹³⁶⁷WBP-KK, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, rkps 74, k. 119v.

¹³⁶⁸Ibidem.

¹³⁶⁹Ibidem, k. 120r.

¹³⁷⁰Ibidem.

¹³⁷¹Ibidem.

¹³⁷²P. P. Gach, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej...*, s. 36-38.

Rozdział IV

Spółeczność klasztoru bernardyńskiego w Toruniu. Studium karier zakonnych

Dotychczasowy stan badań nad społecznością klasztoru bernardynów w Toruniu jest nikły. Jedynie w 1925 roku Kamil Kantak opublikował niepełny, oparty wyłącznie na kronikach toruńskich A i B wykaz gwardianów i przełożonych klasztoru¹³⁷³. Poza tym o społeczności klasztoru toruńskiego nie było wiadomo zupełnie nic poza zupełnie rozproszonymi wzmiankami. Niniejszy rozdział został opracowany w oparciu przede wszystkim o przygotowany aneksy do rozprawy. Zawierają one spisy i biografy toruńskich bernardynów z pełnym aparatem naukowym.

4.1. Struktura społeczności klasztornej w spisach zakonników

Nie przeprowadzono do tej pory żadnych szczegółowych badań nad strukturą społeczności toruńskich bernardynów. Tymczasem dostępna podstawa źródłowa pozwala jednak poznać społeczność klasztoru toruńskiego bardzo szczegółowo. Dysponujemy przede wszystkim pełnymi spisami obsady klasztoru z roku 1762¹³⁷⁴, z roku 1773¹³⁷⁵ oraz z roku 1797¹³⁷⁶. Ponadto z XIX wieku z okresu stopniowej agonii klasztoru dysponujemy spisami z roku 1803¹³⁷⁷ oraz z roku 1817¹³⁷⁸. Ponadto dysponujemy także spisem zakonników z 1794 roku pomijającym jednakże studentów i laików¹³⁷⁹.

---

¹³⁷³K. Kantak, *Gwardianie i przełożeni (superiores) toruńscy*, [w:] *Kronika Bernardynów toruńskich*, wyd. K. Kantak, Toruń 1925, s. 31-32.

¹³⁷⁴APBK, sygn. W-10, s. 391.

¹³⁷⁵ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 44r-45r. Spis pochodzi z marca 1773 roku. Do tej pory w literaturze przedmiotu funkcjonował pod błędną datacją końca 1773 roku lub początku 1774 roku (zob. J. Flaga, *Formacja i kształcenie duchowieństwa zakonnego w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 1998, s. 310). Dokonanie szczegółowej datacji spisu przy dostępie do nekrologu prowincji nie sprawia większych trudności. Spis nie zawiera już bowiem zmarłego w dniu 2 marca 1773 roku brata Botwidusa Focha (APBK, sygn. XXVI-1, s. 111), ale zawiera jeszcze (ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 49r) zmarłego w dniu 22 marca 1773 roku brata Piotra Szulca (APBK, sygn. XXVI-1, s. 151).

¹³⁷⁶APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 56-59.

¹³⁷⁷BJ, DZS, sygn. 4905, k. 79v.

¹³⁷⁸APG, Rejencja w Kwidzynie, sygn. 4714, s. 2.

¹³⁷⁹APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 39.

Tab. 8. Społeczność klasztoru bernardynów w Toruniu w 1762 roku

Lp.	Pełniona funkcja	Imię i nazwisko
1.	Gwardian klasztoru	Stefan Gaszyński
2.	Członek definitorium prowincji	Roman Wróblewski
3.	Wikariusz klasztoru	Idzi Annutha
4.	Lektor teologii spekulatywnej	Feliks Dąbrowicz
5.	Lektor teologii spekulatywnej	Cyriak Kelch
6.	Lektor teologii moralnej	Jan Kapistran Elert
7.	Kaznodzieja zwyczajny	Telesfor Kałczyński
8.	Kaznodzieja niemiecki	Urban Raski
9.	Kaznodzieja parafialny	Michał Kałczyński
10.	Spowiednik	Franciszek Pinnicki
11.	Spowiednik i zakrystian	Dominik Offman
12.	Spowiednik i organista	Melchizedek Hillbrant
13.	Spowiednik i kwestarz	Jakub Dost
14.	Student teologii spekulatywnej	Jacek Bachert
15.	Student teologii spekulatywnej	Serafin Całka
16.	Student teologii spekulatywnej	Jan Kanty Krzemkowski
17.	Student teologii spekulatywnej	Ignacy Gibalski
18.	Student teologii spekulatywnej	Augustyn Minx
19.	Student teologii spekulatywnej	Roch Morawka
20.	Student teologii spekulatywnej	Maurycy Wałdykowski
21.	Student teologii spekulatywnej	Franciszek Woliński
22.	Student teologii moralnej	Euzebiusz Dąbrowski
23.	Student teologii moralnej	Florian Olszewski
24.	Student teologii moralnej	Stefan Kolman
25.	Student teologii moralnej	Lucjan Königsmann
26.	Student teologii moralnej	Augustyn Gliński
27.	Student teologii moralnej	Wiktoryn Obudziński
28.	Student teologii moralnej	Aleksander Łączyński
29.	Laik-stolarz	Paschalis Repert
30.	Laik-kwestarz	Euzebiusz Prus
31.	Laik-furtian	Piotr Szubert
32.	Laik-krawiec i socjusz Wróblewskiego	Kacper Wesołowski
33.	Laik-kowal	Tyburcjusz Morgiewicz
34.	Laik-kanaparz	Erazm Urbański
35.	Tercjarz-kwestarz	Karol Elert

Opracowanie własne na podstawie: APBK, sygn. W-10, s. 391

Klasztor liczył w 1762 roku 35 zakonników. Jak pamiętamy z rozdziału I, był to wówczas drugi najliczniejszy klasztor w całej prowincji wielkopolskiej. Warto zwrócić uwagę, że jedynie

13 na 35 zakonników (ok. 37%) byli to zakonnicy po ukończonych studiach pełniący rozmaite funkcje w klasztorze. Resztę stanowiło 15 studentów (ok. 43%), 6 laików (ok. 17%) i 1 tercjarz (ok. 3%). Zatem znaczna część społeczności klasztoru toruńskiego byli to studenci w miejscowym studium teologii spekulatywnej i studium teologii moralnej. Pod względem podstawowego podziału na ojców i braci w klasztorze toruńskim było wówczas 23 ojców (ok. 66%) oraz 12 braci (ok. 34%).

Tab. 9. Społeczność klasztoru bernardynów w Toruniu w 1773 roku

Lp.	Pełniona funkcja	Imię i nazwisko
1.	Gwardian klasztoru	Piotr Wejermiller
2.	Członek definitorium prowincji oraz dyrektor studium teologicznego	Cyriak Kelch
3.	Wikariusz klasztoru	Jakub Dost
4.	Lektor teologii spekulatywnej	Archanioł Szteborski
5.	Lektor teologii spekulatywnej	Andrzej Lankiewicz
6.	Lektor teologii spekulatywnej	Marian Theen
7.	Lektor teologii moralnej	Jan Kapistran Elert
8.	Kaznodzieja niedzielny	Dominik Leśniowski
9.	Kaznodzieja świąteczny	Marian Jerowski
10.	Kaznodzieja parafialny w Dźwierznie	Szmaragd Gralewski
11.	Kaznodzieja niemiecki	Linus Lilienthal
12.	Spowiednik	Franciszek Pinnicki
13.	Spowiednik i organista	Melchizedek Hilbrant
14.	Spowiednik i zakrystian	Filip Kolman
15.	Spowiednik i furtian	Lucjan Königsmann
16.	Spowiednik i kantor	Korneliusz Hofman
17.	Spowiednik i kwestarz	Eryk Depiński
18.	Student teologii spekulatywnej	Hieronim Chmura
19.	Student teologii spekulatywnej	Daniel Mrozkiewicz
20.	Student teologii spekulatywnej	Marcel Herndorff
21.	Student teologii spekulatywnej	Tadeusz Raszewski
22.	Student teologii spekulatywnej	Wiktor Cybulski
23.	Student teologii spekulatywnej	Modest Rościszewski
24.	Student teologii spekulatywnej	Jan Kapistran Mandek
25.	Student teologii spekulatywnej	Bonawentura Krynicki
26.	Student teologii moralnej	Jan Piwoński
27.	Student teologii moralnej	Łukasz Teclawski
28.	Student teologii moralnej	Florian Darnowski
29.	Student teologii moralnej	Saturnin Lang
30.	Laik-krawiec	Pafnucy Łaskowski
31.	Laik-kwestarz	Marek Czaplicki
32.	Laik-kowal	Piotr Macka

33.	Laik-kanaparz	Dydak Kuhn
34.	Tercjarz	Tadeusz Tucholski
35.	Tercjarz-browarnik	Józef Kowalski
36.	Tercjarz-socjusz kustosza	Dydak Kaźmierski

Opracowanie własne na podstawie: ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 44r-45r

Klasztor liczył w 1773 roku 36 zakonników, jego liczebność była podobna zatem jak w 1762 roku. Jak pamiętamy z rozdziału II, był on wtedy czwartym pod względem wielkości klasztorem prowincji wielkopolskiej. Tym razem aż 17 na 36 zakonników byli to zakonnicy po ukończonych studiach pełniący różne funkcje (ok. 47%). Ich udział zatem znacząco wzrósł. Resztę stanowiło 12 studentów (ok. 33%), 4 laików (ok. 11%) i 3 tercjarzy (ok. 8%). Tym razem udział studentów w społeczności klasztoru nie był już tak przytłaczający. Pod względem podstawowego podziału na ojców i braci w klasztorze toruńskim było wówczas 25 ojców (ok. 69%) oraz 11 braci (ok. 31%). Co do zasady stosunek proporcjonalny pomiędzy szczególnymi grupami pozostał w społeczności klasztoru toruńskiego zbliżony.

Znaczna część obsady klasztoru w przeciągu tych 11 lat, jakie minęły pomiędzy 1762 a 1773 rokiem, uległa zmianie. Dalej prowadził wykłady z teologii moralnej Jan Kapistran Elert. Podobnie na stanowiskach pozostali spowiednik Franciszek Pinnicki oraz spowiednik i organista Melchizedek Hillbrant. Wcześniejszy spowiednik i kwestarz Jakub Dost został wikariuszem klasztoru. Student teologii moralnej Lucjan Königsman został z kolei w Toruniu spowiednikiem i furtianem. A zatem jedynie 5 zakonników było obecnych w Toruniu po tym czasie. Wskazuje to nam na ogromne zmiany personalne pomimo zachowania ogólnych proporcji.

Tab. 10. Społeczność klasztoru bernardynów w Toruniu w 1797 roku

Lp.	Pełniona funkcja	Imię i nazwisko
1.	Gwardian klasztoru	Kwiryniusz Will
2.	Prowincjał	Bonawentura Gołębowski
3.	Sekretarz prowincji	Franciszek Szadkowski
4.	Członek definitorium prowincji	Andrzej Breun
5.	Wikariusz klasztoru	Teodor Necki
6.	Lektor teologii spekulatywnej	Urban Wolff
7.	Lektor teologii spekulatywnej	Ignacy Drwęcki
8.	Lektor teologii moralnej	Ewaryst Schultz
9.	Kaznodzieja zwyczajny polski	Augustyn Żukowski
10.	Kaznodzieja parafialny polski	Marian Engelberg
11.	Kaznodzieja świąteczny polski	Aleksander Trocki
12.	Kaznodzieja zwyczajny niemiecki	Jacek Lankau

13.	Kaznodzieja parafialny niemiecki	Marian Witpahl
14.	Kaznodzieja świąteczny niemiecki	Korneliusz Barbier
15.	Spowiednik	Jan Piwoński
16.	Spowiednik	Fortunat Umiński
17.	Spowiednik	Porfiriusz Bojarski
18.	Spowiednik	Linus Mączyński
19.	Student	Feliks Hippel
20.	Student	Władysław Milewski
21.	Student	Dezyderiusz Leszczyński
22.	Student	Franciszek Naramski
23.	Student	Piotr Zderkiewicz
24.	Student	Wenancjusz Zalewski
25.	Student	Łukasz Borowicz
26.	Student	Fidelis Buszkowski
27.	Student	Augustyn Lampert
28.	Student	Konrad Bartoszewicz
29.	Student	Florencjusz Kołaczkowski
30.	Student	Stefan Silber
31.	Student	Euzeniusz Larkowski
32.	Student	Euzebiusz Morawski
33.	Student	Olaf Podzyński
34.	Student	Marcelin Radomiński
35.	Zasłużony laik	Wojciech Gebaur
36.	Laik-kwestarz	Ludwik Raski
37.	Laik-kwestarz	Andrzej Tomaszewski
38.	Laik-kwestarz	Andrzej Góralski
39.	Laik-kwestarz	Roch Rogowski
40.	Laik-krawiec	Wawrzyniec Blum
41.	Laik-krawiec	Fortunat Maranowski
42.	Laik-szewc	Maciej Cieszyński
43.	Laik-organista	Piotr Gumitz
44.	Laik-kanaparz	Justus Mańkowski
45.	Laik-ogrodnik	Dominik Grochowski

Opracowanie własne na podstawie: APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 56-59

Kolejny pełni spis obsady personalnej klasztoru pochodzący z 1797 roku zawiera najliczniejszą potwierdzoną obsadę klasztoru w jego dziejach. Bez wątplenia w latach 90. XVIII wieku klasztor bernardynów w Toruniu był u szczytu swojego rozwoju. Był on znacznie liczniejszy niż w 1762 oraz 1773 roku. Niestety nie możemy go porównać z innymi klasztorami prowincji. 18 na 45 zakonników (40%) miało ukończone studia i pełniło różne funkcje. Był to

odsetek zbliżony do tego w 1762 i 1773 roku. Studentów było 16 i stanowili ok. 36% społeczności klasztoru, a laików i tercjarzy było 11 i stanowili ok. 24% społeczności klasztoru. Odsetek ten również był zbliżony do tych w spisach ubiegłych. Jeśli chodzi o podstawowy podział na ojców i braci, to ojców było 27 i stanowili 60% społeczności klasztoru, a braci 18 i stanowili 40% jego społeczności. Proporcja ta nieznacznie odbiega od wyników poprzednich spisów na korzyść braci. Z obsady klasztoru w 1773 roku pozostał tylko jeden zakonnik Jan Piwoński – w 1773 roku student teologii moralnej, a w 1797 roku spowiednik.

Tab. 11. Społeczność klasztoru bernardynów w Toruniu w 1803 roku

Lp.	Pełniona funkcja	Imię i nazwisko
1.	Gwardian klasztoru	Kwiryniusz Will
2.	Członek definitorium prowincji	Ignacy Drwęcki
3.	Wikariusz klasztoru	Franciszek Krzanowski
4.	Lektor teologii spekulatywnej	Hieronim Fuhug
5.	Lektor teologii spekulatywnej	Benedykt Majewski
6.	Kaznodzieja zwyczajny	Leopold Pawlicki
7.	Kaznodzieja świąteczny	Anzelm Białecki
8.	Kaznodzieja dla benedyktynek	Erazm Wnorowski
9.	Kaznodzieja parafialny	Idzi Szczypczyński
10.	Kaznodzieja niemiecki	Feliks Hippel
11.	Profesor szkoły dla chłopców	Andrzej Piaszczyński
12.	Student teologii spekulatywnej	Antoni Niemojewski
13.	Student teologii spekulatywnej	Amand Schultz
14.	Student teologii spekulatywnej	Benedykt Olszewski
15.	Student teologii spekulatywnej	Donat Lewikowski
16.	Student teologii spekulatywnej	Jan Chrzyciel Łopaciński
17.	Student teologii spekulatywnej	Jan Koperksi
18.	Student teologii spekulatywnej	Marian Dąbrowski
19.	Student teologii moralnej	Bartłomiej Ciechanowski
20.	Laik-furtian	Ludwik Raski
21.	Laik-krawiec	Wawrzyniec Blum
22.	Laik-kwestarz i sukiennik	Klemens Kolman
23.	Laik-kwestarz	Donulus Nowieński
24.	Laik-kwestarz	Andrzej Góralski
25.	Laik-organista i zakrystian	Roman Dubiński
26.	Tercjarz-browarnik	Piotr Witt

Opracowanie własne na podstawie: BJ, DZS, sygn. 4905, k. 79v

W ciągu 6 lat, jakie minęły pomiędzy 1797 a 1803 rokiem, klasztor toruński znalazł się w głębokim kryzysie. Jego liczebność spadła prawie o połowę. Pruskie restrykcje dały już w pełni

o sobie znać. Nie był on już u szczytu swojej potęgi, wręcz przeciwnie. 11 na 26 zakonników (ok. 42%) miało ukończone studia i pełniło różne funkcje. Odsetek był zbliżony do 3 poprzednich spisów. Resztę stanowiło 8 studentów (ok. 31%), 6 laików (ok. 23%) i 1 tercjarz (ok. 4%). Proporcje te nie odbiegały zbytnie od średniej. W zakresie podstawowego podziału na ojców i braci – ojców było 15 i stanowili ok. 58% klasztoru, a braci było 11 i stanowili ok. 42% klasztoru. Wyniki te nie odbiegały znacznie od wyników spisów poprzednich.

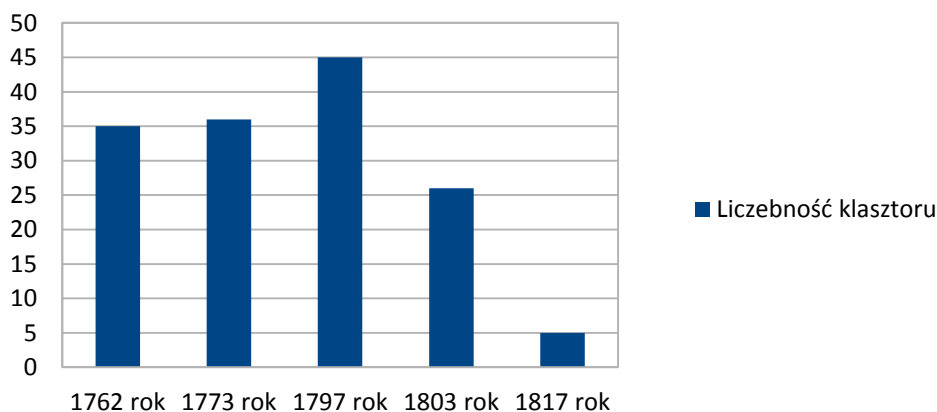
Tab. 12. Społeczność klasztoru bernardynów w Toruniu w 1817 roku

Lp.	Pełniona funkcja	Imię i nazwisko
1.	Gwardian klasztoru	Faustyn Lenteki
2.	Wikariusz klasztoru	Amand Szulc
3.	Kaznodzieja	Erazm Rojewski
4.	Laik-kwestarz	Wawrzyniec Blum
5.	Laik	Bonawentura Jabłoński

Opracowanie własne na podstawie: APG, Rejencja w Kwidzynie, sygn. 4714, s. 2

Liczebność klasztoru w 1817 roku była nieporównywalnie mniejsza niż w poprzednich latach. Z wielkiej placówki skurczył się on do rozmiarów odpowiadających rezydencji. Zakonników po studiach pełniących różne funkcje było 3 i stanowili 60% jego społeczności. Studentów nie było, laików było 2 i stanowili 40% społeczności klasztoru. Brak studentów sprawił, że wyniki spisu wyszły zupełnie inne niż w poprzednich latach. Jednak proporcja głównego podziału w zakonie pozostała zachowana – ojców było 60%, a braci 40%.

Wykres 1. Liczebność klasztoru bernardynów w Toruniu

Opracowanie własne na podstawie: APBK, sygn. W-10, s. 391; ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 44r-45r; APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 56-59; BJ, DZS, sygn. 4905, k. 79v; APG, Rejencja w Kwidzynie, sygn. 4714, s. 2

Warto zwrócić uwagę, że ogromną część społeczności klasztornej stanowili zakonnicy, których interakcje ze światem zewnętrznym miały charakter ograniczony. Istotną bowiem część toruńskich bernardynów stanowili studenci oraz wykonujący różne prace fizyczne laicy. Pomimo zatem nominalnie dużej liczebności klasztoru, jedynie niewielka jego część uczestniczyła w duszpasterstwie, o którym będzie mowa w rozdziale V. Bezpośrednio w duszpasterstwie uczestniczyli kaznodzieje i spowiednicy, na początku XIX wieku także profesorowie szkoły. Znaczenie dla społecznego otoczenia mieli także kwestarze, którzy zbierali jałmużna dla klasztoru. Dla roku 1762 było to zaledwie 9 zakonników (ok. 26% społeczności klasztornej), dla roku 1773 było to 11 zakonników (ok. 31%), dla roku 1797 14 zakonników (ok. 31%), dla roku 1803 było to 9 zakonników (ok. 35%) i dla roku 1817 było to 2 zakonników (40%). Daje się zauważyć rosnący udział zakonników mających kontakt z otoczeniem zewnętrznym. Wynika to zapewne przede wszystkim, że jako pierwsza grupa ze względu na zakaz przyjmowania nowych zakonników na liczebności zaczęli tracić nieuczestniczący w duszpasterstwie studenci.

4.2. Zmiany społeczności klasztoru bernardynów w Toruniu w latach 1724-1821

Spisy zakonników pozwalają nam na pełny wgląd w strukturę społeczności klasztornej w określonym momencie dziejowym. Wiele istotnych i ważkich zjawisk pomiędzy poszczególnymi spisami odległymi czasem od siebie o kilkadziesiąt lat łatwo może jednak w takiej sytuacji zostać całkowicie przeoczonych.

W niniejszym podrozdziale przedstawiona zostanie liczebność poszczególnych grup w klasztorze, a także ważne zmiany ich dotyczące w oparciu o całą dostępną podstawę źródłową. Warto w tym miejscu nadmienić, że odnośnie do niektórych grup zakonników jak spowiednicy czy bracia-laicy zachowana podstawa źródłowa jest bardzo skromna i zdecydowanie niepełna.

W toku analizy źródeł udało się zidentyfikować obecność w klasztorze toruńskim na przestrzeni lat 1724-1821 łącznie 562 zakonników, spośród których część pojawiała się w klasztorze w kilku różnych funkcjach.

Tab. 13. Poszczególne kategorie zakonników obecnych w Toruniu w latach 1724-1821

Funkcja	Liczebność
Gwardianie i przełożeni	30
Wikariusze	32
Kaznodzieje zwyczajni	53
Kaznodzieje niemieccy	32
Kaznodzieje święteczni	17

Kaznodzieje parafialni	18
Kaznodzieje monialni	6
Kaznodzieje misyjni	5
Lektorzy filozofii	14
Lektorzy teologii spekulatywnej	51
Lektorzy teologii moralnej	20
Spowiednicy	15
Profesorowie szkoły	3
Członkowie definitorium	7
Pozostali ojcowie	10
Studenci filozofii	78
Studenci teologii spekulatywnej	28
Studenci teologii moralnej	12
Studenci teologii spekulatywnej lub moralnej	197
Laicy-kwestarze	12
Laicy-krawcy	5
Laicy-furtianie	4
Laicy-stolarze	3
Laicy-organiści	4
Laicy-szafarze	3
Laicy-kowale	2
Laicy-ogrodnicy	1
Laicy-szewcy	1
Pozostali laicy	15

Opracowanie własne na podstawie aneksów

Suma wszystkich osób z poszczególnych kategorii z powyższej tabeli wynosi 678, ale niektórzy spośród zakonników pojawili się w klasztorze w różnych funkcjach. I tak przykładowo Eryk Depiński był w Toruniu w 1766 roku studentem teologii¹³⁸⁰, w 1773 roku spowiednikiem¹³⁸¹, w latach 1780-1782 gwardianem¹³⁸², a w roku 1783 wikariuszem¹³⁸³. Dlatego przy ustalaniu łącznej liczby zakonników, którzy przeszli przez klasztor, niezbędne było pominięcie wszystkich powtórzeń. W ten sposób otrzymaliśmy podaną wyżej liczbę 562 zakonników.

Gwardianie i przełożeni występowali w całym wzmiankowanym okresie w klasztorze toruńskim, podobnie jak wikariusze oraz kaznodzieje zwyczajni i kaznodzieje niemieccy. Inaczej

¹³⁸⁰ ADPelp, sygn. C 54a, s. 65.

¹³⁸¹ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 44v.

¹³⁸² APBK, sygn. W-7, s. 1074.

¹³⁸³ Ibidem, s. 1022; APBK, sygn. XXVI-1, s. 589.

miała się sytuacja z pozostałymi grupami. Pierwszego kaznodzieję świątecznego mamy wymienionego dopiero pod rokiem 1765 roku. Od tego momentu obecni byli oni w Toruniu regularnie aż do upadku klasztoru w XIX wieku. Pierwszy kaznodzieja parafialny należący do klasztoru toruńskiego został z kolei wymieniony w 1764 roku i podobnie jak kaznodzieje świąteczni obecni byli oni stale aż do upadku klasztoru. Kaznodzieje misyjni byli obecni w Toruniu jedynie sporadycznie w latach 1780-1782 oraz po 1788 roku. Kaznodzieje monialni również krótko pojawiali się w Toruniu. Po raz pierwszy obecni byli w latach 1777-1782, a potem po 1791 roku. Daje się zauważyć, że z upływem lat oferta duszpasterska toruńskiego klasztoru uległa znacznemu wzbogaceniu. Podczas gdy w czasach saskich prowadzili oni jedynie swoje podstawowe duszpasterstwo w podziale na języki polski i niemiecki, o tyle od czasów stanisławowskich zaczęli także delegować specjalnych kaznodziejów jedynie na najważniejsze święta oraz kaznodziejów wspierających w głoszeniu kazań okoliczne parafie, a przeddzień upadku Rzeczypospolitej także głosić kazania dla toruńskich benedyktynek oraz prowadzić misje ludowe na wsiach.

Dużo zmian zachodziło także w zakresie grup lektorów i studentów ściśle ze sobą związanych. W latach 1724-1737 mieliśmy w Toruniu obecnych lektorów i studentów filozofii. Ich miejsce zajęli w 1737 lektorzy i studenci teologii spekulatywnej obecni w Toruniu aż do 1776 roku. W 1743 roku dołączyli do nich także lektorzy i studenci teologii moralnej. W 1776 roku oba toruńskie studia zostały zawieszane, a w ich miejsce przez 3 lata od 1776 roku do 1779 roku funkcjonowało studium filozofii związane z obecnością lektorów i studentów filozofii. Od 1779 roku do Torunia powrócili lektorzy i studenci teologii spekulatywnej i teologii moralnej. Taki stan utrzymywał się przynajmniej do 1797 roku. W 1798 roku studium teologii spekulatywnej z Torunia zostało przeniesione do Skępego, a jego miejsce przybyło studium filozoficzne z Łowicza¹³⁸⁴. W 1801 roku na pewno funkcjonowało w Toruniu studium teologii moralnej¹³⁸⁵, a w 1803 roku studium teologii spekulatywnej¹³⁸⁶.

4.3. Pochodzenie społeczne bernardynów toruńskich

Specyfika zachowanego materiału źródłowego sprawia, że ustalenie pochodzenia społecznego zakonników stwarza duże trudności. Nie zawsze bowiem źródło wprost wyraża stan społeczny zakonnika. Czasami mowa jest jedynie o miejscowości pochodzenia. W przypadku pochodzenia z miasta lub miasteczka można domniemywać stan mieszczański. Gorzej, jeżeli dany

---

¹³⁸⁴Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 85r.

¹³⁸⁵Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 97r.

¹³⁸⁶Biblioteka Jagiellońska, rkps 4905, k. 79v.

zakonnik został jedynie ochrzczony w danym mieście. Ulokowane w miastach parafie obejmowały bowiem często także podmiejskie wsie.

Odpowiedź na pytanie o pochodzenie społeczne toruńskich bernardynów jest jednak bardzo ważne. Już Zuzanna Kazanowska zwróciła uwagę, że pochodzenie społeczne miało istotny wpływ na późniejszą działalność duchownych – to w nich nasiąkali aktualnymi tendencjami społecznymi i kulturalnymi i z nimi najczęściej dalej utrzymywali najintensywniejszy kontakt, stając się niejako reprezentantami interesów swojego stanu społecznego. Treści przekazywane przez nich w swojej działalności duszpasterskiej stawały się wypadkową nauczania Kościoła i ideologii społecznej ich grupy pochodzenia¹³⁸⁷.

Tab. 14. Pochodzenie społeczne bernardynów toruńskich

Grupa społeczna	Liczba zakonników
Mieszczanie	92
Szlachta	20
Chłopi	25
Libertini	3

Opracowanie własne na podstawie aneksów

Tab. 15. Pochodzenie społeczne gwardianów toruńskich

Grupa społeczna	Liczba zakonników
Mieszczanie	12
Szlachta	4
Chłopi	0

Opracowanie własne na podstawie aneksów

Tab. 16. Pochodzenie społeczne wikariuszy toruńskich

Grupa społeczna	Liczba zakonników
Mieszczanie	10
Szlachta	2
Chłopi	2

Opracowanie własne na podstawie aneksów

Tab. 17. Pochodzenie społeczne kaznodziejów ogółem

Grupa społeczna	Liczba zakonników
Mieszczanie	44
Szlachta	4
Chłopi	19
Libertini	1

Opracowanie własne na podstawie aneksów

¹³⁸⁷Z. Kazanowska, *Działalność społeczna bernardynów w XVIII-XIX wieku*, Kraków 1981, s. 1.

Tab. 18. Pochodzenie społeczne kaznodziejów zwyczajnych

Grupa społeczna	Liczba zakonników
Mieszczanie	18
Szlachta	4
Chłopi	10
Libertini	1

Opracowanie własne na podstawie aneksów

Tab. 19. Pochodzenie społeczne kaznodziejów niemieckich

Grupa społeczna	Liczba zakonników
Mieszczanie	11
Szlachta	0
Chłopi	6

Opracowanie własne na podstawie aneksów

Tab. 20. Pochodzenie społeczne lektorów ogółem

Grupa społeczna	Liczba zakonników
Mieszczanie	22
Szlachta	8
Chłopi	7
Libertini	1

Opracowanie własne na podstawie aneksów

Pod względem społecznym 66% spośród zidentyfikowanych wg pochodzenia toruńskich bernardynów należała do mieszczaństwa. Ok. 18% spośród nich było chłopami, a ok. 14% szlachcicami. Pewien marginalny udział pośród toruńskich bernardynów mieli warmińscy libertini (zwani też liberi). Była to warstwa społeczna pomiędzy szlachtą a chłopstwem, o przywilejach zbliżonych do szlachty¹³⁸⁸. Warto przedstawić te wyniki w kontekście dotychczasowej literatury przedmiotu.

50% bernardynów wywodziło się na przełomie XVI i XVII wieku z miast. Aż 76,5% całego kleru było z miast, 85,5% kleru zakonnego było z miast i aż 86,1% ojców bernardynów było z miast¹³⁸⁹. Z badań Wiesława Murawca dla klasztoru warszawskiego w XVIII wieku także wynika, że nowicjusze bernardyni w Warszawie byli w większości mieszczanami, 25% należało do szlachty, a chłopci należeli do rzadkości¹³⁹⁰. Wyniki te nie są odległe dla wyników badań przeprowadzonych

¹³⁸⁸J. Obłąk, *Mapa komornictwa olsztyńskiego z XVII wieku*, "Komunikaty Warmińsko-Mazurskie": 1961, nr 4 s. 558.

¹³⁸⁹S. Olczak, *Bernardyni i franciszkanie konwentualni w świetle ksiąg święceń diecezji poznańskiej z lat 1588-1619*, cz. 2, red. H. Gapski, C. S. Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. J. Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 104.

¹³⁹⁰W. Murawiec, *Bernardyni warszawscy. 1454-1864*, Kraków 1973, s. 99.

niedawno dla XVIII wieku przez mnie dla sąsiednich klasztorów bernardyńskich. Klasztory w Bydgoszczy¹³⁹¹, Świeciu nad Wisłą¹³⁹² i Przasnyszu¹³⁹³ miały również zdecydowaną przewagę mieszczaństwa, przy sporym udziale szlachty. Różnicą jest większy udział chłopów w Toruniu, co jednak ma swoją przyczynę głównie w zmianie metodologicznej i klasyfikowaniu w niniejszej rozprawie ludności wiejskiej bez podanego stanu do chłopów. W ten sposób udział chłopów pośród bernardynów toruńskich przewyższył udział szlachty.

Jak zatem widzimy – prowincja wielkopolska bernardynów z klasztorem toruńskim włącznie była prawdziwym tygłem społecznym, gdzie wspólnie mieszkali synowie mieszczański, szlacheccy i chłopski. Rodzi się pytanie, czy nie rodziło to rozmaitych napięć na tle społecznym.

Już w XVII wieku poeta Wacław Potocki wyraził w jednym ze swoich wierszy w imieniu swojego szlacheckiego podmiotu lirycznego dystans i irytację wobec bernardyńskich kwestarzy chłopskiego pochodzenia, odnosząc się do chęci nocowania przez wierszowego kwestarza we dworze: „Jeszcze gdyby szlachcicem, lecz rodziwszy gburem, tak sobie pozwalają chłopi pod kapturem”¹³⁹⁴. Do dużych napięć doszło w połowie XVIII wieku wokół konfliktu personalnego pomiędzy ojcem szlacheckiego pochodzenia Stefanem Kamińskim a ojcem mieszczańskiego pochodzenia Janem Kapistranem Szysieckim. Stronę Kamińskiego zajął ze względu na solidarność stanową wizytator ojciec Augustyn Obrąpalski z prowincji małopolskiej. Miał on dążyć do zdominowania zakonu przez ojców szlacheckiego pochodzenia, mawiał do swoich szlacheckich współbraci: „Wybijcie się z chłopskiej niewoli”. W 1742 roku w ramach konfliktu zakon opuściło wielu bernardynów szlacheckiego pochodzenia i przeszli oni do reformatów – byli to Stefan Kamiński, Józef Słucki, Benedykt Sokolnicki, Wacław Tłubicki i Roman Wróblewski¹³⁹⁵.

Znamiennym jest, że żaden spośród toruńskich gwardianów nie miał chłopskiego pochodzenia. Wskazuje to wymownie, że zakonnik chłopskiego pochodzenia miał mniejsze szanse na karierę zakonną. Równocześnie największy udział szlachty był w dwóch najzaszczytniejszych kategoriach zakonników – pośród gwardianów i lektorów. Charakterystycznym jest także, że żaden spośród kaznodziejów niemieckich nie miał szlacheckiego pochodzenia.

---

¹³⁹¹M. Stawiski, *Bernardyni bydgoscy w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2019, s. 236.

¹³⁹²M. Stawiski, *Bernardyni w Świeciu w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2020, s. 300.

¹³⁹³M. Stawiski, *Bernardyni przasnyscy w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2021, s. 409.

¹³⁹⁴W. Potocki, *Na mnicha importuna*, [w:] *Dzieła*, t. 2, wyd. L. Kukulski, Warszawa 1987, s. 648-649.

¹³⁹⁵K. Kantak, *Bernardyni polscy...*, s. 419-420.

4.4. Pochodzenie geograficzne bernardynów toruńskich

Badania geograficznego pochodzenia zakonników są znacznie łatwiejsze niż ustalenie ich pochodzenia społecznego. I tutaj pojawiają się jednak trudności, zwłaszcza w wypadku pochodzenia z miejscowości wiejskiej o nazwie występującej licznie na obszarze całej Rzeczypospolitej

Tab. 21. Pochodzenie geograficzne bernardynów toruńskich
(tylko miejscowości, z których pochodził więcej niż 1 zakonnik)

Miejscowość	Liczba zakonników
Braniewo	7
Poznań	6
Bisztynek	6
Reszel	6
Bydgoszcz	4
Środa Wielkopolska	4
Lubawa	3
Barczewo	3
Nowe nad Wisłą	2
Lidzbark Warmiński	2
Frombork	2
Wągrowiec	2
Mrocza	2
Toruń	2
Służewo	2
Warszawa	2

Opracowanie własne w oparciu o aneksy

W powyższej tabeli rzuca się w oczy przede wszystkim duży udział miast warmińskich. I tak przynajmniej 7 spośród toruńskich bernardynów pochodziło z Braniewa, 6 z Bisztynka, 5 z Reszla, 3 z Barczewa, 2 z Lidzbarka Warmińskiego i 2 z Fromborka. Pozostała część Prus Królewskich była reprezentowana przez 3 zakonników z Lubawy i 2 z Nowego nad Wisłą. Mocno reprezentowana jest także Wielkopolska. 4 zakonników pochodziło z Poznania, 3 ze Środy Wielkopolskiej, 2 z Wągrowca i 2 z Mroczy. Kujawska Bydgoszcz była reprezentowana przez 4 zakonników. Wreszcie 2 zakonników wywodziło się z Warszawy.

Tab. 22. Pochodzenie geograficzne gwardianów toruńskich

Miejscowość	Liczba zakonników
Braniewo	2
Lubawa	2

Toruń	2
Bisztynek	1
Reszel	1
Poznań	1
Krobia	1
Sadokrzyce	1
Biezuń	1
Kania	1
Sadłowo	1

Opracowanie własne w oparciu o aneksy

Jak zauważamy, spośród miejscowości pochodzenia toruńskich gwardianów najsilniej reprezentowane były Prusy Królewskie, z których pochodziło 7 gwardianów – 4 pochodziło z Warmii, a 3 z województwa chełmińskiego. Reprezentowana była też Wielkopolska przez duże miasto Poznań i małe miasteczko Krobię, a także Mazowsze przez małe miasteczko Biezuń. Ponadto mieliśmy szlachcica z sieradzkiego z Sadokrzyc i z Sadłowa prawdopodobnie w Ziemi Dobrzyńskiej. Lokalizacji wsi Kania nie udało się ustalić.

Tab. 23. Pochodzenie geograficzne wikariuszy toruńskich

Miejscowość	Liczba zakonników
Braniewo	2
Bisztynek	2
Barczewo	1
Nowe nad Wisłą	1
Woj. chełmińskie	1
Kamionna	1
Śmigiel	1
Mrocza	1
Czaplice-Rejki	1
Głogów	1
Okolice Bambergu	1
Kabonin	1

Opracowanie własne w oparciu o aneksy

Podobnie jak w przypadku gwardianów również spośród wikariuszy najmocniej były reprezentowane były Prusy Królewskie – 5 zakonników pochodziło z Warmii, 1 z Pomorza Gdańskiego i 1 z woj. chełmińskiego. Wielkopolska była reprezentowana przez 3 zakonników z małych miasteczek – Kamionnej, Śmigła i Mroczy. 1 z zakonników pochodził z zaścianka

Czaplice-Rejki na Podlasiu. Było też 2 obcokrajowców – 1 zakonnik pochodził ze śląskiego Głogowa, a 1 z okolic Bambergu. Lokalizacji wsi Kabonin nie udało się ustalić.

Tab. 24. Pochodzenie geograficzne kaznodziejów ogółem
(tylko miejscowości, z których pochodził więcej niż 1 zakonnik)

Miejscowość	Liczba zakonników
Reszel	4
Lubawa	3
Bydgoszcz	3
Bisztynek	3
Wągrowiec	2
Środa Wielkopolska	3
Poznań	3
Frombork	2
Braniewo	2

Opracowanie własne w oparciu o aneksy

W porównaniu do zestawienia dla całego klasztoru dla kaznodziejów udział Warmii nie jest aż tak silny – 3 zakonników pochodziło z Reszla, 3 z Bisztyńka, 2 z Braniewo i 2 z Fromborka. Z Lubawy w Prusach Królewskich pochodziło 3 zakonników, a z kujawskiej Bydgoszczy także 3 zakonników. Wreszcie z Wielkopolski 2 zakonników pochodziło z Poznania, 2 z Wągrowca i 2 ze Środy Wielkopolskiej.

Tab. 25. Pochodzenie geograficzne kaznodziejów zwyczajnych

Miejscowość	Liczba zakonników
Lubawa	3
Wągrowiec	2
Środa Wielkopolska	2
Gostyń	1
Poznań	1
Kobylin	1
Łobzenica	1
Mrocza	1
Konarzew	1
Wochlewo	1
Ciciąż	1
Piotrkowice	1
Bydgoszcz	1
Nowe nad Wisłą	1
Warszawa	1
Przasnysz	1

Raciąż	1
Korytnica	1
Uniejów	1
Pszczonowo	1
Orzechowo	1
Tylicz	1
Sviadново	1
Skurcz	1
Kralcz	1
Janków	1
Przysiek	1

Opracowanie własne w oparciu o aneksy

Inaczej niż w przypadku poprzednich kategorii zakonników, tu najsilniej jest reprezentowana Wielkopolska – było stąd 14 zakonników. Po 2 zakonników pochodziło z Wągrowca i Środy Wielkopolskiej, po 1 z Gostynia, Poznania, Kobyлина, Łobzenicy i Mrczy, a po 1 z wielkopolskich wsi Konarzewa, Wochlewa Ciciąża, Potulic i Piotrkowic. 4 zakonników pochodziło z Prus Królewskich – 3 z Lubawy, a 1 z Nowego nad Wisłą. 1 zakonnik pochodził z kujawskiej Bydgoszczy. 4 zakonników było z Mazowsza – 1 z Warszawy, 1 z Przasnysza, 1 z Raciąża i 1 ze wsi Korytnica. 3 zakonników było z Polski środkowej – 1 z Uniejowa, 1 z Pszczonowa i 1 z Orzechowa w sieradzkim. 1 z zakonników pochodził z Tylicza w Małopolsce. 1 z zakonników był obcokrajowcem – pochodził ze Sviadnova na Morawach. Miejsowości Skurcz, Kralcz, Janków i Przysiek nie udało się pewnie zidentyfikować¹³⁹⁶.

Tab. 26. Pochodzenie geograficzne kaznodziejów niemieckich

Miejscowość	Liczba zakonników
Reszel	3
Bisztynek	2
Braniewo	2
Tolkmicko	1
Frombork	1
Schönwald na Warmii	1
Maweren na Warmii	1
Warmia	1
Stockheim	1
Frankonia	1
Finsing	1

¹³⁹⁶ Być może chodzi o Skórcz na Kociewiu oraz Przysiek pod Toruniem.

Tyrol	1
Satov	1
Suchanowice (?)	1
Kabonin (?)	1

Opracowanie własne w oparciu o aneksy

Spośród kaznodziejów niemieckich, których pochodzenie udało się ustalić, dominuje Warmia. Było to łącznie 13 zakonników – 3 pochodziło z Reszla, 2 z Braniewa, 2 z Bisztynka, 1 z Tolkmicka, 1 z Fromborka, a 3 z mniejszych miejscowości. Dodatkowo liczni byli wśród nich obcokrajowcy – mamy 2 Frankończyków, 1 Bawarczyka, 1 Tyrolczyka oraz 1 Morawianina.

Tab. 27. Pochodzenie geograficzne lektorów ogółem

Miejscowość	Liczba zakonników
Warszawa	2
Poznań	1
Środa Wielkopolska	1
Kórnik	1
Dubin	1
Gerewo	1
Trzemeszno	1
Okolice Bambergu	1
Oberstrew	1
Kadań	1
Orneta	1
Reszel	1
Braniewo	1
Lidzbark Warmiński	1
Jeziorany	1
Ditterdorf	1
Tolniki	1
Stoczek	1
Kolno	1
Pomierki	1
Toruń	1
Piaseczno	1
Biezuń	1
Bydgoszcz	1
Nakło	1
Strzelce Wielkie	1
Laskowiec	1
Kamień	1

Cantopen	1
Janków	1
Kania	1

Opracowanie własne w oparciu o aneksy

Pod względem pochodzenia lektorzy byli bardzo rozproszeni. Zauważalna jest reprezentacja Warmii – było to 9 zakonników – 1 z Ornety, 1 z Reszła, 1 z Braniewa, 1 z Lidzbarka Warmińskiego, 1 z Jezioran i 4 z mniejszych miejscowości. 6 zakonników pochodziło z Wielkopolski – 1 z Poznania, 1 z Kórnik, 1 ze Środy Wielkopolskiej, 1 z Trzemeszno i 2 z mniejszych miejscowości. Z Mazowsza było 4 zakonników – 2 z Warszawy, 1 z Piaseczna i 1 z Bieżunia. 3 zakonników było obcokrajowcami – było tu 2 Frankończyków i 1 Czech. 2 zakonników pochodziło z woj. chełmińskiego – 1 z Torunia i 1 spod Lubawy. 2 zakonników pochodziło z Krajny – 1 z Nakła i 1 ze Strzelców Wielkich. 1 zakonnik pochodził z kujawskiej Bydgoszczy.

Warmia, z której wywodziło się tak wiele spośród toruńskich bernardynów, była obszarem homogenicznie katolickim, odróżniającym się znacznie od innych obszarów Prus Królewskich. Decydowały o tym przede wszystkim uprawnienia dominialne biskupa oraz kapituły warmińskiej – wśród nich między innymi prawo patronatu dla ponad 90% świątyń¹³⁹⁷. Warmia należała też do obszarów o najmniejszej frakcjonalizacji religijnej w obrębie całej korony¹³⁹⁸. Również Janusz Małek zwrócił uwagę na specyfikę Warmii w obrębie Prus Królewskich jako terenu wyłącznie katolickiego, gdzie żaden inny kult nie mógł być sprawowany¹³⁹⁹. Warmię cechowała także szczególnie uprzywilejowana niezależność, z utrzymaną średniowieczną strukturą stanową i własnościową¹⁴⁰⁰. Wyizolowanie Warmii od reszty Prus skutkowało też tworzeniem się odbioru Warmii jako własnej ojczyzny, własnego kraju¹⁴⁰¹. Znajdujemy na to przykład w źródłach bernardyńskich – przy nekrologu ojca Michała Kelmera kaznodziei niemieckiego we Wschowie odnotowano, że był on narodowości warmińskiej - „*natione varmiensis*”¹⁴⁰².

Na sam koniec warto jeszcze zwrócić uwagę na obcokrajowców. 5 toruńskich bernardynów wywodziło się z Frankonii: 1 z Oberstrew, 1 z okolic Bambergu, 1 z Mellrichstadt, 1 ze Stockheim

¹³⁹⁷B. Szady, *Geografia struktur religijnych i wyznaniowych w Koronie w II połowie XVIII wieku*, Lublin 2010, s. 156.

¹³⁹⁸*Ibidem*, s. 232.

¹³⁹⁹J. Małek, *Dwie części Prus – nowsze spojrzenie*, [w:] *Prusy Książęce i Prusy Królewskie w XVI-XVIII wieku*, red. J. Wijaczka, Kielce 1997, s. 12.

¹⁴⁰⁰D. Bogdan, *Warmia w XVI-XVIII wieku. Dominium – księstwo – kraik?*, [w:] *Prusy Książęce i Prusy Królewskie w XVI-XVIII wieku*, red. J. Wijaczka, Kielce 1997, s. 76.

¹⁴⁰¹*Ibidem*, s. 75.

¹⁴⁰²APBK, sygn. W-29, s. 392.

i ogólnie z Frankonii. Związki z tym rejonem zostały wykazane także dla innych klasztorów¹⁴⁰³. Ponadto 1 z toruńskich bernardynów pochodził z Finsing w Bawarii, a 1 z Tyrolu. Na tym jednak nie kończą się obcokrajowcy, bowiem mieliśmy jeszcze 2 zakonników z Czech – ze Kadaň i Iglawy – oraz 2 zakonników z Moraw – ze Sviadnova i Satova. 1 zakonnik pochodził też ze śląskiego Głogowa.

Kadaň wydaje się tutaj zupełnie nieprzypadkowy. Wedle ustaleń najnowszej literatury jest to najlepiej zachowana arystokratyczna fundacja klasztoru obserwanckiego w Czechach¹⁴⁰⁴. Wygląda na to, że w tym wypadku o powołaniu zadecydował wpływ obserwanckiego klasztoru z rodzinnego miasta. Również śląski Głogów posiadał klasztor obserwancki¹⁴⁰⁵. Związki z Frankonią zdają się być powiązane z migracją Bambrów – od 1719 roku przez ponad 50 lat w okolicach Poznania osiedlali się przybysze z Górnej Frankonii – głównie okolic Bambergu – aby odbudować ten teren po zniszczeniach wojennych. W Bambergu mieszkało wtedy wielu zubożałych, bezrobotnych mieszkańców, dla których migracja była wielką szansą. Migrację ułatwiały powiązania pomiędzy biskupstwem poznańskim i arcybiskupstwem wrocławskim oraz wzajemne powiązania handlowe¹⁴⁰⁶. Niewykluczone, że niektórzy świeżo przybyli do Polski migranci, zamiast osiąść na roli, zdecydowali się dołączyć do zakonu. Za taką interpretacją przemawia fakt, że aż 3 z 4 Frankończyków wpisało się do nowicjatu poznańskiego.

4.5. Pochodzenie etniczne bernardynów toruńskich i języki

Istotną okolicznością, z jaką wiązała się działalność w Toruniu, była wszechobecność języka niemieckiego. Daje się licznie zauważyć, że wielu spośród toruńskich bernardynów nosiło nazwiska niemieckie.

Bez wątplenia pochodzenie etniczne było zauważane przez ówczesnych bernardynów prowincji wielkopolskiej. Po pierwsze w konstytucjach prowincji odnotowano, że na prowincjałów nie mogło być pod rząd powołanych dwóch Niemców¹⁴⁰⁷. Po drugie, w aktach nowicjatów odnotowywano, że dany nowicjusz stawiał się w nowicjacie w stroju niemieckim odróżniającym się

---

¹⁴⁰³M. Stawiski, *Bernardyni bydgoscy w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2019, s. 237; M. Stawiski, *Bernardyni w Świeciu w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2020, s. 301.

¹⁴⁰⁴Z. Křeneková, *Locus Fratrum. Architecture of Observant Franciscan Monasteries in Bohemia, Moravia, Silesia and Upper Lusatia in the Late Middle Ages*, Berlin 2018, s. 50.

¹⁴⁰⁵M. Konopnicka-Szatarska, *Klaryski głogowskie*, "Studia Zachodnie", t. 6: 2002, s. 97.

¹⁴⁰⁶A. Szczepaniak-Kroll, *Poznańscy Bambrzy, czyli jak zachować tożsamość przez 300 lat?*, "Klio", t. 45: 2018, nr 2, s. 62, 64-65.

¹⁴⁰⁷APBK, sygn. W-29, s. 81.

zatem od stroju polskiego. Przykładowo pochodzący z Olsztyna brat Urban Schultz w 1741 roku przybył do nowicjatu w Poznaniu w stroju niemieckim¹⁴⁰⁸.

Świadomie używam tu określenia o pochodzeniu etnicznym. W realiach mieszczańskich XVIII wieku narodowość może być bowiem terminem jeszcze nieaktualnym. Świadomie unikają tego terminu badacze. Przykładowo Krzysztof Mikulski, opisując wczesnonowożytny Toruń, pisał o „stosunkach etnicznych”¹⁴⁰⁹ czy „ludności polskiego pochodzenia”¹⁴¹⁰, a Stanisław Salmonowicz w tym samym kontekście wspominał o „ludności mieszczańskiej pochodzenia niemieckiego”¹⁴¹¹ lub „elitach mieszczańskich, mocno związanych z tradycjami etnicznymi niemieckimi”¹⁴¹².

Wydaje się, że związki z niemczyzną nie były aż tak istotne w przypadku powoływania do tego klasztoru jak w wypadku klasztorów w Kadynach czy Stoczku Klasztornym. Porównałem udział nazwisk niemieckich w spisach zakonników bernardyńskich z klasztorów Prus Królewskich w 1762 roku. Wynika z nich, że największy udział nazwisk niemieckich był w Stoczku Klasztornym (ok. 83,3%) oraz Kadynach (80%), a najmniejszy w Nowem nad Wisłą (ok. 23,5%) i Lubawie (ok. 6,3%). Toruń lokował się mniej więcej na środku stawki z udziałem nazwisk niemieckich na poziomie ok. 37,1%¹⁴¹³.

Ważnym zagadnieniem jest znajomość języków przez toruńskich bernardynów. Zachowane dla klasztoru toruńskiego spisy nie podają niestety informacji o ich kompetencjach językowych. Inaczej miała się sprawa w przypadku spisów dotyczących klasztoru bernardyńskiego w Kadynach, na których pracował Wojciech Zawadzki. Klasztor ten podobnie jak Toruń położony był na obszarze Prus Królewskich. Ze spisów tych wynika powszechna trójjęzyczność kadyńskich bernardynów, którzy posługiwali się językami polski, niemiecki oraz łaciński¹⁴¹⁴. Hieronim Wyczawski w artykule poświęconym innemu klasztorowi bernardyńskiemu w Stoczku Klasztornym również na obszarze Prus Królewskich wyraził z kolei pogląd, że do Stoczka Klasztornego wysyłano zakonników znających języki polski i niemiecki¹⁴¹⁵.

---

¹⁴⁰⁸ APBK, sygn. S-po-1, s. 76.

¹⁴⁰⁹ K. Mikulski, *Obcy w oblężonej twierdzy protestantyzmu – portret zbiorowy katolików toruńskich w II połowie XVII i XVIII wieku*, [w:] *Rzeczpospolita wielu wyznań*, red. A. Kaźmierczyk et al., Kraków 2004, s. 293.

¹⁴¹⁰ Ibidem, s. 294.

¹⁴¹¹ S. Salmonowicz, *W staropolskim Toruniu (XVI-XVIII w.). Studia i szkice*, Toruń 2005, s. 9.

¹⁴¹² Ibidem.

¹⁴¹³ M. Stawiski, *Klasztory bernardyńskie w Prusach Królewskich w XVIII wieku. Świat pogranicza polsko-niemieckiego i katalicko-luterańskiego*, [w:] *Na pograniczach. Instytucje i ludzie pogranicza*, red. R. Lipelt, Sanok 2019, s. 14-16.

¹⁴¹⁴ W. Zawadzki, *Dzieje klasztoru bernardyńskiego w Kadynach*, Elbląg-Olsztyn 2015, s. 98.

¹⁴¹⁵ H. E. Wyczawski, *Stoczek Klasztorny*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 354.

Z pewnością jednak nie wszyscy toruńscy bernardyni byli dwujęzyczni. Niektórzy zakonnicy mogli znać jedynie język polski. Przyjrzyjmy się postaci Ludwika Sąmpeławskiego. Za jego gwardianatu prowadzone były intensywne prace budowlane. Na ich rozpoczęcie podpisane zostały w dniu 18 listopada 1750 roku dwa kontrakty – zredagowany w języku polskim kontrakt z cieślą Johannem Danielem Mejerem¹⁴¹⁶ oraz zredagowany po niemiecku kontrakt z murarzem Johannem Friedrichem Szterlingiem¹⁴¹⁷. O ile z ramienia klasztoru pierwszy kontrakt został podpisany przez gwardiana Sąmpeławskiego oraz syndyka apostolskiego Zacharyaszewicza, o tyle drugi kontrakt został już podpisany tylko przez samego Zacharyaszewicza. Okoliczność ta może wskazywać ze sporym prawdopodobieństwem, że Sąmpeławski przynajmniej wtedy nie potrafił posługiwać się jeszcze niemieckim. Wydaje się, że większość bernardynów prowincji wielkopolskiej nie znała języka niemieckiego podobnie jak nie znała go większość ówczesnej polskiej populacji. Nie da się wykluczyć, że tego typu zakonnicy mogli trafiać do klasztoru toruńskiego. Klasztor prowadził przede wszystkim duszpasterstwo wobec ludności polskojęzycznej (zob. rozdział V) i znajomość języka niemieckiego nie była konieczna, chociaż oczywiście znacząco ułatwiała funkcjonowanie w mieście.

Wydaje się, że mogły mieć miejsce także sytuacje odwrotne. Przykładowo pochodzący z Warmii brat Ludwik Raski, poświadczając w 1759 roku brak przeciwwskazań wobec złożenia profesji, treść oświadczenia zapisał po niemiecku pismem gotyckim¹⁴¹⁸. Co do zasady oświadczenia te były zapisywane po łacinie. Bracia nieznający łaciny zapisywali je po polsku. Użycie przezeń niemieckiej pisowni wskazuje na to, że był to jedyny znany mu wówczas język.

Jak zatem widzimy, nawet zakonnicy noszący nazwisko polskie mogli być bardziej związani z niemieckim. Podobnie zakonnik noszący nazwisko typowo niemieckie, mógł tak naprawdę posługiwać się wyłącznie językiem polskim. Z braku jednak innego masowego źródła niż nazwiska zakonników przedstawione zostaną poniżej szacunkowe stosunki etniczne w klasztorze w oparciu o ten właśnie element. Na 562 zakonników z klasztoru toruńskiego aż 155 spośród nich nosiło nazwisko niemieckie. Było to zatem aż ponad 27% wszystkich toruńskich zakonników. Najliczniej nazwiska niemieckie nosili kaznodzieje niemieccy. Na 32 zidentyfikowanych kaznodziejów niemieckich aż 28 nosiło niemieckie nazwiska, a jedynie 4 nazwiska polskie. Dowodzi to, że przyjęte kryterium nazwiska może być w blisko 90% poprawne. 4 jedynych noszących polskie nazwiska kaznodziejów niemieckich byli to Apolinary Rynkiewicz, Aleksy Głuszczyński, Urban Raski oraz Jan Tacki.

---

¹⁴¹⁶APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 101.

¹⁴¹⁷Ibidem, s. 145.

¹⁴¹⁸Ibidem, s. 385.

Tab. 28. Udział nazwisk polskich i niemieckich u toruńskich bernardynów

Nazwiska polskie	407
Nazwiska niemieckie	131

Opracowanie własne w oparciu o aneksy

Szacunkowo 27% spośród toruńskich bernardynów nosiło niemieckie nazwisko. Wynik ten jest zbliżony do wyniku otrzymanego przez mnie dla klasztoru toruńskiego w obliczeniach dokonanych w oparciu o spis zakonników z 1762 roku¹⁴¹⁹. Warto zauważyć, że zbliżony udział nazwisk niemieckich wykazują także XVIII-wieczni bernardyni bydgoscy (ok. 31%)¹⁴²⁰ oraz świeccy (ok. 26%)¹⁴²¹.

Tab. 29. Udział nazwisk polskich i niemieckich u gwardianów

Nazwiska polskie	17
Nazwiska niemieckie	13

Opracowanie własne w oparciu o aneksy

Tab. 30. Udział nazwisk polskich i niemieckich u wikariuszy

Nazwiska polskie	17
Nazwiska niemieckie	15

Opracowanie własne w oparciu o aneksy

Tab. 31. Udział nazwisk polskich i niemieckich u kaznodziejów

Nazwiska polskie	79
Nazwiska niemieckie	31

Opracowanie własne w oparciu o aneksy

Tab. 32. Udział nazwisk polskich i niemieckich u lektorów

Nazwiska polskie	57
Nazwiska niemieckie	22

Opracowanie własne w oparciu o aneksy

Przedstawione w tabelach dane dostarczają ważnych informacji o obsadzie klasztoru. Urzędy gwardianów i wikariuszy były obsadzone w połowie przez osoby o nazwiskach polskich, a w połowie przez osoby o nazwiskach niemieckich. U kaznodziejów – poza naturalną dominacją

¹⁴¹⁹M. Stawiski, *Klasztory bernardyńskie w Prusach Królewskich w XVIII wieku. Świat pogranicza polsko-niemieckiego i katolicko-luterańskiego*, [w:] *Na pograniczach. Instytucje i ludzie pogranicza*, red. Robert Lipelt, Sanok 2020, s. 13.

¹⁴²⁰M. Stawiski, *Bernardyni bydgoscy w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2019, s. 236.

¹⁴²¹M. Stawiski, *Bernardyni w Świeciu w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2020, s. 300.

nazwisk niemieckich pośród kaznodziejów głoszących kazania w tym języku – udział procentowy nazwisk niemieckich jest zbliżony do tego w całym klasztorze, tak samo u lektorów.

4.6. Przedklasztorne wykształcenie bernardynów toruńskich

Akta nowicjatów zawierają informacje na temat przedklasztornego wykształcenia nowicjuszy. Było ono podawane według standardów nauczania w kolegiach jezuickich – poziom niższy obejmował infimę, syntaksę, poetykę i retorykę, a poziom wyższy filozofię i teologię¹⁴²². Udało się ustalić wykształcenie dla następujących spośród toruńskich bernardynów.

Tab. 33. Przedklasztorne wykształcenie u toruńskich bernardynów

Poziom wykształcenia	Liczba zakonników
Infima	0
Syntaksa	5
Poetyka	12
Retoryka	55
Filozofia	4
Teologia	3

Opracowanie własne na podstawie aneksów

Z przedstawioną tabeli wynika, że standardem było, że nowicjusz miał wykształcenie na poziomie klasy retoryki. Niższe lub wyższe wykształcenie zdarzało się sporadycznie. Co znamienne, nawet zakonnicy o wykształceniu filozoficznym lub teologicznym i tak realizowali w zakonie pełny program studiów. Przyjęty do nowicjatu w 1756 roku z wykształceniem na poziomie klasy teologii Marian Theen¹⁴²³ był w 1762 roku studentem teologii spekulatywnej.

4.7. Pochodzenie bernardynów toruńskich według nowicjatów

W rozdziale II opisane została historia nowicjatów w prowincji wielkopolskiej. Jak pamiętamy, nowicjaty były stale przenoszone pomiędzy klasztorami. Dla analizy statystycznej potrzebne tu będą pewne uproszczenie. Jeden z nowicjatów był związany z klasztorami poznańskimi – tylko epizodycznie znajdował się on w Kazimierzu Biskupim i Kościanie. Bez wątplenia jednak dalej zbierał on nowicjuszy z tego samego obszaru. Z tego względu nowicjat ten będzie

¹⁴²²G. Lühr, *Einleitung*, [w:] *Die Schüler des Braunsberger Gymnasiums von 1694 bis 1776 nach dem Album Scholasticum Brunsbergense*, wyd. G. Lühr (Monumenta Historiae Warmiensis, Bd. 12), Braunsberg 1934, s. 10.

¹⁴²³APBK, sygn. S-po-1, s. 97.

w poniższych obliczeniach określany jako nowicjat poznański. Drugi nowicjat funkcjonował w Warszawie. Jego przenosin na lata 1715-1725 do Skępego wyjątkowo tutaj nie zaliczymy, ponieważ w 1725 roku nie zdecydowano się na powrót nowicjatu do Warszawy, a raczej na utworzenie tam nowego nowicjatu przy zachowaniu istnienia nowicjatu skępskiego. Okres przenosin nowicjatu warszawskiego do Przasnysza będzie już natomiast wliczany jako nowicjat warszawski. Trzeci nowicjat wreszcie funkcjonował nieprzerwanie od 1715 roku w Skępem.

Tab. 34. Pochodzenie toruńskich bernardynów według nowicjatów (z pominięciem studentów)

Nowicjat	Liczba bernardynów
Poznań	95
Warszawa	76
Skępe	138
Nieznany	5

Opracowanie własne na podstawie aneksów

Blisko 44% spośród toruńskich bernardynów pochodziło z pobliskiego nowicjatu w Skępem. Wskazuje to wyraźnie, że Skępe stanowiło główny punkt rekrutacji dla przyszłych toruńskich bernardynów. Nowicjat poznański odpowiadał za 30% zakonników i nowicjat warszawski za 24% zakonników. Zauważamy zatem, że klasztor toruński w najmniejszym stopniu korzystał z powołań zakonnych w Warszawie.

Tab. 35. Pochodzenie toruńskich gwardianów według nowicjatów

Nowicjat	Liczba bernardynów
Poznań	8
Warszawa	12
Skępe	10

Opracowanie własne na podstawie aneksów

Tab. 36. Pochodzenie toruńskich wikariuszy według nowicjatów

Nowicjat	Liczba bernardynów
Poznań	6
Warszawa	7
Skępe	18
Nieznany	1

Opracowanie własne na podstawie aneksów

Tab. 37. Pochodzenie toruńskich kaznodziejów zwyczajnych według nowicjatów

Nowicjat	Liczba bernardynów
Poznań	23

Warszawa	14
Skępe	14
Nieznany	1

Opracowanie własne na podstawie aneksów

Tab. 38. Pochodzenie toruńskich kaznodziejów niemieckich według nowicjatów

Nowicjat	Liczba bernardynów
Poznań	5
Warszawa	12
Skępe	15

Opracowanie własne na podstawie aneksów

Tab. 39. Pochodzenie toruńskich lektorów według nowicjatów

Nowicjat	Liczba bernardynów
Poznań	28
Warszawa	13
Skępe	35
Nieznany	1

Opracowanie własne na podstawie aneksów

W przypadku gwardianów udział poszczególnych nowicjatów był zbliżony, z delikatną przewagą nowicjatu warszawskiego. U wikariuszy sytuacja wyglądała już jednak zupełnie inaczej – większość toruńskich wikariuszy wywodziła się z nowicjatu skępskiego. Liczba wikariuszy z tego nowicjatu blisko trzykrotnie lub trzykrotnie przewyższała liczbę wikariuszy pochodzących z innych nowicjatów. Kaznodzieje zwyczajni najczęściej pochodzili z nowicjatu poznańskiego, pozostałe dwa nowicjaty były dużo skromniej reprezentowane. Wyniki te znajdują potwierdzenie w analizie geograficznej – faktycznie bowiem kaznodzieje zwyczajni byli głównie z Wielkopolski. Kaznodzieje niemieccy byli rekrutowani przeważnie w nowicjacie skępskim i warszawskim. Jedynie pojedynczy zakonnicy przyjęci w Poznaniu objęli urząd kaznodziei niemieckiego w Toruniu. Toruńscy lektorzy pochodzili głównie z nowicjatu skępskiego i poznańskiego. Jeśli zakonnik wstąpił do zakonu w nowicjacie warszawskim, to było mało prawdopodobnym, że zostanie lektorem w Toruniu. Ogólny wniosek z tej analizy jest taki, że w zależności od funkcji zakonnika w klasztorze udział poszczególnych nowicjatów był bardzo zróżnicowany.

4.8. Tytuły zakonne bernardynów toruńskich

Bernardyni korzystali z licznych tytułów zakonnych. Początkowo służące wyróżnieniu najbardziej zasłużonych zakonników, z czasem stały się standardowym elementem kariery

większości zakonników.¹⁴²⁴ Tytuł *Praedicator Generalis* był nadawany głównie kaznodziejom. Statuty prowincji wskazują, że tytuły ten mógł być nadany dopiero po 9 latach pełnienia funkcji kaznodziei¹⁴²⁵. Tytuł *Confessarius Emeritus* był nadawany głównie spowiednikom i wikariuszom. Warto nadmienić, że spośród owych dwóch tytułów to tytuł *Praedicator Generalis* uważany był za bardziej zaszczytny¹⁴²⁶. Tytuł *Frater Emeritus* był nadawany braciom-laikom¹⁴²⁷. Tytuł *Diffinitor Habitualis* przysługiwał byłym definitorem aktualnym¹⁴²⁸. Tytuł *Lector Jubilandus* był przyznawany lektorom teologii spekulatywnej¹⁴²⁹. Nadawano go po 9 latach wykładania teologii¹⁴³⁰. Zwykle równocześnie z tym tytułem nadawano zakonnikowi tytuł *Pater Provinciae*¹⁴³¹.

---

¹⁴²⁴Na kapitule w 1720 roku tytuł *Praedicator Generalis* otrzymało 4 zakonników, a na kapitule w 1770 roku aż 25 zakonników – APBK, sygn. W-7, s. 151, 745. O ile jeszcze w pierwszej połowie XVIII wieku tytuł ten wyróżniał zakonnika, o tyle w końcu XVIII wieku był on raczej z automatu nadawany wszystkim kaznodziejom.

¹⁴²⁵APBK, sygn. W-29, s. 94.

¹⁴²⁶Niektórzy zakonnicy bernardyńscy otrzymali oba te tytuły. W ich wypadku tytuł *Confessarius Emeritus* był zwykle nadawany wcześniej niż tytuł *Praedicator Generalis*. W ich nekrologach natomiast odnotowywano także posiadanie przez nich tylko tego ostatniego. Przykładowo Józef Sątowski w 1767 roku obdarzony został tytułem *Confessarius Emeritus* (APBK, sygn. W-7, s. 900), a w 1773 roku tytułem *Praedicator Generalis* (APBK, sygn. W-7, s. 985). W jego nekrologu zaś umieszczono przy jego nazwisku jedynie tytuł *Praedicator Generalis* (APBK, sygn. XXVI-1, s. 527). Z kolei Hipolit Różner w 1776 roku obdarzony został tytułem *Confessarius Emeritus* (APBK, sygn. W-7, s. 1019), a w 1779 roku tytułem *Praedicator Generalis* (APBK, sygn. W-7, s. 1054). W jego nekrologu także umieszczono przy jego nazwisku jedynie tytuł *Praedicator Generalis* (APBK, sygn. XXVI-1, s. 179. Interesującym wyjątkiem jest tu Jan Chrzyciel Ertman – zob. biogram.

¹⁴²⁷Zob. np. Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 78v, k. 83r.

¹⁴²⁸Władysław Rutecki w 1725 roku został definitorem prowincji, nie korzystał wówczas z godności *Diffinitor Habitualis* – ibidem, s. 336-337. W 1728 roku – zaraz po zakończeniu urzędowania – został powołany na gwardiana w Kobylinie i korzystał już wówczas z godności *Diffinitor Habitualis*, której wcześniej nie posiadał – ibidem, s. 383. Rafał Jackowski w 1758 roku został definitorem prowincji, nie korzystał wówczas z godności *Diffinitor Habitualis* – ibidem, s. 753. W 1761 roku – zaraz po zakończeniu urzędowania – został powołany na gwardiana w Ratowie i korzystał już wówczas z godności *Diffinitor Habitualis* – ibidem, s. 790.

¹⁴²⁹K. Kantak, *Bernardyni polscy...*, s. 345. Kamil Kantak podaje, że jubilatę uzyskiwało się po 10-12 latach wykładania teologii, była ona równoważna z doktoratem i zapewniała prawo do udziału w kapitułach. Wszakże w analizowanych przeze mnie aktach kapituł mowa jest o 9 latach wykładania teologii, po których przyznawana była jubilatca, np. w odniesieniu do Feliksa Kreczmana w 1758 roku – zob. APBK, sygn. W-7, s. 759. Faktycznie był on wówczas wykładowcą teologii od 9 lat – po raz pierwszy powołany na lektora teologii w 1749 roku – co było podstawą do przyznaniu mu jubilatcy – zob. APBK, sygn. W-7, s. 675, 691, 712, 726, 741; APBK, sygn. W-8, s. 558.

¹⁴³⁰APBK, sygn. W-7, s. 759.

¹⁴³¹W 1771 roku Jan Kapistran Brzozowski został obdarzony przez generała zakonu tytułem *Lector Jubilandus*, co zostało odnotowane w aktach kapituły (APBK, sygn. W-7, s. 961). Mimo że nie znajdujemy nigdzie potem adnotacji, że nadano mu tytuł *Pater Provinciae*, to jednak na liście definitarów podpisanych na zakończenie tej kapituły występuje już z tytułami *Lector Jubilandus* i *Pater Provinciae* (APBK, sygn. W-7, s. 962). Stąd wypływa wniosek, że tytuł *Pater*

Oba te tytuły upoważniały do dożywotniego zasiadania w defensorium prowincji¹⁴³². Tytuł *Praedicator Clarissimus* był rzadki, nadawano go za głoszenie kazań w katedrach¹⁴³³. Przynajmniej dwóch przasnyskich bernardynów miało go jednak w swoim dorobku. Tytuł Notariusza Apostolskiego był to prawniczy tytuł upoważniający do sporządzania dokumentów kościelnych, który w XVI wieku w Rzeczypospolitej mogli nadawać biskupi, oficjałowie, kanonicy, kanclerze biskupi, a w XVIII wieku także nuncjusze¹⁴³⁴.

Tab. 40. Tytuły zakonne u toruńskich bernardynów

Tytuł	Liczba zakonników
<i>Praedicator Generalis</i>	157
<i>Confessarius Emeritus</i>	55
<i>Diffinitor Aggregatus</i>	23
<i>Diffinitor Habitualis</i>	27
<i>Lector Jubilatus Pater Provincia</i>	45
<i>Pater Provinciae Aggregatus</i>	2
<i>Praedicator Clarissimus</i>	1
<i>Notarius Apostolicus</i>	2
Bez żadnego tytułu	27

Opracowanie własne na podstawie aneksów

Tab. 41. Tytuły zakonne gwardianów toruńskich

Tytuł	Liczba zakonników
<i>Praedicator Generalis</i>	19
<i>Confessarius Emeritus</i>	10
<i>Diffinitor Aggregatus</i>	6
<i>Diffinitor Habitualis</i>	8
<i>Lector Jubilatus Pater Provinciae</i>	4
<i>Pater Provinciae Aggregatus</i>	1
Bez żadnego tytułu	2

Opracowanie własne na podstawie aneksów

Provinciae był przyznawany zwykle równocześnie z tytułem *Lector Jubilatus*.

¹⁴³²W odniesieniu do tytułu *Pater Provinciae*: zob. K. Katak, *Bernardyni polscy...*, s. 186-187. W defensorium prowincji widzimy często zakonników z tytułem *Lector Jubilatus* i *Pater Provinciae* (np. w 1786 roku Jan Nepomucen Modlibowski – APBK, sygn. W-7, s. 1171), chociaż czasami zdarzają się też zakonnicy z samym tytułem *Lector Jubilatus* (np. w 1786 roku Rafał Morowicz – APBK, sygn. W-7, s. 1171). Z tego można wysnuć wniosek, że oba tytuły zapewniały dożywotnie członkostwo w defensorium, chociaż nie spotkałem się nigdy z obecnością na listach defensorów zakonników z samym tytułem *Pater Provinciae*.

¹⁴³³K. Katak, *Bernardyni polscy...*, s. 472.

¹⁴³⁴D. Malec, *Dzieje notariatu polskiego*, Kraków 2007, s. 21, 33.

Tab. 42. Tytuły zakonne wikariuszy toruńskich

Tytuł	Liczba zakonników
<i>Praedicator Generalis</i>	7
<i>Confessarius Emeritus</i>	24
<i>Diffinitor Aggregatus</i>	1
<i>Diffinitor Habitualis</i>	0
<i>Pater Provinciae Lector Jubilatus</i>	0
Bez żadnego tytułu	1

Opracowanie własne na podstawie aneksów

Tab. 43. Tytuły zakonne kaznodziejów toruńskich

Tytuł	Liczba zakonników
<i>Praedicator Generalis</i>	98
<i>Confessarius Emeritus</i>	12
<i>Diffinitor Aggregatus</i>	11
<i>Diffinitor Habitualis</i>	8
<i>Pater Provinciae Lector Jubilatus</i>	6
<i>Praedicator Clarissimus</i>	1
Bez żadnego tytułu	7

Opracowanie własne na podstawie aneksów

Tab. 44. Tytuły zakonne lektorów toruńskich

Tytuł	Liczba zakonników
<i>Praedicator Generalis</i>	27
<i>Confessarius Emeritus</i>	2
<i>Diffinitor Aggregatus</i>	4
<i>Diffinitor Habitualis</i>	9
<i>Pater Provinciae Lector Jubilatus</i>	34
<i>Pater Provinciae Aggregatus</i>	1
<i>Notarius Apostolicus</i>	2
Bez żadnego tytułu	11

Opracowanie własne na podstawie aneksów

Zauważamy, że kaznodzieje otrzymywali najczęściej tytuł *Praedicator Generalis*, a wikariusze tytuł *Confessarius Emeritus*. Pośród gwardianów występowały oba tytuły, z lekką przewagą dla tytułu *Praedicator Generalis*. Tytuł *Pater Provinciae Lector Jubilatus* występował najczęściej u lektorów.

4.9. Modele kariery bernardynów toruńskich

Przebieg zakonnej drogi bernardynów nie był przypadkowy. Definitorium w znacznej części przypadków kształtowało zakonne kariery bernardynów według pewnych schematów. W oparciu o setki przygotowanych biogramów udało mi się przygotować kilka modeli kariery zakonnej.

Pierwszym modelem był model kariery kaznodziejskiej. Zakonnik w tym modelu obejmował różne funkcje kaznodziejskie. Często tacy zakonnicy zostawali też gwardianami, a niektórzy dostępowali nawet zaszczytu zasiadania w definitorium prowincji. Po ok. 20 latach głoszenia kazań zakonnik był wycofywany z przepowiadania i zostawał spowiednikiem.

Drugim modelem kariery był model kariery organizatorsko-spowiedniczej. W tym wypadku zakonnik sprawował naprzemiennie funkcje spowiednika, wikariusza oraz mistrza nowicjuszy. Stosunkowo rzadziej zakonnicy z tego modelu dostępowali zaszczytu pełnienia funkcji gwardiana lub wyboru do definitorium prowincji. Podobnie po ok. 20 latach realizacji tego modelu definitorium kierowało ich już tylko do pracy spowiedniczej.

Trzecim modelem kariery był model kariery naukowej. Typowy przebieg tego modelu to wykładanie przez zakonnika przez 6 lat filozofii, a następnie 9 lat teologii spekulatywnej, po czym otrzymywał on jubilatę – odpowiednik doktoratu – zapewniający dożywotnie członkostwo w zarządzie prowincji. Zakonnicy z tego modelu często zostawali gwardianami i pełnili najważniejsze funkcje w prowincji.

Istniały także mieszane typy kariery. Często funkcje kaznodziejskie bywały naprzemiennie stosowane z funkcjami organizatorsko-spowiedniczymi. Warto zwrócić uwagę, że taki układ dotyczył najczęściej kaznodziejów głoszących kazania w języku niemieckim. Zdarzało się również, że funkcje kaznodziejskie łączono z różnymi niższymi lektoratami – teologii moralnej lub retoryki. Sytuacja ta dotyczyła np. zakonników, którym nie powiodło się w konkursie na lektora filozofii. Do skrajnie rzadkich przypadków należały sytuacje, gdzie mieszane ze sobą były funkcje kaznodziejskie, organizatorsko-spowiednicze i naukowe. Często zdarzało się także, że zakonnik przez pierwsze 6 lat zmierzał drogą kariery naukowej przez lektorat filozofii, ale ze względu na słaby wynik konkursu na lektora teologii spekulatywnej jego kariera naukowa była przerywana. Zakonnik taki wówczas najczęściej kierowany był do pracy kaznodziejskiej.

Poniżej przyjrzymy się, jak wyglądała obecność poszczególnych modeli kariery wśród toruńskich bernardynów ogółem oraz w podziale na grupy.

Tab. 45. Modele kariery wśród toruńskich bernardynów ogółem
(z pominięciem braci-laików i studentów)

Model kariery	Liczba zakonników
Kaznodziejski	93
Organizatorsko-spowiedniczy	36
Naukowy	54
Mieszany – podtyp łączący funkcje kaznodziejskie z organizatorsko-spowiedniczymi	24
Mieszany – podtyp łączący funkcje kaznodziejskie z naukowymi	21
Mieszany – podtyp łączący funkcje kaznodziejskie z organizatorsko-spowiedniczymi i naukowymi	7
Mieszany – podtyp łączący funkcje organizatorsko-spowiednicze z naukowymi	1
Mieszany – podtyp kariery naukowej przerwanej	13

Opracowanie własne na podstawie aneksów

Model kariery został przypisany do wszystkich spośród toruńskich bernardynów za wyjątkiem studentów i braci-laików. Ponad 1/3 wszystkich zakonników realizowała model kariery kaznodziejskiej. Był to zdecydowanie dominujący model kariery. Drugie miejsce w klasztorze toruńskim model kariery naukowej, co nie dziwi ze względu na obecność w klasztorze studiów zakonnych. Jak zauważymy niżej, była to głównie zasługa lektorów teologii spekulatywnej.

Tab. 46. Modele kariery wśród toruńskich gwardianów

Model kariery	Liczba zakonników
Kaznodziejski	8
Organizatorsko-spowiedniczy	7
Naukowy	6
Mieszany – podtyp łączący funkcje kaznodziejskie z organizatorsko-spowiedniczymi	4
Mieszany – podtyp łączący funkcje kaznodziejskie z naukowymi	3
Mieszany – podtyp łączący funkcje kaznodziejskie z organizatorsko-spowiedniczymi i naukowymi	-----
Mieszany – podtyp łączący funkcje organizatorsko-spowiednicze z naukowymi	-----
Mieszany – podtyp kariery naukowej przerwanej	2

Opracowanie własne na podstawie aneksów

Tab. 47. Modele kariery wśród toruńskich wikariuszy

Model kariery	Liczba zakonników
Kaznodziejski	-----
Organizatorsko-spowiedniczy	23
Naukowy	-----
Mieszany – podtyp łączący funkcje kaznodziejskie z organizatorsko-spowiedniczymi	8
Mieszany – podtyp łączący funkcje kaznodziejskie z naukowymi	-----
Mieszany – podtyp łączący funkcje kaznodziejskie z organizatorsko-spowiedniczymi i naukowymi	1
Mieszany – podtyp łączący funkcje organizatorsko-spowiednicze z naukowymi	-----
Mieszany – podtyp kariery naukowej przerwanej	-----

Opracowanie własne na podstawie aneksów

Tab. 48. Modele kariery wśród toruńskich kaznodziejów zwyczajnych

Model kariery	Liczba zakonników
Kaznodziejski	38
Organizatorsko-spowiedniczy	-----
Naukowy	-----
Mieszany – podtyp łączący funkcje kaznodziejskie z organizatorsko-spowiedniczymi	2
Mieszany – podtyp łączący funkcje kaznodziejskie z naukowymi	5
Mieszany – podtyp łączący funkcje kaznodziejskie z organizatorsko-spowiedniczymi i naukowymi	1
Mieszany – podtyp łączący funkcje organizatorsko-spowiednicze z naukowymi	-----
Mieszany – podtyp kariery naukowej przerwanej	6

Opracowanie własne na podstawie aneksów

Tab. 49. Modele kariery wśród toruńskich kaznodziejów niemieckich

Model kariery	Liczba zakonników
Kaznodziejski	19
Organizatorsko-spowiedniczy	-----
Naukowy	-----
Mieszany – podtyp łączący funkcje kaznodziejskie z organizatorsko-spowiedniczymi	10
Mieszany – podtyp łączący funkcje	1

kaznodziejskie z naukowymi	
Mieszany – podtyp łączący funkcje kaznodziejskie z organizatorsko-spowiedniczymi i naukowymi	-----
Mieszany – podtyp łączący funkcje organizatorsko-spowiednicze z naukowymi	-----
Mieszany – podtyp kariery naukowej przerwanej	2

Opracowanie własne na podstawie aneksów

Tab. 50. Modele kariery wśród toruńskich lektorów filozofii

Model kariery	Liczba zakonników
Kaznodziejski	-----
Organizatorsko-spowiedniczy	-----
Naukowy	7
Mieszany – podtyp łączący funkcje kaznodziejskie z organizatorsko-spowiedniczymi	-----
Mieszany – podtyp łączący funkcje kaznodziejskie z naukowymi	4
Mieszany – podtyp łączący funkcje kaznodziejskie z organizatorsko-spowiedniczymi i naukowymi	-----
Mieszany – podtyp łączący funkcje organizatorsko-spowiednicze z naukowymi	-----
Mieszany – podtyp kariery naukowej przerwanej	3

Opracowanie własne na podstawie aneksów

Tab. 51. Modele kariery wśród toruńskich lektorów teologii spekulatywnej

Model kariery	Liczba zakonników
Kaznodziejski	-----
Organizatorsko-spowiedniczy	-----
Naukowy	44
Mieszany – podtyp łączący funkcje kaznodziejskie z organizatorsko-spowiedniczymi	-----
Mieszany – podtyp łączący funkcje kaznodziejskie z naukowymi	5
Mieszany – podtyp łączący funkcje kaznodziejskie z organizatorsko-spowiedniczymi i naukowymi	1
Mieszany – podtyp łączący funkcje organizatorsko-spowiednicze z naukowymi	-----
Mieszany – podtyp kariery naukowej przerwanej	-----

Opracowanie własne na podstawie aneksów

Tab. 52. Modele kariery wśród toruńskich lektorów teologii moralnej

Model kariery	Liczba zakonników
Kaznodziejski	-----
Organizatorsko-spowiedniczy	-----
Naukowy	5
Mieszany – podtyp łączący funkcje kaznodziejskie z organizatorsko-spowiedniczymi	-----
Mieszany – podtyp łączący funkcje kaznodziejskie z naukowymi	7
Mieszany – podtyp łączący funkcje kaznodziejskie z organizatorsko-spowiedniczymi i naukowymi	5
Mieszany – podtyp łączący funkcje organizatorsko-spowiednicze z naukowymi	1
Mieszany – podtyp kariery naukowej przerwanej	2

Opracowanie własne na podstawie aneksów

Warto zauważyć, że modele kariery u gwardianów rozłożone były raczej równomiernie. Pośród wikariuszy dominował zdecydowanie model kariery organizatorsko-spowiedniczej, ze sporym jednak udziałem mieszanego typu łączącego funkcje kaznodziejskie z organizatorsko-spowiedniczymi. U kaznodziejów dominował naturalnie model kariery kaznodziejskiej. Warto jednak zwrócić, że o ile pośród kaznodziejów zwyczajnych mieszany typ kariery łączący funkcje kaznodziejskie z organizatorsko-spowiedniczymi stanowił mniej niż 5%, o tyle pośród kaznodziejów niemieckich stanowił on blisko 30%. Widzimy zatem, że to zakonnicy należący do tej drugiej grupy zostawali częściej wikariuszami. Zauważamy też, że o ile pośród lektorów teologii spekulatywnej w zasadzie blisko 90% zakonników należało do modelu karier naukowej, o tyle pośród lektorów filozofii było to zaledwie 50%, a wśród lektorów teologii moralnej już jedynie 25%. W przypadku filozofii część zakonników nie doczekała się awansu na lektora teologii spekulatywnej i była kierowana do pracy kaznodziejskiej, a część od początku łączyła funkcje naukowe z kaznodziejskimi. Lektorat teologii moralnej był z kolei często łączony z funkcją kaznodziei, lektorami teologii moralnej zostawali też często byli lektorzy filozofii, którzy nie dali rady awansować na lektorów teologii spekulatywnej. Warto zauważyć, że modele kariery w znacznym stopniu pokrywają się z tytułami zakonnymi – zakonnicy o modelu kariery organizatorsko-spowiedniczej otrzymywali tytuł *Confessarius Emeritus*, a zakonnicy o modelu kariery kaznodziejskiej tytuł *Praedicator Generalis*.

4.10. Zakonne imiona u toruńskich bernardynów

Ciekawym zagadnieniem są przyjmowane przez bernardynów imiona zakonne. Dotychczasowa literatura na temat imion zakonnych przedstawia się bardzo ubogo, szczególnie w odniesieniu do zakonów męskich¹⁴³⁵. Przyjęcie nowego imienia w zakonie miało symbolizować radykalną zmianę życia, a źródłem tego zwyczaju były najprawdopodobniej przykłady biblijne¹⁴³⁶. Imię zakonne ma duże znaczenie, bo jak zauważyła Ewa Zmuda wskazuje ono, „co w życiu Kościoła w danym czasie było przedmiotem szczególnej czci bądź teologicznego namysłu”¹⁴³⁷. Zgodnie z zakonną tradycją było ono inne od chrzestnego i zawsze nawiązywało do postaci jakiegoś świętego, nie było to nigdy imię pogańskie¹⁴³⁸. W związku z tym w oparciu o przygotowane aneksy zebrałem wykaz imion używanych przez toruńskich bernardynów.

Tab. 53. Najpopularniejsze imiona o toruńskich bernardynów

Imię	Liczba zakonników
Franciszek	27
Marian	22
Piotr	21
Antoni	14
Wawrzyniec	12
Władysław	12
Andrzej	12
Ludwik	12
Bonawentura	11
Dominik	11
Jan	11
Augustyn	11
Feliks	11
Bernardyn	10
Jan Kapistran	9
Mikołaj	8

¹⁴³⁵Przegląd literatury aktualnej na rok 2016: E. Zmuda, *Badania nad imionami zakonnymi*, "Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica", t. 11: 2016, s. 151-159.

¹⁴³⁶M. Malec, *Imiona*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa-Kraków 2005, s. 115.

¹⁴³⁷E. Zmuda, *Imię zakonne znakiem religijności i tożsamości*, [w:] *Język tożsamości*, red. G. Cyran, E. Skorupska-Raczyńska, Gorzów Wielkopolski 2015, s. 209.

¹⁴³⁸H. E. Wyczawski, *O właściwe imię błog. Władysława z Gielniowa*, "Ruch Biblijny i Liturgiczny", t. 14: 1961, nr 3-4, s. 167-168.

Hieronim	7
Paweł	7
Euzebiusz	6
Jacek	6
Jan Nepomucen	6
Apolinary	6
Rafał	6
Teodor	6
Idzi	5
Ignacy	5
Florian	5
Michał	5
Roman	5
Roch	5
Stefan	5
Hipolit	5
Jakub	5
Szymon	5

Opracowanie własne w oparciu o aneksy

Dobór imion jest nieprzypadkowy. Zauważalnie mocno reprezentowane są imiona nawiązujące do świętych związanych z Zakonem Franciszkańskim – 27 razy pojawia się imię Franciszek nawiązujące do św. Franciszka z Asyżu, 22 razy imię Marian nawiązujące do szczególnie czczonej w zakonie Matki Bożej, 14 razy imię Antoni nawiązujące do franciszkańskiego świętego Antoniego z Padwy, 12 razy imię Władysław nawiązujące do błogosławionego polskiego bernardyna Władysława z Gielniowa, 12 razy imię Ludwik nawiązujące do świętego franciszkańskiego Ludwika z Tuluzy, 11 razy imię Bonawentura nawiązujące do świętego franciszkańskiego Bonawentury, 10 razy imię Bernardyn nawiązujące do jednego z założycieli obserwancji w zakonie św. Bernardyna ze Sieny i 9 razy imię Jan Kapistran nawiązujące do postaci ucznia Bernardyna świętego Jana Kapistrana założyciela ruchu obserwanckiego w Polsce. A zatem przynajmniej 117 na 562 zakonników z klasztoru toruńskiego nosiło kilka popularnych imion z kręgu zakonu. Było to blisko 21%.

Ciekawe uwagi dotyczące imienia Władysław zebrał Hieronim Wyczawski. Było to imię rzadko używane w Polsce, a częściej było używane jedynie jako imię zakonne nadawane podczas obłóczyn¹⁴³⁹. Zaskakuje wysoka pozycja imion związanych z innymi zakonami – 11 razy pojawiło się imię Dominik związane z Zakonem Kaznodziejskim, a 5 razy imię Ignacy związane

¹⁴³⁹H. E. Wyczawski, *O właściwe imię błog. Władysława z Gielniowa*, "Ruch Biblijny i Liturgiczny", t. 14: 1961, nr 3-4, s. 166.

z Towarzystwem Jezusowym. W przypadku innych zakonów jednak obserwowana jest podobna tendencja – w przypadku dominikanów z Kasiny Wielkiej tylko 9 zakonników nosiło imiona z kręgu swojego zakonu, a aż 5 imiona związane z jezuitami i 3 z franciszkanami¹⁴⁴⁰. Mimo zatem preferowania swojego zakonu imiona związane z innymi ugrupowaniami również były często wykorzystywane.

Zauważalna była też tendencja do wyboru imion według świętych, których wspomnienie obchodzono w danym dniu lub w najbliższych dniach. W przypadku nietypowych imion było to najczęstsze wyjaśnienie przyczyn ich wyboru. I tak przykładowo Pantaleon Maag przyjął habit zakonny w Skępem 25 lipca 1757 roku¹⁴⁴¹. Było to dokładnie 2 dni przed wspomnieniem św. Pantaleona. Z kolei Linus Lilienthal przyjął habit zakonny 20 września 1758 roku¹⁴⁴². Było to na trzy dni przed wspomnieniem świętego papieża Linusa. Wreszcie Saturnin Hopp 7 lipca 1760 roku przyjął w Skępem habit zakonny¹⁴⁴³. Był to dokładnie dzień wspomnienia św. Saturnina.

Dotychczas nie były prowadzone na szerszą skalę badania nad imionami u bernardynów. Przeprowadzona została jedynie analiza imion gwardianów klasztoru bydgoskiego¹⁴⁴⁴. Ze wstępnych badań dla gwardianów tego klasztoru wynika, że imiona były bardzo zróżnicowane, a powtórzyły się jedynie imiona Franciszek, Bernardyn, Gabriel, Hieronim, Ludwik, Marcin, Paweł, Stanisław, Wawrzyniec¹⁴⁴⁵. Daje się zauważyć, że wiele z tych imion – Franciszek, Bernardyn, Hieronim, Ludwik, Paweł – należało też do grona najpopularniejszych w klasztorze toruńskim. Z badań nad imionami dominikanów krakowskiej obecnych na posiedzeniach sądu we wsi Kasina Wielka wyłania się następujący obraz: 6 razy Jan, 5 razy imię Dominik, 4 razy imię Justus, 3 razy imię Cyprian, 3 razy imię Hiacynt, 3 razy imię Modest, 3 razy imię Tomasz, 2 razy zaś imiona: Albert, Alojzy, Andrzej, Augustyn, Bernard, Hieronim, Jeremiasz, Jacek, Ludwik, Mateusz, Michał, Mikołaj, Stefan, Wincenty¹⁴⁴⁶.

---

¹⁴⁴⁰J. Kobylińska, *Imiona oo. dominikanów krakowskich w „Księgach gromadzkich wsi Kasina Wielka” (XVII–XVIII w.)*, "Onomastyka", t. 62: 2018, s. 177.

¹⁴⁴¹APBK, sygn. W-8, s. 639. Data przyjęcia habitu obliczona w oparciu o podaną datę profesję.

¹⁴⁴²AAW, sygn. 688, s. 39.

¹⁴⁴³APBK, sygn. W-8, s. 742. Data przyjęcia habitu obliczona w oparciu o podaną datę profesję.

¹⁴⁴⁴M. Czaplicka-Jedlikowska, *Imiona bydgoskich bernardynów na tle uniwersalistycznych wartości kultury staropolskiej*, "Prace Językoznawcze", t. 23: 2021, nr 2, s. 155-167. Autorka nie wykorzystwała tutaj opublikowanej w 2019 roku pracy mojego autorstwa pt. *Bernardyni bydgoscy w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, która pozwoliłaby jej skorzystać z szerszej bazy imion niż tylko imiona gwardianów klasztoru.

¹⁴⁴⁵M. Czaplicka-Jedlikowska, *Imiona bydgoskich bernardynów na tle uniwersalistycznych wartości kultury staropolskiej*, "Prace Językoznawcze", t. 23: 2021, nr 2, s. 165.

¹⁴⁴⁶J. Kobylińska, *Imiona oo. dominikanów krakowskich w „Księgach gromadzkich wsi Kasina Wielka” (XVII–XVIII w.)*, "Onomastyka", t. 62: 2018, s. 176.

Maria Czaplicka-Jedlikowska postawiła hipotezę, że obecność bernardynów w Bydgoszczy mogła wpływać na zwiększoną popularność imion związanych z zakonem jak Franciszek czy Antoni¹⁴⁴⁷. Wydaje się to prawdopodobne, ale niezbędne byłoby przeprowadzenie szczegółowych studiów dla kilku wybranych miast z klasztorem bernardyńskim i takich bez obecności bernardynów (lub innych franciszkanów), aby móc zweryfikować tę hipotezę.

4.11. Aktywność intelektualna bernardynów toruńskich

Dorobek intelektualny toruńskich bernardynów nie jest zbyt bogaty. Związane on był przede wszystkim z istniejącymi w Toruniu studiami zakonnymi, w których wykłady prowadzili najwybitniejsi ojcowie prowincji. Niemniej możemy znaleźć kilku zakonników, którzy wstawili się dorobkiem piśmienniczym.

Bez wątplenia na pierwszym miejscu należy wymienić tu ojca Rafała Morowicza, uważanego też za głównego autora tekstu C kroniki bernardynów toruńskich, w latach 1767-1771 lektora teologii spekulatywnej w Toruniu. Położył on ogromne zasługi jako archiwista, zbierając w trzy tomy liczne dokumenty z epoki – jeden jest poświęcony jego osobie¹⁴⁴⁸, a drugi i trzeci klasztorowi łowickiemu¹⁴⁴⁹. Na polu prawniczym wykazał się, zbierając w tom edykty i cyrkularze króla pruskiego Fryderyka Wilhelma III¹⁴⁵⁰. Jako autor natomiast wniósł swój wkład, przygotowując dwa teksty – ascetyczny pt. *Octidua Spiritualia* oraz filozoficzny pt. *Philosophia Universalis in Studia Colisiensi scripta*¹⁴⁵¹.

---

¹⁴⁴⁷M. Czaplicka-Jedlikowska, *Imiona bydgoskich bernardynów na tle uniwersalistycznych wartości kultury staropolskiej*, "Prace Językoznawcze", t. 23: 2021, nr 2, s. 162-163.

¹⁴⁴⁸Tom nosi nazwę *Archivum zawierające w sobie Listy pisane od różnych korespondentów zebrane Świątemu Janowi Nepomucenowi Wielkiemu sławy ludzkiej obrońcy dożnanemu patronowi z obowiązku wdzięczności poświęcone od Xiędza Rafała Morowicza Bernardyna roku 1783* i znajduje się w Archiwum Archidiecezjalnym w Warszawie pod sygnaturą 460.

¹⁴⁴⁹Pierwszy tom nosi nazwę *Protokół papierów Interesownych należących do konwentu Łowickiego OO. Bernardynów porządkiem ułożonych zebrany i dla potomności zostawiony od Ojca Rafała Morowicza Bernardyna* i znajduje się obecnie w Archiwum Archidiecezjalnym w Warszawie pod sygnaturą 461. Drugi tom nosi nazwę *Cyrkularze, Litterae, Memoryały, Obwieszczenia, Reskrypty, Specyfikacje, Tabulae, Uniwersały, Wyszczególnienia i inne t.p. Urzędowe i prywatne akta głównie zaś wydane przez król.-pruską Kamerę w latach 1794-1805 dla miasta Łowicza i konwentu tamtejszych OO. Bernardynów, zebrane przez O. Rafała Morowicza* i znajduje się w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie pod sygnaturą 4905.

¹⁴⁵⁰Tom nosi nazwę *Najjaśniejszego Fryderyka Wilhelma II Króla Pruskiego Edykta i Cyrkularze w jeden tom zebrane od O. Rafała Morowicza Bernardyna* i znajduje się obecnie w Archiwum Archidiecezjalnym w Warszawie pod sygnaturą 22.

¹⁴⁵¹K. Grudziński, A. Sitnik, *Bernardyni czerniakowscy...*, s. 189. Dzieła znajdować się miały w bibliotece

Lektor filozofii w Toruniu w latach 1728-1729 ojciec Mateusz Rożnerski miał swój niewielki dorobek w zakresie hagiografii. Był on mianowicie autorem wydane w 1746 roku w Warszawie tłumaczenia łacińskiego życiorysu ojca Władysława z Gielniowa opracowanego w 1632 roku przez Wincentego Morawskiego¹⁴⁵². Z kolei Anzelm Kielbaszewicz lektor teologii spekulatywnej w Toruniu w latach 1773-1774 był autorem hagiografii 5 braci męczenników z Kazimierza Biskupiego, którą wydał w 1777 roku¹⁴⁵³.

Wśród zasłużonych na polu intelektualnym toruńskich bernardynów należy też wymienić ojca gwardiana Romana Wróblewskiego, który był autorem wydanych drukiem kazań pasyjnych¹⁴⁵⁴. Także Jan Kapistran Brzozowski – lektor teologii spekulatywnej w Toruniu w latach 1768-1771 – wniósł swój wkład w dorobek piśmienniczy epoki. Był on autorem kazań pogrzebowych wydanych drukiem *Kazanie po śmierci Celestyna Łubieńskiego szambelana królewskiego* z 1759 roku oraz *Kazanie na pogrzebie Wojciecha z Bnina Opalińskiego wojewody sieradzkiego* z 1775 roku, a także rękopiśmiennego traktatu filozoficznego *Meta honoraria cursui philosophico in coronam gloriae sita metaphysica in conventu Calissiensi constituta* z 1760 roku¹⁴⁵⁵.

Swój dorobek piśmienniczy miał także ojciec Idzi Smukalski – lektor teologii spekulatywnej w Toruniu w latach 1770-1772. Był on autorem wydanej drukiem w Poznaniu w 1782 i 1788 roku apologii wiary chrześcijańskiej pt. *Veritas christianae religionis e supremi existentis naturali ratione deducta*¹⁴⁵⁶. Innym autorem apologii wiary chrześcijańskiej był ojciec Andrzej Lankiewicz – lektor teologii spekulatywnej w Toruniu w latach 1772-1773¹⁴⁵⁷. Zaliczany jest do grona polskich

---

czerniakowskiej.

¹⁴⁵²W. Morawski, *Wybór życia y cudów błogosławionego Ładysława z Gielniowa Zakonu serafickiego ... Bernardynów w Warszawie, w kaplicy u tychże ojców świątobliwie spoczywającego, z księgi w roku 1632 approbowaney wyjęty, teraz świeżo po polsku przedrukowany przez Mat. Rożnerskiego bernardyna*, Warszawa 1746; J. Nastalska, A. Witkowska, *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*, t. 1, Lublin 2007, s. 211-212 J. Nastalska, A. Witkowska, *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*, t. 2, Lublin 2007, s. 114, 154.

¹⁴⁵³A. Kielbaszewicz, *Pięć filarów doznana w potrzebach pomocą Krolestwo Polskie wspierających. czyli Nabożeństwo do Świętych pięciu Męczenników Kazimierskich. Jana, Benedykta, Mateusza, Izaaka i Chrystyna*, Poznań 1777.

¹⁴⁵⁴R. Wróblewski, *Chrystus Bolejący od grzeszników w Morzu Krwi Jego własney Pogrążony : Na Herbowney Łodzi [...] Mikołaja Stefana z Chrzóstowa Chrzóstowskiego [...] Opata Koronowskiego Prześwieconego Zakonu Cystercyjskiego J. K. M. Sekretarza &c. / do pożądanego portu Wyniesiony W Postnych X. Romana Wróblewskiego Prowincyi Wielko- Polskiej Obserwanta, Kazaniach [...] Roku [...] 1746*, Poznań 1746.

¹⁴⁵⁵W. Murawiec, *Brzozowski Jan Kapistran*, [w:] *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, red. H. Wyczawski, Warszawa 1981, s. 74-75.

¹⁴⁵⁶H. Wyczawski, *Idzi Smukalski...*, s. 445.

¹⁴⁵⁷A. Lankiewicz, *Religia w Uporze Albo Rozmowy Dwoch Filozofów, Rzetelnickiego Y Omylnickiego. O rzeczach w Sprawie Religii pod Swiatło rozumu podpadających, a od modnicy Swiato = Mędrcom Filozofii pod wątpliwość*

pisarzy kontroświecenia¹⁴⁵⁸. Warto zwrócić uwagę, że jego praca dostała imprimatur zakonne od słynnego podróżnika ojca bernardyna Juwenalisa Charkiewicza¹⁴⁵⁹ – na ten czas komisarza prowincji wielkopolskiej¹⁴⁶⁰.

W latach 1772-1773 w Toruniu lektorem teologii spekulatywnej był Marian Then – zakonnik ten wykształcony jeszcze poza zakonem pochodzący z Frankonii znał grekę i hebrajski i samodzielnie tłumaczył Pismo Święte z języków oryginalnych¹⁴⁶¹. Jego umiejętności raczej nie należały do powszechnych pośród wielkopolskich bernardynów. Był on także autorem publikacji *Prolegomena theologiae christiana* wydanej w 1783 roku w Warszawie¹⁴⁶².

4.12. Bracia-laicy w klasztorze bernardynów toruńskich

Bracia-laicy są grupą znaną nam bardzo słabo. Powodem tego jest nieuwzględnianie tej grupy w aktach kapituł będących dla nas podstawowym źródłem do śledzenia losów bernardyńskich zakonników. Toruńskich braci-laików mogliśmy poznać tylko dzięki dwóm kategoriom źródeł: spisom zakonników oraz nekrologom. O ile spisy są źródłem reprezentatywnym, o tyle nekrologi są już bardzo przypadkowe.

Udało się potwierdzić obecność w klasztorze toruńskim 50 braci-laików. Najliczniejszą grupę pośród nich stanowili kwestarze, których było przynajmniej 12. Kwestarz zajmował się zbieraniem jałmużny będącej podstawą dla ekonomicznego funkcjonowania klasztoru. Kwestarze należeli do najbardziej społecznie rozpoznawalnej i widocznej grupy w zakonie bernardynów¹⁴⁶³.

W przypadku 8 braci-laików nie została podana ich funkcja. Można przypuszczać, że część spośród nich byli to schorowani lub starsi zakonnicy, którzy nie wykonywali już żadnych fizycznych prac.

---

wziętych, Poznań 1776. Kronika toruńska określiła, że dzieło było skierowane przeciwko błędom kwietystów: ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 111.

¹⁴⁵⁸M. Deszczyńska, *Pisarze polskiego kontroświecenia. Portret zbiorowy*, "Wiek Oświecenia", t. 39: 2023, s. 82.

¹⁴⁵⁹J. Charkiewicz, *Dyjariusz podróży hiszpańskiej z Wilna do miasta Walencji: na kapitule jeneralną zakonu mniejszych braci św. Franciszka, to jest Bernardynów, odprawionej w roku 1768*, wstęp i oprac. B. Rok, Wrocław 1998.

¹⁴⁶⁰A. Lankiewicz, *Religia w Uporze Albo Rozmowy Dwoch Filozofów, Rzetelnickiego Y Omylnickiego : O rzeczach w Sprawie Religii pod Swiatło rozumu podpadających, a od modnicy Swiato = Mędrcom Filozofii pod wątpliwość wziętych*, Poznań 1776, strony nienumerowane na początku druku.

¹⁴⁶¹APBK, sygn. W-7, s. 1077.

¹⁴⁶²Notuje ją biblioteka klasztorna w Toruniu: APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 151. Estreicher nie znał tego druku.

¹⁴⁶³J. Kracik, *Bernardyński kwestarz według staropolskich źródeł*, "Folia Historica Cracoviensia", t. 14: 2008, s. 125-131.

5 braci-laików było krawcami. Ich zadaniem było szycie zakonnych habitów. Bernardyni posiadali własną produkcję sukna w pannificynach znajdujących się w niektórych klasztorach¹⁴⁶⁴. Źródła nie wskazują, aby w jakimkolwiek momencie dziejowym taka pannificyna działała w Toruniu. Sukno następnie należało przerobić jednak na habity, czym zajmowali się już krawcy znajdujący się w większości spośród klasztorów¹⁴⁶⁵. 4 braci-laików pełniło funkcję furtianów. Zadaniem furtiana była obsługa furty, czyli drzwi wejściowych do klasztoru. 3 kolejnych braci laików było stolarzami. Wydaje się, że część prostych mebli klasztornych była wykonywana właśnie przez nich. Kolejnych 4 braci-laików było organistami upiększającymi muzyką klasztorne nabożeństwa. Jak widzieliśmy już wyżej, organistami czasami bywali też ojcowie spowiednicy, kaznodzieje lub wikariusze. 3 braci-laików pełniło funkcję szafarzy/kanaparzy. Zarządzali oni klasztornymi zapasami. 2 braci-laików pełniło funkcję kowali. Wydaje się, że mogli oni zajmować się podkuwaniem koni, okuwaniem wozów i wytwarzaniem prostych metalowych narzędzi. 1 z braci-laików zajmował się ogrodem. Przykład z innych klasztorów pokazuje, że najczęściej taką funkcję sprawowały zatrudniane osoby świeckie, stąd tak symboliczna liczebność tej grupy¹⁴⁶⁶. 1 z braci-laików był też szewcem.

4.13. Klasztor bernardynów w Toruniu jako jeden z czołowych klasztorów prowincji

Jak pamiętamy z rozdziału II, klasztor toruński był drugim pod względem rangi klasztorem w kustodii warszawskiej, a pod względem liczebności zajmował trzecie lub czwarte miejsce w prowincji. Już te informacje wstępnie wskazują na niezwykle ważne znaczenie klasztoru w prowincji.

Analiza obsady personalnej klasztoru potwierdza to przypuszczenie. W klasztorze toruńskim od 1737 do 1776 oraz od 1779 do 1798 roku funkcjonowało studium teologii spekulatywnej. Jak już wiemy, to właśnie byli lektorzy teologii spekulatywnej stanowili elitę prowincji, która stanowiła

---

¹⁴⁶⁴Pannificyna istniała na przykład w klasztorze w Barczewie na Warmii. Zobacz: H. E. Wyczawski, *Barczewo*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 19.

¹⁴⁶⁵Spis zakonników z 1762 roku (APBK, sygn. W-10, s. 361-413) wymienia obecność krawców w następujących 22 klasztorach: Poznań, Wschowa, Kobylin, Kalisz, Koło, Warta, Bydgoszcz, Kazimierz Biskupi, Nowe nad Wisłą, Górka Klasztorna, Ostrzeszów, Grodzisk Wielkopolski, Zamarte, Warszawa, Toruń, Skępe, Przasnysz, Piotrków Trybunalski, Łęczyca, Widawa, Ostrołęka i Czerniaków. Krawców nie było zaś w Kościanie, Sierakowie, Świeciu, Koźminie, Gołańczy, Łobżenicy, Łowiczu, Lubawie, Barczewie, Złoczewie, Kadynach, Ratowie, Strzegocinie, Wieluniu i Grodzisku k. Radzymina czyli 15 klasztorach.

¹⁴⁶⁶Zob. np. Vilniaus Universiteto Bibliotekas, sygn. F5-F-32466-1, k. 1v, 3r. Klasztor w Trokach zapłacił w czerwcu 1803 roku za wypielenie ogrodu warzywnego, a we wrześniu 1803 roku kobietom za zbieranie warzyw z ogrodu.

znaczną część definitorium prowincji i decydowała o jej funkcjonowaniu. A zatem w Toruniu mieli okazję rezydować liczni najważniejsi dla prowincji ojcowie.

W 1772 roku do klasztoru został zesłany ojciec Archaniół Sztemborski. Z nieznanych do końca przyczyn – być może politycznych – zmuszony on był wówczas pod naciskiem biskupa poznańskiego Andrzeja Młodzianowskiego opuścić klasztor warszawski¹⁴⁶⁷. Do 1773 roku przebywał w Toruniu¹⁴⁶⁸. Wkrótce po pobycie w Toruniu znalazł się on w gronie najważniejszych zakonników prowincji – w 1773 roku wybrano go na definitora aktualnego, w 1776 roku na prowincjała, a w 1779 roku na kustosza prowincji¹⁴⁶⁹. Wygląda, jakby zesłanie w 1772 roku tylko dodało skrzydeł jego karierze. Być może to właśnie w okresie pobytu w Toruniu prowadził on korespondencję i spotkania, które pozwoliły mu zostać w 1773 roku definitorem aktualnym. Razem ze Sztemborskim w 1772 roku do Torunia przybył również wypędzony z Warszawy lektor Marian Then. On z kolei został definitorem aktualnym prowincji w 1776 roku¹⁴⁷⁰. Trzecim zesłanym w 1772 roku do Torunia zakonnikiem był lektor Andrzej Lankiewicz. On z kolei został definitorem aktualnym w 1776 roku¹⁴⁷¹, prowincjałem w 1779 roku¹⁴⁷², a kustoszem prowincji w 1782¹⁴⁷³. A zatem w Toruniu w latach 1772-1773 przebyła równocześnie dwóch przyszłych prowincjałów.

O ile związek Sztemborskiego, Thena i Lankiewicza z Toruniem był epizodyczny, o tyle dwóch prowincjałów było z klasztorem toruńskim szczególnie blisko związanych. Byli nimi prowincjał w latach 1749-1752 ojciec Roman Wróblewski oraz prowincjał w latach 1791-1794 ojciec Bonawentura Gołęmbowski. Obaj weszli na urząd prowincjała prosto z gwardianatu w Toruniu. Pokazuje to rolę i pozycję klasztoru w prowincji. Roman Wróblewski pozostał w Toruniu po zakończonym prowincjalstwie aż do swojej śmierci w 1769 roku¹⁴⁷⁴. Z kolei Bonawenturę Gołęmbowskiego pruskie spisy zakonników dwukrotnie w 1794 i 1797 roku wymieniają w Toruniu¹⁴⁷⁵, co wskazuje, że mogła to być jego stała siedziba w okresie sprawowania urzędu.

---

¹⁴⁶⁷WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 97v.

¹⁴⁶⁸ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 44r.

¹⁴⁶⁹APBK, sygn. W-7, s. 971-972, 1003, 1043.

¹⁴⁷⁰APBK, sygn. W-7, s. 1011-1012.

¹⁴⁷¹Ibidem, s. 1011-1012.

¹⁴⁷²Ibidem, s. 1046.

¹⁴⁷³Ibidem, s. 1095.

¹⁴⁷⁴APBK, sygn. BKOL-2, s. 743.

¹⁴⁷⁵APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 39, 56.

4.14. Bernardyni i dominikanie toruńscy. Porównanie

Warto porównać, jaką rolę odgrywały w swoich prowincjach klasztory bernardynów i dominikanów toruńskich. Były to bowiem dwa zakony mendykanckie o podobnym sposobie funkcjonowania, stąd ich wzajemne porównanie jest zasadne. Łukasz Myszka ustalił, że w 1690 roku klasztor liczył 30 zakonników, a ok. 1772 roku 31 zakonników¹⁴⁷⁶. Byli zatem dominikanie jedynie nieco mniej liczni niż bernardyni. Zupełnie inaczej przedstawia się jednak struktura społeczności klasztornej. Ok. 1772 roku wśród toruńskich dominikanów było 21 kapłanów, 5 kleryków i 5 braci¹⁴⁷⁷. Udział braci kleryckiej był więc dużo mniejszy niż w przypadku toruńskich bernardynów. Połowa bowiem toruńskich bernardynów byli to studenci pobierający nauki w miejscowym studium. Nie sposób niestety porównać pochodzenia społecznego, geograficznego i etnicznego przedstawicieli obu klasztorów ze względu na to, że Myszka nie przeprowadził badań prozopograficznych, ograniczając się do ogólnego stwierdzenia o rosnącej od 2. poł. XVI wieku roli zakonników szlacheckiego pochodzenia¹⁴⁷⁸.

---

¹⁴⁷⁶Ł. Myszka, *Dominikanie w Toruniu od XVI do XIX wieku. Katolicki zakon w protestanckim mieście*, Kraków 2015 s. 63.

¹⁴⁷⁷*Ibidem*.

¹⁴⁷⁸*Ibidem*, s. 66.

Rozdział V

Działalność duszpasterska bernardynów toruńskich

Fidelium animos ad fervorem spiritualis laetitiae provocabant – "pobudzali dusze wiernych do ferworu duchowej radości" – napisano w kronice bernardynów toruńskich o efektach uroczystych Mszy, kazań, procesji, wystawień Najświętszego Sakramentu, spowiedzi i innych nabożeństw odbywających się w sobotę 8 grudnia 1724 roku i przez całą oktawę i prowadzonych przez bernardynów, jezuitów i licznych świeckich księży¹⁴⁷⁹. W niniejszym rozdziale przyjrzymy, jak funkcjonowało bernardyńskie duszpasterstwo w Toruniu.

5.1. Duszpasterstwo jako kluczowy aspekt działalności bernardynów

Jeszcze za czasów św. Franciszka z Asyżu Zakon Braci Mniejszych zaczął się koncentrować na pracy duszpasterskiej, co znalazło też swoje odbicie w regule¹⁴⁸⁰. Jedno ze swoich szczególnych pól aktywności znaleźli franciszkanie w duszpasterstwie miejskim¹⁴⁸¹. Pierwotnie franciszkanie byli zdominowani przez świeckich braci bez święceń. Nie będąc kapłanami, nie byli dopuszczani do pracy duszpasterskiej przez kapłanów zażarcie pilnujących swojego monopolu. W związku z tym byli też uważani przez kapłanów za mało przydatnych przy realizacji głównych zadań zakonu. W 1239 roku pod naciskiem kapłanów zakonnych papież odwołał dotychczasowego generała brata Eliasza, a sam zakon został odtąd zdominowany przez kapłanów¹⁴⁸². To właśnie potrzeba skutecznej pracy duszpasterskiej zachęcała średniowiecznych franciszkanów do odstępowania od przepisów o ubóstwie i była jedną z przyczyn narodzin ruchu konwentualnego¹⁴⁸³.

Początkowo wśród obserwantów żywe były tendencje eremickie i niechęć do życia w konwentach¹⁴⁸⁴. Z czasem jednak w skład programu obserwantów weszła także intensywne praca duszpasterska, przy jednoczesnym ścisłym przestrzeganiu przepisów o ubóstwie¹⁴⁸⁵, a liderzy ruchu obserwanckiego byli też zaangażowanymi duszpasterzami – głównie jako wędrowni kaznodzieje

---

¹⁴⁷⁹WBP-KK-, RTN, rkps 74, k. 71r.

¹⁴⁸⁰L. Hardick, *Część pierwsza. Zarys historyczny i przestrzeganie Reguły w pierwszych latach*, [w:] *Franciszkańska Reguła życia*, tłum. K. Ponurek, Niepokalanów 1988, s. 34-35.

¹⁴⁸¹M. Banaszak, *Historia Kościoła Katolickiego*, t. 2, Warszawa 1989, s. 188.

¹⁴⁸²C. H. Lawrence, *Monastycyzm średniowieczny. Formy życia religijnego w Europie Zachodniej wieków średnich*, tłum. R. Rutkowski, Warszawa 2022, s. 263.

¹⁴⁸³H. E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 589-590.

¹⁴⁸⁴B. Roest, *A History of Franciscan Education (c. 1210-1517)*, Leiden-Boston-Köln 2000, s. 155.

¹⁴⁸⁵R. Prejs, *Za Franciszkiem...*, s. 284-285.

i to dzięki nim nastąpił rozkwit obserwacji¹⁴⁸⁶. Przybywszy do Królestwa Polskiego, również zasłynęli bernardyni zaangażowaniem w pracę duszpasterską, a największy wpływ społeczny miały głoszone przez nich kazania¹⁴⁸⁷.

Rozumiejąc, że duszpasterstwo było rdzeniem aktywności zakonu i jednym z głównych celów jego funkcjonowania, w niniejszym rozdziale przyjrzymy się, przy użyciu jakich narzędzi i z jakim skutkiem realizowali to zadanie toruńscy bernardyni.

5.2. Kaznodziejstwo bernardyńskie

Kaznodziejstwo jest jednym z kluczowych zjawisk kulturowych dla społeczeństw chrześcijańskich¹⁴⁸⁸. Kluczową rolą kazania było kształtowanie obrazu świata, który miał niezwykle znaczenie dla kształtowania postaw ludzkich oraz sposób myślenia i postępowania¹⁴⁸⁹. Zadaniem kazania barokowego było olśnienie słuchacza i korzystając z jego reakcji i potrzeb uzyskanie oczekiwanego przez kaznodzieję rezultatu¹⁴⁹⁰. Kazania miały wywołać reakcję emocjonalną, która pozwalała kaznodziei dotrzeć nawet do słuchaczy niepiśmiennych, zupełnie nieznających teologii ani nawet najbardziej podstawowych prawd wiary¹⁴⁹¹.

Przygotowanie przyszłego bernardyńskiego kaznodziei rozpoczynało się już na etapie zakonnych studiów. W XVIII wieku miały one nadal charakter scholastyczny i nawiązywały do wzorów zaczerpniętych ze średniowiecznych uniwersytetów. W odpowiednio zamożnych konwentach, posiadających też duże biblioteki mogły być lokowane zakonne studia. Ich pierwszym etapem była retoryka, stanowiąca ważny przedmiot dla przyszłego kaznodziei. W prowincji litewskiej w ramach ćwiczeń praktycznych student retoryki miał obowiązek przygotować w ciągu roku 2 kazania po polsku i 2 po łacinie. Studia z filozofii i teologii dostarczały natomiast przyszłemu kaznodziei podstawowego rozeznania w ważnych zagadnieniach wiary¹⁴⁹².

---

¹⁴⁸⁶B. Roest, *A History of Franciscan Education (c. 1210-1517)*, Leiden-Boston-Köln 2000, s. 154.

¹⁴⁸⁷A. Szulc, *Homo religiosus późnego średniowiecza. Bernardyński model religijności masowej*, Poznań 2007, s. 71.

¹⁴⁸⁸F. Wolański, *Kaznodziejstwo bernardyńskie w staropolskim systemie komunikacji społecznej schyłku epoki saskiej. Studium kształtowania wyobrażeń i postaw*, Toruń 2012, s. 5.

¹⁴⁸⁹R. Żebrowski, *Obraz świata w kazaniach Aleksandra Lorencowicza*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 29: 1981, z. 2, s. 5.

¹⁴⁹⁰R. Żebrowski, *Obraz świata w kazaniach Aleksandra Lorencowicza*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 29: 1981, z. 2, s. 14.

¹⁴⁹¹F. Wolański, *Czy cierpienie wzruszało katolika? Przeżycie emocjonalne jako cel narracji kaznodziejskiej w bernardyńskich przepowiadaniach epoki saskiej*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym”, t. 25: 2013, s. 78.

¹⁴⁹²F. Wolański, *Kaznodziejstwo bernardyńskie w staropolskim systemie komunikacji społecznej schyłku epoki saskiej*.

Bernardyńskie kaznodziejstwo widziało swoich mistrzów w pierwszych franciszkanach jak św. Franciszek z Asyżu czy św. Antoni z Padwy, w założycielach ruchu obserwanckiego takich jak św. Bernardyn ze Sieny i św. Jan Kapistran, a także w wybitnych polskich bernardynach jak Władysław z Gielniowa, Szymon z Lipnicy czy Jakub ze Śremu¹⁴⁹³.

Jak przedstawiłem w poprzednim rozdziale, bernardyni toruńscy posiadali w swoim gronie licznych kaznodziejów o różnych specjalizacjach. Kaznodzieje z pewnością nie mogli narzekać na brak zajęć. Poza głoszeniem kazań według Kamila Kantaka standardowo w prowincji wielkopolskiej w XVIII wieku kaznodzieja zwyczajny miał w zakresie swoich obowiązków opiekę nad bractwami, prowadzenie kroniki klasztornej¹⁴⁹⁴ i piecza nad biblioteką klasztorną¹⁴⁹⁵. Wiemy jednakże, że nie zawsze tak było, bowiem po 1767 roku w Toruniu to lektor Rafał Morowicz prowadził kronikę klasztorną¹⁴⁹⁶ i opiekował się zbiorami bibliotecznymi¹⁴⁹⁷.

Twierdzenia Kantaka nie są jednak bezpodstawne, bo faktycznie często wszystkie te funkcje znajdowały się w zakresie obowiązków kaznodziejów. Jeśli chodzi o opiekę nad bractwami, to potwierdzeniem może być dla nas księga toruńskiego Bractwa św. Anny, gdzie promotorami brackimi byli kaznodzieje zwyczajni¹⁴⁹⁸. W kronice bernardynów bydgoskich ujawnił się z kolei pod rokiem 1737 jako jej współautor ówczesny bydgoski kaznodzieja zwyczajny Józef Słucki¹⁴⁹⁹. Ten sam zakonnik – jak wynika z kroniki – opiekował się również biblioteką konwencką¹⁵⁰⁰. Musiano zatem uważać kaznodzieję za najbardziej wykwalifikowanego duszpasterza, żeby właśnie mu powierzać opiekę nad bractwami. Jeśli chodzi o redakcję kroniki, to prawdopodobnie kaznodziejów uważano za osoby o najlepszych zdolnościach retorycznych i świetnie posługujące się łaciną. Jednocześnie przekazanie opieki nad bibliotekę kaznodziei wynikało zapewne z tego, że to właśnie kaznodzieje byli najczęstszymi jej bywalcami, regularnie korzystając z jej zasobu przy opracowywaniu kazań.

Studium kształtowania wyobrażeń i postaw, Toruń 2012, s. 31-35.

¹⁴⁹³Ibidem, s. 35-36.

¹⁴⁹⁴K. Kantak, *Bernardyni polscy...*, s. 194.

¹⁴⁹⁵Ibidem, s. 498.

¹⁴⁹⁶Z. Mocarski, *Exlibris łowicki OO. Bernardynów. Jego właściciel*, wyd. po śmierci autora S. Lisowski, Toruń 1947, s. 17-18.

¹⁴⁹⁷O czym świadczą nalepki grzbietowe z tytułami zapisane jego ręką: Z. Mocarski, *Książka w Toruniu do 1793 roku. Zarys dziejów*, Toruń 1934, s. 9-10.

¹⁴⁹⁸Zob. np. AADDT, Parafia NMP, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 5r – w 1730 roku promotorem bractwa był kaznodzieja zwyczajny Kajetan Sadowski.

¹⁴⁹⁹*Kronika Bernardynów Bydgoskich...*, s. 206.

¹⁵⁰⁰Ibidem, s. 205.

Statuty prowincji wielkopolskiej ustalały ponadto, że kaznodzieja musiał mieć za sobą co najmniej 2 lata studiów teologii, egzamin i aprobatę od definitorium lub przynajmniej od prowincjała i dwóch definitorów, a zakonnik z innej prowincji bez formalnego przyjęcia do prowincji nie mógł w jej ramach głosić kazań¹⁵⁰¹.

Zdaniem Filipa Wolańskiego bernardyńskich kaznodziejów można zaliczać do elity zgromadzenia¹⁵⁰². Faktem jest, że kaznodzieje częściej dostępowali wysokich urzędów prowincjalnych (jak np. Bonawentura Gołębowski) niż wikariusze i spowiednicy, ale jednak palma pierwszeństwa pośród bernardynów przypadła lektorom teologii, a kaznodzieje stanowili jedynie „klasę średnią” zgromadzenia.

Bernardyńskie kaznodziejstwo było skupione na teologii moralnej, a jego celem nie było katechizowanie, ale propagowanie kultów i praktyk służących kształtowaniu religijności odbiorców. Odgrywało ono także bardzo ważną rolę w kształtowaniu wyobrażeń społecznych, co zaznacza się szczególnie w apologii stanu szlacheckiego. Odwoływało się ono także szeroko do wrażliwości miracularnej odbiorców, a w tym celu korzystało z wątków eschatologicznych¹⁵⁰³.

5.3. Bernardyni i pieśni religijne

Już od średniowiecza bernardyni rozwijali w Polsce paraliturgiczną pieśń w języku polskim, śpiewana w trakcie nabożeństw najczęściej przed i po kazaniu, która pod względem języka i stylu była zrozumiała dla masowego odbiorcy. Dzięki rozwojowi polskich pieśni bernardyni odegrali ważną rolę w kształtowaniu się polskiej poezji jako takiej¹⁵⁰⁴. Wśród pieśni tych naturalnie były różne liryczne pieśni maryjne, z których niektóre zostały ułożone w konwencie lwowskim bernardynów¹⁵⁰⁵.

Jak pieśni mogły być śpiewane w kościele zakonnym toruńskich bernardynów, dowiedzieć się możemy z rękopisu przygotowanego przez ojca Rafała Morowicza zachowanego w zbiorach toruńskiej Książnicy Kopernikańskiej¹⁵⁰⁶. Rękopis jest zatytułowany na naklejce okładkowej *Manu Scripta Cancionalia Devota Moralis et Pastoris Raphaelis Morowicz de Posnania Bernardini*,

---

¹⁵⁰¹ APBK, sygn. W-20, s. 93-94.

¹⁵⁰² F. Wolański, *Kaznodziejstwo bernardyńskie w staropolskim systemie komunikacji społecznej schyłku epoki saskiej. Studium kształtowania wyobrażeń i postaw*, Toruń 2012, s. 39.

¹⁵⁰³ F. Wolański, *Kaznodziejstwo bernardyńskie w staropolskim systemie komunikacji społecznej schyłku epoki saskiej. Studium kształtowania wyobrażeń i postaw*, Toruń 2012, s. 356-359.

¹⁵⁰⁴ A. Szulc, *Homo religiosus późnego średniowiecza. Bernardyński model religijności masowej*, Poznań 2007, s. 117.

¹⁵⁰⁵ T. Trajdos, *Kult maryjny w kościołach mendykanckich średniowiecznego Lwowa*, [w:] *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, red. H. Manikowska, H. Zaremska, Warszawa 2002, s. 416-417.

¹⁵⁰⁶ WBP-KK, RKK, rkps 442.

a napis na wewnętrznej przedniej stronie okładki brzmi *Ex procuratione Adm Rdi Patris Raphaelis Morowicz STL Jubilati Patris Provinciae accesit Hic Liber Bibliothecae Conventus Czerniacoviensis Ords Min Observ*¹⁵⁰⁷. Wewnątrz na stronie 5 rękopis ma też tytuł w języku polskim, który brzmi: *Zbiór Pieśni Nabożnych Chwale Boga w Trojcy Jedynego Część Naysw. Marii Matki Boskiej, Pamiątki Życia Świętych. Himny Przy Suplikacjach. Pienia o Boskiej Miłości y Opatrzności. Pobudki Skruchy y Poprawy Życia, Opiewających Dla Zabawy Duchowney y Rozrywki Zbawienney Podług Porządku Świąt w Roku Od Oyca Rafała Morowicza Bernardyna Ułożony y Wypisany.*

Ów zbiór pieśni był zatem przeznaczony dla klasztoru łowickiego, ale wraz z jego kasatą trafił z Morowiczem do Czerniakowa. Wskazuje to na to, że mógł powstać na początku XIX wieku, jednak bardzo prawdopodobnym jest, że Morowicz teksty pieśni gromadził już wcześniej, na co wskazuje dołączony do rękopisu starodruk o tytule *Nabożeństwo do Trójcy Przenajświętszej Dla Braci i Siostr w Bractwie Teyże Nayswiętszej Trójcy Zostaiących w Kościele Warszawskim Panny Maryi* wydany w Warszawie w 1795 roku¹⁵⁰⁸. W literaturze przedmiotu do tej pory na rękopis zwróciła uwagę jedynie Marianna Czapnik, poza tym pozostawał on nieznanym¹⁵⁰⁹.

Pośród pieśni znajdujemy te poświęcone polskim bernardynom. Jest na przykład pieśń ku czci bł. Władysława z Gielniowa. Jej pierwsza zwrotka brzmi:

*Błogosławiony Ładysław z Gielniowa,
Zaiasniał Polsce iak Jutrzenka nowa,
Bog Go w tym Czasie dał nam za Patrona,
Gdy nam naybardziejzy potrzebna Obrona*¹⁵¹⁰.

Notabene warto zwrócić uwagę na to, że je imię po polsku jest wyrażone jako Ładysław. Hieronim Eugeniusz Wyczawski sprzeciwiał się używaniu tej formy w jego czasach, dowodząc, że w język polskim zawsze funkcjonowało jedynie imię Władysław¹⁵¹¹. Przykład ten dowodzi, że forma ta jednak jak najbardziej była obecna w polszczyźnie.

---

¹⁵⁰⁷Słowo *Czerniacoviensis* jest nadpisane nad skreślonym słowem *Loviciensis*.

¹⁵⁰⁸Estreicher nie notuje tego druku.

¹⁵⁰⁹M. Czapnik, *O. Rafał Morowicz (1730-1819) – bibliotekarz i kronikarz zakonu bernardynów*, [w:] *Przestrzeń klasztoru – przestrzeń kultury. Piśmiennictwo, książka, edukacja*, red. J. Pietrzak Thébault, Ł. Cybulski, Warszawa 2017, s. 240.

¹⁵¹⁰WBP-KK, RKK, rkps 442, k. 111v.

¹⁵¹¹H. E. Wyczawski, *O właściwe imię błog. Władysława z Gielniowa*, "Ruch Biblijny i Liturgiczny", t. 14: 1961, nr 3-4, s. 164-165.

Pieśni religijne były śpiewane także na cześć tych bernardynów, którzy oficjalnie nigdy nie zostali beatyfikowani lub kanonizowani. Tak było z Rafałem z Proszowic. Pierwsza zwrotka pieśni ku jego czci brzmi:

*Rafał z Proszowic Mąż dziwney prostoty
Seraficznego Oycy przeiął Cnoty
Prawdziwy Anioł w Człowieczey postaci
W Zakonnym Zyciu Wzorem był dla Braci¹⁵¹².*

Wskazuje to na ogromne zaangażowanie w promowanie przez bernardynów swojego zakonu. Więcej na ten temat zostanie przedstawione w rozdziale VI, gdzie ukazane zostaną treści niesione przez dzieła sztuki i wprowadzane do kościoła bernardynów toruńskich relikwie.

Cenne spostrzeżenia można wynieść z pieśni poświęconej świętemu Andrzejowi Apostołowi. Otóż bernardyni w swoich pieśniach przedstawiali go jako apostoła Sarmatów, czyli Polaków.

*Wielki Sarmackich Kraiow Apostole
Święty Jędrzeiu w Apostolskim Kole
Pierwsze po Pietrze, co zasiadasz krzesło,
wprzod opuściwszy Rybackie rzemiosło¹⁵¹³.*

Faktycznie w świetle przekazów starożytnych uważa się, że święty Andrzej prowadził działalność ewangelizacyjną na terenie dzisiejszej Dobrudży, a podówczas rzymskiej prowincji Scitia Minor, a wśród narodów, który przyjęły chrześcijaństwo wymieniani byli Sarmaci¹⁵¹⁴. Z całą pewnością jednak ówczesni Sarmaci nie mieli nic wspólnego z polską szlachtą.

Pieśni te pozwalają wskazać też kierunki, w jakich należy odczytywać postaci poszczególnych świętych w przypadku ich wykorzystania w sztuce przez bernardynów. Święci mieli liczne patronaty i czasem nie jest prosto ustalić, z jakim motywem wykorzystanie wizerunku danego świętego należy kojarzyć. Weźmy na przykład św. Barbarę:

*Wielka Patronko Konaiących ludzi
Ciebie wzywamy, niech Cię płacz nasz wzbudzi;*

¹⁵¹²WBP-KK, RKK, rkps 442, k. 127v.

¹⁵¹³WBP-KK, RKK, rkps 442, k. 138r.

¹⁵¹⁴A. E. Zelionka, *Z dziejów chrześcijaństwa w Mołdawii i na Bukowinie*, "Nasza Przeszłość", t. 120: 2013, s. 185-187.

*Bądź litościowa dla nas przy Skonaniu,
W Ostatnim Duszy z Ciałem się rozstaniu*¹⁵¹⁵.

Można zauważyć, że święta Barbara była dla bernardynów przede wszystkim patronką dobrej śmierci. W rozdziale VI zobaczymy, że w kręgu bernardynów toruńskich został ufundowany ku jej czci ołtarz. Można być pewnym, że jego przekaz dotyczył przede wszystkim Dobrej Śmierci i do tego zdają się też odwoływać dobrane postaci świętych. Święta Barbara swoją wielką popularność zawdzięczała właśnie patronatowi nad dobrą śmiercią – miała chronić przed śmiercią nagłą i niespodziewaną i gwarantować odejścia w pojednaniu z Bogiem i w związku z tym za swoją patronkę wybierali ją przedstawiciele zawodów, w których było największe ryzyko gwałtownej śmierci¹⁵¹⁶.

Badacze interesowali się już od dawna bernardyńską pieśnią religijną. Ciekawy rękopis o sygn. L 1684 spisany na przełomie XVII i XVIII wieku został na przykład odnaleziony w Bibliotece Diecezjalnej w Sandomierzu. Liczy on 160 pieśni i został oceniony jako niezwykle cenny ze względu na różnorodną tematykę pieśni oraz ich dużą ilość, gdyż nie zachowało się wiele tak obszernych bernardyńskich kancjonałów¹⁵¹⁷.

5.4. Bractwa religijne

Bractwa religijne w interesującym nas okresie występowały pod następującymi nazwami: *fraternitas, confraternitas, congregatio, sodalitia, societas*, względnie rzadko *conturbanium*. Nazwy *congregatio* i *sodalitia* najczęściej były używane względem bractw studenckich zorganizowanych przy kolegiach zakonów prowadzących kolegia¹⁵¹⁸. Przez bractwo religijne rozumiana jest organizacja religijna powołana na mocy dokumentu, posiadająca własne cele oraz statut¹⁵¹⁹. Bractwo jako zorganizowana forma życia religijnego powstała w początkach chrześcijaństwa, a szersze informacje na ich temat pojawiają się w końcu VII i w VIII wieku¹⁵²⁰.

---

¹⁵¹⁵WBP-KK, RKK, rkps 442, k. 141r.

¹⁵¹⁶W. Rozynkowski, *Św. Barbara i Barbarka - wokół początków kultu świętej męczennicy*, [w:] *Św. Barbara i Barbarka*, red. W. Rozynkowski, W. Miszewski, Toruń 2005, s. 12.

¹⁵¹⁷G. Trościński, *Pieśni wielkanocne z kancjonału radomskich bernardynów. Nieznane warianty tekstowe z rękopisu biblioteki diecezjalnej w Sandomierzu*, "Slavia Occidentalis", t. 70: 2013, nr 1, s. 135-136.

¹⁵¹⁸J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 9-10; K. Kuźmak, *Anna św. III. Bractwa*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 1, Lublin 1985, kol. 625-626.

¹⁵¹⁹W. Rozynkowski, *Z historii bractw w Kościele w Polsce – zarys zagadnienia*, [w:] *Bractwa religijne. Tradycja, tożsamość, wiara*, red. M. Jewdokimow, M. Marszałek, W. Sadłoń, Warszawa 2024, s. 19.

¹⁵²⁰J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 6.

W Polsce bractwa pojawiły się już w średniowieczu, począwszy od XIII wieku¹⁵²¹, ale szczególny ich rozwój nastąpił w XVII i XVIII wieku¹⁵²². Bractwa nowożytne realizowały w mniejszym stopniu niż średniowieczne cele społeczne, a częściej miały charakter dewocyjny i wspólnotowy¹⁵²³. Rozwój bractw religijnych w tym okresie miał związek ze specyfiką religijności i pobożności barokowej, gdzie kluczowe znaczenie miała zewnętrzna forma praktyk religijnych oraz ich wielość¹⁵²⁴. Uważa się, że to członkowie bractw pozwolili rozpragować szeroko wśród wiernych postanowienia Soboru Trydenckiego¹⁵²⁵.

Bractwa podlegały bezpośredniej jurysdykcji Stolicy Apostolskiej oraz miejscowych biskupów. Kluczowym dokumentem dla funkcjonowania bractw w interesującym nas okresie była bulla papieża Klemensa VIII *Quaecumque* z 7 grudnia 1604 roku, która określała ramy organizacyjne funkcjonowania bractw, zastrzegając dla biskupa miejscowego prawa aprobaty dla bractw zakładanych przy kościołach zakonnych. Pozwalała ona zakładać zakonom bractwa przy parafiach tylko w ramach swoich uprawnień. Uregulowała ona także kwestię afiliacji bractw do arcybractwa¹⁵²⁶.

Rozwoju bractw w Rzeczypospolitej nie zahamowały prądy oświeceniowe, czego dowodem jest chociażby duża liczba bractw i sodalicii przy kościołach jezuickich na początku lat 70. XVIII wieku tuż przed kasatą zakonu. Bractwa zakładano u jezuitów jeszcze licznie w drugiej połowie XVIII wieku. U karmelitów bosych podobnie wiele bractw zakładano w XVIII wieku, często w jego drugiej połowie¹⁵²⁷. Upadek bractw na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej w końcu XVIII i początkach XIX wieku wiązał się z antykościelną polityką zaborców, wojnami napoleońskimi i kastami klasztorów¹⁵²⁸.

Ogólna tendencja w rozwoju bractw zaobserwowana przez Jerzego Flagę była taka, że bractwa swój szczególny rozkwit przeżywały w pierwszych latach swojego istnienia, a potem stopniowo traciły na popularności i wreszcie zamierały. W XVIII wieku zamieranie bractw

---

¹⁵²¹W. Rozynkowski, *Z historii bractw w Kościele w Polsce – zarys zagadnienia*, [w:] *Bractwa religijne. Tradycja, tożsamość, wiara*, red. M. Jewdokimow, M. Marszałek, W. Sadłoń, Warszawa 2024, s. 19-20.

¹⁵²²J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 6.

¹⁵²³W. Rozynkowski, *Z historii bractw w Kościele w Polsce – zarys zagadnienia*, [w:] *Bractwa religijne. Tradycja, tożsamość, wiara*, red. M. Jewdokimow, M. Marszałek, W. Sadłoń, Warszawa 2024, s. 21-22.

¹⁵²⁴J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 7.

¹⁵²⁵W. Rozynkowski, *Z historii bractw w Kościele w Polsce – zarys zagadnienia*, [w:] *Bractwa religijne. Tradycja, tożsamość, wiara*, red. M. Jewdokimow, M. Marszałek, W. Sadłoń, Warszawa 2024, s. 21.

¹⁵²⁶J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 40.

¹⁵²⁷J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 7-8.

¹⁵²⁸W. Rozynkowski, *Z historii bractw w Kościele w Polsce – zarys zagadnienia*, [w:] *Bractwa religijne. Tradycja, tożsamość, wiara*, red. M. Jewdokimow, M. Marszałek, W. Sadłoń, Warszawa 2024, s. 23.

wynikało dodatkowo ze zmniejszenia się religijności w społeczeństwie, ale tak jak we wszystkich stuleciach dochodził czynnik znudzenia się bractwem, które przestawało być czymś nowym i atrakcyjnym¹⁵²⁹. Stanisław Litak sugerował, że w okresie oświecenia w Polsce w warstwach niższych nie doszło do poważniejszego kryzysu religijności, stała się ona tylko bardziej oziębla i powierzchowna¹⁵³⁰. Badania nad bractwami jednak temu przeczą – wynika z nich wyraźne tąpnięcie w religijności¹⁵³¹.

Niezależnie od ogólnych tendencji poszczególne bractwa często popadały w stan zaniedbania i nie funkcjonowały, w reakcji na co były odnawiane albo łączone z innymi bractwami. Odnowienie lub połączenie bractw wymagało co do zasady podobnych aktów prawnych jak introdukcja nowej konfraterni¹⁵³².

O bractwach dowiadujemy się z różnego rodzaju źródeł. Jednym z podstawowych są akta wizytacji. Co do zasady akta wizytacji nie dotyczyły kościołów klasztornych. Protokoły wizytacyjne z czasem stawały się coraz bardziej szczegółowe, z największą liczbą informacji odnotowywanych w XVIII wieku¹⁵³³.

Wśród źródeł wytwarzanych przez same bractwa dysponujemy następującymi kategoriami – księgami dochodów i wydatków, postanowieniami z zebrań brackich oraz albumami brackie, czyli listami członków. Albumy brackie mają genezę jeszcze średniowieczną, ale upowszechniły się dopiero w XVII i XVIII wieku. Albumy brackie były najbardziej starannie prowadzone i najwięcej właśnie tego typu źródeł dotrwało do naszych czasów. W praktyce bardzo często albumy brackie były prowadzone wspólnie z protokołami z zebrań brackich i listami powołanych osób funkcyjnych. W przypadku kościołów klasztornych nowych członków różnych bractw wpisywano często do jednej wspólnej księgi. Nowych członków bractw wpisywano do albumów najczęściej w święto patronalne bractwa albo w rocznicę jego introdukcji¹⁵³⁴.

Kolejna kategoria źródeł brackich to druki dotyczące bractw zazwyczaj zawierające opis jego historii, statuty brackie, związane z bractwem odpusty i przywileje, a także zestawy odpowiednich modlitw związanych z bractwem¹⁵³⁵. Wreszcie przydatne do poznawania dziejów bractw religijnych mogą być też testamenty¹⁵³⁶.

---

¹⁵²⁹ J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej...*, s. 155-157.

¹⁵³⁰ S. Litak, *Od reformacji do oświecenia. Kościół Katolicki w Polsce nowożytnej*, Lublin 1994, s. 216.

¹⁵³¹ J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej...*, s. 156-157.

¹⁵³² J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 21, 39.

¹⁵³³ J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 23.

¹⁵³⁴ J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 27-31.

¹⁵³⁵ J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 32-33.

¹⁵³⁶ J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 36-37.

Powołanie bractwa wymagało następujących aktów prawnych: fundacji bractwa, erekcji bractwa oraz aprobaty biskupiej. Motywem dla dokonania fundacji bractwa było zapewnienie zbawienia sobie lub komuś z rodziny, celem czego fundowano prebendę bracką. Wprowadzeniu bractwa towarzyszyły różne zewnętrzne przejawy pobożności, np. uroczysta procesja. Odnowienia lub połączenia bractw mógł dokonać biskup. Bractwa powstawały często z inicjatywy wiernych lub proboszcza, dlatego nieraz procedura ich zatwierdzania trwała latami. Bardzo często też bractwa były erygowane przez odpowiedniego zapisu fundacyjnego, w rezultacie czego nie miały zabezpieczenia materialnego na swoją działalność¹⁵³⁷.

Wedle oceny Jerzego Flagi bernardyni prowadzili na tle innych zakonów wyjątkowo dużo bractw, a porównać można ich pod tym kątem jedynie z jezuitami przy uwzględnieniu sodalicii studenckich¹⁵³⁸.

5.4.1. Bractwo św. Anny 1726-1821

Zainteresowanie badaczy bernardyńskim Bractwem św. Anny w Toruniu pojawiło się po raz pierwszy dopiero w drugiej dekadzie XXI wieku. Karolina Olszewska w niepublikowanej pracy licencjackiej pod tytułem *Księga Bractwa Świętej Anny w Toruniu z lat 1726-1821* obronionej w dniu 27 czerwca 2012 roku na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu opublikowała wykazy wszystkich osób sprawujących różne funkcje w Bractwie św. Anny¹⁵³⁹. Wykaz samych tylko seniorów, wiceseniorów, skarbników i wiceskarbników tegoż bractwa zostały opublikowane zaś przez autorkę w 2013 roku¹⁵⁴⁰.

Kolejnym badaczem, który zainteresował się toruńskim Bractwem św. Anny, był Maciej Stawiski. W 2018 roku w niepublikowanej pracy magisterskiej pod tytułem *Fundatorska i duszpasterska działalność bernardynów toruńskich w latach 1724-1772* obronionej w dniu 26 czerwca 2018 roku na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika przedstawił ono informacje biograficzne na temat seniorów, wiceseniorów, skarbników i wiceskarbników Bractwa św. Anny do 1772 roku¹⁵⁴¹. W 2019 roku natomiast autor ten przedstawił strukturę zawodową członków toruńskiego Bractwa św. Anny z lat 1726-1821¹⁵⁴².

---

¹⁵³⁷J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 40-43.

¹⁵³⁸J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 16.

¹⁵³⁹K. Olszewska, *Księga Bractwa Świętej Anny w Toruniu z lat 1726-1821*, Toruń 2012, maszynopis pracy licencjackiej obronionej na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu.

¹⁵⁴⁰K. Olszewska, *Księga Bractwa Świętej Anny przy Kościele Mariackim w Toruniu z lat 1726-1821*, "Rocznik Toruński", t. 40: 2013, s. 194-199.

¹⁵⁴¹M. Stawiski, *Fundatorska i duszpasterska działalność bernardynów toruńskich w latach 1724-1772*, Toruń 2018,

5.4.1.1. Bractwo św. Anny w Polsce

Według Krystyny Kuźmak pierwsze bractwa św. Anny miały powstać w XIV wieku we Włoszech, krajach niemieckich i w Polsce, stawiając sobie cele religijno-społeczne. W Rzeczypospolitej ostatecznie rozwinęły się jednak szczególnie za panowania Stefana Batorego i Anny Jagiellonki¹⁵⁴³.

W 1578 roku arcybiskup lwowski Jan Dymitr Solikowski założył w Warszawie przy kościele św. Anny należącym do bernardynów bractwo św. Anny, które zostało w 1589 roku podniesione bullą *Ex incumbenti* papieża Sykstusa V do rangi arcybractwa z prawem do agregowania przy nim kolejnych bractw bernardyńskich, a opiekę nad arcybractwem i agregowanymi doń bractwami powierzono bernardynom¹⁵⁴⁴. Jeszcze w 1589 roku powstały afiliowane do arcybractwa warszawskiego nowe bractwa w Wilnie i Lwowie, a w 1590 roku bractwo w Krakowie¹⁵⁴⁵. Ten sam model powstawania bractw św. Anny funkcjonował zresztą także później. Przykładowo 12 czerwca 1629 roku na mocy dekretu założone zostało Bractwo św. Anny w Alwerni. Założono je decyzją ojca Piotra Poznańczyka i zostało uznane za filię bernardyńskiego Arcybractwa św. Anny działającego na Krakowskim Przedmieściu w Warszawie¹⁵⁴⁶. Ścisły związek z zakonem bernardynów sprawił też, że bractwo św. Anny okazało się najpopularniejszym bractwem prowadzonym przy kościołach zakonnych bernardynów. Spośród 244 zidentyfikowanych przez Jerzego Flagę bractw prowadzonych przez polskich bernardynów z okresu wczesnonowożytnego aż 62 bractwa były to bractwa św. Anny. Żadnego innego bractwa nie prowadzili bernardyni w swoich kościołach zakonnych aż w takiej dużej liczbie¹⁵⁴⁷.

---

maszynopis pracy magisterskiej obronionej na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu.

¹⁵⁴²Stawiski Maciej, *Środowisko skupione wokół bernardynów toruńskich w latach 1724-1821. Wybrane zagadnienia*, [w:] *Studia nad społeczeństwem nowożytnej Europy*, t. III, red. Łukasz Baranowski, Ewelina Dzieszuła, Białystok 2019, s. 108-115.

¹⁵⁴³K. Kuźmak, *Anna św. III. Bractwa*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 1, Lublin 1985, kol. 625-626.

¹⁵⁴⁴K. Kuźmak, *Anna św. III. Bractwa*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 1, Lublin 1985, kol. 625-626.

¹⁵⁴⁵K. Kuźmak, *Anna św. III. Bractwa*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 1, Lublin 1985, kol. 625-626.

¹⁵⁴⁶D. Knapik, *Bernardyni alwernijscy. Dzieje klasztoru oo. Bernardynów w Alwetni 1616-2010*, Kraków 2014, s. 31.

¹⁵⁴⁷J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 139-140. Notabene warto zwrócić uwagę, że Jerzy Flaga oparł się tutaj na pracy zbiorowej *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych* pod redakcją Hieronima Wyczawskiego. W artykule poświęconym klasztorowi toruńskiemu nie wspomniano jednakże o toruńskim Bractwie św. Anny, którego istnienie było autorowi hasła Hieronimowi Wyczawskiemu nieznane – zob. H. Wyczawski, *Toruń*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 381-386. A zatem należy doliczyć do liczby bernardyńskich bractw św. Anny z wyliczeń Jerzego Flagi przynajmniej jeszcze jedno prowadzone w Toruniu bractwo.

Pod koniec XVI wieku zadaniem bractwa była obrona doktryny katolickiej przed arianami (w zakresie bóstwa Jezusa Chrystusa i Ducha Świętego) oraz protestantami (w zakresie sakramentów i kultu świętych). Cel ten realizowano z jednej strony przez dysputy z innowiercami, a z drugiej strony przez działania pobożnościowe (nabożeństwa, przyjmowanie sakramentów) oraz walkę z wadami społecznymi (zwłaszcza pijaństwem). Członkowie bractwa mieli się wówczas rekrutować spośród rodów magnackich i królewskich, wyższej szlachty, osób wykształconych¹⁵⁴⁸. Marian Surdacki zwrócił uwagę, że w XVII i XVIII wieku bractwo zatraciło już swój pierwotny antyprotestancki charakter i było zwykłym bractwem dewocyjnym¹⁵⁴⁹.

Statuty bractwa z 1581 roku regulujące najważniejsze aspekty funkcjonowania bractwa św. Anny zostały przedstawione szczegółowo przez Stanisława Chodyńskiego. Spośród ważniejszych postanowień regulujących techniczne aspekty funkcjonowania bractwa jego członkowie byli statutami zobowiązani do corocznego wyboru starszego bractwa i codziennego udziału we Mszy Świętej, w tym we wtorki Mszy o św. Annie. Mieli także obowiązek brać udział w pogrzebach współbraci lub przynajmniej dać na nie jałmużną, a także uczestniczyć w zbiorczych uroczystościach żałobnych nazajutrz po wspomnieniu św. Anny oraz nazajutrz po uroczystości rocznicy poświęcenia kaplicy lub kościoła. Posiedzenia brackie musiały się odbywać w kościele, kaplicy lub innym odpowiednim miejscu bez udziału kobiet. Skarbona bracka zawsze musiała znajdować się w kościele, a bracia przy wpisie byli zobowiązani do zadeklarowania się co do wysokości swojej składki członkowskiej¹⁵⁵⁰.

Bractwo św. Anny było niezwykle popularne w interesującym nas w tej rozprawie XVIII wieku w otoczeniu Torunia. W księgach wizytacji znajdujemy jego obecność w tym czasie przy licznych parafiach na obszarze diecezji kujawsko-pomorskiej. W 1786 roku bractwo to istniało przy kościele parafialnym Lubrańcu¹⁵⁵¹, przy kościele parafialnym Brześciu Kujawskim¹⁵⁵², przy kościele parafialnym we Włocławku¹⁵⁵³, przy kościele parafialnym w Solcu Kujawskim¹⁵⁵⁴, przy kościele parafialnym w Inowrocławiu¹⁵⁵⁵, przy kościele parafialnym w Radziejowie¹⁵⁵⁶, przy

---

¹⁵⁴⁸K. Kuźmak, *Anna św. III. Bractwa*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 1, Lublin 1985, kol. 625-626.

¹⁵⁴⁹M. Surdacki, *Bractwo św. Anny w Urzędowie (1593-1787)*, "Roczniki Nauk Społecznych", t. 30: 2002, z. 2, s. 134.

¹⁵⁵⁰S. Chodyński, *Bractwo*, [w:] *Encyklopedia Kościelna. Podług teologicznej encyklopedji Wetzera i Weltego z licznymi jej dopełnieniami*, t. 2, red. M. Nowodworski, Warszawa 1873, s. 571.

¹⁵⁵¹W. Kujawski, *Repertorium ksiąg wizytacji Diecezji Kujawsko-Pomorskiej przechowywanych w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku. Część 2. Wizytacja XVIII wieku. Zeszyt 4. Wizytacje drugiej połowy XVIII wieku*, "Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne", t. 80: 2003, s. 79.

¹⁵⁵²*Ibidem*, s. 80-81.

¹⁵⁵³*Ibidem*, s. 82.

¹⁵⁵⁴*Ibidem*, s. 87.

¹⁵⁵⁵*Ibidem*, s. 88.

kościół parafialnym w Służewie¹⁵⁵⁷ i przy kościele parafialnym w Bądkowie¹⁵⁵⁸. Wszystkie te bractwa były afiliowane do warszawskiego Arcybractwa św. Anny i każde z nich musiało pozyskać od bernardynów dokument afiliacyjny. W ten sposób zaznaczał się też wpływ duszpasterski zakonu bernardynów wykraczający – jak widzimy – daleko poza same bernardyńskie klasztory.

5.4.1.2. Założenie Bractwa św. Anny w Toruniu w 1726 roku. Obowiązki i przywileje promotora brackiego oraz konfratrów

Bractwo św. Anny było pierwszym bernardyńskim bractwem założonym po przybyciu bernardynów do Torunia w 1724 roku. Bractwo zostało zaaranżowane z inicjatywy ówczesnego gwardiana toruńskiego Bonawentury Kopaczewskiego, który w 1726 roku występował jako promotor i introduktor bractwa¹⁵⁵⁹.

W dniu 5 czerwca 1726 roku wydany został dokument afiliujący powoływane toruńskie Bractwo św. Anny do arcybractwa warszawskiego, w którym zapisane zostały także obowiązki promotora brackiego oraz przysługujące bractwu odpusty¹⁵⁶⁰. Był to typowy dokument właściwy dla bractw religijnych. W aktach wizytacji klasztoru bernardynów w Przyrowie z 1782 roku jest adnotacja, że istniało tam Bractwo św. Anny również z przywilejem afiliacyjnym do arcybractwa warszawskiego z dnia 26 maja 1611 roku oraz z aprobatą biskupa krakowskiego Piotra Tylickiego z dnia 6 czerwca 1616 roku. Bractwo nie miało żadnych funduszy¹⁵⁶¹.

Jest to niezwykle ważny dokument, gdyż bardziej szczegółowo niż dawne statuty z XVI wieku ukazuje nam codzienną pobożność XVIII-wiecznych bernardynów oraz pozostających pod ich duszpasterską opieką mieszkańców Torunia i okolic. Promotor bracki miał zgodnie z tym dokumentem obowiązek co wtorek sprawować Mszę Świętą za bractwo, w każdą pierwszą środę miesiąca odprawić Mszę Świętą za zmarłych konfratrów oraz 7 razy w roku we wspomnienie św. Anny, rocznicę poświęcenia kościoła, w każdy wtorek po suchych dniach kwartalnych oraz ewentualnie we wspomnienie św. Joachima odprawić specjalną Mszę świętą, a celebrowaniu tych dni mogło towarzyszyć wystawienie Najświętszego Sakramentu od I do II niesporów oraz odbycie

---

¹⁵⁵⁶Ibidem, s. 103.

¹⁵⁵⁷Ibidem, s. 105.

¹⁵⁵⁸Ibidem, s. 106.

¹⁵⁵⁹AADDT, Parafia NMP, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae...*, k. 3v.

¹⁵⁶⁰AADDT, Parafia NMP, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae...*, k. 2r-v. W artykule Karoliny Olszewskiej omyłkowo pojawiła się data 5 maja 1726 roku – zob. K. Olszewska, *Księga Bractwa Świętej Anny przy Kościele Mariackim w Toruniu z lat 1726-1821*, "Rocznik Toruński", t. 40: 2013, s. 189.

¹⁵⁶¹J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 21.

procesji eucharystycznej¹⁵⁶². Zauważmy, że zachowany jest przewidziana jeszcze w XVI-wiecznych statutach praktyka sprawowania Mszy brackiej w każdy wtorek, podobnie jak przewidziana praktyka odprawiania Mszy także w związku ze wspomnieniem św. Anny i rocznicą poświęcenia kościoła.

Zwróćmy teraz uwagę na przewidziane dla konfratrów odpusty. W dniu wstąpienia do bractwa oraz raz w życiu współbrat miał prawo skorzystać ze spowiedzi i otrzymać rozgrzeszenie nawet z grzechów zastrzeżonych wyłącznie dla Stolicy Apostolskiej. Ponadto współbratowi za udział we Mszy świętej w kościele brackim oraz 5-krotne odmówienie Modlitwy Pańskiej i Pozdrowienia Anielskiego wraz z modlitwą w intencji Ojca Świętego oraz o wywyższenie Kościoła Katolickiego i wyplenienie herezji przysługiwały odpusty i łaski z kościołów stacyjnych w Rzymie. Również za przybycie do kościoła od I do II niesporów wspomnienie św. Anny i pomodlenie się w intencji Ojca Świętego oraz o wywyższenie Kościoła Katolickiego i wyplenienie herezji przysługiwały zarówno konfratrom, jak i w tym wypadku wszystkim wiernym odpusty i łaski z kościołów stacyjnych w Rzymie. Ponadto za udział w brackich Mszach wtorkowych i środowych, udział w brackiej procesji eucharystycznej nawrócenie heretyka bądź przygotowanie kogoś do dobrej śmierci przysługiwało konfratrom 300 dni odpustu. Ponadto przysługiwało bracio, że w momencie śmierci w razie niemożności wypowiedzenia imienia Jezus ustami będą mogli uzyskać odpust jubileuszowy za wypowiedzenie go sercem¹⁵⁶³. Warto zauważyć, że wbrew opinii wyrażonej przez Surdackiego bractwo św. Anny w Toruniu nadal zawierało elementy antyprotestanckie. Konfratry dla otrzymania odpustu musieli modlić się o wyplenienie herezji, specjalny odpust przysługiwał też za nawrócenie heretyka.

Wstąpienie konfratry do bractwa poprzedzała modlitwa do Boga za pośrednictwem św. Anny. Następnie współbrat w imię Trójcy Świętej wpisywał się do bractwa. Brał on na siebie obowiązek codziennego zmawiania 5-krotnie Modlitwy Pańskiej, Pozdrowienia Anielskiego oraz jednokrotnie Składu Apostolskiego¹⁵⁶⁴.

5.4.1.3. Popularność toruńskiego Bractwa św. Anny. Przyjmowanie nowych członków na przestrzeni lat

Po bractwie św. Anny zachował się album bracki przechowywany w zbiorach Archiwum Akt Dawnych Diecezji Toruńskiej. Pozwala on poznać nam dynamikę rozwoju bractwa, jego obsadę personalną oraz zachodzące w obrębie bractwa rozmaite zmiany i przemiany.

---

¹⁵⁶²AADDT, Parafia NMP, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae...*, k. 2r-v

¹⁵⁶³Ibidem.

¹⁵⁶⁴Ibidem, k. 3r.

Zauważamy tutaj typowe tendencje dla bractw religijnych: na pierwszym etapie bractwo cieszy się ogromnym zainteresowaniem wiernych i liczne osoby wstępują do niego. Z czasem jednego zainteresowanie bractwem słabnie, aż organizacja zupełnie zamiera. W XVIII wieku proces zamierania był znacznie przyspieszony w związku z zachodzącą w 2. połowie stulecia laicyzacją społeczeństwa.

W latach 20. i 30. XVIII wieku bractwo korzystało zapewne z ogromnego pobudzenia wśród ludności katolickiej w związku z tumultem toruńskim z 1724 roku, odzyskaniem kościoła NMP dla katolików i wyposażeniem świątyni bernardyńskiej w nowy barokowy wystrój.

W 1744 roku mamy gwałtowny skok zainteresowania bractwem. W dwa lata później natomiast doszło do protestów przeciwko bernardyńskiemu obrazowi św. Antoniego obrażającemu protestantów. Może obraz zawisł już wcześniej i wywołał ferment religijny?

Kolejny szczyt zainteresowania bractwem nastąpił w latach 1761-1762. Być może wiązać go można z objęciem opieki nad bractwem przez ojca Telesfora Kałczyńskiego, który przebywał w Toruniu jako kaznodzieja zwyczajny i promot bracki w latach 1761-1764¹⁵⁶⁵ i od razu w 1761 roku zapisał się do bractwa¹⁵⁶⁶. Nie było wcale regułą, aby ojciec promotor zapisywał się do bractwa, o czym przekonamy się niżej. Pochodził on z Prus Królewskich z miasteczka Lubawy¹⁵⁶⁷, był byłym lektorem filozofii¹⁵⁶⁸, a w latach 1767-1769 dostąpił jeszcze urzędu gwardiana w Toruniu¹⁵⁶⁹. Bez wątplenia jako miejscowy o nieprzeciętnych zdolnościach miał szansę okazać się niezwykle owocnym duszpasterzem.

Kolejny szczyt nastąpił w roku 1767. Opiekunem bractwa został wtedy kolejny kaznodzieja miejscowego zapewne pochodzenia ojciec Stefan Idziński¹⁵⁷⁰. Razem z nim do Torunia przybył najświatlejszy umysł prowincji wielkopolskiej ojciec Rafał Morowicz, który objął stanowisko lektora teologii spekulatywnej¹⁵⁷¹. Na nowo założono wówczas miejscowy egzemplarz kroniki zakonnej. Być może postanowiono też ożywić wówczas bractwo św. Anny.

W 1777 roku doszło do przyłączenia do Bractwa św. Anny pozostałych dwóch bernardyńskich bractw – Serca Jezusowego i Dobrej Śmierci oraz św. Jana Nepomucena¹⁵⁷². Takie zjednoczenie bractw nie było niczym nadzwyczajnym. U lubelskich bernardynów w drugiej

---

¹⁵⁶⁵ APBK, sygn. W-7, s. 793, 809.

¹⁵⁶⁶ AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 63r.

¹⁵⁶⁷ AAW, sygn. 688, s. 23.

¹⁵⁶⁸ APBK, sygn. W-7, s. 741, 755, 769.

¹⁵⁶⁹ APBK, sygn. W-7, s. 890.

¹⁵⁷⁰ APBK, sygn. W-7, s. 895.

¹⁵⁷¹ APBK, sygn. W-7, s. 891.

¹⁵⁷² AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 20v.

połowie XVIII wieku istniało zjednoczone bractw św. Anny i Niepokalanego Poczęcia NMP, a do jego księgi sporadycznie byli wpisywani też członkowie bractwa Paska św. Franciszka z Asyżu, bractwa św. Antoniego Padewskiego oraz bractwa św. Tekli, a także tercjarze¹⁵⁷³.

Ostatni punktowy wzrost zainteresowania bractwem odnotowujemy w 1788 roku. Jest to znamienne, że wznowienie zainteresowania bractwem jest po raz kolejny skorelowane z powrotem do redagowania kroniki po dłuższej przerwie. Jakby jakiś ojciec świadomie starał się wznowić zaniedbane przez poprzedników obowiązki. Czy była to zasługa nowego kaznodziei polskiego ojca Józefa Kościńskiego czy może prefekta misji apostołskich Wincentego Ferreriusza Skaleckiego, a może któregoś z lektorów, trudno dociec. Nie widać natomiast śladów, aby miały się wówczas odbywać jakiegokolwiek wybory w bractwie.

Do bractwa w ciągu całych jego dziejów od 1726 roku do 1821 roku zapisało się przynajmniej 1217 osób. Warto porównać ten wynik z innymi znanymi nam bractwami. Jerzy Flaga obliczył, że w podobnym czasowo okresie od 1752 roku do 1853 roku do bernardyńskiego Bractwa Niepokalanego Poczęcia NMP i św. Anny w Lublinie przystąpiły z kolei 1574 osoby¹⁵⁷⁴, natomiast w latach 1753-1843 do bernardyńskiego Bractwa Paska św. Franciszka w Lublinie wstąpiło 1014 osób¹⁵⁷⁵. Toruńskie Bractwo św. Anny miał więc porównywalny rozmiar z dwoma wyżej wymienionymi bernardyńskimi bractwami lubelskimi. Z jednej strony można uznać to za sukces duszpasterski, że w mieście z tak dużym udziałem ludności protestanckiej udało się uzyskać tak dobry wynik. Z drugiej strony w kontekście sławy i roli, jaką odgrywał konwent toruński, uznać można to za wynik przeciętny.

Przemawiają za tym wyniki duszpasterskie innych bractw, o których wspomina Jerzy Flaga. Przykładowo do lubelskiego Bractwa Krzyża Świętego w XVIII wieku w ciągu 50 lat zapisało się ponad 4 tysiące osób, a do lubelskiego Bractwa Matki Bożej Wspomożenia Wiernych w czasie 50 lat zapisało się ponad 7 tysięcy osób¹⁵⁷⁶. Z kolei do Bractwa Szkaplerznego przy kościele karmelitów na Piasku w Krakowie w ciągu XVII wieku zapisało się ok. 141 tysięcy członków¹⁵⁷⁷. W tym kontekście toruńskie Bractwo św. Anny jawi się już nam niestety jako instytucja typowo lokalna i taką faktycznie była.

---

¹⁵⁷³J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 30.

¹⁵⁷⁴J. Flaga, *Liczba członków bractw bernardyńskich w Lublinie w latach 1752-1853*, [w:] "Summarium", t. 7: 1978, s. 203.

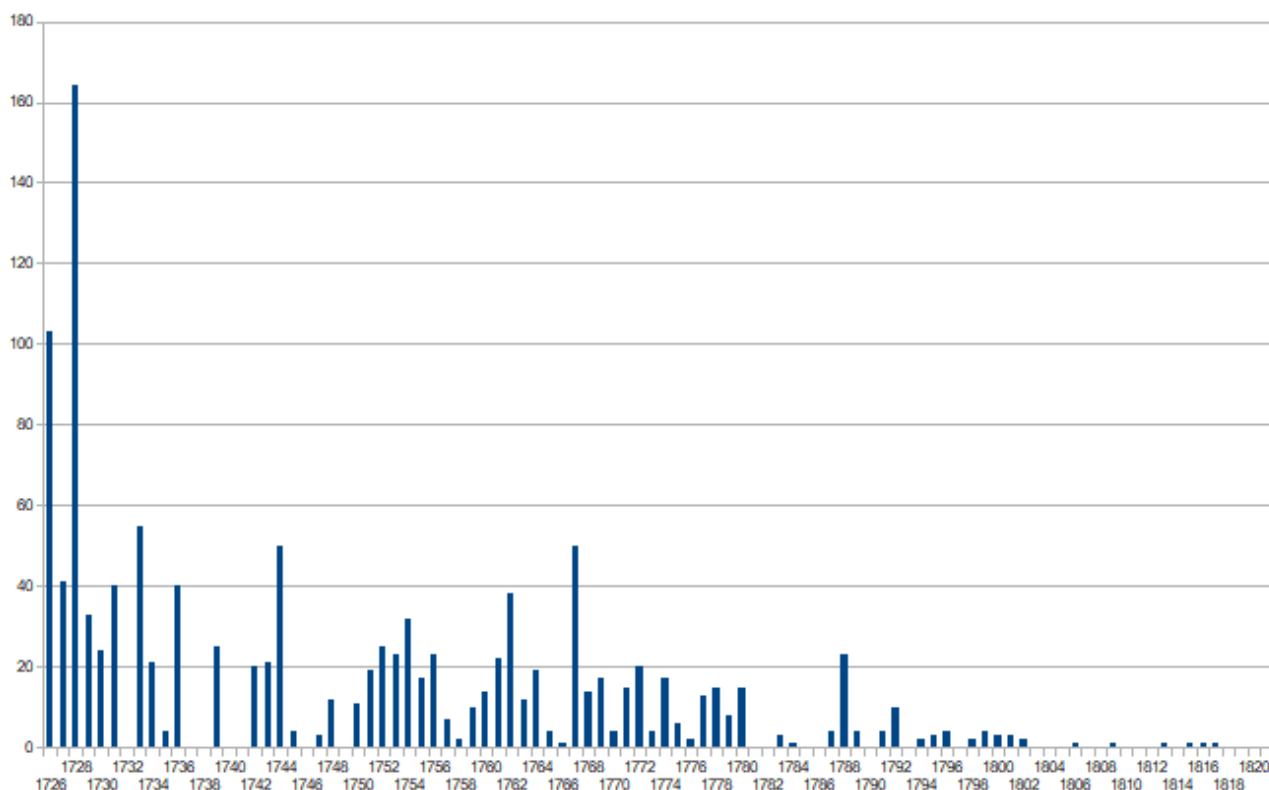
¹⁵⁷⁵J. Flaga, *Liczba członków bractw bernardyńskich w Lublinie w latach 1752-1853*, [w:] "Summarium", t. 7: 1978, s. 204.

¹⁵⁷⁶Ibidem, s. 206.

¹⁵⁷⁷Ibidem, s. 207.

W przypadku lubelskiego Bractwa św. Anny Jerzy Flaga przyczyn jego sukcesu upatruje m.in. w zapisywaniu się doń szlachciców ze wszystkich stron Korony zjeżdżających do Trybunału Lubelskiego¹⁵⁷⁸. Toruń też był chętnie odwiedzany przez szlachtę, ale raczej głównie lokalną. Bractwo zresztą powstała w okresie u progu oświecenia – niedługo później bractwa zaczęły tracić na popularności i toruńskie bractwo już nie mogło się rozwinąć.

Wykres 2. Dynamika przyjęć do Bractwa św. Anny w Toruniu

Opracowanie własne na podstawie: AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae

5.4.1.4. Opieka nad bractwem ze strony toruńskich bernardynów

W tabeli poniżej przedstawiony zostanie wykaz toruńskich bernardynów biorących udział w spotkaniu wyborczym bractwa św. Anny. Mamy tu głównie do czynienia z gwardianami oraz kaznodziejami zwyczajnymi.

¹⁵⁷⁸Ibidem, s. 206.

Tab. 54. Przewodniczący i asystent przy kanonicznej elekcji władz bractwa św. Anny

Data	Imię i nazwisko oraz funkcja
26 lipca 1726 roku	Bonawentura Kopaczewski – gwardian
26 lipca 1727 roku	-----
26 lipca 1729 roku	-----
26 lipca 1730 roku	Jan Sense – gwardian Kajetan Sadowski – kaznodzieja zwyczajny
26 lipca 1731 roku	Jan Sense – gwardian
26 lipca 1733 roku	Teodor Nieswandt – gwardian
26 lipca 1734 roku	Atanazy Grabowski – kaznodzieja zwyczajny
26 lipca 1736 roku	Florian Niczkowski – gwardian
26 lipca 1737 roku	Wawrzyniec Rochell – gwardian
26 lipca 1739 roku	Feliks Muszyński – lektor teologii spekulatywnej
26 maja 1741 roku	Wawrzyniec Estka – gwardian Feliks Muszyński – kustosz prowincji Paweł Babecki – kaznodzieja zwyczajny
26 lipca 1742 roku	Paweł Babecki – gwardian Bonawentura Borowski – kaznodzieja zwyczajny
26 lipca 1743 roku	Paweł Babecki – gwardian Bonawentura Borowski – kaznodzieja zwyczajny
26 lipca 1744 roku	Paweł Babecki – gwardian Antoni Michałowicz – kaznodzieja zwyczajny
26 lipca 1745 roku	Paweł Babecki – gwardian
26 lipca 1746 roku	Paweł Babecki – gwardian
26 lipca 1748 roku	Roman Wróblewski – gwardian Ludwik Zielenkiewicz – kaznodzieja zwyczajny
22 lipca 1749 roku	Roman Wróblewski – gwardian Ludwik Zielenkiewicz – kaznodzieja zwyczajny
27 lipca 1750 roku	Michał Fung – gwardian Rafał Jackowski – kaznodzieja zwyczajny
26 lipca 1751 roku	Ludwik Sąplawski – gwardian Wincenty Meyziński – kaznodzieja zwyczajny
20 lipca 1752 roku	Ludwik Sąplawski – gwardian Bonawentura Borowski – kaznodzieja zwyczajny

26 lipca 1753 roku	Piotr Wejermiller – wikariusz Poncjan Sremowicz – kaznodzieja zwyczajny
26 lipca 1754 roku	Roman Wróblewski – gwardian Jan Fankidy – kaznodzieja zwyczajny
26 lipca 1755 roku	Franciszek Pinnicki – tymczasowy przełożony Jan Fankidy – kaznodzieja zwyczajny
20 lipca 1756 roku	Roman Wróblewski – gwardian Aaron Potulski – kaznodzieja zwyczajny
26 lipca 1757 roku	Leon Sleciochowicz – gwardian Edward Głowicz – lektor teologii spekulatywnej Aaron Potulski – kaznodzieja zwyczajny
26 lipca 1758 roku	Leon Sleciochowicz – gwardian Jan Gołyszewski – spowiednik Aaron Potulski – kaznodzieja zwyczajny
1759 rok	Piotr Wejermiller – gwardian Damian Buszewicz – kaznodzieja zwyczajny
1760 rok	Piotr Wejermiller – gwardian Damian Buszewicz – kaznodzieja zwyczajny
1761 rok	Apolinary Rynkiewicz – wikariusz Damian Buszewicz – kaznodzieja zwyczajny
1762 rok	Jan Kapistran Elert – lektor teologii moralnej Telesfor Kałczyński – kaznodzieja zwyczajny
1763 rok	Stefan Gaszyński – gwardian Telesfor Kałczyński – kaznodzieja zwyczajny
1764 rok	Niezidentyfikowany lektor teologii spekulatywnej Telesfor Kałczyński – kaznodzieja zwyczajny
1765 rok	Piotr Wejermiller – gwardian Władysław Rostki – kaznodzieja zwyczajny
1766 rok	Piotr Wejermiller – gwardian Wawrzyniec Piątkowski – kaznodzieja zwyczajny
1767 rok	Piotr Wejermiller – gwardian Władysław Rostki – kaznodzieja zwyczajny
1768 rok	Jakub Dost – wikariusz Stefan Idziński – kaznodzieja zwyczajny
26 lipca 1769 roku	Piotr Wejermiller – gwardian

	Stefan Idziński – kaznodzieja zwyczajny
26 lipca 1770 roku	Jakub Dost – tymczasowy przełożony Stefan Idziński – kaznodzieja zwyczajny
26 lipca 1771 roku	Jakub Dost – wikariusz Joachim Lewicki – kaznodzieja świąteczny
26 lipca 1772 roku	Jakub Dost – wikariusz Dominik Leśniowski – kaznodzieja zwyczajny
26 lipca 1773 roku	Piotr Wejermiller – gwardian Dominik Leśniowski – kaznodzieja zwyczajny
22 lipca 1774 roku	Anzelm Kielbaszewicz – członek zarządu provincji Marian Jerowski – kaznodzieja zwyczajny
22 lipca 1775 roku	Maksym Langa – wikariusz Wincenty Skalecki – kaznodzieja zwyczajny
22 lipca 1776 roku	Franciszek Pinnicki – spowiednik Wincenty Skalecki – kaznodzieja zwyczajny
22 lipca 1777 roku	Jan Kapistran Elert – lektor teologii moralnej Franciszek Kręmpiewski – kaznodzieja święteczny Jan Baptysta Brandt – kaznodzieja niemiecki Wincenty Skalecki – kaznodzieja zwyczajny
25 lipca 1779 roku	Niezidentyfikowany tymczasowy przełożony Krescenty Schenck – kaznodzieja zwyczajny
24 września 1780 roku	Jan Chrzyciel Daum – lektor teologii moralnej Dominik Kleczka – kaznodzieja zwyczajny
26 lipca 1781 roku	Eryk Depiński – gwardian Dominik Kleczka – kaznodzieja zwyczajny
27 lipca 1783 roku	Niezidentyfikowany tymczasowy przełożony Niezidentyfikowany promotor bracki
1 sierpnia 1784 roku	Jakub Dost – gwardian Florian Darnowski – kaznodzieja zwyczajny
31 lipca 1785 roku	Jakub Dost – gwardian Florian Darnowski – kaznodzieja zwyczajny
30 lipca 1792 roku	Władysław Gaiński – lektor teologii moralnej Augustyn Żukowski – kaznodzieja zwyczajny
28 lipca 1793 roku	Andrzej Braeun – członek zarządu prowincji

	Rajmund Rzymkiewicz – kaznodzieja zwyczajny
9 sierpnia 1795 roku	Rajmund Szwayczewski – lektor teologii spekulatywnej Augustyn Żukowski – kaznodzieja zwyczajny
26 lipca 1797 roku	Ignacy Drwęcki – lektor teologii spekulatywnej Augustyn Żukowski – kaznodzieja zwyczajny
29 lipca 1798 roku	Aleksander Trocki – kaznodzieja świąteczny Jacek Kopijewski – kaznodzieja zwyczajny
28 lipca 1799 roku	Hieronim Fuhug – lektor teologii spekulatywnej Bernardyn Roliński – kaznodzieja zwyczajny
26 lipca 1801 roku	Ignacy Drwęcki – lektor teologii spekulatywnej Idzi Szczypczyński – kaznodzieja zwyczajny
1802 rok	-----
1803 rok	Andrzej Breun – członek zarządu prowincji Florencjusz Kołaczkowski – kaznodzieja misyjny
29 lipca 1804 roku	Kwiryniusz Will – gwardian Jan Ciesielski – kaznodzieja zwyczajny
29 lipca 1805 roku	Kwiryniusz Will – gwardian Cherubin Jakubowski – kaznodzieja zwyczajny
27 lipca 1806 roku	Kwiryniusz Will – gwardian Antoni Modrzewski – kaznodzieja zwyczajny
28 lipca 1811 roku	Kwiryniusz Will – definitor aktualny Kazimierz Rynkowski – kaznodzieja zwyczajny
28 sierpnia 1812 roku	Kwiryniusz Will – definitor aktualny Feliks Kokoszewski – profesor szkoły toruńskiej
28 lipca 1814 roku	Ludwik Maykowski – kaznodzieja zwyczajny
30 lipca 1815 roku	Kwiryniusz Will – definitor aktualny Ludwik Maykowski – kaznodzieja zwyczajny
28 lipca 1816 roku	Ludwik Maykowski – kaznodzieja zwyczajny
15 sierpnia 1819 roku	Faustyn Lentecki – gwardian
29 lipca 1821 roku	Faustyn Lentecki – gwardian

Opracowanie własne na podstawie: AADDT, Parafia NMP w Toruniu, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae* wraz z uzupełnieniem o informacje z przygotowanych biogramów toruńskich zakonników stanowiących aneks do niniejszej rozprawy doktorskiej

Jak zauważamy, najczęściej podczas kanonicznych elekcji obecni była para zakonników w postaci gwardiana jako prowadzącego spotkanie oraz kaznodziei zwyczajnego jako jego asystenta. Z takim rozwiązaniem spotykamy się aż 26 razy. Jako że elekcja odbywała się latem zdarzało się, że gwardian ze względu na obowiązki prowincjalne był nieobecny i wtedy zamiast niego w parze z kaznodzieją zwyczajnym występował tymczasowy przełożony klasztoru. Taka sytuacja zdarzyła się 4 razy.

Zdarzało się także, że prowadzącym spotkaniem był jeden z lektorów, a asystował mu kaznodzieja zwyczajny, co zdarzyło się 8 razy. Innym układem było prowadzenie spotkania przez wikariusza klasztoru przy asystencji kaznodziei zwyczajnego, co miało z kolei miejsce 6 razy. Natomiast 5 razy miała miejsce sytuacja, gdy spotkanie odbywało się pod przewodnictwem członka zarządu prowincji, przy asystencji kaznodziei zwyczajnego. Pozostałe typy prowadzenia spotkań w parze obejmują już jednostkowe przypadki – raz spotkanie było prowadzone przez spowiednika przy asystencji kaznodziei zwyczajnego, raz pod przewodnictwem kaznodziei świątecznego przy asystencji kaznodziei zwyczajnego i raz pod przewodnictwem członka zarządu prowincji przy asystencji profesora szkoły.

Zdarzało się jednakże, że przy kanonicznej elekcji obecny był tylko jeden zakonnik. Z taką sytuacją najczęściej mieliśmy miejsce w pierwszych dwóch dekadach ich istnienia bractwa oraz w ostatnich latach jego funkcjonowania. 9 razy w kanonicznej elekcji brał udział jedynie sam gwardian, 3 razy sam kaznodzieja zwyczajny i 1 raz sam lektor.

Był możliwy też odwrotny kierunek. W 3 przypadkach w spotkaniu uczestniczyło aż 3 zakonników – w jednym przypadku gwardian, członek zarządu prowincji i kaznodzieja zwyczajny, w drugim przypadku gwardian, spowiednik i kaznodzieja zwyczajny, a w trzecim przypadku gwardian, lektor oraz kaznodzieja zwyczajny. W każdym przypadku zebraniu prezydował gwardian. Raz w 1777 roku przy kanonicznej elekcji obecnych było zaś aż 4 zakonników – prowadził spotkanie lektor, a asystowało mu 3 kaznodziejów – zwyczajny, świąteczny i niemiecki. W 3 przypadkach nie wiemy, kto z zakonników był obecny na zebraniu.

Podsumowując, 43 razy przy kanonicznej elekcji obecnych było 2 zakonników, z czego ponad połowa przypadków to para gwardian i kaznodzieja zwyczajny. 13 razy przy kanonicznej elekcji obecny był tylko jeden zakonnik i w większości przypadków był to wtedy gwardian. Wreszcie 3 razy przy kanonicznej elekcji obecnych było 3 zakonników i 1 raz było ich aż 4. W przypadku 3 elekcji nie dysponujemy danymi, kto był obecny.

Mimo tego, że podczas kanonicznej elekcji kaznodzieja zwyczajny odgrywał najczęściej drugoplanową rolę jako asystujący przewodniczącemu zebraniu, którym był najczęściej gwardian, to jednak to rola kaznodziei zwyczajnego była dla bractwa św. Anny podobnie jak dla wszystkich innych bractw najistotniejsza. Pełnił on bowiem funkcję promotora brackiego. Jak zauważa

literatura przedmiotu, opieka nad bractwami należała do standardowego repertuaru zadań kaznodziei¹⁵⁷⁹.

Zachowany materiał źródłowy dla Bractwa św. Anny bardzo często wymienia przy kaznodziei zwyczajnym adnotację o pełnieniu przezeń funkcji promotora brackiego. Tylko jeden raz w 1777 roku funkcja promotora przypisana była do kaznodziei niemieckiego.

5.4.1.5. Struktura wewnętrzna bractwa

W obrębie toruńskiego bractwa św. Anny istniały podobnie jak w innych bractwach rozmaite urzędy. Były one obsadzone podczas kanonicznych elekcji odbywających się najczęściej co roku. Tabela poniżej prezentuje znane nam z albumu brackiego daty odbycia się elekcji w toruńskim bractwie.

Tab. 55. Daty odbycia się elekcji w toruńskim bractwie

Data	Dodatkowe informacje
26 lipca 1726 roku	Wspomnienie św. Anny
26 lipca 1727 roku	Wspomnienie św. Anny
26 lipca 1729 roku	Wspomnienie św. Anny
26 lipca 1730 roku	Wspomnienie św. Anny
26 lipca 1731 roku	Wspomnienie św. Anny
26 maja 1732	W okresie suchych dni kwartalnych
26 lipca 1733 roku	Wspomnienie św. Anny
26 lipca 1734 roku	Wspomnienie św. Anny
26 lipca 1736 roku	Wspomnienie św. Anny
26 lipca 1737 roku	Wspomnienie św. Anny
26 lipca 1739 roku	Wspomnienie św. Anny
26 maja 1741 roku	W okresie suchych dni kwartalnych
26 lipca 1742 roku	Wspomnienie św. Anny
26 lipca 1743 roku	Wspomnienie św. Anny

¹⁵⁷⁹K. Katak, *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów 1933, s. 194; M. Stawiski, *Bernardyni bydgoscy w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2019, s. 33-34; M. Stawiski, *Bernardyni w Świeciu w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2020, s. 23-24; M. Stawiski, *Bernardyni przasnyscy w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2021, s. 27-28.

26 lipca 1744 roku	Wspomnienie św. Anny
26 lipca 1745 roku	Wspomnienie św. Anny
26 lipca 1746 roku	Wspomnienie św. Anny
26 lipca 1748 roku	Wspomnienie św. Anny
22 lipca 1749 roku	Wspomnienie św. Marii Magdaleny
27 lipca 1750 roku	W poniedziałek po wspomnieniu św. Anny
26 lipca 1751 roku	Wspomnienie św. Anny
20 lipca 1752 roku	W czwartek w tygodniu poprzedzającym wspomnienie św. Anny
26 lipca 1753 roku	Wspomnienie św. Anny
26 lipca 1754 roku	Wspomnienie św. Anny
26 lipca 1755 roku	Wspomnienie św. Anny
20 lipca 1756 roku	Wspomnienie św. Anny
26 lipca 1757 roku	Wspomnienie św. Anny
26 lipca 1758 roku	Wspomnienie św. Anny
1759 rok	Nieznana data dzienna
1760 rok	Nieznana data dzienna
1761 rok	Nieznana data dzienna
1762 rok	Nieznana data dzienna
1763 rok	Nieznana data dzienna
1764 rok	Nieznana data dzienna
1765 rok	Nieznana data dzienna
1766 rok	Nieznana data dzienna
1767 rok	Nieznana data dzienna
1768 rok	Nieznana data dzienna
26 lipca 1769 roku	Wspomnienie św. Anny
26 lipca 1770 roku	Wspomnienie św. Anny
26 lipca 1771 roku	Wspomnienie św. Anny
26 lipca 1772 roku	Wspomnienie św. Anny
26 lipca 1773 roku	Wspomnienie św. Anny
22 lipca 1774 roku	Wspomnienie św. Marii Magdaleny

22 lipca 1775 roku	Wspomnienie św. Marii Magdaleny
22 lipca 1776 roku	Wspomnienie św. Marii Magdaleny
22 lipca 1777 roku	Wspomnienie św. Marii Magdaleny
25 lipca 1779 roku	9. niedziela po Zesłaniu Ducha Świętego przypadająca w przeddzień wspomnienia św. Anny
24 września 1780 roku	19. niedziela po Zesłaniu Ducha Świętego
26 lipca 1781 roku	Wspomnienie św. Anny
27 lipca 1783 roku	Niedziela po wspomnieniu św. Anny
1 sierpnia 1784 roku	Niedziela po wspomnieniu św. Anny
31 lipca 1785 roku	Niedziela po wspomnieniu św. Anny
30 lipca 1792 roku	Poniedziałek po wspomnieniu św. Anny
28 lipca 1793 roku	Niedziela po wspomnieniu św. Anny
9 sierpnia 1795 roku	Druga niedziela po wspomnieniu św. Anny
26 lipca 1797 roku	Wspomnienie św. Anny
29 lipca 1798 roku	Niedziela po wspomnieniu św. Anny
28 lipca 1799 roku	Niedziela po wspomnieniu św. Anny
26 lipca 1801 roku	Wspomnienie św. Anny
1802 rok	Nieznana data dzienna
1803 rok	Nieznana data dzienna
29 lipca 1804 roku	Niedziela po wspomnieniu św. Anny
29 lipca 1805 roku	Poniedziałek po wspomnieniu św. Anny
27 lipca 1806 roku	Niedziela po wspomnieniu św. Anny
28 lipca 1811 roku	Niedziela po wspomnieniu św. Anny
28 sierpnia 1812 roku	Ostatni piątek sierpnia
28 lipca 1814 roku	Czwartek po wspomnieniu św. Anny
30 lipca 1815 roku	Niedziela po wspomnieniu św. Anny
28 lipca 1816 roku	Niedziela po wspomnieniu św. Anny
15 sierpnia 1819 roku	Uroczystość Wniebowzięcia NMP
29 lipca 1821 roku	Niedziela po wspomnieniu św. Anny

Opracowanie własne na podstawie: AADDT, Parafia NMP w Toruniu, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*

Najprawdopodobniej od założenia bractwa w 1726 roku aż do 1773 roku coroczna kanoniczna elekcja władz brackich odbywała się co do zasady we wspomnienie św. Anny przypadające na dzień 26 lipca. Wyjątkami od tej zasady była elekcja przeprowadzona w dniu 26 maja 1741 roku w okresie suchych dni kwartalnych, w dniu 22 lipca 1749 roku we wspomnienie św. Marii Magdaleny, w dniu 27 lipca 1750 roku w poniedziałek po przypadającym na niedzielę wspomnieniu św. Anny oraz w dniu 20 lipca 1752 roku w czwartek przypadający przed wspomnieniem św. Anny.

W latach 1774-1777 regułą była przeprowadzanie kanonicznej elekcji we wspomnienie św. Marii Magdaleny przypadające na dzień 22 lipca. Wreszcie w okresie późniejszym regułą stało się odbywanie kanonicznej elekcji w niedzielę przypadającą po wspomnieniu św. Anny.

Było jednak parę wyjątków, kiedy elekcja odbywała się w inny dzień niż niedziela po wspomnieniu św. Anny. W roku 1779 elekcja miała miejsce w niedzielę poprzedzającą wspomnienie św. Anny w dniu 25 lipca. W 1781 oraz 1797 roku elekcja odbyła się we wspomnienie św. Anny przypadające w tych latach w dzień inny niż niedziela. W 1801 roku z kolei odbyło się też we wspomnienie św. Anny, ale przypadające równocześnie na niedzielę, a więc zgodnie z ówczesnym zwyczajem. Elekcja miała czasem miejsce także w poniedziałek po wspomnieniu św. Anny – w 1792 roku odbyła się w poniedziałek po wspomnieniu św. Anny przypadający na 30 lipca, a w 1805 roku w poniedziałek po wspomnieniu św. Anny przypadający na 29 lipca. Raz wyjątkowo elekcja miała miejsce w czwartek przypadający po wspomnieniu św. Anny – miało to miejsce w dniu 28 lipca 1814 roku.

Trzykrotnie zdarzyły się także dużo późniejsze terminy. W 1795 roku elekcja miała miejsce w dniu 9 sierpnia w drugą niedzielę po wspomnieniu św. Anny. W 1812 roku elekcja miała miejsce w dniu 28 sierpnia w ostatni piątek tego miesiąca. W 1819 roku natomiast elekcja miała miejsce w Uroczystość Wniebowzięcia NMP w dniu 15 sierpnia.

Tutaj niezbędna jest ważna uwaga. W składzie bractwa obecni byli licznie mężczyźni i kobiety, przy czym tych drugich było nawet więcej. Na urzędy brackie powoływani byli jednak tylko mężczyźni. Warto przyjrzeć się teraz strukturze płci w bractwie. Otóż w całym okresie istnienia bractwa zapisały się do niego 832 kobiety oraz 384 mężczyzn, co daje procentowy udział kobiet na poziomie 68% i mężczyzn na poziomie zaledwie 32%. Potwierdza to ogólnopolską tendencję zaobserwowaną przez Jerzego Flagę¹⁵⁸⁰.

Nie było w tym niczego zaskakującego. Weźmy za przykład opisane przez Jerzego Flagę Bractwo miłosierdzia, które przyjmowało na członków mężczyzn i kobiety, ale tylko mężczyźni brali udział w zebraniach brackich i obejmowali urzędy. Na czele bractwa stał starszy, którym

---

¹⁵⁸⁰J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 161-162.

zawsze był kapłan. Miał on do pomocy radnych, pisarza, szafarza i wizytatorów. Niezależnie od tego bractwo miało jeszcze swojego ojca duchownego. Bractwo utrzymywało się ze składek, jałmużny oraz fundacji¹⁵⁸¹. Bractwo miłosierdzia przyjmowało na członków mężczyzn i kobiety, ale tylko mężczyźni brali udział w zebraniach brackich i obejmowali urzędy. Na czele bractwa stał starszy, którym zawsze był kapłan. Miał on do pomocy radnych, pisarza, szafarza i wizytatorów. Niezależnie od tego bractwo miało jeszcze swojego ojca duchownego. Bractwo utrzymywało się ze składek, jałmużny oraz fundacji¹⁵⁸².

Przejdźmy teraz do obieranych podczas elekcji urzędów brackich. Jak zauważył Marian Surdacki, struktura wewnętrzna bractw była niejednolita, a z upływem czasu nawet w ramach tej samej konfraterni ulegała zmianom¹⁵⁸³. Również struktura wewnętrzna toruńskiego bractwa św. Anny, ulegała modyfikacjom, jednak warto zauważyć, że główny zarys struktury pozostał przez cały wiek niezmienny.

Pierwszym najważniejszym urzędem w bractwie był senior – w źródle *senior*, *preafectus* lub *starszy*. Można przypuszczać, że był on kierownikiem wspólnoty brackiej, utrzymującym stały, bezpośredni kontakt z promotorem brackim i w porozumieniu z nim kierującym aktywnością bractwa.

Tab. 56. Seniorzy toruńskiego bractwa św. Anny

Data elekcji	Wybrany senior
26 lipca 1726 roku	Wincenty Naskowski
26 lipca 1727 roku	Grzegorz Buczyński
26 lipca 1729 roku	Grzegorz Buczyński
26 lipca 1730 roku	Wincenty Naskowski
26 lipca 1731 roku	Grzegorz Zacharyaszewicz
26 lipca 1733 roku	Dawid Heyder
26 lipca 1734 roku	Andrzej Gutowski
26 lipca 1736 roku	Grzegorz Zacharyaszewicz
26 lipca 1737 roku	Grzegorz Zacharyaszewicz
26 lipca 1739 roku	Sebastian Wójcik
26 maja 1741 roku	Andrzej Babecki

¹⁵⁸¹J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 47-48.

¹⁵⁸²J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 47-48.

¹⁵⁸³M. Surdacki, *Bractwo św. Anny w Urzędowie (1593-1787)*, "Roczniki Nauk Społecznych", t. 30: 2002, z. 2, s. 136.

26 lipca 1742 roku	Józef Czarnecki
26 lipca 1743 roku	Józef Czarnecki
26 lipca 1744 roku	Paweł Kuczkowski
26 lipca 1745 roku	Walenty Maryański
26 lipca 1746 roku	Grzegorz Zacharyaszewicz
26 lipca 1748 roku	Grzegorz Zacharyaszewicz
22 lipca 1749 roku	Andrzej Stachurski
27 lipca 1750 roku	Józef Lamkiewicz
26 lipca 1751 roku	Jan Letyński
20 lipca 1752 roku	Dominik Offman
26 lipca 1753 roku	Andrzej Stachurski
26 lipca 1754 roku	Andrzej Orlewicz
26 lipca 1755 roku	Andrzej Stachurski
20 lipca 1756 roku	Józef Lamkiewicz
26 lipca 1757 roku	Jakub Radkiewicz
26 lipca 1758 roku	Jakub Radkiewicz
1759 rok	Andrzej Stachurski
1760 rok	Szymon Marszon
1761 rok	Szymon Marszon
1762 rok	Szymon Marszon
1763 rok	Antoni Pawlicki
1764 rok	Andrzej Stachurski
1765 rok	Jan Piątkiewicz
1766 rok	Józef Lamkiewicz
1767 rok	Jakub Radkiewicz
1768 rok	Andrzej Stachurski
26 lipca 1769 roku	Andrzej Stachurski
26 lipca 1770 roku	Jan Piątkiewicz
26 lipca 1771 roku	Karol Magierski
26 lipca 1772 roku	Marcin Drwęcki
26 lipca 1773 roku	Franciszek Lentecki

22 lipca 1774 roku	Karol Magierski
22 lipca 1775 roku	Jan Piątkiewicz
22 lipca 1776 roku	Józef Kozłowski
22 lipca 1777 roku	Onufry Lonkiert
25 lipca 1779 roku	Onufry Lonkiert
24 września 1780 roku	Jan Marszel
26 lipca 1781 roku	Józef Lamkiewicz
27 lipca 1783 roku	Józef Lamkiewicz
1 sierpnia 1784 roku	Karol Magierski
31 lipca 1785 roku	Jakub Radkiewicz
30 lipca 1792 roku	Jakub Radkiewicz
28 lipca 1793 roku	Fabian Skomorowski
9 sierpnia 1795 roku	Jakub Radkiewicz
26 lipca 1797 roku	Józef Baranowski
29 lipca 1798 roku	Józef Baranowski
28 lipca 1799 roku	Józef Baranowski
26 lipca 1801 roku	Jakub Łukiewski
1802 rok	Jakub Łukiewski
1803 rok	Jakub Łukiewski
29 lipca 1804 roku	Jakub Łukiewski
29 lipca 1805 roku	Paweł Gorlewski
27 lipca 1806 roku	Wawrzyniec Gajewski
28 lipca 1811 roku	Józef Baranowski
28 sierpnia 1812 roku	Ignacy Michalski
28 lipca 1814 roku	Marcin Piątkiewicz
30 lipca 1815 roku	Ignacy Michalski
28 lipca 1816 roku	Ignacy Michalski
15 sierpnia 1819 roku	Józef Potrzebkowski
29 lipca 1821 roku	Józef Potrzebkowski

Opracowanie własne na podstawie: AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae

Łącznie mamy tu do czynienia z 33 osobami powołanymi na ten urząd. Najczęściej na seniora Bractwa św. Anny wybierany był krawiec Andrzej Stachurski – aż 7 razy. 6 razy seniorem bractwa był krawiec Jakub Radkiewicz, 5 razy kupiec Grzegorz Zacharyaszewicz i 5 razy szmuklerz Józef Lamkiewicz¹⁵⁸⁴. Aż 18 na 33 seniorów sprawowało natomiast swój urząd tylko jednokrotnie.

Kolejny urząd w bractwie to wicesenior – w źródle jako *vice-senior*, *vicepraefectus* lub *podstarszy*. Można domyślać się, że jego rolą było zastępowanie seniora na wypadek jego nieobecności lub niedyspozycyjności. Tabela poniżej przedstawia wiceseniorów toruńskiego bractwa św. Anny wraz z datami elekcji.

Tab. 57. Wiceseniorzy toruńskiego bractwa św. Anny

Data elekcji	Wybrany wicesenior
26 lipca 1726 roku	Grzegorz Buczyński
26 lipca 1727 roku	Sebastian Wójcik
26 lipca 1729 roku	Sebastian Wójcik
26 lipca 1730 roku	Grzegorz Buczyński
26 lipca 1731 roku	Wincenty Naskowski
26 lipca 1733 roku	Grzegorz Zacharyaszewicz
26 lipca 1734 roku	Józef Czarnecki
26 lipca 1736 roku	Józef Czarnecki
26 lipca 1737 roku	Sebastian Wójcik
26 lipca 1739 roku	Józef Czarnecki
26 maja 1741 roku	Józef Czarnecki
26 lipca 1742 roku	Andrzej Babecki
26 lipca 1743 roku	Andrzej Babecki
26 lipca 1744 roku	Grzegorz Zacharyaszewicz
26 lipca 1745 roku	Józef Maryański
26 lipca 1746 roku	Walenty Maryański
26 lipca 1748 roku	Jan Letyński

¹⁵⁸⁴Identyfikacja zawodów wyżej wymienionych postaci w oparciu o artykuł: M. Stawiski, *Środowisko skupione wokół bernardynów w Toruniu w latach 1724-1821. Wybrane zagadnienia*, [w:] *Studia nad społeczeństwem nowożytnej Europy*, t. III, red. Ł. Baranowski, E. Dziesza, Białystok 2019, s. 109-115.

22 lipca 1749 roku	Maciej Krykanty
27 lipca 1750 roku	Grzegorz Zacharyaszewicz
26 lipca 1751 roku	Józef Lamkiewicz
20 lipca 1752 roku	Jan Letyński
26 lipca 1753 roku	Jakub Radkiewicz
26 lipca 1754 roku	Andrzej Stachurski
26 lipca 1755 roku	Paweł Zaykowski
20 lipca 1756 roku	Jakub Radkiewicz
26 lipca 1757 roku	Andrzej Stachurski
26 lipca 1758 roku	Jan Jaykowski
1759 rok	Antoni Pawlicki
1760 rok	Andrzej Konkiewicz
1761 rok	Józef Lamkiewicz
1762 rok	Antoni Pawlicki
1763 rok	Andrzej Stachurski
1764 rok	Jakub Radkiewicz
1765 rok	Andrzej Stachurski
1766 rok	Grzegorz Zacharyaszewicz
1767 rok	Andrzej Stachurski
1768 rok	Jan Piątkiewicz
26 lipca 1769 roku	Jan Piątkiewicz
26 lipca 1770 roku	Karol Magierski
26 lipca 1771 roku	Antoni Gołaszewski
26 lipca 1772 roku	Franciszek Lentecki
26 lipca 1773 roku	Karol Magierski
22 lipca 1774 roku	Jan Piątkiewicz
22 lipca 1775 roku	Józef Kozłowski
22 lipca 1776 roku	Onufry Lonkiert
22 lipca 1777 roku	Jan Marschell
25 lipca 1779 roku	Jan Marschell
24 września 1780 roku	Józef Kozłowski

26 lipca 1781 roku	Karol Magierski
27 lipca 1783 roku	Karol Magierski
1 sierpnia 1784 roku	Jakub Radkiewicz
31 lipca 1785 roku	Jan Marschell
30 lipca 1792 roku	Fabian Skomorowski
28 lipca 1793 roku	Jan Marschell
9 sierpnia 1795 roku	Jan Marschell
26 lipca 1797 roku	Franciszek Koczewski
29 lipca 1798 roku	Franciszek Koczewski
28 lipca 1799 roku	Franciszek Koczewski
26 lipca 1801 roku	Jan Marschell
1802 rok	Jan Marschell
1803 rok	Jan Marschell
29 lipca 1804 roku	Paweł Gorlewski
29 lipca 1805 roku	Wawrzyniec Gajewski
27 lipca 1806 roku	Walenty Rudnicki
28 lipca 1811 roku	Wojciech Obieżurski
28 sierpnia 1812 roku	Franciszek Rutkowski
28 lipca 1814 roku	Wojciech Baczyński
30 lipca 1815 roku	Wawrzyniec Gajewski
28 lipca 1816 roku	Paweł Gorlewski
15 sierpnia 1819 roku	Michał Human
29 lipca 1821 roku	Michał Human

Opracowanie własne na podstawie: AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae

W gronie wiceseniorów spotykamy się z 32 różnymi osobami. Najczęściej funkcję wiceseniora – aż 8 razy – sprawował krawiec Jan Marschell. Poza tym wielokrotnie funkcję seniora sprawowali także krawiec Andrzej Stachurski, kupiec Grzegorz Zacharyaszewicz, szewc Józef Czarnecki, krawiec Jakub Radkiewicz czy złotnik Karol Magierski¹⁵⁸⁵. Najczęściej mieliśmy do czynienia z osobami piastującymi ten urząd jednokrotnie albo dwukrotnie.

¹⁵⁸⁵Identyfikacja zawodów wyżej wymienionych postaci w oparciu o artykuł: M. Stawiski, *Środowisko skupione wokół bernardynów w Toruniu...*, s. 109-115.

Kolejny bracki urząd to skarbnik – w źródle jako *thesaurarius*, *skarbnik* lub *podskarbi*. Rola skarbników bractwa była niezwykle istotna. Sprawowali oni nadzór nad brackimi finansami, prowadząc zapewne księgę niezachowaną do dzisiaj księgę dochodów i wydatków bractwa. Hipotezy na temat ekonomicznych aspektów funkcjonowania toruńskiego bractwa św. Anny zostaną przedstawione w kolejnym podrozdziale.

Tab. 58. Skarbnicy toruńskiego bractwa św. Anny

Data elekcji	Wybrany skarbnik
26 lipca 1726 roku	Sebastian Wójcik
26 lipca 1727 roku	Wincenty Naskowski
26 lipca 1729 roku	Wincenty Naskowski
26 lipca 1730 roku	Marcin Kraszewski
26 lipca 1731 roku	Marcin Kraszewski
26 lipca 1733 roku	Wawrzyniec Spiechowski
26 lipca 1734 roku	Sebastian Wójcik
26 lipca 1736 roku	Szymon Naskreński
26 lipca 1737 roku	Stanisław Szpakowski
26 lipca 1739 roku	Andrzej Babecki
26 maja 1741 roku	-----
26 lipca 1742 roku	Maciej Krykanty
26 lipca 1743 roku	Maciej Krykanty
26 lipca 1744 roku	Ignacy Maryański
26 lipca 1745 roku	Andrzej Babecki
26 lipca 1746 roku	Andrzej Babecki
26 lipca 1748 roku	Andrzej Babecki
22 lipca 1749 roku	Stanisław Szpakowski
27 lipca 1750 roku	Jan Letyński
26 lipca 1751 roku	Grzegorz Zacharyaszewicz
20 lipca 1752 roku	Andrzej Stachurski
26 lipca 1753 roku	Grzegorz Zacharyaszewicz
26 lipca 1754 roku	Grzegorz Zacharyaszewicz
26 lipca 1755 roku	Grzegorz Zacharyaszewicz

20 lipca 1756 roku	Andrzej Stachurski
26 lipca 1757 roku	Grzegorz Zacharyaszewicz
26 lipca 1758 roku	Paweł Zaykowski
1759 rok	Grzegorz Zacharyaszewicz
1760 rok	Andrzej Stachurski
1761 rok	Andrzej Stachurski
1762 rok	Andrzej Stachurski
1763 rok	Józef Lamkiewicz
1764 rok	Maciej Caliński
1765 rok	Maciej Caliński
1766 rok	Maciej Caliński
1767 rok	Maciej Caliński
1768 rok	Karol Magierski
26 lipca 1769 roku	Karol Magierski
26 lipca 1770 roku	Marcin Drwęcki
26 lipca 1771 roku	Franciszek Lentecki
26 lipca 1772 roku	Karol Magierski
26 lipca 1773 roku	Jan Piątkiewicz
22 lipca 1774 roku	Marcin Drwęcki
22 lipca 1775 roku	Jakub Degórski
22 lipca 1776 roku	Franciszek Lentecki
22 lipca 1777 roku	Józef Kozłowski
25 lipca 1779 roku	Józef Kozłowski
24 września 1780 roku	Karol Magierski
26 lipca 1781 roku	Józef Kozłowski
27 lipca 1783 roku	Józef Kozłowski
1 sierpnia 1784 roku	Józef Kozłowski
31 lipca 1785 roku	Józef Kozłowski
30 lipca 1792 roku	Jakub Łukiewski
28 lipca 1793 roku	Jakub Łukiewski
9 sierpnia 1795 roku	Jakub Łukiewski

26 lipca 1797 roku	Jakub Łukiewski
29 lipca 1798 roku	Jakub Łukiewski
28 lipca 1799 roku	Jakub Łukiewski
26 lipca 1801 roku	Józef Staniszewski
1802 rok	Józef Staniszewski
1803 rok	Józef Staniszewski
29 lipca 1804 roku	Józef Staniszewski
29 lipca 1805 roku	Walenty Rudnicki
27 lipca 1806 roku	Paweł Gorlewski
28 lipca 1811 roku	Marcin Piątkiewicz
28 sierpnia 1812 roku	Wojciech Obieżurski
28 lipca 1814 roku	Wojciech Obieżurski
30 lipca 1815 roku	Paweł Gorlewski
28 lipca 1816 roku	Wojciech Radziwiński
15 sierpnia 1819 roku	Wojciech Radziwiński
29 lipca 1821 roku	Wojciech Radziwiński

Opracowanie własne na podstawie: AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae

W gronie skarbników spotykamy się z 28 różnymi osobami. Najczęściej funkcję skarbnika – aż 6 razy – sprawowali kupiec Grzegorz Zacharyaszewicz, szewc Józef Kozłowski oraz krawiec Jakub Łukiewski. Poza tym wielokrotnie funkcję skarbnika sprawowali także krawiec Andrzej Stachurski, szmuklerze Andrzej Babecki i Maciej Caliński oraz złotnicy Karol Magierski i Józef Staniszewski¹⁵⁸⁶. Najczęściej mieliśmy do czynienia z osobami piastującymi ten urząd jednokrotnie albo dwukrotnie.

Kolejna funkcja w bractwie św. Anny to wiceskarbnik – w źródle jako *vice-thesaurarius* albo wicepodskarbi. W niektórych latach w albumie brackim wspomniano o dwóch skarbnikach – zakładałem wówczas, że pierwszy z wymienionych był skarbnikiem, a drugi wiceskarbnikiem. Wydaje się bowiem dużo bardziej prawdopodobnym, że mało staranie odnotowywano wyniki niektórych elekcji, niż że zastępowano czasami parę skarbnik i jego zastępcę na parę dwóch równoważnych skarbników¹⁵⁸⁷. Rolą wiceskarbnika było zapewne zastępowanie skarbnika w razie

¹⁵⁸⁶Identyfikacja zawodów wyżej wymienionych postaci w oparciu o artykuł: M. Stawiski, *Środowisko skupione wokół bernardynów w Toruniu...*, s. 109-115.

¹⁵⁸⁷W swojej publikacji Karolina Olszewska dochowała wierności źródłu, przez co jej tabele znacznie straciły na

jego nieobecności bądź niedyspozycyjności. Tabela przedstawia wykaz wybranych wiceskarbników bractwa.

Tab. 59. Wiceskarbnicy toruńskiego bractwa św. Anny

Data elekcji	Wybrany wiceskarbnik
26 lipca 1726 roku	Łukasz Bańkowski
26 lipca 1727 roku	Tomasz Pawłowski
26 lipca 1729 roku	Tomasz Pawłowski
26 lipca 1730 roku	Andrzej Kunkiewicz
26 lipca 1731 roku	Andrzej Kunkiewicz
26 lipca 1733 roku	Antoni Świetochowski
26 lipca 1734 roku	Tomasz Linowski
26 lipca 1736 roku	Stanisław Szpakowski
26 lipca 1737 roku	Andrzej Babecki
26 lipca 1739 roku	Maciej Krykanty
26 maja 1741 roku	-----
26 lipca 1742 roku	Andrzej Orlewicz
26 lipca 1743 roku	Andrzej Stachurski
26 lipca 1744 roku	Maciej Krykanty
26 lipca 1745 roku	Jan Letyński
26 lipca 1746 roku	Jan Letyński
26 lipca 1748 roku	Maciej Krykanty
22 lipca 1749 roku	Józef Lamkiewicz
27 lipca 1750 roku	Andrzej Stachurski
26 lipca 1751 roku	Jakub Kisielski
20 lipca 1752 roku	Józef Lamkiewicz
26 lipca 1753 roku	Józef Lamkiewicz
26 lipca 1754 roku	Jakub Radkiewicz
26 lipca 1755 roku	Andrzej Orlewicz

---

czytelności: K. Olszewska, *Księga Bractwa Świętej Anny...*, s. 196-199. Autorka dalej jednak bardzo zasadnie zauważyła, że możliwym jest, że jeden ze skarbników w rzeczywistości był wiceskarbnikiem: K. Olszewska, *Księga Bractwa Świętej Anny...*, s. 199-200.

20 lipca 1756 roku	Paweł Zaykowski
26 lipca 1757 roku	Paweł Zaykowski
26 lipca 1758 roku	Grzegorz Zacharyaszewicz
1759 rok	Józef Lamkiewicz
1760 rok	Grzegorz Zacharyaszewicz
1761 rok	Grzegorz Zacharyaszewicz
1762 rok	Antoni Gołaszewski
1763 rok	Antoni Gołaszewski
1764 rok	Jan Piątkiewicz
1765 rok	Antoni Gołaszewski
1766 rok	Jan Rodecki
1767 rok	Karol Magierski
1768 rok	Marcin Drwęcki
26 lipca 1769 roku	Marcin Drwęcki
26 lipca 1770 roku	Franciszek Lentecki
26 lipca 1771 roku	Antoni Bobowski
26 lipca 1772 roku	Jan Marschell
26 lipca 1773 roku	Jakub Degurski
22 lipca 1774 roku	Onufry Lonkiert
22 lipca 1775 roku	Franciszek Lentecki
22 lipca 1776 roku	Jan Marschell
22 lipca 1777 roku	Antoni Kaczorowski
25 lipca 1779 roku	Antoni Kaczorowski
24 września 1780 roku	Onufry Lonkiert
26 lipca 1781 roku	Paweł Górnicki
27 lipca 1783 roku	Paweł Górnicki
1 sierpnia 1784 roku	Jakub Czarnecki
31 lipca 1785 roku	Jakub Czarnecki
30 lipca 1792 roku	Józef Kozłowski
28 lipca 1793 roku	Franciszek Lentecki

9 sierpnia 1795 roku	Józef Staniszewski
26 lipca 1797 roku	Józef Staniszewski
29 lipca 1798 roku	Józef Staniszewski
28 lipca 1799 roku	Józef Staniszewski
26 lipca 1801 roku	Józef Baranowski
1802 rok	Wawrzyniec Gajewski
1803 rok	Wawrzyniec Gajewski
29 lipca 1804 roku	Walenty Rudnicki
29 lipca 1805 roku	Jan Bleszewicz
27 lipca 1806 roku	Szczepan Jędrowski
28 lipca 1811 roku	Marcin Rudnicki
28 sierpnia 1812 roku	Wojciech Radzimiński
28 lipca 1814 roku	Wojciech Radzimiński
30 lipca 1815 roku	Wojciech Radzimiński
28 lipca 1816 roku	Fabian Skomorowski
15 sierpnia 1819 roku	Marcin Piątkiewicz
29 lipca 1821 roku	Mateusz Szafrankiewicz

Opracowanie własne na podstawie: AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae

W gronie wiceskarbników Bractwa św. Anny spotykamy 41 osób. Najczęściej urząd wiceskarbnika – po 4 razy – sprawowali złotnik Józef Staniszewski, kupiec Grzegorz Zacharyaszewicz oraz szmuklerz Józef Lamkiewicz¹⁵⁸⁸.

Kolejny urząd regularnie pojawiający się na kartach albumu brackiego to konsyliarze – w źródle jako *konsyliarze*, *consilarii* albo *assessores*. Konsyliarzy powoływano w różnej liczbie, często w większej ilości. Zapewne służyli radą seniorom i skarbnikom bractwa.

Tab. 60. Konsyliarze toruńskiego bractwa św. Anny

Data elekcji	Wybrani konsyliarze
26 lipca 1726 roku	1. Stanisław Szpakowski 2. Andrzej Konkiewicz 3. Maciej Skierka 4. Szymon Rajkiewicz

¹⁵⁸⁸Identyfikacja zawodów wyżej wymienionych postaci w oparciu o artykuł: M. Stawiski, *Środowisko skupione wokół bernardynów w Toruniu...*, s. 109-115.

	<ol style="list-style-type: none"> 5. Paweł Jendrychowicz 6. Andrzej Gutowski 7. Jan Rychterski 8. Wawrzyniec Malewski 9. Tomasz Linowski
26 lipca 1727 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Stanisław Szpakowski 2. Andrzej Konkiewicz 3. Maciej Skierka 4. Szymon Rajkiewicz 5. Paweł Jendrychowicz 6. Andrzej Gutowski 7. Jan Rychterski 8. Wawrzyniec Malewski 9. Tomasz Linowski
26 lipca 1729 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Stanisław Szpakowski 2. Andrzej Konkiewicz 3. Maciej Skierka 4. Szymon Rajkiewicz 5. Paweł Jendrychowicz 6. Andrzej Gutowski 7. Jan Rychterski 8. Wawrzyniec Malewski 9. Tomasz Linowski
26 lipca 1730 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sebastian Wójcik 2. Tomasz Linowski 3. Józef Czarnecki 4. Stanisław Szpakowski 5. Maciej Skierka
26 lipca 1731 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Grzegorz Buczyński 2. Andrzej Gutowski 3. Sebastian Wójcik 4. Maciej Skierka 5. Andrzej Konkiewicz 6. Tomasz Linowski 7. Józef Czarnecki
26 lipca 1733 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tomasz Linowski 2. Andrzej Orlewicz 3. Andrzej Konkiewicz 4. Sebastian Wójcik 5. Maciej Skierka 6. Andrzej Gutowski
26 lipca 1734 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Stanisław Szpakowski 2. Andrzej Orlewicz 3. Andrzej Konkiewicz 4. Maciej Skierka 5. Grzegorz Zacharyaszewicz 6. David Heyder
26 lipca 1736 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kazimierz Leon Schwerdtmann 2. Barłomiej Lier 3. Jakub Kazimierz Rubinkowski 4. Jan Wierzbicz 5. Adam Łapczyński 6. Stanisław Dutkiewicz 7. David Heyder 8. Grzegorz Piotrowicz 9. Andrzej Gutowski 10. Andrzej Konkiewicz 11. Andrzej Orlewicz

	<ul style="list-style-type: none"> 12. Grzegorz Buczyński 13. Sebastian Wójcik 14. Tomasz Linowski 15. Antoni Dębowski
26 lipca 1737 roku	<ul style="list-style-type: none"> 1. Antoni Dębowski 2. Andrzej Orlewicz 3. Andrzej Konkiewicz 4. Józef Czarnecki 5. Tomasz Linowski 6. Andrzej Gutowski 7. Grzegorz Piotrowicz 8. David Heyder
26 lipca 1739 roku	<ul style="list-style-type: none"> 1. Stanisław Dutkiewicz 2. David Heyder 3. Bartłomiej Lier 4. Grzegorz Piotrowicz 5. Grzegorz Zacharyaszewicz 6. Franciszek Czarnecki 7. Antoni Lier 8. Andrzej Gutowski 9. Stanisław Szpakowski 10. Tomasz Linowski 11. Andrzej Konkiewicz 12. Antoni Dębowski 13. Andrzej Orlewicz 14. Andrzej Stachurski 15. Jan Mertens 16. Jan Letyński 17. Wawrzyniec Śpiechowski
26 maja 1741 roku	<ul style="list-style-type: none"> 1. Sebastian Wójcik 2. Andrzej Gutowski 3. Antoni Dębowski 4. Jan Mertens 5. Andrzej Stachurski 6. Wojciech Szwarz 7. Jan Letyński 8. Szymon Niewodowski 9. Wawrzyniec Śpiechowski 10. Wojciech Świętochowski 11. Antoni Świętochowski 12. Wojciech Kielecki 13. Tomasz Malinowski
26 lipca 1742 roku	<ul style="list-style-type: none"> 1. Sebastian Wójcik 2. Andrzej Gutowski 3. Antoni Dębowski 4. Jan Mertens 5. Andrzej Stachurski 6. Wojciech Szwarz 7. Jan Letyński 8. Szymon Niewodowski 9. Wawrzyniec Śpiechowski 10. Wojciech Świętochowski 11. Antoni Świętochowski 12. Wojciech Kielecki 13. Tomasz Malinowski
26 lipca 1743 roku	<ul style="list-style-type: none"> 1. Grzegorz Zacharyaszewicz 2. Walenty Maryański 3. Józef Maryański

26 lipca 1744 roku	1. Andrzej Stachurski 2. Antoni Dębowski 3. Andrzej Orlewicz 4. Józef Czarnecki
26 lipca 1745 roku	1. Maciej Krykanty 2. Andrzej Stachurski 3. Antoni Dębowski 4. Andrzej Orlewicz 5. Grzegorz Zacharyaszewicz
26 lipca 1746 roku	1. Tomasz Linowski 2. Andrzej Konkiewicz 3. Andrzej Stachurski 4. Antoni Dębowski 5. Józef Maryński 6. Maciej Krykanty 7. Andrzej Orlewicz 8. Stanisław Szpakowski 9. Jerzy Piotrowicz 10. David Heyder 11. Stanisław Dutkiewicz
26 lipca 1748 roku	1. Stanisław Dutkiewicz 2. David Heyder 3. Jerzy Piotrowicz 4. Stanisław Szpakowski 5. Józef Maryński 6. Walenty Maryński 7. Józef Czarnecki 8. Andrzej Konkiewicz 9. Andrzej Stachurski
22 lipca 1749 roku	1. Stanisław Dutkiewicz 2. Grzegorz Zacharyaszewicz 3. Jan Letyński 4. David Heyder 5. Jerzy Piotrowicz 6. Józef Maryński 7. Walenty Maryński 8. Andrzej Konkiewicz
27 lipca 1750 roku	1. Stanisław Dutkiewicz 2. Franciszek Czarnecki 3. Józef Maryński 4. David Heyder 5. Jerzy Piotrowicz 6. Andrzej Konkiewicz
26 lipca 1751 roku	-----
20 lipca 1752 roku	-----
26 lipca 1753 roku	-----
26 lipca 1754 roku	-----
26 lipca 1755 roku	-----
20 lipca 1756 roku	-----
26 lipca 1757 roku	-----
26 lipca 1758 roku	-----

1759 rok	-----
1760 rok	-----
1761 rok	-----
1762 rok	-----
1763 rok	-----
1764 rok	-----
1765 rok	-----
1766 rok	-----
1767 rok	-----
1768 rok	1. Antoni Pawlicki 2. Jan Letyński 3. Grzegorz Zacharyaszewicz 4. Józef Lamkiewicz
26 lipca 1769 roku	1. Jan Letyński 2. Grzegorz Zacharyaszewicz 3. Józef Lamkiewicz
26 lipca 1770 roku	1. Maciej Caliński 2. Antoni Gołaszewski 3. Józef Lamkiewicz 4. Andrzej Stachurski
26 lipca 1771 roku	1. Maciej Caliński 2. Jan Letyński 3. Andrzej Stachurski 4. Józef Lamkiewicz 5. Marcin Drwęcki 6. Jan Piątkiewicz
26 lipca 1772 roku	1. Jakub Radkiewicz 2. Maciej Caliński 3. Jan Letyński 4. Andrzej Stachurski 5. Józef Lamkiewicz 6. Jan Piątkiewicz
26 lipca 1773 roku	1. Marcin Drwęcki 2. Jakub Radkiewicz 3. Maciej Caliński 4. Jan Letyński 5. Andrzej Stachurski 6. Józef Lamkiewicz 7. Jan Piątkiewicz
22 lipca 1774 roku	1. Jan Marschell 2. Jakub Radkiewicz 3. Maciej Caliński 4. Jan Letyński 5. Andrzej Stachurski 6. Józef Lamkiewicz 7. Franciszek Lentcki
22 lipca 1775 roku	1. Antoni Kaczorowski 2. Maciej Caliński 3. Jan Marschell 4. Onufry Lonkiert

	<ol style="list-style-type: none"> 5. Andrzej Szywicki 6. Andrzej Stachurski 7. Karol Magierski 8. Józef Lamkiewicz
22 lipca 1776 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Antoni Kaczorowski 2. Maciej Caliński 3. Jan Marschell 4. Onufry Lonkiert 5. Andrzej Szywicki 6. Andrzej Stachurski 7. Karol Magierski 8. Józef Lamkiewicz
22 lipca 1777 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Antoni Kaczorowski 2. Maciej Caliński 3. Jan Marschell 4. Onufry Lonkiert 5. Andrzej Szywicki 6. Andrzej Stachurski 7. Karol Magierski 8. Józef Lamkiewicz
25 lipca 1779 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Antoni Kaczorowski 2. Józef Kozłowski 3. Paweł Pogodziński 4. Jakub Radkiewicz 5. Karol Magierski 6. Andrzej Stachurski 7. Jan Letyński 8. Józef Lamkiewicz
24 września 1780 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Walenty Marchlewicz 2. Paweł Górnicki 3. Jakub Czarniecki 4. Jakub Rutkiewicz 5. Jan Piątkiewicz 6. Walenty Jaśniewski 7. Józef Lamkiewicz
26 lipca 1781 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jakub Radkiewicz 2. Jan Marschell 3. Tomasz Konkiewicz
27 lipca 1783 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jakub Radkiewicz 2. Jan Marschell 3. Tomasz Konkiewicz
1 sierpnia 1784 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tomasz Konkiewicz 2. Jan Marschell 3. Paweł Górnicki
31 lipca 1785 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wawrzyniec Bobrowski 2. Tomasz Konkiewicz 3. Franciszek Lenteki 4. Karol Magierski
30 lipca 1792 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Józef Baranowski 2. Tomasz Konkiewicz 3. Maciej Caliński 4. Jan Marschell
28 lipca 1793 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Józef Baranowski 2. Maciej Caliński 3. Tomasz Konkiewicz 4. Jakub Radkiewicz

9 sierpnia 1795 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Walenty Rudnicki 2. Józef Myślicki 3. Józef Baranowski 4. Tomasz Konkiewicz
26 lipca 1797 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tomasz Konkiewicz 2. Maciej Caliński 3. Paweł Pogodziński 4. Fabian Skomorowski
29 lipca 1798 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tomasz Konkiewicz 2. Fabian Skomorowski 3. Jan Marschell 4. Franciszek Lentcki
28 lipca 1799 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tomasz Konkiewicz 2. Wojciech Obieżurski 3. Jan Marschell 4. Franciszek Lentcki
26 lipca 1801 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jan Błażejewicz 2. Wawrzyniec Gajewski 3. Wawrzyniec Sikorski 4. Wojciech Obieżurski
1802 rok	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tomasz Konkiewicz 2. Paweł Gorlewski 3. Walenty Rudnicki 4. Wojciech Obieżurski 5. Józef Baranowski 6. Mateusz Gzierski
1803 rok	<ol style="list-style-type: none"> 1. Franciszek Wiśniewski 2. Michał Human 3. Tomasz Konkiewicz 4. Walenty Rudnicki 5. Wojciech Obieżurski 6. Paweł Gorlewski 7. Mateusz Gzierski
29 lipca 1804 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wojciech Obieżurski 2. Karol Buczyński 3. Józef Buczyński 4. Jan Błażejewicz 5. Tomasz Konkiewicz 6. Szczepan Jędrowski 7. Józef Baranowski 8. Jan Marschell 9. Wawrzyniec Gajewski
29 lipca 1805 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Józef Myślicki 2. Walenty Szperling 3. Karol Buczyński 4. Józef Buczyński 5. Marcin Rudnicki 6. Fabian Skomorowski 7. Szczepan Jędrowski 8. Józef Baranowski 9. Józef Staniszewski 10. Jakub Łukiewski
27 lipca 1806 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jan Marschell 2. Józef Baranowski 3. Wojciech Obieżurski 4. Marcin Piątkiewicz 5. Marcin Rudnicki

	<ol style="list-style-type: none"> 6. Karol Buczyński 7. Szczepan Jędrowski 8. Józef Staniszewski 9. Jakub Łukiewski
28 lipca 1811 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Marcin Gajewski 2. Mateusz Szafrankiewicz 3. Ignacy Czajkowski 4. Wojciech Radziwiński 5. Michał Kamiński 6. Jan Miller 7. Ignacy Michalski 8. Paweł Gorlewski 9. Walenty Rudnicki
28 sierpnia 1812 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mateusz Szafrankiewicz 2. Marcin Rudnicki 3. Marcin Piątkiewicz 4. Fabian Skomorowski 5. Kazimierz Jeziorowski 6. Paweł Gorlewski 7. Łukasz Teomański 8. Walenty Rudnicki 9. Józef Baranowski
28 lipca 1814 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Marcin Gajewski 2. Michał Human 3. Mateusz Szafrankiewicz 4. Mateusz Baliński 5. Łukasz Teomański 6. Marcin Rudnicki 7. Ignacy Czajkowski 8. Paweł Gorlewski 9. Walenty Rudnicki 10. Józef Baranowski
30 lipca 1815 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Marcin Piątkiewicz 2. Wojciech Baczyński 3. Wojciech Obieżurski 4. Franciszek Kociejewski 5. Szczepan Jędrowski 6. Franciszek Rutkowski 7. Józef Baranowski 8. Walenty Rudnicki 9. Łukasz Teomański 10. Fabian Skomorowski 11. Ignacy Kornaszewski 12. Michał Human 13. Marcin Gajewski 14. Ignacy Czajkowski 15. Mateusz Szafrankiewicz 16. Kazimierz Jeziorowski 17. Franciszek Wojciechowski
28 lipca 1816 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Franciszek Burchard 2. Bartłomiej Witkowski 3. Franciszek Podgrabski 4. Mateusz Szafrankiewicz 5. Łukasz Teomański 6. Szczepan Jędrowski 7. Wojciech Obieżurski 8. Wojciech Baczyński 9. Franciszek Rutkowski 10. Marcin Piątkiewicz

15 sierpnia 1819 roku	1. Jan Dzieszkiwicz 2. Jan Kieler 3. Wojciech Baczyński 4. Ignacy Baczyński 5. Ignacy Michalski 6. Paweł Gorlewski
29 lipca 1821 roku	1. Ignacy Czajkowski 2. Fabian Szwaba 3. Kazimierz Jeziorowski 4. Jan Sadowski

Opracowanie własne na podstawie: AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae

Liczebność konsyliarzy bywała różna. W 1769 roku powołano 3 konsyliarzy, a w 1815 roku aż 17 konsyliarzy. W latach 1751-1767 konsyliarze nie są wzmiankowani, być może w ogóle nie obsadzono tego urzędu ze względu na wyczerpanie się ogromnej fali zapisów do bractwa z pierwszych lat jego funkcjonowania. Mniej liczne bractwo nie potrzebowało być może rady. Konsyliarze powrócili w 1768 roku i można wiązać to z wysiłkami na rzecz ożywienia bractwa prowadzonymi przez promotora brackiego Telesfora Kałczyńskiego. W 1806 roku powołano natomiast niezależnie od siebie konsyliarzy i asesorów, mimo że wcześniej funkcje te występowały zamiennie. Wśród konsyliarzy spotykamy najczęściej te same osoby, które obejmowały funkcje seniorów, wiceseniorów, skarbników i wiceskarbników.

Kluczową grupą dla funkcjonowania bractwa byli prokuratorzy – w źródle *procuratores* albo *kwestarze*. Nieraz dzielili się oni na podgrupy. Jeden z podziałów dotyczył przestrzeni kwestowania – jedni prokuratorzy odpowiadali za kwestę w mieści, drudzy za kwestę na przedmieściach. Bardziej popularny był jednak podział na okoliczności kwestowania – wyróżniano prokuratorów świątecznych, jarmarcznych i kościelnych.

Tab. 61. Prokuratorzy toruńskiego bractwa św. Anny

Data elekcji	Wybrani prokuratorzy
26 lipca 1726 roku	-----
26 lipca 1727 roku	-----
26 lipca 1729 roku	-----
26 lipca 1730 roku	1. Andrzej Gutowski 2. Łukasz Bańkowski 3. Tomasz Pawłowski 4. Stefan Orłowski
26 lipca 1731 roku	
26 lipca 1733 roku	Miejscy: 1. Marcin 2. Jan Janiszewski

	<p>Pozamiejscy:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Paweł Bańkowski 2. Jakub Bogacki
26 lipca 1734 roku	<p>Miejscy:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Antoni Dębcki 2. Andrzej Babeckiego <p>Przedmiejscy:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Jan Suchodolski 2. Jan Janiszewski
26 lipca 1736 roku	<p>Miejscy:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Jan Suchodolski 2. Maciej Krykanty <p>Przedmiejscy:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Adam Komorkiewicz 2. Wojciech Gogolewski
26 lipca 1737 roku	<p>Miejscy:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Wojciech Cegliński 2. Marcin Gorowicz <p>Przedmiejscy:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Tomasz Pawłowski 2. Kazimierz Kielewski
26 lipca 1739 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sebastian Dobrowski 2. Franciszek Orlik
26 maja 1741 roku	<p>Miejscy:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Michał Sochowicz 2. Tomasz Malinowski <p>Przedmiejscy:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Stanisław Gruszczyński 2. Michał Gąsiorowski
26 lipca 1742 roku	<p>Miejscy:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Michał Sochowicz 2. Tomasz Malinowski <p>Przedmiejscy:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Stanisław Gruszczyński 2. Michał Gąsiorowski
26 lipca 1743 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Józef Kosicki 2. Tomasz Pawłowski 3. Stanisław Gruszczyński 4. Piotr Rospierski
26 lipca 1744 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Józef Kosicki 2. Tomasz Pawłowski
26 lipca 1745 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Andrzej Stachurski 2. Paweł Zaykowski 3. Piotr Rospierski 4. Marcin Kielecki
26 lipca 1746 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Piotr Rospierski 2. Mateusz Zawadzki
26 lipca 1748 roku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Paweł Zaykowski 2. Marcin Rossołkiewicz 3. Piotr Rospierski 4. Marcin Kielecki

22 lipca 1749 roku	1. Wojciech Szwarz 2. Jakub Radkiewicz 3. Jan Gruszkiewicz 4. Kazimierz Kielecki
27 lipca 1750 roku	1. Andrzej Stachurski 2. Andrzej Orlewicz 3. Stanisław Gruszczyński 4. Antoni Gałdziński 5. Maciej Dębkiewicz 6. Michał Pomorski
26 lipca 1751 roku	1. Piotr Rospierski 2. Tomasz Górski 3. Jan Gruszkiewicz 4. Antoni Grabowski
20 lipca 1752 roku	1. Paweł Zaykowski 2. Antoni Pawlicki 3. Michał Gęsiorski 4. Michał Ulanowicz
26 lipca 1753 roku	1. Michał Gęsiorski 2. Antoni Gałdziński 3. Andrzej Borowski 4. Antoni Grabowski
26 lipca 1754 roku	1. Michał Ulanowicz 2. Józef Szymański 3. Andrzej Moskalewicz 4. Michał Pomorski
26 lipca 1755 roku	1. Antoni Gałdziński 2. Piotr Rospierski 3. Józef Szymański 4. Michał Ulanowicz
20 lipca 1756 roku	1. Jakub Radkiewicz 2. Paweł Zaykowski 3. Józef Szymański 4. Michał Ulanowicz 5. Michał Pomorski 6. Andrzej Moskalewicz
26 lipca 1757 roku	1. Maciej Dębkiewicz 2. Józef Dębowski 3. Jan Żurawski 4. Mikołaj Rylkiewicz
26 lipca 1758 roku	1. Józef Szymański 2. Andrzej Moskalewicz 3. Mikołaj Rylkiewicz 4. Antoni Gałdziński
1759 rok	1. Józef Szymański 2. Andrzej Moskalewicz 3. Marcin Urbański 4. Antoni Gałdziński
1760 rok	Zwyczajni: 1. Józef Szymański 2. Antoni Gałdziński Jarmarczni: 1. Marcin Jaroszewicz 2. Józef Myślicki
1761 rok	1. Antoni Gałdziński

	<ul style="list-style-type: none"> 2. Józef Myślicki 3. Jan Zamski 4. Paweł Maciejewski
1762 rok	<p>Zwyczajni:</p> <ul style="list-style-type: none"> 1. Józef Szymański 2. Andrzej Moskalewicz <p>Jarmarczni:</p> <ul style="list-style-type: none"> 1. Jan Pieraski 2. Paweł Maciejewski
1763 rok	<p>Świąteczni:</p> <ul style="list-style-type: none"> 1. Józef Szymański 2. Andrzej Moskalewicz <p>Jarmarczni:</p> <ul style="list-style-type: none"> 1. Paweł Maciejewski 2. Walenty Kalewski
1764 rok	<p>Świąteczni:</p> <ul style="list-style-type: none"> 1. Andrzej Moskalewicz 2. Józef Myślicki <p>Jarmarczni:</p> <ul style="list-style-type: none"> 1. Wojciech Radkowski 2. Jan Szafkiewicz
1765 rok	-----
1766 rok	<ul style="list-style-type: none"> 1. Andrzej Moskalewicz 2. Józef Myślicki 3. Szczypiorski 4. Jan Szafkiewicz
1767 rok	<p>Świąteczni:</p> <ul style="list-style-type: none"> 1. Andrzej Moskalewicz 2. Józef Myślicki <p>Jarmarczni:</p> <ul style="list-style-type: none"> 1. Jan Żurawski 2. Kosakowski
1768 rok	<p>Świąteczni:</p> <ul style="list-style-type: none"> 1. Andrzej Moskalewicz 2. Józef Myślicki <p>Jarmarczni:</p> <ul style="list-style-type: none"> 1. Jan Żurawski 2. Kosakowski
26 lipca 1769 roku	<ul style="list-style-type: none"> 1. Paweł Maciejewski 2. Walenty Marchlewicz 3. Paweł Zaykowski 4. Jakub Degurski 5. Franciszek Nonerski
26 lipca 1770 roku	<p>Świąteczni:</p> <ul style="list-style-type: none"> 1. Paweł Maciejewski 2. Walenty Marchlewicz <p>Jarmarczni:</p> <ul style="list-style-type: none"> 1. Antoni Bobowski 2. Franciszek Wejchanowski <p>Kościelni podczas kazania:</p>

	<ol style="list-style-type: none"> 1. Franciszek Wejchanowski 2. Paweł Maciejewski
26 lipca 1771 roku	<p>Świąteczni:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Jan Marschell 2. Franciszek Kosikiewicz <p>Jarmarczni i kościelni:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Franciszek Nonerski 2. Franciszek Wejchanowski
26 lipca 1772 roku	<p>Świąteczni i jarmarczni:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Stefan Dybowski 2. Szymon Markowski <p>Kościelni:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Jan Szafkiewicz 2. Józef Myślicki
26 lipca 1773 roku	<p>Świąteczni i jarmarczni:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Stefan Dybowski 2. Szymon Markowski <p>Kościelni:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Jan Szafkiewicz 2. Józef Myślicki
22 lipca 1774 roku	<p>Świąteczni i jarmarczni:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Stefan Dybowski 2. Walenty Rudnicki <p>Kościelni:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Jan Szafkiewicz 2. Józef Myślicki
22 lipca 1775 roku	<p>Świąteczni i jarmarczni:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Stefan Dybowski 2. Walenty Rudnicki <p>Kościelni:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Bonifacy Baczyński 2. Andrzej Moskalewicz
22 lipca 1776 roku	<p>Jarmarczni i świąteczni:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Antoni Bobowski 2. Tomasz Konkiewicz <p>Kościelni:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Szymon Drużyński 2. Andrzej Moskalewicz <p>Przedmiejscy:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Stefan Dybowski 2. Łukasz Majewski
22 lipca 1777 roku	<p>Miejscy, świąteczni i jarmarczni:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Tomasz Konkiewicz 2. Paweł Gurnicki <p>Przedmiejscy:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Andrzej Miniszewski 2. Stefan Dybowski <p>Kościelni:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Szymon Drużyński

	2. Bonifacy Baczyński
25 lipca 1779 roku	Miejscy i przedmiejscy: 1. Tomasz Konkiewicz 2. Paweł Gurnicki Jarmarczni: 1. Józef Myślicki 2. Stefan Dybowski Kościelni: 1. Stefan Drużyński 2. Bonifacy Baczyński
24 września 1780 roku	Miejscy i przedmiejscy: 1. Jakub Radkiewicz 2. Tomasz Konkiewicz Jarmarczni: 1. Józef Myślicki 2. Jan Szafkiewicz Kościelni: 1. Szymon Drużyński 2. Bonifacy Baczyński
26 lipca 1781 roku	Miejscy i przedmiejscy: 1. Jan Marschell 2. Paweł Górnicki Jarmarczni i kościelni: 1. Szymon Drużyński 2. Bonifacy Baczyński
27 lipca 1783 roku	Miejscy i przedmiejscy: 1. Jan Marschell 2. Paweł Górnicki Jarmarczni i kościelni: 1. Szymon Drużyński 2. Bonifacy Baczyński
1 sierpnia 1784 roku	Miejscy, przedmiejscy i jarmarczni dobierani na bieżąco Kościelni: 1. Bonifacy Baczyński
31 lipca 1785 roku	Kościelni i jarmarczni: 1. Tomasz Konkiewicz 2. Wawrzyniec Bobrowski
30 lipca 1792 roku	Kościelni: 1. Bonifacy Baczyński Jarmarczni: 1. Maciej Koryński 2. Mikołaj Janowski
28 lipca 1793 roku	Jarmarczni i kościelni: 1. Bonifacy Baczyński 2. Maciej Koryński
9 sierpnia 1795 roku	Kościelni i jarmarczni: 1. Józef Myślicki 2. Walenty Rudnicki

26 lipca 1797 roku	Kościelni: 1. Józef Myślicki 2. Walenty Rudnicki Jarmarczni: 1. Paweł Górnicki 2. Jan Błazejewicz
29 lipca 1798 roku	Kościelni: 1. Józef Myślicki 2. Walenty Rudnicki Jarmarczni: 1. Wawrzyniec Gajewski 2. Maciej Koryński
28 lipca 1799 roku	Kościelni: 1. Józef Myślicki 2. Walenty Rudnicki Jarmarczni: 1. Maciej Koryński 2. Mikołaj Janowski
26 lipca 1801 roku	Kościelni: 1. Walenty Rudnicki 2. Józef Myślicki Jarmarczni: 1. Walenty Szperling 2. Józef Zieliński
1802 rok	1. Franciszek Winnicki 2. Walenty Szperling 3. Marcin Rudnicki
1803 rok	1. Marcin Rudnicki
29 lipca 1804 roku	1. Marcin Rudnicki 2. Franciszek Winnicki
29 lipca 1805 roku	1. Wojciech Obieżurski 2. Tomasz Konkiewicz
27 lipca 1806 roku	1. Walenty Szperling 2. Józef Baranowski
28 lipca 1811 roku	1. Marcin Piątkiewicz 2. Marcin Rudnicki
28 sierpnia 1812 roku	1. Wojciech Baczyński 2. Michał Human 3. Szymon Kurowski
28 lipca 1814 roku	1. Wojciech Obieżurski 2. Wojciech Radzimiński
30 lipca 1815 roku	1. Paweł Gorlewski 2. Wojciech Radzimiński
28 lipca 1816 roku	-----
15 sierpnia 1819 roku	-----
29 lipca 1821 roku	-----

Opracowanie własne na podstawie: AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae

Wśród prokuratorów spotykamy czasami konfratrów pełniących też różne inne ważne urzędy. Często jednak ludzie pełniący funkcję prokuratorów nie dostępowali wyższych zaszczytów, ewentualnie mieli możliwość zasiadania w radzie bractwa.

Sporadycznie występującą w początkowym okresie funkcjonowania bractwa funkcją byli wizytatorzy chorych. Określone osoby zostały powołane na ten urząd trzykrotnie: w 1734 roku Grzegorz Stępniewski i Jakub Bogacki¹⁵⁸⁹, w 1744 roku Maciej Krykanty i Andrzej Gutowski¹⁵⁹⁰, a w 1750 roku Paweł Zaykowski, Andrzej Stachurski, Andrzej Orlewicz i Jan Letyński¹⁵⁹¹. Za wyjątkiem pierwszej z elekcji były to osoby piastujące najważniejsze urzędy w bractwie. Współopieka nad chorymi kontratrami należała do elementów duchowości bractw religijnych. Był to także ważny rys duchowości bernardyńskiej.

Również epizodyczny charakter miała funkcja brackich kantorów powoływanych w XIX wieku. Rolą kantora było prowadzenie śpiewu. W 1812 roku na kantorów powołano Ignacy Klimkowskiego i Szymona Kurowskiego¹⁵⁹², a w 1816 roku Wojciecha Radzińskiego, Floriana Strecza, Ignacego Klimkowskiego i niejakiego Zglińskiego¹⁵⁹³.

W 1816 roku powołano też wyjątkowo panny do sypania kwiatów. Jak można się domyślać, była to funkcja związana z przeprowadzaniem procesji eucharystycznych. Były to Marianna Humanówna, Joanna Blichka, Rozalia Michalska, Julianna Rutkowska, Joanna Humanówna, Marianna Gajewska, Róża Baczyńska oraz Julianna Baczyńska vel Potrzebkowska¹⁵⁹⁴. Zbieżność nazwisk z niektórymi konfratrami – Michałem Humanem, Ignacym Michalskim, Franciszkiem Rutkowskim, Wawrzyńcem Gajewskim, Wojciechem Baczyńskim czy Józefem Potrzebkowskim z pewnością nie jest przypadkowa – były to ewidentnie córki wyżej wymienionych.

Kolejna ważna funkcja to chorążowie braccy. Chorągiew bracka była elementem odprawianych procesji eucharystycznych. Z początkowego okresu istnienia bractwa znamy postaci dwóch chorążych – w 1730 roku na ten urząd został powołany Michał z Rybaków¹⁵⁹⁵, a w 1744 roku Jakub Wojciechowski¹⁵⁹⁶. Jedna osoba była szczególnie mocno związana z tą funkcją – był to Mateusz Szelmirski pełniąc funkcję chorążego przez ponad 3 dekady, a który był powoływany na swoją funkcję kolejno w latach 1767, 1768, 1769, 1770, 1771, 1772, 1773, 1774, 1775, 1776, 1777,

---

¹⁵⁸⁹ AADDT, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae...*, k. 7v.

¹⁵⁹⁰ Ibidem, k. 11r.

¹⁵⁹¹ Ibidem, k. 13r.

¹⁵⁹² Ibidem, k. 29v.

¹⁵⁹³ Ibidem, k. 30v.

¹⁵⁹⁴ Ibidem, k. 30v.

¹⁵⁹⁵ AADDT, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 5r.

¹⁵⁹⁶ AADDT, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 11r.

1779, 1780, 1781, 1783, 1784, 1785, 1795, 1797 oraz 1798¹⁵⁹⁷. Kolejni chorążowie sprawowali już swoje urzędy znacznie krócej. Józef Zieliński powoływany był na chorążego w 1799 i 1801 roku¹⁵⁹⁸, a Ignacy Klimkowski w 1812 roku¹⁵⁹⁹. W roku 1816 jedyny raz w historii bractwa powołano dwóch chorążych – Andrzeja Stecza i Szczepana Radzimińskiego¹⁶⁰⁰.

Nie do pominięcia pozostaje funkcja sługi brackiego. W przypadku tego urzędu nie znajdujemy już odpowiednika Mateusza Szelmirskiego, który przez kilka dekad pełniłby tę funkcję. W 1730 roku na sługę brackiego powołana kuśnierza Franciszka¹⁶⁰¹, w 1734 roku Pawła Kossowskiego¹⁶⁰², a w 1744 roku Stanisława Milewskiego¹⁶⁰³. Mimo że późniejsze elekcje nic nie wspominają o słudze brackim, to jednak Stanisław Milewski pełnił swoją funkcję z pewnością aż do śmierci w 1762 roku¹⁶⁰⁴. W latach 1769, 1770, 1771, 1772, 1773 i 1774 na sługę brackiego powoływany był Antoni Batwiłowski¹⁶⁰⁵. Kolejnymi sługami brackimi byli Józef Szymański powoływany w latach 1775, 1776 i 1777¹⁶⁰⁶, Walenty Rogowski powołany w 1779 roku¹⁶⁰⁷, Łukasz Majewski powoływany w latach 1780, 1781, 1783, 1784 i 1785¹⁶⁰⁸. Kolejnym sługą brackim był Paweł Świrski zmarły w 1792 roku¹⁶⁰⁹, nie pojawia się on w albumie brackim. Wreszcie Adam Sokołowski był powołany na sługę brackiego w 1793 roku¹⁶¹⁰, Szczepan Wilczyński w roku 1795¹⁶¹¹ i Jan Żurawski w roku 1797¹⁶¹².

Dwóch spośród sługów brackich znalazło miejsce wiecznego spoczynku w kościele bernardynów lub na przyległym cmentarzu. Był to Stanisław Milewski Stanisław Milewski

---

¹⁵⁹⁷ AADDT, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 17r-25v.

¹⁵⁹⁸ AADDT, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 26r-26v.

¹⁵⁹⁹ AADDT, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 29v.

¹⁶⁰⁰ AADDT, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 31r.

¹⁶⁰¹ AADDT, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 5r.

¹⁶⁰² AADDT, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 7v.

¹⁶⁰³ AADDT, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 11r.

¹⁶⁰⁴ WBP-KK, DZS, RTN, sygn. 74, k. 129v.

¹⁶⁰⁵ AADDT, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 17v-19v.

¹⁶⁰⁶ AADDT, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 20r-20v.

¹⁶⁰⁷ AADDT, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 20v.

¹⁶⁰⁸ AADDT, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 21r-23r.

¹⁶⁰⁹ WBP-KK, DZS, RTN, sygn. 74, k. 131r.

¹⁶¹⁰ AADDT, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 24r.

¹⁶¹¹ AADDT, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 24v.

¹⁶¹² AADDT, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 25r.

pochowany pod chórem przy purgatorium 15 marca 1762 roku¹⁶¹³ oraz Paweł Świrski pochowany na cmentarzu przy drzwiach 25 kwietnia 1792 roku¹⁶¹⁴.

5.4.1.6. Gospodarka finansowa toruńskiego Bractwa św. Anny

Nie zachowała się do dzisiaj księga wydatków i dochodów toruńskiego Bractwa św. Anny. Możemy jednak przypuszczać, jak wyglądał budżet bractwa, na przykładzie zachowanych materiałów dla bractw św. Anny działających przy innych klasztorach bernardyńskich. Udało się zidentyfikować tego typu źródło dla bractwa św. Anny w Wilnie¹⁶¹⁵.

Przykładowo w lipcu 1745 roku wileńskie bractwo św. Anny z okazji organizowanych uroczystości patronki bractwa zakupiło 10 garncy miodu za 10 zł, dobrego piwa za 6 zł, dobrej wódki za 1 zł 8 gr czy za 2 zł garniec wódki anyżowej. Zakupiło ono ponadto 8,5 funta wosku białego za 20 zł 19 gr oraz zapłaciło 2 zł 16 gr za wyrobienie zeń świec. Za 19 gr zostało także zakupione kadzidło i za 12 gr kwiatki ogrodowe do przystrojenie kościoła. Muzykantom z kolei zapłacono 17 zł 8 gr za uświetnienie uroczystości religijnych, 3 zł 24 gr za umilanie grą śniadanie oraz 2 zł 16 gr za umilanie grą konsolacji¹⁶¹⁶.

Czasami możemy poznać nawet szczegółowo kulinarne zamiłowania pobożnych wileńskich mieszczan. Szczególnie dobrze znane są uczty brackie związane z wyjazdami do Trok lub Kalwarii.

Na droga kalwaryjską zakupili oni ćwierć cielęciny, ozory, schab świni, cztery kielbasy, mięso jałowicze, chleb i pierogi, kury, masło, sól, jaja, cebula, pietruszka, chrzan, a na drogę trocką: 2 sztuki bydła, dziewięcioro kur, 2 gęsi, baranina, 3 ozory, 2 beczki piwa, chleb, pietruszka i cebula, rzepa, krupy owsiane i jęczmienne, garnki, sól, ocet, 50 jaj, masło, śmietana¹⁶¹⁷.

Aby mieć środki na rozmaite wydatki, bractwo musiało mieć też dochody. Jednym z podstawowych źródeł dochodu Bractwa św. Anny była podobnie jak w przypadku macierzystego zakonu kwesta.

Bernardyni wileńscy przeprowadzali rozmaite kwesty określone według kierunku geograficznego lub celu kwestowania. Były to odpowiednio kwesta trocka, kwesta roratnia, kwesta żmudzka, kwesta inflancka, kwesta miejska, kwesta gromniczna, kwesta kalwaryjska, Kwesta na Grób Pański, Kwesta na świętą Annę¹⁶¹⁸.

¹⁶¹³ WBP-KK, DZS, RTN, sygn. 74, k. 129v.

¹⁶¹⁴ Ibidem, k. 131r.

¹⁶¹⁵ Vilniaus Universiteto Biblioteka, Rankaščių Skyrius, sygn. A-2503, bez paginacji.

¹⁶¹⁶ Ibidem, bez paginacji.

¹⁶¹⁷ Ibidem, bez paginacji.

¹⁶¹⁸ Ibidem, bez paginacji.

Kwesty przeprowadzano w parach po 2 osoby, na przykład:

- pan Józefowicz z brackim sługą
- Szymon Pawłowski z Józefem Zierdziewiczem
- Kazimierz Lachowicz z Andrzejem Piłatowiczem
- dwaj marszałkowie wielki i polny bractwa wileńskiego¹⁶¹⁹.

Wileńskie bractwo św. Anny czerpało także dochody związane z pogrzebami, pobierając przykładowo opłaty za podzwonne, za pochodnie, za świece, za procesję bracką przy pogrzebie żony pana Pacynka, za pochowanie dziecka, od panien zarzecznych za przechowanie w kościele ciała mniszki i za dzwonienie, za pochowanie młynarza i za obecność pochodni i świec przy ciele. Jak zauważamy, opłacie podlegał nie tylko sam pogrzeb, ale także wszelkie usługi towarzyszące – jak bicie w dzwony, procesja bracka podczas pogrzebu, wykorzystanie pochodni i świec. Nie było to niczym wyjątkowym – zjawisku temu przyjrzymy się szerzej w rozdziale VII poświęconym m.in. źródłom dochodu klasztoru toruńskiego.

Można się jedynie domyślać, że podobnie musiało wyglądać sytuacja w bernardyńskim bractwie św. Anny w Toruniu. Pewnie wnioski można wyciągnąć na podstawie struktury bractwa. Pośród osób powoływanych pojawią się bowiem kwestarze świąteczni, kwestarze kościelni, kwestarze miejscy i kwestarze przedmiejscy.

Kontrowersja w pewnym momencie wzbudziła praktyka kwestowania przez braci w trakcie kazań. Za gwardianatu Telesfora Kałczyńskiego w czasie wizytacji prowincjał Idzi Kłabczyński zgłosił zastrzeżenia dotyczące tej praktyki zabronionej przez uchwałę kapituły z 1764 roku w Ostrołęce. Bractwo wyjaśniło, że nie ma żadnej fundacji ani innego sposobu na zebranie środków na świece i inne potrzeby rzeczy do liturgii. Prowincjał, wysłuchawszy tego, pozwolił im na kwestowanie pieniędzy¹⁶²⁰.

Jest to bardzo znamienna informacja, bo wskazuje, że funkcjonowanie toruńskiego bractwa pod kątem ekonomicznym musiało różnić się znacząco od sytuacji typowego bractwa bernardyńskiego. Jerzy Flaga uwzględnia fundację bractwa jako jeden ze standardowych elementów procedury powoływania bractwa¹⁶²¹. Fundowanie prebend brackich było częstą praktyką dewocyjną w Rzeczypospolitej¹⁶²². Z drugiej strony Marian Surdacki w artykule poświęconym Bractwu św. Anny w Urzędowie podał, że również to bractwo utrzymywało się z dobrowolnych zbiórek przeprowadzanych podczas Mszy i kongregacji brackich¹⁶²³. A zatem sposób

---

¹⁶¹⁹ Ibidem, bez paginacji.

¹⁶²⁰ WBP-KK, DZS, RTN, sygn. 74, k. 92v.

¹⁶²¹ J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 40.

¹⁶²² J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 41.

¹⁶²³ M. Surdacki, *Bractwo św. Anny w Urzędowie (1593-1787)*, "Roczniki Nauk Społecznych", t. 30: 2002, z. 2, s. 137.

ekonomicznego funkcjonowania toruńskiego Bractwa św. Anny być może nie był typowy, ale nie był też z pewnością żadnym wyjątkiem na mapie Rzeczypospolitej.

Nieвозмоżliwym jest stwierdzić, dlaczego introduktor bractwa ojciec gwardian Bonawentura Kopaczewski nie pozyskał w 1726 roku fundacji dla Bractwa św. Anny. Biorąc pod uwagę wielką popularność i sławę, jaką cieszyli się toruńscy bernardyni w związku z tryumfalnym objęciem przez nich Kościoła NMP w Toruniu w 1724 roku, pozyskanie fundatora nie powinno było nastęrczyć jakichkolwiek trudności.

5.4.1.7. Członkowie toruńskiego Bractwa św. Anny spośród osób konsekrowanych

Chociaż wszystkie funkcje w Bractwie św. Anny poza stanowiskiem promotora brackiego sprawowały wyłącznie osoby świeckie, to jednak do bractwa zapisywali się chętnie także przedstawiciele toruńskich bernardynów. Udało się zidentyfikować spośród członków bractwa przynajmniej 33 bernardynów.

Wstępowania do rozmaitych bractw mogło być swoistą modą spośród zakonników bernardyńskich. W zbiorze osobistych dokumentów zachowanych po ojcu Rafale Morowiczu (1730-1819) znalazło się kilka karteczek brackich z informacjami o wstąpieniu przezeń do różnych bractw¹⁶²⁴.

Tab. 62. Bernardyni w bractwie św. Anny

Lp.	Osoba	Data wstąpienia do bractwa
1.	Piotr Hoffman	26 lipca 1726 roku
2.	Jakub Welm	26 lipca 1726 roku
3.	Piotr Klipaczek	26 lipca 1726 roku
4.	Hipolit Bahr	26 lipca 1726 roku
5.	Sebastian Szczepański	26 lipca 1727 roku
6.	Joachim Jakiel	26 lipca 1727 roku
7.	Augustyn Sonarski	19 kwietnia 1729
8.	Daniel Szmulewski	19 kwietnia 1729
9.	Feliks Muszyński	26 lipca 1729
10.	Wenancjusz Sremowicz	6 lipca 1736 roku
11.	Ludwik Rybski	26 lipca 1736 roku
12.	Bonawentura Borowski	1742 rok
13.	Franciszek Pinnicki	1742 rok
14.	Piotr Zajączkowski	26 lipca 1743 roku
15.	Antonin Płażeński	26 lipca 1751 roku

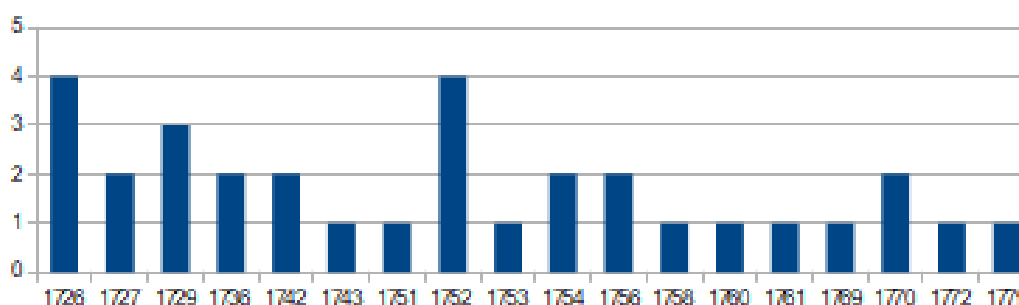
¹⁶²⁴AAW, sygn. 460.

16.	Urban Schultz	1752 rok
17.	Anioł Czekalski	1752 rok
18.	Feliks Zywert	1752 rok
19.	Paschalis Kliszczyński	1752 rok
20.	Apolinary Bangell	26 lipca 1753 roku
21.	Tymoteusz Matuzalski	26 lipca 1754 roku
22.	Paschalis Repert	26 lipca 1754 roku
23.	Aaron Potulski	20 kwietnia 1756 roku
24.	Adrian Grochs	20 kwietnia 1756 roku
25.	Olaf Łowicki	1758 rok
26.	Piotr Kozłowski	26 lipca 1760 roku
27.	Telesfor Kałczyński	26 lipca 1761 roku
28.	Pafnacu Bagnuszewski	26 lipca 1769 roku
29.	Filip Kolman	26 lipca 1770 roku
30.	Hipolit Bujalski	1770 rok
31.	Korneliusz Hofman	1772 rok
32.	Jan z Dukli Piwoński	2 sierpnia 1779 roku

Opracowanie własne na podstawie: AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae.

Mamy tu do czynienia z 32 bernardynami na 1217 zidentyfikowanych członków bractwa. Stanowili oni zatem niecałe 3% składu toruńskiego Bractwa św. Anny. Był to nieznaną udział w składzie bractwa. Było wśród nich 12 studentów, 11 laików, 5 spowiedników, 3 kaznodziejów i 1 lektor filozofii. Kaznodziejami zwyczajnymi będącymi zarazem promotorami brackimi było zatem w toruńskim Bractwie św. Anny tylko 3 – Bonawentura Borowski, Aaron Potulski oraz Telesfor Kałczyński.

Wykres 3. Bernardyni przyjęci do toruńskiego Bractwa św. Anny w poszczególnych latach

Opracowanie własne na podstawie: AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae.

Wykres przedstawia liczbę bernardynów przyjętych do toruńskiego Bractwa św. Anny w poszczególnych latach. We wszystkich latach wartości te były jednocyfrowe. Najwięcej

bernardynów przystąpiło do Bractwa św. Anny w 1726 i 1752 roku – było to po 4 zakonników. Po 1779 roku nie mamy już wzmianek o wstępowaniu do bractwa przez zakonników bernardyńskich.

Najczęściej wstępującymi do bractwa zakonnikami byli kaznodzieje zwyczajni pełniący funkcję promotora bractwa, a także licznie obecni w Toruniu studenci. Pojawiali się także dość często bracia-laicy. Nie mamy natomiast przedstawicieli zakonnej elity – członków zarządu prowincji, gwardianów czy lektorów. Wielu z tych zakonników należało zapewne do licznych bractw od czasów swojej zakonnej młodości i zapewne nie byli już zainteresowani zapisywaniem się do kolejnych, być może mających nawet tych samych patronów.

Warto dodać, że wśród członków toruńskiego Bractwa św. Anny udało się także odnaleźć 11 siostr benedyktynek, np. przyjętą 5 sierpnia 1811 roku siostrę Juliannę Zaborowską¹⁶²⁵. Do bractwa zapisywała się także okoliczna szlachta, mimo że nie piastowała brackich urzędów. W 1744 roku do Bractwa św. Anny zapisały się na przykład Anna i Ludwika Rościszewskie – podkomorzanki dobrzyńskie¹⁶²⁶, zapewne córki Franciszka Rościszewskiego, o którym mowa będzie niżej. Do bractwa także zapisywali się mieszkańcy sąsiednich miejscowości – 26 lipca 1789 roku wstąpił do niego Karol Szwaba z Podgórza¹⁶²⁷.

Jak zatem zauważamy, związki toruńskich bernardynów z Bractwem św. Anny nie ograniczały się wyłącznie do opieki duszpasterskiej nad współbraćmi, ale byli oni także licznie członkami samej konfraterni. Warto wszakże mieć na uwadze, że w skali całej społeczności klasztoru toruńskiego był to nieznaczny odsetek zakonników.

5.4.2. Bractwo Serca Jezusowego i Dobrej Śmierci 1732-1777

Bractwo Serca Jezusowego należało do bractw związanych z zakonem jezuitów¹⁶²⁸. Bractwa Najświętszego Serca Jezusowego były zakładane przez jezuitów później niż inne kongregacje, licznie wprowadzano je głównie w latach 1760-1767¹⁶²⁹. Z kolei Bractwo dobrej śmierci narodziło się z wieczornych piątkowych rozmyślań o Męce Pańskiej i Boleściach NMP odprawianych przez jezuitów w kościele Il Gesu w Rzymie. W 1648 roku generał zakonu Wincenty Karafa nadał tej formie pobożności ramy organizacyjne bractwa. W 1655 roku bractwo otrzymało liczne odpusty od papieża Aleksandra VII. W dniu 23 września 1729 roku papież Benedykt XIII listem Redemptoris

¹⁶²⁵AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 54v.

¹⁶²⁶AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 62r.

¹⁶²⁷AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 56r.

¹⁶²⁸W. Rozynkowski, *Z historii bractw w Kościele w Polsce – zarys zagadnienia*, [w:] *Bractwa religijne. Tradycja, tożsamość, wiara*, red. M. Jewdokimow, M. Marszałek, W. Sadłoń, Warszawa 2024, s. 22.

¹⁶²⁹J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 7-8.

nostri nadał mu rangę arcybractwa i upoważnił generała jezuitów i jego wikariusza do zakładania i agregowania takich bractw w innych kościołach jezuickich. Po tym wydarzeniu nastąpił faktyczny rozkwit bractwa¹⁶³⁰.

Bernardyni w Gołańczy w 1753 roku wprowadzili do swojego kościoła Bractwo Dobrej Śmierci albo Serca Jezusowego¹⁶³¹. Bernardyni warescy z kolei w 1772 roku wprowadzili do swojego kościoła Bractwo Serca Jezusowego¹⁶³².

W oktawę Bożego Ciała po 2 nieszporach, w dzień następujący po Świątce Serca Jezusowego, do kościoła bernardyńskiego w Toruniu wprowadzone zostało Bractwo Najświętszego Serca Jezusowego i Dobrej Śmierci. Uroczystościom towarzyszyło nabożeństwo 40-godzinne¹⁶³³. Kronika dodaje, że dla objaśnienia obowiązków brackich przygotowana została książeczka autorstwa ojca Józefa Śluckiego, bernardyńskiego studenta filozofii, który w samo Świątko Serca Jezusowego w przeddzień wprowadzenia bractwa dedykował to dzieło swojej matce Annie z Dąbskich Śluckiej – starościnie gniewkowskiej¹⁶³⁴.

Druk ten pod pełnym tytułem "Fortunny Depozyt w Najświętszym Sercu Jezusowym, to jest wprowadzona konfraternia do kościoła WW. OO. Bernardynów Konwentu Toruńskiego Wielmożnej Pani Annie z Dąbskich Śluckiej Starościnie Gniewskiej w rekompensę dobroczynnych łask od dożgonnie obligowanego serca synowskiego oddany z pozwoleniem starszych w roku 1732" udało się odnaleźć w zbiorach Biblioteki Czartoryskich w Krakowie pod sygnaturą I 25041. Druk ten notuje Bibliografia Estreichera¹⁶³⁵.

Książeczka precyzuje obowiązki i korzyści członka bractwa:

1. Nowy członek bractwa ma obowiązek wpisać się do albumu brackiego, dokonawszy wcześniej spowiedzi oraz przyjąwszy Komunię Świętą;
2. Przy wpisie do bractwa nowy członek wybiera sobie w określony miesiąc i dzień jedną godzinę na adorację Serca Jezusowego, co musi poprzedzić spowiedzią oraz Komunią Świętą – za odbytą adorację uzyskuje odpust zupełny;
3. Po wpisaniu się do bractwa nowy członek ma obowiązek odprawić od razu 5 pierwszych piątków miesiąca ze spowiedzią oraz Komunią Świętą;

---

¹⁶³⁰J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 53.

¹⁶³¹W. Murawiec, *Gołańcz*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 69.

¹⁶³²K. Grudziński, *Warta*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 422.

¹⁶³³ADPelp, Bernardyni, sygn. 11, k. 92.

¹⁶³⁴Ibidem.

¹⁶³⁵*Bibliografia Polska Karola Estreichera. Ogólnego zbioru tom XXVIII*, wyd. S. Estreicher, Kraków 1930. s. 274.

4. Członek bractwa ma obowiązek w Święto Serca Jezusowego przypadające w pierwszy piątek po oktawie Bożego Ciała wypowiadać się oraz przyjąć Komunię Świętą, modląc się w intencji Kościoła;

5. Członek bractwa ma obowiązek wziąć udział w rozpoczynającym się w sobotę po Święcie Serca Jezusowego i trwającym aż do wieczora w poniedziałek nabożeństwie 40-godzinnym; w trakcie tego nabożeństwa w wybrany dzień należy wypowiadać się i przyjąć Komunię Świętą, za co dostępuje się odpustu zupełnego;

6. Członek bractwa ma obowiązek wziąć udział przez 5 piątków, licząc łącznie z zapoczątkowującym cykl Świętem Serca Jezusowego, w nabożeństwie ku czci Serca Jezusowego i przyjąć w jego trakcie Komunię Świętą;

7. Członek bractwa ma obowiązek wypowiadać się i przyjąć Komunię Świętą w Dzień 7 Boleści NMP przypadający w piątek przed pierwszą niedzielą kwietnia, we wtorek wielkanocny, w Dzień Wniebowstąpienia Pańskiego oraz w Dzień Świętego Jana Ewangelisty;

8. Członek bractwa ma obowiązek odprawić wszystkie piątki Wielkiego Postu na cześć boleści Serca Jezusowego, przystępując do spowiedzi i Komunii Świętej;

9. Członek bractwa ma obowiązek w każdy piątek uczestniczyć we Mszy Świętej Brackiej przy Ołtarzu Najświętszego Serca Jezusowego;

10. Osoby nieumiejące czytać mają obowiązek codziennie odmówić 5 razy Ojcie Nasz, 5 razy Zdrowaś Mario i 1 raz Wierzę w Boga, a osoby czytające Godzinki albo Litanię do Najświętszego Serca Jezusowego;

11. Członek bractwa ma obowiązek brać udział w piątkowych Drogach Krzyżowych;

12. Członek bractwa ma obowiązek z intencją uczczenia Serca Jezusowego przyjmować w dom ubogich, asystować księdzu z Najświętszym Sakramentem udającemu się do chorych lub na procesji, upominać grzeszników, nauczać nieznanących zasad wiary.

13. Członek bractwa ma obowiązek przynajmniej raz na godzinę w momencie wybijania kolejnej godziny skierować swoje myśli ku Sercu Jezusowemu;

14. Członek bractwa ma obowiązek propagować nabożeństwa do Serca Jezusowego i samemu przynajmniej przez jedną godzinę w roku brać w nim udział;

15. Każdy członek bractwa ma nosić ze sobą kartkę z określoną godziną modlitwy do Serca Jezusowego, a po jego śmierci kartka ta ma być zwrócona do bractwa i przekazana innemu członkowi;

16. Bractwo modlić się będzie za duszę zmarłych współczłonków w ten konkretny dzień;

17. Przed adoracją Serca Jezusowego należy przyjąć Komunię Świętą;

18. Kto z powodu choroby lub słabości nie będzie mógł odprawić adoracji, musi znaleźć zastępcę dla siebie z bractwa;

19. Przy adoracji Serca Jezusowego członek bractwa ma obowiązek modlić się o podwyższenie Kościoła Świętego, nawrócenie heretyków oraz dobrą śmierć;

20. Znak bracki – wcześniej poświęcony – każdy członek bractwa winien nosić albo na sygnecie, jak to się już praktykuje, albo na krzyżyku, albo też innym sposobem¹⁶³⁶.

Pierwszą trudnością związaną z funkcjonowaniem bractwa jest indentyfikacja obligatoryjnego ołtarza Najświętszego Serca Jezusowego, przy którym winny być co piątek odprawiane Msze Święte brackie. Nie odnajdujemy takiego ołtarza w zachowanych kontraktach na wykonanie ołtarzy. Tymczasem książeczka bracka została napisana z myślą o toruńskich bernardynach, więc z pewnością ołtarz musiał być przynajmniej w planach.

Wydaje się najbardziej prawdopodobne, że ołtarzem brackim był ufundowany i pozłoceny w 1740 roku dzięki hojności toruńskiego poczmistrza Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego ołtarz Pana Jezusa¹⁶³⁷. Na odwrocie obrazu ołtarzowego znajduje się potwierdzenie informacji z kroniki o darowaniu obrazu przez Rubinkowskiego w 1740 roku¹⁶³⁸.

Obecnie istniejący ołtarz został zadatowany już przed wielu laty przez Zygmunta Kruszelnickiego ze względu na cechy stylistyczne na czas już po śmierci Rubinkowskiego¹⁶³⁹. Podobną datację zaproponował niedawno Sławomir Majoch, sugerując wmontowanie obrazu w ołtarz dopiero kilkanaście lat po darowiźnie, około 1760 roku¹⁶⁴⁰.

Jako że kronika jednoznacznie wskazuje, że ołtarz został wystawiony w 1740 roku, a istniała też pilna potrzeba jego wystawienia związana z wprowadzeniem Bractwa Serca Jezusowego, należy uznać za nieprawdopodobne, aby pierwszy ołtarz z darowanym obrazem miał być wystawiony dopiero po 20 latach. Zapewne więc w 1740 roku został wystawiony ołtarz barokowy, który później zdecydowano się zastąpić nowym rokokowym ołtarzem zachowanym do dzisiaj. Wydaje się, że mamy pewną przesłankę, kiedy ten nowy ołtarz mógł powstać. Otóż w dniu 4 maja 1757 roku papież Benedykt XIV nadał przywileje Ołtarzowi Brackiemu Serca Jezusowego w kościele bernardynów w Toruniu. Bardzo możliwe, że dotyczyły one nowo wystawionego ołtarza¹⁶⁴¹.

Istnieje możliwość, że w latach 1732-1740 przed wystawieniem ołtarza z fundacji Rubinkowskiego bractwo gromadziło się przy ołtarzu św. Barbary ze względu na drugi człon nazwy bractwa – Dobrej Śmierci. Sama św. Barbara była patronką dobrej śmierci, jak pamiętamy

---

¹⁶³⁶Biblioteka Czartoryskich, sygn. I 25041, bez paginacji.

¹⁶³⁷ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 345.

¹⁶³⁸Zygmunt Kruszelnicki, Mecenat artystyczny Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego w XVIII wieku, s. 102.

¹⁶³⁹Ibidem.

¹⁶⁴⁰Sławomir Majoch, Kilka uwag na temat ołtarza z obrazem Chrystusa Bolesnego z kościoła Mariackiego w Toruniu, s. 372.

¹⁶⁴¹APBK, sygn. B-48.

z podrozdziału poświęconego pieśniom, zresztą podobnie jak św. Michał Archanioł stojący na jego szczycie. Poza tym inne postaci świętych z tego ołtarza również prowadziły ku skojarzeniom z dobrą śmiercią – był strzegący tajemnicy spowiedzi Jan Nepomucen czy Dyzma nawracający się dzięki spotkaniu z Chrystusem tuż przed śmiercią.

Nie wiemy, jak w praktyce funkcjonowała Bractwo Najświętszego Serca Jezusowego i Dobrej Śmierci, gdyż nie zachował się do naszych czasów album bracki. Można przypuszczać, że bractwo miało jednak problemy z właściwym funkcjonowaniem, o czym przekonuje nas album Bractwa św. Anny. Podczas zebrania wyborczego 27 lipca 1750 roku bractwo św. Anny wybrało Andrzeja Stachurskiego oraz Andrzeja Orlewicza na kwestarzy dla siebie oraz Bractwa Serca Jezusowego¹⁶⁴². Wskazuje to na głęboki kryzys kadrowy w Bractwie Serca Jezusowego, skoro było zmuszone posiłkować się członkami Bractwa św. Anny. Natomiast od 1777 roku w albumie bractwa św. Anny spotykamy się z informacją o spotkaniu wyborczym dla 3 bractw¹⁶⁴³. Wśród bractw tych znajdowało się Bractwo Najświętszego Serca Jezusowego¹⁶⁴⁴. Jako że wpisy były kontynuowane w albumie Bractwa św. Anny, zebrania wyborcze odbywały się w terminie właściwym dla tego bractwa i zachowana została jego dotychczasowa struktura i obsada personalna urzędów brackich, uznać należy, że bractwo Najświętszego Serca Jezusowego przestało faktycznie istnieć i w związku z tym zostało włączone do Bractwa św. Anny.

5.4.3. Bractwo św. Jana Nepomucena 1736-1777

3 października 1736 roku dokonano uroczystego wprowadzenia Bractwa św. Jana Nepomucena do klasztoru bernardyńskiego w Toruniu z kościoła śś. Janów. Władze miejskie początkowo wyraziły zgodę na nadzwyczajną uroczystą procesję, ale w przeddzień uroczystości ją wycofały. Toruńscy bernardyni zignorowali jednak wycofanie zgody¹⁶⁴⁵.

Nie był to zbyt popularny w Rzeczypospolitej typ bractwa. W 1732 roku bernardyni warszawscy wprowadzili to bractwo do swojego kościoła¹⁶⁴⁶. W 1792 roku bractwo św. Jana Nepomucena wprowadzili do swojego kościoła klasztornego bernardyni kolscy¹⁶⁴⁷.

---

¹⁶⁴²AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 13r.

¹⁶⁴³Ibidem, k. 20v.

¹⁶⁴⁴Ibidem.

¹⁶⁴⁵APBK, sygn. W-65, s. 299.

¹⁶⁴⁶W. Murawiec, *Warszawa (św. Anna)*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 403.

¹⁶⁴⁷K. Grudziński, *Koło*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 144.

W zbiorach Biblioteki Czartoryskich udało się zidentyfikować książeczkę toruńskiego Bractwa św. Jana Nepomucena. Druk ten nosi tytuł "Jawny sekret oczywistego nabożeństwa ku św. Nepomucenowi bractwa niedawno erygowanego w toruńskim kościele WW. OO. Bernardynów patronowi dla większej czci i sławy jego wydany, w roku, którego Bóg utajony przed wiekami jawnym się pokazał: 1736 z dozwoleniem kościelnej zwierzchności" i nosi sygnaturę I 25039. Tę pozycję podaje Bibliografia Estreichera¹⁶⁴⁸.

Książeczka przedstawia odpusty przysługujące członkom bractwa:

1. Wpisujący się do Bractwa św. Jana Nepomucena nowi członkowie otrzymują odpust zupełny, jeśli przystąpią do spowiedzi i Komunii Świętej, a także pomodlą się za podwyższenie Kościoła Świętego, upadek heretyków i pomnożenie tegoż bracywa¹⁶⁴⁹;

2. W godzinie śmierci przy przyjęciu spowiedzi i Komunii Świętej lub w braku możliwości tego przy wzywaniu w sercu imienia Jezusa członkowie bractwa dostępują odpustu zupełnego¹⁶⁵⁰;

3. Członkowie bractwa i wszyscy wierni, którzy w niedzielę po wspomnieniu św. Jana Nepomucena wyspowiadają się i przyjmą Komunię Świętą z upoważnienia papieża Klemensa XII otrzymują odpust zupełny¹⁶⁵¹;

4. Członkowie bractwa i wszyscy wierni mogą uzyskać odpust 7 lat, spowiadając się i przyjmując Komunię Świętą u bernardynów w drugą niedzielę stycznia, kwietnia, lipca i września¹⁶⁵²;

5. Każdy członek bractwa ma obowiązek odwiedzić kościół bernardynów w Toruniu, jeśli będzie tylko znajdował się w pobliżu miasta¹⁶⁵³;

6. Ołtarz bracki św. Jana Nepomucena otrzymał przywilej, dzięki któremu kapłan odprawiający przy nim Mszę w dowolną środę lub w oktawę Wszystkich Świętych za jedną Mszę uwalania jedną duszę z czyśca¹⁶⁵⁴;

7. Za udział w Mszy brackiej sprawowanej w niedzielę po św. Janie Nepomucenie oraz w drugą niedzielę stycznia, kwietnia, lipca i września uzyskuje się odpust 60 dni¹⁶⁵⁵;

8. Każdy członek bractwa za dobry uczynek taki jak pochowanie zmarłego, nawierdzenie chorego, pogodzenie nieprzyjaciół czy udział w procesji brackiej uzyskuje odpust 60 dni¹⁶⁵⁶;

---

¹⁶⁴⁸*Bibliografia Polska Karola Estreichera. Ogólnego zbioru tom XXVII*, wyd. Stanisław Estreicher, Kraków 1930. s. 366.

¹⁶⁴⁹Biblioteka Czartoryskich, sygn. I 25039, s. 65.

¹⁶⁵⁰Ibidem.

¹⁶⁵¹Ibidem, s. 65-66.

¹⁶⁵²Ibidem, s. 66.

¹⁶⁵³Ibidem.

¹⁶⁵⁴Ibidem, s. 66-67.

¹⁶⁵⁵Ibidem, s. 67.

9. Każdy członek bractwa musi raz w miesiącu odmówić 7 razy Ojcze Nasz, 7 razy Zdrowaś Mario oraz 1 raz Wierzę w Boga oraz bronić dobrej czci św. Jana Nepomucena, a także nosić szkaplerz ze św. Janem Nepomucenem oraz Panem Jezusem lub Matką Bożą¹⁶⁵⁷;

10. Każdy członek bractwa raz w roku musi odmówić nowennę do św. Jana Nepomucena w 9 kolejnych śród, podczas których jest zobowiązany do postu, odmówienia godzinek lub litanii albo 9 razy Ojcze Nasz, 9 razy Zdrowaś Mario i 1 raz Wierzę w Boga oraz przynajmniej w pierwszą i ostatnią środę przystąpić do spowiedzi i Komunii Świętej¹⁶⁵⁸;

11. Członkowie Bractwa muszą obchodzić uroczystości św. Jana Nepomucena w niedzielę po jego wspomnieniu oraz w drugie niedzieie stycznia, kwietnia, lipca i września¹⁶⁵⁹;

12. Za każdego zmarłego członka bractwa winno się odprawić 50 Mszy śpiewanych, aby wybawić go od czyścia¹⁶⁶⁰;

13. Obowiązki brackie nie podlegają karze grzechu śmiertelnego, ale w razie ich nie wypełniania nie ma się udziału w odpustach¹⁶⁶¹.

Wzmiankowany tu ołtarz św. Jana Nepomucena został w 1733 roku ufundowany przez Sebastiana Mełżyńskiego i był wzorowany na konfesji tegoż świętego w Pradze¹⁶⁶².

Bractwo podzieliło najprawdopodobniej los Bractwa Najświętszego Serca Jezusowego. Od 1777 roku bowiem w albumie bractwa św. Anny spotykamy się z informacją o spotkaniu wyborczym dla 3 bractw¹⁶⁶³. Wśród bractw tych znajdowało się Bractwo Świętego Jana Nepomucena¹⁶⁶⁴. Jako że wpisy były kontynuowane w albumie Bractwa św. Anny, zebrania wyborcze odbywały się w terminie właściwym dla tego bractwa i zachowana została jego dotychczasowa struktura i obsada personalna urzędów brackich, uznać należy, że bractwo Najświętszego Serca Jezusowego przestało faktycznie istnieć i w związku z tym zostało włączone do Bractwa św. Anny.

---

¹⁶⁵⁶Ibidem, s. 67-68.

¹⁶⁵⁷Ibidem, s. 68-69.

¹⁶⁵⁸Ibidem, s. 69-70.

¹⁶⁵⁹Ibidem, s. 70.

¹⁶⁶⁰Ibidem, s. 70-71.

¹⁶⁶¹Ibidem, s. 71.

¹⁶⁶²APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 392.

¹⁶⁶³AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 20v.

¹⁶⁶⁴Ibidem.

5.4.4. Podsumowanie bractw

Podsumowując stwierdzić należy, że o ile Bractwo św. Anny należało do stadardowego repertuaru bractw bernardyńskich, o tyle Bractwo Serca Jezusowego i Dobrej Śmierci oraz Bractwo św. Jana Nepomucena pojawiały się u bernardynów rzadko. Dynamika toruńskich bractw była jak najbardziej typowa dla epoki. Oferta bracka toruńskich bernardynów była dużo bogatsza niż dominikanów, którzy oferowali jedynie Bractwo Różańcowe¹⁶⁶⁵.

5.5. Tercjarstwo bernardyńskie w Toruniu

Tercjarstwo jest od wieków bardzo ważnym aspektem bernardyńskiego duszpasterstwa. Święty Franciszek założył 3 zakony – franciszkanów dla mężczyzn składających śluby zakonne, klaryski dla kobiet składających śluby zakonne oraz III zakon dla mężczyzn i kobiet świeckich żyjących w społeczeństwie. Przyjmuje się, że III zakon, czyli tercjarze, zaczęli działać już w 1221 roku, natomiast prawne uregulowanie tej formy duszpasterskiej nastąpiło w 1289 roku. Tercjarstwo rozwijało się szczególnie w czasach po reformacji, a w 1758 roku litewski bernardyn Juwenlis Charkiewicz wydał nawet podręcznik dla tercjarzy pt. Przewodnik do ojczyzny niebieskiej, wznowiony w 1771 roku¹⁶⁶⁶.

Tercjarstwo było stałym elementem działalności duszpasterskiej toruńskich bernardynów. Pierwszym potwierdzonym tercjarzem był zamieszkały u bernardynów ks. Franciszek Barnicki zmarły w 1730 roku już jako tercjarz¹⁶⁶⁷. Kronika informuje o kilku kolejnych przypadkach przyjęcia habitu Trzeciego Zakonu. W 1734 roku habit zakonny przyjęli Maciej Ciborski i Barbara z Jackowskich Ciborska¹⁶⁶⁸. Maciej Ciborski dzierżawił od miasta Torunia klucz rychnowski¹⁶⁶⁹. 4 marca 1736 roku habit trzeciego zakonu w obecności 6 ojców z prowincjałem Janem Kapistranem Szysieckim¹⁶⁷⁰ na czele przyjął poseł francuski Antoni Feliks de Monti przebywający w areszcie

---

¹⁶⁶⁵Ł. Myszka, *Dominikanie w Toruniu w XVI-XIX wieku. Katolicki zakon w protestanckim mieście*, Kraków 2015, s. 285-292.

¹⁶⁶⁶I. M. Rusecki, *Z działalności duszpasterskiej Bernardynów – III zakon Św. Franciszka z Asyżu, bractwa i stowarzyszenia religijne*, "Łódzkie Studia Teologiczne", t. 14: 2005, s. 182-186.

¹⁶⁶⁷WBP-KK, RTN, k. 155r.

¹⁶⁶⁸APBK, sygn. W-65, s. 254.

¹⁶⁶⁹K. Mikulski, *Pułapka niemożności...*, s. 57.

¹⁶⁷⁰K. Kantak, *Sylwetki bernardynów poznańskich. Jan Kapistran Szysiecki*, „Kronika Miasta Poznania”, t. 8: 1930, nr 1, s. 68-87; H. Wyczawski, *Szysiecki (Lubawczyk) Jan Kapistran (ok. 1680-1753)*, [w:] *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, red. Hieronim Wyczawski, Warszawa 1981, s. 485-486; S. Tomczak, *Jan Kapistran Szysiecki, zasłużony bernardyn poznański z przełomu XVII i XVIII stulecia*, „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski”, t. 9: 2014,

domowym znajdujący się pod opieką duszpasterską toruńskich bernardynów¹⁶⁷¹. 2 lutego 1736 rok wdowa Katarzyna Szałyńska przyjęła habit zakonny od gwardiana od Floriana Niczkowskiego – darowała ona w październiku 1735 roku konwentowi biały ornat z literami KS oraz manipularz¹⁶⁷².

Zmarły 7 sierpnia 1737 roku i pochowany u toruńskich bernardynów Walenty Nagórski także był tercjarzem¹⁶⁷³. W 1745 roku habit Trzeciego Zakony przyjęli z kolei szlachcic Dominik Aleksander Zernicki z żoną Rozalią z Zagórskich Zernicką, siostrą Marianna Zagórska i szlachetną Elżbietą Milewską¹⁶⁷⁴. W latach 1750, 1752 i 1753 kronika wymienia jako tercjarza Franciszka Cittena¹⁶⁷⁵, a w 1751 roku także Karola Elerta¹⁶⁷⁶. W 1752 roku do bractwa św. Anny wpisał się tercjarz Kazimierz Dąbrowski¹⁶⁷⁷.

Wspomniany Karol Elert jeszcze według spisu z 1762 roku mieszkał w klasztorze toruńskim, jako tercjarz zajmował się kwestowaniem chleba¹⁶⁷⁸. Spis z 1773 roku wymienia 3 tercjarzy zamieszkałych w klasztorze toruńskim – Tadeusz Tucholskiego, Józefa Kowalskiego pełniącego funkcję browarnika oraz Dydaka Kaźmierskiego będącego socjuszem ojca Cyriaka Kelcha – kustosza prowincji¹⁶⁷⁹.

Wielu spośród bernardynskich tercjarzy związanych z klasztorem toruńskim spoczęło w kościele NMP. Poza postaciami, o których była mowa wyżej, o niektórych spośród tercjarzy dowiadujemy się tylko z tego źródła. Warto zwrócić uwagę, że niektórzy tercjarze byli traktowani niczym bracia-laicy – byli to Franciszek Citten i Karol Elert – i zostali oni włączeni do spisu zmarłych zakonników, inaczej niż pozostali tercjarze.

Tab. 63. Tercjarze pochowani w toruńskim kościele bernardynów

Tercjarz	Data pochówku
Franciszek Barnicki	19 listopada 1730 roku
Maciej Ciborski	9 czerwca 1737 roku
Walenty Nagórski	8 sierpnia 1737 roku

s. 127-152; M. Stawiski, *Bernardni w Świeciu...*, s. 60-63.

¹⁶⁷¹ APBK, sygn. W-65, s. 266.

¹⁶⁷² APBK, sygn. W-65, s. 268.

¹⁶⁷³ ADPelp, Bernardyni w Toruniu, sygn. 1, s. 355.

¹⁶⁷⁴ APBK, sygn. W-65, s. 277-278.

¹⁶⁷⁵ APBK, sygn. W-65, s. 280, 283-284.

¹⁶⁷⁶ APBK, sygn. W-65, s. 282.

¹⁶⁷⁷ AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 47r.

¹⁶⁷⁸ APBK, sygn. W-10, s. 391.

¹⁶⁷⁹ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 45r.

Katarzyna z Jackowskich Ciborska	Czerwiec 1738 roku
Marianna Przemkowska	1754 rok
Franciszek Citten	8 czerwca 1758 roku
Jakub Grysczyński	22 czerwca 1759 roku
Karol Elert	8 marca 1770 roku
Andrzej Moraczewski	22 kwietnia 1771 roku
Antoni Gołaszewski	8 października 1771 roku
Wiktoria Dąmbrowska	1 maja 1775 roku
Tomasz Murawski	17 lipca 1787 roku

Opracowanie własne na podstawie: WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 126r, 129r-130r, k. 155r

Łącznie udało się w oparciu o wyżej przedstawiony materiał wykazać istnienie przynajmniej 21 tercjarzy w Toruniu. Nie była to zatem forma zbyt popularna. Wśród tercjarzy były osoby stale współpracujące z toruńskimi bernardynami na zasadach podobnych jak bracia-laicy, była miejscowa szlachta (np. Maciej Ciborski z żoną), a także duchowieństwo (np. prepozyt kościoła św. Wawrzyńca ksiądz Jakub Grysczyński).

5.6. Działalność prozelicka bernardynów toruńskich

Jak już wcześniej wspomniano, staraniem jezuitów toruńskich w niektórych latach dochodziło do nawet kilkudziesięciu konwersji na katolicyzm – jednak dotyczyło to głównie osób uboższych¹⁶⁸⁰. Warto przyjrzeć się, jak wyglądała działalność prozelicka pośród toruńskich bernardynów. Badacze czasami interesowali się tym aspektem bernardyńskiej działalności¹⁶⁸¹. Dla samych bernardynów była ona bardzo ważna, o czym świadczy umieszczenie w miejscowej toruńskiej kronice bernardynów spisu konwertytów¹⁶⁸². Do tej pory zainteresował się nim jedynie tylko piszący te słowa w artykule poświęconym klasztorom bernardyńskim w Prusach Królewskich¹⁶⁸³.

¹⁶⁸⁰K. Maliszewski, *Działalność jezuitów w protestanckim Toruniu*, [w:] *Jezuici w Toruniu 1596-1996. Materiały z konferencji zorganizowanej w Toruniu 17-23 listopada 1996 r. z okazji jubileusza 400-lecia przybycia jezuitów do Torunia*, red. K. Maliszewski, W. Rozynkowski, Toruń 1996, s. 50.

¹⁶⁸¹Zob. np. A. Pańczak, *Działalność rekatoalizacyjna bydgoskich bernardynów*, [w:] *Bernardyni w Bydgoszczy 1480-1829*, red. A. Sitnik, Kalwaria Zebrzydowska 2018, s. 89-113.

¹⁶⁸²APBK, sygn. S-to-1, s. 73-74.

¹⁶⁸³M. Stawiski, *Klasztory bernardyńskie w Prusach Królewskich w XVIII wieku. Świat pogranicza polsko-niemieckiego i katolicko-luterańskiego*, [w:] *Na pograniczach. Instytucje i ludzie pogranicza*, red. R. Lipelt, Sanok 2020, s. 29-30.

Tabela przedstawia konwersje dokonane za sprawą toruńskich bernardynów w podziale na poszczególne lata. Daje się zauważyć stosunkowo dużą popularność konwersji w pierwszych latach po objęciu klasztoru, po czym ich liczba spadła, aż zupełnie zamarła.

Tab. 64. Konwersje dokonane za sprawą bernardynów toruńskich

Rok	Liczba konwersji
1726	6
1727	5
1728	1
1729	1
1730	3
1731	3
1732	4
1733	1
1737	1
1752	1
Łącznie	27

Opracowanie własne na podstawie APBK, sygn. S-to-1, s. 73-74

Aż 19 konwersji dotyczyło osób noszących nazwiska niemieckie, a zaledwie 5 osób noszących nazwiska polskie. Chociaż potwierdza to stereotyp, że wśród protestantów dominowali Niemcy, to jednocześnie pokazuje, że w 1. połowie XVIII wieku wciąż funkcjonowali licznie polskojęzyczni protestanci. Szacunkowo nawet 10-15% toruńskich protestantów mogło być Polakami¹⁶⁸⁴. O większości z tych ludzi niewiele zanotowano. Szymon Salemka był stolarzem z Czernikówka i uroczyście wyznał wiarę katolicką przy głównym ołtarzu w 1737 roku¹⁶⁸⁵.

Pojawia się także kilka ważnych nazwisk. Mamy tu kupca toruńskiego Gottfrieda Bekiera, który złożył konwersję 21 września 1731 roku¹⁶⁸⁶. Jego konwersja dokonała się równolegle z zapisaniem bernardynom ogrodu na Mokrem w tym samy miesiącu – jako darczyńca ogrodu należał on do grona najważniejszych dobrodziejów klasztoru¹⁶⁸⁷. 17 kwietnia 1740 roku spoczął w kościele Panny Marii u stóp ołtarza św. Jana Chrzciciela¹⁶⁸⁸, którego prawdopodobnie był fundatorem.

¹⁶⁸⁴M. Kosman, *Stosunki wyznaniowe*, [w:] *Historia Pomorza*, red. G. Labuda, t. 2, cz. 2, Poznań 1976, s. 266-270.

¹⁶⁸⁵APBK, sygn. S-to-1, s. 73-74.

¹⁶⁸⁶APBK, sygn. S-to-1, s. 73.

¹⁶⁸⁷APBK, sygn. W-65, s. 251.

¹⁶⁸⁸WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 129r.

Kolejne postaci zasługujące na uwagę to Jan Distell – syn toruńskiego pastora i profesora gimnazjum akademickiego, który złożył profesję zakonną 3 maja 1730 roku, a także kapitan Ryszard Szembek, który złożył profesję 1 września 1730 roku¹⁶⁸⁹.

Kroniki bernardyńskie informują także o przypadkach udawanych konwersji mających na celu wyłudzenie prezentu chrzcielnego. W lutym 1736 roku podjęli się toruńscy bernardyni nauczania wiary dla żydowskiego chłopca. Katechizację prowadził jeden z lektorów – musiał to być Mikołaj Bartoszewicz, Jan Kapistran Wasielewski lub Baltazar Obermayr. W związku z odmową posła francuskiego Antoniego Feliksa de Montiego na rodziców chrzestnych zostali wybrani podkomorzy Franciszek Radzewski wraz z żoną. Ktoś jednak rozpoznał, że chłopak był już widziany ochrzczony w Warszawie w służbie u żołnierzy, a ten wówczas ulotnił się. Kolejnego z Włocławka przyszedł też list z zapytaniem o chłopca w czerwonym stroju, który udał się do Torunia, który otrzymał akurat sporo pieniędzy na różne sprawunki i miał być właśnie ochrzczony przez kanoników¹⁶⁹⁰.

W lipcu 1768 roku ok. 20-letnia dziewczyna imieniem Marianna była nauczana wiary przez ojca lektora teologii spekulatywnej Władysława Kaczyńskiego, a jej rodzicami chrzestnymi zostali kasztelan inowrocławski Jan Skarbek (1710-1772) wraz z żoną Konstancją z Bruchentalów. Po otrzymaniu jednak prezentu pieniężnego dziewczyna nagle ulotniła się. Odnalazła się w Gdańsku u dominikanów, gdzie również zamierzała zastosować ten sam fortel, jednak została rozpoznana jako oszustka z Torunia¹⁶⁹¹.

W 1773 roku z kolei pojawił się u toruńskich bernardynów Żyd z Wielkopolski w wieku ok. 30 lat, którego wiary nauczali lektor teologii spekulatywnej Marian Theen oraz lektor teologii moralnej Jan Kapistran Elert. Na polecenie gwardiana Piotra Wejermillera odczekano jeszcze 3 miesiące, aby upewnić się o jego stałości. Jego chrzestnym został pan Trzeciński – marszałek dworu wojewody kujawskiego Ludwika Karola Dąbskiego (1731-1786), który po chrzcie zabrał go ze sobą do Warszawy. Tam jednak okazało się, że człowiek ten był oszustem i już rok wcześniej przyjął chrzest w Warszawie¹⁶⁹².

Historie te, chociaż napisane według tego samego wzoru, wydają się być prawdziwe. Taka forma oszustwa mogła być sposobem na życie dla licznych luźnych włóczęgów wędrujących po Rzeczypospolitej. W samej zresztą kronice jest mowa, że informacja ta została zanotowana, aby przestrzec zakonników przed dawaniem wiary włóczęgom proszącym o chrzest¹⁶⁹³.

---

¹⁶⁸⁹ APBK, sygn. S-to-1, s. 73.

¹⁶⁹⁰ APBK, sygn. W-65, s. 268-269. Postaci lektorów na podstawie: APBK, sygn. W-7, s. 508.

¹⁶⁹¹ WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 73v-74r.

¹⁶⁹² WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 99v-100r.

¹⁶⁹³ WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 99v-100r.

5.7. Syndycy klasztoru bernardynów w Toruniu

Z rozdziału pierwszego wiemy już doskonale, jaka była rola syndyka klasztornego. W praktyce toruńscy bernardyni – jak przekonamy się w rozdziale VII – sami też obracali dużymi sumami pieniędzy bez pośrednictwa syndyka. Niemniej instytucja ta była kontynuowana.

Tab. 65. Syndycy klasztoru bernardynów toruńskich

Imię i nazwisko syndyka	Lata urzędowania lub wzmiankowania
Jakub Zygmunt Rybiński	1724-1725
Jerzy Dominik Lubomirski	1725-1727
Antoni Zakrzewski	1733-1736
Grzegorz Zacharyaszewicz	1733-1770
Kazimierz Piwnicki	1747-1749
Franciszek Rościszewski	1748
Józef Czapski	1753
Juliusz Dziewanowski	1772
Jan Chryzostom Browiński	1772
Szymon Marszan	1774
Józef Lamkiewicz	1785
Karol Magierski	1790

Opracowanie własne na podstawie: WBP-KK, RTN, rkps 74 oraz APBK, sygn. W-65

W tym gronie mamy 8 przedstawicieli szlachty i 4 przedstawicieli mieszczaństwa. Przyjrzymy się postaciom wszystkich z nich. Większość z nich była określana jako syndycy apostołscy, jedynie Lamkiewicz pełnił funkcję syndyka *substitutus*.

Pierwszym syndykiem klasztoru został wojewoda chełmiński Jakub Zygmunt Rybiński. Był on synem sędziego ziemskiego puckiego Jerzego Rybińskiego i pieczętował się herbem Wydra. Od 1714 roku do śmierci sprawował urząd wojewody chełmińskiego. W 1724 roku zajmował się również sprawą tumultu toruńskiego, uczestnicząc w pracach komisji oraz egzekucji wyroku. Zmarł 16 grudnia 1725 roku w Lublinie¹⁶⁹⁴.

W jego miejsce syndykiem został Jerzy Dominik Lubomirski. Urodził się on ok. 1665 roku, jego ojcem był Jerzy Sebastian Lubormiski, a bratem Stanisław Herakliusz Lubomirski. Był on księciem na Jarosławiu i Wiśniczu, od 1724 roku do śmierci podkomorzym koronnym, a od 1726

¹⁶⁹⁴ J. Ronikier, *Rybiński Jakub Zygmunt*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 33, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991-1992, s. 325-328.

roku do śmierci wojewodą krakowskim. W 1724 roku brał udział w pracach komisji oraz egzekucji wyroku za tumult toruński, Zmarł 28 lipca 1727 roku w Janowcu i pochowany na Jasnej Górze¹⁶⁹⁵.

Przynajmniej w latach 1733-1736 syndykiem klasztoru był chorąży brzesko-kujawski Antoni Zboży Zakrzewski. W 1733 roku jako syndyk protestował w imieniu klasztoru przeciwko próbie zajęcia darowanego im grodu przez Krystynę Krippelin¹⁶⁹⁶. Zmarł w 1736 roku i został pochowany w kościele zakonnym bernardynów toruńskich¹⁶⁹⁷. Był właścicielem wsi Modliborzyce¹⁶⁹⁸, która obecnie znajduje się w powiecie inowrocławskim w gminie Dąbrowa Biskupia. W latach 1703-1716 był on podczaszym brzeskim, w latach 1716-1736 chorążym brzeskim¹⁶⁹⁹.

Przynajmniej w latach 1733-1770 funkcję syndyka klasztornego pełnił Grzegorz Zacharyaszewicz. Był synem ormiańskiego kupca Zachariasza Rabczki oraz Anny, urodził się w Warszawie i tam został ochrzczony 6 sierpnia 1704 roku w kolegiacie św. Jana w obrządku ormiańskokatolickim¹⁷⁰⁰. 2 kwietnia 1726 roku wpisał się do bractwa czeladniczego kupców¹⁷⁰¹. Szybko związał się z toruńskimi bernardynami – już 19 kwietnia 1729 zapisał się do Bractwa św. Anny¹⁷⁰². 5 maja 1730 roku wpisał się do prawa miejskiego jako kupiec korzenny¹⁷⁰³ i wkrótce rozpoczął karierę polityczną w mieście. 7 maja 1732 roku został Zacharyaszewicz wybrany do III Ordynku, a 19 marca 1738, nie rezygnując z funkcji członka III Ordynku, został dodatkowo ławnikiem przedmiejskim¹⁷⁰⁴, wreszcie 12 marca 1755 roku awansował Zacharyaszewicz na ławnika staromiejskiego¹⁷⁰⁵. Prowadził bardzo prężną działalność gospodarczą – już na początku działalności kupił on 3 kamienice, spichlerza na Nowym Mieście oraz ogród podmiejski, a zatrudniał nawet po 12 osób¹⁷⁰⁶, ale w 1759 roku jednak zbankrutował i został później odwołany

---

¹⁶⁹⁵ J. Gierowski, *Lubomirski Jerzy Dominik*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 18, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973, s. 20-21.

¹⁶⁹⁶ APT, AMT, kat. II, dz. II, sygn. 35, k. 2r.

¹⁶⁹⁷ WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 129r.

¹⁶⁹⁸ APBK, sygn. S-to-1, s. 88.

¹⁶⁹⁹ *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy XVI-XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Mikulski, W. Stanek, współpraca Z. Górski, R. Kabaciński, Kórnik 1990, s. 30, 44.

¹⁷⁰⁰ J. Dygdała, *Zacharyaszewicz (Rabczka) Grzegorz (1704-1770), kupiec i ławnik tor.*, [w:] *Toruński Słownik Biograficzny*, t. 3, red. K. Mikulski, Toruń 2002, s. 251.

¹⁷⁰¹ *Ibidem*.

¹⁷⁰² AADDT, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae...*, k. 34v.

¹⁷⁰³ APT, AMT, kat. II, dz. I, t. 55, *Verleihung des Bürgerrechtes an Einzinglinge*, s. 81.

¹⁷⁰⁴ J. Dygdała, *Urzednicy miejscy Torunia. Spisy*, cz. 3: 1651-1793, Toruń 2002, s. 178.

¹⁷⁰⁵ *Ibidem*, s. 117.

¹⁷⁰⁶ K. Mikulski, *Pułapka niemożności...*, s. 70-71.

z ławy staromiejskiej 1707. Zmarł w 1770 roku i został pochowany w kościele zakonnym toruńskich bernardynów¹⁷⁰⁸.

Przynajmniej w latach 1747-1749 funkcję syndyka toruńskich bernardynów sprawował Kazimierz Piwnicki. Podobnie jak Rybiński i Lubomirski uczestniczył w pracach komisji dotyczącej tumultu toruńskiego. Był podwojewodzim chełmińskim oraz sędzią ziemskim chełmińskim¹⁷⁰⁹. Zmarł w roku 1749 i pochowany został w kościele bernardynów w Toruniu¹⁷¹⁰.

Kolejnym syndykiem był też Franciszek Rościszewski, podkomorzy Ziemi Dobrzyńskiej. Zmarł on w 1748 roku i został w kościele bernardynów w Toruniu¹⁷¹¹. W 1753 roku funkcję syndyka klasztoru sprawował kasztelan Józef Czapski¹⁷¹². Kolejny syndyk toruńskich bernardynów był to Jan Chryzostom Browiński. Był on asesorem sądu ziemskiego chełmińskiego. Zmarł on w 1772 roku i został pochowany w toruńskim kościele bernardynów¹⁷¹³.

Syndykiem toruńskich bernardynów był także Juliusz Dziewanowski. W czasie swojej kariery był posłem na Sejm, chorążym malborskim, podwojewodzim chełmińskim. Od 1765 był kasztelanem elbląskim, a od 1766 także kasztelanem chełmińskim. Jego bratem ciotecznym był wojewoda chełmiński Zygmunt Kretkowski, w spadku po którym otrzymał klucz bystrzycki koło Kwidzyna¹⁷¹⁴. Zmarł on w roku 1772 i został odnotowany w gronie dobrodziejów klasztoru¹⁷¹⁵.

Kolejnym syndykiem klasztoru bernardynów toruńskich był Szymon Marszan. Według ustaleń Jerzego Dygdały urodził się w Toszku w księstwie opolsko-raciborskim na Śląsku Austriackim, skąd z rodzicami przeniósł się do Krakowa, a następnie w 1754 roku do Torunia¹⁷¹⁶. 23 kwietnia 1755 roku wpisał się do prawa miejskiego w Toruniu jako kupiec korzenny¹⁷¹⁷. 31 marca 1756 został Marszan wybrany na przedstawiciela kupców do III Ordynku, a 19 marca 1760 został także ławnikiem przedmiejskim¹⁷¹⁸. 24 marca 1762 awansował Marszan z tych urzędów na

---

¹⁷⁰⁷ K. Mikulski, *Pułapka niemożności...*, s. 70. J. Dygdała, *Urządnicy miejscy Torunia...*, s. 117.

¹⁷⁰⁸ WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 129v.

¹⁷⁰⁹ J. Dygdała, *Piwnicki Kazimierz*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 26, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1981, s. 603-604.

¹⁷¹⁰ WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 129r.

¹⁷¹¹ KK, DZS, RTN, sygn. 74, *Kronika bernardynów toruńskich. Egzemplarz miejscowy Morowicza. Teskt C*, k. 129r.

¹⁷¹² APBK, sygn. W-65, s. 284-285.

¹⁷¹³ WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 130r.

¹⁷¹⁴ A. Mańkowski, *Dziewanowski Juliusz*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 6, Kraków 1948, s. 169.

¹⁷¹⁵ WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 155v.

¹⁷¹⁶ J. Dygdała, *Marszan (Marszon) Szymon (zm. 1774), kupiec i rajca tor.*, [w:] *Toruński Słownik Biograficzny*, t. 3, Toruń 2002, s. 156.

¹⁷¹⁷ APT, AMT, kat. II, dz. I, t. 55, *Verleihung des Bürgerrechtes an Einzlinge*, s. 160.

¹⁷¹⁸ J. Dygdała, *Urządnicy miejscy Torunia...*, s. 186.

ławnika staromiejskiego¹⁷¹⁹, a 19 marca 1766 roku awansował wreszcie na rajcę staromiejskiego, stając się jedną z najważniejszych postaci pośród toruńskich katolików¹⁷²⁰. Szymon Marszan zmarł w 1774 roku i został pochowany w kościele zakonnym toruńskich bernardynów¹⁷²¹.

Syndykiem toruńskich bernardynów był również szmuklerz Józef Lamkiewicz. 22 września 1748 wpisał się on do prawa miejskiego, przybył z Wieliczki¹⁷²². Przez ponad 30 lat pełnił także ważną funkcję publiczną – w latach 1750-1784 zasiadał w III Ordynku jako przedstawiciel cechu szmuklerzy¹⁷²³. Zmarł w 1785 roku i został pochowany u ojców bernardynów¹⁷²⁴.

Ostatnim znanym syndykiem klasztoru bernardynów toruńskich był Karol Magierski. Urodził się on w roku 1724 w Nieszawie, uczył się złotnictwa u Jana Letyńskiego, przynajmniej w latach 1750-1757 zamieszkiwał w jurydyce ojców bernardynów¹⁷²⁵. W 1765 roku wpisał się do prawa miejskiego¹⁷²⁶. Zmarł w 1790 roku i został pochowany u toruńskich bernardynów¹⁷²⁷.

5. 8. Zasięg społecznego oddziaływania toruńskich bernardynów w mieście i wśród szlachty na przykładzie bractwa św. Anny

Środowisko społeczne klasztorów bernardyńskich bywało już przedmiotem studiów naukowych. Analiza taka została sporządzona dla klasztoru w Radomiu. Wykorzystany przez autora tamtego studium materiał wystarczył jednak wyłącznie do zidentyfikowania kilkunastu szlachciców, którzy mogli być związani z radomskich konwentem, związki ze środowiskiem miejskim i przedmiejskim pozostawiając jedynie w sferze domysłów¹⁷²⁸. W przypadku klasztoru bernardyńskiego w Toruniu podstawa źródłowa pozwala na wyciągnięcie znacznie szerszych wniosków.

---

¹⁷¹⁹ *Ibidem*, s. 119.

¹⁷²⁰ *Ibidem*, s. 92.

¹⁷²¹ WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 130r.

¹⁷²² APT, AMT, kat. II, dz. I, t. 55, *Verleihung des Bürgerrechtes an Einzinglinge*, s. 133.

¹⁷²³ J. Dygdała, *Urzednicy miejscy Torunia...*, s. 184.

¹⁷²⁴ WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 130r; AADDT, Parafia św. Janów w Toruniu, sygn. AE 001, *Liber Mortuorum 1741-1806*, s. 30.

¹⁷²⁵ A. Kucharski, K. Mikulski, *Magierski (Magersky) Karol (1724-1790), złotnik tor.*, [w:] *Toruński Słownik Biograficzny*, t. 5, Toruń 2007, s. 119.

¹⁷²⁶ APT, AMT, kat. II, dz. I, t. 55, *Verleihung des Bürgerrechtes an Einzinglinge*, s. 191.

¹⁷²⁷ KK, DZS, RTN, sygn. 74, *Kronika bernardynów toruńskich. Egzemplarz miejscowy Morowicza. Teskt C*, k. 130v.

¹⁷²⁸ W. Kowalski, *Środowisko społeczne radomskich bernardynów XVI-XVII w.*, [w:] *Staropolski ogląd świata. Materiały z konferencji Wrocław 23-24 października 2004 r.*, red. B. Rok, F. Wolański, Wrocław 2004, s. 37-55.

Przeprowadzone przeze mnie przed kilku lat badania ukazały, że seniorzy, wiceseniorzy, skarbnicy i wiceskarbnicy bractwa św. Anny z lat 1726-1821 reprezentowali kilka grup zawodowych. 16 krawców, 12 szmuklerzy i 8 szewców stanowiło ponad 50% wszystkich osób piastujących te urzędy¹⁷²⁹. Spotykamy tam również 6 kupców, 3 złotników, 2 kuśnierzy oraz 1 producenta tabaki¹⁷³⁰. Jako że identyfikacja zawodów odbyła się w oparciu o akta cechowe bądź księgi wpisów do prawa miejskiego wniosek może być tylko jeden – bractwo św. Anny było zdominowane przez cechowych mistrzów toruńskich. Stanowili oni zwartą grupę społeczną. Wzajemnie świadkowali sobie na ślubach – na przykład 27 czerwca 1747 świadkami na ślubie szmuklerza Józefa Lamkiewicza z Eleonorą Steymerową byli inni członkowie bractwa – krawiec Andrzej Stachurski i kuśnierz Paweł Zajkowski¹⁷³¹.

Jak zobaczymy w rozdziale VII, w bernardyńskiej jurydyce nie mieszkało zbyt wielu partaczy. Wygląda na to, że bernardyńscy znaleźli swoją niszę duszpasterską w opiece nad katolickimi mistrzami cechowymi. Przemawia za tym historia szablarza Jakuba Kisielskiego, który od 1746 roku był partaczem przy kościele dominikanów, jednak gdy 1751 zdecydował się zalegalizować swoją działalność, czym naraził się dominikanom, udał się pod opiekę bernardyńców i objął w 1751 roku urząd jednego z dwóch skarbników bractwa¹⁷³².

W kręgu toruńskiego bractwa św. Anny dokonały się przynajmniej 3 powołania zakonne. W gronie tym znalazło się dwóch gwardianów toruńskich z początków XIX wieku. Ich zakonne powołania były z pewnością owocem wielkiego zaangażowania ich rodziców w duszpasterstwo prowadzone przez toruńskich bernardyńców.

Ignacy Drwęcki (1762-1807) – urodził się 20 grudnia 1762 roku, został ochrzczony 15 stycznia 1763 roku w kościele parafialnym w Toruniu przez księdza Mateusza Truszczyńskiego jako Jan Feliks Drwęcki. Jego rodzice to Marcin i Łucja Drwęccy – zamożni toruńscy mieszczenie, rodzicami chrzestnymi byli Jan Kaniewski i Anna Kossydowa, a świadkami chrztu Piotr Konecki i Marianna Nowacka. Pochodził z Torunia.¹⁷³³ Jego ojciec przystąpił do Bractwa św. Anny w dniu 26 lipca 1767 roku¹⁷³⁴. Bardzo szybko rozpoczął karierę bracką, już w roku 1768 był jednym z dwóch skarbników bractwa¹⁷³⁵. Również jego matka Łucja z Wieczorkowskich Drwęcka¹⁷³⁶

¹⁷²⁹M. Stawiski, *Środowisko skupione wokół bernardyńców w Toruniu w latach 1724-1821. Wybrane zagadnienia*, [w:] *Studia nad społeczeństwem nowożytnej Europy*, t. III, red. Ł. Baranowski, E. Dzieszuta, Białystok 2019, s. 109-112.

¹⁷³⁰*Ibidem*, s. 112-114.

¹⁷³¹AADDT, Parafia św. Janów w Toruniu, sygn. AD 003, *Liber Copulatorum 1737-1825*, s. 16.

¹⁷³²S. Herbst, *Toruńskie cechy rzemieślnicze...*, s. 209; AADDT, Parafia NMP w Toruniu, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae...*, k. 13v.

¹⁷³³APBK, sygn. S-po-1, s. 134; AADDT, Parafia św. Janów w Toruniu, sygn. AA004, k. 270r.

¹⁷³⁴*Ibidem*, k. 49r.

¹⁷³⁵AADDT, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae...*, k. 17r.

przystąpiła do bractwa św. Anny¹⁷³⁷. 31 lipca 1780 roku młody Feliks Drwęcki przyjął w Poznaniu habit zakonny z rąk ojca Krescentego Schencka – kaznodziei zwyczajnego poznańskiego. W zakonie otrzymał imię Ignacy. Miał wówczas 17 lat i wykształcenie na poziomie klasy retoryki¹⁷³⁸. W 1790 roku był lektorem filozofii w Kaliszu¹⁷³⁹. W 1792 roku został lektorem teologii spekulatywnej w Toruniu¹⁷⁴⁰, a w 1801 roku miał już jubileusz¹⁷⁴¹. Zmarł 19 września 1807 roku w Toruniu i został pochowany w kościele dominikanów¹⁷⁴².

Faustyn Lentecki (1769-1823) – urodził się w 1769 roku w Toruniu jako Franciszek Lentecki¹⁷⁴³. Niewątpliwie był synem Franciszka i Barbary z Lamkiewiczów Lenteckich – byli to jedyni ludzie o tym nazwisku w Toruniu. Franciszek Lentecki należał do Bractwa św. Anny. W roku 1770 został wybrany na jednego z dwóch skarbników bractwa¹⁷⁴⁴, w roku 1771 został jego skarbnikiem¹⁷⁴⁵, a w roku 1772 wiceseniorem brackim¹⁷⁴⁶. Później jeszcze wielokrotnie pełnił urzędy brackie. Warto podkreślić, że jego żona Barbara z Lamkiewiczów była córką Józefa Lamkiewicza¹⁷⁴⁷ – również członka bractwa¹⁷⁴⁸ i syndyka bernardynów toruńskich¹⁷⁴⁹. Jego zatem ojciec i dziadek byli związani z bernardynami toruńskimi. Nie zachowały się co prawda akta chrztów z tego roku z toruńskiej parafii staromiejskiej¹⁷⁵⁰, ale jestem przekonany, że moja identyfikacja jest poprawna. 15 stycznia 1786 roku młody Franciszek Lentecki przyjął habit zakonny w Skępem, przyjmując imię zakonne Faustyn¹⁷⁵¹. Bardzo prawdopodobne, że do niedawna

---

¹⁷³⁶ AADDT, Parafia św. Janów w Toruniu, sygn. AD 003, *Liber Copulatorum 1737-1825*, s. 45.

¹⁷³⁷ AADDT, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae...*, k. 70r.

¹⁷³⁸ *Ibidem*.

¹⁷³⁹ AAG, AKM 1, sygn. 77, bez paginacji.

¹⁷⁴⁰ WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 118r.

¹⁷⁴¹ AADDT, Parafia NMP, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 26v.

¹⁷⁴² APBK, sygn. XXVI-1, s. 511.

¹⁷⁴³ APT, AMT, C, sygn. 4570, k. 126v-127r.

¹⁷⁴⁴ AADDT, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae...*, k. 18r.

¹⁷⁴⁵ *Ibidem*, k. 18v.

¹⁷⁴⁶ *Ibidem*, k. 19r.

¹⁷⁴⁷ AADDT, Parafia św. Janów w Toruniu, sygn. AD 003, *Liber Copulatorum 1737-1825*, s. 60.

¹⁷⁴⁸ AADDT, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae...*, k. 54r.

¹⁷⁴⁹ WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 130r; AADDT, Parafia św. Janów w Toruniu, sygn. AE 001, *Liber Mortuorum 1741-1806*, s. 30.

¹⁷⁵⁰ W Archiwum Akt Dawnych Diecezji Toruńskiej w zespole Parafia św. Janów w Toruniu księga chrztów o sygnaturze AA 004 kończy się na roku 1764, a księga chrztów o sygnaturze AA 005 zaczyna się na roku 1771. W tej siedmioletniej wyrwie przyszło się narodzić Franciszkowi Lenteckiemu.

¹⁷⁵¹ APT, AMT, C, sygn. 4570, k. 126v-127r. Przyjęcie habitu w Skępem jest moim domysłem wynikającym z nieobecności Lenteckiego zarówno w aktach nowicjatu poznańskiego, jak i warszawskiego.

śmierć dziadka skłoniła go do wyboru drogi zakonnej¹⁷⁵². W 1790 roku był studentem retoryki w Kole¹⁷⁵³. Zaczynał zapewne karierę jako kaznodzieja, skoro w 1806 roku otrzymał tytuł *Praedicator Generalis*¹⁷⁵⁴. W latach 1806-1814 pełnił funkcję gwardiana klasztoru bernardyńskiego w Czerniakowie¹⁷⁵⁵. Od 1814 roku do 1821 roku był wymieniany jako gwardian toruński¹⁷⁵⁶. Zmarł 11 lutego 1823 roku jako mistrz nowicjuszy i profesor gramatyki w Przyrowie¹⁷⁵⁷.

Marian Lamkiewicz (ur. 1767) – został ochrzczony w kościele parafialnym w Toruniu imieniem Bogumił w dniu 12 grudnia 1767 roku jako syn Józefa i Elżbiety Lamkiewiczów¹⁷⁵⁸. Jego ojciec Józef Lamkiewicz już w 1744 roku wstąpił do Bractwa św. Anny¹⁷⁵⁹. Pełnił też funkcję syndyka bernardynów¹⁷⁶⁰. 15 grudnia 1785 roku przyjął w nowicjacie warszawskim habit zakonny z rąk ojca Benedykta Łapińskiego – mistrza nowicjuszy, mając wówczas 18 lat¹⁷⁶¹. Bardzo prawdopodobne, że do niedawna śmierć ojca skłoniła go do wyboru drogi zakonnej¹⁷⁶². 15 grudnia 1786 roku złożył profesję zakonną na ręce ojca Benedykta Łapińskiego¹⁷⁶³. W 1790 roku został on odnotowany jako brat-laik w Kaliszu¹⁷⁶⁴. Jego późniejsze losy nie są znane.

Trzy powołania z kręgu bractwa św. Anny pochodzą z lat 80. XVIII wieku i dotyczą młodych ludzi urodzonych w latach 60. XVIII wieku. Zaskakuje, że nie nastąpiły one w latach największego religijnego uniesienia w pierwszych latach po przybyciu bernardynów do Torunia. Być może potrzeba, aby całe pokolenie wychowało się pod opieką bernardyńskich zakonników, by mogli poczuć oni swoje powołanie do życia właśnie w tym zakonie. Być może także kryzys

---

¹⁷⁵² WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 130r; AADDT, Parafia św. Janów w Toruniu, sygn. AE 001, *Liber Mortuorum 1741-1806*, s. 30.

¹⁷⁵³ AAG, AKM 1, sygn. 77, bez paginacji.

¹⁷⁵⁴ Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu, Dział Zbiorów Specjalnych, rkps 57, k. 111r.

¹⁷⁵⁵ K. Grudziński, A. K. Sitnik, *Bernardyni czerniakowscy. Dzieje kościoła i klasztoru oo. bernardynów w Czerniakowie pod Warszawą (1691-1950)*, "Studia Franciszkańskie", t. 26: 2016, s. 230.

¹⁷⁵⁶ APG, I/70, sygn. 4714, s. 2; AADDT, Parafia NMP, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 32r; AADDT, Parafia św. Janów, sygn. AA 006, k. 26v.

¹⁷⁵⁷ APBK, sygn. BKOL-2, s. 99.

¹⁷⁵⁸ AAW, sygn. 688, s. 81.

¹⁷⁵⁹ AADDT, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae...*, k. 54r.

¹⁷⁶⁰ WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 130r; AADDT, Parafia św. Janów w Toruniu, sygn. AE 001, *Liber Mortuorum 1741-1806*, s. 30.

¹⁷⁶¹ AAW, sygn. 688, s. 81.

¹⁷⁶² WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 130r; AADDT, Parafia św. Janów w Toruniu, sygn. AE 001, *Liber Mortuorum 1741-1806*, s. 30.

¹⁷⁶³ AAW, sygn. 688, s. 81.

¹⁷⁶⁴ AAG, AKM 1, sygn. 77, bez paginacji.

ekonomiczny mający wówczas miejsce w Toruniu zachęcał młodych do wyboru drogi zakonnej wobec słabych perspektyw na karierę cechową¹⁷⁶⁵.

5.9. Pochówki w toruńskim kościele zakonnym bernardynów i wokół niego

W kronice toruńskiej wynotawno 136 pochówków osób świeckich¹⁷⁶⁶. W rozdziale VII zagadnienie to zostanie poruszone jako źródła dochodu dla klasztoru, w tym miejscu przyjrzymy się tym pochówkom głównie jako punktowi wyjścia do zasięgu duszpasterskiego oddziaływania toruńskich bernardynów na szlachtę.

Oczywiście znajdujemy tu też pochówki licznych mieszczan – spoczęli tu chociażby wspomniani w poprzednim podrozdziale syndycy klasztorni Grzegorz Zacharyaszewicz, Józef Lamkiewicz i Karol Magierski. Chowane tu też były czasami osoby zgoła ubogie, ale blisko związane z klasztorem – np. słudzy bractwa św. Anny, jak Paweł Świrski pochowany 25 kwietnia 1792 roku na terenie przykościelnym przy samych drzwiach wejściowych¹⁷⁶⁷.

Tab. 66. Szlachcice pochowani w toruńskim kościele bernardynów

Imię i nazwisko oraz funkcja	Data pochówku
Kasztelaniec łączycycki Konstanty Gembicki	14 listopada 1727 r.
Wojski zakroczymski Jakub Milewski	9 maja 1731 r.
Wicewojewoda chełmiński Jan Franciszek Piwnicki (Fabian?)	1733 r.
Podczaszy bielski Jan Kazimierz Bieganowski	1734 r.
Stolnik rzeżycki Józef Szpilowski	9 września 1735 r.
Chorąży brzeski Antoni Zboży Zakrzewski	6 czerwca 1736 r.
Dzierżawca klucza rychnowskiego Maciej Ciborski	9 czerwca 1737 r.
Matka podkomorzego malborskiego Marianna Tucholczyna	19 sierpnia 1738 r.

¹⁷⁶⁵J. Dygdała, *Toruń w okresie reform Rzeczypospolitej i zagrożenia (1764-1793)*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3:

"Między barokiem a oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 270-279.

¹⁷⁶⁶WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 129r-131v.

¹⁷⁶⁷WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 131r.

Kasztelan dobrzyński Stanisław Łochocki	21 sierpnia 1738 r.
Asesor sądu ziemskiego michałowskiego Adam Orłowski	1739 r.
Podczaszy liwoński Antoni Mellin	15 czerwca 1740 r.
Ojciec podkomorzego malborskiego Stanisław Kazimierz Tuchołka	1740 r.
Sędzina ziemna chełmińska Anna Orłowska	28 maja 1743 r.
Podkomorzy dobrzyński Świętosław Rościszewski	1743 r.
Miecznikowic pruski Tomasz Czapski	28 marca 1746 r.
Podkomorzy dobrzyński Franciszek Rościszewski	19 lipca 1748 r.
Miecznik pruski Józef Czapski	1749 r.
Sędzia ziemski chełmiński Kazimierz Piwnicki	9 kwietnia 1749 r.
Starościna radziejowska Anna z Niewieszczynskich Zakrzewksa	2 kwietnia 1753 r.
Kasztelanie gdański Piotr Kruszyński	1753 r.
Asesor sądu michałowskiego Paweł Stupski	30 stycznia 1754 r.
Marianna z Kczewskich Browińska	9 listopada 1755 r.
Dzierżawca Wypcza Tomasz Ciborski	1756 r.
Podstoli inowrocławski Franciszek Ostrowski	13 marca 1759 r.
Asesor sądu ziemskiego chełmińskiego Kazimierz Piwnicki	17 lipca 1760 r.
Kasztelanowa elbląska Elżbieta Czapska	15 lipca 1761 r.
Podczaszyna dobrzyńska Klara Rościszewska	26 czerwca 1769 r.
Podkomorzyc inowrocławski Tomasz Wolski	5 grudnia 1769 r.

Konfederata barski Kazimierz Wolski	23 lutego 1770 r.
Sędzina grodzka rypińska Krystyna Rościszewska	24 kwietnia 1770 r.
Konfederata barski i trybun wielkopolski Franciszek Piotrowski	19 kwietnia 1771 r.
Konfederata barski Józef Terpiłowski	1 października 1771 r.
Stolnik brzeski Jan Wolski	4 sierpnia 1772 r.
Asesor sądu ziemskiego chełmińskiego Jan Chryzostom Browiński	22 grudnia 1772 r.
Podkomorzy kaliski Antoni Sławiński	9 marca 1773 r.
Sędzina ziemna michałowska Ludwika z Kowalewskich Karwatowa	20 marca 1790 r.
Córka regentów dobrzyńskich Franciszka Mazowiecka	19 lipca 1790 r.
Syn notariusza ziemskiego brzeskiego Kazimierz Rudnicki	30 sierpnia 1791 r.
Chorążyna rypińska Marcjanna Osmiałowska	5 października 1791 r.

Opracowanie własne na podstawie: WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 129r-131v

Lista – mimo że bardzo długa – nie jest imponująca. W znacznym stopniu mamy tu do czynienia z członkami rodzin urzędników, a nie samymi urzędnikami. Najbardziej reprezentowane są pobliska Ziemia Chełmińska, Ziemia Dobrzyńska i Kujawy.

Najwyższym rangą dostojnikiem tu złożonym był kasztelan dobrzyński i zarazem senator Stanisław Łochocki. Był synem kasztelana dobrzyńskiego Stefana Łochockiego i Apolinary z Unimierskich. Zarządzał starostwem osieckim¹⁷⁶⁸. Był on dodatkowo w latach 1713-1716 stolnikiem dobrzyńskim, w latach 1716-1724 chorążym dobrzyńskim, a od 1724 roku do śmierci w 1738 roku kasztelanem dobrzyńskim. W 1733 roku był jako reprezentat Ziemi Dobrzyńskiej podpisał elekcję Stanisława Leszczyńskiego. Żonaty z Teofilią z Werbna Rydyzińską – łowczanką wschowską¹⁷⁶⁹. W 1736 roku wszedł w posiadanie dóbr Nieborów zakupionych od Jakuba

¹⁷⁶⁸A. Boniecki, *Herbarz polski. Część I. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach*, t. 15, Warszawa 1912, s. 343.

¹⁷⁶⁹*Urzędnicy kujawscy i dobrzyńscy XVI-XVIII wieku. Spisy (Urzędnicy Dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku.*

Aleksandra Lubomirskiego. Dobra te odziedziczyli po nim następnie jego synowie¹⁷⁷⁰. Zwraca różnica w jego dacie śmierci – część literatury podaje rok 1737¹⁷⁷¹, a część 1738 rok¹⁷⁷². Kronika bernardynów podaje rok 1738 i tę datę uznają za prawidłową¹⁷⁷³.

Wspomniany Konstanty Gembicki był niewątpliwie synem kasztalena łączyckiego Pawła Gembickiego i Eleonory z Mniewskich. Po ojcu hrabia na Łabiszynie, był żonaty z Marianną z Grzybowskich – kasztelanką inowrocławską¹⁷⁷⁴. Kazimierza Stanisław Tuchołka i Marianna Tucholczyna byli z kolei rodzicami Piotra Tuchołki – podkomorzego malborskiego w latach 1738-1764¹⁷⁷⁵.

Jest problemem z identyfikacją miecznika pruskiego Józefa Czapskiego zmarłego w 1749 roku, gdyż Krzysztof Mikulski nie odnotował takiego urzędnika, być może podobnie jak w przypadku Tomasza Czapskiego był to jedynie miecznikowic¹⁷⁷⁶.

Podany w materiale źródłowym wicewojewoda chełmiński Fabian Piwnicki został przeze mnie zidentyfikowany jako Jan Franciszek Piwnicki wicewojewda chełmiński w latach 1717-1733, zmarły w 1733 roku¹⁷⁷⁷. Zgodność nazwiska, urzędu i daty śmierci daje nam tu pewność, ale trudno dociec, skąd wzięło się imię Fabian obecne też w pisanym na bieżąco tekście A kroniki¹⁷⁷⁸.

Pochowana o toruńskich bernardynów Elżbieta Czapska była to natomiast pochodząca z rodziny Hutten-Czapskich żona Józefa Czapskiego (1722-1765) – generała wojsk koronnych, w latach 1758-1765 kasztelana elbląskiego¹⁷⁷⁹.

Spisy, red. A. Gąsiorowski, t. 6, z. 2), oprac. K. Mikulski, W. Stanek, współpraca Z. Górski, R. Kabaciński, Kórnik 1990, s. 248.

¹⁷⁷⁰AGAD, Archiwum Radziwiłłów w Nieborowie, dz. I, sygn. 198.

¹⁷⁷¹Cytowana wyżej publikacja Mikulskiego i Stanka.

¹⁷⁷²A. Boniecki, *Herbarz polski. Część 1. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach*, t. 15, Warszawa 1912, s. 343.

¹⁷⁷³APBK, sygn. S-to-1, s. 91.

¹⁷⁷⁴A. Boniecki, *Herbarz polski. Część 1. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach*, t. 6, Warszawa 1903, s. 24-25.

¹⁷⁷⁵*Urządnicy Prus Królewskich w XV-XVIII wieku. Spisy* (Urządnicy Dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku. Spisy, red. A. Gąsiorowski, t. 5, z. 2), oprac. K. Mikulski, Wrocław-Warszawa-Kraków 1990, s. 106.

¹⁷⁷⁶*Urządnicy Prus Królewskich w XV-XVIII wieku. Spisy* (Urządnicy Dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku. Spisy, red. A. Gąsiorowski, t. 5, z. 2), oprac. K. Mikulski, Wrocław-Warszawa-Kraków 1990, s. 140.

¹⁷⁷⁷*Urządnicy Prus Królewskich w XV-XVIII wieku. Spisy* (Urządnicy Dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku. Spisy, red. A. Gąsiorowski, t. 5, z. 2), oprac. K. Mikulski, Wrocław-Warszawa-Kraków 1990, s. 181.

¹⁷⁷⁸APBK, sygn. S-to-1, s. 88.

¹⁷⁷⁹*Urządnicy Prus Królewskich w XV-XVIII wieku. Spisy* (Urządnicy Dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku. Spisy, red. A. Gąsiorowski, t. 5, z. 2), oprac. K. Mikulski, Wrocław-Warszawa-Kraków 1990, s. 88.

Anna z Niewieszczyńskich Zakrzewska to żona Antoniego Zbożego Zakrzewskiego, który w latach 1750-1757 pełnił urząd starosty radziejowskiego¹⁷⁸⁰. Franciszek Rościszewski w latach 1740-1748 pełnił funkcję podkomorzego dobrzyńskiego¹⁷⁸¹. Jan Wolski najpierw w nieznanych latach pełnił funkcję komornika granicznego inowrocławskiego, następnie w latach 1737-1748 łowczego brzeskiego, potem w latach 1748-1765 podczaszego brzeskiego, a w latach 1765-1772 był stolnikiem brzeskim¹⁷⁸². Marcjanna Ośmiałowska to z kolei żona Józefa Ośmiałowskiego pełniącego najpierw funkcję w latach 1764-1788 urząd stolnika rypińskiego, a następnie w latach 1788-1790 chorążego rypińskiego¹⁷⁸³.

Pomimo niskiej rangi większości z tych urzędników ich pogrzeby miał charakter wielkich uroczystości i służyły z pewnością bernardynom do podkreślania swojej pozycji i wywierania wpływu na okolicznych katolików. Zwłoki wojskiego zakroczymskiego Jakuba Milewskiego zmarłego w swojej wsi Osiek w Ziemi Dobrzyńskiej zostały procesyjnie wprowadzone 8 maja do Torunia do kościoła NMP w wielkiej procesji z udziałem dominikanów oraz duchownych z kościoła św. Wawrzyńca ku wielkiemu osłupieniu toruńskich protestantów, a pochowane w dniu następnym 9 maja 1731 roku¹⁷⁸⁴.

Sumarycznie na 133 pochówki zidentyfikowano 78 jako pochówki szlacheckie, co stanowi 58,6% wszystkich pochówkach. Mieszczańskich pochówków było 28, co stanowi 21,% wszystkich pochówków. Ponadto z ubogiej ludności miejskiej lub podmiejskiej z tytułami *Honestus* oraz *Laboriosus* pochowano tu 20 osób, co stanowi 15% wszystkich pochówków. Stan społeczny pozostałych 7 pochowany jest niepewny. Był zatem toruński kościół bernardynów przede wszystkim nekropolią szlachecką, ale szanse na pochówek w nim mieli także mieszczenie, a nawet czasem ludzie bardzo ubodzy, ale w jakiś sposób związani z zakonem lub jego dobrodziejami.

---

¹⁷⁸⁰ *Urządnicy kujawscy i dobrzyńscy XVI-XVIII wieku. Spisy* (Urządnicy Dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku. Spisy, red. A. Gąsiorowski, t. 6, z. 2), oprac. K. Mikulski, W. Stanek, współpraca Z. Górski, R. Kabaciński, Kórnik 1990, s. 160.

¹⁷⁸¹ *Urządnicy kujawscy i dobrzyńscy XVI-XVIII wieku. Spisy* (Urządnicy Dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku. Spisy, red. A. Gąsiorowski, t. 6, z. 2), oprac. K. Mikulski, W. Stanek, współpraca Z. Górski, R. Kabaciński, Kórnik 1990, s. 188.

¹⁷⁸² *Urządnicy kujawscy i dobrzyńscy XVI-XVIII wieku. Spisy* (Urządnicy Dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku. Spisy, red. A. Gąsiorowski, t. 6, z. 2), oprac. K. Mikulski, W. Stanek, współpraca Z. Górski, R. Kabaciński, Kórnik 1990, s. 38, 45, 61.

¹⁷⁸³ *Urządnicy kujawscy i dobrzyńscy XVI-XVIII wieku. Spisy* (Urządnicy Dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku. Spisy, red. A. Gąsiorowski, t. 6, z. 2), oprac. K. Mikulski, W. Stanek, współpraca Z. Górski, R. Kabaciński, Kórnik 1990, s. 205, 211.

¹⁷⁸⁴ APBK, sygn. S-to-1, s. 88-89.

5.10. Słuchanie spowiedzi przez bernardynów

U bernardynów istniała zakonna funkcja spowiednika, który do sprawowania sakramentu pokuty musiał otrzymać aprobatę od biskupa diecezji, na terenie której miał sprawować posługę duszpasterską, biskup nie miał prawa odmówić tego uprawnienia wszystkim zakonnikom z danego klasztoru¹⁷⁸⁵. W archiwum klasztoru toruńskiego zachował się jeden tego typu dokument upoważniający do udzielania spowiedzi od najcięższych grzechów w diecezji kujawskiej ojca Romana Wróblewskiego wydany w dniu 30 października 1761 roku przez oficjała generalnego wrocławskiego Jana Maurycego Jeżewskiego¹⁷⁸⁶. Bernardyni toruńscy musieli kłaść spory nacisk na spowiadanie, o czym świadczą liczne ufundowane konfesjonały, o czym więcej w rozdziale VII. Zresztą pośród wymienionych działań duszpasterskich prowadzonych 8 grudnia 1724 roku znajduje się właśnie spowiedź¹⁷⁸⁷.

5.11. Pomoc duszpasterska na parafiach

Bernardyni nie ograniczali się w swojej działalności duszpasterskiej do samego Torunia, ale delegowali też swoich duszpasterzy do parafii i kaplic na terenie Ziemi Chełmińskiej i Kujaw, za co otrzymywali określone wypłaty pieniężne. Mimo że ta forma aktywności duszpasterskiej była nieraz zakazywana przez kapituły, to jednak była źródłem dodatkowych dochodów i w związku z trudnościami finansowymi bernardynów jej popularność w ciągu XVIII wieku znacznie wzrastała¹⁷⁸⁸. Szczątkowy charakter zachowanych źródeł wskazuje, że poniższe zestawienie stanowi niewielki procent faktycznie delegowanych na kapelanie przez konwent toruński zakonników.

5.11.1. Pomoc duszpasterska w kościele śś. Janów w Toruniu

Kasata jezuitów spowodowała poważne trudności dla parafii śś. Janów w Toruniu. Z pewnością komendarze parafii nie byli w stanie zaspokoić wszystkich potrzeb duszpasterskich swoich wiernych. Bernardyni delegowali do parafii kaznodziejów głoszących kazania w języku

---

¹⁷⁸⁵K. Kantak, *Bernardyni polscy...*, s. 471.

¹⁷⁸⁶APBK, sygn. S-to-1, s. 31.

¹⁷⁸⁷WBP-KK-, RTN, rkps 74, k. 71r.

¹⁷⁸⁸K. Kantak, *Bernardyni polscy...*, s. 73, 287, 450.

polskim i niemieckim¹⁷⁸⁹. Akta metrykalne z parafii wskazują, że udzielali oni również sakramentów

Tab. 67. Bernardyni delegowani do pomocy w parafii śś. Janów w Toruniu

Zakonnik	Lata sprawowania funkcji
Dominik Linck	1782-1783
Edward Blöhs	1783-1785
Kwiryniusz Will	1785-1786
Marian Witpahl	1786-1788
Maurycy Frankiewicz	1786-1788
Marian Engelberg	1791-1798
Kwiryniusz Will	1791-1792
Jan Tacki	1792-1797
Aleksander Trocki	1794-1798
Feliks Hippel	1797
Felicjan Koch	1797-1798
Jan Tacki	1798-1800
Anzelm Grzegorzewski	1799-1800
Korneliusz Eichorn	1800-1801
Idzi Szczypczyński	1803-1804
Feliks Hippel	1803-1810
Kasjan Dzierżyński	1807-1810

Opracowanie własne na podstawie: AADDT, Parafia śś. Janów w Toruniu, sygn. AA 005; WBP-KK, RTN, rkps 74

Jak zauważamy, pomoc duszpasterska była udzielana przez bernardynów parafii śś. Janów prawie nieustannie, począwszy od 1782 roku. Sprawę utrudnia szcążkowe zachowanie źródeł zakonnych z tego okresu, samo zaś udzielenie sakramentu nie świadczy koniecznie o pełnieniu funkcji przy parafii, gdyż chrztu udzielali też np. gwardian i wikariusz¹⁷⁹⁰. Po 1814 roku współpraca z parafią śś. Janów zaczyna mieć charakter sporadyczny. Jako ostatni chrztu udzielił

¹⁷⁸⁹Przykładowo pod rokimi 1797 w kronice mowa jest o powołaniu na kaznodzieję polskiego przy śś. Janach ojca Mariana Engelberga, a na kaznodzieję niemieckiego ojca Felicjana Kocha – WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 120r.

¹⁷⁹⁰1 stycznia 1815 roku chrztu udzielił gwardian Faustyn Lentecki (AADDT, Parafia śś. Janów, sygn. AA 006, k. 26v), a 29 marca 1818 roku chrztu udzielił wikariusz Amand Szultz (AADDT, Parafia śś. Janów, sygn. AA 006, k. 48r).

wikariusz Amand Szultz 29 marca 1818 roku¹⁷⁹¹. Bernardyni musieli rywalizować z innymi zakonami o swój udział w parafialnym duszpasterstwie. 7 stycznia 1810 roku pierwszy raz pojawił się w księgach parafialnych dominikanin Albin Giżyński, który stał się następnie stałym współpracownikiem parafii, podobnie jak inni dominikanie¹⁷⁹². Łukasz Myszka pośród różnych parafii korzystających z pomocy duszpasterskiej dominikanów toruńskich nie napisał nic o parafii św. Janów, tymczasem współpraca ta miała charakter wietni i regularny¹⁷⁹³.

5.11.2. Pomoc duszpasterska w Grzywnie

W latach 1764-1765 funkcję kaznodziei parafialnego w Grzywnie sprawował ojciec Michał Kałczyński¹⁷⁹⁴. Brak zachowanych ksiąg metrykalnych z tej parafii z tego okresu nie pozwala powiedzieć nic więcej na temat jego zaangażowania duszpasterskiego w sprawę parafii.

Kolejny przykład pomocy duszpasterskiej dla parafii w Grzywnie nie został odnotowany w aktach kapituł, znajdujemy jednak jego ślad w szczątkowym archiwum klasztoru toruńskiego. Współpraca to rozpoczęła się w wigilię wspomnienia św. apostołów Szymona i Judy w dniu 27 października 1775 roku i trwała do około wspomnienia św. Jakuba i Filipa w dniu 6 maja 1776 roku¹⁷⁹⁵.

Delegatem klasztoru był bliżej nieokreślony ojciec Juliusz. Jedynym występującym w tym czasie zakonikiem o tym imieniu w aktach prowincji był ojciec Juliusz Heyna¹⁷⁹⁶. Współpraca nie ułożyła się jednak pomyślnie, a zakonnik został odesłany z parafii jako „nieużyteczny”. Klasztor za jego pracę duszpasterską na parafii otrzymywał 30 florenów pruskich za kwartał¹⁷⁹⁷.

Cała sprawa jest ujęta w zachowanej kopii listu gwardiana toruńskiego Cyriaka Kelcha z dnia 3 lipca 1776 roku do proboszcza grzywieńskiego Kleyny¹⁷⁹⁸. Z treści listu zdaje się wynikać, że Kelch zajęty sprawami prowincji nie nadzorował w owym czasie funkcjonowania swojego klasztoru, a sprawą skarg proboszcza zainteresował się dopiero w związku z tym, że musiał uporządkować finanse do sprawozdania na najbliższą kapitułę. Pomimo „nieużyteczności”

---

¹⁷⁹¹AADDT, Parafia św. Janów, sygn. AA 006, k. 48r.

¹⁷⁹²AADDT, Parafia św. Janów, sygn. AA 005, k. 107r.

¹⁷⁹³Ł. Myszka, *Dominikanie w Toruniu w XVI-XIX wieku. Katolicki zakon w protestanckim mieście*, Kraków 2015, s. 350-356.

¹⁷⁹⁴APBK, sygn. W-7, s. 834.

¹⁷⁹⁵APBK, sygn. S-to-1, s. 55-56.

¹⁷⁹⁶APBK, sygn. W-7, s. 1052, 1079, 1103.

¹⁷⁹⁷APBK, sygn. S-to-1, s. 55-56.

¹⁷⁹⁸Ibidem.

zakonnika Kelch domagał się od proboszcza grzywieńskiego wypłaty zaległych 30 florenów pruskich za nieopłacony kwartał¹⁷⁹⁹.

5.11.3. Pomoc duszpasterską w Grzybnie

W latach 1765-1767 funkcję kaznodziei parafialnego w Grzybnie sprawował ojciec Michał Kałczyński¹⁸⁰⁰. Brak zachowanych ksiąg metrykalnych z tej parafii z tego okresu nie pozwala powiedzieć nic więcej na temat jego zaangażowania duszpasterskiego w sprawę parafii.

5.11.4. Pomoc duszpasterska w Papowie Toruńskim

Przynajmniej od 5 września 1775 roku aż do dnia 5 czerwca 1776 roku konwent toruński delegował swojego przedstawiciela do pomocy duszpasterskiej w Papowie Toruńskim. Dowiadujemy się tym dzięki kopii listu ojca gwardiana Cyriaka Kelcha nadanym z Torunia w dniu 3 lipca 1776 roku do proboszcza papowskiego Martkowskiego, w którym dopomina się on wypłacanie w związku z nadchodzącą kapitułą zaległych 60 florenów pruskich zapłaty za dwa nieopłacone kwartały pomocy duszpasterskiej od 5 grudnia 1775 roku do 5 czerwca 1776 roku¹⁸⁰¹. O tym, jaki zakonnik pełnił funkcję duszpasterza w Papowie Toruńskim, nie ma niestety informacji.

Późniejszą pomoc duszpasterską w Papowie Toruńskim mamy z kolei poświadczoną na podstawie akt kapituł. W latach 1776-1779 w ramach wspólnoty klasztornej w Toruniu funkcję kaznodziei parafialnego w Papowie Toruńskim sprawował ojciec Łukasz Krzekotowski¹⁸⁰².

5.11.5. Pomoc duszpasterska w Orzechowie

Bernardyni toruńscy współpracowali także z parafią w Orzechowie. Najprawdopodobniej przynajmniej w okresie od połowy stycznia 1776 roku do 31 maja 1776 roku bernardyni toruńscy delegowali pomoc duszpasterską do parafii w Orzechowie. Dowiadujemy się tym dzięki kopii listu ojca gwardiana Cyriaka Kelcha nadanym z Torunia w dniu 3 lipca 1776 roku do proboszcza orzechowskiego Miklaszewicza, w którym dopomina się on wypłacanie w związku z nadchodzącą

---

¹⁷⁹⁹Ibidem.

¹⁸⁰⁰APBK, sygn. W-7, s. 834.

¹⁸⁰¹APBK, sygn. S-to-1, s. 56-57.

¹⁸⁰²APBK, sygn. W-7, s. 1017, 1029. Przy kapitule w 1776 roku nie ma adnotacji o miejscu sprawowania funkcji kaznodziei parafialnego, ale biorąc pod uwagę powołanie go do Papowa Toruńskiego w 1777 roku, zakładam, że również w 1776 roku został tam powołany.

kapitułą zaległych 45 florenów pruskich zapłaty za okres do 31 maja¹⁸⁰³. Biorąc pod uwagę, że za kwartał od innych parafii żądał Kelch 30 florenów, można przypuszczać, że zaległości dotyczyły tu okresu 4,5 miesiąca. O tym, jaki zakonnik pełnił funkcję duszpasterza w Orzechowie, nie ma niestety informacji.

5.11.6. Pomoc duszpasterska w Gronowie

Bernardyni toruńscy współpracowali także z parafią w Gronowie. W okresie od 29 września 1773 roku do stycznia 1774 roku wysyłali tam pomoc duszpasterską. Dowiadujemy się tym dzięki kopii listu ojca gwardiana Cyriaka Kelcha nadanym z Torunia w dniu 3 lipca 1776 roku do sekretarza kapituły chełmżyńskiej księdza Mirowskiego, w którym dopomina się on wypłacanie w związku z nadchodzącą kapitułą zaległych 50 florenów pruskich zapłaty za wzmiankowany okres w zastępstwie zmarłego proboszcza gronowskiego Mateusza Ziółkowskiego¹⁸⁰⁴.

5.11.7. Pomoc duszpasterska w Dźwierznie

W latach 1771-1787 w ramach wspólnoty klasztornej w Toruniu funkcjonował kaznodzieja parafialny na Dźwierzno ojciec Szmaragd Gralewski¹⁸⁰⁵. Jest to najdłużej poświadczona współpraca pomiędzy klasztorem bernardynów a konkretną parafią poza Toruniem. Kopia listu ojca gwardiana Cyriaka Kelcha nadana z Torunia w dniu 3 lipca 1776 roku do sekretarza kapituły chełmżyńskiej i zarazem proboszcza w Dźwierznie księdza Mirowskiego potwierdza, że ojciec Szmaragd Gralewski pełnił pomoc duszpasterską przy parafii w Dźwierznie¹⁸⁰⁶. Za okres od 1 stycznia 1775 roku do 1 stycznia 1776 roku za jego pomoc duszpasterską proboszcz był winien klasztorowi 100 florenów pruskich, które zostały zapłacone przez regenta Ziemi Dobrzyńskiej pana Jana Mazowieckiego¹⁸⁰⁷.

Przebywając w Dźwierznie, ojciec Szmaragd Gralewski licznie udzielał sakramentów, przykładowo udzielone przez niego chrzty zostały odnotowane pod dniami 17 marca 1776 roku¹⁸⁰⁸

---

¹⁸⁰³ APBK, sygn. S-to-1, s. 57-58.

¹⁸⁰⁴ APBK, sygn. S-to-1, s. 58, 61.

¹⁸⁰⁵ Ibidem, s. 959, 980, 999, 1017, 1029, 1050, 1078, 1102, 1121, 1145, 1167. Przy ostatnich dwóch elekcjach jest wymieniony po prostu jako kaznodzieja parafialny, ale miejsce jego śmierci wskazuje, że kontynuował posługę w parafii w Dźwierznie.

¹⁸⁰⁶ APBK, sygn. S-to-1, s. 58, 61.

¹⁸⁰⁷ Ibidem, s. 61-62.

¹⁸⁰⁸ AADT, Parafia pw. Wniebowzięcia NMP w Dźwierznie, sygn. AA 001, s. 48.

oraz 9 lutego 1777 roku¹⁸⁰⁹. Sakramentu chrztu udzielał Gralewski nawet w roku swojej śmierci – przykładowo w dniu 22 stycznia 1787 roku¹⁸¹⁰. Czasami błogosławił też Gralewski małżeństwa – przykładowo 18 czerwca 1778 roku¹⁸¹¹.

Zapewne poprzedzająca ją choroba i wreszcie śmierć ojca Szmaragda Gralewskiego w dniu 16 maja 1787 roku¹⁸¹² zrodziła potrzebę dosłania *ad hoc* pomocy duszpasterskiej do Dźwierzna – w 1787 roku spotykamy dlatego w Dźwierznie bardzo licznych innych bernardynów – Jan Piwonski udzielający chrztu 13 maja 1787 roku, Paweł Poradowski udzielający chrztu 17 czerwca 1787 roku¹⁸¹³ czy Andrzej Derdowski udzielający chrztu 6 stycznia 1788 roku¹⁸¹⁴.

W miejsce Gralewskiego stałym współpracownikiem parafii w Dźwierznie został Paweł Poradowski¹⁸¹⁵. W latach 90. XVIII wieku bernardynów z Dźwierzna wyparli franciszkanie konwentualni z klasztoru w Chełmnie, których przedstawicielem w parafii został Hipolit Kazubowski¹⁸¹⁶.

5.12. Opieka duszpasterska nad benedyktyнками toruńskimi

W Toruniu rezydowały siostry benedyktyнки, które od 1667 roku posiadały w swoim zarządzie kościół św. Jakuba. Korzystając z pomocy jezuitów, objęły one duszpasterską opieką głównie ubogą katolicką ludność z przedmieść¹⁸¹⁷. Łukasz Myszka ustalił także, że w latach 20. I 30. XVIII wieku benedyktyнки korzystały z kazań i Mszy ojców dominikanów¹⁸¹⁸.

Kasata jezuitów stale współpracujących z benedyktyнками musiała spowodować dla nich poważne komplikacje. Z pomocą pospieszyli im toruńscy bernardyni. Wkrótce po kasacie jezuitów

---

¹⁸⁰⁹Ibidem, s. 49.

¹⁸¹⁰Ibidem, s. 71.

¹⁸¹¹AADDT, Parafia pw. Wniebowzięcia NMP w Dźwierznie, sygn. AD 001, s. 50.

¹⁸¹²APBK, sygn. XXVI-1, s. 261.

¹⁸¹³AADT, Parafia pw. Wniebowzięcia NMP w Dźwierznie, sygn. AA 001, s. 71.

¹⁸¹⁴Ibidem, s. 73.

¹⁸¹⁵AADT, Parafia pw. Wniebowzięcia NMP w Dźwierznie, sygn. AA 001, s. 71; AADDT, Parafia pw. Wniebowzięcia NMP w Dźwierznie, sygn. AD 001, s. 57.

¹⁸¹⁶Udzielił chrztu przykładowo 20 października 1795 roku: AADT, Parafia pw. Wniebowzięcia NMP w Dźwierznie, sygn. AA 001, s. 71.

¹⁸¹⁷K. Maliszewski, *Zakony katolickie w Toruniu w okresie potrydenckim jako ośrodki religijności i kultury*, "Studia Pelplińskie", t. 18: 1987, s. 39-40.

¹⁸¹⁸Ł. Myszka, *Dominikanie w Toruniu w XVI-XIX wieku. Katolicki zakon w protestanckim mieście*, Kraków 2015, s. 364.

pośród toruńskich bernardynów pojawia się urząd kaznodziei do głoszenia kazań dla sióstr benedyktynek. Tabela poniżej przedstawia wykaz tych kaznodziejów.

Tab. 68. Kaznodzieje głoszący kazania dla sióstr benedyktynek od 1777 roku

Kaznodzieja	Lata głoszenia kazań
Franciszek Krępiewski	1777-1779
Jan Kanty Krzemkowski	1779-1782
Erazm Wnorowski	1791-1792
Marian Wittpahl	1794-1797
Kacper Auczyński	1797-1798
Erazm Wnorowski	1803
Zygmunt Świerzyński	1810-1811

Opracowanie własne na podstawie: APBK, sygn. W-7; WBP-KK, RTN, rkps 74, BJ, rkps 4905; AADDT, Parafia św. Janów, sygn. AA 006

Jak widzimy, współpraca ta nie była stała, niemniej rozciągała się na okres ponad ćwierćwiecza. Opieka nad benedyktynkami była raczej ewenementem dla bernardynów, w aktach prowincji spotykamy się bowiem najczęściej wyłącznie ze spowiednikami i kaznodziejami dla podległych bernardynom sióstr bernardynek¹⁸¹⁹. Warto przypomnieć też, że benedyktyнки licznie zapisywały się do bernardyńskiego Bractwa św. Anny w Toruniu.

5.13. Kapelania dworska w Ruszkach na Kujawach

Kolejną formą duszpasterskiej aktywności bernardynów były kapelanie dworskie. Mimo że ta forma była nieraz zakazywana przez kapituły, to jednak jako sposób pozyskania dodatkowych dochodów była bardzo atrakcyjna i w związku z trudnościami finansowymi bernardynów jej popularność w ciągu XVIII wieku znacznie wzrastała¹⁸²⁰.

¹⁸¹⁹Przykładowo w 1749 roku powołano na kaznodziejów dla sióstr bernardynek Norberta Choszczyńskiego w Warcie, Franciszka Dobrzyckiego w Kaliszu, studentów teologii w Poznaniu, Mikołaja Gralkiewgo w Wieluniu, Augustyna Wałowskiego w Łowiczu, Franciszka Althoffa w Przasnyszu i studentów teologii w Warszawie (APBK, sygn. W-7, s. 677). Na spowiedników bernardynek powołano natomiast Wawrzyńca Szawlewskiego w Poznaniu, Dominika Białyszewskiego w Kaliszu, Augustyna Sonarskiego w Warcie, Franciszka Konopkę w Warszawie, Jana Kapistrana Kleynę w Łowiczu, Faustyna Długońskiego w Przasnyszu i Pawła Pieńkowskiego w Wieluniu (APBK, sygn. W-7, s. 674).

¹⁸²⁰K. Kantak, *Bernardyni polscy...*, s. 73, 287, 450.

W Ruskach w parafii Kościelna Wieś na Kujawach w 1747 roku ufundowana została przez Kazimierza Umińskiego kaplica publiczna pw. Św. Trójcy. Kaplica ta miała indult biskupi na sprawowanie w niej nabożeństw. W 1786 roku kolatorem kaplicy była Teresa z Biesiekierskich Umińska¹⁸²¹. Kaplica ta była drewniana¹⁸²². W 1816 roku sama kaplica, a także jej wyposażenie, wymagały już remontu¹⁸²³.

Od nieokreślonego momentu kapelanem był tutaj toruński bernardyn ojciec Franciszek Pinnicki. Jego obecność tutaj w 1786 roku potwierdza wizytacja dziekańska Jana Wiconowskiego – dziekana brzesko-kujawskiego – odbyta z polecenia biskupa kujawsko-pomorskiego Józefa Rybińskiego¹⁸²⁴. Właśnie w Ruskach 4 lata później ojciec Franciszek Pinnicki zmarł w dniu 16 listopada 1790 roku i został pochowany w klasztorze w Toruniu¹⁸²⁵.

Nie była ona trwale związana z bernardynami. Kaplica ta następnia została bowiem objęta w 1794 roku przez kanonika regularnego z Lubrańca księdza Franciszka Lenieckiego. W 1816 roku jego funkcję jako kapelana odnotował w ramach wizytacji dziekańskiej ksiądz Jan Świątecki – dziekan brzesko-kujawski – odbywający wizytację z polecenia biskupa włocławskiego Franciszka Malczewskiego¹⁸²⁶.

Niemniej sam fakt objęcia przez bernardynów nawet na okres kilku lat kapelania w Ruskach na Kujawach wydaje się niezwykle interesujący. W świetle zachowanych ksiąg wizytacji o kapelanie na tym obszarze rywalizować mogło bardzo wiele zakonów.

Wedle informacji z wizytacji dziekańskich w 1786 roku reformaci włocławscy byli okazjonalnie zapraszani jako kapelani do kaplica prywatnej Glińskich w Otmianowie w parafii Krobia¹⁸²⁷ czy też do kaplicy publicznej pw. Krzyża Świętego w Grójcu w parafii Zgłowiączka¹⁸²⁸.

---

¹⁸²¹W. Kujawski, *Repertorium ksiąg wizytacji Diecezji Kujawsko-Pomorskiej przechowywanych w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku. Część 2. Wizytacja XVIII wieku. Zeszyt 4. Wizytacje drugiej połowy XVIII wieku*, "Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne", t. 80: 2003, s. 80.

¹⁸²²Ibidem, s. 134.

¹⁸²³Ibidem.

¹⁸²⁴Ibidem, s. 77, 80.

¹⁸²⁵APBK, sygn. XXVI-1, s. 627.

¹⁸²⁶W. Kujawski, *Repertorium ksiąg wizytacji Diecezji Kujawsko-Pomorskiej przechowywanych w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku. Część 2. Wizytacja XVIII wieku. Zeszyt 4. Wizytacje drugiej połowy XVIII wieku*, "Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne", t. 80: 2003, s. 131, 134. W 1816 roku kanonik regularny Franciszek Leniecki był już kapelanem od 12 lat, co wskazuje, że musiał objąć funkcję w 1794 roku.

¹⁸²⁷W. Kujawski, *Repertorium ksiąg wizytacji Diecezji Kujawsko-Pomorskiej przechowywanych w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku. Część 2. Wizytacja XVIII wieku. Zeszyt 4. Wizytacje drugiej połowy XVIII wieku*, "Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne", t. 80: 2003 s. 77.

¹⁸²⁸Ibidem, s. 78.

Reformaci podgórcy z kolei delegowali kapelana do parafii w Gniewkowie¹⁸²⁹, w Służewie¹⁸³⁰. Podgórz¹⁸³¹ i Siniarzewie¹⁸³². Kanonicy regularni z Lubrańca posiadali parafię w Lubrańcu, a do niej inkorporowane parafie z Zgłowiączce¹⁸³³ oraz Bytoniu¹⁸³⁴. W Miechowicach w parafii Brześć Kujawski do prywatnej kaplicy Mniewskich zapraszano okazjonalnie jako kapelanów dominkanów z Brześcia Kujawskiego¹⁸³⁵. Parafia w Wistce Wielkiej administrowana przez proboszcza wrocławskiego była pod opieką delegowanego przezeń wikariusza lub franciszkanów z Dobrzynia nad Wisłą¹⁸³⁶. Parafią w Sadłowcu w zastępstwie niepowołanego proboszcza kierował premonstratens z Witowa ojciec Jan Wochelski¹⁸³⁷. Przy parafii w Białotarsku wikariuszem był z kolei kłódawski karmelita Jozafat Krokowski¹⁸³⁸. Przy parafii w Krzywosądzu zamiast niepowołanego proboszcza duszpasterstwo prowadził karmelita bosi z Zakrzewa ojciec Efrem od św. Scholastyki¹⁸³⁹. Przy parafii w Izbicy Kujawskiej wikariuszem był bernardyn z Koła ojciec Roch Kowalski¹⁸⁴⁰.

5.14. Inne formy duszpasterskie

Stosowali też bernardyni liczne inne formy duszpasterskie, o których mowa będzie poniżej.

5.14.1. Nabożeństwo Drogi Krzyżowej

Istotne miejsce w bernardyńskiej pobożności zajmował w kult Krzyża Pana Jezusa, dlatego szerzyli bernardyni wśród wiernych pobożność pasyjną¹⁸⁴¹. Służyła jej między innymi Droga Krzyżowa. Nabożeństwo Drogi Krzyżowej miało wielowiekową historię. Zaczęło się od podążania śladai drogi krzyżowej Jezusa w Jerozolimie. W *Liber peregrinationis* z 1294 r. dominikanin

---

¹⁸²⁹Ibidem, s. 84.

¹⁸³⁰Ibidem, s. 105.

¹⁸³¹Ibidem, s. 107-108.

¹⁸³²Ibidem, s. 108.

¹⁸³³Ibidem, s. 78-79.

¹⁸³⁴Ibidem, s. 104.

¹⁸³⁵Ibidem, s. 80-81.

¹⁸³⁶Ibidem, s. 82-83.

¹⁸³⁷Ibidem, s. 88.

¹⁸³⁸Ibidem, s. 96.

¹⁸³⁹Ibidem, s. 103.

¹⁸⁴⁰Ibidem, s. 103-104.

¹⁸⁴¹I. Rusecki, *Bernardyńska droga do świętości*, Kalwaria Zebrzydowska 2003, s. 82-83.

Ricoldo z Monte Crucis odnotował ze swojego pobytu w Jerozolimie miejsca z drogi krzyżowej Jezusa. Kiedy franciszkanie w 1320 roku objęli protektorat nad sanktuariami Jerozolimy, w programie zwiedzania zamieścili przejście nocne drogi bolesnej Jezusa – w odwrotnym kierunku niż Chrystus. Jako członkowie rodziny franciszkańskiej polscy bernardyni byli związani blisko z Ziemią Świętą – już z 1507 roku pochodzi relacja brata Anzelma wydana w 1509 roku z opisem trasy drogi krzyżowej¹⁸⁴².

Wiązało się to ściśle z upowszechniającą się w średniowieczu formą pobożności, gdzie nie tylko adorowało się Chrystusa, ale i Go naśladowało – taka pobożność przepojona była wrażliwością na ból Jezusa miłością i była ona właściwa zakonowi franciszkańskiemu. W ramach tego nurtu czczono w średniowieczu upadki Jezusa czy miejsca postoju na drodze krzyżowej – tzw. stacje¹⁸⁴³.

Z tej formy pobożności narodziły się materialne dzieła – kalwarie – czyli układy kapliczek do przechodzenia drogi krzyżowej Jezusa. Na zachodzie pierwsze kalwarie powstały w XV wieku, ale w Polsce na tę formę musieliśmy poczekać do początku XVII wieku, gdy powstała Kalwaria Zebrzydowska. Jednocześnie – m.in. po klasztorach klarysek – odbywały się obchody związane z drogą krzyżową. Obowiązująca obecnie 14-stacyjna Droga Krzyżowa narodziła się u progu XVII w Hiszpanii, a u progu XVIII wieku w takiej formie była już zakładana u polskich bernardynów, u których już XVII wieku powstawały pierwsze malarskie drogi krzyżowej. Początkowo ta forma pobożności była stosowana tylko u bernardynów i reformatów. Już w 1734 roku bernardyni małopolscy ustalili, że droga krzyżowa powinna być w każdym kościele zakonnym. Z czasem także proboszczowie zakładali chętnie u siebie drogi krzyżowe, na co skwapliwie zgodę wyrażali bernardyni i reformaci. Powstawały także druki informujące o tym nabożeństwie – zwróćmy uwagę np. na druk *Sposób nabożeństwa Droga Krzyża nazwanego* wydany w 1731 roku we Wrocławiu, a w 1739 roku przedrukowany w Toruniu¹⁸⁴⁴.

W 1746 roku przez gwardiana Pawła Babeckiego uroczystą procesją z kościoła śś. Janów droga krzyżowa została wprowadzona do kościoła bernardyńskiego¹⁸⁴⁵. Pod tym względem nie wyprzedzał z pewnością toruński klasztor bernardynów swojej epoki, raczej z całym peletonem miał udział w rozpowszechnieniu się tego nabożeństwa w tym okresie.

---

¹⁸⁴²J. J. Kopeć, *Dzieje nabożeństwa drogi krzyżowej w Polsce*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, t. 21: 1974, z 4, s. 39-41.

¹⁸⁴³*Ibidem*, s. 42-44.

¹⁸⁴⁴*Ibidem*, s. 48, 54-62.

¹⁸⁴⁵APBK, sygn. W-65, s. 276.

5.14.2. Uroczyste procesje ulicami miasta

Ważnym aspektem działalności duszpasterskiej toruńskich bernardynów była organizacja uroczystych procesji ulicami miasta. Miały one wielkie znaczenie zwłaszcza wobec protestanckiego charakteru miasta. Miejmy w pamięci, że to właśnie publiczne procesje w 1688 roku i 1724 roku stały się zarzewiem tumultów w Toruniu, podobnie jak w Gdańsku w 1678 roku. Ze względu właśnie na protestancki charakter miasta przykładano szczególnie wielką wagę do uroczystej oprawy procesji. Wybierano na przykład najlepszych muzyków. Od 1668 roku biskup Andrzej Olszowski sprowadzał na Boże Ciało do Toruniu kapelę chełmińską, podobnie postępowali też w końcu XVII wieku biskup Kazimierz Opaliński i w czasach bernardynów także biskup Feliks Kretkowski¹⁸⁴⁶.

Źródła wymieniają bardzo liczne procesje, które wychodziły lub zmierzały do kościoła bernardyńskiego w Toruniu. W 1727 roku na wspomnienie bł. Stanisława Kostki od kościoła św. Janów do kościoła bernardyńskiego przeszła uroczysta procesja, w ramach której niesiono wizerunki Stanisława Kostki i Ignacego Loyoli¹⁸⁴⁷. W 1729 roku z kościoła bernardynów wyszła z kolei uroczysta procesja Bożego Ciała prowadzona przez biskupa koadiutora Tomasza Franciszka Czapskiego¹⁸⁴⁸. Procesje odwiedzały kościół bernardyński także w poniedziałek 19 maja 1732 roku w pierwszy dzień krzyżowy oraz w Boże Ciało w czwartek 12 czerwca 1732 roku¹⁸⁴⁹. W 1736 roku uroczystą procesją z kościoła św. Janów wprowadzono do kościoła bernardyńskiego Bractwo św. Jana Nepomucena¹⁸⁵⁰. W 1746 roku uroczystą procesją z kościoła św. Janów wprowadzono też do kościoła bernardyńskiego nabożeństwo Drogi Krzyżowej, a w 1747 roku relikwie Pacyfika z Cerano i Piotra Regalata¹⁸⁵¹.

Zauważalną tendencją jest to, że procesje te najczęściej wychodziły z kościoła św. Janów i zmierzały do bernardynów. Procesje odbywały się z bardzo różnych przyczyn – dla wprowadzenia relikwii, dla wprowadzenia bractwa, dla wprowadzenia drogi krzyżowej, z okazji Bożego Ciała lub wspomnienia świętego.

---

¹⁸⁴⁶M. Zieliński, *Muzyka sakralna w Chełmnie od XVI po XVIII wiek*, [w]: *Musica ecclesiastica*, red. A. Kłaput-Wiśniewska, A. Filaber, Bydgoszcz 2009, s. 12.

¹⁸⁴⁷APT, AMT, kat. II, dz. XIII, sygn. 54, s. 341-343.

¹⁸⁴⁸APBK, sygn. W-65, s. 249.

¹⁸⁴⁹APBK, sygn. W-65, s. 253.

¹⁸⁵⁰APBK, sygn. W-65, s. 269;

¹⁸⁵¹AP, s. 276.

5.14.3. Kult świętych, tajemnic wiary i relikwii

Kwestie kultu świętych i tajemnic wiary poprzez sztukę, a także wprowadzone do kościoła relikwie zostaną szczegółowo omówione w rozdziale VI. Tutaj zwrócimy uwagę na pewną szczególną formę popularyzacji wśród wiernych tajemnicy o Niepokalanym Poczęciu NMP. Warto pamiętać, że w XVIII wieku nie był to jeszcze obowiązujący dogmat – ten bowiem został ogłoszony dopiero w 1854 roku.

Już Jan Duns Szkot dowodził, że zachowanie Matki Bożej od grzechu pierworodnego dowodziło doskonałości zbawczej ofiary Jezusa Chrystusa. Za nim pogląd Ci przejęli franciszkanie, a zwolennicy tego poglądu zwani byli „immakulistami”, Przeciwnie uważali dominikanie – ich zdaniem twierdzenie o niepokalanym poczęciu sprzeciwiało się biblijnej powszechności grzechu pierworodnego – reprezentantów tego poglądu określa się „makulistami”. Inkwizycja starała się dyskretnie zwalczyć zwolenników tezy o Niepokalanym Poczęciu ze względu na teologiczne autorytety, jednocześnie kult Niepokalanego Poczęcia stawał się coraz bardziej popularny. W końcu w XVII wieku zaczął wreszcie przeważać pogląd na rzecz „pobożnego wierzenia”, czyli za uznaniem Niepokalanego Poczęcia¹⁸⁵². Bernardyni polscy promowali kult Niepokalanego Poczęcia poprzez m.in. bractwa religijne. Bractwo Niepokalanego Poczęcia NMP było trzecim najpopularniejszym typem bractwa u bernardynów, a Jerzy Flaga zidentyfikował 41 przypadków prowadzenia przez bernardynów tego bractwa powstałego po raz pierwszy w 1630 roku¹⁸⁵³.

W grudniu 1774 roku gwardian Cyriak Kelch wystąpił z inicjatywą mającą na celu promowanie kultu Niepokalanego Poczęcia NMP. Już w nieszpory 7 grudnia 1774 roku wygłosił kazanie o Niepokalanym Poczęciu, a potem głosił takie kazania przez całą oktawę rano i wieczorem. A żeby ta forma pobożności nie została przerwana wraz z jego odejściem z Torunia, polecił kaznodziejom kontynuować to rozwiązanie w kolejnych latach¹⁸⁵⁴.

Niewykluczone, że ta forma pobożnościowa była próbą podjęcia rywalizacji z dominikanami, którzy pobożność Maryjną promowali poprzez Bractwo Różańcowe¹⁸⁵⁵. Było to

---

¹⁸⁵²M. Pisarzak, Z. Proczek, *Niepokalana, ślub krwi i świadectwo marianów*, "Salvatoris Mater", t. 6: 2004, z. 1, s. 233-235.

¹⁸⁵³J. Flaga, *Stowarzyszenia i bractwa religijne przy kościołach bernardyńskich do końca XVIII wieku*, [w:] *Pięćset pięćdziesiąt lat obecności oo. Bernardynów w Polsce (1453-2003)*, red. W. F. Murawiec, D. A. Muskus, Kalwaria Zebrzydowska 2006, s. 548, 556.

¹⁸⁵⁴WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 102v.

¹⁸⁵⁵Ł. Myszką, *Dominikanie w Toruniu w XVI-XIX wieku. Katolicki zakon w protestanckim mieście*, Kraków 2015, s. 285-292.

dla dominikanów z pewnością bardzo niewygodne, gdyż jako przeciwnicy Niepokalanego Poczęcia łatwo mogli zrazić do siebie miłujący Maryję lud.

5.14.4. Jasełka bożonarodzeniowe

Ważnym rysem bernardyńskiego duszpasterstwa były jasełka bożonarodzeniowe. Jak pamiętamy, najstarsze pisane świadectwo na ich temat na ziemiach polskich pochodzi z 1476 roku, kiedy tłumy zgromadzone na bernardyńskich jasełkach we Lwowie spowodowały oskarżenia wobec nich o „zabobonne praktyki” kierowane przez zazdrosny diecezjalny kler¹⁸⁵⁶.

Kazimierz Maliszewski zasugerował, że do toruńskiego kościoła bernardynów na jasełka musiały ściągać tłumy wiernych¹⁸⁵⁷. Niestety źródła zakonne zupełnie milczą na temat tej formy duszpasterskiej. Być może była ona na tyle oczywista i powszechna pośród bernardynów, że jej odnotowywanie było bez sensu.

5.14.5. Misje ludowe

Formuła misji ludowej została rozwinięta przez jezuitów oraz misjonarzy. Misja miała wiernych nie tylko nauczyć wiary, ale wstrząsnąć nimi, dostarczyć głębokich przeżyć religijnych, pojednać z Bogiem i wskazać sposób postępowania – wtedy często miały też miejsce konwersje na katolicyzm¹⁸⁵⁸. Misje dzielimy na mniejsze krótkie odbywające się w ważniejsze święta oraz większe zwane pokutnymi¹⁸⁵⁹. Jezuici misje zaczęli prowadzić w końcu XVI wieku, w XVII wieku dołączyli do nich misjonarze, a w XVIII wieku także dominikanie, bernardyni i reformaci. Najintensywniejszą aktywność misyjną wykazywali jezuici w prowincji wielkopolskiej¹⁸⁶⁰.

Wydaje się, że jednak dołączenie 3 wymienionych wyżej zakonów nastąpiło dopiero w 2. połowie XVIII wieku. Sam Jerzy Flaga bowiem podaje, że w pierwszej połowie XVIII wieku misje w diecezji krakowskiej prowadzili wyłącznie jezuici i misjonarze, a inne zakony nie były na

---

¹⁸⁵⁶A. Szulc, *Homo religiosus późnego średniowiecza. Bernardyński model religijności masowej*, Poznań 2007, s. 147-150.

¹⁸⁵⁷K. Maliszewski, *Zakony katolickie w Toruniu w okresie potrydenckim jako ośrodki religijności i kultury*, "Studia Pelplińskie", t. 18: 1987, s. 40.

¹⁸⁵⁸J. Flaga, *Jezuickie misje ludowe w latach 1754-1770 w świetle liczb*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 29: 1981, z. 2, s. 174.

¹⁸⁵⁹J. Flaga, *Geografia misji ludowych w diecezji krakowskiej w pierwszej połowie XVIII w. w świetle tabel bp. A. S. Załuskiego*, „Annalecta Cracoviensia”, t. 17: 1985, s. 438.

¹⁸⁶⁰J. Flaga, *Jezuickie misje ludowe w latach 1754-1770 w świetle liczb*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 29: 1981, z. 2, s. 173-175.

tym polu aktywnie¹⁸⁶¹. Była to bardzo ważna forma pobożności – w ciągu półwiecza miały one miejsce aż w 1/4 spośród wszystkich parafii¹⁸⁶².

Bernardyni wielkopolscy powoływali misjonarzy ludowych sporadycznie już w początkach XVIII wieku – np. w 1716 roku kaznodzieją misyjnym w Lubawie został Antoni ze Słupcy, w Świeciu Bernardyn Sułkowski, a w Stoczku Klasztornym Antoni z Bisztynka¹⁸⁶³. W latach 50. XVIII wieku misje ludowe u bernardynów wielkopolskich zaczęły mieć charakter powszechny – w 1758 roku kaznodziejami misyjnymi zostali Jan Fankidy w Poznaniu, Jan Chryzostom Magwicz we Wschowie, Marian Czarnecki w Kobylinie, Wawrzyniec Terlecki w Kole, Bernardyn Zdzierkiewicz w Kazimierzu Biskupim, Bernardyn Motyl i Teodor Barzyński w Sierakowie, Amadeusz Cemański w Lubawie, Franciszek Zawadzki i Dionizy Lesiński w Barczewie, Franciszek Grześkiewicz w Złoczewie, Manswet Gliński w Ostrołęce, Ludwik Kozłowski w Ratowie i Justyn Guzowski w Czerniakowie¹⁸⁶⁴. Jeden misjonarz przypadał więc mniej więcej na 3 klasztory.

W 1779 roku bernardyni zaczęli organizować misje apostolskie w zwarte zespoły misjonarzy z prefektem na czele. Powołano wówczas 2 takie grupy – jednej przewodził Czesław Adamkiewicz, a podlegali mu Edward Dobrowolski, Anzelm Białecki i Roch Morawka, a drugiej Wincenty Ferreriusz Skalecki z podległymi mu Dominikiem Kleczką, Bonawenturą Mieszczyński i Benedyktem Helanczewskim¹⁸⁶⁵. W 1808 roku z kolei w Kazimierzu Biskupim utworzono na prośbę arcybiskupa gnieźnieńskiego dom misji apostolskich W Kazimierzu Biskupim na prośbę Arcybiskupa Gnieźnieńskiego powstaje dom misji z prefektami misji apostolskich, w skład którego wchodził Bernardyn Roliński, Franciszek Pawłowski, Roman Domagalski i Florencjusz Kołaczkowski¹⁸⁶⁶.

Udało się zidentyfikować 5 zakonników bernardyńskich, którzy jako misjonarze ludowi przynależeli do klasztoru toruńskiego. Można przypuszczać, że działali oni głównie na obszarze Ziemi Chełmińskiej i Kujaw. Byli to:

Tab. 69. Misjonarze ludowi wśród toruńskich bernardynów

Zakonnik	Lata sprawowania funkcji
Dominik Kleczka	1780-1782

¹⁸⁶¹ J. Flaga, *Geografia misji ludowych w diecezji krakowskiej w pierwszej połowie XVIII w. w świetle tabel bp. A. S. Załuskiego*, „Annalecta Cracoviensia”, t. 17: 1985, s. 441-442.

¹⁸⁶² *Ibidem*, s. 437-438.

¹⁸⁶³ APBK, sygn. W-7, s. 207-208.

¹⁸⁶⁴ *Ibidem*, s. 756-758.

¹⁸⁶⁵ *Ibidem*, s. 1049.

¹⁸⁶⁶ Biblioteka Raczyński, rkps 57, k. 114.

Wincenty Ferreriusz Skաաłecki	1788-1792
Kacper Auczynski	1791-1794
Augustyn Źukowski	1794-1797
Florencjusz Kołaczkowski	1803

Opracowanie własne na podstawie: WBP-KK, RTN, rkps 74

5.14.6. Nabożeństwo czterdziestogodzinne

Nabożeństwo czterdziestogodzinne ma swoje źródło w czterdziestogodzinnym poście połączonym z modlitewnym czuwaniem obchodzonym w starożytności przed Wielkanocą na pamiątkę 40 godzin spędzonych przez Chrystusa w grobie. Po raz pierwszy w X wieku w Anglii odnotowano odbywanie tego czuwania przy symbolicznym grobie Chrystusa. Upowszechnienie się kultu Eucharystii sprawia, że nabożeństwo czterdziestogodzinne zaczyna być odprawiane przy Grobach Bożych nawet kilka razy w roku. Już w 1527 roku w jednym z mediolańskich kościołów odprawiano je 4 razy w roku. Do Rzeczypospolitej nabożeństwo do sprowadzili jezuici – w 1579 roku pojawiło się w Wilnie, a w 1581 roku w Poznaniu i Pułtusk¹⁸⁶⁷.

U naszych toruńskich bernardynów toruńskich także sprawowane było nabożeństwo czterdziestogodzinne. Po raz pierwszy zostało ono odprawione w 1732 roku przy okazji wprowadzania do kościoła Bractwa Serca Jezusowego i Dobrej Śmierci¹⁸⁶⁸. W książeczce brackiej tej konfraterni wspomniano, że jego członkowie winni odprawiać je co roku w czasie Święta Serca Jezusowego¹⁸⁶⁹. Zgodnie z tym – znając chronologię tego bractwa – powinno być ono być sprawowane corocznie do 1777 roku. Dla nabożeństwa tego sprawowanego u bernardynów toruńskich papieże w 1758¹⁸⁷⁰ i 1765 roku¹⁸⁷¹ nadali specjalne przywileje. Na potrzeby tego nabożeństwa budowane specjalne struktury zbliżone w formie do Grobu Bożego¹⁸⁷².

¹⁸⁶⁷M. Matuszewski, „Adoro te devote”. *Doroczna adoracja Najświętszego Sakramentu - historia, znaczenie i praktyka duszpasterska*, "Roczniki Teologiczne Warszawsko-Praskie", t. 4: 2004-2008, s. 91-94.

¹⁸⁶⁸APBK, sygn. W-65, s. 253; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 92.

¹⁸⁶⁹Biblioteka Czartoryskich, sygn. I 25041, bez paginacji.

¹⁸⁷⁰APBK, sygn. B-49.

¹⁸⁷¹APBK, sygn. B-55.

¹⁸⁷²E. Gieysztor-Miłobędzka, *Nabożeństwo czterdziestogodzinne a sztuka*, "Biuletyn Historii Sztuki", t. 47: 1985, nr 1-2, s. 13.

5.16. Podsumowanie

Toruńscy bernardyni stosowali przenajróżniejsze formy duszpasterskie. Bez wątpienia najwięcej informacji pozostało o prowadzonym przez nich Bractwie św. Anny. Ich zakres duszpasterskiego oddziaływania wykraczał daleko poza miasto Toruń, obejmując także Ziemię Chełmińską, Ziemię Dobrzyńską i Kujawy.

Rozdział VI.

Inspiracje artystyczne i kulturowe w kręgu toruńskich bernardynów. Wyposażenie kościoła i biblioteka klasztorna

„Oto wrogowie nasi są starci. Chodźmy, aby świątynię oczyścić i na nowo poświęcić”¹⁸⁷³ – słowa te były mottem kazania, które 8 grudnia 1724 roku wygłosił ojciec jezuita Kazimierz Wieruszewski podczas aktu rekonyliacji kościoła NMP w Toruniu¹⁸⁷⁴. Nie ograniczyli się bernardyni do jedynie formalnej rekonyliacji świątyni, ale też szybko przystąpili do jej udekorowania na modłę barokową. Podobnie przejętą bibliotekę również szybko zaczęli wzbogacać o nowe, interesujące ich pozycje. Ponieważ motywem przewodnim niniejszej rozprawy jest człowiek, spróbujemy zastanowić się, co wybory w zakresie fundowanej sztuki czy kupowanych książek mówią nam o samych bernardynach toruńskich – ich ideowych zapatrywaniach i intelektualnych horyzontach.

6.1. Wyposażenie wnętrza kościoła NMP w Toruniu ufundowane w kręgu bernardynów

Ważnym elementem służącym identyfikacji artystycznych i kulturowych inspiracji toruńskich bernardynów są działania fundatorskie prowadzone z ich inicjatywy lub przynajmniej za ich zgodą. Jak pamiętamy, 7 grudnia 1724 roku bernardyni objęli w posiadanie świątynię, która od połowy XVI wieku była rękach luteranów. Przypuszczać można, że podjęli szybko działania mające na celu dostosowanie jej do potrzeb kultur katolickiego.

6.1.1. Ołtarz główny

Pierwotnie w starożytności chrześcijańskiej funkcjonował w kościele tylko jeden ołtarz będący symbolem Chrystusa, wokół którego gromadzi się Kościół. Kontynuatorem tego pierwotnego ołtarza był ołtarz główny¹⁸⁷⁵. To właśnie przy ołtarzu głównym miały być sprawowane wspólnotowe Msze Święte. Pod względem formy powinien on znacząco przewyższać wszystkie ołtarze boczne. Ołtarz główny był umieszczany zgodnie z tradycją w prezbiterium, podniesionym

---

¹⁸⁷³I Mch 4, 36, tłumaczenie wg Biblii Tysiąclecia.

¹⁸⁷⁴K. Wieruszewski, *Azylum Koronne Honoru I Obrony Naprzod Przez walecznego, y pobożnego Machabeusza Hierozolimski: potym przez Jasnie Oswieconą J.K.M. Augusta Wtorego Kommissią, Torunski Kościół, Sub titulo Annuntiatæ Virginis Deiparæ. Z rąk cudzych odebrany a Przy pierwszym in Festo Immaculatæ Conceptionis Kazaniu*, Lipsk 1724

¹⁸⁷⁵J. Pasierb, *Ołtarz chrześcijański. Historia i symbolika*, "Studia Theologica Varsaviensia", t. 6: 1968, nr 2, s. 22-25.

w stosunku do korpusu nawowego i oddzielonym od niego balustradą. Do przestrzeni tej wstępu nie mieli świeccy¹⁸⁷⁶.

W inwentarzu z dnia 12 grudnia 1724 roku zanotowano, że nadal znajdował się w kościele NMP średniowieczny ołtarz główny szafkowy. Na skrzydłach od zewnątrz znajdowała się malowana Męka Pańska, na środku w korpusie scena Koronacji Marii, a po wewnętrznej stronie skrzydeł po 3 snycerskie figury, zniknęły jednak 4 figury snycerskie związane z Zakonem Braci Mniejszych przedstawiające św. Franciszka, św. Antoniego Padewskiego, św. Ludwika Biskupa i św. Klarę. W dolnej części korpusu przedstawiona była scena Narodzenia Pańskiego, a na skrzydłach były 4 relikwiarze w formie popiersi. Ołtarz ozdabiały mosiężne lichtarze różnych rozmiarów, brudny obrus, stare antependium z adamaszku oraz czerwone sukno na gradusach¹⁸⁷⁷. Dawniej uważano powszechnie, że ołtarzem głównym w kościele NMP była kompozycja znana jako Poliptyk Toruński złożona z malowanych kwater. Już przed paroma laty jednak Juliusz Raczkowski stwierdził – w oparciu m.in. o cytowany inwentarz – że ołtarz główny w kościele NMP był faktycznie snycerski – korpus zawierał Koronację Marii oraz 4 figury zakonne, a poniżej 4 przezrocza na relikwie. Zamykane skrzydła korpusu mogły być od zewnętrznej strony malowane. Protestanci usunęli przedstawienia franciszkańskie i relikwie, ale pozostawili wizerunek Maryi. Poliptyk toruński powstał natomiast wtórnie najprawdopodobniej w XIX wieku z różnych kwater – zapewne także z ołtarza głównego – które umieszczono na drzwiach Grobu Bożego, a w obecnej formie retabulum funkcjonują one dopiero od konserwacji na pocz. XX wieku zrealizowanej przez Bernharda Schmida¹⁸⁷⁸.

Bernardyni szybko przystąpili do sporządzenia nowego ołtarza głównego. Dzieje jego powstania przedstawiają się następująco. W 1726 roku za gwardiana Bonawentury Kopaczewskiego wpłynęła darowizna 1000 zł od księdza Franciszka Barnickiego na nowy ołtarz główny¹⁸⁷⁹. Kolejne lata upłynęły zapewne na opracowywaniu koncepcji ideowej i wyrażającego ją szczegółowego projektu ołtarza. Przy podpisywaniu kontraktu na jego wykonanie wspomniane jest bowiem, że przedstawiono wykonawcom „formę” i „modelusz”¹⁸⁸⁰. Niewykluczone, że ów „modelusz” mógł to być drewniany model ołtarza¹⁸⁸¹.

¹⁸⁷⁶P. Krasny, *Altare contra altare. Dysputa o kształcie ołtarza i o jego wystroju w epoce nowożytnej*, "Techne. Seria nowa", t. 1: 2018, nr 1, s. 25-27.

¹⁸⁷⁷WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 72r, 75r.

¹⁸⁷⁸J. Raczkowski, *Losy średniowiecznego wyposażenia kościoła toruńskich franciszkanów w czasach Reformacji*, RIHA Journal: 2019, link: <https://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/rihajournal/article/view/76308>, dostęp 26 maja 2024 roku.

¹⁸⁷⁹ADPelp, Bernardyni w Toruniu, sygn. 1, s. 343.

¹⁸⁸⁰APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 91.

¹⁸⁸¹S. Gumiński, *O ideowej koncepcji późnobarokowego ołtarza głównego w toruńskim kościele NP Marii*, „Biuletyn

Po 4 latach prac koncepcyjnych i projektowych wreszcie w dniu 7 października 1730 roku podpisany został kontrakt pomiędzy księdzem Franciszek Barnickim i reprezentującym konwent toruński gwardianem Jansem Sensem z jednej strony a snycerzem toruńskim Jerzym Guhrem i stolarzem Christianem Kinastem z drugiej strony. W roli fundatora wystąpił tu ksiądz Franciszek Barnicki, który ostatecznie na wykonanie ołtarza przygotował kwotę 1 800 zł, czyli o 800 zł więcej, niż wynosiła jego pierwotna darowizna. Zgodnie z umową ołtarz miał składać się z 7 kolumn, nad którymi 4 anioły miały trzymać koronę. Pośrodku korony umieszczony miał być jeden anioł z kartuszem. Centrum kompozycji miała stanowić scena Zwiastowania oraz cyborium z Arką Przymierza otoczoną promienistą glorią, wokół której mieli stać Mojżesz i Aaron, a dalej między kolumnami Dawid i Eleazar (w źródle dosłownie: *Aaronów syn*)¹⁸⁸².

W dniu podpisania kontraktu Kinast pobrał 500 zł zaliczki, a Guhr 300 zł. Kolejne rozliczenia pojawiły się pod następującymi dniami: 3 lutego 1731 roku Guhr pobrał 16 zł, 9 czerwca 1731 roku Kinast pobrał 100 zł, 12 czerwca 1731 roku Guhr pobrał 100 zł, 3 sierpnia 1731 roku Guhr pobrał 124 zł, 6 października 1731 roku Kinast pobrał 215 zł, 15 października 1731 roku Guhr pobrał 60 zł i wreszcie 11 listopada 1731 roku Guhr pobrał 100 zł¹⁸⁸³. Łącznie Kinast otrzymał 815 zł, a Guhr 800 zł. Czy pozostała kwota należna wedle kontraktu wykonawcom została im wypłacana (75 zł w przypadku Kinasta, 100 zł w przypadku Guhra), trudno dociec.

W dniu 7 grudnia 1731 roku – w niecały miesiąc od ostatnich rozliczeń z Jerzym Guhrem – w wigilię Uroczystości Niepokalanego Poczęcia NMP biskup sufragan chełmiński Maciej Sołtyk konsekrował nowo postawiony ołtarz główny, umieszczając w nim relikwie śś. męczenników Seweryna i Placyda¹⁸⁸⁴.

Ołtarz główny Zwiastowania NMP jest obiektem, którego przekaz ideowy został bardzo szczegółowo opisany przez Samuela Gumińskiego¹⁸⁸⁵. Należy stwierdzić w tym momencie, że autor przedstawił w sposób wyczerpujący i zadowalający wszystkie wątki. Jako że jednak struktura artykułu nieco chaotyczna, a pewne kluczowe wątki pojawiają się dopiero pod koniec artykułu, ustalenia dotyczące ołtarza zdecydowanie wymagają powtórzenia.

Historii Sztuki”, R. 47: 1985, s. 24. Gumiński wspomina o odnalezionym przez siebie w Krakowie drewnianym modelu ołtarza z początku XVIII wieku, zatem taka forma przedstawiania projektu ołtarzy była wówczas z pewnością praktykowana.

¹⁸⁸²APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 91.

¹⁸⁸³Ibidem, s. 91-92.

¹⁸⁸⁴APBK, sygn. W-65, s. 253.

¹⁸⁸⁵S. Gumiński, *O ideowej koncepcji późnobarokowego ołtarza głównego w toruńskim kościele NP Marii*, „Biuletyn Historii Sztuki”, R. 47: 1985, s. 15-44.

Najnaturalniejszymi pomysłodawcami koncepcji dla ołtarza głównego wydają się wymienieni w kontrakcie ksiądz dziekan Franciszek Barnicki oraz gwardian toruński Jan Sense. Wydaje się to jak najbardziej uzasadnione, bo wszystkie główne motywy ołtarza znajdują się tekście popularnych *Godzinek o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny*, które musiały być im bardzo dobrze znane¹⁸⁸⁶. Mało prawdopodobna wydaje się sugestia Gumińskiego, jakoby za koncepcją ołtarza stali toruńscy jezuita, bo chociaż faktycznie można się w nim doszukiwać różnych motywów z literatury jezuickiej, to niekoniecznie pomysłodawcy musieli doszukiwać się aż tak odległych analogii¹⁸⁸⁷.

Motyw przewodni ołtarza głównego został powiązany z wezwaniem kościoła. Samuel Gumiński zwrócił przy tym uwagę, że o ile wezwanie Maryjne świątyni było czytelne od jej samego początku w średniowieczu, o tyle nawiązanie do konkretnego wydarzenia z życia Maryi, jakim było Zwiastowanie, pojawiło się po raz pierwszy dopiero w 1724 roku¹⁸⁸⁸. W tym momencie warto jednak nadmienić, że jeśli faktycznie – jak proponuje Gumiński – wezwanie kościoła doprecyzowano dopiero w 1724 roku, to zaskakującym jest, że nie odniesiono się tutaj do Niepokalanego Poczęcia NMP. Bernardyni należeli bowiem do wielkich czcicieli i orędowników Niepokalanego Poczęcia i wydaje się, że to byłoby najnaturalniejsze wezwanie.

Ołtarz ten miał konkretną inspirację stylistyczną. Zamawiający zażyczyli sobie, aby centralna część kompozycji składająca się z cyborium z Arką Przymierza i promienistą glorią była wykonana według „abrysu wrocławskiego”¹⁸⁸⁹. Gumiński zidentyfikował, że chodziło tu o poświęcony w 1724 roku ołtarz w zaprojektowanej przez Johanna Bernarda Fischera von Erlach Kaplicy Elektorskiej przy katedrze wrocławskiej¹⁸⁹⁰. Jest to informacja niezwykle ważna. Wskazuje nam bowiem, że Śląsk i Wrocław w szczególności znajdował się w horyzoncie zainteresowań artystycznych związanego z bernardynami Barnickiego i zapewne samych bernardynów toruńskich.

Całą symbolika ołtarza jest głęboko powiązana z tajemnicą Wcielenia, które dokonało się podczas Zwiastowania. Użyta w ołtarzu Arka Przymierza jest symbolem Marii, a znajdująca się historycznie w arce naczynie z manna jest symbolem Ciała Chrystusa. Arka Przymierza wskazuje więc na Maryję po Zwiastowaniu noszącą Chrystusa pod swoim sercem. O tym, że taka interpretacja musiała być czytelna także dla ówczesnych przekonuje użycie przez jezuitę

---

¹⁸⁸⁶Po raz pierwszy zwrócił na to uwagę Samuel Gumiński, który zacytował tekst *Godzinek*: "Zawitaj Panno mądro, domie Bogu miły, który złoty stół i siedem kolumn ozdobiły. Witaj arko Przymierza". Zob. S. Gumiński, *O ideowej koncepcji...*, s. 40.

¹⁸⁸⁷*Ibidem*, s. 38.

¹⁸⁸⁸*Ibidem*, s. 17.

¹⁸⁸⁹APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 91.

¹⁸⁹⁰S. Gumiński, *O ideowej koncepcji...*, s. 18-19.

Kazimierza Wieruszewskiego metafory Arki i manny w kazaniu z dnia 8 grudnia 1724 roku z okazji rekuncji kościoła Mariackiego w Toruniu oraz wykorzystanie porównania Maryi do Arki przez Józefa Słuckiego w jednym z hymnów w modlitewniku Bractwa Serca Jezusowego i Dobrej Śmierci¹⁸⁹¹. Poniżej Arki Przymierza umieszczone zostało cyborium z tabernakulum. Tabernakulum jako miejsce przechowywania Eucharystii – czyli Ciała Chrystusa – również jest odpowiednikiem dla Arki Przymierza¹⁸⁹².

Ponad Arką Przymierza umieszczona została wpisana w okrąg scena Zwiastowania otoczona promieniami oraz obłokami. Złota wpisana w okrąg scena pośrodku otoczona promieniami oznacza Słońca, które otaczają srebrne obłoki. Słońce otoczone obłokami symbolizuje właśnie Marię Brzezienną. Symbolika otoczone promieniami okręgu ma długi rodowód. Z jednej strony, była ona szeroko obecna w symbolice Towarzystwa Jezusowego, jako że święty Ignacy widział w swoich wizjach Chrystusa lub Trójcę Świętą właśnie pod postacią jasnej kuli podobnej do słońca. Z drugiej strony. Z drugiej strony Boga objawiającego się w starotestamentowej świątyni ponad arką również przedstawiano w ten sposób. Ponadto wreszcie we wrocławskim wzorze analogiczna struktura była od samego powstania określana jako *Iustitia Dei*, co nawiązuje do wzmianki z Księgi Malachiasza „o słońcu sprawiedliwości”, które symbolizuje postać Chrystusa¹⁸⁹³.

Zdaniem Gumińskiego architektoniczna forma ołtarza zainspirowana jest z kolei pracą Georga Andreas Böcklera pod tytułem *Architecura curiosa nova* wydaną w 1664 roku, gdzie umieszczono m.in. wizerunek wiedeńskiej fontanny wykonanej w 1657 roku przez Gerwazego Mattmüllera. Fontanna ta opierała się na kompozycji 9 kolumn, z których środkowa była wyróżniona, na których zaś wszystkich spoczywała korona cesarska, co jest uderzająco podobne do kompozycji ołtarza toruńskiego. Jednocześnie podobnie jak w przypadku toruńskiego ołtarza wysokość kolumn była wyrażona w 24 jednostkach¹⁸⁹⁴.

Motyw z kolei korony był z kolei wówczas powszechny w ikonografii Maryjnej – koronowane były rzeźby, obrazy czy całe ołtarze. Korzystano z obowiązującego w danym kraju modelu korony – w krajach cesarskich była to korona cesarska, a w Rzeczypospolitej korona polskich królów¹⁸⁹⁵. Zdaniem zarówno Jolanty Goławskiej, jak i Samuela Gumińskiego korona mogła również oznaczać królewską opiekę nad toruńskimi bernardynami¹⁸⁹⁶.

---

¹⁸⁹¹Ibidem, s. 17-18.

¹⁸⁹²Ibidem, s. 18.

¹⁸⁹³Ibidem, s. 20-22.

¹⁸⁹⁴Ibidem, s. 26-27.

¹⁸⁹⁵Ibidem, s. 29-30.

¹⁸⁹⁶J. Goławska, *Snycerka toruńska...*, s. 196; S. Gumiński, *O ideowej koncepcji...*, s. 30.

Zgodnie z tekstem kroniki klasztoru faktycznie motyw 7 kolumn, z których składa się ołtarz nawiązuje z jednej strony do 7 lat, jakie upłynęły od odzyskania kościoła z rąk protestantów, a z drugiej strony do starotestamentowej Księgi Przysłów, gdzie mowa jest o 7 kolumnach Domu Mądrości¹⁸⁹⁷. Gumiński podaje mnóstwo ideowych sposobów odczytania tego fragmentu – mógł on symbolizować dla ówczesnych świątynię Salomona, akademię Salomona, Kościół Chrystusowy, świat czy ciało ludzkie. Mógł wreszcie symbolizować także Maryję, która oparta na 7 Darach Ducha Świętego i 7 cnotach stała się mieszkaniem dla Mądrości Wcielonej – Jezusa¹⁸⁹⁸.

W skład ołtarza wchodziło także 5 aniołów z kartuszami z tekstem *Ava Maria*¹⁸⁹⁹, a także umieszczone po bokach cyborium rzeźbione postaci Dawida, Mojżesza, Aarona oraz Eleazara¹⁹⁰⁰. Postaci te w sposób naturalny wiążą się z przedstawioną Arką Przymierza. Gumiński dodaje, że część z nich mogła mieć też symbolikę Maryjną¹⁹⁰¹.

Podsumowując, należy stwierdzić, że koncepcja ołtarza została zaczerpnięta najprawdopodobniej z Godzinek o Niepokalanym Poczęci Najświętszej Maryi Panny. Konstrukcja zaś cyborium z Arką Przymierza powyżej została zainspirowana ołtarzem z katedry wrocławskiej, a użycie kolumn zwieńczonych koroną jedną z wiedeńskich fontann. Jednocześnie do gotowej już koncepcji dodano interpretacje związane ze współczesnością – 7 kolumn powiązано z 7 latami, jakie upłynęły od odzyskania kościoła, a koronę być może wiążano z opieką królewską. Rzuca się w oczy także aktualność inspiracji artystycznych – wzorowano się na nowym ołtarzu z Wrocławia z 1724 roku.

Wydaje się, że do kasaty ołtarz dotrwał w niezmiennym stanie. Inwentarz przedkasacyjny z 1817 roku – zrewidowany w 1821 roku – przedstawił następujący opis ołtarza. Główny ołtarz pod wezwaniem Zwiastowania NMP składał się z 7 pozłoczonych kolumn ustawionych na czworokątnych podstawach, na kapitelach których spoczywała pozłoczona korona. W skład ołtarza wchodziło także pozłoczone cyborium oraz 6 figur, z których jedna znajdowała się w środku otoczona promienistą glorią¹⁹⁰².

Interpretacji wymaga owych 6 figur. W mojej ocenie ewidentnie wskazują one na Maryję oraz archanioła Gabriela ze sceny Zwiastowania, a także figury Dawida, Mojżesza, Aarona oraz

---

¹⁸⁹⁷APBK, sygn. W-65, s. 253. Fragment ten był już znany Gumińskiemu: zob. S. Gumiński, *O ideowej koncepcji...*, s. 30.

¹⁸⁹⁸S. Gumiński, *O ideowej koncepcji...*, s. 30.

¹⁸⁹⁹Ibidem, s. 15.

¹⁹⁰⁰APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 91.

¹⁹⁰¹S. Gumiński, *O ideowej koncepcji...*, s. 18.

¹⁹⁰²K. Ciesielska, *Inwentarze...*, s. 214.

Eleazara. Omyłkowo zapisano jednak, że promienistej glorii znajdowała się jedna figura, podczas gdy w rzeczywistości musiały być tam 2 figury – Maryja i archanioł Gabriel.

Obecnie figura Mojżesza oraz jednego z dwóch – Aarona bądź Eleazara – są zaginione. Jednak wobec informacji podanych wyżej hipoteza Gumińskiego, jakoby figury te miały zginąć w 1806 lub 1813 roku, musi zostać uznana za błędną¹⁹⁰³. Zdecydowanie dotrwały one do kasaty klasztoru. Najprawdopodobniej zostały wyrzucone w latach 1824-1825 w trakcie gruntowanego remontu kościoła¹⁹⁰⁴. Według inwentarza z 1827 roku ołtarz był już cały biały, za wyjątkiem dwóch figur na środku, glorii oraz kuli ziemskiej z krzyżem¹⁹⁰⁵.

6.1.2. Ołtarze boczne

W trakcie istnienia klasztoru ufundowany został także cały pakiet ołtarzy bocznych, z których tylko część dotrwała do naszych czasów. Poniżej przedstawione zostaną wszystkie obiekty. Praktyka stawiania ołtarzy bocznych sięga VI wieku. Potrzeba uzupełnienia przestrzeni sakralnej kościoła o dodatkowe ołtarza wynikała z jednej strony z potrzeby sprawowania kilku Mszy jednocześnie (w związku z Mszami prywatnymi i wotywnymi), a z drugiej z potrzeby uczczenia coraz liczniejszych świętych, których relikwie były umieszczane w kościołach¹⁹⁰⁶. Z czasem fundacje ołtarzy bocznych stały się z jednej strony wyrazem ofiarności szlachty, patrycjatu, cechów i bractw chcących mieć miejsce do swoich własnych nabożeństw, a także polem rywalizacji różnych klasztorów czy katedr służących ukazaniu ich wysokiego statusu¹⁹⁰⁷. To spowodowało gwałtowną reakcję reformacji m.in. w osobach Marcina Lutra i Jana Kalwina przeciwko ołtarzom bocznym, jednak Sobór Trydencki w 1547 roku stanowisko protestantów, jakoby Msze prywatne były zbyteczne, a w kościele mogła być sprawowana tylko jedna Msza

---

¹⁹⁰³S. Gumiński, *O ideowej koncepcji...*, s. 18.

¹⁹⁰⁴Doszło wtedy do remontu pobernardyńskiego kościoła, któremu w całości poświęcona jest następująca jednostka archiwalna: APG, Rejencja w Kwidzynie, sygn. 10/4716, *Acta betreffende Instandsetzung der ehemaligen Bernhardinerkloster jetzt zweite Pfarrkirche in der Stadt Thorn 1824-1825*. Ponadto Jerzy Domasłowski i Jarosław Jarzewicz zadatowali przemalowanie ołtarza głównego na szaro na rok 1825 (zob. J. Domasłowski, J. Jarzewicz, *Kościół Najświętszej Marii Panny w Toruniu*, Toruń 1998, s. 158). Wreszcie Maciej Stawiski w niepublikowanej pracy licencjackiej zaproponował na okres znacznych przekształceń dla ołtarza św. Barbary okres lat 1821-1830 (zob. M. Stawiski, *Ołtarz św. Barbary (1728-1729) – w przestrzeni liturgicznej kościoła Mariackiego w Toruniu i jako przykład ołtarzy obeliskowych na Ziemi Chełmińskiej*, Toruń 2016, praca licencjacka w Archiwum UMK w Toruniu).

¹⁹⁰⁵APT, AMT, C, sygn. 4194, k. 32r.

¹⁹⁰⁶P. Szczepaniak, *Próba analizy ołtarza bocznego pw. św. Józefa z Bazyli Mniejszej w Sieradzu*, "Studia Włocławskie", t. 24: 2022, s. 624-625.

¹⁹⁰⁷J. Pasierb, *Ołtarz chrześcijański. Historia i symbolika*, "Studia Theologica Varsaviensia", t. 6: 1968, nr 2, s. 24.

dziennie, określił jako sprzeczne z nauką Kościoła¹⁹⁰⁸. Tym samym ołtarze boczne stały się elementem wyposażenia odróżniającym świątynię katolicką od protestanckiej. Można przypuszczać, że bernardyni zaraz po objęciu kościoła NMP w Toruniu prędko przystąpią do rekatolicyzacji jego wnętrza i tak się faktycznie stało. Liczne dokumenty poświadczają fundacje ołtarz bocznych, z których spora część zachowała się do naszych czasów.

6.1.2.1. Ołtarz św. Antoniego Padewskiego

Ołtarz św. Antoniego Padewskiego został ufundowany przez Jerzego Lubomirskiego i jego żonę Magdalenę z Tarłów. Lubomirską. W 1726 roku Lubomirski przekazał na wykonanie ołtarza 400 zł¹⁹⁰⁹, później zaś realizując jego testament wdowa Magdalena z Tarłów Lubomirska przekazała dalsze 1200 zł¹⁹¹⁰, co nastąpiło zapewne w 1727 roku¹⁹¹¹. Realizacja prac nad ołtarzem odbywała się według ustalonego wcześniej „abrysu”¹⁹¹². Kto był autorem koncepcji ołtarza, trudno dociec. Bardzo prawdopodobne, że byli to Lubomirscy. Zapewne w momencie przekazania pełnej kwoty rozpoczęły się prace nad ołtarzem. Jego wykonawcą był właściciel warszawskiego warsztatu rzeźbiarskiego Bartłomiej Michał Bernatowicz ze współpracownikami¹⁹¹³.

W połowie 1728 roku ołtarz był już wykonany. W dniu 26 czerwca 1728 roku Bernatowicz wystawił dokument, w którym potwierdził, że otrzymał 1000 zł zapłaty za wykonany ołtarz św. Antoniego Padewskiego, a jednocześnie oświadczył, że rezygnuje z przysługujących mu na mocy umowy 300 zł w związku z wykonaniem elementów niezgodnie z projektem¹⁹¹⁴. Obraz do ołtarza został ufundowany zapewne w 1727 roku razem z obrazami do ołtarza św. Franciszka i ołtarza św. Anny z kwoty 240 zł, którą w 1726 roku nieznanymi dobrodziejami przekazano na ołtarz św. Józefa. Za zgodą dobrodziejów zdecydowano się jednak przeznaczyć kwotę na inny cel¹⁹¹⁵. Ołtarz

---

¹⁹⁰⁸ P. Krasny, *Altare contra altare. Dysputa o kształcie ołtarza i o jego wystroju w epoce nowożytnej*, "Techna. Seria nowa", t. 1: 2018, nr 1, s. 21-24.

¹⁹⁰⁹ ADPelp, Bernardyni w Toruniu, sygn. 1, s. 343.

¹⁹¹⁰ Ibidem, s. 345.

¹⁹¹¹ Ostatnia data w spisie dobrodziejów pochodzi z roku 1727 (ADPelp, Bernardyni w Toruniu, sygn. 1, s. 343), jest bardzo prawdopodobne, że kolejne wpisy dotyczą tej samej daty rocznej. Jerzy Dominik Lubomirski zmarł zaś w 1727 roku (J. Gierowski, *Lubomirski Jerzy Dominik*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 18, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973, s. 21).

¹⁹¹² APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 61.

¹⁹¹³ Ibidem, s. 61. Bernatowicz i jego warsztaty doczekali się ujęcia monograficznego - J. Sito, *Wielkie warsztaty rzeźbiarskie Warszawy doby saskiej. Modele kariery – formacje artystyczne – organizacja produkcji*, Warszawa 2013.

¹⁹¹⁴ APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 61.

¹⁹¹⁵ ADPelp, Bernardyni w Toruniu, sygn. 1, s. 343, 345. W przypadku 1727 roku sytuacja jest analogiczna jak

został poślony w 1730 roku na mocy kontraktu zawartego z malarzami Łukaszem Szlagowskim i Stanisławem Rudowskim w dniu 1 sierpnia 1730 roku¹⁹¹⁶.

W 1734 roku dzięki uroczyscie odśpiewanemu najprawdopodobniej właśnie przed tym ołtarzem responsorium do św. Antoniego miał zostać cudownie ocalony od śmierci syn syndyka klasztoru Grzegorza Zacharyaszewicza¹⁹¹⁷. Pod 1736 rokiem odnotowane ufundowanie srebrnej sukni dla św. Antoniego przez Grzegorza Zacharyaszewicza w ramach wotum dziękczynnego za ocalenie dziecka¹⁹¹⁸. Jednocześnie jeden z jezuitów toruńskich ufundował złote korony dla św. Antoniego i Pana Jezusa¹⁹¹⁹.

W 1745 roku w ołtarzu umieszczono nowy obraz z fundacji Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego¹⁹²⁰. Obraz ten przedstawiał osła klękającego przed Hostią, której przyglądały się stojące postaci w strojach toruńskich rajców. Podpis pod obrazem głosił, że nawet osioł jest mądrzejszy od torunian, bo potrafi dostrzec Boga w konsekrowanej Hostii¹⁹²¹. Obraz ten stał się w 1746 roku źródłem poważnych oskarżeń władz miejskich. Skargi dotarły do uszu nuncjusza, który polecił obraz zdjąć, ale toruńscy bernardyni odmówili¹⁹²².

W 1767 roku sprawa obrazu stanęła na sejmie w Warszawie. Wówczas biskup poznański i syndyk prowincji Andrzej Młodziejewski polecił obraz zdjąć i odesłać do magistratu. Przedstawiciel bernardynów ojciec Roman Wróblewski, nie chcąc dopuścić do wpadnięcia obrazu w ręce luteranów, sam zdjął go w nocy i schował w swojej celi¹⁹²³. Niewykluczone, że jeszcze

---

w przypadku fundacji samego ołtarza. Ostatnia data w spisie dobrodziejów pochodzi z roku 1727 (ADPelp, Bernardyni w Toruniu, sygn. 1, s. 343), jest bardzo prawdopodobne, że kolejne wpisy dotyczą tej samej daty rocznej.

¹⁹¹⁶APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 89-90.

¹⁹¹⁷APBK, sygn. W-65, s. 254.

¹⁹¹⁸ADPelp, Bernardyni w Toruniu, sygn. 1, s. 345. Ewidentnie ma to związek z wydarzeniami z roku 1734, przy których jest adnotacja o ufundowaniu w ramach dziękczynnego wotum srebrnej aplikacji – zob. APBK, sygn. W-65, s. 254.

¹⁹¹⁹ADPelp, Bernardyni w Toruniu, sygn. 1, s. 345.

¹⁹²⁰S. Majoch, *Kilka uwag na temat ołtarza z obrazem „Chrystusa Bolesnego” z kościoła Mariackiego w Toruniu*, [w:] *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpr. Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (Toruń 14-16 kwietnia 2005)*, red. K. Kluczewajd, Toruń 2005, s. 362-363.

¹⁹²¹Opis obrazu przedstawił Arthur Semrau w swojej publikacji: A. Semrau, *Die Grabdenkmäler der Marienkirche zu Thorn*, Toruń 1892, s. 61-62. Oparł się on na rękopisie Juliusa Emila Wernickego z 1836 roku. Rękopis jest przechowywany w Archiwum Państwowym w Toruniu pośród rękopisów archiwalnych pod sygn. II, X-25 – J. E. Wernicke, *Die Kirchen der Stadt Thorn und ihres Gebietes*, 1836.

¹⁹²²APBK, sygn. W-65, s. 275.

¹⁹²³WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 92v-93r.

później obraz wrócił na swoje miejsce, skoro w XIX wieku widział go jeszcze Julius Emil Wernicke¹⁹²⁴.

Ołtarz św. Antoniego został odnotowany w inwentarzu przedkasacyjnym z 1817 i 1821 roku. Zgodnie z opisem stał on przy filarze i miał 2 połączone kolumny oraz 4 figury. Ołtarz ozdabiały cynowy krucyfiks, 8 drewnianych świeczników, czerwone kurtyny ze złotymi galonami, lniany obrus oraz jedwabne wyszywane antependium ze złotymi galonami. Adnotacja dodaje, że zamiast czerwonych kurtyn przeniesionych na ołtarz Jezusa Miłosiernego znalazły się tu białe muślinowe kurtyny¹⁹²⁵. Według inwentarza z 1817 roku dodatkowo miało się tu znajdować srebrne wotum w formie kwadratu oraz srebrna korona świętego, jednak adnotacje z 1821 roku wskazują, że wotum i korona są na ołtarzu Niepokalanego Poczęcia NMP¹⁹²⁶.

Ołtarz został najprawdopodobniej w trakcie prac remontowych w kościele w latach 1824-1825 przekształcony na ołtarz Męki Pańskiej¹⁹²⁷. Inwentarz kościoła z 1827 roku opisuje ten ołtarz jako ołtarz filarowy z 2 okrągłymi kolumnami i 4 figurami, wyposażony w 6 mosiężnych świeczników, obrus, poduszkę, czerwone wełniane antependium oraz czerwoną zniszczoną tkaninę na stopniach¹⁹²⁸. W 1846 roku bowiem ołtarz o wezwaniu Męki Pańskiej znajdował się w miejscu i formie¹⁹²⁹, w jakim znajduje się zachowany do dzisiaj ołtarz, który w dawniejszej literaturze był identyfikowany jako ołtarz autorstwa Jerzego Guhra¹⁹³⁰, powiązany został jednak niedawno podstawie cech stylistycznych warsztatu Bernatowicza oraz wpisanej w glorię imienia *Antonius* z ołtarzem św. Antoniego¹⁹³¹. Ołtarz przez literaturę był dotąd błędnie łączony z warsztatem Jerzego Guhra¹⁹³².

---

¹⁹²⁴A. Semrau, *Die Grabdenkmäler der Marienkirche zu Thorn*, Toruń 1892, s. 61-62.

¹⁹²⁵K. Ciesielska, *Inwentarze...*, s. 216; R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 439.

¹⁹²⁶K. Ciesielska, *Inwentarze...*, s. 221; R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 442.

¹⁹²⁷APG, Rejencja w Kwidzynie, sygn. 4716, bez paginacji. W jednostce mowa jest o naprawach ołtarzy.

¹⁹²⁸APT, AMT, C, sygn. 4194, s. 33v.

¹⁹²⁹Na podstawie ilustracji jednej z książek Wernickiego – zob. J. E. Wernicke, *Wegweiser durch Thorn und seine Umgebungen*, Toruń 1846 [ilustracja znajduje się pomiędzy stronami 36 i 37]. O powiązaniu zachowanego do dziś ołtarza i obiektu widocznego na wzmiankowanej ilustracji ze znanym z czasów bernardyńskim ołtarzem św. Antoniego opowiada akapit niżej.

¹⁹³⁰J. Goławska, *Snycerka toruńska...*, s. 178-180.

¹⁹³¹J. Gajewski, Bay, *Steinmetz- und Architekten Familie*, [w:] *Allgemeine Künstlerlexikon*, t. 7, München-Leipzig 1994, s. 657-658; J. Sito, *Bernatowicz, Bartłomiej Michał*, [w:] *Allgemeines Künstlerlexikon*, t. 9, München-Leipzig 1994, s. 561-562; J. Sito, *Wielkie warsztaty rzeźbiarskie Warszawy doby saskiej. Modele kariery – formacje artystyczne – organizacja produkcji*, Warszawa 2013, s. 83.

¹⁹³²J. Goławska, *Snycerka toruńska...*, s. 178-180; J. Goławska, *Jerzy Guhr, snycerz toruński pierwszej połowy XVIII wieku*, [w:] *Artyści w dawnym Toruniu*, red. J. Poklewski, Warszawa-Poznań-Toruń 1985, s. 132-134; *Guhr, Jerzy*, [w:] *Słownik Artystów Polskich*, t. 2, Warszawa 1975, s. 515; J. Domasłowski, J. Jarzewicz, *Kościół Najświętszej Marii*

6.1.2.2. Ołtarz św. Franciszka z Asyżu

Ołtarz ten miał taką samą historię jak ołtarz św. Antoniego. W 1727 roku zamówiono za 2000 zł ołtarz św. Franciszka – jak się zdaje ze środków zebranych od różnych dobrodziejów. Za zgodą dobrodziejów zdecydowano się przeznaczyć też darowiznę przeznaczoną na ołtarz św. Józefa na wykonanie obrazów do ołtarzy św. Franciszka, św. Antoniego i św. Anny¹⁹³³. Wykonawcą ołtarzy św. Franciszka był Bartłomiej Bernatowicz – tak samo jak w przypadku ołtarza św. Antoniego¹⁹³⁴. Ołtarz najprawdopodobniej ok. połowy 1728 roku był gotowy tak jak ołtarz św. Antoniego¹⁹³⁵. Ołtarz został pozłożony w 1730 roku na mocy kontraktu zawartego przez gwardiana Jana Sensa z malarzami Łukaszem Szlagowskim i Stanisławem Rudowskim w dniu 1 sierpnia 1730 roku opiewającego na kwotę 250 zł¹⁹³⁶.

Ołtarz św. Franciszka został odnotowany w inwentarzu przedkasacyjnym z 1817 i 1821 roku. Zgodnie z opisem stał on przy filarze i miał 2 połączone kolumny oraz 4 figury. Ołtarz ozdabiały mosiężny krucyfiks, 6 drewnianych świeczników, czerwone jedwabne kurtyny z frędzlami, lniany czerwony obrus, biały obrus i jedwabne wyszywane antependium¹⁹³⁷. Według inwentarza na głowie świętego miała znajdować się srebrna korona z aureolą, ale adnotacja dodają, że była tylko aureola, a zapis o koronie musiał powstać przez pomyłkę¹⁹³⁸.

Ołtarz został najprawdopodobniej w trakcie prac remontowych w kościele w latach 1824-1825 przekształcony na ołtarz Niepokalanego Poczęcia NMP¹⁹³⁹. Inwentarz kościoła z 1827 roku opisuje ten ołtarz jako ołtarz filarowy z 2 okrągłymi kolumnami i 4 figurami, wyposażony w 6 cynowych świeczników, cynowy krucyfiks, czerwony obrus, wełnianą poduszkę, czerwone wełniane antependium oraz czerwoną zniszczoną tkaninę na stopniach¹⁹⁴⁰. Istniejący do dzisiaj ołtarz Niepokalanego Poczęcia NMP, który literaturze był identyfikowany jako ołtarz autorstwa Jerzego Guhra¹⁹⁴¹, powiązany został jednak niedawno podstawie cech stylistycznych warsztatu

---

Panny w Toruniu, Toruń 1998, s. 160; Guhr, Georg, [w:] *Allgemeine Künstlerlexikon*, t. 65, München-Leipzig 2009, s. 118-119.

¹⁹³³Ibidem, s. 345.

¹⁹³⁴J. Sito, *Wielkie warsztaty rzeźbiarskie Warszawy doby saskiej. Modele kariery – formacje artystyczne – organizacja produkcji*, Warszawa 2013, s. 83.

¹⁹³⁵APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 61.

¹⁹³⁶APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 89-90.

¹⁹³⁷K. Ciesielska, *Inwentarze...*, s. 216; R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 439.

¹⁹³⁸K. Ciesielska, *Inwentarze...*, s. 222; R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 442.

¹⁹³⁹APG, Rejencja w Kwidzynie, sygn. 4716, bez paginacji. W jednostce mowa jest o naprawach ołtarzy.

¹⁹⁴⁰APT, AMT, C, sygn. 4194, s. 33v.

¹⁹⁴¹J. Goławska, *Snycerka toruńska...*, s. 178-180.

Bernatowicza oraz wpisanej w glorię imienia *Franciscusc* z ołtarzem św. Franciszka¹⁹⁴². Ołtarz przez literaturę był dotąd błędnie łączony z warsztatem Jerzego Guhra¹⁹⁴³.

6.1.2.3. Ołtarz św. Barbary

Kontrakt na wykonanie ołtarza św. Barbary został zawarty 7 czerwca 1728 roku pomiędzy klasztorem toruńskim reprezentowanym przez Teodora Nieswandta i Franciszka Humana a snyderem Karolem Eglauerem i stolarzem Andrzejem Wrońskim. Fundatorem ołtarza był ks. Franciszek Barnicki, który miał prawo odrzucić niepodobające się mu rzeźby, a rzemieślnicy odbierali pieniądze bezpośrednio od niego. W ramach kontraktu miał zostać wykonany ołtarz w formie ołtarzy bocznych z kościoła jezuitów w Grudziądzu, zwieńczony 3-łokciową figurą św. Michała Archanioła, z 2 aniołkami na gzymsie oraz z figurami św. Jana Nepomucena, św. Dyzmy, św. Stanisława Kostki i bł. Andrzeja de Comitibus w głównej części. Za ołtarz ten oraz św. Józefa umówiona była zapłata 450 zł. Ołtarz miał być wykonany do 25 grudnia 1728 roku. Termin ten nie został dotrzymany, data ostatnich rozliczeń na kontrakcie to 20 listopada 1729 roku¹⁹⁴⁴.

Inwentarz z 1817 i 1821 roku opisuje ołtarz jako postawiony przy filarze, z 5 podstawami i 5 figurami, ozdobiony 6 drewnianymi świecznikami, drewnianym krucyfiksem, zielonym, atlasowym antependium oraz białym obrusem¹⁹⁴⁵. W 1827 roku ołtarz dalej stał przy filarze, miał 5 figur, był cały biały, za wyjątkiem obrazu św. Barbary, a ozdobiony był 4 pozłożonymi drewnianymi lichtarzami, drewnianym krucyfiksem z cynową figurą Ukrzyżowanego, obrusem z poduszką oraz zielonym antependium z jedwabiu i wełny¹⁹⁴⁶.

Ołtarz zachował się do naszych czasów i obecnie zawiera figury Jana Chrzciciela, Dyzmy, 2 aniołków i Michała Archanioła. Była to druga realizacja ołtarzy w formie obelisku na obszarze

---

¹⁹⁴²J. Gajewski, Bay, *Steinmetz- und Architekten Familie*, [w:] *Allgemeine Künstlerlexikon*, t. 7, München-Leipzig 1994, s. 657-658; J. Sito, *Bernatowicz, Bartłomiej Michał*, [w:] *Allgemeines Künstlerlexikon*, t. 9, München-Leipzig 1994, s. 561-562; J. Sito, *Wielkie warsztaty rzeźbiarskie Warszawy doby saskiej. Modele kariery – formacje artystyczne – organizacja produkcji*, Warszawa 2013, s. 83.

¹⁹⁴³J. Goławska, *Snycerka toruńska...*, s. 178-180; J. Goławska, *Jerzy Guhr, snycerz toruński pierwszej połowy XVIII wieku*, [w:] *Artyści w dawnym Toruniu*, red. J. Poklewski, Warszawa-Poznań-Toruń 1985, s. 132-134; *Guhr, Jerzy*, [w:] *Słownik Artystów Polskich*, t. 2, Warszawa 1975, s. 515; J. Domasłowski, J. Jarzewicz, *Kościół Najświętszej Marii Panny w Toruniu*, Toruń 1998, s. 160; *Guhr, Georg*, [w:] *Allgemeine Künstlerlexikon*, t. 65, München-Leipzig 2009, s. 118-119.

¹⁹⁴⁴APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 57-59.

¹⁹⁴⁵K. Ciesielska, *Inwentarze...*, s. 215-216; R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 438.

¹⁹⁴⁶APT, AMT, C, sygn. 4194, k. 32v.

Ziemi Chełmińskiej po Grudziądzu, później ten typ ołtarzy stał się bardzo popularny, występując w licznych kościołach parafialnych¹⁹⁴⁷.

6.1.2.4. Ołtarz św. Józefa

Kontrakt na wykonanie ołtarza św. Barbary został zawarty 7 czerwca 1728 roku pomiędzy klasztorem toruńskim reprezentowanym przez Teodora Nieswandta i Franciszka Humana a snyderem Karolem Eglauerem i stolarzem Andrzejem Wrońskim. Fundatorem ołtarza był ks. Franciszek Barnicki, który miał prawo odrzucić niepodobające się mu rzeźby, a rzemieślnicy odbierali pieniądze bezpośrednio od niego. W ramach kontraktu miał zostać wykonany ołtarz w formie ołtarzy bocznych z kościoła jezuitów w Grudziądzu, zwieńczony 3-łokciową figurą św. Archanioła Gabriela, z 2 aniołkami na gzymsie oraz z figurami św. Jana Ewangelisty, św. Jana Chrzciciela, św. Anny i św. Elżbiety w głównej części. Za ołtarz ten oraz św. Barbary umówiona była zapłata 450 zł. Ołtarz miał być wykonany do 25 grudnia 1728 roku. Termin ten nie został dotrzymany, data ostatnich rozliczeń na kontrakcie to 20 listopada 1729 roku¹⁹⁴⁸.

Ku wielkiemu zaskoczeniu, ołtarza tego nie ma w inwentarzu z 1817 i 1821 roku¹⁹⁴⁹. Inwentarz z 1817 roku wymienia ołtarz pod wezwaniem Zaślubin NMP i św. Józefa, był to wówczas ołtarz przyfilarowy, bez kolumn, pomalowany cały na białą, za wyjątkiem pozłoczonych ram obrazu, ołtarz ozdabiały 4 pozłacane, drewniane świeczniki, drewniany krucyfiks z cynowym Jezusem, obrus z poduszką i zielone, jedwabne antependium¹⁹⁵⁰. Ołtarz jest widoczny na ilustracji z 1846 roku¹⁹⁵¹, gdzie ma już niszę, której nie miały grudziądzkie wzory i o której milczy kontrakt.

Ołtarz zachował się do naszych czasów i obecnie zawiera figury Jana Nepomucena, Jana Ewangelisty, 2 aniołków i Archanioła Gabriela. Była to druga realizacja ołtarzy w formie obelisku na obszarze Ziemi Chełmińskiej po Grudziądzu, później ten typ ołtarzy stał się bardzo popularny, występując w licznych kościołach parafialnych¹⁹⁵².

---

¹⁹⁴⁷ K. Wardzyńska, *Ephraim Gerlach, rzeźbiarz chełmiński doby późnego baroku i rokoka*, [w:] *Splendor i fantazja. Studia nad rzeźbą rokokową w dawnej Rzeczypospolitej i na Śląsku*, red. P. Migasiewicz, Warszawa 2012, s. 156-159.

¹⁹⁴⁸ APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 57-59.

¹⁹⁴⁹ K. Ciesielska, *Inwentarze...*, s. 214-217; R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 437-439.

¹⁹⁵⁰ APT, AMT, C, sygn. 4194, k. 33v.

¹⁹⁵¹ J. E. Wernicke, *Wegweiser durch Thorn und seine Umgebungen*, Toruń 1846 [ilustracja znajduje się pomiędzy stronami 36 i 37].

¹⁹⁵² K. Wardzyńska, *Ephraim Gerlach, rzeźbiarz chełmiński doby późnego baroku i rokoka*, [w:] *Splendor i fantazja. Studia nad rzeźbą rokokową w dawnej Rzeczypospolitej i na Śląsku*, red. P. Migasiewicz, Warszawa 2012, s. 156-159.

6.1.2.5. Ołtarz św. Jana Chrzciciela

Nie zachował się kontrakt na wykonanie ołtarza. W dniu 17 kwietnia 1740 roku u stóp ołtarza określonego jako „Kolumna św. Jana Chrzciciela” pochowany został jednak Godfryd Bekier – wielki dobrodziej toruńskich bernardynów¹⁹⁵³. Przypuszczam, że to on mógł być fundatorem tego ołtarza.

Poza 2 innymi znanymi z kontraktów ołtarzami w formie kolumny jest zachowany jest do dziś jeszcze jeden ołtarz tego typu i jego symbolika o dziwo nadal jest skoncentrowana na postaci św. Jana Chrzciciela. Nie ulega wątpliwości, że ołtarz ten powinien być uwzględniony w inwentarzu przedkasacyjnym. Znajdujemy ołtarz pasujący do tego opisu pod nazwą ołtarza Trójcy Świętej. Przez wzgląd na to, że najważniejsza scena w życiu Jana Chrzciciela – chrzest Jezusa w Jordanie – była sceną trynitarną – obie nazwy można wiązać ze sobą, zwłaszcza, że obecne późniejsze przedstawienie w ołtarzu zawiera właśnie tę scenę.

Według inwentarzy z 1817 i 1821 roku ołtarz miał 2 czworokątne pozłacane kolumny, posrebrzane listwy i dekoracja snycerskie, a ozdabiały go drewniany krucyfiks, biały obrus, jedwabna czerwona poduszka, 6 drewnianych świeczników i pół jedwabne, pół wełniane antependium. Adnotacja dodaje, że gwardian Lentecki przy przejmowaniu klasztoru nie zastał obrusu i poduszki, a ołtarz stoi pusty¹⁹⁵⁴.

Inwentarz kościoła z 1827 wymienia go jako całkowicie biały ołtarz pod wezwaniem Jana Chrzciciela. Ołtarz ozdabiały 4 drewniane pozłacane świeczniki, drewniany krucyfiks z cynową figurą Ukrzyżowanego, obrus, poduszka i niebieskie półjedwabne antependium¹⁹⁵⁵.

Ołtarz ten jest identyfikowany przez literaturę przedmiotu jako dzieło Karola Eglauera. Bartłomiej Łyczak podkreślił ponadto, że użyte na ołtarzu ornament wstęgowo-roślinnymi z wpisanymi kwiatami i splewami kampanulowymi jest identyczny wobec użytych w ołtarzach św. Barbary i św. Józefa, a ustawiona na ołtarzu figura św. Jana Ewangelisty została wykonana przez tego samego rzeźbiarza co figury na wymienionych ołtarzach¹⁹⁵⁶.

---

¹⁹⁵³WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 129r.

¹⁹⁵⁴K. Ciesielska, *Inwentarze...*, s. 215; R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 439.

¹⁹⁵⁵APT, AMT, C, sygn. 4194, s. 32v-33r.

¹⁹⁵⁶B. Łyczak, *Toruński cech rzeźbiarski i syncerka na obszarze jego oddziaływania w latach 1695-1793*, Warszawa 2018, s. 89; J. Domasłowski, J. Jarzewicz, *Kościół Najświętszej Marii Panny w Toruniu*, Toruń 1998, s. 161-163; J. Goławska, *Syncerka toruńska...*, s. 183-186.

6.1.2.6. Ołtarz Niepokalanego Poczęcia NMP

15 września 1728 roku podpisany został kontrakt na wykonanie ołtarza o nieokreślonym wezwaniu ze snycerzem toruńskim Jerzym Guhrem. Prawdopodobnie fundatorem ołtarza był ksiądz kanonik Franciszek Barnicki wzmiankowany przy końcowych rozliczeniach. Ołtarz miał być wysoki na 15 łokci i szeroki na 7 łokci. Miał mieć 2 gradusy, rżnięte antependium i łamane gzymsy. Przeznaczona była nań suma 500 złotych. Data ostatnich rozliczeń przy kontrakcie to 15 stycznia 1730 roku¹⁹⁵⁷. W 1745 roku ołtarz ten musiał nosić wezwanie Matki Boskiej Częstochowskiej, w tym też roku pozłożona została aplikacja na wizerunku Dzieciątka Jezus¹⁹⁵⁸,

Według inwentarzy z lat 1817 i 1821 ołtarz ten nosił wezwanie Niepokalanego Poczęcia NMP, stał przy filarze i był pomalowany na zielono i dekorowały go pozłożone kolumny oraz figury. Przed obrazem znajdowała się mensa ołtarzowa. Ołtarz posiadał drewniany krucyfiks, 2 cynowe i 12 drewnianych lichtarzy i jedwabne kurtyny¹⁹⁵⁹. Według adnotacji do inwentarza miały się tu znajdować srebrne wotum w formie kwadratu oraz srebrna korona na głowie Dzieciątka pierwotnie przypisane do ołtarza św. Antoniego, a poza tym inwentarz wymienił także srebrną koronę z zielonymi kamieniami na głowie Marii¹⁹⁶⁰. W 1827 roku ołtarz ten nosił wezwanie św. Antoniego, był pomalowany na biało, 2 okrągłe kolumny oraz 5 figur. Ołtarz ozdabiała 4 pozłacane drewniane świeczniki, mosiężny krucyfiks z drewnianą podstawą, obrus oraz poduszka¹⁹⁶¹.

Ołtarz ten musi być tożsamy z zachowanym do dzisiaj ołtarzem Matki Boskiej Ostrobramskiej. Powiązania obu ołtarzy dokonał Bartłomiej Łyczak na podstawie cech stylistycznych, zwracając też uwagę na to, że ołtarz zawiera też snycerski monogram Marii¹⁹⁶². Chociaż sam Łyczak potraktował swoją atrybucję bardziej jako hipotezę ze względu na proste lico ołtarze¹⁹⁶³, to ja uważam, że atrybucja jest jedyną możliwą opcją, bo cytowany kontrakt przewidywał jedynie, aby to gzymsy były ustawione w okrąg i tak faktycznie jest – przerwany

---

¹⁹⁵⁷APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 97-98.

¹⁹⁵⁸ADPelp, Bernardyni w Toruniu, sygn. 1, s. 345.

¹⁹⁵⁹K. Ciesielska, *Inwentarz...*, s. 214; R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 438. Inwentarz podaje, jakoby ołtarz miał 4 kolumny, co nie znajduje potwierdzenia w rzeczywistości ani późniejszym o 6 lat inwentarzu z 1827 roku. Musiał to być błąd, inna interpretacja faktów jest niemożliwa.

¹⁹⁶⁰K. Ciesielska, *Inwentarze...*, s. 221-222; R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 442.

¹⁹⁶¹APT, AMT, C, sygn. 4194, k. 33r.

¹⁹⁶²B. Łyczak, *Toruński cech rzeźbiarski...*, s. 53-54.

¹⁹⁶³Ibidem, s. 54.

gzymś nad kolumnami jest ustawiony pod kątem względem lica ołtarza. Wcześniej ołtarz mylnie był identyfikowany z ołtarzem stojącym przy pierwszej parze filarów po stronie południowej¹⁹⁶⁴.

6.1.2.7. Ołtarz św. Judy Tadeusza

19 stycznia 1731 roku podpisany został z toruńskim snycerzem Jerzym Guhrem kontrakt na wykonanie ołtarza św. Judy Tadeusza. Podpisującym kontrakt i zapewne fundatorem był biskup sufragan chełmiński Maciej Sołtyk. Pod kontraktem podpisał się też gwardian toruński Jan Sense. Ołtarz miał być wysoki na 15 łokci, szeroki wg abrysu, mieć 2 gradusy i gzymsy łamane w okrągłość. Dekorować miało go 11 figur apostołów oraz 2 figury anielskie – jedna trzymająca herb świętego, druga trzymająca tablicę z modlitwą do Judy Tadeusza. Ołtarz miał być wystawiony w terminie 13 lipca 1731 roku, a Guhr miał otrzymać zapłatę 500 zł. Ołtarz miał być ustawiony przy filarze naprzeciwko ołtarza NMP, z wąską perspektywą nie naruszającą małych organów¹⁹⁶⁵. Z opisu rzuca się w oczy, że ołtarz musiał być planowany jako bliźniaczy względem ołtarza NMP.

Według inwentarzy z 1817 i 1821 roku ołtarz ten stał przy filarze, miał 2 okrągłe, połączane kolumny, 13 połączanych figur, a dekorowały go drewniany krucyfiks, 6 drewnianych lichtarzy oraz lniały obrus¹⁹⁶⁶. W 1827 roku ołtarz ten nosił wezwanie św. Franciszka, był pomalowany na biało, miał 2 okrągłe kolumny, a ozdabiała go 4 drewniane połączane świeczniki, drewniany krucyfiks z mosiężną figurą Jezusa oraz obrus i poduszka¹⁹⁶⁷.

Ołtarz ten musi być tożsamy z zachowanym do dzisiaj ołtarzem Św. Rodziny. Powiązania ołtarzy dokonał Bartłomiej Łyczak na podstawie cech stylistycznych¹⁹⁶⁸, a skoro ołtarz Matki Boskiej Ostrobramskiej jest tożsamy z ołtarzem Niepokalane Poczęcia NMP, to ten musi być tożsamy z ołtarzem Judy Tadeusza. Chociaż sam Łyczak potraktował swoją atrybucję bardziej jako hipotezę ze względu na proste lico zachowanego ołtarza¹⁹⁶⁹, to ja uważam, że atrybucja jest jedyną możliwą opcją, bo cytowany kontrakt przewidywał jedynie, aby to gzymsy były ustawione w okrąg i tak faktycznie jest – przerwany gzyms nad kolumnami jest ustawiony pod kątem względem lica ołtarza. Wcześniej ołtarz mylnie był identyfikowany z ołtarzem stojącym przy pierwszej parze filarów po stronie północnej¹⁹⁷⁰.

---

¹⁹⁶⁴J. Goławska, *Snycerka toruńska...*, s. 178-180.

¹⁹⁶⁵APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 65-66.

¹⁹⁶⁶K. Ciesielska, *Inwentarze...*, s. 216-217; R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 439.

¹⁹⁶⁷APT, AMT, C, sygn. 4194, k. 33r.

¹⁹⁶⁸B. Łyczak, *Toruński cech rzeźbiarski...*, s. 53-54.

¹⁹⁶⁹*Ibidem*, s. 54.

¹⁹⁷⁰J. Goławska, *Snycerka toruńska...*, s. 178-180.

6.1.2.8. Ołtarz św. Bernardyna

O ołtarzu tym wiemy wyjątkowo mało, bo nie zachował się kontrakt na jego wykonanie. Kronika zakonna wspomina jednak pod 1733 rokiem, że dzięki hojności dobrodziejów staraniem prefekta fabryki Jana Sensa oraz gwardiana Nieswandta za 250 złotych z klasztornej jałmużny ufundowano ołtarz św. Bernardyna¹⁹⁷¹.

Ołtarz ten pierwotnie najprawdopodobniej nie był planowany, bo w 1730 roku podpisano kontrakt z Karole Eglaurem na wykonanie wspólnego ołtarza św. Bonawentury i Bernardyna¹⁹⁷². Według inwentarza przedkasacyjnego ołtarze były bliźniaczo podobne – przypuszczam, że ołtarz św. Bernardyna został wykonany na wzór ołtarza św. Bonawentury i otrzymał połowę figur zaplanowanych dla tego pierwszego¹⁹⁷³.

Według inwentarzy z lat 1817 i 1821 ołtarz miał 4 pomalowane na zielono kolumny, a także 4 pozłacane rzeźby. Jego lokalizacja nie została sprecyzowana. Ołtarz ozdabiały drewniany krucyfiks, 6 drewnianych świeczników, obrus i poduszka. Adnotacje dodały, że z ołtarza tego krucyfiks, obrus i poduszka zostały ukradzione, przez co stoi on pusty¹⁹⁷⁴. Ołtarz został najprawdopodobniej usunięty w trakcie prac remontowych w kościele w latach 1824-1825¹⁹⁷⁵. Inwentarz kościoła z 1827 roku nie wymienia go już pośród sprzętów kościelnych¹⁹⁷⁶.

6.1.2.9. Ołtarz św. Bonawentury

Kontrakt na wykonanie ołtarza św. Bonawentury i Bernardyna podpisano w dniu 22 lipca 1730 roku w Toruniu pomiędzy Franciszkiem Barnickim – ewidentnie fundatorem – a Karolem Eglauerem – snyczerem chełmińskim. Ołtarz miał być przeznaczony do ustawienia we wskazanym miejscu koło Ołtarza św. Krzyża i mieć 17 łokci wysokości i 8 łokci szerokości. Zawierać miał 8 figur świętych wg wskazań ojców bernardynów, a na szczycie figurę Murzyna trzymającego w jednej ręce imię Jezus, a w drugiej Maria. Miał zostać wykonany do 22 czerwca 1731 roku, za co przeznaczona była zapłata 250 zł oraz co kwartał 2 beczki piwa i korzec grochu z kwesty zakonnej pod Chełmnem. Świadkiem podpisania kontraktu był Jan Gehrman – komendariusz parafii

---

¹⁹⁷¹ APBK, sygn. W-65, s. 254.

¹⁹⁷² APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 63-64.

¹⁹⁷³ K. Ciesielska, Inwentarze..., s. 215; R. Kubicki, Inwentarz..., s. 439.

¹⁹⁷⁴ K. Ciesielska, Inwentarze..., s. 215; R. Kubicki, Inwentarz..., s. 439.

¹⁹⁷⁵ APG, Rejencja w Kwidzynie, sygn. 4716, bez paginacji. W jednostce mowa jest o naprawach ołtarzy.

¹⁹⁷⁶ APT, AMT, C, sygn. 4194, s. 32r-34r.

w Marianowie. Jedyne rozliczenia pod kontraktem pochodzą z 15 kwietnia 1731 roku i zostały podpisane przez gwardiana Jana Sense¹⁹⁷⁷.

Jak napisałem wyżej, przypuszczam, że pomiędzy 1730 a 1733 rokiem bernardyni zdecydowali się, że wystawią jednak osobny ołtarz dla św. Bernardyna ze Sieny. Cześć figur – z pewnością świętych z kręgu zakonu bernardynów – została zapewne przekazana na potrzeby nowego ołtarza św. Bernardyna ze Sieny, co może tłumaczyć, dlaczego w 1817 roku ołtarz miał już tylko 4 figury.

Według inwentarzy z lat 1817 i 1821 ołtarz stał przy filarze nawy głównej i miał 4 kolumny – 2 posrebrzone i 2 pomalowane na zielone – a także 4 rzeźby – 2 mniejsze i 2 większe. Ołtarz ozdabiały cynowy krucyfiks z drewnianą podstawą, 4 drewniane pozłacane świeczniki, biały obrus, poduszka i raschowe zielone antependium. Adnotacje dodały, że ołtarz od 1806 roku stał pusty i nie było już krucyfiks, poduszki ani materiałowego antependium. Gwardian Faustyn Lentecki przy obejmowaniu klasztoru już ich nie zastał¹⁹⁷⁸. Ołtarz został najprawdopodobniej usunięty w trakcie prac remontowych w kościele w latach 1824-1825¹⁹⁷⁹. Inwentarz kościoła z 1827 roku nie wymienia go już pośród sprzętów kościelnych¹⁹⁸⁰.

6.1.2.10. Ołtarz św. Jana Nepomucena

Zachował się kontrakt na wystawienie tego ołtarza. Fundatorem ołtarza był kasztelanicy rypiński Sebastian Meldziński, a umowę na jego wykonanie podpisał w dniu 29 października 1733 roku prefekt fabryki klasztoru toruńskiego ojciec Jan Sense z ze snycerzem chełmińskim Karole Eglauerem. Ołtarz miał zostać ukończony dwa tygodnia po Trzech Króli w 1734 roku. Termin zapewne został przez snycerza dotrzymany, bo data ostatnich rozliczeń na kontrakcie jest z 12 stycznia 1734 roku. Kontrakt opiewał na kwotę 450 zł. Ołtarz po raz kolejny miał być wykonany według dostarczonego abrysu, mieć okrągłą formę i wysokość 18 łokci i wzorowany być na konfesji świętego w Pradze. Ołtarz był zaplanowany do ustawienia przy filarze za amboną¹⁹⁸¹.

Warto zwrócić uwagę, że fundator ołtarza Sebastian Meldziński był osobą szeroko znaną w Toruniu. Jako samowwający komisarz Stanisława Leszczyńskiego zrujnował zupełnie finanse miasta, przygotowując je w 1733 roku do obrony przed wojskami rosyjskimi wspierającymi

---

¹⁹⁷⁷ APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 63-64.

¹⁹⁷⁸ K. Ciesielska, Inwentarze..., s. 215; R. Kubicki, Inwentarz..., s. 438.

¹⁹⁷⁹ APG, Rejencja w Kwidzynie, sygn. 4716, bez paginacji. W jednostce mowa jest o naprawach ołtarzy.

¹⁹⁸⁰ APT, AMT, C, sygn. 4194, s. 31-34.

¹⁹⁸¹ APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 93-94.

kandydaturę Augusta III Sasa¹⁹⁸². Pamiętamy doskonale, że toruńscy bernardyni byli zwolennikami Stanisława Leszczyńskiego i jako tacy w 1734 roku odmówili wstępu do swojego klasztoru zwolennikowi Augusta III Sasa biskupowi poznańskiego Stanisławowi Hozjuszowi¹⁹⁸³. Ich współpraca z Sebastianem Mełdzińskim zatem nie dziwi. Warto nadmienić, że miasto toczyło następnie z nim wieloletnie procesy, dążąc do pociągnięcia go do odpowiedzialności za bezprawie, którego się dopuścił¹⁹⁸⁴. Samo przyjęcie fundacji od wielkiego wroga Torunia mogło być zatem odbierane jako akt wrogi wobec miasta i jego elity politycznej.

Ołtarz został wyzłocony podczas gwardianatu Floriana Niczkowskiego urzędującego od 1 sierpnia 1735 roku do 13 października 1736 roku¹⁹⁸⁵. Na odwrocie kontraktu jest zapisane, że syndykowi pozostało w kasie 12 czerwonych złotych na ten cel, a ostatecznie dopłacił snycerzowi 80 zł na realizację zadania. Podpisany pod tym rozliczeniem jest sam gwardian Florian Niczkowski¹⁹⁸⁶. Prace te musiały zostać zrealizowane w 1735 lub 1736 roku. Zapewne były one przygotowaniem do zamierzonego przez Niczkowskiego wprowadzenia do kościoła bernardynów Bractwa św. Jana Nepomucena, pod opieką którego miał się znaleźć ołtarz św. Jana Nepomucena. 3 października 1736 roku doszło do wprowadzenia bractwa¹⁹⁸⁷. Wydrukowano także książeczkę do nabożeństw dla konfratów¹⁹⁸⁸. Dokończenie ołtarza wiązało się też z większym prestiżem tego miejsca – w 1736 roku u stóp ołtarza został pochowany niejaki Jan Rakowski¹⁹⁸⁹.

Według inwentarzy z lat 1817 i 1821 ołtarz miał 10 figur różnej wysokości pozłoconych lub posrebrzonych, przy czym w 1821 roku 4 z tych figur były już przeniesione na ołtarz Opatrzności Bożej. Jego lokalizacja nie została sprecyzowana. W 1817 roku ołtarz ozdabiały atlasowe antependium, biały obrus, 6 drewnianych krucyfiksów i ufundowany przez szmuklerza Wojciecha Radziwińskiego mosiężny krzyż. W 1821 roku krzyża już nie było, został prawdopodobnie zabrany przez fundatora¹⁹⁹⁰. Ołtarz został najprawdopodobniej usunięty w trakcie prac remontowych w kościele w latach 1824-1825¹⁹⁹¹. Inwentarz kościoła z 1827 roku nie wymienia go już pośród sprzętów kościelnych¹⁹⁹².

---

¹⁹⁸²S. Wałęga, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, Torun 1933, s. 100.

¹⁹⁸³S. Wałęga, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, Torun 1933, s. 129-130.

¹⁹⁸⁴Ibidem, s. 160.

¹⁹⁸⁵APBK, sygn. W-65, s. 116; ADPelp, Bernardyni w Toruniu, sygn. 1, s. 347.

¹⁹⁸⁶APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 94.

¹⁹⁸⁷APBK, sygn. W-65, s. 269;

¹⁹⁸⁸Biblioteka Czartoryskich, sygn. I 25039.

¹⁹⁸⁹WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 129r.

¹⁹⁹⁰K. Ciesielska, *Inwentarze...*, s. 216; R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 439.

¹⁹⁹¹APG, Rejencja w Kwidzynie, sygn. 4716, bez paginacji. W jednostce mowa jest o naprawach ołtarzy.

¹⁹⁹²APT, AMT, C, sygn. 4194, s. 31-34.

6.1.2.11. Ołtarz Męki Pańskiej

Ołtarz powstał za gwardiana Franciszka Weina, jako fundacja księdza Franciszka Barnickiego, do niego musi bowiem odnosić się określenie „JWP Ksiądz Fundator” i to od niego snycerz i stolarz odbierali pieniądze. 8 listopada 1728 roku gwardian lubawski Józef Leszczyński przebywający wówczas w Toruniu podpisał w obecności wikariusza lubawskiego Franciszka Zelęckiego podpisał kontrakt ze snycerzem Karolem Eglauerem oraz stolarzem Andrzejem Wrońskim na wykonanie ołtarza Męki Pańskiej. Ołtarz miał być wzorowany na ołtarzu św. Walentego w Chełmnie i mierzyć 15 łokci wysokości. Na dole ołtarza mieli znajdować się Maria z sercem przebitym mieczem, Jan Ewangelista i Maria Magdalena patrzący na Ukrzyżowanego, wyżej kondygnacji aniołki trzymające koronę cierniową, po bokach zaś 2 aniołki oplakujące Jezusa, wyżej Gorejące Serce Jezusa i aniołki z narzędziami Męki Pańskiej, a wieńczyć całą kompozycję miał kompozycję aniołek z chustą św. Weroniki. Również mensa ołtarzowa miała być flankowana przez 2 aniołki. Za wykonanie ołtarza wraz z łukiem tęczowym przeznaczona była kwota 850 zł, wykonany miał zostać do 24 czerwca 1729 roku. Z nieznanых przyczyn wykonanie ołtarza opóźniło się o rok – data pierwszych rozliczeń to 30 lipca 1729 roku, a ostatnich 6 czerwca 1730 roku¹⁹⁹³.

Przy ołtarzu tym znajdowała się krypta Ojców i Braci, w której składani byli toruńscy bernardyni, a także niektórzy spośród dobrodziejów. Pierwszą pochowaną tu osobą był w 1734 roku Jan Kazimierz Bieganowski podczaszy bielski¹⁹⁹⁴. Pierwszym zaś pochowanym zakonikiem był brat zakrystian Michał Zechentner pochowany 24 marca 1735 roku¹⁹⁹⁵. Spoczęli tu także różne ważne dla bernardynów postaci Józef Szpilewski starosta rzeczycki konsyliarz prymas Potockiego pochowany tu 9 września 1735 roku czy Antoni Zakrzewski chorąży brzesko-kujawski syndyk apostolski pochowany tu 6 czerwca 1736 roku¹⁹⁹⁶.

Związek ołtarza za kryptą został zidentyfikowany w oparciu o kronikę klasztorną. W dniu 22 sierpnia 1735 roku ktoś rzucił kamieniem w okna kościoła, o mało nie raniąc celebrującego Mszę za zmarłych przy ołtarzu Męki Pańskiej nad kryptą ojców i braci pierwszego lektora filozofii ojca Mikołaja Bartoszewicza¹⁹⁹⁷. W krypcie były wtedy pochowane jeszcze jedynie 2 osoby.

---

¹⁹⁹³APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 53-56.

¹⁹⁹⁴WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 129r.

¹⁹⁹⁵WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 126r.

¹⁹⁹⁶WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 129r.

¹⁹⁹⁷APBK, sygn. W-65, s. 258; ADPelp, Bernardyni w Toruniu, sygn. 1, s. 99. Ustalenie imienia i nazwiska uszkodzonego zakonika na podstawie: APBK, sygn. W-7, s. 508.

Według inwentarzy z 1817 i 1821 roku ołtarz stał przy ścianie bocznej, jego środkowa część była obita czerwonym aksamitem, na którym umieszczona była figura Ukrzyżowanego oraz czerwone, jedwabne zasłony. Ołtarz posiadał 2 spiralne, połączone kolumny oraz 4 połączone figury świętych. Ozdabiało go 8 cynowych i 2 drewniane świeczniki, a także jedwabne antependium przeszywane złotem i srebrem. Adnotacja uzupełniła, że antependium nie było jednak przeszywane¹⁹⁹⁸. Według inwentarzy miał też posiadać srebrną koronę cierniową na głowie Chrystusa, ale adnotacjach zawarto uwagę, że korony tej nie ma i gwardian Lentecki zapewnia, że nie było jej w momencie przejmowania przezeń klasztoru¹⁹⁹⁹.

Ołtarz został najprawdopodobniej usunięty w trakcie prac remontowych w kościele w latach 1824-1825²⁰⁰⁰. Inwentarz kościoła z 1827 roku nie wymienia go już pośród sprzętów kościelnych²⁰⁰¹.

6.1.2.12. Ołtarz św. Anny

Ołtarz ufundowano z pewnością z myślą o Bractwie św. Anny wprowadzonym do bernardyńskiego kościoła w 1726 roku. W dniu 26 lipca 1726 roku w samo wspomnienie św. Anny w kościele NMP w Toruniu odbyła się pierwsza kanoniczna elekcja władz brackich²⁰⁰². W 1727 roku za 1000 zł z fundacji państwa Borowskich zamówiono ołtarz św. Anny. Za zgodą dobrodziejów zdecydowano się też wówczas przeznaczyć darowiznę przeznaczoną na ołtarz św. Józefa na wykonanie obrazów do ołtarzy św. Franciszka, św. Antoniego i św. Anny²⁰⁰³. W tym wypadku odwrotnie niż w przypadku ołtarza św. Jana Nepomucena najpierw powstało bractwo, a dopiero później wykonano ołtarz. Jerzy Domasłowski wyraził przypuszczenie, że ołtarz powstał w latach 30. XVIII wieku²⁰⁰⁴. Dzisiaj wiemy, że powstał dekadę wcześniej. Wg ustaleń Bartłomieja Łyczaka został wykonany przez Jerzego Guhra²⁰⁰⁵.

Według inwentarzy z 1817 i 1821 roku ołtarz stał przy ścianie kościoła, miał 2 połączone kolumny i 2 połączone figury. W 1817 roku ołtarz ozdabiały 2 cynowe świeczniki, 6 drewnianych świeczników, drewniany krzyż, białe jedwabne wyszywane antependium, poduszka i 2 białe

¹⁹⁹⁸K. Ciesielska, *Inwentarze...*, s. 214-215; R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 438.

¹⁹⁹⁹K. Ciesielska, *Inwentarze...*, s. 222; R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 442.

²⁰⁰⁰APG, Rejencja w Kwidzynie, sygn. 4716, bez paginacji. W jednostce mowa jest o naprawach ołtarzy.

²⁰⁰¹APT, AMT, C, sygn. 4194, s. 31-34.

²⁰⁰²AADDT, Parafia NMP, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 3r.

²⁰⁰³ADPelp, Bernardyni w Toruniu, syng. 1, s. 345.

²⁰⁰⁴J. Domasłowski, J. Jarzewicz, *Kościół Najświętszej Marii Panny w Toruniu* (Zabytki Polski Północnej, t. 15), Toruń 1998, s. 164.

²⁰⁰⁵Bł Łyczak, *Toruński cech rzeźbiarski...*, s. 54.

muślinowe zasłony. Do 1821 roku – białe zasłony trafiły do ołtarza św. Antoniego i zastąpiły je zasłony w kolorze żółtym²⁰⁰⁶. W 1827 roku ołtarz nadal istniał, dalej miał 2 figury i znajdował się przy ścianie bocznej – ozdabiały go 4 pozłacane drewniane świeczniki, drewniany krucyfiks, obrus i poduszka, a także zielone antependium²⁰⁰⁷.

Ołtarz przetrwał do dnia dzisiejszego i znajduje się w nawie bocznej. Obraz w ołtarzu przedstawia św. Annę i św. Joachima w towarzystwie Marii. Główne przedstawienie flankują 2 rzeźby świętych ojców kościoła, a całość kompozycji wieńczy promienista gloria.

6.1.2.13. Ołtarz Opatrzności Bożej

Nie zachował się kontrakt na wykonanie ani jakakolwiek informacja o fundacji ołtarza. Istniał on już na pewno w 1740 roku. W dniu 30 maja 1740 roku przy ołtarzu tym pochowany bowiem został niejaki Jan Gordon²⁰⁰⁸, prawdopodobnie tożsamy z panem Gordonem z Kozielca, z jałmużny po którym w 1746 roku gwardian Paweł Babecki naprawił stare rury, wykonując je z ołowiu²⁰⁰⁹. Jest to *terminus ante quem* powstania ołtarza. Jak zauważamy, powstał on równocześnie z pozostałymi ołtarzami w początkowym okresie istnienia klasztoru.

Według inwentarzy z 1817 i 1821 roku ołtarz stał przy ścianie kościoła, miał 2 pozłacane kolumny i 2 pozłacane figury. Ołtarz ozdabiały 2 drewniane świeczniki i obrus. Gwardian Faustyn Lentecki wyposażył ołtarz także w czerwone jedwabne kurtyny²⁰¹⁰.

W 1827 roku ołtarz nadal istniał, stał w kaplicy, był pomalowany na biało, miał 2 okrągłe kolumny, był bez figur świętych, a na środku umieszczony miał wizerunek Ukrzyżowanego wykonany z mosiężnej blachy. Ołtarz ozdabiały 4 pozłacane drewniane świeczniki, krucyfiks oraz obrus i poduszkę²⁰¹¹.

W kontekście przytoczonych wyżej ustaleń hipoteza Jerzego Domasłowskiego, jakoby ołtarz ten miał powstać w końcu XVII wieku i zostać do Kościoła NMP przeniesiony z Kościoła św. Wawrzyńca, musi zostać zdecydowanie odrzucona²⁰¹².

---

²⁰⁰⁶K. Ciesielska, Inwentarze..., s. 214; R. Kubicki, Inwentarz..., s. 438.

²⁰⁰⁷APT, AMT, C, sygn. 4194, s. 33r.

²⁰⁰⁸WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 129r.

²⁰⁰⁹ADPelp, Bernardyni w Toruniu, sygn. 1, s. 345; APBK, sygn. W-7, s. 276.

²⁰¹⁰K. Ciesielska, Inwentarze..., s. 216; R. Kubicki, Inwentarz..., s. 439.

²⁰¹¹APT, AMT, C, sygn. 4194, s. 34r.

²⁰¹²J. Domasłowski, J. Jarzewicz, *Kościół Najświętszej Marii Panny w Toruniu*, Toruń 1998, s. 166.

6.1.2.14. Ołtarz Jezusa Miłosiernego

W kronice zakonnej znalazła się informacja na temat jego fundacji – został on postawiony i wyłożony w 1740 roku ze środków poczmistrza Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego²⁰¹³. Informację odnośnie do planowanej fundacji odnalazł także Sławomir Majoch w spuściźnie Rubinkowskiego w Bibliotece Towarzystwa Naukowego w Płocku²⁰¹⁴. Również na odwrocie obrazu podany jest 1740 rok jako moment przekazania bernardynom obrazu²⁰¹⁵. Na podstawie cech stylistycznych Sławomir Majoch ustalił, że ołtarz powstać musiał kilka lat po 1745 roku, być może ok. 1760 roku²⁰¹⁶. Tymczasem kronika w sposób wyraźny podaje, że ołtarz został wykonany w roku 1740²⁰¹⁷.

Czy jednak faktycznie ołtarz w takiej formie nie mógł powstać już w 1740 roku? Przykładowo we wzorniku z 1740 roku *Plantes et Fleurs Nature[lles] par Saint Aubin* (autor Charles-Germain de Saint-Aubin) znajdujemy planszę, która wskazuje, że formy użyte w ołtarzyku toruńskim były już obecne w sztuce europejskiej²⁰¹⁸, a już ok. 1750 roku kształt nieregularnego kartusza został zaproponowany dla realizacji ołtarza przez Carla Piera²⁰¹⁹. Byłby jednak wtedy toruński ołtarz wyjątkowo wczesną realizacją i początkiem trendu, a tak chyba jednak nie było.

Być może zatem pierwszy skromny ołtarz z 1740 roku został później zastąpiony ołtarzem rokokowym. Wydaje się, że mamy pewną przesłankę, kiedy ten nowy ołtarz mógł powstać. Otóż w dniu 4 maja 1757 roku papież Benedykt XIV nadał przywileje Ołtarzowi Brackiemu Serca Jezusowego w kościele bernardynów w Toruniu. Bardzo możliwe, że dotyczyły one nowo wystawionego ołtarza²⁰²⁰.

Przypomnijmy też, że od 1732 roku powinien być istnieć ołtarz dla Bractwa Serca Jezusowego, o którym jest mowa w ksiąteczce brackiej. Wydaje się nieprawdopodobnym, aby czekano kilkadziesiąt lat do wystawienia ołtarza rokokowego. Fundacja ołtarz w 1740 roku i tak jest bardzo późna.²⁰²¹

Według inwentarzy z 1817 i 1821 roku ołtarz stał przy ścianie kościoła, był pomalowany na szaro i miał 4 figury Ołtarz ozdabiała 4 drewniane świeczniki, drewniany krucyfiks, jedwabne

²⁰¹³ ADPelp, Bernardyni w Toruniu, sygn. 1, s. 345.

²⁰¹⁴S. Majoch, *Kilka uwag...*, s. 361.

²⁰¹⁵Z. Kruszelnicki, *Historyzm...*, s. 66.

²⁰¹⁶S. Majoch, *Kilka uwag...*, s. 361, 372.

²⁰¹⁷ ADPelp, Bernardyni w Toruniu, sygn. 1, s. 345.

²⁰¹⁸<https://decorativeartstrust.org/roccaille-french-prints/>, dostęp 26 maja 2024 roku.

²⁰¹⁹<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/726390>, dostęp 26 maja 2024 roku.

²⁰²⁰APBK, sygn. B-48.

²⁰²¹Biblioteka Czartoryskich, sygn. I 25041, bez paginacji.

kurtyny, obrus i 4 drewniane donice na kwiaty²⁰²². W 1827 roku ołtarz stał przy ścianie kościoła, został określony jako mały i pomalowany na biało, za wyjątkiem złotych ram obrazów górnego i dolnego i posągów. Ozdabiały go 4 małe cynowe świeczniki, krucyfiks z cynową figurą Ukrzyżowanego, obrus i poduszka, a także snycerskie antependium²⁰²³.

6.1.2.15. Ołtarz bł. Władysława z Gielniowa

Nie wiemy, kiedy powstał ołtarz bł. Władysława z Gielniowa. Pierwsze wzmianki u pochówkach w krypcie bł. Władysława pochodzą z 1770 roku – Krystyna Rościszewska sędzina grodzka rypińska została tam pochowana 24 kwietnia 1770 roku, a Grzegorz Zacharyaszewicz syndyk apostolski 7 listopada 1770 roku²⁰²⁴. Przypuszczać należy, że krypta wzięła swoją nazwę od znajdującego się obok ołtarza. Pierwsze wzmianki o istnieniu ołtarza pochodzą z lat 1772-1773. 22 grudnia 1772 roku w krypcie przy ołtarzu bł. Władysława pochowany został Jan Chryzostom Browiński, a w maju 1773 roku z ołtarza ukradziono srebrne wota²⁰²⁵. Niewykluczone jednak, że powstał na długo przed kryptą, a jego powstanie wiązać można z beatyfikacją Władysława z Gielniowa w 1750 roku w Rzymie. Preferencja bernardynów, aby bardzo szybko wprowadzać do kultu neobeatyfikowanych, o której będzie mowa niżej, przemawia za tym rozwiązaniem.

Według inwentarzy z 1817 i 1821 roku ołtarz był mały i stał przy ścianie kościoła, jego boczne snycerskie dekoracje (zapewne uszaki) były częściowo posrebrzone, a częściowo pozłoczone. Ołtarz ozdabiały 4 drewniane świeczniki i lniany obrus. Gwardian Faustyn Lentecki wyposażył ołtarz także w kurtyny²⁰²⁶. Ołtarz został najprawdopodobniej usunięty w trakcie prac remontowych w kościele w latach 1824-1825²⁰²⁷. Inwentarz kościoła z 1827 roku nie wymienia go już pośród sprzętów kościelnych²⁰²⁸.

6.1.2.16. Podsumowanie

Większość fundacji ołtarzy bocznych miała miejsce w latach 20. i 30. XVIII wieku na krótko po przejściu kościoła przez bernardynów. Jedynie 2 na 15 fundacji miały miejsce w okresie

---

²⁰²²K. Ciesielska, Inwentarze..., s. 214; R. Kubicki, Inwentarz..., s. 438.

²⁰²³APT, AMT, C, sygn. 4194, s. 33v.

²⁰²⁴WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 129v.

²⁰²⁵WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 98rv.

²⁰²⁶K. Ciesielska, Inwentarze..., s. 216; R. Kubicki, Inwentarz..., s. 439.

²⁰²⁷APG, Rejencja w Kwidzynie, sygn. 4716, bez paginacji. W jednostce mowa jest o naprawach ołtarzy.

²⁰²⁸APT, AMT, C, sygn. 4194, s. 31-34.

późniejszym. Najważniejszym z fundatorów był ks. Franciszek Barnicki, który jako tercjarz zamieszkał przy klasztorze bernardynów toruńskich. Poza tym wśród fundatorów spotykamy również biskupa, magnata, lokalną szlachtę i mieszczaństwo, a także sam klasztor. Znaczną część wyposażenia przygotowało zaledwie 3 snycerzy – Karol Eglauer, Jerzy Guhr oraz Bartłomiej Michał Bernatowicz. Dzięki temu wyposażenie pozostaje ze sobą spójne stylistycznie.

Tab. 70. Ołtarze boczne w kościele bernardynów toruńskich

Nazwa ołtarza	Rok powstania	Fundator	Cena	Wykonawca
Ołtarz św. Anny	1727	Borowscy	1000 zł	Nieznany
Ołtarz św. Antoniego	1727-1728	Jerzy Dominik Lubomirski	1600 zł	Bartłomiej Michał Bernatowicz
Ołtarz św. Franciszka	1727-1728	Z darowin różnych dobrodziejów	2000 zł	Bartłomiej Michał Bernatowicz
Ołtarz Barbary	1728-1729	Franciszek Barnicki	225 zł	Karol Eglauer
Ołtarz Józefa	1728-1729	Franciszek Barnicki	225 zł	Karol Eglauer
Ołtarz NMP	1728-1730	Franciszek Barnicki	500 zł	Jerzy Guhr
Ołtarz Męki Pańskiej	1728-1730	Franciszek Barnicki	850 zł	Karol Eglauer
Ołtarz Bonawentury	1730-1731	Franciszek Barnicki	250 zł	Karol Eglauer
Ołtarz Judy Tadeusza	1731	Maciej Sołtyk	500 zł	Jerzy Guhr
Ołtarz Bernardyna ze Sieny	1733	Klasztor bernardynów toruńskich z jałmużny	250 zł	Karol Eglauer
Ołtarz Jana Nepomucena	1733-1734	Sebastian Meldziński	450 zł	Karol Eglauer
Ołtarz Jana Chrzciciela	Przed 1740	Godfryd Bekier	Nieznana	Karol Eglauer
Ołtarz Opatrzności Bożej	Przed 1740	Gordon z Kozielca	Nieznana	Nieznany
Ołtarz Jezusa Miłosiernego	1740	Jakub Kazimierz Rubinkowski	Nieznana	Nieznany
Ołtarz Władysława z Gielniowa	Przed 1770	Nieznany	Nieznana	Nieznany

Opracowanie własne na podstawie: APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6; APBK, sygn. W-65;

ADPelp, Bernardyni w Toruniu, sygn. 1; WBP-KK, RTN, rkps nr 74

6.1.3. Inne elementy wyposażenia wnętrza

W czasach bernardynów zostały ufundowane nie tylko ołtarze, ale także liczne inne elementy wyposażenia wnętrza. Zapoznajmy się z niektórymi spośród nich.

6.1.3.1. Galeria portretów świętych franciszkańskich

W bliżej nieustalonym momencie na emporze zachodniej umieszczone zostały w ozdobnych ramach z uszakami malarskie wizerunki świętych franciszkańskich – Franciszka z Asyżu, Szymona z Lipnicy, Jana Kapistrana, Bonawentury, Antoniego Padewskiego, Władysława z Gielniowa, Bernardyna ze Sieny, Jakuba Strepy i Jakuba z Marchii. Zostały one zamalowane na biało w XIX wieku, a odsłonięto je w 1935 roku²⁰²⁹.

6.1.3.2. Ławki i stalle zakonne

Kronika zakonna wspomina jednak pod 1733 rokiem, że dzięki hojności dobrodziejów staraniem prefekta fabryki Jana Sense oraz gwardiana Nieswandta za 400 złotych z klasztornej jałmużny ufundowano nowe ławki²⁰³⁰. Prawdopodobnie informacje ta pozostaje w związku z kontraktem podpisanym 19 stycznia 1733 roku przez gwardiana toruńskiego Teodora Nieswandta oraz prefekta fabryki Jana Sense ze stolarzem toruńskim Janem Peterem Holmanem na wykonanie ławek z ozdobnymi facjatami do przygotowania według przedłożonego abrysu przeznaczonych do ekspozycji koło ołtarzy i pod chórem. Zapłatą dla stolarza miało być 300 zł, a ponadto 16 baranów, 2 wieprze, 2 achtele masła, 6 korców żyta, 5 korców pszenicy i 5 korców grochu²⁰³¹. Zastanawia różnica w kwocie – prawdopodobnie do podanej w kronice kwoty 400 zł wliczono także wartość rynkową produktów w naturze. Nie zostało ustalone, czy ławki te zachowały się do naszych czasów i jeśli tak, to gdzie są zlokalizowane. Inwentarze z 1817 roku wymieniał 4 zachowane ławy i mnóstwo zniszczonych w korpusie kościoła, inwentarz z kolei z 1821 roku wymieniał 9 zachowanych ław oraz zniszczone ławki na chórze²⁰³². Ławki prawdopodobnie zostały zniszczone w czasie przeznaczenia kościoła przez Francuzów na magazyn.

Inicjatywą bernardynów były też nowe rokokowe stalle zakonne. W 1768 roku były gwardian Roman Wróblewski po ukończeniu napraw cel i organów przystąpił do naprawy chóru za ołtarzem głównym, gdzie zostały wykonane nowe stalle z eleganckimi obrazami²⁰³³. Stalle te zachowały się do naszych czasów²⁰³⁴. Prawdopodobnie ornamenty rocaille'owe umieszczone na

---

²⁰²⁹ J. Jarzewicz, J. Domasłowski, *Kościół Najświętszej Marii Panny w Toruniu*, Toruń 1998, s. 167.

²⁰³⁰ APBK, sygn. W-65, s. 254; ADPelp, Bernardyni w Toruniu, sygn. 1, s. 92.

²⁰³¹ APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 79-80.

²⁰³² K. Ciesielska, *Inwentarze...*, s. 217; R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 440.

²⁰³³ WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 93v.

²⁰³⁴ Informacja została przedstawiona przez prof. Juliusza Raczkowskiego podczas jego otwartego wykładu w ramach "Wieczorów Toruńskich" w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu w dniu

zapleckach i podniebiach baldachimów średniowiecznych stall także zostały wykonane w ramach prac zainicjowanych w 1768 roku przez Romana Wróblewskiego²⁰³⁵.

6.1.3.3. Konfesjonały

Powstanie konfesjonału było owocem Soboru Trydenckiego, który wskazał na konieczność zaakcentowania miejsca do sprawowania sakramentu pokuty. Było to działania jawnie wymierzone w protestantów podważających, że w ramach spowiedzi realizuje się sakrament pojednania²⁰³⁶. We wczesnym baroku konfesjonały miały prostą formę, ale w późnym baroku i rokoko otrzymały już dekoracyjne zwieńczenie, w których umieszczano wizerunki patronów pokuty. Obrazy w konfesjonałach miały objaśniać człowiekowi, że Bóg nigdy nie zamyka przed nim drogi powrotu. Ukazywały spowiedź jako drogę powrotu do Boga i jego miłosierdzia²⁰³⁷.

Jerzy Domasłowski przypisał istniejące w kościele NMP konfesjonały do dzieła z czasów bernardyńskich, zwracając uwagę na ich rokokowy charakter, ze skromną ornamentalną dekoracją snycerską i malarską oraz wyobrażeniami pokutników²⁰³⁸. Inwentarz z lat 1817 i 1821 wymienia 9 świerkowych, malowanych konfesjonałów²⁰³⁹. Obecnie w kościele znajduje się 5 konfesjonałów – wszystkie pomalowane w motywy zielonego marmuru. 2 konfesjonały udekorowane są ornamentem akantowym właściwym dla baroku, a 3 ornamentem rokokowym. Wskazuje to, że konfesjonały nie powstały równocześnie, ale raczej w dwóch etapach. Na jednym z rokokowych konfesjonałów udało się odczytać wizerunek Kamila de Leilis. Starsze konfesjonały zostały prawdopodobnie wykonane przez Karola Eglauera ok. 1735 roku. Na kontrakcie na baldachim nad ołtarzem głównym jest bowiem adnotacja, że snycerz pobrał 8 florenów i 6 groszy w dniu 8 listopada 1735 roku na konfesjonały²⁰⁴⁰.

---

19 kwietnia 2022 roku: <https://torun.pl/en/node/259575>, dostęp 11 maja 2024 roku.

²⁰³⁵J. Raczkowski, *Losy średniowiecznego wyposażenia kościoła toruńskich franciszkanów w czasach Reformacji*, RIHA Journal: 2019, link: <https://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/rihajournal/article/view/76308>, dostęp 26 maja 2024 roku.

²⁰³⁶A. Gontarek, *Treści ideowe polskich nowożytnych konfesjonałów jako wyraz potrydenckiego nauczania Kościoła*, "Artifex Novus", t. 3: 2019, s. 96.

²⁰³⁷I. Rolska, Program pokutny w dawnym kościele misjonarzy w Siemiatyczach, "Roczniki Humanistyczne", t. 4: 2020, s. 178.

²⁰³⁸J. Domasłowski, J. Jarzewicz, *Kościół Najświętszej Marii Panny w Toruniu*, Toruń 1998, s. 169.

²⁰³⁹K. Ciesielska, *Inwentarze...*, s. 217; R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 440.

²⁰⁴⁰APT, *Klasztor franciszkanów-bernardynów*, sygn. 6, s. 95.

6.1.3.4. Łuk tęczyowy i baldachim nad ołtarzem głównym

Łuk tęczyowy powstał równocześnie z ołtarzem Męki Pańskiej za gwardiana Franciszka Weina w ramach jednego kontraktu jako fundacja księdza Franciszka Barnickiego, do niego musi bowiem odnosić się określenie „JWP Ksiądz Fundator” i to od niego snycerz i stolarz odbierali pieniądze. 8 listopada 1728 roku gwardian lubawski Józef Leszczyński przebywający wówczas w Toruniu podpisał w obecności wikariusza lubawskiego Franciszka Zeleckiego podpisał kontrakt ze snycerzem Karolem Eglauerem oraz stolarzem Andrzejem Wrońskim na wykonanie łuku tęczyowego określonego jako „facyata albo arkus”. Miał być on wzorowany na łuku tęczyowym z fary chełmińskiej i zawierać te same figury o wysokości 4 łokci. Planowano użyć starej rzeźby Jezusa Ukrzyżowanego, ale na nowym krzyżu. Kształt łuku tęczyowego miał być dopasowany do szerokości miejsca i wysokości przyszłego ołtarza głównego. Za wykonanie ołtarza wraz z łukiem tęczyowym przeznaczona była kwota 850 zł, wykonane miały zostać do 24 czerwca 1729 roku. Z nieznanych przyczyn wykonanie elementów opóźniło się o rok – data pierwszych rozliczeń to 30 lipca 1729 roku, a ostatnich 6 czerwca 1730 roku²⁰⁴¹.

Łuk tęczyowy został pomalowany w XIX wieku na biało. Użyta w nim figura Ukrzyżowanego faktycznie pochodziła jeszcze ze średniowiecza i została zastąpiona dopiero w XX wieku²⁰⁴². Zachował się on do naszych czasów.

Wspomniany łuk tęczyowy z fary chełmińskiej będący inspiracją jest datowany na początek XVIII wieku i przypisywany Maciejowi Rodte. Równoległe z mariackim łukiem tęczyowym powstały też łuki tęczyowe w kościołach św. Jakub i św. Mikołaja, w katedrze w Chełmży i w farze Nowego Miasta Lubawskiego²⁰⁴³. Wygląda na to, że mieliśmy wówczas do czynienia z szerszą modą.

Karol Eglauer wykonał też niezachowany baldachim nad głównym ołtarzem. Kontrakt na jego wykonanie został podpisany 14 czerwca 1733 roku przez gwardiana toruńskiego Jana Sense z jednej strony oraz snycerza Karola Eglauera i stolarza Andrzeja Wrońskiego z drugiej. Baldachim miał być wykonany według abrysu, mieć szerokość od ściany do ściany i sięgać sklepienia. Wynagrodzenie ustalono na 400 zł, a termin realizacji na 4 października 1733 roku. Wydaje się, że terminu dotrzymano, bo data ostatnich rozliczeń jest to 29 września 1733 roku²⁰⁴⁴. Baldachim nie zachował się do naszych czasów i nie wiemy zupełnie, jak wyglądał.

---

²⁰⁴¹APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 53-56.

²⁰⁴²J. Domasłowski, J. Jarzewicz, *Kościół Najświętszej Marii Panny w Toruniu*, Toruń 1998, s. 167.

²⁰⁴³J. Domasłowski, J. Jarzewicz, *Kościół Najświętszej Marii Panny w Toruniu*, Toruń 1998, s. 167.

²⁰⁴⁴APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 95-96.

6.1.3.5. Grób Boży

Ciekawym obiektem powstałym w kręgu toruńskich bernardynów jest także Grób Boży umieszczony w krużganku – jest to jeden z niewielu grobów kulisowych w Polsce – podobny pochodzący z 1776 roku jest jeszcze u klarysek w Starym Sączu²⁰⁴⁵. Powstał z pewnością po 1756 roku, bo w tym roku jeszcze było w jego miejscu gotyckie okno, a za datacją tę przemawia też użycie w nim barwnika błękitu pruskiego – co wskazuje właśnie na 2. poł. XVIII wieku, a wręcz nawet na ostatnią jego ćwierć²⁰⁴⁶.

Ważnym pytaniem jest odpowiedź o dostępność tego obiektu dla ludzi – bo zapewne nie był przeznaczony tylko dla zakonników. Wiąże się z tym pytanie o to, kto włączył krużganek do przestrzeni sakralnej – czyli byli to bernardyni, a może parafia. Nie wiadomo też, czy od razu włączono cały krużganek, czy może oddzielnie były włączone część wschodnia i zachodnia. Nie wiemy, kiedy zostały przebite istniejące 2 przejścia – z pewnością były już w 1845 roku²⁰⁴⁷.

Tematyka pasyjna była jak najbardziej bliska toruńskim bernardynom – pamiętamy omówiony chwilę wcześniej ołtarz Męki Pańskiej, a przypomnijmy też, że w 1745 roku chociażby ich kościół w Wielki Piątek odwiedziła procesja kapników²⁰⁴⁸, a w 1746 roku Paweł Babecki wprowadził do kościoła drogę krzyżową²⁰⁴⁹, natomiast przyszły gwardian toruński Roman Wróblewski wydał wówczas w Poznaniu zbiór kazań pasyjnych²⁰⁵⁰.

Badania konserwatorskie wykazały, że deski z Grobu Bożego są wtórnie użyte z jakiejś wcześniej struktury zapewne z lat 20. lub 30. XVIII wieku, o czym świadczą malowane na nich girlandy kwietne czy akant na taśmie. Nie jest jasne, czy był to starszy Grób Boży, a może jakaś przenośna dekoracja do nabożeństwa czterdziestogodzinnego²⁰⁵¹. Jak zauważyła Elżbieta

---

²⁰⁴⁵ B. Rouba, J. Korcz, L. Tymińska, A. Wiktoruk, *Kaplica Grobu Pańskiego w toruńskim kościele Mariackim – wyniki badań konserwatorskich*, [w:] *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, 14-16 kwietnia 2005 roku*, red. K. Kluczajd, Toruń 2005, s. 508.

²⁰⁴⁶ *Ibidem*, s. 511.

²⁰⁴⁷ *Ibidem*, s. 512-516.

²⁰⁴⁸ APT, AMT, kat. II, dz. XII, sygn. C54b, s. 54.

²⁰⁴⁹ APBK, sygn. W-65, s. 276.

²⁰⁵⁰ R. Wróblewski, *Chrystus Bolejący, od grzeszników w Morzu krwi Jego Własnej pogrążony, do pożądanego portu wyniesiony, w postnych kazaniach*, Poznań 1746.

²⁰⁵¹ B. Rouba, J. Korcz, L. Tymińska, A. Wiktoruk, *Kaplica Grobu Pańskiego w toruńskim kościele Mariackim – wyniki badań konserwatorskich*, [w:] *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, 14-16 kwietnia 2005 roku*, red. K. Kluczajd, Toruń

Gieysztor-Miłobędzka, nie można odróżnić Grobów Bożych od struktur budowanych na nabożeństwo czterdziestogodzinne, gdyż wyglądają tak samo²⁰⁵². Nie da się zresztą wykluczyć, że ze względu na obecność 2-3 warstw malarskich może to być struktura jeszcze starsza sprzed bernardynów²⁰⁵³. Pamiętamy z poprzedniego rozdziału, że nabożeństwo czterdziestogodzinne odprawiane było w toruńskim kościele bernardynów w 1732 roku, a potem corocznie przez Bractwo Serca Jezusowego. O nabożeństwie tym wspominają przywileje papieskie z 1758 i 1765 roku.

6.1.3.6. Inne zmiany w przestrzeni liturgicznej

W 1736 roku za gwardiana Floriana Niczkowskiego oczyszczono kościół z kurzu, a także zniszczono stary chór naprzeciwko ołtarza głównego ze stallami na 4 stopniach zbudowany na sposób luterański²⁰⁵⁴, czyli średniowieczne lektorium²⁰⁵⁵. Prawdopodobnie w najbliższym czasie zbudowano też klatkę schodową łączącą empore z przyziemem kościoła – jej dębowe stopnice zostały wykonane z drzew świętych w 1736 roku²⁰⁵⁶.

W 1746 roku przez gwardiana Pawła Babeckiego uroczystą procesją z kościoła śś. Janów została wprowadzona do kościoła bernardyńskiego droga krzyżowa²⁰⁵⁷. Inwentarze z 1817 i 1821 roku wymieniały 14 stacji drogi krzyżowej²⁰⁵⁸.

2005, s. 518-521.

²⁰⁵²E. Gieysztor-Miłobędzka, *Nabożeństwo czterdziestogodzinne a sztuka*, "Biuletyn Historii Sztuki", t. 47: 1985, nr 1-2, s. 13.

²⁰⁵³B. Rouba, J. Korcz, L. Tymińska, A. Wiktoruk, *Kaplica Grobu Pańskiego w toruńskim kościele Mariackim – wyniki badań konserwatorskich*, [w:] *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, 14-16 kwietnia 2005 roku*, red. K. Kluczajd, Toruń 2005, s. 521.

²⁰⁵⁴APBK, sygn. W-65, s. 268. Literatura podaje błędną datę 1735 roku (zob. np. J. Raczkowski, *Losy średniowiecznego wyposażenia kościoła toruńskich franciszkanów w czasach Reformacji*, RIHA Journal: 2019, link: <https://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/rihajournal/article/view/76308>, dostęp 26 maja 2024 roku), co jest efektem pomyłki Kamila Kantaka w jego publikacji źródłowej: K. Katak, *Kronika Bernardynów toruńskich*, Toruń 1925, s. 16-21, gdzie zapomniał rozdzielić rok 1735 i 1736.

²⁰⁵⁵J. Raczkowski, *Losy średniowiecznego wyposażenia kościoła toruńskich franciszkanów w czasach Reformacji*, RIHA Journal: 2019, link: <https://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/rihajournal/article/view/76308>, dostęp 26 maja 2024 roku.

²⁰⁵⁶M. Jakubek-Raczkowska, J. Raczkowski, *Nowe ustalenia w zakresie funkcje i wystroju empory kościoła pofranciszkańskiego w Toruniu*, "Zapiski Historyczne", t. 85: 2020, z. 1, s. 171-172.

²⁰⁵⁷APBK, sygn. W-65, s. 276.

Jakub Kazimierz Rubinkowski ufundował tablice pamiątkowe ku czci Jana III Sobieskiego i Augusta II Mocnego. Pierwsza jest zachowana, ale treść jest inna niż w projekcie – być może oryginalna tablica zaginęła, a ta jest przeniesiona od dominikanów. Ufundował też Rubinkowski portrety domniemanych fundatorów kościoła – mistrza krzyżackiego Poppona von Osterna i pomorskiego księcia Racibora. Inwentarze z 1817 i 1821 roku wymieniały na wyposażeniu kościoła wizerunku Poppona i Racibora²⁰⁵⁹. Wizerunki te zaginęły w czasie II wojny światowej²⁰⁶⁰.

W prezbiterium umieszczone zostało epitafium Marcelego Zielińskiego (zm. 1816) i Brygidy z Czapskich Zielińskiej (zm. 1801). Dolna część epitafium o charakterze późnorokokowego kartusza została wykonana wcześniej, później powstała reszta epitafium²⁰⁶¹. Inwentarze z 1817 i 1821 roku wymieniały na stanie 4 portrety szlacheckiej rodziny Zielińskich²⁰⁶². Poza tym te same inwentarze wzmiankowały 5 portretów – w tym Jerzego Dominika Lubomirskiego oraz Szymona Marszana²⁰⁶³.

6.1.3.7. Naczynia i szaty liturgiczne

Materiał źródłowy wymienia podarowane w 1726 roku przez podkomorzynę malborską panią Chwałkowską srebrny pozłacany kielich, pochodzące od nieznanymi dobrodziejów kielich z Gdańska i kielich z Torunia, podarowany przez ubogą mieszczańkę toruńską Annę Wysocką kielich oraz srebrną pozłaną puszkę, dany przez kasztelana Kościeleckiego srebrny pozłacany kielich, srebrną pozłaną monstrancję, na którą starościna bobrownicka pani Rościszewska dała srebro, a pan Jan Kowalski pieniądze na pozłocenie, darowny w 1727 roku przez nieznaną pracownicę dobrodziejką z przedmieścia toruńskiego srebrny kielich z pateną wyłożony od środka²⁰⁶⁴, a także ufundowanie w 1771 roku z inicjatywy gwardiana Piotra Wejermillera dwa srebrnych pacyfikałów, w jednym z których umieszczono relikwie św. Piotra z Alkantary, a w drugim relikwie św. Cyriaka – męczennika²⁰⁶⁵. A zatem źródła poświadczają ufundowanie 6 kielichów, 1 puszki, 1 pateny, 1 monstrancji i 2 pacyfikałów. Fundacji musiało być dużo więcej w kolejnych latach, o czym świadczą znalezione naczynia liturgiczne.

---

²⁰⁵⁸K. Ciesielska, Inwentarze..., s. 217; R. Kubicki, Inwentarz..., s. 440.

²⁰⁵⁹K. Ciesielska, Inwentarze..., s. 217; R. Kubicki, Inwentarz..., s. 440.

²⁰⁶⁰J. Domasłowski, J. Jarzewicz, *Kościół Najświętszej Marii Panny w Toruniu*, Toruń 1998, s. 152-153.

²⁰⁶¹J. Domasłowski, J. Jarzewicz, *Kościół Najświętszej Marii Panny w Toruniu*, Toruń 1998, s. 146-147.

²⁰⁶²K. Ciesielska, Inwentarze..., s. 218; R. Kubicki, Inwentarz..., s. 440.

²⁰⁶³Ibidem.

²⁰⁶⁴ADPelp, Bernardyni w Toruniu, sygn. 1, s. 341-343.

²⁰⁶⁵WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 96v.

Przedkasacyjny inwentarz z 1817 roku wymienia 1 srebrną pozłacaną monstrancję, 3 srebrne pozłacane kielichy z patenami (jedną z paten próbowano ukraść), 1 srebrną pozłacaną puszkę na komunikanty, 1 skradzioną srebrną puszkę na święte oleje, 2 srebrne pozłacane krzyże i 1 srebrną kadzielnicę wraz z łódką²⁰⁶⁶. Jak zauważamy, ówczesny zasób naczyń liturgicznych był stosunkowo ubogi w stosunku do wcześniejszych darowizn – zapewne zakrystia została okradziona przez wojska francuskie w czasie wojen napoleońskich.

Do zidentyfikowanych zachowanych przez historyków sztuki przypisanych do fundacji z kręgu bernardynów obiektów należą skromne, poprawnie wykonane cyborium eucharystyczne z 1731 roku bez znaków zrealizowane przez partacza, bardzo dobrej jakości monstracja promienista z 1747 roku wykonana przez Jana Letyńskiego, 2 przeciętne artystycznie kielichy mszalne sprzed 1764 roku bez znaków wykonan przez partaczy oraz przeciętny artystycznie relikwiarz kartuszowy Karola Magierskiego z 1770 roku²⁰⁶⁷. Wszystkie te objekty można dopasować do inwentarza przedkasacyjnego. Prowadzi to do konstatacji, że większość darowizn z pierwszych lat istnienia klasztoru nie zachowała się.

Poza tym w kościele NMP odnaleziono pochodzące z kościoła św. Wawrzyńca kielich mszalny Michała Borgoniego z ok. 1752 roku oraz krzyż relikwiarzowy tego samego złotnika z 1754 roku. Nieznane jest pochodzenie kielicha mszalnego Joahanna II von Hausena z 1. ćwierci XVIII wieku, kielicha mszalnego Daniela Clausena o grubej sylwecie, bez elegancji kształtu i technicznej precyzji pochodzącego z przełomu XVIII i XIX wieku oraz 2 koron²⁰⁶⁸.

---

²⁰⁶⁶K. Ciesielska, *Inwentarze...*, s. 221.

²⁰⁶⁷A. Frąckowska, *Historia naczyń liturgicznych z kościoła Mariackiego w Toruniu*, [w:] *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, 14-16 kwietnia 2005 roku*, red. K. Kluczwajd, Toruń 2005, s. 382-385; M. Woźniak, *Sprzęty liturgiczne roboty złotniczej z kościoła Mariackiego w Toruniu*, [w:] *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, 14-16 kwietnia 2005 roku*, red. K. Kluczwajd, Toruń 2005, s. 404-414; M. Woźniak, *Rozwój formy monstrancji promienistych z warsztatów złotniczych Torunia*, "Acta Universitatis Nicolai Copernici. Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo", t. 13: 1989, s. 152; J. Jarzewicz, J. Domasłowski, *Kościół Najświętszej Marii Panny w Toruniu*, Toruń 1998, s. 169-170; A. Kucharski, K. Mikulski, *Letyński (Lateński, Latyński, Letyński, Leteński) Jan (ok. 1710-1789), złotnik tor.*, [w:] *Toruński Słownik Biograficzny*, t. 5, Toruń 2007, s. 102.

²⁰⁶⁸Anna Frąckowska, *Historia naczyń liturgicznych z kościoła Mariackiego w Toruniu*, [w:] *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, 14-16 kwietnia 2005 roku*, red. K. Kluczwajd, Toruń 2005, s. 384-385; M. Woźniak, *Sprzęty liturgiczne roboty złotniczej z kościoła Mariackiego w Toruniu*, [w:] *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji*

Z Janem Letyńskim będącym autorem złotej monstancji z 1747 roku spotkaliśmy się już przy Bractwie św. Anny. Został on wpisany do prawa miejskiego 13 kwietnia 1742 roku, był przybyszem z Wąbrzeźna²⁰⁶⁹. Nieznana jest data jego akcesu do bractwa. Na pierwszą funkcję w bractwie został wybrany na 3 lata przed uzyskaniem prawa miejskiego – w 1739 roku wybrano go do rady bractwa²⁰⁷⁰, do której powołano go także w roku 1741²⁰⁷¹. W latach 1745²⁰⁷² i 1746²⁰⁷³ był wiceskarbnikiem bractwa, a w roku 1748 wiceseniorem²⁰⁷⁴. Był on bardzo wziętym złotnikiem. Wydaje się, że miał dobre kontakty z bernardynami – w 1747 roku wykonał monstancję dla bernardynów toruńskich, a w 1750 roku dla bernardynów skępskich. Jego słynna monstancja z 1750 roku dla klasztoru bernardynów w Skępem stała się początkiem wzoru szeroko później przez niego stosowanego²⁰⁷⁵. W 1752 roku stał się on bohaterem skandalu, gdyż został aresztowany za nieślubne dziecko ze swoją służącą, co przyczyniło się do złamania jego kariery na dłuższy czas²⁰⁷⁶.

Źródła licznie wymieniają obdarowywanie bernardynów przez dobrodziejów szatami liturgicznymi lub też kupowanie ich przez samych zakonników. Najwięcej informacji o takich darowiznach pochodzi z lat 1726-1727.

W 1726 roku Jakub Zygmunt Rybiński podarował bernardynom białą adamaszkową kapę haftowaną złotem, a Jerzy Dominik Lubomirski biały ornat przetykany srebrem z zieloną kolumną, z manipularzem i stułą haftowaną złotem. Kasztelan dobrzyński Stanisław Łochocki w tym roku darował konwentowi czerwony ornat w kwiaty ze złotą kolumną, stułę i manipularz, a benedyktyнки chełmińskie kitajkowy biały ornat i albę. Starościna bobrownick pani Rościszewska darowała zaś wówczas dwa admaszkowe ornaty – jeden niebieski ze złotą kolumną, a drugi w złote kwiaty z białą kolumną również ozdobioną złotymi kwiatami. Pan Mycielski z województwa sieradzkiego podarował konwentowi biały ornat w złote i srebrne kwiaty, a pani Mellinowa ornat i

---

przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, 14-16 kwietnia 2005 roku, red. K. Kluczajd, Toruń 2005, s. 413-414.

²⁰⁶⁹ APT, AMT, kat. II, dz. I, t. 55, *Verleihung des Bürgerrechtes an Einzinglinge*, s. 119.

²⁰⁷⁰ AADDT, Parafia NMP w Toruniu, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae...*, k. 9r.

²⁰⁷¹ *Ibidem*, k.9v.

²⁰⁷² *Ibidem*, k. 11v.

²⁰⁷³ *Ibidem*, k. 12r.

²⁰⁷⁴ *Ibidem*, k. 12v.

²⁰⁷⁵ M. Woźniak, *Sprzęty liturgiczne roboty złotniczej z kościoła Mariackiego w Toruniu*, [w:] *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, 14-16 kwietnia 2005 roku*, red. K. Kluczajd, Toruń 2005, s. 405-406.

²⁰⁷⁶ A. Kucharski, K. Mikulski, *Letyński (Lateński, Latyński, Letyński, Leteński) Jan (ok. 1710-1789), złotnik tor.*, [w:] *Toruński Słownik Biograficzny*, t. 5, red. K. Mikulski, Toruń 2007, s. 101.

kapę pieprzowego koloru w złote kwiaty. Pani Chwałkowska ufundowała biały ornat adamaszkowy, a nieznany dobrodziej z Gdańska przysłał ornat. Od różnych dobrodziejów konwent otrzymał 3 czerwone ornaty – 1 w srebrne kwiaty, a 2 w złote kwiaty. Z Warszawy z kolei uboga Katarzyna podarowała 2 płócienne alby²⁰⁷⁷.

W 1727 roku podkomorzyna malborska pani Chwałkowska podarowała konwentowi tym razem albę, czerwony orant adamaszkowy w złote kwiaty z zieloną kolumną, stułę i manipularz, chorążyna bydgoska Barbara z Winklerów Rudnicka podarowała czarny aksamitny ornat z czerwoną kolumną i dalamtykami, a kanonik warmiński Baronszynk podarował wreszcie konwentowi biały ornat kitajkowy w pasy obszyty złotym haftem, stułę i manipularz²⁰⁷⁸. 2 lutego 1736 rok wdowa Katarzyna Szałyńska przyjęła habit trzeciego zakonu od gwardiana od Floriana Niczkowskiego – darowała ona w październiku 1735 roku konwentowi biały ornat z literami KS oraz manipularz²⁰⁷⁹.

Następnie mieliśmy dłuższą przerwę, prawdopodobnie wynikającą z wysycenia zakrystii szatami liturgicznymi. Dopiero po kilkudziesięciu latach użytkowania część szat musiała się zużyć, dlatego w końcu XVIII wieku ponownie klasztor zaczął szerzej zaopatrywać się w szaty liturgiczne. W 1792 roku staraniem gwardiana Bonawentury Gołembowskiego klasztor zaopatrzył się w nowe ornaty, dalmatyki i alby²⁰⁸⁰, a w 1797 roku staraniem gwardiana Kwiryniusza Willa kupiono 3 ornaty, 3 alby i 3 komże, a następnie jeszcze ornat najwyższej klasy i kilka gorszej klasy²⁰⁸¹.

Przedkasacyjny inwentarz wymieniał bardzo dużo zachowanych szat liturgicznych, m.in. 26 ornatów na ważne uroczystości, 10 ornatów na dni powszednie, 35 innych ornatów, 4 kapy w dobrym stanie czy jeszcze 4 inne kapy. Ponieważ sporo spośród szat było w dobrym stanie, zapewne były to fundacje z czasów bernardynów²⁰⁸². Do dzisiaj zachowało się jednak z tego bogatego zasobu bardzo niewiele – w kościele odnaleziono 49 historycznych ornatów, ale jedynie 7 było XVIII-wiecznych, chociaż często z późniejszymi wstawkami. Literatura próbowała wyjaśnić to poprzez zniszczenia będące rezultatem przeznaczenia kościoła na magazyn w latach 1806-1810, a następnie jego ostrzelania w czasie oblężenia z 1813 roku²⁰⁸³. Skoro jednak wg inwentarzy z 1817

---

²⁰⁷⁷ADPelp, Bernardyni w Toruniu, sygn. 1, s. 341-343.

²⁰⁷⁸ADPelp, Bernardyni w Toruniu, sygn. 1, s. 343.

²⁰⁷⁹APBK, sygn. W-65, s. 268.

²⁰⁸⁰WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 117v.

²⁰⁸¹WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 120r.

²⁰⁸²K. Ciesielska, Inwentarze..., s. 219-220.

²⁰⁸³M. Gomuła-Śniegulska, *Zespół dawnych szat liturgicznych z kościoła Mariackiego w Toruniu*, [w:] *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, 14-16 kwietnia 2005 roku*, red. K. Kluczajd, Toruń 2005, s. 429.

i 1821 roku było jeszcze wiele szat, to musiały ulec rozproszeniu lub zniszczyć się w ciągu XIX wieku.

6.1.4. Podsumowanie wyposażenia

Najwięcej działań fundatorskich zostało podjętych w latach 20. i 30. XVIII wieku. Następnie działania te zdecydowanie spowolniły. Te intensywne działania sprawiły, że klasztor toruński szybko uzyskał sprzęty liczebnością i formą z pewnością stawiające Toruń w gronie czołowych klasztorów prowincji.

Zauważyć można w działalności fundatorskiej w kręgu toruńskich bernardynów kilka kierunków inspiracji geograficznych. Sporo inspiracji dostarczał najbliższy region – ołtarze św. Barbary i św. Józefa były wykonane na wzór ołtarzy z Grudziądza, a ołtarz Męki Pańskiej i łuk tęczowy na wzór analogicznych obiektów z fary w Chełmnie. Drugim kierunkiem geograficznych inspiracji były Śląsk i Czechy – ołtarz główny był inspirowany ołtarzem w kaplicy elektorskiej we Wrocławiu, a ołtarz św. Jana Nepomucena konfesją tego świętego w katedrze w czeskiej Pradze.

Warto też porównać wyposażenie toruńskiego kościoła bernardynów z wyposażeniem podgórskiego kościoła reformatów. Były to bowiem 2 świątynie z rodziny franciszkańskiej. W 1817 roku kościół reformatów na Podgórzu posiadał ołtarz główny śś. Piotra i Pawła oraz 5 ołtarzy bocznych o wezwaniach św. Antoniego, św. Franciszka, Niepokalanego Poczęcia NMP, Zaślubin NMP i Piotra z Alkantary²⁰⁸⁴. W porównaniu z toruńskimi bernardynami posiadającym w swoim zakonnym kościele 16 ołtarzy podgórska świątynia z ledwie 6 ołtarzami jawi się jako obiekt zgoła prowincjonalny. Daje się zauważyć za to w wezwaniach ołtarzy sporo wspólnych motywów ideowych w postaci św. Antoniego, św. Franciszka i Niepokalanego Poczęcia NMP.

6.1.5. Treści ideowe wyposażenia wnętrza

W oparciu o relacje źródłowe oraz zachowane in situ zabytki można stworzyć wykaz postaci i motywów, które zostały wykorzystane w ozdobienu kościoła. Można je uporządkować według kilku kryteriów.

---

²⁰⁸⁴4K. Ciesielska, *Inwentarze kościoła Świętych Piotra i Pawła oraz klasztoru reformatów w Podgórzu z lat 1817 i 1834*, "Rocznik Toruński", t. 24: 1997, s. 208-210.

6.1.5.1. Promowanie świętych franciszkańskich

Zarówno w wezwaniach ołtarzy, jak i ich elementach składowych daje się zauważyć liczne motywy franciszkańskie. Poniżej przedstawione zostaną wszystkie zidentyfikowane motywy odnoszące się do świętych z kręgu Zakonu Braci Mniejszych.

Żywot św. Franciszka z Asyżu został szczegółowo przedstawiony w rozdziale I. Warto tu tylko przypomnieć, że urodził się w 1181 lub 1182 roku jako Jan Bernardone w zamożnej rodzinie kupieckiej w Asyżu. Wstrząśnięty doświadczeniami wojennymi, od 1206 roku rozpoczął życie wędrownego eremity, a z czasem zaczęli się wokół niego gromadzić naśladowcy. W 1209 roku otrzymał ustną akceptację papieża dla swojej drogi życia, a w 1223 roku papież oficjalnie uznał jego ruch za Zakon Braci Mniejszych. Św. Franciszek z Asyżu zmarł w 1226 roku, a w 1228 roku został uznany za świętego. Jego wspomnienie jest obchodzone 4 października²⁰⁸⁵.

Św. Antoni Padewski urodził się w 1195 roku w Lizbonie, a w 1220 roku dołączył do Zakonu Braci Mniejszych. Od 1221 roku do 1231 roku głosił kazania w południowej Francji i północnych Włoszech. Stawał w obronie biednych i uciśnionych. W latach 1230-1231 głosił kazania w Padwie, gdzie zmarł. W 1232 roku został ogłoszony świętym. Jego wspomnienie jest obchodzone 13 czerwca²⁰⁸⁶.

Błogosławiony Władysław z Gielniowa żył od ok. 1440 do 1505 roku. Pochodził z Gielniowa w Ziemi Opoczyńskiej. Kształcił się najpierw w parafialnej szkole w Gielniowie, następnie przy Kościele Mariackim w Krakowie i wreszcie na Uniwersytecie Krakowskim. W 1462 roku wstąpił do Zakonu Braci Mniejszych. Był cenionym kaznodzieją. Jego kazania były proste i pełne uduchowienia. Do nauczania pacierza wykorzystywał rymowane dekalogi, aby ułatwić prostym ludziom zapamiętywanie najważniejszych prawd wiary. Był wielkim czcicielem Męki Pańskiej. Ułożył też Godzinki o Niepokalanej. Po śmierci jego ciało została złożone w bernardyńskim kościele św. Anny w Warszawie. Został beatyfikowany przez papieża Benedykta XIV w 1750 roku. Jego wspomnienie Kościół Katolicki obchodzi 25 września²⁰⁸⁷.

Święty Bernardyn ze Sieny żył w latach 1380-1444. Urodził się w Massa Marittima. Wcześniej, osierocony, był wychowywany przez krewnych w Sienie. Ukończył studia z zakresu prawa kanonicznego. W 1402 roku wstąpił do Zakonu Braci Mniejszych. Początkowo pełnił posługę w Caprioli koło Sieny. W 1417 roku został mianowany kaznodzieją na całe Włochy. Jego kazań słuchały tłumy. Darzył wielką czią Imię Jezus, Mękę Pańską i Matkę Bożą. Napisał kilka dzieł teologicznych: *De vita Christiana*, *De Spiritu Sancto*, *De sancto Josephi*, *De Beata Virgine*, *De*

²⁰⁸⁵T. Słotwiński, M. Damian, *Święci franciszkańscy na każdy dzień*, Wrocław 2003, s. 438-440.

²⁰⁸⁶T. Słotwiński, M. Damian, *Święci franciszkańscy na każdy dzień*, Wrocław 2003, s. 251-252.

²⁰⁸⁷T. Słotwiński, M. Damian, *Święci franciszkańscy na każdy dzień*, Wrocław 2003, s. 420-422.

divina dilectione, De evangelio aeterno. Był zwolennikiem powrotu franciszkanów do pierwotnej surowości zgodnej z Regułą św. Franciszka. Został kanonizowany przez papieża Mikołaja V w 1450 roku. Kościół Katolicki jego wspomnienie obchodzi 20 maja²⁰⁸⁸.

Święty Bonawentura urodził się w 1221 roku jako Jan Fianza. Jako małe dziecko śmiertelnie chory został zaniesiony do św. Franciszka z Asyżu, za wstawiennictwem którego miał zostać uzdrowiony. To właśnie z zawołania św. Franciszka na widok dziecka: „O buona ventura”, czyli „O dobra, szczęśliwa przyszłości” powstało jego zakonne imię. Jako młodzieniec wstąpił do Zakonu Braci Mniejszych, kształcił się w Paryżu, a następnie sam został lektorem. Był autorem licznych dzieł teologicznych i ascetycznych oraz biografii św. Franciszka. Od 1257 do 1274 roku był generałem zakonu, a w latach 1273-1274 dodatkowo biskupem i kardynałem. W 1482 roku został ogłoszony świętym, a w 1488 roku Doktorem Kościoła. Jego wspomnienie jest obchodzone 15 lipca²⁰⁸⁹.

Błogosławiony Andrzej de Comitibus (znany też jako Andrzej Conti) żył w latach 1240-1302. Wywodził się ze znanej szlacheckiej rodziny Contich wywodzącej się z Segni. Z rodziny tej wywodzili się papieże Innocenty III i Grzegorz IX. Andrzej Conti był bratankiem papieża Aleksandra IV i wujem późniejszego papieża Bonifacego VIII. Jako młodzieniec wstąpił w Anagnu do Zakonu Braci Mniejszych. Jako że życie konwenckie mu nie odpowiadało, otrzymał pozwolenie na pustelnicze życie w górskiej grocie Piglio, gdzie w surowości oddawał się medytacji i studiom. Napisał traktat o Matce Bożej pod tytułem *De Partu Virginis*. Dwukrotnie odmówił przyjęcia kapelusza kardynalskiego. Został beatyfikowany przez papieża Innocentego XIII w 1724 roku. Jego wspomnienie Kościół Katolicki obchodzi 1 lutego²⁰⁹⁰. Jego wizerunek został umieszczony w formie rzeźby na ołtarzu św. Barbary z lat 1728-1729. Było to ledwie parę lat po jego beatyfikacji.

Szymon z Lipnicy urodził się ok 1435 roku w Lipnicy Murowanej w ubogiej rodzinie mieszczańskiej. W 1457 roku ukończył Akademię Krakowską, po czym dołączył do Zakonu Braci Mniejszych. Był m.in. gwardianem w Tarnowie oraz delegatem na kapitułę generalną w Pawii w 1478 roku. Zmarł w 1482 roku. Beatyfikowany w 1685 roku. Jego wspomnienie jest obchodzone 18 lipca²⁰⁹¹.

Błogosławiony Jakub Strzemię urodził się w 1340 roku w szlacheckiej rodzinie Strzemię. Wstąpił do Zakonu Braci Mniejszych, a w latach 1385-1388 był gwardianem lwowskim. W latach 1391-1409 był arcybiskupem Halicza. Wyróżniał się nabożeństwem do Eucharystii i Matki Bożej.

---

²⁰⁸⁸T. Słotwiński, M. Damian, *Święci franciszkańscy na każdy dzień*, Wrocław 2003, s. 217.

²⁰⁸⁹T. Słotwiński, M. Damian, *Święci franciszkańscy na każdy dzień*, Wrocław 2003, s. 305-306.

²⁰⁹⁰T. Słotwiński, M. Damian, *Święci franciszkańscy na każdy dzień*, Wrocław 2003, s. 62-63.

²⁰⁹¹T. Słotwiński, M. Damian, *Święci franciszkańscy na każdy dzień*, Wrocław 2003, s. 309-311.

Zmarł w 1409 roku. Ogłoszony błogosławionym w 1790 roku. Jego wspomnienie jest obchodzone 21 października²⁰⁹²

Jakub z Marchii urodził się w 1394 roku we Włoszech. W 1415 roku dołączył do Zakonu Braci Mniejszych. Był uczniem św. Bernardyna ze Sieny i przedstawicielem obserwantów. Zajmował się wędrownym kaznodziejstwem. Zmarł w 1476 roku. Beatyfikowany w 1624 roku, a kanonizowany w 1726 roku. Jego wspomnienie jest obchodzone 28 listopada²⁰⁹³

Jan Kapistran urodził się w 1386 roku w Capestrano we Włoszech. Dołączył do Zakonu Braci Mniejszych. Jako uczeń Bernardyna ze Sieny był gorliwym zwolennikiem obserwancji. Zajmował się wędrownym kaznodziejstwem. To on zapoczątkował ruch obserwancki w Polsce. Zmarł w 1456 roku. W 1690 roku kanonizowany. Jego wspomnienie jest obchodzone 23 października²⁰⁹⁴.

Tab. 71. Święci i błogosławieni z kręgu Zakonu Braci Mniejszych obecni w przestrzeni liturgicznej Kościoła NMP w Toruniu

Święty lub błogosławiony	Rok beatyfikacji	Rok kanonizacji
Św. Franciszek z Asyżu	-----	1228
Św. Antoni Padewski	-----	1232
Św. Bernardyn ze Sieny	-----	1450
Św. Bonawentura	-----	1482
Św. Jan Kapistran	-----	1690
Św. Jakub z Marchi	1624	1726
Bł. Szymon z Lipnicy	1685	-----
Bł. Andrzej de Comitibus	1724	-----
Bł. Władysław z Gielniowa	1750	-----
Bł. Jakub Strzemię	1790	-----

Opracowanie własne na podstawie literatury przedmiotu

6.1.5.2. Pobożność pasyjna

Bernardyńska duchowość była na wskroś duchowością św. Franciszka, a więc istotne miejsce zajmował w niej kult Krzyża Pana Jezusa Szerzyli dlatego bernardyni wśród wiernych pobożność pasyjną²⁰⁹⁵. Słowa te znajdują potwierdzenie w wyposażeniu kościoła bernardyńskiego.

²⁰⁹²T. Słotwiński, M. Damian, *Święci franciszkańscy na każdy dzień*, Wrocław 2003, s. 468-470.

²⁰⁹³T. Słotwiński, M. Damian, *Święci franciszkańscy na każdy dzień*, Wrocław 2003, s. 524-526.

²⁰⁹⁴T. Słotwiński, M. Damian, *Święci franciszkańscy na każdy dzień*, Wrocław 2003, s. 471-472.

²⁰⁹⁵I. Rusecki, *Bernardyńska droga do świętości*, Kalwaria Zebrzydowska 2003, s. 82-83.

Przykładem tego był nie tylko Ołtarz Męki Pańskiej z lat 1728-1730²⁰⁹⁶, ale też wprowadzona w 1746 roku przez gwardiana Pawła Babeckiego uroczystą procesją z kościoła śś. Janów droga krzyżowa²⁰⁹⁷. Nie jest to jednak wszystko. Ołtarz określany bowiem w źródłach jako Ołtarz Jezusa Miłosiernego przedstawiał bowiem Chrystusa Bolesnego, a zestawienie tego wizerunku z wizerunkiem papieża Grzegorza Wielkiego było czytelną aluzją do Mszy św. Grzegorza – papieżowi miał się bowiem w trakcie przeistoczenia ukazać Jezus jako Mąż Bolesci²⁰⁹⁸.

6.1.5.3. Pobożność maryjna

Byli też bernardyni za św. Franciszkiem z Asyżu wielkimi czcicielami Matki Bożej i propagatorami pobożności maryjnej²⁰⁹⁹. Motywami związanymi z pobożnością maryjną są tajemnice Zwiastowania, Niepokalanego Poczęcia, a także postaci św. Józefa – Oblubieńca Marii, św. Anny – matki Marii, św. Joachima – ojca Marii, a także św. Elżbiety – krewnej Marii.

6.1.5.4. Inne motywy

W wyposażeniu daje się też zauważyć postaci nowotestamentowe: św. Jana Chrzciciela, apostołów Judę Tadeusza, Jakuba i Jana Ewangelistę, dobrego łotra Dyzmę, a także apostoła narodów św. Pawła. Obecni byli także starożytni ojcowie Kościoła – św. Ambroży św. Augustyn, św. Hieronim i św. Grzegorz Wielki. Pojawił się także motyw Opatrzność Bożej. Warto także zwrócić uwagę na postaci 3 świętych kanonizowanych w okresie istnienia klasztoru.

Jan Nepomucen urodził się ok. 1350 roku w Pomuku w Czechach, a poniósł męczeńską śmierć w 1393 roku w Pradze. Był czeskim prawnikiem i kapłanem, w 1389 roku został wikariuszem generalnym archidiecezji praskiej. Wg legendy został skazany na śmierć za odmowę naruszenia tajemnicy spowiedzi, był bowiem spowiednikiem królowej, a jej mąż chciał poznać jej sekrety. Prawdopodobnie przyczyną jego śmierci były spory kompetencyjne z monarchą. Beatyfikowany w 1721 roku, a kanonizowany w 1729 roku. Szczególnie czczony był przez jezuitów i franciszkanów, jego wspomnienie jest obchodzone 21 maja²¹⁰⁰.

Kamil de Lellis urodził się w 1550 roku. W 1574 roku przeszedł gwałtowne nawrócenie – wcześniej bowiem stronił od wszystkiego, co związane z Kościołem. Pracował w rzymskim

---

²⁰⁹⁶ APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 53-56.

²⁰⁹⁷ APBK, sygn. W-65, s. 276.

²⁰⁹⁸ S. Majoch, *Kilka uwag...*, s. 360-362.

²⁰⁹⁹ I. Rusecki, *Bernardyńska droga do świętości*, Kalwaria Zebrzydowska 2003, s. 82-83.

²¹⁰⁰ s. 228-230.

Szpitalu św. Jakuba. W 1584 roku otrzymał święcenia kapłańskie, a w 1591 roku jego stowarzyszenie pielęgniarzy i sanitariuszy stało się zgromadzeniem zakonnym Kamilian. Zmarł w 1614 roku. Był przez długi czas czczony jako patron Rzymu. Kanonizowany w 1746 roku. Jego wspomnienie jest obchodzone 14 lipca²¹⁰¹.

Stanisław Kostka urodził się w 1550 roku w Rostkowie na Mazowszu. W 1564 roku rozpoczął naukę w kolegium jezuitów we Wiedniu. Wbrew woli rodziców chciał zostać jezuitą. W tym celu udał się pieszo w przebraniu żebraka najpierw do Augsburga i Dillingen, a następnie do Rzymu, gdzie został przyjęty do nowicjatu przez generała. Zmarł nagle złożony gorączką w 1568 roku. Kanonizowany w 1746 roku. Jego wspomnienie jest obchodzone 13 listopada²¹⁰²

6.1.6. Wprowadzone do kościoła relikwie

Bernardyni promowali postaci różnych świętych i błogosławionych nie tylko poprzez fundacje, ale także poprzez uroczyste wprowadzanie relikwii. Kult relikwii miał korzenie starożytne. W samym Piśmie Świętym trudno znaleźć wzmianki na ten temat, niemniej jednak Nowy Testament w kilku miejscach wskazuje, że przedmioty używane przez Jezusa lub apostołów miały cudowną moc uzdrawiania chorych²¹⁰³. Jeden z pierwszych śladów kultur relikwii datuje się na początek II wieku, gdy po męczeńskiej śmierci ciało św. Ignacego uroczyście przewiezione z Rzymu do Antiochii. Kolejnym przykładem jest tekst z połowy II wieku informujący o spotykaniu się chrześcijan u grobu św. Polikarpa i czczenie rocznicy jego męczeńskiej śmierci i narodzin dla nieba²¹⁰⁴. W IV i V wieku kult relikwii miał już charakter powszechny – św. Bazyliki Wielki prosił mieszkańców Scytii o wydanie relikwii męczenników i wyznawców, a św. Augustyn z Hippony odnotował cuda dziejące się w Mediolanie podczas przenosin relikwii św. Gerwazego i Protazego²¹⁰⁵.

Kult relikwii trwał dalej w okresie średniowiecza. Z relikwiami związane były różne wydarzenia kultowe takie jak odnalezienie relikwii (*inventio*), zweryfikowanie autentyczności relikwii (*autenticatio*), przeniesienie relikwii do nowego miejsca kultu lub relikwiarza (*translatio*)

---

²¹⁰¹s. 357-358

²¹⁰²s. 585-586

²¹⁰³M. Budziarek, *Kult relikwii w starożytnym chrześcijaństwie*, "Ruch biblijny i liturgiczny", t. 32: 1979, nr 5, s. 276-277.

²¹⁰⁴Ibidem, s. 277-278.

²¹⁰⁵Ibidem, s. 278.

albo wyniesienie relikwii na ołtarz (*elevatio*)²¹⁰⁶. Ważnym elementem związanym z kultem relikwii i popularyzacją idei z nim związanych było okazanie relikwii wiernym (*ostensio reliquiarum*)²¹⁰⁷.

Kult świętych relikwii trwał dalej w ciągu epoki wczesnonowożytnej. Toruńscy bernardyni również uczestniczyli w tym zjawisku. W rozdziale III w dziejach klasztoru toruńskiego wymienione zostały odnotowane w ciągu dziejów uroczystości wprowadzenia relikwii różnych świętych i błogosławionych.

W dniu 7 grudnia 1731 roku za gwardiana Jana Sensego w wigilię Uroczystości Niepokalanego Poczęcia NMP biskup sufragan chełmiński Maciej Sołtyk konsekrował nowo postawiony ołtarz główny, umieszczając w nim relikwie św. męczenników Seweryna i Placyda²¹⁰⁸.

Identyfikacja świętego męczennika Seweryna sprawia wiele kłopotów. Istnieje kilka możliwych prób identyfikacji. Pod dniem 6 lipca w *Martyrologium Rzymskim* odnotowane było męczeństwo św. Łucji i towarzyszy, a jednym z nich był właśnie św. Seweryn²¹⁰⁹. Z kolei pod dniem 7 sierpnia w *Martyrologium Rzymskim* wspomniano męczeńską śmierć przez ścięcie Karpofora, Eksanta, Kasjusza, Seweryna, Sekunda i Licyniusza²¹¹⁰. Wreszcie pod dniem 19 listopada w *Martyrologium Rzymskim* wspomniano męczeńską śmierć pochodzących z Vienne w Galii Seweryna, Eksuperjusza i Felicjana²¹¹¹.

Ostatnia z możliwości to jeszcze św. Seweryn związany z Rzymem. Sprawa nie jest jednak czytelna ani oczywista. Doszło bowiem w Rzymie do połączenia kilku kultów. Kult 4 rzymskich męczenników z Via Labicana połączył się z kultem 4 koronowanych męczenników z Panonii czczonych na Monte Cellio i kultem 4 męczenników z Albano. Jeden z tych ostatnich nazywał się Sewerian, a jego imię zostało w VII wieku przeniesione na 4 jednego z męczenników z Panonii²¹¹². Imię Seweryn miało według Juana Ferrera pojawić się tu w wyniku połączenia różnych kultów i skojarzenia z czczonym panońskim męczennikiem Sewerianem. W XIX wieku papież Grzegorz XVI przekazał do Neapolu relikwie św. Seweryna. Najprawdopodobniej były to przypadkowe

---

²¹⁰⁶J. Pysiak, *Gest monarchy i wizualizacja symboliki rytuałów związanych z kultem relikwii — translatio i ostensio reliquiarum*, "Przegląd Historyczny", t. 97: 2006, nr 2, s. 165-166.

²¹⁰⁷Ibidem, s. 165.

²¹⁰⁸APBK, sygn. W-65, s. 253.

²¹⁰⁹*Martyrologium Romanum Gregorii XIII Pont. Max. Jussu Editum et Clementis Pp. X auctoritate recognitum*, Antwerpia 1746, s. 173-174.

²¹¹⁰*Martyrologium Romanum Gregorii XIII Pont. Max. Jussu Editum et Clementis Pp. X auctoritate recognitum*, Antwerpia 1746, s. 206.

²¹¹¹*Martyrologium Romanum Gregorii XIII Pont. Max. Jussu Editum et Clementis Pp. X auctoritate recognitum*, Antwerpia 1746, s. 311-312.

²¹¹²J. M. Ferrer, *St. Severinus, martyr*, „Romana. Bulletin of the Prelature of the Holy Cross and Opus Dei”, t. 56: 2013, s. 106.

relikwie z katakumb, które arbitralnie określono jako należące do jednego z 4 braci koronatów, czyli męczenników z Panonii, bo tak właśnie miano powszechnie odczytywać wówczas postać św. Seweryna. W 1957 roku trafiły do Opus Dei²¹¹³. Cała ta narracja wydaje się jednak mało przekonująca. *Martyrologium Romanum* wydane w Antwerpii w 1746 roku pod dniem 8 listopada wymieniło wspomnienie 5 rzymskich męczenników z Via Laticana zabitych w czasie prześladowań cesarza Dioklecjana oraz 4 braci koronatów męczenników również z tej ulicy i także zabitych za panowania Dioklecjana, z których jeden miał na imię Sewerian²¹¹⁴. U progu XX wieku był on nadal w *Martyrologium Romanum* oficjalnie określany jako Sewerian²¹¹⁵. Nie dziwi szczególne zainteresowanie Opus Dei postacią świętego Seweryna, ale pomimo tego wzmożonego zainteresowania nie udało się Juanowi Ferrerowi w półroczniku ośrodka przedstawić przekonującej narracji wyjaśniającej pochodzenie postaci św. Seweryna.

Do którego ze świętych Sewerynów należały relikwie, trudno dociec. Niewykluczone, że sama adnotacja o męczeńskiej śmierci była omyłką, a w rzeczywistości wprowadzono relikwie jednego z wielu świętych Sewerynów, którzy nie odeszli śmiercią męczeńską. Problem z identyfikacją św. Seweryna nie jest niczym zaskakującym. Przykładowo w Bazylice Świętej Trójcy w Kobyłce po dziś dzień przechowywane są relikwie św. Seweryna, którego tożsamość nie jest znana. Parafia w związku z tym zamieściła na swojej stronie biogramy różnych świętych o tym imieniu, do których relikwie potencjalnie mogą należeć²¹¹⁶.

Święty Placyd określony jako męczennik też sprawia pewną trudność, bo najprawdopodobniej doszło do przemieszania się wątków biograficznych dotyczących dwóch postaci o tym imieniu, z których w *Martyrologium Romanum* stworzono jedną postać. Pierwszy św. Placyd był męczennikiem zabitym na Sycylii wraz z innymi w ramach prześladowań za cesarza Dioklecjana, a ich wspomnienie obchodzono 5 października²¹¹⁷. Drugi św. Placyd był z kolei benedyktynek zmarłym prawdopodobnie po 529 roku na Monte Cassino. Jego bieg życia nie jest szczegółowo znany. Jego ojciec rzymski patrycjusz Tertullus oddał go na wychowanie do założonego przez Benedykta z Nursji klasztoru w Subiaco. Ok. 522 roku miał przenieść się wraz z Benedyktem z Nursji do klasztoru na Monte Cassino²¹¹⁸.

---

²¹¹³Ibidem.

²¹¹⁴*Martyrologium Romanum Gregorii XIII Pont. Max. Jussu Editum et Clementis Pp. X auctoritate recognitum*, Antwerpia 1746, s. 301. Mowa jest tu o papieżach z XVI i XVII wieku, którzy byli odpowiedzialni za zatwierdzenie tekstu, zatem również w 1731 roku musiał być on obowiązujący.

²¹¹⁵*Martyrologium Rzymskie. Czytania na każdy dzień roku*, Mikołów-Warszawa 1910, s. 384.

²¹¹⁶<http://www.trojca.org.pl/cos-dla-ducha/relikwie-w-bazylice/11/>, dostęp 20 maja 2023 roku.

²¹¹⁷R. Hudleston, *Placidus*, [w:] *Catholic Encyclopedia*, t. 5, red. Ch. Herbermann et al., New York 1913, s. 142-143.

²¹¹⁸R. Sawa, *Placyd. I. Życie*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 15, red. E. Gigilewicz, Lublin 2011, s. 783.

Napisane w XII wieku *Passio S. Placidi* autorstwa benedyktyńskiego mnicha z Monte Cassino Piotra Diakona doprowadziło do przypisania uczniowi Benedykta z Nursji świętemu Placydowi męczeństwa na Sycylii z rąk muzułmańskich piratów, co nie było jego udziałem. Ponadto nie było jeszcze wówczas muzułmanów, którzy mieliby być odpowiedzialni za męczeńską śmierć²¹¹⁹. W czasie funkcjonowania klasztoru bernardynów w Toruniu powszechnie uważano jeszcze, że obaj święci to jedna i ta sama osoba, o czym świadczy na przykład informacja z wydanego w 1746 roku w Antwerpii *Martyrologium Romanum*, gdzie pod dniem 5 października mowa jest o św. Placydzie – mnichu i uczniu Benedykta z Nursji – zamordowanym wraz z towarzyszami za wiarę w Messynie na Sycylii przez pirata Manucha²¹²⁰. Kult św. Placyda łączącego życiorysy obu postaci osiągnął szczyt w XVII wieku²¹²¹. W Polsce jego wizerunek pojawił się m.in. w medalionie na chórze muzycznym w kościele śś. Janów w Chełmnie²¹²².

Warto nadmienić, że w *Martyrologium Romanum* występuje pod dniem 11 października jeszcze jeden święty Placyd męczennik, zamęczony razem z prezbitera Anastazjuszem, Genezjuszem i towarzyszami²¹²³.

W 1747 roku za gwardiana Pawła Babeckiego uroczystą procesją z parafialnego Kościoła śś. Janów wprowadzono do kościoła konwentualnego bernardynów relikwie św. Piotra Regalado oraz bł. Pacyfika z Cerano²¹²⁴. Przedstawione zostaną poniżej skrótkowe biografie obu postaci.

Święty Piotr Regalado żył w latach 1378-1456. Pochodził z zamożnej rodziny z Valladolid. W 1403 roku wstąpił do Zakonu Braci Mniejszych w Valladolid, gdzie dominował wówczas nurt konwentualny. W 1405 roku pod wpływem lektury Reguły zdecydował się dołączyć do przedstawiciela nurtu obserwanckiego i reformata zakonu Piotra z Villacreces w jego pustelni w La Aguilera. W 1415 roku przyjął święcenia prezbiteratu, w ciągu swojego życia zakonnego był m.in. gwardianem i mistrzem nowicjuszy. W 1442 roku po śmierci swojego mistrza Piotra z Villacreces został przełożonym klasztoru obserwanckich w Hiszpanii. Według biografów miał posiadać dar bilokacji, poznania rzeczy nieznanych i czynienia cudów. Wyróżniał się pobożnością, ascezą oraz umiłowaniem ubóstwa i samotności. Miłował ubogich i chorych. Beatyfikowany został w 1684

---

²¹¹⁹R. Hudleston, *Placidus*, [w:] *Catholic Encyclopedia*, t. 5, red. Ch. Herbermann et al., New York 1913, s. 142-143.

²¹²⁰*Martyrologium Romanum Gregorii XIII Pont. Max. Jussu Editum et Clementis Pp. X auctoritate recognitum*, Antwerpia 1746, s. 267-268. Mowa jest tu o papieżach z XVI i XVII wieku, którzy byli odpowiedzialni za zatwierdzenie tekstu, zatem również w 1731 roku musiał być on obowiązujący.

²¹²¹R. Sawa, *Placyd. 1. Życie*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 15, red. E. Gigilewicz, Lublin 2011, s. 783.

²¹²²M. Jacniacka, *Placyd. 2. Ikonografia*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 15, red. E. Gigilewicz, Lublin 2011, s. 783.

²¹²³*Martyrologium Romanum Gregorii XIII Pont. Max. Jussu Editum et Clementis Pp. X auctoritate recognitum*, Antwerpia 1746, s. 274.

²¹²⁴APBK, sygn. W-65, s. 276.

roku przez papieża Innocentego IX, a kanonizowany w 1746 roku przez papieża Benedykta XIV Jego wspomnienie Kościół Katolicki obchodzi 30 marca²¹²⁵..

Błogosławiony Pacyfik z Cerano żył w latach 1424-1482. Pochodził z miejscowości Cerano położonej w diecezji Novara we Włoszech. Z powodu wczesnego osierocenia wychowywał się w benedyktyńskim klasztorze św. Wawrzyńca w Nowarze. W 1444 roku wstąpił do Zakonu Braci Mniejszych. Studiował na Sorbonie, gdzie otrzymał tytuł doktora. Był słynnym kaznodzieją na obszarze Piemontu i Lombardii. Jego umiejętności kaznodziejskie zaskarbiły mu tytuły „nowego świętego Bernardyna” oraz „najsławniejszego mówcy apostołskiego”. W 1473 roku napisał ważne dzieło z zakresu teologii moralnej pod tytułem *Summa Pacifica*. Był zaufanym papieża Sykstusa IV, który dwukrotnie posyłał go na Sycylię. Po śmierci został pochowany w kościele franciszkanów w Cerano. W 1745 roku został beatyfikowany przez papieża Benedykta XIV. Jego wspomnienie Kościół Katolicki obchodzi 4 czerwca²¹²⁶.

W 1771 roku za gwardiana Piotra Wejermillera do kościoła bernardyńskiego w Toruniu trafiły dwa srebrne pacyfikały, częściowo pozłacane, z których w jednym była umieszczona relikwia św. Piotra z Alkantary, w drugiej relikwia św. Cyriaka męczennika²¹²⁷.

Święty Piotr z Alkantary żył w latach 1499-1562. Odbył najpierw studia humanistyczne i filozoficzne w Alcántarze, a następnie prawno-cywilne i prawno-kanoniczne w Salamance. Wstąpił następnie do Zakonu Braci Mniejszych. Przyjął święcenia kapłańskie. Pełnił między innymi funkcje gwardiana, mistrza nowicjuszy czy prowincjała dla prowincji hiszpańsko-portugalskiej. W 1555 roku uzyskał w Rzymie zgodę papieża Juliusza III na utworzenie w obrębie Zakonu Braci Mniejszych wspólnoty reformatów charakteryzującej się surowszym podejściem do ubóstwa. Cechował się w swojej duchowości surową ascezą i skrajnym ubóstwem. Odnaczał się wielką czcią dla tajemnicy Trójcy Świętej, Wcielenia i Niepokalanego Poczęcia NMP. Beatyfikowany został w 1629 roku przez papieża Urbana VIII, a kanonizowany w 1669 roku przez papieża Klemensa IX. Kościół Katolicki jego wspomnienie obchodzi 18 października. Jego relikwie znajdują się w sanktuarium Arenas w Hiszpanii, a ich część także w Polsce w klasztorze franciszkańskim w Głubczycach²¹²⁸. W Polsce jego przedstawienia w sztuce pojawiały się przede wszystkim w XVIII wieku²¹²⁹.

---

²¹²⁵A. Mączka, *Piotr Regalado*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 15, red. E. Gigilewicz, Lublin 2011, s. 651.

²¹²⁶T. Słotwiński, M. Damian, *Święci franciszkańscy na każdy dzień*, Wrocław 2003, s. 240-241.

²¹²⁷WBP-KK, RTN, rkps 74., k. 96v.

²¹²⁸Z. Pałubska, *Piotr z Alkantary. 1. Życie*, *Encyklopedia Katolicka*, t. 15, red. E. Gigilewicz, Lublin 2011, s. 626.

²¹²⁹M. Jacniacka, *Piotr z Alkantary. 2. Ikonografia*, *Encyklopedia Katolicka*, t. 15, red. E. Gigilewicz, Lublin 2011, s. 627.

Ustalenie, o kogo chodzi w przypadku świętego Cyriaka męczennika, powoduje równie dużo trudności co w przypadku św. Seweryna. *Martyrologium Romanum* odnotowywało mnóstwo świętych męczenników o tym imieniu. Pod dniem 31 stycznia odnotowane zostało wspomnienie świętych męczenników z Aleksandrii Tarsycjusza, Zotyka, Cyriaka i towarzyszy²¹³⁰. Pod dniem 8 lutego odnotowane jest wspomnienie męczeńskiej śmierci w Rzymie Pawła, Lucjusza i Cyriaka²¹³¹. Pod dniem 16 marca odnotowana jest męczeńska śmierć w Rzymie za cesarzy Dioklecjana i Maksymiana świętych Cyriaka, Szmaragda i Largusa i 20 towarzyszy, których wspomnienie z kolei obchodzone jest 8 sierpnia w rocznicę wydobywania i uczczenia ich relikwii²¹³². Wydaje się najbardziej prawdopodobne, że to relikwie tego Cyriaka znalazły się w kościele bernardynów toruńskich.

Pod dniem 7 kwietnia odnotowana została męczeńska śmierć w Nikomedii świętego Cyriaka z 10 towarzyszami²¹³³. Pod dniem 2 maja odnotowana została męczeńska śmierć w Rzymie z powodu prześladowań cesarza Hadriana świętego Eksuperiusza z żoną Zoe oraz synami Cyriakiem i Teodulusem²¹³⁴. Pod dniem 4 maja odnotowana została w Jerozolimie za rządów cesarza Juliana Apostaty męczeńska śmierć świętego biskupa Cyriaka odwiedzającego miejsca święte²¹³⁵. Pod dniem 5 czerwca odnotowana została męczeńska śmierć w Peruzji poprzez ścięcie za cesarza Decjusza świętych Florencjusza, Juliana, Cyriaka, Marcelina i Faustyna²¹³⁶. Pod dniem 18 czerwca odnotowana została męczeńska śmierć przez ukamienowanie w Maladze w Hiszpanii świętego Cyriaka oraz dziewicy Pauli²¹³⁷. Pod dniem 20 czerwca w Tomis w Poncie odnotowano męczeńską śmierć świętych Cyriaka i Pawła²¹³⁸. Pod dniem 21 czerwca odnotowana została

---

²¹³⁰*Martyrologium Romanum Gregorii XIII Pont. Max. Jussu Editum et Clementis Pp. X auctoritate recognitum*, Antwerpia 1746, s. 27-28.

²¹³¹*Martyrologium Romanum Gregorii XIII Pont. Max. Jussu Editum et Clementis Pp. X auctoritate recognitum*, Antwerpia 1746, s. 36.

²¹³²*Martyrologium Romanum Gregorii XIII Pont. Max. Jussu Editum et Clementis Pp. X auctoritate recognitum*, Antwerpia 1746, s. 67-68, 207-208.

²¹³³*Martyrologium Romanum Gregorii XIII Pont. Max. Jussu Editum et Clementis Pp. X auctoritate recognitum*, Antwerpia 1746, s. 85-86.

²¹³⁴*Martyrologium Romanum Gregorii XIII Pont. Max. Jussu Editum et Clementis Pp. X auctoritate recognitum*, Antwerpia 1746, s. 110-111.

²¹³⁵*Martyrologium Romanum Gregorii XIII Pont. Max. Jussu Editum et Clementis Pp. X auctoritate recognitum*, Antwerpia 1746, s. 112-113.

²¹³⁶*Martyrologium Romanum Gregorii XIII Pont. Max. Jussu Editum et Clementis Pp. X auctoritate recognitum*, Antwerpia 1746, s. 144.

²¹³⁷*Martyrologium Romanum Gregorii XIII Pont. Max. Jussu Editum et Clementis Pp. X auctoritate recognitum*, Antwerpia 1746, s. 155-156.

²¹³⁸*Martyrologium Romanum Gregorii XIII Pont. Max. Jussu Editum et Clementis Pp. X auctoritate recognitum*,

męczeńska śmierć w Afryce świętych Cyriaka i Apolinarego²¹³⁹. Pod dniem 24 czerwca odnotowana została męczeńska śmierć w Satalis w Armenii 7 braci wydalonych przez cesarza Maksymiana ze służby wojskowej za wiarę – byli to Orencjusz, Heros, Farnacjusz, Firmin, Firmus, Cyriak i Longin²¹⁴⁰. Pod dniem 15 lipca odnotowana została poniesiona za cesarza Hadriana dokonana w Sebaste w Armenii męczeńska śmierć kata Cyriaka, który zabijając św. Antiocha, doświadczył cudu, nawrócił się na wiarę Chrystusową i sam poniósł śmierć męczeńską²¹⁴¹. Wreszcie pod dniem 19 grudnia odnotowana została męczeńska śmierć w Nikomedii świętych Cyriaka, Paulilusa, Sekundusa, Anastazjusza, Syndimiusza i towarzyszy²¹⁴².

Wyliczenie to obejmuje aż 13 świętych Cyriaków męczenników. Imię to miało pochodzenie greckie i było formą przymiotnikową pochodzącą od słowa kýrios oznaczającego w popularnym tłumaczeniu „pana”, w grece biblijnej „Boga”. Dla niedzieli w Nowym Testamencie poświadczony jest już zwrot „he kyriaké heméra”, co oznacza dosłownie Dzień Pański. Imię Cyriak mogło oznaczać albo chłopca poświęconego Chrystusowi, albo chłopca urodzonego w niedzielę²¹⁴³.

Najsłynniejszym spośród świętych Cyriaków był rzymski męczennik wymieniany często razem z Largusem i Szmaragdem. Należał on do grupy tzw. Czternastu Wspomożycieli. Był wzywany w różnych potrzebach – w godzinie śmierci, w obronie przed pokusami, opętaniem, w trakcie ataku epilepsji. Poniósł on śmierć męczeńską za Rzymem, przy drodze wiodącej do Ostii, za cesarza Dioklecjana. Informację o nim uzupełniały potem rozmaite legendy²¹⁴⁴.

Wielka popularność imienia Cyriak w czasach prześladowań chrześcijan w Imperium Rzymskim sprawiła, że źródłowy zapis o relikwii męczennika Cyriaka nie mówi nam, który dokładnie święty był wspominany poprzez relikwię. Wszyscy żyli jednak w podobnych czasach i ich relikwia niosła za sobą podobne treści znaczeniowe.

Z kolei w roku 1787 za gwardiana Wiktoryna Glinki wprowadzono do kościoła bernardyńskiego w Toruniu relikwie bł. Mikołaja Faktora oraz bł. Tomasza z Cori. Wprowadzenie relikwii musiało dokonać się w niedzielę 22 lipca 1787 roku, a jak dodaje kronika odbyło się ono

---

Antwerpia 1746, s. 157.

²¹³⁹*Martyrologium Romanum Gregorii XIII Pont. Max. Jussu Editum et Clementis Pp. X auctoritate recognitum*, Antwerpia 1746, s. 158.

²¹⁴⁰*Martyrologium Romanum Gregorii XIII Pont. Max. Jussu Editum et Clementis Pp. X auctoritate recognitum*, Antwerpia 1746, s. 161.

²¹⁴¹*Martyrologium Romanum Gregorii XIII Pont. Max. Jussu Editum et Clementis Pp. X auctoritate recognitum*, Antwerpia 1746, s. 181-182.

²¹⁴²*Martyrologium Romanum Gregorii XIII Pont. Max. Jussu Editum et Clementis Pp. X auctoritate recognitum*, Antwerpia 1746, s. 340-341.

²¹⁴³H. Fros, F. Sowa, *Księga imion i świętych*, t. 1, Kraków 1997, kol. 563-564.

²¹⁴⁴*Ibidem*, ko. 564.

z kościoła śś. Janów pod przewodnictwem kustosza chełmżyńskiego Jakuba Wolskiego²¹⁴⁵. Zachował się nawet szczegółowy opis uroczystości wprowadzającej relikwie do kościoła toruńskich bernardynów – przebiegała ona następująco. Na początku introduktor, czyli w tym wypadku ksiądz kustosz chełmżyński Jakub Wolski miał wyjść z zakrystii przed ołtarz główny w kościele śś. Janów, gdzie czekać już miały obrazy błogosławionych. Następnie miała być odprawiona Litania do Wszystkich Świętych. Po niej rozpocząć miała się procesja, na początku której ustawiony miał być krzyż, potem flety i bębny, potem obrazy błogosławionych poprzedzone przez chorążego z chorągwią bracką, potem muzyka, potem osoby religijne, chorągwie z wizerunkami neobeatyfikowanych i sam introduktor. Przy wejściu do kościoła bernardyńskiego odśpiewane miało być *Te Deum* oraz antyfony, a introduktor miał odśpiewać modlitwę do nowo beatyfikowanych. Na zakończenie miała się odbyć uroczysta Msza wieczorna²¹⁴⁶.

Błogosławiony Mikołaj Faktor urodził się w 1520, a zmarł w 1583 roku. Pochodził z Walencji. W 1537 roku w rodzinnym mieście wstąpił do Zakonu Braci Mniejszych. Pełnił m.in. funkcje kaznodziei, spowiednika siostr, gwardiana i nauczyciela nowicjuszy. W 1571 roku został poproszony przez króla Hiszpanii Filipa II o opiekę duchową nad klaryskami w Madrycie – w klasztorze tym mieszkały siostry związane z dworem panującym oraz ważnymi rodami szlacheckimi. Pod koniec życia przebywał w różnych domach rekolekcyjnych. Miał dar czynienia cudów i prorokowania, a także doświadczał licznych objawień. Został beatyfikowany przez papieża Piusa VI w 1786 roku. Jego wspomnienie Kościół Katolicki obchodzi 23 grudnia²¹⁴⁷.

Święty Tomasz z Cori żył w latach 1655-1729. Pochodził z Cori koło Latiny we Włoszech. Jako mały chłopiec pasł owce, modląc się przy tym. Był nazywany w związku z tym „małym świętym”. Po śmierci rodziców sprzedał owce, a pieniądze przekazał na utrzymanie siostr. Nie zostawiwszy nic dla siebie, wstąpił do Zakonu Braci Mniejszych w 1677 roku. Pełnił funkcje mistrza nowicjuszy w Orvieto. W 1684 roku zamieszkał w klasztorze Bellegrze mającym charakter pustelni. Na kapitule w Murcji przyjęto dla wszystkich franciszkańskich domów odosobnienia ułożone przez niego statuty. Był kaznodzieją i spowiednikiem w okolicach Rzymu, mimo słabego już zdrowia. Został beatyfikowany w 1786 roku przez papieża Piusa VI, a w 1999 roku kanonizowany przez papieża Jana Pawła II. Jego wspomnienie Kościół Katolicki obchodzi 11 stycznia²¹⁴⁸.

---

²¹⁴⁵WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 112r; ADPełp, Bernardyni w Toruniu, sygn. 1, s. 112. Wprowadzenie relikwii miało nastąpić w 16. niedzielę wielkanocną, która w tym roku wypadła 22 lipca.

²¹⁴⁶WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 113r.

²¹⁴⁷T. Słotwiński, M. Damian, *Święci franciszkańscy na każdy dzień*, Wrocław 2003, s. 562-563.

²¹⁴⁸T. Słotwiński, M. Damian, *Święci franciszkańscy na każdy dzień*, Wrocław 2003, s. 28-29.

W zakresie czczonych przez bernardynów toruńskich relikwii dostrzegamy 2 prawidłowości. Z jednej strony mniejszą grupę stanowiły relikwie od dawna czczonych świętych z początków chrześcijaństwa: św. Seweryna, św. Placyda i św. Cyriaka. Z drugiej strony większą część stanowiły relikwie nowo kanonizowanych lub nowo beatyfikowanych świętych i błogosławionych wywodzących się z kręgu Zakonu Braci Mniejszych: św. Piotra Regalado, bł. Pacyfika z Cerano, bł. Mikołaja Factora i bł. Tomasza z Cori (dzisiaj świętego). Z podziału tego wymyka się jedynie św. Piotr z Alkantary, który był jak ci ostatni franciszkaninem, ale jego beatyfikacja i kanonizacja miały miejsce jeszcze w XVII wieku.

Tab. 72. Relikwie wprowadzone do kościoła bernardyńskiego w Toruniu

Relikwia	Rok wprowadzenia	Krąg kulturowy
Seweryn	1731	Wczesnochrześcijański
Placyd	1731	Wczesnochrześcijański
Pacyfik z Cerano	1747	Franciszkański
Piotr Regalado	1747	Franciszkański
Piotr z Alkantary	1771	Franciszkański
Cyriak	1771	Wczesnochrześcijański
Mikołaj Faktor	1787	Franciszkański
Tomasz z Cori	1787	Franciszkański

Opracowanie własne na podstawie: APBK, sygn. W-65; WBP-KK, RTN, rkps 74

6.2. Biblioteka klasztorna bernardynów toruńskich

W niniejszym podrozdziale przeanalizujemy dzieje i księgozbiór biblioteki toruńskiej. Podobnie jak fundowane wyposażenie może nam to wiele powiedzieć o toruńskich bernardynach oraz ich zainteresowaniach.

6.2.1. Biblioteki bernardyńskie

Bibliotek klasztornych było w Polsce tyle ile klasztorów. Już w XVI wieku ich sieć była gęsta, a w kolejnych wiekach uległa zagęszczeniu. Najbogatsze były zasoby bibliotek klasztorów istniejących w momencie upowszechnienia się książki drukowanej. 2. poł. XVII i 1. poł. XVIII w. były okresem zastoju w rozwoju bibliotek klasztornych, ich ożywienie nastąpiła dopiero w czasach stanisławowskich²¹⁴⁹. Liczebność bibliotek klasztornych była różna – wśród podanych przez

²¹⁴⁹ H. E. Wyczawski, *Kościelne zbiory biblioteczne (wiek XVI-XVIII)*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red.

Wyczawskiego przykładów jest licząca 400 książek biblioteka paulinów we Włodawie i licząca kilkanaście tysięcy książek biblioteka cystersów w Pelplinie²¹⁵⁰.

Przed przejściem do analizy biblioteki klasztoru toruńskiego, warto przyjrzeć się innym bibliotekom bernardyńskim. I tak przykładowo biblioteka klasztoru łowickiego w momencie kasaty w 1806 roku liczyła około 5 tysięcy woluminów²¹⁵¹. Była to jedna ze znaczniejszych bibliotek prowincji. Jej ranga była tak wielka, że odwiedził ją nawet biskup Ignacy Krasicki, który pozytywnie ocenił dobór książek i ich rozmieszczenia na półkach, a nawet poprosił o przekazanie kilku pozycji²¹⁵². Inwentarz biblioteki klasztoru bydgoskiego z 1817 roku wykazał z kolei 1989 rękopisów i druków²¹⁵³, biblioteka klasztoru czerniakowskiego obejmowała według inwentarza w 1818 roku 731 woluminów²¹⁵⁴, biblioteka kadyńska w 1811 roku liczyła 1327 woluminów, biblioteka świecka w 1812 roku liczyła 722 woluminy, a biblioteka lubawska w 1821 roku liczyła 2046 woluminów²¹⁵⁵. Kajetan Grudziński, komentując skromny stan biblioteki czerniakowskiej, zwrócił jednak uwagę, że był to klasztor młody powstały dopiero w 1693 roku, który nie miał czasu na zebranie większego księgozbioru²¹⁵⁶.

Badaczom udało się odnaleźć ślady po bernardyńskich bibliotekach. 59 starodruków z biblioteki bernardynów łowickich znalazło się w Bibliotece WSD we Włocławku, a część starodruków z tego klasztoru trafiła także do Biblioteki Kapitulnej w Łowiczu, Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie oraz Biblioteki WSD w Warszawie. W Bibliotece WSD we Włocławku znajduje się ponadto 82 książki z biblioteki klasztornej w Piotrkowie Trybunalskim,

---

M. Rehowicz, t. 2, cz. 1, Lublin 1975, s. 532.

²¹⁵⁰H.E. Wyczawski, *Kościelne zbiory biblioteczne (wiek XVI-XVIII)*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rehowicz, t. 2, cz. 1, Lublin 1975, s. 533.

²¹⁵¹T. Kozłowski, A. K. Sitnik, *Bernardyni łowiccy. Historia klasztoru i kościoła pw. św. Bartłomieja Apostoła w Łowiczu (1469-1806)*, Kalwaria Zebrzydowska 2015, s. 83.

²¹⁵²M. Czapnik, *Księgozbiory klasztorów w Łowiczu i ich pokasacyjne losy*, [w:] *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*, red. M. Derwicha, t. 3, Wrocław 2014, s. 208, 210.

²¹⁵³S. Pastuszewski, *Porozbiorowe losy bernardynów bydgoskich i ich materialnych dzieł*, [w:] *Bernardyni bydgoscy 1480-1829*, red. A. K. Sitnik, Kalwaria Zebrzydowska 2018, s. 189.

²¹⁵⁴K. Grudziński, A. K. Sitnik, *Bernardyni czerniakowscy. Dzieje klasztoru i kościoła oo. Bernardynów w Czerniakowie pod Warszawą (1691-1950)*, „Studia Franciszkańskie”, t. 26: 2016, s. 229-231, s. 188.

²¹⁵⁵W. Zawadzki, *Księgozbiory klasztorów franciszkańskich w Prusach Zachodnich w okresie ich kasaty*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 112: 2019, s. 468, 470, 475.

²¹⁵⁶K. Grudziński, A. K. Sitnik, *Bernardyni czerniakowscy. Dzieje klasztoru i kościoła oo. Bernardynów w Czerniakowie pod Warszawą (1691-1950)*, „Studia Franciszkańskie”, t. 26: 2016, s. 229-231, s. 189.

86 ksiąg z klasztoru w Warcie i 197 ksiąg z klasztoru w Złoczewie²¹⁵⁷. Tymczasem w Bibliotece Elbląskiej odnaleziono 124 starodruki z klasztoru w Kadynach²¹⁵⁸.

O ile wielkość księgozbioru daje nam pewien obraz na temat znaczenia biblioteki w skali prowincji, o tyle jej zawartość treściowa dostarcza niezwykle cennej wiedzy na temat zainteresowań i intelektualnych horyzontów bernardynów prowincji wielkopolskiej, a w szczególności tych spośród nich, którzy przebywali w klasztorze toruńskim.

6.2.2. Dzieje biblioteki toruńskiej

Jak wspomniano w rozdziale III, bernardyni toruńscy, odzyskując kościół Panny Maryi oraz dawny klasztor objęli również w posiadanie dawną franciszkańską bibliotekę, z przejęcia której został też spisany szczegółowy protokół²¹⁵⁹ ukończony i podpisany we wtorek 12 grudnia 1724 roku przez deputatów Andrzeja Dąbskiego, Franciszka Łoskiego i Konstantyna Franciszka Mokronowskiego²¹⁶⁰.

Bernardyni weszli wówczas w posiadanie 758 rękopisów i starodruków pochodzących z dawnej biblioteki franciszkańskiej. Protokół z przejęcia biblioteki nie podaje żadnych informacji na temat treści przejętych pozycji, a jedynie ich formaty oraz szczegółową lokalizację w przejętej właśnie bibliotece²¹⁶¹.

Rekonstrukcja dawnej biblioteki klasztornej toruńskich franciszkanów była przedmiotem szczegółowego studium Wiesławy Kwiatkowskiej²¹⁶². Pierwsze rękopiśmienne książki – głównie o charakterze liturgicznym – przywieźli ze sobą przybyli w 1239 roku do nowo ufundowanego klasztoru w Toruniu franciszkanie. Księgozbiór franciszkanów miał charakter zamknięty i służył wyłącznie wewnętrznym potrzebom zakonników – kształceniowym, naukowym czy zawodowym²¹⁶³. Stopniowo powiększał się on, by w końcu XV wieku liczyć co najmniej 355

---

²¹⁵⁷T. Stolarczyk, *Biblioteki konwentualne dominikanów, karmelitów, reformatów i bernardynów na terenie obecnej Polski Środkowej od średniowiecza do XVIII wieku – źródła do ich dziejów, zachowane księgozbiory, profile treściowe. Komunikat*, [w:] *Bibliotekarz – biblioteka – historia. Materiały pokonferencyjne z okazji Setnej Rocznicy Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich*, red. A. Walkowski, Łódź 2018, s. 80-81.

²¹⁵⁸W. Zawadzki, *Księgozbiór klasztoru bernardyńskiego w Kadynach w zasobach Biblioteki Elbląskiej*, "Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", t. 102: 2020, s. 353.

²¹⁵⁹WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 73r-75v.

²¹⁶⁰Ibidem, k. 75rv.

²¹⁶¹Ibidem, k. 75r.

²¹⁶²W. Kwiatkowska, *Średniowieczna biblioteka klasztoru franciszkanów w Toruniu*, "Folia Toruniensia", t. 1: 2000, s. 9-30.

²¹⁶³Ibidem, s. 9.

woluminów²¹⁶⁴. Wydaje się, że wprowadzenie książki drukowanej w 2. połowie XV wieku mogło znacząco przyspieszyć tempo powiększania się klasztornej biblioteki.

W inwentarzu przedkasacyjnym biblioteki klasztoru bernardyńskiego wyróżniono 2 kategorie, które powiązać należy ewidentnie z dawną biblioteką franciszkańską – było to 225 woluminów rękopiśmiennych oraz 331 woluminów starych druków²¹⁶⁵. Mamy tu więc łącznie 556 woluminów. Liczba ta znacząco różni się od liczby przejętych w 1724 roku aż 758 woluminów aż o 202 woluminy. Nie sposób stwierdzić, czy to efekt uwzględnienia części dawnych pofranciszkańskich starodruków także w innych kategoriach inwentarza czy może efekt utraty części woluminów w wyniku złych warunków przechowywania, kradzieży czy też nieszczęść epoki napoleońskiej.

Wiesława Kwiatkowska zaproponowała podział zawartości dawnej biblioteki franciszkańskiej w Toruniu pod kątem tematycznym na następujące kategorie:

1. Biblie, konkordancje, komentarze
2. Ojcowie Kościoła
3. Teologia spekulatywna
4. Teologia moralna
5. Liturgika
6. Pisma antyheretyckie
7. Ascetyka i mistyka
8. Kaznodziejstwo
9. Historia Kościoła i hagiografia
10. Filozofia
11. Prawo kanoniczne i cywilne
12. Sztuki wyzwolone i nauki przyrodniczo-medyczne²¹⁶⁶.

Jako że bernardyni toruńscy jako dziedzice dawnego klasztoru franciszkańskiego weszli naturalnie w posiadanie ich biblioteki jako całości, nie sposób wiązać poszczególnych pozycji z niej pochodzących z aktualnymi zainteresowaniami i potrzebami toruńskich bernardynów. Wiele z tych książek mogło bowiem pozostawać zupełnie niewykorzystanych. Bernardyni znacząco powiększyli pod swoimi rządami bibliotekę.

Nie wiemy, w jaki szczegółowy sposób bernardyni toruńscy wzbogacali zasób swojej biblioteki klasztornej. Mamy jedynie kilka przykładów. Zmarły w dniu 20 marca 1736 roku w obecności wikariusza klasztoru Antoniego z Głogowa ksiądz Mateusz Donadzki – prepozyt

---

²¹⁶⁴Ibidem, s. 10.

²¹⁶⁵APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 97.

²¹⁶⁶W. Kwiatkowska, *Średniowieczna biblioteka...*, s. 10.

kościół św. Wawrzyńca na przedmieściach Torunia, prebendarz kościoła śś. Janów i notariusz apostolski – podarował w testamencie wiele książek do klasztornej biblioteki²¹⁶⁷. Wiemy także, że w 1768 roku na aukcji 8 tysięcy książek po zmarłym pastarze Krzysztofie Henryku Andrzejku Gerecie toruńscy lektorzy teologii spekulatywnej Władysław Kaczyński oraz Rafał Morowicz zakupili wiele książek do klasztornej biblioteki²¹⁶⁸. Według Zygmunta Mocarskiego tych zakupionych książek było około 200²¹⁶⁹. Książki z biblioteki Gereta łatwo można rozpoznać po charakterystycznym ekslibrisie przedstawiającym na tle labrów z akantami dwupolową tarczę herbową – w górnym polu feniks otoczony płomieniami, w dolnym polu trzy jasne pasy na ciemnym tle²¹⁷⁰. Na wolnym rynku w Toruniu rozmaite książki z różnych stuleci musiały być jednak dostępne także na bieżąco poza tego typu wyjątkowymi wydarzeniami, o czym świadczy zachowany katalog księgarski Samuela Möllera z 1738 roku zawierający ok. 1600 oferowanych przez niego wówczas pozycji, z których połowa były to książki z XVII wieku, 35% książki z XVIII wieku i 15% książki z XVI wieku²¹⁷¹.

Wielkim miłośnikiem klasztornych bibliotek był m.in. ojciec Rafał Morowicz związany z klasztorem toruńskim w latach 60. i 70. XVIII wieku. Szczególnie upodobał sobie jednak bibliotekę łowicką, dla której podarował pierwsze ok. 10 woluminów „własną troską restaurowanych” już w 1764 roku²¹⁷². W czasie swojego nadzoru nad biblioteką klasztoru w Łowiczu wprowadził ewenement na skalę Polski w zakresie ekslibrisów – zamiast odbijać go z metalowej formy, odbijał go z formy drzeworytniczej²¹⁷³.

Wojny napoleońskie przyniosły katastrofę dla biblioteki toruńskich bernardynów. Klasztor w latach 1806-1813 był zajęty przez wojska francuskie. Jedną z zachowanych w Archiwum Państwowym w Toruniu jednostek zawiera inwentarz książek wyrzuconych przez Francuzów oknami z klasztoru bernardyńskiego i za życzliwością sióstr benedyktynek złożonych w ich

---

²¹⁶⁷ APBK, sygn. W-65, s. 268.

²¹⁶⁸ WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 93v; I. Imańska, *Książnica Kopernikańska a kolekcjonerstwo w dawnym Toruniu. Na przykładzie książek z biblioteki pastora Krzysztofa Henryka Andrzejka Gereta*, "Folia Toruniensia", t. 13: 2013, s. 29-43.

²¹⁶⁹ Z. Mocarski, *Książka w Toruniu do 1793 roku*, Toruń 1933, s. 124.

²¹⁷⁰ K. Wyszomirska, S. Wyszomirski, *Toruński ekslibris XVIII wieku w zbiorach Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu*, Toruń 1998, s. 23.

²¹⁷¹ I. Imańska, *Katalog toruńskiego księgarza Samuela Janssona Möllera z 1738 roku w zbiorach Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie*, "Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", t. 113: 2020, s. 205.

²¹⁷² M. Czapnik, *O. Rafał Morowicz (1730-1819) – bibliotekarz i kronikarz zakonu bernardynów*, [w:] *Przestrzeń klasztoru – przestrzeń kultury. Piśmiennictwo, książka, edukacja*, red. J. Pietrzak Thébault, Ł. Cybulski, Warszawa 2017, s. 249.

²¹⁷³ Z. Mocarski, *Exlibris łowicki OO. Bernardynów. Jego właściciel*, wyd. po śmierci autora S. Lisowski, Toruń 1947, s. 9-10.

klasztorze²¹⁷⁴. Szafy, w których książki te były przechowywane, zostały spalone przez Francuzów²¹⁷⁵. Inwentarz ten zawiera 1616 pozycji i jest podpisany przez gwardiana Faustyna Lenteckiego²¹⁷⁶. W 1817 roku książki te były już przekazane do ratusza do królewskiej komisji²¹⁷⁷. Nie był to jednak cały księgozbiór klasztorny, bo większa jego część pozostała w bibliotece – książek tych było 2470²¹⁷⁸.

O ile w 1724 roku przejmowali zatem bernardyni zaledwie 758 woluminów, o tyle w 1821 roku w momencie kasaty zdawali ich aż 4086. Powiększyli więc oni bibliotekę przeszło 5-krotnie. Właśnie spośród tych nowych obiektów będą doszukiwał się odbicia intelektualnych potrzeb i zainteresowań toruńskich bernardynów, zwracając szczególną uwagę zwłaszcza na pozycje wydane po 1724 roku, które uzupełniały zasób toruńskiej biblioteki w trakcie istnienia klasztoru. Błąd popełnił Wojciech Zawadzki, sugerując, że księgozbiór toruński liczył jedynie 1646 pozycji, skorzystał on bowiem w Archiwum Państwowym w Gdańsku jedynie z katalogu książek, które przeszły przez klasztor benedyktynek²¹⁷⁹.

Losy księgozbioru po kasacie były bardzo skomplikowane. Pierwszeństwo w przejmowaniu książek miały Ministerstwo Oświecenia Publicznego oraz Biblioteka Królewska w Berlinie, a po nich biblioteki uniwersyteckie. Pozostały księgozbiór trafiał do dyspozycji lokalnego biskupa, który najczęściej przekazywał go do seminarium duchownego. Wiele książek trafiło na makulaturę. Księgozbiory często długo pozostawały w opuszczonych pomieszczeniach klasztornych, gdzie ulegały uszkodzeniu. Jeszcze w 1836 roku pruski komisarz odwiedzał biblioteki po skasowanych klasztorach²¹⁸⁰.

Już w 1821 roku dr Christian Lucas zabrał do Królewca kilka najcenniejszych rękopisów z biblioteki toruńskich bernardynów. Księgozbiór toruńskich bernardynów trafił następnie do Biblioteki Diecezjalnej w Pelplinie, a w mniejszej części do Biblioteki Gimnazjalnej wchodzącej dziś w skład Książnicy Kopernikańskiej. Książki pobernardyńskie można poznać po charakterystycznych nalepkach grzbietowych ojca Rafała Morowicza²¹⁸¹. W 1837 roku do Pelplina

---

²¹⁷⁴APT, AMT, C, sygn. 4575, s. 57-76.

²¹⁷⁵K. Ciesielska, *Inwentarze...*, s. 222; R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 443.

²¹⁷⁶APT, AMT, C, sygn. 4575, s. 57-76.

²¹⁷⁷K. Ciesielska, *Inwentarze...*, s. 222; R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 443.

²¹⁷⁸APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 97.

²¹⁷⁹W. Zawadzki, *Księgozbiory klasztorów franciszkańskich w Prusach Zachodnich w okresie ich kasaty*, "Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", t. 112: 2019, s. 470-471.

²¹⁸⁰W. Zawadzki, *Księgozbiory klasztorów franciszkańskich w Prusach Zachodnich w okresie ich kasaty*, "Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", t. 112: 2019, s. 467.

²¹⁸¹Z. Mocarski, *Książka w Toruniu do 1793 roku. Zarys dziejów*, Toruń 1934, s. 9-10.

trafiło 511 książek ze skasowanych klasztorów dominikańskiego i bernardyńskiego w Toruniu²¹⁸². Udało się w tamtejszych zbiorach zidentyfikować łącznie 42 starodruki obcych oraz 2 poloniki z klasztoru franciszkanów-bernardynów toruńskich²¹⁸³.

6.2.3. Księgozbiór bernardynów toruńskich

Daje się zauważyć pewną tendencję w strukturze księgozbioru. O ile mnóstwo jest w bibliotece książek z drugiej połowy XVI wieku lub z XVII wieku, o tyle XVIII wiek jest stosunkowo słabo reprezentowany, szczególnie zaś okres po I rozbiórce Polski. Wskazuje to nam na postępujący intelektualny kryzys w zakonie bernardynów, którego stan wiedzy pozostawał z biegiem lat coraz bardziej nieaktualny. Zakonnicy bernardyńscy nie mieli okazji zapoznawać się na szerszą skalę z nowszymi trendami w nauce – choćby nawet w celu niezgodzenia się z nimi i polemiki. O ile jeszcze w 1724 roku bernardyni toruńscy mogli być w znacznym stopniu na bieżąco z nowymi trendami w teologii, filozofii czy kaznodziejstwie, o tyle w 1821 roku odbiegali już oni znacząco od aktualnego stanu wiedzy.

W księgozbiórze bernardynów toruńskich przeważały druki obce, przede wszystkim książki drukowane na obszarze Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego. Innym ważnym źródłem druków była Wenecja.

W niniejszej rozprawie chciałbym przedstawić wybrane elementy wyposażenie biblioteki klasztornej bernardynów toruńskich w podziale na kategorie zainspirowanym propozycją Wiesławy Kwiatkowskiej, zmodyfikowanym jednakże na potrzeby niniejszej pracy:

1. Teologia spekulatywna
2. Teologia moralna
3. Teologia mistyczna
4. Filozofia
5. Retoryka
6. Historia starożytna
7. Historia Kościoła

---

²¹⁸²B. Góra, *Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie 1828-2000*, Kraków 2007, s. 99.

²¹⁸³Ibidem, s. 243, 295. Autorka rozbiła – raczej niesłusznie – starodruki na franciszkanów i bernardynów toruńskich. Jedynie okres 1. połowy XVI wieku to czas, kiedy do biblioteki przy kościele NMP mogły trafić starodruki franciszkańskie, a nie bernardyńskie. Jak jednak wiemy, było ich razem z rękopisami i inkunabułami w 1724 roku zaledwie 758. Tymczasem cała reszta biblioteki w ilości ok. 3500 woluminów została zakupiona później. Tymczasem z proporcji podanej przez autorkę wynika, że znalazła w bibliotece pelplińskiej aż 35 starodruków franciszkańskich i zaledwie 7 bernardyńskich.

8. Historia współczesna
9. Prawo kanoniczne
10. Prawo cywilne
11. Kaznodziejstwo
12. Polonica
13. Prusy Królewskie i Toruń
14. Francisciana i bernardiniana
15. Pisma protestanckie
16. Pisma polemiczne
17. Matematyka i przyrodoznawstwo
18. Medycyna i farmacja

Niniejszy podział jest dostosowany lepiej do specyfiki dostępnego materiału. Pierwsze pięć kategorii jest ściśle związanych z lektoratami prowadzonymi w obrębie prowincji wielkopolskiej. Kolejne dwie kategorie dotyczą uwielbianej przez bernardynów historii w podziale na różne obszary zainteresowań. W kolejnych dwóch kategoriach mamy do czynienia z prawem w podziale na jego główne wydzielane wówczas obszary. Następną kategorią dotyczy wymiaru praktycznego – obejmuje kazania mogące służyć za inspirację dla pracy kaznodziejów. W zupełnie oddzielnej kategorii zostaną pogrupowane sprawy polskie. Dzieł polskich nie mamy w bibliotece bernardynów toruńskich zbyt wiele, więc zasługują one na wyróżnienie. Podobnie na wyróżnienie zasługują woluminy związane z samym zakonem, w tym prace wydane przez toruńskich bernardynów. Jako że bernardyni toruńscy działali w mieście o charakterze w znacznym protestanckim, dla skutecznej działalności prozelickiej musieli znać teologię protestancką, która została uwzględniona w kolejnej kategorii. W oddzielnej kategorii przyjrzymy się woluminom związanym z katolicką polemiką wobec protestantów. W ostatnich dwóch kategoriach przyjrzymy się wreszcie bardzo słabo reprezentowanym kategoriom matematyki i przyrodoznawstwa oraz medycyny i farmacji.

6.2.3.1. Teologia spekulatywna

Teologia spekulatywna to sposób uprawiania teologii, w którym na podstawie pewnych przyjętych na wstępie uznanych za pewne przesłanek, korzystając z zasad logicznego myślenia teolog udowadnia przyjętą na wstępie tezę, odwołując się po drodze do Pisma Świętego, Ojców

Kościoła²¹⁸⁴. Celem teologii spekulatywnej jest wyjaśnianie prawd wiary poprzez rzeczywistość w sposób naturalny poznawaną przez ludzki rozum²¹⁸⁵. W Toruniu od 1737 roku bernardyni kształcili kleryków w ramach lektoratu z teologii spekulatywnej²¹⁸⁶.

Rozpraw z zakresu teologii spekulatywnej posiadali toruńscy bernardyni bardzo dużo. Część wydrukowana w Polsce zostanie omówiona w podrozdziale poświęconym polonicom. Tu przykłady zostaną ograniczone do dzieł zagranicznych.

Posiadali u siebie toruńscy bernardyni rozprawę pod tytułem *Universa Theologia dogmatico-scholastica* autorstwa Dalmacjusza Kickha wydaną we Wiedniu w 1765 roku w 3 tomach²¹⁸⁷. Był to bawarski franciszkanin i zakonny lektor teologii, także prowincjał bawarski. Zmarł w 1769 roku²¹⁸⁸.

Nie zaskakuje zupełnie skorzystanie właśnie z tej rozprawy, skoro jej autorem był ich zakonny współbrat z Bawarii. Warto docenić przy okazji fakt, że książka wydana we Wiedniu w 1765 roku zdążyła jeszcze dotrzeć do biblioteki klasztoru toruńskiego.

Innym ważnym dziełem z zakresu teologii spekulatywnej w zbiorach toruńskich bernardynów były prace autorstwa Honorata Tournely'ego pod tytułami *Praelectiones theologicae, de sacramentis in genere* wydana w Wenecji w 1731 roku oraz *Cursus theologicus scholastico-dogmaticus et moralis* wydana w Kolonii w 1752 roku w 10 tomach²¹⁸⁹. Kurs uwzględniał też teologię moralną, o której szczegółowo będzie mowa w kolejnym punkcie.

Honorat Tournely żył w latach 1658-1729 i był wybitnym francuskim teologiem. W 1686 roku otrzymał doktorat z teologii, a w latach 1688-1716 oraz 1721-1729 wykładał na Sorbonie. Był jednym z kluczowych przeciwników jansenizmu. Richard Costigan określił go jako jednego z najważniejszych teologów swoich czasów²¹⁹⁰.

Biorąc pod uwagę jego pozycję w epoce, nie dziwi, że bernardyni toruńscy chętnie korzystali z jego prac jako podręczników teologicznych. Warto także zwrócić uwagę na nurt krytyki jansenizmu. W punkcie poświęconym pismom polemicznym pojawi się rozprawa autorstwa innego francuskiego autora, której ostrze było w pierwszej kolejności zwrócone przeciwko tej dzisiaj społecznie zapomnianej herezji.

---

²¹⁸⁴Jan Słomka, *Wprowadzenie do teologii katolickiej*, Katowica 2018, s. 79-80.

²¹⁸⁵Marcin Sieńkowski, *Filozofia w teologii w ujęciu Stanisława Kamińskiego*, "Studia Gilsoniana", t. 1: 2012, s. 92.

²¹⁸⁶APBK, sygn. W-7, s. 530.

²¹⁸⁷APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 178.

²¹⁸⁸K. Werner, *Kickh Dalmatius*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 15, Lipsk 1882, s. 711.

²¹⁸⁹APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 169.

²¹⁹⁰R. Costigan, *The Consensus of the Church and Papal Infallibility. A study in the background of Vatican I*, Waszyngton 2005, s. 63.

6.2.3.2. Teologia moralna

Zadaniem teologii moralnej jest ocena konkretnych czynów ludzki działających w określonych okolicznościach w kontekście prawd objawionych²¹⁹¹. W Toruniu od 1743 roku bernardyni kształcili kleryków w ramach lektoratu z teologii moralnej²¹⁹².

Z zakresu teologii moralnej warto zwrócić na przykład uwagę na obecność w księgozbiore toruńskich bernardynów rozprawy Analekta Reiffenstuela pod tytułem *Theologia moralis* – były to dwa egzemplarze wydania z 1730 roku z Częstochowy²¹⁹³ oraz jeden egzemplarz wydania w 1765 roku z Rzymu w dwóch tomach w trzech woluminach²¹⁹⁴.

Reiffenstuel urodził się on w 1641 roku, a zmarł w 1703 roku. W 1658 roku wstąpił do bawarskich reformatów, był lektorem filozofii w Landshut oraz Monachium, a następnie lektorem teologii w Monachium. Wykładał też prawo kanoniczne w biskupim liceum we Freising. Jego najśłynniejszą publikacją była *Theologia moralis* wydana w 1692 roku²¹⁹⁵. Właśnie wspomniany wcześniej Dalmacjusz Kickh był w XVIII wieku wydawcą jego rozprawy z zakresu teologii moralnej²¹⁹⁶. Jako kanonista pozostał Reiffenstuel popularny przez wieki, a jeszcze w okresie po 1862 roku jego podręczniki do prawa kanonicznego stanowiły podstawę nauczania przedmiotu w przemyskim seminarium duchownym²¹⁹⁷.

Obecność podręcznika Reiffenstuela w toruńskim klasztorze bernardynów nie jest niczym zaskakującym. Był to bowiem ich zakonny współbrat z Bawarii. Skoro jego popularność sięgała jeszcze drugiej połowy XIX wieku, to w XVIII wieku tym bardziej można było spodziewać się różnych jego rozpraw. Warto podkreślić, że wszystkie wydania Reiffenstuela posiadane przez toruńskich bernardynów ukazały się już w okresie istnienia klasztoru. Oznaczać to może problem z dostępnością starszych wydań pozycji na rynku antykwarycznym i konieczność czekania na nowsze wydania. Obecność kilku egzemplarzy świadczy, że praca musiała być intensywnie wykorzystywane zapewne głównie na potrzeby studium teologii moralnej.

---

²¹⁹¹Jan Słomka, *Wprowadzenie do teologii katolickiej*, Katowica 2018, s. 138.

²¹⁹²ADPelp, Bernardyni w Toruniu, sygn. 1, s. 105; APBK, sygn. W-7, s. 610.

²¹⁹³APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 163, 165.

²¹⁹⁴APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 178.

²¹⁹⁵J. F. von Schulte, *Reiffenstuel, Johann Georg*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 27, Lipsk 1888, s. 695-696.

²¹⁹⁶K. Werner, *Kickh Dalmatius*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 15, Lipsk 1882, s. 711.

²¹⁹⁷L. Krzyżak, *Nauczanie prawa kanonicznego w seminarium duchownym w Przemyślu – zarys problematyki*, "Studia Elckie", t. 19: 2017, nr 2, s. 135.

Inną popularną pracą z zakresu teologii moralnej był podręcznik *Theologia moralis universa*, którą napisał Paul Gabriel Antoine. Toruńscy posiadali dwa dwuczęściowe wydania tego podręcznika – jedno z Wenecji z 1743 roku, a drugie z Rzymu z 1766 roku²¹⁹⁸.

Paul Gabriel Antoine był francuskim jezuitą, który żył w latach 1678-1743. Do zakonu wstąpił w 1693 roku i przez wiele lat wykładał humaniora, filozofię i teologię. W 1726 roku po raz pierwszy wydał swój podręcznik do teologii moralnej pod tytułem *Theologia moralis universa*, który okazał się jego najpopularniejszym dziełem i doczekał się 26 wydań²¹⁹⁹.

Widać, że bernardyni toruńscy mieli u siebie późniejsze wydania podręcznika. Wskazuje na to jego dużą popularność i niedostępność na lokalnym rynku antykwarycznym starszych wydań. Dzieło musiało być dla nich ważne, skoro pomimo posiadania egzemplarza z 1743 roku ich bibliotekę wzbogacił później również egzemplarz z 1766 roku. Na podstawie powyższych przykładów można stwierdzić, że bernardyni toruńscy w zakresie teologii moralnej korzystali z nowych wydań starszych, klasycznych podręczników do teologii moralnej.

6.2.3.3. Teologia mistyczna

Celem teologii mistycznej było zdobywanie wiedzy o życiu duchowym człowieka. Opierano się tutaj przy tym na wzorach wypracowanych przez św. Bonawenturę, którego pisma służyły za podstawę dla przygotowywanych podręczników. W XVIII wieku najpopularniejszym podręcznikiem tego przedmiotu było dzieło reformaty Chryzostoma Dobrosielskiego pt. *Summarium asceticae et mysticae theologiae* wydane w Krakowie w 1655 roku²²⁰⁰.

Poza św. Bonawenturą duże znaczenie dla wczesnonowożytnej duchowości franciszkanów miały też pisma Harphiusa – niderlandzkiego obserwanta, który uzupełnił poglądy Bonawentury o osiągnięcia szkoły reńsko-niderlandzkiej (m.in. Mistrz Eckhart, Jan Tauler, Henryk Suzo), a także Benedykta Canfielda – angielskiego kapucyna, autora *Zasady doskonałości*²²⁰¹. Harphius był znany w całej zachodniej Europie – we Francji, Niemczech, Hiszpanii, Portugalii czy Włoszech. Jeszcze bardziej znany był zapewne Canfield, który uprościł teksty Harphiusa. Jego opracowanie doczekało

---

²¹⁹⁸APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 178.

²¹⁹⁹G. Johnson, *Antoine Paul Gabriel*, [w:] *Catholic Encyclopedia*, t. 1, red. Ch. Herbermann et al., New York 1907, s. 583.

²²⁰⁰J. Flaga, *op.cit.*, s. 197.

²²⁰¹O. van Aseldonk, *Życie duchowe franciszkanów w XVI-XVIII wieku*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 1, red. H. Gapski, C. S. Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. J. Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 273-274.

się 50 wydań i tłumaczeń. Obaj odegrali ogromną rolę w duchowości franciszkańskiej XVI i XVII wieku²²⁰².

Ciekawym tekstem są także *Exercitia spiritualia* wydane w 1622 roku w Krakowie autorstwa Jakuba Montanariego – generała konwentualnych, który podyktował je w czasie swojego pobytu w Krakowie, z myślą o polskich konwentualach²²⁰³. Był to bardzo eklektyczny model eklektyczny, czerpiący garściami także ze źródeł niefranciszkańskich, skupiony na męce Chrystusa, a także zanurzony w nurcie typowo barokowej dewocji²²⁰⁴.

Toruńscy bernardyni posiadali w swoim zbiorze *Sermones de tempore* Harphiusa wydane w 1484 roku w Spirze, z pewnością pochodzące jeszcze zbiorów starej biblioteki franciszkańskiej²²⁰⁵.

6.2.3.4. Filozofia

Jak wspomniano już wcześniej, bernardyni w obrębie filozofii wprowadzili wykłady z logiki, fizyki oraz metafizyki²²⁰⁶. Wszystkich tych przedmiotów nauczano przede wszystkim na bazie Arystotelesa. Logika obejmowała zajmowała się badaniem elementów składowych myśli ludzkiej takich jak pojęcia, sądy i zdania, bazowała przede wszystkim na sądach o logice wyrażonych w *Organonie* Arystotelesa. Fizyka opierała się z kolei na 8 księgach *Fizyki* Arystotelesa i innych jego traktatach. Podobnie za Arystotelesem nauczano też metafizyki²²⁰⁷.

W przedkasacyjnym katalogu prace związane z arystotelesowsko rozumianą fizyką zostały jednak uwzględnione już w innej kategorii razem z medycyną. W niniejszej analizie zdecydowałem się postąpić zgodnie z tym źródłowej podziałem i dlatego w zakresie filozofii poniżej zostaną umówione jedynie elementy księgozbioru związane z logiką oraz metafizyką.

W zakresie logiki i metafizyki posiadali bernardyni toruńscy stosunkowy aktualny księgozbiór. Wchodziły w jego skład między innymi dwa egzemplarze kompendium z zakresu logiki pod tytułem *Institutiones logicae* oraz jeden egzemplarz kompendium z zakresu metafizyki

---

²²⁰²Ibidem, s. 278-279.

²²⁰³S. C. Napiórkowski, *Model duchowości franciszkańskiej w świetle Exercitia spiritualia Jakuba Montanariego*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 1, red. H. Gapski, S. C. Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. J. Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 288.

²²⁰⁴Ibidem, s. 302-305.

²²⁰⁵APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 113.

²²⁰⁶K. Kantak, *Bernardyni polscy...*, s. 497.

²²⁰⁷J. Flaga, *Formacja i kształcenie duchowieństwa zakonnego w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 1998, s. 206; Zob. też. M. Stawiski, *Bernardyni przasnyscy w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2022, s. 29-30.

pod tytułem *Institutiones metaphysicae* – oba autorstwa Jánosa Iváncsicsa wydane w 1769 roku w Kaliszu²²⁰⁸. János Iváncsics był węgierskim jezuitą żyjącym w latach 1722-1784, który publikował po łacinie m.in. prace z zakresu logiki, metafizyki i matematyki²²⁰⁹. W posiadaniu biblioteki bernardynów toruńskich była też rozprawa Hermanna Osterriedera pod tytułem *Logica critica* wydana we Wiedniu w 1760 roku²²¹⁰. W rozprawie tej ów franciszkański autor wyraził istotny z punktu widzenia badań nad percepcją myśli Leibniza pogląd, że byty utworzone przez przypadkowy zbiór różnych innych bytów jak sterta kamieni są bytami jedynie w umyśle postrzegającego, to rozum postrzegający daje im istnienie jako bytom²²¹¹. Posiadali także bernardyni 2 egzemplarze rozprawy Osterriedera pod tytułem *Metaphysica* wydanej we Wiedniu w 1761 roku²²¹². Przypadki te dowodzą, że w zakresie logiki i metafizyki bernardyni posiadali najnowsze publikacje jeszcze w trzeciej ćwierci XVIII wieku.

Na uwagę zasługuje posiadanie przez bernardynów toruńskich w swoim zbiorze rozprawy *De origine mali* Williama Kinga wydanej w Londynie w 1702 roku²²¹³. Bardzo rzadko spotykamy się u nich z pracami wydanymi na Wyspach Brytyjskich, była to rzecz zgoła wyjątkowa. Autor żył w latach 1650-1729 i był irlandzkim filozofem i teologiem. W rozprawie tej autor krytykuje poglądy manichejskie (przedstawiające świat jako pole walki pomiędzy równoważnymi pierwiastkami dobra i zła) formułowane jako odpowiedź na obecność zła w świecie, dowodząc, że dużo sensowniejszym jest pogląd o stworzenia przez doskonałego Boga, a obecność zła w świecie jest niezbędnym elementem jego doskonałości²²¹⁴.

Najnowszą pracą w księgozbiornie bernardyńskiej z zakresu filozofii była rozprawa ojca benedyktyna Kolumbana Roessera pod tytułem *Institutiones philosophiae de Homine et Deo* wydana w Würzburgu w 1780 roku²²¹⁵. Żył on w latach 1736-1780, w 1760 roku wstąpił do zakonu benedyktynów. W swoich poglądach na logikę był wierny tradycji Arystotelesowskiej, ale był też

---

²²⁰⁸APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 156. Źródło wskazuje, jakoby prace zostały wydane w Trnavie, ale jest to efekt niedokładnego przepisania tytułu, który zawierał informację o tym, że praca została wydana po raz pierwszy w 1763 roku w Trnavie, a teraz jest po raz drugi drukowana w Kaliszu w 1769 roku.

²²⁰⁹Erzsébet Mária Faa-Lendvai, *A tihanyi bencések és olvasmányaik a 18. század végén*, [w:] *Doktorandusz hallgatók IV. konferenciája, 2015. május 14. EKF Líceum Kiadó*, Eger 2016, s. 50.

²²¹⁰APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 157.

²²¹¹Shane Duarte, *The Ontological Status of Bodies in Leibniz (Part II)*, "Studia Leibnitiana", t. 48: 2016, nr 1, s. 73. pp. 68–88.

²²¹²APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 158.

²²¹³APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 158.

²²¹⁴P. Spryszak, *Archbishop William King's Critique of Manichaeism in the Treatise On the Origin of Evil (1702)*, "Studia z Historii Filozofii", t. 13: 2022, nr 4, s. 67.

²²¹⁵APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 158.

otwarty na filozoficzne nowości, jak na przykład poglądy Descartesa, Pascala czy Leibniza. W swojej rozprawie *Institutiones philosophiae de Homine et Deo* odniósł się on też do kluczowych tematów myśli oświeceniowej takich jak rozum, wolność czy tolerancja. Odnosił się on tam zarówno do francuskich myślicieli oświeceniowych (Monteskiusz, Rousseau), jak i brytyjskich (Locke, Smith, Hutcheson). W rozdziale poświęconym antropologii wzzględnął on też stanowiska myślicieli protestanckich czy żydowskich takich jak Mendelsohn, Herder, Tetens, Platner, Sulzer, Reimarus²²¹⁶. Chociaż jest to przypadek odosobniony, że jednak pokazuje, że do klasztoru bernardynów w Toruniu zdążyły dotrzeć treści katolickiego oświecenia z lat 80. XVIII wieku.

6.2.3.5. Retoryka

Retoryka jako sztuka pięknego przemawiania była dla bernardynów jako zakonu typowo kaznodziejskiej wiedzą niezbędną. W księgozbiornie toruńskich bernardynów znajdujemy pozycje z zakresu tej dziedziny wiedzy. Jedną z nich było kompendium pod tytułem *Institutiones Oratoriae* autorstwa Konrada Dietericha wydane w 1661 roku w Giessen w Hesji²²¹⁷. Autor żył w latach 1575-1639, był m.in. dyrektorem szkoły subakademickiej oraz profesorem filozofii na uniwersytecie w Giessen. Jego najslawniejszym dziełem było *Institutiones catecheticae* wydane w 1613 roku w Giessen, był to jeden z najpopularniejszych podręczników wiary luteranńskiej²²¹⁸. Interesująca nas tutaj praca *Institutiones oratoriae* była również niezwykle popularna – wydano ją drukiem przynajmniej 54 razy, a najmlodsze wydanie miało miejsce w 1722 roku²²¹⁹. W okresie funkcjonowania klasztoru bernardyńskiego w Toruniu była to już praca nieco przestarzała. Warto podkreślenia jest, że była to praca przygotowana przez gorliwego luteranina, a mimo to bernardyni toruńscy zapewne bez żadnych oporów korzystali z jego podręcznika krasnomóstwa.

Kolejną pracą z zakresu retoryki, na którą warto zwrócić uwagę, są *Kurtze Fragen aus der Oratoria* autorstwa Johanna Hübnera wydane w 1712 roku w Lipsku. Autor żył w latach 1668-1731 i interesował się zarówno Biblią, jak też retoryką, geografiją i historią. W ciągu swojej kariery zawodowej był m.in. dyrektorem gimnazjum w Merseburgu, właśnie na tym stanowisku napisał

---

²²¹⁶Volodymyr Abaschnik, *Katholische Aufklärung im Benediktinerkloster Banz. "Harmonie und schwesterliche Eintracht zwischen Bibel und Vernunft"*, [w:] *Katholische Aufklärung in Europa und Nordamerika*, red. Jürgen Overhoff, Andreas Oberdorf, Göttingen 2019, s. 224-225. (219-235)

²²¹⁷APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 157.

²²¹⁸G. Bode, *Conrad Dieterich (1575-1639) and the Instruction of Luther's Small Catechism*, rozprawa doktorska na Concordia Seminary w St. Louis, St. Louis 2005, s. 6-7.

²²¹⁹Ibidem, s. 112.

interesującą nas książkę²²²⁰. Pierwsze jej wydanie miało miejsce w 1701 roku w Lipsku²²²¹. Podobnie jak w poprzednim przypadku znów bernardyni korzystali z podręcznika protestanckiego autora, chociaż tym razem podręcznik był znacznie nowszy. Warto zwrócić uwagę, że było to dzieło wydane w Saksonii, która w tym czasie była państwem pozostającym z Rzeczpospolitą w unii personalnej.

6.2.3.6. Historia i literatura starożytna

Posiadali bernardyni toruńscy w swoim księgozborze także liczne prace z zakresu historii i literatury starożytnej. Przyjrzymy się jedynie kilku wybranym przykładom.

Z zakresu historii Rzymu posiadali przykładowo bernardyni toruńscy dwa egzemplarze *Ab urbe condita* słynnego rzymskiego historyka Tytusa Liwiusza – jeden egzemplarz wydany w 1588 roku we Frankfurcie nad Menem wraz z dodatkiem *In Titi Livii Patavini Historiarum Ab Urbe Condita Libros, Qui Quidem Extant, omnes, Observationes* autorstwa Wilhelma Godelevaeusa²²²², a drugi wydany w 1609 roku we Frankfurcie nad Menem z tym samym dodatkiem²²²³.

Najstarszą edycję dzieła Liwiusza dokonaną przez Godelevaeusa w katalogu Worldcat znajdujemy pod rokiem 1552²²²⁴, a najmłodszą pod rokiem 1696²²²⁵. W czasach późnego renesansu było to jedno z dwóch wiodących wydań tekstu Liwiusza.

Autorem jednego był Carlo Sigonio, który w 1555 roku wydał w pięknej formie zrewidowany tekst Liwiusza, z dodanym z tyłu obszernym komentarzem pod nazwą *Scholia*. Dzieło to potem było zrewidowane i wydane w ramach tanich edycji przez Aldo Manuzio. Jedynym rywalem dla tej edycji była interesująca nas w tym miejscu edycja przygotowana przez wydawnictwo Feyerabend z Frankfurtu nad Menem. Również ta edycja opatrzona była obszernym komentarzem w formie samodzielnego tomu. Wstępy opracowane przez Sigismunda Feyerabenda oraz Wilhelma Godelevaeusa dodatkowo przekazują informację o wielkiej rywalizacji pomiędzy edytorami Liwiusza, która została zaogniona przez publikację Carla Sigonia²²²⁶.

---

²²²⁰H. Kämmerl, *Hübner, Johann*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 13, Lipsk 1881, s. 267-269.

²²²¹<https://www.worldcat.org/search?q=fragen+aus+der+oratoria>, dostęp 8 maja 2023 roku.

²²²²APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 135. Formalnie mamy tu do czynienia z dwiema oddzielnymi publikacjami zawartymi w jednym fizycznym woluminie.

²²²³APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 132. Ten egzemplarz zachowany dopiero od strony 17. Formalnie mamy tu do czynienia z dwiema oddzielnymi publikacjami zawartymi w jednym fizycznym woluminie.

²²²⁴<https://www.worldcat.org/title/1252095855>, dostęp 19 maja 2023 roku.

²²²⁵<https://www.worldcat.org/title/31793548>, dostęp 19 maja 2023 roku.

²²²⁶W. McCaughey, *Carlo Sigonio. The Changing World of the Late Renaissance*, Princeton 2016, s. 24-25.

Nie zaskakuje, że w klasztorze bernardynów toruńskich położonym w Prusach Królewskich – obszarze ze znacznym współudziałem ludności, języka i kultury niemieckiej – znalazła się niemiecka edycja Liwiusza, a nie włoska. Dzieło Tytusa Liwiusza było bardzo ważną pozycją w kulturze staropolskiej. W szkołach jezuickich wiedzę historyczną opierano na lekturze przede wszystkim Juliusza Cezara, Tytusa Liwiusza czy Salustiusza²²²⁷. Jeszcze w Collegium Nobilium według programu z 1775 roku łaciny oraz dziejów starożytnych nauczano na jego podstawie²²²⁸.

Mieli bernardyni w swojej bibliotece wydanie listów Marka Tuliusza Cyncerona *Epistolae selectae, cum Plinianis infra subjunctis, nova arte, nativa tamen, multoque commodiore enucleatae* opublikowane w 1728 roku w Lipsku i Wrocławiu staraniem Johanna Joachima Ungnada²²²⁹ czy jego mów *Orationum. cum argomentis, sectionibus capitum, et selectis variantibus lectionibus* opublikowane w 1742 roku w Padwie²²³⁰. Obie prace zostały wydrukowane już w trakcie istnienia klasztoru toruńskiego.

Cynceron był bardzo cenionym autorem starożytnym. Ustawa szkolna jezuitów z 1599 roku rezerwowała dla niego kluczowe miejsce wśród autorów, z których twórczością należy się zapoznawać²²³¹. Na pobliskim Śląsku z kolei aż do końca XVIII wieku Cynceron był chętnie czytany w szkołach zarówno katolickich, jak i protestanckich²²³², a jego pisma były wzorem pięknej łaciny²²³³. Nie sposób nie domyślać się, że uwagi te nie odnoszą się także do innych regionów i krajów. Biorąc pod uwagę ogromne kulturowe znaczenie Cyncerona w epoce wczesnonowożytnej, zaopatrywania się przez bernardynów w najnowsze jego wydania w XVIII wieku jest jak najbardziej spodziewane.

Posiadali także bernardyni toruńscy twórczość Publiusza Wergiliusza Marona – w ich księgozbiorku były przykładowo jego *Opera* opatrzone służebym komentarzem wydane w 1726 roku w Wenecji²²³⁴. Podobnie jak Cynceron także Wergiliusz był autorem niezwykle popularny w ym

---

²²²⁷L. Piechnik, *Przemiany w szkolnictwie jezuickim w Polsce w XVIII wieku*, "Roczniki Humanistyczne", t. 25: 1977, nr 2, s. 41.

²²²⁸J. Flaga, *Z problematyki szkolnictwa publicznego zakonów w Rzeczypospolitej w drugiej połowie XVIII wieku*, "Roczniki Humanistyczne", t. 48: 2000, nr 2, s. 140.

²²²⁹APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 136.

²²³⁰APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 136.

²²³¹M. Nowicki, *Cele kształcenia w poznańskich szkołach średnich okresu staropolskiego do 1773 r.*, "Saeculum Christianum", t. 27: 2020, nr. 2, s. 106-107.

²²³²B. Gaj, *Cynceron – nauczyciel śląskiej młodzieży. Dydaktyzm w retoryce, czyli o wykorzystaniu retoryki cyncerońskiej na przykładzie śląskich gimnazjów humanistycznych od XVI do XVIII w.*, "Symbolae Philologorum Posnaniensium", t. 19: 2009, s. 364.

²²³³Ibidem, s. 366.

²²³⁴APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 131.

czasie, a szczególne uznanie zawdzięczał w okresie wczesnonowożytnym IV eklodze uznanej za mesjanistyczną, a również w jego Eneidzie doszukiwano się ukrytych za alegoriami wątków etyki chrześcijańskiej²²³⁵.

6.2.3.7. Historia Kościoła

Wśród publikacji z drugiej połowy XVIII wieku znajdujemy między innymi wydany w 1768 roku w Wenecji tom pierwszy rozprawy Honorata od św. Marii pt. *Animadversiones in regulas et usum critices spectantes ad historiam ecclesiae, opera patrum, acta antiquorum martyrum, gesta sanctorum*. Honorat od św. Marii był to francuski karmelita bosy żyjący w latach 1651-1729. Zakonnik ten zmierzył się na polu intelektualnym z różnymi niepokojącymi dla katolicyzmu prądami intelektualnymi swoich czasów, jakimi były m.in. herezje kwietyzmu i jansenizmu czy rozpowszechnianie się kartezjanizmu w filozofii oraz racjonalizmu w badaniach nad Pismem Świętym i historią. Ze względu na swoje umiarkowanie w słowach cieszył się on szacunkiem także pośród swoich przeciwników. Jednym z jego najsłynniejszych dzieł była napisana po francusku rozprawa pt. *Réflexions sur les règles et l'usage de la critique* wydana w trzech tomach w latach 1712, 1717 i 1720, podejmująca się analizy źródeł do historii Kościoła, patrystyki czy hagiografii. O ile na poziomie teoretycznym praca ta była bez zarzutu, o tyle w wymiarze praktycznym już w momencie wydania była przestarzała. Była on wielokrotnie przedrukowywana, w tym po łacinie, włosku i hiszpańsku²²³⁶. Bernardyni toruńscy posiadali w swojej bibliotece właśnie łacińskie wydanie tego dzieła. Obecność pracy w księgozbiorze bernardynów toruńskich potwierdza właściwe dla zakonu bernardyńskiego zainteresowanie nauką historyczną. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że była to rozprawa krytyczna, wykorzystująca w warsztacie historycznym zdobycze racjonalizmu. Z drugiej strony należy ze smutkiem zauważyć, że praca ta trafiła do księgozbioru bernardyńskiego z ponad 50-letnim opóźnieniem względem pierwszego wydania.

6.2.3.8. Historia nowożytna

Pośród książek przeniesionych do klasztoru benedyktynek znajdowała się praca pt. *Moscovia gloriosa*²²³⁷ wydana w Erfurcie 1741 i 1742 roku²²³⁸. Opisuje ona panowanie cara Piotra

---

²²³⁵M. Walińska, *Szyfr; kod i konwencja. Staropolskie sposoby „mówienia mitologią”*, "Napis", t. 17: 2011, s. 100.

²²³⁶ B. Zimmermann, *Honoratus a Sancta Maria*, [w:] *Catholic Encyclopedia*, red. Ch. Herbermann et al., t. 7, New York 1910, s. 451-452.

²²³⁷APT, AMT, C, sygn. 4575, s. 75.

²²³⁸*Moscovia Gloriosa. Das unter dem Allerdurchlauchtigsten, Großmächtigsten und unüberwindlichsten Kayser und*

I Wielkiego. Praca ta po dziś dzień jest używana przez historyków jako źródło wiedzy o czasach Piotra I Wielkiego²²³⁹.

Inną pracą z tego gatunku w bibliotece bernardynów toruńskich była biografia kardynała Richelieu wydana w 1695 roku w Kolonii²²⁴⁰. Był on niezwykle ważną postacią dla francuskiej polityki. Przez wielu uważany długo za makiawelistycznego polityka w szatach kardynała, zgodnie z ustaleniami nowszej literatury kierował się jednak też w swojej działalności także koncepcją racji stanu²²⁴¹.

6.2.3.9. Prawo kanoniczne

Jedną z nowszych pozycji prawnych w księgozbiornie bernardynów toruńskich była rozprawa Giovanniego Vincenzo Graviny pt. *Institutiones canonicae* wydana w 1747 roku w Weronie. Gravina był włoskim literatem i prawnikiem żyjącym w latach 1668-1718. W Rzymie w Akademii La Sapienza był kierownikiem katedry prawa cywilnego, a potem prawa kanonicznego²²⁴². W katalogu WorldCat najstarsze dostępne wydanie pochodzi z roku 1742 z Turynu, a zamieszczona w tytule adnotacja *Nunc primum in lucem editae* wskazuje wyraźnie, że było to wydanie pierwsze dzieła²²⁴³. Bernardyni toruńscy posiadali zatem w tym wypadku w swojej bibliotece dzieło nowe utytułowanego prawnika, związanego z ośrodkiem rzymskim. Praca Graviny pozostawała bardzo długo popularna, bowiem jeszcze w 1821 roku publikację tę wydano po raz pierwszy na ziemiach polskich w Warszawie z dopiskiem *Cleri Poloni et seminariorum commodo, novissime reimpressae. Jeszcze po 1862 roku podręcznik ten był podstawą do nauczania prawa kanonicznego w przemyskim seminarium duchownym*²²⁴⁴.

Bernardyni toruńscy mieli też w swoim księgozbiornie tomy 1 i 3 rozprawy autorstwa księdza Vincenzo Lupoliego pod tytułem *Juris ecclesiastici praelectiones* wydane w 1787 roku w Wenecji. Najstarsze wydanie pracy w katalogu WorldCat pochodzi z roku 1777²²⁴⁵. Autor żył

Selbsterhalter aller Reussen Petri I. oder Großen höchst glücklich blühende Moscau, Erfurt 1741, Erfurt 1742.

²²³⁹S. Richter, *Instruments to ensure dynasty in Russia under Peter I and Ekaterina I: coregency and the role of German testaments*, [w:] *Studies in medieval and early modern social history and culture*, red. A. Y. Prokopiev, Saint Petersburg 2015, s. 308-335.

²²⁴⁰APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 127; J. Leclerc, *Vie du Cardinal Duc de Richelieu*, Colonia 1695.

²²⁴¹W. F. Church, *Richelieu and Reason of State*, Pirnceton 1972, s. 8.

²²⁴²Gravina, Giovanni Vincenzo, [w:] *Encyclopædia Britannica*, t. 12, red. H. Chisholm, Cambridge 1911, s. 383-384.

²²⁴³<https://www.worldcat.org/title/444867326>, dostęp 7 maja 2023 roku.

²²⁴⁴L. Krzyżak, *Nauczanie prawa kanonicznego w seminarium duchownym w Przemyślu – zarys problematyki*, "Studia Elckie", t. 19: 2017, nr 2, s. 135.

²²⁴⁵<https://www.worldcat.org/title/420081939>, dostęp 7 maja 2023 roku.

w latach 1737-1800, był księdzem i prawnikiem, a w latach 1792-1800 był biskupem włoskiej diecezji Telese o Cerreto²²⁴⁶. Po raz kolejny zauważamy, że w zakresie prawa kanonicznego byli bernardyni toruńscy zaopatrzeni w najnowsze pozycje ze świata włoskiego. Jest to tym bardziej, że z lat 80. i 90. XVIII wieku w katalogu biblioteki klasztornej zanotowano jedynie pojedyncze pozycje, a wśród nich właśnie *Juris ecclesiastici praelectiones* księdza Lupolięgo.

6.2.3.10. Prawo cywilne

Bernardyni nie ograniczali się w swoim zainteresowaniu jedynie do prawa kanonicznego. W ich księgozbiórze znajdujemy bardzo znaną i cenioną pracę z zakresu prawa cywilnego Georga Adama Struvego pod tytułem *Iurisprudentia romano-germanica forensis* w wydaniu z 1726 roku z Genewy. Georg Adam Struve żył w latach 1619-1692 i był znanym niemieckim prawnikiem. *Iurisprudentia* opracował po wykładach w Jednie, w trakcie swojego pobytu w Weimerze. Praca ma charakter kompendium wprowadzającego do całego obowiązującego prawa w układzie instytucjonalnym. Nazywano ją *Mały Struve* i była wydawana przez ponad wiek – pierwsze wydanie pochodzi z roku 1670, a ostatnio z roku 1771²²⁴⁷. Inaczej niż w przypadku dzieł z zakresu prawa kanonicznego, mamy tu już do czynienia z publikacją w jednej z późniejszych edycji. Zamiast Włoch, pojawia się też autor niemiecki. Podobnie jak w przypadku pozostałych licznych niemieckich prac jest to wyraźne wskazanie, że klasztor bernardynów w Toruniu pozostawał w wyraźnym zakresie wpływów nauki i kultury niemieckiej.

6.2.3.11. Kaznodziejstwo

Kaznodziejstwo stanowiło dla bernardynów jedno z podstawowych pól ich aktywności. Specyfika pracy kaznodziejskiej wymaga poszukiwania różnych pomysłów i inspiracji, w związku z czym bardzo pożądana była możliwość zapoznania się dziełami szanowanych i uznanych kaznodziejów, którzy postanowili udostępnić swoje kazania szerszej publiczności poprzez ich wydanie drukiem.

Wydane drukiem kazania są też jednym z kluczowych narzędzi do poznania dawnego kaznodziejstwa. W oparciu o zachowane bernardyńskie kazania z XVI i XVII wieku daje się wysnuć wniosek, że bernardyńscy kaznodzieje stawiali sobie przede wszystkim cele moralizatorskie, starając się o „kształtowanie i kontrolowanie zachowań, o upominanie, kielznanie

---

²²⁴⁶G. Rossi, *Catalogo de' Vescovi di Telese*, Neapol 1827, s. 198-205.

²²⁴⁷J. Eisenhart, *Struve, Georg Adam*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 36, Monachium 1893, s. 677-681.

afektów i odstręczenie od grzechu”²²⁴⁸. Wątki teologiczne pozostawały w kazaniach na uboczu, a z Pisma Świętego brano najczęściej inspirację do różnych moralizatorskich chwytów²²⁴⁹.

Jeśli chodzi o wiek XVII, to w swoim księgozbiorze posiadali bernardyni kazania Michała Pexenfeldera pod tytułem *Concionator historicus* – 2 egzemplarze wydania z 1680 roku z Monachium²²⁵⁰ oraz 1 egzemplarz wydania z 1683 roku z Monachium²²⁵¹. Autor był jezuitą²²⁵² i żył w latach 1613-1685²²⁵³. Obecność 3 egzemplarzy tego jednego dzieła wskazuje, że było ono ważną inspiracją dla toruńskich bernardyńskich kaznodziejów.

Z kazań XVIII-wiecznych warto zwrócić uwagę na *Annus apostolicus continens conciones*, którego autorem był Zachariasz Laselve – w księgozbiorze toruńskich bernardynów znajdowały się 2 egzemplarze wydania z 1759 roku z Wenecji²²⁵⁴ oraz wydanie z 1760 roku z Kolonii i Frankfurtu²²⁵⁵.

Był to francuski franciszkanin z nurtu rekolektów oraz lektor teologii spekulatywnej²²⁵⁶. Jego kazania w XVIII-wiecznej Rzeczypospolitej – jak się zdaje – były dość popularne. Dariusz Główka znalazł aż 5 razy jego książki w niedużych księgozbiorach plebanów z diecezji płockiej w aktach wizytacji z lat 1775-1776, gdy dla porównania najpopularniejszy Wysocki pojawia się 13 razy²²⁵⁷. Biorąc pod uwagę jego popularność oraz przynależność do Ordo Fratrum Minorum, nie dziwi zupełnie, że bernardyni toruńscy posiadali aż 3 woluminy jego kazań. Na podkreślenie zasługuje też posiadanie przez bernardynów stosunkowo późnych wydań, co dowodzi, że większe zainteresowanie jego kazaniem wykazywali pod koniec panowania Augusta III.

Nie mieli u siebie jednak bernardyni wyłącznie kazań katolickich. Znajdujemy bowiem przykładowo w bibliotece klasztornej zbiór kazań Jacoba Reichmanna pod tytułem *Geistliche*

---

²²⁴⁸J. Drob, *Drukowane kazania franciszkańskie XVI-XVIII wieku. Próba postawienia problemu*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 1, red. H. Gapski, C. S. Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. J. Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 338.

²²⁴⁹Ibidem.

²²⁵⁰APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 174-175.

²²⁵¹APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 173.

²²⁵²M. Pexenfelder, *Concionator historicus*, Monachium 1680, strona tytułowa.

²²⁵³M. Ruiz Sánchez, *La Epistola Sosae ad sodales de Juan de Iriarte y el género de la epistola poética en el siglo XVIII*, "Fortunatae Año", t. 29: 2019, nr 1, s. 38.

²²⁵⁴APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 175, 178.

²²⁵⁵APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 172.

²²⁵⁶Zob. Zacharia Laselve, *Annus apostolicus continens conciones*, Wenecja 1759, strona tytułowa.

²²⁵⁷D. Główka, *Księgozbiory duchowieństwa płockiego w XVIII wieku*, "Kwartalnik Historyczny", t. 52: 1995, nr 2, s. 19.

Vorraths-Kammer zu Predigten wydany w 1685 roku w Plauen w Saksonii²²⁵⁸. Jacob Reichmann urodził się ok. 1624 roku, a zmarł w 1688 roku. Studiował w kolebce luteranizmu w Wittenberdze, był rektorem gimnazjum w Torgau²²⁵⁹. Widać, że bernardynom zależało na tym, aby znać sposób przepowiadania luterskich predykantów, aby samemu jak najlepiej chronić wiernych niemieckiego pochodzenia przed ich wpływem, a jednocześnie skuteczniej prowadzić zabiegi prozelickie.

6.2.3.12. Polonica

W zbiorze biblioteki toruńskich bernardynów było trochę prac polskich autorów, a także dzieł dotyczących polskiego prawa, polityki i historii. Dla przypisania do tej kategorii nie ma znaczenia ani język książki, ani jej tematyka.

Najpopularniejszym polskim autorem w zbiorach toruńskich bernardynów był niewątpliwie Tomasz Młodzianowski. Jego książki obecne to w księgozbiornie *Praelectiones de Deo* wydane w 1666 roku w Gdańsku²²⁶⁰, *Praelectiones de angeli et actibus humanis* wydane w 1667 roku w Gdańsku²²⁶¹, *Praelectiones de jure et justitiae* wydany w 1667 roku we Lwowie²²⁶², dwa egzemplarze *Praelectiones theologicae de Poenitentiae* wydane w 1670 roku w Krakowie²²⁶³, dwa egzemplarze *Praelectiones de peccati* wydane w 1671 roku w Krakowie²²⁶⁴, *Praelectiones metaphysicae et logicae* wydane w 1671 roku w Gdańsku²²⁶⁵, *Praelectiones de sacramentis* wydany w 1674 roku w Poznaniu²²⁶⁶, piąty tom serii *Integer Cursus theologicus et philosophicus quinque tomis comprehensus* wydany w 1682 roku w Moguncji i Gdańsku pod tytułem *Praelectiones philosophicae in Octo Libros Physicorum*²²⁶⁷ oraz *Recollectiones ad Methodum S. Patri Nostris Ignatii* wydane w Poznaniu w 1682 roku²²⁶⁸.

---

²²⁵⁸ APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 174.

²²⁵⁹ <https://orgelpredigt.ur.de/E010102>, dostęp 19 maja 2023 roku.

²²⁶⁰ APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 146.

²²⁶¹ APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 147.

²²⁶² APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 147.

²²⁶³ APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 146-147. Jeden egzemplarz w 1817 roku był już bez karty tytułowej, a zatem także miejsca i roku wydania – zob. APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 147.

²²⁶⁴ APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 146-147. Jeden egzemplarz w 1817 roku był już bez karty tytułowej, a zatem także miejsca i roku wydania – zob. APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 147.

²²⁶⁵ APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 146.

²²⁶⁶ APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 147.

²²⁶⁷ APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 147.

²²⁶⁸ APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 153.

Tomasz Młodzianowski żył w latach 1622-1686 i był polskim jezuitą oraz teologiem dogmatystą, moralistą, polemistą i liturgistą. Do nowicjatu jezuickiego wstąpił w 1637 roku, święcenia prezbiteratu otrzymał w 1648 roku. W latach 1654-1656 był misjonarzem w Persji w Isfahanie. Po powrocie do kraju był m.in. wykładowcą teologii, kaznodzieją, kapelanem dworskim, a w latach 1680-1683 rektorem kolegium jezuickiego w Poznaniu²²⁶⁹.

Jerzy Bajda określił jego twórczość jako „wybitnie scholastyczną”. Był on „niezmiernie ścisły w precyzowaniu pojęć, dbały o prawa logiki i uczciwość w formułowaniu tez i wniosków”. W swojej twórczości był on przede wszystkim dogmatykiem i teoretykiem – nawet w dziełach z zakresu teologii moralnej przeważała u niego teoria i spekulacja²²⁷⁰.

W księgozbiorze bernardyńskim mamy do czynienia z serią podręczników teologii i filozofii Młodzianowskiego, a także z jednym dziełem z zakresu teologii ascetycznej – *Recollectiones* – z medytacjami ignacjańskim²²⁷¹. Warto zwrócić uwagę, że pomimo imponującej liczby aż 11 woluminów w dziełami Młodzianowskiego nie było w bibliotece toruńskich bernardynów kompletu jego podręczników. Brakowało następujących książek: *Praelectiones theologicae de fide, spe et charitate* wydanej po raz pierwszy w Lesznie w 1674 roku oraz *Praelectiones theologicae de Incarnatione* wydanej po raz pierwszy w Krakowie w 1674 roku²²⁷².

Nie będzie nadużyciem konstatacja, że dla toruńskich bernardynów podręczniki Młodzianowskiego musiały mieć duże znaczenie, zwłaszcza, że aż 2 z nich były w dwóch egzemplarzach. Bez wątplenia książki mogły być niezwykle cenne dla prowadzących w Toruniu wykłady lektorów filozofii i teologii. Niewykluczone, że był on dla nich jedną z podstawowych lektur.

Posiadali też toruńscy bernardyni w swoim zbiorze kazania Antoniego Węgrzynowicza. Był on kaznodzieją reformackim w Bieczu i Wieliczce, później także prowincjałem małopolskim. Nie były to raczej jego kazania głoszone z ambon, a tekst specjalnie przygotowany do druku, na co wskazują m.in. przedmowy do czytelnika czy odnośniki²²⁷³.

---

²²⁶⁹L. Grzebień, *Młodzianowski Tomasz h. Dąbrowa (1622-1686)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 3, red. H. E. Wyczawski, Warszawa 1982, s. 143-144.

²²⁷⁰J. Bajda, *Teologia moralna (kazuistyczna) w XVII-XVIII wieku*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, t. 2, cz. 1, Lublin 1975, s. 287.

²²⁷¹Przypisanie dzieła do działu teologii ascetycznej to propozycja niniejszej pracy. Ludwik Grzebień umieszcza tę pracę w innej kategorii niż podręczniki teologiczne – zob. L. Grzebień, *Młodzianowski Tomasz h. Dąbrowa (1622-1686)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 3, red. H. E. Wyczawski, Warszawa 1982, s. 145.

²²⁷²L. Grzebień, *Młodzianowski Tomasz h. Dąbrowa (1622-1686)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 3, red. H. E. Wyczawski, Warszawa 1982, s. 144.

²²⁷³Z. Baran, *Kaznodziejstwo Antoniego Węgrzynowicza OFM (1658-1721) na tle kazań franciszkańskich doby baroku*, cz. 2, red. H. Gąpski, C. S. Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. J. Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów

Dzieło to jest „typowo alegorycznym traktatem mariologicznym, któremu autor nadał formę zbioru kazań, a zarazem zbioru materiałów o tematyce moralnej dla wykorzystywania ich w kazaniach niedzielnych”²²⁷⁴. Celem traktatu jest przedstawienie dogmatycznego uzasadnienia dla poglądu o Niepokalanym Poczęciu NMP. Autor wykorzystał tu kontekst biblijny, wyjaśnił biblijne alegorie, a także przedstawił historyczne poglądy teologów, filozofów, dzieła sztuk plastycznych, poezję i emblematy oraz motywy historyczne wskazujące na Niepokalane Poczęcie NMP²²⁷⁵. Posługiwał się tym autor nienaganną łaciną, a określenie *Polonus* przy jego nazwisku wskazuje, że zakładał dotarcie traktatu do czytelników z całej Europy²²⁷⁶. Był on najpopularniejszym literatem-kaznodzieją doby saskiej, a jego kazania można było znaleźć we wszystkich zakonnych krakowskich bibliotekach, a czasem także w domach mieszczańskich²²⁷⁷. Najbardziej wyśmienitymi jego dziełami były Kazań niedzielnych księga pierwsza oraz Kazań niedzielnych księga trzecia. Wyróżniały się ona znacznie na tle jego twórczości, a także na tle epoki²²⁷⁸.

Niewiele mniej popularny był Adrian Miaskowski. W księgozbiornie bernardynów toruńskich znajdowały się jego następujące dzieła: dwa egzemplarze *Deus in Essentia unus, in Personis trinus* wydane w Pradze w 1723 roku²²⁷⁹, dwa egzemplarze *Deus homo* wydane w Pradze w 1728 roku²²⁸⁰, dwa egzemplarze *Angeli theologicae propugnanti* wydane w Poznaniu w 1730 roku²²⁸¹ oraz *Tractatus de fine ultimo* wydane w Poznaniu w 1731 roku²²⁸².

Adrian Miaskowski żył w latach 1657-1737 i był polskim jezuitą, autorem dzieł teologicznych, rektorem kilku kolegiów oraz prowincjałem. Roman Darowski określił go jako jednego z wybitniejszych jezuitów przełomu XVII i XVIII wieku²²⁸³. Jego rozprawy teologiczne musiały być bardzo cenione przez toruńskich bernardynów, skoro 3 na 4 z nich były w bibliotece toruńskiej aż w dwóch egzemplarzach.

1998, s. 179-180.

²²⁷⁴Z. Baran, *Kaznodziejstwo Antoniego Węgrzynowicza OFM (1658-1721) na tle kazań franciszkańskich doby baroku*, cz. 2, red. H. Gapski, C. S. Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. J. Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 188.

²²⁷⁵Ibidem, s. 188-189.

²²⁷⁶Ibidem, s. 189.

²²⁷⁷Ibidem, s. 205-206.

²²⁷⁸Ibidem, s. 206-207.

²²⁷⁹APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 146, 148.

²²⁸⁰APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 147.

²²⁸¹APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 146-147.

²²⁸²APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 146.

²²⁸³R. Darowski, *Adrian Miaskowski SJ (1657-1737) jako filozof*, "Forum Philosophicum", t. 6: 2001, s. 203.

W zbiorach toruńskich bernardynów znajdowało się jedno dzieło toruńskiego poczmistrza Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego pod tytułem *Promienie cnót królewskich* wydane w 1742 roku w Poznaniu²²⁸⁴.

Jak już wspomniano wcześniej, Jakub Kazimierz Rubinkowski był blisko związany z toruńskimi bernardynami. Ufundował w 1740 roku ołtarz Jezusa Miłosiernego, a bernardyni toruńscy na kartach swojej kroniki w kontekście jednej z politycznych inicjatyw Rubinkowskiego umieścili też paszkwil na jego ówczesnego wielkiego politycznego rywala Kazimierza Leona Schwerdtmanna.

Utwór ten miał charakter historyczno-panegiryczny i był napisany na cześć króla Rzeczypospolitej Augusta II Mocnego²²⁸⁵. Krzysztof Obremski przypuszcza, że utwór ten wydany w 1742 roku mógł być bezpośrednim wyrazem wdzięczności Rubinkowskiego wobec kolejnego króla Augusta III Sasa, który właśnie w 1742 roku potwierdził Rubinkowskiego przywilej na produkcję i wyszynk alkoholu w jego dobrach w Rubinkowie oraz jego prawa własności do tego obszaru²²⁸⁶. Jednocześnie podkreślił Obremski, że Rubinkowski miał obiektywne powody, by żywić też wdzięczność wobec samego zmarłego już króla Augusta II Mocnego, którego życzliwość była głównym motorem jego kariery²²⁸⁷. Autor ten na innym miejscu zwrócił również uwagę, że panegiryk ten miał pomóc zapomnieć królowi Augustowi III Sasowi o niewierności Rubinkowskiego w latach 1733-1735 i popieranie w czasie wojny o polską sukcesję króla Stanisława Leszczyńskiego²²⁸⁸.

Warto dodać tu jednak także pewien kontekst toruński. Otóż za panowania Augusta III poczmistrz Jakub Kazimierz Rubinkowski bez wątpienia mógł się czuć pomijany, nie otrzymując żadnych nominacji na burgrabiego i pozostając szeregowym rajcą. Burgrabią toruńskim został on tylko jednokrotnie w 1731 roku za panowania Augusta II Mocnego²²⁸⁹. Tymczasem jego najgorszy wróg i konkurent pośród toruńskich katolików Kazimierz Leon Schwerdtmann cieszył się nieustannymi zaszczytami, dożywotnio od 1732 roku pełniąc urząd toruńskiego burmistrza²²⁹⁰. Być

---

²²⁸⁴ APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 150.

²²⁸⁵ A. Kucharski, K. Maliszewski, *Wstęp. Jakub Kazimierz Rubinkowski – korespondent*, [w:] *Listy Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego do Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej*, Toruń 2017, s. 17.

²²⁸⁶ K. Obremski, *Panegiryczna sztuka postaciowania: August II Mocny (J. K. Rubinkowski, Promienie cnót królewskich...)*, Toruń 2003, s. 240.

²²⁸⁷ Ibidem.

²²⁸⁸ K. Obremski, *Jakub Kazimierz Rubinkowski. Dziejopis i człowiek saskiego półwiecza*, Warszawa 2008, s. 114.

²²⁸⁹ A. Kucharski, K. Maliszewski, *Rubinkowski Jakub Kazimierz*, [w:] *Toruński Słownik Biograficzny*, t. 5, red. K. Mikulski, Toruń 2007, s. 188.

²²⁹⁰ Zob. J. Dygdała, *Schwerdtmann Kazimierz Leon*, [w:] *Toruński Słownik Biograficzny*, t. 2 red. K. Mikulski, Toruń 2000, s. 210-212.

może publikacja była próbą podniesienia swoich notowań na dworze i uzyskania godności burgrabiego, która przynajmniej nominalnie postawiłaby go ponad Schwerdtmannem.

Obecność dzieła Rubinkowskiego w toruńskiej bibliotece bernardynów wobec jego związków z klasztorem zatem zupełnie nie dziwi, a wręcz zaskakuje fakt, że Rubinkowski jest reprezentowany wyłącznie przez tę pracę.

Posiadali bernardyni toruńscy także egzemplarz dzieła *Nowa gigantomachia* wydane w Krakowie w 1658 roku autorstwa słynnego ojca Augustyna Kordeckiego²²⁹¹. Dzieło zaczęło być pisane przez Augustyna Kordeckiego najprawdopodobniej w drugiej połowie 1656 roku²²⁹², a impuls do jego napisania wyszedł od polskiej królowej Ludwika Marii Gonzagi²²⁹³. Praca to będąca opisem historii oblężenia Jasnej Góry przez Szwedów w 1655 roku stanowi jedno z najważniejszych źródeł do badania historii tego oblężenia²²⁹⁴.

Nie zaskakuje obecność tego ważnego dzieła w bibliotece toruńskich bernardynów, tym bardziej, że opisane tu starcie było tryumfem katolicyzmu i samych zakonników nad obcymi, luteranскими wojskami. Nie byłoby zaskakujące, gdyby toruńscy bernardyni kojarzyli niejako automatycznie Szwedów z *Nowej Gigantomachii* z toruńskimi luteranami.

W księgozbiornie toruńskim znajdujemy zbiór poezji słynnego barokowego poety Samuela ze Skrzypny Twardowskiego pod tytułem *Miscellanea selecta* wydane w 1681 roku w Kaliszu²²⁹⁵. Samuel Twardowski był jednym z najpopularniejszych polskich poetów obok Kochanowskiego i Sarbiewskiego w końcu XVII wieku i XVIII wieku. Jedynie ich poezja spośród wszystkich polskie poetów była używana w jezuickich rękopiśmiennych podręcznikach do nauki poetyki i retoryki. Samo wydanie drukiem zbioru *Miscellanea selecta* też mogło wynikać właśnie z powodów dydaktycznych²²⁹⁶. Obecność dzieła w bibliotece bernardyńskiej wskazuje nam na dwa ważne konteksty. Z jednej strony doceniali oni polską poezję, z drugiej strony mogli też wykorzystywać utwory Twardowskiego do ćwiczenia umiejętności retorycznych.

Posiadali toruńscy bernardyni w swoim księgozbiornie dwa egzemplarze dzieła Stanisława Herakliusza Lubomirskiego pod tytułem *De vanitate consiliorum liber unus* wydane w 1702 roku w Warszawie-Lipsku²²⁹⁷. Autor urodził się w 1642 roku, odbył Grand Tour po Europie Zachodniej,

---

²²⁹¹APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 147.

²²⁹²A. Kersten, *Geneza Nowej Gigantomachii*, "Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia. Sectio F", t. 10: 1955, nr 1, s. 7.

²²⁹³Ibidem, s. 5.

²²⁹⁴Ibidem, s. 3

²²⁹⁵APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 151.

²²⁹⁶M. Kuran, *Retoryka jako narzędzie badań nad twórczością Samuela Twardowskiego – dokonania i zarys perspektyw*, "Prace Polonistyczne", t. 62: 2007, s. 10.

²²⁹⁷APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 155.

był marszałkiem Sejmu w 1670 roku, pełnił też funkcję marszałka wielkiego nadwornego, zmarł w 1702 roku²²⁹⁸. W swoim pisarstwie był dwoisty – z jednej strony odwoływał się do wartości chrześcijańskich, z drugiej strony także do cynicznego świata polityki²²⁹⁹. Interesujący nas tu utwór doczekał się 15 wydań łacińskich i 5 wydań w tłumaczeniu na język polski²³⁰⁰, co czyni z niego tekst niezwykle popularny. Michał Dankowski stwierdził, że prawdopodobnie popularność tekstu wynikała z jego fatalistycznego charakteru przemawiającego do duszy ówczesnego polskiego stanu szlacheckiego²³⁰¹.

W utworze tym Lubomirski krytykował z jednej strony obrady polskiego Sejmu, podczas których jedyni posłowie ziewali, spali i kaszleli, a drudzy popisywali się erudycją, nikt zaś nie troszczył się o sprawy państwowe. Z drugiej strony krytykował też cechy monarchów. Twierdził, że z rad sejmowych nic dobrego nie wynika, przeprowadzanie reform również nie ma sensu. Ostateczną jego propozycją było bierne czekanie i pogodzenie się z tym, co przyniesie los²³⁰².

Obecność utworu w bibliotece toruńskich bernardynów wskazuje wyraźnie, że nieobce były im problemy polityczne ówczesnej Rzeczypospolitej. Jak wiemy z rozdziału IV, wielu spośród nich miało pochodzenie szlacheckie, więc treści poruszane w *De vanitate consiliorum* jak najbardziej dotyczyły ich środowiska pochodzenia. Ci spośród bernardynów toruńskich, którym przyszło żyć u schyłku XVIII wieku, przekonali się, jak bardzo źle dla Rzeczypospolitej skończyło się fatalistyczne podejście i zgoda na swój los pomimo świadomości bolączek trapiących Rzeczpospolitą.

Nie był to jedyny tekst autorstwa Stanisława Herakliusza Lubomirskiego obecny w toruńskiej bibliotece bernardynów. Posiadali oni bowiem jeszcze 2 egzemplarze utworu *Repertorium opuscula latini sacra et moralia* tegoż autora wydane w 1701 roku w Warszawie²³⁰³. W dziele tym Lubomirski potępiał m.in. nadmiar praw, a z drugiej strony zwracał uwagę na trudności z obsadą urzędów, bo nie sposób odgadnąć duszy drugiego człowieka²³⁰⁴. W dziele tym Lubomirski zwraca też uwagę na ogólny problem ze znalezieniem właściwego doradcy, bo każdy

---

²²⁹⁸W. Bernacki, *O skuteczności rad Stanisława Herakliusza Lubomirskiego*, "Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa", t. 3: 2010, s. 271-272.

²²⁹⁹Ibidem, s. 272.

²³⁰⁰M. Z. Dankowski, *Nihilizm w publicystyce filozoficzno-ustrojowej Stanisława Herakliusza Lubomirskiego*, "Opolskie Studia Administracyjno-Prawne", t. 13: 2015, nr 1, s. 17.

²³⁰¹Ibidem, s. 18.

²³⁰²Ibidem, s. 18-19.

²³⁰³APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 155.

²³⁰⁴W. Bernacki, *O skuteczności rad Stanisława Herakliusza Lubomirskiego*, "Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa", t. 3: 2010, s. 279.

z różnych powodów radzić będzie w sposób niewłaściwy – stary lub młody, bogaty lub biedny, mądry lub prostacki – rada każdego z nich będzie obarczona określonymi wadami²³⁰⁵.

Jak zauważamy, dzieło to było tematycznie pokrewne słynniejszej rozprawie *De vanitate consiliorum*. Obecność także tego tekstu i to aż w dwóch egzemplarzach wskazuje na wyraźne i niemożliwie do zakwestionowanie zainteresowanie stanem polskiej polityki i państwowości w owym czasie.

Pozostając w tej samej tematyce, warto zwrócić uwagę na obecność w księgozbiorze bernardynów także zbioru tekstów Andrzeja Maksymiliana Fredry pod tytułem *Scriptorum seu Togae et Belli notationum fragmenta. Accesserunt Peristromata Regum Symbolis expressa* wydane w 1685 roku we Frankfurcie nad Menem²³⁰⁶.

Wymieńmy tu również polonica, które równie dobrze mogłyby się znaleźć w poprzednim podrozdziale, a mianowicie polskie zbiory kazań. Tego typu dzieł znajdujemy w toruńskiej bibliotece bernardynów całkiem sporo.

W zbiorach toruńskich bernardynów znajdował się przykładowo wydany w Krakowie w 1773 roku zbiór łacińskich kazań autorstwa Andrzeja Jana Kantego Śleczkowskiego pod tytułem *De Sancto Stanislao Episcopo et Martyro Orationes VI*²³⁰⁷. Choć nie należał św. Stanisław ze Szczepanowa do kanonu świętych szczególnie związanych z bernardynami, to jednak w bernardyni toruńscy uzupełnili swoją bibliotekę o ten tom kazań wydany już po pierwszym rozbiore, w okresie gdy bardzo niewiele nowych pozycji docierało już do klasztornej biblioteki.

6.2.3.13. Prusy Królewskie i Toruń

Zwracali też bernardyni toruńscy uwagę na region i miasto swojego działania. Spośród prac związanych z Toruniem na uwagę zasługuje rozprawa historyczna toruńskiego burmistrza Jakuba Henryka Zerneckiego pod tytułem *Thornische Chronica* wydana w 1726 roku w Berlinie²³⁰⁸. Pomimo że Jakub Henryk Zerneckie był protestantem i jedną z osób oskarżonych i skazanych

---

²³⁰⁵Ibidem, s. 278.

²³⁰⁶APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 155. W źródle użyto określenia *Opera selecta*. Estreicher notuje we Frankfurcie w 1685 roku tylko ten utwór. Jego charakter dobrze jednak odpowiada określeniu *Opera selecta*, bo dzieło składa się z wielu różnotematycznych rozważań. Praca ta doczekała się niedawna krytycznej edycji źródłowej: A. M. Fredro, *Scriptorum seu Togae et Belli notationum fragmenta. Accesserunt Peristromata Regum Symbolis expressa (Fragmenty pism, czyli uwagi o wojnie i pokoju. Zawierają dodatkowo królewskie kobierce symbolicznie odtworzone)*, tłum. Z łaciny na polski J. Chmielewska, B. Bednarek, przedmowa Z. Rau, wstęp Marek Tracz-Tyniecki, Warszawa 2014.

²³⁰⁷T. Bałukówna, T. Ulewicz, *St. Stanislaus of Szczepanów in old Polish literature and culture*, "Aevum", t. 54: 1980, nr 2, s. 308.

²³⁰⁸APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 142.

w ramach procesu za tumult toruński, jego praca pojawiła się w bernardyńskim księgozbiorniku. Jako że była to jednak praca historyczna, dla bernardynów przywiązujących wielką pieczołowitość do spisywania własnych dziejów, posiadanie rozprawy o historii miasta, w którym działali, było naturalnie jak najbardziej pożądane.

Interesowali się również bernardyni prawem chełmińskim. Posiadali w swoim zbiorze dzieło Johanna Heinricha Hauensteina pod tytułem *Repertorium iuris pruthenici* wydane w Gdańsku w 1730 roku²³⁰⁹. Praca ta ma charakter alfabetycznego słownika 537 terminów prawnych pochodzących z 3 kolejnych rewizji prawa chełmińskiego: lidzbarskiej (1566), nowomiejskiej (1580) i toruńskiej (1594), a także następującej po nich korektury pruskiej (1598)²³¹⁰. Zrozumiałym jest, że bernardyni toruńscy, funkcjonując w mieście opierającym swoje działanie na prawie chełmińskim, chcieli mieć pod ręką przewodnik po terminach związanych z tym prawem.

6.2.3.14. Francisciana

Podstawą funkcjonowania zakonu bernardynów była Reguła św. Franciszka. W dziale druków teologicznych znajdujemy jedynie niedatowane wydanie Reguły i Testamentu św. Franciszka²³¹¹. Jest to niespodziewanie mała liczba.

Więcej znajdujemy druków związanych z bieżącym funkcjonowaniem *Ordo Fratrum Minorum* w późniejszych wiekach. Posiadali bernardyni toruńscy egzemplarz Statuta, *constitutiones et decreta generalia familiae cismontanae Ordinis Sancti Francisci de Observantia* wydany w Piacenzy w 1596 roku, w ramach którego przedstawione były konstytucje kapituły generalnej z Valladolid z 1593 roku²³¹². O konstytucjach tych wspominali Kamil Kantak²³¹³, a także Hieronim Wyczawski²³¹⁴. Kantak podkreślił, że konstytucje te były podstawą do opracowania konstytucji prowincji polskiej przyjętych w 1597 roku na kapitule w Samborze, które porządkowały funkcjonowanie zakonu w okresie potrydenckim²³¹⁵. Biorąc pod uwagę duże znaczenie tych konstytucji, nie budzi zdziwienia, że toruńscy bernardyni mieli u siebie ich drukowany egzemplarz.

---

²³⁰⁹APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 143.

²³¹⁰L. Pauli, Z. Zdrójkowski, *Jan Henryk Hauenstein (1695?-1734) szlachcic lużycki, ławnik nowomiejski, toruński, wydawca źródeł prawa chełmińskiego*, „Rocznik Toruński”, t. 18; 1988, s. 154.

²³¹¹APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 186.

²³¹²APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 172.

²³¹³K. Kantak, *Bernardyni polscy*Q..., s. 181.

²³¹⁴H. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 601. Hieronim Wyczawski pomylił datę tej kapituły, umieszczając przy niej rok 1599.

²³¹⁵K. Kantak, *Bernardyni polscy*Q..., s. 181.

W księgozbiornie bernardynów toruńskich obecne był także tekst prawny pod tytułem *Constitutiones et statuta generalia cismontanae familiae Ordinis Sancti Francisci de Observantia* wydany w 1663 roku w Rzymie przez generała zakonu Michała Anioła de Sambuco²³¹⁶. Jak wspomniano w rozdziale I, Familia Cismontańska nie doczekała się konstytucji, które zdobyłyby powszechną akceptacją, a jedną z prób opracowania podjął w 1663 roku generał Michał Anioł de Sambuco²³¹⁷. Tu mamy właśnie do czynienia z tym dokumentem. Konstytucje te zatem musiały się cieszyć w prowincji jakimś szacunkiem i respektem, skoro w bibliotece bernardynów toruńskich zaaranżowanej w 1724 roku znalazł się egzemplarz tych starych konstytucji. W katalogu jest odnotowany wreszcie wydany drukiem w Rzymie w 1757 roku przebieg obrad franciszkańskiej kapituły generalnej w Walencji z dnia 5 czerwca 1756 roku²³¹⁸.

Naturalnie była biblioteka bernardynów toruńskich dobrze zaopatrzona z pozycje związane z zakonem franciszkańskim w skali europejskiej. Dziełom związanym z polskimi bernardynami przyjrzymy się w kolejnym podpunkcie.

Przyjrzymy się teraz twórczości św. Bonawentury. Znajdujemy w inwentarzu bardzo liczne dzieła tego słynnego, wieloletniego prowincjała franciszkańskiego z lat 1257-1274, a poza tym profesora Sorbony określanego jako Doktor Seraficki²³¹⁹. Wszystkie jego dzieła były jednak przypisane do kategorii związanych z dawną biblioteką franciszkańską. Należy zatem skonstatować, że wbrew oczekiwaniom toruńscy bernardyni nie wzbogacali w okresie istnienia klasztoru o nowe wydania dzieł św. Bonawentury.

W zakresie franciscjanów warto zwrócić też uwagę na teksty kluczowego franciszkańskiego teologa Jana Duns Szkota. Jan Duns Szkot wspomniany już w rozdziale I we wprowadzeniu do dziejów zakonu franciszkańskiego był franciszkańskim teologiem szkockiego pochodzenia, profesorem uczelni w Oksfordzie i Paryżu, zmarłym w 1308 roku, jednym ze współtwórców franciszkańskiej szkoły teologicznej, określanym jako Doktor Subtelny²³²⁰. Znany jest też jako teolog Niepokalanego Poczęcia NMP²³²¹.

Jan Duns Szkot był dla wszystkich polskich zakonów franciszkańskich epoki wczesnonowożytnej aż do połowy XVIII wieku jedynym autorytetem w dziedzinie teologii i filozofii. Mimo że polscy zakonnicy byli generalnie byli na bieżąco z europejską literaturą

---

²³¹⁶APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 172.

²³¹⁷H. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 601.

²³¹⁸APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 186.

²³¹⁹H. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 584-585.

²³²⁰H. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych...*, s. 585.

²³²¹S. C. Napiórkowski, *Zjednoczenie Maryi z Chrystusem według Jana Duns Szkota*, "Studia Theologica Varsaviensia", t. 11: 1973, nr 1, s. 127.

szkotystyczną, to jednocześnie sami nie wnieśli żadnego wkładu w ruch szkotystyczny. Mimo że bibliografia utworów szkotystycznych wydanych w Rzeczypospolitej w XVII-XVIII wieku jest bardzo obszerna, to jednak są to króciutkie dziełka będące pracami dyplomowymi, zapisami dysput lub panegirykami na cześć Doktora Subtelnego²³²².

XVIII wiek przyniósł wielkie wyzwanie w postaci konfrontacji szkotyizmu z nowożytną filozofią określaną jako *philosophia recentiorum*. Reformata Krescenty Krisper w pracy *Philosophia scholae scotistae* wydanej w 1735 roku za jedyną prawdziwą filozofię uznawał arystotelizm i postulował pilną współpracę wszystkich szkotystów przeciwko filozofii kartezjańskiej. Faktycznie bowiem zagrożenie dla szkotyizmu i w ogóle znacznej części filozofii chrześcijańskiej było w tym ogromne, bo opierała się ona na arystotelizmie, a odrzucenie arystotelesowskiej wizji świata pozbawiało ją punktu zaczepienia²³²³.

Wielu franciszkanów zajęło jednak bardziej umiarkowaną postawę, która doprowadziła ich do eklektyzmu. Pomimo dalszego opierania się na twórczością Jana Dunsza Szkota wyrażali świadomość błędów Arystotelesa i konieczności implementacji do filozofii najnowszych osiągnięć przyrodoznawstwa. Takie poglądy wyrażali m.in. Fortunat z Brestii czy Giuseppe Antonio Ferrari i były one zgodne z ówczesnym podejściem papieżstwa. W ten sposób szkotyizm mimo utrzymania dominującej pozycji nie dzierżył już jednak monopolu w nauczaniu filozofii u franciszkanów²³²⁴.

Mieli u siebie toruńscy bernardyni liczne starsze egzemplarze dzieł Jana Dunsza Szkota ewidentnie z dawną biblioteką franciszkańską. Posiadali bernardyni w swoim księgozbiornie także nowsze egzemplarze dzieł Jana Dunsza Szkota. Były to 2 egzemplarz *Quaestiones super quatuor voluminum scripti Oxoniensis Sententias* wydane w 1580 roku w Wenecji²³²⁵, *Commentaria in 4 libros Sententiarum* wydane w 1620 roku w Antwerpii²³²⁶, *Quaestiones super libri Aristotelis de anima* wydana w Lyonie w 1625 roku²³²⁷. Obecność tekstów Jana Dunsza Szkota, w tym jednego w dwóch egzemplarzach, dowodzi, że bernardyni toruńscy interesowali się jego twórczością, co jest konstatacją zdecydowanie spodziewaną, biorąc pod uwagę nieprzemijającą jego popularności w zakonie franciszkańskim.

---

²³²²J. Czerkawski, *Rola szkotyizmu w kulturze filozoficznej czasów nowożytnych*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 1, red. H./ Gapski, C. S. Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. J. Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 263.

²³²³*Ibidem*, s. 266-267.

²³²⁴*Ibidem*, s. 267-271.

²³²⁵APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 179, 182.

²³²⁶*Ibidem*, s. 165.

²³²⁷*Ibidem*, s. 156.

Doktor Subtelny był też komentowany. W zbiorach toruńskich bernardynów znajdował się drugi tom rozprawy Giuseppe Antonio Ferrariego pod tytułem *Veteris et recentioris philosophiae dogmata* wydany w 1757 roku w Wenecji²³²⁸. Jest to najpóźniejsza książka dotycząca Dunsza Szkota w zbiorach toruńskich bernardynów. Autor był włoskim franciszkaninem konwentualnym i szkotystą, który zmarł w 1776 roku²³²⁹. Należał on do grona franciszkańskich filozofów ekletycznych, którzy opowiadali się za implementacją do filozofii także najnowszych osiągnięć nauki²³³⁰. Obecność tej pracy w bibliotece toruńskich bernardynów dowodzi, że także w późnych latach panowania Augusta III Sasa lub za panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego toruńscy bernardyni nadal inspirowali się twórczością Jana Dunsza Szkota, a jednocześnie docierały do nich prądy katolickiego oświecenia połowy XVIII wieku.

Płynne przejście z franciscjanów do kolejnej kategorii polskich bernardinianów zapewnia nam rozprawa polskiego bernardyna Piotra z Poznania pod tytułem *Commentario in primum librum sententiarum Dunsii Scoti* wydana w Moguncji w 1612 roku, w której komentuje on dzieło Doktora Subtelnego²³³¹. Piotr z Poznania urodził się prawdopodobnie ok. 1575 roku²³³². Nowicjat odbył zapewne w Poznaniu, następnie studiował w Krakowie, po czym na dalsze studia został wysłany do Rzymu i Salamanki²³³³. To właśnie w trakcie pobytu w Salamance w 1604 roku rozpoczął pisanie interesującego nas tutaj dzieła²³³⁴. W latach 1614-1617 był prowincjałem dla prowincji polskiej²³³⁵. Zmarł w 1655 roku²³³⁶. W ocenie Edwarda Ozorowskiego pisane przez Piotra z Poznania komentarze były jego dziełem życia i świadczą o jego ogromnej wiedzy. Wzmiankowany tutaj komentarz był dziełem, które doczekało się największej liczby wydań. Było ich łącznie aż 4, począwszy od dwóch pierwszych wydań komentarza w Moguncji w 1612 roku, co świadczy o dużym popycie na tę książkę²³³⁷. Obecność egzemplarza rozprawy w bibliotece toruńskich bernardynów dowodzi również podobnie jak poprzednie prace, że teologia Dunsza Szkota była dla bernardynów aktualna w XVIII wieku.

---

²³²⁸APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 158.

²³²⁹I. Tolomio, *The Historiography of Philosophy: From School Textbooks to Works for a Wider Readership*, [w:] *Models of the History of Philosophy* (International Archives of the History of Ideas, t. 216), red. G. Piaia, G. Santinello, Dordrecht 2015, s. 316.

²³³⁰Zobacz wyżej.

²³³¹APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 151.

²³³²E. Ozorowski, *Piotr z Poznania. Teolog polski XVII wieku*, "Studia Theologica Varsaviensia", t. 10: 1972, nr. 2, 109.

²³³³Ibidem, s. 110.

²³³⁴Ibidem, s. 109.

²³³⁵Ibidem, s. 111.

²³³⁶Ibidem, s. 113.

²³³⁷Ibidem, s. 114.

6.2.3.15. Bernardiniana

W bibliotece toruńskich bernardynów nie mogło zabraknąć książek napisanych przez polskich bernardynów, a w szczególności dzieł bernardynów prowincji wielkopolskiej.

W zasobie znajdowała się na przykład wydana w 1692 roku w Poznaniu praca jednego z najznamienitszych bernardynów przełomu wieków XVII i XVIII ojca Stanisława z Grodziska pod tytułem *Pax religiosa*²³³⁸.

Znajdujemy w bibliotece pracę jednego z toruńskich lektorów teologii – Benedykta Sokolnickiego. Jest to wydana w Poznaniu w 1748 roku praca pod tytułem *Libertas conscientiae*²³³⁹. Benedykt Sokolnicki w 1741 roku był lektorem teologii spekulatywnej w Toruniu²³⁴⁰, ale już w 1742 roku odszedł do zakonu reformatów jako przedstawiciel pokonanego stronnictwa szlacheckiego w zakonie bernardynów w ramach zaognionego wówczas konfliktu stanowego²³⁴¹. Widzimy, że pomimo opuszczenia zakonu przez Sokolnickiego toruńscy bernardyni nie obłożyli go tabu, a nawet byli w stanie docenić jego twórczość poprzez umieszczenie jego dzieła w swojej bibliotece klasztornej.

Bernardyni posiadali w swoim księgozborze aż 5 egzemplarzy wydanej drukiem w 1747 roku rozprawy pod tytułem *Firma quies sensuum* autorstwa Jana Kapistrana Szysieckiego²³⁴². Jan Kapistran Szysiecki²³⁴³ jest uważany za najwybitniejszego bernardyna XVIII wieku²³⁴⁴. Był m.in. dwukrotnym prowincjałem wielkopolskim, a także członkiem definitorium generalnego²³⁴⁵. W ocenie Wyczawskiego jednakże jego dzieła – choć uważane za jego życia za naukowe – są słabe teologicznie i cechują się chaotycznym układem²³⁴⁶. Uwaga ta musi się odnosić również do *Firma quies sensuum*. Obecność tego dzieła w tak dużej liczbie egzemplarzy wskazuje na ogromny

²³³⁸APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 162.

²³³⁹APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 162.

²³⁴⁰APBK, sygn. W-7, s. 580.

²³⁴¹K. Katak, *Bernardyni polscy...*, s. 419-420.

²³⁴²APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 148.

²³⁴³Zyciorys Jana Kapistrana Szysieckiego był przedmiotem zainteresowania licznych historyków zakonu. Zob. K. Katak, *Sylwetki bernardynów poznańskich. Jan Kapistran Szysiecki*, „Kronika Miasta Poznania”, t. 8: 1930, nr 1, s. 68-87; H. E. Wyczawski, *Szysiecki (Lubawczyk) Jan Kapistran (ok. 1680-1753)*, [w:] *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, red. H. E. Wyczawski, Warszawa 1981, s. 485-486; S. B. Tomczak, *Jan Kapistran Szysiecki, zasłużony bernardyn poznański z przełomu XVII i XVIII stulecia*, „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski”, t. 9: 2014, s. 127-152; M. Stawiski, *Bernardyni w Świeciu w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2020, s. 59-63.

²³⁴⁴H. E. Wyczawski, *Szysiecki (Lubawczyk) Jan Kapistran...*, s. 486.

²³⁴⁵Ibidem, s. 485-486.

²³⁴⁶Ibidem, s. 486.

szacunek, cześć i zainteresowanie, jakim cieszyła się osoba i twórczość Jana Kapistrana Szysieckiego.

Wśród bernardinianów w bibliotece bernardynów toruńskich znajdowała się również praca Cyriaka Kelcha pod tytułem *Accessorium ad aeternam sapiendam* wydana w Toruniu w 1755 roku²³⁴⁷. Pracy tej nie notuje Estreicher ani żaden z internetowych katalogów. Praca to została wydana przez Kelcha zapewne na sam koniec jego studiów zakonnych w Toruniu, tuż przed objęciem lektoratu z filozofii w Piotrkowie Trybunalskim²³⁴⁸.

Odnajdujemy również w bibliotece klasztoru toruńskiego pracę przebywającego przez jakiś czas w Toruniu ojca Mariana Thena pod tytułem *Prolegomena theologiae christianae* wydaną w 1783 roku w Warszawie²³⁴⁹. Jest to jedna z bardzo nielicznych prac z lat 80. XVIII wieku, która uzupełniła bibliotekę klasztorną.

Posiadali także bernardyni toruńscy w swojej bibliotece apologię wiary chrześcijańskiej autorstwa Idziego Smukalskiego pod tytułem *Veritas Christianae religionis ex supremis existentis naturali ratione deducta* wydaną w 1788 roku w Poznaniu²³⁵⁰. Autor był bernardynem wielkopolskim, w latach 1785-1788 prowincjałem, który później odszedł za dyspensą z zakonu i został kapłanem diecezjalnym²³⁵¹. Obecność tego dzieła wskazuje nam już na prądy nowej epoki oświeceniowej, w której wiary chrześcijańskiej trzeba było bronić rozumowo przed zwolennikami ateizmu bądź deizmu. Osią sporu przestawały być konflikty pomiędzy różnymi denominacjami chrześcijańskimi, tak ważne jeszcze w momencie powstawania klasztoru. Warto też odnotować, że podobnie jak w przypadku Sokolnickiego odejście Idziego Smukalskiego z zakonu wcale nie przekreśliło jego twórczości w oczach współbraci.

Ważnym tekstem związanym z funkcjonowaniem zakonu były drukowane nekrologi. Katalog biblioteki toruńskiej notuje jedno takie dzieło – *Memoria Patrum ac Fratrum* wydane w 1793 roku w Warszawie²³⁵². Jest to jeden z wyjątkowych przypadków publikacji z lat 90. XVIII wieku, które zdążyły wzbogacić zasób toruńskiej biblioteki.

---

²³⁴⁷APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 142.

²³⁴⁸APBK, sygn. W-8, s. 558.

²³⁴⁹APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 151.

²³⁵⁰APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 153.

²³⁵¹H. E. Wyczawski, *Smukalski Idzi*, [w:] *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, red. H. E. Wyczawski, Warszawa 1981, s. 44; M. Stawiski, *Bernardyni w Świeciu w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2020, s. 285-287.

²³⁵²APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 162.

6.2.3.16. Pisma protestanckie

Jako że bernardyni toruńscy musieli bronić wiary katolickiej w protestanckim mieście Toruniu i mieli ambicje do podejmowania prób prozelickich, znać musieli dobrze pisma czołowych protestanckich teologów.

W ich księgozbiorze znajdowała się na przykład liczne prace autorstwa jednej z czołowych postaci luteranizmu Filipa Melanchtona – wydana w 1548 roku w Lipsku książka *Loci communes*²³⁵³, wydana w 1551 roku we Frankfurcie nad Menem książka *Apologia fidei*²³⁵⁴ czy wydana w 1561 roku w Wittenberdze książka *Annotationes in evangelias*²³⁵⁵. Nie mogło zabraknąć też Marcina Lutra. Wśród książek biblioteki bernardyńskiej znajdowało się wydane w 1566 roku w Eislben jego dzieło pod tytułem *Tischreden*²³⁵⁶.

Chociaż w Toruniu w czasie działalności bernardynów nie było już kalwinów, to jednak w ich bibliotece można było znaleźć jedną z prac Jana Kalwina pod tytułem *Institutiones christianae religionis* wydaną w 1612 roku w Genewie²³⁵⁷.

6.2.3.17. Pisma polemiczne

Przede wszystkim warto zwrócić uwagę na obecność w księgozbiorze toruńskich bernardynów aż 7 egzemplarzy polemicznej rozprawy pt. *Speculum veridicum*²³⁵⁸. Rozprawa była zgodnie z pełnym tytułem skierowana w pierwszej części przeciwko jansenistom, a w drugiej przeciwko luteranom i kalwinom. Pierwsza część została wydrukowana w Chełmnie w 1725 roku, a druga w 1726 roku²³⁵⁹. Rozprawa była przedrukiem wydanej w Paryżu pracy *De*

---

²³⁵³ APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 182.

²³⁵⁴ APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 171.

²³⁵⁵ APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 182.

²³⁵⁶ APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 137.

²³⁵⁷ APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 179.

²³⁵⁸ APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 148.

²³⁵⁹ *Speculum veridicum, in cujus primâ parte sincere repraesentantur errores, refellunturque prava Jansenianorum, et aliorum Novaugustinianorum dogmata. Vindicatur constitutio Santissimi (sic) Patris p. m. Clementis XI. Pont. Max. quae incipit: Unigenitus Dei filius etc. Deinde confutatur libellus Planctuum Paschasis Quesnelli Jansenistae, contra dictam Bullam explicanturquè genuinè juxta mentem S. Rom. Ecclesiae 101 propositiones damnatae ejusdem auctoris. In secundè parte Calvinistarum et Lutheran. Theologia proponitur ac eorum prava doctrina antilogiarum demonstratur et solvitur Catholice. Jussu illustrissimi et reverendissimi Officii consistorialis Culmensis à quodam presbytero Romano Catholico, theologo, Polono, Janseniani erroris hoste capitali in multis auctum, Chełmno 1725-1726.*

Divina gratia autorstwa François-Marie Assermeta²³⁶⁰. Autor był francuskim franciszkaninem²³⁶¹. Jest on określany jako czołowy franciszkański teolog-szkotysta swoich czasów²³⁶². Polska wersja rozprawy jest dedykowana księdzu prymasowi Teodorowi Potockiemu, a na końcu uzupełnia ją jeszcze niepaginowany dodatek pod nazwą *Historia Thoruniensis in Prussia Regali, Serrenissimi Poloniarum Regis*, w którym opisane są wydarzenia tumultu toruńskiego²³⁶³. Po tym następuje zaś wyjątkowo niegodziwa krytyka luteranizmu i samego Marcina Lutra. Imię i nazwisko Marcina Lutra jest tam przy użyciu wskazanego liczbowego klucza potraktowane jako odpowiednik liczby 666, a poniżej zamieszczone są jeszcze obraźliwe chronostychy²³⁶⁴, w których Marcin Luter jest określony m.in. jako uczeń Szatana, brat Lucyfera, wilk skierowany przeciw owcom czy osioł przy lirze²³⁶⁵. Obecność w tak dużej liczbie egzemplarzy tak obraźliwego dzieła wskazuje wyraźnie na wojowniczą, antyluterańską postawę toruńskich bernardynów, której dali tak wyraźnie wyraz za gwardianatu Bonawentury Kopaczewskiego. Sam dodatek wskazuje na pewną prowincjonalność toruńskich katolików względem głównego nurtu życia intelektualnego w Kościele Katolickim w tamtym czasie – rozprawa Assurmeta była przecież skierowana przede wszystkim przeciwko jansenistom, którzy byli w owym czasie zarzewiem fermentu w katolickiej Europie, tymczasem tutaj wątek ten w pewnym momencie zszedł na plan dalszy.

Spotykamy też w bibliotece toruńskich bernardynów pisma antykalwińskie, jak na przykład wydana w 1603 roku w Kolonii praca *Calvinisticae perfidiae* autorstwa Williama Reynoldsa i Williama Gifforda²³⁶⁶ czy wydana w 1629 roku w Kolonii praca pt. *Theomachia calvinistica* autorstwa Franciszka Feuardenta²³⁶⁷. Pierwsza praca została napisana przez wygnanych z Anglii katolików i porównywała ona wyznanie kalwińskie do islamu, jej pierwsze wydanie pochodzi z 1597 roku z Antwerpii²³⁶⁸. Druga z kolei wyliczała 1400 błędów teologicznych wiary kalwińskiej,

---

²³⁶⁰https://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/baza/wpis/?sort=nazwisko_imie&order=1&id=47473&offset=0&index=1, dostęp 16 maja 2023 roku.

²³⁶¹J. Bar, *Udział Polski w literaturze franciszkańskiej (bibliografia). Część 2. Rozdział VIII*, "Studia Theologica Varsaviensia", t. 7: 1969, nr 1, s. 269.

²³⁶²A. Ch. Kors, *Atheism in France in 1650-1729*, t. 1: "The Orthodox Sources of Disbelief", Princeton 2014, s. 312.

²³⁶³*Speculum veridicum...*, bez paginacji.

²³⁶⁴Chronostych to łamigłówa, w której w postaci liter M, D, C, X, V i I ukryta jest jakaś rzymska liczba, w tym wypadku jest to rok 1717, w którym luteranie świętowali 200-lecie reformacji.

²³⁶⁵*Speculum veridicum...*, bez paginacji.

²³⁶⁶APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 185.

²³⁶⁷APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 174.

²³⁶⁸M. Heath, *Islamic themes in religious polemic*, "Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance", r. 50: 1988, nr 2, s. 290.

jej pierwsze wydanie miało miejsce w Paryżu w 1604 roku²³⁶⁹. Pomimo że w okresie działalności bernardynów toruńskich kalwini nie byli już obecni w Toruniu, to jednak mimo to w bibliotece swojej mieli skierowane przeciwko nim rozprawy.

6.2.3.18. Matematyka i przyrodoznawstwo

W bibliotece bernardynów toruńskich zgodnie z oczekiwaniami nie było zbyt wielu prac z zakresu matematyki i przyrodoznawstwa. Na uwagę zasługuje przykładowo praca Johanna Heinricha Alsteda pod tytułem *Methodus admirandarum mathematicarum* wydana w Herborn w 1641²³⁷⁰. Autor żył w latach 1588-1638²³⁷¹. Praca ta została po raz pierwszy wydana w 1613 roku w Herborn, a następnie była kilkakrotnie ponawiana. Omawia ona nie tylko samą matematykę, ale także jej zastosowania w architekturze, optyce, geografii czy muzyce²³⁷².

Z kolei z zakresu fizyki warto zwrócić uwagę na część pierwszą rozprawy pod tytułem *Institutionum physicae* autorstwa Karla Scherffera wydaną w 1752 roku w Wiedniu²³⁷³. Autor żył w latach 1716-1783 i był austriackim jezuitą zajmującym się matematyką oraz naukami przyrodniczymi²³⁷⁴. Posiadanie tej książki wyraźnie wskazuje, że bernardyni toruńscy jeszcze w połowie XVIII wieku otrzymywali najnowsze pozycje z zakresu przyrodoznawstwa. Po raz kolejny wybrzmiewają też związki z Wiedniem.

6.2.3.19. Medycyna i farmacja

Kategoria ta jest bardzo słabo reprezentowana w bibliotece bernardynów toruńskich. księgozbiore w 1821 roku znajdowały się m.in. woluminy określone jako *Pharmacopeia* oraz *Practica generalis* – oba pozbawione tytułu. Ze sposobu zatytułowania można jednak wywnioskować, że pierwszy był zbiorem przepisów na leki, a drugi z kolei zawierał zasady pracy medycznej. Brak autorów i tytułów nie pozwala niestety wyciągnąć żadnych dalszych wniosków na temat obu woluminów.

---

²³⁶⁹D. Walther, *Were the Albigenses and Waldenses forerunners of the reformation*, "Andrews University Seminary Studies", t. 6: 1968, nr 5, s. 200.

²³⁷⁰APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 162.

²³⁷¹P. Cole, *Johann Henrich Alster. A neglected educator*, Sydney 1910, s. 3.

²³⁷²F. Roth, *Johann Henrich Alster (1588-1638). Sein Leben und seine Schriften*, "Monatshefte der Comenius-Gesellschaft", t. 4: 1895, nr 1/2, s. 39. (29-44).

²³⁷³APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 161.

²³⁷⁴C. von Wurzbach, *Scherffer, Karl*, [w:] *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, t. 29, Wiedeń 1875, s. 214-216.

Poza kategoriami rękopisów i starych druków znajdujemy m.in. pracę medyczną wydrukowaną jeszcze w okresie istnienia przedreformacyjnego klasztoru franciszkańskiego. Jest to praca Ottona Brunfelsa pod tytułem *Theses seu communes Loci totius rei Medicae* wydana w Strasburgu w 1532 roku. Żył on od ok. 1489 do 1534 roku i był on ojcem nowożytnej botaniki, a także teologiem, pedagogiem, humanistą i lekarzem²³⁷⁵. W tej pracy oparł się on na wiedzy teoretycznej, wynikającej z przyjętych przez ówczesną medycynę tez²³⁷⁶. Naturalnie w okresie istnienia klasztoru było to już dzieło mające od 200 do blisko 300 lat, a biorąc pod uwagę ogromny postęp medycyny mający miejsce w XVII i XVIII wieku, było już ono bardzo nieaktualne. Najnowszą szczegółowo określoną pozycją w katalogu biblioteki bernardyńskiej z zakresu medycyny jest praca Samuela Schönborna pod tytułem *Manuale medicinae practicae* wydana w 1657 roku w Strasburgu. Autor, jak się okazuje, był związany z Prusami Królewskimi. Samuel Schöborn żyjący w latach 1608-1664 był bowiem gdańskim lekarzem i chemikiem²³⁷⁷.

Zaskakuje nieobecność w bibliotece bernardynów toruńskich jakiegokolwiek wydania *Compendium Medicum Auctum*, które było wielokrotnie drukowanym w Rzeczypospolitej podręcznikiem medycznym opracowanym przez ojca reformata Apolinarego Wiczorkiewicza²³⁷⁸. Wydawać by się mogło, że powinna to być najoczywistsza pozycja z zakresu medycyny, ale jednak księgozbiór toruńskich bernardynów tej pracy nie notuje.

6.2.3.20. Słowniki

Posiadane przez bernardynów słowniki dotyczyły przede wszystkim języków antycznych. Co zaskakujące, nie znajdujemy tu słowników z uwzględnieniem języka polskiego, słowniki te zawierały najczęściej zestawiały języki antyczne z językiem niemieckim, względnie francuskim.

Znajdujemy w księgozbiórze bernardyńskim przykładowo słownik autorstwa Philippa Nicodema Frischlina pod tytułem *Nomenclator trilinguis graeco-latino-germanicus* wydany w 1586 roku we Frankfurcie nad Menem²³⁷⁹. Philipp Nicodem Frischlin żył w latach 1547-1590, początkowo był związany z ośrodkiem naukowym w Tybindze. Jego działalność literacka była

---

²³⁷⁵Gerhard Baader, *Mittelalter und Neuzeit im Werk von Otto Brunfels*, "Medizinhistorisches Journal", t. 13: 1978, nr 3/4, s. 189.

²³⁷⁶Ibidem, s. 196.

²³⁷⁷Schöborn Samuel, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 35, Warszawa-Kraków 1994, s. 597.

²³⁷⁸W. Kocela, *Trudna sztuka babienia. Kultura medyczna Polski drugiej połowy XVIII wieku*, Katowice 2017, maszynopis pracy doktorskiej z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach napisanej pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Jana Malickiego, http://sbc.org.pl/Content/291812/PDF/praca_doktorska_Weronika_Kocela.pdf, dostęp 7 maja 2023 roku.

²³⁷⁹APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 133.

bardzo zróżnicowana. Pisał z jednej strony utwory dramatyczne po łacinie i niemiecku, układał wiersze. Z drugiej strony tłumaczył też komedie Arystofanesa na łacinę oraz tworzył rozprawy filologiczne²³⁸⁰. Jest on określany współcześnie jako jeden z najwszechstronniejszych humanistów renesansowych Rzeszy niemieckiej²³⁸¹. Odnośnie do interesującej nas pozycji z biblioteki bernardyńskiej, to WorldCat nie notuje wydania starszego niż 1586 rok, musiało to być pierwsze wydanie słownika²³⁸². W tym wypadku słowa łacińskie i greckie były tłumaczone na język niemiecki.

Z nieco młodszych publikacji warto zwrócić uwagę na słownik pod tytułem *Vocabula forensia latino-germanica* wydany w 1696 roku w Norymberdze²³⁸³. *Forensia* oznacza tutaj publiczny, świecki charakter prezentowanego słownictwa. Szczególna potrzeba tego typu słownika wydaje się oczywista, biorąc pod uwagę naturalne nauczanie duchowieństwa przede wszystkim pod kątem znajomości łaciny kościelnej.

Nie ograniczali się jednak bernardyni wyłącznie do języków klasycznych – łaciny oraz greki. W jakimś stopniu interesowały ich również języki starożytnego i współczesnego Bliskiego Wschodu. Znajdujemy w księgozbiornicy toruńskim słownik autorstwa Valentina Schindlersa pod tytułem *Lexicon pentaglotton* wydany w 1612 roku we Frankfurcie nad Menem, gdzie przedstawione było słownictwo języków starożytnego hebrajskiego, chaldejskiego, syryjskiego, hebrajskiego talmudycznego oraz arabskiego²³⁸⁴. Valentin Schindler żył w latach 1543-1604 i był luterańskim hebraistą na uniwersytetach w Wittenberdze i Helmstedt²³⁸⁵. Nietrudno się domyślić, że zainteresowanie te były związane bezpośrednio z bibliastyką. Przypomnijmy choćby postać ojca Mariana Theena, który w 1780 roku został określony jako profesor greki i hebrajskiego oraz tłumacz Pisma Świętego²³⁸⁶.

---

²³⁸⁰ Gustav Bebermeyer, *Frischlin, Nicodemus*, [w:] *Neue Deutsche Biographie*, t. 5, Berlin 1961, s. 620.

²³⁸¹ D. Chemperek, *Nauczyć i nie zgorszyć. Leszczyński teatr szkolny braci czeskich i luteranów jako medium edukacji – casus dramatu Susanna, ex Danielis 13. tragoedia (1646)*, [w:] "Studia z teorii wychowania", t. 10: 2019, nr 2, s. 30. (łącznie strony 27-46)

²³⁸² <https://www.worldcat.org/search?q=Nomenclator+trilinguis+graeco-latino-germanicus&limit=10&offset=21>, dostęp 9 maja 2023 roku.

²³⁸³ APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 135.

²³⁸⁴ APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 131.

²³⁸⁵ Harrison Perkins, *Archibishop Ussher's reading list*, "Confessional Presbyterian", t. 16: 2020, s. 29. (całość 21-32).

²³⁸⁶ APBK, sygn. W-7, s. 1077.

6.2.3.21. Podręczniki do nauki języków

Jedną z nowszych publikacji w zakresie nauki języków antycznych był podręcznik gramatyczny Jakoba Wellera pod tytułem *Grammatica graeca nova* wydany w 1735 roku w Lipsku oraz drugi egzemplarz tegoż podręcznika bez karty tytułowej²³⁸⁷. Jakob Weller von Molsdorf żył w latach 1602-1664, był on nadwornym kaznodzieją saskim oraz przedstawicielem luteriańskiej ortodoksji. Swój podręcznik gramatyki języka greckiego wydał w 1636 roku²³⁸⁸. Najmłodsze wydanie publikacji obecne w katalogu WorldCat pochodzi z roku 1781²³⁸⁹. Podręcznik był zatem wznawiany przez blisko 150 lat. Obecność XVIII-wiecznego wydania wskazuje, że bernardyni toruńscy w okresie istnienia klasztoru wzbogacili swoją bibliotekę o ten egzemplarz. Wskazuje to, że znajomość greki była przez nich dalej uważana za ważną umiejętność.

Hebrajski był językiem niezbędnym do studiowania części oryginalnych tekstów niektórych z ksiąg Starego Testamentu. Bernardyni toruńscy posiadali więc także podręczniki do nauki tego języka. Jednym z nich był podręcznik wspomnianego już wyżej profesora hebraistyki w Wittenberdze i Helmstedt²³⁹⁰ Valentina Schindlera pod tytułem *Institutionum hebraicorum* wydany w Wittenberdze w 1587 roku²³⁹¹.

6.2.4. Podsumowanie

Liczebność bibliotek klasztornych była różna – wśród podanych przez Wyczawskiego przykładów jest licząca 400 książek biblioteka paulinów we Włodawie i licząca kilkanaście tysięcy książek biblioteka cystersów w Pelplinie²³⁹². Pod względem ogólnej wielkości księgozbioru jawi się biblioteka toruńska – zwłaszcza porównując ją z innymi klasztorami bernardyńskimi – jako bibliotek potężna, godna czołowego klasztoru prowincji. Pod względem dynamiki zwiększania zbiorów, klasztor toruński powstały dopiero w 1724 roku, zwiększając swą bibliotekę w czasie krótszym niż stulecie o blisko 3500 woluminów, jawi się jako klasztor bardzo dynamicznie rozwijający swój księgozbiór, z całą pewnością najszybciej w całej prowincji. Warto podsumować

---

²³⁸⁷APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 134.

²³⁸⁸G. Müller, *Weller von Molsdorf, Jakob*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 44: 1898, s. 476-478.

²³⁸⁹<https://www.worldcat.org/search?q=weller+grammatica+graeca&limit=10&offset=31>, dostęp 9 maja 2023 roku.

²³⁹⁰Harrison Perkins, *Archibishop Ussher's reading list*, "Confessional Presbyterian", t. 16: 2020, s. 29. (całość 21-32).

²³⁹¹APT, AMT, C, sygn. 4576, s. 135.

²³⁹²H.E. Wyczawski, *Kościelne zbiory biblioteczne (wiek XVI-XVIII)*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, t. 2, cz. 1, Lublin 1975, s. 533.

poczynione rozważania na temat księgozbioru toruńskich bernardynów. Potwierdza on z jednej strony uwagi natury ogólnej poczynione na wstępie do tego rozdziału.

Widzimy w zbiorach toruńskich bernardynów mnóstwo prac bardzo starych, w wielu wypadkach wydrukowanych na obszarze Rzeszy Niemieckiej. Z drugiej strony okazuje się, że mimo wszystko jeszcze do lat 80. XVIII wieku mieli toruńscy bernardyni kontakt z wydawnictwami ważnych ośrodków naukowych w Europie takich jak Wiedeń czy Wenecja.

Niestety niepowodzeniem zakończyły się poszukiwania druków z toruńskiej biblioteki bernardyńskiej. Brak katalogu proveniencyjnego w Bibliotece Diecezjalnej w Pelplinie wymusza, aby przeglądać po kolei cały komplet kilkunastu tysięcy starodruków, by odnaleźć interesujące starodruki z konkretnego klasztoru.

Jest jak najbardziej prawdopodobne, że część księgozbioru przetrwała w postaci rozproszonej. Przykładowo w zbiorach Biblioteki Śląskiej w Katowicach odnotowano dwa druki należące wcześniej do biblioteki klasztoru skępskiego²³⁹³. Biblioteka skępska trafiła w większości do biblioteki seminaryjnej w Płocku, a wywieziona stamtąd w czasie II wojny światowej zaginęła. Niewykluczone, że książki z biblioteki toruńskich bernardynów też czekają jeszcze na odnalezienie w różnych lokalizacjach.

---

²³⁹³ W. Pawłowicz, *Ze starych druków biblioteki śląskiej: dzieła bernardynów i ślady ich bibliotek*, [w:] *Iucunditas cordis – haec est vita hominis. Księga jubileuszowa dla dr. hab. Aleksandra Krzysztofa Sitnika OFM w 25. rocznicę święcen kapłańskich*, red. T. Moskał, Sandomierz 2023, s. 457-458.

Rozdział VII.

Gospodarka i życie codzienne klasztoru

„Ma tam być od wieczerzy, co nie zjedli goście. Kapłon, pieczenia, bigos, rychło to przynoscie!” – te słowa włożył w usta bernardyńskiego kwestarza XVII-wieczny poeta Wacław Potocki²³⁹⁴. Poznaliśmy już dzieje polityczne klasztoru toruńskiego, jego obsadę personalną, działalność duszpasterską, a także inspiracje artystyczne i intelektualne bernardynów toruńskich. Nieodłącznym aspektem ich życia była jednak także troska o codzienne funkcjonowanie wspólnoty, która musiała się wyżywić, ogrzać i odziać, aby móc sprawować przewidziane dla nich funkcje duszpasterskie. Bernardyni z jednej strony korzystali z kontaktów ze światem zewnętrznym, od którego w formie jałmużny lub zapłaty otrzymywali towary w naturze lub pieniądze. Sam klasztor też był jednak ośrodkiem produkcyjnym pozwalającym bernardynom zaspokoić część swoich potrzeb. W ten dwojaki sposób bernardyni otrzymywali pokarmy, napoje i przedmioty, które umożliwiały im codzienne funkcjonowanie. Przekonamy się tutaj, że wizerunek wykreowany przez Potockiego – chociaż zawierający pewien element prawdy – nie ukazywał całej pełni życia klasztornego bernardynów, które nie było usłane różami.

7.1. Gospodarka finansowa klasztoru

W niniejszym podrozdziale opisane zostaną dochody w naturze i finansowe, jakie trafiały do klasztoru, a także ponoszone przez klasztor wydatki. Wzorem systematycznego opisu podstaw materialnych funkcjonowania klasztoru bernardyńskiego może być praca Barbary Kalinowskiej z 2011 roku poświęcona klasztorowi w Ostrołęce²³⁹⁵. Niewątpliwą wadą tego opracowania jest całkowity brak uwzględnienia rejestrów jałmużny przyjętej i wydanej, o których mowa niżej. Jest to niezwykle ciekawy, przebogaty typ źródła. O ile księgi rachunkowe dla innych klasztorów bywały już przez lata przedmiotem zainteresowania badaczy, o tyle dla bernardynów na szerszą skalę źródło to zostało wykorzystane dopiero w 2022 roku²³⁹⁶.

Niestety nie zachowały się do naszych czasów księgi dochodów i wydatków klasztoru bernardyńskiego w Toruniu, które pozwoliłyby nam na szczegółowe badania dotyczące tego klasztoru. Jako że jednak tego typu źródła przetrwały dla niektórych klasztorów prowincji wielkopolskiej takich jak Przasnysz, Ostreszów, Czerniaków, Piotrków Trybunalski, Kościan

²³⁹⁴W. Potocki, *Na mnicha importuna*, [w:] *Dzieła*, t. 2, wyd. L. Kukulski, Warszawa 1987, s. 648-649.

²³⁹⁵B. Kalinowska, *Bernardyni w Ostrołęce 1664-1864*, Ostrołęka 2011, s. 77-134.

²³⁹⁶M. Stawiski, *Świat rzeczy, pokarmów i napojów bernardyńskich w XVIII wieku i na początku XIX wieku*, Pelplin 2022.

i Grodzisk Wielkopolski²³⁹⁷, możliwe będzie wysnucie ogólnych wniosków także dla Torunia. Dlatego chociaż w przypadku klasztoru toruńskiego dysponujemy jedynie rozproszonymi wzmiankami dotyczącymi jego działalności gospodarczej, to jednak jesteśmy w stanie z dużym prawdopodobieństwem – przy założeniu, że wszystkie klasztory prowincji funkcjonowały w zbliżony sposób – określić ekonomiczne aspekty funkcjonowania klasztoru.

W Toruniu poza bernardynami funkcjonował też drugi zakon mendykancki – dominikanie. Dla uzyskania lepszego kontekstu potencjalne źródła dochodu toruńskich bernardynów będą też porównywane ze źródłami dochodu, z których korzystali dominikanie.

7.1.1. Źródła dochodów

Posiadanie przez klasztor stabilnych dochodów umożliwiających godne życie wspólnoty i pokrywanie niezbędnych wydatków było niezbędne dla jego właściwego funkcjonowania. Klasztor bernardynów w małopolskiej Alwerni w pierwszej połowie XVIII wieku doświadczył głębokiego kryzysu pomimo braku jakiegokolwiek kataklizmu i ogólnie sprzyjającej zakonom koniunktury. Zakonnicy cierpieli taką biedą, że czasami nie mieli nawet chleba, a kolejni gwardianie nie potrafili opanować sytuacji i odchodzili z urzędu dobrowolnie lub byli odwoływani. Przyczyną tego tragicznego stanu rzeczy mogło być znaczące zmniejszenie się liczby zamożnych dobrodziejów po 1702 roku²³⁹⁸.

7.1.1.1. Dochód niepieniężny, czyli jałmużna w naturze

Kluczowym elementem utrzymania dla klasztoru bernardyńskiego była jałmużna. Jak wspomniano w rozdziale I, bernardyni co do zasady mieli w ogóle nie korzystać z pieniędzy, a przyjmować jedynie w naturze to, co było konieczne do życia. O ile – jak już wiemy – ten element przestał być w ciągu wieków jedynym elementem utrzymania klasztorów, to nie zanikł on w żadnym wypadku i dalej był jednym z elementów służących utrzymaniu się przez zakonników. Encyklopedia Katolicka definiuje jałmużnę jako „dobrowolny dar (pieniężny lub rzeczowy) z własnych dóbr jako wsparcie (zapomoga) dla biednych”. W szerszym znaczeniu może ona oznaczać wszelką pomoc materialną lub duchową niesioną osobom w potrzebie przez ludzi lub instytucje. Zajmuje ona poczesne miejsce w etyce chrześcijańskiej jako element motywowanej

---

²³⁹⁷ Informację o zachowaniu się księgi z Grodziska Wielkopolskiego zawdzięczam o. dr. Alojzemu Pańczakowi. Niestety nie zdążyłem już jej podobnie jak księgi z Kościana uwzględnić w niniejszej pracy.

²³⁹⁸ D. Knapik, *Bernardyni alwernijscy. Dzieje klasztoru oo. Bernardynów w Alwerni 1616-2010*, Kraków 2014, s. 88-95.

religijnie miłości bliźniego i jeden z 3 uczynków pokutnych²³⁹⁹. Jak to zostało przedstawione w rozdziale I, dla Zakonu Braci Mniejszych pierwotnie jałmużna w naturze była przewidywana jako jedyna forma utrzymania. Pomimo stopniowego rozluźniania przepisów dotyczących ubóstwa i poszerzania katalogu źródeł dochodu dla klasztoru bernardyńskiego, jałmużna w naturze pozostała najprawdopodobniej jedną z najważniejszych form jego utrzymania.

Każdy klasztor miał przypisany swój okręg kwestarski, w obrębie którego mógł zbierać jałmużnę²⁴⁰⁰. Akta prowincji wielkopolskiej szczegółowo określają granice okręgu kwestarskiego przynależącego do klasztoru toruńskiego. Rozciągał się on po obu stronach Wisły i obejmował znaczną część Ziemi Chełmińskiej oraz Kujaw, a także fragment Ziemi Dobrzyńskiej. W kierunku klasztoru bernardyńskiego w Lubawie okręg sięgał aż po miasto Brodnicę, które wchodziło jeszcze w skład okręgu. W kierunku klasztoru w Świeciu nad Wisłą okręg sięgał aż po samą rzekę Wisłę. W kierunku klasztoru w Bydgoszczy okręg sięgał po miejscowość określoną jako *Catrynka*, co być może należy utożsamić z Czarnowem. W kierunku klasztoru w Kazimierzu Biskupim okręg sięgał aż po Strzelno, które wchodziło jeszcze w jego skład. Wreszcie kierunku zaś klasztoru w Skępem sięgał aż do miejscowości Łążyn na Ziemi Dobrzyńskiej, sama miejscowość nie należała już do okręgu²⁴⁰¹.

O granicach z okręgiem kwestarskim Torunia wspominają opisy okręgów lubawskiego i skępskiego. Opis okręgu kwestarskiego klasztoru w Lubawie potwierdza, że miastem granicznym była Brodnica, do której kwestarze z Lubawy nie mieli już wstępu. Pewne wątpliwości budzi natomiast opis okręgu kwestarskiego klasztoru w Skępem, bo chociaż potwierdza on, że miejscowością graniczną był Łążyn, to miejscowość ta miała nie wchodzić w skład okręgu kwestarskiego klasztoru Skępego, mimo że została też wcześniej wyłączona z okręgu kwestarskiego Torunia.

Tak wyznaczone okręgi kwestarskie pozostawiają jednak bardzo szerokie pole do interpretacji. Można zadać sobie pytanie o Włocławek – siedzibę biskupów kujawskich. Z opisu okręgów kwestarskich można wnioskować, że miejscowość ta wchodziła już w obręb okręgu skępskiego, bowiem sięgał on aż do kanału Bachórz na Kujawach. Miasto królewskie Grudziądz również nie wchodziło z pewnością w skład okręgu kwestarskiego Torunia, bowiem okręg klasztoru w Nowem nad Wisłą w kierunku na Skępe sięgał aż do Łasina oraz Radzyna Chełmińskiego. Inowrocław raczej wchodził w skład okręgu toruńskiego, bo okręg bydgoski miał swoje granice na Mogilnie i pobliskiej wsi Gębice.

---

²³⁹⁹A. Młotek, *Jałmużna*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 7, red. S. Wielgus et al., Lublin 1997, kol. 738-741.

²⁴⁰⁰B. Kalinowska, *Bernardyni w Ostrołęce...*, s. 105-106.

²⁴⁰¹APBK, sygn. W-29, s. 246-247.

Trudno odpowiedzieć, na ile wymienione tu granice były faktycznie respektowane. Przynajmniej na początku w XIX wieku w zaborze pruskim za wykroczenie poza okręg kwestarski miała grozić kara zwrotu zebranej jałmużny²⁴⁰². Z XVIII wieku w kronice klasztoru w Świeciu nad Wisłą pod rokiem 1734 mamy jednak wzmiankę o przeprowadzaniu kwesty na terenie Ziemi Chełmińskiej przez kwestarza ze Świecia ojca Jana Weycherta, który został zatrzymany w Chełmnie przez żołnierzy rosyjskich, którzy następnie przez 3 godziny prowadzili go od oficera do oficera, aż wreszcie został uwolniony²⁴⁰³. Odbycie się takiej kwesty oraz otwarte odnotowanie jej w kronice wskazuje, że nie należy zbyt przywiązywać się do opisanych powyżej granic. Bernardyni toruńscy w Chełmnie jednak z pewnością także kwestowali, o czym świadczy opis zawarty w kontrakcie z Karolem Eglauerem, gdzie bernardyni zobowiązali się wypłacić mu część należności w formie ukwestowanych pod Chełmnem dwóch beczek piwa i korca grochu, które kwestarz ma dostarczyć prosto do domu snycerza²⁴⁰⁴.

Jałmużna miała przede wszystkim charakter rzeczowy. Brak zachowanej odpowiedniej podstawy źródłowej nie pozwala nam ustalić, co dokładnie w ramach jałmużny kwestarze z klasztoru toruńskiego. Podobnie dla żadnego innego klasztoru nie zostały dotąd odnalezione i wykorzystane spisy zebranej jałmużny.

Z 1817 roku z inwentarza przedkasacyjnego można dowiedzieć się tylko ogólnie, że w ramach jałmużny toruńscy bernardyni otrzymywali od dobrodziejów zboże, warzywa, gęsi, skopy (kastrowane barany) oraz bydło²⁴⁰⁵. Inwentarz dodaje, że spisy zebranych jałmużn nie były prowadzone zbyt dokładnie, a wobec zróżnicowania otrzymywanych jałmużn oraz zmieniających się wartości rynkowych nie sposób ustalić, jaki dochód pieniężny klasztor otrzymywał z jałmużn²⁴⁰⁶.

Zachowanie się dla wybranych klasztorów Prowincji Wielkopolskiej bardzo szczegółowych rejestrów pieniężnych dochodów i wydatkowych klasztorów pn. *Regestra eleemosynae perceptae et expensae*, o których była mowa we wstępie, pozwala dowiedzieć się czegoś więcej o tym, co zbierano. Informacje te potwierdzają to, co przekazał inwentarz przedkasacyjny.

Przed wszystkim bernardyni kwestowali żywe zwierzęta. Dla klasztoru w Czerniakowie pod czerwcem 1782 roku jest odnotowany jest przykładowo wydatek kwoty 5 zł na wypłatę dla „dziada” od pasienia i przypędzenia owiec zebranych w ramach kwesty²⁴⁰⁷, pod wrześniem-

---

²⁴⁰²J. Mazurek, *Kasata...*, s. 453.

²⁴⁰³AAP, sygn. AZ 3/7a, k. 21r.

²⁴⁰⁴APT, *Klasztor franciszkanów-bernarynów*, sygn. 6, s. 63.

²⁴⁰⁵R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 436.

²⁴⁰⁶*Ibidem*.

²⁴⁰⁷AAW, sygn. 51, k. 5r.

październikiem 1782 roku wypłata 4 zł dla gęsiarza obecnego na kweście gęsi²⁴⁰⁸, a pod wrześniem 1787 roku zapłata 12 zł od przypędzenia darowanych gęsi i wołu²⁴⁰⁹. Bernardyni przasnyscy również chętnie przyjmowali w ramach kwesty gęsi – pod wrześniem 1779 roku odnotowali wydatek 4 zł 6 gr na wypłatę dla chłopca pasącego gęsi zbierane w czasie kwesty²⁴¹⁰, a pod wrześniem 1781 roku wydatek 7 zł dla chłopców obecnych podczas kwesty gęsiej²⁴¹¹. Daje się zauważyć przy okazji tendencję do odbywania się kwesty gęsi we wrześniu.

Często w ramach kwesty otrzymywane były podroby. Pod styczniem-marcem 1797 bernardyni czerniakowscy odnotowali zakup za 138 zł mięsa, flaków i ozorów od rzeźnika w Wilanowie, będących uzupełnieniem wobec podarowanych przez niego serc i nerek²⁴¹². Z kolei pod styczniem-marcem 1798 roku odnotowany jest zakup za 124 zł u tego samego rzeźnika mięsa i flaków uzupełniających podarowane ozory²⁴¹³. Pojawiają się również wśród otrzymywanych w ramach jałmużny dóbr ryby. Pod październikiem-grudniem 1797 roku bernardyni czerniakowscy zapłacili 14 zł z kolei za beczkę śledzi świeżych, uzupełniającej beczkę otrzymaną w ramach jałmużny²⁴¹⁴.

Kwestowano także gotowe potrawy. Pod kwietniem 1797 roku mamy informację o zakupie przez bernardynów czerniakowskich za 9 zł placków i bab na Wielkanoc, będących uzupełnieniem wobec tych zebranych już w ramach kwesty²⁴¹⁵. W ramach kwesty bernardyni przyjmowali także piwo. Pod czerwcem 1783 roku mamy dla klasztoru czerniakowskiego wzmiankę o wypłacie 3 zł i 22,5 grosza dla woźnicy dla kwestarza piwnego²⁴¹⁶.

W ramach kwesty otrzymywanego mogły być też rozmaite surowce budowlane, przykładowo drewno. W czerwcu-sierpniu 1802 roku bernardyni czerniakowscy odnotowali wydatek 1 zł 17 gr za karowanie 5 sztuk otrzymanego w darze drewna²⁴¹⁷.

Barbara Kalinowska opublikowała wykaz przychodu z jałmużny dla klasztoru ostrołęckiego w 1819 roku. Klasztor kwestował wówczas pszenicę, żyto, jęczmień, groch, grykę, proso, jagnięta

---

²⁴⁰⁸Ibidem, k. 6v.

²⁴⁰⁹Ibidem, k. 26r.

²⁴¹⁰ADP, Bernardyni, sygn. 11, bez paginacji.

²⁴¹¹Ibidem, bez paginacji.

²⁴¹²AAW, sygn. 51, k. 63v.

²⁴¹³Ibidem, k. 67v.

²⁴¹⁴Ibidem, k. 67r.

²⁴¹⁵Ibidem, k. 64r.

²⁴¹⁶Ibidem, k. 10v.

²⁴¹⁷Ibidem, k. 89r.

i gęsi. Wartość tej jałmużny wyniosła 514 zł 6 gr i było to ok. 19% dochodów uzyskanych z kwesty, reszta to były pieniądze²⁴¹⁸.

O ile dla bernardynów kwesta w naturze była jednym z podstawowych sposobów utrzymywania się, o tyle w przypadku dominikanów toruńskich różne darowizny w naturze stanowiła raczej mało istotną aktywność. Łukasz Myszka znalazł średniowieczną notatkę o przekazaniu klasztorowi 40 miar mąki, a z epoki wczesnonowożytnej pochodziły jedynie świadectwo o dostarczaniu przez szlachciców do folwarku w Kaszczorku owiec, krów czy koni albo przekazaniu dominikanom szynki, masła, sera holenderskiego i kap ołowiu. Jałmużna była przez dwóch domikańskich kwestarzy zbierana w formie żywności²⁴¹⁹.

7.1.1.2. Źródła dochodu pieniężnego

Jak pamiętamy dobrze z rozdziału I, pierwotnie św. Franciszek zakładał, że Zakon Braci Mniejszych w ogóle nie będzie korzystał z pieniędzy. Zresztą jeszcze w XVIII wieku w prowincji wielkopolskiej przyjmowanie dochodu w pieniądzu budziło kontrowersje, a nawet w przypadku jego przyjmowania zarządzać powinni nim świeccy syndycy. Ciekawe uwagi na temat funkcjonowania gospodarki pieniężnej u bernardynów zgodne z powyższymi zasadami przedstawił Dominik Knapik w monografii klasztoru w Alwerni w prowincji małopolskiej ufundowanego w XVII wieku. Opisał tutaj praktykę związaną z funkcjonowaniem klasztornych syndyków. Syndyk apostolski powoływany był z grona osób wpływowych i majątnych i miał za zadanie pilnować praw, interesów i przywilejów klasztoru. Nie miał on częstego kontaktu z klasztorem. Podsyndyk rekrutować mógł się zaś także z niższego stanu, liczyła się jedynie jego poświadczona przez osoby trzecie uczciwość. To on miał u siebie całą kasę zakonną i na prośbę przełożonego dokonywał określonych zakupów, przy czym klasztor nie wymagał od niego żadnych dokumentów poświadczających zrealizowane transakcje, bo zakonnicy nie powinni interesować się sprawami pieniędzy²⁴²⁰.

Przeprowadzone dla prowincji wielkopolskiej dla XVIII wieku badania wykazują, że sytuacja nie była jednak ani trochę podobna do tej opisanej powyżej. O ile faktycznie funkcjonował urząd syndyka i faktycznie wspomagali oni klasztory w dysponowaniu finansami, to usankcjonowaną praktyką było zarządzanie przez bernardynów swoimi finansami osobiście. Umowy zawierane przez klasztory bardzo często były podpisywane przez gwardianów. Co więcej,

²⁴¹⁸B. Kalinowska, *Bernardyni w Ostrołęce 1664-1864*, Ostrołęka 2011, s. 111.

²⁴¹⁹Ł. Myszka, *Dominikanie w Toruniu w XVI-XIX wieku. Katolicki zakon w protestanckich mieście*, Kraków 2015, s. 118-120, 211.

²⁴²⁰D. Knapik, *Bernardyni alwernijscy. Dzieje klasztoru oo. Bernardynów w Alwerni 1616-2010*, Kraków 2014, s. 29.

klasztory prowadziły księgi pieniężnych dochodów i wydatków i przedstawiały sprawozdania ze swojej gospodarki finansowej na kapitułach. Oznacza to, że nie były to lokalne odstępstwa od normy wynikające z różnych nadzwyczajnych okoliczności, a standardowy sposób funkcjonowania prowincji wielkopolskiej. Zresztą tego samego typu źródła zachowane są dla wszystkich innych polskich prowincji bernardyńskich²⁴²¹, a najstarsza tego typu księga pochodzi z roku 1714 ze Lwowa²⁴²².

Tabele poniżej przedstawia dochody dla klasztoru przasnyskiego w 1780 roku oraz dla klasztoru czerniakowskiego w 1791 roku.

Tab. 73. Dochody klasztoru przasnyskiego w 1780 roku

	Kwota	Procent
Za msze i nabożeństwa	3 148 zł 20 gr	61%
Darowizny na rzecz klasztoru	881 zł 8 gr	17%
Inne źródła dochodu	350 zł 5 gr	7%
Za pogrzeby w kościele klasztornym	328 zł	6%
Za sprzedaż skór zwierzęcych	260 zł 15 gr	5%
Za sprzedaż żywych świń	108 zł	2%
Za sprzedaż ubrań klasztornych	60 zł	1%
Z kwesty jarmarcznej	35 zł	1%
Łącznie	5 171 zł 24 gr	100%

Opracowanie własne w oparciu o: ADP, Bernardyni, sygn. 11, bez paginacji

Tab. 74. Dochody klasztoru czerniakowskiego w 1791 roku

Kategoria	Kwota	Procent
Za msze i nabożeństwa	7 010 zł 2 gr	53%
Z kwesty br. Mariana, Cyriaka i Teodora	2 977 zł 10 gr	22%
Za pogrzeby w kościele klasztornym	900 zł	7%

²⁴²¹Zob. np. wykaz źródeł w publikacji: M. Stawiski, *Świat rzeczy, pokarmów i napojów bernardyńskich w XVIII i na początku XIX wieku*, Pelplin 2022, s. 217-218.

²⁴²²APBK, sygn. XXII-m-7.

Ofiary związane z kultem św. Bonifacego	629 zł 8 gr	5%
Darowizny na rzecz klasztoru	611 zł	5%
Inne źródła dochodu	436 zł	3%
Dochody z kapelanii w Wilanowie i Piasecznie	324 zł	2%
Sprzedaż skór zwierzęcych	219 zł 8 gr	2%
Łącznie	13 106 zł 28 gr	100%

Opracowanie własne w oparciu o: AAW, sygn. 51, k. 126v-127r

Daje się zauważyć ogromne różnice w strukturze dochodów obu klasztorów z tej samej wielkopolskiej prowincji bernardynów. Oba klasztory w nieco ponad połowie utrzymywały się z Mszy Świątych. Wielką różnicą jest kwestia kwesty. O ile bernardyni przasnyscy przestrzegali zakazu kwestowania pieniędzy, a jedynie przy okazji jarmarków zbierali symboliczne kwoty, o tyle bernardyni czerniakowscy znaczną część swojego budżetu opierali na zbieraniu pieniędzy. Być może okolica wiejska zachęcała do zbierania darów w naturze, a miasto zachęcało do skupiania się na pieniądzach. Oba klasztory czerpały też dochody z darowizn i pogrzebów. Uzupełniającym dochodem była sprzedaż skór zwierzęcych, bernardynom przasnyskim zdarzył się też sprzedawać świnie czy ubrania. Bernardyni czerniakowscy osiągalni dochody z kapelanii, ale były one pomijalne.

Jacek Szpak przedstawił dochody dla klasztoru paulinów w Łęczeszycach. W latach 1798-1799 aż 66,57% dochodów klasztoru stanowił czynsz z wynajmu dóbr klasztornych, 26,66% dochody z parafialnej dziesięciny, 2,17% dochody z pogrzebów, 0,58% dochody z odsetek od zapisów i 0,33% dochody ze skarbon²⁴²³. Jak zauważamy, struktura dochodów klasztoru wyposażone w dobra ziemskie i posiadającego patronat nad parafią była zupełnie niepodobna do struktury dochodów typowego klasztoru bernardyńskiego.

Z kolei u progu XVII wieku według Grzegorza Wierzchowskiego dochody dominikanów w Sieradzu kształtowały się następująco: 92% dochodów pochodziło z zapisów na dobrach, 5% dochodów pochodziło z łąk, 2% dochodów z wynajmu domów i 1% dochodów ogrodu²⁴²⁴.

²⁴²³J. Szpak, *Sytuacja gospodarcza klasztoru paulinów w Łęczeszycach do 1819 roku*, "Nasza Przeszłość", t. 140: 2023, s. 155.

²⁴²⁴G. Wierzchowski, *Podstawy materialne klasztoru dominikanów w Sieradzu w świetle kopiariusz klasztorowego z początku XVII wieku*, "Nasza Przeszłość", t. 121: 2014, s. 137-139.

7.1.1.2.1. Jałmużna pieniężna

Formalnie bernardynów nadal obowiązywały przepisy o ubóstwie zabraniające używać pieniędzy, do których dostęp mieli mieć jedynie syndycy. Faktycznie instytucja syndyka funkcjonowała, ale zdaniem Kamila Kantaka nie sprawowali oni faktycznego zarządu nad finansami klasztoru, a raczej byli szczególnymi dobrodziejami klasztoru i osobami przechowującymi gotówkę, ale same księgi dochodów i wydatków prowadzili przełożeni²⁴²⁵. Z ksiąg wydatków klasztorów dowiadujemy się, że faktycznie to sami bernardyni obracali pieniędzmi. W klasztorze toruńskim kontrakty finansowe były podpisywane wspólnie przez syndyka oraz gwardiana²⁴²⁶. W szczególnie trudnych okolicznościach to syndyk brał jednak zakonników na swoje utrzymanie – tak stało się w 1747 roku, kiedy toruńscy bernardyni byli na bieżąco utrzymywani przez syndyka Grzegorza Zacharyaszewicza²⁴²⁷.

W tym momencie zadać musimy sobie pytanie, czy toruńscy bernardyni kwestowali pieniądze. Jeszcze konstytucje bł. Władysława z Gielniowa z początków XVI wieku zabraniały kwestowania pieniędzy. Jednak już na przełomie XVI i XVII wieku zaczęły pojawiać się skargi na kwestowanie pieniędzy, a w XVII wieku stało się to jeszcze powszechniejsze²⁴²⁸. W końcu XVIII i na początku XIX wieku kwestowanie pieniędzy było normą, która nikogo nie oburzała. Wiemy już o kweście pieniędzy w Czerniakowie. Ale bernardyni z Ostrołęki w 1819 roku też kwestowali pieniądze i stanowiły one ok. 81% ich dochodu z jałmużny²⁴²⁹.

Jak więc mogło to wyglądać w Toruniu? W 1724 roku bernardyni toruńscy otrzymali 1000 tynfów od komisarzy oraz 1000 tynfów od pierwszego syndyka wojewody Jakuba Zygmunta Rybińskiego²⁴³⁰. W 1726 roku wydano w prowincji przepisy, które zabraniały toruńskim bernardynom kwestować pieniądze, nakazując im ograniczenie się do chleba i innego jedzenia. Wygląda na to, że zaraz po objęciu klasztoru musieli więc przez jakiś czas kwestować pieniądze, raczej nie chodziło bowiem o wyżej wymienione darowizny. Czy później zakaz był przestrzegany, trudno rozstrzygnąć, jednak Kamil Kantak zwrócił uwagę, że takie zakazy często pozostawały martwą literą²⁴³¹.

---

²⁴²⁵K. Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów 1933, s. 198.

²⁴²⁶Zob. np. APT, *Klasztor franciszkanów-bernardynów*, sygn. 6, s. 99.

²⁴²⁷APBK, sygn. W-65, s. 277.

²⁴²⁸J. Kracik, *Bernardyński kwestarz według staropolskich źródeł*, "Folia Historica Cracoviensia", t. 14: 2008, s. 126.

²⁴²⁹B. Kalinowska, *Bernardyni w Ostrołęce 1664-1864*, Ostrołęka 2011, s. 111.

²⁴³⁰ADPelp, *Bernardyni w Toruniu*, sygn. 1, s. 339.

²⁴³¹K. Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów 1933, s. 449-450.

Skoro bernardyni z Czerniakowa pod Warszawą oraz z Ostrołęki masowo kwestowali pieniądze, to być może bernardyni toruńscy podobnie. Z drugiej strony przykład klasztoru przasnyskiego wskazuje, że niektóre klasztory nawet w końcu XVIII wieku nadal powstrzymywały się jeszcze od kwestowania pieniędzy. Inwentarz przedkasacyjny klasztoru toruńskiego wspomina też jedynie o jałmużnie w naturze, dochodów z której szczegółowo nie można ustalić²⁴³².

Dominikanie toruńscy podejmowali się kwesty pieniędzy. W 1681 roku dochód z jałmużny stanowił jednak zaledwie 3% dochodu klasztoru dominikańskiego²⁴³³. Jej rola dla ekonomicznego funkcjonowania dominikanów była zatem dużo mniejsza niż w przypadku bernardynów zaprezentowanych klasztorów bernardynów.

7.1.1.2.2. Pogrzeby

Jak wspomniano już w rozdziale V, w kościele bernardyńskim w Toruniu oraz w przyległym doń cmentarza miejsce wiecznego spoczynku znalazło wielu zacnych przedstawicieli mieszczaństwa oraz szlachty.

O ile dzisiaj z obawy o posądzenia przed symonią ofiary związane z różnymi posługami kościelnymi mają charakter „co łaska”, a cenniki odchodzą do lamusa, o tyle w okresie istnienia klasztoru toruńskiego była to zupełnie normalna praktyka. W Archiwum Prowincji OO. Bernardynów zachowała się nawet wydana przez władze diecezjalne w Poznaniu w 1802 roku taksa określająca koszty poszczególnych usług związanych ze ślubami, chrztami i pogrzebami²⁴³⁴. W jaki sposób dokument dotarł do bernardynów i czy byli oni zobowiązani do korzystania z wyszczególnionej w nim taksy czy była ona ograniczona jedynie do duchowieństwa parafialnego, trudno określić.

Wydatki za pochówki były podzielone według trzech stanów społecznych – szlacheckiego, miejskiego i wiejskiego, a także na trzy rzędy. Najdroższy był pogrzeb szlachecki w standardowym pakiecie obejmujący też postawienie katafalku. Dodatkowa opłata obowiązywała za wygłoszenie kazania pogrzebowego, wygłoszenie podziękowań oraz wygłoszenie kazania nad grobem. W przypadku pogrzebu osoby stanu mieszczańskiego taksa przewidywała możliwość dopłaty za kazanie pogrzebowe, wygłoszenie podziękowań oraz wygłoszenie opisu życia oraz małą opłatę za każdy puls dzwonu. Pogrzeb chłopski był najtańszy, a wśród dodatkowych usług było dostępne tylko kazanie pogrzebowe. Różnicy w cenach były kolosalne. Pogrzeb szlachecki w I rzędzie

²⁴³²R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 436.

²⁴³³Ł. Myszka, *Dominikanie w Toruniu w XVI-XIX wieku. Katolicki zakon w protestanckich mieście*, Kraków 2015, s. 118-120, 211.

²⁴³⁴APBK, sygn. W-11, s. 575-576.

kosztował bez dodatków 60 zł, podczas gdy pogrzeb chłopski w drugim rzędzie 1 zł 24 gr. Poza tym dla wszystkich stanów dostępne były usługi takie jak Msza za duszę zmarłego śpiewana lub cicha czy odśpiewanie wigiliów w przeddzień rocznicy śmierci. Ponadto obowiązywała opłata za każdą świecę lub lampę zapaloną podczas tych obrzędów. Była też przewidziana opłata dla grabarza²⁴³⁵.

Klasztory czerniakowski i przasnyski czerpały dochód z pogrzebów, klasztor toruński z pewnością również. Dysponujemy listą osób pochowanych w kościele toruńskich bernardynów, z pewnością większość spośród nich sownie opłaciła sobie pochówek w klasztornej kościele. Dominikanie toruńscy również czerpali dochód z odprawiania pogrzebów²⁴³⁶.

Jak zauważyła Barbara Kalinowska, bernardyni byli bardzo popularnym zakonem, w którego kościołach szlachta chętnie decydowała się znaleźć miejsce wiecznego spoczynku. Taki pochówek była to inwestycja w życie wieczne oraz wyraz społecznej pozycji, a jednym kościele zakonnym nieraz chowani przedstawiciele kilku kolejnych pokoleń danej rodziny²⁴³⁷.

7.1.1.2.3. Legaty i darowizny testamentowe

Toruńscy bernardyni otrzymywali liczne legaty i zapisy testamentowe. W dniu 3 października 1725 roku wojewoda chełmiński Jakub Zygmunt Rybiński zapisał toruńskim bernardynom comiesięczną wypłatę 50 tynfów, 4 beczki piwa, 2 korce pszenicy, 2 korce jęczmienia, 1 korzec grochu, 1 korzec kaszy gryczanej, 1 ahtel masła, 1 poleć słoniny²⁴³⁸. Kolejnym wielkim dobrodziejem klasztoru był podkomorzy Jerzy Lubomirski. Poleciał on administratorowi swojego starostwa w Lipienku wypłacać toruńskim bernardynom co kwartał, począwszy od 1 stycznia 1726 roku, po 100 tynfów, 4 beczki piwa, 3 korce pszenicy, 3 korce jęczmienia, 2 korce grochu, 2 korce kaszy gryczanej, 1 poleć słoniny, 1 ahtel masła, 1 kopę serów i 2 wykastrowane barany²⁴³⁹. Zapis ten powstał po objęciu przez Lubomirskiego funkcji syndyka w miejsce zmarłego Rybińskiego²⁴⁴⁰. Zapis ten wydaje się wyjątkowo zbieżny z zapisem Rybińskiego, ilości produktów są jednak hojniejsze. Wygląda to tak, jakby Lubomirski poznał

---

²⁴³⁵Ibidem, s. 576.

²⁴³⁶Ł. Myszką, *Dominikanie w Toruniu w XVI-XIX wieku. Katolicki zakon w protestanckich mieście*, Kraków 2015, s. 190-191.

²⁴³⁷B. Kalinowska, *Bernardyni w Ostrołęce 1664-1864*, Ostrołęka 2011, s. 113.

²⁴³⁸APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 49.

²⁴³⁹APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 51.

²⁴⁴⁰ADPelp, Bernardyni w Toruniu, sygn. 1, s. 341. Rybiński zmarł 16 grudnia 1725 roku – J. Ronikier, *Rybiński Jakub Zygmunt*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 33, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991-1992, s. 328.

wcześniejszy zapis Rybiński i postanowił przebić go w swojej hojności względem klasztoru. Jerzy Lubomirski zmarł niedługo później – 28 lipca 1727 roku i został pochowany na Jasnej Górze²⁴⁴¹. W testamencie wdowy po nim Magdaleny z Tarłów Lubomirskiej pojawia się potwierdzenie zapisu dokonanego przez jej męża w wysokości 1000 zł roczni na klasztor bernardynów toruńskich²⁴⁴². W 1750 roku wojewoda Jan Tarło w swoim testamencie zapisał wszystkim przedniejszym konwentom bernardyńskim w Polsce 500 zł, zaliczał się do nich z pewnością Toruń²⁴⁴³. Nie różnili się tym od innych klasztorów prowincji, które również chętnie korzystały z tej formy dochodu.

Na podstawie inwentarza przedkasacyjnego dowiadujemy się, że bernardyni toruńscy czerpali dochody z procentów zapisanych im kwot pieniędzy – kwota 25 talarów była ulokowana na dobrach szlacheckich Teschendorff w powiecie malborskim, a kwota 300 talarów na dobrach szlacheckich Lautensee – w obu wypadkach odsetki wynosiły 4%. Łącznie klasztor od pierwszego zapisu otrzymywał 1 talar odsetek rocznie, a od drugiego 12 talarów odsetek rocznie. Oba zapisy zostały dokonane 24 grudnia 1787 roku²⁴⁴⁴.

Chociaż wiele klasztorów miało swoje zapisy lokowane na mieście Toruniu, jak np. bernardyni ze Skępego czy bernardyni z podwarszawskiej Pragi, to jednak nie było to udziałem bernardynów toruńskich²⁴⁴⁵.

Jak zauważyła Barbara Kalinowska, zapisy na rzecz klasztorów nie były bezinteresowne, gdyż z każdym z nich wiązała się określona ilość Mszy do odprawienia, a w przypadku mniejszych kwot różnych modlitw, litanii czy antyfon²⁴⁴⁶.

W porównaniu do bernardynów toruńscy dominikanie działali na dużo większą skalę. Otrzymywali wielkie zapisy na dobrach szlacheckich. W 1679 roku weszli w pełne posiadanie dóbr Chełmoniec w powiecie kowalewskim, gdzie pobudowali cały browar i hodowali 300 owiec. Ze sprzedaży produkowanych towarów osiągnęli duże dochody²⁴⁴⁷. Tego typu skala działalności byłaby nie do pomyślenia w przypadku bernardynów.

---

²⁴⁴¹J. Gierowski, *Lubomirski Jerzy Dominik*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 18, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973, s. 21.

²⁴⁴²*Testament Magdaleny z Tarłów Lubomirskiej, wojewodziny krakowskiej*, wyd. B. Popiołek, "Krakowskie Studia Małopolskie", t. 18: 2013, s. 432.

²⁴⁴³*Testament Jana Tarły, wojewody sandomierskiego, z 1750 roku*, oprac. W. Bondyra, "Res Historica", t. 26: 2003, s. 144.

²⁴⁴⁴R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 433, 435, 437.

²⁴⁴⁵Zob. np. APT, AMT, kat. II, dz. I, sygn. 3506, s. 601; APT, AMT, kat. II, dz. I, sygn. 3507, s. 169.

²⁴⁴⁶B. Kalinowska, *Bernardyni w Ostrołęce 1664-1864*, Ostrołęka 2011, s. 124.

²⁴⁴⁷Ł. Myszka, *Dominikanie w Toruniu w XVI-XIX wieku. Katolicki zakon w protestanckich mieście*, Kraków 2015, s. 132-137.

7.1.1.2.4. Zamawianie Mszy Świętych

Z analizy ksiąg dochodów klasztorów w Czerniakowie i Przasnyszu wiemy, że znaczna część dochodów klasztorów pochodziła ze sprawowanych Mszy. Ważniejsze wpłaty odnotowywano bezpośrednio w księgach, pozostałe umieszczano zbiorczo w kategorii: skarbona Mszowa albo skarbona z zakrystii. Dla większości bernardyńskich klasztorów nie zachowały się księgi zawierające gospodarkę mszami oraz porządek nabożeństw. Pewne wnioski można jednak wyciągnąć na podstawie tych nielicznych zachowanych. Tego typu księgi zachowały się dla klasztoru w Zamartem. Dla klasztoru w Koźminie zachowała się zaś gospodarka mszami.

W oparciu o analizę dla 1778 roku wynika, że klasztor zazwyczaj miał nadwyżkę Mszy do odprawienia, ale generalnie nowo zamówione Msze odpowiadały liczbie tych odprawionych. Konstrukcja ta swoim wyglądem przypomina nieco księgę rachunkową, gdzie Msza występuje jako waluta. Co naturalne, podobnie jak bernardyni pilnowali należytego wydania każdej złotówki, tak samo pilnowali, aby każda zamówiona Msza została odprawiona²⁴⁴⁸.

Tab. 75. Gospodarka mszalna klasztoru w Zamartem w 1778 roku

Miesiąc	Nadwyżka Mszy	Msze odprawione	Msze zamówione
Styczeń 1778	37	208	186
Luty 1778	24	208	195
Marzec 1778	107	184	267
Kwiecień 1778	21	226	140
Maj 1778	17	231	227
Czerwiec 1778	26	166	175
Lipiec 1778	175	183	332
Sierpień 1778	141	257	223
Wrzesień 1778	384	197	440
Październik 1778	252	208	76
Listopad 1778	319	208	275
Grudzień 1778	233	236	150

Opracowanie własne w oparciu o: ADPelp, Bernardyni w Zamartem, sygn. 1, k. 65v-69v, 84r-85v

²⁴⁴⁸ADPelp, Bernardyni w Zamartem, sygn. 1, k. 84r-85v.

Daje się łatwo zauważyć, że saldo z poprzedniego miesiąca powiększone o nowo zamówione Msze i pomniejszone o Msze odprawione da saldo dla kolejnego miesiąca. Jak wiemy z klasztorów przasnyskiego i czerniakowskiego, dochód z zamówionych Mszy trafiał do budżetu jako dochód ze skarby Mszowej lub skarby w zakrystii.

Liczba Mszy zamawianych przez w poszczególnych intencjach różniła się znacząco. W styczniu 1778 roku klasztor zamarcki otrzymał zamówienie na 45 Mszy w intencji Łukasza, a jedynie 1 Mszy w intencji Jana i Gertrudy²⁴⁴⁹. Niekiedy pojedyncze zamówienie mogło być kolosalne. We wrześniu 1778 roku za Msze w niezapisanej intencji klasztor miał odprawić 350 Mszy²⁴⁵⁰. Osobne Msze były też zamawiane przy określonych ołtarzach, np. św. Wawrzyńca, św. Jana Nepomucena czy Opatrzności Bożej²⁴⁵¹.

Ile Mszy odprawiali bernardyni? Według księgi przyjętych i odprawionych Mszy w Zamartem najczęściej były to 52 Msze tygodniowo²⁴⁵², co daje średnio ponad 7 Mszy dziennie, ale nieraz bywało też mniej lub więcej. Ile Mszy bernardyni odprawiali w ciągu tygodnia? Z kolei według Ordo Hebdomadae pochodzącego zapewne nieco z innych lat bernardyni zamarccy odmawiali 42 Msze tygodniowo, czyli średnio 6 Mszy dziennie. Pojedynczy zakonnik sprawował u nich średnio 5 Mszy tygodniowo z konkretnie przypisanymi intencjami – mogła to być Msza niedzielna, Msza przy ołtarzu św. Wawrzyńca lub Msza w intencji Macieja²⁴⁵³. U bernardynów koźmińskich liczba Mszy odprawianych w tygodniu kształtowała się podobnie – zazwyczaj było to 48 Mszy, czyli średnio blisko 7 Mszy dziennie²⁴⁵⁴.

Msze Święte mogły być opłacane w naturze, na co wskazuje inwentarz przedkasacyjny klasztoru toruńskiego. Mowa jest w nim, że klasztor od 1803 roku jest dłużny piekarzowi Jakubowi Schulzowi 110 talarów za chleb, a od przełomu 1807/1808 roku przedsiębiorstwu Neufeldt i spółka 100 talarów za wino i przyprawy, ale długi te mają charakter fundacyjny i zostaną spłacane przez odprawienie Mszy za ich dusze²⁴⁵⁵. Podobnie postępowali bernardyni w Koźminie – mamy odnotowane u nich przykładowo Msze zamówione w zamian za 8 wiertli mąki we wrześniu 1783 roku czy za 4 beczki piwa w grudniu 1783 roku²⁴⁵⁶.

---

²⁴⁴⁹ADPelp, Bernardyni w Zamartem, sygn. 1, k. 65v.

²⁴⁵⁰Ibidem, k. 68r.

²⁴⁵¹Ibidem, k. 65v.

²⁴⁵²Zob. np. ADPelp, Bernardyni w Zamartem, sygn. 1, k. 85v.

²⁴⁵³ADPelp, Bernardyn w Zamartem, sygn. 2, k. 21v.

²⁴⁵⁴AAG, ZBerKoż, sygn. 1, bez paginacji.

²⁴⁵⁵R. Kubicki, Inwentarz..., s. 436.

²⁴⁵⁶AAG, ZBerKoż, sygn. 1, bez paginacji.

Barbara Kalinowska zupełnie pominęła tę kategorię dochodów, łącząc ją w jedno z różnymi zapisami na dobrach i testamentami. Tymczasem wiele Mszy było po prostu zamawianych i był to – jak się okazało – główny sposób zarobkowania przez bernardyńskie konwenty.

Toruńscy dominikanie chętnie korzystali z fundacji wieczystych. O ile w średniowieczu zwykle wiązały się z wpłatą określonej kwoty, o tyle w epoce wczesnonowożytnej najczęściej miały charakter zapisów na dobrach z określonym procentem wypłacanym regularnie klasztorowi²⁴⁵⁷. Przyjmowali też jednorazowe intencje mszalne²⁴⁵⁸. Zauważamy tutaj dużą różnicę w stosunku do bernardynów, dla których źródła zdają się wskazywać na dominację tego drugiego modelu pozyskiwania środków finansowych.

7.1.1.2.5. Kapelanie dworskie i parafialne

Zachowane minuty listów z klasztoru pozwalają ustalić, że dochody z kapelanii przy parafiach stanowiły ważny element budżetu klasztoru toruńskiego. Przykładowo na przełomie 1775 i 1776 klasztor toruński delegował jako pomoc duszpasterską do parafii w Grzywnie ojca Juliusza Heyna, za co proboszcz był zobowiązany do wypłaty klasztorowi 30 florenów pruskich za kwartał²⁴⁵⁹. Także za pomoc duszpasterską w parafii w Papowie Toruńskim pobierał w tych samych latach klasztor toruński opłatę w wysokości 30 florenów pruskich na kwartał²⁴⁶⁰. Klasztor toruński współpracował też w 1776 roku z parafią w Orzechowie, brak jednak pewności co do wysokości stawki²⁴⁶¹. Od parafii w Gronowie pobierali bernardyni toruńscy wyższą kwotę za pomoc duszpasterską – za zaległy kwartał z 1773 roku żądał gwardian zapłaty 50 florenów pruskich²⁴⁶². Z kolei parafia w Dźwierznie była jak się zdaje w sytuacji uprzywilejowanej, bo za zaległy 1775 rok gwardian domagał się zapłaty zaledwie 100 florenów, czyli 25 florenów na kwartał²⁴⁶³.

Kapelanie parafialne stanowiły bez wątpienia niezwykle cenne źródło dodatkowego dochodu dla klasztorów pozwalające na zbilansowanie budżetów. Z drugiej strony tak liczna nieobecność różnych zakonników w klasztorze z pewnością przyczyniała się do rozstroju życia wspólnotowego, a mogła skutkować też psuciu się zakonnych obyczajów, bowiem bernardyni mieli

---

²⁴⁵⁷Ł. Myszka, *Dominikanie w Toruniu w XVI-XIX wieku. Katolicki zakon w protestanckich mieście*, Kraków 2015, s. 162.

²⁴⁵⁸Ibidem, s. 186-190.

²⁴⁵⁹APBK, sygn. S-to-1, s. 55-56.

²⁴⁶⁰APBK, sygn. S-to-1, s. 56-57.

²⁴⁶¹APBK, sygn. S-to-1, s. 57-58.

²⁴⁶²APBK, sygn. S-to-1, s. 58, 61.

²⁴⁶³Ibidem, s. 61-62.

wówczas do czynienia z podległością wobec diecezjalnych proboszczów, którzy nie byli zobowiązani do przestrzegania przepisów Reguły św. Franciszka²⁴⁶⁴.

Dochodów z kapelanii świadoma była Barbara Kalinowska, jednak nie potrafiła oszacować ich wartości²⁴⁶⁵. Przykład Czerniakowa wskazuje, że kwoty uzyskiwane z kapelanii mogły być symboliczna w stosunku do innych metoda pozyskiwania środków finansowych.

7.1.1.2.6. Wynajem pomieszczeń i jurydyka bernardynów toruńskich

Brak zachowania ksiąg rachunkowych klasztorów sprawia, że nasza wiedza w tym zakresie jest jedynie wyrywkowa. Zachowały się pojedyncze kontrakty wynajmu pomieszczeń w kamienicy klasztornej. 3 lipca 1749 roku podpisano kontrakt wynajmu izby w mieszkaniu na parterze kamienicy z szewcem Mateuszem Zawadzkiem, czynsz wynosił 18 złotych rocznie²⁴⁶⁶. 13 kwietnia 1752 roku podpisano z kolei kontrakt wynajmu całego mieszkania na parterze kamienicy konwenckiej, czynsz wynosił tym razem 50 zł rocznie²⁴⁶⁷. Wreszcie 20 lipca 1755 roku przekazano izbę na parterze konwenckiej kamienicy na dożywotnie zamieszkanie pannie Mariannie Cieszyńskiej, pani Annie Domżałskiej i babci Ewie w zamian za wpłaconą przez nie kwotę 121 zł na reperację kościoła²⁴⁶⁸. Należy zastanowić się, czy takich mieszkańców w zabudowaniach klasztornych bernardynów było wielu i w jaki sposób się utrzymywali. Zagadnienie to wiąże się ściśle z pojęciem jurydyki. Jurydyce bernardynów toruńskich poświęcony będzie jeden z kolejnych podrozdziałów.

Posiadanie stałych dochodów z wynajmu pomieszczeń niektórym zakonnikom wydawało się niezgodne z regułą. Prowincjał wielkopolski w latach 1725-1728 ojciec Jan Kapistran Szysiecki polecił zburzyć lub posprzedawać domki na dobrach klasztornych, które wynajmowano osobom świeckim²⁴⁶⁹. Klasztor toruński z pewnością nie pozbył się praw własności do kamienicy konwenckiej, a od lat 40. XVIII wieku chętnie wykorzystywał ją na wynajem.

Taki sposób pozyskiwania dochodów nie był obcy także dominikanom toruńskim, którzy w 1703 roku posiadali 10 domów w pobliżu kościoła, a w 1768 roku aż 11. Mieszkańcy parcel dominikańskich stanowili większość katolickich mieszkańców tej części miasta. Udało się

---

²⁴⁶⁴K. Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów 1933, s. 73, 287, 450.

²⁴⁶⁵B. Kalinowska, *Bernardyni w Ostrołęce 1664-1864*, Ostrołęka 2011, s. 132.

²⁴⁶⁶APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 99.

²⁴⁶⁷Ibidem, s. 121.

²⁴⁶⁸Ibidem, s. 135.

²⁴⁶⁹K. Kantak, *Sylwetki bernardynów poznańskich. Jan Kapistran Szysiecki*, „Kronika Miasta Poznania”, t. 8: 1930, nr 1, s. 71.

Łukaszowi Myszcze odnaleźć z przełomu XVIII i XIX wieku liczne kontrakty na wynajem mieszkań²⁴⁷⁰. Z pewnością dominikanie czerpali więc z tego źródła znacznie większe dochody niż bernardyni, którzy mieli tylko jeden dom na wynajem.

7.1.1.2.7. Inne źródła dochodów

Z przykładu innych klasztorów, o których była mowa wcześniej wiemy, że bernardyni toruńscy mogli też czerpać dochód ze sprzedaży skór zabitych zwierząt klasztornych lub innych towarów, których klasztor nie potrzebował. Mogła to też być nadwyżka produkcji roślinnej, np. siano²⁴⁷¹. Dla dominikanów toruńskich źródłem dochodu były przekazywane na rzecz klasztoru przez nowicjuszy ruchomości oraz dobra nieruchomości²⁴⁷². Takie źródło dochodów – ale tylko w odniesieniu do odzieży – występowało też u bernardynów, o czym świadczy odnotowywanie w księgach nowicjatów stroju przeznaczonego później na sprzedaż. Przykładowo 18 maja 1748 roku do nowicjatu poznańskiego przybył w niemieckim stroju nowicjusz Bernardyn Schmied²⁴⁷³. Tego typu dochód dotyczył jednakże tylko tych klasztorów, w których znajdowały się nowicjaty i nie był on raczej zbyt wysoki. Barbara Kalinowska zwróciła uwagę, że dochodem klasztoru mogły być też ofiary składane przez okazji odpustów. Z takim typem dochodów mieliśmy do czynienia w Czerniakowie na odpust św. Bonifacego. Klasztory mogły też zarabiać z rozprawiania opłatków oraz przyjmowania depozytów na przechowanie²⁴⁷⁴.

7.1.2. Rodzaje wydatków klasztoru

Bardzo różne kategorie wydatków możemy znaleźć, analizując księgi wydatków klasztorów. Ponieważ księgi takie, jak już parokrotnie wspomniano, nie zachowały się dla Torunia, będziemy musieli ograniczyć się tutaj do analogii z innymi klasztorami.

Kluczowym wydatkiem były pensje dla najemnych robotników zatrudnianych przez klasztor. Za wyjątkiem okresu przedkasacyjnego nie wiemy, jak liczna była służba klasztoru toruńskiego. Cennym wykazem służby klasztornej dysponujemy przykładowo dla klasztoru

---

²⁴⁷⁰Ł. Myszka, *Dominikanie w Toruniu w XVI-XIX wieku. Katolicki zakon w protestanckich mieście*, Kraków 2015, s. 159-162.

²⁴⁷¹B. Kalinowska, *Bernardyni w Ostrołęce 1664-1864*, Ostrołęka 2011, s. 131.

²⁴⁷²Ł. Myszka, *Dominikanie w Toruniu w XVI-XIX wieku. Katolicki zakon w protestanckich mieście*, Kraków 2015, s. 191-202.

²⁴⁷³APBK, sygn. S-po-1, s. 86.

²⁴⁷⁴B. Kalinowska, *Bernardyni w Ostrołęce 1664-1864*, Ostrołęka 2011, s. 131-132.

w Sokalu w prowincji ruskiej dla czerwca 1731 roku²⁴⁷⁵. W skład klasztornej służby wchodził tam wówczas: kucharz, stelmach, kowal, piwowar, rzeźnik, gospodarz podwórny, gospodyni podwórna, 3 wołowców, czyli pasterzy wołów²⁴⁷⁶, woźnica gwardiański, woźnica kwestarski, woźnica podwórny, parobek podwórny oraz kalikancista, czyli pomocnik organisty odpowiedzialny za pompowanie powietrza do miechów organów piszczalkowych²⁴⁷⁷. W marcu 1782 roku klasztor czerniakowski w prowincji wielkopolskiej wydał na pensje dla zatrudnianych ludzi 51 zł 15 gr, co wobec całościowych wydatków klasztoru w danym miesiącu wynoszących 421 zł 1 gr stanowiło ok. 12% wydatków klasztoru²⁴⁷⁸. W maju 1780 roku bernardyni przasnyscy wydali 52 zł 2 gr na pensje dla służby, co stanowiło ok. 9% wydatków klasztoru w stosunku do pełnej ich sumy wynoszącej 574 zł 9 gr²⁴⁷⁹. Udział wydatków na służbę wyszedł na obu klasztorów na zbliżonym poziomie.

Sporo wydatków wiązało się z zakupem przez klasztory różnych używek, zwłaszcza alkoholu, w kosztach którego kluczowym elementem było wino niezbędne do odprawiania Mszy Świętych. Bernardyni czerniakowscy w marcu 1782 roku zakupili wino, piwo, gorzałkę, okowitkę i tabakę. W Łącznie klasztor na alkohol i tabakę wydał wówczas 143 zł 5 gr, co wobec całościowych wydatków klasztoru wynoszących w danym miesiącu 421 zł 1 gr stanowiło aż 34% wydatków klasztoru²⁴⁸⁰. W maju 1780 roku klasztor przasnyski nie poniósł żadnych wydatków na alkohol ani inne używki²⁴⁸¹.

Inną ważną kategorią wydatków było jedzenie. W marcu 1782 roku klasztor czerniakowski zakupił olej, masło, ser, ryby na Wielki Post i Wielki Czwartek i chleb pszenny. Łącznie na te produkty klasztor wydał 142 zł 15 gr, co stanowiło aż blisko 34% wydatków klasztoru²⁴⁸². W maju 1780 roku bernardyni przasnyscy na jedzenie wydali 99 zł 22 gr, co stanowiło ok. 17% wydatków klasztoru. Wśród wydatków tych były ryby, miękki ser na pierogi oraz lwia część wydatku – przyprawy korzenne²⁴⁸³. Zauważamy ogromne różnice w wydatkach. Prawdopodobnie klasztor przasnyski w większym stopniu mógł polegać na własnej produkcji lub jałmużnie w naturze.

---

²⁴⁷⁵ APBK, sygn. XXIV-j-12, s. 13.

²⁴⁷⁶ <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/search.php?id=30614>, dostęp 30.08.2022 r. – wynika z tego, że wołowca można utożsamiać z wolarzem, czyli pasterzem wołów.

²⁴⁷⁷ <https://wsjp.pl/haslo/podglad/109675/kalikancista>, dostęp 30.08.2022 r.

²⁴⁷⁸ Obliczenia w oparciu o: AAW, sygn. 51, k. 3v.

²⁴⁷⁹ Obliczenia w oparciu o: ADP, Bernardyni, sygn. 11, bez paginacji.

²⁴⁸⁰ Obliczenia w oparciu o: AAW, sygn. 51, k. 3v.

²⁴⁸¹ Obliczenia w oparciu o: ADP, Bernardyni, sygn. 11, bez paginacji.

²⁴⁸² Obliczenia w oparciu o: AAW, sygn. 51, k. 3v. Ze względu na zbiorcze włączenie w jeden z wydatków masła i owsa uwzględniono go jedynie w tym miejscu.

²⁴⁸³ Obliczenia w oparciu o: ADP, Bernardyni, sygn. 11, bez paginacji.

Kolejna kategoria wydatków to różne towary gospodarcze niezbędne do funkcjonowania ekonomicznego klasztoru. W marcu 1782 roku zakupili czerniakowscy bernardyni owies dla koni, postronki i wici dla koni oraz wantuch chmielu za łączną kwotę 63 zł 12 gr, co stanowiło 15% wydatków klasztoru²⁴⁸⁴. W maju 1782 roku bernardyni przasnyscy za sukno z pannificyny w Barczewie zapłacili 200 zł, za piły 20 zł, a za 4 osie do wozów 8 zł, co stanowiło blisko 40% wydatków klasztoru²⁴⁸⁵.

Na różne prace remontowe i naprawcze – zakup gwoździ, wypłatę dla cieśli od budowy altany oraz wypłatę dla stolarza oraz za cegły zapłacił klasztor czerniakowski 27 zł. Było to ok. 6% wydatków klasztoru²⁴⁸⁶. Bernardyni przasnyscy w maju 1780 roku wydali na prace remontowe 82 zł – było 56 zł dla szklarza za okna, 8 zł dla stolarza za ramy okienne oraz 6 zł dla tarcza z rynną, a także 12 zł za klej do organów. Stanowiło to ok. 14% wydatków klasztoru²⁴⁸⁷. Udział kosztów prac remontowych różnił się najprawdopodobniej znacząco w zależności od bieżących potrzeb.

Wydatek, który nie pojawił się w klasztorze czerniakowskim w marcu 1782 roku²⁴⁸⁸, ale za to pojawił się w maju 1780 roku w Przasnyszu to różne usługi od zewnętrznych rzemieślników – rymarzowi, bednarzowi, kowalowi, traczom, krawcowi i kominiarzom zapłacili łącznie bernardyni 57 zł, czyli ok. 10% wydatków²⁴⁸⁹.

Wreszcie środki wydawano na higienę. Klasztor czerniakowski w marcu 1782 roku wydał 3 zł na zakup mydła, co stanowiło mniej niż 1% wydatków²⁴⁹⁰. Klasztor z kolei przasnyski w maju 1780 roku wydał na higienę 15 zł – była tu pensja dla praczki oraz pensja dla kucharza od prania bielizny refektarskiej, co stanowiło ok. 3% wydatków konwentu²⁴⁹¹. Zauważyć można, że wydatki związane z higieną stanowiły raczej minimalny udział w wydatkach klasztoru.

W klasztorze czerniakowskim w marcu 1782 roku nie udało się wyróżnić takiej kategorii²⁴⁹², jednak była ona jak najbardziej wyróżnialna w maju 1780 roku w Przasnyszu. Chodzi tu o wydatki liturgiczne, na który klasztor przasnyski przeznaczył 33 zł 15 gr – był to воск oraz Msze do odprawienia w innym konwencie. Było to ok. 6% wydatków klasztoru²⁴⁹³.

---

²⁴⁸⁴Obliczenia w oparciu o: AAW, sygn. 51, k. 3v. Ze względu na zbiorcze włączenie w jeden z wydatków masła i owsa nie uwzględniono go już w tym miejscu.

²⁴⁸⁵Obliczenia w oparciu o: ADP, Bernardyni, sygn. 11, bez paginacji.

²⁴⁸⁶Obliczenia w oparciu o: AAW, sygn. 51, k. 3v.

²⁴⁸⁷Obliczenia w oparciu o: ADP, Bernardyni, sygn. 11, bez paginacji.

²⁴⁸⁸Obliczenia w oparciu o: AAW, sygn. 51, k. 3v.

²⁴⁸⁹Obliczenia w oparciu o: ADP, Bernardyni, sygn. 11, bez paginacji.

²⁴⁹⁰Obliczenia w oparciu o: AAW, sygn. 51, k. 3v.

²⁴⁹¹Obliczenia w oparciu o: ADP, Bernardyni, sygn. 11, bez paginacji.

²⁴⁹²Obliczenia w oparciu o: AAW, sygn. 51, k. 3v.

²⁴⁹³Obliczenia w oparciu o: ADP, Bernardyni, sygn. 11, bez paginacji.

Tab. 76. Wydatki klasztoru czerniakowskiego w marcu 1782 roku

Kategoria wydatku	Udział w wydatkach klasztoru
Różne używki – głównie alkohol	34%
Produkty spożywcze	34%
Produkty gospodarcze	15%
Wynagrodzenia dla służby	12%
Prace remontowe i budowlane	6%
Higiena	<1%
Wydatki liturgiczne	0%
Usługi zewnętrzne	0%

Opracowanie własne w oparciu o AAW, sygn. 51, k. 3v

Tab. 77. Wydatki klasztoru przasnyskiego w maju 1780 roku

Kategoria wydatku	Udział w wydatkach klasztoru
Produkty gospodarcze	40%
Produkty spożywcze	17%
Prace remontowe i budowlane	14%
Usługi zewnętrzne	10%
Wynagrodzenia dla służby	10%
Wydatki liturgiczne	6%
Higiena	3%
Różne używki – głównie alkohol	0%

Opracowanie własne w oparciu o AAW, sygn. 51, k. 3v

Daje się zauważyć ogromne zróżnicowanie w wydatków poszczególnych klasztorów w różnych miesiącach. Często pojedynczy większy wydatek mógł całkowicie zmienić proporcję. Tak było na przykład z zakupem w maju 1780 roku przez bernardynów przasnyskich za 200 zł sukna na habity i za 87 zł 22 gr przypraw korzennych, ale też z zakupem w marcu 1782 roku przez bernardynów czerniakowskich wina i tabaki za 120 zł 12 gr.

Klasztor mógł zaciągać długi. W inwentarzu przedkasacyjnym klasztoru toruńskiego mowa jest o tym, że klasztor jest dłużny od 1803 roku 100 talarów za lekarstwa aptekarzowi Reyherowi oraz 168 talarów doktorowi Spannagelowi z Nieszawy za leczenie byłego gwardiana Kwiryniusza Willa²⁴⁹⁴.

7.2. Klasztor jako organizm ekonomiczny

Klasztor bernardynów stanowił też swoisty organizm ekonomiczny. Z jednej strony prowadził własną działalność wytwórczą na swoje potrzeby w ramach ogrodu, browaru oraz warsztatów braci-laików, z drugiej strony dawał schronienie partaczom, którzy pracowali z jednej strony dla klasztoru, a z drugiej sprzedawali też swoje towary na rynek miejski, stanowiąc konkurencję dla cechowych rzemieślników.

7.2.1. Własna działalność gospodarcza

Klasztory bernardyńskie prowadziły własną działalność gospodarczą nastawioną na zaspokajanie własnych potrzeb. Materiał źródłowy nie potwierdza, aby działalność ta prowadzona była w celu uzyskiwania dochodu.

7.2.1.1. Ogród na Mokrem

Kolejnym ważnym elementem, na który składało się ekonomiczne funkcjonowanie klasztoru, był ogród na Mokrem.

13 września 1731 roku w przeddzień Święta Podwyższenia Krzyża Świętego w grodzie w Kowalewie Pomorskim został zapisany bernardynom toruńskim przez mieszczanina toruńskiego Godfryda Bekiera wraz z jego synem ławnikiem Starego Miasta Salomonem Bekierem oraz synową Krystyną Hassowną. Ogród został przekazany bernardynom razem ze wszystkimi budynkami, stawami rybnymi, drzewami owocowymi, roślinami i ziołami. Ogród ten położony był dokładnie pomiędzy ogrodem należącym do ławnika Starego Miasta Laurerea oraz gospodarstwem Szymona Włodarskiego. Ze strony klasztoru zapis przyjmował ówczesny gwardian toruński Jan Sense²⁴⁹⁵. 29 października 1731 roku nazajutrz po Święcie Apostołów Szymona i Judy Tadeusza darowizna ta została potwierdzona w sądzie ziemskim Ziemi Michałowskiej w Brodnicy²⁴⁹⁶.

---

²⁴⁹⁴R. Kubicki, Inwentarz..., s. 436.

²⁴⁹⁵APBK, sygn. W-65, s. 251.

²⁴⁹⁶Ibidem, s. 252.

Wedle inwentarza przedkasacyjnego ogród ten liczył 3 morgi chełmińskie ziemi i znajdował się na płaskim terenie. Ogród pierwotnie był ogrodzony²⁴⁹⁷.

Ogród niestety był niestety zabezpieczeniem dla długów Gottfrieda Bekiera. 26 września 1726 roku Godfryd Bekier pożyczył od Marcina Zernekego 500 złotych pruskich z oprocentowaniem w wysokości 6%, z gwarancją przeniesienia praw do ogrodu i znajdującego się na nim budynku w przypadku nieuregulowania należności²⁴⁹⁸. 26 kwietnia 1732 roku Marcin Zerneke przekazał swoje roszczenia wdowie Krystynie Konstancji Krippelin²⁴⁹⁹. 4 września 1732 roku owa Krystyna Konstancja Krippelin dokonała intromisji, czyli ogłoszenia przejścia ogrodu na Mokrem, przeciwko czemu 3 stycznia 1733 roku złożył manifest syndyk klasztoru Antoni Zakrzewski²⁵⁰⁰. Jej roszczenia musiały zostać skutecznie odrzucone, skoro 1 czerwca 1766 roku bliżej nieokreślony spadkobierca – zapewne syn lub krewny – w odpowiedzi na list gwardiana klasztoru z 21 sierpnia 1764 roku informuje klasztor, że w Berlinie szuka sprawiedliwości i domaga się wydania ogrodu lub zapłaty należnej sumy²⁵⁰¹. Odrzucenie roszczeń wydaje się oczywiste z punktu widzenia prawa – to Godfryd Bekier był dłużnikiem i to do niego i jego spadkobierców winni się zwracać wierzyciele.

Nie wiemy, co dokładnie bernardyni uprawiali w swoim ogrodzie. Inwentarz przedkasacyjny, podaje, że był to ogród owocowy i kuchenny, z którego bernardyni czerpali owoce, rośliny zielne oraz chmiel co wskazuje, że uprawiane tam były z pewnością drzewa owocowe, rozmaite warzywa i zioła, a także chmiel na potrzeby browaru²⁵⁰².

Na podstawie znajomości innych klasztorów, możemy jedynie wysnuwać pewne przypuszczenia, co mogło znajdować się w ogrodzie. W pierwszym rzędzie warto przyjrzeć się owocom. W ogrodzie klasztoru łowickiego w 1805 roku znajdowało się 35 starych jabłoni, 30 młodych jabłoni, 36 starych grusz, 20 młodych grusz, 138 starych śliw, 20 młodych śliw, 6 starych wiśni i 4 wiśnie młode, a dodatkowo drzewa dzikie oraz młode drzewka w szkółce²⁵⁰³. Bernardyński sad przyklasztorny liczył zatem często setki drzew. Niewykluczone, że bernardyni toruńscy mogli też próbować uprawiać brzoskwinie i morele – należący do tej samej prowincji klasztor czerniakowski na przełomie XVIII i XIX wieku zakupił bowiem te drzewa owocowe do

---

²⁴⁹⁷R. Kubicki, Inwentarz..., s. 435.

²⁴⁹⁸APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 179.

²⁴⁹⁹Ibidem

²⁵⁰⁰Ibidem. Kopia dokumentu intromisji zachowała się w poklasztorowym archiwum i znajduje się obecnie w Archiwum Państwowym w Toruniu w zespole dotyczącym klasztoru – APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 75-77.

²⁵⁰¹Ibidem, s. 180.

²⁵⁰²R. Kubicki, Inwentarz..., s. 435-436.

²⁵⁰³AAW, sygn. 461, k. 216rv.

swojego sadu²⁵⁰⁴. Pod 1797 rokiem mamy jedynie informację o zasadzenie w sadzie 50 drzew owocowych najlepszych gatunków²⁵⁰⁵.

W drugiej kolejności warto zastanowić się, z jakie warzywa mogły być uprawiane przez toruńskich bernardynów. Z pewnością mogła tam pojawiać się marchew, której uprawę dla interesującego nas okresu mamy poświadczoną dla klasztoru bernardyńskiego w Czerniakowie w Prowincji Wielkopolskiej oraz dla klasztoru bernardyńskiego w Krystynopolu w Prowincji Ruskiej. Nie byłaby zaskakującą obecność rzepy, której obecność w przyklasztornych ogrodach została poświadczona dla klasztorów w Sokalu i Krystynopolu w Prowincji Ruskiej, oraz pasternaku, którego uprawę mamy poświadczoną dla klasztorów w Czerniakowie w Prowincji Wielkopolskiej oraz w Kownie w Prowincji Litewskiej. Brukiew nie była zbyt popularna, ale jej uprawę w przyklasztornym ogrodzie mamy poświadczoną dla klasztoru w Trokach w Prowincji Litewskiej. Podobnie przy klasztorze trockim uprawiane musiały być buraki. Seler był uprawiany w przyklasztornym ogrodzie w Czerniakowie. Prawie na pewno w ogrodzie na Mokrem uprawiana była cebula i czosnek. Obecność tego pierwszego warzywa w przyklasztornych ogrodach jest potwierdzona dla konwentów w Przasnyszu i Czerniakowie w Prowincji Wielkopolskiej oraz w Sokalu w Prowincji Ruskiej, z kolei tego drugiego dla konwentów w Czerniakowie w Prowincji Wielkopolskiej oraz w Kownie w Prowincji Litewskiej. Bardzo prawdopodobna wydaje się również uprawa ogórków, których obecność mamy poświadczoną dla klasztorów w Wilnie i Trokach w Prowincji Litewskiej oraz we Lwowie w Prowincji Ruskiej. Na pewno uprawiana musiała być w ogrodzie mokrzańskim kapusta, która wydaje się najpopularniejszym warzywem u bernardynów – mamy jej obecność poświadczoną w ogrodach klasztornych w Piotrkowie Trybunalskim w Prowincji Wielkopolskiej oraz w Wilnie i Trokach w Prowincji Litewskiej. Inne potencjalne warzywa w klasztornym ogrodzie to biały groch uprawiany w Czerniakowie w Prowincji Wielkopolskiej, bób uprawiany w Krystynopolu w Prowincji Ruskiej czy rzeżucha i sałata uprawiana w Trokach w Prowincji Litewskiej²⁵⁰⁶.

W XIX wieku w okresie agonii klasztoru ogród został zniszczony w wyniku przygotowań Torunia do obrony przed wojskami rosyjskimi i samego oblężenia miasta w 1813 roku. Odpowiedzialnymi za zniszczenie ogrodzenia ogrodu i należącego doń budynku mieli być żołnierze francuscy. W 1817 roku na terenie ogrodu w czasie opracowywania inwentarza przedkasacyjnego zastano jedynie ziemiankę i część drzew²⁵⁰⁷.

---

²⁵⁰⁴M. Stawiski, *Świat rzeczy...*, s. 170-171.

²⁵⁰⁵WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 120r.

²⁵⁰⁶M. Stawiski, *Świat rzeczy...*, s. 133-155.

²⁵⁰⁷R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 435-436.

Dominikanie toruńscy od średniowiecza również posiadali grunty w Mokrem, ale w 1640 roku w ramach ugody z miastem przekazali je magistratowi w zamian za wypłacanie corocznie kwoty 180 złotych²⁵⁰⁸.

7.2.1.2 Browar klasztorny

Nasza wiedza o klasztornej browarze w Toruniu jest stosunkowo skromna. W oógle w dotychczasowej literaturze przedmiotu zabrakło szerszych rozważań na temat browarnictwa u bernardynów. Jedynie w 2022 roku Maciej Stawiski poświęcił jedną stronę temu zagadnieniu²⁵⁰⁹. Najprawdopodobniej nie został on uruchomiony w momencie przejęcia klasztoru w 1724 roku. Jeszcze bowiem w 1727 roku w swojej skardze skierowanej do Senatu gwardian Bonawentura Kopaczewski oskarżał magistrat, że ten nie wydał bernardynom dawnego klasztornej browaru, mimo że był do tego zobowiązany²⁵¹⁰.

Dysponujemy sporą wiedzą na temat prowadzonych w klasztorze inwestycji. Po raz pierwszy o pracach dotyczących klasztornej browaru dowiadujemy się w kronice pod 1749 rokiem. Wówczas to za gwardiana Romana Wróblewskiego zakupiono nowe naczynia miedziane do browaru klasztornej²⁵¹¹. W 1768 roku z inicjatywy gwardiana Telesfora Kałczyńskiego zakupiono do browaru nowy gar i 2 wazy drewniane do słodu²⁵¹². Niedługo później w 1771 roku za gwardiana Piotra Wejermillera wyremontowano browar wraz ze wszystkimi pomieszczeniami w jego obrębie i ponad nim, a także wszystkie sprzęty potrzebne do produkcji piwa²⁵¹³. Następnie kronika klasztornej informuje o kolejnej ważnej inwestycji w browarze klasztornej w 1797 roku za gwardiana Kwiryniusza Willa. Zamontowano wówczas nową kadź do zalewania słodu²⁵¹⁴. Daje się tutaj zauważyć pewną regularność. Średnio co 20-30 lat prowadzono inwestycje w klasztornej browarze, wynikające zapewne z naturalnego zużycia się sprzętu.

Po raz kolejny najlepszy wgląd w wyposażenie browaru daje nam inwentarz przedkasacyjny. Ów inwentarz z 1817 roku opisuje dokładnie wyposażenie browaru klasztornej. Wyglądał on następująco. W browarze znajdował się miedziany kocioł do piwa o pojemności 3 beczek,

---

²⁵⁰⁸Ł. Myszka, *Dominikanie w Toruniu w XVI-XIX wieku. Katolicki zakon w protestanckich mieście*, Kraków 2015, s. 129-131.

²⁵⁰⁹M. Stawiski, *Świat rzeczy, pokarmów i napojów bernardyńskich w XVIII i na początku XIX wieku*, Pelplin 2022, s. 41-42.

²⁵¹⁰APBK, sygn. W-65, s. 247-248.

²⁵¹¹Ibidem, s. 279.

²⁵¹²Książnica Kopernikańska, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, rkps nr 74, k. 93r.

²⁵¹³Ibidem, k. 96v.

²⁵¹⁴Ibidem, k. 120r.

2 dębowe wazy z drewnianymi obręczami, 6 beczek do piwa z dębowych desek, 1 świerkowa beka do chłodzenia piwa z drewnianymi obręczami, a także utensylia browarnicze jak lejek, łopata i kosz do chmielu²⁵¹⁵. Bardzo prawdopodobne, że odnotowano sprzęty pochodzące z wcześniej wymienionych inwestycji. W 1821 roku browaru jednak już nie było. Wedle aktualizacji inwentarza miedziany kocioł został sprzedany za równowartość 28 talarów, a wszystkie elementy drewniane ze względu na zły stan zachowania zostały jako stare drewno wykorzystane na opał²⁵¹⁶. Upadek klasztornego browaru poprzedził zatem nieco w czasie samą kasatę klasztoru.

Warto porównać sobie inwentarz browaru toruńskiego z innymi browarami polskich bernardynów. Browar klasztoru w Datnowie w prowincji litewskiej w 1805 roku prezentował się dużo bardziej imponująco. W jego skład wchodziły 2 miedziane kotły do pędzenie brahy, spiżowy kocioł, 2 miedziane czapy, 2 trąbniki, 6 miedzianych trąb, 1 czop do brahy obity żelazem, 2 czopy piwne obite żelazem, 20 beczek dębowych, 2 cebry, 2 nalewacze, wiadro do pobierania wody ze studni, siekiera, 6 rynienek, 2 lejki, 3 kubły, żelazny kruk i 2 żelazne blachy do pieców²⁵¹⁷.

Daje się zauważyć wiele wspólnych elementów, ale też ogromne różnice. Na początku inwentarze wymieniają naczynia metalowe. O ile jednak w browarze toruńskim było tylko jedno takie naczynie, o tyle w browarze datnowskim były one 3. W obu browarów używano dębowych beczek, ale w browarze toruńskim na stanie było ich tylko 6, a w datnowskim aż 20. Z tego porównania zdaje się wynikać, że browar datnowski mógł mieć trzykrotnie większe możliwości produkcyjne niż browar toruński. Pomimo zatem elitarnego charakteru klasztoru toruńskiego możliwości produkcyjne jego browaru były niewielkie. Być może wynika to ze zbyt słabego uposażenia klasztoru toruńskiego, który posiadał zbyt mało własnych gruntów, aby opłacała się produkcja własna na większą skalę. Ponadto bardzo możliwe, że bernardyni toruńscy w miejskim otoczeniu mogli stosunkowo łatwo pozyskiwać piwa jako jałmużnę w naturze. Pewien ślad takiego sposobu pozyskiwania piwa znajdujemy w dokumentach i w kronice klasztornej. W 1726 roku Jerzy Lubomirski zobowiązał się do przekazywania toruńskim bernardynom co kwartał 4 beczek piwa ze starosta lipnowskiego²⁵¹⁸. W 1727 roku Kopaczewski we wspomnianym już wyżej piśmie do senatu oskarżył władze miasta o utrudnianie wwożenia kwesty – w tym przypadku o zablokowanie wwiezienia do miasta 6 beczek piwa²⁵¹⁹.

---

²⁵¹⁵R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 443.

²⁵¹⁶K. Ciesielska, *Inwentarze...*, s. 222-223.

²⁵¹⁷Vilniaus Universiteto Biblioteka, sygn. F4-A2189a, k. 117rv. Na inwentarz tego browaru powoływał się również Maciej Stawiski w pracy: M. Stawiski, *Świat rzeczy pokarmów i napojów bernardyńskich w XVIII i na początku XIX wieku*, Pelplin 2022, s. 41.

²⁵¹⁸APT, *Klasztor franciszkanów-bernardynów*, sygn. 6, s. 51.

²⁵¹⁹APBK, sygn. W-65, s. 247-248.

Chmiel czerpali bernardyni toruńscy z pewnością z własnego ogrodu na Mokrem²⁵²⁰. Zapewne w jakimś stopniu podobnie jak inne klasztory prowincji zaopatrywali się też jednak weń poza klasztorem. Przykładowo bowiem bernardyni czerniakowscy w marcu 1782 roku zakupili dla siebie worek chmielu za 33 zł 1 gr²⁵²¹. Kolejnym produktem niezbędnym do produkcji piwa był słód. Zapewne otrzymywany był częściowo w formie jałmużny w naturze, a częściowo kupowany. Wydaje się, że obiecany przez Lubomirskiego w 1726 roku jęczmień w ilości 3 korców na kwartał mógł być przyobiecany właśnie z myślą o browarze klasztornym²⁵²². Słód bywał też w prowincji wielkopolskiej kupowany poza klasztorem. Przykładowo we wrześniu-październiku 1801 roku bernardyni piotrkowscy zakupili za 166 zł owies i jęczmień do produkcji piwa²⁵²³. Ostatnim wreszcie produktem niezbędnym do produkcji piwa były drożdże. Chociaż były kupowane bardzo często, to raz tylko w toku moich badań udało się znaleźć w wzmiankę o zakupie ich właśnie na potrzeby browaru. W lipcu 1791 roku bernardyni krystynopolscy z prowincji ruskiej za 1 zł zakupili drożdże do piwa²⁵²⁴.

Browar funkcjonował najprawdopodobniej w oparciu o siłę najemną oraz własne moce przerobowe bernardynów. W niektórych klasztorach licznie znajdujemy informacje o użyciu siły najemnej. Przykładowo w rachunkach należącego do tej samej co Toruń prowincji zakonnej klasztoru w Piotrkowie Trybunalskim pod lipcem-sierpień 1802 roku znajdujemy wydatek w wysokości 6 zł dla mielcarza od robienia piwa²⁵²⁵. Z drugiej strony korzystano też z pracy braci-laików. Przykładowo w klasztorze w Świeciu nad Wisłą również należącym do prowincji wielkopolskiej udało się zidentyfikować brata-laika Łukasza Borowskiego, który był klasztornym kanapazem i browarnikiem²⁵²⁶.

Ze względu na brak zachowania się ksiąg wydatków klasztoru nie jest niestety w stanie powiedzieć zbyt wiele na ten temat. 22 marca 1760 roku na przyklasztornym cmentarzu pochowany został browarnik Bartłomiej – najprawdopodobniej najemny sługa klasztorny²⁵²⁷. Z kolei spis zakonników z 1773 roku wymienia jako browarnika toruńskiego tercjarza Józefa Kowalskiego²⁵²⁸. Znajdujemy zatem potwierdzenie stosowania obu modeli organizacji pracy browaru.

---

²⁵²⁰R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 435-436.

²⁵²¹AAW, sygn. 51, k. 3v.

²⁵²²APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 51.

²⁵²³APBK, sygn. VIII-23, s. 220.

²⁵²⁴APBK, sygn. XX-f-1, s. 248.

²⁵²⁵APBK, sygn. VIII-23, s. 217.

²⁵²⁶ AAP, syn. AZ 3/7a, k. 76v.

²⁵²⁷ Książnica Kopernikańska, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, rkps 74, k. 93r.

²⁵²⁸ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 45r.

7.2.1.3. Warsztaty braci-laików

W klasztorze zidentyfikowaliśmy na przestrzeni lat 1724-1821 kilku braci zajmujących się wytwórczością rzemieślniczą. Było to 5 braci krawców, 3 braci stolarzy, 2 braci kowalów i 1 brat szewc. Powinniśmy się więc spodziewać w klasztorze toruńskim warsztatu krawieckiego, warsztatu stolarskiego, warsztatu kowalskiego i warsztatu szewskiego.

Nie wiemy, jak dokładnie były wyposażone ich warsztaty pracy, gdyż ich opisy nie zachowały się do naszych czasów. Na podstawie zachowanych opisów takich obiektów z innych klasztorów możemy zdobyć podstawową orientację.

Na samym początku przyjrzyjmy się możliwemu wyposażeniu warsztatu krawca. W klasztorze łowickim znajdującym się także w prowincji wielkopolskiej w 1791 roku na stanie sartorii, czyli warsztatu krawieckiego, znajdowały się m.in. żelaza do prasowania, nożyce krawieckie oraz poduszki z pierza²⁵²⁹. W klasztorze w Kazimierzu Biskupim w 1819 roku sartoria również była bardzo skromnie wyposażona: znajdowała się tam 1 prasa do kapturów, 1 nożyce i 1 żelazo do prasowania²⁵³⁰. Bardzo bogato wyposażona była sartoria potężnego klasztoru we Lwowie w prowincji ruskiej. W lwowskiej sartorii w 1775 roku znajdowały się m.in. żelazka, haczyki do ich noszenia oraz kołki pod nie, nożyce, lawaterz, miednica, kropielnica, klocki do czapek, klocki do kołnierzy tercjarskich, forma na ornaty, forma na dalmatyki, formy do obszywania pończoch i czapek, szydła, szlaki tasiemkowe, szczotka do czyszczenia czy linijka do wykrajania²⁵³¹. Wydaje się, że toruńska sartoria bernardynów była raczej skromnie wyposażona jak sartorie z Łowicza czy Kazimierza Biskupiego.

Kolejny warsztat to stolarnia. Obecność stolarzy w Toruniu mamy poświadczoną w następujących latach: w 1754 roku był tu stolarzem brat Urban Schultz, w 1762 roku brat Paschalis Repert i w 1779 roku brat Antoni Nagicki. Wygląda na to, że stolarnia funkcjonowała w Toruniu jedynie przejściowo. Jak mogła być wyposażona? Na stanie skromnego warsztatu stolarskiego w Łowiczu w 1791 roku były jedynie stół stolarski, heble, śruby i pacholek²⁵³². W stolarni klasztoru lwowskiego w 1775 roku znajdowały się z kolei m.in. stoły stolarskie z drewnianymi śrubami, filunki, różnego rodzaju heble (szerchuble, szlichszluble, szpontuble,

---

²⁵²⁹ AAW, sygn. 1344, s. 415-423.

²⁵³⁰ *Inwentarz bernardyńskiego klasztoru i kościoła w Kazimierzu Biskupim z 1819 roku*, wyd. A. K. Sitnik, "Polonia Maior Orientalis", t. 5: 2018, s. 172.

²⁵³¹ *Wybrane inwentarze bernardyńskich kościołów i klasztorów repatriowanych z XVIII i XIX wieku*, wyd. A. K. Sitnik, Kalwaria Zebrzydowska 2021, s. 45-46.

²⁵³² AAW, sygn. 1344, s. 415-423.

gzemsuble, spicuble, kieluble, klamry, młotek, piła, obcęgi, pilniki, cyrkle, dłuta, pionownica, kątownica, kątowniki, gibcząki, świdry i świderki, żelazne drogi czy drewniana korba²⁵³³. Z kolei w stolarni klasztoru datnowskiego na Litwie w 1805 roku znajdowały się stoły stolarskie, różne piły, strugi, piniki, heble, siekiery, cyrkle²⁵³⁴. Różnice w wyposażeniu klasztorów lwowskiego i datnowskiego nie były jednak tak naprawdę znaczne – podczas gdy lwowscy bernardyni posiadali 19 hebli i strugów, bernardyni datnowscy mieli ich 16. Główna różnica pomiędzy inwentarzami obu klasztorów opiera się jedynie na różnicy w szczegółowości nazywania posiadanych sprzętów. Niektóre z tych przedmiotów mogły się znajdować na stanie toruńskiego klasztoru bernardynów, chociaż w ogólnym rozrachunku jego wyposażenie było moim zdaniem raczej zbliżone do klasztoru łowickiego.

Jedynie raz w 1797 roku mamy w klasztorze toruńskim poświadczony brata szewca Macieja Cieszyńskiego. Wcześniej zapewne dla klasztoru wystarczały usługi wspomnianych wcześniej szewców z jurydyki. Jak mógł być wyposażony warsztat brata Macieja? W warsztacie szewskim lwowskiego klasztoru w 1775 roku na stanie były m.in. młotki, cęgi, obcęgi, krawalniki, śpilary do przybijania kołków w obcasach, szydła, cyrkle, pilniki, kopyta, pocięgle, kolanka, tarki, wanienka, cebrzyk, miska na klej, ćwieki, gryszpulce do przekłuwania skóry, drewno do polerowania podeszwy czy szczotka²⁵³⁵. Zapewne podobnie mogło wyglądać wyposażenie toruńskiego warsztatu szewskiego.

W klasztorze toruńskim bracia kowale to Tyburcjusz Morgiewicz wymieniony w 1762 roku oraz Piotr Mockau wymieniony w 1773 roku. W 1774 roku brat Piotr metalowymi klamrami zabezpieczał ceglane podziały okienne przez zawaleniem się, po tym jak potężny wiatr powybił okna w kościele²⁵³⁶. Wreszcie na stanie warsztatu kowalskiego lwowscy bernardyni w 1775 roku mieli m.in. miech, kowadła, szparagi, kamień do toczenia z żelazną korba, szynallice do obijania szyn kołowych, młoty, warchable, obcęgi, kleszcze, moździerz, sztuka żelaza do wybijania blach czy drewnianą skrzynię do kucia koni²⁵³⁷. Z kolei w Datnowie w 1805 roku w kuźni bernardyni mieli miech, kowadło, szparag, młoty wielkie i jednoręczne, kleszcze, gwoździelnie, obęci, gwinty, formy do żelaza, napilniki czy dłuta²⁵³⁸.

---

²⁵³³ *Wybrane inwentarze bernardyńskich kościołów i klasztorów repatriowanych z XVIII i XIX wieku*, wyd. A. K. Sitnik, Kalwaria Zebrzydowska 2021, s. 48-50.

²⁵³⁴ Vilniaus Universiteto Biblioteka, rkps nr F4-A2189a, k. 17v-18r.

²⁵³⁵ *Wybrane inwentarze bernardyńskich kościołów i klasztorów repatriowanych z XVIII i XIX wieku*, wyd. A. K. Sitnik, Kalwaria Zebrzydowska 2021, s. 50-51.

²⁵³⁶ Książnica Kopernikańska, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, rkps 74, k. 101r.

²⁵³⁷ *Wybrane inwentarze bernardyńskich kościołów i klasztorów repatriowanych z XVIII i XIX wieku*, wyd. A. K. Sitnik, Kalwaria Zebrzydowska 2021, s. 55-57.

²⁵³⁸ Vilniaus Universiteto Biblioteka, rkps nr F4-A2189a, k. 18v-19r.

7.2.2. Jurydyka bernardynów toruńskich

Jurydyka oznaczała w okresie wczesnonowożytnym część miasta wyłączoną spod jurysdykcji władz miejskich, będącą w posiadaniu szlachty lub duchowieństwa, w której poza strukturą cechową mogli działać rzemieślnicy zwani partaczami czy gdzie odbywać się mogły konkurencyjne wobec miejskich targi i jarmarki²⁵³⁹.

Przez partaczy należy rozumieć rzemieślników zamieszkałych w mieście lub na przedmieściach albo w bliskim jego sąsiedztwie, którzy kierowali swoje usługi i towary na rynek miejski, naruszając w ten sposób monopole cechowe. Warto zwrócić uwagę, że za partaczy XVIII-wieczni torunianie uznawali bowiem także mieszkańców Kępy Bazarowej lub Podgórze, którzy oferowali swoje wyroby torunianom, mimo że oba miejsca nie znajdowały się w obszarze władzy miasta Torunia. Z lat 1725-1755 zachowało się niewiele spisów partaczy, również skargi cechów były na nich rzadko składane. Jednak po 1755 roku w związku z załamaniem się koniunktury z lat 1740-1755, kiedy miejski rynek znacząco się skurczył, cechy zaczęły składać liczne skargi na partaczy będących dla nich poważną konkurencją. Ich liczebność była też wówczas spora, zapewne dobra koniunktura poprzednich lat zachęciła ich do rozpoczęcia działalności²⁵⁴⁰.

W XVIII-wiecznym Toruniu istniały liczne jurydyki z partaczami. W 1757 roku jurydykami w Toruniu z obecnymi w nich partaczami były rozmaite domy szlacheckie, pałac biskupa, dom benedyktynek chełmińskich, domy należące do parafii św. Janów, kościół św. Wawrzyńca, klasztor dominikanów, klasztor bernardynów, klasztor jezuitów, klasztor benedyktynek czy dobra benedyktynek na przedmieściach. Najliczniejsi partacze zamieszkiwali podmiejskie dobra benedyktynek oraz klasztor dominikanów²⁵⁴¹. Jak jednak zauważył Krzysztof Mikulski, trudno jest poznać skład partaczy zamieszkujących w jurydykach kościelnych, gdyż te poza 1723 rokiem zawsze płaciły zryczałtowany podatek pogłówny i dlatego nie ujmowano ich mieszkańców w wykazach pogłównego²⁵⁴².

Sam fakt zamieszkiwania u bernardynów przez jakiegoś rzemieślnika nie oznaczał od razu z automatu, że był on partaczem. Karol Magierski początkowo zamieszkiwał przy bernardynach

---

²⁵³⁹<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/jurydyka;3918668.html>, dostęp 21 maja 2024 roku.

²⁵⁴⁰K. Mikulski, *Pułapka niemożności. Społeczeństwo nowożytnego miasta wobec procesów modernizacyjnych (na przykładzie Torunia w XVII i XVIII wieku)*, Toruń 2004, s. 184-185.

²⁵⁴¹APT, AMT, kat. II, dz. I, sygn. 3447, s. 813-814.

²⁵⁴²K. Mikulski, *Pułapka niemożności. Społeczeństwo nowożytnego miasta wobec procesów modernizacyjnych (na przykładzie Torunia w XVII i XVIII wieku)*, Toruń 2004, s. 183.

jako partacz, ale później został legalnym mistrzem cechowym, pozostając jednak do końca życia przy swoim starym miejscu zamieszkania²⁵⁴³.

Pozostają nam zatem źródło rozproszone. W 1730 roku spis partaczy wymieniał u toruńskich bernardynów niejakiego Marcina oraz Pawła Fordońskiego – nieznanymi z zawodu²⁵⁴⁴. Michał Woźniak podał, że w 2. ćwierci XVIII wieku partacze złotniczy byli czynni przy toruńskich bernardynach i podgórskich reformatach. Być może to właśnie jeden z nich był złotnikiem, który w 1731 roku wykonał cyborium eucharystyczne dla toruńskich bernardynów²⁵⁴⁵.

Zgodnie z wykazem z czerwca 1757 roku w jurydyce toruńskich bernardynów zamieszkiwało dwóch partaczy – jeden szewc i jeden złotnik²⁵⁴⁶. Kto był szewcem, trudno dociec. Złotnikiem był zaś niewątpliwie Karol Magierski zamieszkały od 1750 roku jako partacz u bernardynów²⁵⁴⁷. Tabela partaczy z grudnia 1762 roku wymienia w klasztorze bernardynów toruńskich 3 partaczy – 1 złotnika, 1 szewca z 2 czeladnikami i 1 miecznika z 1 czeladnikiem²⁵⁴⁸. Zauważamy, że w połowie XVIII wieku u toruńskich bernardynów zamieszkiwało zatem 2-3 partaczy.

Korzystanie z usług złotniczych partaczy wynikało z odwrócenia się po tumulcie toruńskim od miejskim złotników przez szlachtę i kościół, a zmianę w tym zakresie przyniosło dopiero dołączenie do cechu przez pierwszych katolickich mistrzów²⁵⁴⁹.

Specyfikacja partaczów zawodu szewskiego z 1761 roku wymienia u bernardynów partacza Maszuncka z 2 czeladnikami²⁵⁵⁰. Spis partaczy zawodu szewskiego z 1766 roku wymienia

---

²⁵⁴³A. Kucharski, K. Mikulski, *Magierski (Magersky) Karol (1724-1790), złotnik tor.*, [w:] *Toruński Słownik Biograficzny*, t. 5, Toruń 2007, s. 119-120.

²⁵⁴⁴APT, AMT, kat. II, dz. I, sygn. 3446, s. 165.

²⁵⁴⁵M. Woźniak, *Sprzęty liturgiczne roboty złotniczej z kościoła Mariackiego w Toruniu*, [w:] *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, 14-16 kwietnia 2005 roku*, red. K. Kluczajd, Toruń 2005, s. 404-406.

²⁵⁴⁶APT, AMT, kat. II, dz. I, sygn. 3447, s. 813-814.

²⁵⁴⁷A. Kucharski, K. Mikulski, *Magierski (Magersky) Karol (1724-1790), złotnik tor.*, [w:] *Toruński Słownik Biograficzny*, t. 5, Toruń 2007, s. 119-120.

²⁵⁴⁸APT, AMT, kat. II, dz. I, sygn. 3449, s. 266.

²⁵⁴⁹M. Woźniak, *Sprzęty liturgiczne roboty złotniczej z kościoła Mariackiego w Toruniu*, [w:] *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, 14-16 kwietnia 2005 roku*, red. K. Kluczajd, Toruń 2005, s. 404-405.

²⁵⁵⁰APT, AMT, kat. II, dz. I, sygn. 3448, s. 635-637. Warto zwrócić uwagę na ciekawą oboczność: zamiast sformułowania cech szewski źródła konsekwentnie stosują określenie cech świecki/szwiecki. Zob. *Michała Arcta Słownik Staropolski*, oprac. A. Krasnowolski, W. Niedźwiedzki, Warszawa 1920, s. 608.

u toruńskich bernardynów 2 partaczy – Mikołaja Kosakowskiego z czeladnikiem i Bartłomieja Brudkewicza²⁵⁵¹. Spis partaczy zawodu szewskiego z 1769 roku wymienia u bernardynów 2 partaczy – Walentego Brutkiewicza i Barcińskiego²⁵⁵². Spis partaczy zawodu szewskiego z 1772 roku wymienia u bernardynów 3 mistrzów i 1 czeladnika²⁵⁵³. Spis partaczy zawodu szewskiego z 1779 roku wymienia u bernardynów 1 mistrza²⁵⁵⁴. Spis partaczy zawodu szewskiego z 1789 roku wymienia u bernardynów 2 mistrzów i 1 czeladnika²⁵⁵⁵.

Tab. 78. Bernardyńscy partacze zawodu szewskiego

Rok	Partacze
1761	Maszunck z 2 czeladnikami
1766	Mikołaj Kosakowski z 1 czeladnikiem
	Bartłomiej Brudkewicz
1769	Walenty Brutkiewicz
	Barciński
1772	Kazimierz Królikowski
	Walenty Brutkiewicz z 1 czeladnikiem
	Bonifacy Paszemski
1779	Barciński
1783	Stefan Dybowski
1789	Barciński

Opracowanie własne na podstawie: APT, AMT, kat. II, dz. I, sygn. 3446-3456

Ze względu na znajomość nazwisk szewskich partaczy możemy prześledzić ich dzieje. Walenty Brutkiewicz pod 1761 rokiem był wymieniony u dominikanów²⁵⁵⁶, a w 1766 roku u księdza dziekana²⁵⁵⁷. W 1770 roku Walenty Brutkiewicz mieszkał już w kamienicy Bogatki²⁵⁵⁸,

²⁵⁵¹ APT, AMT, kat. II, dz. I, sygn. 3450, s. 295-297.

²⁵⁵² APT, AMT, kat. II, dz. I, sygn. 3451, s. 173.

²⁵⁵³ APT, AMT, kat. II, dz. I, sygn. 3452, s. 98.

²⁵⁵⁴ APT, AMT, kat. II, dz. I, sygn. 3453, s. 701.

²⁵⁵⁵ APT, AMT, kat. II, dz. I, sygn. 3456, s. 73.

²⁵⁵⁶ APT, AMT, kat. II, dz. I, sygn. 3448, s. 635-637.

²⁵⁵⁷ APT, AMT, kat. II, dz. I, sygn. 3450, s. 295-297.

a w 1772 roku ponownie mieszkał już jednak u bernardynów²⁵⁵⁹. Co znamienne, w 1766 roku dawni bernardyńscy partacze z 1761 roku mieszkali już w innych miejscach – Bartłomiej Brutkiewicz był odnotowany u dominikanów, a Koszakowicz (zapewne tożsamy z Kosakowskim) u jezuitów²⁵⁶⁰. Wskazuje to na ogromną mobilność partaczy szewskich, którzy stale zmieniali miejsce zamieszkania. Oznacza to, że przez jurydykę toruńskich bernardynów mogły przejść dziesiątki rzemieślników, o większości z których nie mamy żadnej informacji.

Pod naciskiem cechu szewców władze miasta Torunia rozpoczęły próbę walki z partaczami zamieszkałymi w jurydykach kościelnych. Co znamienne, suplika cechu szewskiego w tej sprawie z dnia 23 kwietnia 1779 roku została podpisana m.in. szewca Józefa Kozłowskiego będącego aktywnym członkiem bernardyńskiego Bractwa św. Anny, tymczasem w suplicie donoszono także o działalności u bernardynów partacza Barcińskiego²⁵⁶¹.

W latach 1780-1782 sekretarz miejski Samuel Jacob Wachschrager w towarzystwie przedstawicieli cechu szewskiego – jednego Niemca i jednego Polaka – odwiedził toruńskie klasztory i parafie, próbując wymóc na przełożonych decyzję o usunięciu partaczy, przed czym ci się wzbraniali, powołując się na różne swoje potrzeby i przywileje²⁵⁶². Zachowała się relacje z takich wizyt w klasztorze bernardynów w 1780 roku – pierwsza odbyła się 16 czerwca i była przeprowadzona z wikariuszem zapewne Dominikiem Hofmanem, a druga 13 września i była przeprowadzona z gwardianem zapewne Erykiem Depińskim. Przy pierwszej rozmowie odnotowano nieobecność gwardiana w klasztorze i stąd wynikała rozmowa z wikariuszem²⁵⁶³.

Wykaz partaczy cechu ślusarskiego z 1761 roku wymienia jednego partacza u toruńskich bernardynów²⁵⁶⁴. Generalnie, klasztor bernardynów był z pewnością atrakcyjny dla partaczy. Jak zauważył Krzysztof Mikulski, najlepsze warunki dla swojej działalności mieli partacze zamieszkali w mieście na terenach klasztorów, w przeciwieństwie do ubogich partaczy z Winnicy czy Rybaków²⁵⁶⁵.

Przemieszczanie się partaczy pomiędzy jurydykami lub ich opuszczenie mogło się odbywać w atmosferze skandalu lub konfliktu. Przykładem jest wyżej wspomniany już miecznik Jakub Kisielski. Od 1746 roku był on partaczem przy kościele dominikanów, jednak w 1751 zdecydował

---

²⁵⁵⁸APT, AMT, kat. II, dz. I, sygn. 3451, s. 270.

²⁵⁵⁹APT, AMT, kat. II, dz. I, sygn. 3452, s. 98.

²⁵⁶⁰APT, AMT, kat. II, dz. I, sygn. 3451, s. 173.

²⁵⁶¹APT, AMT, kat. II, dz. I, sygn. 3453, s. 701-706.

²⁵⁶²K. Licau, *Toruńskie partactwo szewskie w XVIII wieku*, "Rocznik Toruński", t. 35: 2008, s. 48-49.

²⁵⁶³APT, AMT, kat. II, dz. I, sygn. 3454, s. 161, 197.

²⁵⁶⁴APT, AMT, kat. II, dz. I, sygn. 3448, s. 648.

²⁵⁶⁵K. Mikulski, *Pułapka niemożności. Społeczeństwo nowożytnego miasta wobec procesów modernizacyjnych (na przykładzie Torunia w XVII i XVIII wieku)*, Toruń 2004, s. 186.

się zalegalizować swoją działalność, czym naraził się dominikanom, którzy wyrzucili go ze swojej jurydyki²⁵⁶⁶.

Niniejsza analiza wskazuje nam, że w jednym momencie bernardyni wynajmowali pomieszczenia niedużej grupie osób. Częściowo byli to partacze, których liczba dochodziła do 2-3. Z partaczami zamieszkiwali ich czeladnicy i z pewnością także rodziny. Ogromna mobilność partaczy sprawiała, że przez jurydykę toruńskich bernardynów mogło przejść bardzo wielu partaczy, o większości z których nie mamy żadnej informacji. Były to jednak i tak znacznie niższe wyniki niż w przypadku dominikanów, u których w 1757 roku zamieszkiwało 22 partaczy²⁵⁶⁷.

Jak wiemy z rozdziału V, znaczna część spośród liderów bernardyńskiego bractwa św. Anny wywodziła się z grona legalnych rzemieślników cechowych. W przypadku konkurencji ekonomicznej Ci związani z bernardynami krawcy, szewcy czy szmuklerze nie mieli skrupułów, aby atakować swoich konkurentów-partaczy, nawet jeśli Ci byli związani z katolickimi klasztorami i dostarczali im dochody²⁵⁶⁸.

Toruńscy dominikanie zawarli w 1676 roku osobliwy kontrakt z cechem rzeźnickim. Dominikanie – powołując się na dawny przywilej – mieli prawo na własne potrzeby osadzić u siebie rzeźnika. W zamian za 200 zł od cechu rzeźnickiego zrzekli się oni jednak tego prawa na okres roku. W zamian rzeźnicy byli zobowiązani za darmo zabijać zwierzęta z klasztoru, a także przekazywać 10 razy w roku za darmo flaki. Kontrakt był wielokrotnie odnawiany, na zmieniających się czasami warunkach²⁵⁶⁹. Nic nie wiadomo nam o analogicznym kontrakcie między bernardynami a którymś z cechów, natomiast toruńscy bernardyni podobnie jak dominikanie powoływali się na prawo do osadzania u siebie rzemieślników pracujących na potrzeby klasztoru²⁵⁷⁰.

7.2.3. Przywileje klasztoru bernardynów toruńskich

Barbara Kalinowska w 2011 roku zwróciła uwagę na znaczenie przywilejów dla ekonomicznego funkcjonowania klasztoru. Klasztor ostrołęcki łącznie 3 przywileje – w 1665 roku

---

²⁵⁶⁶ S. Herbst, *Toruńskie cechy rzemieślnicze...*, s. 209.

²⁵⁶⁷ APT, AMT, kat. II, dz. I, sygn.3447, s. 813-814.

²⁵⁶⁸ K. Mikulski, *Obcy w oblężonej twierdzy protestantyzmu. Portret zbiorowy katolików toruńskich w 2. połowie XVII i w XVIII wieku*, [w:] *Rzeczpospolita wielu wyznań*. Materiały z międzynarodowej konferencji, Kraków, 18-20 listopada 2002, red. A. Kaźmierczyk, A. K. Link-Leonczewski, M. Markiewicz, K. Matwijowski, Kraków 2004, s. 299.

²⁵⁶⁹ Ł. Myszka, *Dominikanie w Toruniu w XVI-XIX wieku. Katolicki zakon w protestanckich mieście*, Kraków 2015, s. 123-125.

²⁵⁷⁰ APT, AMT, kat. II, dz. I, sygn. 3454, s. 161.

przywilej króla Jana Kazimierza zabraniał podejmowania prób wysiedlenia ich z otrzymanych nieruchomości, konstytucja sejmowa z 1667 roku uwalniała bernardynów od wszelkich podatków, a przywilej króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego z 1669 roku pozwalał ostrołęckim bernardynom na wykop gliny, zbieranie kamieni na terenach królewskich, wyrąb drewna w królewskich lasach, mielenie zboża i jęczmienia na piwo w królewskich młynach, a także wypas zwierząt na królewskich łąkach²⁵⁷¹.

Dla toruńskich bernardynów kluczowym był przywilej nadany przez Sejm Grodzieński w 1726 roku w konstytucji „Utwierdzenie Ojców Bernardynów Toruńskich przy kościele ich i klasztorze”, na mocy którego potwierdzone zostało prawnie funkcjonowanie bernardynów w ich lokalizacji, a dodatkowo klasztor został zwolniony od wszystkich podatków i akcyz miasta Torunia²⁵⁷². W ten sposób bernardyni zyskiwali całkowitą niezależność do miasta Torunia. Jak pamiętamy z rozdziału III, w 1727 roku akcyzy nałożone w przejeździe bramnym na piwo zebrane przez bernardynów w ramach kwesty stały się jednym z zarzewi konfliktu klasztoru z miastem.

Również toruńscy dominikanie cieszyli się różnymi przywilejami, np. prawem wyrębu drewna w miejskich lasach, czerpania wody ze strumienia, połowu ryb, warzenia piwa bez akcyzy czy budowy młyna²⁵⁷³.

7.3. Życie codzienne bernardynów toruńskich

Poniżej przyjrzymy się krótko materialnym aspektom życia codziennego bernardynów w Toruniu. W wielu wypadków będziemy zmuszeni oprzeć się na materiale porównawczym. Jedynym bowiem obfitszym źródłem zachowanym dla klasztoru toruńskiego dla tego zagadnienia jest inwentarz przedkasacyjny. Jako że jednak wszystkie klasztory prowincji wielkopolskiej funkcjonowały we miarę podobny sposób, informacje pozyskane z innych klasztorów powinny odnosić się też w większości do klasztoru toruńskiego.

7.3.1. Pokarmy i napoje

Najnowsza publikacja z 2022 roku autorstwa piszącego te słowa dostarczyła niezwykle dużo cennych informacji na temat ulubionych pokarmów i napojów spożywanych przez bernardynów polskich prowincji w XVIII i na początku XIX wieku²⁵⁷⁴.

---

²⁵⁷¹B. Kalinowska, *Bernardyni w Ostrołęce 1664-1864*, Ostrołęka 2011, s. 87-89.

²⁵⁷²APBK, sygn. W-65, s. 246.

²⁵⁷³Ł. Myszką, *Dominikanie w Toruniu w XVI-XIX wieku. Katolicki zakon w protestanckich mieście*, Kraków 2015, s. 120-122.

Klasztor toruński musiał być dobrze zaopatrzony. Na miejscu u toruńskich kupców była możliwość zakupu różnych importowanych towarów, z których zdobyciem inne klasztory musiały się natrudzić. Bernardyni czerniakowscy w listopadzie 1771 roku zakupili dla siebie w Toruniu okseft wina, 4 kamienie i 14 funtów oliwy, 6 kamieni sztokfisu, 5 kamieni czarkfisu, 6 kamieni tabaki i ahtel mydła szarego²⁵⁷⁵. Bernardyni przasnyscy z kolei jesienią 1797 roku sprowadzili z Torunia okseft wina, beczkę śledzi, 3 kamienie sztokfisu, korzenie, kawę i cukier, a w maju 1799 roku korzenie, oliwę, porter i tabakę²⁵⁷⁶. Były to zatem różne towary kolonialne, zagraniczne alkohole oraz produkty rybne.

Bernardyni polscy XVIII i początków XIX wieku obficie jadali różnego rodzaju produkty mięsne, a prym wiodła wołowina, cielęcina oraz drób. Ryby spożywano różnorodne – zarówno rzeczne, jak i morskie. Często na ich stole pojawiały się rodzynki małe i wielkie, gorzkie i słodkie migdały oraz ryż. Przysmakiem były bułki i chleb montowy. Jedli rozmaite warzywa – marchew, pietruszkę, rzepę, pasternak, cebulę, czosnek, ogórki, kapustę czy groch. Na przełomie XVIII i XIX wieku w ich jadłospisie zaczęły pojawiać się ziemniaki. Zнали też rozmaite owoce. Wśród wymienionych z nazwy potraw znajdujemy pierogi, barszcz, chłodnik, rosół, grochówkę, kielbasę, kaszanekę, bulczankę czy pekeflejsz. Jedzono rozmaite słodycze – na Boże Narodzenie szczególnie strucle, na Wielkanoc baby. Pośród napojów znane im były herbata i kawa, a także różne trunki – różne piwa, wina, wódki oraz miód pitny²⁵⁷⁷. Z pewnością wiele z tych produktów i potraw było jedzonych także w klasztorze toruńskim. Na odwrocie jednego z dokumentów klasztornych znalazł się krótki rachunek: 2 zł za karpia oraz 1 zł 15 gr za ryby²⁵⁷⁸. Wśród pokarmów spożywanych przez toruńskich bernardynów na pewno były miejscowe pierniki. Renoma tutejszych pierników była tak wielka, że sprowadzały je do siebie inne klasztory prowincji wielkopolskiej – np. w 1799 roku pierniki toruńskie sprowadził klasztor w podwarszawskim Czerniakowie²⁵⁷⁹. Nie sposób oczekiwać, aby toruńscy bernardyni mając na miejscu taki przysmak, nie mieli go w swoim jadłospisie. Generalnie XVIII-wieczni bernardyni jadali dużo i tłusto, bardzo lubili mięso, a na ich stole często gościły też orientalne przyprawy i śródziemnomorskie dodatki²⁵⁸⁰.

---

²⁵⁷⁴M. Stawiski, *Świat rzeczy, pokarmów i napojów bernardyńskich w XVIII i na początku XIX wieku*, Pelplin 2022.

²⁵⁷⁵APL, Zbiór rękopisów archiwalnych, Bernardyni w Ostrzeszowie, s. 472.

²⁵⁷⁶ADP, Bernardyni, sygn. 11, bez paginacji.

²⁵⁷⁷Zob. M. Stawiski, *Świat rzeczy, pokarmów i napojów bernardyńskich w XVIII i na początku XIX wieku*, Pelplin 2022.

²⁵⁷⁸APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 159.

²⁵⁷⁹M. Stawiski, *Świat rzeczy, pokarmów i napojów bernardyńskich w XVIII i na początku XIX wieku*, Pelplin 2022, s. 189.

²⁵⁸⁰M. Stawiski, *Życie codzienne bernardynów w XVIII i na początku XIX wieku. Wybrane zagadnienia*, [w:] *Obyczaje i życie codzienne na przestrzeni dziejów. Studia przypadków*, red. P. Czarnecka, W. Milej, A. Niedzielska, Warszawa

Warto zwrócić uwagę na problematykę. Epoka staropolska słynęła z długich i surowych postów. To skutkowało z kolei zwiększonym spożyciem ryb. W każdym tygodniu poszczono w piątek i sobotę, do tego dochodziły jeszcze Wielki Post oraz wigilie niektórych świąt²⁵⁸¹. Jak przypomina Jarosław Dumanowski, trzeba mieć na uwadze, że staropolski post obejmował nie tylko mięso, ale też jaja, mleko, masło i sery. Związane z postem ograniczenia ilościowe powodowały, że ludzie chodzili głodni, co tłumaczy ich żarłoczność w okresach bez postu²⁵⁸². W gospodarce braków i głodu tłuszcz był niezwykle ceniony²⁵⁸³. W tym właśnie kontekście lepiej może być rozumiana przytoczona wyżej bernardyńska kuchnia.

Sposób żywienia bernardynów rezonował też na związanych z nimi świeckich. Z badań Bernadetty Manyś wynika, że pokarmy kupowane przez bernardyńskie bractwo św. Anny w Wilnie również odpowiadały temu sposobowi odżywiania się, co było bardzo odległe od skromnego stylu posilania się bonifratrów²⁵⁸⁴ lub zgromadzeń żeńskich²⁵⁸⁵.

Wydaje się, że klasztor bernardynów toruńskich był ważnym miejscem, w ramach którego sarmacka kuchnia szlachecka przenikała do mieszczan toruńskich, zwłaszcza tych wyznania katolickiego. Dołączenie do klasztoru bernardyńskiego umożliwiała również udział w tej kuchni sarmackiej kuchni wszystkim zakonnikom – nie tylko synom szlacheckim, ale też ubogim synom mieszczan i chłopów, gdyż nie dzielono w refektarzu zakonników w zależności od pochodzenia²⁵⁸⁶.

7.3.2. Przedmioty codziennego użytku

Wydane drukiem przez Karolę Ciesielką i Rafała Kubickiego inwentarze dostarczają o niezwykle cennej wiedzy o przedmiotach użytku codziennego wykorzystywanych przez toruńskich bernardynów w okresie przedkasacyjnym.

Na samym początku warto przyjrzeć się sprzętom refektarskim. Wyborów ceramicznych nie było tu zbyt dużo. Toruńscy bernardyni mieli 12 zwykłych glinianych talerzy i 20 fajansowych talerzy. W posiadaniu mieli także 2 kamionkowe dzbanki do kawy, 4 kamionkowe dzbanki do

---

2021, s. 96.

²⁵⁸¹J. Kracik, *Post po staropolsku*, "Nasza Przeszołość", t. 75: 1991, s. 86.

²⁵⁸²J. Dumanowski, *Staropolski post*, https://www.wilanow-palac.pl/staropolski_post.html, dostęp 27 maja 2024 r.

²⁵⁸³J. Dumanowski, M. Kasprzyk-Chevriaux, *Kapłony i szczeżuje. Opowieść o zapomnianej kuchni polskiej*, Wołowiec 2018, s. 101

²⁵⁸⁴B. Manyś, *Smaki i gusta kulinarne w sarmackiej kuchni wileńskiej w dobie saskiej*, [w:] *Sarmacki sensualizm*, red. F. Wolański, Toruń 2017, s. s. 228-230.

²⁵⁸⁵O. Przybyłowicz, *O pożywieniu zakonnic w średniowieczu i wczesnej epoce nowożytnej. Problematyka, źródła, możliwości badawcze*, "Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", t. 63: 2014, nr 1, s. 16.

²⁵⁸⁶M. Stawiski, *Świat rzeczy, pokarmów i napojów bernardyńskich w XVIII i na początku XIX wieku*, Pelplin 2022, s. 213.

mleka i 6 fajansowych filiżanek do herbaty²⁵⁸⁷. Zwraca uwagę posiadanie specjalnych naczyń do herbaty. Był to napój, który dopiero upowszechniał się pośród bernardynów. Pierwszy zakup herbaty dla klasztoru w podwarszawskim Czerniakowie mamy potwierdzony w 1779 roku²⁵⁸⁸, dla klasztoru w Przasnyszu w 1794 roku²⁵⁸⁹, a w Piotrkowie Trybunalskim dopiero w 1820 roku²⁵⁹⁰.

Podstawę stanowiły naczynia cynowe. 2 cynowe wazy z pokrywami, 2 cynowe chochle, 12 cynowych łyżek do jedzenia, 10 cynowych kuflów zwanych mensurami, 10 cynowych łyżeczek, 6 cynowych talerzy, 3 cynowe salaterki, 1 cynowa solniczka, 12 cynowych widelców, 12 cynowych noży²⁵⁹¹. Cyna była ówczasem bardzo popularnym materiałem. Jak zauważył Dariusz Główka, o ile w XVII wieku łyżki w domach szlacheckich przeważnie były jeszcze srebrne, o tyle w XVIII wieku zaczęły już dominować cynowe²⁵⁹². Zygmunt Gloger podkreślił, że naczynia cynowe były właściwe dla domów mieszczan i ubogiej szlachty, podczas gdy bogata szlachta używała naczyń srebrnych²⁵⁹³. W Toruniu tego typu naczynia też były wytwarzane, a bogaty ich zbiór zachował się w Muzeum Okręgowym²⁵⁹⁴. Szkło nie należało do popularnych tworzyw. W zakresie szkła posiadali tylko 7 szklanic do wina i 8 szklanic do piwa. Niewiele było też bielizny stołowej – posiadali 8 obrusów, 4 serwety i 2 ręczniki²⁵⁹⁵.

Wyposażenie toruńskiego refektarza było zbliżone do innych bernardyńskich refektarzy, np. z Krystynopola czy Datnowa. Również tam dominowała zastawa i sztuce wykonane z cyny, chociaż występowały różne drobne lokalne różnice²⁵⁹⁶.

Pozostałe sprzęty trudno podzielić pomiędzy refektarz i pomieszczenia klasztorne. Mieli też 2 nowe cynowe świeczniki z żelaznymi gasidłami, 4 mosiężne świeczniki z gasidłami, mosiężną kadzielnicę, 8 świerkowych i dębowych stołów, 2 wełniane obrusy zwane kobiercami, różne łóżka ze świerku, sekretarzyk z 3 szufladami, 6 drewnianych, zielonych szafeczek, 4 miedziane wanienki do butelek, szafa ze szklanymi okienkami, świerkowa duża szafa na potrawy, 12 miedziorytów pod

---

²⁵⁸⁷R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 444; K. Ciesielska, *Inwentarze...*, s. 223-224.

²⁵⁸⁸AAW, sygn. 51, k. 32v.

²⁵⁸⁹ADP, Bernardyni, sygn. 11, bez paginacji.

²⁵⁹⁰APBK, sygn. VIII-23, s. 150.

²⁵⁹¹R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 444; K. Ciesielska, *Inwentarze...*, s. 223-224.

²⁵⁹²D. Główka, *Szlachcic w domu. Wystrój i wyposażenie siedzib szlacheckich w ziemi zakroczymskiej w drugiej połowie XVII i w XVIII wieku*, "Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", t. 69: 2021, nr 3, s. 342.

²⁵⁹³Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. 3, Warszawa 1985, s. 98.

²⁵⁹⁴M. Kurkowski, *Toruńskie wyroby konwisarskie od XVI do XIX wieku ze znakami miasta, mistrza i jakości cyny*, Toruń 2018.

²⁵⁹⁵R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 444-445; K. Ciesielska, *Inwentarze...*, s. 224.

²⁵⁹⁶M. Stawiski, *Świat rzeczy, pokarmów i napojów bernardyńskich w XVIII i na początku XIX wieku*, Pelplin 2022, s. 37.

szkłem z brązowymi ramami i 2 malowidła olejne Jezusa i Maria, 10 krzeseł z olchy i żelazne drzwi do biblioteki²⁵⁹⁷. Żadne z tych przedmiotów nie są zaskakujące i spotykamy się z nimi inwentarzach różnych klasztorów bernardyńskich²⁵⁹⁸.

Pora przejść do bernardyńskiej kuchni. Inwentarze wymieniają 16 różnych rodzajów sprzętów na jej wyposażeniu: 3 miedziane kaserole średniej wielkości, 1 wielka kaserola do gotowania mięsa, 1 żelazne kleszcze, 1 żelazna płaska patelnia, 2 duże żelazne ruszty do ognia, 1 żelazny ruszt do smażenia, 1 żelazny tasak do mięsa z nożem po jednej stronie, 1 żelazny duży rożen do smażenia, 1 żelazna patelnia do smażenia, 1 żelazny moździerz do soli, 1 mosiężny moździerz średniej wielkości, 1 topór kuchenny średniej wielkości, 1 blaszana tarka, 2 wiadra i 1 nosidło okute żelazem, beczka do zmywania i 10 cynowych miseczek²⁵⁹⁹.

Wyposażenie toruńskiej kuchni wydaje się nie odbiegać jakoś znacząco od wyposażenia innych bernardyńskich kuchni. Przykładowo w 1819 roku bernardyni w pobliskim Kazimierzu Biskupim mieli na stanie 1 duży miedziany koprak, 1 miedziany sagan, 1 wielki, miedziany rądel, 1 średni, miedziany rądel, 5 mniejszych miedzianych rądli, 1 miedziany durszlak, 1 głęboka, miedziana łyżka, 1 durszlakowa, mieszana łyżka, 1 nowa, miedziana waska, 1 patelka żelazna, 1 ruszt żelazny w kwiaty, 3 dzbanki żelazne, 1 drąg żelazny, 1 wilk, połowę moździerza żelaznego z tłuczkiem, 1 duży, żelazny rożen, 1 grapa żelazna, 1 żelazny tasak, 1 topór do mięsa, 1 nóż cały żelazny, 1 ceber, 1 konewka, 3 waszczki, 1 wałek do ciasta, 1 stół nowy²⁶⁰⁰. Opis kuchni zdradza zamiłowanie do mięsa. Tasak bowiem oraz jedna kaserola były przeznaczone wyłącznie do tego produktu. Biorąc pod uwagę upodobanie bernardynów do mięsa, które często pojawiała się na ich stole²⁶⁰¹, nie dziwi posiadanie takich sprzętów.

W generalnym rozrachunku wyposażenie refektarza i kuchni pozostaje w zgodzie ze stereotypowym wizerunkiem bernardyna przedstawionym przez Jana Stanisława Bystronia. Starsi bernardyni mieli bowiem – jak zacytował – uczyć młodych zakonników podstaw swojej duchowości następującymi słowami: „Pana Boga chwal, sztukę mięsa wal! W pusty kielich dmuchaj, przełożonych słuchaj!”²⁶⁰².

---

²⁵⁹⁷R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 444-445; K. Ciesielska, *Inwentarze...*, s. 224-225.

²⁵⁹⁸M. Stawiski, *Świat rzeczy, pokarmów i napojów bernardyńskich w XVIII i na początku XIX wieku*, Pelplin 2022, s. 35-38.

²⁵⁹⁹R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 443-444; K. Ciesielska, *Inwentarze...*, s. 223.

²⁶⁰⁰*Inwentarz bernardyńskiego klasztoru i kościoła w Kazimierzu Biskupim z 1819 roku*, wyd. A. K. Sitnik, "Polonia Maior Orientalis", t. 5: 2018, s. 172-173.

²⁶⁰¹W. Zawadzki, *Dzieje klasztoru bernardyńskiego w Kadynach*, Olsztyn 2002, s. 62.

²⁶⁰²J. S. Bystron, *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce*, t. 1, Warszawa 1960, s. 334-335.

W stajni posiadali bernardyni 2 czarne konie wałachy, jedną odkrytą bryczkę z okutym kołami, wóz drabiniastymi ze wszystkimi dodatkowymi elementami, ladę rzeźną z nożem, 2 żelazne topory do drewna, 1 żelazną piłę do drewna, długi drewniany łańcuch z klamrami oraz 2 skórzane uprząże²⁶⁰³. Sprzęty posiadane w stajni z jednej związane były z potrzebami uboju zwierząt do kuchni, rąbania drewna do ogrzewania i gotowania, ale także do transportu – w szczególności kluczowego w przypadku zbierania jałmużny. W 1821 roku konie te nie nadawały się już do pracy, a gwardian za własne pieniądze kupił kolejną parę. Jednocześnie kwestarz Blum na Kujawach miał inną parę koni, ale nie widział ich już od 2 lat²⁶⁰⁴.

7.3.3. Warunki życia w klasztorze

O ile zachowały się plany poszczególnych kondygnacji klasztoru, o tyle nie znamy zupełnie wyposażenia jego cel. Inwentarz z 1817 roku nie zawiera tego typu informacji, co wynika zapewne z dewastacji znacznej części klasztoru w trakcie jego zajęcia przez wojska francuskie²⁶⁰⁵.

Pozostają nam zatem jedynie porównania z innymi klasztorami, dla których informacje o wyposażeniu poszczególnych pomieszczeń się zachowały. Według ustaleń Wojciecha Zawadzkiego bardzo skromne było wyposażenie cel bernardynów w Kadynach, a ojcowie i bracia spali na słomianych siennikach ze słomianymi poduszkami²⁶⁰⁶. Inwentarze klasztoru w Krystynopolu na Rusi pozwalają nam lepiej poznać wyposażenie przeciętnej bernardyńskiej celi. Na wyposażeniu celi nr 5 w tym klasztorze 1766 roku znajdowało się jedynie łóżko, stół sosnowy i stołek²⁶⁰⁷. W 1806 roku natomiast w celi znajdowało się wyłącznie łóżko oraz stolik²⁶⁰⁸. Wynika z tego, że pokój typowego bernardyna nieposiadającego szczególnych obowiązków intelektualnych miał wręcz spartańskie warunki. Prócz łóżka znajdowało się tam jedynie stół i krzeselko.

Jeszcze bardziej dramatycznie warunki życia bernardynów będą się jawić, gdy spojrzymy na ogrzewanie. Jest ono dokładnie opisane jedynie w inwentarzu klasztoru krystynopolskiego za rok

---

²⁶⁰³R. Kubicki, Inwentarz..., s. 445; K. Ciesielska, Inwentarze..., s. 225-226.

²⁶⁰⁴K. Ciesielska, Inwentarze..., s. 225.

²⁶⁰⁵Wystarczy wspomnieć chociażby, że jedna jednostka archiwalna nosi tytuł *"Książki z biblioteki klasztoru XX. Bernardynów podczas bytności Francuzów oknami wyrzucone, a za uproszeniem WW Panien Benedyktynek u nich złożone"* (APT, AMT, C, sygn. 4573, s. 1), a gwardian toruński Faustyn Lentecki w liście z dnia 21 grudnia 1820 roku do magistratu informował, że pruscy żołnierze wchodzą przez komin i dziurę w murze do dolnego klasztoru wybijają drzwi i kradną dębowe podłogi na opał, a także wapno do chędożenia broni (APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 145).

²⁶⁰⁶W. Zawadzki, *Dzieje klasztoru bernardyńskiego w Kadynach*, Olsztyn 2002, s. 62-63.

²⁶⁰⁷*Wybrane inwentarze bernardyńskich kościołów i klasztorów repatriowanych z XVIII i XIX wieku*, wyd. A. K. Sitnik, Kalwaria Zebrzydowska 2021, s. 210.

²⁶⁰⁸APBK, sygn. XX-e-2, s. 26.

1806. W celi gwardiańskiej był wtedy duży, zielony piec²⁶⁰⁹. Z kolei cela obok celi gwardiańskiej miał piec wspólny razem z celą sąsiednią²⁶¹⁰, a cele czwarta, piąta i szósta w ogóle nie posiadały ogrzewania²⁶¹¹. A zatem typowa bernardyńska cela nie posiadała ogrzewania, co w mroźne zimy mogło skutkować dokuczliwym zimnem. Generalnie warunki bytowe toruńskich bernardynów były znacznie uboższe niż polskiej szlachty tej epoki²⁶¹².

Okolica konwentu była raczej brudna i śmierdząca. W 1748 roku po rozebraniu muru przy ustępach i wykopaniu 5 dołów z kałem odsłonił się stary stary mur, przeżarty kałem, dziurawy i pochylony. Ponieważ nie udało się dojść do porozumienia z właścicielem sąsiedniej kamienicy – a mur był wspólny – zdecydowano się ze stratą dla konwentu zbudować nowy mur obok starego, przy którym ulokowano dwa chlewy i ustęp²⁶¹³. O tym, jak fatalne zwyczaje sanitarne, miała ówczesna ludność świetnie świadczy fakt, że bernardyni w kontrakcie z szewcem Mateusza Zawadzkim musieli zaznaczać, że nie wolno mu będzie wyrzucać gnoju i śmieci przez okno²⁶¹⁴. Widać zatem, że okolica konwentu nie była zbyt higieniczna. Z ustępów mógł się unosić odór, a wszystkiego dopełniała jeszcze obecność zwierząt.

7.3.4. Zdrowie i higiena

W kontekście tych spartańskich warunków życia bernardynów zrozumiałym wydaje się, dlaczego tak krótko żyli. Równocześnie tłumaczy to ich obfitą, korzenną kuchnię – bez porządných ciepłych, mięsnych, piernych posiłków nie sposób było zachować zdrowie, żyjąc w takich warunkach.

Niektórzy bernardyni skarżyli się na złe warunki panujące w klasztorze toruńskim. Michał Fung w 1750 roku zrezygnował z gwardianatu w Toruniu z powodu podagry, która miała uniemożliwiać mu sprawowanie obowiązków²⁶¹⁵. Od razu spotykamy go jednak potem na stanowisku gwardiana w Kadynach²⁶¹⁶. Podobnie przybyli w 1772 roku do Torunia bernardyńscy lektorzy Archanioł Szteborski, Marian Teen i Andrzej Lankiewicz szybko opuścili klasztor ze względu na złe powietrze²⁶¹⁷.

---

²⁶⁰⁹APBK, sygn. XX-e-2, s. 25.

²⁶¹⁰Ibidem, s. 26.

²⁶¹¹Ibidem.

²⁶¹²Zob. J. Dumanowski, *Świat rzeczy szlachty wielkopolskiej w XVIII wieku*, Toruń 2006.

²⁶¹³APBK, sygn. W-65, s. 278-279.

²⁶¹⁴APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 95.

²⁶¹⁵APBK, sygn. W-65, s. 281.

²⁶¹⁶APBK, sygn. W-7, s. 689.

²⁶¹⁷Książnica Kopernikańska, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, rkps 74, k. 97v.

Chorzy zakonnicy mogli liczyć na leczenie. W 1751 roku została podpisana przez gwardiana toruńskiego Ludwika Sąplawskiego oraz syndyka tegoż klasztoru Grzegorza Zacharyaszewicza umowa z toruńskim chirurgiem Filipem Hartmannem²⁶¹⁸. Kontrakt przewidywał leczenie febry, a także stosowanie następujących zabiegów medycznych: puszczenie krwi, przeczyszczenia, lewatywy, plastry, apertury, proszki, strzykania. Przewidziane metody leczenia były w pełni zgodne z ówczesną oficjalną wiedzą medyczną zgodną z teorią humoralną²⁶¹⁹. Jak pamiętamy, w inwentarzu przedkasacyjnym klasztoru toruńskiego mowa była też o tym, że klasztor był dłużny od 1803 roku 100 talarów za lekarstwa aptekarzowi Reyherowi oraz 168 talarów doktorowi Spannagelowi z Nieszawy za leczenie byłego gwardiana Kwiryniusza Willa²⁶²⁰. Leczenie traktowano zatem jako wydatek priorytetowy i nawet jeśli w budżecie brakowało na nie środków, to się go podejmowano celem ratowania zdrowia i życia współbrata.

Chorzy zakonnicy mogli także liczyć na lepsze wyżywienie. Mogli na przykład oczekiwać dodatkowej porcji cielęciny. Przykładowo klasztor w Sokalu w grudniu 1732 roku²⁶²¹ oraz kwietniu 1734 roku zakupił cielęcinę dla chorych²⁶²². Również klasztor w Czerniakowie w okresie od listopada 1802 roku do stycznia 1803 roku zakupił cielęcinę dla chorych²⁶²³. Cytryny mogły służyć również za środek zdrowienia dla chorych – przykładowo w sierpniu-wrześniu 1799 roku bernardyni czerniakowscy zakupili cytryny m.in. na lekarstwo dla chorych²⁶²⁴, a bernardyni lwowscy w sierpniu 1792 roku zakupili cytryny dla chorego²⁶²⁵. Biorąc pod uwagę klasztorne zimne cele, nie dziwi konieczność lepszego karmienia chorych zakonników.

Odnosnie do higieny, warto odnotować, że na odwrocie jednego z dokumentów zanotowano zakup przez klasztor bernardynów toruńskich mydła za 12 gr²⁶²⁶. Wykorzystywanie mydła należała do standardu pośród ówczesnych bernardynów²⁶²⁷ – kwestią otwartą jest, czy bardziej służyło do kąpieli, czy raczej do prania.

7.4. Podsumowanie

---

²⁶¹⁸APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 161.

²⁶¹⁹J. Węglorz, *Zdrowie, choroba i leczenie w społeczeństwie Rzeczypospolitej XVI-XVIII wieku*, Toruń 2015, s. 135.

²⁶²⁰R. Kubicki, *Inwentarz...*, s. 436.

²⁶²¹APBK, sygn. XXIV-j-12, s. 33.

²⁶²²Ibidem, s. 50.

²⁶²³AAW, sygn. 51, k. 90r.

²⁶²⁴AAW, sygn. 51, k. 75r.

²⁶²⁵APBK, sygn. XXII-m-8, s. 225.

²⁶²⁶APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 159.

²⁶²⁷M. Stawiski, *Świat rzeczy, pokarmów i napojów bernardyńskich w XVIII i na początku XIX wieku*, Pelplin 2022, s. 45.

Toruńscy bernardyni mimo formalnego obowiązywania przepisów o ubóstwie de facto obracali ogromnymi sumami pieniędzy. Prawdopodobnie kwestowali nie tylko jedzenie, ale również pieniądze na wzór innych klasztorów – zarówno bernardyńskich, jak i innych mendykantów. Ich dieta była zapewne godna szlacheckiego dworu, a być może i magnackiej rezydencji. Mimo wszystko w zestawieniu z toruńskimi dominikanami – również zakonem żebraczym – wydają się bardzo ubodzy i całkowicie zależni od bieżącej ofiarności dobrodziejów. O ile dominikanie posiadali wiele mieszkań, dobra ziemskie i zapisy na dobrach ziemskich, o tyle bernardyni ze swoją jedną kamienicą, wykorzystywaną na własne potrzeby ogrodem i dwoma skromnymi zapisami w powiecie malborskim jawią się jako prawdziwie ubodzy zakonnicy.

Chociaż z jednej ich dieta była bardzo bogata, to z drugiej strony ich cele miały prawdziwie spartańskie warunki, a obfite posiłki były w takich warunkach jedynym środkiem do zachowania zdrowia. Dla wielu to jednak nie wystarczało, a wielu zakonników – jak przekonamy się z lektury biogramów w aneksach – umierało młodo. W tym kontekście należy uznać, że codzienne życie bernardynów toruńskich było jednak pełne ubóstwa i umartwienia, pomimo suto zastawionego stołu.

Zakończenie

Jak stwierdził Filip Wolański, "bernardyni należeli do zakonów, które konstituowały tożsamość katolickiego społeczeństwa Rzeczypospolitej"²⁶²⁸. Z pewnością nie do przecenienia była też rola ich toruńskiego klasztoru. Chociaż ostatecznie konwent toruński nie wpłynął istotnie na stosunki polityczne panujące w mieście ani nie doprowadził do większej ilości konwersji, to z pewnością znacząco skonsolidował miejscowe środowisko katolickie, czego przykładem może być chociażby Bractwo św. Anny. Wydaje się, że wyraźna obecność bernardynów w Toruniu mogła nadawać miastu sarmackiego charakteru. Tak jak wszystkie inne polskie miasto Toruń również przemierzali zakonnicy w brązowych habitach, proszący o jałmużnę, a ich kościół stawał się miejscem barokowych, steatralizowanych uroczystości pełnych przepychu, tak różnych od repertuaru toruńskich luteranów. W czasach konfederacji barskiej Torunianie niepokoiłi się, że prowincja pruska coraz bardziej przyjmuje polskie obyczaje, co może skutkować ograniczeniem roli miast²⁶²⁹. Niewątpliwie istotny musiał być w tym udział katolickich zakonów, których prowincje najczęściej nie ograniczały się do samych Prus, co skutkowało napływem ludzi z różnych innych stron. Tak było z bernardynami – w ramach klasztoru do Torunia napływali licznie ojcowie i bracia pochodzący nie tylko z Prus, ale także z Wielkopolski i Mazowsza.

Bernardyni realizowali w pełni swoje zakonne powołanie w czasie pobytu w Toruniu. Utrzymywali się w formie jałmużny zbieranej nie tylko w mieście, ale też jego okolicach, uczyli się w duchu swojego zakonu filozofii i teologii w zakonnych studiach, aktywnie działali na polu duszpasterskim, spełniając się poprzez koordynowanie fundacji lub fundowanie we własnym zakresie pięknych barokowych i rokokowych elementów wyposażenia wnętrza kościelnego, głoszenie kazań, prowadzenie bractw religijnych, organizowanie nabożeństw, promowanie postaci świętych i błogosławionych związanych ze swoim zakonem – często dopiero co ogłoszonych przez Kościół świętymi lub błogosławionymi.

W świetle przeprowadzonych badań wynika, że bernardyni toruńscy – co może zabrzmieć dość paradoksalnie – nie byli wcale toruńscy. Należeli oni do Prowincji Wielkopolskiej i to ona stanowiła ich podstawowy punkt odniesienia. Zakonnicy nieustannie przemierzali się pomiędzy klasztorami – w jednym roku ojciec bernardyn pracował w kościele św. Anny na Krakowskim Przedmieściu w Warszawie w sąsiedztwie Zamku Królewskiego, w drugim roku w małym dobrzyńskim miasteczku Skępem w typowo prowincjonalnej okolicy, a w trzecim roku w luteranśkim Toruniu. Jedynie o kilku bernardynach ze schyłkowego okresu klasztoru można

---

²⁶²⁸F. Wolański, *Bernardyni w społeczeństwie Rzeczypospolitej XVIII wieku w świetle piśmiennictwa staropolskiego*, "Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia", t. 78: 2009, s. 389.

²⁶²⁹J. Dygdała, *Polityka Torunia wobec władz Rzeczypospolitej w latach 1764-1772*, Poznań 1977, s. 151.

powiedzieć, że byli na wskroś toruńscy. Odnosi się ta uwaga do gwardiana Faustyna Lenteckiego i lektora jubilata Ignacego Drwęckiego. Obaj urodzeni torunianie – po pobycie po swoją rodzinną miejscowością w końcu zostali wysłani przez zwierzchność w swoje domowe strony, gdzie spędzili istotną część swojego życia zakonnego. Za toruńskiego można także uznać ojców gwardianów Romana Wróblewskiego i Kwiryniusza Willa również niezwykle mocno i długotrwanie związanych z klasztorem toruńskim. Poprawniej byłoby zapewne pisać i mówić o bernardynach w Toruniu, ale ponieważ taki sposób tytułowanie prac przyjął się już w nauce²⁶³⁰, dlatego w temacie niniejszej dysertacji pozostałem wierny tej tradycji.

Bernardyni przybywający do Torunia wywodzili się ze wszystkich stanów społecznych Rzeczypospolitej – najliczniejsi byli synowie mieszczan, ale nie brakowało też szlachty i chłopów. Geograficznie pochodzili oni z Wielkopolski, Prus z Warmią oraz Mazowsza, ale zdarzali się też wśród nich obcokrajowcy – przybysze z Frankonii, Czech, Moraw i Śląska. Różnili się na pewno znacznie od siebie – charakterami, życiowym doświadczeniem czy wyniesionymi ze swojego stanu poglądami społecznymi. Łączył ich charyzmat Zakonu Braci Mniejszych i miłość do ubożego, pokornego życia.

Zupełnie niesłusznie toruńscy luterańscy mieszczenie traktowali bernardynów jako anonimową zbiorowość, tymczasem byli to często niezwykle ciekawi ludzie. Wydane zimą 1725 roku przez generała zakonu polecenie, aby wysłać do Torunia najlepszych spośród zakonników – w szczególności tych uczonych²⁶³¹. – nie pozostało jedynie pobożnym życzeniem. Faktycznie stał się Toruń jednym z czołowych klasztorów prowincji i utrzymał taką pozycję aż – jak się zdaje – do wojen napoleońskich. Przynajmniej jeszcze w pierwszych latach pruskiego zaboru był bowiem jeszcze klasztor u szczytu swojej potęgi, będąc miejscem zamieszkiwania prowincjała Bonawentury Gołębowskiego. Centralnie ulokowany Toruń, znajdujący się przy ważnych szlakach pocztowych, bogaty i zasobny, jak najbardziej nadawał się do tej roli.

W Toruniu ulokowano zakonne studia – najpierw jeszcze jesienią 1724 roku studium filozoficzne, które zastąpione w 1737 roku prestiżowym studium teologii spekulatywnej. To właśnie z wykładowców studiów teologicznych wykuwana była elita prowincji. Ponadto w 1743 roku obok studium teologii spekulatywnej rozpoczęło funkcjonować w Toruniu jeszcze drugie studium – tym razem z teologii moralnej. Przez klasztor toruński przewinęło się wielu wybitnych ojców prowincji, wśród nich jasna gwiazda bernardyńskiej historiografii i bibliofilstwa ojciec Rafał Morowicz. Gwardianat w Toruniu był bardzo prestiżowy – zdarzało się, że z gwardiana toruńskiego można było zostać wybranym prosto na prowincjała całej Prowincji Wielkopolskiej.

---

²⁶³⁰Zob. np. *Kronika Bernardynów toruńskich*, wyd. K. Kantak, Toruń 1925; W. F. Murawiec, *Bernardyni warszawscy 1454-1864*, Kraków 1973;

²⁶³¹APBK, sygn. W-65, s. 224; ADPełpl, Bernardyni, sygn. 1, s. 73; KK – WBP, RTN, rkps 74, k. 83v-84v.

Biblioteka toruńskich bernardynów należała do niezwykle bogatych, na tle innych bibliotek klasztorach, plasując się niewiele niżej od konwentów, które księgi zbierały przez kilka stuleci. Toruńscy bernardyni tymczasem w ciągu niecałego stulecia, bazując jedynie na odzyskanych od protestantów pofranciszkańskich drukach, stworzyli bibliotekę, której nie powstydziliby się klasztor kustodialny. Strzegli przy tym zazdrośnie swych zbiorów – w liście z 5 marca 1794 r. ojciec Urban Wolff donosił bernardyńskiemu bibliofilowi wspomnianemu już wcześniej Rafałowi Morowiczowi, że prefekt biblioteki (którym podwówcześnie był ojciec Andrzej Breun) odmówił uszczuplenia zbiorów pod swoim zarządem²⁶³². Niestety smutny kasacyjny czas sprawił, że tak pieczołowicie gromadzona i pielęgnowana biblioteka uległa rozpadowi.

We wstępie określiłem bernardynów jako zakon arcypolski. Byli oni tacy z całą pewnością. Ze swoją teatralnością i umiłowaniem sakralnego przepychu, czasami ze zbytnią chęcią do zwady, z uwielbieniem dla tłustego jądła i pełnego kielicha, byli oni znakomitymi partnerami dla polskiej szlachty. Jak zauważył Filip Wolański, ogromna ilość stereotypowych wyobrażeń związanych z bernardynami wiąże się z ich szeroką obecnością w staropolskim społeczeństwie²⁶³³. Stanowili oni cenny punkt odniesienia dla okolicznej szlachty – okazuje się zresztą, że bernardyńskim kościołom NMP pochówki zdominowała szlachta. Znalazł się wśród owych szlachciców nawet jeden senator – kasztelan dobrzyński Stanisław Łochocki.

Nie zaniebdywali bernardyni bynajmniej środowiska miejskiego. W Bractwie św. Anny niepodzielnie zarządzili mieszczenie – obywatele i mistrzowie cechowi. Środowisko polskich krawców, szewców i szmuklerzy znalazło sobie w bernardynach świetnych duszpasterzy, a ich skuteczności niech świadczy fakt aż 3 zakonnych powołań z kręgu rodzin związanych z Bractwem św. Anny. Niezależnie od opieki duszpasterskiej nad cechowymi mistrzami, bernardyni toruńscy udzielali schronienia partaczom. Nie byli jednak ci partacze zbyt liczni, zwłaszcza porównując ich z całym zastępem pozacechowych rzemieślników zamieszkujących u dominikanów.

Relacje z innymi katolickimi środowiskami Torunia układały się bernardynom poprawnie. Współpracowali owocnie ze słynnym toruńskim poczmistrzem Jakub Kazimierzem Rubinkowskim, który dokonywał w ich kościele licznych fundacji, czasem bardzo kontrowersyjnych. Dobrze układały się ich relacje z jezuitami – liczne katolickie procesje w obrębie Torunia wędrowały pomiędzy świątynią jezuicką a bernardyńską. Z dominikanami toruńscy bernardyni zawarli filadelfię, której celem było uczczenie św. Tomasza z Akwinu. Po kasacji jezuitów natomiast bernardyni rozpoczęli głoszenie kazań dla sióstr benedyktynek, a także wspierali parafię śś. Janów

---

²⁶³² AAW, sygn. 460, bez paginacji.

²⁶³³ F. Wolański, *Bernardyni w społeczeństwie Rzeczypospolitej XVIII wieku w świetle piśmiennictwa staropolskiego*, "Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia", t. 78: 2009, s. 384.

w realizacji obowiązków duszpasterskich – nie tylko na polu kazań, ale także udzielania sakramentów.

Za wielki sukces niniejszej pracy poczytuję przygotowanie spisów zakonników. Nie są z pewnością one jeszcze kompletne, a kwerenda w dodatkowych źródłach może pomóc ujawnić jeszcze jakichś toruńskich bernardynów. Znaczną część społeczności klasztornej już jednak znamy. Dawni torunianie wzruszali się na bernardyńskich kazaniach, z zachwytem obserwowali ich ceremonie, a niektórzy z nich nawet przyjmowali sakrament chrztu świętego przez ich ręce. Bez wątpienia zasługują toruńscy bernardyni na nasza pamięć – nie tylko wybitni ojcowie, ale także zwykli zakonnicy, którzy nie pozostawili po sobie żadnego pisemnego dorobku.

Wspominałem we wstępie, że moi przodkowie żyli w pobliżu klasztoru bernardyńskiego w Ratowie. Placówka ta – podobnie jak wszystkie inne klasztory prowincji wielkopolskiej – miała szeroką wymianę kadrową z klasztorem toruńskim. Wystarczy wspomnieć słynnego toruńskiego gwardiana Jana Sense z talentem do koordynacji prac budowlanych, który z Torunia trafił do Ratowa. Prowincja tworzyła jednolity organizm i z jednej strony pozwalała ojcom niemieckiego pochodzenia wtapiać się w sarmacki świat, a z drugiej strony posyłała do miejsc takich jak Toruń synów szlachty czy mieszczan zmieniających znacznie kulturowe oblicze Torunia. Postawione we wstępie cele udało mi się zrealizować.

Bibliografia

Źródła archiwalne – rękopisy

Archiwum Akt Dawnych Diecezji Toruńskiej

Zespół: Parafia NMP w Toruniu

Liber Confraternitatis Sanctae Annae – album Bractwa św. Anny w Toruniu z lat 1726-1821

Zespół: Parafia św. Janów w Toruniu

- sygn. AA 004, *Liber Baptisatorum* 1693-1764 – księga chrztów za lata 1693-1764
- sygn. AA 005, *Liber Baptisatorum* 1771-1811 – księga chrztów za lata 1771-1811
- sygn. AA 006, *Liber Baptisatorum* 1811-1825 – księga chrztów za lata 1811-1825
- sygn. AE 001, *Liber Mortuorum* 1741-1806 – księga zmarłych za lata 1741-1806
- sygn. AE 002, *Liber Mortuorum* 1749-1788 – księga zmarłych za lata 1749-1788
- sygn. AD 003, *Liber Copulatorum* 1737-1825 – księga małżeństw za lata 1737-1825

Zespół: Parafia pw. Wniebowzięcia NMP w Dźwierznie

- sygn. AA 001, *Liber Baptisatorum* 1762-1842 – księga chrztów za lata 1693-1764
- sygn. AD 001, *Liber Copulatorum* 1708-1875 – księga małżeństw za lata 1737-1825

Archiwum Diecezjalne w Płocku

Zespół: Bernardyni

- Regestry jałmużny przyjętej i wydanej klasztoru w Przasnyszu z lat 1779-1823
  - Tabula Patrum ac Fratrum Almae Provinciae S. Mariae Angelorum 1836
  - Tabula Patrum ac Fratrum Almae Provinciae S. Mariae Angelorum 1845
- Archiva Conventuum Almae Provinciae Sanctae Mariae Angelorum a Patre Fratrze Daniele - Mrozikiewicz compendiose collecta ab eodem Admodum Reverendo Patri Bonaventura - Gołębowski PG DH Ministro Provinciali oblata Anno 1796

Archiwum Diecezjalne we Włocławku

- ABSWIP 8 (98cz) – akta sufragana włocławskiego Wojciecha Ignacego Bardzińskiego (1707-1723)
- ABSWIP 9 (101) – akta sufragana włocławskiego Franciszka Kanigowskiego (1740-1759)

- ABSWŁP 10 (102) – akta sufragana włocławskiego Jana Dembowskiego (1759-1788)

Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie:

- Archiwum Kurii Metropolitalnej. Generalia, sygn. 76 – akta dot. osób zakonnych
- Archiwum Kurii Metropolitalnej. Generalia, sygn. 77 – spisy osób zakonnych
- Archiwum Kurii Metropolitalnej. Generalia, sygn. 443 – wykazy kościołów i duchownych
- Archiwum klasztoru bernardynów w Kobylinie, sygn. 1 - katalog biblioteki w Kobylinie
- Archiwum klasztoru bernardynów w Koźminie, sygn. 1 – dochody i wydatki z tytułu Mszy
- Archiwum klasztoru bernardynów w Poznaniu, sygn. 1 – katalog biblioteki w Poznaniu

Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu

- sygn. AZ 3/7a – kronika klasztoru bernardynów w Świeciu nad Wisłą
- sygn. AZ 8/2 – kronika klasztoru bernardynów w Gołańczy
- sygn. AZ 8/8 – album Bractwa Domku Loretańskiego w Poznaniu

Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie

- sygn. 51 – rejestry jałmużny przyjętej i wydanej klasztoru w Czerniakowie z lat 1781-1811
- sygn. 460 – osobiste archiwum ojca Rafała Morowicza z lat 1783-1807
- sygn. 461 – zbiór dokumentów klasztoru w Łowiczu z lat 1469-1806
- sygn. 688 – akta nowicjatu warszawskiego z lat 1725-1825
- sygn. 758 – zbiór dokumentów klasztoru w Łowiczu z lat 1754-1801

Archiwum Diecezjalne w Pelplinie

Bernardyni, Toruń, sygn. 1 – kronika klasztoru bernardynów w Toruniu wersja B

Bernardyni, Zamarte, sygn. 1 – dochody i wydatki z tytułu Mszy z lat 1759-1781

Bernardyni, Zamarte, sygn. 2 – porządek Mszy z końca XVIII wieku

A 16 – akta sufragana chełmińskiego Macieja Sołtyka

A 41 – akta sufragana chełmińskiego Tomasza Skotnickiego

C 54a – księga święceń kapłańskich i bierzmowań diecezji chełmińskiej z lat 1750-1820

Archivio Generale Ordo Fratrum Minorum w Rzymie

Fondo Missioni, sygn. M/98 – spis klasztorów prowincji z 1838 roku

Fondo Segreteria Generale, sygn. SK 473 – korespondencja prowincji polskich z Rzymem

Archiwum Główne Akt Dawnych

Zespół: Generalne Dyrektorium Finansów, Wojny i Domen. Departament Prus Nowowschodnich
- sygn. 1250 – akta klasztoru bernardynów w Skępem z lat 1798-1806

Zespół: Archiwum Radziwiłłów w Nieborowie, Dział I
- sygn. 198 – okres zarządzania Nieborowem przez Łochockich

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy

Zespół: Klasztor bernardynów w Łobżenicy, pow. Wyrzysk
- sygn. 1. – dokumenty dotyczące klasztoru bernardynów w Górcie Klasztornej z okresu zaboru pruskiego, w szczególności wyjątkowo dobrze zachowane spisy zakonników obecnych w klasztorze

Archiwum Państwowe w Gdańsku

Naczelne Prezydium Prowincji Prus Zachodnich w Gdańsku
- sygn. 845 – akta dotyczące kasaty klasztoru bernardynów w Kadynach

Zespół: Rejencja w Kwidzynie

- sygn. 3294 – akta dotyczące kasaty klasztoru bernardynów w Zamartem
- sygn. 3299 – akta dotyczące kasaty klasztoru bernardynów w Zamartem
- sygn. 3832 – akta dotyczące kasaty klasztoru bernardynów w Lubawie
- sygn. 3833 – akta dotyczące kasaty klasztoru bernardynów w Lubawie
- sygn. 4010 – akta dotyczące kasaty klasztoru bernardynów w Nowem nad Wisłą
- sygn. 4017 – akta dotyczące kasaty klasztoru bernardynów w Nowem nad Wisłą
- sygn. 4536 – akta dotyczące kasaty klasztoru bernardynów w Świeciu nad Wisłą
- sygn. 4714 – akta dotyczące kasaty klasztoru bernardynów w Toruniu
- sygn. 4716 – spis zakonników w klasztorze bernardynów w Toruniu w 1817 roku

Archiwum Państwowe w Łodzi

Zespół: Zbiór rękopisów archiwalnych
- sygn. 10 – rejestry jałmużny przyjętej i wydanej klasztoru w Ostrzeszowie z lat 1726-1778

Archiwum Państwowe w Toruniu

Akta Miasta Torunia, kat. II, dz. I, t. 54, *Verleihung des Bürgerrechtes an Thorner Bürgersöhne* – księga wpisów do prawa miejskiego dla synów mieszczan

Akta Miasta Torunia, kat. II, dz. I, t. 55, *Verleihung des Bürgerrechtes an Einzinglinge* – księga wpisów do prawa miejskiego dla przybyszów

Akta Miasta Torunia, kat. II, dz. I, sygn. 3446 – korespondencja cechowa 1730-1746

Akta Miasta Torunia, kat. II, dz. I, sygn. 3447 – korespondencja cechowa 1747-1757

Akta Miasta Torunia, kat. II, dz. I, sygn. 3448 – korespondencja cechowa 1758-1761

Akta Miasta Torunia, kat. II, dz. I, sygn. 3449 – korespondencja cechowa 1762-1764

Akta Miasta Torunia, kat. II, dz. I, sygn. 3450 – korespondencja cechowa 1765-1768

Akta Miasta Torunia, kat. II, dz. I, sygn. 3451 – korespondencja cechowa 1769-1771

Akta Miasta Torunia, kat. II, dz. I, sygn. 3489 – korespondencja kościelna z lat 1782-1787

Akta Miasta Torunia, kat. II, dz. I, sygn. 3506 – korespondencja finansowa z lat 1727-1747

Akta Miasta Torunia, kat. II, dz. I, sygn. 3507 – korespondencja finansowa z lat 1748-1779

Akta Miasta Torunia, kat. II, dz. X, sygn. 25, Julius Emil Wernicke, *Die Kirchen der Stadt Thorn und ihres Gebietes*, 1836

Akta Miasta Torunia, kat. II, dz. XIII, sygn. 54

Akta Miasta Torunia, kat. III, dz. III, sygn. 54 – zapisy kronikarskie Brauera z lat 1713-1733

Akta Miasta Torunia, kat. III, dz. III, sygn. 54a – zapisy kronikarskie Brauera z lat 1734-1744

Akta Miasta Torunia, kat. III, dz. III, sygn. 54b – zapisy kronikarskie Brauera z lat 1745-1750

Akta Miasta Torunia, C, sygn. 4194 – inwentarz Kościoła NMP w Toruniu z 1827 roku

Akta Miasta Torunia, C, sygn. 4570 – akta generalne dotyczące zakonów w Toruniu, w tym spisy bernardynów toruńskich z lat 1794 i 1797

Akta Miasta Torunia, C, sygn. 4573 – inwentarz klasztoru bernardynów w Toruniu z lat 1817-1821

Akta Miasta Torunia, C, sygn. 4575 – część księgozbioru bernardynów toruńskich złożona u sióstr benedyktynek po zajęciu klasztoru bernardynów przez wojska francuskiego

Akta Miasta Torunia, C, sygn. 4576 – inwentarz przedkasacyjny księgozbioru bernardynów toruńskich sporządzony w 1821 roku

Bractwo czeladnicze szmuklerzy z terenu miasta Torunia, sygn. 2–5 – protokoły bractwa czeladniczego szmuklerzy z lat 1699–1804

Cech krawców z terenu miasta Torunia, sygn. 10, *Einschreibebuch der Schneider 1523–1949* – księga przyjęć do cechu krawców za lata 1523–1949

Cech szewców z terenu miasta Torunia, sygn. 8, *Rechnungs-Buch 1629–1854* – księga rachunkowa cechu szewców 1629–1854

Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6

Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie

- sygn. B-35 – przywilej papieski z 1725 roku
- sygn. B-48 – przywilej papieski z 1757 roku
- sygn. B-49 – przywilej papieski z 1758 roku
- sygn. B-55 – przywilej papieski z 1765 roku
- sygn. W-5 – akta prowincji wielkopolskiej z lat 1693–1710
- sygn. W-6 – akta prowincji wielkopolskiej z lat 1710–1741
- sygn. W-7 – kopiariusz akt prowincji wielkopolskiej 1701–1786
- sygn. W-8 – akta prowincji wielkopolskiej z lat 1741–1766
- sygn. W-9 – statuty prowincji wielkopolskiej i nekrolog
- sygn. W-10 – dokumenty różne z prowincji wielkopolskiej
- sygn. W-11 – dokumenty różne z prowincji wielkopolskiej
- sygn. W-18a – kopiarz pism i dziennik czynności prowincjała z lat 1809–1817
- sygn. W-29 – statuty prowincji wielkopolskiej i nekrolog
- sygn. W-36 – diariusz czynności wizytatora prowincji wielkopolskiej z 1764 roku
- sygn. W-51 – kronika klasztoru bernardynów w Lubawie
- sygn. W-65 – kronika klasztoru bernardynów w Toruniu – wersja A
- sygn. S-to-1 – szczątkowe archiwum klasztoru toruńskiego
- sygn. S-po-1 – akta nowicjatu bernardyńskiego w Poznaniu
- sygn. VIII-23 – rejestry jałmużny przyjętej i wydanej klasztoru w Piotrkowie z lat 1801–1836
- sygn. XIV-g-1 – rejestry jałmużny przyjętej i wydanej klasztoru w Tarnowie z lat 1763–1787
- sygn. XIV-g-2 – rejestry jałmużny przyjętej i wydanej klasztoru w Tarnowie z lat 1813–1835
- sygn. XX-e-2 – inwentarze kościoła i klasztoru w Krystynopolu z lat 1806–1885
- sygn. XX-f-1 – rejestry jałmużny przyjętej i wydanej klasztoru w Krystynopolu z lat 1790–1826
- sygn. XXII-m-7 – rejestry jałmużny przyjętej i wydanej klasztoru we Lwowie z lat 1714–1717

- sygn. XXII-m-8 – rejestry jałmużny przyjętej i wydanej klasztoru we Lwowie z lat 1782-1796
- sygn. XXII-m-9 – rejestry jałmużny przyjętej i wydanej klasztoru we Lwowie z lat 1797-1807
- sygn. XXII-m-10 – rejestry jałmużny przyjętej i wydanej klasztoru we Lwowie z lat 1807-1819
- sygn. XXII-m-11 – registr jałmużny przyjętej i wydanej klasztoru we Lwoei z lat 1819-1829
- sygn. XXIV-j-12 – rejestry jałmużny przyjętej i wydanej klasztoru w Sokalu z lat 1730-1747
- sygn. XXVI-1 – drukowany nekrolog wydany w 1791 roku w Warszawie z rękopiśmiennymi uzupełnieniami dotyczącymi osób zmarłych po roku 1791
- sygn. BKOL-2 – *Memoria Patrum ac Fratrum*, Warszawa 1793 – drukowany nekrolog prowincji z rękopiśmienną kontynuacją do początku XX wieku, wykorzystany w zakresie kart brakujących w jednostce o sygn. XXVI-1

Biblioteka Czartoryskich w Krakowie

- sygn. I 25039 - "Jawny sekret oczywistego nabożeństwa ku św. Nepomucenowi bractwa niedawno erygowanego w toruńskim kościele WW. OO. Bernardynów patronowi dla większej czci i sławy jego wydany, w roku, którego Bóg utajony przed wiekami jawnym się pokazał: 1736 z dozwoleń kościelnej zwierzchności"
- sygn. I 25041 - "Fortunny Depozyt w Najświętszym Sercu Jezusowym, to jest wprowadzona konfraternia do kościoła WW. OO. Bernardynów Konwentu Toruńskiego Wielmożenji Pani Annie z Dąbskich Słuckiej Starościnnie Gniewskiej w rekompensę dobroczynnych łask od dozgonnie obligowanego serca synowskiego oddany z pozwoleniem starszych w roku 1732"

Collectionis Szembekianae:

- rkps 479 – korespondencja Szembeka z lat 1721-1724
- rkps 481 – korespondencja Szembeka z roku 1725
- rkps 484 – korespondencja Szembeka z roku 1727

Biblioteka Jagiellońska w Krakowie

- rkps 4905 – różne dokumenty z klasztoru łowickiego zebrane przez ojca Rafała Morowicza
- rkps 5903 – rejestry jałmużny przyjętej i wydanej klasztoru w Kownie z lat 1803-1810
- rkps 5906 – rejestry jałmużny przyjętej i wydanej klasztoru w Wilnie z lat 1802-1808

Biblioteka Kórnicka PAN

- rkps BK00102 – akta prowincji wielkopolskiej bernardynów z XVII wieku

Biblioteka Narodowa w Warszawie

- rkps 6674 III – korespondencja Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego

Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu, Dział Zbiorów Specjalnych

- rkps nr 57 – księga kurend generałów, komisarzy generalnych i prowincjałów z klasztoru bernardyńskiego w Sierakowie zawierająca materiały z końca XVIII i początku XIX wieku

Ośrodek Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych

- VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych

Vilniaus Universiteto Biblioteka

- F4-A2189a – wizytacja klasztoru w Datnowie w 1805 roku
- F4-A2503 – księga dochodów i wydatków wileńskiego Bractwa św. Anny
- F5-F-32466-1 – rejestry jałmużny wydanej klasztoru w Trokach z lat 1803-1822

Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu

- Rękopisy Towarzystwa Naukowego, rkps 74 – kronika klasztoru bernardynów w Toruniu wersja C
- Rękopisy Towarzystwa Naukowego, rkps 182 – sylwa z traktatem o historii herezji i różnymi mowami zebrana przez Rafała Morowicza
- Rękopisy Książnicy Kopernikańskiej, rkps 442 – kancjonał Rafała Morowicza

Starodruki

- Daniel Ernest Jabłoński, *Das betrübte Thorn oder die Geschichte so sich zu Thorn von dem 11. Julii 1724 bis auf gegenwärtige Zeit zugetragen*, Berlin 1725
- Józef Ślucki, *Fortunny Depozyt w Najsświętszym Sercu Jezusowym to iest Wprowadzona Konfraternia do Kosciola W.W.O.O. Bernardynów Konwentu Torunskiego Wielomozney Iey Mosci Pani Annie z Dąbskich Śluckiey Starosciney Gniewkowskiey W Rekomponse Dobroczynnych łask Od Dozgonnie obligowanego Serca Synowskiego z Pozwoleniem Starszych Oddany roku 1732,*

Toruń 1732 – modlitewnik dla członków nowo powołanego Bractwa Najświętszego Serca Jezusowego

- Ernest Jabłoński Daniel Ernest , *Das betrubte Thorn oder die Geschichte so sich zu Thorn von dem 11. Julii 1724 bis auf gegenwärtige Zeit zugetragen*, Berlin 1725

- *Jawny Sekret Oczywistego Nabożeństwa Ku S. Nepomucenowi Bractwa niedawno erygowanego w Toruńskim Kościele WW. OO. Bernardynów Patronowi dla większej Czci y Sławy Jego Wydany w Roku, którego Bóg przed wieki utaiiony iawnym się pokazał: 1736, za dozwoleнием Kościelnej zwierzchności*, Toruń 1736 – modlitewnik dla członków nowo powołanego Bractwa Św. Jana Nepomucena

- Kielbaszewicz Anzelm, *Pięć filarów doznana w potrzebach pomocą Krolestwo Polskie wspierających. czyli Nabożeństwo do Świętych pięciu Męczenników Kazimierskich. Jana, Benedykta, Mateusza, Izaaka i Chrystyna*, Poznań 1777

- *Korona Serc wdzięcznych W złotym Ślubnych Perścieńiow Cyrkule Szacowna Przy Weselnym Akcie Panu Grzegorzowi Zacharyaszewiczowi Mieszczaninowi y Kupcowi Toruńskiemu Tudzież Pannie Konkordyi Sławetnego niegdy Pana Mateusza Cehenbaura Mieszczanina Toruńskiego Pozostałej Corze Przez dożywotnie Malzenskich Kontraktow Prawo Do Stymy y Waleru Od zyczliwego Przyiaciela Podana w Toruńiu dnia 12 Września Roku 1730*, Toruń 1730 – panegiryk okolicznościowy na ślub toruńskiego kupca Grzegorza Zacharyaszewicza

- Lankiewicz Andrzej, *Religia w Uporze Albo Rozmowy Dwoch Filozofow, Rzetelnickiego Y Omylnickiego. O rzeczach w Sprawie Religii pod Swiatło rozumu podpadaiących, a od modnicy Swiato = Mędrcom Filozofii pod wątpliwość wziętych*, Poznań 1776

- *Martyrologium Romanum Gregorii XIII Pont. Max. Jussu Editum et Clementis Pp. X auctoritate recognitum*, Antwerpia 1746

- *Martyrologium Rzymskie. Czytania na każdy dzień roku*, Mikołów-Warszawa 1910

- Morawski Wincenty, *Wybór życia y cudów błogosławionego Ładysława z Gielniowa Zakonu serafickiego ... Bernardynów w Warszawie, w kaplicy u tychże ojców świątobliwie spoczywaiącego, z księgi w roku 1632 approbowaney wyjęty, teraz świeżo po polsku przedrukowany przez Mat. Rożnerskiego bernardyna*, Warszawa 1746

- *Moscovia Gloriosa. Das unter dem Allerdurchlauchtigsten, Großmächtigsten und unüberwindlichsten Kayser und Selbsterhalter aller Reussen Petri I. oder Großen höchst glücklich blühende Moscau*, Erfurt 1741, Erfurt 1742

- Przanowski Maciej, *Dekret Boski W Assesorskich Sądach J. K. MCI Augusta II. Ogłoszony. To iest Sprawa Boska W Restytucyi Kosciola Toruńskiego Matki Bozey. Sub titulo Annuntiationis Przez Jaśnie Oswieconą Kommissyą J. K. MCI zá Exces 17. Julii. A. D. 1724 od Dyssydentow Toruńskich popelniony imże Odebranego. A Przewielebnym OO. Bernardynom Wielko-Polskiey Prowincyi*

tamquam ultimis hujus Ecclesiae ante occupationem per acatholicos, Possessoribus Oddanego Na Kazaniu po obiednim w dzień Niepokalanego Poczęcia Najświętszey Panny w tymże Kościele 8. Decemb. A. D. 1724. Pokazana Przy Prześwietnego Leliwy Splendorách in lucem publicam Wydana. Jasnie Wielmoznemu Jego Mosci Panu. P. Piotrowi Czapskiemu, Kasztelanowi Chełmińskiemu, Knyszyńskiemu, Gronitzkiemu, Radzyńskiemu, Sobowidzkiemu, &c. Staroscie, Panu y Osobliwszemu Dobrodzieiowi Konsekrowana, Kalisz 1725

- Klenner Samuel, *Der Reisende Gerbergesseler*, Liegnitz 1751

- *Speculum veridicum, in cujus primâ parte sincere repraesentantur errores, refellunturque prava Jansenianorum, et aliorum Novaugustinianorum dogmata. Vindicatur constitutio Santissimi (sic) Patris p. m. Clementis XI. Pont. Max. quae incipit: Unigenitus Dei filius etc. Deinde confutatur libellus Planctuum Paschasii Quesnelli Jansenistae, contra dictam Bullam explicanturquè genuinè juxta mentem S. Rom. Ecclesiae 101 propositiones damnatae ejusdem auctoris. In secundè parte Calvinistarum et Lutheran. Theologia proponitur ac eorum prava doctrina antilogiarum demonstratur et solvitur Catholice. Jussu illustrissimi et reverendissimi Officii consistorialis Culmensis á quodam presbytero Romano Catholico, theologo, Polono, Janseniani erroris hoste capitali in multis auctum*, Chełmno 1725-1726

- Szmukalski Idzi, *Veritas christianae religionis e supremi existentis naturali ratione deducta*, Poznań 1782

- Wieruszowski Kazimierz, *Azylum koronne honori i obrony, naprzod przez walecznego y pobożnego Machabeusza Hierozolimski, potym przez [...] J.K.M. Augusta Wtorego kommissią, torunski kościół, sub titulo Annuntiatae Virginis Deiparae, z rąk cudzych odebrany, a przy pierwszym in festo Immaculatae Conceptionis kazaniu przez X. Kazimierza Wieruszowskiego, Soc. Jesu mianym ad Solennissimam Catholicae Religionis Romanae Possessionem otworzony w roku restitutae Salutis Orthodoxae 1724, 8 Decembr.*, bez miejsca i roku wydania

- Wróblewski Roman, *Chrystus Bolejący od grzesznikow w Morzu Krwi Jego własney Pogrążony : Na Herbowney Łodzi [...] Mikołaiia Stefana z Chrząstowa Chrząstowskiego [...] Opata Koronowskiego Prześwietnego Zakonu Cystercyeńskiego J. K. M. Sekretarza &c. / do požądanego portu Wyniesiony W Postnych X. Romana Wroblewskiego Prowincyi Wielko- Polskiej Obserwanta, Kazaniach [...] Roku [...] 1746*, Poznań 1746

Wydawnictwa źródłowe XIX-XXI w.

- Ciesielska Karola, *Inwentarze kościoła Najświętszej Marii Panny i klasztoru bernardynów w Toruniu z lat 1678-1821*, „Zapiski Historyczne”, t. 47: 1982, z. 4, s. 202-226

- Ciesielska Karola, *Inwentarze kościoła Świętych Piotra i Pawła oraz klasztoru reformatów w Podgórzu z lat 1817 i 1834*, "Rocznik Toruński", t. 24: 1997, s. 201-227
- Charkiewicz Juwenalis, *Dyjariusz podróży hiszpańskiej z Wilna do miasta Walencji: na kapitulejeneralną zakonu mniejszych braci św. Franciszka, to jest Bernardynów, odprawionej w roku 1768*, wstęp i oprac. Bogdan Rok, Wrocław 1998
- *Die Schüler des Braunsberger Gymnasiums von 1694 bis 1776 nach dem Album Scholasticum Brunsbergense*, wyd. Georg Lühr (Monumenta Historiae Warmienses, Bd. 12), Braunsberg 1934
- *Die Schüler des Rösseler Gymnasiums nach dem Album der marianischen Kongregation*, wyd. Georg Lühr, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands“, Bd. 15: 1903, H. 44-45, s. 391-464, 579-704; Bd. 16: 1910, H. 46-48, s. 158-312; Bd. 17: 1910, H. 49-51, s. 1-144
- *Inwentarz bernardyńskiego klasztoru i kościoła w Kazimierzu Biskupim z 1819 roku*, wyd. Aleksander Krzysztof Sitnik, "Polonia Maior Orientalis", t. 5: 2018, s. 163-174
- *Inwentarz klasztoru i kościoła bernardynów w Toruniu z 1817 r.*, wyd. Rafał Kubicki, "Hereditas Monasteriorum", t. 6: 2015, s. 427-448
- Julian Ursyn Niemcewicz, *Podróże historyczne po ziemiach polskich od 1811 do 1828 roku*, wyd. Józef Ignacy Kraszewski, Paryż-Petersburg 1858
- *Kronika wschowskich Bernardynów czyli Archivium klasztoru wschowskiego Braci Mniejszych Obserwantów, w którym [opisane jest] wprowadzenie, fundacja, a następnie wygnanie przez dysydenckich mieszkańców – odstępców od prawdziwej wiary, ponowne wprowadzenie a następnie nowa fundacja przez życzliwych patronów, i protektorów, rozwój i sprawy godne zapamiętania. Z dokumentów i rękopisów opowiedziana Roku Pańskiego 1790*, tłum. Pius Turbański, Alojzy Pańczak, wyd. Alojzy Pańczak, Wschowa 2019
- *Kronika Konwentu Bernardynów Sierakowskich spisana w latach 1624-1819*, redakcja, wstęp i komentarz Tadeusz Andrzejewski, Robert Jędrzejczak, Artur Paczesny, tłum. z jęz. łac. Magdalena Szymańska-Piętka, Radosław Piętka, Monika Miazek-Męczyńska, Justyna Zaborowska-Musiał, Gorzów Wielkopolski 2015
- *Kronika Bernardynów Bydgoskich*, wyd. Kamil Kantak, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego”, t. 33: 1907, s. 1-333
- *Kronika Bernardynów Toruńskich*, wyd. Kamil Kantak, Toruń 1925
- *Listy Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego do Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej*, wyd. Adam Kucharski, Kazimierz Maliszewski, Toruń 2017
- *Reguła Zatwierdzona*, [w:] *Źródła Franciszkańskie*, red. R. Prejs, Z. Kijas, Kraków 2005, s. 125-136

- *Repertorium ksiąg wizytacji Diecezji Kujawsko-Pomorskiej przechowywanych w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku. Część 2. Wizytacja XVIII wieku. Zeszyt 4. Wizytacje drugiej połowy XVIII wieku*, wyd. Witold Kujawski, "Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne", t. 80: 2003, s. 65-152
- *Kronika Konwentu Bernardynów Sierakowskich spisana w latach 1624-1819*, redakcja, wstęp i komentarz Tadeusz Andrzejewski, Robert Jędrzejczak, Artur Paczesny, tłum. z jęz. łac. Magdalena Szymańska-Piętka, Radosław Piętka, Monika Miazek-Męczyńska, Justyna Zaborowska-Musiał, Gorzów Wielkopolski 2015, rec. Roland Prej, "Studia Franciszkańskie", t. 27: 2017, s. 494-495
- *Księga zmarłych, czyli pobożne wspomnienia Ojców i Braci Ś.O.N. Franciszka popularnie Bernardynów w Polsce, zmarłych w Panu od roku 1815 aż do naszych czasów*, zebrane w Krakowie u św. Bernardyna R.P. 1940 przez Romualda Gustawa, uzupełnione w Radomiu R.P. 2020 przez Władysława Czarniaka, Kalwaria Zebrzydowska 2020
- *Testament Magdaleny z Tarłów Lubomirskiej, wojewodziny krakowskiej*, wyd. Bożena Popiołek, "Krakowskie Studia Małopolskie", t. 18: 2013, s. 423-433
- *Testament Jana Tarły, wojewody sandomierskiego, z 1750 roku*, oprac. Wiesław Bondyra, "Res Historica", t. 26: 2003, s. 141-153
- Potocki Wacław, *Na mnicha importuna*, [w:] *Dziela*, t. 2, wyd. Leszek Kukulski, Warszawa 1987, s. 648-649
- Wolski Tomasz Stanisław, *Sławna pielgrzymka do Jerozolimy ciągnąca się przez trzy znakomitsze części świata*, wstęp i opracowanie M. Chachaj i B. Rok, tłum. K. Gara, Kraków 2021

Opracowania

- Abaschnik Volodymyr, *Katholische Aufklärung im Benediktinerkloster Banz. "Harmonie und schwesterliche Eintracht zwischen Bibel und Vernunft"*, [w:] *Katholische Aufklärung in Europa und Nordamerika*, red. Jürgen Overhoff, Andreas Oberdorf, Göttingen 2019, s. 219-235
- Baader Gerhard, *Mittelalter und Neuzeit im Werk von Otto Brunfels*, "Medizinhistorisches Journal", t. 13: 1978, nr 3/4, s. 186-203
- Bajda Jerzy, *Teologia moralna (kazuistyczna) w XVII-XVIII wieku*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 2, cz. 1, red. Marian Rechowicz, Lublin 1975, s. 267-305
- Bałukówna Teresa, Ulewicz Tadeusz, *St. Stanislaus of Szczepanów in old Polish literature and culture*, "Aevum", t. 54: 1980, nr 2, s. 287-314
- Banaszak Marian, Glemma Tadeusz, Kumor, Bolesław *Przyjęcie reformy trydenckiej w Kościele polskim*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, red. Bolesław Kumor, Zdzisław Obertyński, t. 1, cz. 2, Poznań-Warszawa 1974, s. 173-207

- Bar Joachim, *Udział Polski w literaturze franciszkańskiej (bibliografia). Część 2. Rozdział VIII*, "Studia Theologica Varsaviensia", t. 7: 1969, nr 1, s. 203-295
- Baran Zbigniew, *Kaznodziejstwo Antoniego Węgrzynowicza OFM (1658-1721) na tle kazań franciszkańskich doby baroku*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 2, red. Henryk Gapski, Celestyn Stanisław Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. Jerzy Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 173-207
- Baranowski Bohdan, *Postępowy pisarz z czasów saskich – Serafin Gamalski*, „Prace Polonistyczne”, t. 8: 1950, s. 65-78
- Bebermeyer Gustav, *Frischlin, Nicodemus*, [w:] *Neue Deutsche Biographie*, t. 5, Berlin 1961, s. 620-621
- Bernacki Włodzimierz, *O skuteczności rad Stanisława Herakliusza Lubomirskiego*, "Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa", t. 3: 2010, s. 271-282
- *Bibliografia Polska Karola Estreichera. Ogólnego zbioru tom XXVIII*, wyd. S. Estreicher, Kraków 1930
- *Bernardyni bydgoscy 1480-1829*, red. Aleksander Krzysztof Sitnik, Kalwaria Zebrzydowska 2018
- Bihl Michael, *Portiuncula*, [w:] *The Catholic Encyclopedia*, red. Charles Herbermann et al., t. 12, New York 1913, s. 286-287
- Birecki Piotr, *Protestancki okres kościoła NMP w Toruniu*, [w:] *Sztuka i dialog wyznań w XVI i XVII wieku. Materiały Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Wrocław, listopad 1999*, red. J. Harasimowicz, Warszawa 2000, s. 295-298
- Birecki Piotr, *Sztuka w służbie toruńskich ewangelików epoki nowożytnej*, [w:] *Toruń miasto wielu wyznań*, red. J. Kłaczek, P. Oliński, W. Rozynekowski, Toruń 2017, 33-52
- Birecki Piotr, *Wyposażenie wnętrza kościoła Mariackiego w Toruniu w okresie reformacji*, [w:] *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, 14-16 kwietnia 2005 roku* (Dzieje i Skarby Kościołów Toruńskich, t. 2), red. K. Kluczajd, Toruń 2005, s. 275-294
- Biskup Marian, *Historia Torunia*, t. 2, cz. 1: "U schyłku średniowiecza i w początkach odrodzenia", red. Marian Biskup, Toruń 1992
- Błażkiewicz Henryk, *Szkoła franciszkańska*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. Marian Rechowicz, t. 2, cz. 2, Lublin 1975, s. 289-366
- Bode Gerhard, *Conrad Dieterich (1575-1639) and the Instruction of Luther's Small Catechism*, rozprawa doktorska obroniona na Concordia Seminary w St. Louis, St. Louis 2005
- Boenigk Andrzej, *Kloster Springborn des Ermlandes Friedenstempel*, "Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands", t. 20: 1919, nr 1-3, s. 228-335

- Bogdalski Czesław, *Bernardyni w Polsce. Zarys dziejów na tle współczesnych wydarzeń*, t. 1, Kraków 1933
- Bogdan Danuta, *Warmia w XVI-XVIII wieku. Dominium – księstwo – kraik?*, [w:] *Prusy Książęce i Prusy Królewskie w XVI-XVIII wieku*, red. Jacek Wijaczka, Kielce 1997, s. 59-77
- Boniecki Adam, *Herbarz polski. Część 1. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach*, t. 6, Warszawa 1903
- Boniecki Adam, *Herbarz polski. Część 1. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach*, t. 15, Warszawa 1912
- Budkiewicz Mariusz, *Dzieje parafii Wyszyna*, Wyszyna 2013
- Budziarek Marek, *Kult relikwii w starożytnym chrześcijaństwie*, "Ruch biblijny i liturgiczny", t. 32: 1979, nr 5, s. 276-280
- Bzukała Tomasz, *Przyczyny śmierci mieszkańców parafii bolechowickiej w latach 1821-1841 w świetle parafialnych ksiąg zmarłych*, "Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace historyczne": 2007, z. 134, s. 65-80
- Bystron Jan Stanisław, *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce*, t. 1, Warszawa 1960
- Chadam Augustyn, *Poznań*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 266-274
- Chemperek Dariusz, *Nauczyć i nie zgorszyć. Leszczyński teatr szkolny braci czeskich i luteranów jako medium edukacji – casus dramatu Susanna, ex Danielis 13. tragoedia (1646)*, [w:] "Studia z teorii wychowania", t. 10: 2019, nr 2, s. 27-46
- Church William F., *Richelieu and Reason of State*, Pirnceton 1972
- Cole Percival, *Johann Henrich Alster. A neglected educator*, Sydney 1910
- Conti Fabrizio, *Preachers and Confessors against "Superstitions". Bernardino Busti and Sermon 16 of His "Rosarium Sermonum"*, "Magic, Ritual, and Witchcraft", vol. 6: 2011, no. 1, s. 62-91
- Costigan Richard, *The Consensus of the Church and Papal Infallibility. A study in the background of Vatican I*, Waszyngton 2005
- Czaplicka-Jedlikowska Maria, *Imiona bydgoskich bernardynów na tle uniwersalistycznych wartości kultury staropolskiej*, "Prace Językoznawcze", t. 23: 2021, nr 2, s. 155-167
- Czapnik Marianna, *O. Rafał Morowicz (1730-1819) – bibliotekarz i kronikarz zakonu bernardynów*, [w:] *Przestrzeń klasztoru – przestrzeń kultury. Piśmiennictwo, książka, edukacja*, red. J. Pietrzak Thébault, Ł. Cybulski, Warszawa 2017
- Czerkawski Jan, *Rola szkotyizmu w kulturze filozoficznej czasów nowożytnych*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 1, red. Henryk Gapski, Celestyn Stanisław Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. Jerzy Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 244-271

- Dankowski Michał Zbigniew, *Nihilizm w publicystyce filozoficzno-ustrojowej Stanisława Herakliusza Lubomirskiego*, "Opolskie Studia Administracyjno-Prawne", t. 13: 2015, nr 1, s. 9-24
- Darowski Roman, *Adrian Miaskowski SJ (1657-1737) jako filozof*, "Forum Philosophicum", t. 6: 2001, s. 203-221
- Derdziuk Andrzej, *Franciszkańska teologia moralna (zarys problematyki)*, "Roczniki Teologiczne", t. 50: 2003, nr 3, s. 69-81
- Derdziuk Andrzej, *Szkoła franciszkańska w polskiej teologii moralnej w XVIII w.*, "Studia Franciszkańskie", t. 7: 1991, s. 255-268
- Deszczyńska Martyna, *Pisarze polskiego kontroświecenia. Portret zbiorowy*, "Wiek Oświecenia", t. 39: 2023, s. 73-91
- Dębicki Jacek, *Nie będzie niemiecki Ślązak Polakowi bratem? Śląskie pogranicze z Polską w literaturze okresu fryderycjańskiego (do końca XVIII wieku)*, [w:] *Staropolski ogląd świata. Materiały z konferencji Wrocław 23-24 października 2004 r.*, red. Bogdan Rok, Filip Wolański, Wrocław 2004, s. 333-350
- de Bertier de Sauvigny Guillaume, *Kościół w okresie restauracji (1800-1848)*, [w:] *Historia Kościoła*, t. 4, red. Luis Rogier, Guillaume de Bertier de Sauvigny, Joseph Hajjar, tłum. Tadeusz Szafranski Warszawa 1987, s. 169-297
- *Diecezja chełmińska. Zarys historyczno-statystyczny*, Pelplin 1928
- Domasłowski Jerzy, Jarzewicz Jarosław, *Kościół Najświętszej Marii Panny w Toruniu*, Toruń 1998
- Domasłowski Jerzy, *Kościół świętych Piotra i Pawła i klasztor franciszkanów (dawniej reformatów) na Podgórzu w Toruniu*, Toruń 2007
- Dowiat Jerzy, *Historia Kościoła Katolickiego w Polsce (do połowy XV wieku)*, Warszawa 1968
- Drob Janusz, *Drukowane kazania franciszkańskie XVI-XVIII wieku. Próba postawienia problemu*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 1, red. Henryk Gapski, Celestyn Stanisław Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. Jerzy Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 320-338
- Duarte Shane, *The Ontological Status of Bodies in Leibniz (Part II)*, "Studia Leibnitiana", t. 48: 2016, nr 1, s. 68-88
- Dumanowski Jarosław, Kasprzyk-Chevriaux Magdalena, *Kapłony i szczeżuje. Opowieść o zapomnianej kuchni polskiej*, Wołowiec 2018
- Dumanowski Jarosław, *Świat rzeczy szlachty wielkopolskiej w XVIII wieku*, Toruń 2006
- Dydycz Antoni Pacyfik, *Dzieje braci mniejszych kapucynów na Litwie 1756-1993*, Rzym 1994
- Dygdała Jerzy, *Adam Stanisław Grabowski (1698-1766). Biskup, polityk, mecenas*, Olsztyn 1994

- Dygdała Jerzy, *Elity polityczne wielkich miast Prus Królewskich w dobie Oświecenia (1733-1772)*, [w:] *Elity mieszczańskie i szlacheckie Prus Królewskich i Kujaw w XIV-XVIII wieku. Zbiór studiów*, red. J. Staszewski, Toruń 1995, s. 119-137
- Dygdała Bogusław, *Szczuka Seweryn herbu Grabie (ok. 1650-1727), biskup sufragan chełmiński*, [w:] *PSB*, t. 47, Warszawa-Kraków 2010-2011, s. 468
- Dygdała Jerzy, *Miasto w dobie Augusta III (1733-1763)*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem a oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 206-246
- Dygdała Jerzy, *Piwnicki Kazimierz h. Lubicz (zm. 1749), poseł na sejmy, miecznik inflancki, sędzia ziemski chełmiński*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 26, red. Emanuel Rostworowski et al., Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1981, s. 603-604
- Dygdała Jerzy, *Polityka Torunia wobec władz Rzeczypospolitej w latach 1764-1772*, Poznań 1977
- Dygdała Jerzy, *Schwerdtmann (Schwertmann, Szwertman) Kazimierz Leon (1693-1760), burmistrz Torunia*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 36, red. Henryk Markiewicz et al., Warszawa-Kraków 1995-1996, s. 73-74
- Dygdała Jerzy, *Schwerdtmann Kazimierz Leon*, [w:] *Toruński Słownik Biograficzny*, red. Krzysztof Mikulski, t. 2, Toruń 2000, s. 210-212
- Dygdała Jerzy, *Schwerdtmann Kazimierz Leon (Schwertman, Szwertman) (1693-1760), burmistrz tor.*, [w:] *Toruński Słownik Biograficzny*, red. K. Mikulski, Toruń 2000, s. 211
- Dygdała Jerzy, *Toruń w okresie reform Rzeczypospolitej i zagrożenia (1764-1793)*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem a oświeceniem (1660-1793)", red. M. Biskup, Toruń 1996, s. 250-258
- Dygdała Jerzy, *W cieniu głębokich konfliktów wyznaniowych*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 3: "Między barokiem i oświeceniem (1660-1793)", red. Marian Biskup, Toruń 1996 s. 175-205
- Dygdała Bogusław, Dygdała Jerzy, *Z działalności kościelnej i politycznej biskupa chełmińskiego Wojciecha Stanisława Leskiego (1702-1758)*, [w:] *Ad fontes. Studia ofiarowane Księdzu Profesorowi Alojzemu Szorcowi w siedemdziesięciolecie urodzin*, red. Z. Jaroszewicz-Pieresławcew, I. Makarczyk, Olsztyn 2006, s. 82-99
- Dziuba Andrzej, *Z dziejów polskiej teologii moralnej na przełomie XVI i XVII w.*, "Studia Theologica Varsaviensia", t. 22: 1984, nr 1, s. 93-120
- Eisenhart Johann, *Struve, Georg Adam*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 36, Monachium 1893, s. 677-681
- Faa-Lendvai Erzsébet Mária, *A tihanyi bencések és olvasmányaik a 18. század végén*, [w:] *Doktorandusz hallgatók IV. konferenciája, 2015. május 14. EKF Líceum Kiadó*, Eger 2016, s. 41-58
- Flaga Jerzy, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004

- Flaga Jerzy, *Formacja i kształcenie duchowieństwa zakonnego w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 1998
- Flaga Jerzy, *Geografia misji ludowych w diecezji krakowskiej w pierwszej połowie XVIII w. w świetle tabel bp. A. S. Załuskiego*, „*Annalecta Cracoviensia*”, t. 17: 1985, s. 437-451
- Flaga Jerzy, *Jezuickie misje ludowe w latach 1754-1770 w świetle liczb*, "Roczniki Humanistyczne", t. 29: 1981, z. 3, s. 173-198
- Flaga Jerzy, *Udział zakonów franciszkańskich w duszpasterstwie około 1772 roku w świetle ankiety zakonnej nunucjusza Giuseppe Garampiego*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 1, red. Henryk Gapski, Celestyn Stanisław Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. Jerzy Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 339-384
- Flaga Jerzy, *Stowarzyszenia i bractwa religijne przy kościołach bernardyńskich do końca XVIII wieku*, [w:] *Pięćset pięćdziesiąt lat obecności oo. Bernardynów w Polsce (1453-2003)*, red. W. F. Murawiec, D. A. Muskus, Kalwaria Zebrzydowska 2006, s. 545-562
- Flaga Jerzy, *Z problematyki szkolnictwa publicznego zakonów w Rzeczypospolitej w drugiej połowie XVIII wieku*, "Roczniki Humanistyczne", t. 48: 2000, z. 2, s. 133-140
- Frauhammer Krisztina, *Die Rolle der Landschaftsbeschreibung in Martin von Cochems Christusbiografie*, [w:] *Symbolhaltige Naturlandschaften und Naturwahrzeichen in historischen Siedlungsregionen mit Deutschen im östlichen Europa. Ausgewählte Aspekte*, red. Michael Prosser-Schell, Münster-New York 2014, s. 185-194
- Frąckowska Anna, *Historia naczyń liturgicznych z kościoła Mariackiego w Toruniu*, [w:] *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, 14-16 kwietnia 2005 roku*, red. Katarzyna Kluczajd, Toruń 2005, s. 373-383
- Fros Henryk, Sowa Franciszek, *Księga imion i świętych*, t. 1, Kraków 1997
- Frydrychowicz Romuald, *Die Vorgänge in Thorn im Jahre 1724*, [w:] "Zeitschrift des Westpreussischen Gesechichtsvereines", t. 11: 1884, s. 73-98
- Gach Piotr Paweł, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773-1914*, Lublin 1984
- Gaj Beata, *Cyceron – nauczyciel śląskiej młodzieży. Dydaktyzm w retoryce, czyli o wykorzystaniu retoryki cycerońskiej na przykładzie śląskich gimnazjów humanistycznych od XVI do XVIII w.*, "Symbolae Philologorum Posnaniensium", t. 19: 2009, s. 363-374
- Gapski Henryk, *Bracia Bernardyni w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Przestrzeń zakonna i miejsce w społeczeństwie* [w:] *Pięćset pięćdziesiąt lat obecności oo. Bernardynów w Polsce (1453-2003)*, red. Wiesław Murawiec, Damian Muskus, Kalwaria Zebrzydowska 2006, s. 53-70

- Gapski Henryk, *Zakony franciszkańskie w Polsce nowożytnej. Krótki rys porównawczy*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 1, red. Henryk Gapski, Celestyn Stanisław Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. Jerzy Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 11-46
- Gaspary Woldemar, *Sprawa toruńska w roku 1724*, Warszawa 1969
- Gensler Marek, *Antoni Andrzejowy – pierwszy szkotysta*, "Roczniki Filozoficzne", t. 56: 2008, nr 2, s. 59-69
- Gierowski Józef, *Lubomirski Jerzy Dominik*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 18, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973, s. 20-21
- Gieysztor-Miłobędzka Elżbieta, *Nabożeństwo czterdziestogodzinne a sztuka*, "Biuletyn Historii Sztuki", t. 47: 1985, nr 1-2, s. 3-14
- Glemma Tadeusz, *Dzieje stosunków kościelnych w Toruniu*, [w:] *Dzieje Torunia*, red. Kazimierz Tymieniecki, Toruń 1933, s. 266-268
- Glemma Tadeusz, *Stosunki kościelne w Toruniu w stuleciu XVI i XVII na tle dziejów kościelnych Prus Królewskich*, Toruń 1934
- Gloger Zygmunt, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. 3, Warszawa 1985
- Godzik Dobromił Maria, *Skępska Maryja Brzemienna od wieków czule spoglądająca na nas. Ku czci Królowej Ziemi Dobrzyńskiej, Mazowsza i Kujaw*, Wetlina 2022
- Golichowski Norbert, *Przed nową epoką. Materiały do historyi OO. Bernardynów w Polsce*, Kraków 1899
- Golichowski Norbert, *Upominek dla czcigodnej zakonnej Braci oo. Bernardynów w Galicyi i W. Ks. Krakowskiem. Cz. 2, Szereg lektorów zestawionych w chronologicznym i alfabetycznym porządku*, Lwów 1895
- Goławska Jolanta, *Jerzy Guhr, snycerz toruński pierwszej połowy XVIII wieku*, [w:] *Artyści w dawnym Toruniu*, red. Józef Poklewski, Warszawa-Poznań-Toruń 1985, s. 131-137
- Gomuła-Śniegulska Magdalena, *Zespół dawnych szat liturgicznych z kościoła Mariackiego w Toruniu*, [w:] *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, 14-16 kwietnia 2005 roku*, red. Katarzyna Kluczajd, Toruń 2005, s. 415-430
- Gontarek Arkadiusz, *Treści ideowe polskich nowożytnych konfesjonalów jako wyraz potrydenckiego nauczania Kościoła*, "Artifex Novus", t. 3: 2019, s. 96-113
- Górńska Magdalena, *Emblematyczna dekoracja fasad kolegium jezuitów w Toruniu (1701). Antyprotestancki program według "Imago primi saeculi Societatis Iesu" (1640)*, "Zapiski Historyczne", t. 74: 2009, nr 1, s. 7-32

- Górski Karol, *Teologia ascetyczno-mistyczna (wiek XVI-XVIII)*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. Marian Rechowicz, t. 2, cz. 1, Lublin 1975, s. 429-470
- Główka Dariusz, *Księgozbiory duchowieństwa plockiego w XVIII wieku*, "Kwartalnik Historyczny", t. 52: 1995, nr 2, s. 15-26
- Główka Dariusz, *Szlachcic w domu. Wystrój i wyposażenie siedzib szlacheckich w ziemi zakroczymskiej w drugiej połowie XVII i w XVIII wieku*, "Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", t. 69: 2021, nr 3, s. 321-347
- Grabman Martin, *Handschriftliche Forschungen und Funde zu den philosophischen Schriften des Petrus Hispanus, des späteren Papstes Johannes XXI († 1277)*, München 1936
- Gravina, Giovanni Vincenzo, [w:] *Encyclopaedia Britannica*, t. 12, red. Hugh Chisholm, Cambridge 1911, s. 383-384
- Grudziński Kajetan, Sitnik Aleksander Krzysztof, *Bernardyni czerniakowscy. Dzieje klasztoru i kościoła oo. Bernardynów w Czerniakowie pod Warszawą (1691–1950)*, "Studia Franciszkańskie", nr 26, s. 163–236
- Grudziński Kajetan, *Główne typy źródeł do historii bernardynów w Polsce w XVI-XVIII wieku*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 2, red. Henryk Gapski, Celestyn Stanisław Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. Jerzy Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 33-41
- Grudziński Kajetan, *Górka Klasztorna*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 74-79
- Grudziński Kajetan, *Kadyny*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 103-107
- Grudziński Kajetan, *Kościół*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 146-149
- Grudziński Kajetan, *Koło*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 140-146
- Grudziński Kajetan, *Łobżenica*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 200-202
- Grudziński Kajetan, *Piotrków Trybunalski*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 258-264
- Grudziński Kajetan, *Przyrów*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 365-370
- Grudziński Kajetan, *Warszawa-Czerniaków*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 409-415

- Grzebień Ludwik, *Młodzianowski Tomasz h. Dąbrowa (1622-1686)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 3, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Warszawa 1982, s. 143-146
- Grzybowska Lidia, *Arbor praedicandi. Kilka uwag o dispositio w kazaniach średniowiecznych (na przykładzie kazania Mikołaja z Błonia)*, "Terminus", t. 32: 2014, nr 3, s. 259-283
- Gumiński Samuel, *O ideowej koncepcji późnobarokowego ołtarza głównego w toruńskim kościele NP Marii*, „Biuletyn Historii Sztuki”, R. 47: 1985, s. 15-44
- Guttmejer Karol, *Ratowo. Zespół bernardyński – architektura i funkcja*, [w:] *Miejsce, które ratuje. Prostota franciszkańska i rokokowa ekspresja w założeniu pielgrzymkowym w Ratowie nad Wkrą*, red. M. Wardzyński, Warszawa 2020, s. 59-72
- Guzowski Piotr, *Mikrohistorie chłopów polskich XV i XVI wieku*, [w:] *Kultura – Instytucje – Gospodarka w XVI-XVIII wieku (Nad społeczeństwem staropolskim)*, red. Karol Łopatecki, Wojciech Walczak, Białystok 2007, s. 297-304
- Hardick Lothar, *Część pierwsza. Zarys historyczny i przestrzeganie Reguły w pierwszych latach*, [w:] *Franciszkańska Reguła życia*, tłum. Konstanty Ponurek, Niepokalanów 1988, s. 15-68
- Harrison Jay T., *Franciscan Missionary Theory and Practice in Eighteenth-Century New Spain: The Propaganda Fide Friars in the Texas Missions, 1690-1821*, Doctoral Dissertation, Catholic University of America, Washington 2012
- Heath Michael, *Islamic themes in religious polemic*, "Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance", r. 50: 1988, nr 2, s. 289-315
- Hochleitner Janusz, *"Ecclesia triumphans". Zarys nowożytnego kultu świętych na pograniczach warmińsko- i chełmińsko-pomezkańskich (na przykładzie kultu św. Jana Nepomucena)*, "Studia Elbląskie", t. 4: 2002, s. 143-165
- Holzapfel Heribert, *History of the Franciscan Order*, tłum. Antonine Tibesar i Gervase Brinkmann, wstęp Noel Muscat, Monachium 2010
- Hudleston Roger, *Placidus*, [w:] *Catholic Encyclopedia*, t. 5, red. Charles Herbermann et al., New York 1913, s. 142-143
- Imańska Iwona, *Katalog toruńskiego księgarza Samuela Janssona Möllera z 1738 roku w zbiorach Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie*, "Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", t. 113: 2020, s. 205-220
- Jacniacka Maria, *Piotr z Alkantary. 2. Ikonografia*, *Encyklopedia Katolicka*, t. 15, red. Edward Gigilewicz, Lublin 2011, s. 626-627
- Jacniacka Maria, *Placyd. 2. Ikonografia*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 15, red. Edward Gigilewicz, Lublin 2011, s. 783
- Jacobi Franz, *Das Thorner Blutgericht 1724*, Halle 1896

- Jakubek-Raczkowska Monika, Raczkowski Juliusz, *Nowe ustalenia w zakresie funkcje i wystroju empory kościoła pofranciszkańskiego w Toruniu*, "Zapiski Historyczne", t. 85: 2020, z. 1, s. 163-185
- Jarochoowski Kazimierz, *Epilog sprawy toruńskiej*, "Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego": t. 6, 1871, s. 53-82
- Jarochoowski Kazimierz, *Sprawa toruńska z r. 1724*, [w:] tenże, *Opowiadania i studia historyczne*, t. 2, Poznań 1863, s. 137-194
- Jaroszewski Tadeusz Stefan, *Chrystian Piotr Aigner 1756-1841* (Studia i Materiały do Teorii i Historii Architektury i Urbanistyki, t. 5), Warszawa 1965
- Johnson George, *Antoine Paul Gabriel*, [w:] *Catholic Encyclopedia*, t. 1, red. Charles Herbermann et al., New York 1907, s. 583
- Kachel Józef, *Bernardyni 1453-2003. Ojcowie i bracia zakonni prowincji polskich oraz Kustodii św. Michała na Ukrainie. Wydanie jubileuszowe*, cz. 1-6, Warta 2004
- Kachel Józef, *Bernardyni polscy 1453-2003. Ojcowie i bracia zakonni prowincji polskich oraz Kustodii św. Michała na Ukrainie. Wydanie jubileuszowe*, cz. 1-6, Warta 2004, rec. Krzysztof Prokop, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 91: 2009, s. 375-382
- Kalinowska Barbara, *Bernardyni w Ostrołęce 1664-1864*, Ostrołęka 2011
- Kämmerl Heinrich, *Hübner, Johann*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 13, Lipsk 1881, s. 267-269
- Kantak Kamil, *Bernardyni polscy*, t. 1-2, Lwów 1933
- Kantak Kamil, *Geschichte des Bernardiner-Klosters zu Bromberg*, Poznań 1910
- Kantak Kamil, *Sylwetki bernardynów poznańskich. Jan Kapistran Szysiecki*, „Kronika Miasta Poznania”, t. 8: 1930, nr 1, s. 68-87
- Kantak Kamil, *Sylwetki bernardynów poznańskich. Julian Fujarski, ostatni gwardian poznański*, "Kronika Miasta Poznania", t. 12: 1934, nr 2, s. 224-243
- Kantak Kamil, *Życie wewnętrzne bernardynów w dobie przedreformacyjnej*, „Przegląd Teologiczny”, t. 10: 1929, s. 259-271
- Kasiura Iwona, *Traktat o doskonałym uspokojeniu duszy w Bogu... Nieznany druk lubelski z 1762 roku*, "Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", t. 90: 2008, s. 65-78
- Kazanowska Zuzanna, *Działalność społeczna bernardynów w XVIII-XIX wieku*, Kraków 1981
- Kelly Henry W., *Franciscan Missions of New Mexico 1740–1760*, "New Mexico Historical Review", t. 15: 1940, nr 4, s. 345-368
- Kersten Adam, *Geneza Nowej Gigantomachii*, "Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia. Sectio F", t. 10: 1955, nr 1, s. 1-20

- Kestner Ernst, *Beiträge zur Geschichte der Stadt Thorn. Nach archivalischen Quellen mitgeteilt*, Toruń 1882
- Klimas Narcyz Stanisław, *Kustodia Ziemi Świętej. 800 lat historii*, Kraków 2023
- Kłoczowski Jerzy, *Chrześcijaństwo i historia. Wokół nurtów reformy chrześcijańskiej VIII-XX w.*, Kraków 1990
- Kłoczowski Jerzy, *Zakony męskie w Polsce w XVI-XVIII wieku*, [w:] *Kościół w Polsce*, red. Jerzy Kłoczowski, t. II, Kraków 1970, s. 483-730
- Kłudkiewicz Kamila, *Spisy i katalogi wielkopolskich bibliotek klasztornych z klasztorów skasowanych w Wielkopolsce pod rządami Prus do połowy XIX w. – charakterystyka i znaczenie*, "Hereditas Monasteriorum", t. 6: 2015, s. 101-142
- Knapik Dominik, *Bernardyni alwernijscy. Dzieje klasztoru oo. Bernardynów w Alwerni 1616-2010*, Kraków 2014
- Knowles David, Obolenski Dimitri, *Historia Kościoła*, t. 2, tłum. Ryszard Turzyński, Warszawa 1988
- Kobylińska Józefa, *Imiona oo. dominikanów krakowskich w „Księgach gromadzkich wsi Kasina Wielka” (XVII–XVIII w.)*, "Onomastyka", t. 62: 2018, s. 145-181
- Kocela Weronika, *Trudna sztuka babienia. Kultura medyczna Polski drugiej połowy XVIII wieku*, rozprawa doktorska obroniona na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach, Katowice 2017
- Koceniuk Jan, *Zakony*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, red. Bolesław Kumor, Zdzisław Obertyński, t. 1, cz. 2, Poznań-Warszawa 1974, s. 441-446
- Konopczyński Władysław, *Konfederacja barska. Przebieg, tajemnice cele i jawne skutki*, t. 2, Warszawa 1991
- Konopnicka-Szatarska Małgorzata, *Klaryski głogowskie*, "Studia Zachodnie", t. 6: 2002, s. 91-100
- Kopeć Jerzy Józef, *Dzieje nabożeństwa drogi krzyżowej w Polsce*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, t. 21: 1974, z 4, s. 37-65
- Kors Alan Charles, *Atheism in France in 1650-1729*, t. 1: "The Orthodox Sources of Disbelief", Princeton 2014
- Kosman Marcei, *Stosunki wyznaniowe*, [w:] *Historia Pomorza*, red. Gerard Labuda, t. 2, cz. 2, Poznań 1976, s. 221-270
- Kostowski Jakub, *"Capistranus Triumphans". Z badań nad wczesną ikonografią świętych Bernardyna ze Sieny i Jana Kapistrana na północ od Alp*, "Biuletyn Historii Sztuki", t. 57: 1995, nr 1-2, s. 119-131
- Kostowski Jakub, *Świątynie klasztorne bernardynów jako wyraz idei Kościoła Walczącego i Triumfującego. Ich architektura i wyposażenie*, [w:] *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, red. Haliny Manikowska, Hanna Zaremska, Warszawa 2002, s. 81-127

- Kościelak Sławomir, *Brytyjskie grupy wyznaniowe w Gdańsku w XVII–XVIII (XIX) wieku*, "Studia Elbląskie", t. 21: 2020, s. 27-46
- Kościelak Sławomir, *Skład konwentu cystersów w Oliwie w świetle raportów dla Ministerstwa Wyznań w Berlinie z lat 1817-1826*, „Miesięcznik Archidiecezji Gdańskiej”, t. 52: 2008, z. 1-3, s. 199-210
- Kościelak Sławomir, *Skład osobowy Kolegium Gdańskiego OO. Jezuitów w Gdańsku (XVI–XVIII w.)*, Gdańsk 2005
- Kościelak Sławomir, *Jezuici w Gdańsku od drugiej połowy XVI do końca XVIII wieku*, Gdańsk 2003
- Kościelak Sławomir, *Katolicka społeczność Gdańska w świetle ksiąg metrykalnych z drugiej połowy XVIII wieku. Nowe spojrzenie na przemiany demograficzne w wielowyznaniowym, protestanckim ośrodku*, "Przeszłość demograficzna Polski", t. 40: 2018, s. 83-103
- Kościelak Sławomir, *Katolicy w protestanckim Gdańsku od drugiej połowy XVI do końca XVIII wieku*, Gdańsk 2012
- Kościelak Sławomir, *Konflikty wyznaniowe w Gdańsku w XVI–XVIII w. Konfrontacja – koegzystencja – tolerancja (kompromis) w epoce nowożytnej*, [w:] *Gdańsk w okresie nowożytnym Kultura, religia, polityka, społeczeństwo i stosunki międzynarodowe*, red. Wiesław Długokęcki, Jürgen Sarnowsky, Gdańsk 2021, s. 145-171
- Kościelak Sławomir, *Obsady klasztorów gdańskich w raportach personalnych pruskiego Ministerstwa Wyznań z lat 1817-1835. Materiały do prozopografii duchowieństwa zakonnego na Pomorzu Nadwiślańskim*, [w:] *Źródła i materiały do badań nad kasatami klasztorów z obszaru Pomorza Nadwiślańskiego i ziemi chełmińskiej (XIX i XX w.)*, red. Piotr Oliński, Waldemar Rozynkowski, Wrocław 2015, s. 71-151
- Kościelak Sławomir, *Rejestr katolików gdańskich pierwszej połowy XVII wieku. Problematyczności i wiarygodności ksiąg metrykalnych w badaniach nad stosunkami międzywyznaniowymi w dużym protestanckim ośrodku*, "Textus et Studia", t. 4: 2015, s. 25-46
- Kościński Konstanty, *Franciszkanie i bernardyni w Nowem nad Wisłą. Przyczyńki do historii południowego Pomorza*, Poznań 1906
- Kowalski Waldemar, *Środowisko społeczne radomskich bernardynów XVI-XVII w.*, [w:] *Staropolski ogląd świata. Materiały z konferencji Wrocław 23-24 października 2004 r.*, red. Bogdan Rok, Filip Wolański, Wrocław 2004, s. 37-55
- Kozłowski Tadeusz, Sitnik Aleksander Krzysztof, *Bernardyni lowiccy. Historia klasztoru i kościoła pw. św. Bartłomieja Apostoła w Łowiczu (1469-1806)*, Kalwaria Zebrzydowska 2015
- Kozuchowski Łukasz, *Pamięć o tumulcie toruńskim (1724) w polskiej dziewiętnastowiecznej pieśni ludowej*, "Zapiski Historyczne", t. 85: 2020, z. 2, s. 133-155

- Kracik Jan, *Bernardyński kwestarz według staropolskich źródeł*, "Folia Historica Cracoviensia", t. 14: 2008, s. 125-131
- Krasny Piotr, *Altare contra altare. Dysputa o kształcie ołtarza i o jego wystroju w epoce nowożytnej*, "Techne. Seria nowa", t. 1: 2018, nr 1, s. 11-44
- Křenková Zuzana, *Locus Fratrum. Architecture of Observant Franciscan Monasteries in Bohemia, Moravia, Silesia and Upper Lusatia in the Late Middle Ages*, Berlin 2018
- Krawiec Józef, *Lubawa*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 184-188
- Kruszelnicki Zygmunt, *Historyzm w sztuce Torunia XVIII w.*, "Teki Komisji Historii Sztuki", t. 5: 1972, s. 51-79
- Kruszelnicki Zygmunt, *Mecenat artystyczny Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego w Toruniu*, "Biuletyn Historii Sztuki", t. 35: 1973, nr 1, s. 99-103
- Krzyżak Lesław, *Nauczanie prawa kanonicznego w seminarium duchownym w Przemyślu – zarys problematyki*, "Studia Łęckie", t. 19: 2017, nr 2, s. 131-146
- Krzywosz Maciej, *Cuda w Polsce Ludowej. Studium przypadku prywatnego objawienia maryjnego w Zabłudowie*, Białystok 2016
- Kubicki Rafał, *Skład osobowy konwentu bernardynów w Nowem nad Wisłą w świetle raportów personalnych rejencji kwidzyńskiej z lat 1788–1812*, [w:] *Historia, ludzie i miejsca. Księga pamiątkowa prof. Henryka Gapskiego*, red. R. Kozyrski, Lublin 2019, s. 393-407
- Kubicki Rafał, *Kontakty zakonów mendykanckich z organizacjami cechowymi w Prusach Krzyżackich i Królewskich w XIV-XVI w.*, "Komunikaty Mazursko-Warmińskie", t. 301, 2018, nr 3, s. 440-461
- Kucharski Adam, Maliszewski Kazimierz, *Wstęp. Jakub Kazimierz Rubinkowski – korespondent*, [w:] *Listy Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego do Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej*, Toruń 2017, s. 9-43
- Kucharski Adam, Mikulski Krzysztof, *Letyński (Lateński, Latoryński, Letyński, Leteński) Jan (ok. 1710-1789), złotnik tor.*, [w:] *Toruński Słownik Biograficzny*, t. 5, red. Krzysztof Mikulski, Toruń 2007, s. 101-103
- Kucharski Adam, Maliszewski Kazimierz, *Rubinkowski Jakub Kazimierz*, [w:] *Toruński Słownik Biograficzny*, red. Krzysztof Mikulski, t. 5, Toruń 2007, s. 186-192
- Kucharski Adam, *Trudna koegzystencja konfesyjna – Toruń miastem pokoju religijnego w epoce wczesnonowożytnej. Fakty i opinie (XVI-XVIII w.)*, [w:] *Toruń miastem pokoju. II pokój toruński*, red. Piotr Oliński, Waldemar Rozynkowski, Toruń 2016, s. 141-196
- Kujot Stanisław, *Sprawa toruńska z r. 1724*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego”, t. 20, 1894, s. 1-152; t. 21, 1895, s. 175-334

- Kumor Bolesław, *Historia Kościoła*, t. 3: "Złoty okres średniowiecza chrześcijańskiego", Lublin 2001
- Kumor Bolesław, *Historia Kościoła*, t. 4: "Jesień Kościelnego Średniowiecza", Lublin 2001
- Kumor Bolesław, *Historia Kościoła*, t. 5: "Czasy nowożytne. Rozłam w chrześcijaństwie zachodnim", Lublin 2002
- Kumor Bolesław, *Historia Kościoła*, t. 6: "Czasy nowożytne. Kościół w czasach absolutyzmu i oświecenia", Lublin 2003
- Kumor Bolesław, *Zakony, ich stan, początek reformy i działalność*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, red. Bolesław Kumor, Zdzisław Obertyński, t. 1, cz. 2, Poznań-Warszawa 1974, s. 83-87
- Kuran Michał, *Retoryka jako narzędzie badań nad twórczością Samuela Twardowskiego – dokonania i zarys perspektyw*, "Prace Polonistyczne", t. 62: 2007, s. 9-33
- Kurkowski Michał, *Toruńskie wyroby konwisarskie od XVI do XIX wieku ze znakami miasta, mistrza i jakości cyny*, Toruń 2018.
- Kutzner Marian, *Architektura polskich późnogotyckich klasztorów franciszkanów obserwantów (zwanych bernardynami)*, [w:] *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej*, cz. 1, red. Jerzy Kłoczowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, t. 1, red. Jerzy Kłoczowski), Kraków 1983, s. 281-300
- Kuźmak Krystyna, *Anna św. III. Bractwa*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 1, Lublin 1985, kol. 625-626
- Kuźmina Dariusz, *Wazowie a Kościół w Rzeczypospolitej*, Warszawa 2013
- Kwiatkowska Wiesława, *Średniowieczna biblioteka klasztoru franciszkanów w Toruniu*, "Folia Toruniensia", t. 1: 2000, s. 9-30
- Larczyńska Agata, *Rękopisy Biblioteki Mariackiej w Gdańsku. Skrypcy – właściciele – ofiarodawcy*, "Libri Gedanenses", t. 37: 2020, s. 5-27
- Lawrence Clifford Hugh, *Monastycyzm średniowieczny. Formy życia religijnego e Europie Zachodniej wieków średnich*, tłum. Rafał Rutkowski, Warszawa 2022
- Le Goff Jacques, *Święty Franciszek z Asyżu*, tłum. Joanna Guze, Warszawa 2001
- Licau Kamila, *Toruńskie partactwo szewskie w XVIII wieku*, "Rocznik Toruński", t. 35: 2008, s. 27-53
- Litak Stanisław, *Od reformacji do oświecenia. Kościół katolicki w Polsce nowożytnej*, Lublin 1994
- Litak Stanisław, *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku. Struktura, funkcje społeczno-religijne i edukacyjne* (Dzieje Chrześcijaństwa, Polski i Rzeczypospolitej Obojga Narodów), Lublin 2004
- Łyjak Wiktor, *Budownictwo organowe w zakonie bernardynów. Najstarsze kontrakty i opisy*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 2, red. Henryk Gapski, Celestyn Stanisław

- Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. Jerzy Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 208-230
- Maciszewska Małgorzata, *Klasztor bernardyński w pejzażu przedmieść późnośredniowiecznych miast i miasteczek Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego*, [w:] *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, red. Haliny Manikowska, Hanna Zaremska, Warszawa 2002, s. 129-139
  - Majoch Sławomir, *Kilka uwag na temat ołtarza z obrazem „Chrystusa Bolesnego” z kościoła Mariackiego w Toruniu*, [w:] *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpr. Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (Toruń 14-16 kwietnia 2005)*, red. K. Kluczwajd, Toruń 2005, s. 357-372
  - Malec Dorota, *Dzieje notariatu polskiego*, Kraków 2007
  - Malec Maria, *Imiona*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. Ewa Rzetelska-Feleszko, Warszawa-Kraków 2005, s. 97-118
  - Maliszewski Kazimierz, *Działalność jezuitów w protestanckim Toruniu*, [w:] *Jezuici w Toruniu 1596-1996. Materiały z konferencji zorganizowanej w Toruniu 17-23 listopada 1996 r. z okazji jubileusza 400-lecia przybycia jezuitów do Torunia*, red. K. Maliszewski, W. Rozynekowski, Toruń 1996, s. 28-54
  - Maliszewski Kazimierz, *Jakub Kazimierz Rubinkowski. Szlachcic, mieszczanin toruński, erudyta barokowy*, Warszawa-Poznań 1982
  - Maliszewski Kazimierz, *Stosunki religijne w Toruniu*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 2: "W czasach renesansu, reformacji i wczesnego baroku (1548-1660)", red. Marian Biskup, Toruń 1998, s. 257-300
  - Maliszewski Kazimierz, *Zakony katolickie w Toruniu w okresie potrydenckim jako ośrodki religijności i kultury*, "Studia Pelplińskie", t. 18: 1987, s. 33-57
  - Małłek Janusz, *Dwie części Prus – nowsze spojrzenie*, [w:] *Prusy Książęce i Prusy Królewskie w XVI-XVIII wieku*, red. Jacek Wijaczka, Kielce 1997, s. 7-16
  - Małłek Janusz, *Kościół Mariacki w Toruniu w okresie protestanckim*, [w:] *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Toruń 14-16 kwietnia 2005 (Dzieje i Skarby Kościołów Toruńskich, t. 2)*, red. K. Kluczwajd, Toruń 2005, s. 247-256
  - Mandziuk Józef, *Księgozbiór Antoniego Erazma Reitlingera (1645-1707), kanonika wrocławskiej kapituły katedralnej*, "Saeculum Chistianum. Pismo historyczno-społeczne", t. 9: 2002, nr 2, s. 185-204

- Manselli Raoul, *Św. Franciszek i jego towarzysze*, tłum. Katarzyna Kubis, Kraków 2009
- Manselli Raoul, *Święty Franciszek z Asyżu. Editio maior*, tłum. Magdalena Bilińska, Alicja Paleta, Kraków 2013
- Matuszewski Mateusz, „*Adoro te devote*”. *Doroczna adoracja Najświętszego Sakramentu - historia, znaczenie i praktyka duszpasterska*, "Roczniki Teologiczne Warszawsko-Praskie", t. 4: 2004-2008, s. 91-100
- Matyasik Joanna, *Bibliotheca Bernardina – cymelia i unikaty księgozbioru bydgoskich bernardynów*, „Universitas Gedanensis”, r. 28: 2016, t. 52, s. 7-34
- Mazurek Joachim Andrzej, *Bernardyni w Poznaniu 1455-1655*, "Studia Franciszkańskie", t. 4: 1991, s. 245-288
- Mazurek Joachim Andrzej, *Kasata zakonu bernardynów w zaborze pruskim*, „Studia z Historii Kościoła w Polsce”, t. 1: 1972, s. 435-529
- Mączak Antoni, *Prusy w dobie rozkwitu gospodarczego i w okresie walk o zjednoczenie z Koroną*, [w:] *Historia Pomorza*, red. Gerard Labuda, t. 2, cz. 1, Poznań 1976, s. 201-525
- Mączka Adam, *Piotr Regalado*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 15, red. Edward Gigilewicz, Lublin 2011, s. 651
- Medick Hans, *Mikrohistoria*, [w:] *Historia społeczna, historia codzienności, mikrohistoria*, red. Winfried Schulze, tłum. Andrzej Kopacki, Warszawa 1996, s. 59-77
- McCaug William, *Carlo Sigonio. The Changing World of the Late Renaissance*, Princeton 2016
- *Michała Arcta Słownik Staropolski*, oprac. Antoni Krasnowolski, Władysław Niedźwiedzki, Warszawa 1920
- *Miejsce, które ratuje. Prostota franciszkańska i rokokowa ekspresja w założeniu pielgrzymkowym w Ratowie nad Wkrą*, red. Michał Wardzyński, Warszawa 2020
- Mikulski Krzysztof, *Szlachta i patrycjat w Prusach Królewskich w XV-XVIII wieku – próba określenia wzajemnych relacji* [w:] *Prusy Książęce i Prusy Królewskie w XVI-XVIII wieku*, red. Jacek Wijaczka, Kielce 1997, s. 97-109
- Mikulski Krzysztof, *Obcy w oblężonej twierdzy protestantyzmu. Portret zbiorowy katolików toruńskich w 2. połowie XVII i w XVIII wieku*, [w:] *Rzeczpospolita wielu wyznań. Materiały z międzynarodowej konferencji, Kraków, 18-20 listopada 2002*, red. Andrzej Kaźmierczyk, Andrzej Link-Leonczewski, Mariusz Markiewicz, Krystyn Matwijowski, Kraków 2004, s. 299
- Mikulski Krzysztof, *Pułapka niemożności. Społeczeństwo nowożytnego miasta wobec procesów modernizacyjnych (na przykładzie Torunia w XVII i XVIII wieku)*, Toruń 2004
- Mikulski Krzysztof, *Przestrzeń i społeczeństwo Torunia od końca XIV do początku XVIII wieku*, Toruń 1998

- Mizerka Justyna, *Archiwalia poklasztorne, urzędowe, kasacyjne i pokasacyjne w zasobie Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie (klasztery powstałe i/lub skasowane przed 1850 r.)*, "Hereditas Monasteriorum", t. 6: 2015, s. 163-236
- Młotek Antoni, *Jalmużna*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 7, red. Stanisław Wielgus et al., Lublin 1997, kol. 738-741
- Mocarski Zygmunt, *Exlibris łowicki OO. Bernardynów. Jego właściciel*, wyd. po śmierci autora S. Lisowski, Toruń 1947
- Mocarski Zygmunt, *Książka w Toruniu do 1793 roku*, Toruń 1933
- Moorman John, *A History of the Franciscan Order*, Oxford 1998
- Murawiec Wiesław, *Bernardyni warszawscy 1454-1864*, Kraków 1973
- Murawiec Wiesław, *Gamałski Serafin (ok. 1675–1733)*, [w:] *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, red. Hieronim Wyczawski, Warszawa 1981, s. 138
- Murawiec Wiesław, *Golańcz*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 66-70
- Murawiec Wiesław, *Góra Kalwaria*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 70-74
- Murawiec Wiesław, *Grodzisk*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 82-83
- Murawiec Wiesław, *Kalisz*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 107-113
- Murawiec Wiesław, *Skępe*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 322-334
- Murawiec Wiesław, *Tykocin*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 392-396
- Murawiec Wiesław, *Warszawa-Praga*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 415-418
- Murawiec Wiesław, *Warszawa (św. Anna)*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 398-409
- Müller Georg, *Weller von Molsdorf, Jakob*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 44: 1898, s. 476-478
- Myszkowski Łukasz, *Dominikanie w Toruniu od XVI do XVIII wieku. Katolicki zakon w protestanckim mieście*, Kraków 2015
- Napiórkowski Stanisław Celestyn, *Model duchowości franciszkańskiej w świetle Exercitia spiritualia Jakuba Montanarięgo*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 1, red. Henryk

- Gapski, Celestyn Stanisław Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. Jerzy Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 287-305
- Napiórkowski Stanisław Celestyn, *Zjednoczenie Maryi z Chrystusem według Jana Dunsza Szkota*, "Studia Theologica Varsaviensia", t. 11: 1973, nr 1, s. 127-140
  - Nastalska Joanna, Witkowska Aleksandra, *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*, t. 1-2, Lublin 2007
  - Nawrocki Zbigniew, *Pofranciszkański kościół p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Toruniu*, Toruń 2006
  - Nawrocki Zbigniew, *W sprawie proponowanych nowych ustaleń na temat kościoła pofranciszkańskiego w Toruniu*, "Zapiski Historyczne", t. 87: 2022, nr 3, s. 123-132
  - Nguyen Duc Ha, *Polscy misjonarze na Dalekim Wschodzie w XVII-XVIII wieku*, Warszawa 2006
  - Noryśkiewicz Jan Kanty, *Sekularyzacja klasztoru OO. Bernardynów w Poznaniu*, "Kronika Miasta Poznania", t. 12: 1934, nr 2, s. 145-185
  - Nowicki Michał, *Cele kształcenia w poznańskich szkołach średniach okresu staropolskiego do 1773 r.*, "Saeculum Christianum", t. 27: 2020, nr. 2, s. 103-114
  - Obłąk Jan, *Mapa komornictwa olsztyńskiego z XVII wieku*, "Komunikaty Warmińsko-Mazurskie": 1961, nr 4 s. 558-562
  - Obremski Krzysztof, *Jakub Kazimierz Rubinkowski. Dziejopis i człowiek saskiego półwiecza*, Warszawa 2008
  - Obremski Krzysztof, *Panegiryczna sztuka postaciowania: August II Mocny (J. K. Rubinkowski, Promienie cnót królewskich...)*, Toruń 2003
  - Obremski Krzysztof, *Punkt zapalny tumultu toruńskiego 1724 r. i monologowy dialog historyków: Woldemar Gastpary – Stanisław Salmonowicz*, "Zagadnienia Rodzajów Literackich", t. 60: 2017, z. 4, s. 147-158.
  - Olczak Stanisław, *Bernardyni i franciszkanie konwentualni w świetle ksiąg święceń diecezji poznańskiej z lat 1588-1619*, cz. 2, red. Henryk Gapski, Celestyn Stanisław Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. Jerzy Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 92-134
  - Oliński Piotr, *Pierwsze ślady reformacji w Toruniu*, [w:] *Toruń miasto wielu wyznań*, red. Jarosław Kłaczek, Piotr Oliński, Waldemar Rozynkowski, Toruń 2017, s. 9-16
  - Olszewska Karolina, *Księga Bractwa Świętej Anny przy kościele Mariackim w Toruniu z lat 1726-1821*, „Rocznik Toruński”, t. 40: 2013, s. 185-201
  - Ozorowski Edward, *Piotr z Poznania. Teolog polski XVII wieku*, "Studia Theologica Varsaviensia", t. 10: 1972, nr 2, 105-146
  - Pabin Andrzej, *Bydgoszcz*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 35-40

- Pabin Andrzej, *Łowicz*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 202-208
- Pabin Władysław, *Książka rękopiśmienna w środowisku bernardyńskim do połowy XVI wieku. Zarys problematyki księgoznawczej*, [w:] *Z badań nad polskimi księgozbiorami historycznymi. Książka rękopiśmienna w XV-XVII wieku*, red. Barbara Bieńkowska, Warszawa 1980
- Pałubska Zofia, *Piotr z Alkantary. 1. Życie*, *Encyklopedia Katolicka*, t. 15, red. Edward Gigilewicz, Lublin 2011, s. 626
- Pandzić Basilio, *Zakony św. Franciszka w Europie w XVI-XVIII wieku*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 1, red. Henryk Gapski, Celestyn Stanisław Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. Jerzy Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 47-57
- Pasierb Janusz, *Ołtarz chrześcijański. Historia i symbolika*, "Studia Theologica Varsaviensia", t. 6: 1968, nr 2, s. 17-28
- Pastuszewski Stefan, *Porozbiorowe losy bernardynów bydgoskich i materialnych dzieł*, [w:] *Bernardyni bydgoscy 1480-1829*, red. A. K. Sitnik, Kalwaria Zebrzydowska 2018, s. 179-197
- Pauli Lesław, Zdrójkowski Zbigniew, *Jan Henryk Hauenstein (1695?-1734), szlachcic lużycki, ławnik nowomiejski, toruński, wydawca źródeł prawa chełmińskiego*, „Rocznik Toruński”, t. 18; 1988, s. 153-157
- Pawłowicz Weronika, *Ze starych druków biblioteki śląskiej: dzieła bernardynów i ślady ich bibliotek*, [w:] *Iucunditas cordis – haec est vita hominis. Księga jubileuszowa dla dr. hab. Aleksandra Krzysztofa Sitnika OFM w 25. rocznicę święceń kapłańskich*, red. Tomasz Moskał, Sandomierz 2023, s. 431-476
- Perkins Harrison, *Archibishop Ussher's reading list*, "Confessional Presbyterian", t. 16: 2020, s. 21-32
- Piechnik Ludwik, *Przemiany w szkolnictwie jezuickim w Polsce w XVIII wieku*, "Roczniki Humanistyczne", t. 25: 1977, nr 2, s. 31-63
- Pilaszek Małgorzata, *Procesy o czary w Polsce w wiekach XV-XVIII*, Kraków 2012
- Pilaszek Małgorzata, *Procesy czarownic w Polsce w XVI-XVIII w. Nowe aspekty. Uwagi na marginesie pracy B. Baranowskiego*, "Odrodzenie i Reformacja w Polsce", t. 42: 1998, s. 81-103
- Pisarzak Marian, Proczek Zygmunt, *Niepokalana, ślub krwi i świadectwo marianów*, "Salvatoris Mater", t. 6: 2004, z. 1, s. 231-259
- Prejs Roland, *Za Franciszkiem. Dzieje pierwszeństwo Zakonu Franciszkańskiego 1209-1517*, Kraków 2011
- Prejs Roland, *Z najnowszych badań monasteriologicznych. Na marginesie pracy o. Józefa Kachela „Bernardyni polscy 1453-2003. Ojcowie i bracia zakonni prowincji polskich oraz Kustodii św.*

- Michała na Ukrainie. Wydanie jubileuszowe*”, cz. 1-6, *Warta* 2004, „Studia Franciszkańskie”, t. 18: 2008, s. 582-599
- Prejs Roland, *Słownik biograficzny zakonników franciszkańskich Królestwa Polskiego po kasacie 1864 r.*, Poznań 2004
  - Prejs Roland, *Bernardyni w Królestwie Polskim po kasacie 1864 r.*, [w:] *Pięćset pięćdziesiąt lat obecności oo. Bernardynów w Polsce (1453–2003)*, red. Wiesław Franciszek Murawiec, Damian Adam Muskus, Kalwaria Zebrzydowska 2006
  - Puchowski Kazimierz, *Jezuickie kolegia szlacheckie Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Studium z dziejów edukacji elit*, Gdańsk 2007
  - Pysiak Jerzy, *Gest monarchy i wizualizacja symboliki rytuałów związanych z kultem relikwii — translatio i ostensio reliquiarum*, "Przegląd Historyczny", t. 97: 2006, nr 2, s. 165-186
  - Ragan Henryk, *Nazwa oo. Bernardynów w Polsce*, [w:] *Księga. Pamiątkowa 50-lecia gimnazjum im. Jana Długosza we Lwowie*, red. Władysław Kucharski, Lwów 1928, s. 253-264
  - Richter S., *Instruments to ensure dynasty in Russia under Peter I and Ekaterina I: coregency and the role of German testaments*, [w:] *Studies in medieval and early modern social history and culture*, red. A. Y. Prokopiev, Saint Petersburg 2015, s. 308-335
  - Roest Bert, *A History of Franciscan Education (c. 1210-1517)*, Leiden-Boston-Köln 2000
  - Rogier Luis, *Wiek oświecenia i rewolucja (1715-1800)*, [w:] *Historia Kościoła*, t. 4, red. Luis Rogier, Guillaume de Bertier de Sauvigny, Joseph Hajjar, tłum. Tadeusz Szafrński, Warszawa 1987, s. 7-147
  - Rolska Irena, *Program pokutny w dawnym kościele misjonarzy w Siemiatyczach*, "Roczniki Humanistyczne", t. 4: 2020, s. 175-190
  - Ronikier Jerzy, *Rybiński Jakub Zygmunt*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 33, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991-1992, s. 325-329
  - Rossi Giovanni, *Catalogo de' Vescovi di Telese*, Neapol 1827
  - Roth Ferdinand, *Johann Henrich Alster (1588-1638). Sein Leben und seine Schriften*, "Monatshefte der Comenius-Gesellschaft", t. 4: 1895, nr 1/2, s. 29-44
  - Rouba Bogumiła, Korcz Jolanta, Tymińska Ludmiła, Wiktoruk Agnieszka, *Kaplica Grobu Pańskiego w toruńskim kościele Mariackim – wyniki badań konserwatorskich*, [w:] *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, 14-16 kwietnia 2005 roku*, red. Katarzyna Kluczajd, Toruń 2005, s. 503-526

- Rozyrkowski Waldemar, *Dzwony średniowiecznego Torunia*, [w:] *Tajemnice starych dzwonów Torunia i Chełmna w 500. rocznicę ulania wielkiego Tuba Dei spisane*, red. T. Jaworski, M. Nasieniewski, K. Przegiętka, Toruń 2001, s. 37-41
- Rozyrkowski Waldemar, *Św. Barbara i Barbarka - wokół początków kultu świętej męczennicy*, [w:] *Św. Barbara i Barbarka*, red. Waldemar Rozyrkowski, Wojciech Miszewski, Toruń 2005, s. 9-21
- Rozyrkowski Waldemar, *Złoczewskie klasztory*, [w:] *Monografia Złoczewa*, red. Włodarczyk Zdzisław, Złoczew 2017, s. 543-560
- Ruiz Sánchez María, *La Epistola Sosae ad sodales de Juan de Iriarte y el género de la epistola*
- Rusecki Innocenty, *Bernardyńska droga do świętości*, Kalwaria Zebrzydowska 2003
- Rusecki Innocenty Marek, *Z działalności duszpasterskiej Bernardynów – III zakon Św. Franciszka z Asyżu, bractwa i stowarzyszenia religijne*, "Łódzkie Studia Teologiczne", t. 14: 2005, s. 179-214
- Rusecki Innocenty, *Szkolnictwo bernardyńskie w prowincji wielkopolskiej (1772-1864)*, „Studia Franciszkańskie”, t. 8: 1997, s. 347-353
- Rusecki Innocenty, *Szkolnictwo elementarne bernardynów na przełomie XVIII–XIX wieku*, „Studia Franciszkańskie” 11, 2001, s. 307-325
- Rusecki Innocenty, *Z dziejów ojców bernardynów w Polsce 1453-2003*, „Łódzkie Studia Teologiczne”, t. 11-12: 2002-2003, s. 189-224
- Salmonowicz Stanisław, *Ewangelicy toruńscy w XVIII w. (1697-1793)*, [w:] *Ewangelicy w Toruniu (XVI-XX w.)*, red. J. Kłaczek, Toruń 2011
- Salmonowicz Stanisław, *Podróże czeladnika ze Ścinawy i jego pobyt w Toruniu w 1724 roku (Przyczynek do dziejów Tumultu Toruńskiego 1724 r.)*, "Zapiski Historyczne", t. 48: 1983, z. 3, s. 175-183
- Salmonowicz Stanisław, *O problematyce politycznej i prawnej tzw. tumultu toruńskiego z 1724 roku*, "Czasopismo Prawno-Historyczne", t. 24: 1972, z. 3, s. 223-237
- Salmonowicz Stanisław, *O tumultie toruńskim z roku 1724*, "Odrodzenie i Reformacja w Polsce", t. 28: 1983, s. 161-184
- Salmonowicz Stanisław, *W staropolskim Toruniu (XVI-XVIII w.). Studia i szkice*, Toruń 2005
- Sawa Robert, *Placyd. 1. Życie*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 15, red. E. Gigilewicz, Lublin 2011, s. 783
- Schmutz Jacob, *Was Duns Scotus a Voluntarist? Juan Caramuel Lobkowitz against the Bratislava Franciscans*, "Filosofický časopis": 2016, s. 147-184
- Schilling Heinz, *Konfesionelle und politische Identität in frühneuzeitlichen Europa*, [w:] *Nationale, ethnische Minderheiten und regionale Identitäten in Mittelalter und Neuzeit*, red. Antoni Czachorowski, Toruń, 1994, s. 103-123

- Schwaiger Georg, Heim Manfred, *Zakony i klasztory. Historia monastycyzmu chrześcijańskiego*, tłum. Kornelia Śmigielska, Adam Peszke, Poznań 2007
- Semrau Arthur, *Die Grabdenkmäler der Marienkirche zu Thorn*, Toruń 1892
- Serczyk Jerzy, *Krzysztof Hartknoch (1644-1687), profesor Gimnazjum Akademickiego w Toruniu, historyk Pomorza i Prus*, [w:] *Wybitni ludzie dawnego Torunia*, red. M. Biskup, Warszawa 1982, s. 81-88
- Sieńkowski Marcin, *Filozofia w teologii w ujęciu Stanisława Kamińskiego*, "Studia Gilsoniana", t. 1: 2012, s. 91-101
- Silnicki Tadeusz, *Stan duchowny*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, red. Bolesław Kumor, Zdzisław Obertyński, t. 1, cz. 1, Poznań-Warszawa 1974, s. 356-383
- Sitnik Aleksander Krzysztof, *Bernardyni lwowscy. Historia klasztoru i kościoła pod wezwaniem świętych Bernardyna ze Sieny i Andrzeja Apostoła we Lwowie (1460-1785)*, Kalwaria Zebrzydowska 2006
- Sitnik Aleksander Krzysztof, Sitnik Tomasz, *Bernardyni łączycy. Dzieje klasztoru i kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia NMP oo. Bernardynów w Łęczycy (1632-1864, od 1946)*, Kalwaria Zebrzydowska 2006
- Sitnik Aleksander Krzysztof, *Dzieje kultu Matki Bożej w sanktuarium oo. Bernardynów w Skępem w XV-XXI wieku*, [w:] *260. rocznica koronacji figury Matki Bożej Skępskiej – Pani Mazowska (1755-2015)*, red. Aleksander Krzysztof Sitnik, Kalwaria Zebrzydowska 2016, s. 35-97
- Sitnik Aleksander Krzysztof, *Kasata klasztoru bernardynów w Piotrkowie Trybunalskim i jego rewindykacja*, "Łódzkie Studia Teologiczne", t. 3: 2016, s. 115-126
- Sitnik Aleksander Krzysztof, *Księgozbiór konwentu we Lwowie odzwierciedleniem zainteresowań intelektualnych bernardynów lwowskich II poł. XV – XVIII wieku*, "Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", t. 81: 2004, s. 225-252
- Sitnik Aleksander Krzysztof, *Produkcja rękopiśmienna klasztoru oraz prowincji ruskiej i galicyjskiej OO. Bernardynów we Lwowie jako podstawa zbiorów archiwalnych*, "Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", t. 78: 2002, s. 179-220
- Sitnik Aleksander Krzysztof, *Szkoły bernardyńskie na terenie Rzeczypospolitej Obojga Narodów w latach 1772–1864*, "Biuletyn Historii Wychowania", t. 41: 2019, s. 7-34
- Sitnik Aleksander Krzysztof, *"Ten Knobloch, ten czosnek, czujemy go w nosie". Bernardyni polscy a reformacja w XVI wieku*, "Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", t. 118: 2022, s. 353-374
- Sitnik Aleksander Krzysztof, *Udział bernardynów w powstaniu styczniowym i ich późniejsze losy*, "Roczniki Teologiczne", t. 68: 2021, nr 4, s. 23-85
- Sito Jakub, *Wielkie warsztaty rzeźbiarskie Warszawy doby saskiej. Modele kariery – formacje artystyczne – organizacja produkcji*, Warszawa 2013

- Słomka Jan, *Wprowadzenie do teologii katolickiej*, Katowica 2018
- Słotwiński Tadeusz, Damian Maksymilian, *Święci franciszkańscy na każdy dzień*, Wrocław 2003
- Sobieraj Maciej, *Fundatorzy klasztorów franciszkańskich w Rzeczypospolitej XVII-XVIII wieku*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 1, red. Henryk Gapski, Celestyn Stanisław Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. Jerzy Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 97-243
- Sokołowski Edward, *Gamalski Serafin (zm. 1733), bernardyn*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 7, red. Kazimierz Lepszy, Kraków 1958, s. 260-261
- Spryszak Przemysław, *Archbishop William King's Critique of Manichaeism in the Treatise On the Origin of Evil (1702)*, "Studia z Historii Filozofii", t. 13: 2022, nr 4, s. 67-83
- Srogosz Jacek, *Staropolskie postrzeganie klęsk elementarnych*, [w:] *Staropolski ogląd świata. Materiały z konferencji Wrocław 23-24 października 2004 r.*, red. Bogdan Rok, Filip Wolański, Wrocław 2004, s. 151-158
- Stasiewicz Krystyna, *Obywatelskie dylematy uśmiechniętego biskupa Ignacego Krasickiego*, "Komunikaty Warmińsko-Mazurskie", t. 299: 2018, nr 1, s. 130-153
- Stawiski Maciej, *Środowisko skupione wokół bernardynów w Toruniu w latach 1724-1821. Wybrane zagadnienia*, [w:] *Studia nad społeczeństwem nowożytnej Europy*, t. III, red. Łukasz Baranowski, Ewelina Dzieszuta, Białystok 2019, s. 106-119
- Stawiski Maciej, *Klasztory bernardyńskie w Prusach Królewskich w XVIII wieku. Świat pogranicza polsko-niemieckiego i katolicko-luterańskiego*, [w:] *Na pograniczach. Instytucje i ludzie pogranicza*, red. Robert Lipelt, Sanok 2020, s. 11-32
- Stawiski Maciej, *Ołtarz św. Barbary (1728-1729) – w przestrzeni liturgicznej kościoła Mariackiego w Toruniu i jako przykład ołtarzy obeliskowych na Ziemi Chełmińskiej*, Toruń 2016, Archiwum UMK w Toruniu
- Stawiski Maciej, *Życie codzienne bernardynów w XVIII i na początku XIX wieku. Wybrane zagadnienia*, [w:] *Obyczaje i życie codzienne na przestrzeni dziejów. Studia przypadków*, red. Patrycja Czarnecka, Wojciech Milej, Agata Niedzielska, Warszawa 2021, s. 93-103
- Stawiski Maciej, *Toruń w XVIII wieku – miasto na pograniczu ludów, kultur i religii*, [w:] *Na pograniczach. Historia i dziedzictwo kulturowe*, red. Robert Lipelt, Sanok 2021, s. 41-54
- Stawiski Maciej, *Bernardyni w Toruniu (1724-1821) i ich rola kulturowa*, [w:] *Nihil novi in historia? Materiały z XXV Ogólnopolskiego Zjazdu Historyków Studentów*, t. 2, red. Igor Kraszewski, Agata Łysakowska, Poznań 2022, s. 149-160
- Stawiski Maciej, *Bernardyni w Przasnyszu na pograniczu mazowiecko-pruskim w XVIII i na początku XIX wieku*, [w:] *Na pograniczach. Historia – Kultura – Polityka*, red. Robert Lipelt, Sanok 2022, s. 13-25

- Stawiski Maciej, *Biografistyka i prozopografia XVIII wiecznych bernardynów z prowincji wielkopolskiej Matki Boskiej Anielskiej. Uwagi metodologiczne i studia przypadków*, [w:] *Iucunditas cordis – haec est vita hominis. Księga jubileuszowa dla dr. hab. Aleksandra Krzysztofa Sitnika OFM w 25. rocznicę święceń kapłańskich*, red. Tomasz Moskal, Sandomierz 2023, s. 559-579
- Stawiski Maciej, *Gwardianie klasztoru Bernardynów w Świeciu w XVIII wieku*, "Rydwan. Roczniki Muzealne", t. 14: 2019, s. 42-57
- Stawiski Maciej, *Gwardianie klasztoru Bernardynów w Nowem w XVIII wieku. Cz. 1*, "Rydwan. Roczniki Muzealne", t. 15: 2020, s. 80-94
- Stawiski Maciej, Stelągowski Jakub, *Bernardyni ze Świecia nad Wisłą*, "Pielgrzym", t. 32: 2021, nr 18 (829), s. 8-9
- Stawiski Maciej, *Bernardyni bydgoscy w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2019
- Stawiski Maciej, *Bernardyni w Świeciu w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2020
- Stawiski Maciej, *Bernardyni przasnyscy w XVIII wieku. Analiza biograficzno-prozopograficzna*, Pelplin 2021
- Stawiski Maciej, *Kaznodzieje klasztoru bernardynów w Skępem w Ziemi Dobrzyńskiej w świetle akt kapituł*, [w:] *Dziedzictwo I Rzeczypospolitej. Toruńskie Studia Polsko-Ukraińskie z zakresu historii i muzeologii*, red. A. Kucharski, N. Kravchenko, M. Stawiski, Toruń 2023, s. 25-42
- Stawiski Maciej, *Świat rzeczy, pokarmów i napojów bernardyńskich w XVIII i na początku XIX wieku*, Pelplin 2022
- Stolarczyk Tomasz, *Biblioteki konwentualne dominikanów, karmelitów, reformatów i bernardynów na terenie obecnej Polski Środkowej od średniowiecza do XVIII wieku – źródła do ich dziejów, zachowane księgozbiory, profile treściowe. Komunikat*, [w:] *Bibliotekarz – biblioteka – historia. Materiały pokonferencyjne z okazji Setnej Rocznicy Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich*, red. Andrzej Walkowski, Łódź 2018, s. 73-87
- Stoś Jarosław, *Kryzys teologii spekulatywnej w późnym średniowieczu i próby jej odnowy*, "Studia Philosophiae Christianae", t. 35: 1999, nr 2, s. 75-90
- Surdacki Marian, *Bractwo św. Anny w Urzędowie (1593-1787)*, "Roczniki Nauk Społecznych", t. 30: 2002, z. 2, s. 127-146
- Swobodziński Marcin, *Narodziny mitu "toruńskiej krwawej łaźni" i "krwawego sądu"*, "Rocznik Toruński", t. 38: 2011, s. 197-213
- Szady Bogumił, *Geografia struktur religijnych i wyznaniowych w Koronie w II połowie XVIII wieku*, Lublin 2010

- Szczepaniak-Kroll Agnieszka, *Poznańscy Bambrzy, czyli jak zachować tożsamość przez 300 lat?*, "Klio", t. 45: 2018, nr 2, s. 62-84
- Szczepaniak Paweł, *Próba analizy ołtarza bocznego pw. św. Józefa z Bazyli Mniejszej w Sieradzu*, "Studia Włocławskie", t. 24: 2022, s. 623-639
- Szpak Jacek, *Sytuacja gospodarcza klasztoru paulinów w Łęczeszycach do 1819 roku*, "Nasza Przeszłość", t. 140: 2023, s. 131-164
- Szulc Alicja, *Homo religiosus późnego średniowiecza. Bernardyński model religijności masowej*, Poznań 2007
- Szyszka Tomasz, *Ewangelizacyjny projekt franciszkańskich redukcji w Paragwaju*, "Nurt SVD", t. 52: 2018, nr 1 s. 265-284
- Tandecki Janusz, *Założenie i początki klasztoru franciszkanów toruńskich w XIII-XIV w.*, "Zapiski Historyczne", t. 54: 1989, z. 4, s. 7-22
- Thompson Augustine, *Franciszek z Asyżu. Nowa biografia*, tłum. Elżbieta Kopocz, Kraków 2013
- Tolomio Ilario, *The Historiography of Philosophy: From School Textbooks to Works for a Wider Readership*, [w:] *Models of the History of Philosophy* (International Archives of the History of Ideas, t. 216), red. Gregorio Piaia, Giovanni Santinello, Dordrecht 2015, s. 315-358
- Tomczak Salezy Bogumił, *Grodzisk Wielkopolski*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 83-85.
- Tomczak Salezy Bogumił, *Jan Kapistran Szysiecki, zasłużony bernardyn poznański z przełomu XVII i XVIII stulecia*, „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski”, t. 9: 2014, s. 127-152
- Tomczak Salezy Bogumił, *Kobylin*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 137-140
- Tomczak Salezy Bogumił, *Koźmin*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 152-154
- Tomczak Salezy Bogumił, *Ostrzeszów*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 249-251.
- Tomczak Salezy Bogumił, *Wschowa*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 442-446
- Tomczak Salezy Bogumił, *Wybitni bernardyni żyjący w klasztorze poznańskim w latach 1455-1836*, "Studia Franciszkańskie", t. 18: 2008, s. 423-441
- Tondel Janusz, *Przyczynek do dziejów toruńskiego bibliofilstwa w XVIII wieku. Na marginesie książki Krystyny i Sławomira Wyszomirskich "Toruński ekslibris XVIII wieku w zbiorach Książnicy Miejskiej w Toruniu"*, Toruń 1996, "Acta Universitatis Nicolai Copernici. Bibliologia", t. 4: 2000, s. 203-223

- Trajdos Tadeusz, *Kult maryjny w kościołach mendykanckich średniowiecznego Lwowa*, [w:] *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, red. Halina Manikowska, Hanna Zaremska, Warszawa 2002, s. 415-432
- Trościński Grzegorz, *Pieśni wielkanocne z kancjonału radomskich bernardynów. Nieznane warianty tekstowe z rękopisu biblioteki diecezjalnej w Sandomierzu*, "Slavia Occidentalis", t. 70: 2013, nr 1, s. 135-146
- Tüchle Hermann, *Kryzys w przedeniu reformacji*, [w:] *Historia Kościoła*, red. Hermann Tüchle, Clement Bouman, t. 3, tłum. Jerzy Piesiewicz, Warszawa 1986, s. 14-36
- Tüchle Hermann, *Reformacja jako osobiste dzieło Lutra i jako los Europy*, [w:] *Historia Kościoła*, t. 3, red. Hermann Tüchle, Clement Bouman, tłum. Jerzy Piesiewicz, Warszawa 1986, s. 37-87
- Urbaniak Stanisław Erwin, *Bernardyni w Poznaniu 1655-1835*, "Studia Franciszkańskie", t. 27: 2017, s. 321-363
- *Urzędnicy kujawscy i dobrzyńscy XVI-XVIII wieku. Spisy (Urzędnicy Dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku. Spisy, red. Antoni Gąsiorowski, t. 6, z. 2), oprac. Krzysztof Mikulski, Wojciech Stanek, współpraca Zbigniew Górski, Ryszard Kabaciński, Kórnik 1990*
- *Urzędnicy Prus Królewskich w XV-XVIII wieku. Spisy (Urzędnicy Dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku. Spisy, red. Antoni Gąsiorowski, t. 5, z. 2), oprac. Krzysztof Mikulski, Wrocław-Warszawa-Kraków 1990*
- van Aseldonk Optatus, *Życie duchowe franciszkanów w XVI-XVIII wieku*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XVI-XVIII wieku*, cz. 1, red. Henryk Gapski, Celestyn Stanisław Napiórkowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, red. Jerzy Kłoczowski, t. 2), Niepokalanów 1998, s. 272-286
- Vauchez André, *Duchowość średniowiecza*, tłum. Hanna Zaremska, Gdańsk 2004
- von Schulte Johann Friedrich, *Reiffenstuel, Johann Georg*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 27, Lipsk 1888, s. 695-696
- von Wurzbach Constant, *Scherffer, Karl*, [w:] *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, t. 29, Wiedeń 1875, s. 214-216
- Walińska Marzena, *Szyfr, kod i konwencja. Staropolskie sposoby „mówienia mitologią”*, "Napis", t. 17: 2011, s. 97-110
- Walther Daniel, *Were the Albigenses and Waldenses forerunners of the reformation*, "Andrews University Seminary Studies", t. 6: 1968, nr 5, s. 178-202
- Wałęga Stanisław, *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1724-1793)*, t. 1, Toruń 1933
- Wardzyńska Katarzyna, *Ephraim Gerlach, rzeźbiarz chełmiński doby późnego baroku i rokoka*, [w:] *Splendor i fantazja. Studia nad rzeźbą rokokową w dawnej Rzeczypospolitej i na Śląsku*, red. P. Migasiewicz, Warszawa 2012, s. 139-194

- Waschinski Emil, *Die Acta consultationum der Thorner Jesuiten und der Prozess von 1724 in neuer Beleuchtung*, „Mitt. d. Westpreussische Gesichts-Vereins“, t. 17: 1918, s. 17-26
- Wąs Gabriela, *Franciszkanie-obszernicy na Śląsku w średniowieczu. Zarys historii*, [w:] *Bernardyni na Śląsku w późnym średniowieczu*, red. J. Kostowski, Wrocław 2005, s. 21-50
- Wąs Gabriela, *Klasztory franciszkańskie w miastach śląskich i górnośląskich XIII-XVI wieku*, Wrocław 2000
- Werner Karl, *Kickh Dalmatius*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 15, Lipsk 1882, s. 711
- Wernicke Julius Emil, *Geschichte Thorns aus Urkunden, Dokumentaten und Handschriften*, t. 2: "Die Jahre 1531-1840 umfassend", Toruń 1842
- Wernicke Julius Emil, *Wegweiser durch Thorn und seine Umgebungen*, Toruń 1846
- Węglorz Jakub, *Zdrowie, choroba i leczenie w społeczeństwie Rzeczypospolitej XVI-XVIII wieku*, Toruń 2015
- Wierzchowski Grzegorz, *Podstawy materialne klasztoru dominikanów w Sieradzu w świetle kopiariusza klasztorowego z początku XVII wieku*, "Nasza Przeszłość", t. 121: 2014, s. 131-152
- Wijaczka Jacek, *Kościół wobec cesarzy w Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku (na tle europejskim)*, Warszawa 2016
- Wolański Filip, *Bernardyni w społeczeństwie Rzeczypospolitej XVIII wieku w świetle piśmiennictwa staropolskiego*, "Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia", t. 78: 2009, s. 383-389
- Wolański Filip, *Czy cierpienie wzruszało katolika? Przeżycie emocjonalne jako cel narracji kaznodziejskiej w bernardyńskich przepowiadaniach epoki saskiej*, "Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym", t. 25: 2013, s. 67-79
- Wolański Filip, *Kaznodziejstwo bernardyńskie w staropolskim systemie komunikacji społecznej schyłku epoki saskiej. Studium kształtowania wyobrażeń i postaw*, Toruń 2012
- Woźniak Michał, *Rozwój formy monstrencji promienistych z warsztatów złotniczych Torunia*, "Acta Universitatis Nicolai Copernici. Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo", t. 13: 1989, s. 121-157
- Woźniak Michał, *Sprzęty liturgiczne roboty złotniczej z kościoła Mariackiego w Toruniu*, [w:] *Dzieje i skarby kościoła Mariackiego w Toruniu. Materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, 14-16 kwietnia 2005 roku*, red. Katarzyna Kluczajd, Toruń 2005, s. 387-414
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, *Barczewo*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 19-21

- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, *Franciszkanie. II. W Polsce. B. Po 1517 – 1. Bracia Mniejsi – 1° Bernardyni*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. V, red. Ludomir Bieńkowski et al., Lublin 1989, kol. 497-501
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych* [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 581-631
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, *Ludwik ze Zbąszynia (zm. 1662), bernaryn*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 18, red. E. Rostworowski, Wrocław-Warszawa-Kraków 1973, s. 106
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, *Łęczyca*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 197-200
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, *Łubnie*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 210-211
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, *Ostrołęka*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 246-249
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, *Przasnysz*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 274-278
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, *Ratowo*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 301-302
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, *Stoczek*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 353-355
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, *Strzegocin*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 357-360
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, *Szysiecki (Lubawczyk) Jan Kapistran (ok. 1680-1753)*, [w:] *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Warszawa 1981, s. 485-486
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, *Toruń*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 381-386
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, *Widawa*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 426-430
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, *Wieluń*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 431-433

- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, *Zamarte*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 447-450
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, *Złoczew*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 460-464
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, *Z dziejów aptekarstwa bernardyńskiego*, "Prawo Kanoniczne. Kwartalnik prawno-historyczny", t. 4: 1961, nr 1-4, s. 297-322
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, *Katalog archiwaliów bernardyńskich w zbiorach obcych*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 42: 1981, s. 247-292
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, *Katalog Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie. Część 1. Dokumenty*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 3: 1961, s. 25-102
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, *Katalog Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie. Część 2. Rękopisy*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 4: 1962, s. 23-225
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, *Katalog Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie. Część 2. Rękopisy (dokończenie)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 5: 1962, s. 13-210
- Wyczawski Hieronim, *Katalog Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie. Indeks*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 6: 1963, s. 17-65
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, *Kościelne zbiory biblioteczne (wiek XVI-XVIII)*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. Marian Rechowicz, t. 2, cz. 1, Lublin 1975, s. 517-551
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, *O właściwe imię błog. Władysława z Gielniowa*, "Ruch Biblijny i Liturgiczny", t. 14: 1961, nr 3-4, s. 164-170
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, *Smukalski Idzi*, [w:] *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, red. Hieronim Eugeniusz Wyczawski, Warszawa 1981, s. 44
- Wyczawski Hieronim, *Statuty zakonu Bernardynów w Polsce 1453-1795*, „Prawo Kanoniczne. Kwartalnik prawno-historyczny”, t. 25: 1982, z. 1-2, s. 179-196
- Wysocki Jan, *Dzieje Kościoła w Rzeczypospolitej w okresie stanisławowskim*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, red. Bolesław Kumor, Zdzisław Obertyński, t. 2, cz. 1, Poznań-Warszawa 1979, s. 38-97
- Wyszomirska Krystyna, Wyszomirski Sławomir, *Toruński ekslibris XVIII wieku w zbiorach Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu*, Toruń 1998
- Załęski Stanisław, *Missye w Persyi w XVII i XVIII wieku pod protektoratem Polski*, Kraków 1882
- Zimmermann Benedict, *Honoratus a Sancta Maria*, [w:] *Catholic Encyclopedia*, red. Herbermann Charles et al., t. 7, New York 1910, s. 451-452
- Zawadzki Wojciech, *Księgozbiór klasztoru bernardyńskiego w Kadynach w zasobach Biblioteki Elbląskiej*, "Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", t. 102: 2014, s. 341-389

- Zawadzki Wojciech, *Księgozbiory klasztorów franciszkańskich w Prusach Zachodnich w okresie ich kastaty*, "Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", t. 112: 2019, s. 465-479
- Zawadzki Wojciech, *Dzieje klasztoru bernardyńskiego w Kadynach*, Olsztyn 2002
- Zelionka Alfons-Eugen, *Z dziejów chrześcijaństwa w Mołdawii i na Bukowinie*, "Nasza Przeszłość", t. 120: 2013, s. 185-222
- Zernecke Jacobi Heinrich, *Thornische Chronica, in welcher die Geschichte dieser Stadt von MCCXXI. bis MDCCXXVI. aus bewehrten Scribenten und glaubwürdigen Documentis zusammen getragen worden*, Berlin 1727
- Zieliński Marek, *Muzyka sakralna w Chełmnie od XVI po XVIII wiek*, [w:] *Musica ecclesiastica*, red. Aleksandra Kłaput-Wiśniewska, Andrzej Filaber, Bydgoszcz 2009, s. 9-30
- Zmuda Ewa, *Badania nad imionami zakonnymi*, "Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica", t. 11: 2016, s. 151-159
- Zmuda Ewa, *Imię zakonne znakiem religijności i tożsamości*, [w:] *Język tożsamości*, red. Grzegorz Cyran, Elżbieta Skorupska-Raczyńska, Gorzów Wielkopolski 2015, s. 209-222
- *Źródła Franciszkańskie*, red. Roland Prejs, Zdzisław Kijas, Kraków 2005
- Żebrowski Rafał, *Obraz świata w kazaniach Aleksandra Lorencowicza*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 29: 1981, z. 2, s. 5-74
- Żydek Sylwia, *Reformaci w Polsce (XVII-XVIII w.) – administracja, życie klasztorne, duszpasterstwo*, "Perspectiva. Legnickie studia teologiczno-historyczne", t. 17: 2018, nr 1, s. 205-219
- Żynel Apoloniusz, *Franciszek z Asyżu. I. Życie i działalność*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, red. Ludomir Bieńkowski et al., t. 5, Lublin 1989, kol. 426-427

Netografia

- Muñoz Pedro Gil, *Archivio Storico dei Francescani O.F.M.*, s. 3, abstrakt wystąpienia wygłoszonego podczas konferencji pod nazwą "Memoria Fidei. Archivi ecclesiastici e Nuova Evangelizzazione" odbytej w dniach 23-25 października 2013 roku w Rzymie, <http://www.memoriafidei.va/content/dam/memoriafidei/documenti/12%20Gil%20-%20Comunicazione.pdf>, dostęp 20 sierpnia 2023 roku
- Carl Pier, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/726390>, dostęp 26 maja 2024 roku
- Raczkowski Juliusz, *Losy średniowiecznego wyposażenia kościoła toruńskich franciszkanów w czasach Reformacji*, RIHA Journal: 2019, link: <https://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/rihajournal/article/view/76308>

- Saint-Aubin de Charles-Germain, *Plantes et Fleurs Nature[lles] par Saint Aubin*, <https://decorativeartstrust.org/rocaille-french-prints/>, dostęp 26 maja 2024 roku
- Dumanowski Jarosław, *Staropolski post*, https://www.wilanow-palac.pl/staropolski_post.html, dostęp 27 maja 2024 r.

Spis tabel i wykresów

- Tab. 1. Daty fundacji klasztorów bernardyńskich w obrębie prowincji wielkopolskiej
- Tab. 2. Liczebność klasztorów prowincji w 1762 roku
- Tab. 3. Liczebność klasztorów prowincji w 1773 roku
- Tab. 4. Liczebność klasztorów prowincji w 1803 roku
- Tab. 5. Funkcje w obrębie prowincji wielkopolskiej zakonu bernardynów
- Tab. 6. Prowincjałowie i wikariusze wielkopolscy w okresie istnienia klasztoru toruńskiego
- Tab. 7. Kapituły prowincjalne w okresie istnienia klasztoru toruńskiego
- Tab. 8. Społeczność klasztoru bernardynów w Toruniu w 1762 roku
- Tab. 9. Społeczność klasztoru bernardynów w Toruniu w 1773 roku
- Tab. 10. Społeczność klasztoru bernardynów w Toruniu w 1797 roku
- Tab. 11. Społeczność klasztoru bernardynów w Toruniu w 1803 roku
- Tab. 12. Społeczność klasztoru bernardynów w Toruniu w 1817 roku
- Tab. 13. Poszczególne kategorie zakonników obecnych w Toruniu w latach 1724-1821
- Tab. 14. Pochodzenie społeczne bernardynów toruńskich
- Tab. 15. Pochodzenie społeczne gwardianów toruńskich
- Tab. 16. Pochodzenie społeczne wikariuszy toruńskich
- Tab. 17. Pochodzenie społeczne kaznodziejów ogółem
- Tab. 18. Pochodzenie społeczne kaznodziejów zwyczajnych
- Tab. 19. Pochodzenie społeczne kaznodziejów niemieckich
- Tab. 20. Pochodzenie społeczne lektorów ogółem
- Tab. 21. Pochodzenie geograficzne bernardynów toruńskich
(tylko miejscowości, z których pochodził więcej niż 1 zakonnik)
- Tab. 22. Pochodzenie geograficzne gwardianów toruńskich
- Tab. 23. Pochodzenie geograficzne wikariuszy toruńskich
- Tab. 24. Pochodzenie geograficzne kaznodziejów ogółem
(tylko miejscowości, z których pochodził więcej niż 1 zakonnik)
- Tab. 25. Pochodzenie geograficzne kaznodziejów zwyczajnych
- Tab. 26. Pochodzenie geograficzne kaznodziejów niemieckich
- Tab. 27. Pochodzenie geograficzne lektorów ogółem
- Tab. 28. Udział nazwisk polskich i niemieckich u toruńskich bernardynów
- Tab. 29. Udział nazwisk polskich i niemieckich u gwardianów
- Tab. 30. Udział nazwisk polskich i niemieckich u wikariuszy

- Tab. 31. Udział nazwisk polskich i niemieckich u kaznodziejów
- Tab. 32. Udział nazwisk polskich i niemieckich u lektorów
- Tab. 33. Przedkласztorne wykształcenie u toruńskich bernardynów
- Tab. 34. Pochodzenie toruńskich bernardynów według nowicjatów (z pominięciem studentów)
- Tab. 35. Pochodzenie toruńskich gwardianów według nowicjatów
- Tab. 36. Pochodzenie toruńskich wikariuszy według nowicjatów
- Tab. 37. Pochodzenie toruńskich kaznodziejów zwyczajnych według nowicjatów
- Tab. 38. Pochodzenie toruńskich kaznodziejów niemieckich według nowicjatów
- Tab. 39. Pochodzenie toruńskich lektorów według nowicjatów
- Tab. 40. Tytuły zakonne u toruńskich bernardynów
- Tab. 41. Tytuły zakonne gwardianów toruńskich
- Tab. 42. Tytuły zakonne wikariuszy toruńskich
- Tab. 43. Tytuły zakonne kaznodziejów toruńskich
- Tab. 44. Tytuły zakonne lektorów toruńskich
- Tab. 45. Modele kariery wśród toruńskich bernardynów ogółem
(z pominięciem braci-laików i studentów)
- Tab. 46. Modele kariery wśród toruńskich gwardianów
- Tab. 47. Modele kariery wśród toruńskich wikariuszy
- Tab. 48. Modele kariery wśród toruńskich kaznodziejów zwyczajnych
- Tab. 49. Modele kariery wśród toruńskich kaznodziejów niemieckich
- Tab. 50. Modele kariery wśród toruńskich lektorów filozofii
- Tab. 51. Modele kariery wśród toruńskich lektorów teologii spekulatywnej
- Tab. 52. Modele kariery wśród toruńskich lektorów teologii moralnej
- Tab. 53. Najpopularniejsze imiona o toruńskich bernardynów
- Tab. 54. Przewodniczący i asystent przy kanonicznej elekcji władz bractwa św. Anny
- Tab. 55. Daty odbycia się elekcji w toruńskim bractwie
- Tab. 56. Seniorzy toruńskiego bractwa św. Anny
- Tab. 57. Wiceseniorzy toruńskiego bractwa św. Anny
- Tab. 58. Skarbnicy toruńskiego bractwa św. Anny
- Tab. 59. Wiceskarbnicy toruńskiego bractwa św. Anny
- Tab. 60. Konsyliarze toruńskiego bractwa św. Anny
- Tab. 61. Prokuratorzy toruńskiego bractwa św. Anny
- Tab. 62. Bernardyni w bractwie św. Anny
- Tab. 63. Tercjarze pochowani w toruńskim kościele bernardynów
- Tab. 64. Konwersje dokonane za sprawą bernardynów toruńskich

- Tab. 65. Syndycy klasztoru bernardynów toruńskich
- Tab. 66. Szlachcice pochowani w toruńskim kościele bernardynów
- Tab. 67. Bernardyni delegowani do pomocy w parafii św. Janów w Toruniu
- Tab. 68. Kaznodzieje głoszący kazania dla sióstr benedyktynek od 1777 roku
- Tab. 69. Misjonarze ludowi wśród toruńskich bernardynów
- Tab. 70. Ołtarze boczne w kościele bernardynów toruńskich
- Tab. 71. Święci i błogosławieni z kręgu Zakonu Braci Mniejszych obecni w przestrzeni liturgicznej Kościoła NMP w Toruniu
- Tab. 72. Relikwie wprowadzone do kościoła bernardyńskiego w Toruniu
- Tab. 73. Dochody klasztoru przasnyskiego w 1780 roku
- Tab. 74. Dochody klasztoru czerniakowskiego w 1791 roku
- Tab. 75. Gospodarka mszalna klasztoru w Zamartem w 1778 roku
- Tab. 76. Wydatki klasztoru czerniakowskiego w marcu 1782 roku
- Tab. 77. Wydatki klasztoru przasnyskiego w maju 1780 roku
- Tab. 78. Bernardyńscy partacze zawodu szewskiego

Wykres 1. Liczebność klasztoru bernardynów w Toruniu

Wykres 2. Dynamika przyjęć do Bractwa św. Anny w Toruniu

Wykres 3. Bernardyni przyjęci do toruńskiego Bractwa św. Anny w poszczególnych latach

Aneksy

Spis bernardynów toruńskich

Sumarycznie:

1. Gwardianie i przełożeni	– 30
2. Wikariusze klasztoru	– 32
3. Kaznodzieje zwyczajni	– 53
4. Kaznodzieje niemieccy	– 32
5. Kaznodzieje święteczni	– 17
6. Kaznodzieje parafialni	– 18
7. Kaznodzieje monialni	– 6
8. Kaznodzieje misyjni	– 5
9. Lektorzy filozofii	– 14
10. Lektorzy teologii spekulatywnej	– 51
11. Lektorzy teologii moralnej	– 20
12. Spowiednicy	– 15
13. Profesorowie szkoły	– 3
14. Członkowie definitorium	– 7
15. Pozostali ojcowie	– 10
16. Studenci filozofii	– 78
17. Studenci teologii spekulatywnej	– 28
18. Studenci teologii moralnej	– 12
19. Studenci teologii s. lub m.	– 197
20. Laicy-kwestarze	– 12
21. Laicy-krawcy	– 5
22. Laicy-furtianie	– 4
23. Laicy-stolarze	– 3
24. Laicy-organiści	– 5
25. Laicy-szafarze	– 3
26. Laicy-kowale	– 2
27. Laicy-ogrodnicy	– 1
28. Laicy-szewcy	– 1
29. Pozostali laicy	– 15

Suma zakonników z kategorii: 678

Po korekcie powtarzających się: 562

Gwardianie i przełożeni

1. Cherubin Watson – 1724-1725
2. Bonawentura Kopaczewski – 1725-1728
3. Franciszek Wein – 1728-1729
4. Jan Sense – 1729-1732
5. Wawrzyniec z Poznania – 1732
6. Teodor Nieswandt – 1732-1734
7. Józef Nieswandt – 1734-1735
8. Florian Niczkowski – 1735-1736
9. Wawrzyniec Rochell – 1736-1737
10. Wenancjusz Kołakowski – 1737-1738
11. Wawrzyniec Estka – 1738-1741
12. Piotr Roweder – 1741
13. Paweł Babecki – 1741-1747
14. Roman Wróblewski – 1747-1749
15. Michał Fung – 1749-1750
16. Ludwik Sąmpławski – 1750-1753
- Roman Wróblewski – 1753-1756
17. Leon Ślęciochowicz – 1756-1758
18. Piotr Wejermiller – 1758-1761
- Roman Wróblewski – 1761-1762
19. Stefan Gaszyński – 1762-1764
- Piotr Wejermiller – 1764-1767
20. Telesfor Kalczyński – 1767-1768
- Piotr Wejermiller – 1768-1774
21. Cyriak Kelch – 1774-1776
22. Franciszek Blockhagen – 1776-1777
- Cyriak Kelch – 1777-1780
23. Eryk Depiński – 1780-1782
24. Jan Kanty Krzemkowski – 1782-1783
25. Jakub Dost – 1783-1786

26.	Wiktoryn Glinka	– 1786-1789
27.	Bonawentura Gołębowski	– 1791-1794
28.	Kwiryniusz Will	– 1794-1798
29.	Ignacy Drwęcki	– 1802
---	Kwiryniusz Will	– 1803-1811
30.	Faustyn Lentecki	– 1814-1821

Wikariusze toruńscy

1.	Antoni Dost	– 1725-1726
2.	Henryk Przedecki	– 1728-1729
3.	Antoni z Głogowa	– 1729-1734
4.	Bernardyn Teszner	– 1734-1735
---	Antoni z Głogowa	– 1735-1737
5.	Atanazy Roweder	– 1737-1741
6.	Piotr Roweder	– 1741-1743
7.	Piotr Czaplicki	– 1743-1744
---	Atanazy Roweder	– 1744-1746
8.	Franciszek Pinnicki	– 1746-1747
9.	Piotr Nowicki	– 1747-1749
---	Franciszek Pinnicki	– 1749-1750
10.	Marian Głowacki	– 1750-1752
11.	Piotr Wejermiller	– 1752-1755
---	Franciszek Pinnicki	– 1755-1756
12.	Bonawentura Jerzyński	– 1756-1758
13.	Apolinary Rynkiewicz	– 1758-1761
14.	Dominik Podgurski	– 1761-1762
15.	Hieronim Mekelberg	– 1762
16.	Idzi Annuta	– 1762-1764
17.	Wawrzyniec Czermiński	– 1764-1765
18.	Dominik Hofman	– 1765-1767
19.	Jakub Dost	– 1767-1770
20.	Marcjan Fuug	– 1770-1771
---	Jakub Dost	– 1771-1774
21.	Robert Rychlewski	– 1774-1775

22.	Maksym Langa	– 1775-1776
23.	Melchizedek Hillebrant	– 1776-1777
24.	Jan Chrzyciel Daum	– 1777-1779
---	Dominik Hofman	– 1779-1780
---	Jakub Dost	– 1780-1783
25.	Eryk Depiński	– 1783
26.	Maciej Poterski	– 1786-1788
27.	Filip Kolman	– 1792
28.	Krzysztof Wietecki	– 1794-1795
29.	Teodor Necki	– 1795-1797
30.	Jacek Lankau	– 1797-1798
31.	Franciszek Krzanowski	– 1803
32.	Amand Szulc	– 1817

Kaznodzieje zwyczajni w Toruniu

1.	Cherubin Rutkowski	– 1725-1726
2.	Apolinary Wiśniewski	– 1726-1728
3.	Florian Niczkowski	– 1728-1731
4.	Felicissimus Longwicz	– 1731-1732
5.	Augustyn Andrea	– 1732-1734
6.	Atanazy Grabowski	– 1734-1737
7.	Władysław Wróblewski	– 1737-1738
8.	Hieronim Włodowski	– 1738-1738/1739
9.	Fabian Drohojewski	– 1741
10.	Paweł Babecki	– 1741
11.	Bonawentura Borowski	– 1741-1743
12.	Antoni Michałowicz	– 1743-1744
13.	Krescenty Czekalski	– 1744-1746
14.	Marian Gierłowski	– 1746-1747
15.	Wojciech Jungaszewicz	– 1747-1748
16.	Ludwik Zielenkiewicz	– 1748-1749
17.	Rafał Jackowski	– 1749-1750
18.	Wincenty Meyziński	– 1750-1752
---	Bonawentura Borowski	– 1752

19. Ludwik Wojechowicz – 1752
20. Poncjian Szremowicz – 1753
21. Wenancjusz Sremowicz – 1753-1753/1754
22. Jan Fankidy – 1753/1754-1755
23. Stanisław Ochmanowicz – 1755-1755/1756
24. Aaaron Potolski – 1755/1756-1758
25. Damian Buszewicz – 1758-1761
26. Telesfor Kałczyński – 1761-1764
27. Władysław Rostki – 1764-1765/1766
28. Wawrzyniec Piątkowski – 1765/1766-1766/1767
- Władysław Rostki – 1766/1767-1767
29. Stefan Idziński – 1767-1770
30. Manswet Paprocki – 1770-1771
31. Dominik Leśniowski – 1771-1773
32. Marian Jerowski – 1773-1774
33. Wincenty Ferreriusz Skաաեcki– 1774-1777/1779
34. Krescenty Schenck – 1777/1779-1779
35. Józef Kościewski – 1779-1780
36. Dominik Kleczka – 1780-1783
37. Gratilianus Bruździński – 1783-1783/1784
38. Florian Darnowski – 1783/1784-1785
- Wincenty Ferreriusz Skաաեcki–1785-1786
39. Justus Ossowski – 1786-1788
- Józef Kościewski – 1788-1791
40. Augustyn Żukowski – 1791-1792/1793
41. Rajmund Rzymkiewicz – 1792/1793-1794
- Augustyn Żukowski – 1794-1797
42. Ludwik Brzostowicz – 1797-1798
43. Jacek Kopijewski – 1798
44. Bernardyn Raliński – 1799
45. Idzi Szczypczyński – 1801
46. Leopold Pawlicki – 1803
47. Jan z Dukli Ciesielski – 1804
48. Cherubin Jakubowski – 1805
49. Antoni Modrzewski – 1806

50.	Kazimierz Rynkowski	– 1811
51.	Ludwik Maykowski	– 1814-1816
52.	Erazm Rojewski	– 1817
53.	Aleksander Weldowski	– 1820

Kaznodzieje niemieccy w Toruniu

1.	Dominik Wessel	– 1725-1726
2.	Franciszek Human	– 1726-1728
---	Dominik Wessel	– 1728-1729
---	Franciszek Human	– 1729-1732
3.	Franciszek Elert	– 1735-1737
4.	Bernardyn Kunegen	– 1737-1738
5.	Michał Ziwert	– 1738-1740
6.	Melchior Szpring	– 1741
7.	Ignacy Holtz	– 1741-1743
---	Franciszek Human	– 1743-1746
---	Franciszek Human	– 1749-1750
8.	Apolinary Rynkiewicz	– 1750-1752
9.	Archanioł Folxdorff	– 1752-1755
10.	Ignacy Fahll	– 1755-1758
11.	Aleksy Głuszczyński	– 1758-1761
12.	Urban Raski	– 1761-1767
13.	Bernardyn Schmid	– 1767-1770
14.	Tomasz z Akwinu Lignau	– 1770-1773
15.	Linus Lilienthal	– 1773-1776
16.	Jan Chrzyciel Brandt	– 1776-1777
17.	Marcjan Langanki	– 1777-1779
18.	Franciszek Schultz	– 1779-1780
19.	Marian Orgas	– 1779-1780
20.	Saturnin Hopp	– 1780-1782
21.	Jan Nepomucen Kindermann	– 1782-1785
22.	Dominik Linck	– 1782-1783
23.	Jan Nepomucen Arend	– 1785-1786
24.	Kwiryniusz Will	– 1785-1786

- Jan Nepomucen Kindermann – 1786-1788
- 25. Marian Witpahl – 1786-1788
- 26. Cyryl Rath – 1791-1794
- 27. Telesfor Ræder – 1791-1792
- Kwiryniusz Will – 1792-1792
- 28. Jan Tacki – 1792-1794
- 29. Korneliusz Barbier – 1794-1797
- 30. Jacek Lankau – 1794-1797
- Marian Witpahl – 1794-1797
- 31. Franciszek Ksawery Drews – 1797-1798
- 32. Felicjan Koch – 1797-1798

Kaznodzieje świąteczni w Toruniu

- 1. Stefan Idziński – 1765-1767
- 2. Władysław Łyszkowski – 1767-1770
- 3. Joachim Lewicki – 1770-1771
- 4. Marian Jerowski – 1771-1773
- 5. Linus Lilienthal – 1771-1773
- 6. Władysław Łupaczewski – 1773-1774
- 7. Franciszek Woliński – 1774-1776
- 8. Franciszek Krępiewski – 1777
- 9. Jan Nepomucen Maniewski – 1777-1779
- 10. Marian Orgas – 1779-1780
- 11. Feliks Komorkowski – 1780-1783
- 12. Justus Ossowski – 1785-1786
- 13. Jan Nepomucen Kindermann – 1785-1786
- 14. Wincenty Ferreriusz Skąlecki – 1788-1791
- 15. Telesfor Ræder – 1791-1792
- 16. Kacper Auczyński – 1792-1794
- 17. Anzelm Białecki – 1803

Kaznodzieje misyjni w Toruniu:

- 1. Dominik Kleczka – 1780-1782

2. Wincenty Ferreriusz Skաաեcki – 1788-1792
3. Kacper Auczyński – 1791-1794
4. Augustyn Źukowski – 1794-1797
5. Florencjusz Koաaczkowski – 1803

Kaznodzieje parafialni w Toruniu:

1. Michał Kaաczyński w Grzywnie – 1764-1765
- Michał Kaաczyński w Grzybnie – 1765-1767
2. Szmaragd Gralewski z Dźwierznie – 1771-1788
3. Łukasz Krzekotowski w Papowie – 1776-1777
- Łukasz Krzekotowski w Papowie – 1777-1779
4. Dominik Linck – 1782-1783
5. Edward Blohs – 1783-1785
6. Kwiryniusz Will – 1785-1786
7. Marian Witpahl – 1786-1788
8. Maurycy Frankiewicz – 1786-1788
9. Paweł Poradowski – 1787
10. Marian Engelberg – 1791-1798
- Kwiryniusz Will – 1791-1792
11. Jan Tacki – 1792-1797
12. Aleksander Trocki – 1794-1798
13. Feliks Hippel – 1797
14. Felicjan Koch – 1797-1798
15. Anzelm Grzegorzewski – 1799-1800
16. Idzi Szczypczyński – 1803
- Feliks Hippel – 1803-1810
17. Kasjan Dzierżyński – 1807-1810
18. Wincenty Gross – 1811-1812

Kaznodzieje monialni w Toruniu:

1. Franciszek Krępiewski – 1777-1779
2. Jan Kanty Krzemkowski – 1779-1782
3. Erazm Wnorowski – 1791-1792

4. Marian Wittpahl	– 1794-1797
5. Kacper Auczyński	– 1797-1798
-- Erazm Wnorowski	– 1803
6. Zygmunt Świrzeński	– 1811

Lektorzy filozofii w Toruniu

1. Hipolit Rosławski	– 1725-1726
2. Teodor Nieswandt	– 1725-1728
3. Feliks Muszyński	– 1726-1731
4. Mateusz Roźnerski	– 1728-1729
5. Ignacy Budziński	– 1729-1731
6. Bonawentura Zembrzuski	– 1731-1734
7. Stefan Wichman	– 1731-1734
8. Marian Krzemkowski	– 1734-1735
9. Baltazar Obermayr	– 1734-1737
10. Jan Kapistran Erchart	– 1734-1735
11. Jan Kapistran Wasilewski	– 1735-1737
12. Mikołaj Bartoszewicz	– 1735-1737
13. Hieronim Chmura	– 1776-1779
14. Elekt Jabłoński	– 1776-1779

Lektorzy teologii spekulatywnej

1. Feliks Muszyński	– 1737-1741
2. Marian Krzemkowski	– 1737-1738
3. Baltazar Obermayr	– 1738-1741
4. Franciszek Przemkowski	– 1738-1741
5. Roman Wróblewski	– 1741-1743
6. Benedykt Sokolnicki	– 1741
7. Michał Paszkowski	– 1741-1743
--- Baltazar Obermayr	– 1741-1743
8. Kacper Wróblewski	– 1743-1749
9. Augustyn Idzikowski	– 1743-1746

10.	Roch Jankowski	– 1746-1747
11.	Feliks Nagraykowski	– 1746-1747
12.	Augustyn Idzikowski	– 1747-1749
13.	Just Knakowski	– 1749-1753
---	Feliks Nagraykowski	– 1749-1752
14.	Feliks Kreczman	– 1749-1750
15.	Wawrzyniec Engelberg	– 1750-1758
---	Augustyn Idzikowski	– 1752-1753
16.	Rafał Żbijewski	– 1753-1755
17.	Marian Ossowski	– 1755-1758
18.	Edward Głowicz	– 1755-1758
19.	Idzi Kłąbczyński	– 1758-1759
20.	Jan Kanty Austen	– 1758-1761
21.	Florian Wilant	– 1758-1762
22.	Szymon Czerliński	– 1759-1761
23.	Cyriak Kelch	– 1761-1768
24.	Bernardyn Truszczyński	– 1761-1762
25.	Feliks Dobrowicz	– 1762-1764
26.	Marian Pilowski	– 1764-1765
27.	Władysław Kaczyński	– 1764-1770
28.	Cyriak Kanicki	– 1765-1767
29.	Rafał Morowicz	– 1767-1771
30.	Jan Kapistran Brzozowski	– 1768-1771
31.	Idzi Smukalski	– 1770-1772
---	Władysław Kaczyński	– 1771-1772
---	Cyriak Kanicki	– 1771-1772
32.	Archanioł Sztemborski	– 1772-1773
33.	Marian Theen	– 1772-1773
34.	Andrzej Lankiewicz	– 1772-1773
35.	Anzelm Kielbaszewicz	– 1773-1774
---	Rafał Morowicz	– 1773-1776
36.	Manswet Paprocki	– 1773-1776
37.	Jan Nepomucen Modlibowski	– 1774-1776
---	Manswet Paprocki	– 1779-1780
38.	Piotr Fuug	– 1779-1785

39.	Marian Konieczewski	– 1779-1782
40.	Antoni Górski	– 1780-1782
41.	Onufry Amendowski	– 1782-1785
42.	Roman Wax	– 1782-1783
---	Marian Konieczewski	– 1783-1785
43.	Elekt Jabłoński	– 1785-1786
44.	Jacek Kuźmicki	– 1785-1786
---	Roman Wax	– 1786-1792
---	Marian Konieczewski	– 1786-1788
45.	Władysław Gaiński	– 1788-1792
46.	Marian Dobrowolski	– 1788-1792
47.	Rajmund Szwayczewski	– 1792-1795
48.	Urban Wolff	– 1792-1797
49.	Ignacy Drwęcki	– 1792-1797
---	Antoni Górski	– 1794-1797
---	Władysław Gaiński	– 1797-1798
---	Urban Wolff	– 1797-1798
50.	Hieronim Fuhug	– 1803
51.	Benedykt Majewski	– 1803

Lektorzy teologii moralnej

1.	Rafał Żbijewski	– 1743-1744
2.	Piotr Wolweber	– 1744-1746
3.	Augustyn Idzikowski	– 1746-1747
4.	Ludwik Preys	– 1747-1749
5.	Szymon Czerliński	– 1749-1750
6.	Anioł Cegliński	– 1750-1752
7.	Szymon Pieczoński	– 1752-1753
8.	Franciszek Zawadzki	– 1753-1755
9.	Rafał Korniewicz	– 1755-1756
10.	Euzebiusz Mollenhaur	– 1756-1758
11.	Władysław Rostki	– 1758-1759
12.	Stefan Gaszyński	– 1759-1761
13.	Jan Kapistran Elert	– 1761-1770

14.	Grzegorz Hasseberg	– 1770-1771
---	Jan Kapistran Elert	– 1771-1776
15.	Jan Chrzyciel Daum	– 1779-1780
16.	Jan Ertman	– 1780-1782
17.	Bonifacy Kuhn	– 1782-1786
18.	Kwiryniusz Will	– 1786-1788
---	Kwiryniusz Will	– 1792-1794
19.	Ewaryst Schultz	– 1794-1797
20.	Piotr Szremowicz	– 1797-1798

Spowiednicy w Toruniu

1.	Piotr Klipaczek	– 1726
2.	Franciszek Pinnicki	– 1742
---	Franciszek Pinnicki	– 1762-1790
3.	Dominik Hoffman	– 1762-1780
4.	Melchizedek Hillebrant	– 1762-1773
5.	Jakub Dost	– 1762
6.	Hieronim Meckelberg	– 1764
7.	Filip Kolman	– 1770-1773
8.	Korneliusz Hofman	– 1772-1773
9.	Lucjan Konigsmann	– 1773
10.	Eryk Depiński	– 1773
11.	Jan Piwoński	– 1779
---	Jan Piwoński	– 1794-1797
12.	Fortunat Umiński	– 1794-1797
13.	Serafin Józefowicz	– 1797
14.	Porfiriusz Rycharski	– 1797
15.	Linus Monczyński	– 1797

Profesorowie szkoły

1.	Jan Piwoński	– 1801
2.	Andrzej Piaseczyński	– 1803
3.	Feliks Kokoszewski	– 1810-1816

Członkowie definitorium prowincji

1. Roman Wróblewski – 1762-1769
2. Cyriak Kelch – 1773
3. Franciszek Szadkowski – 1794-1797
4. Bonawentura Gołębowski – 1794-1797
5. Andrzej Breun – 1794-1797
6. Ignacy Drwęcki – 1803-1807
7. Kwiryniusz Will – 1811-1816

Pozostali ojcowie

1. Jakub Różycki – 1775
2. Pafnucy Boguszewski – 1777
3. Kazimierz Rylkiewicz – 1778
4. Szymon Krygier – 1798
5. Władysław Tomczewski – 1800
6. Florencjusz Kołaczkowski – 1800
7. Wiktor Ordowicz – 1800-1802
8. Korneliusz Barbier – 1806
9. Ewaryst Wojeński – 1810-1811
10. Feliks Niwicki – 1811

Bracia-laicy w Toruniu

Stolarze:

1. Urban Schultz – 1754
2. Paschalis Repert – 1762
3. Antoni Nagicki – 1779

Krawcy:

1. Kacper Wesołowski – 1762, 1780
2. Florian Bilicki – 1769
3. Pafnucy Łaskowski – 1773
4. Fortunat Marunowski – 1797

5. Wawrzyniec Blum – 1797-1803

Kwestarze:

1. Laetus Dąbrowski – 1757
2. Franciszek Czapiewski – 1758
3. Szymon Perkowski – 1761
4. Euzebiusz Prus – 1762
5. Marek Czaplicki – 1773
6. Ludwik Raski – 1797
7. Andrzej Tomaszewski – 1797
8. Roch Rogaski – 1797
9. Andrzej Góralski – 1797-1803
10. Klemens Kolman – 1803
11. Donulus Nowieński – 1803
12. Wawrzyniec Blum – 1817

Furtianie:

1. Bonawentura Lewalski – 1737
2. Grzegorz Czyżykowski – 1760
3. Piotr Szubert – 1762
4. Ambroży Gościmiński – 1770

Szafarze:

1. Erazm Urbański – 1762
2. Dydak Kuhn – 1773
3. Justus Mańkowski – 1797

Kowale:

1. Tyburcjusz Morgiewicz – 1762
2. Piotr Mockau – 1773

Organiści:

1. Anioł Czekalski – 1760
2. Piotr Domitz – 1797
3. Roman Dubiński – 1803

4. Modest Mocek – 1820

Szewcy:

1. Maciej Cieszyński – 1797

Ogrodnicy:

1. Dominik Grochowski – 1797

Pozostali laicy:

1. Piotr Hoffman – 1726
2. Joachim Jakiel – 1727
3. Daniel Szmulewski – 1729
4. Michał Zechentner – 1735
5. Walerian Woyda – 1739
6. Piotr Regalat Zajączkowski – 1743
7. Antoni Płazeński – 1751
8. Feliks Zywert – 1752
9. Paschalis Kliszczyński – 1752
10. Gabriel Czapiewski – 1753
11. Adrian Grochs – 1756
12. Wojciech Gebaur – 1797-1799
13. Aleksy Mruczkowski – 1812
14. Roman Magk – 1817
15. Bonawentura Jabłoński – 1817

Lista studentów w Toruniu

Studenci filozofii

1. Teodor Sowiński – 1724
2. Marian Krzemkowski – 1724
3. Dionizy Szulc – 1724
4. Bonawentura Zembrzuski – 1724
5. Benedykt Kube – 1724
6. Rajmund Kreyc – 1724

7. Ludwik Dzięmbiński	– 1724
8. Jakub Welm	– 1726
9. Hipolit Bahr	– 1726
10. Sebastian Szczepański	– 1727
11. Hilarion Turkiewicz	– 1729
12. Dydak Baranowski	– 1729
13. Placyd Liliental	– 1729
14. Jan Kapistran Wasielewski	– 1729
15. Zachariusz Szynaklewski	– 1729
16. Augustyn Sonarski	– 1729-1730
17. Władysław Wróblewski	– 1729
18. Franciszek Górecki	– 1731
19. Franciszek Stawiski	– 1731
20. Piotr Czaplicki	– 1731
21. Franciszek Dochoretum	– 1731
22. Izydor Brzeziński	– 1731
23. Adrian Mogilnicki	– 1731-1733
24. Rafał Jackowski	– 1731
25. Antoni Michałowicz	– 1731-1733
26. Franciszek Weysher	– 1731
27. Euzebiusz Fung	– 1731-1733
28. Józef Ślucki	– 1731-1732
29. Franciszek Wiśniewski	– 1731
30. Piotr Czaplicki	– 1731
31. Bonawentura Borowski	– 1731
32. Dominik Elewski	– 1731
33. Franciszek Bogenheiser	– 1731
34. Jan Wejchert	– 1731
35. Wawrzyniec Konegen	– 1731-1733
36. Piotr Wessel	– 1731-1734
37. Piotr Elewski	– 1731
38. Bartłomiej Lipnicki	– 1731
39. Antoni Karbo	– 1732-1733
40. Paweł Robicki	– 1732-1733
41. Mikołaj Kowalewski	– 1732

42. Franciszek Wyzerowicz	– 1733
43. Jacek Radwański	– 1734
44. Barnaba Chmielewski	– 1734
45. Patrycjusz Modrzewski	– 1734-1737
46. Piotr Nowicki	– 1734-1735
47. Wenanty Szremowicz	– 1734-1736
48. Idzi Wąż	– 1734
49. Emilian Harbaszewicz	– 1734
50. Mikołaj Kobylński	– 1734
51. Paweł Rakiewicz	– 1734-1736
52. Hipolityk Myk	– 1735-1737
53. Jacek Dąbrowski	– 1735-1737
54. Elekt Smakowski	– 1735-1736
55. Adrian Neyman	– 1735-1737
56. Marian Ossowski	– 1736-1737
57. Benvenutus Konegen	– 1736
58. Wenancjusz Sremowicz	– 1736
59. Ludwik Rybski	– 1736
60. Franciszek Pinnicki	– 1736-1737
61. Antoni Ceglowski	– 1736
62. Władysław Eichholtz	– 1736-1737
63. Jan Nepomucen Szwark	– 1736-1737
64. Feliks Kreczman	– 1736
65. Bonawentura Kurkowski	– 1736-1737
66. Marian Rhuman	– 1737
67. Grzegorz Grodzki	– 1737
68. Jan Nepomucen Arent	– 1776
69. Dominik Grygrowicz	– 1776-1777
70. Daniel Pilski	– 1776-1777
71. Władysław Bryskorn	– 1776-1777
72. Julian Kulikowski	– 1776-1777
73. Faustyn Radomski	– 1776-1777
74. Jakub Odorowski	– 1776-1777
75. Apolinary Gebler	– 1776-1777
76. Liboriusz Kather	– 1776-1778

77. Mikołaj Bangiel – 1776-1778
78. Jan Nepomucen Kindermann – 1777

Studenci teologii spekulatywnej

1. Piotr Mochowicz – 1737
2. Adrian Neyman – 1737-1739
3. Bonawentura Kurkowski – 1737-1739
4. Marian Ossowski – 1737-1740
5. Rafał Sommer – 1739
6. Jacek Bachert – 1762
7. Serafin Całka – 1762
8. Jan Kanty Krzemkowski – 1762
9. Ignacy Gibalski – 1762
10. Augustyn Minx – 1762
11. Roch Morawka – 1762
12. Maurycy Wałdykowski – 1762
13. Franciszek Wolinski – 1762
14. Hieronim Chmura – 1773
15. Daniel Mrozkiewicz – 1773
16. Marcel Herndorff – 1773
17. Tadeusz Raszewski – 1773
18. Wiktor Cybulski – 1773
19. Modest Rościszewski – 1773
20. Jan Kapistran Mandek – 1773
21. Bonawentura Krynicki – 1773
22. Antoni Niemojewski – 1803
23. Amand Schultz – 1803
24. Benedykt Olszewski – 1803
25. Donat Lewikowski – 1803
26. Jan Chrzeciel Łopaciński – 1803-1804
27. Jan Koperski – 1803
28. Marian Dąbrowski – 1803

Studenci teologii moralnej

1. Eusebiusz Dąbrowski – 1762
2. Florian Olszewski – 1762
3. Stefan Kolman – 1762
4. Lucjan Konigsman – 1762
5. Augustyn Gliński – 1762
6. Wiktoryn Obudziński – 1762
7. Aleksander Łączynski – 1762
8. Jan Piwoński – 1773
9. Łukasz Teclawski – 1773
10. Florian Darnowski – 1773
11. Saturnin Lang – 1773
12. Bartłomiej Ciechanowski – 1803

Studenci teologii spekulatywnej lub moralnej

1. Wawrzyniec Engelberg – 1742-1743
2. Franciszek Braun – 1743
3. Bernardyn Czyżeński – 1743
4. Jan Szymański – 1743-1744
5. Archanioł Folxdorff – 1743-1744
6. Marian Szybicki – 1743
7. Augustyn Winkowski – 1743-1745
8. Jan Kapistran Lenc – 1743
9. Chryzostom Lipski – 1744-1745
10. Patrycjusz Szymański – 1744
11. Mikołaj Cemer – 1744
12. Apolinary Rynkiewicz – 1745-1746
13. Ignacy Fahll – 1745-1747
14. Bernardyn Kunkowski – 1746-1747
15. Gwido Bojarowski – 1747
16. Franciszek Zanthau – 1747
17. Stanisław Lignau – 1747
18. Izydor Kludt – 1747

19. Patrycjusz Miranowicz	– 1747
20. Norbert Wróblewski	– 1747
21. Aaron Potulski	– 1747
22. Maciej Kostrzwiński	– 1747
23. Wiktor Fieberg	– 1749
24. Cherubin Wilant	– 1751
25. Apolinary Bangel	– 1752-1753
26. Dominik Hoffman	– 1752-1753
27. Aleksy Głuszczyński	– 1752-1753
28. Ludwik Keichel	– 1753
29. Rajmund Łączyński	– 1753
30. Dominik Podgurski	– 1753
31. Tymoteusz Matuzalski	– 1753-1755
32. Marian Falkowski	– 1753-1758
33. Mateusz Sztemborski	– 1753-1755
34. Franciszek Schiller	– 1753-1755
35. Cyriak Kelch	– 1753
36. Tomasz Kozłowski	– 1753
37. Herminoldus Brinskorn	– 1755
38. Joachim Borowski	– 1756-1758
39. Wojciech Skalecki	– 1756-1758
40. Ludwik Kubik	– 1756-1757
41. Olaf Sawicki	– 1757-1758
42. Czesław Adamkiewicz	– 1757-1758
43. Antoni Stypczyński	– 1758
44. Abdon Titius	– 1758-1759
45. Jan Kapistran Fröscher	– 1758-1759
46. Franciszek Ilmiński	– 1758-1759
47. Klemens Majorowicz	– 1758-1759
48. Wawrzyniec Piątkowski	– 1758-1759
49. Melchizedek Hilbrand	– 1758-1759
50. Marcin Koperski	– 1758-1761
51. Marcelin Całka	– 1758
52. Mikołaj Gralki	– 1758-1759
53. Feliks Dybowski	– 1758-1759

54. Franciszek Miaskowski	– 1758-1760
55. Piotr Kozłowski	– 1759-1760
56. Dominik Kossendey	– 1760-1761
57. Jakub Dost	– 1761-1762
58. Pantaleon Maag	– 1761-1762
59. Augustyn Minx	– 1761-1762
60. Roch Morawka	– 1761-1762
61. Maurycy Wadyga	– 1761-1762
62. Roman Schmitt	– 1761
63. Stefan Kolman	– 1763-1764
64. Lucjan Konigsman	– 1763
65. Wiktoryn Obodziński	– 1764
66. Aleksander Łączyński	– 1764
67. Augustyn Gliński	– 1764
68. Franciszek Schultz	– 1765
69. Justyn Fischer	– 1765
70. Wiktor Bykowski	– 1765-1766
71. Marcin Brzozowski	– 1765
72. Franciszek Sękowski	– 1765
73. Eryk Depiński	– 1766
74. Paweł Samkiewicz	– 1766
75. Eleuteriusz Skrzypski	– 1766
76. Modest Komnacki	– 1767-1768
77. Józef Gien	– 1767-1768
78. Dominik Linck	– 1768-1770
79. Anzelm Białecki	– 1768
80. Pafnucy Boguszewski	– 1769
81. Wawrzyniec Kostrzewski	– 1769-1774
82. Onufry Amendowski	– 1769-1770
83. Bonawentura Moszczyński	– 1769-1770
84. Bernardyn Pęczara	– 1770
85. Ludwik Klubs	– 1770
86. Bernardyn Sosnowski	– 1770
87. Bonawentura Krynicki	– 1770-1773
88. Eugeniusz Borowicz	– 1770

89. Fortunat Zeloff	– 1770
90. Hipolit Bujalski	– 1770
91. Bernardyn Meysner	– 1771
92. Jan Piwoński	– 1771-1772
93. Saturnin Lang	– 1771-1775
94. Wawrzyniec Cynka	– 1772
95. Krescenty Broniewicz	– 1772
96. Władysław Walknowski	– 1774
97. Euzebiusz Berent	– 1774
98. Hieronim Magwicz	– 1773-1776
99. Juliusz Heyn	– 1773-1775
100. Marian Lubecki	– 1775-1776
101. Jan Nepomucen Arent	– 1775-1776
102. Dominik Grygrowicz	– 1776-1777
103. Antoni Milanowicz	– 1775
104. Wawrzyniec Fuerst	– 1779
105. Felicjan Świdurski	– 1779-1780
106. Franquilius Pitsch	– 1779-1780
107. Manswet Kochnowski	– 1780
108. Anioł Zatorski	– 1780
109. Walenty Derdowski	– 1781
110. Jan Działowski	– 1781
111. Wojciech Zatorski	– 1781
112. Prudencjusz Wiesiołowski	– 1781-1782
113. Manswet Bogurski	– 1781-1782
114. Roch Mirkiewicz	– 1781
115. Urban Działkowski	– 1781
116. Paweł Poradowski	– 1781
117. Marian Szymankiewicz	– 1782-1784
118. Alojzy Hochrein	– 1783
119. Cyprian Goliński	– 1783
120. Atanazy Kościelski	– 1784
121. Udalryk Hochhaus	– 1786
122. Andrzej Derdowski	– 1786
123. Andrzej Wrężlewicz	– 1786-1787

124. Stefan Brzuchalski	– 1786-1787
125. Wiktor Ordowicz	– 1786
126. Ferdynand Ługowski	– 1786
127. Antoni Wawrzek	– 1786-1787
128. Andrzej Kossowski	– 1786-1787
129. Mikołaj Madeyski	– 1786
130. Tyburcjusz Bojarzynowski	– 1786-1787
131. Augustyn Rhode	– 1786-1787
132. Piotr Kaleckiński	– 1786
133. Telesfor Dąmski	– 1787
134. Marcel Marzankowicz	– 1787
135. Ksawery Drews	– 1787
136. Konrad Gottschlicht	– 1787
137. Nobert Austen	– 1789-1790
138. Walerian Leśniowski	– 1789
139. Marin Dorszewski	– 1789
140. Feliks Kokoszewski	– 1789
141. Augustyn Żukowski	– 1789-1790
142. Jan Gross	– 1789
143. Marcin Adamowski	– 1789-1790
144. Maurycy Przybyszewski	– 1790
145. Hieronim Fuhug	– 1791
146. Fortunat Umiński	– 1791
147. Serafin Józefowicz	– 1791
148. Eleuter Wesołowski	– 1791
149. Marian Dembowski	– 1792
150. Aleksander Trocki	– 1792
151. Kalikst Szydłowski	– 1792
152. Teodor Świdorski	– 1792
153. Marian Karaśkiewicz	– 1792-1794
154. Mikołaj Kulczycki	– 1792-1794
155. Piotr Zderkiewicz	– 1794-1797
156. Franciszek Naramski	– 1794
157. Wincenty Wróblewski	– 1794
158. Romulad Molenhauer	– 1794

159. Władysław Milewski – 1795
160. Baltazar Jaroszewicz – 1795-1800
161. Feliks Hyppen – 1795
162. Augustyn Lampert – 1795-1797
163. Fidelis Ruszkowski – 1795-1797
164. Łukasz Borowicz – 1795-1797
165. Dezyderiusz Leszczyński – 1795
166. Wenancjusz Zalewski – 1797
167. Konrad Bartoszewicz – 1797
168. Florencjusz Kołaczkowski – 1797-1799
169. Stefan Silcher – 1797
170. Euzebiusz Larkowski – 1797
171. Eugeniusz Morawski – 1797-1798
172. Olaf Podzyński – 1797
173. MarceLin Radomiński – 1797-1802
174. Korneliusz Eichhorn – 1797
175. Anastazy Graszkiwicz – 1797
176. Zygmunt Budny – 1797
177. Andrzej Jurkiewicz – 1797
178. Ludwik Kozicki – 1797
179. Modest Nagabczeński – 1798-1799
180. Cyryl Bienaszewicz – 1798-1799
181. Makary Zakrzewski – 1798
182. Feliks Baranowski – 1800
183. Andrzej Kalinowski – 1800-1801
184. Julian Fujarski – 1800-1801
185. Paweł Siramski – 1800-1801
186. Benigny Komorowski – 1801
187. Adam Bojarski – 1801
188. Tomasz Śmiechowicz – 1801
189. Andrzej Majorowicz – 1801
190. Jan Kapistran Żytkiewicz – 1801-1802
191. Pacyfik Raffałowski – 1801-1802
192. Jan Kapistran Mierzejewski – 1802-1803
193. Franciszek Korzon – 1801-1803

194. Marian Dombrowski	– 1803-1804
195. Bazyli Weychman	– 1801-1804
196. Jan Koperski	– 1804
197. Franciszek Serafiński	– 1805

Gwardianie i przełożeni toruńscy

Cherubin Watson – 1724-1725

Nieznana jest jego data urodzenia. Jego rodzice to Jerzy i Marianna Watsanowie. Na chrz. otrzymał imię Jerzy. Przyjął bierzm. przed wstąpieniem do zak. Nie wiemy, skąd pochodził²⁶³⁴. 3 IX 1680 r. przyjął habit w now. ber. w Poznaniu z rąk o. Stanisława z Grodziska. W zak. przyjął imię Cherubin²⁶³⁵. Z pewnością 3 IX 1681 r. musiał złożyć w Poznaniu prof. Początkowo realizował ścieżkę kariery nauk. W l. 1689-1690 pełnił funkcję lek. fil. w Łowiczu²⁶³⁶, a w l. 1692-1693 lek. fil. w Kościanie²⁶³⁷. Następnie zarząd prow. przeniósł go jednak na krótko na stanowiska kazn. W l. 1695-1696 pełnił funkcję kazn. zw. w Poznaniu²⁶³⁸. Wrócił jednak następnie do ścieżki nauk. W l. 1696-1698 pełnił funkcję lek. teol. spek. w Warszawie²⁶³⁹. Na kap. w 1698 r. w Sierakowie bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w pierwszej skrutacji uzyskał zaledwie 4 gł. i nie zdobył mandatu²⁶⁴⁰. W l. 1698-1699 pełnił funkcję gw. w Bydgoszczy²⁶⁴¹, a w l. 1699-1701 funkcję gw. w Kościanie²⁶⁴². Na kap. w 1701 r. w Sierakowie bez powodzenia wziął po raz drugi udział w wyb. do def. – w pierwszej skr. uzyskał 7 gł., a w drugiej skr. 1 gł., w związku z czym nie zdobył mandatu²⁶⁴³. W l. 1701-1702 przełożony rezydencji w Strzegocinie²⁶⁴⁴, a w l. 1702-1704 gw. w Stoczku Klasztornym²⁶⁴⁵. Na kap. w 1704 r. w Warcie wziął bez powodzenia udział w wyb. na kust., gdzie w pierwszej skr. otrzymał zaledwie 1 gł. i nie objął urzędu²⁶⁴⁶. Na tejże kap. wziął też po raz kolejny udział w wyb. do def. – w pierwszej skr. otrzymał 9 gł.²⁶⁴⁷, w drugiej skr. 20 gł., dzięki czemu zdobył mandat def. akt. na l. 1704-1707²⁶⁴⁸. W l. 1705-

---

²⁶³⁴APBK, sygn. S-po-1, s. 4.

²⁶³⁵Ibidem.

²⁶³⁶APBK, sygn. W-5, s. 362.

²⁶³⁷Ibidem, s. 452.

²⁶³⁸Ibidem, s. 598.

²⁶³⁹Ibidem, s. 646.

²⁶⁴⁰Ibidem, s. 708.

²⁶⁴¹Ibidem, s. 710.

²⁶⁴²Ibidem, s. 742.

²⁶⁴³APBK, sygn. W-7, s. 16.

²⁶⁴⁴Ibidem, s. 18.

²⁶⁴⁵Ibidem, s. 33.

²⁶⁴⁶Ibidem, s. 71.

²⁶⁴⁷Ibidem, s. 72.

²⁶⁴⁸Ibidem.

1707 sprawował dodatkowo także funkcję kazn. zw. we Wschowie²⁶⁴⁹. W l. 1707-1710 pełnił ponownie funkcję gw. w Stoczku Klasztornym²⁶⁵⁰. Na kap. w 1710 r. w Ostrołęce bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – uzyskał jednak w pierwszej skr. zaledwie 1 gł. i nie otrzymał mandatu²⁶⁵¹. W l. 1711-1714 po raz trzeci gw. w Stoczku Klasztornym²⁶⁵². Na kap. w 1713 r. w Skępem wziął udział bez powodzenia najpierw w wyb. na prowin., gdzie otrzymał 1 gł.²⁶⁵³, a potem w wyborach na kust., gdzie również uzyskał jeden gł.²⁶⁵⁴. Na kap. w 1716 r. w Bydgoszczy wziął udział bez powodzenia w wyb. na prowin., gdzie otrzymał w pierwszej skr. 2 gł.²⁶⁵⁵, a w drugiej skr. 1 gł.²⁶⁵⁶, następnie bez powodzenia w wyb. na prowin., gdzie w pierwszej skr. otrzymał 5 gł.²⁶⁵⁷, a w drugiej skr. 3 gł.²⁶⁵⁸, a wreszcie bez powodzenia w wyb. do def., gdzie w pierwszej skr. otrzymał 2 gł.²⁶⁵⁹, a w drugiej skr. 1 gł.²⁶⁶⁰. W l. 1716-1719 po raz czwarty gw. W Stoczku Klasztornym²⁶⁶¹. Na kap. w 1719 r. we Wschowie wziął udział bez powodzenia w wyb. na prowin., gdzie w pierwszej skr. otrzymał 1 gł.²⁶⁶², następnie bez powodzenia w wyb. na kust., gdzie w pierwszej skr. otrzymał 3 gł.²⁶⁶³, a wreszcie także bez powodzenia w wyb. do def., gdzie w drugiej skr. otrzymał 1 gł.²⁶⁶⁴. W l. 1720-1722 po raz piąty gw. w Stoczku Klasztornym²⁶⁶⁵. Na kap. w 1722 r. w Kościanie wziął najpierw bez powodzenia udział w wyb. na prowin., gdzie otrzymał w pierwszej skr. 1 gł.²⁶⁶⁶, następnie w wyb. na kust., gdzie w pierwszej skr. otrzymał również 1 gł.²⁶⁶⁷, a wreszcie z powodzeniem wziął udział w wyb. do def., gdzie w I skr. otrzymał 22

---

²⁶⁴⁹Ibidem, s. 87.

²⁶⁵⁰Ibidem, s. 104, 117.

²⁶⁵¹Ibidem, s. 137.

²⁶⁵²Ibidem, s. 153, 170.

²⁶⁵³Ibidem, s. 166.

²⁶⁵⁴Ibidem.

²⁶⁵⁵Ibidem, s. 202.

²⁶⁵⁶Ibidem.

²⁶⁵⁷Ibidem, s. 203.

²⁶⁵⁸Ibidem.

²⁶⁵⁹Ibidem.

²⁶⁶⁰Ibidem, s. 204.

²⁶⁶¹Ibidem, s. 205, 221.

²⁶⁶²Ibidem, s. 234.

²⁶⁶³Ibidem, s. 235.

²⁶⁶⁴Ibidem, s. 236.

²⁶⁶⁵Ibidem, s. 254.

²⁶⁶⁶Ibidem, s. 281.

²⁶⁶⁷Ibidem, s. 282.

gł., co zapewniło mu mandat def. akt. na l. 1722-1725²⁶⁶⁸. Powołany dzięki dyspensie z Rzymu na gw. toruńskiego z dn. przejścia zespołu klaszt. 7 XII 1724 r., urząd swój sprawował aż do kap. skępskiej 23 VI 1725 roku²⁶⁶⁹. W l. 1725-1726 pełnił funkcję gw. Kościańskiego²⁶⁷⁰. Zm. 30 IV 1726 r. w Bydgoszczy²⁶⁷¹. W 1723 r. obdarzony tyt. *PP*²⁶⁷². Jako byłemu def. akt. przysługiwał mu tyt. *DH*. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z nauk.

Bonawentura Kopaczewski – 1725-1728

Ur. w 1687 lub 1688 r. Jego rodzice to Jan i Anna Kopaczewscy. Na chrz. otrzymał imię Franciszek. Nieznane jest miejsce jego pochodzenia²⁶⁷³. W 1707 r. przyjął w Grodzisku Wielkopolskim habit z rąk o. Stanisława z Grodziska, 25 VIII 1707 r. przybył do now. pozn. Miał wówczas 19 l.²⁶⁷⁴. W l. 1717-1719 pełnił funkcję lek. fil. w Kaliszu²⁶⁷⁵, a w l. 1719-1720 lek. fil. w Bydgoszczy²⁶⁷⁶. Zapewne w następnych l. sprawował funkcję komisarza Ziemi Świętej, o której mowa w momencie objęcia przezeń gw. w Toruniu²⁶⁷⁷. Na kap. w 1725 r. w Skępem bez powodzenia wziął udział w wyb. do def., gdzie otrzymał w pierwszej skr. 2 gł.²⁶⁷⁸. W l. 1725-1728 gw. klaszt. Ber. w Toruniu²⁶⁷⁹. W 1726 r. dokonał introdukcji doń Bractwa św. Anny, zostając jego pierwszym promotorem²⁶⁸⁰. Na kap. w 1728 r. w Lubawie bez powodzenia wziął udział w wyb. do def., w pierwszej skr. otrzymując 6 gł. i nie obejmując w związku z tym mandatu def.²⁶⁸¹. W l. 1728-1731 pełnił funkcję sekretarza prow.²⁶⁸². Na kap. w 1731 r. w Grodzisku Wielkopolskim z powodzeniem wziął udział w wyb. na def. – w pierwszej skr. otrzymał 19 gł.²⁶⁸³, w drugiej skr. 17

---

²⁶⁶⁸Ibidem.

²⁶⁶⁹APBK, sygn. S-to-1, s. 115.

²⁶⁷⁰APBK, sygn. W-7, s. 339.

²⁶⁷¹APBK, sygn. XXVI-1, s. 229.

²⁶⁷²APBK, sygn. W-7, s. 319.

²⁶⁷³APBK, sygn. S-po-1, s. 32.

²⁶⁷⁴Ibidem.

²⁶⁷⁵APBK, sygn. W-7, s. 222.

²⁶⁷⁶Ibidem, s. 239.

²⁶⁷⁷APBK, sygn. S-to-1, s. 115.

²⁶⁷⁸APBK, sygn. W-7, s. 336.

²⁶⁷⁹Ibidem, s. 339, 357.

²⁶⁸⁰AADDT, Parafia NMP, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 3v.

²⁶⁸¹APBK, sygn. W-7, s. 382.

²⁶⁸²Ibidem, s. 383.

²⁶⁸³Ibidem, s. 432.

gł.²⁶⁸⁴, a w trzeciej skr. 24 gł., co zapewniło mu mandad def. akt. na l.1731-1734²⁶⁸⁵. Na kap. w 1734 r. w Złoczewie bez powodzenia wziął udział w wyb. na kust. – w pierwszej skr. otrzymał 2 gł.²⁶⁸⁶. W l. 1734-1737 spow. sióstr bernardynek w Łowiczu²⁶⁸⁷, w l. 1734-1735 dodatkowo gw. *in casum*²⁶⁸⁸. W l. 1737-1741 gw. w Piotrkowie Trybunalskim²⁶⁸⁹. Na kap. w 1741 r. w Skępem wziął udział bez powodzenia w wyb. na kust., otrzymując 2 gł.²⁶⁹⁰, oraz w wyb. na def. akt., uzyskując 5 gł.²⁶⁹¹. W 1741 r. spow. sióstr bernardynek w Kaliszu²⁶⁹², a w l. 1741-1743 gw. w Skępem²⁶⁹³. W l. 1746-1747 gw. *in casum*²⁶⁹⁴ oraz spow. sióstr bernardynek *in casum*²⁶⁹⁵. W l. 1747-1749 przełożony rezydencji w Wieluniu²⁶⁹⁶ i tamtejszy spow. sióstr bernardynek²⁶⁹⁷. W l. 1749-1750 gw. i kust. warsz.²⁶⁹⁸, a w l. 1750-1752 gw. w Kazimierzu Biskupim²⁶⁹⁹. Na kap. w Koźminie bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w drugiej skr. otrzymał jednak zaledwie 1 gł.²⁷⁰⁰. W l. 1752-1753 przełożony rezydencji w Łobżenicy²⁷⁰¹. Spis z 1762 r. wymienia go jako byłego def. zamieszkałego w klaszt. w Nowem nad Wisłą²⁷⁰². Zm. 4 IX 1766 r. w Nowem nad Wisłą, w 78. r. życia i w 59. r. życia zak.²⁷⁰³. W 1723 r. obdarzony tyt. *PG*²⁷⁰⁴. Jako byłemu def. akt. przysługiwał mu tyt. *DH*. Realizował model kar. nauk., w pewnym momencie całkowicie zdominowany przez funkcje kierownicze.

---

²⁶⁸⁴Ibidem.

²⁶⁸⁵Ibidem, s. 433.

²⁶⁸⁶Ibidem, s. 483.

²⁶⁸⁷Ibidem, s. 489, 504.

²⁶⁸⁸Ibidem, s. 486.

²⁶⁸⁹Ibidem, s. 528, 546.

²⁶⁹⁰Ibidem, s. 577.

²⁶⁹¹Ibidem.

²⁶⁹²Ibidem, s. 579.

²⁶⁹³Ibidem, s. 593.

²⁶⁹⁴Ibidem, s. 644.

²⁶⁹⁵Ibidem, s. 645.

²⁶⁹⁶Ibidem, s. 655.

²⁶⁹⁷Ibidem, s. 656.

²⁶⁹⁸Ibidem, s. 673.

²⁶⁹⁹Ibidem, s. 688.

²⁷⁰⁰Ibidem, s. 710.

²⁷⁰¹Ibidem.

²⁷⁰²APBK, sygn. W-10, s. 378.

²⁷⁰³APBK, sygn. XXVI-1, s. 481.

²⁷⁰⁴APBK, sygn. W-7, s. 319.

Franciszek Wein²⁷⁰⁵ – 1728-1729

Pochodził z Bisztyńka na Warmii²⁷⁰⁶. Pomiędzy 1695 a 1698 r. złożył prof. w now. w Warszawie²⁷⁰⁷. W l. 1705-1710 kazn. niem. w Grodzisku Wielkopolskim²⁷⁰⁸. W l. 1710-1713 pełnił funkcję gw. w Grodzisku Wielkopolskim²⁷⁰⁹. W l. 1717-1718 gw. w Kazimierzu Biskupim²⁷¹⁰, a w l. 1720-1722 kazn. niem. we Wschowie²⁷¹¹. W l. 1722-1725 gw. w Ostrzeszowie²⁷¹², a w l. 1725-1726 mistrz now. w Poznaniu²⁷¹³. W l. 1726-1728 gw. w Kobylinie²⁷¹⁴. Na kap. w 1728 r. w Lubawie bez powodzenia wziął udział w wyb. do def., w I skr. otrzymał zaledwie 2 gł. i nie objął z związku z tym mandatu def.²⁷¹⁵. W l. 1728-1729 gw. w Toruniu²⁷¹⁶. W l. 1729-1731 wik. w Łowiczu²⁷¹⁷, a w l. 1731-1732 spow. sióstr bernardynek w Łowiczu²⁷¹⁸ oraz gw. *in casum*²⁷¹⁹. Zm. 11 VII 1732 r. w Łowiczu jako spow. sióstr bernardynek²⁷²⁰. W 1713 r. został obdarzony tyt. *PG*²⁷²¹.

Jan Sense – 1729-1732

Nie znamy jego pochodzenia. Pomiędzy 1707 a 1710 r. złożył w now. w Warszawie prof.²⁷²². W l. 1716-1722 lek. fil. w Kaliszu²⁷²³. W l. 1722-1728 lek. teol. spek. w Warszawie²⁷²⁴. Na

---

²⁷⁰⁵W źródłach jako Franciscus Bisteinensis albo Franciscus Wein. Identyfikacja w oparciu o informacje o śmierci. W 1731 roku na spowiednika sióstr bernardynek w Łowiczu powołana Franciszka z Bisztyńka (APBK, sygn. W-7, s. 438), a w 1732 roku jako spowiednik sióstr bernardynek w Łowiczu zmarł Franciszek Wein (APBK, sygn. XXVI-1, s. 371). Franciszka Weina nie spotykamy jednak w aktach kapituł, a w przypadku Franciszka z Bisztyńka nie mamy żadnej informacji o jego zgonie. Musiało to być ewidentnie jedna i ta sama osoba.

²⁷⁰⁶Wskazuje na to jedno z jego nazwisk: Bisteinensis.

²⁷⁰⁷APBK, sygn. W-5, s. 686.

²⁷⁰⁸APBK, sygn. W-7, s. 88, 109, 121.

²⁷⁰⁹Ibidem, s. 138, 152.

²⁷¹⁰Ibidem, s. 220.

²⁷¹¹Ibidem, s. 256.

²⁷¹²Ibidem, s. 284, 317.

²⁷¹³Ibidem, s. 341.

²⁷¹⁴Ibidem, s. 356.

²⁷¹⁵Ibidem, s. 382.

²⁷¹⁶Ibidem, s. 384.

²⁷¹⁷Ibidem, s. 405.

²⁷¹⁸Ibidem, s. 438.

²⁷¹⁹Ibidem, s. 435.

²⁷²⁰APBK, sygn. XXVI-1, s. 371.

²⁷²¹APBK, sygn. W-7, s. 175.

²⁷²²APBK, sygn. W-5, s. 1185.

kap. w 1725 r. w Skępem z powodzeniem wziął udział w wyb. do def. – w pierwszej skr. otrzymał 17 gł.²⁷²⁵, w drugiej skr. 15 gł.²⁷²⁶, w trzeciej skr. 19 gł.²⁷²⁷, a w czwartek skr. 22 gł., co zapewniło mu mandat def. akt. na l. 1725-1728²⁷²⁸. W l. 1728-1729 lek. teol. spek. w Poznaniu²⁷²⁹. W l. 1729-1732 pełnił funkcję gw. w Toruniu²⁷³⁰. 26 VII 1730 r.²⁷³¹ oraz 26 VII 1731 r.²⁷³² przewodniczył spotkaniu wyborczemu Bractwa św. Anny. Na kap. w Grodzisku Wielkopolskim w 1731 r. bez powodzenia wziął udział w wyb. na prowin., gdzie otrzymał 6 gł.²⁷³³, w wyb. na kust., gdzie otrzymał 10 gł.²⁷³⁴ i w wyb. do def., gdzie w pierwszej skr. otrzymał 1 gł.²⁷³⁵. W l. 1734-1735 pełnił funkcję gw. i pref. prac budowlanych w Kadynach²⁷³⁶, a w l. 1735-1737 gw. w Ratowie²⁷³⁷. Zm. 26 VI 1737 r. w Ratowie na stanowisku gw.²⁷³⁸. Realizował m. kar. nauk.

Wawrzyniec z Poznania – 1732

Ur. się w 1672 lub 1673 r.²⁷³⁹. Pochodził z Poznania. Pomiędzy 1692 a 1695 r. złożył prof. w now. dla kustodii warsz.²⁷⁴⁰. W 1699 r. jako stud. teol. spek. w studium pozn. zapisał się w Poznaniu do Bractwa Najświętszej Marii Panny Loretańskiej, miał już wówczas święcenia prez.²⁷⁴¹. W l. 1702-1704 pełnił funkcję kazn. zw. w Świeciu nad Wisłą²⁷⁴², a w l. 1704-1705 kazn. zw. przy rezydencji w Łobżenicy²⁷⁴³. W l. 1705-1707 był w Łobżenicy kazn. paraf.²⁷⁴⁴, a w l. 1707-1708

---

²⁷²³ APBK, sygn. W-7, s. 208, 222, 239, 255.

²⁷²⁴ Ibidem, s. 285, 319, 340, 358.

²⁷²⁵ Ibidem, s. 336.

²⁷²⁶ Ibidem.

²⁷²⁷ Ibidem.

²⁷²⁸ Ibidem, s. 337.

²⁷²⁹ Ibidem, s. 385.

²⁷³⁰ Ibidem, s. 402, 434.

²⁷³¹ AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 5r.

²⁷³² Ibidem, k. 6r.

²⁷³³ APBK, sygn. W-7, s. 431.

²⁷³⁴ Ibidem.

²⁷³⁵ Ibidem, s. 432.

²⁷³⁶ Ibidem, s. 486.

²⁷³⁷ Ibidem, s. 504.

²⁷³⁸ APBK, sygn. XXVI-1, s. 341.

²⁷³⁹ Zobacz wiek w momencie śmierci – patrz niżej.

²⁷⁴⁰ APBK, sygn. W-5, s. 568.

²⁷⁴¹ AAP, sygn. AZ 8/8, k. 3v.

²⁷⁴² APBK, sygn. W-7, s. 36.

²⁷⁴³ Ibidem, s. 77.

kazn. zw.²⁷⁴⁵ oraz paraf.²⁷⁴⁶. W l. 1708-1711 pełnił funkcję gw. w Górcie Klasztornej²⁷⁴⁷. Na kap. w 1710 r. w Ostrołęce jako gw. górecki był precentorem²⁷⁴⁸. W l. 1711-1713 był przełożonym rezydencji w Łobżenicy²⁷⁴⁹. Na kap. w 1713 r. w Skępem jako przełożony z Łobżenicy był wiceprefektem rodziny²⁷⁵⁰. W l. 1713-1716 gw. i kust. pozn.²⁷⁵¹. Na kap. w 1716 r. w Bydgoszczy jako gw. i kust. pozn. pełnił posługę jako *auditor caesarum*²⁷⁵² oraz *orator ecclesiasticus*²⁷⁵³. Na tejże kap. z powodzeniem wziął udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał 19 gł.²⁷⁵⁴, a w II skr. 27 gł.²⁷⁵⁵, co przełożyło się na otrzymanie przezeń mandatu def. akt. na l. 1716-1719. Równolegle w l. 1716-1717 pełnił funkcję kazn. zw. w Górcie Klasztornej²⁷⁵⁶. W l. 1719-1722 po raz drugi był gw. w Górcie Klasztornej²⁷⁵⁷. Po raz trzeci gw. w Górcie Klasztornej był w l. 1723-1725²⁷⁵⁸. Na kap. w 1725 r. w Skępem po raz drugi z powodzeniem kandydował w wyb. do def. – w I sk. otrzymał 22 gł., co przełożyło się na sprawowanie przezeń mandatu def. akt. w l. 1725-1728²⁷⁵⁹. Na kap. w 1728 r. w Lubawie bez powodzenia wziął udział w wyb. na prow., gdzie uzyskał 3 gł.²⁷⁶⁰, oraz w wyb. na kust., gdzie uzyskał 5 gł.²⁷⁶¹. W l. 1728-1731 po raz czwarty był gw. w Górcie Klasztornej²⁷⁶². Na kap. w 1731 r. w Grodzisku Wielkopolskim jako gw. górecki pełnił posługę jako *auditor caesarum*²⁷⁶³. Na tejże kap. po raz drugi bez powodzenia wziął udział w wyb. na prow., gdzie uzyskał 3 gł.²⁷⁶⁴, oraz w wyb. na kust., gdzie uzyskał 4 gł.²⁷⁶⁵. W r. 1732 powołany został na gw. w

---

²⁷⁴⁴Ibidem, s. 88.

²⁷⁴⁵Ibidem, s. 109.

²⁷⁴⁶Ibidem.

²⁷⁴⁷Ibidem, s. 117, 138.

²⁷⁴⁸APBK, sygn. W-5, s. 1187.

²⁷⁴⁹APBK, sygn. W-7, s. 154.

²⁷⁵⁰APBK, sygn. W-6, s. 82.

²⁷⁵¹APBK, sygn. W-7, s. 170, 186.

²⁷⁵²APBK< sygn. W-6, s. 197.

²⁷⁵³Ibidem.

²⁷⁵⁴APBK, sygn. W-7, s. 203.

²⁷⁵⁵Ibidem, s. 204.

²⁷⁵⁶Ibidem, s. 207.

²⁷⁵⁷Ibidem, s. 237, 253.

²⁷⁵⁸Ibidem, s. 317.

²⁷⁵⁹Ibidem, s. 336.

²⁷⁶⁰Ibidem, s. 381.

²⁷⁶¹Ibidem.

²⁷⁶²Ibidem, s. 384, 401.

²⁷⁶³APBK, sygn. W-6, s. 937.

²⁷⁶⁴APBK, sygn. W-7, s. 431.

²⁷⁶⁵Ibidem.

Toruniu²⁷⁶⁶. Ze względu na chorobę oraz zaawansowany wiek zrezygnował jednak z urzędu po 2 tygodniach²⁷⁶⁷. Na kap. w 1734 r. w Złoczewie po raz trzeci bez powodzenia kandydował w wyb. na prowin., gdzie otrzymał 2 gł.²⁷⁶⁸, oraz w wyb. na kust., gdzie otrzymał 4 gł.²⁷⁶⁹. Z powodzeniem natomiast wystartował w wyb. do def. – uzyskał 37 gł. w I skr., co zapewniło mu mandat def. akt. na l. 1734-1737²⁷⁷⁰. W l. 1737-1741 po raz piąty był gw. w Górcie Klasztornej²⁷⁷¹. Warto zauważyć, że w tym wypadku jego choroba i zaawansowany wiek nie okazały się być przeszkodą dla sprawowania urzędu gw. Zm. 22 V 1743 r. w Górcie Klasztornej, w 70. r. życia, w 50. r. życia zak.²⁷⁷². W 1710 r. obdarzony tyt. *PG*²⁷⁷³, a w 1729 r. tyt. *RP*²⁷⁷⁴. Pomiędzy 1729 a 1731 r. otrzymać musiał jeszcze tyt. *PP*²⁷⁷⁵. Jako były def. korzystał z godności *DH*. Realizował m. kar. kazn., szybko zdominowany przez funkcje kierownicze.

Teodor Nieswandt – 1732-1734

Pochodził z Bieżunia na Mazowszu²⁷⁷⁶. Zapewne 4 X 1717 r. przyjął w Skępem habit. 4 X 1718 r. złożył w now. w Skępem prof.²⁷⁷⁷. W l. 1725-1728 lek. fil. w Toruniu²⁷⁷⁸, a w l. 1728-1732 gw. w Widawie²⁷⁷⁹. W 1732 r. powołany na gw. toruńskiego w miejsce opuszczającego urząd Wawrzyńca z Poznania. Musiał otrzymać dyspensę ze Świętej Kongregacji na kolejne trzylecie gwardianatu, stało się to jeszcze podczas pobytu w Widawie. Urząd w Toruniu sprawował aż do kap. w 1734 r.²⁷⁸⁰. 26 VII 1733 r. przewodniczył zebraniu wyborczemu Bractwa św. Anny²⁷⁸¹. W l.

---

²⁷⁶⁶Ibidem, 450.

²⁷⁶⁷APBK, sygn. S-to-1, s. 115.

²⁷⁶⁸APBK, sygn. W-7, s. 483.

²⁷⁶⁹Ibidem.

²⁷⁷⁰Ibidem, s. 483-484.

²⁷⁷¹Ibidem, s. 528, 545.

²⁷⁷²APBK, sygn. XXVI-1, s. 271.

²⁷⁷³APBK, sygn. W-7, s. 144.

²⁷⁷⁴Ibidem, s. 409.

²⁷⁷⁵Nie miał go na kapitule pośredniej w 1729 roku (APBK, sygn. W-7, 401), ale korzystał już niego na kapitule głównej w 1731 roku (APBK, sygn. W-6, s. 937).

²⁷⁷⁶Kronika Bernardynów Bydgoskich..., s. 257.

²⁷⁷⁷APBK, sygn. W-6, s. 328.

²⁷⁷⁸APBK, sygn. W-7, s. 340, 359.

²⁷⁷⁹Ibidem, s. 384, 402, 434, 450.

²⁷⁸⁰APBK, sygn. S-to-1, s. 115.

²⁷⁸¹AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 7r.

1734-1735 mistrz now. w Warszawie²⁷⁸², a w l. 1735-1738 gw. w Kadynach²⁷⁸³. Na kap. w 1737 r. w Poznaniu bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w pierwszej skr. uzyskał zaledwie 2 gł.²⁷⁸⁴. W l. 1741-1743 kazn. zw. w Kadynach²⁷⁸⁵, w r. 1741 dodatkowo gw. *in casum*²⁷⁸⁶. W l. 1743-1746 gw. w Widawie²⁷⁸⁷. Na kap. w 1746 r. w Łęczycy wziął udział z powodzeniem w wyb. do def.– w I skr. otrzymał 24 gł., co zapewniło mu mandat def. akt. na l. 1746-1749²⁷⁸⁸. Zm. 11 VIII 1748 r. w Widawie²⁷⁸⁹. W 1732 r. obdarzony tyt. *CE*²⁷⁹⁰, a w 1740 r. tyt. *PG*²⁷⁹¹. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje nauk. z kazn.

Józef Nieswandt – 1734-1735

Nie znamy jego pochodzenia. W 1712 r. złożył w now. dla kustodii warsz. prof.²⁷⁹². W l. 1723-1725 gw. *in casum*²⁷⁹³, a w l. 1725-1728 gw. w Skępem²⁷⁹⁴. W l. 1728-1734 mistrz now. w Skępem²⁷⁹⁵, w l. 1729-1734 dodatkowo gw. *in casum*²⁷⁹⁶, a w l. 1731-1734 dodatkowo kantor²⁷⁹⁷. W l. 1734-1735 gw. w Toruniu²⁷⁹⁸, a w l. 1735-1737 po raz drugi mistrz now. w Skępem²⁷⁹⁹. W l. 1737-1741 mistrz now. w Warszawie²⁸⁰⁰. Na kap. w 1741 r. w Skępem bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał 2 gł.²⁸⁰¹. W 1741 roku gw. *in casum*²⁸⁰². W l. 1741-1744 po raz

---

²⁷⁸² APBK, sygn. W-7, s. 489.

²⁷⁸³ Ibidem, s. 504, 528.

²⁷⁸⁴ Ibidem, s. 526.

²⁷⁸⁵ Ibidem, s. 583, 597.

²⁷⁸⁶ Ibidem, s. 579.

²⁷⁸⁷ Ibidem, s. 609, 628.

²⁷⁸⁸ Ibidem, s. 642.

²⁷⁸⁹ APBK, sygn. XXVI-1, s. 433.

²⁷⁹⁰ APBK, sygn. W-7, s. 462.

²⁷⁹¹ APBK, sygn. W-7, s. 585.

²⁷⁹² APBK, sygn. W-6, s. 80.

²⁷⁹³ APBK, sygn. W-7, s. 318.

²⁷⁹⁴ Ibidem, s. 340, 357.

²⁷⁹⁵ Ibidem, s. 388, 405, 439, 455.

²⁷⁹⁶ Ibidem, s. 402, 433, 451.

²⁷⁹⁷ Ibidem, s. 439, 455.

²⁷⁹⁸ APBK, sygn. W-7, s. 486; APBK, sygn. S-to-1, s. 115.

²⁷⁹⁹ APBK, sygn. W-7, s. 504.

²⁸⁰⁰ Ibidem, s. 529, 546.

²⁸⁰¹ Ibidem, s. 577.

²⁸⁰² Ibidem, s. 579.

trzeci mistrz now. w Skępem²⁸⁰³. W l. 1747-1749 gw. *in casum*²⁸⁰⁴. Na kap. w 1749 r. w Łowiczu bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał 13 gł., co okazało się wynikiem nieco zbyt słabym na objęcie mandatu²⁸⁰⁵. W l. 1749-1750 gw. w Kadynach²⁸⁰⁶. Zm. 24 XI 1751 r. w Kadynach²⁸⁰⁷. W 1731 r. obdarzony tyt. *CE*²⁸⁰⁸, w 1747 r. tyt. *PG*²⁸⁰⁹, a w 1749 r. tyt. *DA*²⁸¹⁰. Realizował m. kar. org.-spow.

Florian Niczkowski – 1735-1736

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 6 V 1720 r. przyjął w now. ber. w Skępem habit. 6 V 1721 r. złożył w Skępem prof.²⁸¹¹. W l. 1728-1731 kazn. zw. w Toruniu²⁸¹². W l. 1732-1734 kazn. zw. w Łowiczu²⁸¹³, a w l. 1734-1735 kazn. zw. w Grodzisku Wielkopolskim²⁸¹⁴ oraz gw. *in casum*²⁸¹⁵. W r. 1735 powołany na gw. w Toruniu²⁸¹⁶, z urzędu został odwołany z powodu choroby 13 X 1736 r. w ramach wizytacji²⁸¹⁷. 26 VII 1736 r. przewodniczył spotkaniu wyborczemu Bractwa św. Anny²⁸¹⁸. Został przeniesiony na stanowisko gw. w Kazimierzu Biskupim, które sprawował zapewne do r. 1737²⁸¹⁹. W l. 1741-1743 kazn. zw. w Złoczewie²⁸²⁰, a w l. 1743-1744 kazn. zw. w Górcie Klasztornej²⁸²¹, a w l. 1744-1746 wik. w Warcie²⁸²². Zm. 8 IV 1758 r. w Radominie,

---

²⁸⁰³Ibidem, s. 597, 610.

²⁸⁰⁴Ibidem, s. 656.

²⁸⁰⁵Ibidem, s. 672.

²⁸⁰⁶Ibidem, s. 673.

²⁸⁰⁷APBK, sygn. XXVI-s, 643.

²⁸⁰⁸APBK, sygn. W-7, s. 443.

²⁸⁰⁹Ibidem, s. 661.

²⁸¹⁰Ibidem, s. 682.

²⁸¹¹APBK, sygn. W-6, s. 569.

²⁸¹²APBK, sygn. W-7, s. 386, 404.

²⁸¹³Ibidem, s. 453.

²⁸¹⁴Ibidem, s. 488.

²⁸¹⁵Ibidem, s. 486.

²⁸¹⁶Ibidem, s. 504.

²⁸¹⁷APBK, sygn. S-to-1, s. 116.

²⁸¹⁸AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 8r.

²⁸¹⁹APBK, sygn. S-to-1, s. 116..

²⁸²⁰APBK, sygn. W-7, s. 583, 597.

²⁸²¹Ibidem, s. 612.

²⁸²²Ibidem, s. 629.

pochowany został w klaszt. w Skępem²⁸²³. W 1735 r. obdarzony tyt. *PG*²⁸²⁴. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z org.-spow.

Wawrzyniec Rochell – 1736-1737

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne w 1710 r. przyjął w kustodii warsz. habit. W 1711 r. złożył w now. ber. dla kustodii warsz. prof.²⁸²⁵. W l. 1723-1725 gw. in casum²⁸²⁶. W l. 1725-1728 gw. we Wschowie²⁸²⁷. W l. 1728-1729 wik. we Wschowie²⁸²⁸, a w l. 1729-1731 gw. w Kazimierzu Biskupim²⁸²⁹. W l. 1731-1732 po raz drugi gw. we Wschowie²⁸³⁰, a w l. 1732-1734 wik. w Grodzisku Wielkopolskim²⁸³¹. W l. 1734-1736 po raz drugi gw. w Kazimierzu Biskupim²⁸³². 17 X 1736 r.u został przeniesiony w ramach wizytacji na stanowisko gw. toruńskiego, które sprawował do 1737 r.²⁸³³. 26 VII 1737 r. przewodniczył zebraniu wyborczemu Bractwa św. Anny²⁸³⁴. Na kap. w 1737 r. w Poznaniu bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał zaledwie 1 gł., co nie pozwoliło mu na objęcie mandatu def. akt.²⁸³⁵. W l. 1737-1738 wik. w Poznaniu²⁸³⁶, a w l. 1738-1741 gw. w Kadynach²⁸³⁷. W l. 1741-1743 mistrz now. w Poznaniu²⁸³⁸. W l. 1743-1746 gw. w Koźminie²⁸³⁹. Na kap. w 1746 r. w Łęczycy bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w pierwszej skr. otrzymał 2 gł., co nie przełożyło się na mandat def. akt.²⁸⁴⁰. W l. 1746-1747 mistrz now. w Skępem²⁸⁴¹. W l. 1749-1755 wik. w Stoczku Klasztornym na Warmii²⁸⁴², w l. 1749-1750

---

²⁸²³ APBK, sygn. XXVI-1, s. 185.

²⁸²⁴ APBK, sygn. W-7, s. 649.

²⁸²⁵ APBK, sygn. W-6, s. 80.

²⁸²⁶ APBK, sygn. W-7, s. 318.

²⁸²⁷ Ibidem, s. 339, 356.

²⁸²⁸ Ibidem, s. 387.

²⁸²⁹ Ibidem, s. 401.

²⁸³⁰ Ibidem, s. 434.

²⁸³¹ Ibidem, s. 454.

²⁸³² Ibidem, s. 486, 503.

²⁸³³ APBK, sygn. S-to-1, s. 116.

²⁸³⁴ AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 8v.

²⁸³⁵ Ibidem, s. 526.

²⁸³⁶ APBK, sygn. W-7, s. 539.

²⁸³⁷ Ibidem, s. 546, 579.

²⁸³⁸ Ibidem, s. 597.

²⁸³⁹ Ibidem, s. 609, 628.

²⁸⁴⁰ Ibidem, s. 642.

²⁸⁴¹ Ibidem, s. 646.

dodatkowo gw. *in casum*²⁸⁴³. Zm. 11 VI 1761 r. w Stoczku Klasztornym w 72. r. życia, w 51. r. życia zak.²⁸⁴⁴. W 1731 r. obdarzony tyt. *CE*²⁸⁴⁵, a w 1749 r. tyt. *PG*²⁸⁴⁶. Realizował m. kar. org.-spow.

Wenancjusz Kołakowski – 1737-1738

Nie znamy jego pochodzenia. Pomiedzy 1707 a 1710 r. złożył w now. ber. dla kustodii warsz. prof.²⁸⁴⁷. W l. 1716-1717 kazn. zw. w Kole²⁸⁴⁸, a w l. 1719-1720 kazn. dla sióstr bernardynek w Kaliszu²⁸⁴⁹. W l. 1722-1725 gw. w Gołańczy²⁸⁵⁰. W l. 1725-1726 kazn. zw. w Łęczycy²⁸⁵¹, a w l. 1726-1729 ponownie gw. w Gołańczy²⁸⁵². W l. 1729-1731 kazn. zw. w Barczewie na Warmii²⁸⁵³, a w l. 1731-1734 gw. i kustosz pozn.²⁸⁵⁴. Na kap. w 1734 r. w Złoczewie wziął udział z powodzeniem w wyb. do def. – w I skr. otrzymał 17 gł.²⁸⁵⁵, w II skr. 19 gł.²⁸⁵⁶, a w III skr. 30 gł.²⁸⁵⁷, co zapewniło mu mandat def. akt. na l. 1734-1737. Równolegle sprawował funkcję kazn. zw. w Kaliszu²⁸⁵⁸. W l. 1737-1738 gw. w Toruniu²⁸⁵⁹, a w l. 1738-1741 spow. sióstr bernardynek w Kaliszu²⁸⁶⁰. W l. 1741-1743 gw. w Kobylinie²⁸⁶¹. Na kap. w 1743 r. w Łęczycy bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał 4 gł., co nie pozwoliło mu na objęcie mandatu def. akt.²⁸⁶². W l. 1744-1746

---

²⁸⁴²Ibidem, s. 678, 695, 714, 730.

²⁸⁴³Ibidem, s. 674.

²⁸⁴⁴APBK, sygn. XXVI-1, s. 311.

²⁸⁴⁵APBK, sygn. W-7, s. 432.

²⁸⁴⁶Ibidem, s. 685.

²⁸⁴⁷APBK, sygn. W-5, s. 1185.

²⁸⁴⁸APBK, sygn. W-7, s. 207.

²⁸⁴⁹Ibidem, s. 240.

²⁸⁵⁰Ibidem, s. 284, 317.

²⁸⁵¹Ibidem, s. 342.

²⁸⁵²Ibidem, s. 356, 384.

²⁸⁵³Ibidem, s. 404.

²⁸⁵⁴Ibidem, s. 434, 450.

²⁸⁵⁵Ibidem, s. 484.

²⁸⁵⁶Ibidem.

²⁸⁵⁷Ibidem.

²⁸⁵⁸Ibidem, s. 488, 506.

²⁸⁵⁹APBK, sygn. W-7, s. 528; APBK, sygn. S-to-1, s. 116.

²⁸⁶⁰APBK, sygn. W-7, s. 546.

²⁸⁶¹Ibidem, s. 578, 593.

²⁸⁶²Ibidem, s. 608.

spow. sióstr bernardynek w Warszawie²⁸⁶³. Zm. 25 III 1753 r. w Ostrołęce²⁸⁶⁴. W 1725 r. obdarzony tyt. *CE*²⁸⁶⁵, a w 1734 r. tyt. *PG*²⁸⁶⁶. Jako były def. posługiwał się tyt. *DH*. Realizował m. kar. kazn.

Wawrzyniec Estka – 1738-1741

Ur. w 1704 lub 1705 r. Wpisał się do now. ber. w Skępem zapewne w VIII 1723 r. 10 VIII 1724 r. złożył prof., miał wówczas 19 l.²⁸⁶⁷. Na pierwszą placówkę powołano go w 1731 r. – został kazn. zw. w Grodzisku, urząd sprawował do r. 1732²⁸⁶⁸. Następnie w l. 1732-1734 był kazn. zw. w Bydgoszczy²⁸⁶⁹ oraz prof. Ret. tamże²⁸⁷⁰ – pełnienie tych funkcji było dla niego przygotowaniem do pełnienia w l. 1734-1737 funkcji gw. bydgoskiego²⁸⁷¹. Był wówczas stosunkowo młody, urząd gw. zaczął sprawować, mając 29-30 l. Na kap. w 1737 r. w Poznaniu jako gw. bydgoski posługiwał jako *orator ecclesiasticus*²⁸⁷². Następnie w l. 1737-1738 mistrz now. w Poznaniu.²⁸⁷³ Przez kap. pośrednią w 1738 r. powołany na urząd gw. w Toruniu²⁸⁷⁴ na okres do I 1741 r., ze względu na opóźnienie się kap. planowo mającej się odbyć w 1740 r. Na tejże kap. *orator capituli*²⁸⁷⁵. Ubiegał się też wówczas o urząd def. – bez powodzenia, w I skr. otrzymał 14 gł.²⁸⁷⁶. Kap. ze I 1741 r. u ponownie mianowała go gw. toruńskim²⁸⁷⁷. 26 V 1741 r. przewodniczył zgromadzeniu wyborczemu Bractwa św. Anny w Toruniu²⁸⁷⁸. Jeszcze w 1741 r. zastąpiony przez Piotra Rowedera – zapewne po upływie pełnych 3 l. od rozpoczęcia posługi w Toruniu, jak sugeruje to seria gw. toruńskich²⁸⁷⁹. Następnie w l. 1741-1743 kazn. zw. w

---

²⁸⁶³ Ibidem, s. 629.

²⁸⁶⁴ APBK, sygn. XXVI-1, s. 157.

²⁸⁶⁵ APBK, sygn. W-7, s. 351.

²⁸⁶⁶ Ibidem, s. 492.

²⁸⁶⁷ APBK, sygn. W-6, s. 612.

²⁸⁶⁸ APBK, sygn. W-7, s. 437.

²⁸⁶⁹ Ibidem, s. 452.

²⁸⁷⁰ Ibidem.

²⁸⁷¹ Ibidem, s. 486, 503.

²⁸⁷² APBK, sygn. W-6, s. 1120.

²⁸⁷³ APBK, sygn. W-7, s. 529.

²⁸⁷⁴ Ibidem, s. 546.

²⁸⁷⁵ APBK, sygn. W-6, s. 1329.

²⁸⁷⁶ APBK, sygn. W-7, s. 577.

²⁸⁷⁷ Ibidem, s. 578.

²⁸⁷⁸ AADDT, Parafia NMP, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 9v.

²⁸⁷⁹ APBK, sygn. S-to-1, s. 116.

Ostrzeszowie²⁸⁸⁰, a w l. 1743 i 1744 powoływany na gw. w Stoczku Klasztornym²⁸⁸¹. Przeniesiony na gw. do Górki Klasztornej, na kap. bowiem w 1746 r. w Piotrkowie jako gw. górecki był gw. kap.²⁸⁸². W l. 1746-1749 def. prow. – uzyskał bowiem na kap. piotrkowskiej w I skr. 34 gł.²⁸⁸³. W l. 1747-1752 przełożony nowo utworzonej rezydencji w Zamartem²⁸⁸⁴. W l. 1749-1752 kust. prow., uzyskał 32 gł. poparcia na kap. w 1749 r.²⁸⁸⁵. W l. 1752-1755 prow. Prow. wielkopolskiej – w I skr. uzyskał 20 gł., w II zaś 23 gł. – jego głównym konkurentem był Augustyn Idzikowski²⁸⁸⁶. W l. 1755-1756 przełożony rezydencji w Zamartem²⁸⁸⁷, w l. 1756-1761 pierwszy gw. w Zamartem²⁸⁸⁸. W 1758 r. ponownie ubiegał się o urząd kust. prow., lecz tym razem poniósł sromotną klęskę – otrzymał 1 gł.²⁸⁸⁹. W l. 1761-1762 po raz drugi prow. Prow. wielkopolskiej – na kap. w 1761 r. otrzymał 37 gł.²⁸⁹⁰. Zm., zapewne niespodziewanie, na urzędzie w Zamartem 16 X 1762 r.²⁸⁹¹. Obdarzony w 1738 r. tyt. *CE*²⁸⁹², a w r. 1741 tytułem kazn. gen.²⁸⁹³. Jest to bez wątpienia jedna z najbardziej eksponowanych postaci w prow. wielkopolskiej – dwukrotnie prow., jednokrotnie kust. i def., organizator klaszt. w Zamartem. Realizował m. kar. kazn., z czasem zdominowany przez funkcje kierownicze.

Piotr Roweder²⁸⁹⁴ – 1741

Wpisał się do now. w Skępem zapewne na przeł. VII i VIII 1716 r. 1 VIII 1717 r. złożył tam prof.²⁸⁹⁵. Georg Lühr identyfikuje go z Janem Rowederem, który 11 III 1707 r. w wieku 11 l. wpisał się do klasy infima w kolegium jezuickim w Braniewie – jego rodzicami byli Maciej i

---

²⁸⁸⁰ APBK, sygn. W-7, s. 597.

²⁸⁸¹ Ibidem, s. 609, 628.

²⁸⁸² APBK, sygn. W-8, s. 128.

²⁸⁸³ APBK, sygn. W-7, s. 642.

²⁸⁸⁴ Ibidem, s. 655, 673, 688.

²⁸⁸⁵ Ibidem, s. 671.

²⁸⁸⁶ Ibidem, s. 709.

²⁸⁸⁷ APBK, sygn. W-8, s. 553.

²⁸⁸⁸ APBK, sygn. W-7, s. 739, 754, 768.

²⁸⁸⁹ Ibidem, s. 753.

²⁸⁹⁰ Ibidem, s. 788.

²⁸⁹¹ APBK, sygn. XXVI-1, s. 565.

²⁸⁹² APBK, sygn. W-7, s. 550.

²⁸⁹³ Ibidem, s. 585.

²⁸⁹⁴ W źródłach obecny jako: Petrus Roweder, Petrus Roveder, Petrus Rhoveder, Petrus Rochweder, Petrus Ruchweder, Petrus Roveter.

²⁸⁹⁵ APBK, sygn. W-6, s. 327.

Elżbieta z Braniewa, jest przy nim adnotacja, że został ber.2896. Jest to poprawna interpretacja2897. Ur. się zatem w 1695 lub 1696 r. W l. 1725-1726 kazn. niem. w Bydgoszczy2898. W l. 1728-1729 wik. w Czerniakowie pod Warszawą2899. W l. 1729-1731 wik. w Barczewie na Warmii2900. W l. 1732-1735 gw. w Nowem nad Wisłą2901. Na kap. w Złoczewie w 1734 r. jako gw. nowski posługiwał jako *incisor*2902. W l. 1735-1737 wik. w Kaliszu2903, a następnie w l. 1737 i 1738 powoływany na gw. w Bydgoszczy2904, przed k. kadencji w 1740 r. zastąpiony przez Dydaka Baranowskiego – gw. z Kościana2905. Sam natomiast został najpierw powołany na gw. w Kościanie2906. Na kap. w I 1741 r. w Skępem ponownie *incisor*2907. Na tejże kap. powołany na wik. w Toruniu2908, następnie – w miejsce opuszczającego latem 1741 r. urząd Wawrzyńca Estki – przez 13 tygodni przydywał konwentowi toruńskiemu2909. Na mocy wizytacji w jego miejsce powołany został Paweł Babecki, którego urzędowanie przedłużyły następnie kap.2910. W związku z tym Piotr Roweder wrócił od kap. pośredniej 1741 r. na urząd wik. w Toruniu – sprawował go do r. 17432911. W l. 1743-1744 przełożony rezydencji w Łobżeniczy2912

---

²⁸⁹⁶ *Die Schüler des Braunsberger Gymnasiums von 1694 bis 1776 nach dem Album Scholasticum Brunsbergense*, wyd. Georg Lühr (Monumenta Historiae Warmiensis, Bd. 12), Braniewo 1934, s. 48.

²⁸⁹⁷ Można tego dowiedzieć metodą eliminacji. Mamy dwóch bernardynów o tym nazwisku. Równocześnie przy dwóch uczniach z Braniewa o tym nazwisku mamy adnotację, że zostali bernardynami. Dane biograficzne młodszego z uczniów – Piotra Rowedera – idealnie współgrają z tym, co wiemy o Atanazym Rowederze. Ów Piotr Roweder urodził się po 28 listopada 1703 roku i przed 28 listopada 1704 roku (*Die Schüler des Braunsberger Gymnasiums...*, s. 71), miał bowiem 10 lat w momencie zapisywania się 28 listopada 1714 roku do kolegium w Braniewie. Tymczasem Atanazy Roweder składając profesję 30 kwietnia 1723 roku, miał 19 lat (APBK, sygn. W-6, s. 612), czyli urodzić się musiał po 30 kwietnia 1703 roku, a przed 30 kwietnia 1704 roku. Daje to pewną identyfikację. Wobec tego uczeń Jan Roweder musi być tożsamy z późniejszym zakonnikiem Piotrem Rowederem.

²⁸⁹⁸ APBK, sygn. W-7, s. 341.

²⁸⁹⁹ Ibidem, s. 388.

²⁹⁰⁰ Ibidem, s. 405.

²⁹⁰¹ Ibidem, s. 450, 486.

²⁹⁰² APBK, sygn. W-6, s. 1018.

²⁹⁰³ APBK, sygn. W-7, s. 505.

²⁹⁰⁴ Ibidem, s. 527, 545.

²⁹⁰⁵ *Kronika Bernardynów Bydgoskich...*, s. 210; APBK, sygn. W-7, s. 545.

²⁹⁰⁶ *Kronika Bernardynów Bydgoskich...*, s. 210.

²⁹⁰⁷ APBK, sygn. W-6, s. 1335.

²⁹⁰⁸ APBK, sygn. W-7, s. 581.

²⁹⁰⁹ APBK, sygn. S-to-1, s. 116.

²⁹¹⁰ APBK, sygn. F-54, s. 349.

²⁹¹¹ APBK, sygn. W-7, s. 596.

²⁹¹² Ibidem, s. 609.

oraz gw. *in casum*²⁹¹³. W l. 1744-1746 wik. w Stoczku Klasztornym na Warmii²⁹¹⁴. W l. 1746-1749 wrócił do Bydgoszczy jako wik.²⁹¹⁵, w l. 1747-1749 także jako gw. *in casum*²⁹¹⁶. Zm. 21 II 1757 r. w Nowem nad Wisłą²⁹¹⁷. Obdarzony w 1738 r. tyt. *CE*²⁹¹⁸, a w r. 1749 tyt. kazn. gen.²⁹¹⁹. Realizował m. kar. org.-spow., z wyraźnym jednak akcentem na duszpasterstwo niem.. Nie przez przypadek właśnie w czasie jego gw. zamieszczono w kronice obszerny spis nawróconych z luteranizmu²⁹²⁰, nie przez przypadek również zaczynał on swoją kar. od funkcji kazn. niem. w Bydgoszczy²⁹²¹.

Paweł Babecki – 1741-1747

Ur. się w 1698 lub 1699 r. Jego rodzice to Maciej i Elżbieta Babeccy – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Tomasz, a na bierzm. Antoni. Pochodził z Lubawy²⁹²². 26 VI 1736 r. przyjął w now. ber. w Poznaniu habit z rąk o. prow. Jana Kapistrana Szysieckiego. W zak. przyjął imię Paweł. Miał wówczas 37 l., święcenie prez. i pełnił funkcję prepozyta Niewiercina²⁹²³. W l. 1737-1738 kazn. zw. w Poznaniu²⁹²⁴, a w l. 1738-1741 kazn. zw. w Warszawie²⁹²⁵. W r. 1741 kazn. zw. w Łowiczu²⁹²⁶ oraz gw. *in casum*²⁹²⁷. W l. 1741-1747 gw. w Toruniu²⁹²⁸. Zm. 22 IV 1757 r. w Kościanie²⁹²⁹. W 1740 r. obdarzony tyt. *PG*²⁹³⁰. Realizował m. kar. kazn.

---

²⁹¹³ Ibidem.

²⁹¹⁴ Ibidem, s. 630.

²⁹¹⁵ Ibidem, s. 646, 659.

²⁹¹⁶ Ibidem, s. 655.

²⁹¹⁷ APBK, sygn. XXVI-1, s. 91.

²⁹¹⁸ APBK, sygn. W-7, s. 550.

²⁹¹⁹ Ibidem, s. 682.

²⁹²⁰ *Kronika Bernardynów Bydgoskich...*, s. 206-207. Spis obejmuje lata 1735-1738 i jest zamieszczony pod rokiem 1738.

²⁹²¹ Zob. wyżej.

²⁹²² APBK, sygn. S-po-1, s. 67.

²⁹²³ Ibidem.

²⁹²⁴ APBK, sygn. W-7, s. 531.

²⁹²⁵ Ibidem, s. 547.

²⁹²⁶ Ibidem, s. 582.

²⁹²⁷ Ibidem, s. 579.

²⁹²⁸ Ibidem, s. 593, 609, 628, 644.

²⁹²⁹ APBK, sygn. XXVI-s. 489.

²⁹³⁰ APBK, sygn. W-7, s. 435.

Roman Wróblewski – 1747-1749

Nie znamy jego pochodzenia. Ur. się zapewne w 1705 lub 1706 r. 10 VIII 1724 r. złożył w Skępem prof. Miał wówczas 18 l.²⁹³¹. W l. 1731-1737 lek. fil. w Kaliszu²⁹³². W l. 1737-1741 lek. teol. spek. w Poznaniu²⁹³³. Na kap. w 1741 r. w Skępem z powodzeniem wziął udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał 21 gł., co zapewniło mu mandat def. na l. 1741-1743²⁹³⁴. W l. 1741-1743 lek. teol. spek. w Toruniu²⁹³⁵. W l. 1744-1746 lek. teol. mor. w Kobylinie²⁹³⁶. W l. 1746-1747 lek. teol. spek. w Poznaniu²⁹³⁷, a w l. 1747-1749 gw. w Toruniu²⁹³⁸. Na kap. w 1749 r. w Łowiczu z powodzeniem wziął udział w wyb. na prow. – w I skr. otrzymał 33 gł., co zapewniło mu mandat na l. 1749-1752²⁹³⁹. Na kap. w 1752 r. w Kościanie bez powodzenia wziął udział w wyb. na kust. – w I skr. otrzymał 4 gł., a w II skr. 1 gł.²⁹⁴⁰. W l. 1753-1756 gw. w Toruniu²⁹⁴¹. Na kap. w 1755 r. w Kościanie bez powodzenia wziął udział w wyb. do deif. – w I skr. otrzymał 2 gł.²⁹⁴², a w II skr. 1 gł.²⁹⁴³. Na kap. w 1758 r. w Warcie bez powodzenia wziął udział w wyb. na prow. – w I skr. otrzymał 2 gł.²⁹⁴⁴. Na kap. w 1761 r. w Kaliszu bez powodzenia wziął udział w wyb. na prow. – w I skr. otrzymał 1 gł.²⁹⁴⁵. W l. 1761-1762 gw. w Toruniu²⁹⁴⁶. Spis z 1762 r. wymienia go jako członka zarządu prow. zamieszkałego w klaszt. toruńskim²⁹⁴⁷. Na kap. w 1764 r. w Ostrołęce bez powodzenia wziął udział w wyb. na kust. – w I skr. otrzymał 4 gł.²⁹⁴⁸. Na kap. w 1767 r/ bez powodzenia wziął udział w wyb. na prow. – w I skr. otrzymał 1 gł.²⁹⁴⁹, a także na kust. prow. – w

---

²⁹³¹ APBK, sygn. W-6, s. 494.

²⁹³² APBK, sygn. W-7, s. 436, 452, 489, 507.

²⁹³³ Ibidem, s. 530, 546.

²⁹³⁴ Ibidem, s. 577.

²⁹³⁵ Ibidem, s. 580, 595.

²⁹³⁶ Ibidem, s. 629.

²⁹³⁷ Ibidem, s. 645.

²⁹³⁸ Ibidem, s. 655.

²⁹³⁹ Ibidem, s. 671.

²⁹⁴⁰ Ibidem, s. 710.

²⁹⁴¹ Ibidem, s. 725; APBK, sygn. W-8, s. 553.

²⁹⁴² APBK, sygn. W-8, s. 551.

²⁹⁴³ Ibidem, s. 552.

²⁹⁴⁴ APBK, sygn. W-7, s. 752.

²⁹⁴⁵ Ibidem, s. 780.

²⁹⁴⁶ Ibidem, s. 790.

²⁹⁴⁷ APBK, sygn. W-10, s. 391.

²⁹⁴⁸ Ibidem, s. 825.

²⁹⁴⁹ Ibidem, s. 887.

II skr. otrzymał 1 gł.²⁹⁵⁰. Zm. 29 XII 1769 r. w Toruniu²⁹⁵¹. Jako były def. korzystał z tyt. *DH*. Realizował m. kar. nauk.

Michał Fung²⁹⁵² – 1749-1750

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne w 1713 r. przyjął habit w now. dla kustodii warsz. W 1714 r. w kustodii warsz. złożył prof.²⁹⁵³. 18 X 1716 r. w katedrze we Włocławku otrzymał pierwszą tonsurę i 4 mniejsze święcenia z rąk bp sufragana włocławskiego Wojciecha Ignacego Bardzińskiego, należał wówczas do klaszt. w Kaliszu jako stud. fil.²⁹⁵⁴. 19 X 1716 r. w kościele reformatów we Włocławku otrzymał święcenia subdiakonatu z rąk bp sufragana włocławskiego Wojciecha Ignacego Bardzińskiego, należał wówczas do klaszt. w Kaliszu jako stud. fil.²⁹⁵⁵. W l. 1722-1725 lek. fil. w Bydgoszczy²⁹⁵⁶, a w l. 1725-1726 lek. fil. w Łowiczu²⁹⁵⁷. W l. 1728-1729 wik. w Kobylinie, a równocześnie organista i nauczyciel muzyki²⁹⁵⁸. W l. 1729-1731 kazn. zw. w Przasnyszu²⁹⁵⁹. W 1730 r. na jego ręce w kościele w Bogatem k. Przasnysza wyrzekła się luteranizmu Regina Marynuszówna, w tym samym też r. w zakonym kościele ber. w Przasnyszu na jego ręce wyrzekła się luteranizmu Elżbieta z Prus, a z nieokreślonej herezji został uwolniony szlachcic Jakub Perplawski²⁹⁶⁰. W 1731 r. natomiast uwolnił z grzechu herezji nawracających się na katolicyzm luteran Michała Małeckiego, Mariannę Kopkową oraz Ludwika Rhodera z Prusa²⁹⁶¹. W l. 1731-1732 gw. w Łowiczu²⁹⁶². W 1732 r. powołany na gw. w Grodzisku Wielkopolskim²⁹⁶³. Poza kap. musiał jednak zostać przeniesiony na stanowisko gw. w Kościanie, bowiem na kap. w 1734 r.

---

²⁹⁵⁰Ibidem, s. 888.

²⁹⁵¹APBK, sygn. BKOl-2, s. 741.

²⁹⁵²W źródłach jako Michael Fung, Michael Fungk, Michael Funk, Michael Funck i Michael Funkt.

²⁹⁵³APBK, sygn. W-6, s. 195.

²⁹⁵⁴ADWł, sygn. ABSWłP 8 (98cz), k. 62r.

²⁹⁵⁵Ibidem, k. 62v.

²⁹⁵⁶APBK, sygn. W-7, s. 286, 319.

²⁹⁵⁷Ibidem, s. 341.

²⁹⁵⁸Ibidem, s. 387.

²⁹⁵⁹Ibidem, s. 404. Objęcie przezeń urzędu w 1729 roku można pogodzić z danymi z kroniki przasnyskiej, gdzie jest wymieniony jako ostatni kaznodzieja zwyczajny, który sprawował swój urząd w latach 1725-1729 (APBK, sygn. RGP-k-108, s. 110).

²⁹⁶⁰APBK, sygn. W-59, s. 61.

²⁹⁶¹Ibidem.

²⁹⁶²APBK, sygn. W-7, s. 434.

²⁹⁶³Ibidem, s. 450.

w Złoczewie jako gw. kościański posługiwał jako prefekt muzyki²⁹⁶⁴. W l. 1734-1735 lek. teol. mor. w Kościanie²⁹⁶⁵. W l. 1735-1737 kazn. zw. w Kadynach oraz organista²⁹⁶⁶. W l. 1737-1741 gw. w Ratowie²⁹⁶⁷. Na kap. w 1741 r. w Skępem jako gw. ratowski posługiwał jako gw. kap.²⁹⁶⁸. Na tejże kap. bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w I skr. uzyskał 4 gł.²⁹⁶⁹. W l. 1749-1750 gw. w Toruniu²⁹⁷⁰, a w l. 1750-1752 gw. w Kadynach²⁹⁷¹. Na kap. w 1752 r. w Koźminie jako gw. kadyński posługiwał jako spow. o. i br.²⁹⁷². Na tejże kap. bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał 4 gł.²⁹⁷³. W l. 1752-1753 wik. w Kadynach²⁹⁷⁴, a w l. 1753-1755 gw. w Stoczku Klasztornym²⁹⁷⁵. Na kap. w 1755 r. w Kościanie jako gw. ze Stoczka posługiwał jako hebdomadariusz²⁹⁷⁶. Na tejże kap. z powodzeniem wziął udział w wyb. do def. – uzyskanie 31 gł. w I skr. zapewniło mu mandat def. na l. 1755-1758²⁹⁷⁷. W l. 1758-1759 gw. w Stoczku Klasztornym²⁹⁷⁸. Zm. 27 I 1759 r. w Stoczku Klasztornym na stanowisku gw.²⁹⁷⁹. Jako były def. korzystał z tyt. *DH*. W 1732 r. obdarzony tyt. *PG*²⁹⁸⁰, a w 1758 r. tyt. *PP*²⁹⁸¹. Realizował mieszany typ kar. – podtyp kar. nauk. przer. na rzecz funkcji org.-spow. i kazn.

---

²⁹⁶⁴ APBK, sygn. W-6, s. 1017.

²⁹⁶⁵ APBK, sygn. W-7, s. 489.

²⁹⁶⁶ Ibidem, s. 507.

²⁹⁶⁷ Ibidem, s. 528, 546, 579.

²⁹⁶⁸ APBK, sygn. W-6, s. 1328.

²⁹⁶⁹ APBK, sygn. W-7, s. 577.

²⁹⁷⁰ Ibidem, s. 673. Pod tym samym rokiem błędnie wymieniony jako gwardian *in casum* – zob. APBK, sygn. W-7, s. 674.

²⁹⁷¹ APBK, sygn. W-7, s. 689.

²⁹⁷² APBK, sygn. W-8, s. 386.

²⁹⁷³ APBK, sygn. W-7, s. 710.

²⁹⁷⁴ Ibidem, s. 714.

²⁹⁷⁵ Ibidem, s. 725.

²⁹⁷⁶ APBK, sygn. W-8, s. 529.

²⁹⁷⁷ Ibidem, s. 551.

²⁹⁷⁸ APBK, sygn. W-7, s. 754.

²⁹⁷⁹ APBK, sygn. XXVI-1, s. 53.

²⁹⁸⁰ APBK, sygn. W-7, s. 462.

²⁹⁸¹ Ibidem, s. 759.

Ludwik Sąplawski – 1750-1752

Ur. się w 1707 lub 1708 r. Jego rodzice to Marcin i Jadwiga Sąplawscy – szlachcice. Na chrz. otrzymał imię Jakub, a na bierzm. Paweł. Pochodził z folwarku Sadłowo²⁹⁸². 19 VIII 1731 r. przyjął w now. warsz. habit z rąk o. Atanazego Grabowskiego – gw. i kust. warsz. W zak. przyjął imię Ludwik. Miał wówczas 23 l.²⁹⁸³. 23 XII 1731 r. na I wot. otrzymał 17 gł. za, przy 3 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Atanazy Grabowski oraz lek. teol. spek. Franciszek Winderlich²⁹⁸⁴. 4 IV 1732 r. na II wot. otrzymał 22 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Atanazy Grabowski oraz lek. teol. spek. Feliks Muszyński²⁹⁸⁵. 19 VIII 1732 r. na III wot. otrzymał komplet 17 gł. za, co poświadczyli ciż sami²⁹⁸⁶. 19 VIII 1732 r. złożył profesję na ręce o. Atanazego Grabowskiego – gw. i kust. pozn., co poświadczył o. Władysław Niwczyński – mistrz now. Potwierdził on to poświadczył własnoręcznym podpisem²⁹⁸⁷. W l. 1739-1741 kazn. paraf. w Świeciu²⁹⁸⁸. W l. 1741-1742 kazn. zw. w Świeciu²⁹⁸⁹, w 1741 r. także gw. *in casum*²⁹⁹⁰. 14 III 1742 r. prowincjał podczas kanonicznej wizytacji powołał go na gw. świeckiego w miejsce odwołanego z funkcji Fabiana Nęclichowskiego²⁹⁹¹. Na kap. w 1743 r. w Łęczycy jako gw. ze Świecia był spow. świeckich²⁹⁹². Kap. przedłużyła mu urząd w Świeciu na kolejny r.²⁹⁹³. Był więc gw. świeckim w l. 1742-1744. W l. 1746-1749 gw. i kust. warsz.²⁹⁹⁴. Na kap. w 1749 r. w Łowiczu jako gw. i kust. warsz. pełnił posługę jako *auditor causarum*²⁹⁹⁵. W l. 1749-1750 przełożony rezydencji w Łobzenicy²⁹⁹⁶. W l. 1750-1753 gw. toruński²⁹⁹⁷. Jako gw. toruński przewodniczył kanonicznym elekcjom władz Bractwa św. Anny w dn. 26 VII 1751 r.²⁹⁹⁸ i 20 VII 1752 r.²⁹⁹⁹. Na

---

²⁹⁸² AAW, sygn. 688, s. 7.

²⁹⁸³ Ibidem.

²⁹⁸⁴ Ibidem, s. 330.

²⁹⁸⁵ Ibidem, s. 329-330.

²⁹⁸⁶ Ibidem, s. 329.

²⁹⁸⁷ Ibidem, s. 134.

²⁹⁸⁸ AAP, sygn. AZ 3/7a, k. 22v.

²⁹⁸⁹ APBK, sygn. W-7, s. 582, 596.

²⁹⁹⁰ Ibidem, s. 579.

²⁹⁹¹ AAP, sygn. AZ 3/7a, k. 23v.

²⁹⁹² APBK, sygn. W-8, s. 43.

²⁹⁹³ APBK, sygn. W-7, s. 609.

²⁹⁹⁴ Ibidem, s. 644, 655.

²⁹⁹⁵ APBK, sygn. W-8, s. 217.

²⁹⁹⁶ APBK, sygn. W-7, s. 673.

²⁹⁹⁷ Ibidem, s. 689, 710.

²⁹⁹⁸ AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 13v.

kap. w 1752 r. w Koźminie jako gw. toruński był spow. o. i br.³⁰⁰⁰. W l. 1756-1758 ponownie gw. świecki³⁰⁰¹. Na kap. w 1758 r. w Warcie jako gw. świecki pełnił posługę jako *auditor causarum*³⁰⁰². Na tejże kap. dzięki uzyskaniu już w I skr. 30 gł. został wybrany na l. 1758-1761 na kust. prow.³⁰⁰³. W l. 1761-1764 gw. skępski³⁰⁰⁴. Właśnie na tym stanowisku wymienia go spis z 1762 r.³⁰⁰⁵. Na kap. w 1764 r. w Ostrołęce jako gw. skępski był spow. o. i br.³⁰⁰⁶. W l. 1767-1768 po raz trzeci gw. świecki³⁰⁰⁷. Zm. 30 X 1772 r. w Świeciu³⁰⁰⁸. W 1749 r. obdarzony tyt. *PG*³⁰⁰⁹, w 1752 r. tyt. *DA*³⁰¹⁰, a w 1759 r. tyt. *ARP*³⁰¹¹. Realizował m. kar. kazn., szybko zdominowany przez funkcje kierownicze.

Roman Wróblewski – 1753-1756

Także gw. toruński w l. 1747-1749.

Leon Ślęciochowicz – 1756-1758

Ur. się w 1724 lub 1725 r. Na chrz. otrzymał imię Jakub, a na bierzm. Andrzej. Jego rodzice to Kazimierz i Agnieszka Ślęciochowiczowie – mieszczenie. Pochodził z Krobii³⁰¹². 28 VI 1743 r. przyjął w now. pozn. habit z rąk o. Antoniego Michałowicza – gw. i kust. pozn. W zak. przyjął imię Leon. Miał wówczas 18 l. i wykształcenie na poziomie klasy poezji³⁰¹³. W l. 1752-1753 kazn. świąt. w Grodzisku Wielkopolskim³⁰¹⁴, a w l. 1753-1755 kazn. zw. w Kobylinie³⁰¹⁵. W l. 1755-1756 kazn.

---

²⁹⁹⁹Ibidem.

³⁰⁰⁰APBK, sygn. W-8, s. 386.

³⁰⁰¹APBK, sygn. W-7, s. 739.

³⁰⁰²APBK, sygn. W-8, s. 643.

³⁰⁰³APBK, sygn. W-7, s. 753.

³⁰⁰⁴Ibidem, s. 790, 805.

³⁰⁰⁵APBK, sygn. W-10, s. 393.

³⁰⁰⁶APBK, sygn. W-8, s. 894.

³⁰⁰⁷APBK, sygn. W-7, s. 890.

³⁰⁰⁸APBK, sygn. XXVI-1, s. 593.

³⁰⁰⁹APBK, sygn. W_7, s. 682.

³⁰¹⁰Ibidem, s. 718.

³⁰¹¹Ibidem, s. 772.

³⁰¹²APBK, sygn. S-po-1, s. 81.

³⁰¹³Ibidem.

³⁰¹⁴APBK, sygn. W-7, s. 715.

³⁰¹⁵Ibidem, s. 727.

zw. w Koźminie³⁰¹⁶, a w l. 1756-1758 gw. w Toruniu³⁰¹⁷. W l. 1759-1761 kazn. zw. w Grodzisku Wielkopolskim³⁰¹⁸. Spis z 1762 r. wymienia go jako wik. w Kobylinie³⁰¹⁹. Spis z 1773 r. wymienia go jako spow. w Koźminie³⁰²⁰. W l. 1780-1782 spow. sióstr bernardynek *in casum*³⁰²¹. Zm. 31 VIII 1782 r. w Kobylinie³⁰²². W 1762 r. obdarzony tyt. *PG*³⁰²³. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z org.-spow.

Piotr Wejermiller³⁰²⁴ – 1758-1761

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 26 X 1741 roku przyjął habit w now. skępskim. 26 X 1742 roku złożył prof. w now. ber. w Skępem³⁰²⁵. W l. 1750-1752 wik. we Wschowie³⁰²⁶. W l. 1752-1753 wik. w Toruniu³⁰²⁷ oraz gw. *in casum*³⁰²⁸. Jako wik. sprawował w Toruniu funkcję wicesuperiora – zastępcy gw.. 26 VII 1753 r. jako wicesuperior przewodniczył kanonicznej elekcji władz Bractwa św. Anny³⁰²⁹. W l. 1753-1756 gw. w Nowem³⁰³⁰. Na kap. w 1755 r. w Kościanie jako gw. nowski był pref. zakrystii³⁰³¹. W l. 1756-1758 wik. w Zamartem³⁰³². W l. 1758-1761 gw. toruński³⁰³³. Jako gw. przewodniczył kanonicznym elekcjom władz Bractwa św. Anny w 1759 r.

---

³⁰¹⁶APBK, sygn. W-8, s. 557.

³⁰¹⁷APBK, sygn. W-7, s. 739.

³⁰¹⁸Ibidem, s. 771.

³⁰¹⁹APBK, sygn. W-10, s. 378.

³⁰²⁰ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 37v.

³⁰²¹APBK, sygn. W-7, s. 1075.

³⁰²²APBK, sygn. XXVI-1, s. 480.

³⁰²³APBK, sygn. W-7, s. 720.

³⁰²⁴W źródłach jako Petrus Wejermiller, Petrus Welejmiler, Petrus Wegermiller, Petrus Wejermillwe.

³⁰²⁵APBK, sygn. W-8, s. 34.

³⁰²⁶APBK, sygn. W-7, s. 695.

³⁰²⁷Ibidem, s. 713.

³⁰²⁸Ibidem, s. 711.

³⁰²⁹AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 14r.

³⁰³⁰APBK, sygn. W-7, s. 724; APBK, sygn. W-8, s. 553. Pod rokiem 1753 także błędna informacja, jakoby miał zostać równocześnie wikariuszem toruńskim (APBK, sygn. W-7, s. 730), a powoływanie na urzędy w dwóch różnych miejscach nie było praktykowane. Na podstawie składu kapituły z 1755 roku w Kościanie wiemy, że prawdziwa musiała być informacja dotycząca gwardianatu w Nowem – patrz niżej.

³⁰³¹APBK, sygn. W-8, s. 529.

³⁰³²APBK, sygn. W-7, s. 743.

³⁰³³Ibidem, s. 754, 768.

(zapewne tradycyjnie 26 VII)³⁰³⁴ i w 1760 r. (zapewne tradycyjnie 26 VII)³⁰³⁵. Na kap. w 1761 r. w Kaliszu jako gw. toruński pełnił posługę jako *incisor*³⁰³⁶. W l. 1761-1762 wik. w Gołańczy³⁰³⁷. Poza kap. w 1762 r. przeniesiony na stanowisko wik. w Świeciu, bowiem spis z 1762 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku³⁰³⁸. Zakładam, że na urzędzie pozostał do 1764 r. W l. 1764-1767 ponownie gw. toruński³⁰³⁹. Jako gw. toruński przewodniczył kanonicznym elekcjom władz Bractwa św. Anny w 1765 r. (zapewne tradycyjnie 26 VII)³⁰⁴⁰, 1766 r. (zapewne tradycyjnie 26 VII)³⁰⁴¹ i 1767 r. (zapewne tradycyjnie 26 VII)³⁰⁴². W l. 1768-1774 po raz trzeci gw. toruński³⁰⁴³. Spis z 1773 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku³⁰⁴⁴. Jako gw. toruński przewodniczył kanonicznym elekcjom władz Bractwa św. Anny 26 VII 1769 r.³⁰⁴⁵ i 26 VII 1773 r.³⁰⁴⁶. Na kap. w 1770 r. w Grodzisku bez powodzenia kandydował w wyb. do def., w I skr. otrzymał 3 gł.³⁰⁴⁷. Na kap. w 1773 r. w Poznaniu znowu bez powodzenia kandydował w wyborach do def., w I skr. otrzymał 3 gł.³⁰⁴⁸, a w II skr. 1 gł.³⁰⁴⁹. W l. 1774-1776 gw. *in casum*³⁰⁵⁰. W 1776 r. powołany na przełożonego rezydencji

---

³⁰³⁴AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 15v. Zobacz liczne elekcje poprzednie (np. elekcja z 1758 roku – AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 15r) i wybrane następujące (np. elekcja z 1769 roku – AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 17v).

³⁰³⁵Ibidem.

³⁰³⁶APBK, sygn. W-8, s. 749.

³⁰³⁷APBK, sygn. W-7, s. 792, 808.

³⁰³⁸APBK, sygn. W-10, s. 380.

³⁰³⁹APBK, sygn. W-7, s. 829, 851.

³⁰⁴⁰AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 16v. Przypuszczenie odnośnie do daty dziennej – zob. przypis dotyczący elekcji z 1759 roku.

³⁰⁴¹Ibidem.

³⁰⁴²AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 17r. Przypuszczenie odnośnie do daty dziennej – zob. przypis dotyczący elekcji z 1759 roku.

³⁰⁴³APBK, sygn. W-7, s. 912, 941, 957, 974.

³⁰⁴⁴ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, 44r.

³⁰⁴⁵AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 17v.

³⁰⁴⁶Ibidem, k. 19v.

³⁰⁴⁷APBK, sygn. W-7, s. 939.

³⁰⁴⁸Ibidem, s. 971.

³⁰⁴⁹Ibidem.

³⁰⁵⁰Ibidem, s. 995.

w Łobżenicy³⁰⁵¹. Zm. 18 IX 1776 r. w Łobżenicy na stanowisku przełożonego³⁰⁵². W 1758 r. obdarzony tyt. *CE*³⁰⁵³, w 1767 r. tyt. *RP*³⁰⁵⁴, a w 1770 r. tyt. *DA*³⁰⁵⁵. Realizował m. kar. org.-spow.

Roman Wróblewski – 1761-1762

Także gw. klaszt. toruńskiego w l. 1752-1755.

Stefan Gaszyński – 1762-1764

Ur. się w 1714 lub 1715 r. Na chrz. otrzymał imię Tomasz, a na bierzm. Franciszek. Jego rodzice to Maciej i Jadwiga Gaszyńscy – mieszczanie. Pochodził ze wsi Kania³⁰⁵⁶. 3 VIII 1733 r. przyjął w now. warsz. habit z rąk o. Atanazego Grabowskiego – gw. i kust. warsz. W zak. przyjął imię Stefan. Miał wówczas 18 l. i wykształcenie na poziomie klasy retoryki³⁰⁵⁷. 27 II 1734 r. na I wot. otrzymał 18 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczili lek. teol. spek. Franciszek Winderlich oraz lek. teol. spek. Mateusz Rożnerski³⁰⁵⁸. 12 VI 1734 r. na II wot. otrzymał 12 gł. za, przy 3 gł. przeciw, co poświadczili gw. i kust. warsz. Atanazy Grabowski oraz wik. warsz. Sebastian Zasławski³⁰⁵⁹. 1 VIII 1734 r. na III wot. otrzymał 13 gł. za, co poświadczili były def. Władysław Golbacki oraz lek. teol. spek. Mateusz Rożnerski³⁰⁶⁰. 3 VIII 1734 r. złożył w now. warsz. prof.na ręce o. Władysława Golbackiego – lek. teol. spek., co poświadczyl o. Teodor Nieswandt – mistrz now. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem³⁰⁶¹. W l. 1741-1744 lek. teol. mor. w Kościanie³⁰⁶², a w l. 1744-1746 lek. fil. w Łowiczu³⁰⁶³. W l. 1746-1749 ponownie lek. teol. mor. w Kościanie³⁰⁶⁴ oraz dodatkowo gw. *in casum*³⁰⁶⁵. W l. 1749-1750 gw. w Warcie³⁰⁶⁶, a w l. 1750-1755

---

³⁰⁵¹Ibidem, s. 1014.

³⁰⁵²APBK, sygn. XXVI-1, s. 509.

³⁰⁵³APBK, sygn. W-7, s. 759.

³⁰⁵⁴Ibidem, s. 899.

³⁰⁵⁵Ibidem, s. 949.

³⁰⁵⁶AAW, sygn. 688, k. 10.

³⁰⁵⁷Ibidem.

³⁰⁵⁸Ibidem, s. 237.

³⁰⁵⁹Ibidem.

³⁰⁶⁰Ibidem, s. 236.

³⁰⁶¹Ibidem, s. 136.

³⁰⁶²APBK, sygn. W-7, s. 595, 610.

³⁰⁶³Ibidem, s. 629.

³⁰⁶⁴Ibidem, s. 646, 660.

³⁰⁶⁵Ibidem, s. 645, 656.

gw. w Kaliszu³⁰⁶⁷. Na kap. w 1755 r. bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał za ledwie 1 gł.³⁰⁶⁸. W l. 1758-1759 lek. teol. mor. w Kobylinie³⁰⁶⁹, a w l. 1759-1761 lek. teol. mor. w Toruniu³⁰⁷⁰. W l. 1761-1762 lek. teol. mor. w Kobylinie³⁰⁷¹ oraz gw. *in casum*³⁰⁷². W l. 1762-1764 gw. w Toruniu³⁰⁷³. Spis z 1762 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku³⁰⁷⁴. Na kap. w Ostrołęce w 1764 r. wziął z powodzeniem udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał 18 gł.³⁰⁷⁵, w II skr. 17 gł.³⁰⁷⁶, w III skr. 18 gł.³⁰⁷⁷ i w IV skr. 23 gł.³⁰⁷⁸, co zapewniło mu mandat def. na l. 1764-1767. W l. 1767-1770 gw. w Koźminie³⁰⁷⁹. W l. 1771-1774 ponownie gw. w Koźminie³⁰⁸⁰. Spis z 1773 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku³⁰⁸¹. Zm. 28 VIII 1783 r. w Koźminie³⁰⁸². W 1749 r. obdarzony tyt. *PG*³⁰⁸³, a w 1768 r. tyt. *ARP*³⁰⁸⁴. Jako były def. korzystał z tyt. *DH*.

Piotr Wejermiller – 1764-1767

Także gw. klaszt. ber. w Toruniu w l. 1756-1759.

---

³⁰⁶⁶Ibidem, s. 673.

³⁰⁶⁷Ibidem, s. 688, 710, 724.

³⁰⁶⁸APBK, sygn. W-8, s. 551.

³⁰⁶⁹APBK, sygn. W-7, s. 755.

³⁰⁷⁰Ibidem, s. 769.

³⁰⁷¹Ibidem, s. 791.

³⁰⁷²Ibidem, s. 790.

³⁰⁷³Ibidem, s. 805.

³⁰⁷⁴APBK, sygn. W-10, s. 391.

³⁰⁷⁵APBK, sygn. W-7, s. 826.

³⁰⁷⁶Ibidem, s. 827.

³⁰⁷⁷Ibidem.

³⁰⁷⁸Ibidem.

³⁰⁷⁹Ibidem, s. 870, 912.

³⁰⁸⁰Ibidem, s. 957, 974.

³⁰⁸¹ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, 37v.

³⁰⁸²APBK, sygn. XXVI-, s. 457.

³⁰⁸³APBK, sygn. W-7, s. 542.

³⁰⁸⁴Ibidem, s. 737.

Telesfor Kałczyński – 1767-1768

Ur. się w 1718 lub 1719 r. Jego rodzice to Franciszek i Marianna Kałczyńscy – z zamożnego mieszczaństwa. Na chrz. otrzymał imię Paweł. Nie przyjął bierzm. przed wstąpieniem do zak. Pochodził z Lubawy³⁰⁸⁵. 29 IX 1746 r. przyjął w now. warsz. habit z rąk o. Franciszka Przemkowskiego – wik. warsz.. Miał wówczas 17 l.³⁰⁸⁶. 8 II 1747 r. na I wot. otrzymał 24 gł. za, przy 3 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Ludwik Sąpłowski oraz były prow. Mateusz Roźnerski³⁰⁸⁷. 31 V 1747 r. na II wot. otrzymał 19 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli ciż sami³⁰⁸⁸. 28 IX 1747 r. na III wot. otrzymał 19 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli lek. jub. Franciszek Przemkowski i wik. warsz. Piotr Liwiński³⁰⁸⁹. 29 IX 1747 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Hipolita Myka – lek. teol., co poświadczył o. Norbert Choszczyński – zastępca mistrza now.³⁰⁹⁰. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem³⁰⁹¹. W l. 1755-1759 lek. fil. w Bydgoszczy³⁰⁹², a w l. 1759-1761 lek. fil. w Piotrkowie³⁰⁹³. W 1761 r. wziął udział w konk. na lek. teol., gdzie otrzymał 41 pkt na 60 możliwych. Był to najslabszy z wyników w tym konk., chociaż zapewniający prawo wzięcia udziału w przyszłości w kolejnym konk.³⁰⁹⁴. W l. 1761-1764 kazn. zw. w Toruniu³⁰⁹⁵ oraz promotor Bractwa św. Anny³⁰⁹⁶. W 1762, 1763 i 1764 roku jako promotor bracki współprzewodniczył kanonicznym elekcjom w toruńskim Bractwie św. Anny. Spis z 1762 r. wymienia go jako kazn. zw. w Toruniu³⁰⁹⁷. W l. 1765-1767 gw. w Przasnyszu³⁰⁹⁸, a w l. 1767-1768 gw. w Toruniu³⁰⁹⁹. W l. 1768-1770 lek. ret. w Górcie Klasztornej³¹⁰⁰. W l. 1770-1773 gw.

---

³⁰⁸⁵ AAW, sygn. 688, s. 23.

³⁰⁸⁶ Ibidem.

³⁰⁸⁷ Ibidem, s. 305.

³⁰⁸⁸ Ibidem, s. 304.

³⁰⁸⁹ Ibidem, s. 303.

³⁰⁹⁰ Ibidem, s. 145.

³⁰⁹¹ Ibidem.

³⁰⁹² APBK, sygn. W-8, s. 558; APBK, sygn. W-7, s. 741, 755.

³⁰⁹³ APBK, sygn. W-7, s. 769.

³⁰⁹⁴ Ibidem, s. 782.

³⁰⁹⁵ Ibidem, s. 793, 809.

³⁰⁹⁶ Patrz niżej.

³⁰⁹⁷ APBK, sygn. W-10, s. 391.

³⁰⁹⁸ APBK, sygn. W-7, s. 859. Objęcie przezeń w 1765 roku roku urzędu gwardiana przasnyskiego potwierdza również kronika przasnyska (APBK, sygn. RGP-k-108, s. 121).

³⁰⁹⁹ APBK, sygn. W-7, s. 890.

³¹⁰⁰ Ibidem, s. 914.

i kust. pozn.³¹⁰¹. Spis zz 1773 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku³¹⁰². Na kap. w 1773 r. w Poznaniu posługiwał jako *disquisitor*³¹⁰³. Na tejże kap. bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w I skrutacji otrzymał zaledwie 4 gł.³¹⁰⁴, a w II skr. zaledwie 2 gł.³¹⁰⁵. Został jednak powołany na sekretarza prow.³¹⁰⁶, który to urząd sprawował do swojej śmierci. Zm. 29 VI 1776 r. w Skępem³¹⁰⁷. W 1761 r. obdarzony tyt. *PG*³¹⁰⁸, a w 1768 r. tyt. *RP*³¹⁰⁹. Realizował mieszany typ kar. – podtyp kar. nauk. przer.

Piotr Wejermiller – 1768-1774

Także gw. klaszt. Ber. w Toruniu w l. 1764-1767.

Cyriak Kelch – 1774-1776

Ur. się w 1729 lub 1730 r. w Braniewie. Jego rodzice to Michał i Katarzyna Kelchowie – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Jan. Nie przyjął bierzm. przed wstąpieniem do klaszt.³¹¹⁰. W 1739 r. zapisał się do klasy infima w kolegium jezuickim w Braniewie³¹¹¹. 8 VIII 1748 przyjął w now. pozn. habit z rąk o. Jana Kapistrana Szysieckiego. Miał wówczas 18 l. i wykształcenie na poziomie logiki – czyli pierwszej klasy fil. W zak. przybrał imię Cyriak³¹¹². Na I wot. 16 XI 1748 r. otrzymał komplet 24 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Antoni Michałowicz oraz lek. teol. spek. Feliks Nagraykowski³¹¹³. Na II wot. 20 II 1749 r. otrzymał 27 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Piotr Nowicki oraz def. gen. Jan Kapistran Szysiecki³¹¹⁴. Na III wot. 17 V 1749 r.

---

³¹⁰¹Ibidem, s. 941, 957.

³¹⁰²ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, 28r.

³¹⁰³Ibidem, s. 972.

³¹⁰⁴Ibidem, s. 971.

³¹⁰⁵Ibidem.

³¹⁰⁶Ibidem, s. 973.

³¹⁰⁷APBK, sygn. XXVI-1, s. 347.

³¹⁰⁸APBK, sygn. W-7, s. 796.

³¹⁰⁹Ibidem, s. 918.

³¹¹⁰APBK, sygn. S-po-1, s. 86.

³¹¹¹*Die Schüler des Braunsberger Gymnasiums...*, s. 71.

³¹¹²APBK, sygn. S-po-1, s. 86.

³¹¹³Ibidem, s. 325.

³¹¹⁴Ibidem.

otrzymał 22 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli ciż sami³¹¹⁵. Na IV wot. 3 VIII 1749 r. otrzymał komplet 25 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Ludwik Dzięmbiński oraz def. gen. Jan Kapistran Szysiecki³¹¹⁶. 8 VIII 1749 r. złożył prof. na ręce o. Ludwika Dzięmbińskiego – gw. i kust. pozn., co poświadczył o. Józef Kazimierski – mistrz now.³¹¹⁷. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem³¹¹⁸. W l. 1755-1759 lek. fil. w Piotrkowie Trybunalskim³¹¹⁹, w l. 1759-1761 lek. fil. w Warszawie³¹²⁰. W l. 1761-1768 lek. teol. spek. w Toruniu³¹²¹. Właśnie na tym stanowisku wymienia go spis z k. 1762 r. W 1764 r. bez powodzenia kandydował na def. – w pierwszej skr. otrzymał 1 gł.³¹²², a w drugiej skrutacji również otrzymał 1 gł.³¹²³, co nie pozwoliło mu na objęcie mandatu def. akt. W 1767 r. po raz drugi bez powodzenia kandydował na def. – w pierwszej skr. otrzymał 12 gł.³¹²⁴, w drugiej skr. 16 gł.³¹²⁵, w trzeciej skr. 12 gł.³¹²⁶, a w czwartej skr. 8 gł.³¹²⁷. W l. 1768-1770 lek. teol. w Poznaniu³¹²⁸. 9 lat wykładania teol. spek. zapewniło mu jub. i dożywotnie członkostwo we władzach prow. W l. 1770-1773 kust. prow. – wygrał na kap. wybory z wynikiem 37 gł.³¹²⁹. Spis z 1773 r. wymienia go jako kust. prow. i dyrektora studium teol. w Toruniu³¹³⁰. Na kap. w 1773 r. bez powodzenia kandydował na prow. – otrzymał jednak tylko 6 gł.³¹³¹. W l. 1774-1776 gw. toruński³¹³². W 1776 r. bez powodzenia kandydował w wyb. do def. – w pierwszej skr. otrzymał tylko 5 gł.³¹³³. W l. 1777-1780 ponownie gw. toruński³¹³⁴. W 1779 r.

---

³¹¹⁵Ibidem, s. 326.

³¹¹⁶Ibidem, s. 327.

³¹¹⁷Ibidem, s. 215.

³¹¹⁸Ibidem.

³¹¹⁹APBK, sygn. W-8, s. 558; APBK, sygn. W-7, s. 741, 755.

³¹²⁰APBK, sygn. W-7, s. 769.

³¹²¹Ibidem, s. 791, 807, 831, 852, 891.

³¹²²Ibidem, s. 826.

³¹²³Ibidem.

³¹²⁴Ibidem, s. 888.

³¹²⁵Ibidem.

³¹²⁶Ibidem, s. 889.

³¹²⁷Ibidem.

³¹²⁸Ibidem, s. 913.

³¹²⁹Ibidem, s. 938.

³¹³⁰ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, 44r.

³¹³¹Ibidem, s. 970.

³¹³²Ibidem, s. 993.

³¹³³Ibidem, s. 1011.

³¹³⁴Ibidem, s. 1025, 1047.

z 1 głosem poparcia przegrał wybory do def. i na prowincję.³¹³⁵ W l. 1783-1785 gw. w Kadynach³¹³⁶.
Zm. 27 VIII 1785 r. w Elblągu, pochowany w Kadynach³¹³⁷. Realizował m. .kar. nauk.

Franciszek Blockhagen – 1776-1777

Ur. się w 1726 lub 1727 r. Na chrz. otrzymał imię Andrzej, a na bierzm. Juda Tadeusz. Jego rodzice to Jan i Elżbieta Blockhagenowie – zamożni mieszczanie. Pochodził z Reszla³¹³⁸. 1 I 1750 r. przyjął w konwencie w Stoczku Klasztornym habit z rąk o. Franciszka Winderlicha, a 24 I 1750 r. przybył wieczorem do now. warsz. Miał wówczas 23 l.³¹³⁹. 6 VI 1750 r. na I wot. otrzymał komplet 24 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Bonawentura Kopaczewski oraz def. akt. Józef Gurski³¹⁴⁰. 29 IX 1750 r. na II wot. otrzymał komplet 24 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Dominik Elewski oraz def. akt. Józef Gurski³¹⁴¹. 23 I 1751 r. na III wot. wreszcie otrzymał komplet gł. za, co poświadczyli były prowinc. Mateusz Rożnerski oraz wik. warsz. Stanisław Przyłowski³¹⁴². 25 I 1751 r. złożył w now. warsz. prof. na ręce o. Bonawentury Kopaczewskiego – gw. i kust. warsz., co poświadczył o. Hipolit Bahr – mistrz now. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem³¹⁴³. W l. 1758-1759 pełnił funkcję kazn. niem. w Gołańczy³¹⁴⁴, a w l. 1759-1761 kazn. świąt. niem. w Zamartem³¹⁴⁵. W l. 1761-1764 gw. w Zamartem³¹⁴⁶. Na tym właśnie stanowisko odnotowuje go spis z 1762 r.³¹⁴⁷. W l. 1767-1768 gw. *in casum*³¹⁴⁸, a w l. 1768-1774 gw. w Kaliszu³¹⁴⁹. Na kap. w 1770 r. bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w pierwszej skr. otrzymał 1 gł.³¹⁵⁰. Spis z 1773 r. wymienia go właśnie jako gw. kaliskiego³¹⁵¹. Na kap. w 1773 roku

---

³¹³⁵Ibidem, s. 1046.

³¹³⁶Ibidem, s. 1117.

³¹³⁷APBK, sygn. XXVI-1, s. 465.

³¹³⁸AAW, sygn. 688, s. 26.

³¹³⁹Ibidem.

³¹⁴⁰Ibidem, s. 299.

³¹⁴¹Ibidem, s. 298.

³¹⁴²Ibidem, s. 297.

³¹⁴³Ibidem, s. 148.

³¹⁴⁴APBK, sygn. W-7, s. 757.

³¹⁴⁵Ibidem, s. 771.

³¹⁴⁶Ibidem, s. 789, 801.

³¹⁴⁷APBK, sygn. W-10, s. 381.

³¹⁴⁸APBK, sygn. W-7, s. 891.

³¹⁴⁹Ibidem, s. 912, 941, 957, 974.

³¹⁵⁰Ibidem, s. 939.

³¹⁵¹ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych,

ponownie bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał 9 gł.³¹⁵², w II skr. otrzymał 7 gł.³¹⁵³, a w III skr. otrzymał 1 gł.³¹⁵⁴. W l. 1774-1776 gw. *in casum*³¹⁵⁵, a w l.1776-1777 gw. w Toruniu³¹⁵⁶. W l. 1779-1782 przełożony rezydencji w Łobżenicy³¹⁵⁷ oraz gw. *in casum*³¹⁵⁸. Na kap. z 1782 r. bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał 15 gł.³¹⁵⁹, w II skr. 8 gł.³¹⁶⁰, a w III skr. 1 gł.³¹⁶¹. W l. 1782-1783 gw. w Barczewie na Warmii³¹⁶², a w l. 1783-1786 gw. w Ostrzeszowie³¹⁶³. Na kap. w 1785 r. bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał 2 gł.³¹⁶⁴, a w II skr. załedwie 1 gł.³¹⁶⁵. Zm. 27 XII 1799 r. w Ostrzeszowie³¹⁶⁶. W 1762 r. obdarzony tyt. *PG*³¹⁶⁷, w 1768 r. tyt. *RP*³¹⁶⁸, w 1770 r. tyt. *DA*³¹⁶⁹, a w 1782 roku tyt. *ARP*³¹⁷⁰. W 1788 r. odznaczony został z kolei tyt. *PP* zapewniającym mu dożywotnie członkostwo w zarządzie prow.³¹⁷¹. Realizował m. kar. kazn., z czasem zupełnie zdominowany przez funkcje kierownicze.

Cyriak Kelch – 1777-1780

Także gw. klaszt. Ber. w Toruniu w l. 1774-1776.

31r.

³¹⁵²Ibidem, s. 971.

³¹⁵³Ibidem.

³¹⁵⁴Ibidem.

³¹⁵⁵Ibidem, s. 993.

³¹⁵⁶Ibidem, s. 1014.

³¹⁵⁷Ibidem, s. 1047, 1074.

³¹⁵⁸Ibidem.

³¹⁵⁹Ibidem, s. 1096.

³¹⁶⁰Ibidem.

³¹⁶¹Ibidem.

³¹⁶²Ibidem, s. 1098.

³¹⁶³Ibidem, s. 1116, 1141.

³¹⁶⁴Ibidem, s. 1039.

³¹⁶⁵Ibidem.

³¹⁶⁶APBK, sygn. BKOl-2, s. 739.

³¹⁶⁷APBK, sygn. W-7, s. 756.

³¹⁶⁸Ibidem, s. 820.

³¹⁶⁹Ibidem, s. 911.

³¹⁷⁰Ibidem, s. 1023.

³¹⁷¹Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu, Dział Zbiorów Specjalnych, rkps nr 57, k. 35v.

Eryk Depiński – 1780-1782

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 25 I 1762 r. przyjął w Skępem habit. 25 I 1762 r. w now. ber. w Skępem złożył prof.³¹⁷². Spis z 1762 r. wymienia go jako stud. teol. mor. w Świeciu nad Wisłą, nie miał on jeszcze wówczas święceń prez.³¹⁷³. Spis z 1773 r. wymienia go jako spow. i kwestarza w klaszt. w Toruniu³¹⁷⁴. W l. 1776-1780 wik. w Górcie Klasztornej³¹⁷⁵. W l. 1780-1782 gw. w Toruniu³¹⁷⁶, w l. 1782-1783 wik. w Poznaniu³¹⁷⁷, a w r. 1783 wik. w Toruniu³¹⁷⁸. Zm. 28 X 1783 r. w Toruniu³¹⁷⁹. W 1779 r. obdarzony tyt. *CE*³¹⁸⁰. Realizował m. kar. org.-spow.

Jan Kanty Krzemkowski – 1782-1783

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 25 X 1755 r. przyjął w now. skępskim habit. 25 X 1756 r. złożył w now. ber. w Skępem prof.³¹⁸¹. Spis z 1762 r. wymienia go jako stud. teol. spek. w Toruniu, miał już wówczas za sobą święcenia kapłańskie³¹⁸². W l. 1764-1765 kazn. paraf. w Przasnyszu³¹⁸³, w l. 1765-1767 kazn. zw. w Barczewie na Warmii³¹⁸⁴. W l. 1767-1770 kazn. zw. w Ratowie³¹⁸⁵, a w l. 1770-1771 kazn. zw. w Strzegocinie³¹⁸⁶. W l. 1771-1774 kazn. zw. w Bydgoszczy³¹⁸⁷. Spis z 1773 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku³¹⁸⁸. W l. 1774-1776 wik. w

---

³¹⁷² APBK, sygn. W-8, s. 643.

³¹⁷³ APBK, sygn. W-10, s. 380.

³¹⁷⁴ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, 44v.

³¹⁷⁵ APBK, sygn. W-7, s. 1015, 1030, 1052.

³¹⁷⁶ Ibidem, s. 1074.

³¹⁷⁷ Ibidem, s. 1113.

³¹⁷⁸ Ibidem, s. 1122.

³¹⁷⁹ APBK, sygn. XXVI-1, s. 593.

³¹⁸⁰ APBK, sygn. W-7, s. 999.

³¹⁸¹ APBK, sygn. W-8, s. 639.

³¹⁸² APBK, sygn. W-10, s. 391.

³¹⁸³ APBK, sygn. W-7, s. 834.

³¹⁸⁴ Ibidem, s. 855.

³¹⁸⁵ Ibidem, s. 896, 917.

³¹⁸⁶ Ibidem, s. 946

³¹⁸⁷ Ibidem, s. 959, 978.

³¹⁸⁸ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, 34r.

Grodzisku³¹⁸⁹ oraz gw. *in casum*³¹⁹⁰. W l. 1779-1782 kazn. dla siostr benedyktynek w Toruniu³¹⁹¹, w l. 1780-1782 także gw. *in casum*³¹⁹². W l. 1782-1783 gw. w Toruniu³¹⁹³, a w l. 1783-1785 kazn. swiat. w Świeciu³¹⁹⁴ oraz spow. siostr *in casum*³¹⁹⁵. W l. 1786-1788 kazn. zw. w Nowem³¹⁹⁶. Zm. 12 III 1809 r. w Kobylinie³¹⁹⁷. Obdarzony w 1773 r. tyt. *PG*³¹⁹⁸, w 1786 r. tyt. *RP*³¹⁹⁹. Realizował m. kar. kazn.

Jakub Dost – 1783-1786

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 25 VII 1757 r. przyjął w now. ber. w Skępem habit. 25 VII 1758 roku złożył w Skępem prof.³²⁰⁰. 19 XII 1761 r. w katedrze w Chełmży otrzymał pierwszą tonsurę i 4 mniejsze święcenia, należał wówczas do klaszt. w Toruniu³²⁰¹. 6 III 1762 r. w katedrze w Chełmży otrzymał święcenia subdiakonatu, należał wówczas do klaszt. w Toruniu³²⁰². 14 III 1762 r. w katedrze w Chełmży otrzymał święcenia diakonatu, należał wówczas do klaszt. w Toruniu³²⁰³. Spis z 1762 r. wymienia go jako spow. i kwestarza w Toruniu³²⁰⁴. W l. 1767-1770 wik. w Toruniu³²⁰⁵. W l. 1770-1771 wik. w Ostrołęce³²⁰⁶, a w l. 1771-1774 ponownie wik. w Toruniu³²⁰⁷ oraz gw. *in casum*³²⁰⁸. Spis z 1773 r. wymienia go właśnie jako wik. w Toruniu³²⁰⁹. W l. 1774-1780

---

³¹⁸⁹Ibidem, s. 996.

³¹⁹⁰Ibidem, s. 995.

³¹⁹¹Ibidem, s. 1050, 1078.

³¹⁹²Ibidem, s. 1074.

³¹⁹³Ibidem, s. 1098.

³¹⁹⁴Ibidem, s. 1120.

³¹⁹⁵Ibidem, s. 1118.

³¹⁹⁶Ibidem, s. 1166.

³¹⁹⁷APBK, sygn. XXVI-1, s. 131.

³¹⁹⁸APBK, sygn. W-7, s. 984.

³¹⁹⁹Ibidem, s. 1170.

³²⁰⁰APBK, sygn. W-8, s. 639.

³²⁰¹ADPelp, sygn. C 54a, s. 46.

³²⁰²Ibidem, s. 47.

³²⁰³Ibidem.

³²⁰⁴APBK, sygn. W-10, s. 391.

³²⁰⁵APBK, sygn. W-7, s. 893, 915.

³²⁰⁶Ibidem, s. 944.

³²⁰⁷Ibidem, s. 959, 976.

³²⁰⁸Ibidem, s. 958, 975.

³²⁰⁹ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, 44r.

gw. w Górcie Klasztornej³²¹⁰. W l. 1780-1783 po raz trzeci wik. w Toruniu³²¹¹, w l. 1782-1783 dodatkowo gw. *in casum*³²¹². W l. 1783-1786 gw. w Toruniu³²¹³. W l. 1788-1789 oraz w l. 1791-1792 wik. w Przasnyszu³²¹⁴. Spis z 1803 r. wymienia go jako spow. w Nowem nad Wisłą³²¹⁵. Zm. 3 X 1818 r. w Zamartem po II prymicjach³²¹⁶. W 1773 r. obdarzony tyt. *CE*³²¹⁷, a w 1785 r. tyt. *RP*³²¹⁸. Realizował m. kar. org.-spow.

Wiktoryn Glinka – 1786-1789

Ur. się w 1744 lub 1745 r. Nieznani są jego rodzice. Na chrz. otrzymał imię Franciszek. Pochodził ze stanu szlacheckiego. Nieznane jest miejsce jego pochodzenia³²¹⁹. 5 IX 1766 r. przyjął w now. warsz. habit z rąk o. Rafała Morowicza – trzeciego lek. teol. W zak. przyjął imię Wiktoryn. Miał wówczas 22 l. i wykształcenie na poziomie klasy syntaksy. Przybył w stroju właściwym swojemu stanowi³²²⁰. 15 I 1767 r. na I wot. otrzymał komplet 26 gł. za, co poświadczili gw. i kust. warsz. Józef Gurski oraz lek. teol. Mateusz Szteborski³²²¹. 29 IV 1767 r. na II wot. otrzymał komplet 27

---

³²¹⁰Ibidem, s. 993, 1013, 1025, 1047.

³²¹¹Ibidem, s. 1079, 1103.

³²¹²Ibidem, s. 1098.

³²¹³Ibidem, s. 1116, 1141.

³²¹⁴Jest on podpisany jako wikariusz pod rejestrami wydatków klasztoru przasnyskiego za kwiecień, maj, czerwiec, wrzesień, listopad i grudzień 1788 oraz pod dokonaną latem 1788 roku kalkulacją generalną ostatnich dwóch lat, za styczeń, marzec, kwiecień, maj, czerwiec i lipiec 1789 oraz pod dokonaną latem 1789 roku kalkulacją generalną ostatniego roku, a także za sierpień i wrzesień oraz październik i listopad 1791, za grudzień 1791 i styczeń 1792 – Archiwum Diecezjalne w Płocku, Bernardyni, sygn. 11, bez paginacji.

³²¹⁵Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 77v.

³²¹⁶APBK, sygn. XXVI-1, s. 539; *Księga zmarłych...*, s. 306.

³²¹⁷APBK, sygn. W-7, s. 985.

³²¹⁸Ibidem, s. 1149. Źródło podaje, jako otrzymał tytuły *Reverendus Pater* oraz *Praedicator Generalis*, ale nie było praktykowane przyznawanie dwóch tytułów naraz, zresztą kapituła ta – podobnie jak kilka innych (zob. np. APBK, sygn. W-7, s. 1080, 1124) – podaje tytuł *Reverendus Pater* zawsze w łączności z tytułem *Praedicator Generalis*, jednak na podstawie innych źródeł wiemy, że nie musiało tak zawsze być (zob. np. Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 74r, 78v). Zakładam więc, że nasz zakonnik otrzymał wówczas tylko tytuł *Reverendus Pater*. Warto dodać, że nekrolog wymienia Jakub Dosta wyłącznie z tytułami *Confessarius Emeritus* i *Reverendus Pater* (zob. APBK, sygn. XXVI-1, s. 539), co po pierwsze jest dowodem, że tytuł *Reverendus Pater* mógł być nadany bez tytułu *Praedicator Generalis*, a po drugie dowodzi poprawności zaproponowanej wyżej interpretacji.

³²¹⁹AAW, sygn. 688, s. 50.

³²²⁰Ibidem.

³²²¹Ibidem, s. 264.

gł. za, co poświadczili lek. teol. Mateusz Szteborski oraz lek. teol. Rafał Morowicz³²²². 4 IX 1767 r. na III wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczili kazn. zw. warsz. Adrian Liszewski oraz mistrz now. Ignacy Fahll³²²³. 5 IX 1767 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Adriana Lisieckiego – kazn. zw. warsz. oraz tymczasowego przełożonego konwentu, co poświadczyl o. Ignacy Fahll – mistrz now.³²²⁴. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem³²²⁵. Spis z 1773 r. wymienia go jako stud. teol. mor. w Świeciu nad Wisłą, nie miał jeszcze wówczas święceń przez.³²²⁶. W l. 1780-1783 wik. w Czerniakowie³²²⁷, a w l. 1783-1785 wik. w Ratowie³²²⁸. W l. 1785-1786 gw. *in casum*³²²⁹. W l. 1786-1789 gw. w Toruniu³²³⁰. W l. 1790-1797 gw. w Przasnyszu³²³¹. Spis z 1803 r. wymienia go jako gw. w Ostrołęce³²³². Zm. 6 IV 1823 r. w Warszawie³²³³. W 1782 r. obdarzony tyt. *CE*³²³⁴, w 1788 r. tyt. *RP*³²³⁵, w 1791 r. tyt. *PG*³²³⁶, w 1795 r. tyt. *DAgg*³²³⁷, a w 1806 r. tyt. *ARP*³²³⁸. Realizował m. kar. org.-spow.

---

³²²²Ibidem, s. 263.

³²²³Ibidem, s. 262.

³²²⁴Ibidem, s. 163.

³²²⁵Ibidem, s. 389.

³²²⁶ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, 37r.

³²²⁷APBK, sygn. W-7, s. 1079, 1104.

³²²⁸Ibidem, s. 1123.

³²²⁹Ibidem, s. 1142.

³²³⁰APBK, sygn. W-7, s. 1163; Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, Dział Zbiorów Specjalnych, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, sygn. 74, k. 117r. W 1788 roku przedłużono mu urząd do roku 1789, nie wiadomo jednak, co stało się w roku 1789 i czy dalej pełnił wtedy urząd gwardiana toruńskiego aż do momentu oddelegowania go do Przasnysza.

³²³¹APBK, sygn. RGP-k-108, s. 135-138, 140, 143; Archiwum Diecezjalne w Płocku, Bernardyni, sygn. 11, bez paginacji. W księdze rachunkowej jego następcą na stanowisku gwardiana pojawia się dopiero w roku 1797 – zob. Archiwum Diecezjalne w Płocku, Bernardyni, sygn. 11, bez paginacji.

³²³²Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 81r.

³²³³APBK, sygn. XXVI-1, s. 181; *Księga zmarłych...*, s. 117.

³²³⁴APBK, sygn. W-7, s. 1107.

³²³⁵Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 36r.

³²³⁶Ibidem, k. 48r.

³²³⁷Ibidem, k. 78v.

³²³⁸Ibidem, k. 111r.

Bonawentura Gołębowski – 1791-1794

Ur. się w 1741 lub 1742 r. Jego rodzice to Maciej Gołębowski oraz Getruda z Chabielskich – szlachcice. Na chrz. otrzymał imię Mikołaj, a na bierzm. Gabriel. Pochodził ze wsi Szadokrzyce³²³⁹. 9 VIII 1760 r. przyjął w now. pozn. habit z rąk o. Augustyna Ulatowskiego – kazn. zw. pozn. Miał wówczas 18 l. i wykształcenie na poziomie klasy retoryki. Przybył w stroju właściwym swojemu stanowi³²⁴⁰. 18 XII 1760 r. na I wot. otrzymał komplet 17 zł. za, co poświadczyli lek. teol. spek. Edward Głowicz i wik. pozn. Korneliusz Kruszewski³²⁴¹. 29 IV 1761 r. na II wot. otrzymał 16 zł. za, przy 1 zł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Jan Nepomucen Jordan oraz lek. teol. spek. Edward Głowicz³²⁴². Na nieokreślonej z daty III wot. otrzymał komplet zł. za, co poświadczyli ciż sami³²⁴³. 9 VIII 1761 r. złożył w now. pozn. prof. na ręce Augustyna Ulatowskiego – kazn. zw. pozn., co poświadczył o. Józef Kazimierski – mistrz now. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem³²⁴⁴. Spis z 1762 r. wymienia go jako stud. fil. w Kaliszu, nie miał on jeszcze wówczas święceń prez.³²⁴⁵. W l. 1767-1771 kazn. zw. w Piotrkowie Trybunalskim³²⁴⁶. W l. 1771-1773 kazn. zw. w Warcie³²⁴⁷. Na tym właśnie stanowisku wymienia go spis z 1773 r.³²⁴⁸. W l. 1773-1774 kazn. zw. w Sierakowie³²⁴⁹. W l. 1774-1776 kazn. świąt. w Piotrkowie Trybunalskim³²⁵⁰. W l. 1776-1777 kazn. zw. w Widawie³²⁵¹ oraz gw. *in casum*³²⁵². W l. 1777-1785 gw. we Wschowie³²⁵³. Na kap. w 1782 r. bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał za ledwie 1 zł.³²⁵⁴. Na kap. w 1785 r. bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w I skr.

---

³²³⁹ APBK, sygn. S-po-1, s. 102.

³²⁴⁰ Ibidem.

³²⁴¹ Ibidem, s. 150.

³²⁴² Ibidem, s. 151.

³²⁴³ Ibidem, s. 152.

³²⁴⁴ Ibidem, s. 227.

³²⁴⁵ APBK, sygn. W-10, s. 371.

³²⁴⁶ APBK, sygn. W-7, s. 895, 917, 945.

³²⁴⁷ Ibidem, s. 959.

³²⁴⁸ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, 33r.

³²⁴⁹ APBK, sygn. W-7, s. 979.

³²⁵⁰ Ibidem, s. 999.

³²⁵¹ Ibidem, s. 1017.

³²⁵² Ibidem, s. 1014.

³²⁵³ Ibidem, s. 1025, 1047, 1073, 1094, 1116.

³²⁵⁴ Ibidem, s. 1095.

otrzymał 4 gł.³²⁵⁵, w II skr. 1 gł.³²⁵⁶, a w III skr. także 1 gł.³²⁵⁷, co nie pozwoliło mu objąć mandatu def. akt., o który się ubiegał. W l. 1785-1786 gw. w Warcie³²⁵⁸, a w l. 1786-1788 kazn. na żądanie w Złoczewie³²⁵⁹. W l. 1791-1794 gw. w Toruniu³²⁶⁰. Kronika klaszt. podaje, że w trakcie swojego gw. przeprowadził naprawy zniszczonych okien w klaszt., zaopatrzył zakrystię w nowe dalmatyki i humerały, odnowił zniszczone księgi chórowe, do refektarza zakupił nowe porcje cynowe, a do kuchni miedzianą wazę, natomiast na potrzeby przyszłych prac budowlanych zgromadził wapno o wartości 1000 zł pruskich³²⁶¹. Równocześnie z gw. w Toruniu pełnił w l. 1791-1794 urząd def. akt.³²⁶². W l. 1794-1797 prowincjał całej prow. Wielkopolskiej³²⁶³. Zm. 24 XII 1805 r. w Warcie³²⁶⁴. W 1776 r. obdarzony tyt. *PG*³²⁶⁵, a w 1782 r. tyt. *RP*³²⁶⁶. Realizował m. kar. kazn. z czasem zupełnie zdominowany przez funkcje kierownicze.

Kwiryniusz Will – 1794-1811

Nie znamy jego pochodzenia. 15 V 1776 r. o godzinie 10 przed południem przyjął w now. w Kościanie habit z rąk o. Ignacego Fahlla – mistrza now.³²⁶⁷. Wkrótce po wejściu na zak. drogę wraz z całym now. przeniósł się do klaszt. pozn.³²⁶⁸. 8 XI 1776 r. na I wot. otrzymał komplet 21 gł. za, co poświadczili lek. teol. spek. Antoni Górski oraz lek. teol. spek. Jan Napomucen Modlibowski³²⁶⁹. 11 II 1777 r. na II wot. otrzymał 18 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczili lek. teol. spek. Manswet Paprocki oraz mistrz now. Benedykt Łapiński³²⁷⁰. 14 V 1777 r. na III wot. otrzymał 16 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczili lek. teol. spek. Manswet Paprocki oraz lek. teol. spek.

---

³²⁵⁵Ibidem, s. 1139.

³²⁵⁶Ibidem.

³²⁵⁷Ibidem, s. 1140.

³²⁵⁸Ibidem, s. 1141.

³²⁵⁹Ibidem, s. 1167.

³²⁶⁰Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, Dział Zbiorów Specjalnych, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, sygn. 74, k. 119r; ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 112-113.

³²⁶¹ADPelp, Bernardyni, sygn. 1, s. 112-113.

³²⁶²Kronika Bernardynów Bydgoskich..., s. 301.

³²⁶³Ibidem, s. 303.

³²⁶⁴APBK, sygn. BKOl-2, s. 735.

³²⁶⁵APBK, sygn. W-7, s. 954.

³²⁶⁶Ibidem, s. 1032.

³²⁶⁷APBK, sygn. S-po-1, s. 127.

³²⁶⁸Ibidem, s. 128.

³²⁶⁹Ibidem, s. 382.

³²⁷⁰Ibidem.

Antoni Górski³²⁷¹. 15 V 1777 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Antoniego Górskiego – lek. teol. spek., co poświadczył o. Benedykt Łapiński – mistrz now.³²⁷². Potwierdził on ten akt własnoręcznym podpisem³²⁷³. Od swoich pierwszych zak. funkcji powiązany był z klaszt. toruńskim. W l. 1785-1786 pełnił funkcję kazn. paraf. Niem. w Toruniu³²⁷⁴. W l. 1786-1788 sprawował urząd lek. teol. mor. w Toruniu³²⁷⁵. W l. 1791-1792 ponownie był kazn. paraf. Niem. w Toruniu³²⁷⁶, a w l. 1792-1794 ponownie lek. teol. mor.³²⁷⁷. W l. 1794-1800 oraz 1803-1811 sprawował urząd gw. toruńskiego. Kronika lokalna informuje o obejmowaniu przezeń urzędu gw. toruńskiego na kap. z 1794 r.³²⁷⁸ oraz 1797 r.³²⁷⁹. Dodatkowo album Bractwa św. Anny wspomina o jego obecności jako gw. w roli przełożonego zebrania wyborczego bractwa w l. 1804³²⁸⁰, 1805³²⁸¹ i 1806³²⁸². W okresie sprawowania urzędu gw. znacząco przyczynił się do odnowienia toruńskiego kościoła NMP³²⁸³. Ze wszystkich gw. toruńskich sprawował on swój urząd najdłużej. W 1811 r. został odwołany z urzędu gw. przez prow. Daniela Mrozikiewicza z racji zadłużenia konwentu na kwotę 1014 zł. pruskich. Ze względu na wstawiennictwo podprefekta toruńskiego Twarowskiego i innych osób prow. pozwolił mu jednak pozostać dalej w klaszt. toruńskim³²⁸⁴. W l. 1812-1815 sprawował funkcję def. akt. prow.³²⁸⁵. Zm. 18 VIII 1816 r. w Toruniu³²⁸⁶. W 1789 r. obdarzony tyt. *PG*³²⁸⁷, w 1795 r. tyt. *RP*³²⁸⁸ oraz w 1809 r. tyt. *DAgg*³²⁸⁹. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z nauk.

---

³²⁷¹Ibidem, s. 383.

³²⁷²Ibidem, s. 240.

³²⁷³Ibidem, s. 175.

³²⁷⁴APBK, sygn. W-7, s. 1145.

³²⁷⁵Ibidem, s. 1164.

³²⁷⁶WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 94r.

³²⁷⁷Ibidem, k. 95r.

³²⁷⁸Ibidem, k. 96r.

³²⁷⁹Ibidem, k. 98r.

³²⁸⁰AADDT, Parafia NMP, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 27v.

³²⁸¹Ibidem, k. 28v.

³²⁸²Ibidem, k. 29r.

³²⁸³APBK, sygn. W-18a, s. 39-39.

³²⁸⁴Ibidem, s. 38-40.

³²⁸⁵Album bractwa św. Anny pod rokiem 1815 wspomina bowiem o nim jako o definitorzem aktualnym prowincji – AADDT, Parafia NMP, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 30v.

³²⁸⁶APBK, sygn. XXVI-1, s. 447.

³²⁸⁷Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu, Dział Zbiorów Specjalnych, rkps nr 57, k. 40r.

³²⁸⁸Ibidem, k. 78v.

³²⁸⁹Ibidem, k. 119r.

Ignacy Drwęcki – 1802

Został ochrz. 15 I 1753 roku w kościele parafialnym w Toruniu. Jego rodzice to Marcin i Łucja Drwęccy – zamożni toruńscy mieszczenie. Na chrz. otrzymał imię Feliks. Pochodził z Torunia³²⁹⁰. 31 VII 1780 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk o. Krescentego Schencka – kazn. zw. pozn. W zak. przyjął imię Ignacy. Miał wówczas 17 l. i wyksz. na poziomie klasy retoryki³²⁹¹. 19 XII 1780 r. na I wot. otrzymał komplet 17 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Franciszek Miaskowski oraz lek. teol. spek. w Poznaniu Idzi Smukalski³²⁹². 10 V 1781 r. na II wot. otrzymał komplet 24 gł. za, co poświadczyli lek. jub. Bonawentura Krynicki oraz kazn. zw. pozn. Manswet Sykuterski³²⁹³. 30 VII 1781 r. na III wot. otrzymał 19 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli kazn. zw. pozn. Manswet Sykuterski oraz spow. sióstr Bernardyn Czyżyński³²⁹⁴. 31 VII 1781 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Mansweta Sykuterskiego – kazn. zw. pozn., co poświadczyl o. Krescenty Schenck – mistrz now.³²⁹⁵. Od 1792 r. sprawował zapewne przez 9 l. aż do 1801 funkcję lek. teol. spek. w Toruniu aż do otrzymania jub. Kronika informuje o objęciu przezeń urzędu lek. teol. spek. w 1792 r.³²⁹⁶ i ponownym powołaniu w 1794 r.³²⁹⁷. Spis z 1794 r. wymienia go jako lek. teol. spek. w Toruniu³²⁹⁸, podobnie spis z 1797 r.³²⁹⁹. W tym okresie w 1797 r. przewodniczył też kanonicznej elekcji władz Bractwa św. Anny³³⁰⁰. Zapewne w kolejnych l. dalej pozostawał w Toruniu aż do uzyskania jub. Jub. zapewniła mu dożywotnie członkostwo w def. prow. W 1801 r. jeszcze lek. teol. spek., ale już także jako lek. jub. przewodniczył ponownie kanonicznej elekcji władz Bractwa św. Anny³³⁰¹. W 1802 r. sprawował funkcję gw. klaszt. z tyt. *LJ*³³⁰². Kolejne l. spędził w klaszt. toruńskim jako członek zarządu prow. Spis z 1803 r. wymienia go w tej funkcji w

---

³²⁹⁰ APBK, sygn. S-po-1, s. 134.

³²⁹¹ Ibidem.

³²⁹² Ibidem, s. 390.

³²⁹³ Ibidem, s. 390-391.

³²⁹⁴ Ibidem, s. 391.

³²⁹⁵ Ibidem, s. 245.

³²⁹⁶ WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 118r.

³²⁹⁷ Ibidem, k. 118v.

³²⁹⁸ APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 39.

³²⁹⁹ APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 56.

³³⁰⁰ AADDT, Parafia NMP, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 25r.

³³⁰¹ AADDT, Parafia NMP, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 26v.

³³⁰² APBK, sygn. S-to-1, s. 101.

klaszt. toruńskim³³⁰³. Zm. 19 IX 1807 r. w Toruniu i został pochowany w kościele dominikanów³³⁰⁴.
Obdarzony był tyt. *LJ* oraz *RP*³³⁰⁵. Realizował m. kar. nauk.

Faustyn Lentecki – 1817-1821

Ur. w 1769 r. w Toruniu jako Franciszek Lentecki, syn Franciszka i Barbary z Lankiewiczów. Można przypuszczać, że habit przyjął w now. skępskim, skoro zachowane akta now. pozn. i warsz. o nim nie wspominają. W zak. przyjął imię Faustyn. W 1790 r. był stud. ret. w Kole³³⁰⁶. W l. 1806-1814 pełnił funkcję gw. klaszt. ber. w Czerniakowie³³⁰⁷. Do Torunia przybył najprawdopodobniej z Czerniakowa. W latach 1814-1821 gw. toruński. 1 stycznia 1815 roku jako gw. udzielił w Toruniu chrztu³³⁰⁸. Jest on wzmiankowany jako gw. toruński w spisie z 1817 r.³³⁰⁹. Album Bractwa św. Anny wspomina o nim jako gw. pełniącym funkcję przełożonego zgromadzenia wyb. w 1819 r.³³¹⁰ oraz 1821 r.³³¹¹. Po kasacie klaszt. toruńskiego został przeniesony do Królestwa Kongresowego, o czym świadczy miejsce jego śmierci. Zm.11 II 1823 r. jako mistrz now. i prof. gramatyki w Przyrowie³³¹². W 1806 r. obdarzony tyt. *PG*³³¹³, a w 1809 r. tyt. *RP*³³¹⁴.

---

³³⁰³Biblioteka Jagiellońska, rkps 4905, k. 79v.

³³⁰⁴APBK, sygn. XXVI-1, s. 511.

³³⁰⁵Ibidem.

³³⁰⁶AAG, AKM 1, sygn. 77, bez paginacji. Spis z 1790 r.

³³⁰⁷K. Grudziński, A. K. Sitnik, *Bernardyni czerniakowscy. Dzieje kościoła i klasztoru oo. bernardynów w Czerniakowie pod Warszawą (1691-1950)*, "Studia Franciszkańskie", t. 26: 2016, s. 230.

³³⁰⁸AADT, Parafia św. Janów, sygn. AA 006, k. 26v.

³³⁰⁹APG, I/70, sygn. 4714, s. 2.

³³¹⁰AADDT, Parafia NMP, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 31v.

³³¹¹Ibidem, k. 32r.

³³¹²APBK, sygn. BKOL-2, s. 99.

³³¹³Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu, Dział Zbiorów Specjalnych, rkps nr 57, k. 111r.

³³¹⁴Ibidem, k. 117r.

Wikariusze toruńscy

Antoni Dost – 1725-1726

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne w 1709 r. przyjął habit w now. dla kustodii warsz. W 1710 r. złożył prof. w kustodii warsz³³¹⁵. W l. 1716-1717 kazn. zw. w Stoczku Klasztornym³³¹⁶. W l. 1720-1722 wik. w Łowiczu³³¹⁷, a w l. 1723-1725 gw. *in casum*³³¹⁸. W l. 1725-1726 wik. w Toruniu³³¹⁹. W l. 1728-1729 wik. w Nowem nad Wisłą³³²⁰, a w l. 1729-1731 wik. w Stoczku Klasztornym³³²¹. Zm. 19 I 1751 r. w Kadynach³³²². W 1729 r. obdarzony tyt. *CE*³³²³. Realizował mieszany typ kar – podtyp łączący funkcje kazn. z org.-spow.

Henryk Przedecki – 1728-1729

Rodzice Marcin i Marianna Przedeccy. Na chrz. otrzymał imię Bartłomiej. Przyjął bierzm. przed wstąpieniem do zak. 22 VII 1701 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk gw. i kust. pozn. Krzysztofa z Rozdrażewa. W zak. przyjął imię Henryk³³²⁴. Zapewne 22 VII 1702 r. złożył prof. w Poznaniu. W l. 1713-1716 wik. w Warszawie³³²⁵, a w l. 1714-1716 dodatkowo gw. *in casum*³³²⁶. W l. 1716-1719 gw. w Ostrołęce³³²⁷. Na kap. w 1719 r. we Wschowie jako gw. ostrołęcki posługiwał jako precentor³³²⁸. W l. 1719-1720 wik. w Warszawie³³²⁹, a w l. 1720-1723 gw. w Sierakowie³³³⁰. Na kap. w 1722 r. w Kościanie jako gw. sierakowski posługiwał jako hebdomadariusz³³³¹, precentor

---

³³¹⁵ APBK, sygn. W-6, s. 80.

³³¹⁶ APBK, sygn. W-7, s. 208.

³³¹⁷ Ibidem, s. 255.

³³¹⁸ Ibidem, s. 318.

³³¹⁹ Ibidem, s. 343.

³³²⁰ Ibidem, s. 387.

³³²¹ Ibidem, s. 405.

³³²² APBK, sygn. XXVI-1, s. 37.

³³²³ APBK, sygn. W-7, s. 409.

³³²⁴ APBK, sygn. S-po-1, s. 29.

³³²⁵ APBK, sygn. W-7, s. 172, 188.

³³²⁶ Ibidem, s. 187.

³³²⁷ Ibidem, s. 205, 221.

³³²⁸ APBK, sygn. W-6, s. 329.

³³²⁹ APBK, sygn. W-7, s. 240.

³³³⁰ Ibidem, s. 253, 284.

³³³¹ APBK, sygn. W-6, s. 136.

oraz incisor³³³² i *distributor portionum*³³³³. W l. 1725-1726 wik. w Warszawie³³³⁴, a w l. 1726-1728 wik. w Toruniu³³³⁵. W l. 1729-1731 gw. w Barczewie³³³⁶. Na kap. w 1731 r. w Grodzisku Wielkopolskim jako gw. barczewski posługiwał jako spow. ojców i braci³³³⁷. W l. 1731-1732 gw. w Warcie³³³⁸. W l. 1738-1740 wik. w Łęczycy³³³⁹. Zm. 8 I 1740 r. w Łęczycy³³⁴⁰. W 1714 r. obdarzony tyt. *CE*³³⁴¹. Realizował m. kar. org.-spow.

Antoni z Głogowa – 1729-1734

Nie znamy jego pochodzenia. W l. 1713-1714 wik. w Kadnach³³⁴², a w l. 1714-1716 wik. we Wschowie³³⁴³. W l. 1716-1717 wik. w Ostrzeszowie³³⁴⁴. W l. 1716-1719 także gw. *in casum*³³⁴⁵. W l. 1725-1726 wik. w Kole³³⁴⁶, a w l. 1729-1734 wik. w Toruniu³³⁴⁷. W l. 1734-1735 ponownie wik. w Kole³³⁴⁸, a w l. 1735-1737 wik. w Toruniu³³⁴⁹. W l. 1737-1738 wik. w Górcie Klasztornej³³⁵⁰. W 1738 r. powołany na wik. we Wschowie³³⁵¹, ale raczej nie zdążył objąć urzędu. Zm. 19 VI 1738 r. w Górcie Klasztornej³³⁵². W 1731 r. obdarzony tytułem *CE*³³⁵³. Realizował m. kar. org.-spow.

---

³³³²Ibidem, s. 137.

³³³³Ibidem, s. 138.

³³³⁴APBK, sygn. W-7, s. 343.

³³³⁵Ibidem, s. 387.

³³³⁶Ibidem, s. 402.

³³³⁷APBK, sygn. W-6, s. 937.

³³³⁸APBK, sygn. W-7, s. 434.

³³³⁹Ibidem, s. 547.

³³⁴⁰APBK, sygn. XXVI-1, s. 15.

³³⁴¹APBK, sygn. W-7, s. 193.

³³⁴²APBK, sygn. W-7, s. 172.

³³⁴³Ibidem, s. 187.

³³⁴⁴Ibidem, s. 206.

³³⁴⁵Ibidem, s. 205, 221.

³³⁴⁶Ibidem, s. 343.

³³⁴⁷Ibidem, s. 405, 438, 454.

³³⁴⁸Ibidem, s. 487.

³³⁴⁹Ibidem, s. 505.

³³⁵⁰Ibidem, s. 529.

³³⁵¹Ibidem, s. 547.

³³⁵²APBK, sygn. XXVI-1, s. 327.

³³⁵³APBK, sygn. W-7, s. 443.

Bernard Teszner³³⁵⁴ – 1734-1735

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 20 VIII 1721 r. przyjął w Skępem habit. 20 VIII 1722 r. złożył prof. w Skępem³³⁵⁵. Przyjęte przezeń imię zak. jest z pewnością związane ze wstąpieniem do zak. we wsp. św. Bernarda. W l. 1728-1729 kazn. niem. we Wschowie³³⁵⁶, a w l. 1734-1735 wik. w Toruniu³³⁵⁷. W lat. 1737-1738 wik. we Wschowie³³⁵⁸. Zm. 29 V 1739 r. w Stoczku Klasztornym³³⁵⁹. Nekrolog dodaje, że korzystał z tyt. *CE*³³⁶⁰. Realizował mieszany typ kar. – podtyp kariery kazn. niem.

Antoni z Głogowa – 1735-1737

Także wik. w Toruniu w l. 1729-1734 – patrz wyżej.

Atanazy Roweder³³⁶¹ – 1737-1741

Ur. się w 1703 lub 1704 r. Jego rodzice to Maciej i Elżbieta Rowederowie – mieszczenie. Na chrz. otrzymał imię Piotr. Pochodził z Braniewa na Warmii³³⁶². 28 XI 1714 r. zapisał się do klasy infimy w braniewskim gimnazjum jezuickim. Miał wówczas 10 l. W albumie szkolnym odnotowano, że został ber.³³⁶³. Zapewne 30 IV 1722 r. przyjął w now. w Skępem habit. W zak.

---

³³⁵⁴W źródłach jako oraz Bernardus Teszner oraz Bernardus Tesner.

³³⁵⁵APBK, sygn. W-6, s. 435.

³³⁵⁶APBK, sygn. W-7, s. 386.

³³⁵⁷Ibidem, s. 487.

³³⁵⁸Ibidem, s. 529.

³³⁵⁹APBK, sygn. XXVI-1, s. 285.

³³⁶⁰Ibidem.

³³⁶¹W źródłach jako Athanasius Roweder, Athanasius Roveder, Athanasius Rhowederh, Athanasius Rowetder, Athanasius Rochweder, Arhanaius Ruchweder, Athanasius Rodewer. Sytuację komplikuje występowanie dwóch bernardynów o nazwisku Roweder w tym samym czasie. Równocześnie mamy też w albumie szkolnym z Braniewa dwóch uczniów Rowederów, którzy zostali bernardynami (*Die Schüler des Braunsberger Gymnasiums...*, s. 48, 71). Niezbędnym jest ustalenie, który z nich to przyszły Atanazy Roweder. Z pomocą przychodzi nam odnotacja o jego wieku w momencie składania profesji – 30 kwietnia 1723 roku miał 19 lat (APBK, sygn. W-6, s. 612). A zatem urodzić się musiał w 1703 lub 1704 roku. Dane te pasują jedynie do młodszego Rowedera – Piotra, który rozpoczął naukę w gimnazjum w 1714 roku (*Die Schüler des Braunsberger Gymnasiums...*, s. 71).

³³⁶²*Die Schüler des Braunsberger Gymnasiums...*, s. 71.

³³⁶³Ibidem.

przyjął imię Atanazy. 30 IV 1723 r. złożył w Skępem prof. Miał wówczas 19 l.³³⁶⁴. Przyjęte przezeń imię zak. jest z pewnością związane ze wstąpieniem do zak. też przed wsp. św. Atanazego Wielkiego. W l. 1734-1735 wik. w Barczewie³³⁶⁵. W l. 1735-1737 gw. w Stoczku Klasztornym³³⁶⁶. Na kap. w Poznaniu w 1737 r. jako gw. ze Stoczka posługiwał jako *incisor*³³⁶⁷. W l. 1737-1741 wik. w Toruniu³³⁶⁸, a w r. 1741 wik. w Przasnyszu³³⁶⁹. W l. 1741-1743 wik. w Lubawie³³⁷⁰. W l. 1743-1744 wik. w Nowem³³⁷¹ oraz gw. *in casum*³³⁷². W l. 1744-1746 ponownie wik. w Toruniu³³⁷³. W l. 1747-1749 gw. *in casum*³³⁷⁴. W l. 1749-1750 wik. w Skępem³³⁷⁵. W l. 1750-1752 wik. w Kościanie³³⁷⁶. W l. 1753-1755 ponownie wik. w Nowem nad Wisłą³³⁷⁷. Oddał się następnie pracy spow. Spis z 1762 r. wymienia go jako spow. w Złoczewie³³⁷⁸. Spis wymienia go jako spow.-inwalidę w Złoczewie. Był już zatem wówczas bardzo stary i schorowany³³⁷⁹. Zm. 2 VIII 1775 r. w Złoczewie w wieku 72 l., po 53 l. w zak.³³⁸⁰. W 1749 r. obdarzony tyt. *CE*³³⁸¹. Realizował m. kar. org.-spow.

Piotr Roweder – 1741

Także gw. w Toruniu w r. 1741 – patrz wyżej.

---

³³⁶⁴ APBK, sygn. W-6, s. 612.

³³⁶⁵ APBK, sygn. W-7, s. 487.

³³⁶⁶ Ibidem, s. 504.

³³⁶⁷ APBK, sygn. W-6, s. 1123.

³³⁶⁸ APBK, sygn. W-7, s. 529, 547.

³³⁶⁹ Ibidem, s. 581.

³³⁷⁰ Ibidem, s. 596.

³³⁷¹ Ibidem, s. 611.

³³⁷² Ibidem, s. 610.

³³⁷³ Ibidem, s. 630.

³³⁷⁴ Ibidem, s. 656.

³³⁷⁵ Ibidem, s. 678.

³³⁷⁶ Ibidem, s. 694.

³³⁷⁷ Ibidem, s. 729.

³³⁷⁸ APBK, sygn. W-10, s. 397.

³³⁷⁹ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 50v.

³³⁸⁰ APBK, sygn. XXVI-1, s. 415.

³³⁸¹ APBK, sygn. W-7, s. 682.

Piotr Roweder – 1741-1743

Także wik. w Toruniu w r. 1741 – patrz wyżej.

Piotr Czaplicki – 1743-1744

Ur. się w 1706 r.³³⁸². Jego rodzice to Franciszek i Dorota Czapliccy – szlachcice. Na chrz. otrzymał imię Paweł, a na bierzm. Franciszek. Pochodził ze wsi Czaplice-Rejki³³⁸³. 28 IV 1728 r. przyjął w now. warsz. habit z rąk o. Jana Sensego – def. akt. W zak. przyjął imię Piotr. Miał wówczas 22 l. i wyk szt. na poziomie klasy poezji³³⁸⁴. Przyjęte przezeń imię zak. jest z pewnością związane ze wstąpieniem do zak. we wsp. św. Piotra z Werony. 7 VIII 1728 r. na I wot. otrzymał komplet 14 gł. za, co poświadczyli o. prow. Mikołaj Barankiewicz oraz def. akt. Władysław Golbacki³³⁸⁵. 2 X 1728 r. na II wot. otrzymał 16 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Baltazar Bielawski oraz o. prow. Mikołaj Barankiewicz³³⁸⁶. 15 I 1729 r. na III wot. otrzymał komplet 18 gł. za, co poświadczyli ciż sami³³⁸⁷. 28 IV 1729 r. na IV wot. otrzymał 11 gł. za, przy 3 gł. przeciw, co poświadczyli o. prow. Mikołaj Barankiewicz oraz def. akt. Władysław Golbacki³³⁸⁸. 28 IV 1729 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Władysława Golbackiego – def. akt., co poświadczyl o. Jakub Tyszka – mistrz now. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem³³⁸⁹. W l. 1737-1741 wik. w Sierakowie³³⁹⁰. W l. 1741-1743 gw. w Ostrołęce³³⁹¹. Na kap. w 1743 r. w Łęczycy jako gw. ostrołęcki posługiwał jako *disquisitor*³³⁹². W l. 1743-1744 wik. w Toruniu³³⁹³. W r. 1744 powołany na wik. w Poznaniu³³⁹⁴ oraz gw. *in casum*³³⁹⁵. Jako gw. *in casum* poza kap. musiał zostać powołany na gw. w Gołańczy, bowiem na kap. w 1746 r. w Piotrkowie Trybunalskim jako

---

³³⁸²Zobacz także nekrolog.

³³⁸³AAW, sygn. 688, s. 4.

³³⁸⁴Ibidem.

³³⁸⁵Ibidem, s. 336.

³³⁸⁶Ibidem.

³³⁸⁷Ibidem, s. 335.

³³⁸⁸Ibidem, s. 334.

³³⁸⁹Ibidem, s. 131.

³³⁹⁰APBK, sygn. W-7, s. 529, 547.

³³⁹¹Ibidem, s. 579, 593.

³³⁹²APBK, sygn. W-8, s. 43.

³³⁹³APBK, sygn. W-7, s. 611.

³³⁹⁴Ibidem, s. 629.

³³⁹⁵Ibidem, s. 628.

gw. z Gołańczy posługiwał jako spow. świeckich³³⁹⁶. W l. 1746 i 1747 powoływany dalej na gw. w Gołańczy³³⁹⁷. Poza kap. zdjęty z urzędu, bowiem na kap. w 1749 r. w Łowiczu gw. z Gołańczy był już Barnaba Chmielewski³³⁹⁸. W l. 1749-1750 wik. w Poznaniu³³⁹⁹ oraz gw. *in casum*³⁴⁰⁰. W r. 1750 powołany na wik. w Poznaniu³⁴⁰¹. Poza kap. mimo braku gw. *in casum* został powołany na gw. w Czerniakowie, bowiem na kap. w 1752 r. w Koźminie jako gw. czerniakowski posługiwał jako *incisor*³⁴⁰². W l. 1752 i 1753 powoływany dalej na gw. w Czerniakowie³⁴⁰³. Poza kap. zdjęty z urzędu, bowiem na kap. w 1755 r. w Kościanie gw. czerniakowskim był już Piotr Nowicki³⁴⁰⁴. W l. 1755-1758 wik. w Warszawie³⁴⁰⁵, w l. 1755-1756 dodatkowo spow. sióstr bernardynek *in casum*³⁴⁰⁶, a w l. 1756-1758 dodatkowo gw. *in casum*³⁴⁰⁷. W l. 1758-1759 oraz 1761-1762 spow. sióstr bernardynek w Warszawie³⁴⁰⁸. W 1762 r. również powołany na spow. sióstr bernardynek w Warszawie³⁴⁰⁹, ale szybko musiał zostać przeniesiony do Przasnysza, bowiem spis z 1762 r. wymienia go jako spow. sióstr bernardynek w Przasnyszu³⁴¹⁰, urząd sprawował do 1767 r.³⁴¹¹. W l. 1767-1768 spow. sióstr bernardynek w Warszawie³⁴¹², a w l. 1768-1770 spow. sióstr bernardynek w Przasnyszu³⁴¹³. W l. 1770-1774 spow. sióstr bernardynek w Warszawie³⁴¹⁴. Spis z 1773 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku³⁴¹⁵. Zm. 3 III 1779 r. w Strzegocinie, w wieku 72 l., po 51 l. w zak.³⁴¹⁶. W 1746 r. obdarzony tyt. *CE*³⁴¹⁷. Realizował m. kar. org.-spow.

---

³³⁹⁶ APBK, sygn. W-8, s. 129.

³³⁹⁷ APBK, sygn. W-7, s. 644, 655.

³³⁹⁸ APBK, sygn. W-8, s. 217.

³³⁹⁹ APBK, sygn. W-7, s. 677.

³⁴⁰⁰ *Ibidem*, s. 674.

³⁴⁰¹ *Ibidem*, s. 694.

³⁴⁰² APBK, sygn. W-8, s. 388.

³⁴⁰³ APBK, sygn. W-7, s. 711, 725.

³⁴⁰⁴ APBK, sygn. W-8, s. 530.

³⁴⁰⁵ *Ibidem*, s. 555; APBK, sygn. W-7, s. 743.

³⁴⁰⁶ APBK, sygn. W-8, s. 555

³⁴⁰⁷ APBK, sygn. W-7, s. 740.

³⁴⁰⁸ *Ibidem*, s. 759, 790.

³⁴⁰⁹ *Ibidem*, s. 806.

³⁴¹⁰ APBK, sygn. W-10, s. 395.

³⁴¹¹ APBK, sygn. W-7, s. 830, 852.

³⁴¹² *Ibidem*, s. 891.

³⁴¹³ *Ibidem*, s. 913.

³⁴¹⁴ *Ibidem*, s. 942, 958, 975.

³⁴¹⁵ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 43r.

³⁴¹⁶ APBK, sygn. XXVI-1, s. 113.

Atanazy Roweder – 1744-1746

Także wik. w Toruniu w l. 1737-1741 – patrz wyżej.

Franciszek Pinnicki – 1746-1747

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 9 XI 1732 r. przyjął habit w now. skępskim. 9 XI 1733 r. złożył prof. w now. ber. w Skępem³⁴¹⁸. W l. 1746-1747 wik. w Toruniu³⁴¹⁹. W l. 1747-1749 wik. w Górcie Klasztornej³⁴²⁰. W l. 1749-1750 ponownie wik. w Toruniu³⁴²¹. W l. 1750-1752 wik. w Lubawie³⁴²². W l. 1752-1753 wik. w Świeciu³⁴²³. W 1755 r. powołany jako przełożony konwentu toruńskiego na czas kap. Jako tymczasowy przełożony konwentu przewodniczył kanonicznej elekcji władz Bractwa św. Anny w dn. 26 VII 1755 r.³⁴²⁴. W l. 1755-1756 po raz trzeci wik. w Toruniu³⁴²⁵. Spis z 1762 r. wymienia go jako spow. w Toruniu³⁴²⁶, podobnie jak spis z 1773 r.³⁴²⁷. Zapewne właśnie jako spow. przewodniczył kanonicznej elekcji władz Bractwa św. Anny w dn. 22 VII 1776 r.³⁴²⁸. Zm. 16 XI 1790 r. w wieku 77 l., po 58 l. w zak., w Rużkach, pochowany został w Toruniu³⁴²⁹. W 1755 r. obdarzony tyt. *CE*³⁴³⁰. Realizował m. kar. org.-spow.

---

³⁴¹⁷ APBK, sygn. W-7, s. 649.

³⁴¹⁸ APBK, sygn. W-6, s. 1118.

³⁴¹⁹ APBK, sygn. W-7, s. 646.

³⁴²⁰ Ibidem, s. 659.

³⁴²¹ Ibidem, s. 678.

³⁴²² Ibidem, s. 695.

³⁴²³ Ibidem, s. 713.

³⁴²⁴ AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 14v.

³⁴²⁵ APBK, sygn. W-8, s. 555.

³⁴²⁶ APBK, sygn. W-10, s. 391.

³⁴²⁷ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 44v.

³⁴²⁸ AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 20r.

³⁴²⁹ APBK, sygn. XXVI-1, s. 627.

³⁴³⁰ APBK, sygn. W-8, s. 566.

Piotr Nowicki – 1747-1749

Nie znamy jego pochodzenia. Na chrz. otrzymał imię Antoni, a na bierzm. Jan³⁴³¹. 24 VI 1731 r. przyjął w Warszawie habit z rąk o. Atanazego Grabowskiego – tymczasowego przełożonego klaszt.na czas kap. W zak. przyjął imię Piotr. Miał wówczas wyksz. na poziomie klasy ret.³⁴³². Przyjęte przezeń imię zak. jest z pewnością związane ze wstąpieniem do zak. na krótko przed uroczystością śś. Piotra i Pawła. 7 XI 1731 r. na I wot. otrzymał komplet 21 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Atanazy Grabowski oraz lek. teol. spek. Franciszek Winderlich³⁴³³. 4 IV 1732 r. na II wot. otrzymał 16 gł. za, przy 7 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Atanazy Grabowski oraz lek. teol. spek. Feliks Muszyński³⁴³⁴. 23 VI 1732 r. na III wot. otrzymał 18 gł. za, przy 6 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Atanazy Grabowski oraz lek. teol. spek. Franciszek Winderlich³⁴³⁵. 24 VI 1732 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Atanazego Grabowskiego – gw. i kust. warsz., co poświadczyl o. Władysław Niwczyński – mistrz now.³⁴³⁶. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem³⁴³⁷. W l. 1741-1743 wik. w Kaliszu³⁴³⁸, a w l. 1741-1743 wik. w Poznaniu³⁴³⁹ oraz gw. *in casum*³⁴⁴⁰. W l. 1744-1747 gw.w Warcie³⁴⁴¹. Na kap. w 1746 r. w Piotrkowie Trybunalskim jako gw. warecki pełnił posługę precentora³⁴⁴². W r. 1747 powołany na wik. w Toruniu³⁴⁴³ oraz gw. *in casum*³⁴⁴⁴. Poza kap. musiał zostać jako gw. *in casum* przeniesiony do Poznaniu. 13 I 1749 r. zm. dotychczasowy gw. i kust. pozn. Antoni Michałowicz³⁴⁴⁵, a już pod dn. 20 II 1749 r. jako gw. i kust. pozn. występuje Piotr Nowicki³⁴⁴⁶. Na kap. w 1749 r. w Łowiczu jako gw. i kust. pozn. posługiwał jako *disquisitor*³⁴⁴⁷. W l. 1749-1750

---

³⁴³¹ AAW, sygn. 688, s. 6.

³⁴³² Ibidem.

³⁴³³ Ibidem, s. 330.

³⁴³⁴ Ibidem, s. 329-330.

³⁴³⁵ Ibidem, s. 329.

³⁴³⁶ Ibidem, s. 133.

³⁴³⁷ Ibidem.

³⁴³⁸ APBK, sygn. W-7, s. 581, 595.

³⁴³⁹ Ibidem, s. 610.

³⁴⁴⁰ Ibidem.

³⁴⁴¹ Ibidem, s. 627, 643.

³⁴⁴² APBK, sygn. W-8, s. 129.

³⁴⁴³ APBK, sygn. W-7, s. 659.

³⁴⁴⁴ Ibidem, s. 656.

³⁴⁴⁵ APBK, sygn. XXVI-1, s. 25.

³⁴⁴⁶ APBK, sygn. S-po-1, s. 325.

³⁴⁴⁷ APBK, sygn. W-8, s. 217.

wik. w Kaliszu³⁴⁴⁸, a w l. 1750-1752 przełożony rezydencji w Grodzisku k. Warszawy³⁴⁴⁹ i gw. *in casum*³⁴⁵⁰. W l. 1752-1753 wik. w Kaliszu³⁴⁵¹ oraz gw. *in casum*³⁴⁵². W r. 1753 powołany na wik. w Skępem³⁴⁵³ oraz gw. *in casum*³⁴⁵⁴. Poza kap. musiał zostać jako gw. *in casum* przeniesiony do Czerniakowa, bowiem na kap. w 1755 r. w Kościanie jako gw. czerniakowski posługiwał jako *incisor*³⁴⁵⁵. W l. 1755³⁴⁵⁶ i 1756 dalej powoływany na gw. czerniakowskiego³⁴⁵⁷, w 1756 r. także na spow. sióstr bernardynek *in casum*³⁴⁵⁸. W l. 1758-1759 spow. sióstr bernardynek *in casum*³⁴⁵⁹, a w l. 1761-1762 spow. sióstr bernardynek w Kaliszu³⁴⁶⁰. Spis z 1762 r. wymienia go jako spow. w Świeciu nad Wisłą³⁴⁶¹. Zm. 9 IV 1771 r. w Świeciu nad Wisłą³⁴⁶². W 1749 r. obdarzony tyt. *CE*³⁴⁶³. Realizował m. kar. org.-spow.

Franciszek Pinnicki – 1749-1750

Także wik. w Toruniu w l. 1746-1747 – patrz wyżej.

Marian Głowacki – 1750-1752

Ur. się w 1717 lub 1718 r. Jego rodzice to Andrzej i Dorota Głowaccy – szlachcice. Na chrz. otrzymał imię Jakub, a na bierzm. Antoni Józef. Pochodził z województwa chełmińskiego³⁴⁶⁴. 8 IX 1741 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk o. Antoniego Michałowicza – gw. i kust. pozn. W zak.

---

³⁴⁴⁸ APBK, sygn. W-7, s. 678.

³⁴⁴⁹ Ibidem, s. 689.

³⁴⁵⁰ Ibidem, s. 690.

³⁴⁵¹ Ibidem, s. 713.

³⁴⁵² Ibidem, s. 711.

³⁴⁵³ Ibidem, s. 730.

³⁴⁵⁴ Ibidem, s. 725.

³⁴⁵⁵ APBK, sygn. W-8, s. 530.

³⁴⁵⁶ Ibidem, s. 554.

³⁴⁵⁷ APBK, sygn. W-7, s. 740.

³⁴⁵⁸ Ibidem.

³⁴⁵⁹ Ibidem, s. 755.

³⁴⁶⁰ Ibidem, s. 790.

³⁴⁶¹ APBK, sygn. W-10, s. 380.

³⁴⁶² APBK, sygn. XXVI-1, s. 187.

³⁴⁶³ APBK, sygn. W-7, s. 682.

³⁴⁶⁴ APBK, sygn. S-po-1, s. 76.

przyjął imię Marian. Miał wówczas 23 l. Przybył w stroju uczciwym, schludnym i politycznym³⁴⁶⁵. 20 XII 1741 r. na I wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczyli lek. teol. spek. Kacper Wróblewski oraz wik. pozn. Faustyn Wyszomirski³⁴⁶⁶. 3 III 1742 r. na II wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Antoni Michałowicz oraz lek. teol. spek. Benedykt Sokolnicki³⁴⁶⁷. 25 VI 1742 r. na III wot. otrzymał komplet 23 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Antoni Michałowicz oraz def. gen. Jan Kapistran Szysiecki³⁴⁶⁸. 7 IX 1742 ro. na IV wot. otrzymał komplet 21 gł. za, co poświadczyli ciż sami³⁴⁶⁹. 8 IX 1742 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Jana Kapistrana Szysieckiego – def. gen., co poświadczył o. Walerian Dzieszewski – mistrz now.³⁴⁷⁰. Jego podpis nie zachował się³⁴⁷¹. W l. 1749-1750 wik. w Ratowie³⁴⁷², a w l. 1750-1752 wik. w Toruniu³⁴⁷³ oraz gw. *in casum*³⁴⁷⁴. W l. 1752 i 1753 powoływany na gw. w Ostrzeszowie³⁴⁷⁵, ale nie dotrwał do końca kadencji, bowiem na kap. w 1755 r. w Kościanie jako gw. ostrzeszowski przybył już Bartłomiej Lampartowski³⁴⁷⁶. Zm. 1 VIII 1755 r. w Świeciu nad Wisłą³⁴⁷⁷. W 1753 r. obdarzony tyt. *CE*³⁴⁷⁸. Realizował m. kar. org.-spow.

Piotr Wejermiller – 1752-1755

Także gw. w Toruniu w l. 1768-1774 – patrz wyżej.

Franciszek Pinnicki – 1755-1756

Także wik. w Toruniu w l. 1749-1750 – patrz wyżej

---

³⁴⁶⁵Ibidem.

³⁴⁶⁶Ibidem, s. 313.

³⁴⁶⁷Ibidem.

³⁴⁶⁸Ibidem, s. 314.

³⁴⁶⁹Ibidem, s. 315.

³⁴⁷⁰Ibidem, s. 211.

³⁴⁷¹Ibidem, s. 164.

³⁴⁷²APBK, sygn. W-7, s. 678.

³⁴⁷³Ibidem, s. 695.

³⁴⁷⁴Ibidem, s. 690.

³⁴⁷⁵Ibidem, s. 710, 724.

³⁴⁷⁶APBK, sygn. W-8, s. 529.

³⁴⁷⁷APBK, sygn. XXVI-1, s. 413.

³⁴⁷⁸APBK, sygn. W-7, s. 732.

Bonawentura Jerzyński – 1756-1758

Ur. się w 1712 lub 1713 r. Jego rodzice Marcin i Regina Jerzyńscy – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Tomasz. Pochodził z miasta Kamionna³⁴⁷⁹. 14 VII 1732 r. przyjął habit w now. pozn. z rąk o. Wenancjusza Kołakowskiego – gw. i kust. pozn. W zakonie przyjął imię Bonawentura. Miał wówczas 19 l.³⁴⁸⁰. Przyjęte przezeń imię zak. jest z pewnością związane ze wstąpieniem do zak. w przeddzień wsp. św. Bonawentury z Bagnoregio. Na I wot. 20 X 1732 r. otrzymał komplet 27 gł., co poświadczili gw. i kust. pozn. Wenancjusz Kołakowski oraz lek. teol. spek. Władysław Golbacki³⁴⁸¹. Na II wot. 7 I 1733 r. otrzymał 21 gł. za, przy 1 gł. przeciwnym, co poświadczili gw. i kust. pozn. Wenancjusz Kołakowski oraz def. Gen. Jan Kapistran Szysiecki³⁴⁸². Na III wot. 24 IV 1733 r. otrzymał 20 gł. za, przy 1 gł. przeciwnym, co poświadczili ciż sami³⁴⁸³. Na ostatniej, IV wot. 13 VII 1733 r. otrzymał 18 gł. za, przy 1 gł. przeciwnym, co poświadczili def. gen. Jan Kapistran Szysiecki oraz lek. teol. spek. Władysław Golbacki³⁴⁸⁴. Prof. złożył 14 VII 1733 r. w now. pozn. na ręce o. Jana Kapistrana Szysieckiego – def. gen., co poświadczyl o. Wawrzyniec Rochell – mistrz now.³⁴⁸⁵. Poświadczyl to własnoręcznym podpisem³⁴⁸⁶. W l. 1746-1749 gw. w Lubawie³⁴⁸⁷. W l. 1749-1750 wik. w Warcie³⁴⁸⁸, a w l. 1750-1752 wik. w Ostrzeszowie³⁴⁸⁹. W l. 1752-1756 wik. w konwencie kustodialnym w Poznaniu³⁴⁹⁰, w l. 1753-1756 także gw. *in casum*³⁴⁹¹. W l. 1759-1761 wik. w Bydgoszczy³⁴⁹². Spis z 1762 r. umieszcza go jako spow. w Lubawie³⁴⁹³. W l. 1764-1765 spow. sióstr *in casum*³⁴⁹⁴, a w l. 1767-1768 wik. w Kaliszu³⁴⁹⁵. W l. 1770-1771 spow.

---

³⁴⁷⁹ APBK, sygn. S-po-1, s. 63.

³⁴⁸⁰ Ibidem.

³⁴⁸¹ Ibidem, s. 289.

³⁴⁸² Ibidem, s. 290.

³⁴⁸³ Ibidem, s. 290-291.

³⁴⁸⁴ Ibidem, s. 291.

³⁴⁸⁵ Ibidem, s. 205.

³⁴⁸⁶ Ibidem, s. 161.

³⁴⁸⁷ APBK, sygn. W-7, s. 644, 655.

³⁴⁸⁸ Ibidem, s. 678.

³⁴⁸⁹ Ibidem, s. 695.

³⁴⁹⁰ Ibidem, s. 713, 729; APBK, sygn. W-8, s. 555.

³⁴⁹¹ APBK, sygn. W-7, s. 725; APBK, sygn. W-8, s. 554.

³⁴⁹² APBK, sygn. W-7, s. 770.

³⁴⁹³ APBK, sygn. W-10, s. 394.

³⁴⁹⁴ APBK, sygn. W-7, s. 830.

³⁴⁹⁵ Ibidem, s. 892.

sióstr *in casum*³⁴⁹⁶, a w l. 1771-1773 gw. *in casum*³⁴⁹⁷. Spis z 1773 r. wymienia go jako wik. w Poznaniu³⁴⁹⁸. W l. 1782-1783 mistrz now. II próby w Kościanie³⁴⁹⁹, a w l. 1782-1785 także spow. sióstr *in casum*³⁵⁰⁰. Zm. 29 VIII 1797 r. w Kazimierzu w wieku 84 l., po II prymicjach³⁵⁰¹. Obdarzony w 1755 r. tyt. *CE*³⁵⁰², w 1773 r. tyt. *PG*³⁵⁰³, w 1786 r. tyt. *RP*³⁵⁰⁴. Realizował m. kar. org.-spow.

Apolinary Rynkiewicz – 1758-1761

Ur. się w 1721 lub 1722 r. Jego rodzice to Wojciech i Elżbieta Rynkiewiczowie. Na chrz. otrzymał imię Grzegorz. Pochodził ze wsi Kabonin³⁵⁰⁵. 23 VII 1740 r. przyjął w now. warsz. habit z rąk o. Józefa Leszczyńskiego – gw. i kust. warsz. W zak. przyjął imię Apolinary. Miał wówczas 18 l.³⁵⁰⁶. Można przypuszczać, że jego imię zak. jest związane z przyjęciem przezeń habitu we wsp. św. Apolinarego z Rawenny. 5 XII 1740 r. na I wot. otrzymał 18 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczili gw. i kust. warsz. Józef Leszczyński oraz lek. teol. Mikołaj Barszczewicz³⁵⁰⁷. 3 III 1741 r. na II wot. otrzymał 20 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczili gw. i kust. warsz. Józef Kazimierski oraz def. akt. Mikołaj Czarzasty³⁵⁰⁸. 22 VII 1741 r. na III wot. otrzymał 19 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczili def. akt. Mikołaj Czarzasty oraz wik. warsz. Hilarion Turkiewicz³⁵⁰⁹. 23 VII 1741 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Mikołaja Czarzastego – def. akt. Nie zachował się jego podpis³⁵¹⁰. W l. 1750-1752 kazn. niem. w Toruniu³⁵¹¹, a w l. 1752-1753 kazn. niem. we

---

³⁴⁹⁶Ibidem, s. 942.

³⁴⁹⁷Ibidem, s. 958.

³⁴⁹⁸ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 28r.

³⁴⁹⁹Ibidem, s. 1100.

³⁵⁰⁰Ibidem, s. 1099, 1117.

³⁵⁰¹APBK, sygn. XXVI-1, s. 469.

³⁵⁰²APBK, sygn. W-8, s. 566.

³⁵⁰³APBK, sygn. W-8, s. 985.

³⁵⁰⁴Ibidem, s. 1170.

³⁵⁰⁵AAW, sygn. 688, s. 15.

³⁵⁰⁶Ibidem.

³⁵⁰⁷Ibidem, s. 315.

³⁵⁰⁸Ibidem, s. 314.

³⁵⁰⁹Ibidem.

³⁵¹⁰Ibidem, s. 141.

³⁵¹¹APBK, sygn. W-7, s. 694.

Wschowie³⁵¹² oraz gw. *in casum*³⁵¹³. W l. 1753-1755 jeden z kazn. przy rezydencji w Zamartem³⁵¹⁴. W l. 1756-1758 kazn. zw. w Zamartem³⁵¹⁵. W l. 1758-1761 wik. w Toruniu³⁵¹⁶, w l. 1758-1759 także gw. *in casum*³⁵¹⁷. W l. 1761-1762 wik. w Przasnyszu³⁵¹⁸. W 1762 r. powołany na wik. w Czerniakowie³⁵¹⁹ oraz gw. *in casum*³⁵²⁰. Spis z końca 1762 r. wymienia go już jednak jako mistrza now. w Warszawie³⁵²¹, urząd pełnił do 1765 r.³⁵²². W l. 1765-1767 mistrz now. w Skępem³⁵²³. W l. 1770-1771 gw. w Kazimierzu³⁵²⁴. Spis z 1773 r. wymienia go jako kapelana dworskiego należącego do wspólnoty klaszt. w Widawie³⁵²⁵. Zm. 15 V 1794 r. w Widawie³⁵²⁶. W 1762 r. obdarzony tyt. *PG*³⁵²⁷, a w 1788 r. tyt. *RP*³⁵²⁸. Realizował mieszany typ kar. – podtyp kazn. niem.

Dominik Podgurski – 1761-1762

Ur. się zapewne w 1717 lub 1718 r.³⁵²⁹. Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 11 VIII 1746 r. przyjął w Skępem habit. 11 VIII 1747 r. złożył w Skępem prof.³⁵³⁰. W l. 1756-1759 wik. w Gołańczy³⁵³¹. W l. 1759-1761 wik. w Grodzisku Wielkopolskim³⁵³² oraz gw. *in casum*³⁵³³. W l.

---

³⁵¹²Ibidem, s. 714.

³⁵¹³Ibidem, s. 711.

³⁵¹⁴Ibidem, s. 728.

³⁵¹⁵Ibidem, s. 744.

³⁵¹⁶Ibidem, s. 756, 770.

³⁵¹⁷Ibidem, s. 755.

³⁵¹⁸Ibidem, s. 792.

³⁵¹⁹Ibidem, s. 808.

³⁵²⁰Ibidem, s. 806.

³⁵²¹APBK, sygn. W-10, s. 390.

³⁵²²APBK, sygn. W-7, s. 836.

³⁵²³Ibidem, s. 852.

³⁵²⁴Ibidem, s. 941.

³⁵²⁵ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, 53v.

³⁵²⁶APBK, sygn. XXVI-1, s. 259.

³⁵²⁷APBK, sygn. W-7, s. 811.

³⁵²⁸Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 36r.

³⁵²⁹Zobacz nekrolog.

³⁵³⁰APBK, sygn. W-8, s. 215.

³⁵³¹APBK, sygn. W-7, s. 743, 756.

³⁵³²Ibidem, s. 770.

³⁵³³Ibidem, s. 768.

1761-1762 wik. w Toruniu³⁵³⁴ oraz gw. *in casum*³⁵³⁵. W l. 1762-1765 gw. w Nowem nad Wisłą³⁵³⁶. Spis z 1762 r. wymienia go właśnie jako gw. w Nowem nad Wisłą³⁵³⁷. W l. 1765-1767 wik. w Łęczycy³⁵³⁸, a w l. 1767-1768 wik. w Kole nad Wartą³⁵³⁹. W r. 1771 powołany na wik. w Ostrzeszowie³⁵⁴⁰ oraz spow. sióstr bernardynek *in casum*³⁵⁴¹. Poza kap. przeniesiony do Warszawy, spis z 1773 r. wymienia go jako spow. i zakrystiana³⁵⁴². W l. 1774-1776 wik. w Warszawie³⁵⁴³. Zm. 7 III 1793 r. w Ratowie w wieku 75 l.t³⁵⁴⁴. W 1764 r. obdarzony tyt. *CE*³⁵⁴⁵. Realizował m. kar. org.-spow.

Hieronim Meckelberg³⁵⁴⁶ – 1762

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 30 IX 1744 r. przyjął w Skępem habit. 30 IX 1745 r. złożył w Skępem prof.³⁵⁴⁷. W 1762 r. powołany na wik. w Toruniu³⁵⁴⁸. Nie wspomina o nim spis z 1762 r., a na jego miejscu jako wik. w Toruniu występuje Idzi Annuta³⁵⁴⁹. Zm. 7 III 1764 r. w Orłowie, pochowany został w Toruniu³⁵⁵⁰. Realizował m. kar. org.-spow.

---

³⁵³⁴Ibidem, s. 792.

³⁵³⁵Ibidem, s. 790.

³⁵³⁶Ibidem, s. 805, 829.

³⁵³⁷APBK, sygn. W-10, s. 378.

³⁵³⁸APBK, sygn. W-7, s. 853.

³⁵³⁹Ibidem, s. 892.

³⁵⁴⁰Ibidem, s. 959.

³⁵⁴¹Ibidem, s. 958.

³⁵⁴²ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 43r.

³⁵⁴³Ibidem, s. 994.

³⁵⁴⁴APBK, sygn. XXVI-1, s. 121.

³⁵⁴⁵APBK, sygn. W-7, s. 839.

³⁵⁴⁶W źródłach jako: Hieronimus Meckelberg, Hieronimus Meeckelberg, Hieronimus Melkelberg.

³⁵⁴⁷APBK, sygn. W-8, s. 127.

³⁵⁴⁸APBK, sygn. W-7, s. 808.

³⁵⁴⁹APBK, sygn. W-10, s. 391.

³⁵⁵⁰APBK, sygn. XXVI-1, s. 121.

Idzi Annuta³⁵⁵¹ – 1762-1764

Ur. się w 1723 lub 1724 r. Jego rodzice to Wawrzyniec i Elżbieta Annutowie – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Jan. Pochodził z Barczewa³⁵⁵². 2 IX 1747 r. przyjął habit z rąk o. Baltazara Obermayra – def. akt. W zak. przyjął imię Idzi. Miał wykształcenie na poziomie klasy ret. Stawił się w zadbanym stroju³⁵⁵³. Na I wot. 6 XII 1747 r. otrzymał 25 gł. za, przy 3 gł. przeciwnych, co poświadczili gw. i kust. pozn. Jan Deręgowski oraz def. gen. Jan Kapistran Szysiecki³⁵⁵⁴. Na II wot. 3 III 1748 r. otrzymał 26 gł. za, przy 4 gł. przeciwnych co poświadczili def. gen. Jan Kapistran Szysiecki oraz def. akt. Baltazar Obermayr³⁵⁵⁵. Na III wot. 5 VI 1748 r. otrzymał 18 gł. za, przy 2 gł. przeciwnych, co poświadczili def. gen. Jan Kapistran Szysiecki oraz gw. i kust. pozn. Jan Deręgowski³⁵⁵⁶. Na IV wot. odbytej nieznannej dokładnie daty w 1748 r. otrzymał komplet 20 gł. za, co poświadczili def. gen. Jan Kapistran Szysiecki oraz gw. i kust. pozn. Antoni Michałowicz³⁵⁵⁷. 2 IX 1748 r. złożył prof. w now. pozn. na ręce o. Antoniego Michałowicza – gw. i kust. pozn., co poświadczyl o. Józef Kazimierski – mistrz now.³⁵⁵⁸. Poświadczyl to własnoręcznym podpisem³⁵⁵⁹. W l. 1761-1762 wik. we Wschowie³⁵⁶⁰ oraz gw. *in casum*³⁵⁶¹. Spis z końca 1762 r. umieszcza go jako wik. w Toruniu³⁵⁶² – na miejsce powołanego przez kap. w 1762 r. Hieronima Meckelberga³⁵⁶³. W l. 1764-1765 wik. w Bydgoszczy³⁵⁶⁴, a w l. 1765-1767 wik. w Warcie³⁵⁶⁵. W l. 1767-1768 wik. w Koźminie³⁵⁶⁶, w l. 1768-1770 wik. w Kobylinie³⁵⁶⁷. W l. 1770-1771 wik. w Koźminie³⁵⁶⁸. Spis z

---

³⁵⁵¹W źródłach jako: Aegidius Annutha, Aegidius Annuta, Aegidius Anhutta, Aegidius Annutta, Aegidius Anuta oraz Aegidius Anutta. W księdze nowicjatu poznańskiego podpisał się jako Aegidius Annutha – zob. APBK, sygn. S-po-1, s. 214.

³⁵⁵²APBK, sygn. S-po-1, s. 86.

³⁵⁵³Ibidem.

³⁵⁵⁴Ibidem, s. 323.

³⁵⁵⁵Ibidem, s. 324.

³⁵⁵⁶Ibidem.

³⁵⁵⁷Ibidem.

³⁵⁵⁸Ibidem, s. 214.

³⁵⁵⁹Ibidem.

³⁵⁶⁰APBK, sygn. W-7, s. 791.

³⁵⁶¹Ibidem, s. 790.

³⁵⁶²APBK, sygn. W-10, s. 391.

³⁵⁶³APBK, sygn. W-7, s. 808.

³⁵⁶⁴Ibidem, s. 832.

³⁵⁶⁵Ibidem, s. 853.

³⁵⁶⁶Ibidem, s. 892.

³⁵⁶⁷Ibidem, s. 914.

1773 r. wymienia go jako spow. w Kole³⁵⁶⁹. Zmarł 14 III 1791 r. w Kole³⁵⁷⁰. Obdarzony w 1765 r. tyt. CE³⁵⁷¹. Realizował m. kar. org.-spow., nie był zbyt eksponowaną postacią.

Wawrzyniec Czermiński – 1764-1765

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 12 VIII 1753 r. przyjął w Skępem habit. 12 VIII 1754 r. złożył w Skępem prof.³⁵⁷². Spis z 1762 r. wymienia go jako stud. teol. spek. w Poznaniu, miał już wówczas święcenia prez.³⁵⁷³. W l. 1764-1765 wik. w Toruniu³⁵⁷⁴, a w l. 1765-1767 wik. w Skępem³⁵⁷⁵. W l. 1767-1768 kazn. świąt. w Skępem³⁵⁷⁶, w l. 1768-1773 kazn. paraf. w Skępem³⁵⁷⁷. Właśnie na tym stanowisku wymienia go spis z 1773 r.³⁵⁷⁸. W l. 1773-1776 kazn. mis. w Skępem³⁵⁷⁹. W l. 1776-1777 wik. w Grodzisku Wielkopolskim³⁵⁸⁰ Zm. 23 VII 1778 r. w Ostrzeszowie³⁵⁸¹. W 1776 r. obdarzony tyt. CE³⁵⁸². Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z org.-spow.

Dominik Hoffman³⁵⁸³ – 1765-1767

Nie znamy jego pochodzenia. Można przypuszczać, że przyjął habit w Skępem, a następnie złożył tam prof. w l. 1749-1752³⁵⁸⁴. Spis z 1762 r. wymienia go jako spow. i zakrystiana w

---

³⁵⁶⁸Ibidem, s. 944.

³⁵⁶⁹ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 32v.

³⁵⁷⁰APBK, sygn. XXVI-1, s. 135.

³⁵⁷¹APBK, sygn. W-7, s. 857.

³⁵⁷²APBK, sygn. W-8, s. 526.

³⁵⁷³APBK, sygn. W-10, s. 364.

³⁵⁷⁴APBK, sygn. W-7, s. 832.

³⁵⁷⁵Ibidem, s. 853.

³⁵⁷⁶Ibidem, s. 895.

³⁵⁷⁷Ibidem, s. 916, 945, 959.

³⁵⁷⁸ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 46v.

³⁵⁷⁹APBK, sygn. W-7, s. 980, 999.

³⁵⁸⁰Ibidem, s. 1015.

³⁵⁸¹APBK, sygn. XXVI-1, s. 395.

³⁵⁸²APBK, sygn. W-7, s. 1019.

³⁵⁸³W źródłach jako Dominicus Hoffman, Dominicus Hofman oraz Dominicus Offman.

³⁵⁸⁴Spisy profesów z tego okresu się nie zachowały.

Toruniu³⁵⁸⁵. W l. 1765-1767 wik. w Toruniu³⁵⁸⁶ oraz gw. *in casum*³⁵⁸⁷. W l. 1767-1768 gw. *in casum*³⁵⁸⁸, a w l. 1768-1771 gw. w Stoczku Klasztornym³⁵⁸⁹. W r. 177 powołany na gw. w Nowem nad Wisłą³⁵⁹⁰. Poza kap. zdjęty z urzędu, spis z 1773 r. wymienia go jako spow. i adjutora przy pref. fabryki³⁵⁹¹. W l. 1773-1774 ponownie gw. w Stoczku Klasztornym³⁵⁹². W l. 1774-1776 gw. w Kadynach³⁵⁹³. Na kap. w 1776 r. w Skępem bez powodzenia wziął udział w wyb. na def. akt. – w I skr. otrzymał otrzymał 1 gł.³⁵⁹⁴, a w III skr. też 1 gł.³⁵⁹⁵, co nie przełożyło się na mandat. W l. 1776-1779 wik. w Stoczku Klasztornym³⁵⁹⁶, w l. 1777-1779 dodatkowo gw. *in casum*³⁵⁹⁷. W l. 1779-1780 wik. w Toruniu³⁵⁹⁸. Zm.ł 31 I 1780 r. w Toruniu na stanowisku wik.³⁵⁹⁹. W 1765 r. obdarzony tyt. *CE*³⁶⁰⁰. Realizował m. kar. org.-spow.

Jakub Dost³⁶⁰¹ – 1767-1770

Także gw. w Toruniu w l. 1783-1786 – patrz wyżej.

---

³⁵⁸⁵ APBK, sygn. W-10, s. 391.

³⁵⁸⁶ APBK, sygn. W-7, s. 853.

³⁵⁸⁷ Ibidem, s. 851.

³⁵⁸⁸ Ibidem, s. 890.

³⁵⁸⁹ Ibidem, s. 912, 941.

³⁵⁹⁰ Ibidem, s. 957.

³⁵⁹¹ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 32v.

³⁵⁹² APBK, sygn. W-7, s. 974.

³⁵⁹³ Ibidem, s. 993.

³⁵⁹⁴ Ibidem, s. 1011.

³⁵⁹⁵ Ibidem, s. 1012.

³⁵⁹⁶ Ibidem, s. 1015, 1030.

³⁵⁹⁷ Ibidem, s. 1026.

³⁵⁹⁸ Ibidem, s. 1052.

³⁵⁹⁹ APBK, sygn. XXVI-1, s. 61.

³⁶⁰⁰ APBK, sygn. W-7, s. 857.

³⁶⁰¹ W źródłach jako Jacobus Dost oraz Jacobus Doost.

Marcjan Fuug³⁶⁰² – 1770-1771

Ur. się w 1732 lub 1733 r. Jego rodzice to Jan i Dorota Fugowie – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Jan, a na bierzm. Józef. Pochodził z Bisztynka³⁶⁰³. 4 IX 1751 r. przyjął w Warszawie habit z rąk o. Dominika Elewskiego – gw. i kust. warsz. W zak. przyjął imię Marcjan. Miał wówczas 19 l.³⁶⁰⁴. 13 I 1752 r. na I wot. otrzymał 17 gł. za, przy 4 gł. przeciw, co poświadczyli były prowini. Mateusz Rożnerski oraz wik. warsz. Stanisław Prayłowski³⁶⁰⁵. 2 V 1752 r. na II wot. otrzymał 17 gł. za, przy 3 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Dominik Elewski oraz lek. teol. spek. Józef Gurski³⁶⁰⁶. 2 IX 1752 r. na III wot. otrzymał 13 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli ciż sami³⁶⁰⁷. 4 IX 1752 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Dominika Elewskiego – gw. i kust. warsz., co poświadczyl o. Elzeariusz Łygowicz – mistrz now.³⁶⁰⁸. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem³⁶⁰⁹. W l. 1761-1762 wik. w Kazimierzu Biskupim³⁶¹⁰, a w l. 1762-1764 wik. w Łowiczu³⁶¹¹. Na tym też stanowisku wymienia go spis z 1762 r.³⁶¹². W l. 1764-1765 wik. w Stoczku Klasztornym³⁶¹³, a w l. 1765-1767 ponownie wik. w Łowiczu³⁶¹⁴. W l. 1767-1768 wik. w Warszawie³⁶¹⁵, a w l. 1768-1770 wik. w Kaliszu³⁶¹⁶ oraz gw. *in casum*³⁶¹⁷. W l. 1770-1771 wik. w Toruniu³⁶¹⁸ oraz gw. *in casum*³⁶¹⁹. W l. 1771-1774 wik. w Warszawie³⁶²⁰, w l. 1771-1773 dodatkowo gw. *in casum*³⁶²¹. Spis z 1773 r. wymienia go właśnie jako wik. w Warszawie³⁶²². W l.

³⁶⁰²W źródłach jako Martianus Fuug, Martianus Fug oraz Martianus Fugg. W księdze nowicjatu warszawskiego podpisał się jako Marcjanus Fuug (AAW, sygn. 688, s. 381).

³⁶⁰³AAW, sygn. 688, s. 27.

³⁶⁰⁴Ibidem.

³⁶⁰⁵Ibidem, s. 296.

³⁶⁰⁶Ibidem, s. 295.

³⁶⁰⁷Ibidem.

³⁶⁰⁸Ibidem, s. 149.

³⁶⁰⁹Ibidem, s. 381.

³⁶¹⁰APBK, sygn. W-7, s. 791.

³⁶¹¹Ibidem, s. 808.

³⁶¹²APBK, sygn. W-10, s. 392.

³⁶¹³Ibidem, s. 832.

³⁶¹⁴Ibidem, s. 853.

³⁶¹⁵Ibidem, s. 893.

³⁶¹⁶Ibidem, s. 914.

³⁶¹⁷Ibidem, s. 913.

³⁶¹⁸Ibidem, s. 944.

³⁶¹⁹Ibidem, s. 942.

³⁶²⁰Ibidem, s. 959, 976.

³⁶²¹Ibidem, s. 958.

1774-1776 wik. w Lubawie³⁶²³ oraz gw. *in casum*³⁶²⁴. W l. 1776-1779 gw. w Lubawie³⁶²⁵. W l. 1779-1780 wik. w Poznaniu³⁶²⁶, a w l. 1780-1783 wik. w Kościanie³⁶²⁷. W l. 1783-1785 wik. w Sierakowie³⁶²⁸. W l. 1785-1786 gw. *in casum*³⁶²⁹, a w l. 1786-1788 gw. w Górcie Klasztornej³⁶³⁰. Zm. 2 VII 1795 r. w Barczewie³⁶³¹. W 1770 r. obdarzony tyt. *CE*³⁶³². Realizował m. kar. org.-spow.

Jakub Dost – 1771-1774

Także wik. w Toruniu w l. 1767-1770 – patrz wyżej.

Robert Rychlewski – 1774-1775

Ur. się w w 1728 lub 1729 r. Jego rodzice to Maciej i Dorota Rychlewscy – mieszczenie. Na chrz. otrzymał imię Andrzej. Nie przyjął bierzm. przed wstąpieniem do zak. Pochodził z miasteczka Śmigła³⁶³³. 28 IX 1753 r. przyjął w now. pozn. habit z rąk o. Floriana Wilanta – lek. teol. W zak. przyjął imię Robert. Miał wówczas 24 l. i wykształcenie na poziomie klasy ret. Przybył w stroju właściwym swojemu stanowi³⁶³⁴. 12 I 1754 r. na I wot. otrzymał 18 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczili gw. i kust. pozn. Manswet Grabowski oraz lek. teol. Dominik Elewski³⁶³⁵. 9 V 1754 r. na II wot. otrzymał 16 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczili gw. i kust. pozn. Manswet Grabowski oraz lek. teol. Józef Gurski³⁶³⁶. 27 IX 1754 r. na III wot. otrzymał 15 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczili ciż sami³⁶³⁷. 28 IX 1754 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Floriana

---

³⁶²²ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 42v.

³⁶²³APBK, sygn. W-7, s. 994.

³⁶²⁴Ibidem, s. 993.

³⁶²⁵Ibidem, s. 1014, 1025.

³⁶²⁶Ibidem, s. 1051.

³⁶²⁷Ibidem, s. 1078, 1103.

³⁶²⁸Ibidem, s. 1122.

³⁶²⁹Ibidem, s. 1142.

³⁶³⁰Ibidem, s. 1163.

³⁶³¹APBK, sygn. XXVI-1, s. 353.

³⁶³²APBK, sygn. W-7, s. 949.

³⁶³³APBK, sygn. S-po-1, s. 93.

³⁶³⁴Ibidem.

³⁶³⁵Ibidem, s. 336.

³⁶³⁶Ibidem.

³⁶³⁷Ibidem, s. 337.

Wilanta – lek. teol., co poświadczył o. Józef Kazimierski – mistrz now. Potwierdził to własnoręcznym podpisem³⁶³⁸. 3 IV 1756 r. w katedrze we Włocławku otrzymał z rąk bp sufragana włocławskiego Franciszka Kanigowskiego pierwszą tonsurę i 4 mniejsze święcenia, należał wówczas do klaszt. w Piotrkowie Trybunalskim jako stud. fil.³⁶³⁹. 11 IV 1756 r. w katedrze we Włocławku otrzymał z rąk bp sufragana włocławskiego Franciszka Kanigowskiego święcenia subdiakonatu, należał wówczas do klaszt. w Piotrkowie Trybunalskim jako stud. fil.³⁶⁴⁰. 18 IV 1756 r. w katedrze we Włocławku otrzymał z rąk bp sufragana włocławskiego Franciszka Kanigowskiego święcenia diakonatu, należał wówczas do klaszt. w Piotrkowie Trybunalskim jako stud. fil.³⁶⁴¹. 20 IV 1756 r. w katedrze we Włocławku otrzymał z rąk bp sufragana włocławskiego Franciszka Kanigowskiego święcenia prezbiteratu, należał wówczas do klasztoru w Piotrkowie Trybunalskim jako student filozofii³⁶⁴². W 1762 roku powołany na wik. w Warcie³⁶⁴³. Poza kap. musiał zostać przeniesiony do Lubawy, bowiem spis z końca 1762 r. wymienia go już jako wik. w Lubawie³⁶⁴⁴, zakładam, że pozostał na urzędzie do 1764 r. W l. 1765-1767 wik. w Przasnyszu³⁶⁴⁵, a w l. 1767-1768 wik. w Strzegocinie³⁶⁴⁶. W l. 1770-1771 ponownie wik. w Przasnyszu³⁶⁴⁷. W r. 1771 powołany na wik. w Barczewie³⁶⁴⁸. Poza kap. przeniesiony, spis z 1773 r. wymienia go jako wik. w Lubawie³⁶⁴⁹. W r. 1774 powołany na wik. w Toruniu³⁶⁵⁰. W 1775 r. w jego miejsce wik. toruńskim był już jednak Maksym Langa³⁶⁵¹. W l. 1776-1777 wik. w Kazimierzu Biskupim³⁶⁵². W l. 1777-1779 wik. w Kobylinie³⁶⁵³. Znika następnie z akt kap., ponieważ poświęcił się pracy spow.. Zm. 27 IX 1783 r. w Komorsku³⁶⁵⁴. W 1777 r. obdarzony tyt. *CE*³⁶⁵⁵. Realizował m. kar. org.-spow.

---

³⁶³⁸Ibidem, s. 220.

³⁶³⁹ADWł, sygn. ABSWIP 9 (101), k. 30r.

³⁶⁴⁰Ibidem.

³⁶⁴¹Ibidem, k. 30v.

³⁶⁴²Ibidem.

³⁶⁴³APBK, sygn. W-7, s. 807.

³⁶⁴⁴APBK, sygn. W-10, s. 394.

³⁶⁴⁵APBK, sygn. W-7, s. 853.

³⁶⁴⁶Ibidem, s. 893.

³⁶⁴⁷Ibidem, s. 944.

³⁶⁴⁸Ibidem, s. 959.

³⁶⁴⁹ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 48r.

³⁶⁵⁰APBK, sygn. W-7, s. 996.

³⁶⁵¹AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 20r.

³⁶⁵²APBK, sygn. W-7, s. 1014.

³⁶⁵³Ibidem, s. 1030.

³⁶⁵⁴APBK, sygn. XXVI-1, s. 527.

Maksym Langa – 1775-1776

Ur. się w 1714 lub 1715 r. Jego rodzice to Kacper i Helena Langowie – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Antoni, a na bierzm. Ignacy. Pochodził z Nowego³⁶⁵⁶. 12 XI 1746 r. przyjął w now. warsz. habit z rąk o. Franciszka Przemkowskiego – lek. teol. spek. W zak. przyjął imię Maksym. Miał wówczas 31 l.³⁶⁵⁷. 4 III 1747 r. na I wot. otrzymał komplet 25 gł. za, co poświadczyli były prow. Mateusz Rożnerski i wik. warsz. Jan Nepomucen Langa³⁶⁵⁸. 6 VIII 1747 r. na II wot. otrzymał 22 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli ciż sami³⁶⁵⁹. 17 XI 1747 r. na III wot. otrzymał 19 gł. za, przy 3 gł. przeciw, co poświadczyli lek. teol. spek. Dominik Elewski oraz wik. warsz. Piotr Liwiński³⁶⁶⁰. 18 XI 1747 r. złożył w now. warsz. prof. na ręce o. Franciszka Przemkowskiego – lek. teol. spek., co poświadczył o. Ludwik Czaplński – mistrz now. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem³⁶⁶¹. W l. 1755-1756 wik. w Nowem³⁶⁶². W l. 1756-1758 wik. w Świeciu³⁶⁶³. W l. 1758-1759 wik. w Zamartem³⁶⁶⁴ oraz gw. *in casum*³⁶⁶⁵. W r. 1759 powołany na gw. w Sierakowie³⁶⁶⁶. Poza kap. musiał zostać przeniesiony na stanowisko gw. w Gołańczy, bowiem na kap. w 1761 r. w Kaliszu jako gw. z Gołańczy był pref. stajni³⁶⁶⁷. W l. 1761-1762 dalej gw. w Gołańczy³⁶⁶⁸. W l. 1762-1764 wik. w Świeciu³⁶⁶⁹. Spis z 1762 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku³⁶⁷⁰. W l. 1764-1767 wik. w Poznaniu³⁶⁷¹, w l. 1765-1767 także gw. *in casum*³⁶⁷². W l.

---

³⁶⁵⁵ APBK, sygn. W-7, s. 1033.

³⁶⁵⁶ AAW, sygn. 688, s. 23.

³⁶⁵⁷ Ibidem.

³⁶⁵⁸ Ibidem, s. 304-305.

³⁶⁵⁹ Ibidem, s. 304.

³⁶⁶⁰ Ibidem, s. 303.

³⁶⁶¹ Ibidem, s. 146.

³⁶⁶² APBK, sygn. W-8, s. 555.

³⁶⁶³ APBK, sygn. W-7, s. 743.

³⁶⁶⁴ Ibidem, s. 756.

³⁶⁶⁵ Ibidem, s. 754.

³⁶⁶⁶ Ibidem, s. 768.

³⁶⁶⁷ APBK, sygn. W-8, s. 748.

³⁶⁶⁸ APBK, sygn. W-7, s. 789.

³⁶⁶⁹ Ibidem, s. 808.

³⁶⁷⁰ APBK, sygn. W-10, s. 388.

³⁶⁷¹ APBK, sygn. W-7, s. 831, 852.

³⁶⁷² Ibidem, s. 851.

1767-1770 gw. w Kazimierzu Biskupim³⁶⁷³. Na kap. w 1770 r. w Grodzisku bez powodzenia kandydował w wyb. do def., na I skr. otrzymał tylko 1 gł.³⁶⁷⁴. W l. 1770-1771 wik. w Kaliszu³⁶⁷⁵. W l. 1771-1774 ponownie gw. w Kazimierzu Biskupim³⁶⁷⁶. Spis z 1773 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku³⁶⁷⁷. Na kap. w 1773 r. w Poznaniu po raz drugi bez powodzenia kandydował w wyb. do def., znowu uzyskał tylko 1 gł.³⁶⁷⁸. W 1775 r. był już jednak wik. w Toruniu, gdzie musiał trafić poza kap. Jako wik. toruński przewodniczył kanonicznej elekcji władz Bractwa św. Anny w dn. 22 VII 1775 r.³⁶⁷⁹. W l. 1777-1780 ponownie gw. *in casum*³⁶⁸⁰. Zm. 14 X 1781 r. w Świeciu³⁶⁸¹. W 1762 r. obdarzony tyt. *CE*³⁶⁸². Realizował m. kar. org.-spow.

Melchizedek Hilbrand³⁶⁸³ – 1776-1777

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 31 VIII 1754 r. przyjął w now. skępskim habit. 31 VIII 1755 r. złożył w Skępem prof.³⁶⁸⁴. W r. 1757 stud. fil. w Bydgoszczy, a w l. 1758-1759 stud. teol. spek. w Toruniu. 24 IX 1757 r. w katedrze w Chełmży jako członek konwentu bydgoskiego otrzymał z rąk bp sufragana chełmińskiego Fabiana Płaskowskiego pierwszą tonsurę i 4 mniejsze święcenia³⁶⁸⁵. 23 XII 1758 r. w katedrze w Chełmży jako członek konwentu toruńskiego przyjął z rąk bp sufragana chełmińskiego Fabiana Płaskowskiego święcenia subdiakonu³⁶⁸⁶. 27 XII 1758 r. w katedrze w Chełmży jako członek konwentu toruńskiego przyjął z rąk bp sufragana chełmińskiego Fabiana Płaskowskiego święcenia diakonu³⁶⁸⁷. 10 III 1759 r. w katedrze w Chełmży jako członek konwentu toruńskiego przyjął z rąk bp sufragana chełmińskiego Fabiana

---

³⁶⁷³Ibidem, s. 890, 912.

³⁶⁷⁴Ibidem, s. 939.

³⁶⁷⁵Ibidem, s. 943.

³⁶⁷⁶Ibidem, s. 957, 974.

³⁶⁷⁷ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 34v.

³⁶⁷⁸APBK, sygn. W-7, s. 971.

³⁶⁷⁹AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 20r.

³⁶⁸⁰Ibidem, s. 1026, 1048.

³⁶⁸¹APBK, sygn. XXVI-1, s. 561.

³⁶⁸²APBK, sygn. W-7, s. 811.

³⁶⁸³W źródłach jako Melchisedech Hilbrand, Melchisedech Hillebrant, Melchisedech Hilbrant, Melchisedech Hillebrandt, Melchisedech Hildebrant.

³⁶⁸⁴APBK, sygn. W-8, s. 639.

³⁶⁸⁵ADPelp, sygn. C 54a, s. 25.

³⁶⁸⁶Ibidem, s. 31.

³⁶⁸⁷Ibidem, s. 31-32.

Płaskowskiego święcenia prezbiteratu³⁶⁸⁸. W l. 1761-1762 wik. i organista w Łowiczu³⁶⁸⁹. Spis z 1762 r. wymienia go jako spow. i organistę w Toruniu³⁶⁹⁰. Spis z 1773 r. wymienia go na tym samym stanowisku³⁶⁹¹. W l. 1776-1777 wik. w Toruniu³⁶⁹². Zm. 6 IX 1777 r. w Górcie Klasztornej jako organista i skryptor ksiąg chóralnych³⁶⁹³. W 1770 r. obdarzony tyt. *CE*³⁶⁹⁴. Realizował m. kar. org.-spow.

Jan Chrzyciel Daum³⁶⁹⁵ – 1777-1779

Ur. się w 1733 lub 1734 r. Jego rodzice to Marcin i Kunegunda Daumowie. Na chrz. otrzymał imię Andrzej, to samo imię otrzymał na bierzm. Pochodził z ok. Bambergu we Frankonii, był więc rodowitym Niemcem³⁶⁹⁶. Habit przyjął 23 VI 1756 r. w now. pozn. z rąk o. Edwarda Głowicza – lek. teol. spek. W zak. przyjął imię Jan Chrzyciel. Miał wówczas 22 l.i wyksz. teol.³⁶⁹⁷. 6 X 1756 r. na I wot. otrzymał komplet 20 gł. za, co poświadczili mistrz now. Józef Kazimierski i lek. teol. spek. Feliks Kreczman³⁶⁹⁸. 25 II 1757 r. na II wot. otrzymał 19 gł. za, przy 1 gł. przeciwnym, co poświadczili gw. i kust. pozn. Franciszek Święcicki oraz kust. prow. Józef Gurski³⁶⁹⁹. 22 VI 1757 r. na III wot. otrzymał komplet 13 gł. za, co poświadczili lek. teol. spek. Feliks Kreczman oraz lek. teol. spek. Idzi Kłabczyński³⁷⁰⁰. Prof. złożył 23 VI 1757 r. w now. pozn. na ręce o. Idziego Kłabczyńskiego – lek. teol. spek., co poświadczyl o. Józef Kazimierski – mistrz now. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem³⁷⁰¹. Spis z 1762 r. odnotowuje go jako stud. teol.

---

³⁶⁸⁸Ibidem, s. 33.

³⁶⁸⁹APBK, sygn. W-7, s. 792.

³⁶⁹⁰APBK, sygn. W-10, s. 391.

³⁶⁹¹ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 44v.

³⁶⁹²APBK, sygn. W-7, s. 1015.

³⁶⁹³APBK, sygn. XXVI-1, s. 485.

³⁶⁹⁴APBK, sygn. W-7, s. 949.

³⁶⁹⁵Biogram opublikowany także na kartach poprzedniej monografii – zob. M. Stawiski, *Bernardyni bydgoscy...*, s. 90-91. W źródłach jako Joannes Baptista Daum, Joannes Baptista Daun i Joannes Baptista Daunn. W księdze nowicjatu poznańskiego podpisał się jako Joannes Baptista Daum – zob. APBK, sygn. S-po-1, s. 169, 223.

³⁶⁹⁶APBK, sygn. S-po-1, s. 97.

³⁶⁹⁷Ibidem.

³⁶⁹⁸Ibidem, s. 341.

³⁶⁹⁹Ibidem, s. 342.

³⁷⁰⁰Ibidem.

³⁷⁰¹Ibidem, s. 223.

spek. w Warszawie, miał już wtedy za sobą święcenia kapłańskie³⁷⁰². W l. 1764-1765 lek. teol. mor. w Warcie³⁷⁰³. W 1765 r. wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie uzyskał 45 pkt na 60 możliwych³⁷⁰⁴. Był to wynik słaby, niewystarczający do objęcia urzędu, ale pozwalający wziąć udział w kolejnym konk.³⁷⁰⁵. Mimo to w l. 1765-1767 lek. fil. w Bydgoszczy³⁷⁰⁶. W l. 1768-1770 kazn. świąt. niem. w Nowem nad Wisłą³⁷⁰⁷. W l. 1770-1773 lek. teol. mor. w Świeciu³⁷⁰⁸. Spis z 1773 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku³⁷⁰⁹. W l. 1773-1774 wik. w Bydgoszczy³⁷¹⁰, a w l. 1774-1776 gw. w Bydgoszczy³⁷¹¹. W l. 1777-1779 wik. w Toruniu³⁷¹². W l. 1779-1780 lek. teol. mor. w Toruniu³⁷¹³, w l. 1780-1783 ponownie lek. teol. mor. Świeciu³⁷¹⁴, a w l. 1782-1783 dodatkowo gw. *in casum*³⁷¹⁵. W l. 1783-1786 gw. w Nowem³⁷¹⁶. W l. 1786-1788 wik. w Kole³⁷¹⁷. Nieznane są jego późniejsze losy. Zm. 7 I 1803 r. w Górcie Klasztornej³⁷¹⁸. W 1773 r. otrzymał tyt. *PG*³⁷¹⁹, w 1785 r. tyt. *RP*³⁷²⁰, w 1794 r. tyt. *ARP*³⁷²¹, a w r. 1800 tyt. *DA*³⁷²². Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z org.-spow. i nauk.

Dominik Hofman – 1779-1780

Także wik. w Toruniu w l. 1765-1767 – patrz wyżej.

---

³⁷⁰² APBK, sygn. W-10, s. 390.

³⁷⁰³ APBK, sygn. W-7, s. 831.

³⁷⁰⁴ Ibidem, s. 843.

³⁷⁰⁵ Ibidem.

³⁷⁰⁶ Ibidem, s. 852.

³⁷⁰⁷ Ibidem, s. 916.

³⁷⁰⁸ Ibidem, s. 943, 958.

³⁷⁰⁹ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 36v.

³⁷¹⁰ APBK, sygn. W-7, s. 976.

³⁷¹¹ Ibidem, s. 995.

³⁷¹² Ibidem, s. 1030.

³⁷¹³ Ibidem, s. 1049.

³⁷¹⁴ Ibidem, s. 1076, 1100.

³⁷¹⁵ Ibidem, s. 1098.

³⁷¹⁶ Ibidem, s. 1116, 1141.

³⁷¹⁷ Ibidem, s. 1168.

³⁷¹⁸ APBK, sygn. XXVI-1, s. 13.

³⁷¹⁹ APBK, sygn. W-7, s. 984.

³⁷²⁰ Ibidem, s. 1149.

³⁷²¹ Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 74r.

³⁷²² Ibidem, k. 94r.

Jakub Dost – 1780-1783

Także wik. w Toruniu w l. 1771-1774 – patrz wyżej.

Eryk Depiński – 1783

Także gw. w Toruniu w l. 1780-1782 – patrz wyżej

Maciej Poterski – 1786-1788

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 24 II 1758 r. przyjął w now. skępskim habit. 24 II 1759 r. złożył w Skępem prof.³⁷²³. Spis z 1762 r. wymienia go jako spow. i zakrystiana w Warcie³⁷²⁴. Spis z 1773 r. wymienia go jako spow. w Kole³⁷²⁵. W l. 1779-1780 wik. w Kazimierzu Biskupim³⁷²⁶, a w l. 1782-1783 wik. w Skępem³⁷²⁷. W l. 1786-1788 wik. w Toruniu³⁷²⁸. Zm. 24 VI 1789 r. w Kobylinie³⁷²⁹. W 1779 r. obdarzony tyt. *CE*³⁷³⁰. Realizował m. kar. org.-spow.

Filip Kolman³⁷³¹ – 1792

Ur. w 1740 r. w Henrykowie (dawn. Heinerkau) k. Pieniężna³⁷³². Zapewne 13 IX 1762 r. przyjął habit w now. w Skępem. 13 IX 1763 r. złożył prof. w Skępem³⁷³³. W 1764 r. otrzymał święcenia przez.³⁷³⁴ W l. 1774-1776 wik. w Ratowie³⁷³⁵, a w l. 1776-1777 wik. w Kadynach³⁷³⁶. W

---

³⁷²³APBK, sygn. W-8, s. 742.

³⁷²⁴APBK, sygn. W-10, s. 373.

³⁷²⁵ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 32v.

³⁷²⁶APBK, sygn. W-7, s. 1051.

³⁷²⁷Ibidem, s. 1103, 1123.

³⁷²⁸Ibidem, s. 1168.

³⁷²⁹APBK, sygn. XXVI-1, s. 337.

³⁷³⁰APBK, sygn. W-7, s. 1055.

³⁷³¹W źródłach jako Philippus Kolman, Philippus Kielman oraz Philippus Koelman.

³⁷³²APG, Bernardyni w Łobżenicy, sygn. 1, bez paginacji, spis za 1782 rok.

³⁷³³APBK, sygn. W-8, s. 782.

³⁷³⁴APG, Bernardyni w Łobżenicy, sygn. 1, bez paginacji, spis za 1782 rok.

³⁷³⁵APBK, sygn. W-7, s. 994.

³⁷³⁶Ibidem, s. 1015.

l. 1779-1782 wik. w Nowem nad Wisłą³⁷³⁷, a w l. 1782-1783 wik. w Górcie Klasztornej³⁷³⁸. W l. 1785-1786 gw. *in casum*³⁷³⁹, a w l. 1786-1788 wik. w Świeciu nad Wisłą³⁷⁴⁰. Pod koniec życia wik. w Toruniu. Zm. 25 XII 1792 r. jako wik. w Toruniu³⁷⁴¹. W 1779 r. obdarzony tyt. *CE*³⁷⁴². Realizował m. kar. org.-spow.

Krzysztof Wieteki – 1794-1795

Ur. 2 V 1753 r., rodzice Paweł i Marianna Wieteccy – mieszczanie z Mroczy, imię chrz. Wojciech³⁷⁴³. Po przyjęciu habitu w Bydgoszczy wysłany do now. w Kościanie, gdzie 4 VIII 1773 r. rozpoczął roczny okres próbny. W zak. przyjął imię Krzysztof. Miał wówczas wykształcenie na poziomie 1 roku ret.³⁷⁴⁴. 4 XI 1773 r. na I wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczili gw. kościański Urban Kolankiewicz i mistrz now. Ferdynand Grudzieński³⁷⁴⁵. 11 IV 1774 r. na II wot. otrzymał 10 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczili ciż sami³⁷⁴⁶. 3 VIII 1774 r. na III wot. otrzymał komplet 11 gł. za, co poświadczili ciż sami³⁷⁴⁷. 4 VIII 1774 r. złożył w now. kościańskim prof. na ręce o. Ferdynanda Grudzieńskiego – mistrza now. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem³⁷⁴⁸. W l. 1782-1783 kazn. pop. w Grodzisku³⁷⁴⁹, a w l. 1783-1788 kazn. przedpołudniowy tamże³⁷⁵⁰. W l. 1791-1794 gw. w Świeciu³⁷⁵¹. W 1792 r. za jego gwardianatu w Świeciu ukończono rozpoczętą w

---

³⁷³⁷Ibidem, s. 1051, 1079.

³⁷³⁸Ibidem, s. 1103, 1122; APG, Bernardyni w Łobżenicy, sygn. 1, bez paginacji, spis za 1782 rok, spis za 1783 rok. Spis zakonników z Górki Klasztornej wymienia już jako wikariusza ojca Juliusza Heyna, co oznacza, że Filil Kolman został przeniesiony: APG, Bernardyni w Łobżenicy, sygn. 1, bez paginacji, spis za 1784 rok.

³⁷³⁹APBK, sygn. W-7, s. 1142.

³⁷⁴⁰Ibidem, s. 1168.

³⁷⁴¹APBK, sygn. XXVI-1, s. 705.

³⁷⁴²APBK, sygn. W-7, s. 1055.

³⁷⁴³APBK, sygn. S-po-1, s. 123.

³⁷⁴⁴Ibidem.

³⁷⁴⁵Ibidem, s. 376.

³⁷⁴⁶Ibidem, s. 377.

³⁷⁴⁷Ibidem.

³⁷⁴⁸Ibidem, s. 237.

³⁷⁴⁹APBK, sygn. W-7, s. 1101.

³⁷⁵⁰Ibidem, s. 1120, 1145, 1166.

³⁷⁵¹AAP, sygn. AZ 3/7a, k. 34r. Brak wzmianki o gwardianie powołanym na kapitule pośredniej w 1792 roku, stąd wniosek, że Wieteki pozostał na stanowisku. Jego urzędowanie pod rokiem 1792 potwierdza rękopis krakowski kroniki świeckiej (zob. APBK, sygn. W-64, s. 74).

1788 r. za gw. Dominika Lincka naprawę Drogi Krzyżowej³⁷⁵². W l. 1794-1795 wik. w Toruniu³⁷⁵³. Zm. 11 VII 1804 r. w Sierakowie³⁷⁵⁴. W 1786 r. obdarzony tyt. *PG*³⁷⁵⁵, a w 1794 roku tyt. *RP*³⁷⁵⁶. Realizował m. kar. kazn.

Teodor Necki – 1795-1797

Ur. 7 X 1747 r., rodzice Szymon i Elżbieta Neccy – mieszczanie z Bisztyńska. Na chrz. 7 X 1747 r. w kościele parafialnym w Bisztyńku otrzymał imię Franciszek³⁷⁵⁷. 26 III 1766 r. przyjął w Warszawie habit z rąk o. Archanioła Szteborskiego – lek. teol. spek. W zak. przyjął imię Teodor. Miał wówczas 18 l. i wyksz. na poziomie klasy poezji. Przybył w stroju właściwym swojemu stanowi³⁷⁵⁸. 22 VII 1766 r. na I wot. otrzymał 18 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli lek. teol. spek. Mateusz Szteborski oraz lek. teol. spek. Rafał Morowicz³⁷⁵⁹. 12 X 1766 r. na II wot. otrzymał 19 gł. za, przy 7 gł. przeciw, co poświadczyli były prow. Józef Gurski oraz lek. teol. spek. Mateusz Szteborski³⁷⁶⁰. 24 III 1767 r. na III wot. otrzymał 24 gł. za, przy 2 przeciw, co poświadczyli ciż sami³⁷⁶¹. 26 III 1767 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Archanioła Szteborskiego – lek. teol. spek., co poświadczył o. Ignacy Fahl – mistrz now.³⁷⁶². Poświadczył to własnoręcznym podpisem³⁷⁶³. Spis z 1773 r. wymienia go jako stud. fil. w Bydgoszczy jeszcze bez święceń przez.³⁷⁶⁴. W l. 1776-1777 kazn. paraf. w Ratowie³⁷⁶⁵, a w l. 1777-1779 wik. w Ratowie³⁷⁶⁶. W l. 1779-1782 wik. w Łowiczu³⁷⁶⁷. W l. 1782-1783 wik. w Ratowie³⁷⁶⁸, a w l. 1783-

---

³⁷⁵² APBK, sygn. W-64, s. 74.

³⁷⁵³ WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 118v. W 1795 roku na wikariusza w Toruniu powołano Teodora Neckiego (zob. WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 119r), czyli Wieteckiemu nie przedłużono urzędowania.

³⁷⁵⁴ APBK, sygn. XXVI-1, s. 371.

³⁷⁵⁵ APBK, sygn. W-7, s. 1171.

³⁷⁵⁶ Biblioteka Raczyńskich, Dział Zbiorów Specjalnych, sygn. 57, k. 74r.

³⁷⁵⁷ AAW, sygn. 688, s. 49.

³⁷⁵⁸ Ibidem.

³⁷⁵⁹ Ibidem, s. 265.

³⁷⁶⁰ Ibidem, s. 264.

³⁷⁶¹ Ibidem, s. 263.

³⁷⁶² AAW, sygn. 688, s. 162.

³⁷⁶³ Ibidem, s. 389.

³⁷⁶⁴ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 34r.

³⁷⁶⁵ APBK, sygn. W-7, s. 1017.

³⁷⁶⁶ Ibidem, s. 1031.

³⁷⁶⁷ Ibidem, s. 1052, 1079.

1785 wik. w Ratowie³⁷⁶⁹. W l. 1785-1786 gw. *in casum*³⁷⁷⁰, a w l. 1786-1788 gw. w Barczewie³⁷⁷¹. W 1795 r. powołany na wik. w Toruniu³⁷⁷². Spis z 1797 r. wymienia go jeszcze jako wik. w Toruniu³⁷⁷³. Z Torunia przeniesiony na stan. wik. do Wschowy³⁷⁷⁴. Zm. 24 VII 1797 r. jako wik. we Wschowie³⁷⁷⁵. W 1782 r. obdarzony tyt. *CE*³⁷⁷⁶. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z org.-spow.

Jacek Lankau³⁷⁷⁷ – 1797-1798

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne przyjął habit w now. w Skępem, nie wymieniają go bowiem w pełni zachowane akta now. w Poznaniu i Warszawie. Spis z 1773 r. wymienia go jako stud. teol. mor. bez święceń przez. w Poznaniu³⁷⁷⁸. W l. 1783-1785 wik. w Barczewie³⁷⁷⁹. Choć kronika nie wymienia go pośród kazn. powołanych na urząd w Toruniu w 1794 roku³⁷⁸⁰, to jednak spis z 1794 r. wymienia go jako kazn. zw. niem. w Toruniu³⁷⁸¹. Spis z 1797 r. wymienia go dalej na stanowisku kazn. zw. niem.³⁷⁸². Spis z 1803 r. wymienia go jako gw. w Stoczku Klasztornym³⁷⁸³. Zm. 30 VII 1811 r. w Stoczku Klasztornym³⁷⁸⁴. W 1786 r. obdarzony tyt. *CE*³⁷⁸⁵, w 1798 r. tyt. *PG*³⁷⁸⁶, w 1800 r. tyt. *RP*³⁷⁸⁷, a w 1803 r. tyt. *ARP*³⁷⁸⁸. Realizował mieszany typ kar. – podtyp kariery kazn. niem.

---

³⁷⁶⁸Ibidem, s. 1104.

³⁷⁶⁹Ibidem, s. 1122.

³⁷⁷⁰Ibidem, s. 1142.

³⁷⁷¹Ibidem, s. 1163.

³⁷⁷²Wojewódzka Biblioteka Publiczna – WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 119r.

³⁷⁷³APT, AMT, C, 4570, s. 57.

³⁷⁷⁴Zobacz nekrolog.

³⁷⁷⁵APBK, sygn. XXVI-1, s. 397.

³⁷⁷⁶APBK, sygn. W-7, s. 1107.

³⁷⁷⁷W źródłach jako Hyacinthus Lankau i Hyacinthus Langau.

³⁷⁷⁸ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, 28v.

³⁷⁷⁹APBK, sygn. W-7, s. 1123.

³⁷⁸⁰Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, Dział Zbiorów Specjalnych, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, sygn. 74, k. 118v.

³⁷⁸¹APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 39.

³⁷⁸²APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 56.

³⁷⁸³Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 103r.

³⁷⁸⁴APBK, sygn. XXVI-1, s. 409.

³⁷⁸⁵APBK, sygn. W-7, s. 1171.

³⁷⁸⁶Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 86v.

Franciszek Krzanowski – 1803

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne przyjął habit w now. w Skępem, nie wymieniają go bowiem w pełni zachowane akta now. w Poznaniu i Warszawie. Spis z 1803 r. wymienia go jako wik. w Toruniu³⁷⁸⁹. Pod koniec życia gw. w Strzegocinie³⁷⁹⁰. Zm. 1 II 1820 r. jako gw. w Strzegocinie.³⁷⁹¹ W 1800 r. obdarzony tyt. *CE*³⁷⁹², a w 1803 r. tyt. *PG*³⁷⁹³. Realizował m. kar. org.-spow.

Amand Szulc³⁷⁹⁴ – 1817-1820

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne przyjął habit w now. w Skępem, nie wymieniają go bowiem w pełni zachowane akta now. w Poznaniu i Warszawie. Spis z 1803 r. wymienia go jako stude. teol. spek. w Toruniu³⁷⁹⁵. Spis z 1817 r. wymienia go jako wik. w Toruniu³⁷⁹⁶. W 1821 r. opuścił klaszt. 9 VI 1821 r. nadał z Łączyzna list do gw. Faustyna Lenteckiego, w którym informował o powodach swojej decyzji i o tym, że nie wróci już do Torunia³⁷⁹⁷. Spis z 1827 r. wymienia go jako gw. w Złoczewie³⁷⁹⁸. Spis z 1836 r. wymienia go jako wik. w Strzegocinie³⁷⁹⁹. Zm. 7 II 1844 r. w Ostrołęce³⁸⁰⁰. W 1815 r. obdarzony tyt. *CE*³⁸⁰¹. Przed 1827 r. obdarzony także tyt. *PG*³⁸⁰². Realizował m. kar. org.-spow.

---

³⁷⁸⁷Ibidem, k. 94r.

³⁷⁸⁸Ibidem, k. 103r.

³⁷⁸⁹Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 79v.

³⁷⁹⁰Zobacz nekrolog.

³⁷⁹¹APBK, sygn. XXVI-1, s. 63.

³⁷⁹²Biblioteka Raczyńskich, Dział Zbiorów Specjalnych, sygn. 57, k. 94v.

³⁷⁹³Ibidem, k. 103r.

³⁷⁹⁴W źródłach jako Amandus Schutlz, Amandus Szulc, Amandus Szultz

³⁷⁹⁵Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 79v.

³⁷⁹⁶APG, Kwidzyn, sygn. 4714, s. 2.

³⁷⁹⁷APT, AMT, C, sygn. 4570, list załączony pomiędzy stronami 147 a 148.

³⁷⁹⁸APBK, sygn. W-10, s. 470.

³⁷⁹⁹ADP, Bernardyni, Tabula Patrum ac Fratrum Almae Provinciae S. Mariae Angelorum 1836, bez paginacji.

³⁸⁰⁰APBK, sygn. XXVI-1, s. 75.

³⁸⁰¹Biblioteka Raczyńskich, Dział Zbiorów Specjalnych, sygn. 57, k. 133r.

³⁸⁰²APBK, sygn. W-10, s. 470.

Kaznodzieje zwyczajni w Toruniu

Cherubin Rutkowski³⁸⁰³ – 1725-1726

Nie znamy jego pochodzenia ponad to, że wywodził się z Lubawy. Pomiędzy 1695 a 1698 r. złożył prof. w now. ber. dla kust. warsz.³⁸⁰⁴. W l. 1704-1705 kazn. zw. w Czerniakowie³⁸⁰⁵. W l. 1711-1713 kazn. zw. w Łęczycy³⁸⁰⁶. W l. 1713-1714 kazn. zw. w Łowiczu³⁸⁰⁷, a w l. 1714-1716 kazn. zw. w Przasnyszu³⁸⁰⁸. W l. 1716-1717 kazn. zw. w Gołańczy³⁸⁰⁹. W l. 1725-1726 kazn. zw. w Warszawie³⁸¹⁰ oraz gw. *in casum*³⁸¹¹. W 1726 r. powołany na gw. w Nowem³⁸¹², ale poza kap. został zdjęty z urzędu, bowiem na kap. w 1728 r. w Lubawie jako gw. nowski występował Eustachy Szwarc³⁸¹³. Na tejże kap. bez powodzenia kandydował w wyb. do def. – w I skr. otrzymał 2 gł.³⁸¹⁴. W l. 1728-1729 gw. w Kazimierzu Biskupim³⁸¹⁵. W l. 1729-1730 kazn. zw. w Świeciu³⁸¹⁶, w 1730 r. zastąpiony przez Jana Nepomucena Herdera³⁸¹⁷. W l. 1731-1732 kazn. zw. w Barczewie³⁸¹⁸ oraz gw. *in casum*³⁸¹⁹. Zm. 11 XI 1732 r. w Barczewie³⁸²⁰. W 1725 r. obdarzony tyt. *PG*³⁸²¹. Realizował m. kar. kazn.

---

³⁸⁰³W źródłach jako Cherubinus Lubavius lub Cherubinus Rutkowski. Cherubin z Lubawy to jedyny zakonnik o tym imieniu z tego okresu niepodawany z nazwiska. Znika on z akt kapituł w momencie pojawienia się Cherubina Rutkowskiego (APBK, sygn. W-7, s. 173). Cherubin z Lubawy jest w aktach profesji (APBK, sygn. W-6, s. 686), ale nie ma go w nekrologu. Cherubina Rutkowskiego nie ma w aktach profesji, ale jest w nekrologu. To wszystko wyraźnie wskazuje, że mamy do czynienia z jedną i tą samą osobą.

³⁸⁰⁴APBK, sygn. W-6, s. 686.

³⁸⁰⁵APBK, sygn. W-7, s. 78.

³⁸⁰⁶Ibidem, s. 155.

³⁸⁰⁷Ibidem, s. 173.

³⁸⁰⁸Ibidem, s. 189.

³⁸⁰⁹Ibidem, s. 207.

³⁸¹⁰Ibidem, s. 342.

³⁸¹¹Ibidem, s. 340.

³⁸¹²Ibidem, s. 356.

³⁸¹³APBK, sygn. W-6, s. 828.

³⁸¹⁴APBK, sygn. W-7, s. 382.

³⁸¹⁵Ibidem, s. 383.

³⁸¹⁶Ibidem, s. 404.

³⁸¹⁷AAP, sygn. AZ 3/7a, k. 18v.

³⁸¹⁸APBK, sygn. W-7, s. 437.

³⁸¹⁹Ibidem, s. 435.

³⁸²⁰APBK, sygn. XXVI-1, s. 617.

Apolinary Wiśniewski – 1726-1728

Ur. się w 1677 lub 1674 r. Jego rodzice to Jan i Katarzyna Wiśniewscy – nieznanego stanu społecznego. Na chrz. otrzymał imię Jan. Nieznane jest jego miejsce pochodzenia³⁸²². 22 VII 1701 r. przyjął w now. pozn. habit z rąk o. Krzysztofa z Rozdrażewa – gw. i kust. pozn. W zak. przyjął imię Apolinary. Miał wówczas 23 l.³⁸²³. Zapewne 22 VII 1702 r. złożył w Poznaniu prof. W l. 1711-1716 kazn. zw. w Warszawie³⁸²⁴. Na kap. w 1713 r. w Skępem jako kazn. zw. z Warszawy posługiwał jako *orator ecclesiasticus*³⁸²⁵. W l. 1716-1717 gw. w Kobylinie³⁸²⁶. W l. 1719-1720 ponownie kazn. zw. w Warszawie³⁸²⁷, a w l. 1720-1722 kazn. zw. w Poznaniu³⁸²⁸. Na kap. w 1722 r. w Kościanie jako kazn. zw. w Poznaniu posługiwał jako *orator capituli*³⁸²⁹. Na tejże kap. bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał 9 gł.³⁸³⁰. W l. 1726-1728 kazn. zw. w Toruniu³⁸³¹. W r. 1728 powołany na kazn. zw. w Przasnyszu³⁸³² oraz gw. *in casum*³⁸³³. W l. 1729-1731 gw. w Piotrkowie³⁸³⁴. Na kap. w 1731 r. w Grodzisku Wielkopolskim jako gw. piotrkowski posługiwał jako gw. kap.³⁸³⁵. Na tejże kap. z powodzeniem wziął udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał 29 gł., co zapewniło mu mandat def. na l. 1731-1734³⁸³⁶. W l. 1731-1732 kazn. zw.³⁸³⁷, a w l. 1732-1734 kazn. zw. w Ostrołęce³⁸³⁸. Zm. w trakcie kad. Def. 16 V 1734 r. w Barczewie, gdzie

---

³⁸²¹ APBK, sygn. W-7, s. 345.

³⁸²² APBK, sygn. S-po-1, s. 29.

³⁸²³ Ibidem.

³⁸²⁴ APBK, sygn. W-7, s. 155, 173, 189.

³⁸²⁵ APBK, sygn. W-6, s. 81.

³⁸²⁶ APBK, sygn. W-7, s. 204.

³⁸²⁷ Ibidem, s. 241.

³⁸²⁸ Ibidem, s. 256.

³⁸²⁹ APBK, sygn. W-6, s. 436.

³⁸³⁰ APBK, sygn. W-7, s. 282.

³⁸³¹ APBK, sygn. W-6, s. 698.

³⁸³² APBK, sygn. W-7, s. 386. Nie wiadomo, czy faktycznie objął urząd, bo kronika przasnyska nie wymienia go pośród kaznodziejów zwyczajnych z lat 1725-1729 (APBK, sygn. RGP-k-108, s. 110). Nie wiadomo też, czy urzędowanie Antoniego Mostowskiego i Cherubina Baranowskiego odbyło się kosztem urzędowania Zakrzewskiego (APBK, sygn. W-6, s. 698) czy ewentualnie jego (APBK, sygn. W-7, s. 386). Dlatego też jego urzędowanie datuję na lat 1728-1728/1729.

³⁸³³ APBK, sygn. W-7, s. 384.

³⁸³⁴ Ibidem, s. 402.

³⁸³⁵ APBK, sygn. W-6, s. 937.

³⁸³⁶ APBK, sygn. W-7, s. 432-433.

³⁸³⁷ Ibidem, s. 436.

³⁸³⁸ Ibidem, s. 453.

został wydelegowany jako komisarz, należąc do wspólnoty zak. w Ostrołęce jako kazn. zw.³⁸³⁹. W 1716 r. obdarzony tyt. *CE*³⁸⁴⁰, w 1717 r. tyt. *PG*³⁸⁴¹, a potem także tyt. *PC*³⁸⁴². Realizował m. kar. kazn.

Florian Niczkowski – 1728-1731

Także gw. w Toruniu w l. 1735-1736 – patrz wyżej.

Felicissimus Longwicz³⁸⁴³ – 1731-1732

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 6 VIII 1717 r. przyjął habit w now. skępskim. 6 VIII 1718 r. złożył w now. ber. w Skępem prof.³⁸⁴⁴. W 1725 r. kazn. zw. w Świeciu – jako kazn. zw. uwolnił z grzechu herezji 8 III 1725 r. nawracającego się na katolicyzm luteranina Jana Chrybera Konrada, 12 IV 1725 r. nawracającego się na katolicyzm żołnierza brandenburskiego Jana Arenta, 15 IV 1725 r. Kacpra Wittmana i 26 IV 1725 r. Reginę Jankowską³⁸⁴⁵. W l. 1725-1728 kazn. zw. w Kazimierzu Biskupim³⁸⁴⁶. W l. 1728-1729 ponownie kazn. zw. w Świeciu³⁸⁴⁷, a w l. 1729-1731 kazn. zw. w Łowiczu³⁸⁴⁸. W l. 1731-1732 kazn. zw. w Toruniu³⁸⁴⁹, a w l. 1732-1734 kazn. zw. w Grodzisku³⁸⁵⁰. W l. 1734-1739 kazn. zw. w Ostrzeszowie³⁸⁵¹. W l. 1739-1741 kazn. zw. w Świeciu³⁸⁵². Zniknął następnie z akt kapituł. Zm. 23 IX 1757 r. w Skępem³⁸⁵³. W 1734 r. obdarzony tyt. *PG*³⁸⁵⁴. Realizował m. kar. kazn.

---

³⁸³⁹APBK, sygn. XXVI-1, s. 261.

³⁸⁴⁰APBK, sygn. W-7, s. 211.

³⁸⁴¹Ibidem, s. 226.

³⁸⁴²APBK, sygn. XXVI-1, s. 261.

³⁸⁴³W źródłach jako Felicissimus Longwicz, Felicissimus Lungwicz, Felicissimus Langwicz lub Felicissimus Longwitz.

³⁸⁴⁴APBK, sygn. W-6, s. 328.

³⁸⁴⁵APBK, sygn. W-64, s. 67.

³⁸⁴⁶APBK, sygn. W-7, s. 341; APBK, sygn. W-6, s. 698.

³⁸⁴⁷APBK, sygn. W-7, s. 386.

³⁸⁴⁸Ibidem, s. 404.

³⁸⁴⁹Ibidem, s. 437.

³⁸⁵⁰Ibidem, s. 453.

³⁸⁵¹Ibidem, s. 488, 506, 532, 547.

³⁸⁵²AAP, sygn. AZ 3/7a, k. 22v.

³⁸⁵³APBK, sygn. XXVI-1, s. 519.

³⁸⁵⁴APBK, sygn. W-7, s. 493.

Augustyn Andrea³⁸⁵⁵ – 1732-1734

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne w 1712 r. przyjął habit w now. warsz. W 1713 r. złożył w now. warsz. prof.³⁸⁵⁶. W l. 1720-1722 kazn. paraf. w Górcie Klasztornej³⁸⁵⁷. W l. 1725-1728 kazn. zw. w Lubawie³⁸⁵⁸. W r. 1731 powołany na kazn. zw. w Górcie Klasztornej³⁸⁵⁹, a w r. 1732 na kazn. zw. w Toruniu³⁸⁶⁰. W nieokreślonym momencie został kazn. zw. w Świeciu – musiał zastąpić powołanego w 1731 r. Piotra Śniegockiego³⁸⁶¹. W 1732 r. jako kazn. zw. w Świeciu uwolnił z grzechu herezji nawracającego się na katolicyzm Jakuba Grezbońskiego pochodzącego z Grudziądza³⁸⁶². W l. 1734-1737 gw. w Piotrkowie³⁸⁶³. Na kap. w 1737 r. jako gw.ardian piotrkowski był gw. kap.³⁸⁶⁴. Na tejże kap. bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał 3 gł.³⁸⁶⁵. W 1741 r. powoływany na gw. piotrkowskiego³⁸⁶⁶. Poza kap. zdjęty z urzędu, bowiem na kap. w 1743 r. w Łęczycy jako gw. piotrkowski występował Ludwik Dynowski³⁸⁶⁷. W l. 1749-1750 mistrz now. w Skępem³⁸⁶⁸. Zm. 16 III 1762 r. jako organista w Kadynach³⁸⁶⁹. W 1728 r. obdarzony tyt. *CE*³⁸⁷⁰. Nekrolog dodaje, że korzystał z tyt. *PG*³⁸⁷¹. Realizował m. kar. kazn.

---

³⁸⁵⁵W źródłach jako: Augustinus Andrea, Augustinus Andree, Augustinus Andres, Augustinus Andree, Augustinus Andraee, Augustinus Andre.

³⁸⁵⁶APBK, sygn. W-6, s. 195.

³⁸⁵⁷APBK, sygn. W-7, s. 257.

³⁸⁵⁸Ibidem, s. 342; APBK, sygn. W-6, s. 698.

³⁸⁵⁹APBK, sygn. W-7, s. 437.

³⁸⁶⁰Ibidem, s. 453.

³⁸⁶¹Ibidem, s. 437.

³⁸⁶²APBK, sygn. W-64, s. 68.

³⁸⁶³APBK, sygn. W-7, s. 486, 504.

³⁸⁶⁴APBK, sygn. W-6, s. 1119.

³⁸⁶⁵APBK, sygn. W-7, s. 526.

³⁸⁶⁶Ibidem, s. 579, 593.

³⁸⁶⁷APBK, sygn. W-8, s. 43.

³⁸⁶⁸APBK, sygn. W-7, s. 676.

³⁸⁶⁹APBK, sygn. XXVI-1, s. 139.

³⁸⁷⁰APBK, sygn. W-7, s. 393.

³⁸⁷¹APBK, sygn. XXVI-1, s. 139. Przy kapitule z 1749 roku przy jego nazwisku widnieje tytuł *Praedicator Generalis*, ale jest przekreślony, a dalej jest napisany tytuł *Confessarius Emeritus* (APBK, sygn. W-7, s. 676). Ponieważ tytuł *Confessarius Emeritus* był niższy od *Praedicator Generalis*, jego pojawienie się tutaj daje pewność w słuszność skreślenia i fakt, że Andrae nie korzystał wówczas z tego tytułu. Uznaję ostatecznie, że nie korzystał z tego tytułu.

Atanazy Grabowski – 1734-1737

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne w 1712 r. przyjął w now. warsz. habit. W 1713 r. złożył w Warszawie prof.³⁸⁷². W 1717 r. przywrócono mu prawo do czynności prawnych po nieokreślonym przewinieniu³⁸⁷³. W l. 1725-1726 kazn. zw. w Kobylinie³⁸⁷⁴, a w l. 1726-1728 kazn. zw. w Warcie³⁸⁷⁵. W l. 1728-1729 kazn. zw. w Warszawie³⁸⁷⁶, a w l. 1729-1731 kazn. zw. w Lubawie³⁸⁷⁷. W l. 1731-1734 gw. i kust. warsz.³⁸⁷⁸. Na kap. w 1734 r. w Złoczewie jako gw. i kust. warsz. pełnił posługę jako *auditor causarum* oraz *orator ecclesiasticus*³⁸⁷⁹. W l. 1734-1737 kazn. zw. w Toruniu³⁸⁸⁰. Funkcję tę łączył z urzędem promotora Bractwa św. Anny. We wsp. św. Anny w dn. 26 VII 1734 r. zaraz po powołaniu prezydował kanonicznej elekcji władz brackich, która odbyła się w kościele ber. w Toruniu³⁸⁸¹. W l. 1737-1738 ponownie gw. i kust. warsz.³⁸⁸², a w l. 1738-1741 gw. w Kole nad Wartą³⁸⁸³. Na kap. w 1741 r. w Skępem bez powodzenia wziął udział w wyb. na def. akt. – w pierwszej skr. otrzymał jednak tylko 1 gł., co nie pozwoliło na objęcie mandatu³⁸⁸⁴. W l. 1741-1743 kazn. zw. w Górcie Klasztornej³⁸⁸⁵. W l. 1747-1749 gw. *in casum*³⁸⁸⁶. Zm. 14 IV 1753 r. w Gołańczy³⁸⁸⁷. W 1729 r. obdarzony tyt. *PG*³⁸⁸⁸. Realizował m. kar. kazn.

---

³⁸⁷² APBK, sygn. W-6, s. 195.

³⁸⁷³ APBK, sygn. W-7, s. 224.

³⁸⁷⁴ Ibidem, s. 341.

³⁸⁷⁵ APBK, sygn. W-6, s. 697.

³⁸⁷⁶ APBK, sygn. W-7, s. 386.

³⁸⁷⁷ Ibidem, s. 404.

³⁸⁷⁸ Ibidem, s. 434, 450.

³⁸⁷⁹ APBK, sygn. W-6, s. 1016.

³⁸⁸⁰ APBK, sygn. W-7, s. 488, 506.

³⁸⁸¹ AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 7v.

³⁸⁸² APBK, sygn. W-7, s. 528.

³⁸⁸³ Ibidem, s. 545.

³⁸⁸⁴ Ibidem, s. 577.

³⁸⁸⁵ Ibidem, s. 582, 597.

³⁸⁸⁶ Ibidem, s. 656.

³⁸⁸⁷ APBK, sygn. XXVI-1, s. 197.

³⁸⁸⁸ APBK, sygn. W-7, s. 409.

Władysław Wróblewski – 1737-1738

Ur. się w 1706 lub 1707 r. Jego rodzice to Adam i Teresa Wróblewscy – szlachcice. Na chrz. otrzymał imię Tomasz, a na bierzm. Franciszek. Pochodził z Piotrkowic³⁸⁸⁹. 8 V 1727 r. przyjął habit w now. warsz. z rąk ojca Jana Sensego – def. akt. W zak. przyjął imię Władysław. Miał wówczas 20 l.³⁸⁹⁰. 17 VIII 1727 r. na I wot. otrzymał komplet 16 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Antoni Piniński oraz były prow. Mikołaj Barankiewicz³⁸⁹¹. 17 XI 1727 r. na II wot. otrzymał 16 gł. za, przy 4 gł. przeciw, co poświadczyli ciż sami³⁸⁹². 18 II 1728 r. na III wot. otrzymał 17 gł. za, przy 4 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Antoni Piniński oraz def. akt. Jan Sense³⁸⁹³. 8 V 1728 r. na IV wot. otrzymał komplet 22 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Antoni Piniński oraz były prow. Mikołaj Barankiewicz³⁸⁹⁴. 8 V 1728 r. złożył prof. na ręce o. Jana Sensego – def. akt., co poświadczył o. Antoni Orlicki – mistrz now. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem³⁸⁹⁵. W l. 1734-1735 kazn. paraf. w Przasnyszu³⁸⁹⁶, a w l. 1735-1737 kazn. w Ostrołęce³⁸⁹⁷. W l. 1737-1738 kazn. w Toruniu³⁸⁹⁸, w r. 1738 powołany na kazn. w Kaliszu³⁸⁹⁹. W l. 1737 i 1738 powoływany na gw. *in casum*³⁹⁰⁰. Musiał poza kap. zostać przeniesiony na stanowisko gw. w Kaliszu, na kap. bowiem w 1741 r. w Skępem jako gw. kaliski posługiwał jako *orator ecclesiasticus*³⁹⁰¹. W r. 1741 dwa razy powoływany na gw. w Kaliszu³⁹⁰². Musiał zostać przed upływem kadencji zastąpiony przez Marcina Drewniakowicza, na kap. bowiem w 1743 r. w Łęczycy *disquisitorem* był gw. kaliski Marcin Drewniakowicz³⁹⁰³. W l. 1743 i 1744 powoływany na kazn. zw. w Bydgoszczy³⁹⁰⁴. Przed upływem kadencji odesłany do Piotrkowa, na kap. bowiem w 1746 r. w Piotrkowie jako kazn. zw. z Piotrkowa posługiwał jako *exceptor*

---

³⁸⁸⁹ AAW, sygn. 688, s. 2.

³⁸⁹⁰ Ibidem.

³⁸⁹¹ Ibidem, s. 339.

³⁸⁹² Ibidem, s. 338.

³⁸⁹³ Ibidem, s. 337.

³⁸⁹⁴ Ibidem.

³⁸⁹⁵ Ibidem, s. 130.

³⁸⁹⁶ APBK, sygn. W-7, s. 488.

³⁸⁹⁷ Ibidem, s. 507.

³⁸⁹⁸ Ibidem, s. 531.

³⁸⁹⁹ Ibidem, s. 547.

³⁹⁰⁰ Ibidem, s. 528, 546.

³⁹⁰¹ APBK, sygn. W-6, s. 1330.

³⁹⁰² APBK, sygn. W-7, s. 578, 593.

³⁹⁰³ APBK, sygn. W-8, s. 43.

³⁹⁰⁴ APBK, sygn. W-7, s. 611, 630.

*forensium*³⁹⁰⁵. Stało się to zapewne już w 1745 r. – wtedy bowiem najprawdopodobniej został zastąpiony na stanowisku kazn. zw. w Bydgoszczy przez Antoniego Subkonowicza³⁹⁰⁶. W l. 1746-1749 gw. w Koźminie³⁹⁰⁷. W 1749 r. na kap. w Łowiczu jako gw. koźmiński posługiwał jako *auditor causarum*³⁹⁰⁸. Bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał 11 gł.³⁹⁰⁹. W l. 1750-1752 gw. *in casum*³⁹¹⁰, a w l. 1752-1755 gw. w Piotrkowie³⁹¹¹. W 1755 r. jako gw. piotrkowski był gw. kap. w Kościanie³⁹¹². Z poparciem 34 gł. wygrał wyb. do def. prow.³⁹¹³. Niedługo cieszył się urzędem, bo zm. po upływie niecałego roku spośród 3 l. kadencji def. Zm. 15 III 1756 r. w Piotrkowie jako def. akt.³⁹¹⁴. Na kap. głównej w 1741 r. obdarzony tyt. *CE*³⁹¹⁵, a na kap. pośredniej w tymże r. tyt. *PG*³⁹¹⁶. Realizował m. kar. kazn.

Hieronim Włodowski – 1738-1738/1739

Ur. się w 1701 lub 1702 r. Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 30 IX 1721 r. przyjął w Skępem habit. 30 IX 1722 r. w w. 20 l. złożył w Skępem prof.³⁹¹⁷. W l. 1731-1732 kazn. zw. w Skępem³⁹¹⁸, a w l. 1732-1734 kazn. zw. w Warcie³⁹¹⁹. W l. 1734-1735 kazn. zw. w Piotrkowie Trybunalskim³⁹²⁰, a w l. 1735-1737 kazn. zw. w Górcie Klasztornej³⁹²¹, lek. ret. w Górcie Klasztornej³⁹²² oraz gw. *in casum*³⁹²³. W l. 1737-1738 kazn. zw. w Sierakowie³⁹²⁴ oraz gw. *in*

³⁹⁰⁵ APBK, sygn. W-8, s. 130.

³⁹⁰⁶ *Kronika Bernardynów Bydgoskich...*, s. 214. Zapiski poprzednika kończą się na roku 1745. W tym momencie ujawnia się Subkonowicz, zarzuca złe prowadzenie kroniki swojemu poprzednikowi Ludwikowi Dynowskiemu, po czym narracja cofa się do roku 1740.

³⁹⁰⁷ APBK, sygn. W-7, s. 644, 655.

³⁹⁰⁸ APBK, sygn. W-8, s. 217.

³⁹⁰⁹ APBK, sygn. W-7, s. 671.

³⁹¹⁰ *Ibidem*, s. 690.

³⁹¹¹ *Ibidem*, s. 711, 725.

³⁹¹² APBK, sygn. W-8, s. 528.

³⁹¹³ *Ibidem*, s. 551.

³⁹¹⁴ APBK, sygn. XXVI-1, s. 137.

³⁹¹⁵ APBK, sygn. W-7, s. 585.

³⁹¹⁶ *Ibidem*, s. 598.

³⁹¹⁷ APBK, sygn. W-6, s. 612.

³⁹¹⁸ APBK, sygn. W-7, s. 437.

³⁹¹⁹ *Ibidem*, s. 452.

³⁹²⁰ *Ibidem*, s. 488.

³⁹²¹ *Ibidem*, s. 506.

³⁹²² *Ibidem*.

³⁹²³ *Ibidem*, s. 504.

*casum*³⁹²⁵. W 1738 r. powołany na kazn. zw. w Toruniu³⁹²⁶ oraz gw. *in casum*³⁹²⁷. W nieokreślonym momencie przeniesiony na stanowisko kazn. w Ostrołęce, na tym urzędzie zm. wiosną 1739 r.³⁹²⁸. Zm. 10 IV 1739 r. w Ostrołęce³⁹²⁹. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z nauk.

Fabian Drohojewski – 1741

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 20 I 1725 r. przyjął habit w now. skępskim. 20 I 1726 r. złożył w Skępem prof.³⁹³⁰. W l. 1734-1737 kazn. zw. i popołudniowy w Łowiczu³⁹³¹. W l. 1737-1741 gw. w Łowiczu³⁹³². W 1741 r. powołany na kazn. zw. w Toruniu³⁹³³. Zm. na urzędzie, zastąpiony został przez Pawła Babeckiego. Zm. 13 VI 1741 r. w Toruniu³⁹³⁴. Realizował m. kar. kazn.

Paweł Babecki – 1741

Także gw. w Toruniu w l. 1741-1747 – patrz wyżej.

Bonawentura Borowski – 1741-1743

Ur. w 1713 lub 1714 r. Jego rodzice to Maciej i Elżbieta Borowscy – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Tomasz, a na bierzm. Jan. Pochodził z Bydgoszczy³⁹³⁵. 18 VII 1730 r. przyjął habit w now. pozn. z rąk o. Bernardyna Kleczki – lek. teol. spek. Miał wówczas 16 l. i wykształcenie na poziomie kl. ret.³⁹³⁶. 20 XI 1730 r. na I wot. otrzymał 16 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczili def. gen.

---

³⁹²⁴Ibidem, s. 531.

³⁹²⁵Ibidem, s. 528.

³⁹²⁶Ibidem, s. 547.

³⁹²⁷Ibidem, s. 546.

³⁹²⁸Patrz niżej.

³⁹²⁹APBK, sygn. XXVI-1, s. 189.

³⁹³⁰APBK, sygn. W-6, s. 825.

³⁹³¹APBK, sygn. W-7, s. 488, 506.

³⁹³²Ibidem, s. 528, 546.

³⁹³³Ibidem, s. 582.

³⁹³⁴APBK, sygn. XXVI-1, s. 315.

³⁹³⁵APBK, sygn. S-po-1, s. 60.

³⁹³⁶Ibidem.

Jan Kapistran Szysiecki oraz mistrz now. Jan Olszanowski³⁹³⁷. 21 II 1731 r. na II wot. otrzymał 20 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli ciż sami³⁹³⁸. 12 V 1731 r. na III wot. otrzymał 18 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli def. gen. Jan Kapistran Szysiecki oraz gw. i kust. pozn. Wincenty Gawarecki³⁹³⁹. 18 VII 1731 r. na IV wot. otrzymał komplet 17 gł. za, co poświadczyli tymczasowy przełożony poznański Józef Gogolewicz oraz lek. teol. spek. Władysław Golbacki³⁹⁴⁰. 18 VII 1731 r. złożył w now. ber. w Poznaniu prof. na ręce o. Władysława Golbackiego – lek. teol. spek., co poświadczyl o. Franciszek Meisner – mistrz now.³⁹⁴¹. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem³⁹⁴². W 1731 r. studiował już fil. w Toruniu. 2 X 1731 r. w kościele ber. w Toruniu jako członek konwentu toruńskiego przyjął z rąk bp sufragana chełmińskiego Macieja Sołtyka pierwszą tonsurę i 4 mniejsze święcenia³⁹⁴³. W l. 1737-1738 kazn. zw. w Łowiczu³⁹⁴⁴, a w l. 1738-1741 kazn. zw. w Łęczycy³⁹⁴⁵. W r. 1741 kazn. zw. w Kole³⁹⁴⁶. W l. 1741-1743 kazn. zw. w Toruniu³⁹⁴⁷. Równocześnie także promotor Bractwa św. Anny. Jako kazn. zw. oraz promotor bracki asystował przy kanonicznych elekcjach władz Bractwa św. Anny 26 VII 1742 r.³⁹⁴⁸ oraz 26 VII 1743 r.³⁹⁴⁹. W 1742 r. sam także zapisał się do toruńskiego Bractwa św. Anny³⁹⁵⁰. W l. 1743-1744 kazn. zw. w Kaliszu³⁹⁵¹. W l. 1744-1746 kazn. zw. w Poznaniu³⁹⁵² oraz gw. *in casum*³⁹⁵³. W l. 1746³⁹⁵⁴ i 1747 powoływany na gw. w Łęczycy³⁹⁵⁵. Z urzędu zdjęty poza kap., bowiem na kap. w 1749 w Łowiczu jako gw. łeczycki występował już Emilian Harbaszewski³⁹⁵⁶. W l. 1749-1750 gw. *in casum*³⁹⁵⁷. W r.

---

³⁹³⁷Ibidem, s. 284.

³⁹³⁸Ibidem, s. 285.

³⁹³⁹Ibidem.

³⁹⁴⁰Ibidem, s. 286. Identyfikacja wymienionego w źródle Józefa z Krotoszyna jako Józefa Gogolewicza na kartach poprzedniej pracy – M. Stawiski, *Bernardyni bydgoscy...*, s. 57.

³⁹⁴¹Ibidem, s. 203.

³⁹⁴²Ibidem, s. 160.

³⁹⁴³Ibidem, s. 12.

³⁹⁴⁴APBK, sygn. W-7, s. 531.

³⁹⁴⁵Ibidem, s. 547.

³⁹⁴⁶Ibidem, s. 582.

³⁹⁴⁷Ibidem, s. 597.

³⁹⁴⁸AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 10r.

³⁹⁴⁹Ibidem, k. 10v.

³⁹⁵⁰Ibidem, k. 43r.

³⁹⁵¹Ibidem, s. 611.

³⁹⁵²Ibidem, s. 630.

³⁹⁵³Ibidem, s. 628.

³⁹⁵⁴Ibidem, s. 644.

³⁹⁵⁵Ibidem, s. 655.

³⁹⁵⁶APBK, sygn. W-8, s. 218.

1750 powołany na kazn. zw. w Świeciu³⁹⁵⁸. Na przeł. 1750 i 1751 r. musiał zostać przeniesiony na inne miejsce, bowiem w II 1751 r. na jego miejscu w Świeciu kazn. zw. był już Jan Nepomucen Jordan³⁹⁵⁹. 20 VII 1752 r. asystował przy kanonicznej elekcji władz Bractwa św. Anny w Toruniu jako kazn. zw. i promotor bracki³⁹⁶⁰. W l. 1752-1755 gw. w Gołańczy³⁹⁶¹. Na kap. w 1755 r. w Kościanie jako gw. z Gołańczy pełnił posługę jako *auditor causarum*³⁹⁶². W l. 1759-1761 kazn. zw. w Górcie Klasztornej³⁹⁶³. Spis zak. z 1762 r. wymienia go jako spow. w Strzegocinie³⁹⁶⁴, a spis zak. z 1773 r. wymienia go jako spow. w Ratowie³⁹⁶⁵. Zm. 26 XII 1773 r. w Radzanowie, pochowany został w Ratowie³⁹⁶⁶. W 1746 r. obdarzony tyt. *PG*³⁹⁶⁷. Realizował m. kar. kazn.

Antoni Michałowicz – 1743-1744

Nie znamy jego pochodzenia. Nie udało się odnaleźć jego prof. w aktach now. ani aktach prof. W l. 1731-1733 był stud. Fil. w Toruniu³⁹⁶⁸. 22 IX 1731 r. w katedrze w Chełmży w kaplicy św. Krzyża przyjął z rąk bp sufragana chełmińskiego Macieja Sołtyka pierwszą tonsurę i 4 mniejsze święcenia³⁹⁶⁹. 2 X 1731 r. w kościele ber. w Toruniu przyjął z rąk bp sufragana chełmińskiego Macieja Sołtyka święcenia subdiakonatu³⁹⁷⁰. 7 VI 1732 roku w katedrze w Chełmży w kaplicy św. Krzyża jako członek konwentu toruńskiego przyjął z rąk bp sufragana chełmińskiego Macieja Sołtyka święcenia diakonatu³⁹⁷¹. 4 IV 1733 r. w katedrze w Chełmży przy ołtarzu głównym jako

---

³⁹⁵⁷ APBK, sygn. W-7, s. 674.

³⁹⁵⁸ Ibidem, s. 693.

³⁹⁵⁹ APBK, sygn. W-64, s. 63.

³⁹⁶⁰ AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 13v.

³⁹⁶¹ Ibidem, s. 710, 724.

³⁹⁶² APBK, sygn. W-8, s. 528.

³⁹⁶³ APBK, sygn. W-7, s. 771.

³⁹⁶⁴ APBK, sygn. W-10, s. 406.

³⁹⁶⁵ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 57r.

³⁹⁶⁶ APBK, sygn. BKOL-2, s. 737.

³⁹⁶⁷ APBK, sygn. W-7, s. 649.

³⁹⁶⁸ Informacja o przynależności przezeń do konwentu toruńskiego pojawia się przy jego święceniach z 1732 oraz 1733 roku, ale także w przypadku święceń z 1731 roku można z dużym prawdopodobieństwem domniemywać, że również należał do konwentu toruńskiego, żaden inny bowiem pobliski klasztor bernardyński nie kształcił bowiem w tym czasie kleryków.

³⁹⁶⁹ ADPełp, sygn. A 16, s. 11-12.

³⁹⁷⁰ Ibidem, s. 12.

³⁹⁷¹ Ibidem, s. 19.

członek konwentu toruńskiego przyjął z rąk bp sufragana chełmińskiego Macieja Sołtyka święcenia prezbiteratu³⁹⁷². W l. 1737-1738 kazn. zw. w Świeciu³⁹⁷³. W 1739 r. zastąpiony przez Felicissimusa Longwicza³⁹⁷⁴, a sam w 1739 r. został kazn. zw. w Poznaniu, gdzie zapisał się do Bractwa Najświętszej Marii Panny Loretańskiej³⁹⁷⁵. Zakładam, że urząd sprawował do r. 1741. W l. 1741-1743 gw. i kust. pozn.³⁹⁷⁶. W l. 1743-1744 kazn. zw. w Toruniu³⁹⁷⁷. Przynajmniej w 1744 r. był równocześnie także promotorem brackim. 26 VII 1744 r. jako kazn. zw. i promotor bracki asystował przy kanonicznej elekcji władz Bractwa św. Anny w Toruniu³⁹⁷⁸. W l. 1744-1747 gw. w Świeciu³⁹⁷⁹. W l. 1747-1748 kazn. zw. w Poznaniu³⁹⁸⁰ oraz gw. *in casum*³⁹⁸¹. Między 5 VII 1748 r. a 2 IX 1748 r. objął ponownie urząd gw. i kust. pozn.³⁹⁸². Zm. 13 I 1749 r. w Poznaniu na urzędzie gw. i kust. pozn.³⁹⁸³. W 1743 r. obdarzony tyt. *PG*³⁹⁸⁴. Realizował m. kar. kazn.

Krescenty Czekalski – 1744-1746

Nieznana jest jego data ur. Jego rodzice to Wojciech i Kosztancja Czekalscy – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Andrzej, a na bierzm. Jan. Pochodził z Wągrowca³⁹⁸⁵. 18 VII 1730 r. przyjął w now. pozn. habit z rąk o. Bernardyna Kleczki – lek. teol. spek. W zak. przyjął imię Krescenty. Miał wówczas wykształcenie na poziomie kl. poezji³⁹⁸⁶. 20 XI 1730 r. na I wot. otrzymał 17 zł. za, przy 1

---

³⁹⁷²Ibidem, s. 24.

³⁹⁷³Ibidem, s. 531, 547. Urząd mógłby sprawować aż do 1741 roku, ale poza kapitułą musiał zostać przeniesiony.

³⁹⁷⁴AAP, sygn. AZ 3/7a, k. 22v.

³⁹⁷⁵AAP, sygn. AZ 8/8, k. 4r.

³⁹⁷⁶Ibidem, s. 578, 592.

³⁹⁷⁷Ibidem, s. 612.

³⁹⁷⁸AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 11r.

³⁹⁷⁹Ibidem, s. 627, 644.

³⁹⁸⁰Ibidem, s. 657.

³⁹⁸¹Ibidem, s. 655.

³⁹⁸²APBK, sygn. S-po-1, s. 314. 5 lipca 1748 roku miała miejsce ostatnia wotacja, pod którą podpisał się jako gwardian poznański Jan Deręgowski. Nie później niż 2 września 1748 miała z kolei miejsce pierwsza wotacja, pod którą podpisał się jako gwardian poznański Antoni Michałowicz. Z drugą wotacją jest problem o tyle, że nie ma przy niej daty. Ponieważ stałą tradycją było jednak odbywanie ostatniej wotacji w przeddzień bądź dzień profesji, dlatego w oparciu o daty profesji nowicjuszy Augustyna Kaźnica i Ludwika Keichela (2 września 1748 roku – zob. APBK, sygn. S-po-1, s. 214), dla których wotacja ta była ostatnią, ustaliłem prawdopodobną datę II wotacji na 1 bądź 2 września 1748 roku.

³⁹⁸³APBK, sygn. XXVI-1, s. 25.

³⁹⁸⁴APBK, sygn. W-7, s. 614.

³⁹⁸⁵APBK, sygn. S-po-1, s. 60.

³⁹⁸⁶Ibidem.

gł. przeciw, co poświadczili kust. prow. Jan Kapistran Szysiecki oraz gw. i kust. pozn. Jan Olszanowski³⁹⁸⁷. 21 II 1731 r. na II wot. otrzymał 20 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczili ciż sami³⁹⁸⁸. 12 V 1731 r. na III wot. otrzymał 18 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczili gw. i kust. pozn. Wincenty Gawarecki oraz kust. prow. Jan Kapistran Szysiecki³⁹⁸⁹. 18 VII 1731 r. na IV wot. otrzymał komplet 17 gł. za, co poświadczili tymczasowy przełożony poznański Józef Gogolewicz oraz lek. teol. spek. Władysław Golbacki³⁹⁹⁰. 18 VII 1731 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Władysława Golbackiego – lek. teol. spek., co poświadczyl o. Franciszek Meisner – mistrz now.³⁹⁹¹. Poświadczyl to własnoręcznym podpisem³⁹⁹². W l. 1737-1738 lek. fil. w Bydgoszczy ze specjalnością logika³⁹⁹³, a w l. 1738-1741 lek. fil. w Kaliszu³⁹⁹⁴. W r. 1741 kazn. zw. w Warszawie³⁹⁹⁵. W l. 1744-1746 kazn. zw. w Toruniu³⁹⁹⁶, a w l. 1746-1747 lek. teol. mor. w Warcie³⁹⁹⁷. Równolegle w l. 1744-1747 gw. *in casum*³⁹⁹⁸. W l. 1747-1749 gw. w Ostrzeszowie³⁹⁹⁹. Na kap. w 1749 r. w Łowiczu jako gw. ostrzeszowski posługiwał jako gw. kap.⁴⁰⁰⁰. Na teje kap. z powodzeniem wziął udział w wyb. na def. akt. – w I skr. otrzymał 27 gł., co zapewniło mu mandat def. akt. na l. 1749-1752⁴⁰⁰¹. Na kap. w 1752 r. w Koźminie bez powodzenia wziął udział w wyb. na kust. prow. – w I skr. i II skr. otrzymał po zaledwie 1 gł.⁴⁰⁰². W l. 1753-1755 spow. sióstr bernardynek *in casum*⁴⁰⁰³. W l. 1755-1758 spow. sióstr bernardynek w Wieluniu⁴⁰⁰⁴. W l. 1758-1759 spow. sióstr bernardynek w Łowiczu⁴⁰⁰⁵. Zm. 4 IV 1762 r. w Koźminie⁴⁰⁰⁶. W 1747 r. obdarzony

---

³⁹⁸⁷Ibidem, s. 284.

³⁹⁸⁸Ibidem, s. 285.

³⁹⁸⁹Ibidem.

³⁹⁹⁰Ibidem, s. 286.

³⁹⁹¹Ibidem, s. 203.

³⁹⁹²Ibidem, s. 160.

³⁹⁹³APBK, sygn. W-7, s. 530.

³⁹⁹⁴Ibidem, s. 546.

³⁹⁹⁵Ibidem, s. 582.

³⁹⁹⁶Ibidem, s. 630.

³⁹⁹⁷Ibidem, s. 645.

³⁹⁹⁸Ibidem, s. 628, 644.

³⁹⁹⁹Ibidem, s. 655.

⁴⁰⁰⁰APBK, sygn. W-8, s. 217.

⁴⁰⁰¹Ibidem, s. 672.

⁴⁰⁰²Ibidem, s. 709-710.

⁴⁰⁰³Ibidem, s. 726.

⁴⁰⁰⁴APBK, sygn. W-8, s. 555; APBK, sygn. W-7, s. 740.

⁴⁰⁰⁵APBK, sygn. W-7, s. 755.

⁴⁰⁰⁶APBK, sygn. XXVI-1, s. 177.

tyt. *PG*⁴⁰⁰⁷. Jako były def. akt. korzystał z godności *DH*. Realizował mieszany typ kar. – podtyp kar. nauk. przer.

Marian Gierłowski – 1746-1747

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 20 IX 1726 r. przyjął w Skępem habit. 20 IX 1727 r. złożył w Skępem prof.⁴⁰⁰⁸. 14 IV 1733 r. w Poznaniu w kościele Marii Magdaleny w kaplicy Matki Boskiej Łaskawej jako członek konwentu pozn. przyjął z rąk bp sufragana chełmińskiego Macieja Sołtyka święcenia diakonatu⁴⁰⁰⁹. W l. 1734-1737 kazn. zw. w Nowem nad Wisłą⁴⁰¹⁰. W l. 1737-1741 gw. w Skępem⁴⁰¹¹. Na kap. w 1741 r. w Skępem jako gw. skępski posługiwał jako *praecentor*⁴⁰¹² i prefekt furty⁴⁰¹³. W l. 1741-1743 przełożony rezydencji w Łobżenicy⁴⁰¹⁴ a w l. 1743-1744 gw. w Górcie Klasztornej⁴⁰¹⁵. Wreszcie w l. 1746-1747 kazn. zw. w Toruniu⁴⁰¹⁶. Zm. 15 XI 1757 r. w Ostrołęce⁴⁰¹⁷. W 1744 r. obdarzony tyt. *PG*⁴⁰¹⁸. Realizował m. kar. kazn.

Wojciech Jungaszewicz – 1747-1748

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 29 IV 1731 r. przyjął w Skępem habit. 29 IV 1732 r. złożył w Skępem prof.⁴⁰¹⁹. Przyjęte przezeń imię zak. z pewnością jest związane z przyjęciem przezeń habitu we wspomnienie św. Wojciecha. W r. 1741 kazn. zw. w Kobylinie⁴⁰²⁰, a w l. 1741-1743 kazn. zw. w Poznaniu⁴⁰²¹. W l. 1743-1746 sekretarz prow.⁴⁰²². W l. 1746-1747 gw. i kust.

---

⁴⁰⁰⁷APBK, sygn. W-7, s. 661.

⁴⁰⁰⁸APBK, sygn. W-6, s. 826.

⁴⁰⁰⁹ADPelp, sygn. A 16, s. 24-25.

⁴⁰¹⁰APBK, sygn. W-7, s. 488, 506.

⁴⁰¹¹Ibidem, s. 528, 546.

⁴⁰¹²APBK, sygn. W-6, s. 1332.

⁴⁰¹³Ibidem, s. 1335.

⁴⁰¹⁴APBK, sygn. W-7, s. 593.

⁴⁰¹⁵Ibidem, s. 609.

⁴⁰¹⁶Ibidem, s. 647.

⁴⁰¹⁷APBK, sygn. XXVI-1, s. 625.

⁴⁰¹⁸APBK, sygn. W-7, s. 631.

⁴⁰¹⁹APBK, sygn. W-6, s. 1015.

⁴⁰²⁰APBK, sygn. W-7, s. 582.

⁴⁰²¹Ibidem, s. 596.

⁴⁰²²Ibidem, s. 608.

pozn.⁴⁰²³. W r. 1747 powołany na kazn. zw. w Toruniu⁴⁰²⁴. W 1748 r. w jego miejsce kazn. zw. był już Ludwik Zielenkiewicz⁴⁰²⁵. Zm. 27 VII 1751 r. w Złoczewie⁴⁰²⁶. W 1746 r. obdarzony tyt. *PG*⁴⁰²⁷. Realizował m. kar. kazn.

Ludwik Zielenkiewicz – 1748-1749

Ur. się w 1706 lub 1707 r. Jego rodzice to Jan i Barbara Zielenkiewiczowie – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Michał. Nie przyjął bierzm. przed wstąpieniem do zak. Pochodził z Mroczy⁴⁰²⁸. 24 VIII 1733 r. przyjął w now. pozn. habit z rąk o. Jana Kapistrana Szysieckiego – def. gen. W zak. przyjął imię Ludwika z Tuluzy. Miał wówczas 27 l. i wyksz. na poziomie 3 l. ret.⁴⁰²⁹. Przyjęte przezeń imię zak. jest z pewnością związane z jego dołączeniem do zak. w okolicach wspomnienia św. Ludwika z Tuluzy. 25 XI 1733 r. na I wot. otrzymał 20 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli def. gen. Jan Kapistran Szysiecki oraz gw. i kust. pozn. Wenancjusz Kołakowski⁴⁰³⁰. 27 II 1734 r. na II wot. otrzymał 21 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli ciż sami⁴⁰³¹. 22 V 1734 r. na III wot. otrzymał komplet 15 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Wenancjusz Kołakowski oraz lek. teol. spek. Władysław Golbacki⁴⁰³². 23 VIII 1734 r. na IV wot. otrzymał 25 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli prowin. Jan Kapistran Szysiecki oraz def. akt. Bernardyn Klecki⁴⁰³³. 24 VIII 1734 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Jana Kapistrana Szysieckiego – prowin.⁴⁰³⁴. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁴⁰³⁵. W 1741 r. kazn. zw. w Sierakowie⁴⁰³⁶, a w l. 1741-1743 kazn. zw. w Warcie⁴⁰³⁷. W l. 1743-1744 kazn. zw. w Piotrkowie Trybunalskim⁴⁰³⁸, a w r. 1744 powołany na kazn. zw. w Warszawie⁴⁰³⁹ oraz gw. *in casum*⁴⁰⁴⁰. Poza

---

⁴⁰²³Ibidem, s. 643.

⁴⁰²⁴Ibidem, s. 658.

⁴⁰²⁵Patrz niżej.

⁴⁰²⁶APBK, sygn. XXVI-1, s. 403.

⁴⁰²⁷APBK, sygn. W-7, s. 649.

⁴⁰²⁸APBK, sygn. S-po-1, s. 65.

⁴⁰²⁹Ibidem.

⁴⁰³⁰Ibidem, s. 292.

⁴⁰³¹Ibidem, s. 293.

⁴⁰³²Ibidem.

⁴⁰³³Ibidem, s. 294.

⁴⁰³⁴Ibidem, s. 206.

⁴⁰³⁵Ibidem, s. 161.

⁴⁰³⁶APBK, sygn. W-7, s. 582.

⁴⁰³⁷Ibidem, s. 596.

⁴⁰³⁸Ibidem, s. 612.

kap. musiał zostać jako gw. *in casum* powołany na stanowisko gw. w Piotrkowie Trybunalskim, bowiem na kap. w 1746 r. w Piotrkowie jako gw. miejscowy posługiwał jako *disquisitor*⁴⁰⁴¹, *orator ecclesiasticus* oraz prefekt furty⁴⁰⁴². W l. 1746⁴⁰⁴³ i 1747 powoływany dalej na gw. piotrkowskiego⁴⁰⁴⁴. Zapewne był gw. piotrkowskim do 1748 r. W l. 1748-1749 był kazn. zw. w Toruniu oraz promotorem Bractwa św. Anny. Był obecny podczas 2 kolejnych kanonicznych elekcji toruńskiego Bractwa św. Anny najpierw we wspomnienie św. Anny w dn. 26 VII 1748 r.⁴⁰⁴⁵, a rok później w dn. 22 VII 1749 r. na kilka dni przed wspomnieniem św. Anny⁴⁰⁴⁶. W l. 1749-1752 ponownie gw. piotrkowski⁴⁰⁴⁷. Na kap. w 1752 r. w Koźminie jako gw. piotrkowski pełnił posługę jako *auditor causarum*⁴⁰⁴⁸. W l. 1753-1756 gw. i kust. warsz.⁴⁰⁴⁹. Na kap. w 1755 r. w Kościanie jako gw. i kust. warsz. pełnił posługę jako *disquisitor*⁴⁰⁵⁰. Na tejże kap. bez powodzenia wziął udział w wyb. na def. akt. – w I skr. otrzymał 4 gł., co nie przełożyło się na mandat⁴⁰⁵¹. W l. 1756-1758 spow. sióstr bernardynek *in casum*⁴⁰⁵². Spis z 1762 r. wymienia go jak spow. w Skępem⁴⁰⁵³. Pod koniec życia przynależał zapewne do klasztoru w Lubawie. Zm. 22 III 1771 r. w Grodzicznie, pochowany został w Lubawie⁴⁰⁵⁴. W 1747 r. obdarzony tyt. *PG*⁴⁰⁵⁵. Realizował m. kar. kazn.

Rafał Jackowski – 1749-1750

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 14 I 1730 r. przyjął habit w now. w Skępem. 14 I 1731 r. złożył w Skępem prof.⁴⁰⁵⁶. W r. 1731 był zapewne stud. Fil. w Toruniu⁴⁰⁵⁷. W r. 1735 był

---

⁴⁰³⁹Ibidem, s. 630.

⁴⁰⁴⁰Ibidem, s. 629.

⁴⁰⁴¹APBK, sygn. W-8, s. 128.

⁴⁰⁴²Ibidem, s. 129.

⁴⁰⁴³APBK, sygn. W-7, s. 644.

⁴⁰⁴⁴Ibidem, s. 655.

⁴⁰⁴⁵AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 12v.

⁴⁰⁴⁶Ibidem, k. 13r.

⁴⁰⁴⁷APBK, sygn. W-7, s. 673, 689.

⁴⁰⁴⁸APBK, sygn. W-8, s. 386.

⁴⁰⁴⁹APBK, sygn. W-7, s. 725; APBK, sygn. W-8, s. 553.

⁴⁰⁵⁰APBK, sygn. W-8, s. 529.

⁴⁰⁵¹Ibidem, s. 551.

⁴⁰⁵²APBK, sygn. W-7, s. 740.

⁴⁰⁵³APBK, sygn. W-10, s. 393.

⁴⁰⁵⁴APBK, sygn. XXVI-1, s. 151.

⁴⁰⁵⁵APBK, sygn. W-7, s. 661.

⁴⁰⁵⁶APBK, sygn. W-6, s. 936.

stud. Fil. spek.j w Poznaniu⁴⁰⁵⁸. 22 IX 1731 r. w katedrze Chełmży w kaplicy św. Krzyża przyjął z rąk bp sufragana chełmińskiego Macieja Sołtyka pierwszą tonsurę i cztery mniejsze święcenia⁴⁰⁵⁹. 15 I 1735 r. w katedrze w Chełmży w kaplicy św. Krzyża jako członek konwentu pozn. przyjął z rąk bp sufragana chełmińskiego Macieja Sołtyka święcenia subdiakonatu⁴⁰⁶⁰. 21 I 1735 roku w katedrze w Chełmży w kaplicy św. Krzyża jako członek konwentu pozn. przyjął z rąk bp sufragana chełmińskiego Macieja Sołtyka święcenia diakonatu⁴⁰⁶¹. W l. 1737-1738 kazn. w Złoczewie⁴⁰⁶². W l. 1738-1741 kazn. w Warcie⁴⁰⁶³. W 1741 r.⁴⁰⁶⁴ oraz w l. 1743 i 1744 powoływany na gw. *in casum*⁴⁰⁶⁵. W l. 1743 i 1744 powoływany na kazn. zw. w Gołańczy⁴⁰⁶⁶. Musiał zostać poza kap. wysłany na gw. w Barczewie, na kap. bowiem w 1746 r. w Piotrkowie jako gw. barczewski posługiwał jako *orator ecclesiasticus*⁴⁰⁶⁷. W l. 1746-1749 gw. w Barczewie na Warmii⁴⁰⁶⁸. Na kap. w 1749 r. w Łowiczu jako gw. barczewski był prefektem stajni⁴⁰⁶⁹. Wtedy też bez powodzenia kandydował do def., w I skr. otrzymał tylko 1 gł.⁴⁰⁷⁰. W l. 1749-1750 kazn. zw. w Toruniu⁴⁰⁷¹ oraz promotor Bractwa św. Anny⁴⁰⁷². 27 VII 1750 r. jako promotor bractwa był obecny podczas kanonicznych wyb. do jego władz⁴⁰⁷³. W l. 1750-1753 gw. w Przasnyszu⁴⁰⁷⁴. Na kap. w 1752 r. w Koźminie jako gw. przasnyski był gw. kap.⁴⁰⁷⁵. Wtedy też, ponownie bez powodzenia, kandydował do def. – znów w I skr. otrzymał tylko 1 gł. W l. 1753-1755 kazn. w Bydgoszczy⁴⁰⁷⁶. W l. 1755-

---

⁴⁰⁵⁷Był dopiero po nowicjacie, więc powinien być na studiach filozofii, a najbliższe takie studium było właśnie w Toruniu.

⁴⁰⁵⁸W 1735 roku tylko takie studium istniało w Poznaniu.

⁴⁰⁵⁹ADPelp, sygn. A 16-s, 11-12.

⁴⁰⁶⁰Ibidem, s. 32-33.

⁴⁰⁶¹Ibidem, s. 33.

⁴⁰⁶²APBK, sygn. W-7, s. 531.

⁴⁰⁶³Ibidem, s. 547.

⁴⁰⁶⁴Ibidem, s. 579.

⁴⁰⁶⁵Ibidem, s. 610, 628.

⁴⁰⁶⁶Ibidem, s. 612, 630.

⁴⁰⁶⁷APBK, sygn. W-8, s. 129.

⁴⁰⁶⁸APBK, sygn. W-7, s. 644, 655.

⁴⁰⁶⁹APBK, sygn. W-8, s. 219.

⁴⁰⁷⁰APBK, sygn. W-7, s. 671.

⁴⁰⁷¹Ibidem, s. 677.

⁴⁰⁷²AADDT, Parafia NMP, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae...*, k. 13r.

⁴⁰⁷³Ibidem.

⁴⁰⁷⁴APBK, sygn. W-7, s. 687, 710. Objęcie przezeń urzędu gwardiana przasnyskiego w roku 1750 potwierdza również kronika przasnyska (APBK, sygn. RGP-k-108, s. 116).

⁴⁰⁷⁵APBK, sygn. W-8, s. 385.

⁴⁰⁷⁶Ibidem, s. 728.

1758 gw. w Piotrkowie⁴⁰⁷⁷. Na kap. w 1758 r. w Warcie jako gw. piotrkowski służył jako *orator capituli*⁴⁰⁷⁸. Wtedy też po raz kolejny wystartował w wyb. do def. – otrzymał 21 gł., co wystarczyło do objęcia mandatu⁴⁰⁷⁹. W l. 1758-1761 def. prow. W l. 1761-1767 gw. w Ratowie⁴⁰⁸⁰. Spis z końca 1762 r. wymienia go właśnie jako gw. ratowskiego⁴⁰⁸¹. Na kap. w 1764 r. jako gw. ratowski był jednym z trzech *auditores causarum*⁴⁰⁸². Wtedy też bez powodzenia kandydował na kust. prow. – otrzymał tylko 2 gł.⁴⁰⁸³. W nieznanym okolicznościach trafił do Przasnysza. Zm. 2 IV 1768 r. w Przasnyszu. Jako były def. korzystał z tyt. *DH*⁴⁰⁸⁴. W 1746 r. obdarzony tyt. *PG*⁴⁰⁸⁵, a w 1762 r. tyt. *ARP*⁴⁰⁸⁶. W 1761 r. nakładem Drukarni Ojców Jezuitów w Kaliszu wyd. kazanie o św. Tekli pt. *Koronatorska przecudowna miłość Boga na gody niebieskie gotową oblubienicę Teklę św. a nam w każdej potrzebie przed Majestatem Boskim protektorkę wystawiającą (...) kaznodziejskim stylem w wojskowym kościele parafialnym przy solennej introdukcji relikwii św. Panny i Męczenniczki (...) wprowadzona (...) 1760 roku dnia 23 września*⁴⁰⁸⁷. Realizował m. kar. kazn.

Wincenty Meyziński – 1750-1752

Ur. się w 1710 lub 1711 r. Jego rodzice to Szymon i Teresa Meyzińscy – szlachcice. Na chrz. otrzymał imię Bartłomiej, a na bierzm. Franciszek. Pochodził ze wsi Kralcz⁴⁰⁸⁸. 21 VI 1730 r. przyjął w now. pozn. habit z rąk o. Jana Olszanowskiego – gw. i kust. pozn. W zak. przyjął imię Wincenty. Miał wówczas 19 l. i wykształcenie na poziomie klasy ret.⁴⁰⁸⁹. 27 IX 1730 r. na I wot. otrzymał 17 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Jan Olszanowski oraz def. akt. Franciszek Winderlich⁴⁰⁹⁰. 20 XI 1730 r. na II wot. otrzymał komplet 18 gł. za, co poświadczyli

---

⁴⁰⁷⁷ APBK, sygn. W-8, s. 553; APBK, sygn. W-7, s. 739.

⁴⁰⁷⁸ APBK, sygn. W-8, s. 643.

⁴⁰⁷⁹ APBK, sygn. W-7, s. 743.

⁴⁰⁸⁰ APBK, sygn. W-7, s. 790, 805, 830, 851.

⁴⁰⁸¹ APBK, sygn. W-10, s. 404.

⁴⁰⁸² APBK, sygn. W-8, s. 894.

⁴⁰⁸³ APBK, sygn. W-7, s. 825.

⁴⁰⁸⁴ APBK, sygn. XXVI-1, s. 173.

⁴⁰⁸⁵ APBK, sygn. W-7, s. 649.

⁴⁰⁸⁶ Ibidem, s. 811.

⁴⁰⁸⁷ K. Grudziński, *Jackowski Rafał*, [w:] *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, red. H. Wyczawski, Warszawa 1981, s. 182.

⁴⁰⁸⁸ APBK, sygn. S-po-1, s. 60.

⁴⁰⁸⁹ Ibidem.

⁴⁰⁹⁰ Ibidem, s. 284.

kust. prow. Jan Kapistran Szysiecki oraz gw. i kust. pozn. Jan Olszanowski⁴⁰⁹¹. 21 II 1731 r. na III wot. otrzymał 20 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli ciż sami⁴⁰⁹². 16 VI 1731 r. na IV wot. otrzymał 17 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli kust. prow. Jan Kapistran Szysiecki oraz gw. i kust. pozn. Wincenty Gawarecki⁴⁰⁹³. 21 VI 1731 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Waleriana ze Słupcy – mistrza now.⁴⁰⁹⁴. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁴⁰⁹⁵. W l. 1737-1738 kazn. zw. w Łęczycy⁴⁰⁹⁶, a w l. 1738-1741 kazn. zw. w Lubawie⁴⁰⁹⁷. W l. 1741-1743 gw. w Lubawie⁴⁰⁹⁸. Na kap. w 1743 r. w Łęczycy jako gw. lubawski posługiwał jako prefekt furty⁴⁰⁹⁹. W l. 1743-1744 kazn. zw. w Poznaniu⁴¹⁰⁰. W l. 1744-1750 gw. w Kaliszu⁴¹⁰¹. Na kap. w 1746 r. w Piotrkowie Trybunalskim jako gw. kaliski posługiwał jako spow. świeckich⁴¹⁰², a na kap. w 1749 r. Łowiczu jako gw. kaliski posługiwał jako *auditor causarum*⁴¹⁰³. Na kap. łowickiej wziął także bez powodzenia udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał 7 gł.⁴¹⁰⁴. W r. 1750 powołany na kazn. zw. w Toruniu⁴¹⁰⁵. W dn. 26 VII 1751 r. jako kazn. zw. i promotor bracki asystował przy kanonicznej elekcji władz toruńskiego Bractwa św. Anny⁴¹⁰⁶. W 1752 r. w jego miejsce kazn. zw. w Toruniu był już Bonawentura Borowski. W l. 1752-1753 mistrz now. w Skępem⁴¹⁰⁷. W l. 1753-1755 lek. ret. w Przasnyszu⁴¹⁰⁸, a w l. 1755-1758 ponownie mistrz now. w Skępem⁴¹⁰⁹, w l. 1755-1756 dodatkowo gw. *in casum*⁴¹¹⁰ oraz spow. sióstr bernardynek *in casum*⁴¹¹¹. W l. 1758-1761 spow. sióstr

---

⁴⁰⁹¹Ibidem.

⁴⁰⁹²Ibidem, s. 285.

⁴⁰⁹³Ibidem.

⁴⁰⁹⁴Ibidem, s. 203.

⁴⁰⁹⁵Ibidem, s. 160.

⁴⁰⁹⁶APBK, sygn. W-7, s. 531.

⁴⁰⁹⁷Ibidem, s. 547.

⁴⁰⁹⁸Ibidem, s. 578, 593.

⁴⁰⁹⁹APBK, sygn. W-8, s. 44.

⁴¹⁰⁰APBK, sygn. W-7, s. 611.

⁴¹⁰¹Ibidem, s. 627, 643, 654, 673.

⁴¹⁰²APBK, sygn. W-8, s. 129.

⁴¹⁰³Ibidem, s. 217.

⁴¹⁰⁴APBK, sygn. W-7, s. 671.

⁴¹⁰⁵Ibidem, s. 693.

⁴¹⁰⁶AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 13v.

⁴¹⁰⁷APBK, sygn. W-7, s. 716.

⁴¹⁰⁸Ibidem, s. 727.

⁴¹⁰⁹APBK, sygn. W-8, s. 559; APBK, sygn. W-7, s. 742.

⁴¹¹⁰APBK, sygn. W-8, s. 554.

⁴¹¹¹Ibidem, s. 555.

bernardynek w Kaliszu⁴¹¹². Pod koniec życia znalazł się w Bydgoszczy⁴¹¹³. Zm. 21 IX 1761 r. w Bydgoszczy⁴¹¹⁴. W 1744 r. obdarzony tyt. *PG*⁴¹¹⁵. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z org.-spow. oraz nauk.

Bonawentura Borowski – 1752

Także kazn. zw. w Toruniu w l. 1741-1743 – patrz wyżej.

Ludwik Wojechowicz – 1752

Ur. się w 1721 lub 1722 r. Jego rodzice to Stefan i Marianna Wojechowiczowie – zapewne chłopi. Na chrz. otrzymał imię Franciszek, a na bierzm. Antoni. Pochodził z Orzeszkowa w woj. sieradzkim⁴¹¹⁶. 25 VIII 1742 r. przyjął w now. warsz. habit z rąk o. Józefa Kazimierskiego – gw. i kust. warsz. W zak. przyjął imię Ludwik. Miał wówczas 20 l.⁴¹¹⁷. Przyjęte przezeń imię zak. jest z pewnością związane ze wstąpieniem przezeń do zak. w okolicach wspomnienia św. Ludwika z Tuluzy. 16 XII 1742 r. na I wot. otrzymał 16 gł. za, przy 2 przeciw, co poświadczyli lek. teol. spek. i def. akt. Mikołaj Czarzasty oraz wik. warsz. Izydor Łałycki⁴¹¹⁸. 10 V 1743 r. na II wot. otrzymał 13 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli ciż sami⁴¹¹⁹. 24 VIII 1743 r. na II wot. otrzymał komplet 16 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Józef Kazimierski oraz lek. teol. spek. i def. akt. Mikołaj Czarzasty⁴¹²⁰. 25 VIII 1743 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Izydora Hoffmana – mistrza now., co poświadczyli o. Mikołaj Czarzasty – lek. teol. spek. i def. akt., a także o. Izydor Łałycki – wik. warsz.⁴¹²¹. Potwierdził to własnoręcznym podpisem⁴¹²². W l. 1749-1752 kazn. zw. w Kaliszu⁴¹²³, w l. 1750-1752 dodatkowo gw. *in casum*⁴¹²⁴. W r. 1752 powołany na kazn. zw. w

---

⁴¹¹²APBK, sygn. W-7, s. 755, 769.

⁴¹¹³Zobacz nekrolog.

⁴¹¹⁴APBK, sygn. XXVI-1, s. 515.

⁴¹¹⁵APBK, sygn. W-7, s. 631.

⁴¹¹⁶AAA, sygn. 688, s. 18.

⁴¹¹⁷Ibidem.

⁴¹¹⁸Ibidem, s. 312.

⁴¹¹⁹Ibidem, s. 311.

⁴¹²⁰Ibidem.

⁴¹²¹Ibidem, s. 143.

⁴¹²²Ibidem.

⁴¹²³APBK, sygn. W-7, s. 676, 692.

⁴¹²⁴Ibidem, s. 689.

Toruniu⁴¹²⁵ oraz gw. *in casum*⁴¹²⁶. Jako gw. *in casum* musiał zostać powołany na gw. w Grodzisku Wielkopolskim⁴¹²⁷, a jego miejsce jako kazn. zw. przybył najprawdopodobniej Poncján Szremowicz. Zm. 3 IV 1753 r. we Wschowie, pełniąc urząd gw. grodziskiego⁴¹²⁸. Realizował m. kar. kazn.

Poncján Szremowicz – 1753

Ur. się w 1719 lub 1720 r. Jego rodzice to Jakub i Zofia Szremowiczowie. Na chrz. otrzymał imię Franciszek. Jego rodzicami chrzestnymi byli Szymon Juszkiewicz i Anna Kundydzewiczowa⁴¹²⁹. Zapewne pochodził ze Środy Wielkopolskiej⁴¹³⁰. 19 XI 1739 r. przyjął w now. pozn. habit z rąk o. Jana Kapistrana Szysieckiego – def. gen. W zak. przyjął imię Poncján. Miał wówczas 19 l.4131. 16 II 1740 r. na I wot. otrzymał komplet 32 gł. za, co poświadczy def. gen. Jan Kapistran Szysiecki oraz wik. pozn. Piotr Czaplicki⁴¹³². Na II wot. nieznaney z daty otrzymał komplet 27 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Franciszek Nieborski oraz def. gen. Jan Kapistran Szysiecki⁴¹³³. 29 VIII 1740 r. na III wot. otrzymał komplet 28 gł. za, co poświadczyli ciż sami⁴¹³⁴. 18 XI 1740 r. na IV wot. otrzymał 17 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli lek. teol. Mikołaj Czarzasty i wik. pozn. Piotr Czaplicki⁴¹³⁵. 19 XI 1740 r. złożył w now. pozn. prof. na ręce o. Jana Kapistrana Szysieckiego – def. gen., co poświadczył o. Hipolit Myk – mistrz now.⁴¹³⁶. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁴¹³⁷. W l. 1749-1750 kazn. w Widawie⁴¹³⁸, w l. 1750-1752 kazn. w Kobylinie⁴¹³⁹ oraz gw. *in casum*⁴¹⁴⁰, a w r. 1752

---

⁴¹²⁵Ibidem, s. 715.

⁴¹²⁶Ibidem, s. 711.

⁴¹²⁷Zobacz nekrolog.

⁴¹²⁸APBK, sygn. XXVI-1, s. 175.

⁴¹²⁹APBK, sygn. S-po-1, s. 73.

⁴¹³⁰ Z tej miejscowości pochodzili ojcowie bernardyni: Wenancjusz Sremowicz (APBK, sygn. S-po-1, s. 64), Piotr Sremowicz (APBK, sygn. S-po-1, s. 121) oraz Mikołaj Sremowicz (APBK, sygn. S-po-1, s. 131). Ojciec Wenancjusza Szremowicza także nazywał się Jakub, być może Poncján jest jego synem z kolejnego małżeństwa.

⁴¹³¹ Ibidem.

⁴¹³² Ibidem, s. 307.

⁴¹³³ Ibidem, s. 308.

⁴¹³⁴ Ibidem, s. 309.

⁴¹³⁵ Ibidem, s. 310.

⁴¹³⁶ Ibidem, s. 209.

⁴¹³⁷ Ibidem, s. 164.

⁴¹³⁸ APBK, sygn. W-7, s. 677.

⁴¹³⁹ Ibidem, s. 692.

powołany na kazn. zw. w Bydgoszczy⁴¹⁴¹. W nieznanym momencie przeniesiony na stanowisko kazn. zw. w Toruniu – w dn. 26 VII 1753 r. jako kazn. zw. i promotor bracki asystował przy kanonicznej elekcji władz toruńskiego Bractwa św. Anny⁴¹⁴². W l. 1755-1756 kazn. zw. w Przasnyszu⁴¹⁴³, a w l. 1756-1759 kazn. w Skępem⁴¹⁴⁴. W l. 1761-1762 kazn. paraf. w Gołańczy⁴¹⁴⁵. Spis z końca 1762 r. wymienia go jako kapelana dworskiego należącego do konwentu w Gołańczy⁴¹⁴⁶. W l. 1765-1767 gw. *in casum*⁴¹⁴⁷. W l. 1769-1771 gw. w Sierakowie⁴¹⁴⁸. Spis z 1773 r. wymienia go jako kapelana dworskiego należącego do wspólnoty klasztornej w Grodzisku Wielkopolskim⁴¹⁴⁹. W l. 1774-1776 gw. w Grodzisku Wielkopolskim⁴¹⁵⁰. W 1776 r. wystartował w wyb. do def. – dzięki poparciu 18 gł. w I skr.⁴¹⁵¹, 19 gł. w II skr.⁴¹⁵² i wreszcie aż 36 gł. w III skr.⁴¹⁵³ otrzymał mandat def., który sprawował w l. 1776-1779. W l. 1782-1785 gw. w Łęczycy⁴¹⁵⁴. W r. 1785 bez powodzenia kandydował najpierw na kust. (otrzymał 1 gł.⁴¹⁵⁵), a potem do def. (znów otrzymał tylko 1 gł.⁴¹⁵⁶). Nieznane są jego dalsze losy. Nie udało się odnaleźć go w nekrologu. Obdarzony w 1765 r. tyt. *PG*⁴¹⁵⁷, w 1779 r. tyt. *ARP*⁴¹⁵⁸, w 1785 r. tyt. *PP*⁴¹⁵⁹. Realizował m. kar. kazn.

---

⁴¹⁴⁰ Ibidem, s. 689.

⁴¹⁴¹ Ibidem, s. 714.

⁴¹⁴² AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 14r.

⁴¹⁴³ APBK, sygn. W-8, s. 557. Jest on wymieniony w kronice przasnyskiej w spisie kaznodziejów zwyczajnych z lat 1750-1760 między Feliksem Krzeszewskim a Bonawenturą Strzeleckim (APBK, sygn. RGP-k-108, s. 119-120). Informacja ta nie stoi w jakikolwiek sposób w niezgodzie z aktami prowincji (APBK, sygn. W-8, s. 557), dlatego zakładam za aktami prowincji, że sprawował swój urząd w latach 1755-1756.

⁴¹⁴⁴ APBK, sygn. W-7, s. 744, 757.

⁴¹⁴⁵ Ibidem, s. 793.

⁴¹⁴⁶ APBK, sygn. W-10, s. 387.

⁴¹⁴⁷ APBK, sygn. W-7, s. 851.

⁴¹⁴⁸ Ibidem, s. 912, 941. Kronika sierakowska podaje, że w roku 1768 gwardianem sierakowskim został jednak Dominik Hoffman, a Poncján Szremowicz objął swój urząd dopiero w roku 1769 – zob. *Kronika Konwentu Bernardynów Sierakowskich...*, s. 75.

⁴¹⁴⁹ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 40r.

⁴¹⁵⁰ APBK, sygn. W-7, s. 995.

⁴¹⁵¹ Ibidem, s. 1011.

⁴¹⁵² Ibidem, s. 1012.

⁴¹⁵³ Ibidem.

⁴¹⁵⁴ Ibidem, s. 1098, 1117.

⁴¹⁵⁵ Ibidem, s. 1138.

⁴¹⁵⁶ Ibidem, s. 1139.

⁴¹⁵⁷ APBK, sygn. W-7, s. 857.

Wenancjusz Sremowicz – 1753-1753/1754

Ur. się w 1714 lub 1715 r. Jego rodzice to Jakub i Agnieszka Szremowiczowie – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Wojciech, a na bierzm. Franciszek. Pochodził ze Środy Wielkopolskiej⁴¹⁶⁰. 14 VII 1732 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk o. Wenancjusza Szremowicza – gw. i kust. pozn. W zak. przyjął imię Wenancjusz. Miał wówczas 19 l. i wykształcenie na poziomie klasy poezji⁴¹⁶¹. 20 XI 1732 r. na I wot. otrzymał komplet 27 zł. za, co poświadczili gw. i kust. pozn. Wenancjusz Sremowicz oraz lek. teol. spek. Władysław Golbacki⁴¹⁶². 7 I 1733 r. na II wot. otrzymał komplet 22 zł. za, co poświadczili gw. i kust. pozn. Wenancjusz Kołakowski oraz def. gen. Jan Kapistran Szysiecki⁴¹⁶³. 24 IV 1733 r. na III wot. otrzymał komplet 16 zł. za, przy 5 zł. przeciw, co poświadczili ciż sami⁴¹⁶⁴. 13 VII 1733 r. na IV wot. otrzymał 18 zł. za, co poświadczili def. gen. Jan Kapistran Szysiecki oraz lek. teol. spek. Władysław Golbacki⁴¹⁶⁵. 14 VII 1733 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Jana Kapistrana Szysieckiego – def. gen., co poświadczyl o. Wawrzyniec Rochell – mistrz now.⁴¹⁶⁶. Poświadczyl to własnoręcznym podpisem⁴¹⁶⁷. W 1734 r. był stud. Fil. w Toruniu. 21 XI 1734 r. w katedrze w Chełmży w kaplicy św. Krzyża z rąk bp sufragana chełmińskiego Macieja Sołtyka przyjął pierwszą tonsurę i 4 mniejsze święcenia⁴¹⁶⁸. W r. 1741 kazn. zw. w Koźminie⁴¹⁶⁹, a w l. 1741-1743 kazn. zw. w Kościanie⁴¹⁷⁰. W l. 1743-1744 kazn. zw. w Łowiczu⁴¹⁷¹, a w l. 1744-1746 kazn. zw. w Skępem⁴¹⁷² oraz gw. *in casum*⁴¹⁷³. W l. 1746-1747 kazn. zw. w Kaliszu⁴¹⁷⁴ oraz gw. *in casum*⁴¹⁷⁵. W l. 1747-1750 gw. w Kazimierzu Biskupim⁴¹⁷⁶. Na kap. w

---

⁴¹⁵⁸ Ibidem, s. 1054.

⁴¹⁵⁹ Ibidem, s. 1149.

⁴¹⁶⁰ APBK, sygn. S-po-1, s. 64.

⁴¹⁶¹ Ibidem.

⁴¹⁶² Ibidem, s. 282.

⁴¹⁶³ Ibidem, s. 230.

⁴¹⁶⁴ Ibidem, s. 230-231.

⁴¹⁶⁵ Ibidem, s. 231.

⁴¹⁶⁶ Ibidem, s. 205.

⁴¹⁶⁷ Ibidem, s. 161.

⁴¹⁶⁸ ADPelp, sygn. A 16, s. 30.

⁴¹⁶⁹ APBK, sygn. W-7, s. 582.

⁴¹⁷⁰ Ibidem, s. 596.

⁴¹⁷¹ Ibidem, s. 612.

⁴¹⁷² Ibidem, s. 630.

⁴¹⁷³ Ibidem, s. 628.

⁴¹⁷⁴ Ibidem, s. 646.

⁴¹⁷⁵ Ibidem, s. 644.

1749 w Łowiczu jako gw. kazimierski pełnił funkcję precentora⁴¹⁷⁷. W l. 1750-1752 kazn. zw. w Warszawie⁴¹⁷⁸, a w l. 1752-1753 ponownie gw. w Kazimierzu Biskupim⁴¹⁷⁹. W 1753 r. został powołany na kazn. zw. w Toruniu z kadencją na l. 1753-1755⁴¹⁸⁰. Jeśli faktycznie przybył do Toruniu, to przebywał w nim krótko, maksymalnie do poł. 1754 r.⁴¹⁸¹. Przed 26 VII 1754 r. musiał zostać zastąpiony na urzędzie przez Jana Fankidiego⁴¹⁸². W l. 1755-1758 gw. w Kaliszu⁴¹⁸³. Na kap. w 1758 r. w Warcie jako gw. kaliski pełnił funkcję precentora⁴¹⁸⁴. W l. 1758-1759 mistrz now. w Poznaniu⁴¹⁸⁵, a w l. 1759-1762 gw. w Strzegocinie⁴¹⁸⁶. Na kap. w 1761 r. w Kaliszu jako gw. strzegociński pełnił funkcję precentora⁴¹⁸⁷. W 1762 r. powołany na kazn. zw. w Łęczycy⁴¹⁸⁸. Spis z 1762 r. wymienia go już jednak jako prefekta fabryki w Łęczycy⁴¹⁸⁹. W l. 1764-1765 gw. *in casum*⁴¹⁹⁰, a w l. 1765-1770 gw. w Łęczycy⁴¹⁹¹. Na kap. w 1767 r. w Kaliszu bez powodzenia wziął udział w wyb. na def. akt. – w I skr. otrzymał 12 gł., w II skr. 8 gł., w III skr. 6 gł., a w IV skr. 1 gł., co nie przełożyło się na mandat⁴¹⁹². Na kap. w 1770 r. w Grodzisku Wielkopolskim z powodzeniem wziął udział w wyb. na def. akt. – w I skr. otrzymał 30 gł., co zapewniło mu mandat def. akt. na l. 1770-1773⁴¹⁹³. Spis z 1773 r. wymienia go jako def. akt. zamieszkałego w klaszt. w Łęczycy⁴¹⁹⁴. W 1773 r. powołany po raz kolejny na gw. w Łęczycy⁴¹⁹⁵. Zm. 12 XII 1773 r. w Łęczycy na urządzie

---

⁴¹⁷⁶Ibidem, s. 654, 673.

⁴¹⁷⁷APBK, sygn. W-8, s. 218.

⁴¹⁷⁸APBK, sygn. W-7, s. 693.

⁴¹⁷⁹Ibidem, s. 710.

⁴¹⁸⁰APBK, sygn. W-7, s. 728.

⁴¹⁸¹W dniu 26 lipca 1754 roku przy kanonicznej elekcji władz toruńskiego Bractwa św. Anny jako kaznodzieja zwyczajny i promotor bracki aystował już Jan Fankidy (AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 14r).

⁴¹⁸²Patrz niżej.

⁴¹⁸³APBK, sygn. W-8, s. 553; APBK, sygn. W-7, s. 739.

⁴¹⁸⁴APBK, sygn. W-8, s. 644.

⁴¹⁸⁵APBK, sygn. W-7, s. 756.

⁴¹⁸⁶Ibidem, s. 768, 790.

⁴¹⁸⁷APBK, sygn. W-8, s. 748.

⁴¹⁸⁸Ibidem, s. 810.

⁴¹⁸⁹APBK, sygn. W-10, s. 399.

⁴¹⁹⁰APBK, sygn. W-7, s. 830.

⁴¹⁹¹Ibidem, s. 851, 890, 912.

⁴¹⁹²Ibidem, s. 888-889.

⁴¹⁹³Ibidem, s. 939.

⁴¹⁹⁴ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 52r.

⁴¹⁹⁵APBK, sygn. W-7, s. 974.

gw.⁴¹⁹⁶. Jako były def. akt. prow. korzystał z godności *DH*. W 1746 r. otrzymał tyt. *PG*⁴¹⁹⁷, w 1765 r. obdarzony tyt. *ARP*⁴¹⁹⁸, a w 1767 r. tyt. *DA*⁴¹⁹⁹. Realizował m. kar. kazn.

Jan Fankidy – 1753/1754-1755

Ur. się w 1715 lub 1716 r. Jego rodzice to Szymon i Elżbieta Fankidy – z warstwy libertini plasującej się pomiędzy szlachtą a chłopstwem. Na chrz. otrzymał imię Paweł. Pochodził ze wsi Skurcz⁴²⁰⁰. 3 IX 1738 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk o. Jana Kapistrana Szysieckiego – def. gen. W zak. przyjął imię Jan. Miał wówczas 22 l.⁴²⁰¹. Przyjęte przezeń imię zak. jest z pewnością związane ze wstąpieniem do zak. we wspomnienie bł. Jana z Perugii. 13 XII 1738 r. na I wot. otrzymał 32 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Ludwik Dziębiński oraz def. gen. Jan Kapistran Szysiecki⁴²⁰². Na nieznaną z daty odbytej pomiędzy 3 II 1739 r. a 30 IV 1739 r. II wot. otrzymał 24 gł. za, przy 3 gł. przeciw, co poświadczyli ciż sami⁴²⁰³. 5 VI 1739 r. na III wot. otrzymał 28 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli ciż sami⁴²⁰⁴. 2 IX 1739 r. na IV wot. otrzymał 22 gł. za, przy 4 gł. przeciw, co poświadczyli def. gen. Jan Kapistran Szysiecki oraz wik. pozn. Romuald z Grodziska⁴²⁰⁵. 3 IX 1739 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Jana Kapistrana Szysieckiego – def. gen., co poświadczył o. Dionizy Szulc – mistrz now.⁴²⁰⁶. W 1753 r. powołany na kazn. misyjnego w Nowem nad Wisłą⁴²⁰⁷. W nieznanych okolicznościach w 1753 lub 1754 r. przeniesiony na stanowisko kazn. zw. w Toruniu. Jako kazn. zw. i promotor bracki asystował przy kanonicznych elekcjach toruńskiego Bractwa św. Anny w dn. 26 VII 1754 r.⁴²⁰⁸ oraz 26 VII 1755 r.⁴²⁰⁹. W l. 1755-1756 kazn. zw. w Gołańczy⁴²¹⁰, a w l. 1756-1758 kazn. świąt. w Górcie

---

⁴¹⁹⁶APBK, sygn. XXVI-1, s. 679.

⁴¹⁹⁷APBK, sygn. W-7, s. 649.

⁴¹⁹⁸Ibidem, s. 857.

⁴¹⁹⁹Ibidem, s. 899.

⁴²⁰⁰APBK, sygn. S-po-1, s. 71.

⁴²⁰¹Ibidem.

⁴²⁰²Ibidem, s. 304.

⁴²⁰³Ibidem, s. 305.

⁴²⁰⁴Ibidem, s. 305-306.

⁴²⁰⁵Ibidem, s. 306.

⁴²⁰⁶Ibidem, s. 208.

⁴²⁰⁷APBK, sygn. W-7, s. 728.

⁴²⁰⁸AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 14r.

⁴²⁰⁹Ibidem, k. 14v.

⁴²¹⁰APBK, sygn. W-8, s. 557.

Klasztornej⁴²¹¹. W l. 1758-1759 kazn. mis. w Poznaniu⁴²¹², a w l. 1759-1761 kazn. świąt. w Łęczycy⁴²¹³. Spis zak. z 1762 roku wymienia go jako spow. w Łęczycy⁴²¹⁴. Zm. 15 IV 1771 r. w Bydgoszczy⁴²¹⁵. Nekrolog dodaje, że posiadał też tyt. *CE*⁴²¹⁶, ale brak potwierdzenia tego w aktach kap.

Stanisław Ochmanowicz – 1755-1755/1756

Ur. się w 1721 lub 1722 r. Jego rodzice to Piotr i Apolonia Ochmanowiczowie – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Wojciech. Pochodził z Poznania⁴²¹⁷. 7 V 1740 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk o. Jana Kapistrana Szysieckiego – def. akt. W zak. przyjął imię Stanisław. Miał wówczas 18 l.⁴²¹⁸. Jego imię zak. z pewnością jest związane ze wstąpieniem przezeń do zak. we wspomnienie św. Stanisława ze Szczepanowa. 13 VIII 1740 r. na I wot. otrzymał komplet 27 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Franciszek Nieborski oraz def. gen. Jan Kapistran Szysiecki⁴²¹⁹. 10 XI 1740 r. na II wot. otrzymał komplet 22 gł. za, co poświadczyli def. gen. Jan Kapistran Szysiecki oraz wik. pozn. Piotr Czaplicki⁴²²⁰. 6 II 1741 r. na III wot. otrzymał komplet 24 gł. za, co poświadczyli def. gen. Jan Kapistran Szysiecki oraz wik. pozn. Jan Deręgowski⁴²²¹. 6 V 1741 r. na IV wot. otrzymał komplet 27 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Antoni Michałowicz oraz lek. teol. spek. Roch Jankowski⁴²²². 7 V 1741 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Jana Kapistrana Szysieckiego – def. gen., co poświadczyl o. Jan Nepomucen Czaplicki – mistrz now.⁴²²³. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁴²²⁴. W l. 1746-1747 kazn. zw. w Ratowie⁴²²⁵, a w l. 1747-1749 kazn. świąt. w Lubawie⁴²²⁶. W l. 1750-1753 kazn. zw. w Nowem nad Wisłą⁴²²⁷, w l.

---

⁴²¹¹APBK, sygn. W-7, s. 744.

⁴²¹²Ibidem, s. 756.

⁴²¹³Ibidem, s. 771.

⁴²¹⁴APBK, sygn. W-10, s. 399.

⁴²¹⁵APBK, sygn. XXVI-1, s. 199.

⁴²¹⁶Ibidem.

⁴²¹⁷APBK, sygn. S-po-1, s. 73.

⁴²¹⁸Ibidem.

⁴²¹⁹Ibidem, s. 309.

⁴²²⁰Ibidem.

⁴²²¹Ibidem, s. 310.

⁴²²²Ibidem, s. 311.

⁴²²³Ibidem, s. 210.

⁴²²⁴Ibidem, s. 164.

⁴²²⁵APBK, sygn. W-7, s. 647.

⁴²²⁶Ibidem, s. 658.

1750-1752 dodatkowo gw. *in casum*⁴²²⁸. W l. 1753-1755 gw. *in casum*⁴²²⁹. W r. 1755 powołany na kazn. zw. w Toruniu⁴²³⁰. Z pewnością nie dotrwał na urządzie do końca kadencji, bo 26 VII 1756 r. kazn. zw. w Toruniu był już Aaron Potulski⁴²³¹. W l. 1756-1759 gw. w Grodzisku Wielkopolskim⁴²³². Na kap. w 1758 r. w Warcie jako gw. grodziski pełnił funkcję gw. kap.⁴²³³. Spis z 1762 r. wymienia go jako spow. w Skępem⁴²³⁴. Nieznana jest data i miejsce jego śmierci. W 1755 r. obdarzony tyt. *PG*⁴²³⁵. Realizował m. kar. kazn.

Aaron Potulski – 1755/1756-1758

Ur. się w 1721 lub 1722 r. Jego rodzice to Jan i Anna Potulscy. Na chrz. otrzymał imię Stanisław. Pochodził z Konarzewa⁴²³⁶. 1 VII 1740 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk o. Jana Kapistrana Szysieckiego – def. gen. W zak. przyjął imię Aaron. Miał wówczas 18 l.⁴²³⁷. Przyjęte przezeń imię zak. jest z pewnością związane z wstąpieniem do zak. we wsp. św. Aarona Męczennika. 24 X 1740 r. na I wot. otrzymał 22 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Franciszek Nieborski oraz def. gen. Jan Kapistran Szysiecki⁴²³⁸. 6 II 1741 r. na II wot. otrzymał komplet 24 gł. za, co poświadczyli def. gen. Jan Kapistran Szysiecki oraz wik. pozn. Jan Deręgowski⁴²³⁹. 6 V 1741 r. na III wot. otrzymał 25 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Antoni Michałowicz oraz lek. teol. spek. Roch Jankowski⁴²⁴⁰. 30 VI 1741 r. na IV wot. otrzymał 21 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli def. gen. Jan Kapistran Szysiecki oraz wik. pozn. Jan Deręgowski⁴²⁴¹. 1 VII 1741 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Jana Kapistrana Szysieckiego – def. gen., co poświadczyl o. Jan Nepomucen Czaplicki – mistrz now.⁴²⁴².

---

⁴²²⁷Ibidem, s. 690, 714.

⁴²²⁸Ibidem, s. 693.

⁴²²⁹Ibidem, s. 725.

⁴²³⁰APBK, sygn. W-8, s. 557.

⁴²³¹AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 14v.

⁴²³²Ibidem, s. 739, 754.

⁴²³³APBK, sygn. W-8, s. 643.

⁴²³⁴APBK, sygn. W-10, s. 393.

⁴²³⁵APBK, sygn. W-8, s. 566.

⁴²³⁶APBK, sygn. S-po-1, s. 74.

⁴²³⁷Ibidem.

⁴²³⁸Ibidem, s. 309.

⁴²³⁹Ibidem, s. 310.

⁴²⁴⁰Ibidem, s. 311.

⁴²⁴¹Ibidem.

⁴²⁴²Ibidem, s. 210.

Potwierdził to własnoręcznym podpisem⁴²⁴³. W l. 1750-1752 kazn. paraf. w Ostrzeszowie⁴²⁴⁴. W r. 1752 powołany na kazn. zw. we Wschowie⁴²⁴⁵ oraz gw. *in casum*⁴²⁴⁶. Należy przypuszczać, że jako gw. *in casum* został powołany przed kap. w końcu 1752 lub na początku 1753 r. na gw. w Grodzisku Wielkopolskim⁴²⁴⁷. Kap. z l. 1753 i 1755 utrzymywały go na tym stanowisku⁴²⁴⁸. Na kap. z 1755 r. w Kościanie jako gw. grodziski posługiwał jako spow. Świeckich⁴²⁴⁹. Pod koniec 1755 roku lub na pocz. 1756 r. jeszcze przed kap. przeniesiony w związku z ukończeniem trzyletniego gwardianatu na stanowisko kazn. zw. w Toruniu. Jako kazn. zw. i promotor bracki asystował przy kanonicznych elekcjach toruńskiego bractwa św. Anny 26 VII 1756 r.⁴²⁵⁰, 26 VII 1757 r.⁴²⁵¹ oraz 26 VII 1758 r.⁴²⁵². Kap. z 1756 r. potwierdziła jego urzędowanie w Toruniu⁴²⁵³. W l. 1758-1759 kazn. zw. w Kole⁴²⁵⁴, a w l. 1759-1761 kazn. zw. w Kobylinie⁴²⁵⁵. W l. 1762-1767 kazn. mis. w Ratowie⁴²⁵⁶. Spis z 1762 r. potwierdza jego obecność na tym stanowisku w Ratowie⁴²⁵⁷. W l. 1767-1768 kazn. zw. w Barczewie⁴²⁵⁸. Spis z 1773 r. wymienia go jako spow. w Złoczewie⁴²⁵⁹. W l. 1776-1779 spow. sióstr bernardynek w Warcie⁴²⁶⁰. W l. 1786-1788 spow. sióstr bernardynek *in*

---

⁴²⁴³Ibidem, s. 164.

⁴²⁴⁴APBK, sygn. W-7, s. 694.

⁴²⁴⁵Ibidem, s. 714.

⁴²⁴⁶Ibidem, s. 711.

⁴²⁴⁷Przed kapitułą z 1758 roku został zdjęty z urzędu i przeniesiony do Torunia. Gwardianów nie zdejmowano z urzędów pomiędzy kapitułami bez powodu – albo w grę musiały wchodzić zastrzeżenia do jego pracy, albo upływ 3 lat sprawowania urzędu. Z tą drugą sytuacją mamy do czynienia dużo częściej. Jako że był gwardian *in casum*, to naturalnie można oczekiwać objęcia przezeń zwolnionego urzędu gwardiana. A tymczasem 30 listopada 1752 roku zmarł gwardian grodziski Jan Kapistran Młodziejewski (APBK, sygn. XXVI-1, s. 655). Na przełomie lat 1752 i 1753 musiał objąć zwolniony przez niego urząd.

⁴²⁴⁸APBK, sygn. W-7, s. 724; APBK, sygn. W-8, s. 553.

⁴²⁴⁹APBK, sygn. W-8, s. 529.

⁴²⁵⁰AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 14v.

⁴²⁵¹Ibidem, k. 15r.

⁴²⁵²Ibidem.

⁴²⁵³APBK, sygn. W-7, s. 744.

⁴²⁵⁴APBK, sygn. W-7, s. 757.

⁴²⁵⁵Ibidem, s. 770.

⁴²⁵⁶Ibidem, s. 810, 835, 855.

⁴²⁵⁷APBK, sygn. W-10, s. 404.

⁴²⁵⁸APBK, sygn. W-7, s. 895.

⁴²⁵⁹ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 50v.

⁴²⁶⁰APBK, sygn. W-7, s. 1014, 1026.

*casum*⁴²⁶¹. Spis z 1803 r. wymienia go jako przełożonego rezydencji i spow. sióstr bernardynek w Wieluniu⁴²⁶². Zginął 26 III 1808 roku w Złoczewie w wyniku pożaru tamtejszego konwentu i kościoła⁴²⁶³. W 1765 r. obdarzony tyt. *PG*⁴²⁶⁴, a w 1792 r. tyt. *RP*⁴²⁶⁵. Realizował m. kar. kazn.

Damian Buszewicz – 1758-1761

Ur. się w 1719 lub 1720 r. Jego rodzice to Andrzej i Jadwiga Buszewiczowie – mieszczenie. Na chrz. otrzymał imię Wojciech, a na bierzm. Antoni oraz Jan Nepomucen. Pochodził z Gostynia⁴²⁶⁶. 28 IX 1743 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk o. Wawrzyńca Rochella – tymczasowego przełożonego. W zak. przyjął imię Damian. Miał wówczas 23 l. i wyksz. na poziomie 2 l. ret. Przybył w schludnym stroju⁴²⁶⁷. Przyjęte przezeń imię zak. jest z pewnością związane ze wstąpieniem przezeń do zak. w 2 dni po wsp. śś. Kosmy i Damiana. 20 I 1744 r. na I wot. otrzymał 18 gł. za, przy 3 gł. przeciw, co poświadczyli def. gen. Jan Kapistran Szysiecki oraz wik. i tymczasowy przełożony klaszt. Piotr Nowicki⁴²⁶⁸. 5 V 1744 r. na II wot. otrzymał komplet 22 gł. za, co poświadczyli ciż sami⁴²⁶⁹. 13 VII 1744 r. na III wot. otrzymał 20 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Ludwik Dzięmbiński oraz def. gen. Jan Kapistran Szysiecki⁴²⁷⁰. 27 IX 1744 na IV wot. otrzymał komplet 24 gł. za, co poświadczyli def. gen. Jan Kapistran Szysiecki oraz wik. pozn. Piotr Czaplicki⁴²⁷¹. 28 IX 1744 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Franciszka Przemkowskiego – def. akt., co poświadczył o. Stanisław Prayłowski – mistrz now.⁴²⁷². Potwierdził to własnoręcznym podpisem⁴²⁷³. W l. 1752-1753 kazn. zw. w Ostrzeszowie⁴²⁷⁴, a w l. 1753-1755 kazn. zw. w podwarszawskim Czerniakowie⁴²⁷⁵. W l. 1755-1758 kazn. zw. w Ratowie⁴²⁷⁶, a w l.

---

⁴²⁶¹Ibidem, s. 1164.

⁴²⁶²Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 82r.

⁴²⁶³APBK, sygn. XXVI-1, s. 159.

⁴²⁶⁴APBK, sygn. W-7, s. 857.

⁴²⁶⁵Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 51v.

⁴²⁶⁶APBK, sygn. S-po-1, s. 81.

⁴²⁶⁷Ibidem.

⁴²⁶⁸Ibidem, s. 318.

⁴²⁶⁹Ibidem.

⁴²⁷⁰Ibidem, s. 319.

⁴²⁷¹Ibidem.

⁴²⁷²Ibidem, s. 212.

⁴²⁷³Ibidem, s. 165.

⁴²⁷⁴APBK, sygn. W-7, s. 714.

⁴²⁷⁵Ibidem, s. 729.

⁴²⁷⁶APBK, sygn. W-8, s. 557; APBK, sygn. W-7, s. 744.

1758-1761 kazn. zw. w Toruniu⁴²⁷⁷. Jako kazn. zw. i promotor bracki asystował przy kanonicznych elekcjach toruńskiego Bractwa św. Anny w l. 1759, 1760 i 1761⁴²⁷⁸. Spis z 1762 r. wymienia go jako kazn. zw. w Ostrzeszowie⁴²⁷⁹. W l. 1764-1770 gw. w Ostrzeszowie⁴²⁸⁰. Na kap. w 1770 r. w Grodzisku Wielkopolskim bez powodzenia wziął udział w wyb. na def. akt. – uzyskał 1 gł., co nie przelożyło się na objęcie mandatu⁴²⁸¹. W l. 1770-1771 spow. siostr bernardynek *in casum*⁴²⁸². W l. 1771-1773 gw. w Warcie⁴²⁸³. Spis z 1773 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku⁴²⁸⁴. Na kap. w 1773 r. w Poznaniu z powodzeniem wziął udział w wyb. na def. akt. – w I skr. otrzymał 19 gł.⁴²⁸⁵, w II skr. 20 gł.⁴²⁸⁶, a w III skr. 38 gł.⁴²⁸⁷, co zapewniło mu mandat def. akt. prow. na l. 1773-1776⁴²⁸⁸. W l. 1776-1779 ponownie gw. w Ostrzeszowie⁴²⁸⁹. W l. 1780-1782 gw. *in casum*⁴²⁹⁰. Spis z 1803 r. wymienia go jako byłego def. prow. zamieszkałego w klaszt. w Ostrzeszowie⁴²⁹¹. Zm. 6 VI 1807 r. w Ostrzeszowie. W 1759 r. obdarzony tyt. *PG*⁴²⁹², w 1770 r. tyt. *DA*⁴²⁹³, a w 1803 r. tyt. *PP*⁴²⁹⁴. Realizował m. kar. kazn.

Telesfor Kałczyński – 1761-1764

Ur. się w 1718 lub 1719 r. Jego rodzice to Franciszek i Marianna Kałczyńscy – z zamożnego mieszczaństwa. Na chrz. otrzymał imię Paweł. Nie przyjął bierzm. przed wstąpieniem do zak.

---

⁴²⁷⁷ APBK, sygn. W-7, s. 757, 771.

⁴²⁷⁸ AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sancta Annae, k. 15v.

⁴²⁷⁹ APBK, sygn. W-10, s. 385.

⁴²⁸⁰ APBK, sygn. W-7, s. 829, 851, 890, 912.

⁴²⁸¹ Ibidem, s. 939.

⁴²⁸² Ibidem, s. 942.

⁴²⁸³ Ibidem, s. 957.

⁴²⁸⁴ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 33r.

⁴²⁸⁵ Ibidem, s. 971.

⁴²⁸⁶ Ibidem.

⁴²⁸⁷ Ibidem, s. 971-972.

⁴²⁸⁸ Ibidem, s. 972.

⁴²⁸⁹ Ibidem, s. 1013, 1025.

⁴²⁹⁰ Ibidem, s. 1078.

⁴²⁹¹ Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 78v.

⁴²⁹² APBK, sygn. W-7, s. 773.

⁴²⁹³ Ibidem, s. 949.

⁴²⁹⁴ Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 103r.

Pochodził z Lubawy⁴²⁹⁵. 29 IX 1746 r. przyjął w now. warsz. habit z rąk o. Franciszka Przemkowskiego – wik. warsz. Miał wówczas 17 l.⁴²⁹⁶. 8 II 1747 r. na I wot. otrzymał 24 gł. za, przy 3 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Ludwik Sępławski oraz były prow. Mateusz Roźnerski⁴²⁹⁷. 31 V 1747 r. na II wot. otrzymał 19 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli ciż sami⁴²⁹⁸. 28 IX 1747 r. na III wot. otrzymał 19 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli lek. jubilat Franciszek Przemkowski i wik. warsz. Piotr Liwiński⁴²⁹⁹. 29 IX 1747 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Hipolita Myka – lek. teol., co poświadczył o. Norbert Choszczyński – zastępca mistrza now.⁴³⁰⁰. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁴³⁰¹. W l. 1755-1759 lek. fil. w Bydgoszczy⁴³⁰², a w l. 1759-1761 lek. fil. w Piotrkowie⁴³⁰³. W 1761 r. wziął udział w konk. na lek. teol., gdzie otrzymał 41 pnk na 60 możliwych. Był to najslabszy z wyników w tym konk., chociaż zapewniający prawo wzięcia udziału w przyszłości w kolejnym konk.⁴³⁰⁴. W l. 1761-1764 kazn. zw. w Toruniu⁴³⁰⁵ oraz promotor Bractwa św. Anny⁴³⁰⁶. W 1762, 1763 i 1764 r. jako promotor bracki współprzewodniczył kanonicznym elekcjom w toruńskim Bractwie św. Anny. Spis z 1762 r. wymienia go jako kazn. zw. w Toruniu⁴³⁰⁷. W l. 1765-1767 gw. w Przasnyszu⁴³⁰⁸, a w l. 1767-1768 gw. w Toruniu⁴³⁰⁹. W l. 1768-1770 lek. ret. w Górcie Klasztornej⁴³¹⁰. W l. 1770-1773 gw. i kust. pozn.⁴³¹¹. Spis z 1773 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku⁴³¹². Na kap. w 1773 r. w Poznaniu posługiwał jako *disquisitor*⁴³¹³. Na tejże kap. bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w I skr.

---

⁴²⁹⁵ AAW, sygn. 688, s. 23.

⁴²⁹⁶ Ibidem.

⁴²⁹⁷ Ibidem, s. 305.

⁴²⁹⁸ Ibidem, s. 304.

⁴²⁹⁹ Ibidem, s. 303.

⁴³⁰⁰ Ibidem, s. 145.

⁴³⁰¹ Ibidem.

⁴³⁰² APBK, sygn. W-8, s. 558; APBK, sygn. W-7, s. 741, 755.

⁴³⁰³ APBK, sygn. W-7, s. 769.

⁴³⁰⁴ Ibidem, s. 782.

⁴³⁰⁵ Ibidem, s. 793, 809.

⁴³⁰⁶ Patrz niżej.

⁴³⁰⁷ APBK, sygn. W-10, s. 391.

⁴³⁰⁸ APBK, sygn. W-7, s. 859. Objęcie przezeń w 1765 roku roku urzędu gwardiana przasnyskiego potwierdza również kronika przasnyska (APBK, sygn. RGP-k-108, s. 121).

⁴³⁰⁹ APBK, sygn. W-7, s. 890.

⁴³¹⁰ Ibidem, s. 914.

⁴³¹¹ Ibidem, s. 941, 957.

⁴³¹² ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 28r.

⁴³¹³ Ibidem, s. 972.

otrzymał za ledwie 4 gł.⁴³¹⁴, a w II skr. za ledwie 2 gł.⁴³¹⁵. Został jednak powołany na sekretarza prow.⁴³¹⁶, który to urząd sprawował do swojej śmierci. Zm. 29 VI 1776 r. w Skępem⁴³¹⁷. W 1761 r. obdarzony tyt. *PG*⁴³¹⁸, a w 1768 r. tyt. *RP*⁴³¹⁹. Realizował mieszany typ kar. – podtyp kar. nauk.j przer.

Władysław Rostki – 1764-1765/1766

Ur. się w 1733 lub 1734 r. Jego rodzice to Tomasz i Teresa Rostkowie – z zamożnego mieszczaństwa. Na chrz. otrzymał imiona Jerzy Wojciech. Nie przyjął bierzm. przed wstąpieniem do zak. Pochodził z Warszawy⁴³²⁰. 25 XI 1748 r. przyjął w now. warsz. habit z rąk o. Hipolita Myka – lekt. teol. spek. W zak. przyjął imię Amabilis. Miał wówczas tylko 14 l.⁴³²¹. 11 III 1749 r. na I wot. otrzymał 16 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczili lek. teol. spek. Hipolit Myk oraz wik. warsz. Jacek Radwański⁴³²². 1 VIII 1749 r. na II wot. otrzymał 12 gł. za, przy 5 gł. przeciw, co poświadczili tymczasowy przełożony oraz kazn. zw. warsz. Patrycjusz Modrzewski oraz mistrz now. Hipolit Bähr⁴³²³. 24 IV 1750 r. na III wot. otrzymał 20 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczili gw. i kust. warsz. Bonawentura Kopaczewski oraz lek. teol. spek. Marian Ossowski⁴³²⁴. Równocześnie decyzją komisarza prow. jego imię zak. zostało zmieniona z Amabilis na Władysław⁴³²⁵. Opóźnienie ostatniej wot. z pewnością jest związane z oczekiwaniem na ukończenie przezeń wieku 16 l. Zmiana imienia zak. jest z kolei czymś bez precedensu w moich dotychczasowych badaniach. 25 IV 1750 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Bonawentury Kopaczewskiego – gw. i kust. warsz., co poświadczyl o. Hipolit Bähr – mistrz now.⁴³²⁶. W l. 1758-1759 lek. teol. mor. w Toruniu⁴³²⁷, a w l. 1759-1761 lek. teol. mor. w Warcie⁴³²⁸. W l. 1761-1764

---

⁴³¹⁴Ibidem, s. 971.

⁴³¹⁵Ibidem.

⁴³¹⁶Ibidem, s. 973.

⁴³¹⁷APBK, sygn. XXVI-1, s. 347.

⁴³¹⁸APBK, sygn. W-7, s. 796.

⁴³¹⁹Ibidem, s. 918.

⁴³²⁰AAW, sygn. 688, s. 25.

⁴³²¹Ibidem.

⁴³²²Ibidem, s. 301.

⁴³²³Ibidem, s. 300.

⁴³²⁴Ibidem, s. 299.

⁴³²⁵Ibidem.

⁴³²⁶Ibidem, s. 147.

⁴³²⁷APBK, sygn. W-7, s. 755.

⁴³²⁸Ibidem, s. 769.

kazn. zw. w Warszawie⁴³²⁹ oraz gw. *in casum*⁴³³⁰. Spis z 1762 r. wymienia go właśnie jako kazn. zw. w Warszawie⁴³³¹. W l. 1764 i 1765 powoływany na kazn. zw. w Toruniu⁴³³², w r. 1765 dodatkowo powołany na gw. *in casum*⁴³³³. W 1765 r. jako kazn. zw. oraz promotor bracki asystował przy kanonicznej elekcji władz toruńskiego Bractwa św. Anny⁴³³⁴. W 1766 r. spotykamy już jednak w Toruniu innego kazn. zw. i promotora brackiego Wawrzyńca Piątkowskiego, co wskazuje, że sprawował wówczas inne stanowisko⁴³³⁵. Co zaskakujące musiał jednak po około rocznej przerwie wrócić na stanowisko, bowiem w 1767 r. ponownie jednak jako kazn. zw. oraz promotor bracki asystował przy kanonicznej elekcji władz toruńskiego Bractwa św. Anny⁴³³⁶. W l. 1767-1768 gw. *in casum*⁴³³⁷, a w l. 1768-1770 gw. we Wschowie⁴³³⁸. W l. 1770-1773 sekretarz prow. – właśnie na tym stanowisku wymienia go spis z 1773 r.⁴³³⁹. Na kap. w 1773 r. w Poznaniu wziął udział z powodzeniem w wyb. na def. akt. – w I skr. otrzymał 37 gł.⁴³⁴⁰, co zapewniło mu mandat def. na l. 1773-1776⁴³⁴¹. Na kap. w 1776 r. w Skępem bez powodzenia wziął udział w wyb. na prow. – w I skr. otrzymał tylko 1 gł.⁴³⁴². W l. 1776-1779 gw. i kust. warsz.⁴³⁴³. Na kap. w 1779 r. w Grodzisku Wielkopolskim bez powodzenia wziął udział w wyb. na prow. – w I skr. otrzymał tylko 6 gł. – oraz na kust. prow. – w I skr. otrzymał 2 gł.⁴³⁴⁴. W l. 1780-1782 gw. *in casum*⁴³⁴⁵. Na kap. w 1782 r. w Kole z powodzeniem wziął udział w wyb. na prow. – w I skr. otrzymał 21 gł., co zapewniło mu mandat prow. na l. 1782-1785⁴³⁴⁶. Na kap. w 1785 r. w Łęczycy z powodzeniem wziął udział w wyb. na kust. prow. – w I skr. otrzymał 34 gł., co zapewniło mu mandat kust. prow. na l. 1785-

---

⁴³²⁹Ibidem, s. 793, 809.

⁴³³⁰Ibidem, s. 790, 806.

⁴³³¹APBK, sygn. W-10, s. 390.

⁴³³²APBK, sygn. W-7, s. 834, 854.

⁴³³³Ibidem, s. 851.

⁴³³⁴AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 16v.

⁴³³⁵Ibidem.

⁴³³⁶AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 17r.

⁴³³⁷APBK, sygn. W-7, s. 890.

⁴³³⁸Ibidem, s. 911.

⁴³³⁹ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 27r.

⁴³⁴⁰APBK, sygn. W-7, s. 971.

⁴³⁴¹Ibidem, s. 972.

⁴³⁴²Ibidem, s. 1011.

⁴³⁴³Ibidem, s. 1014, 1025.

⁴³⁴⁴Ibidem, s. 1046.

⁴³⁴⁵Ibidem, s. 1074.

⁴³⁴⁶Ibidem, s. 1095.

1788⁴³⁴⁷. Spis z 1803 r. wymienia go jako byłego prowin. zamieszkałego w klaszt. w Warszawie⁴³⁴⁸. Zm. 24 XI 1810 r. w Warszawie⁴³⁴⁹. W 1767 r. obdarzony tyt. *PG*⁴³⁵⁰, a w 1777 r. tyt. *ARP*⁴³⁵¹. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z nauk.

Wawrzyniec Piątkowski – 1765/1766-1766/1767

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 9 VIII 1755 r. przyjął w Skępem habit. 9 VIII 1756 r. złożył w Skępem prof.⁴³⁵². W l. 1761-1762 kazn. świąt. w Kaliszu⁴³⁵³. W l. 1762-1764 kazn. świąt. w Warszawie⁴³⁵⁴. Spis z 1762 r. wymienia go właśnie jako kazn. świąt. w Warszawie⁴³⁵⁵. W l. 1764-1765 kazn. zw. w Warszawie⁴³⁵⁶. W r. 1765 powołany na kazn. zw. w Łęczycy⁴³⁵⁷. W 1766 r. musiał się jednak już znaleźć w Toruniu na stanowisko kazn. zw., bowiem w 1766 r. jako kazn. zw. i promotor bracki asystował przy kanonicznej elekcji władz toruńskiego Bractwa św. Anny⁴³⁵⁸. W 1767 r. urząd ten sprawował jednak już ktoś inny, co oznacza, że jego pobyt w Toruniu trwał zapewne około roku⁴³⁵⁹. W l. 1770 i 1771 powoływany na kazn. świąt. w Barczewie⁴³⁶⁰. Poza kap. przeniesiony na inne stanowisko, bowiem spis z 1773 r. wymienia go jako kazn. świąt. w Ratowie⁴³⁶¹. W l. 1773-1774 kazn. zw. w Ratowie⁴³⁶², a w l. 1774-1776 kazn. zw. w Gołańczy⁴³⁶³. W l. 1777-1779 kazn. mis. w Ostrołęce⁴³⁶⁴. W l. 1779-1782 kazn. świąt. w Warcie⁴³⁶⁵, w l. 1779-

---

⁴³⁴⁷Ibidem, s. 1138.

⁴³⁴⁸Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 79r.

⁴³⁴⁹APBK, sygn. XXVI-1, s. 643.

⁴³⁵⁰APBK, sygn. W-7, s. 899.

⁴³⁵¹Ibidem, s. 1033.

⁴³⁵²APBK, sygn. W-8, s. 639.

⁴³⁵³APBK, sygn. W-7, s. 792.

⁴³⁵⁴Ibidem, s. 809.

⁴³⁵⁵APBK, sygn. W-10, s. 390.

⁴³⁵⁶APBK, sygn. W-7, s. 834.

⁴³⁵⁷Ibidem, s. 855.

⁴³⁵⁸AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 16v.

⁴³⁵⁹Ibidem, k. 17r.

⁴³⁶⁰APBK, sygn. W-7, s. 945, 959.

⁴³⁶¹ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 57r.

⁴³⁶²APBK, sygn. W-7, s. 981.

⁴³⁶³Ibidem, s. 999.

⁴³⁶⁴Ibidem, s. 1029.

⁴³⁶⁵Ibidem, s. 1050, 1076.

1780 także spow. sióstr bernardynek *in casum*⁴³⁶⁶. Zm. 17 II 1803 r. w Sierakowie⁴³⁶⁷. W 1776 r. obdarzony tyt. *PG*⁴³⁶⁸, a w 1794 r. tyt. *RP*⁴³⁶⁹. Realizował m. kar. kazn.

Władysław Rostki – 1766/1767-1767

Także kazn. zw. w Toruniu w l. 1764-1765/1766 – patrz wyżej.

Stefan Idziński – 1767-1770

Ur. się w 1737 lub 1738 r. Jego rodzice to Szymon i Katarzyna Idzińscy ze wsi Przysiek. Na chrz. otrzymał imię Jan, a na bierzm. Felicjan⁴³⁷⁰. 1 IX 1755 r. przyjął habit z rąk o. Mikołaja Kobylińskiego – kazn. zw. W zak. przyjął imię Stefan. Miał wówczas 17 l. i wykształcenie na poziomie klasy ret.. Przybył w schludnym stroju⁴³⁷¹. Na I wot. 8 I 1756 r. otrzymał komplet 22 gł. za, co poświadczili gw. i kust. pozn. Manswet Grabowski oraz lek. teol. spek. Feliks Kreczman⁴³⁷². Na II wot. 6 V 1756 r. otrzymał 19 gł. za, przy 1 gł. przeciwnym, co poświadczili ciż sami⁴³⁷³. Na ostatniej III wot. 31 VIII 1746 r. otrzymał 20 gł. za, przy 1 gł. przeciwnym, co poświadczili ciż sami⁴³⁷⁴. 1 IX 1756 r. złożył prof. w now. pozn. na ręce o. Edwarda Głowicza – lek. teol. spek., co poświadczyl o. Józef Kazimierski – mistrz now. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁴³⁷⁵. W 1761 r. wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie uzyskał 47,5 punktu na 60 możliwych⁴³⁷⁶. Był to wynik przeciętny, chociaż zapewniający możliwość objęcia urzędu⁴³⁷⁷. W l. 1761-1764 kazn. zw. w Bydgoszczy⁴³⁷⁸. Na tym właśnie stanowisku odnotowuje go spis z końca 1762 r.⁴³⁷⁹. W l. 1764-

---

⁴³⁶⁶Ibidem, s. 1049.

⁴³⁶⁷APBK, sygn. XXVI-1, s. 83.

⁴³⁶⁸APBK, sygn. W-7, s. 1019.

⁴³⁶⁹Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 74r.

⁴³⁷⁰APBK, sygn. S-po-1, s. 96.

⁴³⁷¹Ibidem.

⁴³⁷²Ibidem, s. 339. Suma głosów pozytywnych i negatywnych oddanych na jego poszczególnych kolegów z wotacji jest różna – wynosi 21 lub 22 głosy. Być może w wypadku niektórych nowicjuszy pojedynczy oceniający wstrzymali się od głosu. Przy Idzińskim jest wyraźnie zaznaczone, że otrzymał afirmację od wszystkich, czyli od 22 osób.

⁴³⁷³APBK, sygn. S-po-1, s. 340.

⁴³⁷⁴Ibidem, s. 341.

⁴³⁷⁵Ibidem, s. 221.

⁴³⁷⁶APBK, sygn. W-7, s. 781.

⁴³⁷⁷Ibidem.

⁴³⁷⁸Ibidem, s. 792, 808.

⁴³⁷⁹APBK, sygn. W-10, s. 375.

1765 kazn. zw. w Barczewie⁴³⁸⁰, a w l. 1765-1770 kazn. zw. w Toruniu⁴³⁸¹. Przynajmniej w l. 1768-1770 był równocześnie także promotorem Bractwa św. Anny. Jako promotor bracki i kazn. zw. asystował przy kanonicznych elekcjach władz Bractwa św. Anny w 1768 r. (zapewne tradycyjnie 26 VII)⁴³⁸², 26 VII 1769 r.⁴³⁸³ i 26 VII 1770 r.⁴³⁸⁴. W l. 1770-1771 kazn. paraf. w Świeciu⁴³⁸⁵, a w l. 1771-1774 kazn. zw. w Nowem nad Wisłą⁴³⁸⁶. Spis z 1773 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku⁴³⁸⁷. W l. 1774-1776 kazn. zw. w Lubawie⁴³⁸⁸. W l. 1776-1777 kazn. zw. w Czerniakowie⁴³⁸⁹. W l. 1777-1779 ponownie kazn. paraf. w Świeciu⁴³⁹⁰, w l. 1779-1783 kazn. świąt. tamże⁴³⁹¹, w l. 1783-1785 kazn. mis. tamże⁴³⁹², a w l. 1785-1788 kazn. *ad exig* również w Świeciu⁴³⁹³. Zm. 13 III 1791 r. w Świeciu⁴³⁹⁴. Obdarzony w 1770 r. tyt. *PG*⁴³⁹⁵, a w 1785 r. tyt. *RP*⁴³⁹⁶. Realizował m. kar. kazn. W swojej kar. był związany głównie z obszarem Prus Królewskich. Wyjątkiem był krótki pobyt w Czerniakowie. Szczególnie mocno związany z konwentem świeckim.

---

⁴³⁸⁰ APBK, sygn. W-7, s. 835.

⁴³⁸¹ Ibidem, s. 854, 895, 916.

⁴³⁸² AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 17r. Zobacz liczne elekcje poprzednie (np. elekcja z 1758 roku – AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 15r) i najbliższe następujące (np. elekcja z 1769 roku – AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 17v).

⁴³⁸³ AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 17v.

⁴³⁸⁴ Ibidem, k. 18r. Jest adnotacja tylko o tym, że był promotorem, ale nie poddaje to w żadnym stopniu w wątpliwość, aby nie był dalej kaznodzieją zwyczajnym. Funkcja promotora brackiego zazwyczaj była bowiem związana ze sprawowaniem urzędu kaznodziei zwyczajnego.

⁴³⁸⁵ Ibidem, s. 945.

⁴³⁸⁶ Ibidem, s. 959, 979.

⁴³⁸⁷ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 35v.

⁴³⁸⁸ APBK, sygn. W-7, s. 999.

⁴³⁸⁹ Ibidem, s. 1017.

⁴³⁹⁰ Ibidem, s. 1028.

⁴³⁹¹ Ibidem, s. 1050, 1077, 1101.

⁴³⁹² Ibidem, s. 1120.

⁴³⁹³ Ibidem, s. 1166.

⁴³⁹⁴ APBK, sygn. XXVI-1, s. 134.

⁴³⁹⁵ APBK, sygn. W-7, s. 949.

⁴³⁹⁶ Ibidem, s. 1149.

Manswet Paprocki – 1770-1771

Ur. się w 1739 lub 1740 r. Jego rodzice to Wojciech i Marianna Paprocky. Na chrz. otrzymał imię Franciszek. Nie przyjął bierzm. przed wstąpieniem do zak. Pochodził ze wsi Janków⁴³⁹⁷. 6 VII 1756 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk o. Mansweta Grabowskiego – gw. i kust. pozn. W zak. przyjął imię Manswet. Miał wówczas 16 l. i wykształcenie na poziomie klasy ret.⁴³⁹⁸. 6 X 1756 r. na I wot. otrzymał komplet 20 gł. za, co poświadczili mistrz now. Józef Kazimierski oraz lek. teol. spek. Feliks Kreczman⁴³⁹⁹. 25 II 1757 r. na II wot. otrzymał komplet 20 gł. za, co poświadczili gw. i kust. pozn. Franciszek Święcki oraz kust. prow. Józef Gurski⁴⁴⁰⁰. 5 VII 1757 r. na III wot. otrzymał komplet głosów za, co poświadczili lek. teol. spek. Feliks Kreczman oraz wik. pozn. Rajmund Bergner⁴⁴⁰¹. 6 VII 1757 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Feliksa Kreczmana – lek. teol. spek., co poświadczyl o. Józef Kazimierski – mistrz now.⁴⁴⁰². Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁴⁴⁰³. Spis z 1762 r. wymienia go jako stud. teol. spek. w Warszawie, miał już wówczas przyjęte święcenia przez.⁴⁴⁰⁴. W l. 1764-1765 kazn. zw. w Kaliszu⁴⁴⁰⁵. 22 VIII 1765 r. w Łęczycy wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie uzyskał wynik 57 pnk na 60 możliwych. Był to najwyższy ze wszystkich wyników pozwalający na objęcie lek.⁴⁴⁰⁶. W l. 1765-1767 lek. fil. w Kaliszu⁴⁴⁰⁷, a w l. 1767-1770 lek. fil. w Piotrkowie Trybunalskim⁴⁴⁰⁸. W l. 1770-1771 kazn. zw. w Toruniu⁴⁴⁰⁹. 6 X 1771 r. w Bydgoszczy wziął udział w konk. na lek. teol. spek.j, gdzie otrzymał 54 pnk na 60 możliwych. Był to drugi najwyższy wynik zapewniający możliwość objęcia lek.⁴⁴¹⁰. W l. 1771-1773 lek. teol. spek. w Poznaniu⁴⁴¹¹. Spis z 1773 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku⁴⁴¹². W

---

⁴³⁹⁷ APBK, sygn. S-po-1, s. 97.

⁴³⁹⁸ Ibidem.

⁴³⁹⁹ Ibidem, s. 341.

⁴⁴⁰⁰ Ibidem, s. 342.

⁴⁴⁰¹ Ibidem.

⁴⁴⁰² Ibidem, s. 223.

⁴⁴⁰³ Ibidem, s. 169.

⁴⁴⁰⁴ APBK, sygn. W-10, s. 390.

⁴⁴⁰⁵ APBK, sygn. W-7, s. 833.

⁴⁴⁰⁶ Ibidem, s. 843-844.

⁴⁴⁰⁷ Ibidem, s. 852.

⁴⁴⁰⁸ Ibidem, s. 892, 914.

⁴⁴⁰⁹ Ibidem, s. 945.

⁴⁴¹⁰ Ibidem, s. 955.

⁴⁴¹¹ Ibidem, s. 958.

⁴⁴¹² ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 28r.

l. 1773-1776 lek. teol. spek. w Toruniu⁴⁴¹³. W l. 1776-1779 lek. teol. spek. w Poznaniu⁴⁴¹⁴. Na kap. w 1779 r. w Grodzisku Wielkopolskim bez powodzenia wziął udział w wyb. na def. akt. – w I skr. otrzymał zaledwie 6 gł.⁴⁴¹⁵. W l. 1779-1780 lek. teol. spek. w Toruniu⁴⁴¹⁶. W 1780 r. prowin. wysłała wniosek jub. zapewniającą dożywotnie członkostwo w def. prow.⁴⁴¹⁷. W l. 1780-1782 lek. teol. spek. w Warszawie⁴⁴¹⁸. Na kap. w 1782 r. w Kole wziął udział bez powodzenia w wyb. na kust. prow. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁴⁴¹⁹ – oraz ponownie bez powodzenia w wyb. na def. akt. – w I skr. otrzymał 14 gł., a II skr. 8 gł. i w III skr. również 8 gł.⁴⁴²⁰. Od 1782 r. do końca życia chronolog prow.⁴⁴²¹. Podczas konwokacji w 1783 r. po raz pierwszy wzmiankowany jest z jub. w zarządzie prow.⁴⁴²². Zm. 7 V 1785 r. we Wschowie⁴⁴²³. Przynajmniej od 1783 r. korzystał już z jub. oraz z tyt. *PP*⁴⁴²⁴. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z nauk.

Dominik Leśniowski – 1771-1773

Ur. się w 1736 lub 1737 r. Jego rodzice to Józef i Katarzyna Leśniowscy – szlachcice. Na chrz. otrzymał Jan Chrzyciel. Nie otrzymał bierzm. przed wstąpieniem do zak. Pochodził ze wsi Ciciąż w woj. Kaliskim⁴⁴²⁵. Przyjął habit 4 VIII 1753 r. z rąk o. Floriana Willanta – lek. teol. spek. W zak. przyjął imię Dominik. Miał wówczas zaledwie 16 l. i wykształcenie na poziomie klasy ret.⁴⁴²⁶. Przyjęte przezeń imię zak. jest z pewnością związane ze wstąpieniem do zakonu w okolicach wspomnienia św. Dominika Guzmana. W XI 1753 r. odbyła się jego I wot. – otrzymał komplet gł. za, co poświadczyli wik. Pozn. Bonawentura Jerzyński oraz lek. teol. spek. Dominik Elewski⁴⁴²⁷. 9 V 1754 r. na II wot. otrzymał komplet 17 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Manswet

---

⁴⁴¹³ APBK, sygn. W-7, s. 977, 994.

⁴⁴¹⁴ Ibidem, s. 1015, 1026.

⁴⁴¹⁵ Ibidem, s. 1046.

⁴⁴¹⁶ Ibidem, s. 1049.

⁴⁴¹⁷ Ibidem, s. 1080.

⁴⁴¹⁸ Ibidem, s. 1075.

⁴⁴¹⁹ Ibidem, s. 1095.

⁴⁴²⁰ Ibidem, s. 1095-1096.

⁴⁴²¹ Ibidem, s. 1106; APBK, sygn. XXVI-1, s. 243.

⁴⁴²² Ibidem, s. 1125.

⁴⁴²³ APBK, sygn. XXVI-1, s. 243.

⁴⁴²⁴ APBK, sygn. W-7, s. 1125.

⁴⁴²⁵ APBK, sygn. S-po-1, s. 93.

⁴⁴²⁶ Ibidem.

⁴⁴²⁷ Ibidem, s. 335.

Grabowski oraz lek. teol. spek. Józef Gurski⁴⁴²⁸. 3 VIII 1754 r. odbyła się III wot., ostatnia, na której otrzymał komplet 16 gł. za, co poświadczili gw. i kust. pozn. Manswet Grabowski oraz lek. teol. spek. Florian Wilant⁴⁴²⁹. Prof. złożył 5 VIII 1754 r. w now. Pozn. na ręce o. Floriana Willanta – lek. teol. spek., co poświadczyl o. Józef Kazimierski – mistrz now.⁴⁴³⁰. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁴⁴³¹. 18 VIII 1761 r. wziął udział w konk. na lek. fil. – otrzymał w nim 51 pnk na 60 możliwych, co zapewniło mu możliwość objęcia urzędu lek. Warto zwrócić uwagę, że wielu innych kandydatów uzyskało lepszy od niego wynik⁴⁴³². W l. 1761-1764 lek. fil. w Łowiczu⁴⁴³³. Na tym stanowisku odnotowuje go spis z 1762 r.⁴⁴³⁴. W l. 1764-1765 kazn. zw. tamże⁴⁴³⁵. W l. 1765-1767 gw. w Bydgoszczy⁴⁴³⁶. W l. 1767-1768 gw. w Łowiczu⁴⁴³⁷, a w l. 1768-1770 kazn. zw. w Piotrkowie Trybunalskim⁴⁴³⁸. W l. 1770-1771 kazn. świąt. w Piotrkowie Trybunalskim⁴⁴³⁹ i gw. *in casum*⁴⁴⁴⁰. W l. 1771-1773 kazn. zw. w Toruniu⁴⁴⁴¹. W dn. 26 lipca 1772 r. oraz 26 VII 1773 r. jako promotor bracki asystował przy kanonicznych elekcjach władz toruńskiego Bractwa św. Anny⁴⁴⁴². Spis z 1773 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku⁴⁴⁴³. W l. 1773-1774 gw. w Piotrkowie Trybunalskim⁴⁴⁴⁴. Znika następnie z akt kap., skierowany do pracy spowiedniczej. Zm. 20 XI 1783 r. w Kobylinie⁴⁴⁴⁵. Obdarzony w 1767 r. tyt. *CE*⁴⁴⁴⁶. Być może później otrzymał też tyt. *PG*⁴⁴⁴⁷. Realizował mieszany typ kar. – podtyp kar. nauk. przer.

---

⁴⁴²⁸Ibidem, s. 336.

⁴⁴²⁹Ibidem.

⁴⁴³⁰Ibidem, s. 219.

⁴⁴³¹Ibidem, s. 168, 219.

⁴⁴³²APBK, sygn. W-7, s. 781-782.

⁴⁴³³Ibidem, s. 791, 807.

⁴⁴³⁴APBK, sygn. W-10, s. 392.

⁴⁴³⁵APBK, sygn. W-7, s. 834.

⁴⁴³⁶Ibidem, s. 851.

⁴⁴³⁷Ibidem, s. 890.

⁴⁴³⁸Ibidem, s. 917.

⁴⁴³⁹Ibidem, s. 945.

⁴⁴⁴⁰Ibidem, s. 942.

⁴⁴⁴¹Ibidem, s. 959.

⁴⁴⁴²AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 19r-v.

⁴⁴⁴³ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 44r.

⁴⁴⁴⁴APBK, sygn. W-7, s. 974.

⁴⁴⁴⁵APBK, sygn. XXVI-1, s. 635.

⁴⁴⁴⁶APBK, sygn. W-7, s. 899.

⁴⁴⁴⁷APBK, sygn. XXVI-1, s. 635.

Marian Jerowski – 1773-1774

Jego rodzice to Józef i Konstancja Jerowscy. Na chrz. otrzymał imię Józef, a na bierzm. Jan Chrzyciel⁴⁴⁴⁸. 8 IX 1761 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk o. Feliksa Dąbrowicza – lek. teol. spek. W zakonie przyjął imię Marian. Miał wówczas wykształcenie na poziomie 1 roku ret.⁴⁴⁴⁹. 6 II 1762 r. na I wot. otrzymał 21 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Jan Nepomucen Jordan oraz lek. teol. spek. Idzi Kłabczyński⁴⁴⁵⁰. 6 VI 1762 r. na II wot. otrzymał 13 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli lek. teol. spek. Idzi Kłabczyński oraz wik. pozn. Michał Kałczyński⁴⁴⁵¹. 7 IX 1762 r. na III wot. otrzymał komplet, co poświadczyli lek. teol. spek. Idzi Kłabczyński oraz lek. teol. spek. Feliks Dobrowicz⁴⁴⁵². 8 IX 1762 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Feliksa Dobrowicza – lek. teol. spek., co poświadczył o. Ignacy Fahll – mistrz now.⁴⁴⁵³. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁴⁴⁵⁴. Spis z 1762 r. wymienia go jako stud. Ret. w Górcie Klasztornej, nie miał jeszcze wówczas święceń prez.⁴⁴⁵⁵. W l. 1770-1771 kazn. świąt. w Łowiczu⁴⁴⁵⁶, a w l. 1771-1773 kazn. świąt. w Toruniu⁴⁴⁵⁷. Spis wymienia go właśnie na tym stanowisku⁴⁴⁵⁸. W l. 1773-1774 kazn. zw. w Toruniu⁴⁴⁵⁹. W dn. 22 VII 1774 r. jako koniunktor i promotor bracki asystował przy kanonicznej elekcji władz toruńskiego Bractwa św. Anny⁴⁴⁶⁰. W l. 1774-1776 kazn. zw. w Kole⁴⁴⁶¹. W l. 1779-1780 kazn. zw. w Czerniakowie⁴⁴⁶² oraz gw. *in casum*⁴⁴⁶³. W l. 1780-1782 gw. w Strzegocinie⁴⁴⁶⁴. W l. 1782-1783 kazn. zw. w Barczewie⁴⁴⁶⁵, a w l.

---

⁴⁴⁴⁸ APBK, sygn. S-po-1, s. 103.

⁴⁴⁴⁹ Ibidem.

⁴⁴⁵⁰ Ibidem, s. 353.

⁴⁴⁵¹ Ibidem.

⁴⁴⁵² Ibidem, s. 354.

⁴⁴⁵³ Ibidem, s. 227.

⁴⁴⁵⁴ Ibidem, s. 171.

⁴⁴⁵⁵ APBK, sygn. W-10, s. 383.

⁴⁴⁵⁶ APBK, sygn. W-7, s. 945.

⁴⁴⁵⁷ Ibidem, s. 959.

⁴⁴⁵⁸ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 44r.

⁴⁴⁵⁹ APBK, sygn. W-7, s. 979.

⁴⁴⁶⁰ AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 19v.

⁴⁴⁶¹ APBK, sygn. W-7, s. 994.

⁴⁴⁶² Ibidem, s. 1051.

⁴⁴⁶³ Ibidem, s. 1048.

⁴⁴⁶⁴ Ibidem, s. 1074.

⁴⁴⁶⁵ Ibidem, s. 1102.

1783-1785 kazn. świąt. w Ostrołęce⁴⁴⁶⁶. W l. 1785-1786 kazn. paraf. w Czerniakowie⁴⁴⁶⁷, a w l. 1786-1788 kazn. zw. w Czerniakowie⁴⁴⁶⁸. Zm. 3 II 1801 r. w Ostrołęce⁴⁴⁶⁹. W 1777 r. obdarzony tyt. *PG*⁴⁴⁷⁰, a w 1798 r. tyt. *RP*⁴⁴⁷¹. Realizował model kar. kazn.

Wincenty Ferreriusz Skalecki – 1774-1778/1779

Ur. się w 1736 r.⁴⁴⁷². Zapewne 10 IX 1752 r. przyjął w now. skępskim habit. 10 IX 1753 r. złożył w now. ber. w Skępem prof.⁴⁴⁷³. 7 VI 1756 r. w katedrze w Chełmży otrzymał pierwszą tonsurę oraz 4 mniejsze święcenia, należał wówczas do klasztoru bydgoskiego jako stud. Fil.⁴⁴⁷⁴. 12 VI 1756 r. w katedrze w Chełmży otrzymał święcenia subdiakonatu, należał wówczas do klaszt. bydgoskiego jako stud. Fil.⁴⁴⁷⁵. W 1759 r. otrzymał święcenia prez.⁴⁴⁷⁶. W 1761 r. wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie uzyskał 45 pnk na 60 możliwych⁴⁴⁷⁷. Był to przeciętny wynik, chociaż teoretycznie zapewniający możliwość objęcia urzędu⁴⁴⁷⁸. W l. 1761-1762 kazn. zw. w Kole⁴⁴⁷⁹. W 1762 r. powołany na lek. teol. mor. w Świeciu⁴⁴⁸⁰, urzędu jednak albo nie objął, albo szybko został przeniesiony, spis z końca 1762 r. wymienia go bowiem jako lek. ret. w Górcie Klasztornej – zakładam, że na urzędzie pozostał do 1764 r. W l. 1764-1765 ponownie kazn. zw. w Kole⁴⁴⁸¹. W l. 1765-1767 kazn. zw. w Kaliszu⁴⁴⁸², a w l. 1767-1768 kazn. zw. w Piotrkowie⁴⁴⁸³. W l. 1768-1770

---

⁴⁴⁶⁶Ibidem, s. 1121.

⁴⁴⁶⁷Ibidem, s. 1146.

⁴⁴⁶⁸Ibidem, s. 1168.

⁴⁴⁶⁹APBK, sygn. XXVI-1, s. 67.

⁴⁴⁷⁰APBK, sygn. W-7, s. 1033.

⁴⁴⁷¹Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 86v.

⁴⁴⁷²APG, Bernardyni w Łobżenicy, sygn. 1, spis za 1803 rok, s. 272.

⁴⁴⁷³APBK, sygn. W-8, s. 524.

⁴⁴⁷⁴ADPelp, sygn. C 54a, s. 20-21.

⁴⁴⁷⁵Ibidem, s. 21.

⁴⁴⁷⁶APG, Bernardyni w Łobżenicy, sygn. 1, spis za 1803 rok, s. 272.

⁴⁴⁷⁷APBK, sygn. W-7, s. 781.

⁴⁴⁷⁸Ibidem.

⁴⁴⁷⁹Ibidem, s. 792.

⁴⁴⁸⁰Ibidem, s. 807.

⁴⁴⁸¹APBK, sygn. W-7, s. 833.

⁴⁴⁸²Ibidem, s. 854. Brak adnotacji, jakim rodzajem kaznodziei był, ale jest wymieniony jako pierwszy, a jako pierwsi z reguły byli wymieniani kaznodzieje zwyczajni.

⁴⁴⁸³APBK, sygn. W-7, s. 895.

kazn. zw. w Łowiczu⁴⁴⁸⁴. W l. 1770-1771 kazn. zw. w Poznaniu⁴⁴⁸⁵, a w r. 1771 powołany na kazn. zw. w Sierakowie⁴⁴⁸⁶. Poza kap. musiał zostać przeniesiony, bowiem spis z 1773 r. wymienia go jako lek. teol. mist., mor. i wyjaśniającego regułę w klaszt. w Kościanie⁴⁴⁸⁷. W l. 1773-1774 po raz trzeci kazn. zw. w Kole⁴⁴⁸⁸. W l. 1774-1779 kazn. zw. w Toruniu⁴⁴⁸⁹. Przynajmniej w l. 1775-1776 był równocześnie promotorem Bractwa św. Anny. Jako kazn. zw. i promotor asystował bowiem przy kanonicznych elekcjach władz brackich 22 VII 1775 r.⁴⁴⁹⁰ i 22 VII 1776 r.⁴⁴⁹¹. Przybyły w 1776 r. do Torunia kazn. niem. Jan Chrzyciel Brandt⁴⁴⁹² był już jednak promotorem brackim podczas kanonicznej elekcji 22 VII 1777 r., gdy dojść musiało także do połączenia Bractwa św. Anny z Bractwem Najświętszego Serca Jezusowego i Bractwem św. Jana Nepomucena⁴⁴⁹³. O. Wincenty Ferreriusz Skąlecki – mimo odebrania mu funkcji promotora brackiego – także asystował przy owej elekcji władz dla trzech bractw jako kazn. zw.⁴⁴⁹⁴. W r. 1779 powołany na prefekta czteroosobowej grupy misyjnej⁴⁴⁹⁵ – sam został wysłany jako kazn. mis. do Złoczewa, gdzie jako prefekt misji przebywał w l. 1779-1782⁴⁴⁹⁶. W l. 1782-1783 członek innej grupy misyjnej⁴⁴⁹⁷, a

---

⁴⁴⁸⁴Ibidem, s. 916.

⁴⁴⁸⁵Ibidem, s. 944.

⁴⁴⁸⁶Ibidem, s. 959.

⁴⁴⁸⁷ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 29r.

⁴⁴⁸⁸APBK, sygn. W-7, s. 978.

⁴⁴⁸⁹Ibidem, s. 999, 1016, 1029. Nie da się wszakże wykluczyć, że został zastąpiony na stanowisku kaznodziei zwyczajnego przez Krescentego Schencka, który pojawia się jako promotor bracki w Toruniu w 1779 roku (AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 20v). Zazwyczaj to kaznodzieja zwyczajny był przecież promotorem bractw. Jednakże bezpośrednio przed Krescentym Schenckiem promotorem brackim w Toruniu był kaznodzieja niemiecki Jan Chrzyciel Brandt (AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 20v), więc Krescenty Schenck mógł równie dobrze zastąpić dotychczasowego kaznodzieję niemieckiego, którym w Toruniu był od 1777 roku Marcjan Langanki (APBK, sygn. W-7, s. 1029). Problem pozostaje otwarty, zapewne mogłaby pomóc go rozstrzygnąć kronika bernardynów w Strzegocinie z Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie o sygnaturze W-63.

⁴⁴⁹⁰AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 20r.

⁴⁴⁹¹Ibidem.

⁴⁴⁹²APBK, sygn. W-7, s. 1016.

⁴⁴⁹³AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 20v. Przy elekcji jest tylko mowa po prostu o trzech bractwach, ale kolejna elekcja z 1779 roku precyzuje, o jakie bractwa chodziło – zob. AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 20v.

⁴⁴⁹⁴AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 20v.

⁴⁴⁹⁵APBK, sygn. W-7, s. 1049.

⁴⁴⁹⁶Ibidem, s. 1051, 1078.

⁴⁴⁹⁷Ibidem, s. 1103.

równolegle kazn. zw. w Warcie⁴⁴⁹⁸. W l. 1783-1785 lek. teol. mist. w Przasnyszu⁴⁴⁹⁹. W l. 1785-1786 ponownie kazn. zw. w Toruniu⁴⁵⁰⁰. W l. 1786-1788 kazn. świąt. w Skępem⁴⁵⁰¹. W l. 1788-1791 kazn. św. i prefekt misji apostolskiej w Toruniu⁴⁵⁰². W l. 1791-1792 prefekt misji apostolskiej w Toruniu⁴⁵⁰³. Spis z 1803 r. wymienia go jako lek. teol. mist. oraz prefekta misji apostolskiej w Górcie Klasztornej⁴⁵⁰⁴. Spisy z Górci Klasztornej z l. 1803, 1804 i 1805 wymieniają go z kolei jako def. oraz lek.⁴⁵⁰⁵. Zm. 25 VIII 1809 r. w Kobylinie⁴⁵⁰⁶. W 1770 r. obdarzony tyt. *PG*⁴⁵⁰⁷, w 1779 r. tyt. *RP*⁴⁵⁰⁸, a w 1795 r. tyt. *DA*⁴⁵⁰⁹. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z org.-spow..

Krescenty Schenck⁴⁵¹⁰ – 1777/1779-1779

Jego rodzice to Franciszek i Marianna Schenckowie. Nie przyjął bierzm. przed wstąpieniem do zak.⁴⁵¹¹. 18 VII 1759 r. przyjął habit z rąk o. Adriana Żebrowskiego – kazn. zw. warszawskiego. W zak. przyjął imię Krescenty⁴⁵¹². 20 XI 1759 r. na I wot. otrzymał komplet 25 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Adrian Żebrowski, def. Marian Pilowski i mistrz now. Ludwik Zielenkiewicz⁴⁵¹³. 21 III 1760 r. na II wot. otrzymał komplet 24 gł. za, co poświadczyli def. Marian

---

⁴⁴⁹⁸Ibidem, s. 1101.

⁴⁴⁹⁹Ibidem, s. 1118.

⁴⁵⁰⁰Ibidem, s. 1145.

⁴⁵⁰¹Ibidem, s. 1167.

⁴⁵⁰²Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, Dział Zbiorów Specjalnych, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, sygn. 74, k. 117r. Powołany na kapitule w 1788 roku, zaś kapituła pośrednia w 1789 roku zachowała na urzędach wszystkich ojców w Toruniu za wyjątkiem wikariusza oraz kaznodziejów parafialnych.

⁴⁵⁰³WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 117v-118r. Powołany na kapitule w 1791 roku. Kapituła pośrednia z 1792 roku jednak nie wymienia go już pośród kaznodziejów toruńskich, mimo że wymieniony jest kompletny skład, z czego wniosek, że opuścił wtedy Toruń.

⁴⁵⁰⁴Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 78r.

⁴⁵⁰⁵APG, Bernardyni w Łobżenicy, sygn. 1, spis za 1803 rok, s. 272, 284, 288. Jeśli chodzi o funkcję definitora, to zapewne chodziło tu o dzierżony przez niego od 1795 roku honorowy urząd Diffinitor Aggregatus (patrz niżej).

⁴⁵⁰⁶APBK, sygn. XXVI-1, s. 461.

⁴⁵⁰⁷APBK, sygn. W-7, s. 949.

⁴⁵⁰⁸Ibidem, s. 1054.

⁴⁵⁰⁹Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 78v.

⁴⁵¹⁰W źródłach jako: Crescentius Szenk, Crescentius Szenkoci, Crescentius Schenk, Crescentius Scheng. Sam podpisał się w księdze nowicjatu warszawskiego jako: Crescentius Schenck – AAW, sygn. 688, s. 386.

⁴⁵¹¹AAW, sygn. 688, s. 40.

⁴⁵¹²Ibidem.

⁴⁵¹³Ibidem, s. 280.

Pilowski, wik. warsz. Stanisław Pieczętkiewicz i mistrz now. Felicissimus Kipper⁴⁵¹⁴. 17 VII 1760 r. na III wot. otrzymał komplet 14 gł. za, co poświadczyli lek. teol. spek. Cyriak Kelch i mistrz now. Felicissimu Kipper⁴⁵¹⁵. 18 VII 1760 r. złożył prof. w now. warsz. na ręce o. Mateusza Szteborskiego – lek. teol. spek.⁴⁵¹⁶. Potwierdził to własnoręcznym podpisem⁴⁵¹⁷. Spis z 1762 r. wymienia go jako stud. fil. w Bydgoszczy, miał już wówczas za sobą święcenia kapłańskie⁴⁵¹⁸. W l. 1767-1770 kazn. paraf. w Świeciu⁴⁵¹⁹. W l. 1770-1771 kazn. św. w Lubawie⁴⁵²⁰, a w l. 1771-1773 kazn. świąt. w Warszawie⁴⁵²¹. Spis z 1773 r. wymienia go właśnie jako kazn. świąt. polskiego w Warszawie⁴⁵²². W l. 1774-1776 kazn. zw. w Warszawie⁴⁵²³. W l. 1776 i 1777 powoływany na gw. w Strzegocinie⁴⁵²⁴. Poza kap. musiał zostać zdjęty z urzędu⁴⁵²⁵. W 1779 r. był nieokreślonym kazn. w Toruniu oraz promotorem połączonych Bractw Najświętszego Serca Jezusowego, św. Anny i św. Jana Nepomucena działających przy klaszt. ber. 25 VII 1779 r. w tej funkcji był obecny podczas kanonicznej elekcji osób funkcyjnych dla połączonych bractw. Pomimo jego niewątpliwie niemieckiego nazwiska to właśnie podczas owej elekcji doszło do zarzucenia w formularzu brackim łaciny i zastąpienia jej j. polskim⁴⁵²⁶. W l. 1779-1780 kazn. zw. w Poznaniu⁴⁵²⁷ oraz kazn. mis. *in casum*⁴⁵²⁸. W r. 1780 powołany na gw. *in casum*⁴⁵²⁹. W 1781 r. jako gw. *in casum* został powołany

---

⁴⁵¹⁴Ibidem, s. 279.

⁴⁵¹⁵Ibidem, s. 278.

⁴⁵¹⁶Ibidem, s. 157.

⁴⁵¹⁷Ibidem, s. 386.

⁴⁵¹⁸APBK, sygn. W-10, s. 375.

⁴⁵¹⁹APBK, sygn. W-7, s. 894, 916.

⁴⁵²⁰Ibidem, s. 945.

⁴⁵²¹Ibidem, s. 959.

⁴⁵²²ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 42v.

⁴⁵²³APBK, sygn. W-7, s. 999.

⁴⁵²⁴Ibidem, s. 1014, 1025.

⁴⁵²⁵24 lipca 1779 roku rozpoczęła się kapituła w Grodzisku, na której jako gwardian powinien być obecny (zob. APBK, sygn. W-7, s. 1046). On tymczasem w dniu 25 lipca 1779 roku – a więc w trakcie obrad kapituły (zob. APBK, sygn. W-7, s. 1048) – ewidentnie przebywał w Toruniu, o czym niżej.

⁴⁵²⁶AADDT, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 20v. Mógł być kaznodzieją zwyczajnym – to bowiem kaznodzieja zwyczajny zazwyczaj był promotorem brackim. Jednakże na elekcji z 1777 roku poprzedzającej bezpośrednio tę z udziałem Schencka promotorem brackim w Toruniu był ówczesny kaznodzieja niemiecki Jan Chrzyciel Brandt (AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 20v), z czego wypływa wniosek, że Schenck w Toruniu mógł zostać również kaznodzieją niemieckim. Problem mogłaby pomóc rozstrzygnąć kronika bernardynów ze Strzegocina przechowywana w Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie o sygnaturze W-63.

⁴⁵²⁷APBK, sygn. W-7, s. 1049.

⁴⁵²⁸Ibidem.

na gw. w Świeciu w miejsce rezygnującego Bernardyna Schmida⁴⁵³⁰. W l. 1781-1784 gw. w Świeciu⁴⁵³¹. 25 IX 1784 r. we wspomnienie bł. Władysława z Gielniowa zakończył urzędowanie⁴⁵³². W l. 1785-1786 kazn. na żądanie w Świeciu⁴⁵³³. Na kap. pośredniej w Piotrkowie w VIII 1789 r. powołany ponownie na gw. w Świeciu, szybko jednak zrezygnował z tego urzędu zaraz na pocz. 1790 r., a 5 I 1790 r. na opróżnione przez niego miejsce powołano jego następcę⁴⁵³⁴. W l. 1803-1806 po raz trzeci gw. w Świeciu⁴⁵³⁵. Zm. 25 VIII 1817 r. w Świeciu⁴⁵³⁶. W 1776 r. obdarzony tyt. *PG*⁴⁵³⁷, w 1782 r. tyt. *RP*⁴⁵³⁸, w 1794 r. tyt. *DA*⁴⁵³⁹, w 1801 r. tyt. *ARP*⁴⁵⁴⁰ i w 1804 r. tyt. *PP*⁴⁵⁴¹. Realizował m. kar. kazn.

Dominik Kleczka – 1780-1783

Ur. się 2 XI 1746 r. Jego rodzice to Franciszek i Maryna Kleczkowie. Na chrz. otrzymał imię Andrzej, a na bierzm. Michał. Pochodził ze Sviadnova na Morawach⁴⁵⁴². 12 VIII 1769 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk o. Anzelma Kielbaszewicza – lek. teol. spek. W zak. przyjął imię Dominik. Miał wówczas wyksz. na poziomie klasy fil.⁴⁵⁴³. 1 XII 1769 r. na I wot. otrzymał komplet 20 gł. za, co poświadczyli lek. teol. spek. Cyriak Kanicki oraz spow. sióstr bernardynek Mikołaj Duniecki⁴⁵⁴⁴. 24 IV 1770 r. na II wot. otrzymał 10 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co

---

⁴⁵²⁹Ibidem, s. 1074.

⁴⁵³⁰AAP, sygn. AZ 3/7a, k. 31v.

⁴⁵³¹Ibidem, k. 31v, 32r. Zob. także APBK, sygn. W-7, s. 1098, 1116.

⁴⁵³²AAP, sygn. AZ 3/7a, k. 32r.

⁴⁵³³Ibidem, s. 1144.

⁴⁵³⁴AAP, sygn. AZ 3/7a, k. 33v. Rezygnacja pod koniec 1789 roku jest wykluczona, bowiem źródło niżej (AAP, sygn. AZ 3/7a, k. 33v) wyraźnie mówi, że w 1790 roku było trzech lokalnych superiorów, czyli urzędowanie Krescentego Schencka musiało zakończyć się dopiero w pierwszych dniach 1790 roku.

⁴⁵³⁵AAP, sygn. AZ 3/7a, k. 35r. Brak wzmianki o zmianie gwardiana na kapitule pośredniej, stąd wniosek, że urząd sprawował pełne trzylecie.

⁴⁵³⁶APBK, sygn. XXVI-1, s. 461.

⁴⁵³⁷APBK, sygn. W-7, s. 1019.

⁴⁵³⁸Ibidem, s. 1106.

⁴⁵³⁹Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 74r.

⁴⁵⁴⁰Ibidem, k. 98v.

⁴⁵⁴¹Ibidem, k. 108r.

⁴⁵⁴²APBK, sygn. S-po-1, s. 117.

⁴⁵⁴³Ibidem.

⁴⁵⁴⁴Ibidem, s. 369.

poświadczyli gw. i kust. pozn. Adrian Żebrowski oraz lek. teol. spek. Anzelm Kielbaszewicz⁴⁵⁴⁵. 11 VIII 1770 r. na III wot. otrzymał 10 gł. za, przy 5 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Telesfor Kałczyński oraz o. prow. Florian Wilant⁴⁵⁴⁶. 12 VIII 1770 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Anzelma Kielbaszewicza – lek. teol. spek., co poświadczył o. Czesław Adamkiewicz – mistrz now.⁴⁵⁴⁷. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁴⁵⁴⁸. Spis z 1773 r. wymienia go jako stud. fil. w Łowiczu, miał już wówczas święcenia przez.⁴⁵⁴⁹. W l. 1776-1777 kazn. świąt. w Ratowie⁴⁵⁵⁰, a w l. 1777-1779 kazn. zw. w Warcie⁴⁵⁵¹. W l. 1779-1780 kazn. mis. pod pref. Wincentym Ferreriuszem Skaleckim⁴⁵⁵² oraz lek. teol. mor. w Warcie⁴⁵⁵³. W l. 1780-1783 kazn. zw. w Toruniu⁴⁵⁵⁴. W dn. 24 IX 1780 r. oraz 26 VII 1781 r. asystował przy kanonicznych elekcjach władz toruńskiego Bractwa św. Anny⁴⁵⁵⁵. Zm. 8 V 1797 r. w Ratowie jako prefekt misji apostołskiej⁴⁵⁵⁶. W 1780 r. obdarzony tyt. *PG*⁴⁵⁵⁷, w 1786 r. tyt. *RP*⁴⁵⁵⁸, a w 1795 r. tyt. *ARP*⁴⁵⁵⁹. Realizował m. kar. kazn.

Gratyanus Bruździński – 1783-1783/1784

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 12 VIII 1761 r. przyjął w now. skępskim habit. 12 VIII 1762 r. złożył w now. ber. w Skępem prof.⁴⁵⁶⁰. Spis z 1762 r. wymienia go jako kleryka pomagającego w klaszt. w Gołańczy⁴⁵⁶¹. W 1770 r. wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie uzyskał 26 pnk na 60 możliwych. Był to wynik fatalny, uniemożliwiający ponowny start w konk. i

---

⁴⁵⁴⁵Ibidem, s. 370.

⁴⁵⁴⁶Ibidem.

⁴⁵⁴⁷Ibidem, s. 234.

⁴⁵⁴⁸Ibidem, s. 173.

⁴⁵⁴⁹ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 46r.

⁴⁵⁵⁰APBK, sygn. W-7, s. 1017.

⁴⁵⁵¹Ibidem, s. 1028.

⁴⁵⁵²Ibidem, s. 1049.

⁴⁵⁵³Ibidem.

⁴⁵⁵⁴Ibidem, s. 1078, 1102.

⁴⁵⁵⁵AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 21r-v.

⁴⁵⁵⁶APBK, sygn. XXVI-1, s. 245.

⁴⁵⁵⁷APBK, sygn. W-7, s. 1080.

⁴⁵⁵⁸Ibidem, s. 1170.

⁴⁵⁵⁹Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 78v.

⁴⁵⁶⁰APBK, sygn. W-8, s. 742.

⁴⁵⁶¹APBK, sygn. W-10, s. 387.

przekreślający na zawsze jakiegokolwiek nauk. plany⁴⁵⁶². W l. 1770-1771 kazn. paraf. w Kobylinie⁴⁵⁶³, a w r. 1771 powołany na kazn. świąt. w Świeciu⁴⁵⁶⁴. Poza kap. musiał zostać przeniesiony, bowiem spis z 1773 r. wymienia go jako kazn. zw. w Koźminie⁴⁵⁶⁵. W l. 1773-1774 kazn. świąt. w Górcie Klasztornej⁴⁵⁶⁶, a w l. 1774-1776 kazn. zw. w Nowem⁴⁵⁶⁷. W l. 1776-1779 kazn. zw. w Kościanie⁴⁵⁶⁸, w l. 1777-1779 także gw. *in casum*⁴⁵⁶⁹. W l. 1779-1780 kazn. zw. w Kobylinie⁴⁵⁷⁰. W l. 1782-1783 gw. w Kobylinie⁴⁵⁷¹. W 1783 r. powołany na kazn. zw. w Toruniu⁴⁵⁷². Nie wiadomo, czy faktycznie objął urząd bo już latem 1784 r. w jego miejsce jako kazn. zw. w Toruniu pojawia się Florian Darnowski⁴⁵⁷³. W l. 1785-1788 kazn. na żądanie w Przasnyszu⁴⁵⁷⁴. Zm. 9 I 1792 r. w drodze – należąc do wspólnoty w Kaliszu jako kazn. zw., a kierując się do Bydgoszczy. Pochowany został w Kazimierzu Biskupim⁴⁵⁷⁵. W 1779 r. obdarzony tyt. *PG*⁴⁵⁷⁶. Realizował m. kar. kazn.

Florian Darnowski – 1783/1784-1785

Został ochrz. 5 XI 1750 r. Jego rodzice to uczeni Maciej Darnowski i Agnieszka Latkówna. Na chrz. otrzymał imię Karol. Pochodził z Pszcznowa⁴⁵⁷⁷. 4 V 1768 r. przyjął w now. warsz. habit z rąk o. Cyriaka Kanickiego – lek. teol. spek. W zak. przyjął imię Florian. Miał wówczas 17 l. i wykształcenie na poziomie klasy ret. Przybył w stroju właściwym swojemu stanowi⁴⁵⁷⁸. Jego imię zak. jest z pewnością związane ze wstąpieniem do zak. we wsp. św. Floriana. Na I wot. 6 IX 1768 r.

---

⁴⁵⁶² APBK, sygn. W-7, s. 927.

⁴⁵⁶³ Ibidem, s. 944.

⁴⁵⁶⁴ Ibidem, s. 959.

⁴⁵⁶⁵ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 37v.

⁴⁵⁶⁶ Ibidem, s. 979.

⁴⁵⁶⁷ Ibidem, s. 999.

⁴⁵⁶⁸ Ibidem, s. 1016, 1027.

⁴⁵⁶⁹ Ibidem, s. 1026.

⁴⁵⁷⁰ Ibidem, s. 1049.

⁴⁵⁷¹ Ibidem, s. 1073, 1097.

⁴⁵⁷² Ibidem, s. 1121.

⁴⁵⁷³ AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 22v.

⁴⁵⁷⁴ Ibidem, s. 1145, 1167.

⁴⁵⁷⁵ APBK, sygn. XXVI-1, s. 17.

⁴⁵⁷⁶ APBK, sygn. W-7, s. 1055.

⁴⁵⁷⁷ AAW, sygn. 688, s. 52.

⁴⁵⁷⁸ Ibidem.

otrzymał komplet 17 gł. za, co poświadczyli def. Akt. Mateusz Szteborski oraz lek. teol. spek. Archanioł Szteborski⁴⁵⁷⁹. Na II wot. 13 XII 1768 r. otrzymał komplet 25 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Józef Gurski oraz lek. jub. Feliks Dobrowicz⁴⁵⁸⁰. Na III wot. 3 V 1769 r. otrzymał komplet 22 gł. za, co poświadczyli lek. jub. Feliks Dobrowicz oraz lek. teol. spek. Andrzej Lankiewicz⁴⁵⁸¹. 4 V 1769 r. złożył w now. warsz. prof. na ręce o. Andrzeja Lankiewicza – lek. teol. spek., co poświadczył o. Ignacy Fahll – mistrz now.⁴⁵⁸². Wołę złożenia prof. potwierdził własnoręcznym podpisem 3 V tego r.⁴⁵⁸³. Spis z 1773 r. wymienia go jako stud. teol. mor. w Toruniu, nie miał jeszcze wówczas święceń kapłańskich⁴⁵⁸⁴. W 1774 r. był stud. fil. w Bydgoszczy. Razem z całym studium przeniósł się wówczas do Łowicza⁴⁵⁸⁵. 20 VII 1779 r. w Grodzisku Wielkopolskim wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie uzyskał 50 pnk na 60 możliwych. Był to dobry wynik zapewniający możliwość objęcia lek.⁴⁵⁸⁶. W l. 1779-1780 lek. fil. w Kaliszu⁴⁵⁸⁷, a w l. 1780-1782 lek. fil. w Łowiczu⁴⁵⁸⁸. W l. 1782-1783 lek. teol. mor. w Warcie⁴⁵⁸⁹. W 1783 r. powołany na kazn. zw. w Ratowie⁴⁵⁹⁰. W nieokreślonym momencie musiał jednak zostać przeniesiony do Torunia, bowiem w dniach 1 VIII 1784 r. oraz 31 VII 1785 r. jako kazn. zw. i promotor bracki był obecny przy kanonicznej elekcji władz połączonych toruńskich Bractw Serca Jezusowego, św. Anny i św. Jana Nepomucena⁴⁵⁹¹. W l. 1785-1786 kazn. zw. w Łęczycy⁴⁵⁹² oraz gw. *in casum*⁴⁵⁹³. W l. 1786-1788 kazn. paraf. w Bydgoszczy⁴⁵⁹⁴. W l. 1797-1800 sekretarz prow.⁴⁵⁹⁵. Na kap. w 1800 r. w Skępem z powodzeniem wziął udział w wyb. na def. akt. prow., co zapewniło mu mandat na l.

---

⁴⁵⁷⁹Ibidem, s. 261.

⁴⁵⁸⁰Ibidem, s. 260.

⁴⁵⁸¹Ibidem, s. 259.

⁴⁵⁸²Ibidem, s. 164.

⁴⁵⁸³Ibidem, s. 390.

⁴⁵⁸⁴ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 44v.

⁴⁵⁸⁵Kronika Bernardynów Bydgoskich..., s. 230.

⁴⁵⁸⁶APBK, sygn. W-7, s. 1059.

⁴⁵⁸⁷Ibidem, s. 1048.

⁴⁵⁸⁸Ibidem, s. 1075.

⁴⁵⁸⁹Ibidem, s. 1099.

⁴⁵⁹⁰Ibidem, s. 1122.

⁴⁵⁹¹AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 22v-23r.

⁴⁵⁹²Ibidem, s. 1146.

⁴⁵⁹³Ibidem, s. 1142.

⁴⁵⁹⁴Ibidem, s. 1168.

⁴⁵⁹⁵Kronika Bernardynów Bydgoskich..., s. 242.

1800-1803⁴⁵⁹⁶. Spis z 1803 r. wymienia go zaś już jako gw. w Koźminie⁴⁵⁹⁷. W 1808 r. powołany na mistrza now. w Skępem⁴⁵⁹⁸. Zm.16 II 1813 r. w Kaliszu⁴⁵⁹⁹. W 1785 r. obdarzony tyt. *PG*⁴⁶⁰⁰, w 1791 r. tyt. *RP*⁴⁶⁰¹, w 1801 r. tyt. *ARP*⁴⁶⁰², a w 1810 r. tyt. *PP*⁴⁶⁰³. Jako były def. korzystał z godności *DH*. Realizował mieszany typ kar. – podtyp kar. nauk. przer,

Wincenty Ferreriusz Skalecki – 1785-1786

Także kazn. zw. w Toruniu w l. 1785-1786 – patrz wyżej.

Justus Ossowski – 1786-1788

Nie znamy jego pochodzenia. Można przypuszczać, że przyjął habit w now. skępskim, skoro zachowane w pełni akta now. warsz. i pozn. o nim nie wspominają. Spis z 1773 r. wymienia go jako now. II próby w Klasztorze w Skępem⁴⁶⁰⁴. W l. 1779-1782 kazn. zw. we Wschowie⁴⁶⁰⁵. W l. 1782-1785 lek. ret. w Kole⁴⁶⁰⁶. W l. 1785-1786 kazn. świąt. w Toruniu⁴⁶⁰⁷, a w l. 1786-1788 kazn. zw. w Toruniu⁴⁶⁰⁸. Pod koniec życia kazn. w Ostrołęce⁴⁶⁰⁹. Zm. 1 X 1796 r. w Ostrołęce na stanowisku kazn.⁴⁶¹⁰. W 1786 r. obdarzony tyt. *PG*⁴⁶¹¹. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z nauk.

---

⁴⁵⁹⁶Ibidem, s. 243.

⁴⁵⁹⁷Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 78r.

⁴⁵⁹⁸Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 114r.

⁴⁵⁹⁹APBK, sygn. BKOL-2, s. 109.

⁴⁶⁰⁰APBK, sygn. W-7, s. 1149.

⁴⁶⁰¹Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 48r.

⁴⁶⁰²Ibidem, k. 98v.

⁴⁶⁰³Ibidem, k. 122r.

⁴⁶⁰⁴ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 47r.

⁴⁶⁰⁵APBK, sygn. W-7, s. 1049, 1076.

⁴⁶⁰⁶Ibidem, s. 1100, 1119.

⁴⁶⁰⁷Ibidem, s. 1145.

⁴⁶⁰⁸Ibidem, s. 1168.

⁴⁶⁰⁹Patrz niżej.

⁴⁶¹⁰APBK, sygn. XXVI-1, s. 535.

⁴⁶¹¹APBK, sygn. W-7, s. 1170.

Józef Kościewski – 1788-1791

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 2 IX 1758 r. przyjął w now. ber. w Skępem habit. 2 IX 1759 r. złożył w Skępem prof.⁴⁶¹². 4 IV 1762 r. w katedrze w Chełmży otrzymał święcenia przez. z dyspensą 5 miesięcy do minimalnego wieku, należał wówczas do klasztoru w Kaliszu jako stud. fil.⁴⁶¹³. Spis z 1762 r. wymienia go jako stud. fil. w Kaliszu, miał już wówczas przyjęte święcenia przez.⁴⁶¹⁴. W 1770 r. wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie otrzymał 37 pnk na 60 możliwych. Był to słaby wynik, chociaż zapewniający prawo wzięcia udziału w przyszłości w kolejnym konk.⁴⁶¹⁵. W l. 1770-1771 kazn. świąt. w Koźminie⁴⁶¹⁶, a w r. 1771 został powołany na lek. teol. mor. w Kościanie⁴⁶¹⁷. Poza kap. został przeniesiony do innego klaszt., bowiem spis z 1773 r. wymienia go jako lek. teol. mor. w Poznaniu⁴⁶¹⁸. W l. 1773-1774 lek. teol. mor. w Warszawie⁴⁶¹⁹, a w l. 1774-1776 kazn. paraf. w Przasnyszu⁴⁶²⁰. W l. 1776-1777 kazn. zw. w Złoczewie⁴⁶²¹, a w l. 1777-1779 kazn. świąt. w Kaliszu⁴⁶²². W l. 1779-1780 kazn. zw. polski w Toruniu⁴⁶²³ oraz gw. *in casum*⁴⁶²⁴. W l. 1780-1783 gw. w Górcie Klasztornej⁴⁶²⁵. W l. 1785-1787 lek. teol. mist. w Przasnyszu⁴⁶²⁶, w l. 1786-1788 dodatkowo gw. *in casum*⁴⁶²⁷. W 1788 r. powołany na kazn. zw. polskiego w Toruniu, a

---

⁴⁶¹²APBK, sygn. W-8, s. 742.

⁴⁶¹³ADPelp, sygn. C 54a, s. 47-48.

⁴⁶¹⁴APBK, sygn. W-10, s. 370.

⁴⁶¹⁵APBK, sygn. W-7, s. 927, 928.

⁴⁶¹⁶Ibidem, s. 945.

⁴⁶¹⁷Ibidem, s. 958.

⁴⁶¹⁸ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 28r.

⁴⁶¹⁹APBK, sygn. W-7, s. 977.

⁴⁶²⁰Ibidem, s. 999.

⁴⁶²¹Ibidem, s. 1017.

⁴⁶²²Ibidem, s. 1027.

⁴⁶²³Ibidem, s. 1050. Nie ma podanej jego specjalizacji, ale powołany został do Torunia w tym roku kaznodzieja zwyczajny niemiecki i brakuje kaznodziei zwyczajnego polskiego, który był zawsze w Toruniu powoływany, gdy mieliśmy do czynienia także z kaznodzieją zwyczajnym niemieckim – zob. APBK, sygn. W-7, s. 1029, s. 1102.

⁴⁶²⁴APBK, sygn. W-7, s. 1048.

⁴⁶²⁵Ibidem, s. 1074, 1098.

⁴⁶²⁶Ibidem, s. 1143, 1164. Jego podpisy znajdują się także w księdze rachunkowej klasztoru przasnyskiego – jest on podpisany pod rejestrami wydatków klasztoru przasnyskiego za styczeń i luty 1785 i kalkulacją generalną za ostatnie dwa lata sporządzoną latem 1785 roku, za marzec, kwiecień, maj, czerwiec, lipiec, sierpień, wrzesień i październik 1786 oraz kwiecień 1787; w styczniu 1788 roku lektorem teologii mistycznej był już Manswet Skrętkowski – Archiwum Diecezjalne w Płocku, Bernardyni, sygn. 11, bez paginacji.

⁴⁶²⁷Ibidem, s. 1163.

konwokacja z 1789 r. utrzymała go na stanowisku⁴⁶²⁸. Był zatem kazn. zw. w Toruniu w l. 1788-1791. Spis z 1803 r. wymienia go jako kazn. paraf. w Tuszynie należącego do wspólnoty w Piotrkowie Trybunalskim⁴⁶²⁹. Pod koniec życia gw. w Złoczewie⁴⁶³⁰. Zm. 8 VIII 1807 r. w Złoczewie na stanowisku gw.⁴⁶³¹. W 1777 r. obdarzony tyt. *PG*⁴⁶³², w 1786 r. tyt. *RP*⁴⁶³³, w 1803 r. tyt. *DA*⁴⁶³⁴, a w 1806 r. tyt. *ARP*⁴⁶³⁵. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z nauk.

Augustyn Żukowski – 1791-1792/1793

Na chrz. otrzymał imię Kazimierz. Pochodził ze wsi Boklewo⁴⁶³⁶. 28 VIII 1783 r. przyjął w now. pozn. habit z rąk o. Elekta Jabłońskiego – lek. teol. spek. W zakonie przyjął imię Augustyn. Miał wówczas wykształcenie na poziomie klasy syntaksy⁴⁶³⁷. 28 VIII 1784 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Elekta Jabłońskiego – lek. teol. spek., co poświadczył Hipolit Pruski – mistrz now.⁴⁶³⁸. Potwierdził to własnoręcznym podpisem⁴⁶³⁹. W 1791 r. powołany na kazn. zw. w Toruniu⁴⁶⁴⁰. W dn. 30 VII 1792 r. był obecny podczas kanonicznej elekcji władz dla połączonych toruńskich Bractw Serca Jezusowego, św. Anny i św. Jana Nepomucena⁴⁶⁴¹. W 1792 r. przedłużono jego urzędowanie.⁴⁶⁴² Jednakże w pewnym momencie musiał zostać zastąpiony na urzędzie przez Rajmunda Rzymkiewicza, bowiem ten w dn. 28 VII 1793 r. właśnie w tej funkcji był obecny podczas kanonicznej elekcji osób funkcyjnych dla połączonych toruńskich Bractw Serca Jezusowego, św. Anny i św. Jana Nepomucena⁴⁶⁴³. W 1794 r. powołany na kazn. zw. i mis. w

---

⁴⁶²⁸Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, Dział Zbiorów Specjalnych, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, sygn. 74, k. 117r.

⁴⁶²⁹Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 80v.

⁴⁶³⁰Zobacz nekrolog.

⁴⁶³¹APBK, sygn. XXVI-1, s. 427.

⁴⁶³²APBK, sygn. W-7, s. 1033.

⁴⁶³³Ibidem, s. 1170.

⁴⁶³⁴Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 103r.

⁴⁶³⁵Ibidem, k. 111r.

⁴⁶³⁶APBK, sygn. S-po-1, s. 140.

⁴⁶³⁷Ibidem.

⁴⁶³⁸Ibidem, s. 249.

⁴⁶³⁹Ibidem, s. 179.

⁴⁶⁴⁰Książnica Kopernikańska, Dział Zbiorów Specjalnych, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, sygn. 74, k. 117v.

⁴⁶⁴¹AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 23v.

⁴⁶⁴²Książnica Kopernikańska, Dział Zbiorów Specjalnych, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, sygn. 74, k. 118r.

⁴⁶⁴³AADDT, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 24r. O jego obecności w Toruniu nie wspomina kronika toruńska – zob. Książnica Kopernikańska, Dział Zbiorów Specjalnych, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, sygn. 74, k. 117v-

Toruniu⁴⁶⁴⁴. Spis z 1794 r. wspomina o nim jako o kazn. zw.⁴⁶⁴⁵. Kap. pośrednia z 1795 r. utrzymała go na urzędzie⁴⁶⁴⁶. W dn. 9 VIII 1795 r. oraz 26 VII 1797 r. jako kazn. zw. i promotor bracki był obecny podczas kanonicznych elekcji władz połączonych toruńskich Bractw Serca Jezusowego, św. Anny i św. Jana Nepomucena⁴⁶⁴⁷. Spis z 1803 r. wymienia go jako gw.ardiana w Kobylinie⁴⁶⁴⁸. Na kapi. w 1809 r. z powodzeniem wziął udział w wyb. na def. akt. prow., co zapewniło mu mandat na 1.1809-1812⁴⁶⁴⁹. Pod koniec życia gw. w Koźminie⁴⁶⁵⁰. Zm. 21 XII 1817 r. w Koźminie na stanowisku gw.⁴⁶⁵¹. Jako były def. korzystał z godności *DH*. W 1798 r. obdarzony tyt. *PG*⁴⁶⁵², w 1801 r. tyt. *RP*⁴⁶⁵³, w 1806 r. tyt. *DA*⁴⁶⁵⁴, a w 1812 r. tyt. *ARP*⁴⁶⁵⁵. Realizował m. kar. kazn.

Rajmund Rzymkiewicz – 1792/1793-1794

Ur. się 25 IV 1744 r. Jego rodzice to Józef i Rozalia Rzymkiewiczowie – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Wojciech, a na bierzm. Józef. Pochodził z Przasnysza⁴⁶⁵⁶. 31 VIII 1764 r. przyjął w now. warsz. habit z rąk o. Jana Kapistrana Brzozowskiego – lek. teol. spek. W zak. przyjął imię Rajmund. Przybył w stroju właściwym swojemu stanowi⁴⁶⁵⁷. 21 XII 1764 r. na I wot. otrzymał 17 gł. za, przy 3 gł. przeciw, co poświadczyli lek. teol. spek. Idzi Kłabczyński, lek. teol. spek. Mateusz Sztemborski i lek. teol. spek. Bernardyn Truszczyński⁴⁶⁵⁸. 30 IV 1765 r. na II wot. otrzymał 20 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli ciż sami⁴⁶⁵⁹. 30 VIII 1765 r. na III wot.

118r. Z kroniki toruńskiej wydaje się wynikać także, że nieprzerwanie funkcję kaznodziei zwyczajnego sprawował Aleksander Żukowski – zob. Książnica Kopernikańska, Dział Zbiorów Specjalnych, Rękopisy Towarzystwa Nakowego, sygn. 74, k. 118r-v.

⁴⁶⁴⁴Książnica Kopernikańska, Dział Zbiorów Specjalnych, Rękopisy Towarzystwa Nakowego, sygn. 74, k. 118v.

⁴⁶⁴⁵APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 39.

⁴⁶⁴⁶Książnica Kopernikańska, Dział Zbiorów Specjalnych, Rękopisy Towarzystwa Nakowego, sygn. 74, k. 119r.

⁴⁶⁴⁷AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 24v-25r.

⁴⁶⁴⁸Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 76v.

⁴⁶⁴⁹Kronika Bernardynów Bydgoskich..., s. 244.

⁴⁶⁵⁰Zobacz nekrolog.

⁴⁶⁵¹APBK, sygn. XXVI-1, s. 697.

⁴⁶⁵²Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 86v.

⁴⁶⁵³Ibidem, k. 98v.

⁴⁶⁵⁴Ibidem, k. 111r.

⁴⁶⁵⁵Ibidem, k. 127v.

⁴⁶⁵⁶AAW, sygn. 688, s. 47.

⁴⁶⁵⁷Ibidem.

⁴⁶⁵⁸Ibidem, s. 269.

⁴⁶⁵⁹Ibidem, s. 268.

otrzymał komplet gł. za, co poświadczyli kazn. zw. warsz. Wawrzyniec Piątkowski i kazn. niem. warsz. Aleksander Kratner⁴⁶⁶⁰. 31 VIII 1765 r. złożył w now. warsz. prof. na ręce o. Apolinarego Rynkiewicza – mistrza now.⁴⁶⁶¹. Poświadczył to własnoręcznym podpisem⁴⁶⁶². Spis z 1773 r. wymienia go jako stud. teol. spek. w Warszawie, miał już wówczas przyjęte święcenia kapłańskie⁴⁶⁶³. W l. 1773-1776 kazn. paraf. w Świeciu⁴⁶⁶⁴. W l. 1776-1777 w ramach wspólnoty w Kaliszu kazn. paraf. w Iwanowicach⁴⁶⁶⁵, a w l. 1777-1779 wik. i kazn. świąt. w Złoczewie⁴⁶⁶⁶. W l. 1779-1780 w ramach wspólnoty w Kobylinie kazn. paraf. w Szulmierzycach⁴⁶⁶⁷ oraz gw. *in casum*⁴⁶⁶⁸. W l. 1780-1782 kazn. zw. w Złoczewie⁴⁶⁶⁹. W l. 1782-1783 kazn. zw. w Ostrzeszowie⁴⁶⁷⁰ i równocześnie kazn. mis. w grupie pod kierownictwem pref. Rocha Stępowskiego⁴⁶⁷¹. W l. 1783-1785 kazn. świąt. w Ostrzeszowie⁴⁶⁷² oraz gw. *in casum*⁴⁶⁷³. W l. 1785-1786 gw. w Strzegocinie⁴⁶⁷⁴, a w l. 1786-1788 gw. w Ostrzeszowie⁴⁶⁷⁵. W 1793 r. był kazn. zw. w Toruniu oraz promotorem połączonych Bractw Najświętszego Serca Jezusowego, św. Anny i św. Jana Nepomucena działających przy toruńskich ber.. W dn. 28 VII 1793 r. właśnie w tej funkcji był obecny podczas kanonicznej elekcji osób funkcyjnych dla owych połączonych bractw⁴⁶⁷⁶. Spis z 1803 r. wymienia

---

⁴⁶⁶⁰Ibidem, s. 267.

⁴⁶⁶¹Ibidem, s. 161.

⁴⁶⁶²Ibidem, s. 388.

⁴⁶⁶³ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 43r.

⁴⁶⁶⁴APBK, sygn. W-7, s. 979, 999.

⁴⁶⁶⁵Ibidem, s. 1016.

⁴⁶⁶⁶Ibidem, s. 1030.

⁴⁶⁶⁷Ibidem, s. 1049.

⁴⁶⁶⁸Ibidem, s. 1047.

⁴⁶⁶⁹Ibidem, s. 1078.

⁴⁶⁷⁰Ibidem, s. 1101.

⁴⁶⁷¹Ibidem, s. 1103.

⁴⁶⁷²Ibidem, s. 1120.

⁴⁶⁷³Ibidem, s. 1117.

⁴⁶⁷⁴Ibidem, s. 1142.

⁴⁶⁷⁵Ibidem, s. 1163.

⁴⁶⁷⁶AADDT, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 24r. O jego obecności w Toruniu nie wspomina kronika toruńska – zob. Książnica Kopernikańska, Dział Zbiorów Specjalnych, Rękopisy Towarzystwa Nakowego, sygn. 74, k. 117v-118r. Z kroniki toruńskiej wydaje się wynikać także, że nieprzerwanie funkcję kaznodziei zwyczajnego sprawował Aleksander Żukowski – zob. Książnica Kopernikańska, Dział Zbiorów Specjalnych, Rękopisy Towarzystwa Nakowego, sygn. 74, k. 118r-v.

go jako gw. w Złoczewie⁴⁶⁷⁷. Zm. 5 VI 1804 r. w Brzeźnie jako gw. złoczewski⁴⁶⁷⁸. Został pochowany w Złoczewie⁴⁶⁷⁹. W 1782 r. obdarzony tyt. PG⁴⁶⁸⁰. Realizował m. kar. kazn.

Augustyn Żukowski – 1794-1797

Także kazn. zw. w Toruniu w l. 1791-1792/1793 – patrz wyżej.

Ludwik Brzostowicz – 1797-1798

Ur. się w 1762 lub 1763 r. Nie podano jego rodziców. Na chrz. otrzymał imię Ignacy. Pochodził ze wsi Potulice⁴⁶⁸¹. 28 VIII 1783 r. przyjął w now. pozn. habit z rąk o. Elekta Jabłońskiego – lek. teol. spek. W zak. przyjął imię Ludwik. Miał wówczas 20 l. i wykształcenie na poziomie klasy retoryki⁴⁶⁸². Nie zachowały się jego wot. zak. Na VI 1783 r. urywają się niestety pozn. akta wot.⁴⁶⁸³. 28 VIII 1784 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Elekta Jabłońskiego – drugie lek. teol. spek., co poświadczył o. Hipolit Pruski – mistrz now.⁴⁶⁸⁴. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁴⁶⁸⁵. W l. 1792-1797 lek. fil. w Przasnyszu⁴⁶⁸⁶. Kronika toruńska wspomina o powołaniu go w 1797 r. na kazn. zw. w Toruniu⁴⁶⁸⁷. W Toruniu przebywał zapewne w l. 1797-1798⁴⁶⁸⁸. W l. 1798-1804 kazn. kolegiacki w Łowiczu⁴⁶⁸⁹. Na tym też stanowisku wymienia

---

⁴⁶⁷⁷Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 80v.

⁴⁶⁷⁸APBK, sygn. XXVI-1, s. 299.

⁴⁶⁷⁹Ibidem.

⁴⁶⁸⁰APBK, sygn. W-7, s. 1106.

⁴⁶⁸¹APBK, sygn. S-po-1, s. 140.

⁴⁶⁸²Ibidem.

⁴⁶⁸³Ibidem, s. 394.

⁴⁶⁸⁴Ibidem, s. 249.

⁴⁶⁸⁵Ibidem, s. 179.

⁴⁶⁸⁶Jest on podpisany jako lektor filozofii pod rejestrami wydatków klasztoru przasnyskiego – najwcześniejszy podpis dotyczy rejestru za sierpień i wrzesień 1792, a najpóźniejszy rejestru za czerwiec i lipiec 1797 – Archiwum Diecezjalne w Płocku, Bernardyni, sygn. 11, bez paginacji.

⁴⁶⁸⁷Książnica Kopernikańska, Dział Zbiorów Specjalnych, Rękopisy Towarzystwa Nakowego, sygn. 74, k. 120r.

⁴⁶⁸⁸W liście zakonników z 1803 roku jest adnotacja, że trafił do Łowicza z Torunia – Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 70r.

⁴⁶⁸⁹Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 47r, 55v, 63v, 69v, 84v. W liście zakonników z 1799 roku jest adnotacja, że swój urząd sprawował drugi rok (Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 47r), w liście z 1801 roku jest adnotacja, że w Łowiczu przebywał od 3 lat (Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 63v).

go spis z 1803 r.⁴⁶⁹⁰. Zm. 3 VI 1805 r. w Łowiczu⁴⁶⁹¹. W 1797 r. obdarzony tyt. *PG*⁴⁶⁹², a w 1801 r. tyt. *RP*⁴⁶⁹³. Realizował mieszany typ kar. – podtyp kar. nauk. przer.

Jacek Kopijewski – 1798

Ur. się 30 I 1759 r. Jego rodzice to Marcin i Ewa Kopijewscy – z zamożnego mieszczaństwa. Na chrz. otrzymał imiona Paweł Ignacy. Pochodził z Łobzenicy⁴⁶⁹⁴. 22 IX 1774 r. przyjął w Kościanie habit z rąk o. Felicjana Kłobukowskiego – lek. teol. mis. W zak. przyjął imię Jacek⁴⁶⁹⁵. 18 I 1775 r. na I wot. otrzymał 7 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli lek. teol. mis. Felicjan Kłobukowski oraz wik. kościański Wit Kuchnowski⁴⁶⁹⁶. 30 IV 1775 r. na II wot. otrzymał komplet 10 gł. za, co poświadczyli gw. kościański Urban Kolankiewicz oraz spow. Ignacy Brytman⁴⁶⁹⁷. 21 IX 1775 r. na III wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczyli mistrz now. Ignacy Fahll oraz wik. kościański Wit Kuchnowski⁴⁶⁹⁸. 22 IX 1775 r. złożył w Kościanie prof. na ręce o. Felicjana Kłobukowskiego – lek. teol. mist., co poświadczył o. Ignacy Fahll – mistrz now.⁴⁶⁹⁹. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁴⁷⁰⁰. 13 VII 1782 r. wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie uzyskał 43,5 punk na 60 możliwych. Był to średni wynik, zapewniający jednak możliwość ponownego wzięcia udziału w konk.⁴⁷⁰¹. Wbrew zasadom jednak został wkrótce lek. fil., być może ze względu na braki kadrowe, ale nie zrealizował pełnego 6-letniego kursu. W l. 1782-1785 lek. fi. w Łowiczu⁴⁷⁰². Potem przeniesiony na stanowiska kazn. W l. 1785-1786 kazn. zw. w Górcie Klasztornej⁴⁷⁰³, a w l. 1786-1788 kazn. zw. w Łęczycy⁴⁷⁰⁴. W 1798 r. był kazn. zw. w Toruniu,

---

Stąd wnoszę, że do konwentu łowieckiego musiał trafić w 1798 roku, a w liście z 1803 roku jest adnotacja, że w Łowiczu przebywał od 5 lat (Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 70r).

⁴⁶⁹⁰Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 79v.

⁴⁶⁹¹APBK, sygn. XXVI-1, s. 295.

⁴⁶⁹²Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 82v.

⁴⁶⁹³Ibidem, k. 98v.

⁴⁶⁹⁴APBK, sygn. S-po-1, s. 124-125.

⁴⁶⁹⁵Ibidem.

⁴⁶⁹⁶Ibidem, s. 378.

⁴⁶⁹⁷Ibidem, s. 379.

⁴⁶⁹⁸Ibidem, s. 380.

⁴⁶⁹⁹Ibidem, s. 239.

⁴⁷⁰⁰Ibidem, s. 175.

⁴⁷⁰¹APBK, sygn. W-7, s. 1087-1088.

⁴⁷⁰²Ibidem, s. 1100, 1118.

⁴⁷⁰³Ibidem, s. 1144.

bowiem 29 VII 1798 r. jako kazn. zw. i promotor bracki był obecny podczas kanonicznej elekcji władz toruńskiego Bractwa św. Anny⁴⁷⁰⁵. Spis z 1803 r. wymienia go jako kazn. świąt. w Lubawie⁴⁷⁰⁶. Zm. 4 XI 1812 r. w Zamartem⁴⁷⁰⁷. W 1804 r. obdarzony tyt. *PG*⁴⁷⁰⁸. Realizował mieszany typ kar. – podtyp kar. nauk. przer.

Bernardyn Raliński – 1799

10 VIII 1763 r. został ochrz. w kolegiacie w Uniejowie. Jego rodzice to Łukasz i Anna Rolińscy – mieszczenie. Na chrz. otrzymał imię Ignacy. Pochodził z Uniejowa⁴⁷⁰⁹. 20 V 1781 r. przyjął w Warszawie habit z rąk o. Benedykta Łapińskiego – mistrza now. W zak. przyjął imię Bernardyn. Miał wówczas 18 l. i wykształcenie na poziomie klasy poezji⁴⁷¹⁰. Przyjęte przezeń imię zak. jest z pewnością związane ze wstąpieniem do zak. we wsp. św. Bernardyna ze Sieny. 31 VIII 1781 r. na I wot. otrzymał komplet 20 gł. za, co poświadczili spow. kolegiacki Hipolit Pruski oraz mistrz now. Benedykt Łapiński⁴⁷¹¹. 19 II 1782 r. na II wot. otrzymał 20 gł. za, przy 3 gł. przeciw, co poświadczili kazn. zw. warsz. Daniel Mrozikiewicz oraz lek. teol. spek. Stanisław Fengler⁴⁷¹². 18 V 1782 r. na III wot. otrzymał komplet 21 gł. za, co poświadczili wik. warsz. Teodor Necki oraz spow. kolegiacki Hipolit Pruski⁴⁷¹³. 20 V 1782 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Benedykta Łapińskiego – mistrza now.⁴⁷¹⁴. Zamiar złożenia prof. potwierdził własnoręcznym podpisem 18 V tego roku⁴⁷¹⁵. W 1799 r. był kazn. zw. w Toruniu, bowiem 28 VII 1799 r. jako kazn. zw. i promotor bracki był obecny podczas kanonicznej elekcji władz toruńskiego Bractwa św. Anny⁴⁷¹⁶. Spis z 1803 r. wymienia go jako kazn. mis. w Kazimierzu Biskupim⁴⁷¹⁷. W 1808 r. na prośbę abp gnieźnieńskiego w Kazimierzu Biskupim powstał dom misji ludowych, a wśród 4 pref. misji

---

⁴⁷⁰⁴Ibidem, s. 1167.

⁴⁷⁰⁵AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 25v.

⁴⁷⁰⁶Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 80r.

⁴⁷⁰⁷APBK, sygn. XXVI-1, s. 603.

⁴⁷⁰⁸Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 108r.

⁴⁷⁰⁹AAW, sygn. 688, s. 75.

⁴⁷¹⁰Ibidem.

⁴⁷¹¹Ibidem, s. 233.

⁴⁷¹²Ibidem.

⁴⁷¹³Ibidem, s. 232.

⁴⁷¹⁴Ibidem, s. 175.

⁴⁷¹⁵Ibidem, s. 400.

⁴⁷¹⁶AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 25v.

⁴⁷¹⁷Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 77v.

znalazł się właśnie właśnie on⁴⁷¹⁸. Zm. 5 VIII 1811 r. we Wrześni jako pref. misji apostolskiej i tam został pochowany, należał jednak do klaszt. w Kazimierzu Biskupim⁴⁷¹⁹. W 1797 r. obdarzony tyt. *PG*⁴⁷²⁰, a w 1804 r. tyt. *RP*⁴⁷²¹. Realizował m. kar. kazn.

Idzi Szczypczyński – 1801

Jego rodzice to Michał i Helena Szczypczyńscy – mieszczenie. Na chrz. otrzymał imię Jan Chryzostom. Pochodził z Kobyлина⁴⁷²². 7 V 1781 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk o. Krescentego Schencka – mistrza now. W zak. przyjął imię Idzi⁴⁷²³. 28 VIII 1781 r. na I wot. otrzymał 16 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli kazn. zw. pozn. Manswet Sykuterski oraz spow. siostr ber. Bernardyn Czyżewski⁴⁷²⁴. 20 XII 1781 r. na II wot. otrzymał 20 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli lek. teol. spek. Elekt Jabłoński oraz kazn. zw. pozn. Manswet Sykuterski⁴⁷²⁵. 6 V 1782 r. na III wot. otrzymał 14 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli kazn. zw. pozn. Manswet Sykuterski oraz spow. siostr ber. Bernardyn Czyżewski⁴⁷²⁶. 9 V 1782 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Wita Kuchnowskiego – mistrza now.⁴⁷²⁷. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁴⁷²⁸. W 1801 r. był kazn. zw. w Toruniu, bowiem 26 VII 1801 r. jako kazn. zw. i promotor bracki asystował przy kanonicznej elekcji władz toruńskiego Bractwa św. Anny⁴⁷²⁹. Spis z 1803 r. wymienia go jako kazn. paraf. w Toruniu⁴⁷³⁰. Zm. 10 III 1807 r. w Bydgoszczy. W 1800 r. obdarzony tyt. *PG*⁴⁷³¹, a w 1806 r. tyt. *RP*⁴⁷³². Realizował m. kar. kazn.

---

⁴⁷¹⁸Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 114r.

⁴⁷¹⁹APBK, sygn. XXVI-1, s. 421.

⁴⁷²⁰Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 82v.

⁴⁷²¹Ibidem, k. 108r.

⁴⁷²²APBK, sygn. S-po-1, s. 138.

⁴⁷²³Ibidem.

⁴⁷²⁴Ibidem, s. 391.

⁴⁷²⁵Ibidem, s. 392.

⁴⁷²⁶Ibidem.

⁴⁷²⁷Ibidem, s. 246.

⁴⁷²⁸Ibidem, s. 178.

⁴⁷²⁹AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 26v.

⁴⁷³⁰Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 79v.

⁴⁷³¹Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 94r.

⁴⁷³²Ibidem, k. 111r.

Leopold Pawlicki – 1803

Został ochrz. 26 X 1764 r. Jego rodzice to Paweł i Regina Pawliccy. Na chrz. otrzymał imię Jan. Pochodził ze wsi Korytnica⁴⁷³³. 14 XI 1783 r. przyjął habit w Poznaniu z rąk o. Hipolita Pruskiego – mistrza now. W zak. przyjął imię Leopold⁴⁷³⁴. Przyjęte przezeń imię zak. jest z pewnością związane ze wstąpieniem do zak. w przeddzień wsp. św. Leopolda. 16 XI 1784 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Hipolita Pruskiego – mistrza now.⁴⁷³⁵. Potwierdził to własnoręcznym podpisem⁴⁷³⁶. Spis z 1803 r. wymienia go jako kazn. zw. w Toruniu⁴⁷³⁷. Zm. 15 IV 1810 r. w Barczewie⁴⁷³⁸. W 1803 r. obdarzony tyt. *PG*⁴⁷³⁹. Realizował m. kar. kazn.

Jan z Dukli Ciesielski – 1804

Ur. się 10 II 1777 r. Jego rodzice to Jan i Agnieszka Ciesielscy – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Wawrzyniec. Został ochrz. w kościele paraf. w Raciążu⁴⁷⁴⁰. 7 VII 1796 r. przyjął w now. warsz. habit z rąk o. Rocha Haushaltera – mistrza now. W zak. przyjął imię Jan z Dukli⁴⁷⁴¹. Przyjęte przezeń imię zak. jest z pewnością związane ze wstąpieniem do zak. w przeddzień wspomnienia św. Jana z Dukli. 14 XI 1796 r. na I wot. otrzymał 15 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli lek. jub. Karol Jaworski oraz lek. jub. Franciszek Szumowski⁴⁷⁴². 26 IV 1797 r. na II wot. otrzymał komplet 10 lub 11 g. za, co poświadczyli lek. jub. Karol Jaworski oraz spow. sióstr bernardynek Marian Lamsheft⁴⁷⁴³. 10 VII 1797 r. na III wot. otrzymał 9 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli spow. sióstr bernardynek Marian Lamsheft oraz kazn. kolegiacki Bonawentura Meszczyński⁴⁷⁴⁴. 11 VII 1797 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Rocha Haushaltera – mistrza now.⁴⁷⁴⁵. Zamiar złożenia prof. potwierdził własnoręcznym podpisem 10 VII tego roku⁴⁷⁴⁶. Spis z

---

⁴⁷³³ APBK, sygn. S-po-1, s. 141.

⁴⁷³⁴ Ibidem.

⁴⁷³⁵ Ibidem, s. 249.

⁴⁷³⁶ Ibidem, s. 179.

⁴⁷³⁷ Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 79v.

⁴⁷³⁸ APBK, sygn. XXVI-1, s. 199.

⁴⁷³⁹ Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 103r.

⁴⁷⁴⁰ AAW, sygn. 688, s. 98.

⁴⁷⁴¹ Ibidem.

⁴⁷⁴² Ibidem, s. 211.

⁴⁷⁴³ Ibidem, s. 210.

⁴⁷⁴⁴ Ibidem.

⁴⁷⁴⁵ Ibidem, s. 190.

1803 r. wymienia go jako kazn. zw. w Barczewie⁴⁷⁴⁷. W 1804 r. był z kolei kazn. zw. w Toruniu, bowiem 29 VII 1804 r. jako promotor bracki był obecny przy kanonicznej elekcji władz toruńskiego Bractwa św. Anny⁴⁷⁴⁸. Pod koniec życia ponownie kazn. zw. w Barczewie⁴⁷⁴⁹. Zm. 16 V 1816 r. w Barczewie na stanowisku kazn.⁴⁷⁵⁰. Nekrolog podaje, że korzystał z tyt. *PG*⁴⁷⁵¹.

Cherubin Jakubowski – 1805

Nie znamy jego pochodzenia. Można przypuszczać, że przyjął habit w now. skępskim, skoro zachowane w pełni akta now. warsz. i pozn. o nim nie wspominają. 29 VII 1805 r. jako kazn. zw. i promotor bracki asystował przy kanonicznej elekcji władz toruńskiego Bractwa św. Anny⁴⁷⁵². Pod koniec życia gw. w Kościanie⁴⁷⁵³. Zm. 26 XI 1820 r. w Kościanie na stanowisku gw.⁴⁷⁵⁴. W 1815 r. obdarzony tyt. *PG*⁴⁷⁵⁵. Realizował m. kar. kazn.

Antoni Modrzewski – 1806

Został ochrz. 15 VII 1753 r. Jego rodzice to Jan i Marianna Modrzewscy – szlachcice. Na chrz. otrzymał imię Jakub. Został ochrz. w kościele prepozyckim w Brześciu Litewskim⁴⁷⁵⁶. 12 VI 1781 r. przyjął habit w Warszawie z rąk o. Benedykta Łapińskiego – mistrza now. W zak. przyjął imię Antoni. Miał wówczas 28 l. i wyksz. na poziomie klasy ret.⁴⁷⁵⁷. 22 X 1781 r. na I wot. otrzymał komplet 20 gł. za, co poświadczyli były prow. Archanioł Sztemborski oraz lek. jub. Marian Theen⁴⁷⁵⁸. 19 II 1782 r. na II wot. otrzymał komplet 23 gł. za, co poświadczyli kazn. zw. warsz. Daniel Mrozikiewicz oraz lek. teol. spek. Stanisław Fengler⁴⁷⁵⁹. 12 VI 1782 r. na III wot.

---

⁴⁷⁴⁶Ibidem, s. 409.

⁴⁷⁴⁷Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 80r.

⁴⁷⁴⁸AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 27v.

⁴⁷⁴⁹Patrz niżej.

⁴⁷⁵⁰APBK, sygn. XXVI-1, s. 261.

⁴⁷⁵¹Ibidem.

⁴⁷⁵²AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 28v.

⁴⁷⁵³APBK, sygn. XXVI-1, s. 647.

⁴⁷⁵⁴Ibidem.

⁴⁷⁵⁵Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 133r.

⁴⁷⁵⁶AAW, sygn. 688, s. 75.

⁴⁷⁵⁷Ibidem.

⁴⁷⁵⁸Ibidem, s. 233.

⁴⁷⁵⁹Ibidem.

otrzymał komplet 20 gł. za, co poświadczili wik. warsz. Teodor Necki oraz spow. kolegiacki Hipolit Pruski⁴⁷⁶⁰. 12 VI 1782 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Mariana Fiali – penitencjarza w kaplicy bł. Władysława z Gielniowa⁴⁷⁶¹. Zamiar złożenia prof. wyraził własnoręcznym podpisem 12 VI tego r.⁴⁷⁶². Spis z 1803 r. wymienia go jako kazn. paraf. w Świeciu nad Wisłą⁴⁷⁶³. W 1806 r. był z kolei kazn. zw. w Toruniu, bowiem 27 VII 1806 r. jako kazn. zw. i promotor bracki asystował przy kanonicznej elekcji władz toruńskiego Bractwa św. Anny⁴⁷⁶⁴. Pod koniec życia kazn. zw. w Świeciu nad Wisłą⁴⁷⁶⁵. Zm. 3 IV 1808 r. w Świeciu nad Wisłą na stanowisku kazn. zw.⁴⁷⁶⁶. W 1800 r. obdarzony tyt. *PG*⁴⁷⁶⁷. Realizował m. kar. kazn.

Kazimierz Rynkowski – 1811

Nie znamy jego pochodzenia. Można przypuszczać, że przyjął habit w now. skępskim, skoro zachowane w pełni akta now. warsz. i pozn. o nim nie wspominają. Spis z 1803 r. wymienia go jako wik. oraz kazn. świąt. w Piotrkowie Trybunalskim⁴⁷⁶⁸. W 1811 r. był kazn. zw. w Toruniu, bowiem w dn. 28 VII 1811 r. jako kazn. zw. i promotor bracki asystował przy kanonicznej elekcji władz toruńskiego Bractwa św. Anny⁴⁷⁶⁹. Zm. 10 IV 1820 r. w Warcie⁴⁷⁷⁰. W 1801 r. obdarzony tyt. *PG*⁴⁷⁷¹. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z org.-spow.

Ludwik Maykowski – 1814-1816

21 XII 1762 r. został ochrz. w kościele paraf. w Wągrowcu. Jego rodzice to Szymon i Regina Maykowscy – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Tomasz. Pochodził z Wągrowca⁴⁷⁷². 10 XI 1779 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk o. Benedykta Łapińskiego – mistrza now. W zak. przyjął

---

⁴⁷⁶⁰Ibidem, s. 232.

⁴⁷⁶¹Ibidem, s. 176.

⁴⁷⁶²Ibidem, s. 400.

⁴⁷⁶³Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 78r.

⁴⁷⁶⁴AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 29r.

⁴⁷⁶⁵Patrz niżej.

⁴⁷⁶⁶APBK, sygn. XXVI-1, s. 175.

⁴⁷⁶⁷Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 94r.

⁴⁷⁶⁸Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 80v.

⁴⁷⁶⁹AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 29v.

⁴⁷⁷⁰APBK, sygn. XXVI-1, s. 189.

⁴⁷⁷¹Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 98v.

⁴⁷⁷²Ibidem, s. 133.

imię Ludwik. Miał wówczas 17 l. i wyksz. na poziomie klasy poezji. Przybył w najuboższym stroju⁴⁷⁷³. 25 II 1780 r. na I wot. otrzymał komplet 21 gł. za, co poświadczili lek. teol. spek. Stanisław Fengler oraz spow. sióstr bernardynek Kazimierz Wołkowski⁴⁷⁷⁴. 12 VII 1780 r. na II wot. otrzymał komplet 14 gł. za, co poświadczili wik. pozn. Marcjan Fuug oraz spow. sióstr bernardynek Kazimierz Wołkowski⁴⁷⁷⁵. 9 XI 1780 r. na III wot. otrzymał komplet 17 gł. za, co poświadczili gw. i kust. pozn. Franciszek Miaskowski oraz kazn. zw. pozn. Manswet Sykuterski⁴⁷⁷⁶. 10 XI 1780 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Krescentego Schencka – mistrza now.⁴⁷⁷⁷. Potwierdził to własnoręcznym podpisem⁴⁷⁷⁸. Spis z 1803 r. wymienia go jako kazn. świąt. w Łowiczu oraz należącego do tej wspólnoty kazn. paraf. w Sobocie⁴⁷⁷⁹. Przynajmniej w l. 1814-1816 był kazn. zw. w Toruniu. W dn. 28 VII 1814 r., 30 VII 1815 r. oraz 28 VII 1816 r. był obecny jako kazn. zw. i promotor bracki podczas kanonicznych elekcji władz toruńskiego Bractwa św. Anny⁴⁷⁸⁰. Nieznana jest data i miejsce jego śmierci. W 1798 r. obdarzony tyt. *CE*⁴⁷⁸¹, w 1800 r. tyt. *PG*⁴⁷⁸², a w 1804 r. tyt. *RP*⁴⁷⁸³.

Erazm Rojewski – 1817

Ur. się 8 VIII 1773 r. Jego rodzice to Franciszek i Dorota Rojewscy. Na chrz. otrzymał imię Kajetan. Został ochrz. w parafii w Tyliczu⁴⁷⁸⁴. 24 XI 1795 r. przyjął w Warszawie habit z rąk o. Rocha Haushaltera – mistrza now. W zak. przyjął imię Erazm⁴⁷⁸⁵. Przyjęte przezeń imię zak. jest z pewnością związane ze wstąpieniem do zak. w przeddzień wsp. św. Erazma z Antiochii. 2 IV 1796 r. na I wot. otrzymał 13 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczili były prow. Władysław Rostki oraz lek. teol. spek. Marian Dobrowolski⁴⁷⁸⁶. 12 IX 1796 r. na II wot. otrzymał 16 gł. za, przy 2 gł.

---

⁴⁷⁷³Ibidem.

⁴⁷⁷⁴Ibidem, s. 388-389.

⁴⁷⁷⁵Ibidem, s. 389.

⁴⁷⁷⁶Ibidem, s. 390.

⁴⁷⁷⁷Ibidem, s. 245.

⁴⁷⁷⁸Ibidem, s. 177.

⁴⁷⁷⁹Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 79v.

⁴⁷⁸⁰AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 30r-v.

⁴⁷⁸¹Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 86v.

⁴⁷⁸²Ibidem, k. 94r.

⁴⁷⁸³Ibidem, k. 108r.

⁴⁷⁸⁴AAW, sygn. 688, s. 97.

⁴⁷⁸⁵Ibidem.

⁴⁷⁸⁶Ibidem, s. 212-213.

przeciw, co poświadczili lek. teol. spek. Marian Dobrowolski oraz lek. jub. Karol Jaworski⁴⁷⁸⁷. 22 XI 1796 r. na III wot. otrzymał 13 gł. za, przy 4 gł. przeciw, co poświadczyli były prowin. Władysław Rostki oraz lek. teol. spek. Marian Dobrowolski⁴⁷⁸⁸. 28 XI 1796 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Rocha Haushaltera – mistrza now.⁴⁷⁸⁹. Zamiar złożenia prof. potwierdził własnoręcznym podpisem 22 XI tego roku⁴⁷⁹⁰. Spis z 1803 r. wymienia go jako spow. w Łęczycy⁴⁷⁹¹. W 1817 r. według spisu przygotowanego dla władz pruskich kazn. zw. w Toruniu⁴⁷⁹². Spis z 1827 r. wymienia go jako gw. w Ratowie⁴⁷⁹³. Spis z 1836 r. wymienia go jako gw. w Przasnyszu⁴⁷⁹⁴. Spis z 1845 r. wymienia go zaś jako def. akt. prow. z kadencją na l. 1845-1848 zamieszkałego w klaszt. w Kazimierzu Biskupim⁴⁷⁹⁵. Zm. 16 IX 1853 ro. w Kazimierzu Biskupim w wieku 80 l.⁴⁷⁹⁶. W 1827 r. posiadał już tyt. *PG* oraz *RP*⁴⁷⁹⁷, a w 1845 r. tyt. *ARP*⁴⁷⁹⁸. Jako były def. akt. prow. korzystał z godności *DH*.

Aleksander Weldowski – 1820

Ur. w 1787 r., pochodził z Tczewa. Do zakonu wstąpił 13 III 1805 r. Spis zakonników z 1820 r. wymienia go jako kazn. w Toruniu⁴⁷⁹⁹. Nie udało się odnaleźć jego nekrologu. Realizował m. kar. kazn.

---

⁴⁷⁸⁷Ibidem, s. 212.

⁴⁷⁸⁸Ibidem, s. 211.

⁴⁷⁸⁹Ibidem, s. 189.

⁴⁷⁹⁰Ibidem, s. 209.

⁴⁷⁹¹Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 80v.

⁴⁷⁹²APG, Rejencja w Kwidzynie, sygn. 4714, s. 2.

⁴⁷⁹³APBK, sygn. W-10, s. 477.

⁴⁷⁹⁴ADP, Bernardyni, Tabula Patrum ac Fratrum Almae Provinciae Sanctae Mariae Angelorum 1836, bez paginacji.

⁴⁷⁹⁵ADP, Bernardyni, Tabula Patrum ac Fratrum Almae Provinciae Sanctae Mariae Angelorum 1845, bez paginacji.

⁴⁷⁹⁶APBK, sygn. XXVI-1, s. 505.

⁴⁷⁹⁷APBK, sygn. W-10, s. 477.

⁴⁷⁹⁸ADP, Bernardyni, Tabula Patrum ac Fratrum Almae Provinciae Sanctae Mariae Angelorum 1845, bez paginacji.

⁴⁷⁹⁹APT, AMT, C, syng. 4570, s. 126-127.

Kaznodzieje niemieccy w Toruniu

Dominik Wessel⁴⁸⁰⁰ – 1725-1726

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne w 1710 r. przyjął habit w now. dla kustodii warsz. W 1711 r. złożył w kustodii warsz. prof.⁴⁸⁰¹. W l. 1719-1720 był kazn. niem. we Wschowie⁴⁸⁰². W l. 1725-1726 spotykamy go jako kazn. niem. w Toruniu⁴⁸⁰³. W l. 1726-1728 pełnił funkcję gw. *in casum*⁴⁸⁰⁴. W l. 1728-1729 ponownie był kazn. niem. w Toruniu⁴⁸⁰⁵. W r. 1731 został powołany na funkcję kazn. zw. w Stoczku Klasztornym⁴⁸⁰⁶ oraz gw. *in casum*⁴⁸⁰⁷. Trudno stwierdzić, czy objął faktycznie urząd kazn. w Stoczku Klasztornym. Zm. bowiem 13 XII 1731 r. w Kadynach⁴⁸⁰⁸. Obdarzony w 1728 r. tyt. *PG*⁴⁸⁰⁹. Realizował m. kar. kazn.

Franciszek Human⁴⁸¹⁰ – 1726-1728

Ur. w 1699 lub 1700 r.⁴⁸¹¹. Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 4 X 1717 r. przyjął w now. ber. w Skępem habit. 4 X 1718 r. złożył w Skępem prof.⁴⁸¹². Jego imię zak. wydaje się być związane z przyjęciem przezeń habitu we wsp. św. Franciszka z Asyżu. W 1720 r. studiował fil. w Bydgoszczy. 23 II 1720 r. jako członek konwentu bydgoskiego przyjął we Włocławku z rąk bp pomocniczego kujawskiego Wojciecha Ignacego Bardzińskiego pierwszą tonsurę i 4 święcenia mniejsze⁴⁸¹³. W l. 1725-1726 kazn. niem. w Poznaniu⁴⁸¹⁴. W l. 1726-1728 pełnił funkcję kazn. niem. w Toruniu⁴⁸¹⁵. 7 VI 1728 r. był obecny przy podpisywaniu kontraktu pomiędzy klaszt. a

---

⁴⁸⁰⁰W źródłach jako Dominicus Wessel.

⁴⁸⁰¹APBK, sygn. W-6, s. 80.

⁴⁸⁰²APBK, sygn. W-7, s. 240.

⁴⁸⁰³Ibidem, s. 342.

⁴⁸⁰⁴Ibidem, s. 358.

⁴⁸⁰⁵APBK, sygn. W-6, s. 386.

⁴⁸⁰⁶APBK, sygn. W-7, s. 437.

⁴⁸⁰⁷Ibidem, s. 435.

⁴⁸⁰⁸APBK, sygn. XXVI-1, s. 681.

⁴⁸⁰⁹APBK, sygn. W-7, s. 393.

⁴⁸¹⁰W źródłach jako Franciscus Human.

⁴⁸¹¹Rok narodzin oparty na adnotacji o wieku w chwili śmierci – patrz niżej.

⁴⁸¹²APBK, sygn. W-6, s. 328.

⁴⁸¹³ADWł, ABSWŁP 8 (98cz), k. 77r.

⁴⁸¹⁴APBK, sygn. W-7, s. 341.

⁴⁸¹⁵APBK, sygn. W-6, s. 698.

snycerzem Karolem Eglauerem i stolarzem Andrzejem Wrońskim na wykonanie ołtarzy św. Barbary i św. Józefa⁴⁸¹⁶. W l. 1728-1729 kazn. niem. w Stoczku Klasztornym⁴⁸¹⁷. Powrócił następnie do Torunia, gdzie w l. 1729-1732 sprawował po raz wtóry funkcję kazn. niem.⁴⁸¹⁸. W l. 1731-1732 łączył ją z funkcją gw. *in casum*⁴⁸¹⁹. W l. 1732-1734 kazn. zw. w Kadynach⁴⁸²⁰, a w l. 1734-1735 mistrz now. w Skępem⁴⁸²¹ oraz gw. *in casum*⁴⁸²². W l. 1735-1737 kazn. zw. w Stoczku Klasztornym⁴⁸²³. W l. 1737-1738 pełnił funkcję gw. w Stoczku Klasztornym⁴⁸²⁴. W l. 1738-1741 wik. w Górcie Klasztornej⁴⁸²⁵. W l. 1743-1746 po raz trzeci kazn. niem. w Toruniu⁴⁸²⁶. Wreszcie w l. 1749-1750 po raz czwarty kazn. niem. w Toruniu⁴⁸²⁷. Zm. 23 I 1773 r. w Turowie, w 74. r. życia, w 56. r. życia zak., pochowany został w kościele ber. w Lubawie⁴⁸²⁸. Obdarzony w 1731 r. tyt. *PG*⁴⁸²⁹. Realizował mieszany typ kar., podtyp łączący funkcje kazn. z org.-spow.

Dominik Wessel – 1728-1729

Także kazn. niem. w Toruniu w l. 1725-1726 – patrz wyżej.

Franciszek Human – 1729-1732

Także kazn. niem. w Toruniu w l. 1726-1728 – patrz wyżej.

---

⁴⁸¹⁶APT, Klasztor franciszkanów-bernardynów, sygn. 6, s. 57-58.

⁴⁸¹⁷APBK, sygn. W-7, s. 387.

⁴⁸¹⁸Ibidem, s. 404, 437.

⁴⁸¹⁹Ibidem, s. 435.

⁴⁸²⁰Ibidem, s. 453.

⁴⁸²¹Ibidem, s. 489.

⁴⁸²²Ibidem, s. 487.

⁴⁸²³Ibidem, s. 507.

⁴⁸²⁴Ibidem, s. 528.

⁴⁸²⁵Ibidem, s. 547.

⁴⁸²⁶Ibidem, s. 612, 630.

⁴⁸²⁷Ibidem, s. 676.

⁴⁸²⁸APBK, sygn. XXVI-1, s. 45.

⁴⁸²⁹APBK, sygn. W-7, s. 443.

Franciszek Elert⁴⁸³⁰ – 1735-1737

Ur. w 1686 lub 1687 r.⁴⁸³¹. Pochodził z Fromborka na Warmii. 23 X 1709 r. złożył w Kadynach prof.⁴⁸³². Został wpisany na listę now., którzy złożyli prof. w kustodii warsz.⁴⁸³³. W l. 1719-1720 kazn. niem. w Poznaniu⁴⁸³⁴. W r. 1720 powołany na kazn. niem. w Grodzisku Wielkopolskim⁴⁸³⁵ oraz gw. *in casum*⁴⁸³⁶. Poza kap. musiał zostać powołany na gw. we Wschowie, na kap. bowiem w 1722 r. w Kościanie jako gw. wschowski posługiwał jako furtian⁴⁸³⁷. W l. 1722-1723 dalej gw. we Wschowie⁴⁸³⁸. Wg Wojciecha Zawadzkiego 26 VII 1724 r. wpisał się do Bractwa św. Anny w Kadynach⁴⁸³⁹. W l. 1725-1726 wik. w Ostrołęce⁴⁸⁴⁰. W l. 1726-1729 kazn. niem. w Bydgoszczy⁴⁸⁴¹. W l. 1729-1731 kazn. zw. w Stoczku Klasztornym na Warmii⁴⁸⁴². W l. 1731-1734 gw. *in casum*⁴⁸⁴³. W l. 1735-1737 kazn. niem. w Toruniu⁴⁸⁴⁴ oraz gw. *in casum*⁴⁸⁴⁵. W l. 1738-1741 wik. w Kaliszu⁴⁸⁴⁶, a w l. 1743-1746 wik. w Kadynach⁴⁸⁴⁷. Nie był już później powoływany na eksponowane stanowiska. Spis z 1762 r. wymienia go jako kapelana dworskiego, należącego do konwentu w Bydgoszczy⁴⁸⁴⁸. Zm. 8 IX 1770 r. w Kadynach, w 84 r. życia, w 62. r. życia zak.⁴⁸⁴⁹. Obdarzony w 1731 r. tyt. *CE*⁴⁸⁵⁰, a w 1735 r. tyt. *PG*⁴⁸⁵¹. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z org.-spow.

---

⁴⁸³⁰W źródłach jako Franciscus Elert.

⁴⁸³¹Rok narodzin oparty na adnotacji o wieku w chwili śmierci – patrz niżej.

⁴⁸³²W. Zawadzki, *Dzieje klasztoru...*, s. 173.

⁴⁸³³APBK, sygn. W-5, s. 1185.

⁴⁸³⁴APBK, sygn. W-7, s. 240.

⁴⁸³⁵Ibidem, s. 257.

⁴⁸³⁶Ibidem, s. 254.

⁴⁸³⁷APBK, sygn. W-6, s. 438.

⁴⁸³⁸APBK, sygn. W-7, s. 284.

⁴⁸³⁹W. Zawadzki, *Dzieje klasztoru...*, s. 173.

⁴⁸⁴⁰APBK, sygn. W-7, s. 343.

⁴⁸⁴¹APBK, sygn. W-6, s. 698; APBK, sygn. W-7, s. 386.

⁴⁸⁴²APBK, sygn. W-7, s. 404.

⁴⁸⁴³Ibidem, s. 435, 451.

⁴⁸⁴⁴Ibidem, s. 506.

⁴⁸⁴⁵Ibidem, s. 504.

⁴⁸⁴⁶Ibidem, s. 547.

⁴⁸⁴⁷Ibidem, s. 611, 630.

⁴⁸⁴⁸APBK, sygn. W-10, s. 375.

⁴⁸⁴⁹APBK, sygn. XXVI-1, s. 489.

⁴⁸⁵⁰APBK, sygn. W-7, s. 443.

⁴⁸⁵¹Ibidem, s. 509.

Bernardyn Kunegen⁴⁸⁵² – 1737-1738

Ur. w 1704 lub 1705 r.⁴⁸⁵³. Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 5 VI 1722 r. przyjął w now. skępskim habit. 5 VI 1723 r. złożył w now. ber. w Skępem prof.. Miał wówczas 18 l.⁴⁸⁵⁴. W l. 1731–1732 kazn. niem. w Poznaniu⁴⁸⁵⁵, a w l. 1732–1734 wik. w Kobylinie⁴⁸⁵⁶. W l. 1734–1735 wik. w Poznaniu⁴⁸⁵⁷. W l. 1737–1738 kazn. niem. w Toruniu⁴⁸⁵⁸. W l. 1738–1742 kazn. niem. w Świeciu nad Wisłą⁴⁸⁵⁹. Jako kazn. niem. w 1738 roku uwolnił z grzechu herezji nawracającego się na katolicyzm Jana Manegolda, a w 1740 r. Dawida Kochlera⁴⁸⁶⁰. W l. 1741–1742 także gw. *in casum*⁴⁸⁶¹. Zm. 20 V 1742 r. w Świeciu nad Wisłą na stanowisku kazn. niem.⁴⁸⁶². W 1741 r. obdarzony tyt. *CE*⁴⁸⁶³. Realizował mieszany typ kar. – podtyp kazn. niem.

Michał Ziwert⁴⁸⁶⁴ – 1738-1740

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 29 X 1716 r. przyjął w now. skępskim habit. 29 X 1717 r. złożył w now. ber. w Skępem prof.⁴⁸⁶⁵. W 1720 r. był stud. fil. w Bydgoszczy. 23 II 1720 r. jako członek konwentu bydgoskiego przyjął we Włocławku z rąk bp pomocniczego kujawskiego Wojciecha Ignacego Bardzińskiego pierwszą tonsurę i 4 święcenia mniejsze⁴⁸⁶⁶. W l. 1725–1728 kazn. niem. w Grodzisku⁴⁸⁶⁷. W l. 1728–1729 wik. w Kościanie⁴⁸⁶⁸. W l. 1729–1731 kazn. zw. w Kadynach⁴⁸⁶⁹. W l. 1731–1734 wik. w Stoczku Klasztornym⁴⁸⁷⁰. W l. 1734–1735 kazn. zw. w

---

⁴⁸⁵²W źródłach jako Bernardinus Kunegen, Bernardinus Kunegien, Bernardinus Kunegel.

⁴⁸⁵³Obliczone w oparciu o wiek w momencie profesji.

⁴⁸⁵⁴APBK, sygn. W-6, s. 612.

⁴⁸⁵⁵APBK, sygn. W-7, s. 436.

⁴⁸⁵⁶Ibidem, s. 454.

⁴⁸⁵⁷Ibidem, s. 487.

⁴⁸⁵⁸Ibidem, s. 531.

⁴⁸⁵⁹Ibidem, s. 547; AAP, sygn. AZ 3/7a, k. 22v; APBK, sygn. W-7, s. 582, 596.

⁴⁸⁶⁰APBK, sygn. W-64, s. 68.

⁴⁸⁶¹APBK, sygn. W-7, s. 594.

⁴⁸⁶²APBK, sygn. XXVI-1, s. 269. Jego stanowisko jest określone jako kaznodzieja parafialny niemiecki.

⁴⁸⁶³APBK, sygn. W-7, s. 585.

⁴⁸⁶⁴W źródłach jako Michael Zywert, Michael Siwert, Michael Ziwelt, Michael Siwelt.

⁴⁸⁶⁵APBK, sygn. W-6, s. 328.

⁴⁸⁶⁶ADWł, ABSWŁP 8 (98cz), k. 77r.

⁴⁸⁶⁷APBK, sygn. W-7, s. 341; APBK, sygn. W-6, s. 698.

⁴⁸⁶⁸APBK, sygn. W-7, s. 387.

⁴⁸⁶⁹Ibidem, s. 404.

Stoczku Klasztornym⁴⁸⁷¹. W l. 1735–1738 kazn. niem. w Świeciu⁴⁸⁷². Jako kazn. niem. uwolnił z grzechu herezji w 1735 r. wyrzekającą się luteranizmu niejaką Gertrudę, w 1736 r. nawracającą się na katolicyzm Annę Marię Hilzen, w 1737 r. przyjmującego wiarę katolicką Jana Purchana i w 1738 r. wyrzekającego się luteranizmu Jana Lidlamilera⁴⁸⁷³. W 1738 r. powołany na kazn. niem. w Toruniu⁴⁸⁷⁴ oraz gw. *in casum*⁴⁸⁷⁵. Poza kap. musiał zostać przeniesiony na stanowisko gw. w Widawie, na tym urzędzie bowiem zm.⁴⁸⁷⁶. Zm. 7 VIII 1740 r. w Widawie na stanowisku gw.⁴⁸⁷⁷. W 1738 r. obdarzony tyt. *PG*⁴⁸⁷⁸. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z org.-spow.

Melchior Szpring⁴⁸⁷⁹ – 1741

Nie znamy jego pochodzenie. Można przypuszczać, że 4 I 1726 r. przyjął habit w now. ber. w Skępem. 4 I 1727 r. złożył tam prof.⁴⁸⁸⁰. Można przypuszczać, że jego imię zak. jest związane z przyjęciem przezeń habitu w pobliżu Uroczystości Trzech Króli. W l. 1735-1739/1741 kazn. niem. w Bydgoszczy⁴⁸⁸¹. W l. 1735, 1736, 1738 i 1739 dokonały się za jego sprawą w Bydgoszczy

---

⁴⁸⁷⁰Ibidem, s. 438, 454.

⁴⁸⁷¹Ibidem, s. 488.

⁴⁸⁷²Ibidem, s. 506, 531. W tym w latach 1737–1738 kaznodzieja niemiecki parafialny – niezależnie od ówczesnego kaznodziei parafialnego w Świeciu Izzydora Brzeźnickiego (APBK, sygn. W-7, s. 531).

⁴⁸⁷³APBK, sygn. W-64, s. 68.

⁴⁸⁷⁴APBK, sygn. W-7, s. 547.

⁴⁸⁷⁵Ibidem, s. 546.

⁴⁸⁷⁶APBK, sygn. XXVI-1, s. 425.

⁴⁸⁷⁷Ibidem.

⁴⁸⁷⁸APBK, sygn. W-7, s. 550.

⁴⁸⁷⁹W źródłach jako: Melchior Szpring, Melchior Spring, Melchior Szprenk, Melchior Spreng i Melchior Tyrolski. Imię Melchior nie pojawia się często w aktach prowincji. Jest w aktach profesji Melchior Szpring APBK, sygn. W-6, s. 825), nie ma Melchiora Tyrolskiego. W aktach zgonów nie ma z kolei Melchiora Szpringa, jest natomiast Melchior Tyrolski (APBK, sygn. XXVI-1, s. 73). Początkowo w aktach kapituł obecny jest Melchior Szpring. Melchior Tyrolski pojawia się po raz pierwszy na tej kapitule, na której po raz pierwszy nie ma Szpringa (kapituła z 1744 roku – APBK, sygn. W-7, s. 630). Melchior Tyrolski wkrótce po pierwszym pojawieniu się w aktach bywa regularnie powoływany na gwardiana *in casum*, co jest charakterystyczne dla doświadczonych i starszych zakonników. Biorąc powyższe pod uwagę, uznałem, że Szpring i Tyrolski to jedna i ta sama osoba. Szpring byłoby tu nazwiskiem, a Tyrolski zapewne określeniem pochodzenia.

⁴⁸⁸⁰APBK, sygn. W-6, s. 825.

⁴⁸⁸¹APBK, sygn. W-39, s. 229; APBK, sygn. W-7, s. 531, 547. W roku 1737 nie ma adnotacji, że był kaznodzieją niemieckim, ale biorąc pod uwagę fakt, że taka adnotacja pojawia się pod rokiem 1738 i że stałą praktyką było powoływanie kaznodziejów niemieckich w Bydgoszczy, uznać należy, że powołania właśnie na tę funkcję dotyczy

konwersje na katolicyzm⁴⁸⁸². W r. 1741 kazn. niem. w Toruniu⁴⁸⁸³, a w l. 1743-1744 kazn. niem. w Grodzisku Wielkopolskim⁴⁸⁸⁴. W l. 1744-1747 kazn. niem. we Wschowie⁴⁸⁸⁵, w l. 1746-1749⁴⁸⁸⁶ oraz ponownie 1750-1753 także gw. *in casum*⁴⁸⁸⁷. Zm. 6 II 1759 r. w Brzostkowie, pochowany w Koźminie⁴⁸⁸⁸. Obdarzony w 1741 r. tyt. *PG*⁴⁸⁸⁹. Realizował m. kar. kazn.

Ignacy Holtz⁴⁸⁹⁰ – 1741-1743

Z całą pewnością tożsamy z Janem Holtzem, który w 1719 r. zapisał się do Sodalicii Mariańskiej w Reszlu. Georg Lühr ustalił, że rodzice owego sodalisa to Kazimierz i Małgorzata Holtzowie; został ochrz. 18 XII 1707 r. Ponadto w albumie odnotowano, że był uczniem klasy infimy, pochodził z Bisztyńka i został później bernardynem⁴⁸⁹¹. Zapewne 20 VIII 1724 r. przyjął habit w now. skępskim. Prof. złożył 20 VIII 1725 roku w now. w Skępem⁴⁸⁹². W l. 1731-1732 kazn. niem. w Grodzisku Wielkopolskim⁴⁸⁹³. W l. 1732-1735 kazn. niem. w Bydgoszczy⁴⁸⁹⁴. W l. 1735-1737 wik. w Widawie⁴⁸⁹⁵. W l. 1737-1738 kazn. w Stoczku Klasztornym⁴⁸⁹⁶. W l. 1741-1743 kazn. niem. w Toruniu⁴⁸⁹⁷. W l. 1743-1746 kazn. w Kadynach⁴⁸⁹⁸. W l. 1741-1744 dodatkowo gw. *in casum*⁴⁸⁹⁹. W l. 1746-1749 wik. w Nowem nad Wisłą⁴⁹⁰⁰. W l. 1747-1749 ponownie gw. *in*

---

zapis z roku 1737.

⁴⁸⁸² APBK, sygn. W-39, s. 229-230.

⁴⁸⁸³ APBK, sygn. W-7, s. 582.

⁴⁸⁸⁴ Ibidem, s. 612.

⁴⁸⁸⁵ Ibidem, s. 630, 646.

⁴⁸⁸⁶ Ibidem, s. 644, 656.

⁴⁸⁸⁷ Ibidem, s. 690, 711.

⁴⁸⁸⁸ APBK, sygn. XXVI-1, s. 73.

⁴⁸⁸⁹ APBK, sygn. W-7, s. 585.

⁴⁸⁹⁰ W źródłach jako Ignatius Holtz.

⁴⁸⁹¹ *Die Schüler des Rösseler Gymnasiums...* Bd. 16: 1910, H. 46-48, s. 195. Jedynym bernardynem z interesującego nas okresu, noszącym to nazwisko, był właśnie Ignacy Holtz.

⁴⁸⁹² APBK, sygn. W-6, s. 825.

⁴⁸⁹³ APBK, sygn. W-7, s. 437.

⁴⁸⁹⁴ Ibidem, s. 452, 488.

⁴⁸⁹⁵ Ibidem, s. 505.

⁴⁸⁹⁶ Ibidem, s. 531.

⁴⁸⁹⁷ Ibidem, s. 597.

⁴⁸⁹⁸ Ibidem, s. 612, 631.

⁴⁸⁹⁹ Ibidem, s. 594, 609.

⁴⁹⁰⁰ Ibidem, s. 646, 659.

*casum*⁴⁹⁰¹. W l. 1749-1750 wik. w Bydgoszczy⁴⁹⁰². Zm. 5 XII 1750 r. w Barczewie⁴⁹⁰³. Obdarzony w 1741 r. tyt. *CE*⁴⁹⁰⁴, a w r. 1743 tyt. *PG*⁴⁹⁰⁵. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z org.-spow.

Franciszek Human -1743-1746

Także kazn. niem. w Toruniu w l. 1729-1732 – patrz wyżej.

Franciszek Human – 1749-1750

Także kazn. niem. w Toruniu w l. 1743-1746 – patrz wyżej.

Apolinary Rynkiewicz – 1750-1752

Także wik. w Toruniu w l. 1758-1761 – patrz wyżej.

Archaniol Folxdorff⁴⁹⁰⁶ – 1752-1755

Ur. w 1706 lub 1707 r.⁴⁹⁰⁷. Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne w 1742 r. przyjął w now. skępskim habit. W 1743 r. złożył w now. ber. w Skępem prof.⁴⁹⁰⁸. W l. 1750-1752 kazn. niem. we Wschowie⁴⁹⁰⁹, a w l. 1752-1755 kazn. niem. w Toruniu⁴⁹¹⁰. W l. 1755-1756 kazn. zw. w Stoczku

---

⁴⁹⁰¹Ibidem, s. 655.

⁴⁹⁰²Ibidem, s. 678.

⁴⁹⁰³APBK, sygn. XXVI-1, s. 665.

⁴⁹⁰⁴APBK, sygn. W-7, s. 585.

⁴⁹⁰⁵Ibidem, s. 614.

⁴⁹⁰⁶Archangelus Folxdorff, Archangelus Folxdorf, Archangelus Follxdorf, Archangelus Foltzdorff, Archangelus Falxdorff, Archangelus Tolsdorff.

⁴⁹⁰⁷Obliczone w oparciu o wiek w momencie śmierci.

⁴⁹⁰⁸APBK, sygn. W-8, s. 34. Prawdopodobnie jesienią – układ jest chronologiczny, a występuje on jako trzeci profes bez daty po składającym profesję w dniu 10 września 1743 roku Mikołaju Żychlińskim (APBK, sygn. W-8, s. 34). Spis profesów z kolejnego trzylecia zaczyna się zaś od Teodora Burzyńskiego, który złożył profesję 5 listopada 1743 roku (APBK, sygn. W-8, s. 126). Profesja ta zapisana jest pod nagłówkiem 1744, ale poprzedza ona profesje z wiosny, a układ jest wyraźnie chronologiczny, więc musi tu chodzić o listopada 1743 roku.

⁴⁹⁰⁹APBK, sygn. W-7, s. 694.

⁴⁹¹⁰Ibidem, s. 715, 728. W latach 1753-1755 bez określenia rodzaju funkcji kaznodziejskiej, ale ponieważ był wymieniony jako drugi (a w owym czasie w Toruniu powoływano dwóch kaznodziejów – jako pierwszego wymieniano

Klasztornym⁴⁹¹¹, a w l. 1756-1758 kazn. niem. w Grodzisku⁴⁹¹². Znika następnie z akt kap. Spis z 1762 r. wymienia go jako kapelana dworskiego należącego do wspólnoty klaszt. w Gołańczy⁴⁹¹³. Spis z 1773 r. wymienia go jako spow. w Gołańczy⁴⁹¹⁴. Zm. 21 VII 1781 r. w Gołańczy w 75. r. życia, w 39. r. życia zakonnego⁴⁹¹⁵. W 1758 r. obdarzony tyt. *PG*⁴⁹¹⁶. Realizował m. kar. kazn.

Ignacy Fahl⁴⁹¹⁷ – 1755-1758

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 21 VII 1740 r. przyjął w now. skępskim habit. 21 VII 1741 r. złożył w now. ber. w Skępem prof.⁴⁹¹⁸. Można przypuszczać, że jego imię zak. jest związane z przyjęciem przezeń w okolicach wsp. św. Ignacego Loyoli. W l. 1749-1750 kazn. niem. w Bydgoszczy⁴⁹¹⁹. W l. 1750-1753 wik. w Nowem⁴⁹²⁰. W l. 1753-1755 kazn. niem. w Stoczku Klasztornym⁴⁹²¹. W l. 1755-1758 kazn. niem. w Toruniu⁴⁹²². W l. 1759-1761 kazn. niem. w Świeciu⁴⁹²³, a w l. 1761-1762 kazn. niem. we Wschowie⁴⁹²⁴. W l. 1762-1764 mistrz now. w Poznaniu⁴⁹²⁵. Na tym też stanowisku odnotowuje go spis z 1762 r.⁴⁹²⁶. W l. 1764-1765 kazn. niem. w Gołańczy⁴⁹²⁷. W l. 1765-1770 mistrz now. w Warszawie⁴⁹²⁸. W l. 1768-1770 także gw. *in*

---

zwyczajnego, a jako drugiego niemieckiego – zob np. APBK, sygn. W-7, s. 744, 757), to przyjąłem, że był dalej kaznodzieją niemieckim.

⁴⁹¹¹ APBK, sygn. W-8, s. 557.

⁴⁹¹² APBK, sygn. W-7, s. 744.

⁴⁹¹³ APBK, sygn. W-10, s. 387.

⁴⁹¹⁴ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, 41r.

⁴⁹¹⁵ APBK, sygn. XXVI-1, s. 391.

⁴⁹¹⁶ APBK, sygn. W-7, s. 759.

⁴⁹¹⁷ Biogram opublikowany także na kartach poprzedniej monografii – zob. M. Stawiski, *Bernardyni bydgoscy...*, s. 193. W źródłach jako: Ignatius Fall, Ignatius Faal, Ignatius Fahl, Ignatius Faall, Ignatius Fachll, Ignatius Fahll, Ignatius Fal, Ignatius Fachal. W księdze nowicjatu poznańskiego podpisywał się własnoręcznie jako: Ignatius Fahl (APBK, sygn. S-po-1, s. 228) – tę wersję przyjmę też jako obowiązującą.

⁴⁹¹⁸ APBK, sygn. W-8, s. 33.

⁴⁹¹⁹ APBK, sygn. W-7, s. 677.

⁴⁹²⁰ Ibidem, s. 695, 713.

⁴⁹²¹ Ibidem, s. 729.

⁴⁹²² APBK, sygn. W-8, s. 557; APBK, sygn. W-7, s. 744.

⁴⁹²³ APBK, sygn. W-7, s. 771.

⁴⁹²⁴ Ibidem, s. 792.

⁴⁹²⁵ Ibidem, s. 807.

⁴⁹²⁶ APBK, sygn. W-10, s. 363.

⁴⁹²⁷ APBK, sygn. W-7, s. 834.

*casum*⁴⁹²⁹. W r. 1771 powołany na wik. w Łowiczu⁴⁹³⁰. Poza kap. przeniesiony, bowiem spis z 1773 r. wymienia go jako kapelana w Złotnikach należącego do wspólnoty klaszt. w Kaliszu⁴⁹³¹. W l. 1774-1776 mistrz now. I próby w Kościanie⁴⁹³². W l. 1776-1779 gw. w Kadynach⁴⁹³³. W 1779 r. bez powodzenia kandydował do def. – w I skr. otrzymał tylko 2 gł.⁴⁹³⁴. Znika następnie z akt kap. Zm. 21 VII 1787 r. w Kadynach⁴⁹³⁵. Obdarzony w 1761 r. tyt. *PG*⁴⁹³⁶, a w 1770 r. tyt. *RP*⁴⁹³⁷. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z org.-spow.

Aleksy Głuszczyński – 1758-1761

Zapewne 11 VII 1747 r. przyjął habit w now. ber. w Skępem. 11 VII 1748 złożył tam prof.⁴⁹³⁸. Można przypuszczać, że jego imię zak. jest związane z przyjęciem przezeń w okolicach wsp. św. Aleksego Wyznawcy. 23 IX 1752 r. przyjął w katedrze w Chełmży pierwszą tonsurę i 4 mniejsze święcenia, należąc do klasztoru toruńskiego⁴⁹³⁹. 17 III 1753 r. przyjął w katedrze w Chełmży święcenia subdiakonatu, należąc do klasztoru toruńskiego⁴⁹⁴⁰. 5 VIII 1753 r. przyjął w katedrze w Chełmży święcenia diakonatu, należąc do klaszt. Toruńskiego⁴⁹⁴¹. W 1755 r. powołany na swój pierwszy urząd – kazn. niem. w Poznaniu⁴⁹⁴². Być jeszcze przed przybyciem do Poznania otrzymał nową obediencję, bo już pod 12 X 1755 r. wspomina się o nim jako o kazn. niem., za którego sprawą doszło do konwersji na katolicyzm w Bydgoszczy⁴⁹⁴³. W l. 1756-1758 dalej kazn. niem. w Bydgoszczy⁴⁹⁴⁴. Dokonane za jego sprawą prof. miały jeszcze miejsce w l. 1756 i 1757⁴⁹⁴⁵.

---

⁴⁹²⁸Ibidem, s. 852, 891, 913.

⁴⁹²⁹Ibidem, s. 913.

⁴⁹³⁰Ibidem, s. 959.

⁴⁹³¹ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, 31v.

⁴⁹³²Ibidem, s. 996.

⁴⁹³³Ibidem, s. 1014, 1025.

⁴⁹³⁴Ibidem, s. 1046.

⁴⁹³⁵APBK, sygn. XXVI-1, s. 391.

⁴⁹³⁶APBK, sygn. W-7, s. 792.

⁴⁹³⁷Ibidem, s. 949.

⁴⁹³⁸APBK, sygn. W-8, s. 215.

⁴⁹³⁹ADPelp, sygn. C 54a, s. 7.

⁴⁹⁴⁰Ibidem, s. 8.

⁴⁹⁴¹Ibidem, s. 9.

⁴⁹⁴²Ibidem, s. 556.

⁴⁹⁴³APBK, sygn. W-39, s. 235.

⁴⁹⁴⁴APBK, sygn. W-7, s. 743.

W l. 1758-1761 był kazn. niem. w Toruniu⁴⁹⁴⁶, w którym odbywał wcześniej studia teologiczne. W l. 1761-1762 kazn. niem. w Grodzisku Wielkopolskim⁴⁹⁴⁷, w r. 1762 powołany na kazn. świąt. niem. tamże⁴⁹⁴⁸. Poza kap. musiał zostać przeniesiony jeszcze w 1762 r. do Bydgoszczy, spis bowiem zak. prow. z 1762 r. wymienia go jako kazn. niem. w Bydgoszczy⁴⁹⁴⁹. W 1763 r. czasowo zastąpiony przez Maurycego Weyssa⁴⁹⁵⁰, ale na pocz. 1764 r. znów był tam kazn. niem., w tym czasie bowiem odbyły dwie dokonane za jego sprawą konwersje na katolicyzm⁴⁹⁵¹. W r. 1764 ponownie powołany na kazn. niem. w Grodzisku⁴⁹⁵². Zm. 24 XII 1764 r. w Grodzisku Wielkopolskim⁴⁹⁵³. Obdarzony w 1764 r. tyt. *PG*⁴⁹⁵⁴. Realizował m. kar. kazn.

Urban Raski – 1761-1767

Ur. w 1720 lub 1721 r. Jego rodzice to Piotr i Anna Rascy – chłopi. Na chrz. otrzymał imię Andrzej. Nie przyjął bierzm. przed wstąpieniem do zak. Pochodził ze wsi Maweren na Warmii w powiecie dobromiejskim⁴⁹⁵⁵. 6 XII 1743 r. przyjął w now. warsz. habit z rąk o. Izydora Hoffmanna – wik. warsz.. Miał wówczas 22 lata. W zak. przyjął imię Urban⁴⁹⁵⁶. Można przypuszczać, że jego imię zak. jest związane z przyjęciem przezeń w okolicach wsp. św. Urbana z Teano. 20 IV 1744 r. na I wot. otrzymał 16 gł. za, przy 9 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Dominik Kołacki oraz lek. teol. spek. Mikołaj Czarzasty⁴⁹⁵⁷. 22 VIII 1744 r. na II wot. otrzymał 15 gł. za, przy 5 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Dominik Kołacki oraz spow. sióstr Benedykt

---

⁴⁹⁴⁵ APBK, sygn. W-39, s. 235.

⁴⁹⁴⁶ APBK, sygn. W-7, s. 757, 771. W aktach kapituły z roku 1759 brak adnotacji o profilu jego funkcji kaznodziejskiej. Przy jego koledze Damianie Buszewiczu – rok wcześniej powołanym na kaznodzieję zwyczajnego w Toruniu – widnieje adnotacja, że był kaznodzieją zwyczajnym niemieckim, co nie pasuje jednak do jego profilu kariery i w owym czasie nie było praktykowane. Z całą pewnością przez pomyłkę umieszczono przy nim drugi dopisek, który powinien znaleźć się przy Głuszczyńskim.

⁴⁹⁴⁷ APBK, sygn. W-7, s. 793.

⁴⁹⁴⁸ Ibidem, s. 809.

⁴⁹⁴⁹ APBK, sygn. W-10, s. 375.

⁴⁹⁵⁰ APBK, sygn. W-39, s. 237.

⁴⁹⁵¹ Ibidem.

⁴⁹⁵² APBK, sygn. W-7, s. 834.

⁴⁹⁵³ APBK, sygn. XXVI-1, s. 703.

⁴⁹⁵⁴ APBK, sygn. W-7, s. 839.

⁴⁹⁵⁵ AAW, sygn. 688, s. 20.

⁴⁹⁵⁶ Ibidem.

⁴⁹⁵⁷ Ibidem, s. 310.

Zakrzewski⁴⁹⁵⁸. 5 XII 1744 r. na III wot. otrzymał 18 gł. za, przy 7 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Dominik Kołacki oraz były prowin. Mateusz Rożnerski⁴⁹⁵⁹. 6 XII 1744 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Dominika Kołackiego – gw. i kust. warsz., co poświadczyl o. Mateusz Rożnerski – były prowin. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁴⁹⁶⁰. W l. 1752-1755 kazn. zw. w Kadynach⁴⁹⁶¹. W l. 1756-1758 mistrz now. w Warszawie⁴⁹⁶². W l. 1758-1761 kazn. zw. niem. w Zamartem⁴⁹⁶³. W l. 1761-1767 kazn. niem. w Toruniu.⁴⁹⁶⁴ Spis z końca 1762 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku⁴⁹⁶⁵. W l. 1762-1764 dodatkowo gw. in *casum*⁴⁹⁶⁶. W l. 1770-1773 gw. w Ratowie⁴⁹⁶⁷. Spis z 1773 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku⁴⁹⁶⁸. Znika następnie z akt kap. Nie udało się odnaleźć jego nekrologu. W 1762 r. obdarzony tyt. *PG*⁴⁹⁶⁹. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z org.-spow.

Bernardyn Schmid⁴⁹⁷⁰ – 1767-1770

Ur. w 1726 lub 1727 r. w Finsing w Bawarii. Jego rodzice to Sebastian i Anna Schmidowie. Na chrz. otrzymał imię Sylwester. Nie przyjął bierzm. przed wstąpieniem do zak.⁴⁹⁷¹. 18 V 1748 r. przyjął habit z rąk o. Baltazara Obermayra – lek. teol. spek. W zak. przyjął imię Bernardyn. Miał wówczas 21 l. i wykształcenie na poziomie klasy fil. Przybył w ubogim stroju niem.⁴⁹⁷². Można przypuszczać, że jego imię zak. jest związane z przyjęciem przezeń w okolicach wsp. św. Bernardyna ze Sieny. Na I wot. 2 IX 1748 r. otrzymał komplet 20 gł. za, co poświadczyli kazn.

---

⁴⁹⁵⁸Ibidem, s. 309.

⁴⁹⁵⁹Ibidem, s. 308.

⁴⁹⁶⁰Ibidem, s. 144.

⁴⁹⁶¹APBK, sygn. W-7, s. 715, 729.

⁴⁹⁶²Ibidem, s. 742.

⁴⁹⁶³Ibidem, s. 757, 771.

⁴⁹⁶⁴Ibidem, s. 793, 807, 834, 854.

⁴⁹⁶⁵APBK, sygn. W-10, s. 391.

⁴⁹⁶⁶APBK, sygn. W-7, s. 806.

⁴⁹⁶⁷Ibidem, s. 941, 957.

⁴⁹⁶⁸ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, 56v.

⁴⁹⁶⁹APBK, sygn. W-7, s. 811.

⁴⁹⁷⁰W źródłach jako: Bernardinus Szmyt, Bernardinus Szmitt, Bernardinus Szmit, Bernardinus Szmid, Bernardinus Schmidt. Sam pod aktem swojej profesji w księdze nowicjatu poznańskiego podpisał się jako: Bernardinus Schmid – APBK, sygn. S-po-1, s. 214.

⁴⁹⁷¹APBK, sygn. S-po-1, s. 86.

⁴⁹⁷²Ibidem.

Antoni Michałowicz oraz def. gen. Jan Kapistran Szysiecki⁴⁹⁷³. Na II wot. 3 I 1749 r. otrzymał komplet 22 gł. za, co poświadczili wik. Piotr Czaplicki i def. gen. Jan Kapistran Szysiecki⁴⁹⁷⁴. Na III wot. 20 II 1749 r. otrzymał komplet 28 gł. za, co poświadczili gw. i kust. pozn. Piotr Nowicki oraz def. gen. Jan Kapistran Szysiecki⁴⁹⁷⁵. Na IV wot. 17 V 1749 r. otrzymał 22 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczili ciż sami⁴⁹⁷⁶. 18 V 1749 r. złożył prof. na ręce o. Jana Kapistrana Szysieckiego – def. gen., co poświadczyl o. Józef Kazimierski – mistrz now. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁴⁹⁷⁷. W l. 1755-1756 kazn. mis. we Wschowie⁴⁹⁷⁸. W l. 1758-1759 kazn. świąt. niem. we Wschowie⁴⁹⁷⁹. W l. 1759-1761 kazn. niem. w Grodzisku⁴⁹⁸⁰. W l. 1761-1764 kazn. niem. w Sierakowie⁴⁹⁸¹. Właśnie na tym stanowisku wymienia go spis z końca 1762 r.⁴⁹⁸². W l. 1764-1765 kazn. niem. w Poznaniu⁴⁹⁸³, a w l. 1765-1767 kazn. niem. w Grodzisku⁴⁹⁸⁴. W l. 1767-1770 kazn. niem. w Toruniu⁴⁹⁸⁵. W l. 1768-1774⁴⁹⁸⁶ oraz 1779-1780 gw. *in casum*⁴⁹⁸⁷. Spis z 1773 r. wymienia go jako spow. w Sierakowie⁴⁹⁸⁸. W l. 1780 roku powołany na gw. Świeciu⁴⁹⁸⁹, jednakże w 1781 r. z kilku nieokreślonych powodów zrezygnował⁴⁹⁹⁰. W l. 1785-1786 kazn. na żądanie w Sierakowie⁴⁹⁹¹. Zm. 22 IV 1793 r. w Grodzisku⁴⁹⁹². Obdarzony w 1767 r. tyt. *PG*⁴⁹⁹³, a 1788 r. tyt.. *RP*⁴⁹⁹⁴. Realizował m. kar. kazn.

---

⁴⁹⁷³Ibidem, s. 324.

⁴⁹⁷⁴Ibidem, s. 325.

⁴⁹⁷⁵Ibidem.

⁴⁹⁷⁶Ibidem, s. 326.

⁴⁹⁷⁷Ibidem, s. 214.

⁴⁹⁷⁸APBK, sygn. W-8, s. 556.

⁴⁹⁷⁹APBK, sygn. W-7, s. 756.

⁴⁹⁸⁰Ibidem, s. 771.

⁴⁹⁸¹Ibidem, s. 793, 809.

⁴⁹⁸²APBK, sygn. W-10, s. 379.

⁴⁹⁸³APBK, sygn. W-7, s. 832.

⁴⁹⁸⁴Ibidem, s. 854.

⁴⁹⁸⁵Ibidem, s. 895, 916.

⁴⁹⁸⁶Ibidem, s. 913, 942, 958, 975.

⁴⁹⁸⁷Ibidem, s. 1048.

⁴⁹⁸⁸ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 36r.

⁴⁹⁸⁹Ibidem, s. 1074.

⁴⁹⁹⁰AAP, sygn. AZ 3/7a, k. 31v.

⁴⁹⁹¹APBK, sygn. W-7, s. 1144, 1166. W aktach kapituły z 1786 roku błędnie zapisany jako: Bonaventura Schmitt. Ze względu na kontynuację funkcji oraz wzmiankowany obok nazwiska tytuł *Praedicator Generalis* uznałem, że wpis nie może się odnosić do Bonawentury Schmitta, który korzystał z tytułu *Confessarius Emeritus* (APBK, sygn. W-7, s. 1171) oraz nie sprawował nigdy wcześniej funkcji kaznodziei.

Tomasz z Akwinu Lignau⁴⁹⁹⁵ – 1770-1773

Jego rodzice to Józef i Katarzyna Lignauowie. Na chrz. otrzymał imię Jan. Przyjął bierz. przed wstąpieniem do zak. Pochodził ze wsi Schonwald na Warmii⁴⁹⁹⁶. 7 III 1762 r. przyjął w now. warsz. habit z rąk o. Jana Kapistrana Brzozowskiego – lek. teol. spek. W zak. przyjął imię Tomasz z Akwinu. Miał wówczas wyksz. na poziomie 3 klas teol. Przybył w stroju właściwym swojemu stanowi⁴⁹⁹⁷. Jego imię zak. z pewnością to efekt przyjęcie przezeń habitu dokładnie w rocznicę śmierci św. Tomasza z Akwinu. 6 VII 1762 r. na I wot. otrzymał komplet 22 gł. za, co poświadczyli lek. teol. spek. Edward Głowicz, wik. warsz. Apolinary Rynkiewicz oraz mistrz now. Wiktor Fieberg⁴⁹⁹⁸. 24 XI 1762 r. na II wot. otrzymał 24 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli były prow. Józef Gurski, lek. teol. spek. Edward Głowicz oraz mistrz now. Wiktor Fieberg⁴⁹⁹⁹. 5 III 1763 r. na III wot. otrzymał 20 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli lek. jub. Edward Głowicz, lek. teol. spek. Mateusz Szteborski oraz wik. warsz. Augustyn Kaiński⁵⁰⁰⁰. 7 III 1763 r. złożył w Warszawie prof. zak. na ręce o. Mateusza Szteborskiego – lek. teol. spek., co poświadczył o. Wiktor Fieberg – mistrz now.⁵⁰⁰¹. Poświadczył on to własnoręcznym podpisem⁵⁰⁰². Spis z 1762 r. wymienia go jako stud. fil. w Łowiczu. Nie miał jeszcze wówczas święceń przez.⁵⁰⁰³. W l. 1768-1770 kazn. świąt. w Kadynach⁵⁰⁰⁴. W l. 1770 i 1771 powoływany na kazn. niem. w Toruniu⁵⁰⁰⁵. W nieokreślonym momencie przeniesiony do Barczewa na Warmii. Spis z 1773 r. wymienia go jako

---

⁴⁹⁹²APBK, sygn. XXVI-1, s. 213.

⁴⁹⁹³APBK, sygn. W-7, s. 899.

⁴⁹⁹⁴Biblioteka Raczyński, Dział Zbiorów Specjalnych, sygn. 57, k. 35v.

⁴⁹⁹⁵W źródłach jako Thomas Lingau. Sam podpisał się własnoręcznie w księdze nowicjatu warszawskiego jako Thomas Lignau (AAW, sygn. 688, s. 387).

⁴⁹⁹⁶AAW, sygn. 688, s. 43.

⁴⁹⁹⁷Ibidem.

⁴⁹⁹⁸Ibidem, s. 274.

⁴⁹⁹⁹Ibidem, s. 273-274.

⁵⁰⁰⁰Ibidem, s. 273.

⁵⁰⁰¹Ibidem, s. 159.

⁵⁰⁰²Ibidem, s. 387.

⁵⁰⁰³APBK, sygn. W-10, s. 392.

⁵⁰⁰⁴APBK, sygn. W-7, s. 917.

⁵⁰⁰⁵Ibidem, s. 945, 959.

kapelana na dworze podkomorzego ciechanowskiego w ramach wspólnoty klaszt. w Barczewie⁵⁰⁰⁶.
Zm. 19 IV 1773 r. w Barczewie⁵⁰⁰⁷. Realizował m. kar. kazn.

Linus Lilienthal⁵⁰⁰⁸ – 1773-1776

Ur. w 1740 lub 1741 r. Jego rodzice to Wawrzyniec i Anna Lilienthalowie – mieszczanie. Pochodził z Braniewa⁵⁰⁰⁹. 20 IX 1758 r. przyjął w now. warsz. habit z rąk o. Adriana Żebrowskiego – kazn. zw. warsz. W zak. przyjął imię Linus. Miał wówczas 17 l.⁵⁰¹⁰. Jego imię zak. ma zapewne związek z przyjęciem przezeń habitu w okolicach wsp. św. Linusa. 12 I 1759 r. na I wot. otrzymał 22 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Franciszek Czerepiński, def. akt. prow. Marian Pilowski oraz mistrz now. Anioł Kraus⁵⁰¹¹. 21 V 1759 r. na II wot. otrzymał 20 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Franciszek Czerepiński, lek. teol. spek. Mateusz Sztemborski oraz mistrz now. Wiktor Fieberg⁵⁰¹². 20 IX 1759 r. na III wot. otrzymał 17 gł. za, przy 5 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Adrian Żebrowski, def. akt. prow. Marian Pilowski oraz mistrz now. Ludwik Zielenkiewicz⁵⁰¹³. 21 IX 1759 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Mateusza Sztemborskiego – lek. teol. spek., co poświadczyli Adrian Żebrowski – gw. i kust. warsz., Marian Pilowski – def. akt. prow., Ludwik Zielenkiewicz – mistrz now.⁵⁰¹⁴. Poświadczył on to własnoręcznym podpisem⁵⁰¹⁵. 28 X 1761 r., należąc do wspólnoty klaszt. w Bydgoszczy, przyjął w kościele klarysek w Bydgoszczy pierwszą tonsurę i 4 mniejsze święcenia z rąk bp pomocniczego kujawskiego Jana Dembowskiego⁵⁰¹⁶. Spis z 1762 r. wymienia go jako stud. fil. w Bydgoszczy. Nie miał jeszcze wówczas przyjętych święceń prez.⁵⁰¹⁷. W l. 1767-1770 kazn. świąt. w Zamartem⁵⁰¹⁸, a

---

⁵⁰⁰⁶ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, 49v.

⁵⁰⁰⁷APBK, sygn. XXVI-1, s. 207.

⁵⁰⁰⁸W źródłach jako Linus Lilienthal, Linus Liliental oraz Linus Lilientall. W księdze nowicjatu warszawskiego podpisał się własnoręcznie jako Linus Lilienthal (AAW, sygn. 688, s. 385).

⁵⁰⁰⁹AAW, sygn. 688, s. 39.

⁵⁰¹⁰Ibidem.

⁵⁰¹¹Ibidem, s. 282.

⁵⁰¹²Ibidem, s. 281.

⁵⁰¹³Ibidem, s. 280.

⁵⁰¹⁴Ibidem, s. 157.

⁵⁰¹⁵Ibidem, s. 385.

⁵⁰¹⁶ADWł, ABSWłP 10 (102), s. 12.

⁵⁰¹⁷APBK, sygn. W-10, s. 376.

⁵⁰¹⁸APBK, sygn. W-7, s. 894, 916.

w l. 1770-1771 kazn. zw. tamże⁵⁰¹⁹. W r. 1771 powołany na kazn. świąt. w Toruniu⁵⁰²⁰. Poza kap. przeniesiony na stanowisko kazn. niem. w Toruniu, bowiem spis z 1773 r. wymienia go już właśnie na tym urzędzie⁵⁰²¹. W l. 1773-1776 dalej kazn. niem. tamże⁵⁰²². W l. 1776-1777 kazn. zw. w Kadynach⁵⁰²³ oraz gw. *in casum*⁵⁰²⁴. W l. 1777-1779 kazn. zw. niem. w Łobżenicy⁵⁰²⁵ oraz gw. *in casum*⁵⁰²⁶. W l. 1779-1782 gw. w Stoczku Klasztornym⁵⁰²⁷. Na kap. w 1782 r. w Kole bez powodzenia wziął udział w wyb. na def. akt. prow. – w I skr. otrzymał zaledwie 1 gł., co nie pozwoliło na objęcie mandatu⁵⁰²⁸. W l. 1782-1785 kazn. zw. w Kadynach⁵⁰²⁹. W l. 1785-1786 kazn. zw. w Stoczku Klasztornym⁵⁰³⁰. W l. 1786-1792 gw. klaszt. w Nowem nad Wisłą⁵⁰³¹. W 1794 r. został powołany na mistrza now. dla nowo powołanego now. I próby w Kadynach na Warmii⁵⁰³². Spis z 1803 r. wymienia go jako gw. klaszt. w Kadynach⁵⁰³³. Zm. 29 VII 1812 r. w Kadynach⁵⁰³⁴. W 1776 r. obdarzony tyt. *PG*⁵⁰³⁵, w 1788 r. tyt. *RP*⁵⁰³⁶, w 1792 r. tyt. *DA*⁵⁰³⁷, a w 1797 r. tyt. *PP*⁵⁰³⁸. Realizował m. kar. kazn.

---

⁵⁰¹⁹Ibidem, s. 945.

⁵⁰²⁰Ibidem, s. 959.

⁵⁰²¹ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, 44r.

⁵⁰²²Ibidem, s. 980, 999.

⁵⁰²³Ibidem, s. 1017.

⁵⁰²⁴Ibidem, s. 1014.

⁵⁰²⁵Ibidem, s. 1027.

⁵⁰²⁶Ibidem, s. 1026.

⁵⁰²⁷Ibidem, s. 1047, 1074.

⁵⁰²⁸Ibidem, s. 1095.

⁵⁰²⁹Ibidem, s. 1102, 1122.

⁵⁰³⁰Ibidem, s. 1146.

⁵⁰³¹Ibidem, 1163; APBK, sygn. W-54, s. 115-118.

⁵⁰³²Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 73v.

⁵⁰³³Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 81v.

⁵⁰³⁴APBK, sygn. XXVI-1, s. 407.

⁵⁰³⁵APBK, sygn. W-7, s. 1019.

⁵⁰³⁶Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 35v.

⁵⁰³⁷Ibidem, k. 51v.

⁵⁰³⁸Ibidem, k. 82v.

Jan Chrzyciel Brandt⁵⁰³⁹ – 1776-1777

Nieznana jest jego data ur. Jego rodzice to Jan i Anna Brandtowie z Warmii. Na chrz. otrzymał imię Jakub, a na bierzm. Jan⁵⁰⁴⁰. 24 VI 1762 r. przyjął habit w now. warsz. z rąk o. Jana Kapistrana Brzozowskiego – lek. teol. spek. W zak. przyjął imię Jan Chrzyciel⁵⁰⁴¹. Wybór imienia jest z pewnością związany z przyjęciem przezeń habitu dokładnie we wsp. św. Jana Chrzyciela. Spis z końca 1762 r. odnotowuje go jako stud. ret. w Górze Klasztornej, oczywiście nie miał jeszcze święceń kapłańskich⁵⁰⁴². Na I wot. 24 XI 1762 r. otrzymał komplet 26 gł. za, co poświadczyli były prow. Józef Gurski, lek. teol. spek. Edwarda Głowicz oraz mistrz now. Wiktor Fieberg⁵⁰⁴³. Na II wot. 5 III 1763 r. otrzymał 20 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli lek. teol. spek. Edward Głowicz, lek. teol. spek. Mateusz Szteborski oraz wik. warsz. Augustyn Kaiński⁵⁰⁴⁴. Na III wot. 23 VI 1763 r. otrzymał komplet 22 gł. za, co poświadczyli lek. teol. spek. Edward Głowicz, lek. teol. spek. Jan Kapistran Brzozowski oraz wik. warsz. Augustyn Kaiński⁵⁰⁴⁵. 24 VI 1763 r. złożył w now. warsz. prof. na ręce o. Jana Kapistrana Brzozowskiego – lek. teol. spek., co poświadczył o. Wiktor Fieberg – mistrz now.⁵⁰⁴⁶. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁵⁰⁴⁷. W l. 1770-1771 kazn. świąt. we Wschowie⁵⁰⁴⁸. Spis z 1773 r. wymienia go jako kazn. świąt. niem. w Warszawie⁵⁰⁴⁹. W l. 1773-1774 kazn. niem. w Bydgoszczy⁵⁰⁵⁰. W l. 1774-1776 kazn. zw. niem. we Wschowie⁵⁰⁵¹, a w l. 1776-1777 kazn. niem. w Toruniu⁵⁰⁵². W 1777 r. był w Toruniu z pewnością równocześnie także promotorem brackim. Jako promotor bracki i kazn. niem. 22 VII 1777 r. asystował przy kanonicznej elekcji władz Bractwa św. Anny, Bractwa Najświętszego Serca Jezusowego i Bractwa

---

⁵⁰³⁹ Biogram opublikowany także na kartach poprzedniej monografii – zob. M. Stawiski, *Bernardyni bydgoscy...*, s. 207-208. W źródłach jako: Joannes Baptista Brandt, Joannes Baptista Brant, Joannes Baptista Brantt oraz Joannes Baptista Brand. W księdze nowicjatu warszawskiego podpisał się jako Joannes Baptista Brandt – zob. AAW, sygn. 688, s. 387.

⁵⁰⁴⁰ AAW, sygn. 688, s. 44.

⁵⁰⁴¹ Ibidem.

⁵⁰⁴² APBK, sygn. W-10, s. 384.

⁵⁰⁴³ AAW, sygn. 688, s. 273-274.

⁵⁰⁴⁴ Ibidem, s. 273.

⁵⁰⁴⁵ Ibidem, s. 272.

⁵⁰⁴⁶ Ibidem, s. 160.

⁵⁰⁴⁷ Ibidem, s. 387.

⁵⁰⁴⁸ APBK, sygn. W-7, s. 944.

⁵⁰⁴⁹ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, 42v.

⁵⁰⁵⁰ Ibidem, s. 978.

⁵⁰⁵¹ Ibidem, s. 994.

⁵⁰⁵² Ibidem, s. 1016.

św. Jana Nepomucena⁵⁰⁵³. W l. 1777-1779 kazn. paraf. Niem. we Wschowie⁵⁰⁵⁴ oraz gw. *in casum*⁵⁰⁵⁵. W l. 1779-1782 gw. w Barczewie⁵⁰⁵⁶. W l. 1782-1783 kazn. paraf. Niem. w Świeciu⁵⁰⁵⁷, w l. 1783-1786 gw. w Gołańczy⁵⁰⁵⁸, a w l. 1786-1788 kazn. świąt. niem. w Gołańczy⁵⁰⁵⁹. Zm. 24 III 1797 r. w Górcie Klasztornej⁵⁰⁶⁰. W 1779 r. obdarzony tyt. *PG*⁵⁰⁶¹, a w r. 1788 tyt. *RP*⁵⁰⁶². Realizował m. kar. kazn.

Marcjan Langanki⁵⁰⁶³ – 1777-1779

Można przypuszczać, że 14 VI 1760 r. przyjął habit w now. ber. w Skępem. 14 VI 1761 r. złożył tam prof.⁵⁰⁶⁴. Jego imię zak. jest z pewnością związane z przyjęciem przezeń habitu we wsp. św. Marcjana z Syrakuz. Spis z końca 1762 r. wymienia go jako stud. Fil. w Piotrkowie Trybunalskim, jeszcze bez święceń prez.⁵⁰⁶⁵. W l. 1767 i 1768 powoływany na kazn. niem. w Bydgoszczy⁵⁰⁶⁶. Jeszcze 28 XII 1768 r. za jego sprawą dokonana się konwersja na katolicyzm⁵⁰⁶⁷. W 1769 r. jego następcą był już jednak Franciszek Schultz⁵⁰⁶⁸. W l. 1770-1771 lek. fil. w Piotrkowie Trybunalskim⁵⁰⁶⁹. W l. 1771-1773 kazn. niem. we Wschowie⁵⁰⁷⁰. Spis z 1773 r. wymienia go

---

⁵⁰⁵³AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 20v. Elekcja z 1777 roku podaje tylko po prostu, że chodziło o elekcję dla 3 bractw. Dopiero elekcja z 1779 roku precyzuje, o jakie bractwa chodziło – zob. AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 20v. Musiało dojść w 1777 roku do faktycznego połączenia bractw, bo od tego momentu elekcje są już zawsze wspólne. Jest to także wyjątkowy przypadek sytuacji, gdy to kaznodzieja niemiecki był promotorem brackim.

⁵⁰⁵⁴Ibidem, s. 1027.

⁵⁰⁵⁵Ibidem, s. 1026.

⁵⁰⁵⁶Ibidem, s. 1047, 1074.

⁵⁰⁵⁷Ibidem, s. 1101.

⁵⁰⁵⁸Ibidem, s. 1116, 1141.

⁵⁰⁵⁹Ibidem, s. 1166.

⁵⁰⁶⁰APBK, sygn. XXVI-1, s. 155.

⁵⁰⁶¹APBK, sygn. W-7, s. 1054.

⁵⁰⁶²Biblioteka Raczyński, Dział Zbiorów Specjalnych, sygn. 57, k. 35v.

⁵⁰⁶³W źródłach jako: Marcianus Langanki, Marcianus Langannik, Marcianus Langanski, Marcianus Lankanig lub Marcianus Langangi.

⁵⁰⁶⁴APBK, sygn. W-8, s. 742.

⁵⁰⁶⁵APBK, sygn. W-10, s. 398.

⁵⁰⁶⁶APBK, sygn. W-7, s. 894, 916.

⁵⁰⁶⁷APBK, sygn. W-39, s. 239.

⁵⁰⁶⁸Ibidem.

⁵⁰⁶⁹APBK, sygn. W-7, s. 943.

⁵⁰⁷⁰Ibidem, s. 959.

właśnie na tym stanowisku⁵⁰⁷¹. W l. 1773-1774 kazn. niem. w Warszawie⁵⁰⁷², a w l. 1774-1776 gw. w Czerniakowie⁵⁰⁷³. W l. 1776-1777 gw. w Nowem nad Wisłą⁵⁰⁷⁴, a w l. 1777-1779 kazn. zw. niem. w Toruniu⁵⁰⁷⁵. W l. 1779-1782 kazn. paraf. Niem. we Wschowie⁵⁰⁷⁶. W l. 1782-1783 kazn. świąt. w Kadynach⁵⁰⁷⁷, a w l. 1783-1786 kazn. świąt. w Stoczku Klasztorzym⁵⁰⁷⁸. W l. 1786-1788 kazn. zw. niem. w Poznaniu⁵⁰⁷⁹. W 1788 r. zapewne powołany na gw. w Kadynach, na tym bowiem stanowisku rok później zmarł⁵⁰⁸⁰. Zm. 9 VI 1789 r. w Kadynach na stanowisku gw.⁵⁰⁸¹. Obdarzony w 1775 r. tyt. *PG*⁵⁰⁸², a w 1786 r. tyt. *RP*⁵⁰⁸³. Realizował m. kar. kazn.

Franciszek Schultz⁵⁰⁸⁴ – 1779-1780

Z informacji podanych przy jego święceniach przez. wynika, że ur. się musiał 7 VII 1740 r.⁵⁰⁸⁵. Wojciech Zawadzki podaje również, że ur. się w Tolkmicku⁵⁰⁸⁶. Zapewne 17 IX 1758 r. przyjął w now. skępskim habit. 17 IX 1759 r. złożył w now. ber. w Skępem prof.⁵⁰⁸⁷. Jego imię zak. z pewnością jest związane z przyjęciem przezeń habitu w Święto Stygmatów św. Franciszka z Asyżu. W l. 1761-1762 stud. fil. w Bydgoszczy⁵⁰⁸⁸. 28 X 1761 r. jako członek konwentu bydgoskiego przyjął pierwszą tonsurę i 4 mniejsze święcenia z rąk bp pomocniczego kujawskiego

---

⁵⁰⁷¹ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, 30r.

⁵⁰⁷²APBK, sygn. W-7, s. 979.

⁵⁰⁷³Ibidem, s. 995.

⁵⁰⁷⁴Ibidem, s. 1013.

⁵⁰⁷⁵Ibidem, s. 1029.

⁵⁰⁷⁶Ibidem, s. 1049, 1076.

⁵⁰⁷⁷Ibidem, s. 1102.

⁵⁰⁷⁸Ibidem, s. 1122, 1146.

⁵⁰⁷⁹Ibidem, s. 1165.

⁵⁰⁸⁰Patrz niżej.

⁵⁰⁸¹APBK, sygn. XXVI-1, s. 307.

⁵⁰⁸²APBK, sygn. W-7, s. 1004.

⁵⁰⁸³Ibidem, s. 1170.

⁵⁰⁸⁴Biogram opublikowany także na kartach poprzedniej monografii – zob. M. Stawiski, *Bernardyni bydgoscy...*, s. 204-205. W źródłach jako: Franciscus Schultz, Franciscus Szultz, Franciscus Schulcz oraz Franciscus Szulc.

⁵⁰⁸⁵Patrz niżej.

⁵⁰⁸⁶W. Zawadzki, *Dzieje klasztoru...*, s. 182.

⁵⁰⁸⁷APBK, sygn. W-8, s. 742.

⁵⁰⁸⁸Był w tych latach studentem w Bydgoszczy, a przy klasztorze tym działało wówczas tylko studium filozofii.

Jana Dembowskiego⁵⁰⁸⁹. Spis z końca 1762 r. wymienia go dalej jako stud. fil. w Bydgoszczy, nie miał jeszcze wówczas święceń kapłańskich. Pełnił dodatkowo funkcję kantora⁵⁰⁹⁰. W 1765 r. był stud. teol. spek. w Toruniu⁵⁰⁹¹. 1 VI 1765 r. jako członek konwentu toruńskiego przyjął w katedrze w Chełmży z rąk bp pomocniczego chełmińskiego Fabiana Płaskowskiego święcenia subdiakonatu⁵⁰⁹². 16 VI 1765 r. jako członek konwentu toruńskiego przyjął w katedrze w Chełmży z rąk bp pomocniczego chełmińskiego Fabiana Płaskowskiego święcenia diakonatu z dyspensą od wymaganych odstępów pomiędzy święczeniami⁵⁰⁹³. 23 VI 1765 r. jako członek konwentu toruńskiego przyjął w katedrze w Chełmży z rąk bp pomocniczego chełmińskiego Fabiana Płaskowskiego święcenia przez. z dyspensą od wymaganych odstępów pomiędzy święczeniami, a także z dyspensą 14 dni od wymaganego minimalnego wieku 25 l. do otrzymania święceń prez.⁵⁰⁹⁴. W 1767 r. wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie uzyskał 47 pkt na 60 możliwych⁵⁰⁹⁵. Był to wynik słaby, poniżej progu punktowego, ale zapewniający możliwość wzięcia udziału w kolejnym konk.⁵⁰⁹⁶. W l. 1767-1768 lek. teol. mor. w Kobylinie⁵⁰⁹⁷. W 1768 r. powołany na kazn. świąt. we Wschowie⁵⁰⁹⁸, ale został z tego stanowiska przeniesiony przed kap. W 1769 r. musiał objąć urząd kazn. niem. w Bydgoszczy, zastępując Marcjana Langankiego⁵⁰⁹⁹. Zakładam, że pozostał tu na urzędzie do 1771 r. Spis z 1773 r. wymienia go jako kazn. niem. w Poznaniu⁵¹⁰⁰. W l. 1774-

---

⁵⁰⁸⁹ ADWł, ABSWłP 10 (102), s. 12.

⁵⁰⁹⁰ APBK, sygn. W-10, s. 376.

⁵⁰⁹¹ W Toruniu istniało studium teologii spekulatywnej i studium teologii moralnej. Ze względu na to, że zakonnik ów studiował już 6 lat i miał za sobą studium filozofii w Bydgoszczy, zakładam, że w Toruniu był studentem teologii spekulatywnej.

⁵⁰⁹² ADPelp, sygn. C 54a, s. 62.

⁵⁰⁹³ Ibidem.

⁵⁰⁹⁴ Ibidem.

⁵⁰⁹⁵ APBK, sygn. W-7, s. 867.

⁵⁰⁹⁶ Ibidem.

⁵⁰⁹⁷ Ibidem., s. 891.

⁵⁰⁹⁸ Ibidem, s. 915.

⁵⁰⁹⁹ Marcjan Langanki powoływany był na kaznodzieję niemieckiego w Bydgoszczy w latach 1767 (APBK, sygn. W-7, s. 894) i 1768 (APBK, sygn. W-7, s. 916), a jego pobyt w Bydgoszczy poświadczony jest do 28 grudnia 1768 roku (APBK, sygn. W-39, s. 239). Urząd powinien sprawować do 1771 roku. Jednakże 10 sierpnia 1769 roku za sprawą Franciszka Szultza dokonała się pierwsza konwersja na katolicyzm, kolejne miały zaś miejsce 28 sierpnia 1769 roku, 5 stycznia 1770 roku i 5 marca 1770 roku (APBK, sygn. W-39, s. 239). Nie ma co prawda adnotacji, że był akurat kaznodzieją niemieckim – mógł przecież być spowiednikiem, a Langanki dalej trwać na stanowisku kaznodziei – ale Franciszek Szultz był powoływany głównie na stanowiska kaznodziei niemieckiego, a do konwersji najczęściej doprowadzał w Bydgoszczy kaznodzieja niemiecki. Dlatego uznaję, że od 1769 kaznodzieją niemieckim w Bydgoszczy był Franciszek Schultz – zakładam, że pozostał na urzędzie do 1771 roku.

⁵¹⁰⁰ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych,

1778/1779 kazn. niem. w Świeciu⁵¹⁰¹. 4 II 1774 r. uwolnił z grzechu herezji wyrzekającego się luteranizmu Piotra Dominikowskiego⁵¹⁰². Zapewne na przeł. 1778 i 1779 zastąpiony przez Kazimierza Markwarta, na ręce którego 3 I 1779 r. nastąpiła w Świeciu prof. na katolicyzm⁵¹⁰³. W l. 1779-1780 kazn. niem. zw. w Toruniu⁵¹⁰⁴ oraz gw. *in casum*⁵¹⁰⁵. W l. 1780-1783 gw. w Kadynach⁵¹⁰⁶. W l. 1783-1785 kazn. świąt. w Kadynach⁵¹⁰⁷, a w l. 1785-1786 kazn. świąt. tamże⁵¹⁰⁸. W l. 1786-1788 gw. w Gołańczy⁵¹⁰⁹. Od 1798 r. przebywał w Kadynach. Posiadał zgodę władz diecezjalnych na udzielanie sakramentu pokuty. Od 1813 r. pisał do oficjała warmińskiego listy, z prośbą o przysłanie młodego zak., w celu uratowania konwentu przed wymarciem⁵¹¹⁰. Spis z 1803 r. potwierdza, że przebywał w Kadynach na stanowisku spow.⁵¹¹¹. Zm. 28 II 1816 r. w Kadynach⁵¹¹². W 1775 r. obdarzony tyt. *PG*⁵¹¹³, a w 1806 r. tyt. *DA*⁵¹¹⁴. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. i nauk. Wojciech Zawadzki dodaje, że znał języki polski, łaciński i niemiecki⁵¹¹⁵.

Marian Orgas – 1779-1780

Nie znamy jego pochodzenia. Można przypuszczać, że habit przyjął w now. skępskim, skoro zachowane w pełni akta now. pozn. i warsz. o nim nie wspominają. Spis z 1773 r. wymienia go jako

---

28r.

⁵¹⁰¹APBK, sygn. W-7, s. 1016, 1028. Z faktu uwolnienia przezeń w Świeciu w 1774 roku nawracającego się na katolicyzm luteranina z grzechu herezji wynika, że znalazł się w Świeciu przynajmniej dwa lata przed powołaniem go przez kapitułę z 1776 roku. Luka w jego życiorysie idealnie współgra z tą informacją. Źródło to wyraźnie wskazuje, że był kaznodzieją niemieckim. Zapewne na przełomie 1778 i 1779 oddelegowany w inne miejsce, ponieważ pojawił się nowy kaznodzieja niemiecki (patrz niżej).

⁵¹⁰²AAP, sygn. AZ 3/7a, k. 40v.

⁵¹⁰³Ibidem. Źródło określa tu Markwarta jako kaznodzieję niemieckiego parafialnego.

⁵¹⁰⁴APBK, sygn. W-7, s. 1050.

⁵¹⁰⁵Ibidem, s. 1048.

⁵¹⁰⁶Ibidem, s. 1074, 1098.

⁵¹⁰⁷Ibidem, s. 1122.

⁵¹⁰⁸Ibidem, s. 1146.

⁵¹⁰⁹Ibidem, s. 1163.

⁵¹¹⁰W. Zawadzki, *Dzieje klasztoru...*, s. 182.

⁵¹¹¹Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 81v.

⁵¹¹²APBK, sygn. XXVI-1, s. 105.

⁵¹¹³APBK, sygn. W-7, s. 1004.

⁵¹¹⁴Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 111r.

⁵¹¹⁵W. Zawadzki, *Dzieje klasztoru...*, s. 182.

now. II próby w Skępem⁵¹¹⁶. W 1774 r. był on stud. fil. w Bydgoszczy. W tym też r. razem z całym studium został przeniesiony do mazowieckiego Łowicza⁵¹¹⁷. W l. 1779-1780 kazn. świąt. niem. w Toruniu⁵¹¹⁸. W l. 1780-1782 w ramach wspólnoty klaszt. w Gołańczy kazn. niem. paraf. w Chodzieży⁵¹¹⁹. W l. 1785-1786 kazn. paraf. w Gołańczy⁵¹²⁰, a w l. 1786-1788 kazn. paraf. niem. tamże⁵¹²¹. Nieznana jest data i miejsce jego śmierci. W 1786 r. obdarzony tyt. *PG*⁵¹²², a w 1794 r. tyt. *RP*⁵¹²³. Realizował m. kar. kazn.

Saturnin Hopp⁵¹²⁴ – 1780-1782

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 7 VII 1760 r. przyjął habit w now. ber. w Skępem. 7 VII 1761 r. złożył w Skępem prof.⁵¹²⁵. Jego imię z pewnością jest związane z przyjęciem przezeń habitu we wsp. św. Saturnina. Spis z 1762 r. wymienia go jako stud. fil. w Bydgoszczy, nie miał jeszcze wówczas święceń prez.⁵¹²⁶. W l. 1767-1770 lek. fil. w Bydgoszczy⁵¹²⁷, a w l. 1770-1773 lek. fil. w Łowiczu⁵¹²⁸. Spis z 1773 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku⁵¹²⁹. 6 X 1771 r. w trakcie kap. pośredniej w Bydgoszczy wziął udział w konk. na lek. teol. spek., w którym otrzymał 50,5 pkt na 60 możliwych. Był to najslabszy wynik spośród 4 kandydatów biorących udział w konk. Chociaż teoretycznie w związku z przekroczeniem progu 48 pkt pozwalał mu na objęcie funkcji lek. teol. spek., w praktyce ze względu na lepsze wyniki konkurencji przekreślił jego dalszą kar. nauk.⁵¹³⁰. W l. 1773-1774 kazn. zw. w Kadynach⁵¹³¹, a w l. 1774-1777 kazn. zw. w Stoczku

---

⁵¹¹⁶ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, 47r.

⁵¹¹⁷*Kronika Bernardynów Bydgoskich...*, s. 230.

⁵¹¹⁸APBK, sygn. W-7, s. 1050.

⁵¹¹⁹*Ibidem*, s. 1077.

⁵¹²⁰*Ibidem*, s. 1145.

⁵¹²¹*Ibidem*, s. 1166.

⁵¹²²*Ibidem*, s. 1171.

⁵¹²³Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 74r.

⁵¹²⁴W źródłach jako Saturninus Hopp, Saturininus Hoppe, Saturninus Hopper oraz Saturninus Chobb.

⁵¹²⁵APBK, sygn. W-8, s. 742.

⁵¹²⁶APBK, sygn. W-10, s. 376.

⁵¹²⁷APBK, sygn. W-7, s. 892, 914.

⁵¹²⁸*Ibidem*, s. 943, 958.

⁵¹²⁹ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, 45v.

⁵¹³⁰APBK, sygn. W-7, s. 955.

⁵¹³¹*Ibidem*, s. 980.

Klasztornym⁵¹³². W l. 1777-1779 kazn. zw. niem. we Wschowie⁵¹³³. W l. 1779-1780 gw. klaszt. w Kadynach⁵¹³⁴. W l. 1780-1782 kazn. niem. w Toruniu⁵¹³⁵, a w l. 1782-1783 ponownie kazn. zw. niem. we Wschowie⁵¹³⁶. Spis z 1803 r. wymienia go jeszcze w ramach wspólnoty klaszt. w Kole jako kazn. paraf. w Wyszynie⁵¹³⁷. Nieznana jest data i miejsce jego śmierci. W 1773 r. obdarzony tyt. *PG*⁵¹³⁸, w 1783 r. tyt. *RP*⁵¹³⁹, a w 1797 r. tyt. *ARP*⁵¹⁴⁰. Realizował mieszany typ kar. – podtyp kar. nauk. przer.

Jan Nepomucen Kinderman⁵¹⁴¹ – 1782-1785

Został ochrz. 12 I 1752 r. Jego rodzice to Józef i Regina Kindermannowie – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Wacław, a na bierzm. Franciszek Ksawery. Pochodził ze Słuchanowic. Przed wstąpieniem do ber. przez 4 miesiące był w nowicjacie karmelitów trzewickowych, z którego odszedł⁵¹⁴². 14 V 1768 r. przyjął w now. pozn. habit z rąk o. Jana Kapistrana Brzozowskiego – lek. teol. spek. W zak. przyjął imię Jan Nepomucen. Miał wówczas 16 l., wyksz. na poziomie klasy syntaksy i umiejętność gry na organach⁵¹⁴³. Wybór jego imienia zak. z pewnością był związany z przyjęciem przezeń habitu w okolicach wsp. św. Jana Nepomucena. 9 IX 1768 r. na I wot. otrzymał komplet 19 gł. za, co poświadczili lek. jub. Florian Willant oraz def. akt. Feliks Dobrowicz⁵¹⁴⁴. 4 I 1769 r. na II wot. otrzymał 22 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczili lek. jub. Florian Willant oraz lek. jub. Cyriak Kelch⁵¹⁴⁵. 14 V 1769 r. na III wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczili lek. teol. spek. Anzelm Kielbaszewicz oraz lek. teol. spek. Cyriak Kanicki⁵¹⁴⁶. 14 V 1769 r. złożył w now. pozn. prof. na ręce o. Anzelma Kielbaszewicza – lek. teol. spek., co poświadczyl Hipolit

⁵¹³²Ibidem, s. 999, 1017.

⁵¹³³Ibidem, s. 1027.

⁵¹³⁴Ibidem, s. 1047.

⁵¹³⁵Ibidem, s. 1078.

⁵¹³⁶Ibidem, s. 1100.

⁵¹³⁷Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 77r.

⁵¹³⁸APBK, sygn. W-7, s. 985.

⁵¹³⁹Ibidem, s. 1124.

⁵¹⁴⁰Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 82v.

⁵¹⁴¹W źródłach jako Joannes Nepomucenus Kinderman i Joannes Nepomucenus Kindermann. W księdze nowicjatu poznańskiego podpisał się własnoręcznie jako Joannes Nepomucenus Kindermann (APBK, sygn. S-po-1, s. 173).

⁵¹⁴²APBK, sygn. S-po-1, s. 115.

⁵¹⁴³Ibidem.

⁵¹⁴⁴Ibidem, s. 366.

⁵¹⁴⁵Ibidem.

⁵¹⁴⁶Ibidem, s. 368.

Pruski – mistrz now.⁵¹⁴⁷. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁵¹⁴⁸. Spis z 1773 r. wymienia go jako stud. fil. bez święceń przez. oraz organistę w Piotrkowie Trybunalskim⁵¹⁴⁹. W l. 1782-1783 kazn. zw. niem. oraz organista w Toruniu⁵¹⁵⁰, a w l. 1783-1785 kazn. zw. niem. w Toruniu⁵¹⁵¹. W l. 1785-1786 kazn. świąt. w Toruniu⁵¹⁵², a w l. 1786-1788 ponownie kazn. zw. niem. i organista⁵¹⁵³. Spis z 1803 r. wymienia go jako kazn. świąt. we Wschowie⁵¹⁵⁴. Zm. 25 VII 1805 r. w Kobylinie⁵¹⁵⁵. W 1786 r. obdarzony tyt. *PG*⁵¹⁵⁶, z nieznanych przyczyn tyt. ten ponownie został mu nadany w 1798 r.⁵¹⁵⁷, a w 1804 r. obdarzony jeszcze tyt. *RP*⁵¹⁵⁸. Realizował m. kar. kazn.

Dominik Linck⁵¹⁵⁹ – 1782-1783

Ur. w 1746 lub 1747 r. Jego rodzice to Michał i Anna Linckowie – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Franciszek, a na bierzm. Ksawery. Pochodził z Reszla na Warmii⁵¹⁶⁰. 9 VIII 1763 r. przyjął w now. warsz. habit z rąk o. Jana Kapistrana Brzozowskiego – lek. teol. spek. W zak. przyjął imię Dominik. Miał wówczas 16 l., wykształcenie na poziomie klasy ret. oraz strój właściwy swojemu stanowi⁵¹⁶¹. Przyjęte przezeń imię zak. z pewnością związane jest z przyjęciem przezeń habitu we w dzień po wsp. św. Dominika Guzmana. Na I wot. 9 XII 1763 r. otrzymał 20 gł. za, przy 6 gł. przeciw, co poświadczali byli prowin. Józef Gurski, lek. teol. spek. Edward Głowicz i lek. teol. spek. Mateusz Szteborski⁵¹⁶². Na II wot. 10 IV 1764 r. otrzymał 18 gł. za, przy 3 gł. przeciw,

---

⁵¹⁴⁷Ibidem, s. 233.

⁵¹⁴⁸Ibidem, s. 173.

⁵¹⁴⁹ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, 51v.

⁵¹⁵⁰APBK, sygn. W-7, s. 1102.

⁵¹⁵¹Ibidem, s. 1121.

⁵¹⁵²Ibidem, s. 1145.

⁵¹⁵³Ibidem, s. 1167.

⁵¹⁵⁴Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 76v.

⁵¹⁵⁵APBK, sygn. XXVI-1, s. 399.

⁵¹⁵⁶APBK, sygn. W-7, s. 1171.

⁵¹⁵⁷Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 86v.

⁵¹⁵⁸Ibidem, k. 108r.

⁵¹⁵⁹Biogram opublikowany także na kartach poprzedniej monografii – zob. M. Stawiski, *Bernardyni bydgoscy...*, s. 209-210. W źródłach jako: Dominicus Linck, Dominicus Link, Dominicus Ling, Dominicus Lingk i Dominicus Lint. W księdze nowicjatu warszawskiego podpisał się jako Dominicus Linck – zob. AAW, sygn. 688, s. 387.

⁵¹⁶⁰AAW, sygn. 688, s. 46.

⁵¹⁶¹Ibidem.

⁵¹⁶²Ibidem, s. 271.

co poświadczyli lek. teol. spek. Mateusz Sztemborski, lek. teol. spek. Jan Kapistran Brzozowski i wik. warsz. Augustyn Kaiński⁵¹⁶³. Na III wot. 8 VIII 1764 r. otrzymał 23 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli ciż sami⁵¹⁶⁴. 9 VIII 1764 r. złożył prof. na ręce o. Edwarda Głowicza – lek. jub., co poświadczył o. Apolinary Rynkiewicz – mistrz now.⁵¹⁶⁵. Potwierdził to własnoręcznym podpisem⁵¹⁶⁶. W l. 1768-1770 był stud. teol. spek. w Toruniu. 27 II 1768 r. przyjął jako członek konwentu toruńskiego w Chełmży z rąk bp pomocniczego chełmińskiego Fabiana Płaskowskiego święcenia subdiakonu⁵¹⁶⁷. 18 II 1769 r. przyjął jako członek konwentu toruńskiego w Chełmży z rąk bp pomocniczego chełmińskiego Fabiana Płaskowskiego święcenia diakonu⁵¹⁶⁸. 28 I 1770 roku przyjął jako członek konwentu toruńskiego w Chełmży z rąk bp pomocniczego chełmińskiego Fabiana Płaskowskiego święcenia przez., z dyspensą w. 11 miesięcy i 12 d.⁵¹⁶⁹. W l. 1770-1771 kazn. przy rezydencji w Łobżenicy⁵¹⁷⁰, w r. 1771 powołany na kazn. niem. tamże⁵¹⁷¹. Poza kap. przeniesiony do Zamartego, bowiem spis z 1773 r. wymienia go jako kazn. niem. tamże⁵¹⁷². W l. 1773-1776 kazn. świąt. w Zamartem⁵¹⁷³. W l. 1776-1777 kazn. niem. przy rezydencji w Łobżenicy⁵¹⁷⁴, a w l. 1777-1779 kazn. świąt. w Kadynach⁵¹⁷⁵. W l. 1779-1780 kazn. niem. w Świeciu⁵¹⁷⁶, a w l. 1780-1782 kazn. niem. zw. w Bydgoszczy⁵¹⁷⁷. W l. 1782-1783 kazn. niem. paraf. w Toruniu⁵¹⁷⁸. W l. 1783-1785 kazn. niem. zw. we Wschowie⁵¹⁷⁹ oraz gw. *in casum*⁵¹⁸⁰. W l. 1784-1789 gw. w Świeciu⁵¹⁸¹ – na urząd wstąpił 25 IX 1784 r. we wsp. bł. Władysława z Gielniowa w

---

⁵¹⁶³Ibidem, s. 270.

⁵¹⁶⁴Ibidem, s. 270.

⁵¹⁶⁵Ibidem, s. 160.

⁵¹⁶⁶Ibidem, s. 387.

⁵¹⁶⁷ADPelp, sygn. C 54a, s. 71.

⁵¹⁶⁸Ibidem, s. 74.

⁵¹⁶⁹Ibidem, s. 77.

⁵¹⁷⁰APBK, sygn. W-7, s. 945.

⁵¹⁷¹Ibidem, s. 959.

⁵¹⁷²ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, 41v.

⁵¹⁷³APBK, sygn. W-7, s. 979, 999.

⁵¹⁷⁴Ibidem, s. 1015.

⁵¹⁷⁵Ibidem, s. 1030.

⁵¹⁷⁶Ibidem, s. 1050.

⁵¹⁷⁷Ibidem, s. 10176.

⁵¹⁷⁸Ibidem, s. 1102.

⁵¹⁷⁹Ibidem, s. 1119.

⁵¹⁸⁰Ibidem, s. 1117.

⁵¹⁸¹Ibidem, s. 1141, 1163; AAP, sygn. AZ 3/7a, k. 32r, 33v.

miejsce Krescentego Schencka⁵¹⁸². W 1788 r. jako gw. świecki rozpoczął naprawę Drogi Krzyżowej⁵¹⁸³. Zm. 12 X 1792 r. w Reszlu, należąc jako wik. do wspólnoty w Stoczku Klasztornym⁵¹⁸⁴. Obdarzony w 1779 r. tyt. *PG*⁵¹⁸⁵, a w 1786 r. tyt. *RP*⁵¹⁸⁶. Realizował m. kar. kazn.

Jan Nepomucen Arend⁵¹⁸⁷ – 1785-1786

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne przyjął habit w now. skępskim, skoro zachowane w pełni akta now. pozn. i warsz. o nim nie wspominają. W l. 1782-1783 kazn. niem. zw. w Zamartem⁵¹⁸⁸, a w l. 1783-1785 kazn. niem. świąt. w Warszawie⁵¹⁸⁹. W l. 1785-1786 kazn. zw. niem. w Toruniu⁵¹⁹⁰, a w l. 1786-1788 kazn. zw. w Stoczku Klasztornym⁵¹⁹¹. Spis z 1803 r. wymienia go jako kazn. niem. w Warszawie⁵¹⁹². Zm. 29 II 1826 r. w Kadynach⁵¹⁹³. W 1788 r. obdarzony tyt. *PG*⁵¹⁹⁴, a w 1797 r. tyt. *RP*⁵¹⁹⁵. Nekrolog podaje, że posiadał także tyt. *ARP* oraz *DA*⁵¹⁹⁶. Realizował m. kar. kazn.

Kwiryniusz Will – 1785-1786

Nie znamy jego pochodzenia. 15 V 1776 r. o godzinie 10 przed południem przyjął w now. w Kościanie habit z rąk o. Ignacego Fahlla – mistrza nowicjuszy⁵¹⁹⁷. Wkrótce po wejściu na zak. drogę wraz z całym now. przeniósł się do klaszt. pozn.⁵¹⁹⁸. 8 XI 1776 r. na I wot. otrzymał komplet 21 gł. za, co poświadczyli lek. teol. spek.j Antoni Górski oraz lek. teol. spek. Jan Napomucen

---

⁵¹⁸²AAP, sygn. AZ 3/7a, k. 32r.

⁵¹⁸³APBK, sygn. W-64, s. 74.

⁵¹⁸⁴APBK, sygn. XXVI-1, s. 557.

⁵¹⁸⁵APBK, sygn. W-7, s. 1055.

⁵¹⁸⁶Ibidem, s. 1170.

⁵¹⁸⁷W źródłach jako Joannes Nepomucenus Arendt.

⁵¹⁸⁸APBK, sygn. W-7, s. 1101.

⁵¹⁸⁹Ibidem, s. 1120.

⁵¹⁹⁰Ibidem, s. 1145.

⁵¹⁹¹Ibidem, s. 1167.

⁵¹⁹²Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 79r.

⁵¹⁹³APBK, sygn. XXVI-1, s. 107.

⁵¹⁹⁴Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 36r.

⁵¹⁹⁵Ibidem, k. 82v.

⁵¹⁹⁶APBK, sygn. XXVI-1, s. 107.

⁵¹⁹⁷APBK, sygn. S-po-1, s. 127.

⁵¹⁹⁸Ibidem, s. 128.

Modlibowski⁵¹⁹⁹. 11 II 1777 r. na II wot. otrzymał 18 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli lek. teol. spek. Manswet Paprocki oraz mistrz now. Benedykt Łapiński⁵²⁰⁰. 14 V 1777 r. na III wot. otrzymał 16 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli lek. teol. spek. Manswet Paprocki oraz lek. teol. spek. Antoni Górski⁵²⁰¹. 15 V 1777 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Antoniego Górskiego – lek. teol. spek., co poświadczył o. Benedykt Łapiński – mistrz now.⁵²⁰². Potwierdził on ten akt własnoręcznym podpisem⁵²⁰³. Od swoich pierwszych zak. funkcji powiązany był z klaszt. toruńskim. W l. 1785-1786 pełnił funkcję kazn. paraf. Niem. w Toruniu⁵²⁰⁴. W l. 1786-1788 sprawował urząd lek. teol. mor. w Toruniu⁵²⁰⁵. W l. 1791-1792 ponownie był kazn. paraf. Niem. w Toruniu⁵²⁰⁶, a w l. 1792-1794 ponownie lek. teol. mor.⁵²⁰⁷. W l. 1794-1811 sprawował urząd gw. toruńskiego. Kronika lokalna informuje o obejmowaniu przezeń urzędu gw. toruńskiego na kap.z 1794 r.⁵²⁰⁸ oraz 1797 r.⁵²⁰⁹. Dodatkowo album Bractwa św. Anny wspomina o jego obecności jako gw. w roli przełożonego zebrania wyborczego bractwa w l. 1804⁵²¹⁰, 1805⁵²¹¹ i 1806⁵²¹². W okresie sprawowania urzędu gw. znacząco przyczynił się do odnowienia toruńskiego kościoła NMP⁵²¹³. Ze wszystkich gw. toruńskich sprawował on swój urząd najdłużej. W 1811 r. został odwołany z urzędu gw. przez prowin. Daniela Mrozikiewicza z racji zadłużenia konwentu na kwotę 1014 zł pruskich. Ze względu na wstawiennictwo podprefekta toruńskiego Twarowskiego i innych osób prowin. pozwolił mu jednak pozostać dalej w klaszt. toruńskim⁵²¹⁴. W l. 1812-1815 sprawował funkcję def. akt. prow.⁵²¹⁵. Zm. 18 VIII 1816 r. w Toruniu⁵²¹⁶. W 1789 r. obdarzony tyt. *PG*⁵²¹⁷, w 1795 r. tyt.

---

⁵¹⁹⁹Ibidem, s. 382.

⁵²⁰⁰Ibidem.

⁵²⁰¹Ibidem, s. 383.

⁵²⁰²Ibidem, s. 240.

⁵²⁰³Ibidem, s. 175.

⁵²⁰⁴APBK, sygn. W-7, s. 1145.

⁵²⁰⁵Ibidem, s. 1164.

⁵²⁰⁶Wojewódzka Biblioteka Publiczna – WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 94r.

⁵²⁰⁷Ibidem, k. 95r.

⁵²⁰⁸Ibidem, k. 96r.

⁵²⁰⁹Ibidem, k. 98r.

⁵²¹⁰AADDT, Parafia NMP, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 27v.

⁵²¹¹Ibidem, k. 28v.

⁵²¹²Ibidem, k. 29r.

⁵²¹³APBK, sygn. W-18a, s. 39-39.

⁵²¹⁴Ibidem, s. 38-40.

⁵²¹⁵Album bractwa św. Anny pod rokiem 1815 wspomina bowiem o nim jako o definitorzem aktualnym prowincji – AADDT, Parafia NMP, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae*, k. 30v.

⁵²¹⁶APBK, sygn. XXVI-1, s. 447.

RP⁵²¹⁸ oraz w 1809 r. tyt. DA⁵²¹⁹. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z nauk.

Jan Nepomucen Kinderman – 1786-1788

Także kazn. niem. w Toruniu w l. 1782-1785 – patrz wyżej.

Marian Witpall⁵²²⁰ – 1786-1788

Ur. w 1751 r. w Braniewie⁵²²¹. Można przypuszczać, że przyjął habit i prof. złożył w now. ber. w Skępem, bo zachowane w pełni akta now. poznańskie i warsz. o nim nie wspominają. Prof. złożył w r. 1769, a w 1775 r. otrzymał święcenia kapłańskie w archidiecezji gnieźnieńskiej⁵²²². Spis z 1773 r. wymienia go jako stud. teol. mor. bez święceń prez. w Poznaniu⁵²²³. W 1774 r. był stud. fil. w Bydgoszczy, wtedy to razem z całym studium został przeniesiony do Łowicza⁵²²⁴. W l. 1779-1780 kazn. świąt. w Zamartem⁵²²⁵, a w l. 1780-1782 w ramach wspólnoty w Górcie Klasztornej kazn. paraf. na Piłę⁵²²⁶. W l. 1782-1783 w ramach wspólnoty w Bydgoszczy kazn. paraf. w Fordonie⁵²²⁷. W l. 1783-1785 kazn. niem. w Sierakowie⁵²²⁸. W l. 1785-1786 kazn. świąt. niem. w Świeciu nad Wisłą⁵²²⁹, a w l. 1786-1788 kazn. paraf. niem. w Toruniu⁵²³⁰. Kronika toruńska podaje, że w 1794 r. kap. powołała go na stanowisko kazn. dla siostr zakonnych⁵²³¹. Spis z 1794 r. wymienia go już jednak jako kazn. niem. paraf. w Toruniu⁵²³². Spis z 1797 r. dalej wymienia go na tym

---

⁵²¹⁷Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu, Dział Zbiorów Specjalnych, rkps nr 57, k. 40r.

⁵²¹⁸Ibidem, k. 78v.

⁵²¹⁹Ibidem, k. 119r.

⁵²²⁰W źródłach jako Marianus Witpall, Marianus Witpal, Marianus Witpahl, Marianus Withpal oraz Marianus Wittphal.

⁵²²¹W. Zawadzki, *Dzieje klasztoru...*, s. 185.

⁵²²²Ibidem.

⁵²²³ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, 28v.

⁵²²⁴*Kronika Bernardynów Bydgoskich...*, s. 230.

⁵²²⁵APBK, sygn. W-7, s. 1050.

⁵²²⁶Ibidem, s. 1077.

⁵²²⁷Ibidem, s. 1101.

⁵²²⁸Ibidem, s. 1120.

⁵²²⁹Ibidem, s. 1144.

⁵²³⁰Ibidem, s. 1167.

⁵²³¹Wojewódzka Biblioteka Publiczna – WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 118v.

⁵²³²APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 39.

stanowisku⁵²³³. Następnie przebywał w Kadynach. Od 1797 r. pomagał przy duszpasterstwie w parafii św. Mikołaja w Elblągu. Posiadał zgodę władz diecezjalnych na sprawowanie sakramentu pokuty⁵²³⁴. W 1800 r. został przeniesiony z Kadyn na krótko stanowisko kazn. niem. w Górcie Klasztornej⁵²³⁵. W kolejnym r. nie było go już w góreckim klaszt.⁵²³⁶. Spis z 1803 r. wymienia go jako kazn. zw. w Zamartem⁵²³⁷. Zm. 23 I 1804 r. w Zamartem⁵²³⁸. W 1786 r. obdarzony tyt. *PG*⁵²³⁹, a w 1794 r. tyt. *RP*⁵²⁴⁰. Realizował m. kar. kazn. Wojciech Zawadzki dodaje, że znał j. polski, łaciński i niemiecki⁵²⁴¹.

Cyryl Rath⁵²⁴² – 1791-1794

Ur. w 1757 r. Ochrz. został 8 VII 1757 roku. Na chrz. otrzymał imię Norbert. Pochodził z miasteczka Šatov na Morawach⁵²⁴³. 29 III 1777 roku przyjął habit z rąk o. Benedykta Łapińskiego – mistrz now. W zak. przyjął imię Cyryl. Miał wówczas 20 l. i wykształcenie na poziomie klasy fil. Był wcześniej w now. karmelitów, ale odszedł z niego⁵²⁴⁴. Przyjęte przezeń imię zak. jest z pewnością związane z otrzymaniem przezeń habitu we wsp. św. Cyryla Diakona z Heliopolis. 5 VIII 1777 r. na I wot. otrzymał 17 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczili lek. teol. spek. Antoni Gurski oraz kazn. zw. pozn. Stanisław Breziński⁵²⁴⁵. 1 XII 1777 r. na II wot. otrzymał komplet 20 gł. za, co poświadczili lek. teol. spek. Manswet Paprocki oraz lek. teol. spek. Antoni Gurski⁵²⁴⁶. 19 III 1778 r. na III wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczili ciż sami⁵²⁴⁷. 19 III 1778 r. złożył w now. pozn. prof. na ręce o. Benedykta Łapińskiego – mistrz now.⁵²⁴⁸. Potwierdził on to własnoręcznym

---

⁵²³³APT, AMT, C, 4570, s. 56.

⁵²³⁴W. Zawadzki, *Dzieje klasztoru...*, s. 185.

⁵²³⁵APG, Bernardyni w Łobżenicy, sygn. 1, bez paginacji, spis za 1800 rok, s. 193, 248.

⁵²³⁶Ibidem, s. 254-255.

⁵²³⁷Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 79r.

⁵²³⁸APBK, sygn. XXVI-1, s. 45.

⁵²³⁹APBK, sygn. W-7, s. 1171.

⁵²⁴⁰Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu, Dział Zbiorów Specjalnych, rkps nr 57, k. 74r.

⁵²⁴¹W. Zawadzki, *Dzieje klasztoru...*, s. 185.

⁵²⁴²W źródłach jako Cyrillus Rath. W księdze nowicjatu poznańskiego podpisał się jako Cyrillus Rath (APBK, sygn. S-po-1, s. 176).

⁵²⁴³APBK, sygn. S-po-1, s. 128-129.

⁵²⁴⁴Ibidem, s. 128-129.

⁵²⁴⁵Ibidem, s. 383.

⁵²⁴⁶Ibidem, s. 384.

⁵²⁴⁷Ibidem, s. 385.

⁵²⁴⁸Ibidem, s. 241.

podpisem⁵²⁴⁹. W l. 1785-1788 kazn. niem. zw. w Warszawie⁵²⁵⁰. W l. 1791-1794 kazn. niem. zw. w Toruniu⁵²⁵¹. Nieznana jest jego data i miejsce śmierci. W 1791 r. obdarzony tyt. *PG*⁵²⁵². Realizował m. kar. kazn.

Telesfor Ræder⁵²⁵³ – 1791-1792

Ochrz. 8 VII 1749 r. Na chrz. otrzymał imię Adam. Pochodził ze Stockheim we Frankonii⁵²⁵⁴. 5 I 1782 r. przyjął w now. warsz. habit z rąk o. Benedykta Łapińskiego – mistrza now. W zak. przyjął imię Telesfor. Miał wówczas 32 l. i wyksz. na poziomie klasy fil⁵²⁵⁵. Przyjęte przezeń imię zak. związane jest z pewnością z przypadającym na 2 I wsp. św. Telesfora. 18 V 1782 r. na I wot. otrzymał komplet 21 gł. za, co poświadczyli wik. warsz. Teodor Necki oraz spow. kolegiacki Hipolit Pruski⁵²⁵⁶. 31 VIII 1782 r. na II wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczyli lek. teol. spek. Modest Komnacki, lek. teol. spek. Stanisław Fengler oraz wik. warsz. Teodor Necki⁵²⁵⁷. 4 I 1783 r. na III wot. otrzymał komplet 24 gł. za, co poświadczyli lek. teol. spek. Andrzej Breun oraz wik. warsz. Teodor Necki⁵²⁵⁸. 5 I 1783 r. złożył prof. na ręce o. Andrzeja Breun – lek. teol. spek., co poświadczył o. Benedykt Łapiński – mistrz now.⁵²⁵⁹. Zamiar złożenie prof. potwierdził własnoręcznym podpisem 4 grudnia 1782 roku⁵²⁶⁰. W l. 1791-1792 kazn. świąt. niem. i organista w Toruniu⁵²⁶¹. Spis z 1803 r. wymienia go jako kazn. i organistę w Zamartem⁵²⁶². Spis z 1812 r. wymienia go jako kazn. we Wschowie⁵²⁶³. Pod koniec życia kazn. niem. w Bydgoszczy⁵²⁶⁴.

---

⁵²⁴⁹Ibidem, s. 176.

⁵²⁵⁰APBK, sygn. W-7, s. 1145, 1166.

⁵²⁵¹Wojewódzka Biblioteka Publiczna – WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 117v-118r.

⁵²⁵²Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu, Dział Zbiorów Specjalnych, rkps nr 57, k. 48r.

⁵²⁵³W źródłach jako Thelesphorus Ræder, Thelesphorus Reder albo Thelesphorus Räder. W księdze nowicjatu warszawskiego podpisał się jako Thelesphorus Ræder (AAW, sygn. 688, s. 401).

⁵²⁵⁴AAW, sygn. 688, s. 77.

⁵²⁵⁵Ibidem.

⁵²⁵⁶Ibidem, s. 232.

⁵²⁵⁷Ibidem, s. 231.

⁵²⁵⁸Ibidem.

⁵²⁵⁹Ibidem, s. 177.

⁵²⁶⁰Ibidem, s. 401.

⁵²⁶¹Wojewódzka Biblioteka Publiczna – WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 117v.

⁵²⁶²Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 79r.

⁵²⁶³Piotr Neumann, *Wykaz personalny klasztorów diecezji poznańskiej z 1812 roku. Rękopis OA II 40 w Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu*, "Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", t. 79: 2003, s. 411-412.

⁵²⁶⁴Zobacz nekrolog.

Zm. 15 I 1817 r. w Bydgoszczy na stanowisku kazn. niem.⁵²⁶⁵. W 1794 r. obdarzony tyt. *PG*⁵²⁶⁶, a w 1798 r. tyt. *RP*⁵²⁶⁷. Realizował m. kar. kazn.

Kwiryniusz Will – 1791-1792

Także kazn. niem. w Toruniu w l. 1785-1786 – patrz wyżej.

Jan Tacki – 1792-1794

Został ochrz. 10 IX 1756 r. Jego rodzice to Jan i Katarzyna Taccy – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Józef. Pochodził z Bisztyńka na Warmii⁵²⁶⁸. 24 XI 1774 r. przyjął w now. przasnyskim habit z rąk o. Jana Kapistrana Domicza – spow. sióstr bernardynek. W zak. przyjął imię Jan od Krzyża. Miał wówczas wyksz. na poziomie klasy poetyki. Przybył w stroju właściwym swojemu stanowi⁵²⁶⁹. 27 III 1775 r. na I wot. otrzymał 10 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli gw. przasnyski Czesław Adamkiewicz, spow. sióstr bernardynek Jan Kapistran Domicz oraz mistrz now. Hipolit Pruski⁵²⁷⁰. 24 VII 1775 r. na II wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczyli ciż sami⁵²⁷¹. 24 XI 1775 r. na III wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczyli gw. przasnyski Czesław Adamkiewicz, kazn. Justyn Guzowski oraz mistrz now. Hipolit Pruski⁵²⁷². 24 XI 1775 r. złożył w Przasnyszu prof. na ręce o. Czesława Adamkiewicza – gw. przasnyskiego, co poświadczył o. Hipolit Pruski – mistrz now.⁵²⁷³. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁵²⁷⁴, 23 XI potwierdził też własnoręcznie zamiar złożenia prof.⁵²⁷⁵. W l. 1783-1788 kazn. świąt. niem. we Wschowie⁵²⁷⁶. Kronika toruńska wspomina o powoływaniu go na kazn. paraf. w Toruniu w l. 1792 i 1794⁵²⁷⁷. Nie

---

⁵²⁶⁵ APBK, sygn. XXVI-1, s. 29.

⁵²⁶⁶ Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu, Dział Zbiorów Specjalnych, rkps nr 57, k. 74r.

⁵²⁶⁷ Ibidem, k. 86v.

⁵²⁶⁸ AAW, sygn. 688, s. 62.

⁵²⁶⁹ Ibidem.

⁵²⁷⁰ Ibidem, s. 248.

⁵²⁷¹ Ibidem, s. 247.

⁵²⁷² Ibidem, s. 246.

⁵²⁷³ Ibidem, s. 169.

⁵²⁷⁴ Ibidem.

⁵²⁷⁵ Ibidem, s. 395.

⁵²⁷⁶ APBK, sygn. W-7, s. 1119, 1143, 1165.

⁵²⁷⁷ Wojewódzka Biblioteka Publiczna – WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 118r-119r.

wspomina o nim już jednak spis z 1794 r., co oznacza, że musiał trafić w inne miejsce⁵²⁷⁸. Przez znaczną część swojego dalszego życia zak. związany był ze Wschową. Spis z 1803 r. wymienia go jako kazn. niem. we Wschowie⁵²⁷⁹. Spis z 1812 r. wymienia go jako kazn. we Wschowie⁵²⁸⁰. Pod koniec życia gw. we Wschowie⁵²⁸¹. Zm. 22 III 1821 r. we Wschowie na stanowisku gw.⁵²⁸². W 1791 r. obdarzony tyt. *PG*⁵²⁸³. Realizował m. kar. kazn.

Korneliusz Barber⁵²⁸⁴ – 1794-1797

Ochrz. został 7 XI 1756 r. Jego rodzice to Henryk i Marianna Barbierowie. Na chrz. otrzymał imię Klemens. Ur. we Frankonii⁵²⁸⁵. 13 IX 1777 r. przyjął w now. pozn. habit z rąk o. Benedykta Łapińskiego – mistrza now. W zak. przyjął imię Korneliusz. Miał wówczas 20 l. i wykształcenie na poziomie klasy fil.⁵²⁸⁶. 27 I 1778 r. na I wot. otrzymał komplet gł. za⁵²⁸⁷. Na nieznaną z daty II wot. również otrzymał komplet gł. za – odbyć się ona musiała między 28 IV a 31 VII 1778 r.⁵²⁸⁸. 13 IX 1778 r. na III wot. otrzymał po raz trzeci komplet gł. za⁵²⁸⁹. 13 IX 1778 r. złożył w now. pozn. Prof. na ręce o. Benedykta Łapińskiego – mistrza now.⁵²⁹⁰. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁵²⁹¹. W l. 1785-1786 kazn. zw. niem. w Bydgoszczy⁵²⁹², a w l. 1786-1788 kazn. niedzielny niem. w Nowem nad Wisłą⁵²⁹³. W 1794 r. powołany na kazn. zw. niem. w Toruniu⁵²⁹⁴. Spis z 1794 r.

---

⁵²⁷⁸APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 39.

⁵²⁷⁹Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 76v.

⁵²⁸⁰Piotr Neumann, *Wykaz personalny klasztorów diecezji poznańskiej z 1812 roku. Rękopis OA II 40 w Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu*, "Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", t. 79: 2003, s. 411-412.

⁵²⁸¹Zobacz nekrolog.

⁵²⁸²APBK, sygn. XXVI-1, s. 151.

⁵²⁸³Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu, Dział Zbiorów Specjalnych, rkps nr 57, k. 48r.

⁵²⁸⁴W źródłach jako Cornelius Barbier. W księdze nowicjatu poznańskiego podpisał się jako Cornelius Barbier – zob. APBK, sygn. S-po-1, s. 176.

⁵²⁸⁵APBK, sygn. S-po-1, s. 130.

⁵²⁸⁶Ibidem.

⁵²⁸⁷Ibidem, s. 384.

⁵²⁸⁸Ibidem, s. 385.

⁵²⁸⁹Ibidem.

⁵²⁹⁰Ibidem, s. 242.

⁵²⁹¹Ibidem, s. 176.

⁵²⁹²APBK, sygn. W-7, s. 1144.

⁵²⁹³Ibidem, s. 1166.

⁵²⁹⁴Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, Dział Zbiorów Specjalnych, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, sygn. 74, k. 118v.

wymienia go już na tym stanowisku⁵²⁹⁵. Kolejny spis z 1797 r. wymienia go dalej jako kazn. niem.⁵²⁹⁶. Spis z 1803 r. wymienia go jako kazn. niem. w Świeciu nad Wisłą⁵²⁹⁷. Zm. 12 XII 1806 r. w Toruniu⁵²⁹⁸. W 1795 r. obdarzony tyt. *PG*⁵²⁹⁹. Realizował m. kar. kazn.

Jacek Lankau – 1794-1797

Także wik. w Toruniu w l. 1797-1798 – patrz wyżej.

Marian Witpall – 1794-1797

Także kazn. niem. w Toruniu w l. 1786-1788 – patrz wyżej.

Franciszek Ksawery Drews⁵³⁰⁰ – 1797-1798

Został ochrz. 25 II 1762 r. Jego rodzice to Maciej i Dorota Drewsowie – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Maciej. Pochodził z Reszla⁵³⁰¹. 4 XII 1782 r. przyjął w Warszawie habit z rąk o. Hipolita Pruskiego – mistrza now. W zak. przyjął imię Franciszek Ksawery⁵³⁰². Przyjęte przezeń imię zak. jest ewidentnie związane z przyjęciem przezeń habitu w dzień następujący po wsp. św. Franciszka Ksawerego. 6 IV 1783 r. na I wot. otrzymał 20 gł. za, przy 3 gł. przeciw, co poświadczili lek. teol. spek. Modest Komnacki, lek. teol. spek. Stanisław Fengler oraz wik. warsz. Teodor Necki⁵³⁰³. 21 VIII 1783 r. na II wot. otrzymał 19 gł. za, przy 3 gł. przeciw, co poświadczili lek. teol. spek. Stanisław Fengler oraz wik. warsz. Teodor Necki⁵³⁰⁴. 4 XII 1783 r. na III wot. otrzymał 19 gł. za, przy 5 gł. przeciw, co poświadczili lek. jub. Marian Theen oraz lek. jub. Modest Komnacki⁵³⁰⁵. 5 XII 1783 r. złożył prof. na ręce o. Mariana Zyllo, co poświadczyl o. Benedykt

---

⁵²⁹⁵APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 39.

⁵²⁹⁶APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 56.

⁵²⁹⁷Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 78r.

⁵²⁹⁸APBK, sygn. XXVI-1, s. 679.

⁵²⁹⁹Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 78v.

⁵³⁰⁰W źródłach jako Franciscus Xaverius Drews, Franciscus Xaverius Drewss i Franciscus Xaverius Dress. W księdze nowicjatu warszawskiego podpisał się jako Franciscus Xaverius Drews (AAW, sygn. 688, s. 401).

⁵³⁰¹AAW, sygn. 688, s. 78.

⁵³⁰²Ibidem.

⁵³⁰³Ibidem, s. 230.

⁵³⁰⁴Ibidem.

⁵³⁰⁵Ibidem, s. 229.

Łapiński – mistrz now.⁵³⁰⁶. 4 XII 1783 r. własnoręcznie podpisał deklarację zamiaru złożenia prof.⁵³⁰⁷. Kronika toruńska podaje, że w 1797 r. został powołany na kazn. niem. zw.⁵³⁰⁸. Spis z 1803 r. wymienia go jako kazn. zw. w Kadynach⁵³⁰⁹. Pod koniec życia kazn. zw. w Stoczku Klasztornym⁵³¹⁰. Zm. 6 XII 1806 r. w Stoczku Klasztornym⁵³¹¹. W 1800 r. obdarzony tyt. *PG*⁵³¹². Realizował m. kar. kazn.

Felicjan Koch⁵³¹³ – 1797-1798

Ur. w 1770 r. Jego rodzice to Michał Kochowski i Barbara z Buchholtzów – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Andrzej. Pochodził z Reszla⁵³¹⁴. 9 VI 1787 r. przyjął w now. warsz. habit z rąk o. Benedykta Łapińskiego – mistrza now. W zak. przyjął imię Felicjan. Miał wówczas wyksz. na poziomie klasy poezji⁵³¹⁵. Przyjęte przezeń imię zak. z pewnością jest związane z jego wstąpieniem do zak. we wsp. św. Felicjana. 28 IX 1787 r. na I wot. otrzymał komplet 20 gł. za, co poświadczili lek. jub. Stanisław Fengler oraz lek. teol. spek. Andrzej Breun⁵³¹⁶. 26 XI 1787 r. przystrzyżono go na kłeryka⁵³¹⁷. 11 III 1788 r. na II wot. otrzymał komplet 21 gł. za, co poświadczili ciż sami⁵³¹⁸. 9 VI 1788 r. ukończył pierwszy r. próby, a w związku z ukończeniem przezeń w. 17 l. i pół roku jego prof. wyznaczono na r. 1795⁵³¹⁹. Kronika toruńska podaje informację o powołaniu go w 1797 r. na kazn. niem. paraf. w Toruniu⁵³²⁰. Spis z 1803 r. wymienia go jako kazn. niem. w podwarszawskiej Pradze⁵³²¹. Nieznane jest data i miejsce jego śmierci. Realizował m. kar. kazn.

---

⁵³⁰⁶Ibidem, s. 177.

⁵³⁰⁷Ibidem, s. 401.

⁵³⁰⁸Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, Dział Zbiorów Specjalnych, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, sygn. 74, k. 119v.

⁵³⁰⁹Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 81r.

⁵³¹⁰Zobacz nekrolog.

⁵³¹¹APBK, sygn. XXVI-1, s. 667.

⁵³¹²Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 94r.

⁵³¹³W źródłach jako Felicianus Koch i Felicianus Kochowski.

⁵³¹⁴AAW, sygn. 688, s. 83.

⁵³¹⁵Ibidem.

⁵³¹⁶Ibidem, s. 254.

⁵³¹⁷Ibidem, 83.

⁵³¹⁸Ibidem, s. 253.

⁵³¹⁹Ibidem, s. 183.

⁵³²⁰Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, Dział Zbiorów Specjalnych, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, sygn. 74, k. 119v.

⁵³²¹Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 82r.

Kaznodzieje świąteczni, parafialni i monialni

Kaznodzieje świąteczni

Stefan Idziński – 1765-1767

Także kazn. zw. w Toruniu w l. 1765-1767 – patrz wyżej.

Władysław Łyszkowski – 1767-1770

Ur. się w 1733 lub 1734 r. Jego rodzice to Jan i Marianna Łyszkowscy – mieszczenie. Na chrz. otrzymał imię Antoni. Nie przyjął bierzm. przed wstąpieniem do zak. Pochodził z Bydgoszczy⁵³²². 1 IX 1755 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk o. Mikołaja Kobylińskiego – kazn. zw. pozn. W zak. przyjął imię Władysław. Miał wówczas 21 l. i wykształcenie na poziomie klasy ret. Przybył w zadbanym stroju⁵³²³. 8 I 1756 r. na I wot. otrzymał 20 zł. za, przy 1 zł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Manswet Grabowski oraz lek. teol. Feliks Kreczman⁵³²⁴. 6 V 1756 r. na II wot. otrzymał komplet 20 zł. za, co poświadczyli ciż sami⁵³²⁵. 31 VIII 1756 r. na III wot. otrzymał 21 zł. za, co poświadczyli ciż sami⁵³²⁶. 1 IX 1756 r. złożył w Poznaniu profesję na ręce o. Edwarda Głowicza – lek. teol., co poświadczył o. Józef Kazimierski – mistrz now. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁵³²⁷. 11 III 1758 r. w katedrze w Chełmży otrzymał pierwszą tonsurę i 4 mniejsze święcenia, należał wówczas do klasztoru w Bydgoszczy jako stud. fil.⁵³²⁸. 20 V 1758 r. w katedrze w Chełmży otrzymał święcenia subdiakonatu z dyspensą od odstępu, należał wówczas do klasztoru w Bydgoszczy jako stud. fil.⁵³²⁹. 28 V 1758 r. w katedrze w Chełmży otrzymał święcenia diakonatu z dyspensą od odstępu i wieku, należał wówczas do klasztoru w Bydgoszczy jako stud. fil.⁵³³⁰. W l. 1761-1762 powoływany na kazn. przy rezydencji w Łobżenicy⁵³³¹. Poza kap.

---

⁵³²² APBK, sygn. S-po-1, s. 96.

⁵³²³ Ibidem.

⁵³²⁴ Ibidem, s. 339.

⁵³²⁵ Ibidem, s. 340.

⁵³²⁶ Ibidem, s. 341.

⁵³²⁷ Ibidem, s. 173, 221.

⁵³²⁸ ADPelp, sygn. C 54a, s. 27.

⁵³²⁹ Ibidem, s. 28.

⁵³³⁰ Ibidem.

⁵³³¹ APBK, sygn. W-7, s. 793. 809. W 1762 roku wymieniony omyłkowo również jako kaznodzieja zwyczajny w Lubawie – zob. APBK, sygn. W-7, s. 809.

przeniesiony do Wielunia, bowiem spis z 1762 r. wymienia go jako kazn. przy rezydencji w Wieluniu⁵³³², urząd sprawował do 1765 r.⁵³³³. W l. 1765-1767 kazn. bez określonej specjalizacji w Łęczycy⁵³³⁴. W l. 1767-1770 kazn. świąt. w Toruniu⁵³³⁵. W l. 1770-1771 kazn. zw. w Lubawie⁵³³⁶. Spis z 1773 r. wymienia go jako spow. w Ostrołęce⁵³³⁷. W l. 1773-1774 kazn. zw. w Złoczewie⁵³³⁸, a w l. 1774-1776 kazn. świąt. w Warcie⁵³³⁹. W l. 1780-1782 kazn. zw. w Przasnyszu⁵³⁴⁰, a w l. 1782-1783 kazn. paraf. w Ostrołęce⁵³⁴¹. W l. 1783-1786 kazn. świąt. w Górcie Klasztornej⁵³⁴². W l. 1786-1788 kazn. na żądanie w Grodzisku Wielkopolskim⁵³⁴³. Spis z 1803 r. wymienia go jako kazn. na żądanie w Sierakowie⁵³⁴⁴. Zm. 14 VII 1807 r. w Sierakowie⁵³⁴⁵. W 1770 r. obdarzony tyt. *PG*⁵³⁴⁶, a w 1788 r. tyt. *RP*⁵³⁴⁷. Realizował m. kar. kazn.

Joachim Lewicki – 1770-1771

Został ochrz. 25 XI 1741 r. Jego rodzice to Paweł i Marianna Lewiccy – nieznanego stanu społecznego. Na chrz. otrzymał imię Stanisław Kostka. Pochodził z parafii Niezamyślin⁵³⁴⁸. 4 IX 1763 r. przyjął w now. pozn. habit z rąk o. Hipolita Pruskiego – kazn. zw. pozn. W zak. przyjął imię Joachim. Miał wówczas 22 l. i wykształcenie na poziomie klasy retoryki⁵³⁴⁹. 25 XII 1763 r. na I wot. otrzymał komplet 16 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Jan Nepomucen Jordan oraz lek. teol.

---

⁵³³² APBK, sygn. W-10, s. 407.

⁵³³³ APBK, sygn. W-7, s. 835.

⁵³³⁴ Ibidem, s. 855.

⁵³³⁵ Ibidem, s. 895, 916.

⁵³³⁶ Ibidem, s. 945.

⁵³³⁷ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 54v.

⁵³³⁸ Ibidem, s. 980.

⁵³³⁹ Ibidem, s. 996.

⁵³⁴⁰ Ibidem, s. 1078.

⁵³⁴¹ Ibidem, s. 1102.

⁵³⁴² Ibidem, s. 1120, 1144.

⁵³⁴³ Ibidem, s. 1166.

⁵³⁴⁴ Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 78r.

⁵³⁴⁵ APBK, sygn. XXVI-1, s. 377.

⁵³⁴⁶ APBK, sygn. W-7, s. 949.

⁵³⁴⁷ Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 35v.

⁵³⁴⁸ APBK, sygn. S-po-1, s. 107.

⁵³⁴⁹ Ibidem.

spek. Idzi Kłabczyński⁵³⁵⁰. 1 IV 1764 r. na II wot. otrzymał 13 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczili kazn. zw. pozn. Hipolit Pruski oraz wik. pozn. Rajmund Łączyński⁵³⁵¹. 3 IX 1764 r. na III wot. otrzymał komplet 9 gł. za, co poświadczyli tymczasowi przełożony pozn. Józef Kazimierski oraz kazn. zw. pozn. Hipolit Pruski⁵³⁵². 4 IX 1764 r. złożył w Poznaniu prof., co poświadczyl o. Ignacy Fahll – mistrz now.⁵³⁵³. W l. 1770-1771 kazn. świąt. w Toruniu⁵³⁵⁴. Jako kazn. świąt. asystował przy kanonicznej elekcji władz toruńskiego Bractwa św. Anny⁵³⁵⁵. W r. 1771 powołany na kazn. zw. w Kazimierzu Biskupim⁵³⁵⁶. Poza kap. przeniesiony na inne stanowisko, bowiem spis z 1773 r. wymienia go jako kazn. paraf. i alnego w Widawie⁵³⁵⁷. W l. 1773-1776 dalej kazn. paraf. w Widawie⁵³⁵⁸. W l. 1776-1777 kazn. świąt. w Skępem⁵³⁵⁹, a w l. 1777-1779 w ramach wspólnoty klaszt. w Skępem kazn. paraf. na Lipno⁵³⁶⁰. W l. 1779-1782 kazn. zw. w Sierakowie⁵³⁶¹, w l. 1780-1782 dodatkowo gw. *in casum*⁵³⁶². W l. 1782-1786 prof. sztuk w Łęczycy⁵³⁶³, w l. 1782-1785 dodatkowo gw. *in casum*⁵³⁶⁴. W l. 1786-1788 gw. w Warcie⁵³⁶⁵. W 1788 krótko mistrz now. II próby w Przasnyszu⁵³⁶⁶. Pod koniec życia kazn. w Barczewie⁵³⁶⁷. Zm. 6 IV 1790 r. w Barczewie⁵³⁶⁸. W 1779 r. obdarzony tyt. *PG*⁵³⁶⁹, a w 1782 r. tyt. *RP*⁵³⁷⁰. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z nauk. i org.-spow.

---

⁵³⁵⁰Ibidem, s. 356.

⁵³⁵¹Ibidem, s. 357.

⁵³⁵²Ibidem, s. 357-358.

⁵³⁵³Ibidem, s. 228.

⁵³⁵⁴APBK, sygn. W-7, s. 945.

⁵³⁵⁵AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 18v.

⁵³⁵⁶Ibidem, s. 959.

⁵³⁵⁷ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 53v.

⁵³⁵⁸APBK, sygn. W-7, s. 980, 999.

⁵³⁵⁹Ibidem, s. 1017.

⁵³⁶⁰Ibidem, s. 1029.

⁵³⁶¹Ibidem, s. 1050, 1077.

⁵³⁶²Ibidem, s. 1075.

⁵³⁶³Ibidem, s. 1100, 1119, 1143.

⁵³⁶⁴Ibidem, s. 1098, 1075.

⁵³⁶⁵Ibidem, s. 1163.

⁵³⁶⁶Jest on podpisany pod rejestrem wydatków klasztoru przasnyskiego za październik 1785 – Archiwum Diecezjalne w Płocku, Bernardyni, sygn. 11, bez paginacji.

⁵³⁶⁷Zobacz nekrolog.

⁵³⁶⁸APBK, sygn. XXVI-1, s. 181.

⁵³⁶⁹APBK, sygn. W-7, s. 1054.

⁵³⁷⁰Ibidem, s. 1106.

Mateusz Rożnerski⁵³⁸⁰. 17 V 1756 r. na II wot. otrzymał 26 gł. za, przy 3 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Ludwik Zielenkiewicz, były prow. Mateusz Rożnerski i mistrz now. Bonawentura Strzelecki⁵³⁸¹. 2 X 1756 r. otrzymał 19 gł. za, przy 5 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Ludwik Zielenkiewicz, lek. teol. spek. Franciszek Kuciński oraz mistrz now. Bonawentura Strzelecki⁵³⁸². 3 X 1756 r. złożył w now. warsz. prof. na ręce o. Franciszka Kucińskiego – lek. teol. spek., co poświadczyl o. Urban Raski – mistrz now.⁵³⁸³. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁵³⁸⁴. Spis z 1762 r. wymienia go jako stud. teol. spek. w Toruniu, nie miał jeszcze za sobą święceń kapłańskich⁵³⁸⁵. W l. 1765-1767 kazn. zw. w Strzegocinie⁵³⁸⁶, a w l. 1767-1768 kazn. świąt. tamże⁵³⁸⁷. W l. 1768-1770 kazn. świąt. w Przasnyszu⁵³⁸⁸, a w l. 1770-1771 kazn. świąt. w Strzegocinie⁵³⁸⁹. W l. 1771-1773 kazn. zw. w Czerniakowie⁵³⁹⁰. Właśnie na tym stanowisku wymienia go spis z 1773 r.⁵³⁹¹. W l. 1773-1774 kazn. zw. w Strzegocinie⁵³⁹². W l. 1774-1776 kazn. świąt. w Toruniu⁵³⁹³. W l. 1777-1779 kazn. świąt. w Łęczycy⁵³⁹⁴. W l. 1779-1782 kazn. zw. w Kazimierzu Biskupim⁵³⁹⁵, w l. 1780-1782 także gw. *in casum*⁵³⁹⁶. W l. 1782-1783 gw. w Koźminie⁵³⁹⁷. W l. 1783-1785 kazn. mis. w Złoczewie⁵³⁹⁸. W l. 1786-1788 kazn. zw. w Świeciu⁵³⁹⁹. Nie ma go w spisie z 1803 r. Zm. 1 III 1809 r. jako kazn. zw. w Czerniakowie⁵⁴⁰⁰. W 1777 r. obdarzony tyt. *CE*⁵⁴⁰¹, w 1779 r. tyt. *PG*⁵⁴⁰², a w 1792 r. tyt. *RP*⁵⁴⁰³. Realizował m. kar. kazn.

---

⁵³⁸⁰Ibidem, s. 290.

⁵³⁸¹Ibidem, s. 289.

⁵³⁸²Ibidem, s. 288.

⁵³⁸³Ibidem, s. 152.

⁵³⁸⁴Ibidem, s. 383.

⁵³⁸⁵APBK, sygn. W-10, s. 391.

⁵³⁸⁶APBK, sygn. W-7, s. 855.

⁵³⁸⁷Ibidem, s. 896.

⁵³⁸⁸Ibidem, s. 917.

⁵³⁸⁹Ibidem, s. 946.

⁵³⁹⁰Ibidem, s. 960.

⁵³⁹¹ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 58r.

⁵³⁹²APBK, sygn. W-7, s. 981.

⁵³⁹³Ibidem, s. 999.

⁵³⁹⁴Ibidem, s. 1029.

⁵³⁹⁵Ibidem, s. 1050, 1077.

⁵³⁹⁶Ibidem, s. 1075.

⁵³⁹⁷Ibidem, s. 1098.

⁵³⁹⁸Ibidem, s. 1121.

⁵³⁹⁹Ibidem, s. 1166.

⁵⁴⁰⁰APBK, sygn. XXVI-1, s. 109.

Franciszek Krępiewski – 1777

Ur. się w 1730 lub 1731 r. Jego pochodzenie nie jest znane. Na chrz. otrzymał imię Andrzej, nie przyjął bierzm. przed wstąpieniem do zak.⁵⁴⁰⁴. 18 VIII 1758 r. przyjął habit w now. warsz. z rąk o. Adriana Żebrowskiego – kazn. zw. warsz. W zak. przyjął imię Franciszek. Miał wówczas 27 l. i wyższe na poziomie aż 3 l.teol.⁵⁴⁰⁵. Na I wot. 11 XII 1758 r. otrzymał komplet gł. za, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Franciszek Czerepiński, lek. teol. spek. Mateusz Sztemborski oraz mistrz now. Anioł Krause⁵⁴⁰⁶. Na II wot. 18 IV 1759 r. otrzymał 19 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Franciszek Czerepiński, def. Akt. Marian Pilowski oraz mistrz now. Wiktor Fieberg⁵⁴⁰⁷. Na III wot. 17 VIII 1759 r. otrzymał 18 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Franciszek Czerepiński, kazn. zw. warsz. Adrian Żebrowski oraz mistrz now. Wiktor Fieberg⁵⁴⁰⁸. Prof. Złożył 18 VIII 1759 r. w Warszawie na ręce o. Adriana Żebrowskiego – kazn. zw. warsz., co poświadczyl o. Wiktor Fieberg – mistrz now.⁵⁴⁰⁹. Potwierdził to własnoręcznym podpisem⁵⁴¹⁰. W l. 1762 r. powołany na kazn. przy rezydencji w Wieluniu⁵⁴¹¹. Spis z 1762 r. wymienia go już jednak jako kazn. przy rezydencji w Łobżenicy⁵⁴¹². W l. 1764-1765 dalej kazn. przy rezydencji w Łobżenicy⁵⁴¹³. W l. 1765-1768 kazn. świąt. w Warszawie⁵⁴¹⁴. W l. 1768-1771 gw. w Czerniakowie⁵⁴¹⁵. W r. 1771 powołany w ramach wspólnoty klaszt. w Złoczewie

---

⁵⁴⁰¹ APBK, sygn. W-7, s. 1033.

⁵⁴⁰² Ibidem, s. 1054.

⁵⁴⁰³ Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 51v.

⁵⁴⁰⁴ AAW, sygn. 688, s. 36-37.

⁵⁴⁰⁵ Ibidem.

⁵⁴⁰⁶ Ibidem, s. 283.

⁵⁴⁰⁷ Ibidem, s. 281.

⁵⁴⁰⁸ Ibidem, s. 280. Źródło podaje datę 17 maja, ale jest ona umieszczona pomiędzy lipcem a wrześniem 1759 roku (AAW, sygn. 688, s. 280-281), co biorąc jeszcze pod uwagę datę profesji (AAW, sygn. 688, s. 156) musi oznaczać oczywistą omyłkę autora.

⁵⁴⁰⁹ AAW, sygn. 688, s. 156.

⁵⁴¹⁰ Ibidem, s. 385.

⁵⁴¹¹ APBK, sygn. W-7, s. 810.

⁵⁴¹² APBK, sygn. W-10, s. 389.

⁵⁴¹³ Ibidem, s. 834.

⁵⁴¹⁴ Ibidem, s. 854, 895. Nie ma wzmianki o jego specjalizacji przy pierwszej kapitule, ale biorąc pod uwagę, że wszyscy 3 kaznodzieje z 1765 roku (APBK, sygn. W-7, s. 854) pojawiają się ponownie w 1767 roku (APBK, sygn. W-7, s. 895) w tej samej kolejności, to można zakładać kontynuację ich specjalizacji.

⁵⁴¹⁵ APBK, sygn. W-7, s. 912, 941.

na kazn. paraf. w Brzozie⁵⁴¹⁶. Poza kap. musiał zostać przeniesiony na inne stanowisko, bowiem spis z 1773 r. wymienia go jako kazn. zwyczajnego tamże⁵⁴¹⁷. W l. 1773-1774 gw. w Czerniakowie⁵⁴¹⁸. W l. 1774-1776 kazn. zw. w Bydgoszczy⁵⁴¹⁹. W 1777 r. powołany na wik. w Bydgoszczy⁵⁴²⁰. Musiał zostać przeniesiony poza kap. z Bydgoszczy do Torunia, bowiem w dn. 22 VII 1777 r. jako kazn. świąt. asystował przy kanonicznych elekcjach władz toruńskich Bractw Serca Jezusowego, św. Anny i św. Jana Nepomucena⁵⁴²¹. W l. 1777-1779 kazn. dla sióstr benedyktynek w Toruniu⁵⁴²², a w l. 1779-1783 w ramach wspólnoty klaszt. w Kościanie kazn. paraf. w Łomnicy⁵⁴²³. W l. 1780-1782 dodatkowo gw. *in casum*⁵⁴²⁴. W r. 1783 powołany na kazn. mis. w Grodzisku Wielkopolskim⁵⁴²⁵ oraz spow. sióstr bernardynek *in casum*⁵⁴²⁶. Przeniesiony następnie do Warszawy na stanowisko kazn. świąt.⁵⁴²⁷. Zm. 27 I 1785 r. w Warszawie jako kazn. świąt.⁵⁴²⁸. Obdarzony w 1770 r. tyt. *CE*⁵⁴²⁹, a w 1773 r. tyt. *PG*⁵⁴³⁰. Realizował mieszany typ kariery – podtyp łączący funkcje kazn. z org.-spow.

Jan Nepomucen Maniewski – 1777-1779

Ur. się w 1739 lub 1740 r. Jego rodzice to Walerian i Teresa Maniewscy – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Wojciech. Nie przyjął bierzm. przed wstąpieniem do zak. Pochodził z Łęczycy⁵⁴³¹. 13 V 1758 r. przyjął w now. pozn. habit z rąk o. Szymona Czerlińskiego – lek. teol. spek. Miał wówczas 18 l. i wykształcenie na poziomie klasy ret.⁵⁴³². 16 IX 1758 r. na I wot. otrzymał 10

---

⁵⁴¹⁶Ibidem, s. 959.

⁵⁴¹⁷ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 50v.

⁵⁴¹⁸APBK, sygn. W-7, s. 974.

⁵⁴¹⁹Ibidem, s. 999.

⁵⁴²⁰Ibidem, s. 1014.

⁵⁴²¹AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 20v.

⁵⁴²²Ibidem, s. 1029.

⁵⁴²³Ibidem, s. 1049, 1076, 1100.

⁵⁴²⁴Ibidem, s. 1074.

⁵⁴²⁵Ibidem, s. 1120.

⁵⁴²⁶Ibidem, s. 1117.

⁵⁴²⁷Patrz niżej.

⁵⁴²⁸APBK, sygn. XXVI-1, s. 53.

⁵⁴²⁹APBK, sygn. W-7, s. 949.

⁵⁴³⁰Ibidem, s. 985.

⁵⁴³¹APBK, sygn. S-po-1, s. 99.

⁵⁴³²Ibidem.

gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Franciszek Święcicki oraz lek. teol. spek. Edward Głowicz⁵⁴³³. 30 I 1759 r. na II wot. otrzymał 19 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli ciż sami⁵⁴³⁴. 12 V 1759 r. na III wot. otrzymał komplet 21 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Franciszek Święcicki oraz lek. teol. spek. Feliks Kreczman⁵⁴³⁵. 13 V 1759 r. złożył w now. w Poznaniu prof. na ręce o. Jana Nepomucena Jordana – kazn. zw. pozn., co poświadczył o. Wenancjusz Sremowicz – mistrz now. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁵⁴³⁶. Spis z 1762 r. wymienia go jako stud. fil. w Kaliszu, miał już wówczas święcenia kapłańskie⁵⁴³⁷. W l. 1767-1768 kazn. dla sióstr benedyktynek w Poznaniu⁵⁴³⁸, a w l. 1768-1770 kazn. świąt. w Czerniakowie⁵⁴³⁹. W l. 1770 i 1771 powoływany na kazn. paraf. w Przasnyszu⁵⁴⁴⁰. Poza kap. musiał zostać przeniesiony w inne miejsce, bowiem spis z 1773 r. wymienia go jako kazn. zw. w Górcie Klasztornej⁵⁴⁴¹. W l. 1773-1776 kazn. zw. w Świeciu⁵⁴⁴². W l. 1776-1777 kazn. świąt. w Świeciu⁵⁴⁴³. W l. 1777-1779 kazn. świąt. polski w Toruniu⁵⁴⁴⁴. W l. 1779-1780 kazn. zw. w Warcie⁵⁴⁴⁵. W l. 1780-1782 kazn. zw. w Ostrzeszowie⁵⁴⁴⁶. W l. 1793-1785 kazn. popołudniowy w Grodzisku⁵⁴⁴⁷. W l. 1785-1786 kazn. na żądanie w Grodzisku⁵⁴⁴⁸. W l. 1786-1788 kazn. zw. w Gołańczy⁵⁴⁴⁹. Pod koniec życia kazn. w Górcie Klasztornej⁵⁴⁵⁰. Zm. 5 VII 1789 r. w Górcie Klasztornej⁵⁴⁵¹. W 1776 r. obdarzony tyt. *CE*⁵⁴⁵², a w 1785 r. tyt. *PG*⁵⁴⁵³. Realizował m. kar. kazn.

---

⁵⁴³³Ibidem, s. 346.

⁵⁴³⁴Ibidem.

⁵⁴³⁵Ibidem, s. 347.

⁵⁴³⁶Ibidem, s. 225.

⁵⁴³⁷APBK, sygn. W-10, s. 371.

⁵⁴³⁸APBK, sygn. W-7, s. 893.

⁵⁴³⁹Ibidem, s. 917.

⁵⁴⁴⁰Ibidem, s. 945, 959.

⁵⁴⁴¹ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 38r.

⁵⁴⁴²APBK, sygn. W-7, s. 979, 999.

⁵⁴⁴³Ibidem, s. 1016.

⁵⁴⁴⁴Ibidem, s. 1029.

⁵⁴⁴⁵Ibidem, s. 1050.

⁵⁴⁴⁶Ibidem, s. 1077.

⁵⁴⁴⁷Ibidem, s. 1120.

⁵⁴⁴⁸Ibidem, s. 1145.

⁵⁴⁴⁹Ibidem, s. 1166.

⁵⁴⁵⁰APBK, sygn. XXVI-1, s. 359.

⁵⁴⁵¹Ibidem.

⁵⁴⁵²APBK, sygn. W-7, s. 1019.

⁵⁴⁵³Ibidem, s. 1149.

Marian Orgas – 1779-1780

Nie znamy jego pochodzenia. Można przypuszczać, że przyjął habit w now. skępskim, skoro zachowane w pełni akta now. warsz. i pozn. o nim nie wspominają. Spis z początku 1773 r. wymienia go jako now. II próby w Skępem⁵⁴⁵⁴. Następnie w l. 1773-1774 był stud. fil. w Bydgoszczy. 18 XII 1773 r. w katedrze w Chełmży jako członek konwentu bydgoskiego przyjął z rąk bp sufragana chełmińskiego Fabiana Płaskowskiego bierzm., pierwszą tonsurę i 4 mniejsze święcenia⁵⁴⁵⁵. W 1774 r. razem z całym studium został wówczas przeniesiony do klaszt. w Łowiczu⁵⁴⁵⁶. W l. 1779-1780 kazn. świąt. niem. w Toruniu⁵⁴⁵⁷, a w l. 1780-1782 w ramach wspólnoty klaszt. w Gołańczy kazn. paraf. w Chodzieży⁵⁴⁵⁸. W l. 1785-1786 kazn. paraf. w Gołańczy⁵⁴⁵⁹, a w l. 1786-1788 kazn. paraf. niem. w Gołańczy⁵⁴⁶⁰. Nieznana jest jego data i miejsce śmierci. W 1786 r. obdarzony tyt. *PG*⁵⁴⁶¹, a w 1794 r. tyt. *RP*⁵⁴⁶². Realizował m. kar. kazn.

Feliks Komorkowski – 1780-1783

Nie znamy jego pochodzenia. Można przypuszczać, że prof. składał w now. skępskim, skoro brak o nim wzmianek w zachowanych aktach now. pozn. i warsz. Spis z 1773 r. wymienia go jako stud. teol. spek. w Poznaniu, miał już przyjęte święcenia przez⁵⁴⁶³. W l. 1773-1774 w ramach wspólnoty w Kaliszu kazn. paraf. w Iwanowicach⁵⁴⁶⁴, a w l. 1774-1776 kazn. świąt. w Ostrzeszowie⁵⁴⁶⁵. W l. 1776-1777 kazn. świąt. w Ostrołęce⁵⁴⁶⁶, a w l. 1777-1779 w ramach wspólnoty lubawskiej kazn. paraf. w Kazanicach⁵⁴⁶⁷. W l. 1780-1782 kazn. świąt. w Toruniu⁵⁴⁶⁸, a

---

⁵⁴⁵⁴ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 47r.

⁵⁴⁵⁵ADPelp, sygn. C 54a, s. 89.

⁵⁴⁵⁶Kronika Bernardynów Bydgoskich..., s. 230.

⁵⁴⁵⁷APBK, sygn. W-7, s. 1050.

⁵⁴⁵⁸Ibidem, s. 1077.

⁵⁴⁵⁹Ibidem, s. 1145.

⁵⁴⁶⁰Ibidem, s. 1166.

⁵⁴⁶¹APBK, sygn. W-7, s. 1171.

⁵⁴⁶²Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 74r.

⁵⁴⁶³ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 28v.

⁵⁴⁶⁴APBK, sygn. W-7, s. 978.

⁵⁴⁶⁵Ibidem, s. 999.

⁵⁴⁶⁶Ibidem, s. 1017.

⁵⁴⁶⁷Ibidem, s. 1029.

w l. 1782-1783 kazn. świąt. polski w Toruniu⁵⁴⁶⁹. W l. 1783-1785 kazn. zw. w Górcie Klasztornej⁵⁴⁷⁰ oraz gw. *in casum*⁵⁴⁷¹. W l. 1785-1786 kazn. paraf. w Świeciu⁵⁴⁷², a w l. 1786-1788 kazn. zw. w Kazimierzu Biskupim⁵⁴⁷³. Pod koniec życia sprawował w Koźminie urząd gw.⁵⁴⁷⁴. Zm. 3 IV 1794 r. w Koźminie⁵⁴⁷⁵. W 1783 r. obdarzony tyt. *PG*⁵⁴⁷⁶. Realizował m. kar. kazn.

Justus Ossowski – 1783-1785

Także kazn. zw. w Toruniu w l. 1786-1788 – patrz wyżej.

Jan Nepomucen Kinderman – 1785-1786

Także kazn. niem. w Toruniu w l. 1782-1785 – patrz wyżej.

Wincenty Ferreriusz Skalecki – 1788-1791

Także kazn. zw. w Toruniu w l. 1785-1786 – patrz wyżej.

Telesfor Ræder – 1791-1792

Także kazn. niem. w Toruniu w l. 1791-1792 – patrz wyżej.

Kacper Auczyński – 1791-1794

Ochrz. został 31 VIII 1761 r. Jego rodzice to Piotr Auczyński i Jadwiga z Zemratów – z zamożnego mieszczaństwa. Na chrz. otrzymał imiona Ludwik Bernard. Pochodził z Bydgoszczy⁵⁴⁷⁷. 12 I 1778 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk o. Benedykta Łapińskiego – mistrza

---

⁵⁴⁶⁸Ibidem, s. 1078.

⁵⁴⁶⁹Ibidem, s. 1102.

⁵⁴⁷⁰Ibidem, s. 1120.

⁵⁴⁷¹Ibidem, s. 1117.

⁵⁴⁷²Ibidem, s. 1144.

⁵⁴⁷³Ibidem, s. 1166.

⁵⁴⁷⁴APBK, sygn. XXVI-1, s. 175.

⁵⁴⁷⁵Ibidem.

⁵⁴⁷⁶APBK, sygn. W-7, s. 1125.

⁵⁴⁷⁷APBK, sygn. S-po-1, s. 130-131.

now. W zak. przyjął imię Kacper. Miał wówczas 16 l. i 4 miesiące oraz wyksz. na poziomie klasy ret.⁵⁴⁷⁸. Przyjęte przezeń imię zak. jest z pewnością związane ze wstąpieniem do zak. w okolicach Uroczystości Objawienia Pańskiego. 28 IV 1778 r. na I wot. otrzymał komplet głosów za, co poświadczyli lek. teol. spek. Manswet Paprocki oraz lek. teol. spek. Antoni Gurski⁵⁴⁷⁹. 2 IX 1778 r. na II wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczyli spow. sióstr bernardynek Kazimierz Wołkowski oraz mistrz now. Benedykt Łapiński⁵⁴⁸⁰. 11 I 1779 r. na III wot. otrzymał komplet 16 gł. za, co poświadczyli wik. pozn. Michał Pawliński oraz kazn. zw. pozn. Franciszek Miaskowski⁵⁴⁸¹. 12 I 1779 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Benedykta Łapińskiego – mistrza now.⁵⁴⁸². 11 I tego r. własnoręcznym podpisem wyraził zamiar złożenia prof.⁵⁴⁸³. W l. 1785-1788 kazn. zw. w Łowiczu⁵⁴⁸⁴. W l. 1791-1794 kazn. świąt. i mis. w Toruniu⁵⁴⁸⁵. W l. 1797-1798 kazn. dla sióstr benedyktynek w Toruniu⁵⁴⁸⁶. W l. 1798-1800 gw. w Gołańczy⁵⁴⁸⁷. 27 XI 1800 r. z powodu słabość zakończył przedwcześnie swój gwardianat w Gołańczy⁵⁴⁸⁸. Spis z 1803 r. wymienia go jako kazn. świąt. w Nowem nad Wisłą⁵⁴⁸⁹. W 1812 r. po raz drugi powołany na gw. w Gołańczy, urząd zdążył sprawować jednak tylko 7 miesięcy z powodu śmierci⁵⁴⁹⁰. Zm. 2 IV 1813 r. w Gołańczy na stanowisku gw.⁵⁴⁹¹. W 1791 r. obdarzony tyt. *PG*⁵⁴⁹², a w 1797 r. tyt. *RP*⁵⁴⁹³. Realizował m. kar. kazn.

Aleksander Trocki – 1797-1798

Nie znamy jego pochodzenia. Można przypuszczać, że przyjął habit w now. skępskim, skoro zachowane w pełni akta now. pozn.i warsz. o nim nie wspominają. W l. 1792-1793 był stud. w

---

⁵⁴⁷⁸Ibidem.

⁵⁴⁷⁹Ibidem, s. 385.

⁵⁴⁸⁰Ibidem.

⁵⁴⁸¹Ibidem, s. 386.

⁵⁴⁸²Ibidem, s. 242.

⁵⁴⁸³Ibidem, s. 176.

⁵⁴⁸⁴APBK, sygn. W-7, s. 1145, 1167.

⁵⁴⁸⁵Wojewódzka Biblioteka Publiczna – WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 117v-118r.

⁵⁴⁸⁶Ibidem, k. 120r.

⁵⁴⁸⁷AAP, sygn. AZ 8/2, s. 79-80.

⁵⁴⁸⁸Ibidem, s. 80.

⁵⁴⁸⁹Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 77v.

⁵⁴⁹⁰AAP, sygn. AZ 8/2, s. 84.

⁵⁴⁹¹APBK, sygn. XXVI-1, s. 173.

⁵⁴⁹²Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 48r.

⁵⁴⁹³Ibidem, k. 82v.

Toruniu. 22 IV 1792 r. w katedrze w Chełmży jako członek konwentu toruńskiego przyjął pierwszą tonsurę i 4 mniejsze święcenia⁵⁴⁹⁴. 22 IX 1792 w katedrze w Chełmży jako członek konwentu toruńskiego przyjął święcenia subdiakonu⁵⁴⁹⁵. 23 II 1793 r. w katedrze w Chełmży jako członek konwentu toruńskiego przyjął święcenia diakonu⁵⁴⁹⁶. 16 III 1793 w katedrze w Chełmży jako członek konwentu toruńskiego przyjął święcenia prez.⁵⁴⁹⁷. W l. 1794-1797 kazn. paraf. w Toruniu. Spis z 1794 r. wspomina o nim jako o kazn. paraf. w Toruniu⁵⁴⁹⁸, a spis z 1797 r. jako o kazn. polskim⁵⁴⁹⁹. Nie znajdujemy jednak o nim wzmianek w kronice za ten czas. W l. 1797-1798 kazn. świąt. w Toruniu⁵⁵⁰⁰. 29 VII 1798 r. był obecny w nieokreślonej funkcji podczas kanonicznej elekcji władz połączonych toruńskich Bractw Serca Jezusowego, św. Anny i św. Jana Nepomucena⁵⁵⁰¹. Spis z 1803 r. wspomina go jako gw. w Skępem⁵⁵⁰². Na kap. w 1809 r. wziął z powodzeniem udział w wyb. na def. akt. prow., co zapewniło mu mandat na l. 1809-1812⁵⁵⁰³. Zm. 25 IX 1826 r. w Gołańczy. W 1801 r. obdarzony tyt. *CE*⁵⁵⁰⁴, w 1803 r. tyt. *PG*⁵⁵⁰⁵, a w 1812 r. tyt. *ARP*⁵⁵⁰⁶. Realizował m. kar. kazn.

Anzelm Białecki – 1803

Ur. się 7 VI 1750 r. Jego rodzice to Maciej i Marianna Białeccy – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Antoni. Został ochrz. w kościele św. Marii Magdaleny w Poznaniu. Pochodził z Poznania⁵⁵⁰⁷. 21 III 1765 r. przyjął w now. pozn. habit z rąk o. Jana Kapistrana Brzozowskiego – lek. teol. spek. W zakonie przyjął imię Anzelm. Miał wówczas wyksz. na poziomie klasy ret.⁵⁵⁰⁸. 7 IX 1765 r. na I wot. otrzymał 17 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli lek. teol. spek. Jan

---

⁵⁴⁹⁴ADPelp, sygn. C 54a, s. 149.

⁵⁴⁹⁵Ibidem, s. 152.

⁵⁴⁹⁶Ibidem, s. 153.

⁵⁴⁹⁷Ibidem.

⁵⁴⁹⁸APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 39.

⁵⁴⁹⁹Ibidem, s. 57.

⁵⁵⁰⁰Wojewódzka Biblioteka Publiczna – WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 120r.

⁵⁵⁰¹AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 25v.

⁵⁵⁰²Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 79v.

⁵⁵⁰³Kronika Bernardynów Bydgoskich..., s. 244.

⁵⁵⁰⁴Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 98v.

⁵⁵⁰⁵Ibidem, k. 103r.

⁵⁵⁰⁶Ibidem, k. 127v.

⁵⁵⁰⁷APBK, sygn. S-po-1, s. 110.

⁵⁵⁰⁸Ibidem.

Kapistran Brzozowski oraz wik. pozn. Maksym Langa⁵⁵⁰⁹. 8 II 1766 r. na II wot. otrzymał komplet 23 gł. za, co poświadczyli gw.i kust. pozn. Florian Wilant oraz lek. teol. spek. Jan Kapistran Brzozowski⁵⁵¹⁰. 6 VI 1766 r. na III wot. otrzymał 17 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Jan Kapistran Piwo oraz lek. jub. Florian Wilant⁵⁵¹¹. 8 VI 1766 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Floriana Wilanta – lek. jub., co poświadczyl o. Wiktor Katyrick – mistrz now.y⁵⁵¹². Poświadczyl on to własnoręcznym podpisem⁵⁵¹³. Opóźnienie jego prof. to ewidentnie efekt oczekiwania na ukończenie przezeń 16 l. Spis z 1773 r. wymienia go jako stud. teol. mor. w Świeciu nad Wisłą, nie miał jeszcze wówczas święceń przez.⁵⁵¹⁴. W l. 1774-1776 kazn. polski świąt. we Wschowie⁵⁵¹⁵, a w l. 1776-1777 kazn. zw. we Wschowie⁵⁵¹⁶. W l. 1777-1779 kazn. zw. w Koźminie⁵⁵¹⁷, a w l. 1779-1780 kazn. mis. w Widawie⁵⁵¹⁸ w ramach grupy mis. pod prefektem Czesławem Adamkiewiczem⁵⁵¹⁹. W l. 1780-1782 kazn. zw. i mis. apostołski w Warcie⁵⁵²⁰, a w l. 1782-1783 kazn. zw. w Złoczewie⁵⁵²¹. W l. 1786-1788 w ramach wspólnoty klaszt. w Koźminie kazn. paraf. na Pleszew⁵⁵²² oraz gw. *in casum*⁵⁵²³. W 1788 r. lek.teol. mist. w Przasnyszu⁵⁵²⁴. Spis z 1803 r. wymienia go jako kazn. świąt. w Toruniu⁵⁵²⁵. Zm. 15 I 1815 r. w Grodzisku Wielkopolskim⁵⁵²⁶. W 1780 r. obdarzony tyt. *PG*⁵⁵²⁷, w 1786 r. tyt. *RP*⁵⁵²⁸, a w 1792 r. przywrócono

---

⁵⁵⁰⁹Ibidem, s. 360.

⁵⁵¹⁰Ibidem, s. 361.

⁵⁵¹¹Ibidem, s. 362.

⁵⁵¹²Ibidem, s. 231.

⁵⁵¹³Ibidem, s. 172.

⁵⁵¹⁴ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 37r.

⁵⁵¹⁵APBK, sygn. W-7, s. 994.

⁵⁵¹⁶Ibidem, s. 1016.

⁵⁵¹⁷Ibidem, s. 1028.

⁵⁵¹⁸Ibidem, s. 1051.

⁵⁵¹⁹Ibidem, s. 1049.

⁵⁵²⁰Ibidem, s. 1076.

⁵⁵²¹Ibidem, s. 1102.

⁵⁵²²Ibidem, s. 1166.

⁵⁵²³Ibidem, s. 1163.

⁵⁵²⁴Jest on podpisany pod rejestrami wydatków klasztoru przasnyskiego za lipiec i sierpień, wrzesień i październik 1788 – Archiwum Diecezjalne w Płocku, Bernardyni, sygn. 11, bez paginacji.

⁵⁵²⁵Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 79v.

⁵⁵²⁶APBK, sygn. XXVI-1, s. 29.

⁵⁵²⁷APBK, sygn. W-7, s. 1080.

⁵⁵²⁸Ibidem, s. 1170.

mu tyt. *RP* po nieznanym z okoliczności zawieszeniu⁵⁵²⁹. Realizował mieszany typ kar.– podtyp łączący funkcje kazn. z nauk.

---

⁵⁵²⁹Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 51v.

Kaznodzieje misyjni

Dominik Kleczka – 1780-1782

Także kazn.zw. w Toruniu w l. 1780-1783 – patrz wyżej.

Wincenty Ferreriusz Skalecki – 1788-1792

Także kazn. zw. w Toruniu w l. 1788-1791 – patrz wyżej.

Kacper Auczyński – 1791-1794

Także kazn. świąt. w Toruniu w l. 1791-1794 – patrz wyżej.

Augustyn Żukowski – 1794-1797

Także kazn. zw. w Toruniu w l. 1794-1797 – patrz wyżej.

Florencjusz Kołaczkowski – 1803

Pochodził z Grudziądza⁵⁵³⁰. Można przypuszczać, że przyjął habit w now. skępskim, skoro zachowane w pełni akta now. pozn. i warsz. o nim nie wspominają. Przynajmniej w l. 1797-1799 stud. w Toruniu. Spis z 1797 r. wymienia go jako stud. w Toruniu, nie miał jeszcze wówczas święceń przez.⁵⁵³¹ 10 X 1799 r. w katedrze w Chełmży jako członek konwentu toruńskiego przyjął święcenia diakonatu⁵⁵³². 13 X 1799 roku w katedrze w Chełmży jako członek konwentu toruńskiego przyjął święcenia prez.⁵⁵³³. Latem 1803 r. był kazn. mis. w Toruniu, bowiem asystował przy kanonicznej elekcji władz połączonych toruńskich Bractw Serca Jezusowego, św. Anny i św. Jana Nepomucena⁵⁵³⁴. Spis z 1803 r. wymienia go już jednak jako kazn. świąt. i mis. w Świeciu nad Wisłą⁵⁵³⁵. W 1808 r. na prośbę abp gnieźnieńskiego w Kazimierzu Biskupim powstał dom misji

---

⁵⁵³⁰ AAG, AKM 1, sygn. 76, bez paginacji. Spis z 1808 r.

⁵⁵³¹ APT, AMT, C, 4570, s. 56.

⁵⁵³² ADPelp, sygn. C 54a, s. 178.

⁵⁵³³ Ibidem, s. 178-179.

⁵⁵³⁴ AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 27r.

⁵⁵³⁵ Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 78r.

ludowych, a wśród 4 pref. misji znalazł się właśnie właśnie on⁵⁵³⁶. Spis z 1827 r. wymienia go jako gw. i pref. misji apostolskiej w Górcie Klasztornej⁵⁵³⁷. Spis z 1836 r. wymienia go jako gw. i pref. misji apostolskiej w Górcie Klasztornej oraz def. akt. z kadencją na l. 1836-1839⁵⁵³⁸. W l. 1842-1843 musiał być kust. prow.⁵⁵³⁹. Zm. 21 XI 1843 r. w Górcie Klasztornej jako ostatni gw. górecki, kust. prow. i pref. misji apostolskich⁵⁵⁴⁰. W 1808 r. obdarzony tyt. *PG*⁵⁵⁴¹, a w 1810 r. tyt. *RP*⁵⁵⁴². Wedle spisu z 1836 r. korzystał też z tyt. *ARP*⁵⁵⁴³. Jako były def. korzystał z godności *DH*.

---

⁵⁵³⁶Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 114r.

⁵⁵³⁷APBK, sygn. W-10, s. 461.

⁵⁵³⁸ADP, Bernardyni, Tabula Patrum ac Fratrum Almae Provinciae Sanctae Mariae Angelorum 1836, bez paginacji.

⁵⁵³⁹Patrz niżej.

⁵⁵⁴⁰APBK, sygn. XXVI-1, s. 637.

⁵⁵⁴¹Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 115r.

⁵⁵⁴²Ibidem, k. 122r.

⁵⁵⁴³ADP, Bernardyni, Tabula Patrum ac Fratrum Almae Provinciae Sanctae Mariae Angelorum 1836, bez paginacji.

Kaznodzieje parafialni

Michał Kalczyński – 1764-1767

(w latach 1765-1765 w Grzywnie, a w latach 1765-1767 w Grzybnie)

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 27 IX 1737 r. przyjął w now. skępskim habit. 27 IX 1738 roku złożył w now. ber. w Skępem prof.⁵⁵⁴⁴. W l. 1743-1746 kazn. paraf. w Kole⁵⁵⁴⁵, w l. 1746-1747 kazn. zw. w Górcie⁵⁵⁴⁶, a w l. 1747-1749 kazn. zw. w Świeciu⁵⁵⁴⁷. W l. 1750-1752 kazn. zw. w Łowiczu⁵⁵⁴⁸ oraz gw. *in casum*⁵⁵⁴⁹. W l. 1753-1755 kazn. zw. w Łęczycy⁵⁵⁵⁰. W l. 1755-1758 wik. w Kole⁵⁵⁵¹. W l. 1758-1759 wik. w Kazimierzu Biskupim⁵⁵⁵², a w l. 1759-1761 wik. w Górcie Klasztornej⁵⁵⁵³. W l. 1761-1762 wik. w Poznaniu⁵⁵⁵⁴. Spis z 1762 r. wymienia go jako kazn. paraf. w Toruniu⁵⁵⁵⁵ – urząd sprawował od 1762 do 1767 r., w l. 1764-1765 w Grzywnie, a w l. 1765-1767 w Grzybnie⁵⁵⁵⁶. W l. 1770-1773 spow. sióstr bernardynek *in casum*⁵⁵⁵⁷. W r. 1771 powołany także na wik. w Gołańczy⁵⁵⁵⁸. Poza kap. przeniesiony w inne miejsce, bowiem spis z 1773 r. wymienia go już jako spow. w Górcie Klasztornej⁵⁵⁵⁹. W l. 1774-1776 wik. w Sierakowie⁵⁵⁶⁰. Zm. 6 VII 1782 r. w

---

⁵⁵⁴⁴ APBK, sygn. W-6, s. 1324.

⁵⁵⁴⁵ APBK, sygn. W-7, s. 611, 630.

⁵⁵⁴⁶ Ibidem, s. 647.

⁵⁵⁴⁷ Ibidem, s. 658.

⁵⁵⁴⁸ Ibidem, s. 693.

⁵⁵⁴⁹ Ibidem, s. 690.

⁵⁵⁵⁰ Ibidem, s. 729.

⁵⁵⁵¹ APBK, sygn. W-8, s. 555; APBK, sygn. W-7, s. 742.

⁵⁵⁵² APBK, sygn. W-7, s. 756.

⁵⁵⁵³ Ibidem, s. 770.

⁵⁵⁵⁴ Ibidem, s. 791.

⁵⁵⁵⁵ APBK, sygn. W-10, s. 391.

⁵⁵⁵⁶ Urząd nie pojawia się w aktach kapituł z 1762 roku (APBK, sygn. W-7, s. 809), ale jest wymieniony już przy kapitule z 1764 roku (APBK, sygn. W-7, s. 834) z adnotacją, że kaznodzieją parafialnym był w Grzywnie, oraz w 1765 roku (APBK, sygn. W-7, s. 854) z adnotacją, że kaznodzieją parafialnym był w Grzybnie. Grzywna i Grzybno to małe miejscowości na północ od Torunia.

⁵⁵⁵⁷ APBK, sygn. W-7, s. 942, 958.

⁵⁵⁵⁸ Ibidem, s. 959.

⁵⁵⁵⁹ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 38v.

⁵⁵⁶⁰ APBK, sygn. W-7, s. 996.

Grodzisku⁵⁵⁶¹. W 1756 r. obdarzony tyt. *CE*⁵⁵⁶², a w 1758 r. tyt. *PG*⁵⁵⁶³. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z org.-spow.

Szmaragd Gralewski – 1771-1787

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 16 III 1761 r. przyjął w Skępem habit. 16 III 1762 r. złożył w Skępem prof.⁵⁵⁶⁴. Przyjęte przezeń imię zak. jest z pewnością związane ze wstąpieniem do zak. we wsp. św. Szmaragda. Spis z 1762 r. wymienia go jako stud. ret. w Przasnyszu, nie miał jeszcze wówczas święceń kapłańskich⁵⁵⁶⁵. W l. 1770-1771 kazn. popołudniowy i świąt. w Grodzisku Wielkopolskim⁵⁵⁶⁶. W l. 1771-1787 w ramach wspólnoty klaszt. w Toruniu kazn. paraf. w Dźwierznie⁵⁵⁶⁷. Spis z 1773 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku⁵⁵⁶⁸. Zm. 16 V 1787 r. w Dźwierznie, pochowany został w Toruniu⁵⁵⁶⁹. W 1779 r. obdarzony tyt. *PG*⁵⁵⁷⁰. Realizował m. kar. kaznj.

Łukasz Krzekotowski – 1776-1779 w Papowie Toruńskim

Ur. się 17 I 1745 roku. Jego rodzice to Paweł i Marianna Krzekotowscy. Na chrz/ otrzymał imię Antoni, a na bierzm/ Wojciech. Pochodził ze wsi Mokronos⁵⁵⁷¹. W 1767 r/ przyjął w Poznaniu habit z rąk o/ Florianą Wilanta – lek. jub. W zak. przyjął imię Łukasz. Miał wówczas wykształcenie na poziomie 2 l. ret. Przybył w ubogim stroju⁵⁵⁷². 21 II 1768 r. na I wot. otrzymał komplet gł., co poświadczyli gwardian i kust. pozn. Adrian Żebrowski oraz lek. teol. spek. Jan Kapistran

---

⁵⁵⁶¹ APBK, sygn. XXVI-1, s. 361.

⁵⁵⁶² APBK, sygn. W-7, s. 746.

⁵⁵⁶³ Ibidem, s. 759.

⁵⁵⁶⁴ APBK, sygn. W-8, s. 742.

⁵⁵⁶⁵ APBK, sygn. W-10, s. 395.

⁵⁵⁶⁶ APBK, sygn. W-7, s. 945.

⁵⁵⁶⁷ Ibidem, s. 959, 980, 999, 1017, 1029, 1050, 1078, 1102, 1121, 1145, 1167. Przy ostatnich dwóch elekcjach jest wymieniony po prostu jako kaznodzieja parafialny, ale miejsce jego śmierci wskazuje, że kontynuował posługę w parafii w Dźwierznie.

⁵⁵⁶⁸ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 44r.

⁵⁵⁶⁹ APBK, sygn. XXVI-1, s. 261.

⁵⁵⁷⁰ APBK, sygn. W-7, s. 1054.

⁵⁵⁷¹ APBK, sygn. S-po-1, s. 114.

⁵⁵⁷² Ibidem.

Brzozowski⁵⁵⁷³. 2 V 1768 r. na II wot. otrzymał 17 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Adrian Żebrowski oraz def. akt. prow. Feliks Dobrowicz⁵⁵⁷⁴. 15 X 1768 na III wot. otrzymał 15 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli kazn. zw.y pozn. Jan Kapistran Szteborski oraz wik. pozn. Piotr Janowski⁵⁵⁷⁵. 16 X 1768 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Jana Kapistrana Brzozowskiego – lek. teol. spek., co poświadczyl o. Łukasz Jaśniewicz – mistrz now.⁵⁵⁷⁶. Potwierdził to własnoręcznym podpisem⁵⁵⁷⁷. Spis z 1773 r. wymienia go jako stud. fil. w Kaliszu, miał już wówczas przyjęte święcenia prez.⁵⁵⁷⁸. W l. 1776-1779 w ramach wspólnot klaszt. w Toruniu kazn. paraf. w Papowie Toruńskim⁵⁵⁷⁹. W l. 1779-1782 w ramach wspólnoty klaszt. w Warcie kazn. paraf. w Kowalach⁵⁵⁸⁰. W l. 1782-1783 w ramach wspólnoty klaszt. w Warcie kazn. paraf. w Dobrej⁵⁵⁸¹, a w l. 1783-1786 kazn. paraf. w Kole⁵⁵⁸². W l. 1785-1786 gw. *in casum*⁵⁵⁸³. W l. 1786-1788 gw. w Kościanie⁵⁵⁸⁴. Spis z 1803 r. wymienia go jako gw. w Ratowie⁵⁵⁸⁵. Spis z 1827 r. wymienia go jako zak. z tyt. *DA* zamieszkałego w konwencie w Ostrzeszowie⁵⁵⁸⁶. W nieokreślonym momencie zapewne w l. 20. XIX w. def. akt. prow.⁵⁵⁸⁷. Zm. 15 VIII 1830 r. w Ostrzeszowie⁵⁵⁸⁸. W

---

⁵⁵⁷³Ibidem, s. 365.

⁵⁵⁷⁴Ibidem, s. 366.

⁵⁵⁷⁵Ibidem.

⁵⁵⁷⁶Ibidem, s. 233.

⁵⁵⁷⁷Ibidem, s. 173.

⁵⁵⁷⁸ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 31v.

⁵⁵⁷⁹APBK, sygn. W-7, s. 1017, 1029. Przy kapitule w 1776 roku nie ma adnotacji o miejscu sprawowania funkcji kaznodziei parafialnego, ale biorąc pod uwagę powołanie go do Papowa Toruńskiego w 1777 roku, zakładam, że również w 1776 roku został tam powołany.

⁵⁵⁸⁰APBK, sygn. W-7, s. 1050, 1076.

⁵⁵⁸¹Ibidem, s. 1101.

⁵⁵⁸²Ibidem, s. 1119, 1144.

⁵⁵⁸³Ibidem, s. 1142.

⁵⁵⁸⁴Ibidem, s. 1162.

⁵⁵⁸⁵Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 81v.

⁵⁵⁸⁶APBK, sygn. W-10, s. 461.

⁵⁵⁸⁷Nekrolog podaje, że korzystał z godności *Diffinitor Habitualis* (APBK, sygn. XXVI-1, s. 441.).

⁵⁵⁸⁸APBK, sygn. XXVI-1, s. 441.

1785 r. obdarzony tyt. *PG*⁵⁵⁸⁹, w 1792 r. tyt. *RP*⁵⁵⁹⁰, w 1806 r. tyt. *DA*⁵⁵⁹¹, a w 1812 r. tyt. *ARP*⁵⁵⁹². Jako były def. korzystał z godności *DH*⁵⁵⁹³.

Dominik Linck – 1782-1783

Także kazn. niem. w Toruniu w l. 1782-1783 – patrz wyżej

Edward Blöhs⁵⁵⁹⁴ – 1783

Ur. się w 1742 lub 1743 r. Jego rodzice to Michał i Elżbieta Blöhsowie – mieszczenie. Na chrz. otrzymał imię Józef, a na bierzm. Alojzy. Pochodził z Fromborka⁵⁵⁹⁵. 3 IX 1755 r. w wieku 12 l. zapisał się do klasy infima w jezuickim kolegium w Braniewie⁵⁵⁹⁶. 27 I 1762 r. przyjął habit w now. warsz. z rąk o. Edwarda Głowicza – lek. teol. spek. W zak. przyjął imię Edward. Miał strój właściwy swojemu stanowi⁵⁵⁹⁷. Na I wot. 29 V 1762 r. otrzymał 21 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczili lek. teol. spek. Jan Kapistran Brzozowski, wik. Warsz. Apolinary Rynkiewicz oraz mistrz now. Wiktor Fieberg⁵⁵⁹⁸. Na II wot. 16 IX 1762 r. otrzymał 21 gł. za, przy 4 gł. przeciw, co poświadczili lek. teol. spek. Edward Głowicz, wik. warsz. Apolinary Rynkiewicz oraz mistrz now. Wiktor Fieberg⁵⁵⁹⁹. Na III wot. 26 I 1763 r. otrzymał komplet 20 gł. za, co poświadczili były prow. Józef Gurski, lek. teol. spek. Edward Głowicz oraz wik. warsz. Augustyn Kaiński⁵⁶⁰⁰. W ramach spisu z końca 1762 r. odnotowany jako stud. ret. w Przasnyszu, rzecz jasna jeszcze bez święceń⁵⁶⁰¹. 27 I 1763 roku złożył prof. na ręce o. Edwarda Głowicza – lek. jub., co poświadczyl

---

⁵⁵⁸⁹ APBK, sygn. W-7, s. 1149.

⁵⁵⁹⁰ Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 51v.

⁵⁵⁹¹ Ibidem, k. 111r.

⁵⁵⁹² Ibidem, k. 127v.

⁵⁵⁹³ APBK, sygn. XXVI-1, s. 441.

⁵⁵⁹⁴ W źródłach jako: Edvardus Blöhs, Edvard Bloes, Edvardus Bloess, Edvardus Blöehs, Edvardus Blochs, Edvardus Bloez, Edvardus Bloos i Edvardus Blooes. W księdze nowicjatu warszawskiego podpisał się Edvardus Bloehs ze znakiem ~ ponad *oe* – zob. AAW, sygn. 688, s. 387. Zapis ten musi być odpowiednikiem dla formy Edvardus Blöhs, którą w dodatku spotykamy najczęściej w księdze nowicjatu, dlatego przyjąłem ją jako formę poprawną.

⁵⁵⁹⁵ AAW, sygn. 688, s. 43.

⁵⁵⁹⁶ *Die Schüler des Braunsberger Gymnasiums...*, s. 171.

⁵⁵⁹⁷ AAW, sygn. 688, s. 43.

⁵⁵⁹⁸ Ibidem, s. 275.

⁵⁵⁹⁹ Ibidem, s. 274.

⁵⁶⁰⁰ Ibidem, s. 273.

⁵⁶⁰¹ APBK, sygn. W-10, s. 395.

Wiktor Fieberg – mistrz now.⁵⁶⁰². Potwierdził to własnoręcznym podpisem⁵⁶⁰³. W l. 1770-1771 kazn. misjonarz w Kadynach⁵⁶⁰⁴. Spis z 1773 r. wymienia go jako kazn. świąt. w Kadynach⁵⁶⁰⁵. W l. 1773-1776 kazn. mis. w Stoczku Klasztorным⁵⁶⁰⁶. W l. 1776-1777 wik. w Ratowie⁵⁶⁰⁷, co warte podkreślenia – został przeniesiony z placówki w zaborze pruskim na teren Rzeczypospolitej. Następnie w l. 1777-1779 wik. w Bydgoszczy⁵⁶⁰⁸ – na powrót przeniesiono go więc do Prus. W l. 1779-1780 kazn. świąt. w Kadynach⁵⁶⁰⁹, a w l. 1780-1782 kazn. zw. tamże⁵⁶¹⁰. W r. 1783 powołany na kazn. paraf. w Toruniu w Rzeczypospolitej⁵⁶¹¹ – nie był tam jednak do kolejnej kap., bo zm. w Stoczku Klasztorным na Warmii, więc musiał zostać przeniesiony⁵⁶¹². W 1783 r. pomagał w duszpasterstwie w Miłoradzu⁵⁶¹³. Zm. 17 XI 1784 r. w Stoczku Klasztorным⁵⁶¹⁴. Obdarzony w 1782 r. tyt. *PG*⁵⁶¹⁵. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z org.-spow.

Kwiryniusz Will – 1785-1786

Także kazn. niem. w Toruniu w l. 1791-1792 – patrz wyżej.

Marian Witpall – 1786-1788

Także kazn. niem. w Toruniu w l. 1786-1788 – patrz wyżej

---

⁵⁶⁰² AAW, sygn. 688, s. 159.

⁵⁶⁰³ Ibidem, s. 387.

⁵⁶⁰⁴ APBK, sygn. W-7, s. 946.

⁵⁶⁰⁵ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 56r.

⁵⁶⁰⁶ APBK, sygn. W-7, s. 980, 999.

⁵⁶⁰⁷ Ibidem, s. 1015.

⁵⁶⁰⁸ Ibidem, s. 1030.

⁵⁶⁰⁹ Ibidem, s. 1051.

⁵⁶¹⁰ Ibidem, s. 1078.

⁵⁶¹¹ Ibidem, s. 1121.

⁵⁶¹² Zobacz nekrolog.

⁵⁶¹³ W. Zawadzki, *Duchowieństwo katolickie oficjalatu pomezńskiego w latach 1525-1821*, t. 2, Elbląg-Olsztyn 2009, s. 305.

⁵⁶¹⁴ APBK, sygn. XXVI-1, s. 629.

⁵⁶¹⁵ APBK, sygn. W-7, s. 1107.

Maurycy Frankiewicz – 1786-1788

Jego rodzice to Jan i Agnieszka Frankiewiczowie – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Marcin. Nie przyjął bierzm. przed wstąpieniem do zak. Pochodził z Pakości⁵⁶¹⁶. 22 UX 1760 r. przyjął w Warszawie habit z rąk o. Adriana Żebrowskiego – gw. i kust. warsz. W zak. przyjął imię Maurycy. Przybył w stroju właściwym swojemu stanowi⁵⁶¹⁷. 28 I 1761 r. na I wot. otrzymał 23 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Adrian Żebrowski oraz mistrz now. Wiktor Fieberg⁵⁶¹⁸. 31 V 1761 r. na II wot. otrzymał komplet 25 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Adrian Żebrowski oraz def. akt. Marian Pilowski⁵⁶¹⁹. 19 IX 1761 r. na III wot. otrzymał komplet 20 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Jan Kapistran Jarochoński oraz lek. teol. Edward Głowicz⁵⁶²⁰. 22 IX 1761 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Bernardyna Kodręmskiego – tymczasowego przełożonego warsza., co poświadczyl o. Wiktor Fieberg – mistrz now.⁵⁶²¹. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁵⁶²². Spis z 1762 r. wymienia go jako stud. fil. w Łowiczu, miał już wówczas przyjęte święcenia prez.⁵⁶²³. W l. 1770-1771 kazn. polski w Zamartem⁵⁶²⁴, a w r. 1771 powołany na kazn. mis. w Nowem nad Wisłą⁵⁶²⁵. Poza kap. przeniesiony na inne stanowisko, bowiem spis z 1773 r. wymienia go jako kazn. świąt. w Lubawie⁵⁶²⁶. W l. 1773-1774 kazn. zw. w Lubawie⁵⁶²⁷, a w l. 1774-1776 kazn. świąt. w Barczewie⁵⁶²⁸. W l. 1776-1777

⁵⁶¹⁶ AAW, sygn. 688, s. 41. Miejscowość błędnie określona jako wieś.

⁵⁶¹⁷ AAW, sygn. 688, s. 41.

⁵⁶¹⁸ Ibidem, s. 277.

⁵⁶¹⁹ Ibidem.

⁵⁶²⁰ Ibidem, s. 276.

⁵⁶²¹ Ibidem, s. 158.

⁵⁶²² Ibidem, s. 386.

⁵⁶²³ APBK, sygn. W-10, s. 392.

⁵⁶²⁴ APBK, sygn. W-7, s. 945. Źródło nie wymienia jego specjalizacji, podaje obok jedynie specjalizacje pozostałych zakonników – kaznodzieja zwyczajny, świąteczny i parafialny. W tym okresie do Zamartego powoływano zazwyczaj następujących kaznodziejów: noszącego niemieckie nazwisko kaznodzieję zwyczajnego, kaznodzieję polskiego, kaznodzieję świątecznego, kaznodzieję parafialnego i/lub kaznodzieję misyjnego – zob. APBK, sygn. W-7, s. 894, 916, 959. Wyróżnienie kaznodziei polskiego wskazuje, że standardowo kaznodzieje posługiwali się tu niemieczyną, czyli kaznodzieja zwyczajny był kaznodzieją głoszącym w niedziele kazania po niemiecku. W 1770 roku zgodnie z oczekiwaniem kaznodzieja zwyczajny nosi niemieckie nazwisko, brakuje natomiast kaznodziei głoszącego niedzielne kazania po polsku. Ewidentnie musiał tę funkcję sprawować właśnie Maurycy Frankiewicz bez przypisanej w źródle specjalizacji.

⁵⁶²⁵ APBK, sygn. W-7, s. 959.

⁵⁶²⁶ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 47v.

⁵⁶²⁷ APBK, sygn. W-7, s. 980.

kazn. mis. w Lubawie⁵⁶²⁹, a w l. 1777-1780 kazn. świąt. w Lubawie⁵⁶³⁰. W l. 1786-1788 kazn. paraf. polski w Toruniu⁵⁶³¹. W l. 1789-1791 kazn. paraf. w Przasnyszu⁵⁶³². W 1794 r. kazn. zw. w Łowiczu⁵⁶³³. Spis z 1803 r. wymienia go jako kazn. na żądanie w Świeciu nad Wisłą⁵⁶³⁴. Zm. 3 XI 1818 r. w Zamartem⁵⁶³⁵. W 1789 r. obdarzony tyt. *PG*⁵⁶³⁶, który to tyt. odebrano mu w 1797 r.⁵⁶³⁷, by potem w nieznanym okolicznościach przywrócić mu go⁵⁶³⁸, a w 1803 r. tyt. *RP*⁵⁶³⁹. Realizował m. kar. kazn.

Paweł Poradowski – 1787 w Dźwierznie

Ochrz. 29 VII 1759 r., otrzymał imię Wawrzyniec, jego rodzice to Paweł i Marianna Poradowscy – mieszczanie, pochodził z Piły. 1 VIII 1778 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk o. Mansweta Paprockiego – lekt. teol. spek. W zakonie przyjął imię Paweł. Miał wykształcenie na poziomie retoryki⁵⁶⁴⁰. 18 XI 1778 r. na I wot. otrzymał 11 głosów za, przy 2 przeciw, co poświadczili lekt. teol. spek. Manswet Paprocki i lekt. teol. spek. Idzi Smukalski⁵⁶⁴¹. 28 III 1779 r. na II wot. otrzymał komplet głosów za, co poświadczili lekt. teol. spek. Manswet Paprocki i lekt. teol. spek. Jan Nepomucen Modlibowski⁵⁶⁴². 31 VII 1779 r. na III wot. otrzymał komplet 14 głosów za, co poświadczili lekt. teol. spek. Franciszek Miaskowski i spowiednik sióstr Kazimierz Wołkowski⁵⁶⁴³. Zamiar złożenia profesji potwierdził własnoręcznym podpisem⁵⁶⁴⁴. 1 VIII 1779 r.

---

⁵⁶²⁸Ibidem, s. 999.

⁵⁶²⁹Ibidem, s. 1017.

⁵⁶³⁰Ibidem, s. 1029, 1051.

⁵⁶³¹Ibidem, s. 1167.

⁵⁶³²Jest podpisany pod rjestrami wydatków klasztoru przasnyskiego za październik 1789, listopad 1789, grudzień 1789, styczeń 1790, luty 1790, marzec 1790, kwiecień 1790, czerwiec 1790, lipiec 1790, sierpień i wrzesień 1790 oraz grudzień 1791 i styczeń 1791 – Archiwum Diecezjalne w Płocku, Bernardyni, sygn. 11, bez paginacji.

⁵⁶³³Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 6v.

⁵⁶³⁴Ibidem, k. 78r.

⁵⁶³⁵APBK, sygn. XXVI-1, s. 601; *Księga zmarłych...*, s. 338.

⁵⁶³⁶Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 40r.

⁵⁶³⁷Ibidem, k. 82v.

⁵⁶³⁸Wymienia go z nim bowiem nekrolog – APBK, sygn. XXVI-1, s. 601.

⁵⁶³⁹Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 103.

⁵⁶⁴⁰APBK, sygn. S-po-1, s. 131.

⁵⁶⁴¹Ibidem.

⁵⁶⁴²Ibidem, s. 386-387.

⁵⁶⁴³Ibidem, s. 387.

⁵⁶⁴⁴Ibidem, s. 176.

złożył prof. na ręce ojca Benedykta Łapińskiego – mistrza now., co poświadczył tenże sam⁵⁶⁴⁵. Po śmierci Szmaragda Gralewskiego zajął jego miejsce jako duszpasterz w Dźwierznie. Udzielał licznie sakramentów, np. chrztu udzielił 17 VI 1787 r.⁵⁶⁴⁶. Spis z 1803 r. wymienia go jako wik. w Kazimierzu Biskupim⁵⁶⁴⁷. Nie udało się odnaleźć jego nekrologu. W 1798 r. obdarzony tytułem *PG*⁵⁶⁴⁸, a w 1804 r. tytułem *RP*⁵⁶⁴⁹. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łącząc funkcje kazn. z org.-spow.

Andrzej Derdowski – 1788 w Dźwierznie

Ochrzczony 2 II 1763 r. w Środzie Wielkopolskiej, na chrzcie Walenty Jan Kanty, rodzice Tomasz i Franciszka Derdowscy – obywatele Poznania i Środy Wielkopolskiej. 4 VI 1778 r. przyjął habit z rąk o. Benedykta Łapińskiego – mistrza now. W zakonie przyjął imię Andrzej de Hyspella. Miał wykształcenie na poziomie klasy syntaksy⁵⁶⁵⁰. 30 IX 1778 r. na I wot. otrzymał komplet 13 głosów za, co poświadczyli lekt. teol. spek. Jan Nepomucen Modlibowski oraz wik. pozn. Michał Pawliński⁵⁶⁵¹. 1 I 1779 r. na II wot. otrzymał komplet 16 głosów za, co poświadczyli wik. pozn. Michał Pawliński i kazn. zw. pozn. Franciszek Miaskowski⁵⁶⁵². 3 VI 1779 r. na III wot. otrzymał komplet głosów za, co poświadczyli lekt. teol. spek. Manswet Paprocki oraz kazn. zw. pozn. Franciszek Miaskowski⁵⁶⁵³. Zamiar złożenia profesji potwierdził własnoręcznym podpisem⁵⁶⁵⁴. 4 VI 1779 r. złożył prof. na ręce o. Jana Nepomucena Modlibowskiego – lekt. teol. spek, co poświadczył Benedykt Łapiński – mistrz now.⁵⁶⁵⁵. W 1788 r. w ramach klasztoru toruńskiego pomagał w duszpasterstwie w parafii w Dźwierznie⁵⁶⁵⁶. Nie udało się odnaleźć jego nekrologu. W 1797 r. obdarzony tytułem *PG*⁵⁶⁵⁷. Realizował m. kar. kazn.

---

⁵⁶⁴⁵Ibidem, s. 243.

⁵⁶⁴⁶AADDT, Parafia pw. Wniebowzięcia NMP w Dźwierznie, sygn. AA 001, s. 71.

⁵⁶⁴⁷Biblioteka Jagiellońska, rkps 4905, k. 77v.

⁵⁶⁴⁸Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 86v.

⁵⁶⁴⁹Ibidem, k. 108r.

⁵⁶⁵⁰APBK, sygn. S-po-1, s. 131.

⁵⁶⁵¹Ibidem, s. 386.

⁵⁶⁵²Ibidem, s. 386.

⁵⁶⁵³Ibidem, s. 387.

⁵⁶⁵⁴Ibidem, s. 176.

⁵⁶⁵⁵Ibidem, s. 243.

⁵⁶⁵⁶AADDT, Parafia pw. Wniebowzięcia NMP w Dźwierznie, sygn. AA 001, s. 73.

⁵⁶⁵⁷Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 97r.

Marian Engelberg⁵⁶⁵⁸ – 1791-1798

Został ochrz. 9 VI 1765 r. Jego rodzice to Maciej i Elżbieta Engelbergowie – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Antoni. Pochodził z Barczewa⁵⁶⁵⁹. 21 VIII 1782 r. przyjął w Warszawie habit z rąk o. Mariana Fiali – spow. przy kaplicy bł. Władysława z Gielniowa. W zak. przyjął imię Marian. Miał wówczas wyksz. na poziomie klasy poezji⁵⁶⁶⁰. 4 I 1783 r. na I wot. otrzymał 21 gł. za, przy 3 gł. przeciw, co poświadczyli lek. teol. spek. Andrzej Breun oraz wik. warsz. Teodor Necki⁵⁶⁶¹. 6 IV 1783 r. na II wot. otrzymał 21 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli lek. teol. spek. Modest Komnacki, lek. teol. spek. Stanisław Fengler oraz wik. warsz. Teodor Necki⁵⁶⁶². 21 VIII 1783 r. na III wot. otrzymał komplet 22 gł. za, co poświadczyli lek. teol. spek. Stanisław Fengler oraz wik. warsz. Teodor Necki⁵⁶⁶³. 22 VIII 1783 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Hipolita Pruskiego – penitencjarza kolegiackiego, co poświadczył o. Benedykt Łapiński – mistrz now.⁵⁶⁶⁴. 21 VIII tego r. zamiar złożenia prof. potwierdził własnoręcznym podpisem⁵⁶⁶⁵. W l. 1791-1798 kazn. paraf. przy kościele śś. Janów w Toruniu. Kronika toruńska przy kap. z 1791 r. wspomina o powołaniu go na kazn. paraf. polskiego w Toruniu⁵⁶⁶⁶, przy kap. z 1792 r. o powołaniu go na kazn. paraf. w Toruniu⁵⁶⁶⁷, przy kap. z 1794 roku o powołaniu go na kazn. paraf. polskiego w Toruniu⁵⁶⁶⁸, przy kap. z 1795 r. nie wspomina o zmianie na urzędzie⁵⁶⁶⁹, a przy kap. z 1797 r. o powołaniu na kazn. paraf. polskiego przy kościele św. Janów⁵⁶⁷⁰. Spis z 1794 r. wspomina o nim jako o kazn. paraf. polskim⁵⁶⁷¹, a spis z 1797 r. wspomina o nim jako o kazn. polskim⁵⁶⁷². Spis z

---

⁵⁶⁵⁸W źródłach jako Marianus Engelberg, Marianus Engielberg, Marianus Engelberk oraz Marianus Engelbergk. W księdze nowicjatu warszawskiego podpisał się jako Marianus Engelberg (AAW, sygn. 688, s. 401).

⁵⁶⁵⁹AAW, sygn. 688, s. 77-78.

⁵⁶⁶⁰Ibidem.

⁵⁶⁶¹Ibidem, s. 231.

⁵⁶⁶²Ibidem, s. 230.

⁵⁶⁶³Ibidem.

⁵⁶⁶⁴Ibidem, s. 177.

⁵⁶⁶⁵Ibidem, s. 401.

⁵⁶⁶⁶Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, Dział Zbiorów Specjalnych, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, sygn. 74, k. 117v.

⁵⁶⁶⁷Ibidem, k. 118r.

⁵⁶⁶⁸Ibidem, k. 118v.

⁵⁶⁶⁹Ibidem, k. 119r.

⁵⁶⁷⁰Ibidem, k. 120r.

⁵⁶⁷¹APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 39.

⁵⁶⁷²APT, AMT, C, 4570, s. 57.

1803 r. wymienia go jako gw. w Nowem nad Wisłą⁵⁶⁷³. Spis z 1827 r. wymienia go jako spow. sióstr bernardynek i pref. szkoły w Warcie⁵⁶⁷⁴. Spis z 1836 r. wymienia go jako o. prow. i rubrykansa w klaszt. w Warszawie⁵⁶⁷⁵. Zm. 31 V 1843 r. w Warszawie⁵⁶⁷⁶. W 1798 r. obdarzony tyt. *PG*⁵⁶⁷⁷, w 1806 r. tyt. *RP*⁵⁶⁷⁸, a w 1812 r. tyt. *DA*⁵⁶⁷⁹. Jako były def. korzystał z godności *DH*⁵⁶⁸⁰. Realizował m. kar. kazn.

Kwiryniusz Will – 1791-1792

Także kazn. paraf. w l. 1791-1792 – patrz wyżej.

Jan Tacki – 1792-1794

Także kazn. niem. w Toruniu w l. 1792-1794 – patrz wyżej

Aleksander Trocki – 1794-1797

Także kazn. św. w Toruniu w l. 1797-1798 – patrz wyżej.

Feliks Hippel⁵⁶⁸¹ – 1797

Nieznana jest jego data ur. Jego rodzice to Maciej i Elżbieta Hippelowie – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Jakub. Pochodził z Lidzbarka Warmińskiego⁵⁶⁸². 7 VII 1790 r. przyjął w now. warsz. habit z rąk o. Olafa Sawickiego – mistrz now. W zak. przyjął imię Feliks. Miał wówczas wykształcenie na poziomie klasy poezji⁵⁶⁸³. 22 X 1790 roku na I wot. otrzymał 19 gł. za, przy 2 gł.

---

⁵⁶⁷³Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 77v.

⁵⁶⁷⁴APBK, sygn. W-10, s. 457.

⁵⁶⁷⁵ADP, Bernardyni, Tabula Patrum ac Fratrum Almae Provinciae Sanctae Mariae Angelorum 1836, bez paginacji.

⁵⁶⁷⁶Księga zmarłych..., s. 174.

⁵⁶⁷⁷Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 86v.

⁵⁶⁷⁸Ibidem, k. 111r.

⁵⁶⁷⁹Ibidem, k. 127v.

⁵⁶⁸⁰APBK, sygn. W-10, s. 457.

⁵⁶⁸¹W źródłach jako Felix Hippel, Felix Hyppel i Felix Hypel. W księdze nowicjatu warszawskiego podpisał się jako Felix Hippel (AAW, sygn. 688, s. 405).

⁵⁶⁸²AAW, sygn. 688, s. 88.

⁵⁶⁸³Ibidem.

przeciw, co poświadczyli lek. jub. Marian Theen oraz lek. teol. spek. Elekt Jabłoński⁵⁶⁸⁴. 18 I 1791 r. na II wot. otrzymał 22 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli lek. teol. spek. j. Andrzej Breun oraz lek. teol. spek. Urban Wolff⁵⁶⁸⁵. Pomiędzy 4 VII a 13 IX 1791 r. odbyła się jego III wot., podczas której otrzymał 12 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli ciż sami⁵⁶⁸⁶. 14 IX 1791 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Olafa Sawickiego – mistrza now.⁵⁶⁸⁷. Zamiar złożenia prof. wyraził własnoręcznie 13 IX 1791 r.⁵⁶⁸⁸. Spis z 1797 r. wymienia go jako stud. w Toruniu mającego już za sobą święcenia przez.⁵⁶⁸⁹. Studiował najprawdopodobniej teol. spek., był to już bowiem końcowy okres jego studiów. Spis z 1803 r. wymienia go jako kazn. niem. w Toruniu⁵⁶⁹⁰. Zm. 25 V 1820 r. w Zamartem⁵⁶⁹¹. W 1806 r. obdarzony tyt. *PG*⁵⁶⁹². Realizował mieszany typ kar. – podtyp kar. kazn. niem.

Felicjan Koch – 1797-1798

Także kazn. niem. w l. 1797-1798 – patrz wyżej.

Anzelm Grzegorzewski – 1799-1800

Ur. w 1765 lub 1766 r., na chrzcie imię Marcin, pochodził z Poznania. 26 IV 1783 r. przyjął w Poznaniu habit zakonny z rąk o. Anzelma Żurawskiego – mistrza now. W zakonie przyjął imię Anzelm. Miał wówczas 17 lat i wykształcenie na poziomie klasy syntaksy⁵⁶⁹³. W l. 1799-1800 kazn. par. pol. przy parafii śś. Janów w Toruniu, udzielał chrztów m.in. 12 VIII 1799 r.⁵⁶⁹⁴ czy 3 IX

---

⁵⁶⁸⁴Ibidem, s. 220.

⁵⁶⁸⁵Ibidem, s. 219.

⁵⁶⁸⁶Ibidem, s. 218-219.

⁵⁶⁸⁷Ibidem, s. 185.

⁵⁶⁸⁸Ibidem, s. 405.

⁵⁶⁸⁹APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 57.

⁵⁶⁹⁰Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 79v.

⁵⁶⁹¹APBK, sygn. XXVI-1, s. 277.

⁵⁶⁹²Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 111r.

⁵⁶⁹³APBK, sygn. S-po-1, s. 140.

⁵⁶⁹⁴AADDT, Parafia pw. śś. Janów w Toruniu, sygn. AA 005, k. 64v.

1800 r.⁵⁶⁹⁵. Spis zakonników z 1803 r. wymienia go jako kazn. zw. w Sierakowie⁵⁶⁹⁶. Zm. 2 IX 1829 r. w Ratowie⁵⁶⁹⁷. W 1806 r. obdarzony tytułem *PG*⁵⁶⁹⁸. Realizował m. kar. kazn.

Idzi Szczypczyński – 1803

Także kazn. zw. w Toruniu w r. 1801 – patrz wyżej.

Feliks Hippel – 1803-1810

Także kazn. par. niem. w Toruniu w 1797 r. – patrz wyżej.

Kasjan Dzierżyński – 1807-1810

Ur. w 1774 r. na Pomorzu w diecezji włocławskiej⁵⁶⁹⁹. Zapewne przyjął habit w now. w Skępem, bo nie wspominają o nim w pełni zachowane akta now. w Poznaniu i Warszawie. Spis z 1803 r. wymienia go jako kazn. par. w Bydgoszczy⁵⁷⁰⁰. W latach 1807-1810 kazn. par. pol. przy parafii św. Janów w Toruniu. Pierwszy udzielony przez niego chrzest jest odnotowany pod 13 I 1807 r.⁵⁷⁰¹, a ostatni pod 21 XII 1810 r.⁵⁷⁰². W 1817 r. przebywał w klasztorze w Zamartem⁵⁷⁰³. Zm. 29 I 1826 r. na stanowisku gw. w Zamartem⁵⁷⁰⁴. W 1808 r. obdarzony tytułem *PG*⁵⁷⁰⁵. Realizował m. kar. kazn.

Wincenty Gross – 1811-1812

Ochrzoczny 5 I 1771 r. w Reszlu, na chrzcie imię Kacper, jego rodzice to Jakub i Barbara Grossowie – mieszczanie, pochodził z Reszla na Warmii. 9 VI 1787 r. przyjął habit w now. warsz. z

---

⁵⁶⁹⁵Ibidem, k. 68v-69r

⁵⁶⁹⁶Biblioteka Jagiellońska, rkps 4905, k. 78r.

⁵⁶⁹⁷APBK, sygn. XXVI-1, s. 477.

⁵⁶⁹⁸Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 111r.

⁵⁶⁹⁹AAG, AKM 1, sygn. 443, bez paginacji.

⁵⁷⁰⁰Biblioteka Jagiellońska, rkps 4905, k. 77v.

⁵⁷⁰¹AADDT, Parafia św. Janów w Toruniu, AA 005, k. 97r.

⁵⁷⁰²Ibidem, k. 113r.

⁵⁷⁰³AAG, AKM 1, sygn. 443, bez paginacji.

⁵⁷⁰⁴APBK, sygn. XXVI-1, s. 57.

⁵⁷⁰⁵Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 115r.

rak o. Benedykta Łapińskiego – mistrz now. Miał wykształcenie na poziomie klasy poezji. W zakonie przyjął imię Wincenty⁵⁷⁰⁶. 28 IX 1787 r. na I wot. otrzymał 19 głosów za, przy 1 przeciw, co poświadczyli lekt. jub. Stanisław Fengler i lekt. teol. spek. Andrzej Breun⁵⁷⁰⁷. 11 III 1788 r. na II wot. otrzymał komplet 21 głosów za, co poświadczyli ciż sami⁵⁷⁰⁸. 9 I 1788 r. ukończył rok próby, a jako że miał 17 l., jego prof. została wyznaczona na 1796 r., co poświadczył o. Benedykt Łapiński – mistrz now.⁵⁷⁰⁹. Spis z 1803 r. wymienia go jako kazn. zw. w Stoczku Klasztornym⁵⁷¹⁰. W latach 1811-1812 kazn. par. niem w Toruniu. Pomiędzy 6 marca 1811 r.⁵⁷¹¹ a 1 marca 1812 r.⁵⁷¹² kilkakrotnie udzielił chrztów w parafii śś. Janów. Zm. 31 I 1815 r. jako kazn. niem. we Wschowie⁵⁷¹³. W 1806 r. obdarzony tyt. *PG*⁵⁷¹⁴. Realizował m. kar. kazn.

---

⁵⁷⁰⁶AAW, sygn. 688, s. 83.

⁵⁷⁰⁷Ibidem, s. 224.

⁵⁷⁰⁸Ibidem, s. 223.

⁵⁷⁰⁹Ibidem, s. 182.

⁵⁷¹⁰Biblioteka Jagiellońska, rkps 4905, k. 81r.

⁵⁷¹¹AADDT, Parafia śś. Janów w Toruniu, AA 005, k. 114r.

⁵⁷¹²AADDT, Parafia śś. Janów w Toruniu, AA 006, k. 6v.

⁵⁷¹³APBK, sygn. XXVI-1, s. 61.

⁵⁷¹⁴Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 111r.

Kaznodzieje monialni

Franciszek Krępiewski – 1777-1779

Także kazn. świąt. w Toruniu w 1777 r. – patrz wyżej.

Jan Kanty Krzemkowski – 1779-1782

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 25 X 1755 r. przyjął w now. skępskim habit. 25 X 1756 r. złożył w now. ber. w Skępem prof.⁵⁷¹⁵. 22 XII 1759 r. w katedrze w Chełmży otrzymał bierzm., pierwszą tonsurę oraz 4 mniejsze święcenia z rąk bp sufragana chełmińskiego Fabiana Płaskowskiego, należał wówczas do klaszt. w Bydgoszczy jako stud. fil.⁵⁷¹⁶. 30 XII 1759 r. w katedrze w Chełmży otrzymał święcenia subdiakonatu z rąk bp sufragana chełmińskiego Fabiana Płaskowskiego, należał wówczas do klaszt. w Bydgoszczy jako stud. fil.⁵⁷¹⁷. Spis z 1762 r. wymienia go jako stud. teol. spek. w Toruniu, miał już wówczas za sobą święcenia kapłańskie⁵⁷¹⁸. W l. 1764-1765 kazn. paraf. w Przasnyszu⁵⁷¹⁹, w l. 1765-1767 kazn. zw. w Barczewie na Warmii⁵⁷²⁰. W l. 1767-1770 kazn. zw. w Ratowie⁵⁷²¹, a w l. 1770-1771 kazn. zw. w Strzegocinie⁵⁷²². W l. 1771-1774 kazn. zw. w Bydgoszczy⁵⁷²³. Na tym właśnie stanowisku wymienia go spis z 1773 r.⁵⁷²⁴. W l. 1774-1776 wik. w Grodzisku Wielkopolskim⁵⁷²⁵ oraz gw. *in casum*⁵⁷²⁶. W l. 1779-1782 kazn. dla siostr benedyktynek w Toruniu⁵⁷²⁷, w l. 1780-1782 także gw. *in casum*⁵⁷²⁸. W l. 1782-1783

---

⁵⁷¹⁵APBK, sygn. W-8, s. 639.

⁵⁷¹⁶ADPelp, sygn. C 54a, s. 39-40.

⁵⁷¹⁷Ibidem, s. 40.

⁵⁷¹⁸APBK, sygn. W-10, s. 391.

⁵⁷¹⁹APBK, sygn. W-7, s. 834.

⁵⁷²⁰Ibidem, s. 855.

⁵⁷²¹Ibidem, s. 896, 917.

⁵⁷²²Ibidem, s. 946

⁵⁷²³Ibidem, s. 959, 978.

⁵⁷²⁴ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 34r.

⁵⁷²⁵APBK, sygn. W-7, s. 996.

⁵⁷²⁶Ibidem, s. 995.

⁵⁷²⁷Ibidem, s. 1050, 1078.

⁵⁷²⁸Ibidem, s. 1074.

gw. w Toruniu⁵⁷²⁹, a w l. 1783-1785 kazn. świąt. w Świeciu⁵⁷³⁰ oraz spow. sióstr *in casum*⁵⁷³¹. W l. 1786-1788 kazn. zw. w Nowem⁵⁷³². W r. 1789 przejściowo wik. w Przasnyszu⁵⁷³³. Spis z 1803 r. wymienia go jako spow. sióstr bernardynek w Poznaniu⁵⁷³⁴. Zm. 12 III 1809 r. w Kobylinie⁵⁷³⁵. Obdarzony w 1773 r. tyt. *PG*⁵⁷³⁶, w 1786 r. tyt. *RP*⁵⁷³⁷. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z org.-spow.

Erazm Wnorowski – 1791-1792

Nie znamy jego pochodzenia. Można przypuszczać, że przyjął habit w now. skępskim, skoro zachowane w pełni akta now. pozn. i warsz. o nim nie wspominają. W l. 1791-1792 kazn. dla sióstr benedyktynek w Toruniu⁵⁷³⁸. Ponownie spotykamy go na tej funkcji jeszcze w 1803 r.⁵⁷³⁹. Spis z 1827 r. wymienia go jako mistrza now. w Skępem⁵⁷⁴⁰. Zm. 4.II 1836 r. w Łęczycy⁵⁷⁴¹. W 1797 r. obdarzony tyt. *PG*⁵⁷⁴², a w 1801 r. tyt. *RP*⁵⁷⁴³. Jako były def. korzystał z godności *DH*. Realizował m. kar. kazn.

Marian Witpall – 1794-1797

Także kazn. paraf. niem. w Toruniu w l. 1786-1788 – patrz wyżej.

---

⁵⁷²⁹Ibidem, s. 1098.

⁵⁷³⁰Ibidem, s. 1120.

⁵⁷³¹Ibidem, s. 1118.

⁵⁷³²Ibidem, s. 1166.

⁵⁷³³Jest on podpisany jako wikariusz pod rejestrem wydatków klasztoru przasnyskiego za sierpień 1789 – Archiwum Diecezjalne w Płocku, Bernardyni, sygn, 11, bez paginacji.

⁵⁷³⁴Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 76r.

⁵⁷³⁵APBK, sygn. XXVI-1, s. 131.

⁵⁷³⁶APBK, sygn. W-7, s. 984.

⁵⁷³⁷Ibidem, s. 1170.

⁵⁷³⁸Wojewódzka Biblioteka Publiczna – WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 117v.

⁵⁷³⁹Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 79v.

⁵⁷⁴⁰APBK, sygn. W-10, s. 467.

⁵⁷⁴¹APBK, sygn. XXVI-1, s. 69.

⁵⁷⁴²Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 82v.

⁵⁷⁴³Ibidem, k. 98v.

Kacper Auczyński – 1797-1798

Także kazn. mis. w Toruniu w l. 1791-1794 – patrz wyżej.

Erazm Wnorowski – 1803

Także kazn. monialny w l. 1791-1792 – patrz wyżej.

Zygmunt Świrzeński – 1811

Na chrzcie miał na imię Antoni. 2 V 1795 r. przyjął w Warszawie habit z rąk o. Rocha Haushaltera – mistrza now. W zakonie przyjął imię Zygmunt⁵⁷⁴⁴. 7 VIII 1795 r. na I wot. otrzymał komplet 14 głosów za, co poświadczili lekt. jub. Władysław Gaiński i lekt. teol. spek. Karol Jaworski⁵⁷⁴⁵. 28 XI 1795 r. na II wot. otrzymał komplet 16 głosów za, co poświadczili lekt. teol. spek. Karol Jaworski i wik. warsz. Adrian Wroniecki⁵⁷⁴⁶. 2 maja 1796 r. na III wot. otrzymał 14 głosów za, przy 1 głosie przeciw, co poświadczili lekt. teol. spek. Karol Jaworski i lekt. jub. Franciszek Szumowski⁵⁷⁴⁷. Zamiar złożenia profesji poświadczyl własnoręcznym podpisem 2 V 1796 r.⁵⁷⁴⁸. 4 V 1796 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Rocha Haushaltera – mistrza now.⁵⁷⁴⁹. Spis z 1803 r. wymienia go jako kazn św. w Poznaniu⁵⁷⁵⁰. W r. 1811 kazn. dla sióstr benedyktynek w Toruniu. Pomiędzy 15 II 1811 r.⁵⁷⁵¹ a 1 IX 1811 r.⁵⁷⁵² udzielił w tej roli kilku chrztów w parafii św. Janów. Zm. 25 VI 1813 r. w Toruniu⁵⁷⁵³. W 1812 r. obdarzony tyt. *CE*⁵⁷⁵⁴, a przed śmiercią też *PG*⁵⁷⁵⁵. Realizował m. kar. kazn.

---

⁵⁷⁴⁴AAW, sygn. 688, s. 96.

⁵⁷⁴⁵Ibidem, s. 213.

⁵⁷⁴⁶Ibidem.

⁵⁷⁴⁷Ibidem, s. 212.

⁵⁷⁴⁸Ibidem, s. 408.

⁵⁷⁴⁹Ibidem, s. 188.

⁵⁷⁵⁰Biblioteka Jagiellońska, rkps 4905, k. 76r.

⁵⁷⁵¹AADDT, Parafia św. Janów w Toruniu, AA 005, k. 113v.

⁵⁷⁵²AADDT, Parafia św. Janów w Toruniu, AA 006, k. 3v.

⁵⁷⁵³APBK, sygn. XXVI-1, s. 339.

⁵⁷⁵⁴Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 128r.

⁵⁷⁵⁵APBK, sygn. XXVI-1, s. 339.

Lektorzy filozofii, teologii spekulatywnej i teologii moralnej w Toruniu

Hipolit Rosławski – 1725-1726

Nie znamy jego pochodzenia. W 1713 r. zapewne przyjął habit w now. dla kust. warszawskiej. W 1714 r. złożył w tej kust. prof.⁵⁷⁵⁶. W l. 1722-1725 lek. fil. w Kaliszu⁵⁷⁵⁷. W l. 1725-1726 lek. fil. we właśnie przeniesionym z Bydgoszczy studium fil. w Toruniu⁵⁷⁵⁸. W l. 1726-1728 lek. fil. w Łowiczu⁵⁷⁵⁹. W l. 1728-1729 lek. teol. spek. w Poznaniu⁵⁷⁶⁰. W l. 1729-1731 kazno. zw. w Górcie Klasztornej⁵⁷⁶¹, w r. 1731 powołany na kazn. zw. w Bydgoszczy⁵⁷⁶². Funkcję sprawował do przeł. 1731 i 1732 r., na pocz. 1732 r. kazn. zw. w Bydgoszczy był już bowiem Jan Herder⁵⁷⁶³. W 1732 r. powołany na kazn. zw. w Nowem nad Wisłą⁵⁷⁶⁴. W nieznanych okolicznościach przeniesiony do Górci Klasztornej, tam bowiem zm. Zm. 17 VII 1733 r. w Górcie Klasztornej⁵⁷⁶⁵. Obdarzony tyt. *PG*⁵⁷⁶⁶. Realizował mieszany typ kar. – podtyp kar. nauk. przer.

Teodor Nieswandt – 1725-1728

Także gw. w Toruniu w l. 1732-1734 – patrz wyżej.

Feliks Muszyński – 1726-1731

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 24 IX 1717 r. przyjął w Skępem habit. 24 IX 1718 r. złożył w Skępem prof.⁵⁷⁶⁷. W l. 1725-1726 lek. fil. w Łowiczu⁵⁷⁶⁸, a w l. 1726-1731 lek. fil. w

---

⁵⁷⁵⁶ APBK, sygn. W-6, s. 195.

⁵⁷⁵⁷ APBK, sygn. W-7, s. 286, 319.

⁵⁷⁵⁸ Ibidem, s. 340.

⁵⁷⁵⁹ Ibidem, s. 359.

⁵⁷⁶⁰ Ibidem, s. 385.

⁵⁷⁶¹ Ibidem, s. 404.

⁵⁷⁶² Ibidem, s. 436.

⁵⁷⁶³ *Kronika Bernardynów Bydgoskich...*, s. 198.

⁵⁷⁶⁴ Ibidem, s. 453.

⁵⁷⁶⁵ APBK, sygn. XXVI-1, s. 383.

⁵⁷⁶⁶ Ibidem.

⁵⁷⁶⁷ APBK, sygn. W-6, s. 328.

⁵⁷⁶⁸ APBK, sygn. W-7, s. 341.

Toruniu⁵⁷⁶⁹. Na kap. w 1731 r. jako lek. fil. pełnił funkcję wiceregensa kancelarii⁵⁷⁷⁰. W l. 1731-1734 lek. teol. spek. w Warszawie⁵⁷⁷¹. Na kap. w 1734 r. w Złoczewie bez powodzenia wziął udział w wyborach na definitora aktualnego – w I skr. otrzymał 9 gł., co nie przełożyło się na mandat⁵⁷⁷². W l. 1734-1735 lek. teol. spek. w Poznaniu⁵⁷⁷³, a w l. 1735-1737 ponownie lek. teol. spek. w Warszawie.⁵⁷⁷⁴ Na kap. w 1737 r. w Poznaniu z powodzeniem wziął udział w wyborach na def. akt. – w I skr. otrzymał 33 gł., co zapewniło mu mandat def. akt. na l. 1737-1741⁵⁷⁷⁵. Jednocześnie w l. 1737-1741 lek. teol. spek. w Toruniu⁵⁷⁷⁶. Na kap. w 1741 r. w Skępem bez powodzenia wziął udział w wyborach na prowin. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁵⁷⁷⁷, ale z powodzeniem w wyborach na kust. prow. – w I skr. otrzymał 28 gł., co zapewniło mu mandat kust. prow. na l. 1741-1743⁵⁷⁷⁸. Na kap. w 1743 r. w Łęczycy bez powodzenia wziął udział w wyborach na prowin. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁵⁷⁷⁹. W l. 1743-1746 gw. w Skępem⁵⁷⁸⁰. Na kap. w 1746 r. w Piotrkowie Trybunalskim bez powodzenia wziął udział w wyborach na prowin. – w I skr. otrzymał 9 gł., a w II skr. 12 gł.⁵⁷⁸¹ – oraz na def. akt. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁵⁷⁸². Zm. 4 XI 1752 r. w Skępem⁵⁷⁸³. W 1741 r. wysłano wniosek do Kurii Rzymskiej o nadanie mu jubilacji⁵⁷⁸⁴. Tyt. ten został mu nadany wraz z tyt. *PP*, na co wskazuje nekrolog⁵⁷⁸⁵. Realizował m. kar.nauk.

Mateusz Roźnerski – 1728-1729

---

⁵⁷⁶⁹Ibidem, s. 359, 385, 403.

⁵⁷⁷⁰APBK, sygn. W-6, s. 938.

⁵⁷⁷¹APBK, sygn. W-7, s. 435, 451.

⁵⁷⁷²Ibidem, s. 483-484.

⁵⁷⁷³Ibidem, s. 489.

⁵⁷⁷⁴Ibidem, s. 507.

⁵⁷⁷⁵Ibidem, s. 526.

⁵⁷⁷⁶Ibidem, s. 530, 546, 580.

⁵⁷⁷⁷Ibidem, s. 577.

⁵⁷⁷⁸Ibidem.

⁵⁷⁷⁹Ibidem, s. 607.

⁵⁷⁸⁰Ibidem, s. 609, 628.

⁵⁷⁸¹Ibidem, s. 641.

⁵⁷⁸²Ibidem, s. 642.

⁵⁷⁸³APBK, sygn. XXVI-1, s. 603.

⁵⁷⁸⁴APBK, sygn. W-7, s. 585.

⁵⁷⁸⁵APBK, sygn. XXVI-1, s. 603.

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 20 IX 1719 r. przyjął w Skępem habit. 20 IX 1720 r. złożył w Skępem prof.⁵⁷⁸⁶. W l. 1728-1729 lek. fil. w Toruniu⁵⁷⁸⁷. W l. 1729, 1731 i 1732 powoływany na lek. fil. w Kaliszu⁵⁷⁸⁸. Na kap. w 1731 r. w Grodzisku Wielkopolskim jako lek. fil. pełnił posługę jako *lector mensae*⁵⁷⁸⁹. W nieokreślonym momencie przed 1734 r. awansowany na lek. teol. spek., bowiem na kap. w 1734 r. w Złoczewie jako lek. teol. spek. posługiwał jako *auditor causarum* i notariusz⁵⁷⁹⁰. Na tejże kap. bez powodzenia wziął udział w wyborach na def. akt. – w I skr. otrzymał 8 gł., a II skr. 6 gł. i w III skr. 6 gł.⁵⁷⁹¹. W l. 1734-1735 lek. teol. spek. w Warszawie⁵⁷⁹², a w l. 1735-1737 lek. teol. spek. w Poznaniu⁵⁷⁹³. W l. 1737-1741 ponownie lek. teol. spek. w Warszawie⁵⁷⁹⁴. 22 VII 1739 r. decyzją kap. pośredniej w Skępem znalazł się w gronie 3 reprezentantów prow. udających się na kap. gen. w Hiszpanii⁵⁷⁹⁵. Na kap. w 1741 r. w Skępem z powodzeniem wziął udział w wyborach na prow. – w I skr. otrzymał 27 gł., co zapewniło mu mandat prow. na l. 1741-1743⁵⁷⁹⁶. W trakcie prowincjalstwa był też komisarzem prow. litewskiej⁵⁷⁹⁷. Na kap. w 1743 r. w Łęczycy pełnił funkcję pref. dysput⁵⁷⁹⁸. Na tejże kap. bez powodzenia wziął udział w wyborach na kust. prow. – w I skr. otrzymał 14 gł.⁵⁷⁹⁹. Pomiędzy 1743 a 1746 r. musiał być kom. prow. ruskiej⁵⁸⁰⁰. Na kap. w 1746 r. w Piotrkowie Trybunalskim pełnił ponownie funkcję pref. dysput⁵⁸⁰¹. Na tejże kap. bez powodzenia wziął udział w wyborach na kust. prow. – w I skr. otrzymał 6 g.⁵⁸⁰² – oraz na def. akt. – w I skr. otrzymał 1 g.⁵⁸⁰³. Na kap. w 1749 r. w Łowiczu po raz trzeci pełnił funkcję pref. dysput⁵⁸⁰⁴. Na tejże kap. bez powodzenia wziął udział w

---

⁵⁷⁸⁶ APBK, sygn. W-6, s. 435.

⁵⁷⁸⁷ APBK, sygn. W-7, s. 385.

⁵⁷⁸⁸ Ibidem, s. 403, 436, 452.

⁵⁷⁸⁹ APBK, sygn. W-6, s. 938.

⁵⁷⁹⁰ Ibidem, s. 1016.

⁵⁷⁹¹ APBK, sygn. W-7, s. 483-484.

⁵⁷⁹² Ibidem, s. 489.

⁵⁷⁹³ Ibidem, s. 507.

⁵⁷⁹⁴ Ibidem, s. 530, 546.

⁵⁷⁹⁵ AAP, sygn. AZ 3/7a, k. 22v.

⁵⁷⁹⁶ Ibidem, s. 577.

⁵⁷⁹⁷ APBK, sygn. W-8, s. 43.

⁵⁷⁹⁸ Ibidem.

⁵⁷⁹⁹ APBK, sygn. W-7, s. 608.

⁵⁸⁰⁰ APBK, sygn. W-8, s. 128.

⁵⁸⁰¹ Ibidem.

⁵⁸⁰² APBK, sygn. W-7, s. 642.

⁵⁸⁰³ Ibidem.

⁵⁸⁰⁴ APBK, sygn. W-8, s. 216.

wyborach na def. akt. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁵⁸⁰⁵. Na kap. w 1752 r. w Koźminie po raz czwarty pełnił funkcję pref. dysput⁵⁸⁰⁶. Wreszcie na kap. w 1755 r. w Kościanie po raz piąty pełnił funkcję pref. Dysput⁵⁸⁰⁷. Zm. 27 IV 1758 r. w Warszawie⁵⁸⁰⁸. Przed 1743 r. obdarzony tyt. *PG*⁵⁸⁰⁹. Realizował m. kar. nauk.

Ignacy Budziński – 1729-1731

Nie znany jego pochodzenia. Zapewne 31 VII 1719 r. przyjął w now. skępskim habit. 31 VII 1720 r. złożył w Skępem prof.⁵⁸¹⁰. W l. 1728-1729 lek. fil. w Kaliszu⁵⁸¹¹, a w l. 1729-1731 lek. fil. w Toruniu⁵⁸¹². W l. 1731-1734 lek. fil. w Łowiczu⁵⁸¹³. W l. 1734-1735 lek. teol. mor. w Kobylinie⁵⁸¹⁴. Pod koniec życia wik. w Kazimierzu Biskupim⁵⁸¹⁵. Zm. 7 IV 1736 r. w Kazimierzu Biskupim na stanowisku wik.⁵⁸¹⁶. Realizował mieszany typ kar. – podtyp kar. nauk. przer.

Bonawentura Zembrzusi – 1731-1734

Nie znany jego pochodzenia. Zapewne 16 VII 1720 r. przyjął w now. skępskim habit. 16 VII 1721 r. złożył w Skępem prof.⁵⁸¹⁷. W l. 1728-1731 lek. fil. w Łowiczu⁵⁸¹⁸, a w l. 1731-1734 lek. fil. w Toruniu⁵⁸¹⁹. W l. 1734-1737 lek. teol. spek. w Poznaniu⁵⁸²⁰, a w l. 1737-1738 lek. teol. spek. w Warszawie⁵⁸²¹. W l. 1738-1741 kazn. zw. w Piotrkowie Trybunalskim⁵⁸²², a w r. 1741 gw. w

---

⁵⁸⁰⁵ APBK, sygn. W-7, s. 671.

⁵⁸⁰⁶ APBK, sygn. W-8, s. 385.

⁵⁸⁰⁷ Ibidem, s. 528.

⁵⁸⁰⁸ APBK, sygn. XXVI-1, s. 223.

⁵⁸⁰⁹ APBK, sygn. W-8, s. 43.

⁵⁸¹⁰ APBK, sygn. W-6, s. 434.

⁵⁸¹¹ APBK, sygn. W-7, s. 385.

⁵⁸¹² Ibidem, s. 403.

⁵⁸¹³ Ibidem, s. 436, 452.

⁵⁸¹⁴ Ibidem, s. 489.

⁵⁸¹⁵ Zobacz nekrolog. Zastąpić musiał Tomasz Sadowskiego powołanego na wikariusza w 1735 roku (APBK, sygn. W-7, s. 505).

⁵⁸¹⁶ APBK, sygn. XXVI-1, s. 183.

⁵⁸¹⁷ APBK, sygn. W-6, s. 435.

⁵⁸¹⁸ APBK, sygn. W-7, s. 385, 403.

⁵⁸¹⁹ Ibidem, s. 436, 452.

⁵⁸²⁰ Ibidem, s. 489, 507.

⁵⁸²¹ Ibidem, s. 530.

Kazimierzu Biskupim⁵⁸²³. Pod koniec życia penitencjarz kolegiacki w Łowiczu⁵⁸²⁴. Zm. 23 VIII 1743 r. w Łowiczu jako penitencjarz kolegiacki⁵⁸²⁵. Realizował mieszany typ kar. – podtyp kar. nauk. przer.

Stefan Wichman⁵⁸²⁶ – 1731-1734

Ur. się w 1706 lub 1707 r. Zapewne w VIII 1723 r. przyjął w now. skępskim habit. 8 VIII 1724 r. złożył tam prof. Miał wówczas 17 l.⁵⁸²⁷. W l. 1731-1734 lek. fil. w Toruniu⁵⁸²⁸. W l/ 1735-1737 lek. teol. mor. w Kościanie⁵⁸²⁹, a w 1738 r. powołany na lek. teol. mor. w Kobylinie⁵⁸³⁰. Zapewne przed końcem kad. musiał zostać przeniesiony na stanowisko kazn. niem. w Bydgoszczy – trudna do określenia z daty wzmianka – zamieszczona pomiędzy r. 1739 a 1745 – wskazuje, że jako kazn. niem. w Bydgoszczy doprowadził do konwersji na katolicyzm wędrowniej, chorej wdowy Marianny Elżbiety⁵⁸³¹. W 1741 r. powołany na lek. teol. mor. w Kościanie⁵⁸³² – wtedy też musiał zakończyć swoją posługę w Bydgoszczy. Zm. w 1741 r. jako lek. teol. mor. w Kościanie⁵⁸³³. Jego zgon nie został odnotowany w druku *Memoria Patrum ac Fratrum*. Jako miejsce jego śmierci kronika toruńska podaje Barczewo⁵⁸³⁴. Realizował m. kar. nauk.

Marian Krzemkowski – 1734-1735

Ur. się pomiędzy 1700 a 1702 r. Jego rodzice to Jan i Ewa. Na chrz. otrzymał imię Stanisław. Nie wiadomo, z jakiej miejscowości pochodził⁵⁸³⁵. 20 XI 1718 r przyjął habit w klaszt. bernardyński w Świeciu z rąk o. Mariana Gigniewskiego o. prow. 28 I 1719 r. stawił się w now. w

---

⁵⁸²²Ibidem, s. 547.

⁵⁸²³Ibidem, s. 578.

⁵⁸²⁴Zobacz nekrolog.

⁵⁸²⁵APBK, sygn. XXVI-1, s. 457.

⁵⁸²⁶W źródłach jako Stephanu Wichman oraz Stephanus Wychman.

⁵⁸²⁷APBK, sygn. W-6, s. 612.

⁵⁸²⁸APBK, sygn. W-7, s. 436, 452.

⁵⁸²⁹Ibidem, s. 508.

⁵⁸³⁰Ibidem, s. 546.

⁵⁸³¹APBK, sygn. W-39, s. 231.

⁵⁸³²APBK, sygn. W-7, s. 580.

⁵⁸³³APBK, sygn. W-8, s. 41.

⁵⁸³⁴WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 139r.

⁵⁸³⁵APBK, sygn. S-po-1, s. 44. Szerszy niż zwykle przedział czasowy wynika z tego, że nie sposób dociec, w którym momencie miał z pewnością 17 lat – przyjęcia habitu czy przybycia do nowicjatu – patrz niżej.

Kazimierzu Biskupim. W zak. przyjął imię Marian. Miał wówczas 17 l.⁵⁸³⁶. Zachowała się wzmianka tylko o jego ostatniej wot. złożonej 20 XI 1719 r., na której otrzymał komplet gł. za, co poświadczili gw. kazimierski Franciszek z Bisztynka oraz mistrz now. Benigny z Grodziska⁵⁸³⁷. 20 XI 1719 r. złożył w now. w Kazimierzu Biskupim prof.⁵⁸³⁸. W 1725 r. był stud. Fil. w Bydgoszczy, miał już za sobą święcenia kapłańskie – wtedy to razem z całym studium został przeniesiony do Torunia⁵⁸³⁹. W l. 1729-1730 kazn. zw. w Kobylinie⁵⁸⁴⁰. W 1730 r. oddelegowany przez prowin. z Kobylna do Bydgoszczy jako kazn. zw., odpowiadał też za redagowanie kroniki bydgoskiej, ujawnia się bowiem na jej kartach jako jej redaktor⁵⁸⁴¹. Można przypuszczać, że urząd sprawował aż do kap. z 1731 r. W l. 1731-1732 kazn. w Łęczycy⁵⁸⁴². W l. 1732-1734 kazn. paraf. w Warcie⁵⁸⁴³. W l. 1734-1735 lek. fil. w Toruniu⁵⁸⁴⁴, a w l. 1735-1737 lek. fil. w Warcie⁵⁸⁴⁵. W l. 1737-1738 lek. teol. spek. w Toruniu⁵⁸⁴⁶. W l. 1738-1741 gw. w Kaliszu⁵⁸⁴⁷. W 1741 r. kazn. w Barczewie⁵⁸⁴⁸, a w l. 1741-1743 kazn. zw. w Nowem nad Wisłą⁵⁸⁴⁹. Znika następnie z akt kap. Zm. 6 II 1749 r. w Bydgoszczy⁵⁸⁵⁰. W 1741 r. przywrócono mu tyt. *PG*, co oznacza, że wcześniej musiał mu zostać nadany i odebrany⁵⁸⁵¹. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z nauk.

Baltazar Obermayr⁵⁸⁵² – 1734-1737

---

⁵⁸³⁶ APBK, sygn. S-po-1, s. 44.

⁵⁸³⁷ Ibidem, s. 262.

⁵⁸³⁸ APBK, sygn. W-6, s. 433.

⁵⁸³⁹ *Kronika Bernardynów Bydgoskich...*, s. 183.

⁵⁸⁴⁰ APBK, sygn. W-7, s. 403.

⁵⁸⁴¹ *Kronika Bernardynów Bydgoskich...*, s. 195.

⁵⁸⁴² APBK, sygn. W-7, s. 437.

⁵⁸⁴³ Ibidem, s. 452.

⁵⁸⁴⁴ Ibidem, s. 489.

⁵⁸⁴⁵ Ibidem, s. 507.

⁵⁸⁴⁶ Ibidem, s. 530.

⁵⁸⁴⁷ Ibidem, s. 545.

⁵⁸⁴⁸ Ibidem, s. 583.

⁵⁸⁴⁹ Ibidem, s. 596.

⁵⁸⁵⁰ APBK, sygn. XXVI-1, s. 73.

⁵⁸⁵¹ APBK, sygn. W-7, s. 585.

⁵⁸⁵² W źródłach jako Balthasar Obermayr, Balthasar Obermajer, Balthasar Obermeyer, Balthasar Obermaier, Balthasar Obermayer, Balthasar Obermajr, Balthasar Obermair. Sam podpisywał się jako Baltazar Obermayr – zob. np. APBK, sygn. S-po-1, s. 324.

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 4 I 1726 r. przyjął w now. skępskim habit. 4 I 1727 r. złożył w Skępem prof.⁵⁸⁵³. W 1731 r. najprawdopodobniej stud. fil. w Łowiczu. 10 III 1731 r. w kolegiacie łowickiej jako czł. konwentu łowickiego przyjął z rąk bp sufragana chełmińskiego Macieja Sołtyka święcenia przez.⁵⁸⁵⁴. W l. 1734-1735 lek. fil. i kazn. niem. w Toruniu⁵⁸⁵⁵, a w l. 1735-1737 lek. fil. w Toruniu⁵⁸⁵⁶. W l. 1737-1738 lek. fil. w Bydgoszczy w zakresie metafizyki⁵⁸⁵⁷. W l. 1738-1741 lek. teol. spek. w Toruniu⁵⁸⁵⁸. W r. 1741 lek. teol. spek. w Warszawie⁵⁸⁵⁹, a w l. 1741-1743 ponownie lek. teol. spek. w Toruniu⁵⁸⁶⁰. W l. 1743-1749 lek. teol. spek. w Poznaniu⁵⁸⁶¹. Na kap. w 1749 r. w Łowiczu bez powodzenia wziął udział w wyborach na kust. prow. – w I skr. otrzymał 3 gł.⁵⁸⁶². Na kap. w 1752 r. w Koźminie ponownie bez powodzenia wziął udział w wyborach na kust. prow. – w I skr. otrzymał 3 gł.⁵⁸⁶³. Na kap. w 1755 r. w Kościanie wziął udział bez powodzenia w wyborach na kust. prow. – w I skr. otrzymał 13 gł.⁵⁸⁶⁴ – oraz na def. akt. – w I i II skr. otrzymał po 1 gł.⁵⁸⁶⁵. Pełnił funkcję chronologa prow. oraz promministra⁵⁸⁶⁶. W 1756 r. przebywał w Hiszpanii na kap. gen.⁵⁸⁶⁷. Zm. 24 VIII 1756 r. w Hiszpanii w klasztorze Villa Castellionis⁵⁸⁶⁸. W 1747 r. kap. zawnioskowała o nadanie mu tyt. LJ⁵⁸⁶⁹. Tyt. ten został mu faktycznie przyznany⁵⁸⁷⁰. Otrzymał też godność Notariusza Apostolskiego⁵⁸⁷¹. Realizował m. kar. nauk.

---

⁵⁸⁵³ APBK, sygn. W-6, s. 825.

⁵⁸⁵⁴ ADPelp, sygn. A 16, s. 8-9.

⁵⁸⁵⁵ APBK, sygn. W-7, s. 489.

⁵⁸⁵⁶ Ibidem, s. 508.

⁵⁸⁵⁷ Ibidem, s. 530.

⁵⁸⁵⁸ Ibidem, s. 546.

⁵⁸⁵⁹ Ibidem, s. 580.

⁵⁸⁶⁰ Ibidem, s. 595.

⁵⁸⁶¹ Ibidem, s. 610, 629, 645, 659.

⁵⁸⁶² Ibidem, s. 671.

⁵⁸⁶³ Ibidem, s. 709-710.

⁵⁸⁶⁴ APBK, sygn. W-8, s. 550.

⁵⁸⁶⁵ Ibidem, s. 551-552.

⁵⁸⁶⁶ APBK, sygn. W-7, s. 741; APBK, sygn. XXVI-1, s. 459, K. Kantak, Bernardyni polscy..., s. 497.

⁵⁸⁶⁷ APBK, sygn. W-7, s. 741.

⁵⁸⁶⁸ APBK, sygn. XXVI-1, s. 459.

⁵⁸⁶⁹ APBK, sygn. W-7, s. 661.

⁵⁸⁷⁰ APBK, sygn. XXVI-1, s. 459.

⁵⁸⁷¹ Ibidem.

Jan Kapistran Erhart⁵⁸⁷² – 1734-1735

Ur. się w 1704 lub 1705 r. Jego rodzice to Stefan i Barbara Ehartowie – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Andrzej. Nie przyjął bierzm. przed wstąpieniem do zak. Pochodził z miasteczka Kadań w Czechach⁵⁸⁷³. 23 X 1725 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk ojca Mateusza Burkiewicza – gw. i kust. pozn. W zak. przyjął imię Jan Kapistran. Miał wówczas 20 l.⁵⁸⁷⁴. Przyjęte przezeń imię zak. jest z pewnością związane ze wstąpieniem do zak. we wspomnienie św. Jana Kapistrana. 15 II 1726 r. na I wot. otrzymał komplet 26 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Mateusz Burkiewicz oraz mistrz now. Franciszek z Bisztynka⁵⁸⁷⁵. 4 maja 1726 roku na II wot. otrzymał komplet 21 gł. za, co poświadczyli prowin. Jan Kapistran Szysiecki oraz lek. teol. spek. Stefan Kamiński⁵⁸⁷⁶. 1 VIII 1726 r. na III wot. otrzymał komplet 15 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Mateusz Burkiewicz, lek. teol. spek. Stefan Kamiński oraz mistrz now. Kazimierz z Wolsztyna⁵⁸⁷⁷. 22 X 1726 r. na IV wot. otrzymał komplet 20 gł. za, co poświadczyli lek. teol. spek. Stefan Kamiński, wik. pozn. Kajetan Wądołkowski oraz mistrz now. Kazimierz z Wolsztyna⁵⁸⁷⁸. 23 X 1726 r. złożył w Poznaniu prof. zak.⁵⁸⁷⁹. W l. 1734-1735 lek. fil. oraz kazn. świąt. niem. w Toruniu⁵⁸⁸⁰. W l. 1735-1741 lek. fil. w Łowiczu, w tym w l. 1737-1738 ze specjalnością w zakresie fizyki⁵⁸⁸¹. W l. 1741-1742 lek. teol. spek. w Warszawie⁵⁸⁸². Zm. 19 maja 1742 r. w Warszawie⁵⁸⁸³. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z org.-spow.

Jan Kapistran Wasielewski – 1735-1737

---

⁵⁸⁷²W źródłach jako oannes Capistranus Erhart, Jonanes Capistranus Echart, Joannes Capistranus Erchart oraz Joannes Capistranus Erhartt.

⁵⁸⁷³APBK, sygn. S-po-1, s. 52.

⁵⁸⁷⁴Ibidem.

⁵⁸⁷⁵Ibidem, s. 271-272.

⁵⁸⁷⁶Ibidem, s. 272.

⁵⁸⁷⁷Ibidem.

⁵⁸⁷⁸Ibidem, s. 273.

⁵⁸⁷⁹APBK, sygn. W-6, s. 824.

⁵⁸⁸⁰APBK, sygn. W-7, s. 489.

⁵⁸⁸¹Ibidem, s. 507, 530, 546.

⁵⁸⁸²Ibidem, s. 580, 594.

⁵⁸⁸³APBK, sygn. XXVI-1, s. 267.

Można przypuszczać, że w X 1726 wpisał się do now. w Skępem. W tym to now. w dn. 31 X 1727 r. złożył prof.⁵⁸⁸⁴. W 1729 r. najprawdopodobniej stud. Fil. w Toruniu. 20 XI 1729 r. w katedrze w Chełmży otrzymał z rąk bp sufragana chełmińskiego Macieja Sołtyka święcenia subdiakonatu⁵⁸⁸⁵. W l. 1734-1735 lek. fil. w Łowiczu i kazn. dla sióstr bernardynek⁵⁸⁸⁶. W l. 1735-1737 lek. fil. w Toruniu⁵⁸⁸⁷. W l. 1737-1741 lek. fil. w Bydgoszczy – podana jest tutaj jego ówczesna specjalizacja – fizyka⁵⁸⁸⁸. W owym czasie były jeszcze 2 specjalizacje – logika i metafizyka⁵⁸⁸⁹. W l. 1741-1742 gw. ber. bydgoskich⁵⁸⁹⁰. Na krótko przed końcem kad. musiał ustąpił z urzędu, a na jego miejsce gw. w 1742 r. został Piotr Liwiński, który krótko sprawował swój urząd – z pewnością do najbliższej kap.⁵⁸⁹¹. W l. 1743-1744 kazn. zw. w Kobylinie⁵⁸⁹². W l. 1744-1746 lek. teol. mor. w Kościanie⁵⁸⁹³. W l. 1747-1749 gw. *in casum*⁵⁸⁹⁴. Musiał zostać w związku z tym wysłany poza kap. na gw. złoczewskiego, bowiem na kap. w 1749 r. w Łowiczu jako gw. złoczewski był pref. domu miłosierdzia⁵⁸⁹⁵. Wtedy też bez powodzenia kandydował do def. – otrzymał 2 gł. w I skr.⁵⁸⁹⁶. W l. 1749-1752 dalej gw. w Złoczewie⁵⁸⁹⁷. W l. 1753-1755 znów gw. *in casum*⁵⁸⁹⁸. Spis z 1762 r. wymienia go jako spow. w klaszt. w Piotrkowie Trybunalskim⁵⁸⁹⁹. Tam też zm. 16 XII 1766 r.⁵⁹⁰⁰. Obdarzony w 1743 r. tyt. *PG*⁵⁹⁰¹. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z nauk.

Mikołaj Bartoszewicz – 1735-1737

---

⁵⁸⁸⁴ APBK, sygn. W-6, s. 826.

⁵⁸⁸⁵ ADPelp, sygn. A 16, s. 5.

⁵⁸⁸⁶ APBK, sygn. W-7, s. 489.

⁵⁸⁸⁷ Ibidem, s. 508.

⁵⁸⁸⁸ Ibidem, s. 530.

⁵⁸⁸⁹ Zob. wstęp lub np. APBK, sygn. W-7, s. 530.

⁵⁸⁹⁰ APBK, sygn. W-7, s. 593.

⁵⁸⁹¹ *Kronika Bernardynów Bydgoskich...*, s. 214.

⁵⁸⁹² APBK, sygn. W-7, s. 611.

⁵⁸⁹³ Ibidem, s. 629.

⁵⁸⁹⁴ Ibidem, s. 655.

⁵⁸⁹⁵ APBK, sygn. W-8, s. 218.

⁵⁸⁹⁶ APBK, sygn. W-7, s. 671.

⁵⁸⁹⁷ Ibidem, s. 673. 689.

⁵⁸⁹⁸ Ibidem, s. 725.

⁵⁸⁹⁹ APBK, sygn. W-10, s. 398.

⁵⁹⁰⁰ APBK, sygn. XXVI-1, s. 687.

⁵⁹⁰¹ APBK, sygn. W-7, s. 614.

Ur. się w 1696 lub 1697 r. Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 15 XII 1722 r. przyjął w Skępem habit 15 XII 1723 r. złożył w Skępem prof. Miał wówczas 26 l.⁵⁹⁰². W l. 1731-1735 lek. fil. w Piotrkowie Trybunalskim⁵⁹⁰³, a w l. 1735-1737 lek. fil. w Toruniu⁵⁹⁰⁴. Następnie awansował na lek. teol. spek. W l. 1737-1741 lek. teol. spek. w Warszawie⁵⁹⁰⁵. W l. 1741-1742 gw. w Łowiczu⁵⁹⁰⁶. Zm. 27 III 1742 r. w Łowiczu⁵⁹⁰⁷. Realizował m. kar. nauk.

Hieronim Chmura – 1776-1779

Został ochrz. 28 XII 1745 r. Jego rodzice to Jan i Marianna Chmurowie – mieszczanie. Jego ojciec był burmistrzem. Na chrz. otrzymał imię Andrzej. Pochodził z Dubina w Wielkopolsce⁵⁹⁰⁸. 28 IX 1765 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk o. Anzelma Kielbaszewicza – lek. teol. spek. W zak. przyjął imię Hieronim. Miał wówczas 20 l., wykształcenie na poziomie logiki w ramach fil. oraz strój właściwy swojemu stanowi⁵⁹⁰⁹. Przyjęte przezeń imię zak. jest z pewnością związane ze wstąpieniem do zak. na krótko przed wspomnieniem św. Hieronima ze Strydonu. 31 I 1766 r. na I wot. otrzymał 6 VI 1766 r. na II wot. otrzymał 15 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Florian Wilant oraz lek. teol. spek. Feliks Dąbrowicz⁵⁹¹⁰. przy 4 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Jan Kapistran Piwo oraz lek. jubilat Florian Wilant⁵⁹¹¹. 27 IX 1766 r. na III wot. otrzymał 22 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli ciż sami⁵⁹¹². 28 IX 1766 r. złożył w Poznaniu prof. zak. na ręce o. Anzelma Kielbaszewicza – lek. teol. spek., co poświadczyl o. Wiktor Katyrik – mistrz now.⁵⁹¹³. Poświadczyl to własnoręcznym podpisem⁵⁹¹⁴. Spis z 1773 r. wymienia go jako stud. teol. spek. w Toruniu miał już wówczas święcenia prez⁵⁹¹⁵. 7 IX 1773 r. w Poznaniu wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie uzyskał 56 pnk na 60 możliwych. Był to średni wynik – zapewniał

---

⁵⁹⁰²APBK, sygn. W-6, s. 612.

⁵⁹⁰³APBK, sygn. W-7, s. 436, 452, 489.

⁵⁹⁰⁴Ibidem, s. 508.

⁵⁹⁰⁵Ibidem, s. 530, 546.

⁵⁹⁰⁶Ibidem, s. 578, 593.

⁵⁹⁰⁷APBK, sygn. XXVI-1, s. 161.

⁵⁹⁰⁸APBK, sygn. S-po-1, s. 111.

⁵⁹⁰⁹Ibidem.

⁵⁹¹⁰Ibidem, s. 361.

⁵⁹¹¹Ibidem, s. 362.

⁵⁹¹²Ibidem, s. 363.

⁵⁹¹³Ibidem, s. 231.

⁵⁹¹⁴Ibidem, s. 172.

⁵⁹¹⁵ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 44v.

możliwość objęcia katedry, ale aż 3 konkurentów miało wobec niego pierwszeństwo w obejmowaniu zwolnionych urzędów⁵⁹¹⁶. To prawdopodobnie spowodowało, że został na rok kazn. W l. 1773-1774 kazn. zw. w Piotrkowie Trybunalskim⁵⁹¹⁷. Później doczekał się wreszcie objęcia kat.. W l. 1774-1776 był lek. fil. w Kaliszu⁵⁹¹⁸, a w l. 1776-1779 lek. fil. w Toruniu⁵⁹¹⁹. 16 VII 1779 r. w Grodzisku Wielkopolskim wziął udział w konk. na lek. teol. spek. gdzie uzyskał wynik 48 pnk na 60 możliwych. Wpadł on z jednej strony słabiej niż konkurenci, którzy w wyniku konk. mieli wobec niego pierwszeństwo w obejmowaniu funkcji lek. teol. spek., ale z drugiej strony osiągnął minimalny wynik zapewniający możliwość objęcia kat.⁵⁹²⁰. Zamiast objąć kat. teol., otrzymał inny urząd. W l. 1779-1782 był rezydentem prow. w Rzymie⁵⁹²¹. W l. 1783-1786 lek. teol. mor. w Kobylinie⁵⁹²², a w l. 1786-1788 lek. teol. mist. w Kościanie⁵⁹²³. Spis z 1803 r. wymienia go jako lek. teol. mist. w Ostrzeszowie⁵⁹²⁴. Zm. 27 IX 1824 r. w Ostrzeszowie⁵⁹²⁵. W 1779 r. obdarzony tyt. *PG*⁵⁹²⁶, w 1782 r. tyt. *RP*⁵⁹²⁷, a w 1800 r. tyt. *DA*⁵⁹²⁸. Realizował m. kar. nauk.

Elekt Jabłoński – 1776-1779

Ur. się 22 XII 1748 r. Jego rodzice to Szymon i Katarzyna Jabłońscy. Na chrz. otrzymał imię Jan Ewangelista. Przez 5 l. był on w zak. reformatów, po czym okazało się, że jego prof. była nieważna, bo nie dopilnowano przepisów dotyczących minimalnego wieku, w związku został usunięty z zak. reformatów. 2 XII 1768 r. przybył z Kalisza do now. pozn. ber. W zak. otrzymał imię Elekt⁵⁹²⁹. 5 V 1769 r. na I wot. otrzymał 21 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Adrian Żebrowski oraz lek. jub. Florian Wilant⁵⁹³⁰. 30 IX 1769 r. na II wot. otrzymał 17

---

⁵⁹¹⁶APBK, sygn. W-7, s. 965.

⁵⁹¹⁷Ibidem, s. 980.

⁵⁹¹⁸Ibidem, s. 994.

⁵⁹¹⁹Ibidem, s. 1015, 1027.

⁵⁹²⁰Ibidem, s. 1059.

⁵⁹²¹Ibidem, s. 1054.

⁵⁹²²Ibidem, s. 1118, 1143.

⁵⁹²³Ibidem, s. 1164.

⁵⁹²⁴APBK, sygn. XXVI-1, s. 477; Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 78v.

⁵⁹²⁵APBK, sygn. XXVI-1, s. 527.

⁵⁹²⁶APBK, sygn. W-7, s. 1054.

⁵⁹²⁷Ibidem, s. 1107.

⁵⁹²⁸Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 94.

⁵⁹²⁹APBK, sygn. S-po-1, s. 116.

⁵⁹³⁰Ibidem, s. 367.

gł. za, przy 5 gł. przeciw, co poświadczyli lekt. Jub. Florian Wilant oraz lek. teol. spek. Anzelm Kielbaszewicz⁵⁹³¹. 1 XII 1769 r. na III wot. otrzymał 19 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli lek. teol. spek. Cyriak Kanicki oraz spow. sióstr bernardynek Mikołaj Duniecki⁵⁹³². 2 XII 1769 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Idziego Smukalskiego – lek. teol. spek., co poświadczyl o. Maurycy Weyss – mistrz now.⁵⁹³³. Poświadczyl to własnoręcznym podpisem⁵⁹³⁴. Spis z 1773 r. wymienia go jako stud. teol. spek. w Poznaniu, miał już wówczas święcenia przez.⁵⁹³⁵. 7 IX 1773 r. w Poznaniu wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie uzyskał 52 pnk na 60 możliwych. Był to średni wynik – zapewniał możliwość objęcia kat., ale aż 4 konkurentów miało wobec niego pierwszeństwo w obejmowaniu zwolnionych urzędów⁵⁹³⁶. To prawdopodobnie spowodowało, że został na rok kazn.. W l. 1773-1774 kazn. świąt. w Piotrkowie Trybunalskim⁵⁹³⁷. Później wreszcie doczekał się możliwości objęcia kat.. W l. 1774-1776 lek. fil. w Piotrkowie Trybunalskim⁵⁹³⁸, w l. 1776-1779 lek. fil. w Toruniu⁵⁹³⁹. 16 VII 1779 r. w Grodzisku Wielkopolskim wziął udział w konk. na lek. teol. spek., gdzie uzyskał wynik 48 pnk na 60 możliwych. Wypadł on z jednej strony słabiej niż konkurenci, którzy w wyniku konk. mieli wobec niego pierwszeństwo w obejmowaniu funkcji lek. teol. spek., ale z drugiej strony osiągnął minimalny wynik zapewniający możliwość objęcia kat.⁵⁹⁴⁰. W l. 1779-1780 lek. fil. w Łowiczu⁵⁹⁴¹, a w l. 1780-1782 lek. fil. w Kaliszu⁵⁹⁴². Wyjątkowo długi czas sprawowania lek. fil. był zapewne spowodowany tym, że był na końcu w kolejce do awansu na lek. teol. spek. W l. 1782-1785 lek. teol. spek. w Poznaniu⁵⁹⁴³, w l. 1785-1786 lek. teol. spek. w Toruniu⁵⁹⁴⁴, a w l. 1786-1788 lek. teol. spek. w Poznaniu⁵⁹⁴⁵. W l. 1788-1791 najprawdopodobniej lek. teol. spek. w Warszawie⁵⁹⁴⁶. W 1791 r. kap. zawnioskowała o nadanie mu tyt. *LJ*⁵⁹⁴⁷. Pomiędzy

---

⁵⁹³¹Ibidem, s. 369.

⁵⁹³²Ibidem.

⁵⁹³³Ibidem, s. 234.

⁵⁹³⁴Ibidem, s. 173.

⁵⁹³⁵ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 28v.

⁵⁹³⁶APBK, sygn. W-7, s. 965.

⁵⁹³⁷APBK, s. 980.

⁵⁹³⁸Ibidem, s. 994.

⁵⁹³⁹Ibidem, s. 1015, 1027.

⁵⁹⁴⁰Ibidem, s. 1059.

⁵⁹⁴¹Ibidem, s. 1049.

⁵⁹⁴²Ibidem, s. 1075.

⁵⁹⁴³Ibidem, s. 1099, 1118.

⁵⁹⁴⁴Ibidem, s. 1143.

⁵⁹⁴⁵Ibidem, s. 1146.

⁵⁹⁴⁶Jest on poświadczony w tej funkcji w latach 1789-1791 (AAW, sygn. 688, s. 219-220, 222).

1791 a 1794 r. obdarzony tym tyt., który zapewnił mu dożywotnie członkostwo w def. prow.⁵⁹⁴⁸. W l. 1794-1797 kust. prow.⁵⁹⁴⁹, a w l. 1797-1800 prow. in.⁵⁹⁵⁰. Należał zatem do grona najważniejszych zak. prow. w czasie upadku Rzeczypospolitej i pierwszych latach utraty niepodległości. Był też delegatem gen. zak.⁵⁹⁵¹. W 1803 r. w tej funkcji zamieszkiwał w Skępem⁵⁹⁵². Zm. 2 IX 1805 r. w Czerniakowie⁵⁹⁵³. W 1779 r. obdarzony tyt. *PG*⁵⁹⁵⁴. W 1791 r. kap. zawnioskowała o nadanie mu tyt. *LJ*⁵⁹⁵⁵. Pomiędzy 1791 a 1794 r. obdarzony jubilatą, która zapewniła mu dożywotnie członkostwo w def. prow.⁵⁹⁵⁶. Realizował m. kar. nauk.

---

⁵⁹⁴⁷Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 48r.

⁵⁹⁴⁸W 1791 roku nie posiadał jeszcze tytułu (AAW, sygn. 688, s. 219), a w 1794 roku już go posiadał (Kronika Bernardynów Bydgoskich..., s. 237).

⁵⁹⁴⁹Kronika Bernardynów Bydgoskich..., s. 237.

⁵⁹⁵⁰Ibidem, s. 242.

⁵⁹⁵¹APBK, sygn. XXVI-1, s. 477; Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 79v.

⁵⁹⁵²Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 79v.

⁵⁹⁵³APBK, sygn. XXVI-1, s. 477.

⁵⁹⁵⁴APBK, sygn. W-7, s. 1054.

⁵⁹⁵⁵Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 48r.

⁵⁹⁵⁶W 1791 roku nie posiadał jeszcze tytułu (AAW, sygn. 688, s. 219), a w 1794 roku już go posiadał (Kronika Bernardynów Bydgoskich..., s. 237).

Feliks Muszyński – 1737-1741

Także lek. fil. w Toruniu w l. 1726-1731 – patrz wyżej.

Marian Krzemkowski – 1737-1738

Także lek. fil. w Toruniu w l. 1734-1735 – patrz wyżej

Baltazar Obermayr – 1738-1741

Także lek. fil. w Toruniu w l. 1734-1737 – patrz wyżej.

Franciszek Przemkowski – 1738-1741

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 5 VII 1727 r. przyjął habit. w now. skępskim. 5 VII 1728 r. złożył w Skępem prof.⁵⁹⁵⁷. W l. 1734-1735 lek. fil. i kazn. świąt. w Piotrkowie Trybunalskim⁵⁹⁵⁸, w l. 1735-1737 lek. fil. w Warcie⁵⁹⁵⁹, a w l. 1737-1738 lek. fil. w Piotrkowie Trybunalskim ze specjalizacją w zakresie metafizyki⁵⁹⁶⁰. W l. 1738-1741 lek. teol. spek. w Toruniu⁵⁹⁶¹. Na kap. w 1741 r. w Skępem jako lek. teol. z Torunia pełnił funkcję wiceregensa kancelarii⁵⁹⁶². W r. 1741 lek. teol. spek. w Poznaniu⁵⁹⁶³, a w l/ 1741-1743 lek. teol. spek. w Warszawie⁵⁹⁶⁴. Na kap. w 1743 r. w Łęczycy pełnił funkcję oratora kap.⁵⁹⁶⁵. Na tejże kap. z powodzeniem wziął udział w wyborach na def. akt. – w I skr. otrzymał 28 gł., co zapewniło mu mandat def. na l. 1743-1746⁵⁹⁶⁶. W l. 1743-1746 równocześnie lek. teol. spek. w Poznaniu⁵⁹⁶⁷. Na kap. w 1746 roku w Piotrkowie Trybunalskim bez powodzenia wziął udział w wyborach na kust.

---

⁵⁹⁵⁷ APBK, sygn. W-6, s. 936.

⁵⁹⁵⁸ APBK, sygn. W-7, s. 489.

⁵⁹⁵⁹ Ibidem, s. 507.

⁵⁹⁶⁰ Ibidem, s. 530.

⁵⁹⁶¹ Ibidem, s. 546.

⁵⁹⁶² APBK, sygn. W-6, s. 1333.

⁵⁹⁶³ APBK, sygn. W-7, s. 579.

⁵⁹⁶⁴ Ibidem, s. 594.

⁵⁹⁶⁵ APBK, sygn. W-8, s. 43.

⁵⁹⁶⁶ APBK, sygn. W-7, s. 608.

⁵⁹⁶⁷ Ibidem, s. 610, 629.

prowin. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁵⁹⁶⁸. W l. 1746-1749 lek. teol. spek. w Warszawie⁵⁹⁶⁹, w l. 1747-1749 dodatkowo gw. *in casum*⁵⁹⁷⁰. W 1747 r. kap. zawnioskowała o nadanie mu tyt. LJ⁵⁹⁷¹. Przynajmniej od 1749 r. posiadał już ten tyt. razem z tyt. *PP*, podpisał się wtedy bowiem pod protokołem z kap. razem z tymi tyt.⁵⁹⁷². Otrzymanie jubilatcji uprawniało go do dożywotniego zasiadania w def. prow. Na wspomnianej kap. w 1749 r. w Łowiczu bez powodzenia wziął udział w wyborach na prowini.– otrzymał 4 gł.⁵⁹⁷³ – oraz kust. prow.– otrzymał 3 gł.⁵⁹⁷⁴. Jako miejsce swojego stałego zamieszkiwania wybrał zapewne Widawę. Spis z 1762 r. wymienia go jako lek. jubilata zamieszkałego w klasz. w Widawie⁵⁹⁷⁵. Tam też zakończył swój żywot⁵⁹⁷⁶. Zm. 7 IX 1765 r. w Widawie⁵⁹⁷⁷. W 1747 r. kap. zawnioskowała o nadanie mu tyt. LJ⁵⁹⁷⁸. Przynajmniej od 1749 r. posiadał już ten tyt. razem z tyt. *PP*, podpisał się wtedy bowiem pod protokołem z kap. razem z tymi tyt.⁵⁹⁷⁹. Realizował m. kar. nauk.

Roman Wróblewski – 1741-1743

Także gw. toruński w l. 1761-1762 – patrz wyżej.

Benedykt Sokolnicki – 1741

Wywodzić się miał z rodziny szlacheckiej⁵⁹⁸⁰. Zapewne 21 III 1726 roku przyjął w Skępem habit. 21 III 1727 roku złożył w Skępem prof.⁵⁹⁸¹. W l. 1735-1741 lek. fil. w Kaliszu, w tym w l. 1737-1738 ze spec. w zakresie fizyki⁵⁹⁸². W r. 1741 lek. teol. spek. w Toruniu⁵⁹⁸³, a w 1741 r.

---

⁵⁹⁶⁸Ibidem, s. 642.

⁵⁹⁶⁹Ibidem, s. 646, 659.

⁵⁹⁷⁰Ibidem, s. 655.

⁵⁹⁷¹APBK, sygn. W-7, s. 661.

⁵⁹⁷²Ibidem, s. 683.

⁵⁹⁷³Ibidem, s. 671.

⁵⁹⁷⁴Ibidem.

⁵⁹⁷⁵APBK, sygn. W-10, s. 400.

⁵⁹⁷⁶Zobacz nekrolog.

⁵⁹⁷⁷APBK, sygn. XXVI-1, s. 487.

⁵⁹⁷⁸APBK, sygn. W-7, s. 661.

⁵⁹⁷⁹Ibidem, s. 683.

⁵⁹⁸⁰K. Kantak, Bernardyni polscy..., s. 419-420.

⁵⁹⁸¹APBK, sygn. W-6, s. 825.

⁵⁹⁸²APBK, sygn. W-7, s. 507, 530, 546.

⁵⁹⁸³Ibidem, s. 580.

powołany na lek. teol. spek. w Poznaniu⁵⁹⁸⁴. W 1742 r. w ramach konfliktu stanowego w zak. ber. rozgorzałego wokół sprawy o. Stefana Kamińskiego razem z innymi zak. szlacheckiego pochodzenia opuścił zak. ber. i przeszedł do reformatów⁵⁹⁸⁵. Realizował m. kar. nauk.

Michał Paszkowski – 1741-1743

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 29 IX 1724 r. przyjął w Skępem habit. 29 IX 1725 r. złożył w Skępem prof.⁵⁹⁸⁶. Na kap. w 1728 r. w Lubawie jako kleryk jeszcze bez święceń był koadiutorem przy prefekcie zakrystii Romualdzie z Grodziska⁵⁹⁸⁷. W l. 1734-1735 lek. fil. oraz kazn. świąt. w Kaliszu⁵⁹⁸⁸, w l. 1735-1738 lek. fil. w Kaliszu, w tym w l. 1737-1738 ze spec. w zakresie metafizyki⁵⁹⁸⁹. W l. 1738-1741 lek. teol. spek. w Warszawie⁵⁹⁹⁰, w 1741 r. lek. teol. mor. w Przasnyszu⁵⁹⁹¹, a w l. 1741-1743 lek. teol. spek. w Toruniu⁵⁹⁹². Zm. 20 I 1743 r. w Toruniu⁵⁹⁹³. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z nauk.

Baltazar Obermayr – 1741-1743

Także lek. teol. spek. w Toruniu w l. 1738-1741 – patrz wyżej.

Kacper Wróblewski – 1743-1749

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 11 I 1725 r. przyjął w Skępem habit. 11 I 1726 r. złożył w Skępem prof.⁵⁹⁹⁴. W l. 1734-1735 lek. ret. w Górcie Klasztornej⁵⁹⁹⁵. W l. 1735-1741 lek. fil. w Łowiczu, w tym w l. 1737-1738 ze spec. w zakresie metafizyki⁵⁹⁹⁶. W l. 1741-1743 lek. teol.

---

⁵⁹⁸⁴Ibidem, s. 594.

⁵⁹⁸⁵K. Kantak, Bernardyni polscy..., s. 419-420.

⁵⁹⁸⁶APBK, sygn. W-6, s. 825.

⁵⁹⁸⁷Ibidem, s. 827.

⁵⁹⁸⁸APBK, sygn. W-7, s. 489.

⁵⁹⁸⁹Ibidem, s. 507, 530.

⁵⁹⁹⁰Ibidem, s. 546.

⁵⁹⁹¹Ibidem, s. 580.

⁵⁹⁹²Ibidem, s. 595.

⁵⁹⁹³APBK, sygn. XXVI-1, s. 39.

⁵⁹⁹⁴APBK, sygn. W-6, s. 825.

⁵⁹⁹⁵APBK, sygn. W-7, s. 489.

⁵⁹⁹⁶Ibidem, s. 507, 530, 546.

spek. w Poznaniu⁵⁹⁹⁷. Na kap. w 1743 r. w Łęczycy bez powodzenia wziął udział w wyborach na def. akt. – w I skr. otrzymał 15 gł., a w II skr. 4 gł.⁵⁹⁹⁸. W l. 1743-1749 lek. teol. spek. w Toruniu⁵⁹⁹⁹. W poł. urzędowania w Toruniu na kap. w 1746 r. w Piotrkowie Trybunalskim bez powodzenia wziął udział w wyborach na kust. prow. – otrzymał 1 gł.⁶⁰⁰⁰ – ale za to z powodzeniem na def. akt. – otrzymał 34 gł., co zapewniło mu mandat def. na l. 1746-1749⁶⁰⁰¹. Na kap. w 1749 r. w Łowiczu bez powodzenia wziął udział w wyborach na kust. prow. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁶⁰⁰². W l. 1749-1750 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶⁰⁰³. Nie wiadomo, dlaczego nie otrzymał ostatecznie jubilatki. Nie wspomina o nim spis z 1762 r. Zm. 22 VIII 1763 r. w Ratowie⁶⁰⁰⁴. Jako były def. akt. korzystał z godności *DH*. Realizował m.kar.nauk.

Augustyn Idzikowski – 1743-1746

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 28 VIII 1729 r. przyjął w Skępem habit. 28 VIII 1730 r. złożył w Skępem profesję.⁶⁰⁰⁵ W l. 1737-1738 lek. fil. w Łowiczu ze spec. w zakresie logiki⁶⁰⁰⁶, w l. 1738-1741 lek. fil. w Piotrkowie Trybunalskim⁶⁰⁰⁷, a w l. 1741-1743 lek. fil. w Kaliszu⁶⁰⁰⁸. Na kap. w 1743 r. jako lek. fil. pełnił posługę jako *lector mensae*⁶⁰⁰⁹. W l. 1743-1746 lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁰¹⁰. Następnie na krótko przeniesiony na podrzędny lek. teol. mor. W l. 1746-1747 był lek. teol. mor. w Toruniu⁶⁰¹¹. Następnie wrócił jednak do teol. spek. W l. 1747-1749 po raz drugi lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁰¹². Na kap. w 1749 r. w Łowiczu z powodzeniem wziął udział w wyborach na def. akt. Prow. – w I skr. otrzymał 39 gł., co zapewniło mu mandat def. akt.

---

⁵⁹⁹⁷Ibidem, s. 579, 594.

⁵⁹⁹⁸Ibidem, s. 608.

⁵⁹⁹⁹Ibidem, s. 610, 629, 645, 659.

⁶⁰⁰⁰Ibidem, s. 642.

⁶⁰⁰¹Ibidem, s. 642.

⁶⁰⁰²Ibidem, s. 671.

⁶⁰⁰³Ibidem, s. 675.

⁶⁰⁰⁴APBK, sygn. XXVI-1, s. 455.

⁶⁰⁰⁵APBK, sygn. W-6, s. 936.

⁶⁰⁰⁶APBK, sygn. W-7, s. 530.

⁶⁰⁰⁷Ibidem, s. 546.

⁶⁰⁰⁸Ibidem, s. 580, 595.

⁶⁰⁰⁹APBK, sygn. W-8, s. 44.

⁶⁰¹⁰APBK, sygn. W-7, s. 610, 629.

⁶⁰¹¹Ibidem, s. 645.

⁶⁰¹²Ibidem, s. 659.

na l. 1749-1752⁶⁰¹³. Równocześnie w l. 1749-1752 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶⁰¹⁴. Na kap. w 1752 r. otarł się o prowincjalstwo. W I skr. otrzymał 20 gł., a w II skr. 17 gł.⁶⁰¹⁵. Bez powodzenia wziął też udział w wyborach na kust. prow. – w I skr. otrzymał 2 gł. i w II skr. otrzymał 2 gł.⁶⁰¹⁶. W 1752 r. kap. zawnioskowała o nadanie mu tyt. LJ⁶⁰¹⁷. W l. 1752-1753 lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁰¹⁸, a w l. 1753-1755 lek. teol. spek. w Warszawie⁶⁰¹⁹. Na kap. w 1755 r. w Kościanie bez powodzenia wziął udział w wyborach na prow. – w I skr. otrzymał 2 gł.⁶⁰²⁰ – oraz kust. prow. – w I skr. otrzymał 2 gł.⁶⁰²¹. Przynajmniej od 1756 r. posiadał już tyt. LJ wraz z tyt. PP⁶⁰²². Od tego momentu dożywotnio zasiadał w składzie def. prow. Na kap. w 1758 r. w Warcie bez powodzenia wziął udział w wyborach na prow. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁶⁰²³ – oraz na kust. prow. – w I skr. otrzymał 7 gł.⁶⁰²⁴. Zm. 19 IV 1762 r. w Grodzisku Wielkopolskim⁶⁰²⁵. W 1752 r. kap. zawnioskowała o nadanie mu tyt. LJ⁶⁰²⁶. Przynajmniej od 1756 r. posiadał już ten tyt. wraz z tyt. PP⁶⁰²⁷. Realizował m. kar. nauk.

Roch Jankowski – 1746-1747

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 20 sierpnia 1724 roku przyjął w Skępem habit. 20 VIII 1725 r. złożył w Skępem profesję⁶⁰²⁸. W l. 1731-1737 lek. fil. w Łowiczu⁶⁰²⁹. Na kap. w 1737 r. w Poznaniu był wiceregentem kancelarii⁶⁰³⁰. W l. 1737-1743 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶⁰³¹. Na

---

⁶⁰¹³Ibidem, s. 671-672.

⁶⁰¹⁴Ibidem, s. 675, 691.

⁶⁰¹⁵Ibidem, s. 709.

⁶⁰¹⁶Ibidem, s. 709-710.

⁶⁰¹⁷APBK, sygn. W-7, s. 718.

⁶⁰¹⁸Ibidem, s. 712.

⁶⁰¹⁹Ibidem, s. 726.

⁶⁰²⁰APBK, sygn. W-8, s. 550.

⁶⁰²¹Ibidem.

⁶⁰²²APBK, sygn. W-7, s. 747.

⁶⁰²³Ibidem, s. 752.

⁶⁰²⁴Ibidem, s. 753.

⁶⁰²⁵APBK, sygn. XXVI-1, s. 207.

⁶⁰²⁶APBK, sygn. W-7, s. 718.

⁶⁰²⁷Ibidem, s. 747.

⁶⁰²⁸APBK, sygn. W-6, s. 825.

⁶⁰²⁹APBK, sygn. W-7, s. 436, 452, 489, 507.

⁶⁰³⁰APBK, sygn. W-6, s. 1121.

⁶⁰³¹APBK, sygn. W-7, s. 530, 546, 594.

kap. w 1743 r. w Łęczycy z powodzeniem wziął udział w wyb. na def. akt. prow. – w I skr. otrzymał 26 gł., co zapewniło mu mandat def. na l. 1743-1746⁶⁰³². Równocześnie w l. 1743-1746 lek. teol. spek. w Warszawie⁶⁰³³. Na kap. w 1746 r. w Piotrkowie Trybunalskim wziął udział bez powodzenia w wyb. na prowin. – w II skr. otrzymał 1 gł.⁶⁰³⁴. W l. 1746-1747 le. teol. spek. w Toruniu⁶⁰³⁵, a w l. 1747-1749 gw. *in casum*⁶⁰³⁶. Na kap. w 1749 r. w Łowiczu bez powodzenia wziął udział w wyb. na prowin. – w I skr. otrzymał 3 gł.⁶⁰³⁷ – na kust. prow. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁶⁰³⁸ – oraz na def. akt. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁶⁰³⁹. Na kap. w 1755 r. w Kościanie bez powodzenia wziął udział w wyb. na prowin. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁶⁰⁴⁰ – oraz na def. akt. – w I skr. otrzymał 2 gł.⁶⁰⁴¹. Zm.1 V 1761 r. w Koźminie⁶⁰⁴². Przynajmniej od 1750 r. korzystał z tyt. *LJ* i *PP* zapewniających mu dożywotnie członkostwo w def. prow.⁶⁰⁴³. Realizował m. kar. nauk.

Feliks Nagraykowski – 1746-1747

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 21 V 1731 r. przyjął habit w now. skępskim. 21 V 1732 r. złożył prof. w now. Ber. w Skępem⁶⁰⁴⁴. W l. 1741-1743 lek. fil. w Piotrkowie⁶⁰⁴⁵. W l. 1743-1744 lek. fil. w Bydgoszczy⁶⁰⁴⁶, a w l. 1744-1746 lek. teol. spek. w Warszawie⁶⁰⁴⁷. W l. 1746-1747 lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁰⁴⁸, a w l. 1747-1749 lek. teol. spek. j w Poznaniu⁶⁰⁴⁹. Na kap. w 1749 r. w Łowiczu bez powodzenia kandydował w wyb. do def., w I skr. otrzymał 6 gł.⁶⁰⁵⁰. W l. 1749-1752

---

⁶⁰³²Ibidem, s. 608.

⁶⁰³³Ibidem, s. 610, 629.

⁶⁰³⁴Ibidem, s. 641.

⁶⁰³⁵Ibidem, s. 645.

⁶⁰³⁶Ibidem, s. 655.

⁶⁰³⁷Ibidem, s. 671.

⁶⁰³⁸Ibidem.

⁶⁰³⁹Ibidem, s. 671-672.

⁶⁰⁴⁰APBK, sygn. W-8, s. 550.

⁶⁰⁴¹Ibidem, s. 551.

⁶⁰⁴²APBK, sygn. XXVI-1, s. 231.

⁶⁰⁴³Ibidem, s. 702.

⁶⁰⁴⁴APBK, sygn. W-6, s. 1015.

⁶⁰⁴⁵APBK, sygn. W-7, s. 580, 595.

⁶⁰⁴⁶Ibidem, s. 610.

⁶⁰⁴⁷Ibidem, s. 629.

⁶⁰⁴⁸Ibidem, s. 645.

⁶⁰⁴⁹Ibidem, s. 659.

⁶⁰⁵⁰Ibidem, s. 671.

lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁰⁵¹. W 1752 r. na kap. w Koźminie wziął udział w wyb. do def., gdzie uzyskanie 36 gł. w I skr. przełożyło się dlań na mandat def. akt. na l. 1752-1755⁶⁰⁵². W l. 1752-1753 równocześnie był lek. teol. spek. w Poznaniu, zapewne aby osiągnąć wymóg 9 l. wykładania teol. spek. niezbędnych do uzyskania jub.⁶⁰⁵³. W 1753 r. uzyskał jub., co zapewniło mu dożywotni udział w def. prow.⁶⁰⁵⁴. Zm. 8 XI 1756 r. w Świeciu⁶⁰⁵⁵. W 1753 r. obdarzony tyt. *ARP* oraz z godnością *LJ*⁶⁰⁵⁶. Poza tym korzystał ze związanego zazwyczaj z jub. Tyt. *PP*⁶⁰⁵⁷. Realizował m. kar. nauk. Musiał posiadać pewne umiejętności w zakresie grafiki, przygotował bowiem w 1744⁶⁰⁵⁸ lub 1746 r. miedzioryt przedstawiający mapę wielkopolskiej prow. Ber.⁶⁰⁵⁹.

Augustyn Idzikowski – 1747-1749

Także lek. teol. spek. w Toruniu w l. 1743-1746 – patrz wyżej.

Justus Knakowski – 1749-1753

Ur. się w 1714 lub 1715 r. Jego rodzice to Michał i Anna Knakowscy – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Maciej. Nie przyjął bierzm. przed wstąpieniem do zak. Pochodził z Piaseczna⁶⁰⁶⁰. 10 XI 1733 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk o. Jana Kapistrana Szysieckiego – def. gen. W zak. przyjął imię Justus. Miał wówczas 18 l. i wykształcenie na poziomie 2,5 r. ret.⁶⁰⁶¹. 24 II 1734 r. na I wot. otrzymał komplet 22 gł. za, co poświadczyli def. gen. Jan Kapistran Szysiecki oraz gw. i kust. pozn. Wenancjusz Kołakowski⁶⁰⁶². 22 V 1734 r. na II wot. otrzymał komplet 16 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Wenancjusz Kołakowski oraz lek. teol. spek. Władysław

---

⁶⁰⁵¹Ibidem, s. 675, 691.

⁶⁰⁵²Ibidem, s. 710.

⁶⁰⁵³Ibidem, s. 712.

⁶⁰⁵⁴Ibidem, s. 732.

⁶⁰⁵⁵APBK, sygn. XXVI-1, s. 611.

⁶⁰⁵⁶APBK, sygn. W-7, s. 732.

⁶⁰⁵⁷APBK, sygn. XXVI-1, s. 611.

⁶⁰⁵⁸K. Kantak, *Index documentorum veteris Archivi Provinciae FF. Min. Observantium Poloniae Maioris*, "Archivum Franciscanum Historicum", t. 4: 1911, s. 140.

⁶⁰⁵⁹K. Kantak, *Bernardyni polscy...*, s. 502.

⁶⁰⁶⁰APBK, sygn. S-po-1, s. 66.

⁶⁰⁶¹Ibidem.

⁶⁰⁶²Ibidem, s. 293.

Golbacki⁶⁰⁶³. 9 IX 1734 r. na III wot. otrzymał 22 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli def. gen. Jan Kapistran Szysiecki oraz gw. i kust. pozn. Jakub Tyszka⁶⁰⁶⁴. 9 XI 1734 r. na IV wot. otrzymał 32 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli def. akt. Bernardyn Klecki oraz lek. teol. spek. Feliks Muszyński⁶⁰⁶⁵. 10 XI 1734 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Bernardyna Kleckiego – def. akt., co poświadczyli o. Kazimierz Feyder – mistrz now.⁶⁰⁶⁶. Potwierdził to własnoręcznym podpisem⁶⁰⁶⁷. W l. 1741-1746 lek. fil. w Kaliszu⁶⁰⁶⁸. W l. 1746-1749 sekretarz prow.⁶⁰⁶⁹. Na kap. w 1749 r. jako sekretarz prow. posługiwał jako regens kancelarii⁶⁰⁷⁰. Na tejże kap. z powodzeniem wziął udział w wyb. na def. akt. prow. – w I skr. otrzymał 21 gł., co zapewniło mu mandat def. na l. 1749-1752⁶⁰⁷¹. Jednocześnie w l. 1749-1753 lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁰⁷². Na kap. w 1752 r. w Koźminie z powodzeniem wziął udział w wyb. na kust. prow. – w I skr. otrzymał 17 gł., a w II skr. 21 gł., co zapewniło mu mandat kust. prow. na l. 1752-1755⁶⁰⁷³. W l. 1755-1761 gw. w Skępem na Ziemi Dobrzyńskiej⁶⁰⁷⁴. Na kap. w 1758 r. w Warcie bez powodzenia wziął udział w wyb. na prow. – w I skr. uzyskał 6 gł.⁶⁰⁷⁵. Na kap. w 1761 r. w Kaliszu ponownie bez powodzenia wziął udział w wyb. na prow. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁶⁰⁷⁶. Spis z 1762 r. wymienia go jako członka def. prow. zamieszkałego w klaszt. w Skępem. W l. 1764-1767 ponownie gw. w Skępem⁶⁰⁷⁷. W l. 1768-1770 gw. *in casum*⁶⁰⁷⁸. Na kap. w 1770 r. w Grodzisku Wielkopolskim bez powodzenia wziął udział w wyb. na prow. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁶⁰⁷⁹. W l. 1770-1774 gw. w Skępem⁶⁰⁸⁰. Spis z 1773 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku⁶⁰⁸¹. Na kap. w 1776 r. w Skępem bez powodzenia wziął

---

⁶⁰⁶³Ibidem.

⁶⁰⁶⁴Ibidem, s. 294.

⁶⁰⁶⁵Ibidem.

⁶⁰⁶⁶Ibidem, s. 206.

⁶⁰⁶⁷Ibidem, s. 161.

⁶⁰⁶⁸APBK, sygn. W-7, s. 595, 610, 629.

⁶⁰⁶⁹Ibidem, s. 643.

⁶⁰⁷⁰APBK, sygn. W-8, s. 218.

⁶⁰⁷¹APBK, sygn. W-7, s. 671-672.

⁶⁰⁷²Ibidem, s. 675, 691, 712.

⁶⁰⁷³Ibidem, s. 709-710.

⁶⁰⁷⁴APBK, sygn. W-8, s. 553; APBK, sygn. W-7, s. 739, 754, 768.

⁶⁰⁷⁵APBK, sygn. W-7, s. 752.

⁶⁰⁷⁶Ibidem, s. 788.

⁶⁰⁷⁷APBK, sygn. W-7, s. 829, 851.

⁶⁰⁷⁸Ibidem, s. 912.

⁶⁰⁷⁹Ibidem, s. 937.

⁶⁰⁸⁰Ibidem, s. 941, 957, 974.

⁶⁰⁸¹ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych,

udział w wyb. na kust. prow. – w I skr. otrzymał 4 gł.⁶⁰⁸² – oraz na def. akt. – w I skr. otrzymał 11 gł. w II skr. 8 gł. i w III skr. 1 gł.⁶⁰⁸³. W l. 1777-1780 po raz kolejny gw.w Skępem⁶⁰⁸⁴. Zm. 20 III 1784 r. w Skępem⁶⁰⁸⁵. W 1747 r. obdarzony tyt. *PG*⁶⁰⁸⁶, w 1753 r. tyt. *ARP*⁶⁰⁸⁷, a w 1761 r. tyt. *PP*⁶⁰⁸⁸. Realizował m. kar. nauk.

Feliks Nagraykowski – 1749-1752

Także lek. teol. spek. w Toruniu w l. 1746-1747 – patrz wyżej.

Feliks Kreczman⁶⁰⁸⁹ – 1749-1750

Ur. w 1716 lub 1717 r. Jego rodzice to Kazimierz i Helena – chłopci. Na chrz. otrzymał imię Kazimierz. Nie przyjął bierzm. przed wstąpieniem do zak. Pochodził z Kolna pod Olsztynem⁶⁰⁹⁰. 28 V 1735 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk o. Feliksa Muszyńskiego – lek. teol. spek. W zak. przyjął imię Feliks. Miał wówczas 18 l. i wyksz. na poziomie 2 l. ret.⁶⁰⁹¹. 30 IX 1735 r. na I wot. otrzymał 19 gł. za, przy 5 gł. przeciw, co poświadczili def. akt. Bernardyn Klecki oraz lek. teol. spek. Mateusz Rożnerski⁶⁰⁹². 31 I 1736 r. na II wot. otrzymał 22 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczili ciż sami⁶⁰⁹³. 26 V 1736 r. na III wot. otrzymał komplet 16 gł. za, co poświadczili def. akt. Bernardyn Klecki oraz lek. teol. spek. Bonawentura Zembrzusi⁶⁰⁹⁴. 28 V 1736 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Bernardyna Kleckiego – def. akt, co poświadczyl o. Wawrzyniec

---

k. 46v.

⁶⁰⁸² APBK, sygn. W-7, s. 1011.

⁶⁰⁸³ Ibidem, s. 1011-1012.

⁶⁰⁸⁴ Ibidem, s. 1025, 1047.

⁶⁰⁸⁵ APBK, sygn. XXVI-1, s. 147.

⁶⁰⁸⁶ APBK, sygn. W-7, s. 661.

⁶⁰⁸⁷ Ibidem, s. 732.

⁶⁰⁸⁸ Ibidem, s. 796.

⁶⁰⁸⁹ W źródłach jako Felix Kretzman i Felix Kreczman. W ksiedze nowicjatu poznańskiego podpisał się jako Felix Kretzman (APBK, sygn. S-po-1, s. 162).

⁶⁰⁹⁰ APBK, sygn. S-po-1, s. 67.

⁶⁰⁹¹ Ibidem.

⁶⁰⁹² Ibidem, s. 296.

⁶⁰⁹³ Ibidem, s. 297.

⁶⁰⁹⁴ Ibidem, s. 298.

Szawlewski – mistrz now.⁶⁰⁹⁵. Potwierdził to własnoręcznym podpisem⁶⁰⁹⁶. W l. 1743-1747 lek. fil. w Bydgoszczy⁶⁰⁹⁷, a w l. 1747-1749 lek. fil. w Piotrkowie Trybunalskim⁶⁰⁹⁸. Na kap. w 1749 r. w Łowiczu jako lek. fil. z Piotrkowa Trybunalskiego pełnił funkcję wiceregensa kancelarii⁶⁰⁹⁹. W l. 1749-1750 lek. teol. spek. w Toruniu⁶¹⁰⁰, a w l. 1750-1755 lek. teol. spek. w Warszawie⁶¹⁰¹. Na kap. w 1755 r. w Kościanie jako lek. teol. spek. z Warszawy posługiwał jako *auditor causarum* oraz notariusz⁶¹⁰². Na tejże kap. bez powodzenia wziął udział w wyb. na def. akt. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁶¹⁰³. W l. 1755-1759 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶¹⁰⁴. W 1758 r. kap. w Warcie zawnioskowała o przyznanie mu tyt. *LJ*⁶¹⁰⁵. Na tejże kap. bez powodzenia wziął udział w wyb. na def. akt. prow. – w I skr. otrzymał 4 gł.⁶¹⁰⁶. W l. 1759-1761 gw.w Barczewie⁶¹⁰⁷. Na kap. w 1761 r. w Kaliszu z powodzeniem wziął udział w wyb. na kust. prow. – w I skr. otrzymał 38 gł., co zapewniło mu mandat kust. na l. 1761-1764⁶¹⁰⁸. Przynajmniej od 1762 r. korzystał już z tyt. *LJ*⁶¹⁰⁹, co zapewniało mu dożywotnie członkostwo w def. prow. Spis z 1762 r. wymienia go jako kust. prow. zamieszkałego w klaszt. w Barczewie⁶¹¹⁰. Na kap. w 1767 r. w Kaliszu bez powodzenia wziął udział w wyb. na prow. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁶¹¹¹ – oraz def. akt. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁶¹¹². W l. 1767-1770 gw. w Barczewie⁶¹¹³. Spis z 1773 r. wymienia go jako lekt. jub. zamieszkałego w klaszt. w Barczewie⁶¹¹⁴. Na kap. w 1773 r. w Poznaniu bez powodzenia wziął udział w wyb. na kust. prow.

---

⁶⁰⁹⁵Ibidem, s. 206.

⁶⁰⁹⁶Ibidem, s. 162.

⁶⁰⁹⁷APBK, sygn. W-7, s. 610, 629, 645.

⁶⁰⁹⁸Ibidem, s. 660.

⁶⁰⁹⁹APBK, sygn. W-8, s. 218.

⁶¹⁰⁰APBK, sygn. W-7, s. 675.

⁶¹⁰¹Ibidem, s. 691, 712, 726.

⁶¹⁰²APBK, sygn. W-8, s. 528.

⁶¹⁰³Ibidem, s. 551.

⁶¹⁰⁴Ibidem, s. 558; APBK, sygn. W-7, s. 741, 755

⁶¹⁰⁵APBK, sygn. W-7, s. 759.

⁶¹⁰⁶Ibidem, s. 743.

⁶¹⁰⁷Ibidem, s. 768.

⁶¹⁰⁸Ibidem, s. 788.

⁶¹⁰⁹Ibidem, s. 811.

⁶¹¹⁰APBK, sygn. W-10, s. 396.

⁶¹¹¹APBK, sygn. W-7, s. 887.

⁶¹¹²Ibidem, s. 888.

⁶¹¹³Ibidem, s. 890, 912.

⁶¹¹⁴ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 49v.

– w I skr. otrzymał 1 gł.⁶¹¹⁵. W l. 1773-1776 po raz kolejny gw. w Barczewie⁶¹¹⁶. Na kap. w 1776 r. w Skępem bez powodzenia wziął udział w wyb. na kust. prow. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁶¹¹⁷. Zm. 1 X 1776 r. w Barczewie⁶¹¹⁸. W 1758 r. kap. zawnioskowała o przyznanie mu tyt. *LJ*⁶¹¹⁹. Przynajmniej od 1762 r. korzystał już z tyt. *LJ*⁶¹²⁰. Realizował m. kar. nauk.

Wawrzyniec Engelberg⁶¹²¹ – 1750-1758

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 11 VII 1735 r. przyjął w now. skępskim habit. 11 VII 1736 r. złożył w Skępem profesję⁶¹²². W l. 1743-1750 lek. fil. w Kaliszu⁶¹²³. W l. 1750-1758 lek. teol. spek. w Toruniu⁶¹²⁴. Na kap. w 1755 r. w Kościanie bez powodzenia wziął udział w wyb. na def. akt. prow. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁶¹²⁵. Zm. 17 IV 1758 r. w Toruniu⁶¹²⁶. W 1749 r. obdarzony tyt. *PG*⁶¹²⁷. Realizował m. kar. nauk.

Augustyn Idzikowski – 1752-1753

Także lek. teol. spek. w Toruniu w l. 1747-1749 – patrz wyżej.

Rafał Żbijewski – 1753-1755

Ur. się 19 III 1714 r. Jego rodzice to Stanisław i Urszula Żbijewscy – szlachcice. Ród Żbijewskich pieczętował się herbem Rola. Na chrz. otrzymał imię Ignacy, a na bierzm. Jan Nepomucen⁶¹²⁸. 16 II 1729 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk prow. Rafała Zgorzelskiego. W zak. przyjął imię Rafał. Miał wówczas 14 l, i wykształcenie na poziomie klasy poezji. Odnotowano, że jego

---

⁶¹¹⁵APBK, sygn. W-7, s. 970.

⁶¹¹⁶Ibidem, s. 974, 993.

⁶¹¹⁷Ibidem, s. 1011.

⁶¹¹⁸APBK, sygn. XXVI-1, s. 535.

⁶¹¹⁹APBK, sygn. W-7, s. 759.

⁶¹²⁰Ibidem, s. 811.

⁶¹²¹W źródłach jako Laurentius Engelberg, Laurentius Engielberg, Laurentius Engelberk, Laurentius Engielbrechtt, Laurentius Engelbrecht.

⁶¹²²APBK, sygn. W-6, s. 1118.

⁶¹²³APBK, sygn. W-7, s. 610, 629, 645, 659, 675.

⁶¹²⁴APBK, sygn. W-7, s. 691, 712, 727; APBK, sygn. W-8, 558; APBK, sygn. W-7, s. 741.

⁶¹²⁵APBK, sygn. W-8, s. 551.

⁶¹²⁶APBK, sygn. XXVI-1, s. 203.

⁶¹²⁷APBK, sygn. W-7, s. 682.

⁶¹²⁸APBK, sygn. S-po-1, s. 58.

prof. będzie musiała się odbyć 19 III ze względu na wiek⁶¹²⁹. 30 IV 1729 r, na I wot, otrzymał 20 gł. za, przy 1 głosie przeciw, co poświadczyli def. akt. Franciszek Winderlich oraz były def. Jan Sense⁶¹³⁰. 30 VII 1729 r. na II wot. otrzymał 23 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Jan Olszanowski oraz def. akt. Franciszek Winderlich⁶¹³¹. 17 XI 1729 r. na III wot. otrzymał komplet 23 gł. za, co poświadczyli ciż sami⁶¹³². 18 III 1730 r. na IV wot. otrzymał 21 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli def. akt. Franciszek Winderlich oraz lek. teol. spek. Bernardyn Klecki⁶¹³³. 19 III 1730 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Jana Olszanowskiego – gw. i kust. pozn., co poświadczy o. Walerian ze Słupcy – mistrz now.⁶¹³⁴. Potwierdził to własnoręcznym podpisem⁶¹³⁵. W l. 1737-1738 lek. fil. w Kaliszu ze specjalizacją w zakresie log.⁶¹³⁶, a w l. 1738-1743 lek. fil. w Bydgoszczy⁶¹³⁷. W l. 1743-1744 lek. teol. mor. w Toruniu⁶¹³⁸. W l. 1744-1747 gw. w Kazimierzu Biskupim⁶¹³⁹. Na kap. w 1746 r. w Piotrkowie Trybunalskim jako gw. kazimierski posługiwał jako spowiednik o. i br.⁶¹⁴⁰. W l. 1747-1749 kazn. zw. w Koźminie⁶¹⁴¹. W l. 1750-1752 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶¹⁴². Na kap. w 1752 r. w Koźminie z powodzeniem wziął udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał 30 gł., co zapewniło mu mandat def. na l. 1752-1755⁶¹⁴³. Równocześnie w l. 1752-1753 lek. teol. spek. w Warszawie⁶¹⁴⁴, a w l. 1753-1755 lek. teol. spek. w Toruniu⁶¹⁴⁵. W l. 1755-1758 gw. w Kazimierzu Biskupim⁶¹⁴⁶. Spis z 1762 r. wymienia go jako byłego def. zamieszkałego w klaszt. w Gołańczy⁶¹⁴⁷. W l. 1768-1770 gw. *in casum*⁶¹⁴⁸. Spis z 1773 r. wymienia

---

⁶¹²⁹Ibidem.

⁶¹³⁰Ibidem, s. 281.

⁶¹³¹Ibidem, s. 282.

⁶¹³²Ibidem.

⁶¹³³Ibidem, s. 283.

⁶¹³⁴Ibidem, s. 202.

⁶¹³⁵Ibidem, s. 159.

⁶¹³⁶APBK, sygn. W-7, s. 530.

⁶¹³⁷Ibidem, s. 546, 580, 595.

⁶¹³⁸Ibidem, s. 610.

⁶¹³⁹Ibidem, s. 627, 643.

⁶¹⁴⁰APBK, sygn. W-8, s. 129.

⁶¹⁴¹APBK, sygn. W-7, s. 658.

⁶¹⁴²Ibidem, s. 691.

⁶¹⁴³Ibidem, s. 710.

⁶¹⁴⁴Ibidem, s. 712.

⁶¹⁴⁵Ibidem, s. 727.

⁶¹⁴⁶APBK, sygn. W-8, s. 553; APBK, sygn. W-7, s. 739.

⁶¹⁴⁷APBK, sygn. W-10, s. 387.

⁶¹⁴⁸APBK, sygn. W-7, s. 912.

go jako lekt. jub. zamieszkałego w klaszt. w Nowem nad Wisłą⁶¹⁴⁹. Zm. 14 XII 1788 r. w Sierakowie w wieku 75 lat, po 59 l. w zakonie, po II prymicjach⁶¹⁵⁰. W 1743 r. obdarzony tyt. *CE*⁶¹⁵¹, w 1746 r. tyt. *PG*⁶¹⁵², a w 1768 r. tyt. *ARP*⁶¹⁵³. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z nauk..

Marian Ossowski – 1755-1758

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 14 IX 1731 r. przyjął w now. skępskim habit. 14 IX 1732 r. złożył w Skępem profesję⁶¹⁵⁴. W l. 1741-1743 lek. fil. w Bydgoszczy⁶¹⁵⁵, a w l. 1743-1746 lek. fil. w Piotrkowie Trybunalskim⁶¹⁵⁶. Na kap. w 1746 r. w Piotrkowie Trybunalskim jako lek. fil. z Piotrkowa pełnił funkcję wiceregensa kancelarii⁶¹⁵⁷. W l. 1746-1747 lek. teol. mor. w Kobylinie⁶¹⁵⁸ oraz gw. *in casum*⁶¹⁵⁹. W r. 1747 powołany na przełożonego rezydencji w Łobżenicy⁶¹⁶⁰. Poza kap. musiał zostać przeniesiony do Warszawy na stanowisko lek. teol. spek., bowiem na kap. w 1749 r. w Łowiczu jako lek. teol. spek. z Warszawy posługiwał jako *auditor causarum* oraz notariusz⁶¹⁶¹. W l. 1749-1752 lek. teol. spek. w Warszawie⁶¹⁶². Na kap. w 1752 r. w Koźminie jako lek. teol. spek. z Warszawy pełnił funkcję *auditora causarum* i notariusza⁶¹⁶³. Na tejże kap. bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁶¹⁶⁴. W l. 1752-1753 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶¹⁶⁵, a w l. 1753-1755 ponownie lek. teol. spek. w Warszawie⁶¹⁶⁶. Na kap.

---

⁶¹⁴⁹ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 35r.

⁶¹⁵⁰APBK, sygn. XXVI-1, s. 683.

⁶¹⁵¹APBK, sygn. W-7, s. 614.

⁶¹⁵²Ibidem, s. 649.

⁶¹⁵³Ibidem, s. 918.

⁶¹⁵⁴APBK, sygn. W-6, s. 1015.

⁶¹⁵⁵APBK, sygn. W-7, s. 580, 595.

⁶¹⁵⁶Ibidem, s. 610, 629.

⁶¹⁵⁷APBK, sygn. W-8, s. 129.

⁶¹⁵⁸APBK, sygn. W-7, s. 645.

⁶¹⁵⁹Ibidem, s. 644.

⁶¹⁶⁰Ibidem, s. 655.

⁶¹⁶¹APBK, sygn. W-8, s. 217.

⁶¹⁶²APBK, sygn. W-7, s. 675, 691.

⁶¹⁶³APBK, sygn. W-8, s. 386.

⁶¹⁶⁴APBK, sygn. W-7, s. 710.

⁶¹⁶⁵Ibidem, s. 712.

⁶¹⁶⁶Ibidem, s. 726.

w 1755 r. w Kościanie bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał 5 gł., w II skr. 2 gł., a w III skr. 1 gł.⁶¹⁶⁷. W l. 1755-1758 lek. teol. spek. w Toruniu⁶¹⁶⁸. W 1756 r. kap. wystąpiła o nadanie mu tyt. *LJ*⁶¹⁶⁹. W 1758 r. posiadał już ten tyt., co zapewniało mu dożywotnie zasiadanie w def. prow.⁶¹⁷⁰. Na kap. w 1758 r. w Warcie bez powodzenia wziął udział w wyb. na def. akt.– w I skr. otrzymał 3 gł.⁶¹⁷¹. Na kap. w 1761 r. w Kaliszu bez powodzenia wziął udział w wyb. na kust. prow. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁶¹⁷². Spis wymienia go jako *LJ* zamieszkałego w klaszt. w Świeciu nad Wisłą⁶¹⁷³. Na kap. w 1764 r. w Ostrołęce bez powodzenia wziął udział w wyb. na kust. – w I skr. otrzymał 2 gł.⁶¹⁷⁴ – oraz na def. akt. – w I skr. otrzymał 6 gł., w II skr. 3 gł., w III skr. 2 gł. i w IV skr. 1 gł.⁶¹⁷⁵. W l. 1764-1767 gw. w Górcie Klasztornej⁶¹⁷⁶. Na kap. w 1767 r. w Kaliszu z powodzeniem wziął udział w wyb. na kust. prow. – w I skr. otrzymał 20 gł., a w II skr. 21 gł., co zapewniło mu mandat kust. prow. na l. 1767-1770⁶¹⁷⁷. Zm. 8 II 1771 r. w Górcie Klasztornej⁶¹⁷⁸. W 1746 r. obdarzony tyt. *PG*⁶¹⁷⁹, a w 1756 r. kap. wystąpiła o nadanie mu tyt. *LJ*⁶¹⁸⁰, otrzymał go najpóźniej w 1758 r.⁶¹⁸¹. Realizował m. kar. nauk.

Edward Głowicz – 1755-1758

Ur. się w 1719 lub 1720 r. Jego rodzice to Andrzej i Regina Głowiczowie – mieszczanie. Jego ojciec był rybakiem. Na chrzcie otrzymał imię Marcin. Pochodził z Trzemeszna⁶¹⁸². 15 X 1740 r. przyjął w now. pozn. habit z rąk o. Jana Kapistrana Szysieckiego – def. gen. W zak. przyjął imię Edward. Miał wówczas 20 l. Przybył w ubogim stroju⁶¹⁸³. 6 II 1741 r. na I wot. otrzymał 20 gł. za,

---

⁶¹⁶⁷ APBK, sygn. W-8, s. 551-552.

⁶¹⁶⁸ APBK, sygn. W-8, s. 558; APBK, sygn. W-7, s. 741.

⁶¹⁶⁹ APBK, sygn. W-7, s. 746.

⁶¹⁷⁰ Ibidem, s. 753.

⁶¹⁷¹ Ibidem.

⁶¹⁷² Ibidem, s. 788.

⁶¹⁷³ APBK, sygn. W-10, s. 380.

⁶¹⁷⁴ APBK, sygn. W-7, s. 825.

⁶¹⁷⁵ Ibidem, s. 826-827.

⁶¹⁷⁶ Ibidem, s. 829, 851.

⁶¹⁷⁷ Ibidem, s. 887-888.

⁶¹⁷⁸ APBK, sygn. XXVI-1, s. 77.

⁶¹⁷⁹ APBK, sygn. W-7, s. 746.

⁶¹⁸⁰ Ibidem, s. 746.

⁶¹⁸¹ Ibidem, s. 753.

⁶¹⁸² APBK, sygn. S-po-1, s. 74.

⁶¹⁸³ Ibidem.

przy 4 gł. przeciw, co poświadczyli def. gen. Jan Kapistran Szysiecki oraz wik. pozn. Jan Deręgowski⁶¹⁸⁴. 6 V 1741 r. na II wot. otrzymał 16 gł. za, przy 11 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Antoni Michałowicz oraz lek. teol. spek. Roch Jankowski⁶¹⁸⁵. 22 VII 1741 r. na III wot. otrzymał komplet 18 gł. za, co poświadczyli def. gen. Jan Kapistran Szysiecki oraz wik. pozn. Jan Deręgowski⁶¹⁸⁶. Na nieznaną z daty IV wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Antoni Michałowicz oraz lek. teol. spek. Franciszek Przemkowski⁶¹⁸⁷. 15 X 1741 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Antoniego Michałowicza – gw. i kust. pozn., co poświadczył o. Wawrzyniec Rochell – mistrz now.⁶¹⁸⁸. Zamiar złożenia prof. potwierdził własnoręcznym podpisem 14 X⁶¹⁸⁹. W l. 1750-1755 lek. fil. w Kaliszu⁶¹⁹⁰. W l. 1755-1758 lek. teol. spek. w Toruniu⁶¹⁹¹. Na kap. w 1758 r. w Warcie bez powodzenia wziął udział w wyb. na def. akt. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁶¹⁹². W l. 1758-1761 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶¹⁹³. Na kap. w 1761 r. w Kaliszu bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał 17 gł.⁶¹⁹⁴. W l. 1761-1764 lek. teol. spek. w Warszawie⁶¹⁹⁵. W 1762 r. kap. zawnioskowała o nadanie mu jub.⁶¹⁹⁶. Spis z 1762 r. wymienia go jako lek. jub. i aktywnego lek. teol. spek. w Warszawie⁶¹⁹⁷. Posiadanie tyt. *LJ* zapewniło mu dożywotnie zasiadanie w def. prow.. Mimo to na kap. w 1764 r. w Ostrołęce wziął udział bez powodzenia w wyb. na kust. – w I skr. otrzymał 4 gł.⁶¹⁹⁸ – oraz na def. akt. – w I skr. otrzymał 3 gł., w II skr. 8 gł., w III skr. 9 gł. a w IV skr. 6 gł.⁶¹⁹⁹. W l. 1764-1767 gw. w Kazimierzu Biskupim⁶²⁰⁰. Zm. 27 VII 1767 r. w Przemencie u cystersów, będąc jako gw. członkiem konwentu

---

⁶¹⁸⁴Ibidem, s. 310.

⁶¹⁸⁵Ibidem, s. 311.

⁶¹⁸⁶Ibidem, s. 311-312.

⁶¹⁸⁷Ibidem, s. 312.

⁶¹⁸⁸Ibidem, s. 210.

⁶¹⁸⁹Ibidem, s. 164.

⁶¹⁹⁰APBK, sygn. W-7, s. 691, 712, 727.

⁶¹⁹¹APBK, sygn. W-8, s. 558; APBK, sygn. W-7, s. 741.

⁶¹⁹²Ibidem, s. 743.

⁶¹⁹³Ibidem, s. 755, 769.

⁶¹⁹⁴Ibidem, s. 788.

⁶¹⁹⁵Ibidem, s. 791, 807.

⁶¹⁹⁶APBK, sygn. W-7, s. 811.

⁶¹⁹⁷APBK, sygn. W-10, s. 390.

⁶¹⁹⁸Ibidem, s. 825.

⁶¹⁹⁹Ibidem, s. 826-827.

⁶²⁰⁰Ibidem, s. 829, 851.

kazimierskiego⁶²⁰¹. W 1762 r. kap. zawnioskowała o nadanie mu jub.⁶²⁰². Już pod koniec 1762 r. posługiwał się tym tyt.⁶²⁰³. Realizował m. kar. nauk.

Idzi Kłabczyński – 1758-1759

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 1 IX 1746 r. złożył w Skępem prof.⁶²⁰⁴. W l. 1752-1755 lek. fil. w Kaliszu⁶²⁰⁵. Na kap. w 1755 r. jako lek. fil. z Kalisza pełnił funkcję wiceregensa kancelarii⁶²⁰⁶. W l. 1755-1758 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶²⁰⁷. W l. 1758-1759 lek. teol. spek. w Toruniu⁶²⁰⁸, a w l. 1759-1761 ponownie lek. teol. spek. w Poznaniu⁶²⁰⁹. Na kap. w 1761 r. w Kaliszu pełnił funkcję oratora kap.⁶²¹⁰. Na tejże kap. bez powodzenia wziął udział w wyb. na def. akt. – w I skr. otrzymał 5 gł.⁶²¹¹. W l. 1761-1764 dalej lek. teol. spek. w Poznaniu⁶²¹². Spis z 1762 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku⁶²¹³. Przynajmniej od 1764 r. posiadał tyt. *LJ*, co zapewniło mu dożywotnie członkostwo w def. prow.⁶²¹⁴. Na kap. w 1764 r. w Ostrołęce pełnił funkcję auditora causarum i notariusza⁶²¹⁵. Na tejże kap. z powodzeniem wziął udział w wyb. na def. akt. – w I skr. otrzymał 35 gł., co zapewniło mu mandat def. na lata 1764-1767⁶²¹⁶. Równocześnie w l. 1764-1765 lek. teol. spek. w Warszawie⁶²¹⁷. 24 I 1767 r. w Skępem na zebraniu def. wybrany na wik. Prow. w miejsce zm. w Zamartem prow. Bonawentury Strzeleckiego⁶²¹⁸. Na kap. w 1767 r. w Kaliszu wziął udział z powodzeniem w wyb. na prow. – w I skr. otrzymał 22 gł., co zapewniło mu mandat

---

⁶²⁰¹ APBK, sygn. XXVI-1, s. 343.

⁶²⁰² APBK, sygn. W-7, s. 811.

⁶²⁰³ APBK, sygn. W-10, s. 390.

⁶²⁰⁴ APBK, sygn. W-8, s. 215.

⁶²⁰⁵ APBK, sygn. W-7, s. 712, 727.

⁶²⁰⁶ APBK, sygn. W-8, s. 528.

⁶²⁰⁷ APBK, sygn. W-8, s. 558; APBK, sygn. W-7, s. 741.

⁶²⁰⁸ APBK, sygn. W-7, s. 751.

⁶²⁰⁹ Ibidem, s. 769.

⁶²¹⁰ APBK, sygn. W-8, s. 747.

⁶²¹¹ APBK, sygn. W-7, s. 788.

⁶²¹² Ibidem, 791, 807.

⁶²¹³ APBK, sygn. W-10, s. 363.

⁶²¹⁴ APBK, sygn. W-7, s. 839.

⁶²¹⁵ APBK, sygn. W-8, s. 894.

⁶²¹⁶ APBK, sygn. W-7, s. 826-827.

⁶²¹⁷ Ibidem, s. 830.

⁶²¹⁸ Ibidem, s. 859-861.

prowin. na l. 1767-1770⁶²¹⁹. W l. 1770-1771 gw. *in casum*⁶²²⁰. Spis z 1773 r. wymienia go jako byłego prowin. zamieszkałego w klaszt. w Kaliszu⁶²²¹. Na kap. w 1773 r. w Poznaniu z powodzeniem wziął udział w wyb. na kust. prow. – w I skr. otrzymał 39 gł., co zapewniło mu mandat kust. na l. 1773-1776⁶²²². W l. 1774-1776 gw. w Kaliszu⁶²²³. Zm. 19 XI 1791 r. w Kaliszu⁶²²⁴. Przynajmniej od 1764 r. posiadał tyt. *LJ*⁶²²⁵. Realizował m. kar. nauk.

Jan Kanty Austen⁶²²⁶ – 1758-1761

Ur. się w 1725 lub 1726 r. Jego rodzice to Jan i Katarzyna Austenowie – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Antoni. Pochodził z Lidzbarka Warmińskiego⁶²²⁷. 25 X 1742 r. przyjął w now. warsz. habit z rąk o. Mikołaja Czarzastego – def. akt. W zak. przyjął imię Jan Kanty. Miał wówczas 16 l⁶²²⁸. 10 V 1743 r. na I wot. otrzymał 13 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli def. akt. Mikołaj Czarzasty oraz wik. warsz. Izydor Łałycki⁶²²⁹. 24 VIII 1743 r. na II wot. otrzymał 10 gł. za, przy 6 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Józef Kazimierski oraz def. akt. Mikołaj Czarzasty⁶²³⁰. 24 X 1743 r. na III wot. otrzymał 13 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli kazn. zw. Warsz. Benedykt Dobrowolski oraz kust. prow. Mikołaj Czarzasty⁶²³¹. 25 X 1743 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Izydora Hoffmana – mistrza now., co poświadczyli tymczasowy przełożony konwentu warsz. Benedykt Dobrowolski oraz kust. prow. Mikołaj Czarzasty⁶²³². W l. 1752-1758 lek. fil. w Bydgoszczy⁶²³³. 31 VII 1758 r. w Warcie wziął udział w konk. na lek. teol. spek., gdzie otrzymał 49 pnk na 60 możliwych. Był to dobry wynik zapewniający możliwość

---

⁶²¹⁹Ibidem, s. 887.

⁶²²⁰Ibidem, s. 941.

⁶²²¹ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 31r.

⁶²²²APBK, sygn. W-7, s. 970.

⁶²²³Ibidem, s. 993.

⁶²²⁴APBK, sygn. XXVI-1, s. 633.

⁶²²⁵APBK, sygn. W-7, s. 839.

⁶²²⁶W źródłach jako Joannes Cantius Austen.

⁶²²⁷AAW, sygn. 688, s. 18.

⁶²²⁸Ibidem.

⁶²²⁹Ibidem, s. 311.

⁶²³⁰Ibidem.

⁶²³¹Ibidem.

⁶²³²Ibidem, s. 143.

⁶²³³APBK, sygn. W-7, s. 713, 727; APBK, sygn. W-8, s. 558; APBK, sygn. W-7, s. 741.

objęcia katedry⁶²³⁴. W l. 1758-1761 lek. teol. spek. w Toruniu⁶²³⁵. W l. 1761-1762 mistrz now. w Poznaniu⁶²³⁶. Spis z 1762 r. wymienia go jako byłego lek. teol. zamieszkałego w Stoczku Klasztornym⁶²³⁷. W l. 1768-1771 gw. *in casum*⁶²³⁸. W l. 1771-1773 gw. w Stoczku Klasztornym⁶²³⁹. Spis z 1773 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku⁶²⁴⁰. Na kap. w 1773 r. w Poznaniu z powodzeniem wziął udział w wyb. na def. akt. – w I skr. otrzymał 16 gł., w II skr. 17 gł., a w III skr. 23 gł., co zapewniło mu mandat def. na l. 1773-1776⁶²⁴¹. W l. 1776-1779 ponownie gw. w Stoczku Klasztornym⁶²⁴². Spis z 1803 r. wymienia go jako byłego def. zamieszkałego w klaszt. w Stoczku Klasztornym⁶²⁴³. Zm. 5 X 1804 r. w Stoczku Klasztornym⁶²⁴⁴. W 1789 r. obdarzony tyt. *ARP*⁶²⁴⁵. Wg nekrologu miał też tyt. *PG*⁶²⁴⁶. Realizował m. kar. nauk.

Florian Wilant⁶²⁴⁷ – 1758-1762

Ur. się w 1718 lub 1719 r.. Jego rodzice to Marcin i Marianna Wilantowie – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Jan. Pochodził z miasteczka Kamień⁶²⁴⁸. 31 X 1736 r. przyjął w Kazimierzu Biskupim habit z rąk o. Floriana Niczkowskiego – gw. kazimierskiego. W zak. przyjął imię Florian. Miał wówczas 18 l.⁶²⁴⁹. 26 I 1737 r. na I wot. otrzymał komplet 7 gł. za⁶²⁵⁰. 29 IV 1737 r. na II wot. otrzymał komplet gł. za⁶²⁵¹. 3 V 1737 r. wraz z całym now. przybył do Poznania⁶²⁵². 20 VII 1737 r.

---

⁶²³⁴ APBK, sygn. W-7, s. 749.

⁶²³⁵ Ibidem, s. 755, 769.

⁶²³⁶ Ibidem, s. 794.

⁶²³⁷ APBK, sygn. W-10, s. 402.

⁶²³⁸ APBK, sygn. W-7, s. 912, 942.

⁶²³⁹ Ibidem, s. 957.

⁶²⁴⁰ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 55r.

⁶²⁴¹ APBK, sygn. W-7, s. 971-972.

⁶²⁴² Ibidem, s. 1014, 1025.

⁶²⁴³ Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 81r.

⁶²⁴⁴ APBK, sygn. XXVI-1, s. 543.

⁶²⁴⁵ Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 40r.

⁶²⁴⁶ APBK, sygn. XXVI-1, s. 543.

⁶²⁴⁷ W źródłach jako Florianus Wilant, Florianus Willant oraz Florianus Vilant.

⁶²⁴⁸ APBK, sygn. S-po-1, s. 69.

⁶²⁴⁹ Ibidem.

⁶²⁵⁰ Ibidem, s. 300.

⁶²⁵¹ Ibidem.

⁶²⁵² Ibidem.

na III wot. otrzymał komplet 21 gł. za, co poświadczyli prowin. Jan Kapistran Szysiecki oraz gw. i kust. pozn. Jakub Tyszka⁶²⁵³. 30 X 1737 r. na IV wot. otrzymał 28 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Ludwik Dziębiński oraz def. gen. Jan Kapistran Szysiecki⁶²⁵⁴. 31 X 1737 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Jana Kapistrana Szysieckiego – def. gen., co poświadczyl o. Wawrzyniec Estka – mistrz now.⁶²⁵⁵. W l. 1744-1749 lek. fil. w Kaliszu⁶²⁵⁶, a w l. 1749-1752 lek. fil. w Łowiczu⁶²⁵⁷. Na kap. w 1752 r. w Koźminie jako lek. fil. z Łowicza pełnił funkcję wiceregensa kap.⁶²⁵⁸. W l. 1752-1753 gw. *in casum*⁶²⁵⁹, a w l. 1753-1755 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶²⁶⁰. Na kap. w 1755 r. w Kościanie pełnił funkcję oratora kap.⁶²⁶¹. Na tejże kap. bez powodzenia wziął udział w wyb. na def. akt. – w I skr. otrzymał 7 gł., a w II skr. 1 gł.⁶²⁶². W l. 1755-1758 lek, teol, spek, w Warszawie⁶²⁶³. Na kap, w 1758 roku w Warcie bez powodzenia wziął udział w wyb, na kust, prow, – w I skr, otrzymał 1 gł,⁶²⁶⁴ – oraz def, akt, – w I skr, otrzymał 5 gł,⁶²⁶⁵. W l, 1758-1762 lek, teol, spek. w Toruniu⁶²⁶⁶. Na kap. w 1761 r. w Kaliszu z powodzeniem wziął udział w wyb. na def. akt. – w I skr. otrzymał 34 gł., co zapewniło mu mandat def. na l. 1761-1764⁶²⁶⁷. W 1761 r. kap. zawnioskowała o nadanie mu jub.⁶²⁶⁸. W 1762 r. posiadał już ten tyt., co zapewniło mu dożywotnie członkostwo w def. prow.⁶²⁶⁹. Spis z 1762 r. wymienia go jako lek. jub. zamieszkałego w klaszt. w Poznaniu⁶²⁷⁰. Na kap. w 1764 r. bez powodzenia wziął udział w wyb. na kust. prow. – w I skrutacji otrzymał 1 gł.⁶²⁷¹. W l. 1764-1767 gw. i kust. pozn.⁶²⁷². Na kap. w 1767 r.

---

⁶²⁵³Ibidem, s. 301.

⁶²⁵⁴Ibidem.

⁶²⁵⁵Ibidem, s. 207.

⁶²⁵⁶APBK, sygn. W-7, s. 629, 645, 659.

⁶²⁵⁷Ibidem, s. 675, 691.

⁶²⁵⁸APBK, sygn. W-8, s. 387.

⁶²⁵⁹APBK, sygn. W-7, s. 711.

⁶²⁶⁰Ibidem, s. 726.

⁶²⁶¹APBK, sygn. W-8, s. 528.

⁶²⁶²Ibidem, s. 551-552.

⁶²⁶³APBK, sygn. W-8, s. 558; APBK, sygn. W-7, s. 741.

⁶²⁶⁴APBK, sygn. W-7, s. 753.

⁶²⁶⁵Ibidem.

⁶²⁶⁶Ibidem, s. 755, 769, 791.

⁶²⁶⁷Ibidem, s. 788-789.

⁶²⁶⁸Ibidem, s. 796.

⁶²⁶⁹APBK, sygn. W-10, s. 363.

⁶²⁷⁰Ibidem.

⁶²⁷¹APBK, sygn. W-7, s. 825.

⁶²⁷²Ibidem, s. 829, 851.

w Kaliszu bez powodzenia wziął udział w wyb. na kust. prow. – w I skr. otrzymał 1 gł. i w II skr. otrzymał 1 gł.⁶²⁷³. Na kap. w 1770 r. w Grodzisku Wielkopolskim bez powodzenia wziął udział w wyb. na prow. – w I skr. otrzymał 2 gł.⁶²⁷⁴ – oraz na kust. prow. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁶²⁷⁵. Spis z 1773 r. wymienia go jako lekt. jub. zamieszkałego w klaszt. w Poznaniu⁶²⁷⁶. Na kap. w 1773 r. w Poznaniu z powodzeniem wziął udział w wyb. na prow. – w I skr. otrzymał 35 gł., co zapewniło mu mandat prow. na l. 1773-1776⁶²⁷⁷. Zm. 6 I 1775 r. w Ratowie na urzędzie prow.⁶²⁷⁸. W 1750 r. obdarzony tyt. *PrG*⁶²⁷⁹. W 1761 r. kap. zawnioskowała o nadanie mu jub.⁶²⁸⁰. Przynajmniej od 1762 r. posiadał już ten tyt. oraz tyt. *PP*⁶²⁸¹. Realizował m. kar. nauk.

Szymon Czerliński – 1759-1761

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 25 X 1738 r. złożył w Skępem prof.⁶²⁸². W l. 1746-1747 kazn. zw. w Łęczycy⁶²⁸³, a w l. 1747-1749 wik. w Piotrkowie Trybunalskim⁶²⁸⁴. W l. 1749-1750 lek. teol. mor. w Toruniu⁶²⁸⁵. W l. 1750-1752 lek. fil. w Bydgoszczy⁶²⁸⁶, a w l. 1752-1758 lek. fil. w Łowiczu⁶²⁸⁷. W l. 1758-1759 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶²⁸⁸, a w l. 1759-1761 lek. teol. spek. w Toruniu⁶²⁸⁹. W l. 1761-1767 gw. w Piotrkowie Trybunalskim⁶²⁹⁰. Spis z 1762 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku⁶²⁹¹. Na kap. w 1764 r. w Ostrołęce bez powodzenia wziął udział w wyb.

---

⁶²⁷³Ibidem, s. 887-888.

⁶²⁷⁴Ibidem, s. 937.

⁶²⁷⁵Ibidem, s. 938.

⁶²⁷⁶ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 28r.

⁶²⁷⁷APBK, sygn. W-7, s. 970.

⁶²⁷⁸APBK, sygn. XXVI-1, s. 11.

⁶²⁷⁹APBK, sygn. W-7, s. 701.

⁶²⁸⁰Ibidem, s. 796.

⁶²⁸¹APBK, sygn. W-10, s. 363.

⁶²⁸²APBK, sygn. W-6, s. 1325.

⁶²⁸³APBK, sygn. W-7, s. 647.

⁶²⁸⁴Ibidem, s. 659.

⁶²⁸⁵Ibidem, s. 675.

⁶²⁸⁶Ibidem, s. 692.

⁶²⁸⁷Ibidem, s. 712, 727; APBK, sygn. W-8, s. 558; APBK, sygn. W-7, s. 741.

⁶²⁸⁸APBK, sygn. W-7, s. 755.

⁶²⁸⁹Ibidem, s. 769.

⁶²⁹⁰Ibidem, s. 790, 805, 829, 851.

⁶²⁹¹APBK, sygn. W-10, s. 398.

na def. akt. – w I skr. otrzymał 3 gł., w II skr. 1 gł., a w III skr. 2 gł.⁶²⁹². Na kap. w 1767 r. w Kaliszu z powodzeniem wziął udział w wyb. na def. akt. – w I skr. otrzymał 19 gł., w II skr. 19 gł., w III skr. 20 gł., a IV skr. 28 gł., co zapewniło mu mandat def. na l. 1767-1770⁶²⁹³. W l. 1770-1771 gw. *in casum*⁶²⁹⁴, a w l. 1771-1774 gw. w Górcie Klasztornej⁶²⁹⁵. Właśnie na tym stanowisku wymienia go spis z 1773 r.⁶²⁹⁶. Zm. 29 XII 1779 r. w Świeciu nad Wisłą⁶²⁹⁷. Jako były def. korzystał z tyt. *DH*. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z or.-spow. i nauk.

Cyriak Kelch – 1761-1768

Także gw. w Toruniu w l. 1777-1780 – patrz wyżej.

Bernardyn Truszczyński – 1761-1762

Ur. się w 1726 lub 1727 r. Jego rodzice to Kazimierz i Elżbieta Truszczyńscy – szlachcice. Na chrz. otrzymał imię Jan, a na bierzm. Antoni Franciszek. Pochodził ze wsi Domierki⁶²⁹⁸. 26 V 1747 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk o. Ludwika Dzięmbińskiego – gw. i kust. pozn. W zak. przyjął imię Bernardyn. Miał wówczas 19 l. i wyksz. na poziomie 3 l. ret.⁶²⁹⁹. Przyjęte przezeń imię zak. jest z pewnością związane ze wstąpieniem do zak. wkrótce po wspomnieniu św. Bernardyna ze Sieny. 18 IX 1746 r. na I w. otrzymał 19 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Wojciech Jungaszewicz oraz def. gen. Jan Kapistran Szysiecki⁶³⁰⁰. 14 XI 1746 r. na II wot. otrzymał 21 gł. za przy 6 gł. przeciw, co poświadczyli ciż sami⁶³⁰¹. 3 III 1747 r. na III wot. otrzymał 18 gł. za, przy 10 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. i Wojciech Jungaszewicz oraz def. akt.

---

⁶²⁹² APBK, sygn. W-7, s. 826-827.

⁶²⁹³ Ibidem, s. 888-889.

⁶²⁹⁴ Ibidem, s. 942.

⁶²⁹⁵ Ibidem, s. 957, 974.

⁶²⁹⁶ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 38r.

⁶²⁹⁷ APBK, sygn. BKOL-2, s. 743.

⁶²⁹⁸ APBK, sygn. S-po-1, s. 84.

⁶²⁹⁹ Ibidem.

⁶³⁰⁰ Ibidem, s. 322.

⁶³⁰¹ Ibidem.

Baltazar Obermayr⁶³⁰². 25 V 1747 r. na IV wot. otrzymał 17 gł. za, przy 4 gł. przeciw, co poświadczili def. gen. Jan Kapistran Szysiecki oraz wik. pozn. Stanisław Prayłowski⁶³⁰³. 26 V 1747 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Jana Kapistrana Szysieckiego – def. gen., co poświadczyl o. Stanisław Prayłowski – mistrz now.⁶³⁰⁴. W l. 1755-1759 lek. fil. w Piotrkowie Trybunalskim⁶³⁰⁵. 24 VIII 1759 r. w Warcie wziął udział w konk. na lek. teol. spek., gdzie otrzymał 45 pnk na 60 możliwych. Był to średni wynik niepozwalający na objęcie katedry, ale zapewniający możliwość udziału w kolejnym konk.⁶³⁰⁶. W l. 1759-1761 lek. fil. w Bydgoszczy⁶³⁰⁷. 18 VIII 1761 r. w Kaliszu wziął ponownie udział w konk. na lek. teol. spek., gdzie otrzymał 56,5 pnk na 60 możliwych. Był to świetny wynik zapewniający możliwość objęcia katedry⁶³⁰⁸. W l. 1761-1762 lek. teol. spek. w Toruniu⁶³⁰⁹, a w l. 1762-1764 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶³¹⁰. Właśnie na tym stanowisku wymienia go spis z 1762 r.⁶³¹¹. Na kap. w 1764 r. w Ostrołęce bez powodzenia wziął udział w wyb. na def. akt. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁶³¹². W l. 1764-1765 lek. teol. spek. w Warszawie⁶³¹³. Zm. 20 VII 1765 r. w Warszawie⁶³¹⁴. Realizował m. kar. nauk.

Feliks Dąbrowicz – 1762-1764

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 3 II 1741 r. przyjął w now. skępskim habit. 3 II 1742 r. złożył w Skępem prof.⁶³¹⁵. W l. 1749-1750 kazn. zw. w Barczewie⁶³¹⁶. W r. 1750 powołany na kazn. zw. w Grodzisku Wielkopolskim⁶³¹⁷. Musiał zostać poza kap. przeniesiony na stanowisko kazn. zw. w Koźminie, bowiem na kap. w 1752 r. w Koźminie jako miejscowy kazn. zw. pełnił

---

⁶³⁰²Ibidem.

⁶³⁰³Ibidem, s. 323.

⁶³⁰⁴Ibidem, s. 213.

⁶³⁰⁵APBK, sygn. W-8, s. 558; APBK, sygn. W-7, s. 741, 755.

⁶³⁰⁶Ibidem, s. 765-766.

⁶³⁰⁷APBK, sygn. W-7, s. 769.

⁶³⁰⁸Ibidem, s. 782.

⁶³⁰⁹Ibidem, s. 791.

⁶³¹⁰Ibidem, s. 807.

⁶³¹¹APBK, sygn. W-10, s. 363.

⁶³¹²APBK, sygn. W-7, s. 826.

⁶³¹³Ibidem, s. 830.

⁶³¹⁴APBK, sygn. XXVI-1, s. 389.

⁶³¹⁵APBK, sygn. W-8, s. 33.

⁶³¹⁶APBK, sygn. W-7, s. 677.

⁶³¹⁷Ibidem, s. 693.

funkcję *orator ecclesiasticus*⁶³¹⁸. W l. 1752-1755 lek. fil. w Bydgoszczy⁶³¹⁹, a w l. 1755-1758 l. fil. w Kaliszu⁶³²⁰. 31 VII 1758 r. w Warcie wziął udział w konk. na lek. teol. spek., gdzie otrzymał 47 pnt na 60 możliwych. Był to średni wynik nieuprawniający do objęcia katedry, ale zapewniający możliwość wzięcia udziału w kolejnym konk.⁶³²¹. Na kap. w 1758 r. w Warcie jako kaliski lek. fil. pełnił funkcję *lector mensae*⁶³²². W l. 1758-1759 dalej lek. fil. w Kaliszu⁶³²³. 24 VIII 1759 r. w Warcie wziął udział w konk. na lek. teol. spek., gdzie otrzymał 58,5 pnt na 60 możliwych. Był to świetny wynik zapewniający możliwość objęcia katedry⁶³²⁴. W l. 1759-1762 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶³²⁵, a w l. 1762-1764 lek. teol. spek. w Toruniu⁶³²⁶. Spis z 1762 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku⁶³²⁷. Na kap. w 1764 r. w Ostrołęce pełnił funkcję precentora⁶³²⁸. Na tejże kap. bez powodzenia wziął udział w wyb. na def. akt. – w I skr. otrzymał 2 gł., a w II skr. 1 gł.⁶³²⁹. W l. 1764-1768 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶³³⁰. Na kap. w 1767 r. w Kaliszu z powodzeniem wziął udział w wyb. na def. akt. – w I skr. otrzymał 20 gł., a w II skr. 24 gł., co zapewniło mu mandat def. na l. 1767-1770⁶³³¹. W l. równocześnie 1768-1770 lek. teol. spek. w Warszawie⁶³³². Przynajmniej od 1770 r. posiadał już tyt. *LJ*, co zapewniało mu dożywotnie zasiadanie w def. prow.⁶³³³. W l. 1770-1773 gw. we Wschowie i chronolog prow.⁶³³⁴. Spis z 1773 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku⁶³³⁵. Na kap. w 1773 r. w Poznaniu bez powodzenia wziął udział w wyb. na prow. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁶³³⁶. W l. 1776-1779 gw. i kust. pozn.⁶³³⁷. Na kap. w 1779 r. w Grodzisku

---

⁶³¹⁸ APBK, sygn. W-8, s. 386.

⁶³¹⁹ APBK, sygn. W-7, s. 713, 727.

⁶³²⁰ APBK, sygn. W-8, s. 558; APBK, sygn. W-7, s. 741.

⁶³²¹ APBK, sygn. W-7, s. 749.

⁶³²² APBK, sygn. W-8, s. 645.

⁶³²³ APBK, sygn. W-7, s. 755.

⁶³²⁴ Ibidem, s. 765-766.

⁶³²⁵ Ibidem, s. 769, 791.

⁶³²⁶ Ibidem, s. 807.

⁶³²⁷ APBK, sygn. W-10, s. 391.

⁶³²⁸ APBK, sygn. W-8, s. 895.

⁶³²⁹ APBK, sygn. W-7, s. 826-827.

⁶³³⁰ Ibidem, s. 830, 852, 891.

⁶³³¹ Ibidem, s. 888-889.

⁶³³² Ibidem, s. 913.

⁶³³³ Ibidem, s. 941.

⁶³³⁴ Ibidem, s. 941, 957.

⁶³³⁵ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 29v.

⁶³³⁶ APBK, sygn. W-7, s. 970.

⁶³³⁷ Ibidem, s. 1013, 1025.

Wielkopolskim bez powodzenia wziął udział w wyb. na prow. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁶³³⁸. Na kap. w 1782 r. w Kole bez powodzenia wziął udział w wyb. na kust. prow. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁶³³⁹ – oraz na def. akt. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁶³⁴⁰. W l. 1782-1783 gw. w Warcie⁶³⁴¹. Zm. 13 IX 1786 r. w Piotrkowie Trybunalskim⁶³⁴². W 1758 r. obdarzony tytuł. *PG*⁶³⁴³. Przynajmniej od 1770 r. posiadał już tyt. *LJ*⁶³⁴⁴. Posiadał też tyt. Notariusza Apostolskiego⁶³⁴⁵. Realizował m. kar. nauk.

Marian Piłowski – 1764-1765

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 14 V 1740 r. przyjął w now. skępskim habit. 14 V 1741 r. złożył w Skępem prof.⁶³⁴⁶. W l. 1749-1752 lek. fil. w Piotrkowie Trybunalskim⁶³⁴⁷, a w l. 1752-1755 rezydent prow. w Rzymie⁶³⁴⁸. W l. 1755-1761 lek. teol. spek. w Warszawie⁶³⁴⁹. Na kap. w 1758 r. w Warcie z powodzeniem wziął udział w wyb. na def. akt. – w I skr. 34 gł., co zapewniło mu mandat def. na l. 1758-1761⁶³⁵⁰. W l. 1761-1764 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶³⁵¹. Spis z 1762 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku⁶³⁵². W l. 1764-1765 lek. teol. spek.j w Toruniu⁶³⁵³. Pomiędzy 1764 a 1765 r. obdarzony jub. zapewniającą dożywotnie członkostwo w def. prow⁶³⁵⁴. Zm. 28 VI 1765 r. w Górcie Klasztornej, należąc do klaszt. toruńskiego⁶³⁵⁵. W 1752 r. obdarzony tyt. *PG*⁶³⁵⁶. Pomiędzy 1764 a 1765 r. obdarzony tyt. *LJ*⁶³⁵⁷. Realizował m. kar. nauk.

⁶³³⁸Ibidem, s. 1046.

⁶³³⁹Ibidem, s. 1095.

⁶³⁴⁰Ibidem, s. 1095-1096.

⁶³⁴¹Ibidem, s. 1097.

⁶³⁴²APBK, sygn. XXVI-1, s. 499.

⁶³⁴³APBK, sygn. W-7, s. 759.

⁶³⁴⁴Ibidem, s. 941.

⁶³⁴⁵APBK, sygn. XXVI-1, s. 499.

⁶³⁴⁶APBK, sygn. W-8, s. 33.

⁶³⁴⁷APBK, sygn. W-7, s. 675, 692.

⁶³⁴⁸Ibidem, s. 716.

⁶³⁴⁹APBK, sygn. W-8, s. 558; APBK, sygn. W-7, s. 741, 755, 769.

⁶³⁵⁰Ibidem, s. 743.

⁶³⁵¹Ibidem, s. 791, 807.

⁶³⁵²APBK, sygn. W-10, s. 363.

⁶³⁵³APBK, sygn. W-7, s. 831.

⁶³⁵⁴W 1764 roku jeszcze nie miał tego tytułu – APBK, sygn. W-7, s. 839. W momencie śmierci już go posiadał – APBK, sygn. XXVI-1, s. 345.

⁶³⁵⁵APBK, sygn. XXVI-1, s. 345.

⁶³⁵⁶APBK, sygn. W-7, s. 718.

⁶³⁵⁷W 1764 roku jeszcze nie miał tego tytułu – APBK, sygn. W-7, s. 839. W momencie śmierci już go posiadał – APBK,

Władysław Kaczyński – 1764-1770

Ur. się w 1731 lub 1732 r. Jego rodzice to Tomasz i Katarzyna Kaczyńscy – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Szymon. Nie przyjął bierzm. przed wstąpieniem do zak. Pochodził z Reszla⁶³⁵⁸. 7 IX 1750 r. przyjął w now. warsz, habit z rąk ojca Piotra Nowickiego – wik, warsz, i tymczasowego przeł, klaszt,. W zak, przyjął imię Władysław. Miał wówczas 18 l,⁶³⁵⁹. 23 I 1751 r. na I wot. otrzymał 23 gł. za, przy 3 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Dominik Elewski oraz były prow. Mateusz Rożnerski⁶³⁶⁰. 7 V 1751 r. na II wot. otrzymał 18 gł. za, przy 5 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Dominik Elewski oraz def. akt. Józef Gurski⁶³⁶¹. 6 IX 1751 r. na III wot. otrzymał 17 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Dominik Elewski oraz lek. teol. spek. Marian Ossowski⁶³⁶². 8 IX 1751 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Dominika Elewskiego – gw. i kust. warsz., co poświadczyl o. Wenancjusz Sremowicz – mistrz now.⁶³⁶³. Potwierdził to własnoręcznym podpisem⁶³⁶⁴. 31 VII 1758 r. w Warcie wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie uzyskał 56,5 pnk na 60 pnk możliwych. Był to dobry wynik zapewniający możliwość objęcia katedry⁶³⁶⁵. W l. 1768-1764 lek. fil. w Bydgoszczy⁶³⁶⁶. Właśnie na tym stanowisku wymienia go spis z 1762 r.⁶³⁶⁷. W l. 1764-1770 lek. teol. spek.j w Toruniu⁶³⁶⁸. Na kap. w 1770 r. w Grodzisku Wielkopolskim bez powodzenia wziął udział w wyb. na def. akt. – w I skr. otrzymał 2 gł.⁶³⁶⁹. W l. 1770-1771 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶³⁷⁰, a w r. 1771 został ponownie powołany na lek. teol. spek. w Toruniu⁶³⁷¹. Poza kap. przeniesiony w 1772 r.⁶³⁷² do Warszawy, spis

---

sygn. XXVI-1, s. 345.

⁶³⁵⁸AAW, sygn. 688, s. 27.

⁶³⁵⁹Ibidem.

⁶³⁶⁰Ibidem, s. 297.

⁶³⁶¹Ibidem.

⁶³⁶²Ibidem, s. 296.

⁶³⁶³Ibidem, s. 148.

⁶³⁶⁴Ibidem.

⁶³⁶⁵APBK, sygn. W-7, s. 749.

⁶³⁶⁶APBK, sygn. W-7, s. 755, 769, 791, 807.

⁶³⁶⁷APBK, sygn. W-10, s. 375.

⁶³⁶⁸APBK, sygn. W-7, s. 831, 852, 891, 914.

⁶³⁶⁹Ibidem, s. 939.

⁶³⁷⁰Ibidem, s. 942.

⁶³⁷¹Ibidem, s. 958.

⁶³⁷²WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 97v. W tym roku bowiem do Torunia zostało przysłanych 3 lektorów teologii spekulatywnej z Warszawy, co oznacza, że obecni w Toruniu lektorzy musieli zostać delegowani do innych klasztorów.

z 1773 r. wymienia go jako lek. teol. spek. w Warszawie⁶³⁷³. Na kap. w 1773 r. w Poznaniu bez powodzenia wziął udział w wyb. na def. akt. – w I skr. otrzymał 14 gł., w II skr. 17 gł., a w III skr. 18 gł.⁶³⁷⁴. W 1773 r. kap. zawnioskowała o nadanie mu tyt. *LJ*⁶³⁷⁵. W l. 1773-1774 lek. teol. spek. w Warszawie⁶³⁷⁶. Przynajmniej od 1774 r. korzystał już z tyt. *LJ* i *PP*⁶³⁷⁷, co zapewniło mu dożywotnie członkostwo w def. prow. W l. 1774-1776 gw. w Nowem nad Wisłą⁶³⁷⁸. Na kap. w 1776 r. w Skępem z powodzeniem wziął udział w wyb. na kust. prow. – w I skr. otrzymał 35 gł., co zapewniło mu mandat kust. na l. 1776-1779⁶³⁷⁹. W l. 1777-1783 ponownie gw. w Nowem nad Wisłą⁶³⁸⁰. Zm. 3 VI 1783 r. w Nowem nad Wisłą na stanowisku gw.⁶³⁸¹. W 1773 r. kap. zawnioskowała o nadanie mu tyt. *LJ*⁶³⁸². Przynajmniej od 1774 r. korzystał już z tyt. *LJ* i *PP*⁶³⁸³. Realizował m. kar. nauk.

Cyriak Kanicki – 1765-1767

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne przyjął habit w now. skępskim pomiędzy 1749 a 1752 r., skoro zachowane w pełni akta innych now. o nim nie wspominają. 18 VIII 1761 r. w Kaliszu wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie uzyskał 53,5 pnk na 60 możliwych. Był to dobry wynik zapewniający możliwość objęcia katedry⁶³⁸⁴. W l. 1761-1765 lek. fil. w Bydgoszczy⁶³⁸⁵. Spis z 1762 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku⁶³⁸⁶. 22 VIII 1765 r. w Łęczycy wziął udział w konk. na lek. teol. spek., gdzie uzyskał 57 pnk na 60 pnk możliwych. Był to świetny wynik zapewniający możliwość objęcia katedry⁶³⁸⁷. W l. 1765-1767 lek. teol. spek. w Toruniu⁶³⁸⁸, a w l.

---

⁶³⁷³ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 42v.

⁶³⁷⁴Ibidem, s. 971-972.

⁶³⁷⁵Ibidem, s. 984.

⁶³⁷⁶Ibidem, s. 977.

⁶³⁷⁷Ibidem, s. 1000.

⁶³⁷⁸Ibidem, s. 993.

⁶³⁷⁹Ibidem, s. 1011.

⁶³⁸⁰Ibidem, s. 1025, 1047, 1074, 1097.

⁶³⁸¹APBK, sygn. XXVI-1, s. 295.

⁶³⁸²APBK, sygn. W-7, s. 984.

⁶³⁸³Ibidem, s. 1000.

⁶³⁸⁴APBK, sygn. W-7, s. 781-782.

⁶³⁸⁵Ibidem, s. 791, 807, 831.

⁶³⁸⁶APBK, sygn. W-10, s. 375.

⁶³⁸⁷APBK, sygn. W-7, s. 843-844.

⁶³⁸⁸Ibidem, s. 852.

1767-1768 lek.teol. Spek. w Warszawie⁶³⁸⁹. W l. 1768-1771 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶³⁹⁰, a w r. 1771 ponownie powołany na lek. teol. spek.j w Toruniu⁶³⁹¹. Poza kap. został przeniesiony w 1772 r.⁶³⁹², spis z 1773 r. wymienia go jako lek. teol. spek. w Warszawie⁶³⁹³. W l. 1773-1776 lek. teol. spek. w Warszawie⁶³⁹⁴. W 1774 r. kap. zawnioskowała o nadanie mu tyt. *LJ*⁶³⁹⁵. Nekrolog potwierdza, że faktycznie otrzymał tyt. *LeJ* i *PP*⁶³⁹⁶, co zapewniło mu dożywotnie zasiadanie w def. prow. Zm. 20 VIII 1779 r. w Barczewie⁶³⁹⁷. W 1774 r. kap. zawnioskowała o nadanie mu tyt. *LJ*⁶³⁹⁸. Nekrolog potwierdza, że faktycznie otrzymał tyt. *LJ* i *PP*⁶³⁹⁹. Realizował m. kar. nauk.

Rafał Morowicz – 1767-1771

Ur. się w 1730 lub 1731 r. Jego rodzice to Franciszek i Marianna Morowiczowie – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Bonifacy Jan. Przyjął bierzm. przed wstąpieniem do zak. Pochodził z Poznania⁶⁴⁰⁰. 16 IV 1750 r. przyjął w now. pozn. habit z rąk o. Ludwika Dzięmbińskiego – gw. i kust. pozn.. Miał wówczas 19 l. i wyksz. na poziomie klasy ret.. Przybył w stroju obywatelskim⁶⁴⁰¹. 6 VII 1750 r. na I wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczili gw. i kust. pozn. Ludwik Dzięmbiński oraz def. gen. Jan Kapistran Szysiecki⁶⁴⁰². 19 X 1750 r. na II wot. otrzymał komplet 23 gł. za, co poświadczili ciż sami⁶⁴⁰³. 7 I 1751 r. na III wot. otrzymał komplet 25 gł. za, co poświadczili ciż sami⁶⁴⁰⁴. 8 IV 1751 r. na IV wot. otrzymał komplet gł. za, co

---

⁶³⁸⁹Ibidem, s. 891.

⁶³⁹⁰Ibidem, s. 913, 942.

⁶³⁹¹Ibidem, s. 958.

⁶³⁹²WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 97v. W tym roku bowiem do Torunia zostało przysłanych 3 lektorów teologii spekulatywnej z Warszawy, co oznacza, że obecni w Toruniu lektorzy musieli zostać delegowani do innych klasztorów.

⁶³⁹³ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 42v.

⁶³⁹⁴APBK, sygn. W-7, s. 977, 994.

⁶³⁹⁵Ibidem, s. 999-1000.

⁶³⁹⁶APBK, sygn. XXVI-1, s. 451.

⁶³⁹⁷Ibidem, s. 451.

⁶³⁹⁸APBK, sygn. W-7, s. 999-1000.

⁶³⁹⁹APBK, sygn. XXVI-1, s. 451.

⁶⁴⁰⁰APBK, sygn. S-po-1, s. 88.

⁶⁴⁰¹Ibidem.

⁶⁴⁰²Ibidem, s. 329.

⁶⁴⁰³Ibidem.

⁶⁴⁰⁴Ibidem, s. 330.

poświadczyli ciż sami⁶⁴⁰⁵. 16 IV 1751 r. złożył w now. pozn. prof. na ręce o. Jana Kapistrana Szysieckiego – def. gen., co poświadczył o. Józef Kazimierski – mistrz now.. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁶⁴⁰⁶. 31 VII 1758 r. w Warcie wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie uzyskał 45,5 pnk na 60 pnk możliwych. Był to średni wynik, chociaż wystarczający do objęcia katedry, jednak wielu jego konkurentów uzyskało wyniki lepsze i w konsekwencji pierwszeństwo do objęcia zwolnionych urzędów⁶⁴⁰⁷. W związku z tym w l. 1758-1759 lek. ret. w Świeciu⁶⁴⁰⁸, a dopiero w l. 1759-1764 lek. fil. w Łowiczu⁶⁴⁰⁹. Właśnie na stanowisku lek. fil. w Łowiczu wymienia go spis z 1762 r.⁶⁴¹⁰. W l. 1764-1765 kazn. zw. w Poznaniu⁶⁴¹¹. W l. 1765-1767 lek. teol. spek. w Warszawie⁶⁴¹². W l. 1767-1771 lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁴¹³. W r. 1771 powołany na lek. teol. spek. w Poznaniu⁶⁴¹⁴. Poza kap. został przeniesiony, spis z 1773 r. wymienia go jako lek. teol. i spek. w Warszawie⁶⁴¹⁵. W l. 1773-1776 ponownie lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁴¹⁶. Na kap. w 1776 r. w Skępem bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał 16 gł.⁶⁴¹⁷, a II skr. 6 gł.⁶⁴¹⁸, a w III skr. 3 gł.⁶⁴¹⁹. W l. 1776-1777 gw. w Grodzisku⁶⁴²⁰. Na kap. w 1779 r. w Grodzisku bez powodzenia wziął udział w wyb. na kust. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁶⁴²¹. Przynajmniej od 1786 r. jako *LJ* zasiadł w def. prow.⁶⁴²². Od 1783 r. związany z klaszt. w Łowiczu, gdzie był bibliotekarzem i prefektem studium zak.⁶⁴²³. W 1806 r. przybył do Czerniakowa, przywożąc ze sobą ze

---

⁶⁴⁰⁵Ibidem.

⁶⁴⁰⁶Ibidem, s. 217.

⁶⁴⁰⁷APBK, sygn. W-7, s. 749.

⁶⁴⁰⁸Ibidem, s. 756.

⁶⁴⁰⁹Ibidem, s. 769, 791, 807.

⁶⁴¹⁰APBK, sygn. W-10, s. 392.

⁶⁴¹¹APBK, sygn. W-7, s. 832.

⁶⁴¹²Ibidem, s. 852.

⁶⁴¹³Ibidem, s. 891, 914, 943.

⁶⁴¹⁴Ibidem, s. 958.

⁶⁴¹⁵ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 42v.

⁶⁴¹⁶Ibidem, s. 977, 996.

⁶⁴¹⁷Ibidem, s. 1011.

⁶⁴¹⁸Ibidem, s. 1012.

⁶⁴¹⁹Ibidem.

⁶⁴²⁰Ibidem, s. 1013.

⁶⁴²¹Ibidem, s. 1046.

⁶⁴²²Ibidem, s. 1171.

⁶⁴²³T. Kozłowski, A. Sitnik, *Bernardyni łowiccy. Historia klasztoru i kościoła św. Bartłomieja Apostoła w Łowiczu (1469-1806)*, Kalwaria Zebrzydowska 2015, s. 82-83; K. Grudziński, A. Sitnik, *Bernardyni czerniakowscy...*, s. 189.

skasowanego klaszt. łowickiego liczne książki i obrazy⁶⁴²⁴. Zm. 29 XII 1819 r. w Czerniakowie w w. 90 l.⁶⁴²⁵. W 1774 r. obdarzony tyt. *ARP*⁶⁴²⁶. 9 X 1774 r. roku generał zak. Paschalis à Varisio nadał mu tyt. *LJ*⁶⁴²⁷. Położył ogromne zasługi jako archiwista, zbierając w dwa tomy liczne dokumentu z epoki – jeden jest poświęcony jego osobie⁶⁴²⁸, a drugi klaszt. łowickiemu⁶⁴²⁹. Na polu prawniczym wykazał się, zbierając w tom edykty i cyrkularze króla pruskiego Fryderyka Wilhelma III⁶⁴³⁰. Jako autor natomiast wniósł swój wkład, przygotowując dwa teksty – ascetyczny pt. *Octidwana Spiritualia* oraz filozoficzny pt. *Philosophia Universalis in Studia Colisiensi scripta*⁶⁴³¹. Realizował m. kar. nauk.

Jan Kapistran Brzozowski – 1768-1771

Ur. się w 1733 lub 1734 r. Jego rodzice to Andrzej i Helena Brzozowscy – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Michał. Przyjął bierzm. przed wstąpieniem do klaszt. Pochodził z Kórnika⁶⁴³². Habit przyjął 10 V 1750 r. w now. pozn. z rąk o. Ludwika Dzięmbińskiego – gw. i kust. pozno. W zak. przyjął imię Jan Kapistran. Miał wówczas 16 l. i wykształcenie na poziomie ret. Przybył w stroju obywatelskim⁶⁴³³. 6 VIII 1750 r. na I wot. otrzymał 21 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozno. Ludwik Dzięmbiński oraz def. gen. Jan Kapistran Szysiecki⁶⁴³⁴. 14 XI 1750 r. na II

---

⁶⁴²⁴K. Grudziński, A. Sitnik, *Bernardyni czerniakowscy...*, s. 188.

⁶⁴²⁵APBK, sygn. BKOL-2, s. 743.

⁶⁴²⁶APBK, sygn. W-7, s. 1000.

⁶⁴²⁷K. Grudziński, A. Sitnik, *Bernardyni czerniakowscy...*, s. 189.

⁶⁴²⁸Tom nosi nazwę *Archivum zawierające w sobie Listy pisane od różnych korespondentów zebrane Świątemu Janowi Nepomucenowi Wielkiemu sławy ludzkiej obrońcy dożnanemu patronowi z obowiązku wdzięczności poświęcone od Xiędza Rafała Morowicza Bernardyna roku 1783* i znajduje się w Archiwum Archidiecezjalnym w Warszawie pod sygnaturą 460.

⁶⁴²⁹Tom nosi nazwę *Protokół papierów Interesownych należących do konwentu Łowickiego OO. Bernardynów porządkiem ułożonych zebrany i dla potomności zostawiony od Ojca Rafała Morowicza Bernardyna* i znajduje się obecnie w Archiwum Archidiecezjalnym w Warszawie pod sygnaturą 461.

⁶⁴³⁰Tom nosi nazwę *Najjaśniejszego Fryderyka Wilhelma II Króla Pruskiego Edykta i Cyrkularze w jeden tom zebrane od O. Rafała Morowicza Bernardyna* i znajduje się obecnie w Archiwum Archidiecezjalnym w Warszawie pod sygnaturą 22.

⁶⁴³¹K. Grudziński, A. Sitnik, *Bernardyni czerniakowscy...*, s. 189. Dzieła znajdować się miały w bibliotece czerniakowskiej.

⁶⁴³²APBK, sygn. S-po-1, s. 89.

⁶⁴³³Ibidem.

⁶⁴³⁴Ibidem, s. 329.

wot. otrzymał 24 gł. za, przy 4 gł. przeciw, co poświadczyli ciż sami⁶⁴³⁵. 17 II 1751 r. na III wot. otrzymał 23 gł. za, przy 4 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Ludwik Dzięmbiński oraz lek. teol. spek. Augustyn Idzikowski⁶⁴³⁶. 9 V 1751 r. na IV wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Ludwik Dzięmbiński oraz def. gen. Jan Kapistran Szysiecki⁶⁴³⁷. Prof. złożył 10 V 1751 r. w now. pozn. na ręce o. Ludwika Dzięmbińskiego – gw. i kust. pozn., co poświadczył o. Józef Kazimierski – mistrz now.⁶⁴³⁸. Potwierdził to własnoręcznym podpisem⁶⁴³⁹. 31 VII 1758 r. w Warcie wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie uzyskał 60 pnk na 60 pnk możliwych. Był to świetny wynik zapewniający możliwość objęcia katedry⁶⁴⁴⁰. W l. 1758-1761 lek, fil, w Kaliszu⁶⁴⁴¹. Wówczas przygotował swój traktat fil, dotyczący metafizyki oraz pierwsze kazanie pogrzebowe⁶⁴⁴². 18 VIII 1761 r. w Kaliszu wziął ponownie udział w konk. na lek. teol. spek., gdzie otrzymał 60 pnk na 60 możliwych. Był to świetny wynik zapewniający możliwość objęcia katedry⁶⁴⁴³. W l. 1761-1764 lek. teol. spek. w Warszawie⁶⁴⁴⁴. Spis z 1762 r. umieszcza go właśnie na tym stanowisku⁶⁴⁴⁵. W l. 1764-1768 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶⁴⁴⁶. W l. 1768-1771 lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁴⁴⁷. Na kap. w 1770 r. w Grodzisku Wielkopolskim bez powodzenia kandydował na def. akt. – w I skr. otrzymał 9 gł.⁶⁴⁴⁸. W 1771 r. obdarzony przez generała zak. tyt. *LJ*, co zapewniło mu dożywotnie członkostwo w def.⁶⁴⁴⁹. Spis z 1773 r. wymienia go jako lek. jub. oraz dyr. studium fil. zamieszkałego w klaszt. w Bydgoszczy⁶⁴⁵⁰. Wówczas wydał swoje drugie kazanie pogrzebowe⁶⁴⁵¹. Na kap. w 1776 r. w Skępem znów przegrał wyb. do def. – w I skr. otrzymał 6

---

⁶⁴³⁵ Ibidem.

⁶⁴³⁶ Ibidem, s. 330.

⁶⁴³⁷ Ibidem.

⁶⁴³⁸ Ibidem, s. 217.

⁶⁴³⁹ Ibidem.

⁶⁴⁴⁰ APBK, sygn. W-7, s. 749.

⁶⁴⁴¹ Ibidem, s. 755, 769.

⁶⁴⁴² Zobacz niżej.

⁶⁴⁴³ APBK, sygn. W-7, s. 782.

⁶⁴⁴⁴ Ibidem, s. 791, 807.

⁶⁴⁴⁵ APBK, sygn. W-10, s. 390.

⁶⁴⁴⁶ APBK, sygn. W-7, s. 830, 852, 891.

⁶⁴⁴⁷ Ibidem, s. 914, 943.

⁶⁴⁴⁸ Ibidem, s. 939.

⁶⁴⁴⁹ Ibidem, s. 961.

⁶⁴⁵⁰ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 33v.

⁶⁴⁵¹ Zobacz niżej.

gł.⁶⁴⁵², a w II tylko 1 gł.⁶⁴⁵³. Na tejsze kap. z 1776 r. został jednak powołany na gw. w Bydgoszczy – urząd sprawował do r. 1779⁶⁴⁵⁴. W r. 1771 ponownie powołany na lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁴⁵⁵. Na kap. w 1779 r. w Grodzisku Wielkopolskim bez powodzenia kandydował na kust. prow. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁶⁴⁵⁶, za to z sukcesem wziął udział w wyb. na def. akt. – 25 gł. poparcia zapewniło mu mandat def. na l. 1779-1782⁶⁴⁵⁷. Na kap. w 1785 r. w Łęczycy raz jeszcze spróbował swoich sił w wyb. na kust. – otrzymał 1 gł.⁶⁴⁵⁸. Spis z 1803 r. wymienia go jako członka def. zamieszkałego w klaszt. w Poznaniu⁶⁴⁵⁹. Zm. 20 II 1807 r. w Poznaniu⁶⁴⁶⁰. Obdarzony godnością *LJ* i *PP*⁶⁴⁶¹. Realizował m. kar. nauk. Autor kazań pogrzebowych wydanych drukiem: *Kazanie po śmierci Celestyna Łubieńskiego szambelana królewskiego z 1759 r.* oraz *Kazanie na pogrzebie Wojciecha z Bnina Opalińskiego wojewody sieradzkiego z 1775 r.* Jest także autorem rękopiśmiennego traktatu filozoficznego *Meta honoraria cursui philosophico in coronam gloriae sita metaphysica in conventu Calissiensi constituta z 1760 r.*⁶⁴⁶².

Idzi Smukalski – 1770-1772

Ur. się w 1739 lub 1740 r.. Jego rodzice to Kazimierz i Marianna Smukalscy – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imiona Tymoteusz Paweł. Nie przyjął bierzm. przed wstąpieniem do zak. Pochodził z Nakła⁶⁴⁶³. 27 VIII 1757 r. przyjął w now. pozn. habit z rąk o. Idziego Kłabczyńskiego – lek. teol. spek. W zak. przyjął imię Idzi. Miał wówczas 17 l. i wykształcenie na poziomie klasy ret.⁶⁴⁶⁴. 16 XII 1757 r. na I wot. otrzymał komplet 17 gł. za, co poświadczili gw. i kust. pozn. Franciszek Święcicki oraz lek. teol. spek. Feliks Kreczman⁶⁴⁶⁵. 6 IV 1758 r. na III wot. otrzymał komplet 18 gł.

---

⁶⁴⁵² APBK, sygn. W-7, s. 1011.

⁶⁴⁵³ Ibidem, s. 1012.

⁶⁴⁵⁴ Ibidem, s. 1013, 1025.

⁶⁴⁵⁵ Ibidem, s. 958.

⁶⁴⁵⁶ Ibidem, s. 1046.

⁶⁴⁵⁷ Ibidem.

⁶⁴⁵⁸ Ibidem, s. 1138.

⁶⁴⁵⁹ Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 76r.

⁶⁴⁶⁰ APBK, sygn. XXVI-1, s. 89.

⁶⁴⁶¹ APBK, sygn. W-7, s. 961-962.

⁶⁴⁶² W. Murawiec, *Brzozowski Jan Kapistran*, [w:] *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, red. H. Wyczawski, Warszawa 1981, s. 74-75.

⁶⁴⁶³ APBK, sygn. S-po-1, s. 98.

⁶⁴⁶⁴ Ibidem.

⁶⁴⁶⁵ Ibidem, s. 343.

za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Franciszek Święcicki oraz kust. prow. Józef Gurski⁶⁴⁶⁶. 26 VIII 1758 r. na III wot. otrzymał komplet 10 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Franciszek Święcicki oraz lek. teol. spek. Edward Głowicz⁶⁴⁶⁷. 27 VIII 1758 r. złożył w now. ber. w Poznaniu profesję na ręce o. Szymona Czerlińskiego – lek. teol. spek., co poświadczyl o. Wenancjusz Sremowicz – mistrz now. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁶⁴⁶⁸. Spis z 1762 r. wymienia go jako studenta teol. spek.j w Poznaniu, miał już wówczas święcenia kapłańskie⁶⁴⁶⁹. W l. 1764-1765 lek. fil. w Kaliszu⁶⁴⁷⁰, a w l. 1765-1770 lek. fil. w Piotrkowie⁶⁴⁷¹. W 1768 r. wziął udział w konk. na lek. teol. spek., gdzie uzyskał 59 pnk na 60 możliwych⁶⁴⁷². Był to wysoki wynik, drugi w kolejności, zapewniający możliwość objęcia urzędu lek., gdy nadarzy się okazja⁶⁴⁷³. W l. 1770 i 1771 powoływany na lek, teol, spek, w Toruniu⁶⁴⁷⁴. Poza kap, w 1772 r,⁶⁴⁷⁵ przeniesiony do Poznania, spis z 1773 r, wymienia go jako lek, teol, spek,j w Poznaniu⁶⁴⁷⁶. W l, 1773-1776 lek, teol, spek, w Warszawie⁶⁴⁷⁷. W l, 1776-1777 lek, teol, mor, w Świeciu⁶⁴⁷⁸, a w l, 1777-1779 lek, teol, mor, w Kobylinie⁶⁴⁷⁹. Na kap. w 1779 r. w Grodzisku z powodzeniem wziął udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał 23 gł., co zapewniło mu mandat def. akt. na l. 1779-1782⁶⁴⁸⁰. W l. 1779-1782 równolegle lek. teol. spek. w Poznaniu⁶⁴⁸¹. Na kap. w 1782 r. w Kole bez powodzenia wziął najpierw udział w wyb. na prowin., gdzie uzyskał 16 gł.⁶⁴⁸², a następnie w wyb. na kust., gdzie uzyskał 1 gł.⁶⁴⁸³. W l. 1782-1785 gw. i kust. pozn.⁶⁴⁸⁴. Na kap. w 1785 r. w Łęczycy z powodzeniem

---

⁶⁴⁶⁶Ibidem, s. 344.

⁶⁴⁶⁷Ibidem, s. 345.

⁶⁴⁶⁸Ibidem, s. 224.

⁶⁴⁶⁹APBK, sygn. W-10, s. 364.

⁶⁴⁷⁰APBK, sygn. W-7, s. 831.

⁶⁴⁷¹Ibidem, s. 852, 892, 914.

⁶⁴⁷²Ibidem, s. 903.

⁶⁴⁷³Ibidem.

⁶⁴⁷⁴Ibidem, s. 943, 958.

⁶⁴⁷⁵WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 97v. W tym roku bowiem do Torunia zostało przysłanych 3 lektorów teologii spekulatywnej z Warszawy, co oznacza, że obecni w Toruniu lektorzy musieli zostać delegowani do innych klasztorów.

⁶⁴⁷⁶ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 28r.

⁶⁴⁷⁷Ibidem, s. 977, 996.

⁶⁴⁷⁸Ibidem, s. 1015.

⁶⁴⁷⁹Ibidem, s. 1027.

⁶⁴⁸⁰Ibidem, s. 1046.

⁶⁴⁸¹Ibidem, s. 1048, 1075.

⁶⁴⁸²Ibidem, s. 1095.

⁶⁴⁸³Ibidem, s. 1095.

⁶⁴⁸⁴Ibidem, s. 1097, 1116.

wziął udział w wyb. na prow. – uzyskanie 23 gł. zapewniło mu mandat prow. na l. 1785-1788⁶⁴⁸⁵. Na kap. w 1788 r. w Piotrkowie wybrany na kust. prow.⁶⁴⁸⁶ oraz prokuratora Ziemi Świętej⁶⁴⁸⁷. Kustoszem prow. był w l. 1788-1791. Z końcem 1795 r. za dyspensą z Rzymu porzucił zak. i został świeckim prezbiterem. Objął funkcję kanonika warsz. i proboszcza w Benicach koło Kobyłina⁶⁴⁸⁸. Zm. zapewne w 1803 r.⁶⁴⁸⁹. W 1788 r. posiadał już tyt. *ARP* oraz *LJ*⁶⁴⁹⁰. Jako były def. korzystał z godności *DiH*. Realizował m. kar. nauk. Był autorem wydanej drukiem w Poznaniu w 1782 i 1788 r. apologii wiary chrześcijańskiej pt. *Veritas christianae religionis e supremi existentis naturali ratione deducta*⁶⁴⁹¹.

Władysław Kaczyński – 1771-1772

Także lek. teol. spek. w Toruniu w l. 1764-1770 – patrz wyżej.

Cyriak Kanicki – 1771-1772

Także lek. teol. spek. w Toruniu w l. 1765-1767 – patrz wyżej

Archanioł Sztemborski – 1772-1773

Ur. w 1736 lub 1737 r., jego rodzice to Maciej i Katarzyna Sztemborscy – szlachcice. Na chrz. otrzymał imię Franciszek, na bierzm. Aleksander. 5 IX 1752 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk o. Franciszka Święcickiego – gw. i kust. pozn. W zak. przyjął imię Archanioł. Miał wówczas 15 l. i wykształcenie na poziomie klasy ret. i. Przybył w uczciwym stroju⁶⁴⁹². 7 I 1753 r. na I wot. otrzymał 22 głosy, przy 1 przeciw, co poświadczili gw. i kust. pozn. Franciszek Święcicki oraz def. gen. Jan

---

⁶⁴⁸⁵Ibidem, s. 1138.

⁶⁴⁸⁶*Kronika Bernardynów Bydgoskich...*, s. 235.

⁶⁴⁸⁷H. Wyczawski, *Smukalski Idzi*, [w:] *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich...*, s. 445. Kamil Kantak słusznie wskazuje, że stało się na kapitule w Piotrkowie, ale błędnie podaje jej datę jako rok 1785 – zob. K. Kantak, *Bernardyni polscy...*, s. 518. Faktycznie miała ona miejsce w 1788 roku (zob. np. *Kronika Bernardynów Bydgoskich...*, s. 235).

⁶⁴⁸⁸WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 119r. Kamil Kantak podaje, jakoby stało się to w 1788 roku – zob. K. Kantak, *Bernardyni polscy...*, s. 518. W świetle powyższego należy uznać za oczywistą pomyłkę Kantaka.

⁶⁴⁸⁹H. Wyczawski, *Idzi Smukalski...*, s. 445.

⁶⁴⁹⁰*Kronika Bernardynów Bydgoskich...*, s. 235.

⁶⁴⁹¹H. Wyczawski, *Idzi Smukalski...*, s. 445.

⁶⁴⁹²APBK, sygn. S-po-1, s. 92.

Kapistran Szysiecki⁶⁴⁹³. 7 V 1753 r. na II wot. otrzymał 18 gł. za, przy 5 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Franciszek Świącicki oraz lek. teol. spek. Feliks Nagraykowski⁶⁴⁹⁴. 8 X 1753 r. na III wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczyli wik. pozn. Bonawentura Jerzyński oraz lek. teol. spek. Florian Willant⁶⁴⁹⁵. 9 X 1753 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Floriana Willanta – let. teol. spek, co poświadczył o. Józef Kazimierski – mistrz now.⁶⁴⁹⁶. Poświadczył to własnoręcznym podpisem⁶⁴⁹⁷. Na kap. w 1761 r. w Kaliszu z powodzeniem wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie uzyskał komplet 60 pnk na 60 możliwych. Był to bardzo wysoki wynik, zapewniający możliwość objęcia urzędu lek. w pierwszej kolejności⁶⁴⁹⁸. W l. 1761-1764 lek. fil. w Kaliszu⁶⁴⁹⁹. Spis z 1762 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku⁶⁵⁰⁰. W l. 1764-1765 lek. fil. w Łowiczu⁶⁵⁰¹. W 1765 r. na kap. pośredniej w Łęczycy wziął udział w konk. na lek. teol. spek., gdzie uzyskał 59,5 pnk na 60 możliwych. Był to bardzo wysoki wynik, zapewniający możliwość objęcia urzędu lek. w pierwszej kolejności⁶⁵⁰². W l. 1765-1772 lek. teol. spek. w Warszawie⁶⁵⁰³. Na kap. w 1770 r. bez powodzenia wziął udział w wyb. do def., uzyskał 5 gł. w I skr., co nie przełożyło się na mandat⁶⁵⁰⁴. W 1772 r. bp pozn. i kanclerz Andrzej Młodziejewski nakazał prowin., aby Szteborski wraz z pozostałymi dwoma lek. warsz. opuścił jak najszybciej konwent warsz. i podległą mu diecezję. Przyczyny takiej decyzji nie zostały ber. wyjaśnione⁶⁵⁰⁵. Wydaje się, że w grę mogły wchodzić jakieś czynniki polityczne, np. związki z konfederatami barskimi. W związku z tym przybył on do Torunia w 1772 r. i tu został odnotowany jego pobyt przez spis z 1773 r.⁶⁵⁰⁶. Jego pobyt w Toruniu był krótki ze względu na to, że on i przybyli z nim lek. teol. uskarżali się na złe powietrze w klasztorze⁶⁵⁰⁷. Na kap. w 1773 r. wziął z powodzeniem udział w wyb. do def. –

---

⁶⁴⁹³Ibidem, s. 334.

⁶⁴⁹⁴Ibidem.

⁶⁴⁹⁵Ibidem, s. 335.

⁶⁴⁹⁶Ibidem, s. 219.

⁶⁴⁹⁷Ibidem, s. 168, 219.

⁶⁴⁹⁸Ibidem, s. 781-782.

⁶⁴⁹⁹APBK, sygn. W-7, s. 791, 807.

⁶⁵⁰⁰APBK, sygn. W-10, s. 370.

⁶⁵⁰¹Ibidem, s. 831.

⁶⁵⁰²Ibidem, s. 843-844.

⁶⁵⁰³Ibidem, s. 852, 891, 913, 943, 958.

⁶⁵⁰⁴Ibidem, s. 939.

⁶⁵⁰⁵WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 97v.

⁶⁵⁰⁶ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 44r.

⁶⁵⁰⁷WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 97v.

uzyskanie 40 gł. w I skr. zapewniło mu mandat def. akt. na l. 1773-1776⁶⁵⁰⁸. W l. 1773-1776 równocześnie lek. teol. spek. w Poznaniu⁶⁵⁰⁹. Na kongresie w 1775 r. w Warszawie wybrany kompletem 5 gł. na wik. prow. zastępującego zm. Prowin. Floriana Willanta do kap. w 1776 r.⁶⁵¹⁰. Przynajmniej od 1776 r. był lek. jub. z dożywotnim członkostwem w def. prow.⁶⁵¹¹. Na kap. w 1776 r. z powodzeniem wziął udział w wyborach na prow. – uzyskał w I skr. 40 gł. co zapewniło mu mandat prow. na l. 1776-1779⁶⁵¹². Na kap. w 1776 r. z powodzeniem wziął udział w wyb. na kust. prow. – w I skr. otrzymał 35 gł., co zapewniło mu mandat kust. na l. 1779-1782⁶⁵¹³. Jednocześnie w l. 1780-1781 gw. i kust. warsz.⁶⁵¹⁴. Zm. 21 XII 1781 r. w Warszawie na stanowisku gw. i kust.⁶⁵¹⁵. Posiadał tyt. *LJ*, *PP* i *DH*. Realizował m. kar. Nauk.

Marian Then⁶⁵¹⁶ – 1772-1773

Ur. w 1734 lub 1735 r., jego rodzice to Jan i Magdalena Teenowie – chłopci. Na chrz. otrzymał imię Jerzy, na bierzm. Prosper. Pochodził ze wsi Oberstrew w biskupstwie Würzburg. 25 III 1756 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk o. Feliksa Kreczmana – lekt. teol. spek. W zak. przyjął imię Marian. Miał wówczas 21 l. i wykształcenie na poziomie klasy teol.⁶⁵¹⁷. 22 VII 1756 r. na I wot. otrzymał 11 głosów za, przy 5 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Manswet Grabowski oraz lekt. teol. spek. Feliks Kreczman⁶⁵¹⁸. 27 X 1756 r. na II wot. otrzymał 16 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli mistrz now. Józef Kazimierski oraz lek. teol. spek. Feliks Kreczman⁶⁵¹⁹. 24 III 1757 r. na III wot. otrzymał kompletem 19 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Franciszek Święcicki oraz lekt. teol. spek. Feliks Kreczman⁶⁵²⁰. 25 III 1757 r. złożył prof. na ręce o. Feliksa

---

⁶⁵⁰⁸ APBK, sygn. W-7, s. 971-972.

⁶⁵⁰⁹ APBK, sygn. W-7, s. 976, 994.

⁶⁵¹⁰ APBK, sygn. W-7, s. 1003.

⁶⁵¹¹ APBK, sygn. W-7, s. 1011.

⁶⁵¹² Ibidem, s. 1011.

⁶⁵¹³ Ibidem, s. 1043.

⁶⁵¹⁴ Ibidem, s. 1074.

⁶⁵¹⁵ APBK, sygn. XXVI-1, s. 697.

⁶⁵¹⁶ W źródłach jako Marianus Then, Marianus Theen, Marianus Teen, Marianus Ten oraz Marianus Tenn. W księdze nowicjatu poznańskiego podpisał się jako Marianus Then – APBK, sygn. S-po-1, s. 169, 222.

⁶⁵¹⁷ APBK, sygn. S-po-1, s. 97.

⁶⁵¹⁸ Ibidem, s. 340.

⁶⁵¹⁹ Ibidem, s. 341.

⁶⁵²⁰ Ibidem, s. 342.

Kreczmana – lekt. teol. spek., co poświadczył o. Józef Kazimierski – mistrz now.⁶⁵²¹ Potwierdził to własnoręcznym podpisem⁶⁵²². Spis z 1762 r. wymienia go jako stud. teol. spek. w Warszawie, miał już wówczas święcenia prezbiteratu⁶⁵²³. W l. 1764-1770 lek. fil. w Kaliszu⁶⁵²⁴. W l. 1770-1772 lek. teol. spek. w Warszawie⁶⁵²⁵. Już jako lek. wziął udział w konk. na lek. teol. spek. na kap. w 1771 r., gdzie uzyskał 60 pnk na 60 pnk możliwych – był to najwyższy wynik gwarantujący funkcję lek.⁶⁵²⁶. W 1772 r. bp pozn. i kanclerz Andrzej Młodziejewski nakazał prowin., aby Then wraz z pozostałymi dwoma lek. Warsz. opuścił jak najszybciej konwent warsz. i podległą mu diecezję. Przyczyny takiej decyzji nie zostały ber. wyjaśnione⁶⁵²⁷. Wydaje się, że w grę mogły wchodzić jakieś czynniki polityczne, np. związki z konfederatami barskimi. W związku z tym przybył on do Torunia w 1772 r. i tu został odnotowany jego pobyt jako lekt. teol. spek. przez spis z 1773 r.⁶⁵²⁸. Jego pobyt w Toruniu był krótki ze względu na to, że on i przybyli z nim lek. teol. uskarżali się na złe powietrze w klasztorze⁶⁵²⁹. Na kap. w 1773 r. w Poznaniu bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał 3 gł., a w II skrut. 1 głos⁶⁵³⁰. W l. 1773-1776 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶⁵³¹, a w l. 1776-1780 lek. teol. spek. w Warszawie⁶⁵³². Na kap. w 1776 r. z powodzeniem wziął udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał 24 gł. co zapewniło mu mandat def. akt. na l. 1776-1779⁶⁵³³. Przynajmniej od 1780 r. posiadał jubi. zapewniającą mu dożywotnie członkostwo w def. Prow.⁶⁵³⁴. W l. 1780-1782 kazn. zw. niem. oraz prof. greki i hebrajskiego i tłumacz Pisma Świętego w Warszawie⁶⁵³⁵. W l. 1782-1783 kazn. zw. niem. w Warszawie⁶⁵³⁶. Zm. 28 X 1791 r. w

---

⁶⁵²¹Ibidem, s. 222.

⁶⁵²²Ibidem, s. 169, 222.

⁶⁵²³APBK, sygn. W-10, s. 390.

⁶⁵²⁴APBK, sygn. W-7, s. 831, 852, 892, 914.

⁶⁵²⁵Ibidem, s. 943, 958.

⁶⁵²⁶Ibidem, s. 955.

⁶⁵²⁷WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 97v.

⁶⁵²⁸ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 44r.

⁶⁵²⁹WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 97v.

⁶⁵³⁰APBK, sygn. W-7, s. 971.

⁶⁵³¹Ibidem, s. 976, 994.

⁶⁵³²Ibidem, s. 1015, 1027, 1045.

⁶⁵³³Ibidem, s. 1011-1012

⁶⁵³⁴Ibidem, s. 1077.

⁶⁵³⁵Ibidem, s. 1077.

⁶⁵³⁶Ibidem, s. 1101.

Warszawie⁶⁵³⁷. Przynajmniej od 1780 r. *LJ* i *PP*⁶⁵³⁸. Jako był def. korzystał z tyt. *DH*. **Mieszany nk typ kariery.**

Andrzej Lankiewicz – 1772-1773

Nie znamy jego pochodzenia. 31 I 1756 r. przyjął w Skępem habit, a 31 I 1757 r. złożył prof. w Skępem⁶⁵³⁹. Spis z 1762 r. wymienia go jako stud. teol. spek. w Poznaniu, miał już wówczas święcenia prezbiteratu⁶⁵⁴⁰. W l. 1764-1768 lek. fil. w Łowiczu⁶⁵⁴¹. W l. 1768-1772 lek. teol. spek. w Warszawie⁶⁵⁴². Na kap. w 1770 r. bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁶⁵⁴³. W 1772 r. bp pozn. i kanclerz Andrzej Młodziejewski nakazał prow., aby Lankiewicz wraz z pozostałymi dwoma lek. warsz. opuścił jak najszybciej konwent warsz. i podległą mu diecezję. Przyczyny takiej decyzji nie zostały ber. wyjaśnione⁶⁵⁴⁴. Wydaje się, że w grę mogły wchodzić jakieś czynniki polityczne, np. związki z konfederatami barskimi. W związku z tym przybył on do Torunia w 1772 r. i tu został odnotowany jego pobyt jako lek. teol. spek. przez spis z 1773 r.⁶⁵⁴⁵. Jego pobyt w Toruniu był krótki ze względu na to, że on i przybyli z nim lek. teol. uskarżali się na złe powietrze w klaszt.⁶⁵⁴⁶. Na kap. w 1773 r. w Poznaniu bez powodzenia wziął udział w wyb. do def. – w I skr. otrzymał 3 gł.⁶⁵⁴⁷. W l. 1773-1776 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶⁵⁴⁸. Na kap. w 1776 r. w I skr. otrzymał 38 gł., co zapewniło mu mandat def. akt. na l. 1776-1779⁶⁵⁴⁹. W l. 1776-1779 lek. teol. spek. w Warszawie⁶⁵⁵⁰. Przynajmniej od 1779 r. posiadał jub. zapewniającą mu dożywotnie członkostwo w def. prow.i⁶⁵⁵¹. Na kap. w 1779 r. z powodzeniem wziął udział w wyb. na prow. –

---

⁶⁵³⁷ APBK, sygn. XXVI-1, s. 589.

⁶⁵³⁸ APBK, sygn. W-7, s. 1077.

⁶⁵³⁹ APBK, sygn. W-8, s. 639.

⁶⁵⁴⁰ APBK, sygn. W-10, s. 364.

⁶⁵⁴¹ APBK, sygn. W-7, s. 831, 852, 892.

⁶⁵⁴² Ibidem, s. 913, 943, 958.

⁶⁵⁴³ Ibidem, s. 939.

⁶⁵⁴⁴ WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 97v.

⁶⁵⁴⁵ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 44r.

⁶⁵⁴⁶ WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 97v.

⁶⁵⁴⁷ APBK, sygn. W-7, s. 971.

⁶⁵⁴⁸ Ibidem, s. 976, 994.

⁶⁵⁴⁹ Ibidem, s. 1011-1012.

⁶⁵⁵⁰ Ibidem, s. 1015, 1027.

⁶⁵⁵¹ Ibidem, s. 1046.

otrzymał 31 gł., co zapewniło mu mandat prow. na l. 1779-1782⁶⁵⁵². Na kap. w 1782 r. z powodzeniem wziął udział w wyb. na kust. prow. – otrzymał 36 gł., co zapewniło mu mandat prow. na l. 1782-1785⁶⁵⁵³. W l. 1782-1787 gw. i kust. warsz.i⁶⁵⁵⁴. Był także kust. i def. gen.⁶⁵⁵⁵. Zm. 4 III 1787 r. w Warszawie⁶⁵⁵⁶. Przynajmniej od 1779 posiadał tyt. *JL* i *PP*⁶⁵⁵⁷. Jako były def. miał też tyt. *DH*. Był autorem apologii wiary chrześcijańskiej⁶⁵⁵⁸. Zaliczany do polskich pisarzy kontroświecenia⁶⁵⁵⁹. Realizował m. kar. nauk.

Anzelm Kielbaszewicz – 1773-1774

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne przyjął habit w now.skępskim pomiędzy 1749 a 1752 r., skoro zachowane w pełni akta innych now. o nim nie wspominają. 31 VII 1758 r. w Warcie wziął udział w konk.na lek. fil., gdzie uzyskał 53 pnk na 60 pnk możliwych. Był to dobry wynik zapewniający możliwość objęcia katedry⁶⁵⁶⁰. W l. 1758-1759 lek. fil.w Łowiczu⁶⁵⁶¹, a w l. 1759-1761 lek. fil. w Kaliszu⁶⁵⁶². Na tym właśnie stanowisku wymienia go spis z 1762 r.⁶⁵⁶³. W l. 1764-1773 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶⁵⁶⁴. Na kap. w 1770 r. w Grodzisku Wielkopolskim bez powodzenia wziął udział w wyb. na def. akt. – w I skr. otrzymał 9 gł.⁶⁵⁶⁵. Spis z 1773 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku⁶⁵⁶⁶. W 1773 r. kap. w Poznaniu zawnioskowała o nadanie mu tyt. *LJ*⁶⁵⁶⁷. Na tejże kap. bez powodzenia wziął udział w wyb. na def. akt. – w I skr. otrzymał 8 gł., a II

---

⁶⁵⁵²Ibidem, s. 1046.

⁶⁵⁵³Ibidem, s. 1095.

⁶⁵⁵⁴Ibidem, s. 1098, 1116, 1143, 1163.

⁶⁵⁵⁵APBK, sygn. XXVI-1, s. 115.

⁶⁵⁵⁶APBK, sygn. XXVI-1, s. 115.

⁶⁵⁵⁷APBK, sygn. W-7, s. 1046.

⁶⁵⁵⁸A. Lankiewicz, *Religia w Uporze Albo Rozmowy Dwoch Filozofów, Rzetelnickiego Y Omylnickiego : O rzeczach w Sprawie Religii pod Swiatło rozumu podpadaiących, a od modnicy Swiato = Mędrcom Filozofii pod wątpliwość wziętych*, Poznań 1776.

⁶⁵⁵⁹M. Deszczyńska, *Pisarze polskiego kontroświecenia. Portret zbiorowy*, "Wiek Oświecenia", t. 39: 2023, s. 82.

⁶⁵⁶⁰APBK, sygn. W-7, s. 749.

⁶⁵⁶¹Ibidem, s. 755.

⁶⁵⁶²Ibidem, s. 769, 791, 807.

⁶⁵⁶³APBK, sygn. W-10, s. 370.

⁶⁵⁶⁴APBK, sygn. W-7, s. 830, 852, 891, 913, 942, 958.

⁶⁵⁶⁵Ibidem, s. 939.

⁶⁵⁶⁶ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 28r.

⁶⁵⁶⁷APBK, sygn. W-7, s. 984.

skr. 5 gł.⁶⁵⁶⁸. W l. 1773-1774 le. teol. spek. w Toruniu⁶⁵⁶⁹. Przynajmniej od 1774 r. posiadał już tyt. *LJ*⁶⁵⁷⁰, co zapewniło mu dożywotnie członkostwo w def. prow. W l. 1774-1776 gw. w Kazimierzu Biskupim⁶⁵⁷¹. Zm. 25 XI 1786 r. w Kościanie⁶⁵⁷². W 1773 r. kap. zawnioskowała o nadanie mu tyt. *LJ*⁶⁵⁷³. Przynajmniej od 1774 r. posiadał już tyt. *LJ*⁶⁵⁷⁴. Posiadał też tyt. *PP* i Notariusza Apostolskiego⁶⁵⁷⁵. Realizował m. kar. nauk.

Rafał Morowicz – 1773-1776

Także lek. teol. spek. w Toruniu w l. 1767-1771 – patrz wyżej.

Manswet Paprocki – 1773-1776

Ur. się w 1739 lub 1740 r. Jego rodzice to Wojciech i Marianna Paproccy – chłopci. Na chrz. otrzymał imię Franciszek. Nie przyjął bierzm. przed wstąpieniem do zak. Pochodził ze wsi Janków⁶⁵⁷⁶. 6 VII 1756 r. przyjął w now. pozn. habit z rąk o. Mansweta Grabowskiego – gw. i kust. pozn.. W zak. przyjął imię Manswet. Miał wówczas 16 l. i wykształcenie na poziomie klasy ret.⁶⁵⁷⁷. 6 X 1756 r. na I wot. otrzymał komplet 19 gł. za, co poświadczyli mistrz now. Józef Kazimierski oraz lek. teol. i spek. Feliks Kreczman⁶⁵⁷⁸. 25 II 1757 r. na II wot. otrzymał komplet 20 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Franciszek Święcicki oraz kust. prow. Józef Gurski⁶⁵⁷⁹. 5 VII 1757 r. na III wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczyli lek. teol. spek. Feliks Kreczman oraz wik. pozn. Rajmund Bergner⁶⁵⁸⁰. 6 VII 1757 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Feliksa Kreczmana – lek. teol. spek, co poświadczył o. Józef Kazimierski – mistrz now.⁶⁵⁸¹. Potwierdził to

---

⁶⁵⁶⁸Ibidem, s. 971-972.

⁶⁵⁶⁹Ibidem, s. 977.

⁶⁵⁷⁰Ibidem, s. 993.

⁶⁵⁷¹Ibidem.

⁶⁵⁷²APBK, sygn. XXVI-1, s. 645.

⁶⁵⁷³APBK, sygn. W-7, s. 984.

⁶⁵⁷⁴Ibidem, s. 993.

⁶⁵⁷⁵APBK, sygn. XXVI-1, s. 645.

⁶⁵⁷⁶APBK, sygn. S-po-1, s. 97.

⁶⁵⁷⁷Ibidem.

⁶⁵⁷⁸Ibidem, s. 341.

⁶⁵⁷⁹Ibidem, s. 342.

⁶⁵⁸⁰Ibidem.

⁶⁵⁸¹Ibidem, s. 223.

własnoręcznym podpisem⁶⁵⁸². Spis z 1762 r. wymienia go jako stud. Teol. spek. w Warszawie, miał już wówczas święcenia prez.⁶⁵⁸³. W l. 1764-1765 kazn. zw. w Kaliszu⁶⁵⁸⁴. 22 VIII 1765 r. w Łęczycy wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie uzyskał 57 pnk na 60 pnk możliwych. Był to świetny wynik zapewniający możliwość objęcia katedry⁶⁵⁸⁵. W l. 1765-1767 lek. fil. w Kaliszu⁶⁵⁸⁶, a w l. 1767-1770 lek. fil. w Piotrkowie Trybunalskim⁶⁵⁸⁷. 6 X 1771 r. w Bydgoszczy wziął udział w konk. na lek. teol. spek, gdzie uzyskał 54 pnk na 60 możliwych. Był to dobry wynik zapewniający możliwość objęcia katedry⁶⁵⁸⁸. W l. 1771-1773 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶⁵⁸⁹. Właśnie na tym stanowisku wymienia go spis z 1773 r.⁶⁵⁹⁰. W l. 1773-1776 lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁵⁹¹. W l. 1776-1779 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶⁵⁹². Na kap. w 1779 r. bez powodzenia wziął udział w wyb. na def. akt. – w I skr. otrzymał 6 gł.⁶⁵⁹³. W l. 1779-1780 ponownie lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁵⁹⁴. W 1780 r. kap. zawnioskowała o nadanie mu tyt. *LJ*⁶⁵⁹⁵. W l. 1780-1782 lek. teol. spek. w Warszawie⁶⁵⁹⁶. Przynajmniej od 1782 r. przysługiwał mu już tyt. *LJ*⁶⁵⁹⁷, co zapewniało mu dożywotnie członkostwo w def. prow. Na kap. w 1782 r. bez powodzenia wziął udział w wyb. na kust. prow. – w I skr. otrzymał 1 gł.⁶⁵⁹⁸ – oraz def. akt. – w I skr. otrzymał 14 gł., w II skr. 8 gł. i w III skr. 8 gł.⁶⁵⁹⁹. Pod koniec życia chronolog prow.⁶⁶⁰⁰. Zm. 7 V 1785 r. we Wschowie⁶⁶⁰¹. W 1780 r. kap.

---

⁶⁵⁸²Ibidem, s. 169, 223.

⁶⁵⁸³APBK, sygn. W-10, s. 390.

⁶⁵⁸⁴APBK, sygn. W-7, s. 833.

⁶⁵⁸⁵Ibidem, s. 843-844.

⁶⁵⁸⁶Ibidem, s. 852.

⁶⁵⁸⁷Ibidem, s. 892, 914.

⁶⁵⁸⁸Ibidem, s. 955.

⁶⁵⁸⁹Ibidem, s. 958.

⁶⁵⁹⁰ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 28r.

⁶⁵⁹¹APBK, sygn. W-7, s. 977, 994.

⁶⁵⁹²Ibidem, s. 1015, 1026.

⁶⁵⁹³Ibidem, s. 1046.

⁶⁵⁹⁴Ibidem, s. 1048.

⁶⁵⁹⁵Ibidem, s. 1080.

⁶⁵⁹⁶Ibidem, s. 1075.

⁶⁵⁹⁷Ibidem, s. 1095.

⁶⁵⁹⁸Ibidem.

⁶⁵⁹⁹Ibidem, s. 1095-1096.

⁶⁶⁰⁰APBK, sygn. XXVI-1, s. 243.

⁶⁶⁰¹Ibidem.

zawnioskowała o nadanie mu tyt. *LJ*⁶⁶⁰². Przynajmniej od 1782 r. przysługiwał mu już tyt. *LJ*⁶⁶⁰³. W 1783 r. po raz pierwszy jest poświadczony z tyt. *PP*⁶⁶⁰⁴. Realizował m. kar. nauk.

Jan Nepomucen Modlibowski – 1774-1776

Ur. się w 1740 lub 1741 r. Jego rodzice to Hieronim i Elżbieta Modlibowscy – szlachcice. Na chrz. otrzymał imię Jan od Krzyża. Nie przyjął bierzm. przed wstąpieniem do zak. Pochodził ze wsi Laskowicz⁶⁶⁰⁵. 9 VIII 1760 r. przyjął w now. pozn. habit z rąk o. Augustyna Ulatowskiego – kazn. zw. pozn. W zak. przyjął imię Jan Nepomucen. Miał wówczas 19 l. i wykształcenie na poziomie klasy ret.⁶⁶⁰⁶. 18 XII 1760 r. na I wot. otrzymał komplet 17 gł. za, co poświadczyli lek. teol. spek. Edward Głowicz oraz wik. pozn. Korneliusz Kruszewski⁶⁶⁰⁷. 23 IV 1761 r. na II wot. otrzymał komplet 17 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Jan Nepomucen Jordan oraz lek. teol. spek. Edward Głowicz⁶⁶⁰⁸. Na nieznaną z daty III wot. otrzymał komplet 18 gł. za, co poświadczyli ciż sami⁶⁶⁰⁹. 9 VIII 1761 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Augustyna Ulatowskiego – kazn. zw. pozn., co poświadczył o. Felicissimus Kiper – mistrz now.⁶⁶¹⁰. Potwierdził to własnoręcznym podpisem⁶⁶¹¹. Spis z 1762 r. wymienia go jako stud. Fil. w Kaliszu, nie miał jeszcze wówczas święceń przez.⁶⁶¹². 21 VIII 1767 r. w Warcie wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie otrzymał 54,5 punk na 60 punk możliwych. Był to świetny wynik zapewniający możliwość objęcia katedry⁶⁶¹³. W l. 1767-1770 lek. fil. w Łowiczu⁶⁶¹⁴. 6 X 1771 r. w Bydgoszczy wziął udział w konk. na lek. teol. spek., gdzie uzyskał 52,5 punk na 60 możliwych. Był to dobry wynik zapewniający możliwość objęcia katedry⁶⁶¹⁵. W l. 1771-1773 lek. fil. w Piotrkowie Trybunalskim⁶⁶¹⁶. Właśnie na tym

---

⁶⁶⁰²APBK, sygn. W-7, s. 1080.

⁶⁶⁰³Ibidem, s. 1095.

⁶⁶⁰⁴Ibidem, s. 1125.

⁶⁶⁰⁵APBK, sygn. S-po-1, s. 101. Spis zakonników z 1803 roku podaje alternatywną miejscowość pochodzenia – Modlibogowo (*Wykaz personalny klasztorów diecezji poznańskiej z 1812 roku...*, s. 412).

⁶⁶⁰⁶APBK, sygn. S-po-1, s. 101.

⁶⁶⁰⁷Ibidem, s. 350.

⁶⁶⁰⁸Ibidem, s. 351.

⁶⁶⁰⁹Ibidem, s. 352.

⁶⁶¹⁰Ibidem, s. 227.

⁶⁶¹¹Ibidem, s. 170, 227.

⁶⁶¹²APBK, sygn. W-10, s. 371.

⁶⁶¹³APBK, sygn. W-7, s. 867-868.

⁶⁶¹⁴Ibidem, s. 892, 914.

⁶⁶¹⁵Ibidem, s. 955.

⁶⁶¹⁶Ibidem, s. 958.

stanowisku wymienia go spis z 1773 r.⁶⁶¹⁷. W l. 1773-1774 lek. teol. mor. w Poznaniu⁶⁶¹⁸. 25 VIII 1774 r. w Kazimierzu Biskupim wziął udział ponownie w konk. na lek. teol. spek., gdzie otrzymał 60 pnk na 60 możliwych. Był to świetny wynik zapewniający możliwość objęcia katedry w pierwszej kolejności⁶⁶¹⁹. W l. 1774-1776 lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁶²⁰, a w l. 1776-1785 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶⁶²¹. Na kap. w 1782 r. w Kole z powodzeniem wziął udział w wyborach na def. akt. – w I skr. otrzymał 32 gł., co zapewniło mu mandat def. na l. 1782-1785⁶⁶²². W 1783 roku kapituła zawnioskowała o nadanie mu tytułu *Lector Jubilandus*⁶⁶²³. Przynajmniej od 1785 r. korzystał już z tego tyt. oraz tyt. *PaP*⁶⁶²⁴, dzięki czemu miał prawo do dożywotniego zasiadania w def. prow. Na kap. w 1785 r. w Łęczycy bez powodzenia wziął udział w wyb. na prowin. – w I skr. otrzymał 7 gł.⁶⁶²⁵. W l. 1785-1788 gw. we Wschowie⁶⁶²⁶. Na kap. w 1791 r. w Kazimierzu Biskupim z powodzeniem wziął udział w wyb. na prowin., co zapewniło mu mandat prowin. na l. 1791-1794⁶⁶²⁷. Na kap. w 1803 r. w Piotrkowie Trybunalskim po raz drugi z powodzeniem wziął udział w wyb. na prowin., co zapewniło mu mandat prowin. na l. 1803-1806⁶⁶²⁸. Spis zak. prow. z 1803 r. wymienia go jako prowin.⁶⁶²⁹. Spis zak. diecezji pozn. z 1812 r. wymienia go jako gw. w Koźminie⁶⁶³⁰. Pod koniec życia dalej gw. w Koźminie⁶⁶³¹. Był też delegatem gen.⁶⁶³². Zm. 10 IV 1815 r. w Koźminie na stanowisku gw.⁶⁶³³. W 1783 r. kap. zawnioskowała o nadanie mu tyt. *LJ*⁶⁶³⁴. Przynajmniej od 1785 r. korzystał już z tego tyt. oraz tyt. *PP*⁶⁶³⁵. Realizował m. kar. nauk.

---

⁶⁶¹⁷ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 51r.

⁶⁶¹⁸APBK, sygn. W-7, s. 977.

⁶⁶¹⁹Ibidem, s. 991.

⁶⁶²⁰Ibidem, s. 994.

⁶⁶²¹Ibidem, s. 1015, 1026, 1048, 1075, 1099, 1118.

⁶⁶²²Ibidem, s. 1095-1096.

⁶⁶²³APBK, sygn. W-7, s. 1124.

⁶⁶²⁴Ibidem, s. 1152.

⁶⁶²⁵Ibidem, s. 1138.

⁶⁶²⁶Ibidem, s. 1141, 1162.

⁶⁶²⁷Kronika Bernardynów Bydgoskich..., s. 236.

⁶⁶²⁸Ibidem, s. 243.

⁶⁶²⁹Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 76r.

⁶⁶³⁰*Wykaz personalny klasztorów diecezji poznańskiej z 1812 roku...*, s. 412.

⁶⁶³¹APBK, sygn. XXVI-1, s. 189.

⁶⁶³²Ibidem.

⁶⁶³³APBK, sygn. XXVI-1, s. 189.

⁶⁶³⁴APBK, sygn. W-7, s. 1124.

⁶⁶³⁵Ibidem, s. 1152.

Manswet Paprocki – 1779-1780

Także lek. teol. spek. w Toruniu w l. 1773-1776 – patrz wyżej.

Piotr Fug⁶⁶³⁶ – 1779-1785

Jego rodzice to Ignacy i Elżbieta Fugowie – chłopci. Na chrz. otrzymał imię Józef, a na bierzm. Ignacy. Pochodził ze wsi Cantopen⁶⁶³⁷. 19 X 1762 r. przyjął w now. warsz. habit z rąk o. Mateusza Szteborskiego – lek. teol. spek. W zak. przyjął imię Piotr z Alkantary. Przybył w uczciwym stroju⁶⁶³⁸. 5 III 1763 r. na I wot. otrzymał 19 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli lek. teol. spek. Edward Głowicz, lek. teol. spek. Mateusz Szteborski i wik. warsz. Augustyn Kaiński⁶⁶³⁹. 23 VI 1763 r. na II wot. otrzymał 21 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli lek. teol. spek. Edward Głowicz, lek. teol. spek. Jan Kapistran Brzozowski i wik. warsz. Augustyn Kaiński⁶⁶⁴⁰. 18 X 1763 r. na III wot. otrzymał komplet 24 gł. za, co poświadczyli lek. teol. spek. Edward Głowicz, lek. teol. spek. Mateusz Szteborski i wik. warsz. Augustyn Kaiński⁶⁶⁴¹. 19 X 1763 r. złożył w now. warsz. prof. na ręce o. Mateusza Szteborskiego – lek. teol. spek., co poświadczył o. Wiktor Fieberg – mistrz now.⁶⁶⁴². Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁶⁶⁴³. W l. 1770-1771 lek. fil. w Łowiczu⁶⁶⁴⁴, a w l. 1771-1773 lek. fil. w Bydgoszczy⁶⁶⁴⁵. Właśnie na tym stanowisku wymienia go spis z 1773 r.⁶⁶⁴⁶. W l. 1773-1774 lek. fil. w Piotrkowie Trybunalskim⁶⁶⁴⁷. W 1774 r. wziął udział w konk. na lek. teol. spek., gdzie uzyskał 60 pnk na 60 możliwych⁶⁶⁴⁸. Był

---

⁶⁶³⁶W źródłach jako Petrus Fuhug, Petrus Fuug, Petrus Fug, Petrus Fuhg. W księdze nowicjatu podpisał się jako Petrus de Alcantara Fug (AAW, sygn. 688, s. 387), ale już pod protokołami podpisywał się jako Petrus Fuhug (zob. APBK, sygn. W-7, s. 1152, 1171).

⁶⁶³⁷AAW, sygn. 688, s. 45.

⁶⁶³⁸Ibidem.

⁶⁶³⁹Ibidem, s. 273.

⁶⁶⁴⁰Ibidem, s. 272.

⁶⁶⁴¹Ibidem.

⁶⁶⁴²Ibidem, s. 160.

⁶⁶⁴³Ibidem, s. 387.

⁶⁶⁴⁴APBK, sygn. W-7, s. 943.

⁶⁶⁴⁵Ibidem, s. 958.

⁶⁶⁴⁶ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 34r.

⁶⁶⁴⁷APBK, sygn. W-7, s. 977.

⁶⁶⁴⁸Ibidem, s. 991.

to świetny wynik, zapewniający możliwość objęcia urzędu lek. teol. spek., trzeba nadmienić jednak, że taki sam wynik uzyskało 4 innych zak., więc wynik oznaczał potencjalnie długie oczekiwanie⁶⁶⁴⁹. W l. 1774-1776 lek. teol. mor. w Warszawie⁶⁶⁵⁰, w l. 1776-1777 lek. teol. mor. w Piotrkowie⁶⁶⁵¹, a w l. 1777-1779 lek. teol. mor. w Świeciu⁶⁶⁵². W l. 1779-1785 lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁶⁵³. Na kap. w 1785 r. w Łęczycy wziął udział w wyb. na def. – w I skr. otrzymał 39 gł.⁶⁶⁵⁴, co zapewniło mu mandat def. akt. na l. 1785-1788. W l. 1785-1788 równoległe z mandatem def. lek. teol. spek. w Poznaniu⁶⁶⁵⁵. Zm. 9 V 1789 r. w Poznaniu⁶⁶⁵⁶. Przynajmniej od 1786 r. posiadał tyt. *LJ*⁶⁶⁵⁷. Nekrolog podaje, że korzystał także ze związanego zwykle z jub. Tyt. *PP*⁶⁶⁵⁸. Jako były def. korzystał z godności *DH*. Realizował m. kar. nauk.

Marian Koniczewski – 1779-1782

Brakuje adnotacji o przyjęciu przezeń habitu w now. warsz. 20 XII 1763 r. na I wot. otrzymał 22 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczili lek. teol. spek. Mateusz Szteborski, lek. teol. spek. Jan Kapistran Brzozowski oraz wik. warsz. Augustyn Kaiński⁶⁶⁵⁹. 18 V 1764 r. na II wot. otrzymał komplet 20 gł. za, co poświadczili lek. jub. Edward Głowicz, lek. teol. spek. Mateusz Szteborski oraz wik. warsz. Augustyn Kaiński⁶⁶⁶⁰. 17 VIII 1764 r. na III wot. otrzymał 21 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczili lek. teol. spek. Mateusz Szteborski, mistrz now. Apolinary Rynkiewicz oraz wik. warsz. Augustyn Kaiński⁶⁶⁶¹. 18 VIII 1764 r. złożył w now. warsz. prof. na ręce o. Mateusza Szteborskiego – lek. teol. spek., co poświadczyl o. Apolinary Rynkiewicz – mistrz now.⁶⁶⁶². Potwierdził to własnoręcznym podpisem⁶⁶⁶³. 24 VII 1770 r. w Grodzisku Wielkopolskim wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie otrzymał 48 pnk na 60 możliwych. Był to średni wynik,

---

⁶⁶⁴⁹Ibidem.

⁶⁶⁵⁰Ibidem, s. 996.

⁶⁶⁵¹Ibidem, s. 1015.

⁶⁶⁵²Ibidem, s. 1027.

⁶⁶⁵³Ibidem, s. 1048, 1075, 1099, 1118.

⁶⁶⁵⁴Ibidem, s. 1139.

⁶⁶⁵⁵Ibidem, s. 1143, 1164.

⁶⁶⁵⁶APBK, sygn. XXVI-1, s. 247.

⁶⁶⁵⁷APBK, sygn. W-7, s. 1171.

⁶⁶⁵⁸APBK, sygn. XXVI-1, s. 247.

⁶⁶⁵⁹AAW, sygn. 688, s. 271.

⁶⁶⁶⁰Ibidem, s. 270.

⁶⁶⁶¹Ibidem, s. 269.

⁶⁶⁶²Ibidem, s. 161.

⁶⁶⁶³Ibidem, s. 387.

choć zapewnijający możliwość objęcia w katedry na samym końcu kolejki⁶⁶⁶⁴. W l. 1770-1771 kazn. niem. w Bydgoszczy⁶⁶⁶⁵, a w r. 1771 powołany na kazn. św. w Bydgoszczy⁶⁶⁶⁶. Wreszcie doczekał się zwolnienia katedry fil. Spis z 1773 r. wymienia go jako lek. fil. w Piotrkowie Trybunalskim⁶⁶⁶⁷. W l. 1773-1774 lek. fil. w Bydgoszczy⁶⁶⁶⁸, a w l. 1774-1776 lek. fil. w Łowiczu⁶⁶⁶⁹. Do Łowicza przeniesiony w 1774 r. wraz z całym studium bydgoskim⁶⁶⁷⁰. W l. 1776-1779 lek. ret. w Kole⁶⁶⁷¹. 16 VII 1779 r. w Grodzisku Wielkopolskim wziął udział w konk. na lek. teol. spek., gdzie otrzymał 53,5 nk na 60 możliwych. Był to dobry wynik, zapewniający możliwość objęcia katedry⁶⁶⁷². W l. 1779-1782 lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁶⁷³. W l. 1782-1783 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶⁶⁷⁴, a w l. 1783-1785 znów lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁶⁷⁵. W l. 1785-1786 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶⁶⁷⁶, a w l. 1786-1787 znów lek. teol. i spek. w Toruniu⁶⁶⁷⁷. Zm. 25 II 1787 r. jako lek. teol. w Toruniu⁶⁶⁷⁸. Obdarzony w 1776 r. tyt. *PG*⁶⁶⁷⁹. Realizował m. kar. nauk.

Antoni Górski – 1780-1782

Ur. się w 1739 lub 1740 r. Jego rodzice to Wojciech i Katarzyna Górscy – chłopci. Na chrz. otrzymał imię Jan od Krzyża, a na bierzm. Franciszek Ksawery. Pochodził ze wsi Gerewo w woj. kaliskim⁶⁶⁸⁰. 30 V 1758 r. przyjął w now. pozn. habit z rąk o. Idzikiego Kłębczyńskiego – lek. teol. spek. W zak. przyjął imię Antoni. Miał wówczas 18 l. i wykształcenie na poziomie klasy ret.⁶⁶⁸¹. Przyjęte przezeń imię zak. jest z pewnością związane ze wstąpieniem do zak. w rocznicę kanonizacji św.

---

⁶⁶⁶⁴ APBK, sygn. W-7, s. 927-928.

⁶⁶⁶⁵ Ibidem, s. 944.

⁶⁶⁶⁶ Ibidem, s. 959.

⁶⁶⁶⁷ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 51r.

⁶⁶⁶⁸ APBK, sygn. W-7, s. 977.

⁶⁶⁶⁹ Ibidem, s. 996.

⁶⁶⁷⁰ *Kronika Bernardynów Bydgoskich...*, s. 230.

⁶⁶⁷¹ APBK, sygn. W-7, s. 1015, 1027.

⁶⁶⁷² Ibidem, s. 1039.

⁶⁶⁷³ Ibidem, s. 1048, 1075.

⁶⁶⁷⁴ Ibidem, s. 1099.

⁶⁶⁷⁵ Ibidem, s. 1118.

⁶⁶⁷⁶ Ibidem, s. 1143.

⁶⁶⁷⁷ Ibidem, s. 1164.

⁶⁶⁷⁸ APBK, sygn. XXVI-1, s. 99.

⁶⁶⁷⁹ APBK, sygn. W-7, s. 1019.

⁶⁶⁸⁰ APBK, sygn. S-po-1, s. 99.

⁶⁶⁸¹ Ibidem.

Antoniego z Padwy. 16 IX 1758 r. na I wot. otrzymał komplet 11 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Franciszek Świącicki oraz lek. teol. spek. Edward Głowicz⁶⁶⁸². 30 I 1759 r. na II wot. otrzymał 18 gł. za, przy 3 gł. przeciw, co poświadczyli ciż sami⁶⁶⁸³. 29 V 1759 r. na III wot. otrzymał 16 gł. za, przy 4 gł. przeciw, co poświadczyli ciż sami⁶⁶⁸⁴. 30 V 1759 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Jana Nepomucena Jordana – kazn. zw. pozn., co poświadczył o. Wenancjusz Sremowicz – mistrz now.⁶⁶⁸⁵. Potwierdził to własnoręcznym podpisem⁶⁶⁸⁶. Spis z 1762 r. wymienia go jako stud. Fil. w Kaliszu, nie miał jeszcze wówczas święceń przez.⁶⁶⁸⁷. 21 VIII 1767 r. w Warcie wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie otrzymał 60 pnk na 60 możliwych. Był to świetny wynik zapewniający możliwość objęcia katedry⁶⁶⁸⁸. W l. 1767-1770 lek. fil. w Kaliszu⁶⁶⁸⁹. W l. 1770-1771 lek. fil. w Piotrkowie Trybunalskim⁶⁶⁹⁰, a w l. 1771-1773 lek. fil. w Bydgoszczy⁶⁶⁹¹. Spis z 1773 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku⁶⁶⁹². W l. 1773-1774 przełożony domu rekolekcyjnego w Skępem⁶⁶⁹³. 25 VIII 1774 r. w Kazimierzu Biskupim wziął udział w konk. na lek. teol. spek., gdzie otrzymał 60 pnk na 60 możliwych. Był to świetny wynik zapewniający możliwość objęcia katedry⁶⁶⁹⁴. W l. 1774-1776 lek. teol. spek. w Warszawie⁶⁶⁹⁵, a w l. 1776-1779 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶⁶⁹⁶. Na kap. w 1779 r. w Grodzisku Wielkopolskim bez powodzenia wziął udział w wyb. na def. akt. – w I skr. otrzymał 6 gł.⁶⁶⁹⁷. W l. 1779-1780 ponownie lek. teol. spek. w Warszawie⁶⁶⁹⁸, a w l. 1780-1782 lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁶⁹⁹. W l. 1782-1783 lek. teol. mor. w Kobylinie⁶⁷⁰⁰, a w

---

⁶⁶⁸²Ibidem, s. 346.

⁶⁶⁸³Ibidem.

⁶⁶⁸⁴Ibidem, s. 347.

⁶⁶⁸⁵Ibidem, s. 225.

⁶⁶⁸⁶Ibidem, s. 170, 225.

⁶⁶⁸⁷APBK, sygn. W-10, s. 371.

⁶⁶⁸⁸APBK, sygn. W-7, s. 867-868.

⁶⁶⁸⁹Ibidem, s. 892, 914.

⁶⁶⁹⁰Ibidem, s. 943.

⁶⁶⁹¹Ibidem, s. 958.

⁶⁶⁹²ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 34r.

⁶⁶⁹³APBK, sygn. W-7, s. 977.

⁶⁶⁹⁴Ibidem, s. 991.

⁶⁶⁹⁵Ibidem, s. 994.

⁶⁶⁹⁶Ibidem, s. 1015, 1026.

⁶⁶⁹⁷Ibidem, s. 1046.

⁶⁶⁹⁸Ibidem, s. 1048.

⁶⁶⁹⁹Ibidem, s. 1075.

⁶⁷⁰⁰Ibidem, s. 1099.

l. 1783-1785 lek. teol. mist. w Skępem⁶⁷⁰¹. W l. 1786-1788 ponownie lek. teol. mist. w Skępem⁶⁷⁰². W l. 1794-1797 lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁷⁰³. Wspomina o nim na tym stanowisku także spis zak. toruńskich z 1794 r.⁶⁷⁰⁴. Nieznana jest data i miejsce jego śmierci. W 1773 r. obdarzony tyt. *PG*⁶⁷⁰⁵. Realizował m. kar. nauk.

Onufry Amendowski – 1782-1785

Nie znamy przyjął habit zakonny w nowicjacie skępskim, skoro zachowane w pełni akta now. pozn. i warsz. o nim nie wspominają. Spis z 1773 r. wymienia go jako stud. Fil. w Kaliszu, miał już wówczas święcenia przez.⁶⁷⁰⁶ 16 VII 1776 r. w Skępem wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie otrzymał 58 pnk na 60 możliwych. Był to świetny wynik zapewniający możliwość objęcia katedry⁶⁷⁰⁷. W l. 1776-1777 kazn. zw. w Ratowie⁶⁷⁰⁸. W l. 1777-1779 lek. fil. w Łowiczu⁶⁷⁰⁹, a w l. 1779-1782 lek. fil. w Piotrkowie Trybunalskim⁶⁷¹⁰. 9 VII 1782 r. w Warcie wziął udział w konk. na lek. teol. spek., gdzie otrzymał 60 pnk na 60 możliwych. Był to świetny wynik umożliwiający objęcie katedry⁶⁷¹¹. W l. 1782-1785 lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁷¹², a w l. 1785-1788 lek. teol. spek. w Warszawie⁶⁷¹³. W 1791 r. kapituła zawnioskowała o nadanie mu tyt. *LJ*⁶⁷¹⁴. 1 X 1791 r. z pewnością posiadał już ten tyt.⁶⁷¹⁵. W momencie otrzymania tyt. uzyskał dożywotnie prawo do zasiadania w def.. W l. 1791-1792 przebywał jako lek. jub. w Poznaniu⁶⁷¹⁶. Zm. 6 IX 1797 r. w Warcie⁶⁷¹⁷. W 1782 r. obdarzony tyt. *PG*⁶⁷¹⁸. W 1791 r. kap. zawnioskowała o nadanie mu tyt.

---

⁶⁷⁰¹Ibidem, s. 1118.

⁶⁷⁰²Ibidem, s. 1164.

⁶⁷⁰³APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 39; WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 119r.

⁶⁷⁰⁴APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 39.

⁶⁷⁰⁵Ibidem, s. 985.

⁶⁷⁰⁶ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 31v.

⁶⁷⁰⁷APBK, sygn. W-7, s. 1006.

⁶⁷⁰⁸Ibidem, s. 1017.

⁶⁷⁰⁹Ibidem, s. 1027.

⁶⁷¹⁰Ibidem, s. 1049, 1075.

⁶⁷¹¹Ibidem, s. 1087.

⁶⁷¹²Ibidem, s. 1099, 1118.

⁶⁷¹³Ibidem, s. 1143, 1164.

⁶⁷¹⁴Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 48r.

⁶⁷¹⁵APBK, sygn. S-po-1, s. 149.

⁶⁷¹⁶Ibidem, s. 149, 252.

⁶⁷¹⁷Ibidem

LJ⁶⁷¹⁹. 1 X 1791 r. z pewnością posiadał już ten tyt.⁶⁷²⁰. Nekrolog potwierdza, że korzystał też ze związanego zazwyczaj z poprzednim tyt. *PP*⁶⁷²¹. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z nauk.

Roman Wax⁶⁷²² – 1782-1783

Został ochrz. 12 XII 1747 r. Jego rodzice to Jan i Elżbieta Waxowie – mieszczenie. Na chrz. otrzymał imię Antoni, a na bierzm. Józef. Pochodził z Ornety⁶⁷²³. 9 VIII 1769 r. przyjął habit w now. warsz. z rąk o. Jana Kapistrana Sztemborskiego – kazn. zw. warsz. oraz tymczasowego przełożonego klaszt.. W zak. przyjął imię Roman. Miał wówczas 22 l. i wyksz. na poziomie klasy fil.⁶⁷²⁴. Przyjęte przezeń imię zak. jest z pewnością związane ze wstąpieniem do zak. we wspomnienie św. Romana Męczennika. 22 XI 1769 r. na I wot. otrzymał komplet 24 gł. za, co poświadczyli były prowincjał Józef Gurski oraz lek. teol. spek. Archanioł Sztemborski⁶⁷²⁵. 9 II 1770 r. na II wot, otrzymał komplet 21 gł., co poświadczyli lek, teol, spek, Archanioł Sztemborski oraz lek, teol, spek, Andrzej Lankiewicz⁶⁷²⁶. 8 VIII 1770 r. na III wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczyli mistrz now. Ignacy Fahll oraz kazn. niem. warsz. Largus Herszberger⁶⁷²⁷. 9 VIII 1770 r.. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Ignacego Fahlla – mistrza now.⁶⁷²⁸. Potwierdził to własnoręcznym podpisem⁶⁷²⁹. 8 VIII 1770 r. własnoręcznym podpisem wyraził zamiar złożenia prof.⁶⁷³⁰. Spis z 1773 r. wymienia go jako stud. Fil. w Piotrkowie Trybunalskim, miał już wówczas święcenia przez.⁶⁷³¹. 16 VII 1776 r. w Skępem wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie otrzymał 60

---

⁶⁷¹⁸APBK, sygn. W-7, s. 1106.

⁶⁷¹⁹Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 48r.

⁶⁷²⁰APBK, sygn. S-po-1, s. 149.

⁶⁷²¹APBK, sygn. XXVI-s, . 485.

⁶⁷²²W źródłach jako Romanus Wax. W księdze nowicjatu warszawskiego podpisał się dwukrotnie jako Romanus Wax (AAW, sygn. 688, s. 165, 391).

⁶⁷²³AAW, sygn. 688, s. 54.

⁶⁷²⁴Ibidem.

⁶⁷²⁵Ibidem, s. 258.

⁶⁷²⁶Ibidem.

⁶⁷²⁷Ibidem, s. 257.

⁶⁷²⁸Ibidem, s. 165.

⁶⁷²⁹Ibidem, s. 165.

⁶⁷³⁰Ibidem, s. 391.

⁶⁷³¹ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 51v.

pnk na 60 możliwych. Był to świetny wynik zapewniający możliwość objęcia katedry⁶⁷³². W l. 1776-1779 lek. fil. w Łowiczu⁶⁷³³. W l. 1779-1780 lek. fil. w Kaliszu⁶⁷³⁴, a w l. 1780-1782 ponownie lek. fil. w Łowiczu⁶⁷³⁵. 9 VII 1782 r. w Warcie wziął udział w konk. na lek. teol. spek., gdzie otrzymał 57,5 pnk na 60 możliwych. Był to świetny wynik umożliwiający objęcie katedry⁶⁷³⁶. W l. 1782-1783 lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁷³⁷, a w l. 1783-1786 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶⁷³⁸. W l. 1786-1792 ponownie lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁷³⁹. W 1791 r. kap. zawnioskowała o nadanie mu tyt. *LJ*⁶⁷⁴⁰. Przed 28 X 1791 r. tyt. ten został mu już nadany⁶⁷⁴¹, co zapewniło mu dożywotnie członkostwo w def. prow. Na kap. w 1800 r. w Skępem z powodzeniem wziął udział w wyb. na kust. prow., co zapewniło mu mandat na l. 1800-1803⁶⁷⁴². Spis z 1803 r. wymienia go jako lek. jub. zamieszkałego w klaszt. w Nowem nad Wisłą⁶⁷⁴³. Zm. 17 VI 1822 r. w Nowem nad Wisłą⁶⁷⁴⁴. W 1782 r. obdarzony tyt. *PG*⁶⁷⁴⁵. W 1791 r. kap. zawnioskowała o nadanie mu tyt. *LJ*⁶⁷⁴⁶. Przed 28 X 1791 r. tyt. ten został mu już nadany⁶⁷⁴⁷. Nekrolog dodaje, że korzystał też z tyt. *PP*⁶⁷⁴⁸. Realizował m. kar. nauk.

Marian Konieczewski – 1783-1785

Także lek. teol. spek. w Toruniu w l. 1779-1782 – patrz wyżej.

---

⁶⁷³² APBK, sygn. W-7, s. 1006.

⁶⁷³³ Ibidem, s. 1015, 1027.

⁶⁷³⁴ Ibidem, s. 1048.

⁶⁷³⁵ Ibidem, s. 1075.

⁶⁷³⁶ Ibidem, s. 1087.

⁶⁷³⁷ Ibidem, s. 1099.

⁶⁷³⁸ Ibidem, s. 1118, 1143.

⁶⁷³⁹ Ibidem, s. 1164; WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 117r-v.

⁶⁷⁴⁰ Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 48r.

⁶⁷⁴¹ Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, Dział Zbiorów Specjalnych, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, sygn. 74, k. 117v.

⁶⁷⁴² Kronika Bernardynów Bydgoskich..., s. 243.

⁶⁷⁴³ Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 77v.

⁶⁷⁴⁴ APBK, sygn. XXVI-1, s. 323.

⁶⁷⁴⁵ APBK, sygn. W-7, s. 1106.

⁶⁷⁴⁶ Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 48r.

⁶⁷⁴⁷ Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, Dział Zbiorów Specjalnych, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, sygn. 74, k. 117v.

⁶⁷⁴⁸ APBK, sygn. XXVI-1, s. 323.

Elekt Jabłoński – 1785-1786

Także lek. fil. w Toruniu w l. 1776-1779 – patrz wyżej.

Jacek Kuźmicki – 1785-1786

Nie znamy jego pochodzenia. Można przypuszczać, że przyjął habit w now. skępskim, skoro zachowane w pełni akta now. pozn. i warsz. o nim nie wspominają. 9 VII 1782 r. w Warcie wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie otrzymał 60 pnk na 60 możliwych. Był to świetny wynik umożliwiający objęcie katedry⁶⁷⁴⁹. W l. 1782-1785 lek. fil. w Łowiczu⁶⁷⁵⁰. W l. 1785-1786 lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁷⁵¹, a w l. 1786-1788 lek. teol. spek. w Poznaniu⁶⁷⁵². Przynajmniej od 1797 r. korzystał z tyt. *LJ*, co zapewniało mu dożywotnie zasiadanie w def. prow.⁶⁷⁵³. Na kap. w 1797 r. w Kazimierzu Biskupim z powodzeniem wziął udział w wyb. na def. akt., co zapewniło mu mandat na l. 1797-1800⁶⁷⁵⁴. Spis z 1803 r. wymienia go jako lek. jub. zamieszkałego w klaszt. w Piotrkowie Trybunalskim⁶⁷⁵⁵. Na kap. w 1815 r. w Kazimierzu Biskupim z powodzeniem wziął udział w wyb. na kust. prow., co zapewniło mu mandat na l. 1815-1818⁶⁷⁵⁶. Na kolejnej kap. z 1818 r. z powodzeniem wziął udział w wyb. na prow., co zapewniło mu mandat na l. 1818-1821⁶⁷⁵⁷. Spis z 1827 r. wymienia go jako lek. jub. zamieszkałego w klaszt. w Piotrkowie Trybunalskim⁶⁷⁵⁸. Zm. 13 II 1832 r. w Piotrkowie Trybunalskim⁶⁷⁵⁹. Przynajmniej od 1797 r. korzystał z tyt. *LJ*⁶⁷⁶⁰ i przynajmniej od 1803 r. z tyt. *PP*⁶⁷⁶¹. Realizował m. kar. nauk.

Roman Wax – 1786-1792

---

⁶⁷⁴⁹ APBK, sygn. W-7, s. 1087-1088.

⁶⁷⁵⁰ Ibidem, s. 1100, 1118.

⁶⁷⁵¹ Ibidem, s. 1143.

⁶⁷⁵² Ibidem, s. 1164.

⁶⁷⁵³ Kronika Bernardynów Bydgoskich..., s. 242.

⁶⁷⁵⁴ Ibidem.

⁶⁷⁵⁵ Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 80v.

⁶⁷⁵⁶ Kronika Bernardynów Bydgoskich..., s. 245.

⁶⁷⁵⁷ WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 124r.

⁶⁷⁵⁸ APBK, sygn. W-10, s. 372.

⁶⁷⁵⁹ APBK, sygn. BKOL-2, s. 103.

⁶⁷⁶⁰ Kronika Bernardynów Bydgoskich..., s. 242.

⁶⁷⁶¹ Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 79v.

Także lek. teol. spek. w Toruniu w l. 1782-1783 – patrz wyżej.

Marian Koniczewski – 1786-1788

Także lek. teol. spek. w Toruniu w l. 1783-1785 – patrz wyżej.

Władysław Gaiński – 1788-1792

Został ochrz. 9 I 1757 r. Jego rodzice to Józef i Małgorzata Gaińscy – chłopci. Na chrz. otrzymał imiona Ignacy Dyzma. Pochodził ze Strzelców Wielkich⁶⁷⁶². 1 X 1777 r. przyjął habit w now. pozn. z rąk o. Jana Nepomucena Modlibowskiego – lek. teol. spek. W zak. przyjął imię Władysław. Miał wówczas wyksz. na poziomie 2 l. ret.. Przybył w stroju właściwym swojemu stanowi⁶⁷⁶³. 27 I 1778 r. na I wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczili spowiednik sióstr bernardynek Kazimierz Wołkowski oraz mistrz now. Benedykt Łapiński⁶⁷⁶⁴. Na nieznaną z daty II wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczili wik. pozn. Michał Pawliński oraz spowiednik sióstr bernardynek Kazimierz Wołkowski⁶⁷⁶⁵. 30 IX 1778 r. na III wot. otrzymał komplet 13 gł. za, co poświadczili lek. teol. spek. Jan Nepomucen Modlibowski oraz wik. pozn. Michał Pawliński⁶⁷⁶⁶. 1 X 1778 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Jana Nepomucena Modlibowskiego – lek. teol. spek., co poświadczyl o. Benedykt Łapiński – mistrz now.⁶⁷⁶⁷. Zamiar złożenia prof. potwierdził własnoręcznym podpisem⁶⁷⁶⁸. 14 VII 1785 r. w Warcie wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie otrzymał 60 pnk na 60 możliwych. Był to świetny wynik zapewniający możliwość objęcia katedry⁶⁷⁶⁹. W l. 1785-1788 lek. fil. i w Kaliszu⁶⁷⁷⁰. W l. 1788-1792 lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁷⁷¹. W dniu 30 VII 1792 r. prezydował kanonicznej elekcji władz połączonych toruńskich Bractw Serca Jezusowego, św. Anny i św. Jana Nepomucena⁶⁷⁷². W 1797 r. kap. zawnioskowała o nadanie mu tyt.

---

⁶⁷⁶² APBK, sygn. S-po-1, s. 130.

⁶⁷⁶³ Ibidem.

⁶⁷⁶⁴ Ibidem, s. 384.

⁶⁷⁶⁵ Ibidem, s. 385.

⁶⁷⁶⁶ Ibidem, s. 386.

⁶⁷⁶⁷ Ibidem, s. 242.

⁶⁷⁶⁸ Ibidem, s. 176.

⁶⁷⁶⁹ APBK, sygn. W-7, s. 1132-1133.

⁶⁷⁷⁰ Ibidem, s. 1143, 1164.

⁶⁷⁷¹ WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 117r-v.

⁶⁷⁷² AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 23v.

*LJ*⁶⁷⁷³. Przynajmniej od 1803 r. korzystał już z tyt. *LJ* oraz *PP*⁶⁷⁷⁴, co zapewniło mu dożywotnie zasiadanie w def. prow. Spis zak. prow. z 1803 r. wymienia go jako lek. jub. zamieszkałego w klaszt. w Kobylinie⁶⁷⁷⁵. Spis zak. diecezji pozn. wymienia go jako lek. jub. zamieszkałego w klaszt. w Poznaniu⁶⁷⁷⁶. Zm. 18 V 1813 r. w Poznaniu⁶⁷⁷⁷. W 1797 r. kap. zawnioskowała o nadanie mu tyt. *LJ*⁶⁷⁷⁸. Przynajmniej od 1803 r. korzystał już z tyt. *LJ* oraz *PP*⁶⁷⁷⁹. Realizował m. kar. nauk.

Marian Dobrowolski – 1788-1792

Nie znamy jego pochodzenia. Można przypuszczać, że przyjął habit w now. skępskim, skoro zachowane w pełni akta now. pozn. i warsz. o nim nie wspominają. 14 VII 1785 r. w Warcie wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie otrzymał 60 pnk na 60 możliwych. Był to świetny wynik zapewniający możliwość objęcia katedry⁶⁷⁸⁰. W l. 1785-1788 lek. fil. w Łowiczu⁶⁷⁸¹. W l. 1788-1792 lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁷⁸². W 1797 r. kap. zawnioskowała o nadanie mu tyt. *LJ*⁶⁷⁸³. Przynajmniej od 1803 r. korzystał z tyt. *LJ* i *PP*⁶⁷⁸⁴. Spis z 1803 r. wymienia go jako lek. jub. zamieszkałego w klaszt. w Widawie⁶⁷⁸⁵. Zm. 22 VIII 1809 r. w Kamieńsku i tam został pochowany⁶⁷⁸⁶. W 1797 r. kap. zawnioskowała o nadanie mu tyt. *LJ*⁶⁷⁸⁷. Przynajmniej od 1803 r. korzystał z tyt. *LJ* i *PP*⁶⁷⁸⁸. Realizował m. kar. nauk.

Rajmund Szwayczewski – 1792-1795

---

⁶⁷⁷³Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 82v.

⁶⁷⁷⁴Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 76v.

⁶⁷⁷⁵Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 76v.

⁶⁷⁷⁶*Wykaz personalny klasztorów diecezji poznańskiej z 1812 roku...*, s. 410.

⁶⁷⁷⁷APBK, sygn. XXVI-s, l. 265.

⁶⁷⁷⁸Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 82v.

⁶⁷⁷⁹Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 76v.

⁶⁷⁸⁰APBK, sygn. W-7, s. 1132-1133.

⁶⁷⁸¹Ibidem, s. 1143, 1164.

⁶⁷⁸²WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 117r-v.

⁶⁷⁸³Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 82v.

⁶⁷⁸⁴Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 81r.

⁶⁷⁸⁵Ibidem.

⁶⁷⁸⁶APBK, sygn. XXVI-1, s. 455.

⁶⁷⁸⁷Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 82v.

⁶⁷⁸⁸Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 81r.

Ochrz. został 25 I 1756 r. Jego rodzice to Jakub i Ewa Szwayczewscy – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imiona Fabian Sebastian. Pochodził z Bydgoszczy⁶⁷⁸⁹. 12 II 1776 r. przyjął habit w now. kościańskim z rąk o. Felicjana Kłobukowskiego – lek. teol. mist. W zak. przyjął imię Rajmund. Miał wówczas wykształcenie na poziomie klasy ret. Przybył w ucziwym stroju⁶⁷⁹⁰. 3 VIII 1776 r. na I wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczili mistrz now. Ignacy Fahll oraz kazn. zw. kościański Marcin Koperski⁶⁷⁹¹. Wraz z całym now. przeniósł się następnie do Poznaniu⁶⁷⁹². 23 XI 1776 r. na II wot. otrzymał 19 gł. za, przy 3 gł. przeciw, co poświadczili lek. teol. spek. Manswet Paprocki oraz lek. teol. spek. Antoni Gurski⁶⁷⁹³. 11 II 1777 r. na III wot. otrzymał 17 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczili lek. teol. spek. Manswet Paprocki oraz mistrz now. Benedykt Łapiński⁶⁷⁹⁴. 12 II 1777 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Mansweta Paprockiego – lek. teol. spek., co poświadczyl o. Benedykt Łapiński – mistrz now.⁶⁷⁹⁵. Zamiar złożenia prof. potwierdził własnoręcznym podpisem⁶⁷⁹⁶. 14 VII 1785 r. w Warcie wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie otrzymał 55 pnk na 60 możliwych. Był to dobry wynik zapewniający możliwość objęcia katedry⁶⁷⁹⁷. W l. 1785-1788 lek. fil. w Piotrkowie Trybunalskim⁶⁷⁹⁸. W l. 1792-1795 lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁷⁹⁹. Spis zak. toruńskich z 1794 r. nie wymienia go już w klaszt.⁶⁸⁰⁰. Jednak w dniu 9 VIII 1795 r. był obecny w Toruniu podczas kanonicznej elekcji władz połączonych toruńskich Bractw Serca Jezusowego, św. Anny i św. Jana Nepomucena⁶⁸⁰¹. W 1797 r. kap. zawnioskowała o nadanie mu tyt. *LJ*⁶⁸⁰². Przynajmniej od 1800 r. korzystał z tyt. *LJ*⁶⁸⁰³, co zapewniło mu dożywotnie zasiadanie w def. prow. Na kap. w 1800 r. z powodzeniem wziął udział w wyb. na def. akt., co

---

⁶⁷⁸⁹APBK, sygn. S-po-1, s. 127.

⁶⁷⁹⁰Ibidem.

⁶⁷⁹¹Ibidem, s. 381.

⁶⁷⁹²Ibidem, s. 382.

⁶⁷⁹³Ibidem.

⁶⁷⁹⁴Ibidem.

⁶⁷⁹⁵Ibidem, s. 240.

⁶⁷⁹⁶Ibidem, s. 175.

⁶⁷⁹⁷APBK, sygn. W-7, s. 1132-1133.

⁶⁷⁹⁸Ibidem, s. 1143, 1164.

⁶⁷⁹⁹WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 117r-v. Mimo że w 1794 roku otrzymał jeszcze powołanie do Torunia (WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 117v), to w spisie z 1794 roku na jego miejscu wymieniony jest już Antoni Gurski (APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 39).

⁶⁸⁰⁰APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 39.

⁶⁸⁰¹AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 24v.

⁶⁸⁰²Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 82v.

⁶⁸⁰³Kronika Bernardynów Bydgoskich..., s. 243.

zapewniło mu mandat na l. 1800-1803⁶⁸⁰⁴. Spis z 1803 r. wymienia go jako gw. w Kazimierzu Biskupim⁶⁸⁰⁵. Na kap. w 1809 r. w Warcie z powodzeniem wziął udział w wyb. na kust. prow., co zapewniło mu mandat na l. 1809-1812⁶⁸⁰⁶. Na kap. w 1812 r. w Przyrowie z powodzeniem wziął udział w wyb. na prow., co zapewniło mu mandat na l. 1812-1815⁶⁸⁰⁷. Spis z 1827 r. wymienia go jako gw. w Kazimierzu Biskupim⁶⁸⁰⁸. Spis z 1836 r. wymienia go jako lek. jub. zamieszkałego w klaszt. w Kazimierzu Biskupim⁶⁸⁰⁹. Zm. 26 X 1836 r. w Kazimierzu Biskupim, zm. po II prymicjach⁶⁸¹⁰. W 1797 r. kapituła zawnioskowała o nadanie mu tyt. *LJ*⁶⁸¹¹. Przynajmniej od 1800 r. korzystał z tyt. *LJ*⁶⁸¹², a 1803 r. z tyt. *PP*⁶⁸¹³. Jako były def. korzystał z tyt. *DH*. Realizował m. kar. nauk.

Urban Wolf⁶⁸¹⁴ – 1792-1798

Nie znamy jego pochodzenia. 15 V 1776 r. przyjął habit w now. kościańskim z rąk o. Jana Chrzyciela Markwicza – mistrza now.⁶⁸¹⁵. 8 XI 1776 r. na I wot. otrzymał 20 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczili lek. teol. spek. Antoni Gurski oraz lek. teol. spek. Jan Nepomucen Modlibowski⁶⁸¹⁶. 11 II 1777 r. na II wot. otrzymał 18 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczili lek. teol. spek. Manswet Paprocki oraz mistrz now. Benedykt Łapiński⁶⁸¹⁷. 14 V 1777 r. na III wot. otrzymał komplet 17 gł. za, co poświadczili lek. teol. spek. Manswet Paprocki oraz lek. teol. spek. Antoni Gurski⁶⁸¹⁸. 15 V 1777 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Mansweta Paprockiego – Antoniego Gurskiego, co poświadczyl o. Benedykt Łapiński – mistrz now.⁶⁸¹⁹. Zamiar złożenia

---

⁶⁸⁰⁴Ibidem.

⁶⁸⁰⁵Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 77v.

⁶⁸⁰⁶Kronika Bernardynów Bydgoskich..., s. 244.

⁶⁸⁰⁷Ibidem.

⁶⁸⁰⁸APBK, sygn. W-10, s. 459.

⁶⁸⁰⁹ADP, Bernardyni, Tabula Patrum ac Fratrum Almae Provinciae S. Mariae Angelorum 1836, bez paginacji.

⁶⁸¹⁰APBK, sygn. XXVI-1, s. 585.

⁶⁸¹¹Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 82v.

⁶⁸¹²Kronika Bernardynów Bydgoskich..., s. 243.

⁶⁸¹³Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 77v.

⁶⁸¹⁴W źródłach jako Urbanus Wolf oraz Urbanus Wolff. W księdze nowicjatu poznańskiego podpisał się jako Urbanus Wolf (APBK, sygn. S-po-1, s. 175).

⁶⁸¹⁵APBK, sygn. S-po-1, s. 127.

⁶⁸¹⁶Ibidem, s. 382.

⁶⁸¹⁷Ibidem.

⁶⁸¹⁸Ibidem, s. 383.

⁶⁸¹⁹Ibidem, s. 240.

profesji potwierdził własnoręcznym podpisem⁶⁸²⁰. 14 VII 1785 r. w Warcie wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie otrzymał 54 pnk na 60 możliwych. Był to świetny wynik zapewniający możliwość objęcia katedry⁶⁸²¹. W l. 1785-1786 lek. fil. w Łowiczu⁶⁸²². W l. 1792-1798 lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁸²³. Spisy zak. toruńskich z 1794 r.⁶⁸²⁴ oraz 1797 r.⁶⁸²⁵ wymieniają go na tym stanowisku. Spis z 1803 r. wymienia go jako gw. w Barczewie⁶⁸²⁶. Zm. 21 XII 1805 r. w Barczewie⁶⁸²⁷. W 1788 r. obdarzony tyt. *PG*⁶⁸²⁸. Przynajmniej od 1803 r. korzystał z tyt. *LJ* i *PaP*⁶⁸²⁹. Realizował m. kar. nauk.

Ignacy Drwęcki – 1792-1797

Został ochrz. 15 I 1763 r. Jego rodzice to Marcin i Łucja Drwęccy – zamożni mieszczanie. Na chrzcie otrzymał imię Feliks. Pochodził z Torunia⁶⁸³⁰. 31 VII 1780 r. przyjął habit w now. pozn. z rąk o. Krescentego Schencka – kazn. zw. pozn. W zak. przyjął imię Ignacy. Miał wówczas wyksz. na poziomie klasy ret.⁶⁸³¹. 19 XII 1780 r. na I wot. otrzymał komplet 17 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Franciszek Miaskowski oraz lek. teol. spek. Idzi Smukalski⁶⁸³². 10 V 1781 r. na II wot. otrzymał komplet 24 gł. za, co poświadczyli lek. jub. Bonawentura Krynicki oraz kazn. zw. pozn. Manswet Sykuterski⁶⁸³³. 30 VII 1781 r. na III wot. otrzymał 19 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli kazn. zw. pozn. Manswet Sykuterski oraz spowiednik siostr bernardynek Bernardyn Czyżewski⁶⁸³⁴. 31 VII 1781 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Mansweta Sykuterskiego – kazn. zw. pozn., co poświadczył o. Krescenty Schenck – mistrz now.⁶⁸³⁵. Zamiar złożenia prof.

---

⁶⁸²⁰Ibidem, s. 175.

⁶⁸²¹APBK, sygn. W-7, s. 1132-1133.

⁶⁸²²APBK, sygn. W-7, s. 1143, 1164.

⁶⁸²³Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, Dział Zbiorów Specjalnych, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, sygn. 74, k. 118r-120r.

⁶⁸²⁴APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 39.

⁶⁸²⁵APT, AMT, C, 4570, s. 56.

⁶⁸²⁶Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 80r.

⁶⁸²⁷APBK, sygn. XXVI-1, s. 697.

⁶⁸²⁸Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 36r.

⁶⁸²⁹Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 80r.

⁶⁸³⁰APBK, sygn. S-po-1, s. 134.

⁶⁸³¹Ibidem

⁶⁸³²Ibidem, s. 390.

⁶⁸³³Ibidem, s. 390-391.

⁶⁸³⁴Ibidem, s. 391.

⁶⁸³⁵Ibidem, s. 245.

potwierdził własnoręcznym podpisem⁶⁸³⁶. W l. 1792-1797 lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁸³⁷. 26 VII 1797 r. był obecny podczas kanonicznej elekcji władz połączonych toruńskich Bractw Serca Jezusowego, św. Anny i św. Jana Nepomucena⁶⁸³⁸. Przynajmniej od 1801 r. korzystał z tyt. *LJ*⁶⁸³⁹, co zapewniło mu dożywotnie członkostwo w def. prow. 26 VII 1801 r. jako lek. jub. prezydował kanonicznej elekcji władz połączonych toruńskich Bractw Serca Jezusowego, św. Anny i św. Jana Nepomucena⁶⁸⁴⁰. Spis z 1803 r. wymienia go jako lek. jub. w Toruniu⁶⁸⁴¹. Zm. 19 IX 1807 r. w Toruniu, pochowany został u dominikanów⁶⁸⁴². Przynajmniej od 1801 r. korzystał z tyt. *LJ*⁶⁸⁴³, a od 1803 r. z tyt. *PP*⁶⁸⁴⁴. Realizował m. kar. nauk.

Antoni Górski – 1794-1797

Także lek. teol. spek. w Toruniu w l. 1780-1782 – patrz wyżej.

Władysław Gaiński – 1797-1798

Także lek. teol. spek. w Toruniu w l. 1788-1792 – patrz wyżej.

Hieronim Fuhug⁶⁸⁴⁵ – 1803

Ur. się 6 XI 1767 r. Jego rodzice to Jan i Apolonia Fuhugowie. Na chrz. otrzymał imię Jan. Nieznane jest jego miejsce pochodzenia⁶⁸⁴⁶. 30 IX 1786 r. przyjął w now. pozn. habit z rąk o. Elekta

---

⁶⁸³⁶Ibidem, s. 177.

⁶⁸³⁷Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, Dział Zbiorów Specjalnych, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, sygn. 74, k. 118r-119r.

⁶⁸³⁸AADDT, Parafia NMP, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 25r.

⁶⁸³⁹Ibidem, k. 26v.

⁶⁸⁴⁰Ibidem.

⁶⁸⁴¹Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 79v.

⁶⁸⁴²APBK, sygn. XXVI-1, s. 511.

⁶⁸⁴³Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, Dział Zbiorów Specjalnych, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, sygn. 74, k. 118r-119r.

⁶⁸⁴⁴Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 79v.

⁶⁸⁴⁵W źródłach jako Hieronimus Fuhug, Hieronimus Fuüg oraz Hieronimus Fuhugk. W przasnyskiej księdze rachunkowej podpisywał się jako Hieronimus Fuhug – Archiwum Diecezjalne w Płocku, Bernardyni, sygn. 11, bez paginacji.

⁶⁸⁴⁶APBK, sygn. S-po-1, s. 145.

Jabłońskiego – lek. teol. spek. W zak. przyjął imię Hieronim⁶⁸⁴⁷. Nie zachowały się jego wot. zak. Na VI 1783 r. urywają się niestety poznańskie akta wot.⁶⁸⁴⁸. Zapewne 1 VII 1787 r. przeniósł się wraz z całym now. do Kościana⁶⁸⁴⁹. Studiował teol. spek. w Toruniu i dopiero 28 X 1791 r. złożył w Toruniu prof. na ręce o. Romana Waxa – lek. jub.⁶⁸⁵⁰. W l. 1795-1797 lek. fil. w Przasnyszu⁶⁸⁵¹. W 1798 r. wziął udział w konk. na lek. teol. spek., miał wówczas w dorobku 4 l. lek. fil.⁶⁸⁵². 28 VII 1799 r. był obecny podczas kanonicznej elekcji władz połączonych toruńskich bractw Serca Jezusowego, św. Anny i św. Jana Nepomucena⁶⁸⁵³. Spis z 1803 r. wymienia go jako lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁸⁵⁴. W 1804 r. był dalej lektorem teol. spek. w Toruniu⁶⁸⁵⁵. W nieokreślonym momencie def. prow.⁶⁸⁵⁶. Spis z 1827 r. wymienia jako lek. teol. spek. w Warszawie oraz rubrykansa⁶⁸⁵⁷. Zm. 6 II 1830 r. w Warszawie⁶⁸⁵⁸. W 1798 r. obdarzony tyt. *PG*⁶⁸⁵⁹, a w nieokreślonym momencie także tyt. *ARP* i *LJ*⁶⁸⁶⁰. Jako były def. korzystał z godności *DH*. Realizował m. kar. nauk.

Benedykt Majewski – 1803

Ochrz. został 20 X 1768 r. w kościele św. Krzyża w Warszawie. Jego rodzice to Antoni Majewski i Marianna z Zaleskich – szlachceice. Na chrz. otrzymał imię Szymon. Pochodził z Warszawy⁶⁸⁶¹. 4 IV 1788 r. przyjął habit w now. warsz. z rąk o. Benedykta Łapińskiego – mistrza

---

⁶⁸⁴⁷Ibidem.

⁶⁸⁴⁸Ibidem, s. 394.

⁶⁸⁴⁹Ibidem, s. 251.

⁶⁸⁵⁰Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, Dział Zbiorów Specjalnych, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, sygn. 74, k. 117v.

⁶⁸⁵¹Jest on podpisany jako lektor filozofii pod rejestrami wydatków klasztoru przasnyskiego – najwcześniejszy podpis dotyczy rejestru za grudzień 1794 oraz styczeń i luty 1795, a najpóźniejszy rejestru za czerwiec i lipiec 1797 – Archiwum Diecezjalne w Płocku, Bernardyni, sygn. 11, bez paginacji.

⁶⁸⁵²Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 84r.

⁶⁸⁵³AADDT, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 25v.

⁶⁸⁵⁴Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 79v.

⁶⁸⁵⁵Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 105v.

⁶⁸⁵⁶APBK, sygn. W-10, s. 464.

⁶⁸⁵⁷Ibidem.

⁶⁸⁵⁸APBK, sygn. XXVI-1, s. 73. XX-wieczny nekrolog podaje, że zmarł dzień później – 7 lutego 1830 roku – *Księga zmarłych...*, s. 56. Nie wiadomo, z czego wynika to rozbieżność. Daję wiarę starszemu źródłu, bliższemu opisywanym wydarzeniom.

⁶⁸⁵⁹Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 86v.

⁶⁸⁶⁰APBK, sygn. W-10, s. 464.

⁶⁸⁶¹AAW, sygn. 688, s. 84.

now. W zak. przyjął imię Benedykt. Miał wówczas wyksz. na poziomie klasy poezji⁶⁸⁶². 14 VIII 1788 r. na I wot. otrzymał komplet 14 gł. za, co poświadczyli lek. teol. spek. Andrzej Breun oraz kazn. Piotr Borkowski⁶⁸⁶³. 21 XI 1788 r. na II wot. otrzymał komplet 20 gł. za, co poświadczyli lek. teol. spek. Andrzej Breun oraz lek. teol. spek. Rajmund Szwayczewski⁶⁸⁶⁴. 4 IV 1789 r. ukończył pierwszy rok próby, a data jego prof. została ustalona na r. 1792⁶⁸⁶⁵. 17 XI 1791 r. odbyła się w Przasnyszu jego III wot., po czym wyraził on zamiar złożenia prof. w obecności gw. przasn. Wiktoryna Glinki, co poświadczyli niniejszy Wiktor Glinka oraz spowiednik sióstr bernardynek Jacek Jarzębiński⁶⁸⁶⁶. 18 XI 1791 r. złożył w Przasnyszu prof. na ręce o. Jacka Jarzębińskiego – spowiednika sióstr bernardynek, co obaj poświadczyli własnoręcznymi podpisami⁶⁸⁶⁷. Spis z 1803 r. wymienia go jako lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁸⁶⁸. W 1804 r. nadal był lek. teol. spek. w Toruniu⁶⁸⁶⁹. Nieznane jest miejsce i data jego śmierci. Realizował m. kar. nauk.

Rafał Żbijewski – 1743-1744

Także lek. teol. spek. w Toruniu w l. 1753-1755 – patrz wyżej.

Piotr Wolweber⁶⁸⁷⁰ – 1744-1746

Nie znamy jego pochodzenia. Nie udało się odnaleźć go ani w aktach prof., ani w aktach now. W l. 1741-1744 kazn. niem. we Wschowie⁶⁸⁷¹, a w l. 1744-1746 lek. teol. mor. w Toruniu⁶⁸⁷². W l. 1749-1750 jeszcze raz kazn. niem. we Wschowie⁶⁸⁷³. Zm. 27 VI 1758 r. w Barczewie⁶⁸⁷⁴. W 1749 r. obdarzony tyt. *CE*⁶⁸⁷⁵. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z nauk.

---

⁶⁸⁶²Ibidem.

⁶⁸⁶³Ibidem, s. 223.

⁶⁸⁶⁴Ibidem, s. 222.

⁶⁸⁶⁵Ibidem, s. 182.

⁶⁸⁶⁶Ibidem, s. 217.

⁶⁸⁶⁷Ibidem, s. 186.

⁶⁸⁶⁸Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 79v.

⁶⁸⁶⁹Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 105v.

⁶⁸⁷⁰W źródłach jako Petrus Wolweber.

⁶⁸⁷¹APBK, sygn. W-7, s. 596, 611.

⁶⁸⁷²Ibidem, s. 629.

⁶⁸⁷³Ibidem, s. 676.

⁶⁸⁷⁴APBK, sygn. XXVI-1, s. 343.

⁶⁸⁷⁵APBK, sygn. W-7, s. 682.

Augustyn Idzikowski – 1746-1747

Także lek. teol. spek. w Toruniu w l. 1752-1753 – patrz wyżej.

Ludwik Preis⁶⁸⁷⁶ – 1747-1749

Ur. się w 1704 lub 1705 r. Jego rodzice to Stefan i Elżbieta. Na chrz. otrzymał imię Józef. Nie przyjął bierzm. przed wstąpieniem do klasztoru⁶⁸⁷⁷. 18 VIII 1724 r. przyjął habit w now. w Kazimierzu Biskupim z rąk o. Jana Kapistrana Sochowicza – def. akt. W zak. przyjął imię Ludwik. Miał wówczas 19 l.⁶⁸⁷⁸. 28 XI 1724 r. na I wot. otrzymał komplet 10 gł. za, co poświadczili gw. kazimierski Antoni Wyrwiński oraz mistrz now. Jan Kapistran Sochowicz⁶⁸⁷⁹. 10 IV 1725 r. na II wot. otrzymał komplet 9 gł. za, co poświadczili ciż sami⁶⁸⁸⁰. 14 VI 1725 r. na III wot. otrzymał komplet 9 gł. za, co poświadczili ciż sami⁶⁸⁸¹. Informacja o jego IV wot. nie zachowała się – zapewne w związku z bałaganem związanym z przenosinami now. 18 VIII 1725 r. złożył prof. w now. pozn.⁶⁸⁸². W l. 1731-1732 lek. ret. w Bydgoszczy⁶⁸⁸³, a w l. 1732-1734 kazn. niem. w Grodzisku Wielkopolskim⁶⁸⁸⁴. W l. 1734-1735 lek. teol. mor. w Warcie⁶⁸⁸⁵, a w l. 1735-1737 lek. teol. mor. w Złoczewie⁶⁸⁸⁶. W l. 1737-1738 też zapewne lek. teol. mor.⁶⁸⁸⁷. W l. 1738-1741 lek. teol. mor. w Warcie⁶⁸⁸⁸, a w r. 1741 kazn. niem. w Bydgoszczy⁶⁸⁸⁹. W l. 1741-1743 kazn. niem. w

---

⁶⁸⁷⁶W źródłach jako: Ludovicus Preis, Ludovicus Preiss, Ludovicus Preys, Ludovicus Preyss. Akta profesji i podpisy profesów zaczynają się dla nowicjatu poznańskiego niestety dopiero od 1728 roku, więc nie można sprawdzić, jak sam się podpisywał.

⁶⁸⁷⁷APBK, sygn. S-po-1, s. 51.

⁶⁸⁷⁸Ibidem.

⁶⁸⁷⁹Ibidem, s. 270.

⁶⁸⁸⁰Ibidem.

⁶⁸⁸¹Ibidem, s. 271.

⁶⁸⁸²APBK, sygn. W-6, s. 823.

⁶⁸⁸³APBK, sygn. W-7, s. 436.

⁶⁸⁸⁴Ibidem, s. 453.

⁶⁸⁸⁵Ibidem, s. 489.

⁶⁸⁸⁶Ibidem, s. 508.

⁶⁸⁸⁷Lista lektorów teologii moralnej dla tej kapituły niepełna – obejmuje tylko lektora w Koźminie, odnotowanego jedynie w postaci pierwszych kilku liter imienia.

⁶⁸⁸⁸APBK, sygn. W-7, s. 546.

⁶⁸⁸⁹Ibidem, s. 582.

Grodzisku Wielkopolskim⁶⁸⁹⁰, a w l. 1743-1746 kazn. niem. w Świeciu⁶⁸⁹¹. W l. 1747-1749 lek. teol. mor. w Toruniu⁶⁸⁹², a w l. 1749-1750 wik. w Grodzisku Wielkopolskim⁶⁸⁹³. Zm. 4 III 1760 r. w Stoczku Klasztornym⁶⁸⁹⁴. Obdarzony w 1741 r. tyt. *PG*⁶⁸⁹⁵. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z nauk. i org.-spow.

Szymon Czerliński – 1749-1750

Także lek. teol. spek. w Toruniu w l. 1759-1761 – patrz wyżej.

Anioł Cegliński – 1750-1750/1752

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 1 I 1733 r. przyjął w now. skępskim habit. 1 I 1734 r. złożył w Skępem prof.⁶⁸⁹⁶. Zapewne na początku powołany na rezydenta prow. w Rzymie⁶⁸⁹⁷. W l. 1744-1746 lek. fil. w Bydgoszczy⁶⁸⁹⁸, a w l. 1746-1747 lek. ret. w Górcie Klasztornej⁶⁸⁹⁹. W l. 1747-1749 rezydent prow. w Rzymie⁶⁹⁰⁰. W r. 1750 powołany na lek. teol. mor. w Toruniu⁶⁹⁰¹ oraz gw. *in casum*⁶⁹⁰². Poza kap. przeniesiony na stanowisko gw. w Kaliszu, na tym bowiem urzędzie zm.⁶⁹⁰³. Zm. 28 III 1752 r. na stanowisku gw. w Kaliszu⁶⁹⁰⁴. Realizował m. kar. nauk.

Szymon Pieczoński – 1752-1753

---

⁶⁸⁹⁰Ibidem, s. 597.

⁶⁸⁹¹Ibidem, s. 612, 630.

⁶⁸⁹²Ibidem, s. 660.

⁶⁸⁹³Ibidem, s. 678.

⁶⁸⁹⁴APBK, sygn. XXVI-1, s. 115.

⁶⁸⁹⁵APBK, sygn. W-7, s. 598.

⁶⁸⁹⁶APBK, sygn. W-6, s. 1118. Źródło co prawda podaje, jakoby miał na imię Antoni, ale nie znajdujemy innego zakonnika o tym nazwisku, więc musi być to pomyłka. Dodatkowo chronologia owego Antoniego Ceglińskiego zgadza się z tym, co wiemy o Aniele Ceglińskim.

⁶⁸⁹⁷Nekrolog podaje, że był dwukrotnym rezydentem w Rzymie – APBK, sygn. XXVI-s, 163. Akurat dla tego okresu nie znamy postaci rezydentów w Rzymie, więc jest jak najbardziej prawdopodobne, że to właśnie wówczas przypadła jego pierwsza rzymska rezydentura.

⁶⁸⁹⁸APBK, sygn. W-7, s. 629.

⁶⁸⁹⁹Ibidem, s. 645.

⁶⁹⁰⁰Ibidem, s. 660.

⁶⁹⁰¹Ibidem, s. 652.

⁶⁹⁰²Ibidem, s. 650.

⁶⁹⁰³Zobacz nekrolog.

⁶⁹⁰⁴APBK, sygn. XXVI-s, 163.

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 26 X 1741 r. przyjął w now. skępskim habit. 26 X 1742 roku złożył w Skępem prof.⁶⁹⁰⁵. W l. 1749-1750 lek. fil.w Piotrkowie Trybunalskim⁶⁹⁰⁶. W l. 1750-1752 lek. teol. mor. w Warcie⁶⁹⁰⁷, a w l. 1752-1753 lek. teol. mor. w Toruniu⁶⁹⁰⁸. W l. 1753-1755 ponownie lek. teol. mor. w Warcie⁶⁹⁰⁹. W l. 1755-1758 gw. we Wschowie⁶⁹¹⁰. Na kap. w 1758 r. w Warcie jako gw. wschowski pełnił funkcję spow. świeckich⁶⁹¹¹. W l. 1758-1759 wik. w Kadynach⁶⁹¹². Spis z 1762 r. wymienia go jako spow. w Kole. Spis z 1773 r. również wymienia go jako spow. w Kole⁶⁹¹³. Zm. 15 III 1785 r. w Koźminie⁶⁹¹⁴. W 1756 r. obdarzony tyt. *PG*⁶⁹¹⁵. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje org.-spow. z nauk.

Franciszek Zawadzki – 1753-1755

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 3 X 1743 r. przyjął habit w now. skępskim. 3 X 1744 roku złożył w Skępem prof.⁶⁹¹⁶. W l. 1752-1753 lek. teol. mor. w Kościanie⁶⁹¹⁷, a w l. 1753-1755 lek. teol. mor. w Toruniu⁶⁹¹⁸. W l. 1758-1759 kazn. niem. misyjny w Barczewie⁶⁹¹⁹, a w l. 1759-1761 kazn. misyjny w Lubawie⁶⁹²⁰. Spis z 1762 r. wymienia go jako spow. w Kadynach⁶⁹²¹.

---

⁶⁹⁰⁵ APBK, sygn. W-8, s. 34.

⁶⁹⁰⁶ APBK, sygn. W-7, s. 675.

⁶⁹⁰⁷ Ibidem, s. 692.

⁶⁹⁰⁸ Ibidem, s. 713.

⁶⁹⁰⁹ Ibidem, s. 727.

⁶⁹¹⁰ APBK, sygn. W-8, s. 553; APBK, sygn. W-7, s. 739.

⁶⁹¹¹ APBK, sygn. W-8, s. 644.

⁶⁹¹² APBK, sygn. W-7, s. 756.

⁶⁹¹³ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 32v.

⁶⁹¹⁴ APBK, sygn. XXVI-1, s. 137.

⁶⁹¹⁵ APBK, sygn. W-7, s. 746.

⁶⁹¹⁶ APBK, sygn. W-8, s. 126.

⁶⁹¹⁷ APBK, sygn. W-7, s. 713.

⁶⁹¹⁸ Ibidem, s. 727.

⁶⁹¹⁹ Ibidem, s. 757.

⁶⁹²⁰ Ibidem, s. 771.

⁶⁹²¹ APBK, sygn. W-10, s. 403.

Spis z 1773 r. wymienia go jako spow. w Skępem⁶⁹²². Zm. 27 IV 1773 r. w Skępem⁶⁹²³. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z nauk.

Rafał Korniewicz – 1755-1756

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne w 1742 r. przyjął habit w now. skępskim. W 1743 r. złożył w Skępem prof.⁶⁹²⁴. W l. 1749-1752 rezydent prow. w Rzymie⁶⁹²⁵. W l. 1752-1753 kazn. zw. w Piotrkowie Trybunalskim⁶⁹²⁶, a w l. 1753-1755 lek. ret. w Górcie Klasztornej⁶⁹²⁷. W l. 1755-1756 lek. teol. mor. w Toruniu⁶⁹²⁸. W r. 1756 powołany na gw. przasnyskiego⁶⁹²⁹, jednak poza kap. został zdjęty z urzędu w 1757 r.⁶⁹³⁰. W 1758 r. bez powodzenia wziął udział w konk. na lek. teol. spek., uzyskał zaledwie 38 pnk na 60 możliwych. Był to słaby wynik, chociaż zapewniający możliwość udziału w kolejnym konk.⁶⁹³¹. W l. 1758-1759 gw. w Lubawie⁶⁹³². Spis zak. z 1762 r. wymienia go jako spow. w Ratowie⁶⁹³³. Zm. 25 VIII 1767 r. w Górcie Klasztornej⁶⁹³⁴. W 1758 r. obdarzony tyt. *PG*⁶⁹³⁵. Realizował mieszany typ kariery, podtyp łączący funkcje nauk. z kazn. i org.-spow.

Euzebiusz Mollenhauer⁶⁹³⁶ – 1756-1758

---

⁶⁹²²ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 47r.

⁶⁹²³APBK, sygn. XXVI-1, s. 223.

⁶⁹²⁴APBK, sygn. W-8, s. 34.

⁶⁹²⁵APBK, sygn. W-7, s. 681.

⁶⁹²⁶Ibidem, s. 715.

⁶⁹²⁷Ibidem, s. 727.

⁶⁹²⁸APBK, sygn. W-8, s. 558.

⁶⁹²⁹APBK, sygn. W-7, s. 739. Objęcie przezeń urzędu gwardiana przasnyskiego w 1756 roku potwierdza również kronika przasnyska (APBK, sygn. RGP-k-108, s. 118).

⁶⁹³⁰APBK, sygn. RGP-k-108, s. 119. W jego miejsce powołany został na gwardiana przasnyskiego Jan Nepomucen Węgrzynowski (APBK, sygn. RGP-k-108, s. 119).

⁶⁹³¹APBK, sygn. W-7, s. 749.

⁶⁹³²APBK, sygn. W-7, s. 754. Na tejsze kapitule omyłkowo wymieniony także wśród powołanych gwardianów *in casum* (APBK, sygn. W-7, s. 754).

⁶⁹³³APBK, sygn. W-10, s. 404.

⁶⁹³⁴APBK, sygn. XXVI-1, s. 461.

⁶⁹³⁵APBK, sygn. W-7, s. 759.

⁶⁹³⁶W źródłach jako Eusebius Mollenhauer, Eusebiusz Mollenhaur, Eusebius Molenhaur, Eusebius Molenchaur, Eusebius Mollenhaier, Eusebius Mollenhaier, Eusebius Moelnhauer oraz Eusebius Mallenkaier. W księdze nowicjatu warszawskiego podpisał się jako Eusebius Mollenhauer (AAW, sygn. 688, s. 139).

Ur. się w 1719 lub 1720 r. Jego rodzice to Szymon i Gertruda Mollenhauerowie – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Józef. Pochodził ze wsi Tolniki na Warmii⁶⁹³⁷. 13 VII 1738 r. przyjął habit w now. warsz. z rąk o. Mikołaja Bartoszewicza – lek. teol. spek. W zak. przyjął imię Euzebiusz. Miał wówczas 18 l. i wykształcenie na poziomie klasy ret.⁶⁹³⁸. 10 XI 1738 r. na I wot. otrzymał 20 gł. za, przy 6 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Józef Leszczyński oraz def. akt. Konstanty Fabrycjusz⁶⁹³⁹. 12 III 1739 r. na II wot. otrzymał komplet 22 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Józef Leszczyński oraz lek. teol. spek. Mateusz Rożnerski⁶⁹⁴⁰. 12 VII 1739 r. na III wot. otrzymał 19 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Józef Leszczyński oraz def. dołączony Karol Kunigk⁶⁹⁴¹. 13 VII 1739 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Mikołaja Bartoszewicza – lek. teol. spek., co poświadczyli o. Józef Kazimierski – mistrz now.⁶⁹⁴². Potwierdził to własnoręcznym podpisem⁶⁹⁴³. W l. 1746-1752 lek. fil. w Bydgoszczy⁶⁹⁴⁴. W l. 1752-1755 gw. w Barczewie⁶⁹⁴⁵. Na kap. w 1755 r. w Kościanie jako gw. barczewski pełnił funkcję spow. o. i br.⁶⁹⁴⁶. W l. 1755-1756 lek. teol. mor. w Warcie⁶⁹⁴⁷, a w l. 1756-1758 lek. teol. mor. w Toruniu⁶⁹⁴⁸. Nie wymienia go spis z 1762 r. Zm. 28 VII 1763 r. w Stoczku Klasztornym⁶⁹⁴⁹. W 1752 r. obdarzony tyt. *PG*⁶⁹⁵⁰. Realizował m. kar. nauk.

Władysław Rostki – 1758-1759

Także kazn. zw. w Toruniu w l. 1764-1765/1766 – patrz wyżej.

Stefan Gaszyński – 1759-1761

---

⁶⁹³⁷ AAW, sygn. 688, s. 13.

⁶⁹³⁸ Ibidem.

⁶⁹³⁹ Ibidem, s. 319.

⁶⁹⁴⁰ Ibidem, s. 318.

⁶⁹⁴¹ Ibidem, s. 317.

⁶⁹⁴² Ibidem, s. 139.

⁶⁹⁴³ Ibidem.

⁶⁹⁴⁴ APBK, sygn. W-7, s. 645, 660, 675, 692.

⁶⁹⁴⁵ Ibidem, s. 710, 725.

⁶⁹⁴⁶ APBK, sygn. W-8, s. 529.

⁶⁹⁴⁷ Ibidem, s. 559.

⁶⁹⁴⁸ APBK, sygn. W-7, s. 742.

⁶⁹⁴⁹ APBK, sygn. XXVI-s, l. 405.

⁶⁹⁵⁰ APBK, sygn. W-7, s. 718.

W l. 1762-1764 także gw. w Toruniu – patrz wyżej.

Jan Kapistran Elert⁶⁹⁵¹ – 1761-1770

Nie znamy jego pochodzenia. Można przypuszczać, że przyjął habit w now. skępskim pomiędzy 1749 a 1752⁶⁹⁵². W l. 1761-1770 lek. teol. mor. w Toruniu⁶⁹⁵³. Spis z 1762 r. wymienia go jako lek. teol. mor. w Toruniu⁶⁹⁵⁴. W l. 1771-1776 ponownie lek. teol. mor. w Toruniu⁶⁹⁵⁵. Właśnie na tym stanowisku wymienia go spis z 1773 r.⁶⁹⁵⁶. Zm. 8 V 1796 r. jako rubrykans w Barczewie⁶⁹⁵⁷. W 1767 r. obdarzony tyt. *CE*⁶⁹⁵⁸, w 1770 r. tyt. *PG*⁶⁹⁵⁹, a w 1780 r. tyt. *RP*⁶⁹⁶⁰. Realizował m. kar. nauk.

Grzegorz Hasselberg⁶⁹⁶¹ – 1770-1771

Ur. się w 1739 lub 1740 r. Jego rodzice to Franciszek i Gertruda Hasselbergowie – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Jakub. Pochodził z Jezioran⁶⁹⁶². 24 XI 1759 r. przyjął habit w now. warsz. z rąk o. Mateusza Sztemborskiego – lek. teol. spek. W zak. przyjął imię Grzegorz. Miał wówczas 19 l. Przybył w stroju właściwym swojemu stanowi⁶⁹⁶³. 21 III 1760 r. na I wot. otrzymał 21 gł. za, przy 3 gł. przeciw, co poświadczyli def. akt. Marian Pilowski, wik. warsz. Stanisław Pieczętkiewicz oraz mistrz now. Felicissimus Kiper⁶⁹⁶⁴. 17 VII 1760 r. na II wot. otrzymał komplet

---

⁶⁹⁵¹W źródłach jako Joannes Capistranus Elert oraz Joannes Capistranus Ellert.

⁶⁹⁵²Nie udało się odnaleźć go w aktach nowicjatów warszawskiego i poznańskiego. Akta z nowicjatu skępskiego z tych lat nie zachowały się, a tymczasem jego profesji można się spodziewać właśnie na początku lat. 50. XVIII wieku.

⁶⁹⁵³APBK, sygn. W-7, s. 791, 807, 831, 855, 891, 914.

⁶⁹⁵⁴APBK, sygn. W-10, s. 391.

⁶⁹⁵⁵APBK, sygn. W-7, s. 958, 977, 994.

⁶⁹⁵⁶ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 44r.

⁶⁹⁵⁷APBK, sygn. XXVI-1, s. 245.

⁶⁹⁵⁸APBK, sygn. W-7, s. 899.

⁶⁹⁵⁹Ibidem, s. 949.

⁶⁹⁶⁰Ibidem, s. 1080.

⁶⁹⁶¹W źródłach jako Gregorius Hasselberg, Gregorius Hasselberk, Gregorius Hassemberg, Gregorius Hazenberk, Gregorius Assemberg, Gregorius Aszemberg oraz Gregorius Asselberg. W księdze nowicjatu warszawskiego podpisał się jako Gregorius Hasselberg (AAW, sygn. 688, s. 386).

⁶⁹⁶²AAW, sygn. 688, s. 40.

⁶⁹⁶³Ibidem.

⁶⁹⁶⁴Ibidem, s. 279.

14 gł., co poświadczyli lek. teol. spek. Cyriak Kelch oraz mistrz now. Felicissimus Kiper⁶⁹⁶⁵. 23 XI 1760 r. na III wot. otrzymał 24 gł., za przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Adrian Żebrowski, def. akt. Marian Pilowski oraz mistrz now. Felicissimus Kiper⁶⁹⁶⁶. 24 XI 1760 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Adriana Żebrowskiego – gw. i kust. warsz.⁶⁹⁶⁷. Potwierdził to własnoręcznym podpisem⁶⁹⁶⁸. Spis z 1762 r. wymienia go jako stud. Fil. w Piotrkowie Trybunalskim, nie miał jeszcze wówczas święceń przez.⁶⁹⁶⁹. W l. 1767-1768 kazn. niem. we Wschowie⁶⁹⁷⁰. W l. 1768-1770 lek. teol. mor. w Kobylinie⁶⁹⁷¹, a w l. 1770-1771 lek. teol. mor. w Toruniu⁶⁹⁷². Spis z 1773 r. wymienia go jako lek. teol. mor. w Warszawie i penitencjarza w kaplicy bł. Władysława⁶⁹⁷³. W l. 1773-1774 ponownie lek. teol. mor. w Kobylinie⁶⁹⁷⁴. W l. 1774-1776 wik. w Kobylinie⁶⁹⁷⁵. Spis z 1803 r. wymienia go jako def. dołączonego zamieszkałego w klaszt. w Stoczku Klasztornym⁶⁹⁷⁶. Zm. 21 III 1804 r. w Stoczku Klasztornym⁶⁹⁷⁷. W 1775 r. obdarzony tyt. *PG*⁶⁹⁷⁸, w 1786 r. tyt. *RP*⁶⁹⁷⁹, a w 1797 r. tyt. *DA*⁶⁹⁸⁰. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z nauk. i org.-spow.

Jan Kapistran Elert – 1771-1776

Także lek. teol. mor. w Toruniu w l. 1761-1770 – patrz wyżej

Jan Chrzyciel Daum⁶⁹⁸¹ – 1779-1780

---

⁶⁹⁶⁵Ibidem, s. 278.

⁶⁹⁶⁶Ibidem, s. 277.

⁶⁹⁶⁷Ibidem, s. 158.

⁶⁹⁶⁸Ibidem, s. 386.

⁶⁹⁶⁹APBK, sygn. W-10, s. 398.

⁶⁹⁷⁰APBK, sygn. W-7, s. 893.

⁶⁹⁷¹Ibidem, s. 914.

⁶⁹⁷²Ibidem, s. 943.

⁶⁹⁷³ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 43r.

⁶⁹⁷⁴APBK, sygn. W-7, s. 977.

⁶⁹⁷⁵Ibidem, s. 994.

⁶⁹⁷⁶Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 81r.

⁶⁹⁷⁷APBK, sygn. XXVI-1, s. 149.

⁶⁹⁷⁸APBK, sygn. W-7, s. 1004.

⁶⁹⁷⁹Ibidem, s. 1170.

⁶⁹⁸⁰Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 82v.

⁶⁹⁸¹W źródłach jako Joannes Baptista Daum, Joannes Baptista Daun i Joannes Baptista Daunn. W księdze nowicjatu

Ursię w 1733 lub 1734 r. Jego rodzice to Marcin i Kunegunda Daumowie. Na chrz. otrzymał imię Andrzej, to samo imię otrzymał na bierzm. Pochodził z okolic Bambergu we Frankonii, był więc rodowitym Niemcem⁶⁹⁸². Habit przyjął 23 VI 1756 r. w now. pozn. z rąk o. Edwarda Głowicza – lek. teol. spek. W zak. przyjął imię Jan Chrzyciel. Miał wówczas 22 l. i wykształcenie teol.⁶⁹⁸³. 6 X 1756 r. na I wot, otrzymał komplet 20 gł. za, co poświadczili mistrz now, Józef Kazimierski i lek. teol. spek, Feliks Kreczman⁶⁹⁸⁴. 25 II 1757 r. na II wot. otrzymał 19 gł. za, przy 1 gł. przeciwnym, co poświadczili gw. i kust. pozn. Franciszek Święcicki oraz kust. prow. Józef Gurski⁶⁹⁸⁵. 22 VI 1757 r. na III wot. otrzymał komplet 13 gł. za, co poświadczili lek. teol. spek. Feliks Kreczman oraz lek. teol. spek. Idzi Kłabczyński⁶⁹⁸⁶. Prof. złożył 23 VI 1757 r. w now. pozn. na ręce o. Idziego Kłabczyńskiego – lek. teol. spek., co poświadczyl o. Józef Kazimierski – mistrz now. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁶⁹⁸⁷. Spis z 1762 r. odnotowuje go jako stud. teol. spek. w Warszawie, miał już wtedy za sobą święcenia kapłańskie⁶⁹⁸⁸. W l. 1764-1765 lek. teol. mor. w Warcie⁶⁹⁸⁹. W 1765 r. wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie uzyskał 45 pnk na 60 możliwych⁶⁹⁹⁰. Był to wynik słaby, niewystarczający do objęcia urzędu, ale pozwalający wziąć udział w kolejnym konk.⁶⁹⁹¹. Mimo to w l. 1765-1767 lek. fil. w Bydgoszczy⁶⁹⁹². W l. 1768-1770 kazn. św. niem. w Nowem nad Wisłą⁶⁹⁹³. W l. 1770-1773 lek. teol. mor. w Świeciu⁶⁹⁹⁴. Spis z 1773 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku⁶⁹⁹⁵. W l. 1773-1774 wik. w Bydgoszczy⁶⁹⁹⁶, a w l. 1774-1776 gw. w Bydgoszczy⁶⁹⁹⁷. W l. 1777-1779 wik. w Toruniu⁶⁹⁹⁸. W l. 1779-1780 lek. teol. mor. w

---

poznańskiego podpisał się jako Joannes Baptista Daum – zob. APBK, sygn. S-po-1, s. 169, 223.

⁶⁹⁸² APBK, sygn. S-po-1, s. 97.

⁶⁹⁸³ Ibidem.

⁶⁹⁸⁴ Ibidem, s. 341.

⁶⁹⁸⁵ Ibidem, s. 342.

⁶⁹⁸⁶ Ibidem.

⁶⁹⁸⁷ Ibidem, s. 223.

⁶⁹⁸⁸ APBK, sygn. W-10, s. 390.

⁶⁹⁸⁹ APBK, sygn. W-7, s. 831.

⁶⁹⁹⁰ Ibidem, s. 843.

⁶⁹⁹¹ Ibidem.

⁶⁹⁹² Ibidem, s. 852.

⁶⁹⁹³ Ibidem, s. 916.

⁶⁹⁹⁴ Ibidem, s. 943, 958.

⁶⁹⁹⁵ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 36v.

⁶⁹⁹⁶ APBK, sygn. W-7, s. 976.

⁶⁹⁹⁷ Ibidem, s. 995.

Toruniu⁶⁹⁹⁹, w l. 1780-1783 ponownie lek. teol. mor. Świeciu⁷⁰⁰⁰, a w l. 1782-1783 dodatkowo gw. *in casum*⁷⁰⁰¹. W l. 1783-1786 gw. w Nowem⁷⁰⁰². W l. 1786-1788 wik. w Kole⁷⁰⁰³. Nieznane są jego późniejsze losy. Zm. 7 I 1803 r. w Górcie Klasztornej⁷⁰⁰⁴. W 1773 r. otrzymał tyt. *PG*⁷⁰⁰⁵, w 1785 r. tyt. *RP*⁷⁰⁰⁶, w 1794 r. tyt. *ARP*⁷⁰⁰⁷, a w r. 1800 tyt. *DA*⁷⁰⁰⁸. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z org.-spow. i nauk.

Jan Chrzyciel Ertman⁷⁰⁰⁹ – 1780-1782

Ur. się w 1732 lub 1733 r. Jego rodzice to Piotr i Gertruda Ertmanowie. Na chrz. otrzymał imię Piotr. Pochodził ze wsi Stoczek Klasztorny⁷⁰¹⁰. 28 VIII 1757 r. przyjął w now. warsz. habit z rąk o. Adriana Żebrowskiego – kazn. zw. warsz. W zak. przyjął imię Jan Chrzyciel. Miał wówczas 24 l. i strój właściwy swojemu stanowi⁷⁰¹¹. 4 I 1758 r. na I wot. otrzymał 12 gł. za, przy 7 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Franciszek Czerepiński, lek. teol. spek. Florian Willant oraz mistrz now. Urban Raski⁷⁰¹². 30 IV 1758 r. na II wot. otrzymał 16 gł. za, przy 7 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Franciszek Czerepiński, lek. teol. spek. Florian Willant oraz mistrz now. Urban Raski⁷⁰¹³. 27 VIII 1758 r. na III wot. otrzymał 11 gł. za, przy 3 gł. przeciw, co poświadczyli tymczasowy przełożony warsz. Piotr Czaplicki oraz lek. teol. spek. Franciszek

---

⁶⁹⁹⁸Ibidem, s. 1030.

⁶⁹⁹⁹Ibidem, s. 1049.

⁷⁰⁰⁰Ibidem, s. 1076, 1100.

⁷⁰⁰¹Ibidem, s. 1098.

⁷⁰⁰²Ibidem, s. 1116, 1141.

⁷⁰⁰³Ibidem, s. 1168.

⁷⁰⁰⁴APBK, sygn. XXVI-1, s. 13.

⁷⁰⁰⁵APBK, sygn. W-7, s. 984.

⁷⁰⁰⁶Ibidem, s. 1149.

⁷⁰⁰⁷Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 74r.

⁷⁰⁰⁸Ibidem, k. 94r.

⁷⁰⁰⁹W źródłach jako Joannes Baptista Ertman lub Joannes Baptista Ertmann.

⁷⁰¹⁰AAW, sygn. 688, s. 35.

⁷⁰¹¹Ibidem. Człon "Chrzyciel" podany dopiero przy profesji – patrz niżej. Później wymieniony także w nekrologu – zob. APBK, sygn. XXVI-1, s. 273.

⁷⁰¹²Ibidem, s. 285.

⁷⁰¹³Ibidem, s. 284. Wotacja bez datacji, data ustalona w oparciu o datę profesji Filipa Kuprewicza, dla którego wotacja była ostatnią – złożył on profesję 1 maja 1758 roku (AAW, sygn. 688, s. 154), a w tym czasie ostatnia wotacja zazwyczaj miała miejsce w przeddzień profesji.

Kuciński⁷⁰¹⁴. 28 VIII 1758 r. złożył w now. warsz. prof. na ręce o. Adriana Żebrowskiego – kazn. zw. warsz., co poświadczył o. Piotr Czaplicki – tymczasowy przełożony warsz.⁷⁰¹⁵. Brakuje jego podpisu. W 1761 r. wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie otrzymał 41 gł. na 60 możliwych⁷⁰¹⁶. Był to wynik przeciętny, najniższy ze wszystkich, chociaż teoretycznie pozwalający na objęcie urzędu⁷⁰¹⁷. W l. 1761-1762 kazn. zw. niem. w Zamartem⁷⁰¹⁸. Spis z 1762 r. wymienia go jako spow. w Barczewie⁷⁰¹⁹. W l. 1764-1765 ponownie kazn. zw. niem. w Zamartem⁷⁰²⁰. W l. 1765-1768 kazn. niem. w Poznaniu⁷⁰²¹. W l. 1770-1771 lek. teol. mor. w Warcie⁷⁰²² oraz gw. *in casum*⁷⁰²³. W l. 1771-1774 gw. w Zamartem⁷⁰²⁴. Spis z 1773 r. wymienia go właśnie na tym stanowisku⁷⁰²⁵. W l. 1774-1776 kazn. niem. w Warszawie⁷⁰²⁶. W l. 1777-1779 wik. w Lubawie⁷⁰²⁷. W l. 1779-1780 lek. teol. mor. w Świeciu⁷⁰²⁸. W l. 1780-1782 lek. teol. mor. w Toruniu⁷⁰²⁹. W l. 1786-1788 wik. w Nowem⁷⁰³⁰. Zm. 23 V 1792 r. w Nowem⁷⁰³¹. W 1770 r. obdarzony tyt. *PG*⁷⁰³², a w 1785 r. tyt. *CE*⁷⁰³³. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z nauk.

---

⁷⁰¹⁴ AAW, sygn. 688, s. 284.

⁷⁰¹⁵ AAW, sygn. 688, s. 155.

⁷⁰¹⁶ APBK, sygn. W-7, s. 781.

⁷⁰¹⁷ Ibidem.

⁷⁰¹⁸ Ibidem., s. 793.

⁷⁰¹⁹ APBK, sygn. W-10, s. 396.

⁷⁰²⁰ APBK, sygn. W-7, s. 834.

⁷⁰²¹ Ibidem, s. 853, 893.

⁷⁰²² Ibidem, s. 943.

⁷⁰²³ Ibidem, s. 942.

⁷⁰²⁴ Ibidem, s. 957, 974.

⁷⁰²⁵ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 41r.

⁷⁰²⁶ APBK, sygn. W-7, s. 999.

⁷⁰²⁷ Ibidem, s. 1030.

⁷⁰²⁸ Ibidem, s. 1049.

⁷⁰²⁹ Ibidem, s. 1076.

⁷⁰³⁰ Ibidem, s. 1168.

⁷⁰³¹ APBK, sygn. XXVI-1, s. 273.

⁷⁰³² APBK, sygn. W-7, s. 949.

⁷⁰³³ Ibidem, s. 1149.

Bonifacy Kuhn⁷⁰³⁴ – 1782-1786

Nie znamy jego pochodzenia. Można przypuszczać, że przyjął habit w now. skępskim, skoro zachowane w pełni akta now. pozn. i warsz. o nim nie wspominają. Spis z 1773 r. wymienia go jako now. II próby w Górcie Klasztornej⁷⁰³⁵. 16 VII 1779 r. w Grodzisku Wielkopolskim wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie otrzymał 37,5 pnk na 60 możliwych. Był to słaby wynik, chociaż zapewniający możliwość udziału w kolejnym konk.⁷⁰³⁶. W l. 1779-1780 kazn. niem. i kantor we Wschowie⁷⁰³⁷. W l. 1780-1782 lek. teol. mor. w Kobylinie⁷⁰³⁸, a w l. 1782-1786 lek. teol. mor. w Toruniu⁷⁰³⁹. W l. 1786-1788 kazn. niem. w Sierakowie⁷⁰⁴⁰. Na kap. w 1800 r. w Skępem powołany na sekretarza prow. na l. 1800-1803⁷⁰⁴¹. Na kap. w 1803 r. w Piotrkowie Trybunalskim z powodzeniem wziął udział w wyb. na def. akt., co zapewniło mu mandat na l. 1803-1806⁷⁰⁴². Spis z 1803 r. wymienia go jako def. akt. zamieszkałego w klaszt. w Kaliszu⁷⁰⁴³. Zm. 26 III 1808 r. w Warcie. W 1785 r. obdarzony tyt. *PG*⁷⁰⁴⁴, w 1794 r. tyt. *RP*⁷⁰⁴⁵, a w 1797 r. tyt. *DA*⁷⁰⁴⁶, a w 1806 r. tyt. *ARP*⁷⁰⁴⁷. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z org.-spow.

Kwiryniusz Will – 1786-1788

Także kazn. niem. paraf. w Toruniu w l. 1791-1792 – patrz wyżej.

---

⁷⁰³⁴W źródłach jako Bonifacius Kuhn, Bonifacius Kunn, Bonifacius Kuch, Bonifacius Kuchn, Bonifacius Kuhun oraz Bonifacius Kühn.

⁷⁰³⁵ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 38v.

⁷⁰³⁶APBK, sygn. W-7, s. 1039.

⁷⁰³⁷Ibidem, s. 1049.

⁷⁰³⁸Ibidem, s. 1076.

⁷⁰³⁹Ibidem, s. 1100, 1118, 1143.

⁷⁰⁴⁰Ibidem, s. 1166.

⁷⁰⁴¹Kronika Bernardynów Bydgoskich..., s. 243.

⁷⁰⁴²Ibidem.

⁷⁰⁴³Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 76v.

⁷⁰⁴⁴APBK, sygn. W-7, s. 1149.

⁷⁰⁴⁵Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 74r.

⁷⁰⁴⁶Ibidem, k. 82v.

⁷⁰⁴⁷Ibidem, k. 111r.

Kwiryniusz Will – 1792-1794

Także lek. teol. mor. w Toruniu w l. 1786-1788 – patrz wyżej.

Ewaryst Schultz⁷⁰⁴⁸ – 1794-1797

Ur. się 24 II 1759 r. Jego rodzice to Antoni i Magdalena Schultzowie – libertini. Na chrz. otrzymał imię Józef. Pochodził ze wsi Ditterdorf na Warmii⁷⁰⁴⁹. 26 X 1775 r. przyjął habit w now. przasnyskim z rąk o. Hipolita Pruskiego – mistrza now. W zak. przyjął imię Ewaryst. Miał wówczas wykształcenie na poziomie klasy teol. oraz list wyzwolenia od kamery pruskiej. Przybył w stroju właściwym swojemu stanowi⁷⁰⁵⁰. 2 III 1776 r. na I wot. otrzymał komplet 12 gł. za, co poświadczyli gw. przasnyski Czesław Adamkiewicz, lek. jub. Cyriak Kanicki oraz mistrz now. Hipolit Pruski⁷⁰⁵¹. 5 VII 1776 r. na II wot. otrzymał komplet głosów za, co poświadczyl wik. przasnyski Kazimierz Wołkowski oraz mistrz now. Hipolit Pruski⁷⁰⁵². Przeniósł się następnie do Warszawy, gdzie 25 października 1776 r. na III wot. otrzymał komplet 19 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Władysław Rostki, lek. jub. Marian Theen oraz lek. jub. Modest Komnacki⁷⁰⁵³. 25 X 1776 r. zamiar złożenia prof. potwierdził własnoręcznym podpisem, co poświadczyl o. Władysław Rostki – gw. i kust. warsz.⁷⁰⁵⁴. 26 X 1776 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Urbana Kolankiewicza – mistrza now., co obaj poświadczyli własnoręcznymi podpisami⁷⁰⁵⁵. 14 VII 1785 r. w Warcie wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie otrzymał 60 pnk na 60 możliwych. Był to świetny wynik zapewniający możliwość objęcia katedry⁷⁰⁵⁶. W l. 1785-1788 lek. fil. w Piotrkowie Trybunalskim⁷⁰⁵⁷. W l. 1794-1797 lek. teol. mor. w Toruniu⁷⁰⁵⁸. Spisy z 1794 r.⁷⁰⁵⁹ oraz 1797 r. wymieniają go właśnie na tym

---

⁷⁰⁴⁸W źródłach jako Evaristus Schultz, Evaristus Szultz oraz Evaristus Szhulz. W księdze nowicjatu warszawskiego podpisał się jako Evaristus Schutlz (AAW, sygn. 688, s. 170, 396).

⁷⁰⁴⁹AAW, sygn. 688, s. 64.

⁷⁰⁵⁰Ibidem.

⁷⁰⁵¹Ibidem, s. 245.

⁷⁰⁵²Ibidem.

⁷⁰⁵³Ibidem, s. 243-244.

⁷⁰⁵⁴Ibidem, s. 396.

⁷⁰⁵⁵Ibidem, s. 170.

⁷⁰⁵⁶APBK, sygn. W-7, s. 1132-1133.

⁷⁰⁵⁷Ibidem, s. 1143, 1164.

⁷⁰⁵⁸Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, Dział Zbiorów Specjalnych, Rękopisy Towarzystwa Naukowego, sygn. 74, k. 118v-119r.

⁷⁰⁵⁹APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 39.

stanowisku⁷⁰⁶⁰. Spis z 1803 r. wymienia go jako kazn. św. w Kadynach⁷⁰⁶¹. W 1809 r. powołany na rubrykansa prow.⁷⁰⁶². Na kap. w 1815 r. w Kazimierzu Biskupim z powodzeniem wziął udział w wyb. na def. akt., co zapewniło mu mandat na l. 1815-1818⁷⁰⁶³. Zm. 24 X1826 r. jako rubrykans w Warszawie⁷⁰⁶⁴. W 1788 r. obdarzony tyt. *PG*⁷⁰⁶⁵, w 1797 r. tyt. *RP*⁷⁰⁶⁶, w 1808 r. tyt. *ARP*⁷⁰⁶⁷, a w 1809 r. tyt. *DA*⁷⁰⁶⁸. W późniejszych l. obdarzony także tyt. *PP*⁷⁰⁶⁹. Jako były def. akt. korzystał z tyt. *DH*. Realizował mieszany typ kar. – podtyp kar. nauk. przer.

Piotr Sremowicz – 1797-1798

Ur. się 5 III 1756 r. Jego rodzice to Dominik i Katarzyna Sremowiczowie – mieszczenie. Na chrz. otrzymał imię Józef. Pochodził ze Środy Wielkopolskiej⁷⁰⁷⁰. 6 VII 1772 r. przyjął habit w now. pozn. z rąk o. Czesława Adamkiewicza – mistrza now. W zak. przyjął imię Piotr. Przybył w odpowiednim stroju⁷⁰⁷¹. 1 VIII 1772 r. wraz z całym now. został przeniesiony do Kościana⁷⁰⁷². 14 XII 1772 r. na I wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczyli gw. kościański Hipolit Pruski oraz mistrz now. Ferdynand Grudzieński⁷⁰⁷³. 30 III 1773 roku na II wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczyli ciż sami⁷⁰⁷⁴. 3 VII 1773 r. na III wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczyli ciż sami⁷⁰⁷⁵. 5 VII 1773 r. złożył w Kościanie prof. na ręce o. Wincentego Ferreriusza Skaleckiego – lek. teol. mist., co poświadczyl o. Ferdynand Grudzieński – mistrz now.⁷⁰⁷⁶. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁷⁰⁷⁷. 9 VII 1782 r. w Warcie wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie

---

⁷⁰⁶⁰APT, AMT, C, 4570, s. 56.

⁷⁰⁶¹Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 81r.

⁷⁰⁶²Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 116v.

⁷⁰⁶³Kronika Bernardynów Bydgoskich..., s. 245.

⁷⁰⁶⁴APBK, sygn. XXVI-1, s. 581.

⁷⁰⁶⁵Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 36r.

⁷⁰⁶⁶Ibidem, k. 82v.

⁷⁰⁶⁷Ibidem, k. 115r.

⁷⁰⁶⁸Ibidem, k. 117r.

⁷⁰⁶⁹APBK, sygn. XXVI-1, s. 581.

⁷⁰⁷⁰APBK, sygn. S-po-1, s. 121.

⁷⁰⁷¹Ibidem.

⁷⁰⁷²Ibidem.

⁷⁰⁷³Ibidem, s. 375.

⁷⁰⁷⁴Ibidem.

⁷⁰⁷⁵Ibidem, s. 376.

⁷⁰⁷⁶Ibidem, s. 237.

⁷⁰⁷⁷Ibidem,

otrzymał 45,5 pnk na 60 możliwych. Był to słaby wynik niepozwalający na objęcie katedry, ale uprawniający do udziału w nowym konk.⁷⁰⁷⁸. Pomimo werdyktu komisji konk. w l. 1782-1783 lek. fil. w Kaliszu⁷⁰⁷⁹, a w l. 1783-1785 lek. fil. w Piotrkowie Trybunalskim⁷⁰⁸⁰. 14 VII 1785 r. w Warcie ponownie wziął udział w konk. na lek. fil., gdzie uzyskał tym razem 37,5 pnk na 60 możliwych. Był to słaby wynik niepozwalający na objęcie katedry, ale uprawniający do udziału w nowym konk.⁷⁰⁸¹. Tym razem zgodnie z werdyktem komisji konk. nie został dopuszczony do katedry. W l. 1785-1788 kazn. zw. w Kaliszu⁷⁰⁸². W l. 1797-1798 lek. teol. mor.j w Toruniu⁷⁰⁸³. Spis z 1803 r. wymienia go jako wik. w Poznaniu⁷⁰⁸⁴. W 1808 r. powołany na mistrza now. w Górcie Klasztornej⁷⁰⁸⁵. Na kap. w 1812 r. w Przyrowie z powodzeniem wziął udział w wyb. na def. akt., co zapewniło mu mandat na l. 1812-1815⁷⁰⁸⁶. Pod koniec życia gw. w Ostrzeszowie⁷⁰⁸⁷. Zm. 13 II 1815 r. w Ostrzeszowie⁷⁰⁸⁸. W 1788 r. obdarzony tyt. *PG*⁷⁰⁸⁹, w 1794 r. tyt. *RP*⁷⁰⁹⁰, w 1808 r. tyt. *DA*⁷⁰⁹¹, a w 1810 r. tyt. *ARP*⁷⁰⁹². Realizował mieszany typ kar. – podtyp kar. nauk. przer.

---

⁷⁰⁷⁸APBK, sygn. W-7, s. 1087-1088.

⁷⁰⁷⁹Ibidem, s. 1100.

⁷⁰⁸⁰Ibidem, s. 1118.

⁷⁰⁸¹Ibidem, s. 1132-1133.

⁷⁰⁸²Ibidem, s. 1144, 1165.

⁷⁰⁸³WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 120r.

⁷⁰⁸⁴Biblioteka Jagiellońska, rkps 4905, k. 76r.

⁷⁰⁸⁵Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 114v.

⁷⁰⁸⁶Kronika bydgoska wymienia tylko 2 powołanych definitorów (Kronika Bernardynów Bydgoskich..., s. 244), a tymczasem w nekrologu Szremowicza jest mowa o piastowaniu przezeń funkcji definitora aktualnego (APBK, sygn. BKOL-2, s. 103).

⁷⁰⁸⁷APBK, sygn. BKOL-2, s. 103.

⁷⁰⁸⁸Ibidem.

⁷⁰⁸⁹Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 36r.

⁷⁰⁹⁰Ibidem, k. 74r.

⁷⁰⁹¹Ibidem, k. 115r.

⁷⁰⁹²Ibidem, k. 122r.

**Spowiednicy, profesorowie szkoły, członkowie definitorium prowincji
i pozostali ojcowie w Toruniu**

Spowiednicy

Piotr Klipaczek – 1726

Nieznane są jakiegokolwiek informacje na temat jego pochodzenia. 26 lipca 1726 r. wstąpił do toruńskiego Bractwa św. Anny⁷⁰⁹³. Zm. 11 XII 1737 r. w Sanostrzelach, pochowany w Górcie Klasztornej⁷⁰⁹⁴.

Franciszek Pinnicki – 1742

Także wik. w Toruniu w l. 1755-1756 – patrz wyżej.

Franciszek Pinnicki – 1762-1790

Także spowiednik w Toruniu w 1742 roku – patrz wyżej.

Dominik Hoffman – 1762-1779

Także wik. w Toruniu w l. 1779-1780 – patrz wyżej.

Melchizedek Hillebrant – 1762-1773

Także wik. w Toruniu w l. 1776-1777 – patrz wyżej.

Jakub Dost – 1762

Także wik. w Toruniu w l. 1780-1783 – patrz wyżej.

---

⁷⁰⁹³ AADDT, Parafia NMP w Toruniu, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae...*, k. 58r.

⁷⁰⁹⁴ APBK, sygn. XXVI-1, s. 627.

Hieronim Meckelberg – 1764

Także wik. w Toruniu w 1762 r. – patrz wyżej.

Filip Kolman – 1770-1773

Także wik. w Toruniu w 1792 r. – patrz wyżej.

Korneliusz Hofman⁷⁰⁹⁵ – 1772-1773

13 IX 1762 r. przyjął habit w Skępem, a 13 IX 1763 r. złożył w Skępem prof.⁷⁰⁹⁶. Spis z 1762 r. wymienia go jako stud. ret. w Górcie Klasztornej⁷⁰⁹⁷. Spis z 1773 r. wymienia go jako spow. w Toruniu pełniącego funkcję kantora⁷⁰⁹⁸. Zm. 18 V 1781 r. w Warszawie jako zakrystian⁷⁰⁹⁹. W 1780 r. obdarzony tyt. *CE*⁷¹⁰⁰. Realizował m. kar. org.-spow.

Lucjan Königsmann⁷¹⁰¹ – 1773

Ur. w 1740 r. w Barczewie⁷¹⁰². 7 VII 1760 r. przyjął w Skępem habit, a 7 VII 1761 r. złożył w Skępem profesję⁷¹⁰³. Spis z 1762 r. wymienia go jako stud. teol. moral w Toruniu bez prez.⁷¹⁰⁴. 30 XI 1763 r. otrz. w Chełmży diakonat, a 17 XII 1763 r. prez.⁷¹⁰⁵. Spis z 1773 r. wymienia go jako spow. w Toruniu pełniącego funkcję furtiana klaszt.⁷¹⁰⁶. W l. 1776-1777 wik. w Złoczewie⁷¹⁰⁷, a w

---

⁷⁰⁹⁵W źródłach jako Cornelius Hofman, Cornelius Hoffman, Cornelius Hohman, Cornelius Homan oraz Cornelius Höman.

⁷⁰⁹⁶APBK, sygn. W-8, s. 742.

⁷⁰⁹⁷APBK, sygn. W-10, s. 384.

⁷⁰⁹⁸ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 44v.

⁷⁰⁹⁹APBK, sygn. XXVI-1, s. 265.

⁷¹⁰⁰APBK, sygn. W-7, s. 1080.

⁷¹⁰¹W źródłach jako Lucianus Königsmann, Lucianus Konigsman, Lucianus Kenigsman, Lucianus Koenizman, Lucianus Kienizmen, Lucianus Kunixman, Lucianus Kienixmann, Lucianus Kenixman.

⁷¹⁰²APG, Bernardyni w Łobżenicy, sygn. 1, s. 116.

⁷¹⁰³APBK, sygn. W-8, s. 742.

⁷¹⁰⁴APBK, sygn. W-10, s. 391.

⁷¹⁰⁵ADPełp, sygn. C54a, s. 56.

⁷¹⁰⁶ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych,

1. 1779-1783 wik. w Stoczku Klasztornym⁷¹⁰⁸. W l. 1782-1785 dodatkowo gw. *in casum*⁷¹⁰⁹. W latach 1783-1785 wik. w Stoczku Klasztornym⁷¹¹⁰. W l. 1786-1788 wik. w Górcie Klasztornej⁷¹¹¹. W 1792 r. gw. w Barczewie⁷¹¹². Zm. 19 IV 1792 r. w Barczewie⁷¹¹³. W 1774 r. obdarzony tyt. *CE*⁷¹¹⁴. Realizował m. kar. org.-spow.

Eryk Depiński – 1773

Także wik. w Toruniu w 1783 r. – patrz wyżej.

Jan Piwoński – 1779

Zapewne przyjął habit w now. Skępem. Jako stud. teol. w Toruniu 27 X 1771 r. otrzymał w Chełmży pierwszą tonsurę i 4 mniejsze święcenia⁷¹¹⁵, 3 XI 1771 r. subdiakoniat⁷¹¹⁶, 21 IX 1772 r. diakonat⁷¹¹⁷, a 27 IX 1772 r. prezbiterat⁷¹¹⁸. Spis z 1773 r. wymienia go jako stud. teol. moral. w Toruniu⁷¹¹⁹. Spisy z 1794 i 1797 r. wymieniają go jako spow. w Toruniu⁷¹²⁰. Zm. 18 I 1801 r. w Toruniu jako zakrystian i prof. szkoły⁷¹²¹. W 1788 r. obdarzony tyt. *CE*⁷¹²², a w 1798 r. tyt. *RP*⁷¹²³. Realizował m. kar. org.-spow.

---

k. 44v.

⁷¹⁰⁷APBK, sygn. W-7, s. 1015.

⁷¹⁰⁸Ibidem, s. 1052, 1079, 1103.

⁷¹⁰⁹Ibidem, s. 1098, 1117.

⁷¹¹⁰Ibidem, s. 1123.

⁷¹¹¹Ibidem, s. 1168.

⁷¹¹²APBK, sygn. XXVI-1, s. 207.

⁷¹¹³Ibidem.

⁷¹¹⁴APBK, sygn. W-7, s. 1000.

⁷¹¹⁵ADPelp, sygn. C54a, s. 81.

⁷¹¹⁶Ibidem.

⁷¹¹⁷Ibidem, s. 85.

⁷¹¹⁸Ibidem.

⁷¹¹⁹ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych,

k. 45r.

⁷¹²⁰APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 39, 57.

⁷¹²¹APBK, sygn. XXVI-1, s. 35.

⁷¹²²Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 36r.

⁷¹²³Ibidem, k. 86v.

Jan Piwoński – 1794-1797

Także spowiednik w Toruniu w 1779 roku – patrz wyżej.

Fortunat Umiński – 1794-1797

Zapewne przyjął habit w now. Skępem. Jako stud. teol. w Toruniu 18 VI 1791 r. otrzymał w Chełmży pierwszą tonsurę i 4 mniejsze święcenia⁷¹²⁴, a 24 IX 1791 r. subdiakoniat⁷¹²⁵. Spisy z 1794 i 1797 r. wymieniają go jako spow. w Toruniu⁷¹²⁶. Spis z 1827 r. wymienia go jako przeł. rez. w Wieluniu⁷¹²⁷. Spis z 1836 r. wymienia go jako spow. w Warcie⁷¹²⁸. Zm. 12 XI 1837 r. w Warcie⁷¹²⁹. W 1803 r. otrzymał tyt. *CE*⁷¹³⁰, a w 1809 r. tyt. *RP*⁷¹³¹. Realizował m. kar. org.-spow.

Serafin Józefowicz – 1797

Ochrz. 23 III 1768 r. w Koninie. Jego rodzice to Melchior i Elżbieta Józefowiczowie – mieszczanie. Na chrzc. Otrzymał imiona Józef Benedykt. Pochodził z Konina. 24 III 1785 r. przyjął habit w Poznaniu z rąk o. Hipolita Pruskiego – m. now.⁷¹³². 24 III 1786 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Hipolita Pruskiego – m. now.⁷¹³³. Potwierdził to własnoręcznym podpisem⁷¹³⁴. W 1785 r. jako stud. teol. w Toruniu 24 IX 1791 r. otrzymał w Chełmży prezbiterat⁷¹³⁵. Spis z 1797 r. wymienia go jako spow. w Toruniu⁷¹³⁶. Spis z 1803 r. wymienia go jako spow. w Ostrzeszowie⁷¹³⁷. Zm. 24 III 1825 r. w Kobylinie⁷¹³⁸. Realizował m. kar. org.-spow.

---

⁷¹²⁴ADPelp, sygn. C54a, s. 145.

⁷¹²⁵Ibidem, s. 148.

⁷¹²⁶APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 39, 57.

⁷¹²⁷APBK, sygn. W-10, s. 483.

⁷¹²⁸ADP, Bernardyni, Tabula Patrum ac Fratrum Almae Provinciae S. Mariae Angelorum 1836, bez paginacji.

⁷¹²⁹APBK, sygn. XXVI-1, s. 619.

⁷¹³⁰Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 103r.

⁷¹³¹Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 117r.

⁷¹³²APBK, sygn. S-po-1, s. 142.

⁷¹³³Ibidem, s. 250.

⁷¹³⁴Ibidem, s. 180.

⁷¹³⁵ADPelp, sygn. C54a, s. 148.

⁷¹³⁶APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 57.

⁷¹³⁷Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 78v.

⁷¹³⁸Księga Zmarłych, s. 103.

Porfiriusz Rycharski – 1797

Zapewne przyjął habit w now. Skępem. Spis z 1797 r. wymienia go jako spow. w Toruniu⁷¹³⁹. Spis z 1803 r. wymienia go jako kazn. zw. w Skępem⁷¹⁴⁰. Spis z 1827 r. wymienia go jako gw. w Koźminie⁷¹⁴¹. Zm. 21 X 1828 r. w Koźminie. W 1806 r. otrzymał tyt. *PG*⁷¹⁴², a w 1810 r. tyt. *RP*⁷¹⁴³. Realizował miesz. typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z org.-spow.

Linus Mączyński – 1797

Zapewne przyjął habit w now. Skępem. Spis z 1797 r. wymienia go jako spow. w Toruniu⁷¹⁴⁴. Spis z 1803 r. wymienia go jako kazn. zw. w Nowem nad Wisłą⁷¹⁴⁵. Zm. 15 IV 1816 r. w Bydgoszczy⁷¹⁴⁶. W 1806 r. otrzymał tyt. *CE*⁷¹⁴⁷, a w 1809 r. tyt. *RP*⁷¹⁴⁸. Realizował miesz. typ kar. – podtyp łączący funkcje kazn. z org.-spow.

Profesorowie szkoły

Jan Piwoński – 1801

Także spow. w Toruniu w l. 1794-1797 – patrz wyżej.

Andrzej Piasezyński – 1803

---

⁷¹³⁹APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 57.

⁷¹⁴⁰Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 79v.

⁷¹⁴¹APBK, sygn. W-10, s. 480.

⁷¹⁴²Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 111r.

⁷¹⁴³Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 122r.

⁷¹⁴⁴APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 57.

⁷¹⁴⁵Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 77r.

⁷¹⁴⁶APBK, sygn. XXVI-1, s. 199.

⁷¹⁴⁷Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 111r.

⁷¹⁴⁸Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 117r.

Pochodził z Pleniewa pod Gdańskiem⁷¹⁴⁹. Zapewne przyjął habit w now. skępskim. Spis z 1803 r. wymienia go jako prof. szkoły w Toruniu⁷¹⁵⁰. W 1808 r. należał do klasztoru w Kaliszu⁷¹⁵¹. Nieznana jest miejsce i data jego zgonu.

Feliks Kokoszewski – 1810-1816

Ur. w 1763 lub 1764 r. Na chrzcie otrzymał imię Andrzej. Pochodził ze Służewa⁷¹⁵². 16 V 1783 r. przyjął w now. pozn. habit z rąk o. Anzelma Żurawskiego – mistrza nowicjuszy. W zakonie przyjął imię Feliks. Miał wówczas 19 lat i wykształcenie na poziomie klasy syntaksy⁷¹⁵³. Nie zachowały się jego wotacje zakonne. Na czerwcu 1783 r. urywają się niestety poznańskie akta wotacji⁷¹⁵⁴. 17 maja 1784 roku złożył w Poznaniu profesję zakonną na ręce o. Hipolita Pruskiego – mistrza nowicjuszy⁷¹⁵⁵. Potwierdził to własnoręcznym podpisem⁷¹⁵⁶. W l. 1791-1797 profesor szkoły retoryki w Przasnyszu⁷¹⁵⁷. Spis zakonników z 1803 roku wymienia go jako wikariusza w Kaliszu⁷¹⁵⁸. W l. 1810-1816 profesor szkoły w Toruniu. 30 VII 1810 r. jako prof. szkoły udzielił chrztu w parafii św. Janów⁷¹⁵⁹. W 1812 r. w tej samej funkcji asystował przy kanonicznej elekcji władz bractwa św. Anny⁷¹⁶⁰. 16 VII 1816 r. przeniesiony z Torunia do Bydgoszczy na stanowisko gw. klasztoru⁷¹⁶¹. Zmarł 4 VI 1826 r. na stan. gw. w Bydgoszczy⁷¹⁶². W 1798 r. obdarzony tytułem *PG*⁷¹⁶³, a w 1809 roku tytułem *RP*⁷¹⁶⁴. Realizował mieszany typ kar. – podtyp łączący funkcje nauk. z org.-spow.

---

⁷¹⁴⁹AAG, AKM 1, sygn. 76, bez paginacji.

⁷¹⁵⁰Biblioteka Jagiellońska, rkps 4905, k. 79r.

⁷¹⁵¹AAG, AKM 1, sygn. 76, bez paginacji.

⁷¹⁵²APBK, sygn. S-po-1, s. 140.

⁷¹⁵³Ibidem.

⁷¹⁵⁴Ibidem, s. 394.

⁷¹⁵⁵Ibidem, s. 248.

⁷¹⁵⁶Ibidem, s. 178.

⁷¹⁵⁷Jest on podpisany jako profesor szkoły retoryki pod rejestrami wydatków klasztoru przasnyskiego – najwcześniejszy podpis dotyczy rejestru za sierpień i wrzesień 1791, a najpóźniejszy podpis rejestru za marzec, kwiecień i maj 1797 – Archiwum Diecezjalne w Płocku, Bernardyni, sygn. 11, bez paginacji.

⁷¹⁵⁸Biblioteka Jagiellońska, Sekcja Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych, sygn. 4905, k. 76v.

⁷¹⁵⁹AADDT, Parafia św. Janów w Toruniu, sygn. AA 006, k. 110r.

⁷¹⁶⁰AADDT, Parafia NMP w Toruniu, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 29v.

⁷¹⁶¹Kronika Bernardynów Bydgoskich..., s. 246.

⁷¹⁶²Kronika Bernardynów Bydgoskich..., s. 297.

⁷¹⁶³Biblioteka Raczyńskich, fkps 57, k. 86v.

⁷¹⁶⁴Ibidem, k. 117r.

Członkowie definitorium prowincji

Roman Wróblewski – 1762-1769

Także lek. teol.i spek. w Toruniu w l. 1741-1743 – patrz wyżej.

Cyriak Kelch – 1773

Także lek. teol. spek. w Toruniu w l. 1761-1768 – patrz wyżej.

Franciszek Szadkowski – 1794-1797

Ochrz. 29 VIII 1746 r. Jego rodzice to Piotr i Katarzyna Szadkowscy – zamożni szlachcice. Na chrz. otrzymał imiona Michał Urban. Pochodził z terenu parafii Sobotka w dekanacie kaliskim⁷¹⁶⁵. 2 X 1773 r. przyjął w now. przasnyskim habit z rąk o. Jana Kapistrana Bischoffa – mistrza now. W zak. przyjął imię Franciszek Seraficki. Miał wówczas wyksz. na poziomie klasy retoryki. Przybył w szlacheckim stroju⁷¹⁶⁶. 16 II 1774 r. na I wot. otrzymał komplet 11 gł. za, co poświadczyli gw. przasnyski Mikołaj Gralki, spow. sióstr bernardynek Jan Kapistran Domicz oraz mistrz now. Jan Kapistran Bischoff⁷¹⁶⁷. 4 VI 1774 r. na II wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczyli ciż sami⁷¹⁶⁸. 1 X 1774 r. na III wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczyli gw. przasnyski Czesław Adamkiewicz oraz spow. sióstr bernardynek Jan Kapistran Domicz⁷¹⁶⁹. 2 X 1774 r. złożył w Przasnyszu prof. na ręce o. Czesława Adamkiewicza – gw. przasnyskiego, co poświadczył o. Edward Dobrowolski – kazn. świąt. oraz wicemistrz now. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁷¹⁷⁰. W l. 1782-1783 kazn. świąt. w Piotrkowie Trybunalskim⁷¹⁷¹. W l. 1783-1787 kazn. zw. w Kole⁷¹⁷². W l. 1786-1787 dodatkowo gw. *in casum*⁷¹⁷³. W l. 1787-1790 gw.

---

⁷¹⁶⁵ AAW, sygn. 688, s. 60.

⁷¹⁶⁶ Ibidem.

⁷¹⁶⁷ Ibidem, s. 251.

⁷¹⁶⁸ Ibidem.

⁷¹⁶⁹ Ibidem, s. 250.

⁷¹⁷⁰ Ibidem, s. 167.

⁷¹⁷¹ APBK, sygn. W-7, s. 1102.

⁷¹⁷² Ibidem, s. 1119, 1144, 1165.

⁷¹⁷³ Ibidem, s. 1163.

przasnyski⁷¹⁷⁴. W nieokreślonym czasie był następnie rezydentem prow. w Rzymie⁷¹⁷⁵. Na kap. w 1794 r. powołany na sekretarza prow.⁷¹⁷⁶. Spisy z 1794 r. i 1797 r. wymieniają go jako sekretarza prow. zamieszkałego w klaszt. w Toruniu⁷¹⁷⁷. Na kap. w 1797 r. wybrany na def. akt. prow. na l. 1797-1800⁷¹⁷⁸. Spis z 1803 r. wymienia go jako gw. i kust. pozn.⁷¹⁷⁹. Zm. 3 III 1812 r. w Kobylinie⁷¹⁸⁰. W 1788 r. otrzymał tyt. *PG*⁷¹⁸¹, w 1792 r. tyt. *RP*⁷¹⁸², w 1794 r. tyt. *DAgg*⁷¹⁸³, a w 1800 r. tyt. *ARP*⁷¹⁸⁴. Jako były def. miał też tyt. *DH*. Realizował m. kar. kazn.

Bonawentura Gołębowski – 1794-1797

Także gw. w Toruniu w l. 1789-1794 – patrz wyżej.

Andrzej Breun⁷¹⁸⁵ – 1792-1803

Ur. się 8 VI 1750 r. w Mellrichstadr we Frankonii⁷¹⁸⁶. 5 IX 1770 r. przyjął habit w Poznaniu z rąk o. Anzelma Kiełbaszewicza – lekt. teol. spek. w Poznaniu, przyjmując imię Joachm, jednak wkrótce opuścił zak.⁷¹⁸⁷. 30 XI 1770 r. przyjął ponownie habit w Poznaniu z rąk tego samego o., tym razem przyjmując imię Andrzej⁷¹⁸⁸. 26 IV 1771 r. na I wot. otrzymał 16 gł. za, przy 1 przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Telesfor Kałczyński oraz lekt. teol. spek. Władysław Kaczyński⁷¹⁸⁹. 19 VIII 1771 r. na II wot. otrzymał 13 gł. za, przy 1 głosie przeciw, co poświadczyli

---

⁷¹⁷⁴APBK, sygn. RGP-k-108, s. 128, 130, 135; Archiwum Diecezjalne w Płocku, Bernardyni, sygn. 11, bez paginacji.

⁷¹⁷⁵Kronika Bernardynów Bydgoskich, s. 237.

⁷¹⁷⁶Kronika Bernardynów Bydgoskich, s. 237.

⁷¹⁷⁷APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 39, 57.

⁷¹⁷⁸Kronika Bernardynów Bydgoskich, s. 242.

⁷¹⁷⁹Biblioteka Jagiellońska, rkps 4905, k. 76r.

⁷¹⁸⁰APBK, sygn. XXVI-1, s. 113.

⁷¹⁸¹Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 36r.

⁷¹⁸²Ibidem, k. 51v.

⁷¹⁸³Ibidem, k. 74r.

⁷¹⁸⁴Ibidem, k. 94r.

⁷¹⁸⁵W źródłach konsekwentnie Andreas Breun, ale sam w księdze nowicjatu poznańskiego dwukrotnie podpisał się: Andreas Breun: APBK, sygn. S-po-1, s. 174, 235.

⁷¹⁸⁶APG, 10/3299, bez paginacji. Dawniej: Mellerstadt.

⁷¹⁸⁷APBK, sygn. S-po-1, s. 118.

⁷¹⁸⁸Ibidem, s. 119.

⁷¹⁸⁹Ibidem, s. 371-372.

gw. i kust. pozn. Telesfor Kałczyński oraz członek def. Florian Wilant⁷¹⁹⁰. 30. XI 1771 r. na III wot. otrzymał 16 gł. za, przy 1 przeciw, co poświadczili gw. i kust. pozn. Telesfor Kałczyński oraz lekt. teol. spek. Anzelm Kielbaszewicz⁷¹⁹¹. 1 XII 1771. r. złożył prof. na ręce o. Czesława Adamkiewicza – mistrza now., co poświadczyl ten sam⁷¹⁹². Potwierdził to własnoręcznym podpisem⁷¹⁹³. W 1770 r. przyjął habit w now. pozn. Pochodził z Frankonii. W 1779 roku otrzymał święcenia przez.⁷¹⁹⁴. W 1779 r. w Grodzisku wziął udział w konk. na lekt. fil., gdzie uzyskał 60 pkt na 60 pkt, co zapewniło mu możliwość objęcia urzędu w pierwszej kolejności⁷¹⁹⁵. W l. 1779-1780 lektor fil. w Łowiczu⁷¹⁹⁶, a w l. 1780-1782 lekt. fil. w Kaliszu⁷¹⁹⁷. W 1782 r. w Warcie wziął udział w konk. na lekt. teol. spek., gdzie uzyskał 60 pkt na 60 pkt, co zapewniło mu możliwość objęcia urzędu w pierwszej kolejności⁷¹⁹⁸. W l. 1782-1788 lekt. teol. spek. w Warszawie⁷¹⁹⁹. Przed 1792 r. otrzymał jub. wraz z tyt. *PP* i dożywotnim członkostwem def. prow., w 1792 r. jako lek. jub. przybył do Torunia, aby kierować miejscową biblioteką⁷²⁰⁰. W 1793 r. jako lek. jub. prezydował kanonicznej elekcji władz Bractwa św. Anny⁷²⁰¹. Na kap. w 1794 r. wybrany na def. akt. z kadencją na l. 1794-1797⁷²⁰². Spisy z 1794 r. i 1797 r. wymieniają go jako lek. jub. w klaszt. w Toruniu⁷²⁰³. W 1803 r. prezydował kanonicznej elekcji władz Bractwa św. Anny w Toruniu⁷²⁰⁴. Spis z. 1803 r. wymienia go już jako o. prow. w Zamartem⁷²⁰⁵. Na krótko przed śmiercią pełnił funkcję nauczyciela i kazn. w Zamartem⁷²⁰⁶. Zm. 1 IX 1809 r. w Zamartem⁷²⁰⁷. Posiadał tyt. *LJ*, *PP* i *DH*. Realizował m. kar. nauk.

---

⁷¹⁹⁰Ibidem, s. 372.

⁷¹⁹¹Ibidem.

⁷¹⁹²Ibidem, s. 235.

⁷¹⁹³Ibidem, s. 174, 235.

⁷¹⁹⁴APG, 10/3299, bez paginacji.

⁷¹⁹⁵APBK, sygn. W-7, s. 1039.

⁷¹⁹⁶Ibidem, s. 1049.

⁷¹⁹⁷Ibidem, s. 1075.

⁷¹⁹⁸Ibidem, s. 1087.

⁷¹⁹⁹Ibidem, s. 1099, 1118, 1143, 1164.

⁷²⁰⁰WBP-KK, RTN, rkps 74, k. 118r.

⁷²⁰¹AADDT, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 24r.

⁷²⁰²Kronika Bernardynów Bydgoskich, s. 237.

⁷²⁰³APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 39, 57.

⁷²⁰⁴AADDT, Liber Confraternitatis Sanctae Annae, k. 27r.

⁷²⁰⁵Biblioteka Jagiellońska, rkps 4905, k. 78v.

⁷²⁰⁶APG, 10/3299, bez paginacji.

⁷²⁰⁷APBK, sygn. XXVI-1, s. 475.

Ignacy Drwęcki – 1803-1807

Także gw. w Toruniu w r. 1802 – patrz wyżej.

Kwiryniusz Will – 1811-1816

Także lek. teol. mor. w Toruniu w l. 1792-1794 – patrz wyżej.

Pozostali ojcowie

Jakub Rużycki – 1775

Ochrz. 23 IV 1745 r. w Drzykowie. Jego rodzice to Maciej i Zofia Różyccy. Na chrz. otrzymał imię Wojciech. 9 XII 1764 r. przyjął habit w Poznaniu z rąk o. Mikołaja Dunieckiego – mistrza now. W zak. przyjął imię Jakub z Marchii. Miał wówczas 20 l. i wykształcenie na poziomie klasy teol.⁷²⁰⁸. 18 II 1765 r. na I wot. otrzymał komplet 15 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Florian Wilant oraz kazn. zw. Rafał Morowicz⁷²⁰⁹. 6 VII 1765 r. na II wot. otrzymał 12 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli lekt. teol. spek. Jan Kapistran Brzozowski oraz kazn. zw. Rafał Morowicz⁷²¹⁰. 9 XII 1765 r. na III wot. otrzymał 19 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. poznański Florian Wilant oraz lek. teol. spek. Feliks Dobrowicz⁷²¹¹. 9 XII 1765 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Adriana Żebrowskiego – kazn. zw. pozn., o poświadczył o. Wiktor Katyrick – mistrz now.⁷²¹². Potwierdził to własnoręcznym podpisem⁷²¹³. Spis z 1773 r. wymienia go jako stud. teol. spek. w Poznaniu, miał już święcenia prezbiteratu⁷²¹⁴. W latach 1773-1774 kazn. św. w Nowem nad Wisłą⁷²¹⁵. Pod koniec życia kazn. św. w Toruniu. Zm. 30 III 1775 r. w Toruniu⁷²¹⁶. Realizował m. kar. kazn.

---

⁷²⁰⁸ APBK, sygn. S-po-1, s. 109.

⁷²⁰⁹ Ibidem, s. 359.

⁷²¹⁰ Ibidem, s. 360.

⁷²¹¹ Ibidem, s. 361.

⁷²¹² Ibidem, s. 230.

⁷²¹³ Ibidem, s. 172.

⁷²¹⁴ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 28v.

⁷²¹⁵ APBK, sygn. W-7, s. 979.

⁷²¹⁶ APBK, sygn. XXVI-1, s. 167.

Pafnucy Boguszewski – 1777

Nie znamy jego pochodzenia. 11 IX 1763 r. przyjął habit w Skępem, a 11 IX 1764 r. złożył prof.⁷²¹⁷. W l. 1770-1771 kazn. św. w Nowem nad Wisłą⁷²¹⁸. W 1771 r. powołany na kazn. św. w Lubawie⁷²¹⁹, jednak spis z 1773 r. wymienia go jako kazn. zw. w Lubawie⁷²²⁰. W l. 1773-1776 dalej kazn. św. w Lubawie⁷²²¹. Pod koniec życia nieokreślony kazn. w Toruniu. Zm. 1 VI 1777 r. w Toruniu⁷²²². Realizował m. kar. kazn.

Kazimierz Rylkiewicz – 1778

Ur. się 1730 lub 1731 r. Jego rodzice to uczciwi Jan i Agnieszka Rylkiewiczowie – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Jan Chrzyciel. Nie przyjął bierzm. przed wstąpieniem do zak. Pochodził z Krotoszyna⁷²²³. 27 VIII 1749 r. przyjął w now. pozn. habit z rąk o. Ludwika Dzięmbińskiego – gw. i kust. pozn. W zak. przyjął imię Kazimierz. Miał wówczas 19 l. i wykształcenie na poziomie klasy ret. Przybył w ubogim stroju⁷²²⁴. 8 XI 1749 r. na I wot. otrzymał 28 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Ludwik Dzięmbiński oraz def. gen. Jan Kapistran Szysiecki⁷²²⁵. 12 II 1750 r. na II wot. otrzymał 23 gł. za, przy 2 gł. przeciwnych, co poświadczyli ciż sami⁷²²⁶. 14 V 1750 r. na III wot. otrzymał 26 gł. za, przy 2 gł. przeciwnych, co poświadczyli def. gen. Jan Kapistran Szysiecki oraz wik. pozn. Piotr Czaplicki⁷²²⁷. 26 VIII 1750 r. na ostatniej IV wot. otrzymał 22 gł. za, przy 1 gł. przeciwnym, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Ludwik Dzięmbiński oraz def. gen. Jan Kapistran Szysiecki⁷²²⁸. 27 VIII 1750 r. złożył prof. w now. pozn. na ręce o. Kacpra Wróblewskiego – lek. teol. spek., co poświadczyli o. Józef Kazimierski – mistrz now.

---

⁷²¹⁷ APBK, sygn. W-8, s. 742.

⁷²¹⁸ APBK, sygn. W-7, s. 945.

⁷²¹⁹ Ibidem, s. 959.

⁷²²⁰ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 47v.

⁷²²¹ APBK, sygn. W-7, s. 980, 999.

⁷²²² APBK, sygn. XXVI-1, s. 291.

⁷²²³ APBK, sygn. S-po-1, s. 88.

⁷²²⁴ Ibidem.

⁷²²⁵ Ibidem, s. 327.

⁷²²⁶ Ibidem, s. 328.

⁷²²⁷ Ibidem.

⁷²²⁸ Ibidem, s. 329.

Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁷²²⁹. W l. 1761-1762 kazn. świąt. w Nowem nad Wisłą⁷²³⁰, w l. 1762-1764 kazn. zw. w Gołańczy⁷²³¹. Właśnie na tym stanowisku wymienia go spis z k.1762 r.⁷²³². W l. 1764-1765 kazn. świąt. w Świeciu⁷²³³, a w l. 1765-1767 kazn. paraf. w Świeciu⁷²³⁴ oraz gw. *in casum*⁷²³⁵. W l. 1767-1768 kazn. świąt. w Bydgoszczy⁷²³⁶, a w l. 1768-1770 kazn. zw. w Górcie Klasztornej⁷²³⁷. W l. 1771-1773 kazn. zw. w Koźminie⁷²³⁸, w l. 1773-1774 kazn. zw. polski przy rezydencji w Łobzenicy⁷²³⁹, a w l. 1774-1776 kazn. zw. tamże⁷²⁴⁰. Znika następnie z akt kap. Zm. 18 IX 1778 r. w Toruniu⁷²⁴¹. Obdarzony w 1770 r. tyt. *PG*⁷²⁴². Realizował m. kar. kazn.

Szymon Krygier – 1798

Zapewne przyjął habit 25 X 1755 r. w Skępem. 25 X 1756 r. złożył prof. w Skępem⁷²⁴³. Spis z 1762 r. wymienia go jako stud. teol. spek. w Poznaniu, miał już wówczas święcenia prezb⁷²⁴⁴. W latach 1768-1770 kaznodzieja misyjny w Łęczycy⁷²⁴⁵, a w l. 1770-1771 kazn. par. w Dąbrowicach w ramach klasztoru w Łęczycy⁷²⁴⁶. W l. 1771-1773 kazn. par. w Izbicy w ramach wspólnoty w Kole⁷²⁴⁷. Spis z 1773 r. wymienia go właśnie jako kazn. par. w Izbicy w ramach klasztoru w Kole⁷²⁴⁸. W latach 1773-1776 kazn. św. w Sierakowie⁷²⁴⁹. W latach 1776-1777 kazn. par. w

---

⁷²²⁹Ibidem, s. 216.

⁷²³⁰APBK, sygn. W-7, s. 793.

⁷²³¹Ibidem, s. 809.

⁷²³²APBK, sygn. W-10, s. 387.

⁷²³³APBK, sygn. W-7, s. 833.

⁷²³⁴Ibidem, s. 854.

⁷²³⁵Ibidem, s. 851.

⁷²³⁶Ibidem, s. 894.

⁷²³⁷Ibidem, s. 916.

⁷²³⁸Ibidem, s. 959.

⁷²³⁹Ibidem, s. 979.

⁷²⁴⁰Ibidem, s. 999.

⁷²⁴¹APBK, sygn. XXVI-1, s. 509.

⁷²⁴²APBK, sygn. W-7, s. 949.

⁷²⁴³APBK, sygn. W-8, s. 639.

⁷²⁴⁴APBK, sygn. W-10, s. 364.

⁷²⁴⁵APBK, sygn. W-7, s. 917.

⁷²⁴⁶Ibidem, s. 946.

⁷²⁴⁷Ibidem, s. 959.

⁷²⁴⁸ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 32r.

⁷²⁴⁹APBK, sygn. W-7, s. 979, 999.

Sierakowie⁷²⁵⁰, a w latach 1780-1782 kaznodzieja świąteczny w Lubawie⁷²⁵¹. W latach 1783-1786 kazn. par. w jednej z miejscowości pod Gołańczą⁷²⁵², a w latach 1786-1788 kazn. św. w Górcie Klasztornej⁷²⁵³. W 1798 r. przebywał w Toruniu, m.in. 28 VII 1798 r. udzielił chrztu w parafii św. Janów⁷²⁵⁴. Spis zakonników z 1803 r. wymienia go jako kazn. par. w ramach klasztoru w Gołańczy⁷²⁵⁵. Zmarł 31 V 1816 r. w Gołańczy, w wieku 88 lat, w 59. roku życia zakonnego, 7 lat po drugich prymicjach⁷²⁵⁶. W 1776 r. obdarzony tyt. *CE*⁷²⁵⁷, w 1788 r. tyt. *PG*⁷²⁵⁸, Realizował m. kar. kazn.

Władysław Tomczyński – 1800

Na chrzcie otrzymał imię Marcin, jego rodzice to Błażej i Ewa Tomczyńscy, pochodził z warszawskiego Nowego Miasta. 19 X 1763 r. przyjął w Warszawie habit z rąk ojca Mateusza Sztemborskiego – lekt. teol. spek. W zakonie przyjął imię Władysław⁷²⁵⁹. W l. 1770-1773 kazn. par. w Dobrzycach w ramach wspólnoty w Koźminie⁷²⁶⁰, a w l. 1773-1774 kazn. par. w Mikorzynie w ramach klasztoru w Ostrzeszowie⁷²⁶¹. W latach 1774-1776 kazn. św. w Ostrzeszowie⁷²⁶², a w l. 1776-1780 kazn. zw. w Lubawie⁷²⁶³. W l. 1780-1782 kazn. par. w Liskowie w ramach wspólnoty w Kole⁷²⁶⁴, a w latach 1782-1783 kazn. przy rezydencji w Wieluniu⁷²⁶⁵. W latach 1783-1785 kazn. św.

---

⁷²⁵⁰Ibidem, s. 1028.

⁷²⁵¹Ibidem, s. 1078.

⁷²⁵²Ibidem, s. 1120, 1145.

⁷²⁵³Ibidem, s. 1166.

⁷²⁵⁴AADDT, Parafia pw. św. Janów w Toruniu, sygn. AA 005, k. 70v.

⁷²⁵⁵Biblioteka Jagiellońska, rkps 4905, k. 78v.

⁷²⁵⁶APBK, sygn. XXVI-1, s. 289.

⁷²⁵⁷APBK, sygn. W-7, s. 1019.

⁷²⁵⁸Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 36r.

⁷²⁵⁹AAW, sygn. 688, s. 46.

⁷²⁶⁰APBK, sygn. W-7, s. 944, 959.

⁷²⁶¹Ibidem, s. 979.

⁷²⁶²Ibidem, s. 999.

⁷²⁶³Ibidem, s. 1017, 1029, 1051.

⁷²⁶⁴Ibidem, s. 1076.

⁷²⁶⁵Ibidem, s. 1103.

w Łowiczu⁷²⁶⁶. W latach 1786-1788 kazn. par. w Czerniakowie⁷²⁶⁷. Zm. 27 III 1800 r. w Toruniu⁷²⁶⁸. W 1779 r. obdarzony tyt. *PG*, a w 1798 r. tytułem *RP*⁷²⁶⁹. Realizował m. kar. kazn.

Wiktor Ordowicz – 1800-1802

Nieznane pochodzenie. Zapewne przyjął habit zakonny w Skępem, skoro zachowane w pełni akta now. w Poznaniu i Warszawie o nim nie wspominają. W l. 1800-1802 przebywał w Toruniu, udzielając m.in. chrztów w parafii śś. Janów – odnotowane są one m.in. pod 16 XI 1800 r.⁷²⁷⁰ czy 2 IV 1802 r.⁷²⁷¹. Spis z 1803 r. wymienia go jako kazn. zw. w Ostrołęce⁷²⁷². Zmarł 22 marca 1806 r. w Lubawie, wracając z kapelanii do konwentu⁷²⁷³. W 1798 r. obdarzony tytułem *PG*⁷²⁷⁴. Realizował m. kar. kazn.

Korneliusz Barbier – 1806

Także kazn. niem. i w Toruniu w l. 1794-1797 – patrz wyżej.

Ewaryst Wojeński – 1810-1811

Ur. się 14 VIII 1755 r., rodzice Adam i Marcjanny Wojeńscy, na chrz. imię Roch, pochodził ze wsi Lisewo⁷²⁷⁵. 26 X 1777 r. przyjął w now. warsz. habit z rąk o. Franciszka Solano Wierzińskiego – kazn. zw. warsz. W zakonie przyjął imię Ewaryst. Miał wykształcenie na poziomie klasy poezji. Przybył w zwyczajnym stroju. Został wcześniej wydalony z nowicjatu reformatów⁷²⁷⁶. 16 II 1778 r. na I wot. otrzymał 19 głosów za, przy 3 głosach przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Władysław Rostki, lekt. teol. spek. Marian Then i mistrz now. Ferdynand Grudzieński⁷²⁷⁷. 30 VI 1778 r. na II wot. otrzymał 14 głosów za, przy 3 głosach przeciw,

---

⁷²⁶⁶Ibidem, s. 1121.

⁷²⁶⁷Ibidem, s. 1168.

⁷²⁶⁸APBK, sygn. XXVI-1, s. 161.

⁷²⁶⁹Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 86v.

⁷²⁷⁰AADDT, Parafia pw. śś. Janów, sygn. AA 005, k. 69v-70r.

⁷²⁷¹Ibidem, k. 74v-75r

⁷²⁷²Biblioteka Jagiellońska, rkps 4905, k. 81r.

⁷²⁷³APBK, sygn. XXVI-1, s. 151.

⁷²⁷⁴Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 86v.

⁷²⁷⁵AAW, sygn. 688, s. 69.

⁷²⁷⁶Ibidem.

⁷²⁷⁷Ibidem, s. 241.

co poświadczyli wikariusz warsz. Gracjan Kruszewski, lekt. teol. spek. Marian Then i mistrz now. Ferdynand Grudzieński⁷²⁷⁸. 24 X 1778 r. na III wot. otrzymał 20 głosów za, przy 3 głosach przeciw, co poświadczyli ciż sami⁷²⁷⁹. 26 X 1778 r. złożył w nowicjacie warsz. profesję na ręce o. Modesta Komnackiego – lekt. teol. spek., co poświadczyl o. Ferdynand Grudzieński – mistrz nowi. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁷²⁸⁰. W l. 1785-1786 kazn. zw. w Nowem⁷²⁸¹, a w l. 1786-1788 kazn. przy rezydencji w Łobzenicy⁷²⁸². W l. 1797-1803 gw. w Świeciu⁷²⁸³. W l. 1810-1811 przebywał w Toruniu. 12 VIII 1810 r.⁷²⁸⁴ i 1 I 1811 r.⁷²⁸⁵ udzielił chrztu w parafii św. Janów. Pod koniec życia gwardian w Gołańczy⁷²⁸⁶. Zm. 2 I 1827 r. w Gołańczy na stanowisku gw.⁷²⁸⁷. W 1794 r. obdarzony tyt. *PG*⁷²⁸⁸, a w 1801 r. tytułem *RP*⁷²⁸⁹. Realizował m. kar. kazn.

Feliks Niwicki – 1811

Ochrzczony 20 IV 1745 r. w kolegiacie w Poznaniu, na chrzcie imię Józef, rodzice Łukasz i Teresa Niwiccy, pochodził z Poznania. 4 XII 1763 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk ojca Hipolita Pruskiego – kazn. zw. pozn. W zakonie przyjął imię Feliks. Miał wtedy wykształcenie na poziomie klasy poezji⁷²⁹⁰. W l. 1777-1779 wik. w Gołańczy⁷²⁹¹, a w. 1782-1783 wik. w Łowiczu⁷²⁹². W latach 1783-1785 wik. w Widawie⁷²⁹³, a w latach 1786-1788 wik. w Kobylinie⁷²⁹⁴. Zm. 15 VI 1811 r. w Toruniu⁷²⁹⁵. Realizował m. kar. org.-spow.

---

⁷²⁷⁸Ibidem, s. 240.

⁷²⁷⁹Ibidem, s. 239-240.

⁷²⁸⁰Ibidem, s. 172.

⁷²⁸¹APBK, sygn. W-7, s. 1144.

⁷²⁸²Ibidem, s. 1166.

⁷²⁸³AAP, sygn. AZ 3/7a, k. 34V, 35r.

⁷²⁸⁴AADDT, Parafia św. Janów w Toruniu, sygn. AA 005, k. 110v.

⁷²⁸⁵Ibidem, k. 113r.

⁷²⁸⁶APBK, sygn. XXVI-1, s. 3.

⁷²⁸⁷Ibidem.

⁷²⁸⁸Biblioteka Raczyńskich, rkps 57, k. 74r.

⁷²⁸⁹Ibidem, k. 98v.

⁷²⁹⁰APBK, sygn. S-po-1, s. 107.

⁷²⁹¹APBK, sygn. W-7, s. 1030.

⁷²⁹²Ibidem, s. 1103.

⁷²⁹³Ibidem, s. 1123.

⁷²⁹⁴Ibidem, s. 1168.

⁷²⁹⁵APBK, sygn. XXVI-1, s. 543.

Bracia-laicy w Toruniu

Stolarze

Urban Schultz⁷²⁹⁶ – 1754

Ur. się zapewne w 1714 lub 1715 r. Jego rodzice to Henryk i Anna Schultzowie – luterkańscy mieszczaństwo. Na chrz. otrzymał imiona Jan Krzysztof. Pochodził z Olsztyna. Przyjął wiarę katolicką bezpośrednio przed wstąpieniem do zak. Nie przyjął bierzm. przed wstąpieniem do zak. 30 X 1741 r. przyjął w Poznaniu habit zapewne z rak o. Antoniego Michałowicza – gw. i kust. pozn. Miał wówczas 27 l. i przybył w stroju niem.⁷²⁹⁷. Na pocz. 1742 r. na I wot. nieznaney z daty otrzymał komplet 26 gł. za, co poświadczili gw. i kust. pozn. Antoni Michałowicz oraz lek. teol. spek. Benedykt Sokolnicki⁷²⁹⁸. 2 V 1742 r. na II wot. otrzymał 20 gł. za, przy 3 gł. przeciw, co poświadczili ciż sami⁷²⁹⁹. 30 VII 1742 r. na III wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczili gw. i kust. pozn. Antoni Michałowicz oraz def. gen. Jan Kapistran Szysiecki⁷³⁰⁰. 30 X 1742 r. na IV wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczili ciż sami⁷³⁰¹. Brak przeciwskażeń wobec złożenia prof. potwierdził własnoręcznym podpisem⁷³⁰². 30 X 1742 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Antoniego Michałowicza – gw. i kust. pozn., co poświadczyl o. Walerian Zdieszewski – mistrz now.⁷³⁰³. Zm. 16 IX 1754 r. jako stolarz w Toruniu⁷³⁰⁴.

Paschalis Repert – 1762

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 17 V 1752 r. przyjął habit w now. skępskim. 17 V 1753 r. złożył w Skępem prof. jako laik⁷³⁰⁵. Spis z 1762 r. wymienia go jako stolarza w Toruniu⁷³⁰⁶, a spis z 1773 r. jako kwestarza w Poznaniu⁷³⁰⁷. Zm. 21 II 1798 r. jako krawiec w Lubawie⁷³⁰⁸.

---

⁷²⁹⁶W źródłach jako Urban Schultz oraz Urban Szulc.

⁷²⁹⁷APBK, sygn. S-po-1, s. 76.

⁷²⁹⁸Ibidem, s. 313.

⁷²⁹⁹Ibidem, s. 314.

⁷³⁰⁰Ibidem.

⁷³⁰¹Ibidem, s. 315.

⁷³⁰²Ibidem, s. 164.

⁷³⁰³Ibidem, s. 211.

⁷³⁰⁴APBK, sygn. XXVI-1, s. 505.

⁷³⁰⁵APBK, sygn. W-8, s. 524.

⁷³⁰⁶APBK, sygn. W-10, s. 391.

Antoni Nagicki – 1779

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne przyjął habit w now. skępskim, skoro zachowane w pełni akta now. pozn. i warsz. o nim nie wspominają. Zm. 23 V 1779 r. jako stolarz w Toruniu⁷³⁰⁹.

Krawcy

Kacper Wesołowski – 1762, 1780

Nie znamy jego pochodzenia. 7 I 1759 r. przyjął w Toruniu habit tercjarski lek. teol. spek. Idziego Kłabczyńskiego, a 11 I 1760 r. przyjął w Warszawie habit z rąk lek. teol. spek. Mateusza Szteborskiego i rozpoczął okres now.⁷³¹⁰. 30 V 1760 r. na I wot. otrzymał komplet 21 gł. za, co poświadczili gw. i kust. warsz. Adrian Żebrowski, lek. teol. spek. Mateusz Szteborski oraz mistrz now. Felicissimus Kipper⁷³¹¹. 5 X 1760 r. na II wot. otrzymał 24 gł. za, przy 1 gł. przeciw⁷³¹². 10 I 1761 r. na III wot. otrzymał komplet 25 gł. za, co poświadczili def. akt. Marian Pilowski oraz mistrz now. Felicissimus Kipper⁷³¹³. Brak przeciwskażeń wobec złożenia prof. potwierdził własnoręcznym podpisem⁷³¹⁴. 11 I 1761 r. złożył w Warszawie prof. na ręce gw. i kust. warsz. Adriana Żebrowskiego, co poświadczyl mistrz now. Felicissimus Kipper⁷³¹⁵. Spis z 1762 r. wymienia go w Toruniu jako krawca i socjusza byłego prowin. Romana Wróblewskiego⁷³¹⁶, a spis z 1773 r. jako krawca w Bydgoszczy⁷³¹⁷. Zm. 8 IV 1780 r. jako krawiec w Toruniu⁷³¹⁸. Najprawdopodobniej większość swojego zakonnego życia spędził w Toruniu, pełniąc funkcję krawca.

---

⁷³⁰⁷ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 29r.

⁷³⁰⁸APBK, sygn. XXVI-1, s. 91.

⁷³⁰⁹APBK, sygn. XXVI-1, s. 273.

⁷³¹⁰AAW, sygn. 688, s. 40.

⁷³¹¹Ibidem, s. 276.

⁷³¹²Ibidem.

⁷³¹³Ibidem, s. 277.

⁷³¹⁴Ibidem, s. 386.

⁷³¹⁵Ibidem, s. 158.

⁷³¹⁶APBK, sygn. W-10, s. 391.

⁷³¹⁷ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 34v.

⁷³¹⁸APBK, sygn. XXVI-1, s. 185.

Florian Bilicki – 1769

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 4 V 1746 r. przyjął w now. skępskim habit. 4 V 1747 r. złożył w Skępem prof.⁷³¹⁹. Spis z 1762 r. wymienia go jako krawca w Ostrzeszowie⁷³²⁰. Zm. 17 IV 1769 r. jako krawiec w Toruniu⁷³²¹.

Pafnucy Łaskowski – 1773

Ur. się zapewne w 1725 lub 1726 r. Jego rodzice to Jan i Jadwiga Łaskowscy – mieszczanie. Na chrz. otrzymała imię Marcin. Pochodził z Grodziska Wielkopolskiego. Przyjął bierzm. przed wstąpieniem do zak. 27 IX 1750 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk o. Ludwika Dzięmbińskiego – gw. i kust. pozn. Miał wówczas 24 l. Przybył w stroju obywatelskim⁷³²². 7 I 1751 r. na I wot. otrzymał 18 gł. za, przy 7 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Ludwik Dzięmbiński oraz def. gen. Jan Kapistran Szysiecki⁷³²³. 18 III 1751 r. na II wot. otrzymał 24 gł. za, przy 6 gł. przeciw, co poświadczyli ciż sami⁷³²⁴. 16 VI 1751 r. na III wot. otrzymał 19 gł. za, przy 2 gł. przeciw⁷³²⁵. 27 IX 1751 r. na IV wot. otrzymał 17 gł. za, przy 7 gł. przeciw, co poświadczyli ciż sami⁷³²⁶. 3 X 1751 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Ludwika Dzięmbińskiego – gw. i kust. pozn., co poświadczyl o. Józef Kazimierski – mistrz now. Potwierdził on to podpisem uczynionym trzymaną ręką⁷³²⁷. Spis z 1762 r. wymienia go jako krawca w Kole nad Wartą⁷³²⁸, a spis z 1773 r. wymienia go jako krawca w Toruniu⁷³²⁹. Zm. 20 II 1780 r. jako krawiec w Górcie Klasztornej⁷³³⁰.

---

⁷³¹⁹ APBK, sygn. W-8, s. 215.

⁷³²⁰ APBK, sygn. W-10, s. 385.

⁷³²¹ APBK, sygn. XXVI-1, s. 203.

⁷³²² APBK, sygn. S-po-1, s. 90.

⁷³²³ Ibidem, s. 330.

⁷³²⁴ Ibidem.

⁷³²⁵ Ibidem, s. 331.

⁷³²⁶ Ibidem, s. 332.

⁷³²⁷ Ibidem, s. 218.

⁷³²⁸ APBK, sygn. W-10, s. 372.

⁷³²⁹ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 45r.

⁷³³⁰ APBK, sygn. XXVI-1, s. 89.

Wawrzyniec Blum⁷³³¹ – 1797-1803

Ur. się 8 XI 1756 r. Jego rodzice to Bartłomiej i Krystyna Bluhmowie. Na chrz. otrzymał imię Andrzej. Pochodził z Braniewa. 31 I 1780 r. o godz. 10:45 przyjął w Warszawie habit⁷³³². 22 VII 1780 r. na I wot. otrzymał 17 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli wik. warsz. Manswet Potarzyński, lek. teol. spek. Modest Komnacki oraz mistrz now. Ferdynand Grudzieński⁷³³³. 27 IX 1780 r. na II wot. otrzymał 19 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli lek. jub. Marian Theen oraz lek. jub. Modest Komnacki⁷³³⁴. 30 I 1781 r. na III wot. otrzymał 17 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli były prow. Archaniół Sztemborski oraz lek. jub. Marian Theen⁷³³⁵. Brak przeciwskażeń wobec złożenia prof. potwierdził własnoręcznym podpisem uczynionym pismem gotyckim⁷³³⁶. 31 I 1780 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Mariana Theena – lek. jub., co poświadczył o. Benedykt Łapiński – mistrz now.⁷³³⁷. Spis z 1797 r.⁷³³⁸ oraz spis z 1803 ro. wymieniają go jako krawca w Toruniu⁷³³⁹. Spis z 1817 r. wymienia go jako kwestarza w Toruniu⁷³⁴⁰, a spis z 1827 r. jako krawca w Skępem⁷³⁴¹. Zm. 3 VIII 1828 r. jako zasłużony laik w Skępem⁷³⁴². W 1797 r. obdarzony tyt. *FE*⁷³⁴³.

Fortunat Marunowski – 1797

Ochrz. został 13 X 1770 r. w kościele parafialnym w Wyszogrodzie kanoników regularnych. Na chrz. otrzymał imię Łukasz. Jego rodzice to Maciej i Agnieszka Marunowscy – mieszczanie. Pochodził z Wyszogrodu. 9 I 1793 r. o godzinie 11 przyjął w now. warsz. habit z rąk o. Rocha

---

⁷³³¹W źródłach jako Laurentius Blum, Laurentius Bluhm oraz Laurentius Bluchm. W księdze nowicjatu warszawskiego podpisał się pismem gotyckim jako Laurentius Blum (AAW, sygn. 688, s. 399).

⁷³³²AAW, sygn. 688, s. 72. W 1820 roku twierdził, że urodził się w 1755 roku i na chrzcie otrzymał imię Jan – zob. APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 126-127. Upływ czasu zatarł mu zapewne pamięć o dawnych dniach.

⁷³³³Ibidem, s. 236.

⁷³³⁴Ibidem, s. 235.

⁷³³⁵Ibidem, s. 234-235.

⁷³³⁶Ibidem, s. 399.

⁷³³⁷Ibidem, s. 174.

⁷³³⁸APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 59.

⁷³³⁹BJ, SROZS, sygn. 4905, k. 79v.

⁷³⁴⁰APG, Rejencja w Kwidzynie, sygn. 4714, s. 2.

⁷³⁴¹APBK, sygn. W-10, s. 468.

⁷³⁴²APBK, sygn. XXVI-1, s. 417.

⁷³⁴³Biblioteka Raczyńskich, Dział Zbiorów Specjalnych, rkps 57, k. 83r.

Haushaltera – mistrza now.⁷³⁴⁴. 12 VII 1793 r. na I wot. otrzymał komplet 23 gł. za, co poświadczyli lek. teol. spek. Władysław Gaiński oraz lek. teol. spek. Franciszek Szumowski⁷³⁴⁵. 16 X 1793 r. na II wot. otrzymał komplet 15 gł. za, co poświadczyli lek. teol. spek. Władysław Gaiński oraz lek. teol. spek. Karol Jaworski⁷³⁴⁶. 20 I 1794 r. na III wot. otrzymał 12 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli ciż sami⁷³⁴⁷. Brak przeciwskażeń wobec złożenia prof. potwierdził trzymaną ręką 20 I 1794 r.⁷³⁴⁸. 22 I 1794 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Rocha Haushaltera, który poświadczyl to w księdze now.⁷³⁴⁹. Spis z 1797 ro. wymienia go jako krawca w Toruniu⁷³⁵⁰. Nie udało się odnaleźć jego aktu zgonu w źródłach prowincjalnych. Zapewne opuścił zak.

Kwestarze

Laetus Dąbrowski – 1757

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne przyjął habit w now. skępskim w niezachowanym trzyleciu 1749-1752, skoro w pełni zachowane akta now. pozn. i warsz. o nim nie wspominają. Zm. 23 X 1757 r. w Toruniu jako kwestarz⁷³⁵¹.

Franciszek Czapiewski – 1758

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 7 X 1726 roku przyjął w Skępem habit. 7 X 1727 r. złożył w Skępem prof.⁷³⁵². Zm. 5 IV 1758 r. jako kwestarz w Toruniu⁷³⁵³.

---

⁷³⁴⁴ AAW, sygn. 688, s. 93.

⁷³⁴⁵ Ibidem, s. 215.

⁷³⁴⁶ Ibidem.

⁷³⁴⁷ Ibidem.

⁷³⁴⁸ Ibidem, s. 407.

⁷³⁴⁹ Ibidem, s. 187.

⁷³⁵⁰ APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 59.

⁷³⁵¹ APBK, sygn. XXVI-1, s. 579.

⁷³⁵² APBK, sygn. W-6, s. 826.

⁷³⁵³ APBK, sygn. XXVI-1, s. 179.

Szymon Perkowski – 1761

Ur. się w 1703 lub 1704 r. Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 29 X 1722 r. przyjął w Skępem habit. 29 X 1723 r. złożył w Skępem prof. Miał wówczas 19 l⁷³⁵⁴. Zm. 16 III 1761 r. w Toruniu jako kwestarz⁷³⁵⁵.

Euzebiusz Prus – 1762

Ur. się w 1707 lub 1708 r. Jego rodzice to Antoni i Marianna Prusowie – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imiona Jan Jacek, a na bierzm. Franciszek. Pochodził z Sokołowa Mazowieckiego. 14 VIII 1732 r. przyjął w now. warsz. habit z rąk o. Feliksa Muszyńskiego – lek. teol. spek. Miał wówczas 24 l.⁷³⁵⁶ 5 I 1733 r. na I wot. otrzymał 15 gł. za, przy 7 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Atanazy Grabowski oraz lek. teol. spek. Franciszek Winderlich⁷³⁵⁷. 9 IV 1733 r. na II wot. otrzymał 12 gł. przy 7 gł. przeciw, co poświadczyli ciż sami⁷³⁵⁸. 14 VIII 1733 r. na III wot. otrzymał 13 gł. za, przy 5 gł. przeciw, co poświadczyli lek. teol. spek. Franciszek Winderlich oraz wik. warsz. Sebastian Zesławski⁷³⁵⁹. 14 VIII 1733 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Franciszka Winderlicha – lek. teol. spek., co poświadczył o. Władysław Niwczyński – mistrz now. Potwierdził on to własnoręcznym podpisem⁷³⁶⁰. Spis z 1762 r. wymienia go jako kwestarza w Toruniu⁷³⁶¹, a spis z 1773 r. wymienia go jako furtiana w Ratowie⁷³⁶². Zm. 30 V 1777 r. jako furtian w Czerniakowie⁷³⁶³.

---

⁷³⁵⁴ APBK, sygn. W-6, s. 612.

⁷³⁵⁵ APBK, sygn. XXVI-1, s. 139.

⁷³⁵⁶ AAW, sygn. 688, s. 8.

⁷³⁵⁷ Ibidem, s. 328.

⁷³⁵⁸ Ibidem.

⁷³⁵⁹ Ibidem.

⁷³⁶⁰ Ibidem, s. 135.

⁷³⁶¹ APBK, sygn. W-10, s. 391.

⁷³⁶² ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 57v.

⁷³⁶³ APBK, sygn. XXVI-1, s. 287.

Marek Czaplicki – 1773

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne przyjął habit w now. skępskim, skoro zachowane w pełni akta now. pozn. i warsz. o nim nie wspominają. Spis z 1773 r. wymienia go jako kwestarza w Toruniu⁷³⁶⁴. Zm. 31 VII 1775 r. jako kwestarz w Toruniu⁷³⁶⁵.

Ludwik Raski – 1797

Ur. się w 1731 lub 1732 r. Jego rodzice to Piotr i Anna Rascy. Na chrz. otrzymał imię Józef. Przyjął habit w now. warsz. 18 VIII 1758 r. z rąk o. Adriana Żebrowskiego – kazn. zw. warsz. Miał wówczas 26 l.⁷³⁶⁶. Z zawodu był introligatorem⁷³⁶⁷. 11 XII 1758 r. na I wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Franciszek Czerepiński, lek. teol. spek. Mateusz Szteborski oraz mistrz now. Anioł Kraus⁷³⁶⁸. 18 IV 1759 r. na II wot. otrzymał komplet 20 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Franciszek Czerepiński, def. akt. Marian Pilowski oraz mistrz now. Wiktor Fieberg⁷³⁶⁹. 17 VIII 1759 r. na III wot. otrzymał 17 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. warsz. Franciszek Czerepiński, kazn. zw. warsz. Adrian Żebrowski oraz mistrz now. Wiktor Fieberg⁷³⁷⁰. Własnoręcznym podpisem poświadczył brak przeciwskażeń wobec złożenia prof., treść oświadczenia zapisał po niem. pismem gotyckim⁷³⁷¹. 18 VIII 1759 r. złożył prof. na ręce o. Adriana Żebrowskiego – kazn. zw. warsz., co poświadczyli Żebrowski oraz mistrz now. Wiktor Fieberg⁷³⁷². Spis z 1762 r. wymienia go jako kwestarza w Barczewie⁷³⁷³, a spis z 1773 r. ponownie jako kwestarza w Barczewie⁷³⁷⁴. Spis z 1797 r. wymienia go jako kwestarza w

---

⁷³⁶⁴ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 45r.

⁷³⁶⁵APBK, sygn. XXVI-1, s. 411.

⁷³⁶⁶AAW, sygn. 688, s. 39.

⁷³⁶⁷Ibidem, s. 156, 280.

⁷³⁶⁸Ibidem, s. 283.

⁷³⁶⁹Ibidem, s. 281.

⁷³⁷⁰Ibidem, s. 280. Omyłkowo podana jest tu data 17 maja, ale biorąc pod uwagę umieszczenie wpisu pomiędzy lipcem a wrześniem 1759 roku oraz zwyczaj odbywania ostatniej wotacji w dzień lub przeddzień profesji uznać należy, że chodziło tu o sierpień.

⁷³⁷¹Ibidem, s. 385.

⁷³⁷²Ibidem, s. 156.

⁷³⁷³APBK, sygn. W-10, s. 396.

⁷³⁷⁴ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 50r.

Toruniu⁷³⁷⁵, a spis z 1803 r. jako zasłużnego furtiana w Toruniu⁷³⁷⁶. Zm. 18 II 1812 r. w Toruniu⁷³⁷⁷. W 1795 r. obdarzony tyt. *FE*⁷³⁷⁸.

Andrzej Tomaszewski – 1797

Ur. się 4 XII 1733 r. Jego rodzice to Jan i Marianna Tomaszewscy – mieszczanie. Na chrz. otrzymał imię Mikołaj, a na bierzm. Antoni. Pochodził z miasteczka Połonne. Z zawodu był rzeźbiarzem. 1 XII 1764 r. przyjął habit w now. warsz. z rąk o. Bernardyna Truszczyńskiego – lek. teol. spek. Przybył w schodzonych ubraniach⁷³⁷⁹. 30 IV 1765 r. na I wot. otrzymał 20 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli lek. jub. Idzi Kłabczyński, lek. teol. spek. Mateusz Szteborski oraz lek. teol. spek. Bernardyn Truszczyński⁷³⁸⁰. 8 VIII 1765 r. na II wot. otrzymał 23 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli były prow. Józef Gurski oraz lek. teol. spek. Mateusz Szteborski⁷³⁸¹. 30 XI 1765 r. na III wot. otrzymał 22 gł. za, przy 2 gł. przeciw, co poświadczyli lek. teol. spek. Mateusz Szteborski oraz lek. teol. spek. Archanioł Szteborski⁷³⁸². 30 XI 1765 r. w j. polskim zapisał oświadczenie i własnoręcznie podpisał się pod brakiem przeciwskazaniem do przyjęcia prof.⁷³⁸³. 1 XII 1765 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Mateusza Szteborskiego – lek. teol. spek., co poświadczył Ignacy Fahll – mistrz now.⁷³⁸⁴. Spis z 1773 r. wymienia go jako rzeźbiarza w Strzegocinie⁷³⁸⁵. Spis z 1797 r. wymienia go jako kwestarza w Toruniu⁷³⁸⁶, a spis z 1803 r. wymienia go jako furtiana w Warszawie⁷³⁸⁷. Zm. 28 VI 1804 r. w Warszawie⁷³⁸⁸.

---

⁷³⁷⁵APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 59.

⁷³⁷⁶BJ, SROZS, sygn. 4905, k. 79v.

⁷³⁷⁷APBK, sygn. XXVI-1, s. 85.

⁷³⁷⁸Biblioteka Raczyńskich, Dział Zbiorów Specjalnych, rkps 57, k. 78v.

⁷³⁷⁹AAW, sygn. 688, s. 48.

⁷³⁸⁰Ibidem, s. 268.

⁷³⁸¹Ibidem, s. 267.

⁷³⁸²Ibidem.

⁷³⁸³Ibidem, s. 388.

⁷³⁸⁴Ibidem, s. 161.

⁷³⁸⁵ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 59r.

⁷³⁸⁶APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 59.

⁷³⁸⁷BJ, SROZS, sygn. 4905, k. 79r.

⁷³⁸⁸APBK, sygn. XXVI-1, s. 345.

Andrzej Góralski – 1797-1803

Został ochrz. 20 VIII 1745 r. w Dobrzyniu. Na chrz. otrzymał imię Bartłomiej. Przybył z Torunia, skąd miał obediencję, że jest tercjarzem i udaje się przyjąć habit. 4 XII 1782 r. przyjął w now. warsz. habit z rąk o. Hipolita Pruskiego – penitencjarza w kolegiacie warsz.⁷³⁸⁹. 6 IV 1783 r. na I wot. otrzymał 21 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczili lek. teol. spek. Modest Komnacki, lek. teol. spek. Stanisław Fengler oraz wik. warsz. Teodor Necki⁷³⁹⁰. 21 VIII 1783 r. na II wot. otrzymał 21 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczili lek. teol. spek. Stanisław Fengler oraz wik. warsz. Teodor Necki⁷³⁹¹. 4 XII 1783 r. na III wot. otrzymał 23 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczili lek. jubilat Marian Theen oraz lek. jub. Modest Komnacki⁷³⁹². Własnoręcznym podpisem złożonym w j. polskim wyraził brak przeciwskażeń do złożenia prof.⁷³⁹³. 5 XII 1783 r. złożył w Warszawsie prof. na ręce o. Mariana Zyllo – kazn. z tyt. *PG*, co poświadczyl o. Benedykt Łapiński – mistrz now.⁷³⁹⁴. Spis z 1797 r. wymienia go jako kwestarza w Toruniu⁷³⁹⁵, tak samo spis z 1803 r.⁷³⁹⁶. Zm. 18 V 1814 r. w Górcie Klasztornej⁷³⁹⁷.

Roch Rogaski – 1797

Ur. się w 1754 lub 1755 r. Na chrz. otrzymał imię Wojciech. Przed wstąpieniem do zak. przez 3 l. był tercjarzem w Poznaniu. 14 IX 1791 r. przyjął habit⁷³⁹⁸. 13 IX 1792 r. podpisem w j. polskim wyraził brak przeciwskażeń do przyjęcia prof.⁷³⁹⁹. 14 IX 1792 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Jana Chrzyciciela Brandta – mistrza now.⁷⁴⁰⁰. Spis z 1797 r. wymienia go jako kwestarza w

---

⁷³⁸⁹ AAW, sygn. 688, s. 78.

⁷³⁹⁰ Ibidem, s. 230.

⁷³⁹¹ Ibidem.

⁷³⁹² Ibidem, s. 229.

⁷³⁹³ Ibidem, s. 401.

⁷³⁹⁴ Ibidem, s. 177.

⁷³⁹⁵ APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 59.

⁷³⁹⁶ BJ, SROZS, sygn. 4905, k. 79v.

⁷³⁹⁷ APBK, sygn. XXVI-1, s. 265. Według źródła miało to być w 70 roku jego życia oraz w 40. roku jego życia zakonnego, z przedstawianego życiorysu wynika, że był on o kilka lat młodszy.

⁷³⁹⁸ APBK, sygn. S-po-1, s. 149.

⁷³⁹⁹ Ibidem, s. 181.

⁷⁴⁰⁰ Ibidem, s. 253.

Toruniu⁷⁴⁰¹, a spis z 1803 r. jako kwestarza w Kaliszu⁷⁴⁰². Nie udało się odnaleźć jego zgonu w aktach prow. Zapewne opuścił zak.

Klemens Kolman⁷⁴⁰³ – 1803

Na chrz. otrzymał imię Franciszek. Jego rodzice to Jan i Anna Kolmanowie – mieszczanie. Pochodził z Braniewa. W Toruniu otrzymał obediencję, aby udać się do now. pozn. 4 XII 1780 r. przyjął w now. pozn. habit z rąk o. Krescentego Schencka – mistrza now.⁷⁴⁰⁴. 10 V 1781 r. na I wot. otrzymał 23 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli lek. jub. Bonawentura Krynicki oraz kazn. zw. pozn. Manswet Sykuterski⁷⁴⁰⁵. 28 VIII 1781 r. na II wot. otrzymał komplet 18 gł. za, co poświadczyli kazn. zw. pozn. Manswet Sykuterski oraz spow. sióstr Bernardyn Czyżewski⁷⁴⁰⁶. 2 XII 1781 r. na III wot. otrzymał komplet 18 gł. za, co poświadczyli lek. jub. Jan Nepomucen Modlibowski oraz lek. jub. Elekt Jabłoński⁷⁴⁰⁷. Brak przeciwwskazań do złożenia prof. wyraził własnoręcznym podpisem napisanym po polsku⁷⁴⁰⁸. 3 XII 1781 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Wita Kuchnowskiego – mistrza now.⁷⁴⁰⁹. Spis z 1803 r. wymienia go jako kwestarza w Toruniu⁷⁴¹⁰. Nie udało się odnaleźć jego zgonu w aktach prowincjalnych. Zapewne opuścił zak.

Donulus Nowieński – 1803

Nie wiadomo nic na temat jego pochodzenia. Zapewne przyjął habit w now. skępskim, skoro zachowane w pełnia akta now. pozn. i warsz. o nim nie wspominają. Spis z 1803 r. wymienia go jako kwestarza w Toruniu⁷⁴¹¹. Nie udało się odnaleźć jego nekrologu w aktach prowincjalnych. Zapewne opuścił zak. albo przynajmniej prow.⁷⁴¹².

---

⁷⁴⁰¹APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 59.

⁷⁴⁰²BJ, SROZS, sygn. 4905, k. 77r.

⁷⁴⁰³W źródłach jako Clemens Halmann, Clemens Kolmann, Clemens Kolman i Clemens Leyman. W księdze nowicjatu poznańskiego podpisał się jako Clemens Halmann (APBK, sygn. S-po-1, s. 177).

⁷⁴⁰⁴APBK, sygn. S-po-1, s. 135.

⁷⁴⁰⁵Ibidem, s. 390-391.

⁷⁴⁰⁶Ibidem, s. 391.

⁷⁴⁰⁷Ibidem, s. 392.

⁷⁴⁰⁸Ibidem, s. 177.

⁷⁴⁰⁹Ibidem, s. 246.

⁷⁴¹⁰BJ, SROZS, sygn. 4905, k. 79v.

⁷⁴¹¹BJ, SROZS, sygn. 4905, k. 79v.

⁷⁴¹²Niewykluczone, że tożsamy z nim był brat Donat Nowieński zmarły w 1816 roku w Radeczniczy w Galicji – zob.

Wawrzyniec Blum – 1817

Także krawiec w Toruniu w l. 1797-1803 – patrz wyżej.

Furtianie

Bonawentura Lewalski – 1737

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne w 1709 r. przyjął w Warszawie habit. W 1710 r. złożył w Warszawie prof.⁷⁴¹³. Zm. 31 VIII 1737 r. jako furtian w Toruniu⁷⁴¹⁴.

Grzegorz Czyżykowski – 1760

Nie znamy jego pochodzenia. Z zawodu był murarzem. Zapewne 17 V 1720 r. przyjął w now. skępskim habit. 17 V 1721 r. złożył w Skępem prof.⁷⁴¹⁵. Zm. 14 XI 1760 r. jako furtian w Toruniu⁷⁴¹⁶.

Piotr Szubert – 1762

Nie znamy jego pochodzenia. Ur. się w 1696 lub 1697 r. Z zawodu był sukiennikiem. Zapewne 23 X 1722 r. przyjął habit w now. skępskim. 23 X 1723 r. jako sukiennik złożył w Skępem prof. Miał wówczas 26 l.⁷⁴¹⁷. Spis z 1762 r. wymienia go jako furtiana w Toruniu⁷⁴¹⁸, a spis z 1773 r. jako furtiana w Barczewie⁷⁴¹⁹. Zm. 4 V 1773 r. w Barczewie jako furtian, w wieku 77 l., w 51. r. życia zak.

Księga zmarłych, czyli pobożne wspomnienia Ojców i Braci Ś.O.N. Franciszka popularnie Bernardynów w Polsce, zmarłych w Panu od roku 1815 aż do naszych czasów, zebrane w Krakowie u św. Bernardyna R.P. 1940 przez R. Gustawa, uzupełnione w Radomiu R.P. 2020 przez W. Czarniaka, Kalwaria Zebrzydowska 2020, s. 301.

⁷⁴¹³APBK, sygn. W-6, s. 80.

⁷⁴¹⁴APBK, sygn. XXVI-1, s. 473.

⁷⁴¹⁵APBK, sygn. W-6, s. 435.

⁷⁴¹⁶APBK, sygn. XXVI-1, s. 623.

⁷⁴¹⁷APBK, sygn. W-6, s. 612.

⁷⁴¹⁸APBK, sygn. W-10, s. 391.

⁷⁴¹⁹ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 50r.

Ambroży Gościmiński – 1770

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne przyjął habit w now. skępskim w trzyleciu 1749-1752, skoro zachowane w pełni akta now. pozn. i warsz. o nim nie wspominają. Spis z 1762 r. wymienia go jako kanaparza w Kole nad Wartą⁷⁴²⁰. Zm. 1 X 1770 roku jako furtian w Toruniu⁷⁴²¹.

Kanaparze

Erazm Urbański – 1762

Ur. się w 1702 lub 1703 r. Jego rodzice to Maciej i Marianna Urbańscy. Na chrz. otrzymał imię Tomasz. Pochodził z Kębłowa⁷⁴²². 1 VI 1737 r. otrzymał w now. pozn. habit z rąk o. Jana Kapistrana Szysieckiego – def. gen. Miał wówczas 34 l.⁷⁴²³. 1 X 1737 roku na I wot. otrzymał 23 gł. za, przy 4 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Ludwik Dzięmbiński oraz def. gen. Jan Kapistran Szysiecki⁷⁴²⁴. 5 I 1738 r. na II wot. otrzymał 20 gł. za, przy 5 gł. przeciw, co poświadczyli def. gen. Jan Kapistran Szysiecki oraz lek. teol. spek. Roman Wróblewski⁷⁴²⁵. 10 V 1738 r. na III wot. otrzymał 22 gł. za, przy 5 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Ludwik Dzięmbiński oraz def. gen. Jan Kapistran Szysiecki⁷⁴²⁶. 31 V 1738 r. na IV wot. otrzymał 21 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli ciż sami⁷⁴²⁷. Nie zachowała się notatka z jego prof.⁷⁴²⁸. Jedynie w części przeznaczonej na podpisy jego nazwisko znalazło się pośród innych now., o których zapisano, że zostali przyjęci do zak.⁷⁴²⁹. Spis z 1762 r. wymienia go jako kanaparza w Toruniu⁷⁴³⁰, a spis z 1773 r. wymienia go jako furtiana we Wschowie⁷⁴³¹. Zm. 10 I 1781 r. jako furtian we Wschowie⁷⁴³².

---

⁷⁴²⁰ APBK, sygn. W-10, s. 372.

⁷⁴²¹ APBK, sygn. XXVI-1, s. 535.

⁷⁴²² APBK, sygn. S-po-1, s. 69.

⁷⁴²³ Ibidem.

⁷⁴²⁴ Ibidem, s. 301.

⁷⁴²⁵ Ibidem, s. 302.

⁷⁴²⁶ Ibidem.

⁷⁴²⁷ Ibidem.

⁷⁴²⁸ Ibidem, s. 207.

⁷⁴²⁹ Ibidem, s. 163.

⁷⁴³⁰ APBK, sygn. W-10, s. 391.

⁷⁴³¹ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 30r.

⁷⁴³² APBK, sygn. XXVI-1, s. 19.

Dydak Kuhn⁷⁴³³ – 1773

Ur. się 8 X 1743 r. Jego rodzice to Dawid i Regina Kuhnowie. Na chrz. otrzymał imię Józef. Pochodził z Czech – zapewne z Iglawy. 19 XI 1767 r. przyjął tercjarski z rąk o. Łukasza Jaśniewicza – mistrza now. Przybył w przeciętnym stroju niem. Z zawodu był mydlarzem. Zapewne 27 IV 1770 r. rozpoczął now. na laika⁷⁴³⁴. 22 VIII 1770 r. na I wot. otrzymał komplet 15 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Telesfor Kałczyński i o. prow. Florian Willant⁷⁴³⁵. 10 I 1771 r. na II wot. otrzymał 11 gł. za, przy 3 gł. przeciw, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Telesfor Kałczyński i lek. teol. spek. Anzelm Kielbaszewicz⁷⁴³⁶. 26 IV 1771 r. na III wot. otrzymał komplet 17 gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Telesfor Kałczyński i lek. teol. spek. Władysław Kaczyński⁷⁴³⁷. Brak przeciwwskazań do złożenia prof. podpisał własnoręcznie pismem gotyckim⁷⁴³⁸. 27 IV 1771 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Telesfora Kałczyńskiego – gw. i kust. pozn., co poświadczył o. Czesław Adamkiewicz – mistrz now.⁷⁴³⁹. Spis z 1773 r. wymienia go jako kanaparza w Toruniu⁷⁴⁴⁰. Zm. 30 III 1785 r. jako kwestarz w Grodzisku Wielkopolskim⁷⁴⁴¹.

Just Mańkowski – 1797

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne przyjął habit w now. w Skępem, skoro zachowane w pełni akta now. pozn. i warsz. o nim nie wspominają. Spis z 1797 r. wymienia go jako kanparza w Toruniu⁷⁴⁴², a spis z 1803 r. wymienia go jako laika w Gołańczy⁷⁴⁴³. Zm. 5 II 1821 r. w Gołańczy⁷⁴⁴⁴.

---

⁷⁴³³W źródłach jako Didacus Kuhn, Didacus Kühn oraz Didacus Kihn. W księdze nowicjatu poznańskiego podpisał się jako Didacus Kuhn (APBK, sygn. S-po-1, s. 173).

⁷⁴³⁴APBK, sygn. S-po-1, s. 114.

⁷⁴³⁵Ibidem, s. 370.

⁷⁴³⁶Ibidem, s. 371.

⁷⁴³⁷Ibidem, s. 371-372.

⁷⁴³⁸Ibidem, s. 173.

⁷⁴³⁹Ibidem, s. 235.

⁷⁴⁴⁰ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 45r.

⁷⁴⁴¹APBK, sygn. XXVI-1, s. 167.

⁷⁴⁴²APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 59.

⁷⁴⁴³BJ, DROZS, sygn. 4905, k. 79v.

⁷⁴⁴⁴APBK, sygn. XXVI-1, s. 71.

Kowale

Tyburcjusz Morgiewicz – 1762

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 12 VIII 1753 r. przyjął w Skępem habit. 12 VIII 1754 r. złożył w Skępem prof.⁷⁴⁴⁵. Spis z 1762 r. wymienia go jako kowala w Toruniu⁷⁴⁴⁶, a spis z 1773 r. jako kowala w Strzegocinie⁷⁴⁴⁷. Zm. 14 I 1799 r. w Ostrołęce⁷⁴⁴⁸.

Piotr Mockau – 1773

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne przyjął habit w now. skępskim, skoro zachowane w pełni akta now. pozn. i warsz. o nim nie wspominają. Spis z 1773 r. wymienia go jako kowala w Toruniu⁷⁴⁴⁹. Zm. 11 IX 1788 r. w Warszawie⁷⁴⁵⁰.

Organiści

Anioł Czekalski – 1760

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 5 VIII 1721 r. przyjął habit w now. skępskim. 5 VIII 1722 r. złożył w Skępem prof. jako laik organista⁷⁴⁵¹. Zm. 22 VIII 1760 r. jako organista w Toruniu⁷⁴⁵².

---

⁷⁴⁴⁵ APBK, sygn. W-8, s. 526.

⁷⁴⁴⁶ APBK, sygn. W-10, s. 391.

⁷⁴⁴⁷ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 59r.

⁷⁴⁴⁸ APBK, sygn. XXVI-1, s. 27.

⁷⁴⁴⁹ ASV, ANVars., VI g 11, vol. 121, mikrofilm 2415 ze zbiorów Ośrodka Archwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, k. 45r.

⁷⁴⁵⁰ APBK, sygn. XXVI-1, s. 495.

⁷⁴⁵¹ APBK, sygn. W-6, s. 435.

⁷⁴⁵² APBK, sygn. XXVI-1, s. 455.

Piotr Domitz⁷⁴⁵³ – 1797

Nie znamy jego pochodzenia. Na chrz. otrzymał imię Wawrzyniec. 3 XII 1781 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk o. Wita Kuchnowskiego – mistrza now.⁷⁴⁵⁴. 8 III 1782 r. na I wot. otrzymał komplet 17 gł. za, co poświadczili lek. teol. spek. Jan Nepomucen Modlibowski oraz lek. teol. spek. Elekt Jabłoński⁷⁴⁵⁵. 8 VIII 1782 r. na II wot. otrzymał komplet 14 gł. za, co poświadczili kazn. zw. pozn. Manswet Sykuterski oraz spow. sióstr Bernardyn Czyżewski⁷⁴⁵⁶. 3 XII 1782 r. na III wot. otrzymał komplet 14 gł. za, co poświadczili lek. teol. spek. Marian Konieczewski oraz spow. sióstr Bernardyn Czyżewski⁷⁴⁵⁷. Brak przeciwskażeń wobec złożenia prof. wyraził własnoręcznym podpisem w j. polskim⁷⁴⁵⁸. 4 XII 1782 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Anzelma Żurawskiego – mistrza now., co poświadczyl tenże⁷⁴⁵⁹. Spis z 1797 r. wymienia go jako organistę w Toruniu⁷⁴⁶⁰. Zm. 8 III 1801 r. jako organista w Warcie⁷⁴⁶¹.

Roman Dubiński – 1803

Ur. się 24 VIII 1766 r. Pochodził z rodziny szlacheckiej. Na chrz. otrzymał imię Roch. Z zawodu był kucharzem. 8 VIII 1788 r. przyjął w Warszawie habit tercjarski z rąk o. Benedykta Łapińskiego – mistrza now. 8 XI 1788 r. przyjął z kolei z jego rąk habit jako laik⁷⁴⁶². 10 III 1789 r. na I wot. otrzymał 18 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczili lek. teol. spek. Elekt Jabłoński i lek. teol. spek. Andrzej Breun⁷⁴⁶³. 27 VII 1789 r. na II wot. otrzymał 19 gł. za, przy 4 gł. przeciw, co poświadczili lek. teol. spek. Andrzej Breun oraz mistrz now. Benedykt Łapiński⁷⁴⁶⁴. 9 XI 1789 r. na III wot. 20 gł. za, przy 4 gł. przeciw, co poświadczili lek. jub. Marian Theen oraz lek. teol. spek.

---

⁷⁴⁵³W źródłach jako Petrus Domitz i Petrus Domicz. W księdze nowicjatu poznańskiego podpisał się jako Piotr Domitz (APBK, sygn. S-po-1, s. 178).

⁷⁴⁵⁴APBK, sygn. S-po-1, s. 138.

⁷⁴⁵⁵Ibidem, s. 392.

⁷⁴⁵⁶Ibidem, s. 392-393.

⁷⁴⁵⁷Ibidem, s. 393.

⁷⁴⁵⁸Ibidem, s. 178.

⁷⁴⁵⁹Ibidem, s. 246.

⁷⁴⁶⁰APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 59.

⁷⁴⁶¹APBK, sygn. XXVI-1, s. 123.

⁷⁴⁶²AAW, sygn. 688, s. 85-86.

⁷⁴⁶³Ibidem, s. 222.

⁷⁴⁶⁴Ibidem.

Andrzej Breun⁷⁴⁶⁵. 8 XI 1789 r. ukończył now., ale z powodu niekompetencji nie złożył prof.⁷⁴⁶⁶. 28 IX 1790 r. złożył w Czerniakowie prof. na ręce o. Stanisława Fenglera – def. akt., co poświadczył o. Olaf Sawicki – mistrz now.⁷⁴⁶⁷. Spis z 1803 r. wymienia go jako organistę i zakrystiana w Toruniu⁷⁴⁶⁸. Zm. 19 I 1820 r. w Ostrołęce⁷⁴⁶⁹.

Modest Mocek – 1820

Ur. w 1780 r., pochodził ze Służewa. Do zakonu wstąpił 8 VI 1815 r. Spis z 1820 r. wymienia go jako organistę w Toruniu⁷⁴⁷⁰. Zm. 21 VII 1843 r. jako organista w Łęczycy⁷⁴⁷¹.

Szewcy

Maciej Cieszyński – 1797

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne przyjął habit w now. skępskim, skoro zachowane w pełni akta now. pozn. i warsz. o nim nie wspominają. Spis z 1797 r. wymienia go jako szewca w Toruniu⁷⁴⁷². Spis z 1803 r. wymienia go jako laika w Gołańczy⁷⁴⁷³. Spis z 1827 r. wymienia go jako kwestarza we Wschowie⁷⁴⁷⁴. Zm. 22 III 1828 r. w Poznaniu⁷⁴⁷⁵.

---

⁷⁴⁶⁵Ibidem, s. 221.

⁷⁴⁶⁶Ibidem, s. 184.

⁷⁴⁶⁷Ibidem.

⁷⁴⁶⁸BJ, DROZS, sygn. 4905, k. 79v.

⁷⁴⁶⁹APBK, sygn. XXVI-1, s. 37.

⁷⁴⁷⁰APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 126-127.

⁷⁴⁷¹APBK, sygn. XXVI-1, s. 391.

⁷⁴⁷²APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 59.

⁷⁴⁷³BJ, DROZS, sygn. 4905, k. 78v.

⁷⁴⁷⁴APBK, sygn. W-10, s. 452.

⁷⁴⁷⁵APBK, sygn. XXVI-1, s. 151.

Ogrodnicy

Dominik Grochowski – 1797

Zapewne przyjął habit w now. skępskim, skoro zachowane w pełni akta now. pozn. i warsz. o nim nie wspominają. Spis z 1797 r. wymienia go jako ogrodnika w Toruniu⁷⁴⁷⁶. Nie udało się odnaleźć jego zgonu w aktach prowincjalnych. Zapewne opuścił zak.

Pozostali laicy

Piotr Hoffman – 1726

17 V 1721 r. złożył profesję zakonną w nowicjacie bernardyńskim w Skępem, był on bratem-laikiem o profesji krawieckiej⁷⁴⁷⁷. 26 VII 1726 r. został członkiem bractwa św. Anny⁷⁴⁷⁸. Należec musiał do grona pierwszych zakonników przybyłych do klasztoru toruńskiego. Nie udało się znaleźć jego nekrologu.

Joachim Jakiel – 1727

Był on bratem-laikiem o profesji kuśnierskiej. 17 III 1723 r. złożył profesję zakonną w nowicjacie bernardyńskim w Skępem⁷⁴⁷⁹. 26 VII 1727 roku został członkiem toruńskiego bractwa św. Anny⁷⁴⁸⁰. Zm. 9 VIII 1757 r. jako kanaparz w Piotrkowie Trybunalskim⁷⁴⁸¹.

Daniel Szmulewski – 1729

Był on w Toruniu bratem-laikiem, 3 I 1727 r. złożył w nowicjacie skępskim profesję zakonną⁷⁴⁸². W dniu 19 IV 1729 r. członkiem toruńskiego bractwa św. Anny⁷⁴⁸³. Zm. 9 II 1758 r. jako laik w Nowem nad Wisłą⁷⁴⁸⁴.

---

⁷⁴⁷⁶APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 59.

⁷⁴⁷⁷APBK, sygn. W-6, s. 435.

⁷⁴⁷⁸AADDT, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae...*, k. 58r.

⁷⁴⁷⁹APBK, sygn. W-6, s. 612.

⁷⁴⁸⁰AADDT, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae...*, k. 54r.

⁷⁴⁸¹APBK, sygn. XXVI-1, s. 429.

⁷⁴⁸²APBK, sygn. W-6, s. 825.

Michał Zechentner⁷⁴⁸⁵ – 1735

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 21 IX 1716 r. przyjął habit w now. skępskim. 21 IX 1717 r. złożył w Skępem prof.⁷⁴⁸⁶. Zm. 24 III 1735 r. w Toruniu⁷⁴⁸⁷.

Walerian Woyda – 1739

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 11 IV 1719 r. przyjął w now. skępskim habit. 11 IV 1720 r. złożył w Skępem prof.⁷⁴⁸⁸. Zm. 3 XI 1739 r. w Toruniu⁷⁴⁸⁹.

Piotr Regalat Zajączkowski – 1743

Zapewne 6 VI 1728 r. przyjął habit w Skępem, a 6 VI 1729 r. złożył w Skępem profesję⁷⁴⁹⁰. 26 lipca 1743 roku wstąpił do Bractwa św. Anny w Toruniu⁷⁴⁹¹. Zm. 21 XII 1751 r. w Ostrołęce⁷⁴⁹².

Antoni Płażeński – 1751

Urodził się w 1697 lub 1698 r., na chrzcie Stanisław, jego rodzice to Wojciech i Agnieszka Płażeńscy, pochodził z Zawichostu. 10 II 1744 r. przyjął w Warszawie habit z rąk o. Izydora Hoffmana – wik. warsz. 26 VII 1751 r. wstąpił do toruńskiego Bractwa św. Anny⁷⁴⁹³. Miał wówczas 46 lat i był od kilku lat terejarzem⁷⁴⁹⁴. Zm. 7 VII 1773 r. w Warszawie w wieku 75 lat⁷⁴⁹⁵.

---

⁷⁴⁸³ AADDT, Parafia NMP w Toruniu, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae...*, k. 34v.

⁷⁴⁸⁴ APBK, sygn. XXVI-1, s. 79.

⁷⁴⁸⁵ W źródłach jako Michael Zechentner oraz Michael Sechetner.

⁷⁴⁸⁶ APBK, sygn. W-6, s. 328.

⁷⁴⁸⁷ APBK, sygn. XXVI-1, s. 155.

⁷⁴⁸⁸ APBK, sygn. W-6, s. 435.

⁷⁴⁸⁹ APBK, sygn. XXVI-1, s. 601.

⁷⁴⁹⁰ APBK, sygn. W-6, s. 936.

⁷⁴⁹¹ AADDT, Parafia NMP w Toruniu, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae...*, k. 58r.

⁷⁴⁹² APBK, sygn. XXVI-1, s. 697.

⁷⁴⁹³ AADDT, Parafia NMP w Toruniu, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae...*, k. 62v.

⁷⁴⁹⁴ AAW, sygn. 688, s. 20.

⁷⁴⁹⁵ APBK, sygn. XXVI-1, s. 363.

Feliks Zywert – 1752

Ur. w 1706 lub 1707 r., na chrzcie Andrzej jego rodzice to Jan i Katarzyna Zywertowie – libertini z Warmii, pochodził z miejscowości Zoweyden. 16 XI 1744 r. przyjął w Poznaniu habit z rąk o. Franciszka Przemkowskiego – lekt. teol. spek. W zakonie przyjął imię Feliks. Miał wówczas 37 lat⁷⁴⁹⁶. W 1752 r. wstąpił do toruńskiego Bractwa św. Anny⁷⁴⁹⁷. Zm. 27 IX 1759 r. w Górcie Klasztornej⁷⁴⁹⁸.

Paschalis Kliszczyński – 1752

Zapewne 25 V 1743 r. przyjął w Skępem habit, a 25 V 1744 r. złożył w Skępem profesję⁷⁴⁹⁹. W 1752 roku wstąpił do toruńskiego bractwa św. Anny⁷⁵⁰⁰. Zm. 20 IV 1796 r. w Kadynach⁷⁵⁰¹.

Gabriel Czapiewski – 1753

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne 2 X 1730 r. przyjął habit w now. w Skępem. 2 X 1731 r. złożył w Skępem prof.⁷⁵⁰². W 1753 r. przebywał on w klaszt. toruńskim i został razem z tercjarzem Franciszkiem Cittenem wydelegowany przez pref. fabryki do weryfikacji o pogłosek o kradzieży darowanych klaszt. kamieni zebranych w Kaszczorku. Został zelżony i przepędzony przez luterańskich chłopów z Górska⁷⁵⁰³. Zm. 16 X 1762 r. w Kaliszu jako kwestarz dla sióstr bernardynek⁷⁵⁰⁴.

---

⁷⁴⁹⁶ APBK, sygn. S-po-1, s. 82.

⁷⁴⁹⁷ AADDT, Parafia NMP w Toruniu, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae...*, k. 49.

⁷⁴⁹⁸ APBK, sygn. XXVI-1, s. 527.

⁷⁴⁹⁹ APBK, sygn. W-8, s. 126.

⁷⁵⁰⁰ AADDT, Parafia NMP w Toruniu, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae...*, k. 58r.

⁷⁵⁰¹ APBK, sygn. XXVI-1, s. 209.

⁷⁵⁰² APBK, sygn. W-6, s. 1015.

⁷⁵⁰³ APBK, sygn. W-65, s. 284-285.

⁷⁵⁰⁴ APBK, sygn. XXVI-1, s. 565.

Adrian Grochs – 1756

Zapewne 7 IX 1753 r. przyjął w Skępem habit, a 7 IX 1754 r. złożył w Skępem profesję⁷⁵⁰⁵. W 1756 roku wstąpił do toruńskiego bractwa św. Anny⁷⁵⁰⁶. Zm. 17 IV 1775 r. w Kadynach jako krawiec⁷⁵⁰⁷.

Wojciech Gebaur⁷⁵⁰⁸ – 1797-1799

Nie znamy jego pochodzenia. Zapewne przyjął habit w now. skępskim, skoro zachowane w pełni akta now. pozn. i warsz. o nim nie wspominają. Spis z 1797 r. wymienia go jako laika w Toruniu⁷⁵⁰⁹. Zm. 16 VI 1799 r. w Toruniu⁷⁵¹⁰.

Aleksy Mrukowski – 1812

Został ochrz. 30 I 1749 r. w parafii w Złotowie. Jego rodzice to Jan i Marianna Mrukowscy. Na chrz. otrzymał imię Paweł. 10 XI 1779 r. przyjął w now. pozn. Habit. Miał wówczas 29 l. i 9 miesięcy⁷⁵¹¹. 1 III 1779 r. na I wot. otrzymał komplet 16 gł. za, co poświadczyli lek. teol. spek. Manswet Paprocki oraz lek. teol. spek. Jan Nepomucen Modlibowski⁷⁵¹². 7 VI 1779 r. otrzymał komplet 15 gł. przy 1 gł. przeciw, co poświadczyli spow. sióstr Kazimierz Wołkowski oraz wik. pozn. Michał Pawliński⁷⁵¹³. 9 XI 1779 r. na III wot. otrzymał komplet gł. za, co poświadczyli gw. i kust. pozn. Franciszek Miaskowski oraz lek. jub. Feliks Dobrowicz⁷⁵¹⁴. Brak przeciwskażeń wobec złożenia prof. potwierdził własnoręcznym podpisem trzymaną ręką 10 XI 1779 r.⁷⁵¹⁵. 10 XI 1779 r. złożył w Poznaniu prof. na ręce o. Benedykta Łapińskiego – mistrza now., co poświadczył tenże o.⁷⁵¹⁶. Spis z 1803 r. wymienia go jako kanaparza w Strzegocinie⁷⁵¹⁷. Zm. 8 X 1812 r. w Toruniu⁷⁵¹⁸.

---

⁷⁵⁰⁵ APBK, sygn. W-8, s. 524.

⁷⁵⁰⁶ AADDT, Parafia NMP w Toruniu, *Liber Confraternitatis Sanctae Annae...*, k. 62v.

⁷⁵⁰⁷ APBK, sygn. XXVI-1, s. 203.

⁷⁵⁰⁸ W źródłach jako Adalbertus Gebaur.

⁷⁵⁰⁹ APT, AMT, C, sygn. 4570, s. 59.

⁷⁵¹⁰ APBK, sygn. XXVI-1, s. 321.

⁷⁵¹¹ APBK, sygn. S-po-1, s. 132.

⁷⁵¹² Ibidem, s. 386.

⁷⁵¹³ Ibidem, s. 387.

⁷⁵¹⁴ Ibidem, s. 388.

⁷⁵¹⁵ Ibidem, s. 177.

⁷⁵¹⁶ Ibidem, s. 244.

Roman Magk⁷⁵¹⁹ – 1817

Na chrz. otrzymał imię Jakub. Pochodził ze wsi Techsten na Warmii. 21 V 1779 r. przyjął w Warszawie habit z rąk o. Daniela Mrozikiewicza – kazn. zw. warsz. Miał wyksz. na poziomie klasy poetyki. Przybył w przeciętnym stroju. Początkowo był przewidziany na kleryka⁷⁵²⁰. 14 X 1779 r. na I wot. otrzymał 21 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczili lek. teol. spek. Marian Theen, lek. teol. spek. Antoni Górski oraz mistrz now. Ferdynand Grudzieński⁷⁵²¹. 31 I 1780 r. na II wot. otrzymał 21 gł. za, przy 3 gł. przeciw, co poświadczili gw. i kust. warsz. Urban Kolankiewicza, lek. teol. spek. Marian Theen oraz mistrz now. Ferdynand Grudzieński⁷⁵²². 22 VII 1780 r. na III wot. otrzymał 17 gł. za, przy 1 gł. przeciw, co poświadczili wik. warsz. Manswet Potarzyński, lek. teol. spek. Modest Komnacki oraz mistrz now. Ferdynand Grudzieński. Zmieniono też plany odnośnie do niego – został przeznaczony na laika⁷⁵²³. Brak przeciwskażeń wobec złożenia prof. potwierdził własnoręcznym podpisem⁷⁵²⁴. 24 VII 1780 r. złożył w Warszawie prof. na ręce o. Hieronima Magwicza – kazn. niem. Warsz., co poświadczyl o. Ferdynand Grudzieński – mistrz now.⁷⁵²⁵. Spis z 1803 r. wymienia go jak kwestarza w Kadynach⁷⁵²⁶. Zm. 16 II 1817 r. w Toruniu⁷⁵²⁷ jako staruszek i kwestarz. Został pochowany dzień później 17 II 1817 r. w krypcie braci⁷⁵²⁸.

Bonawentura Jabłoński – 1817

Do zak. musiał wstąpić po 1803 r., zapewne w którymś z licznie działających w okresie Księstwa Warszawskiego now. Spis z 1817 r. wymienia go jako laika w Toruniu⁷⁵²⁹. Nie udało się odnaleźć jego zgonu w aktach prowincjalnych, zapewne opuścił zak.

---

⁷⁵¹⁷BJ, DROZS, sygn. 4905, k. 81v.

⁷⁵¹⁸APBK, sygn. XXVI-1, s. 549.

⁷⁵¹⁹W źródłach jako Romanus Magk oraz Romanus Maag. W księdze nowicjatu warszawskiego podpisał się jako Romanus Magk (AAW, sygn. 688, s. 173, 398).

⁷⁵²⁰AAW, sygn. 688, s. 71.

⁷⁵²¹Ibidem, s. 237.

⁷⁵²²Ibidem.

⁷⁵²³Ibidem, s. 236.

⁷⁵²⁴Ibidem, s. 173, 398.

⁷⁵²⁵Ibidem, s. 173.

⁷⁵²⁶BJ, SROZS, sygn. 4905, k. 81v.

⁷⁵²⁷APBK, sygn. BKOL-2, s. 109.

⁷⁵²⁸KK-WBP, DZS, RTN, sygn. 74, k. 131v.

⁷⁵²⁹APG, Rejencja w Kwidzynie, sygn. 4714, s. 2.